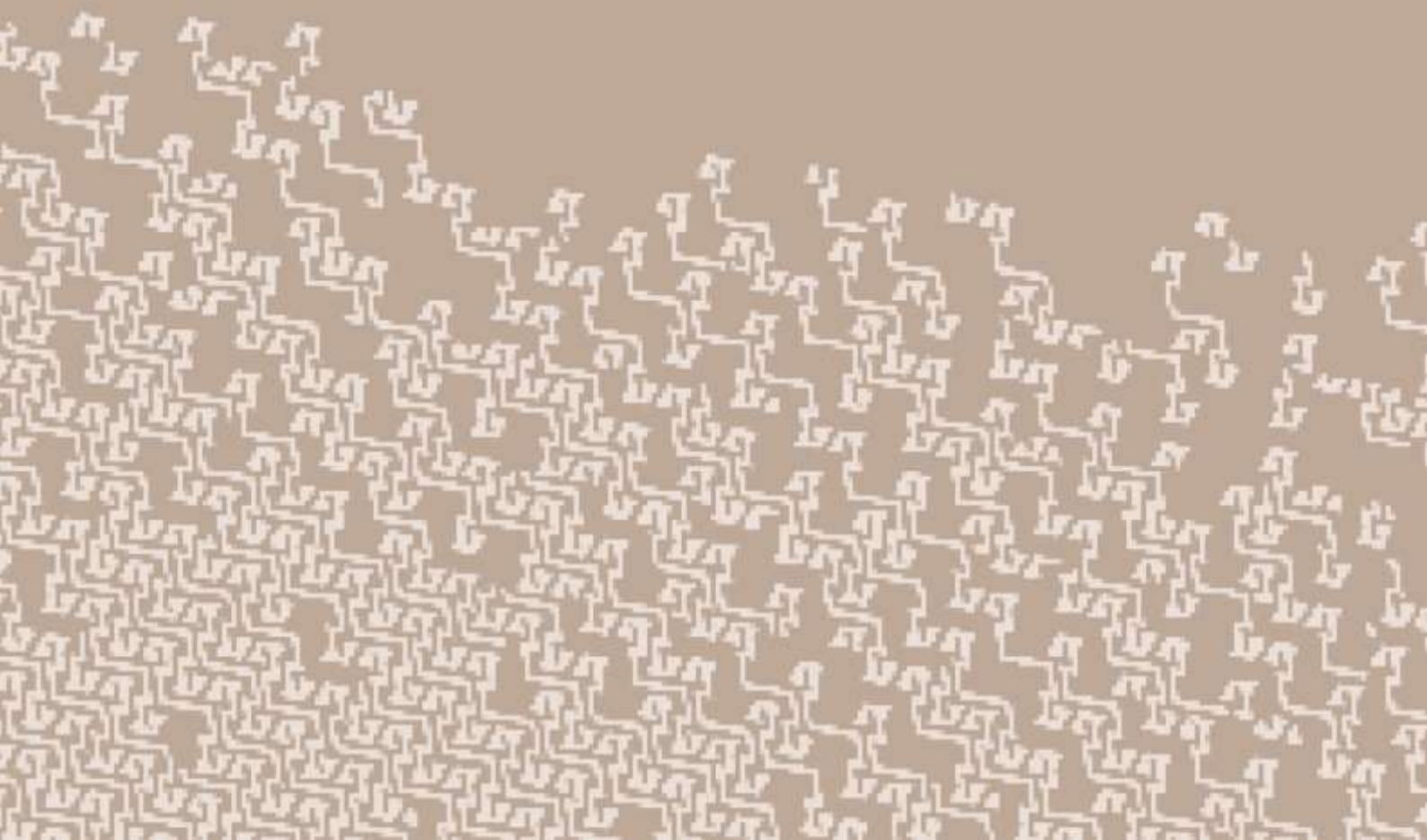

MAILÁTH GYÖRGY TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT 2017

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

**MAILÁTH GYÖRGY
TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT
2017**

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

1055 BUDAPEST, SZALAY U. 16.
TELEFONSZÁM: +36 1 354 4100

A KIADVÁNYT A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL SZERKESZTI ÉS ADJA KI.

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE ÉS A KIADÁSÉRT FELELŐS:
DR. HANDÓ TÜNDE, AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL ELNÖKE

FELELŐS SZERKESZTŐ:
DR. ÁBRAHÁM MÁRTA

ISBN 978-615-80486-6-8

WWW.BIROSAG.HU

KÖSZÖNTŐ

"[A] jogtudomány nem önkényesen építi fel a jog rendszerét. [...] [A] jogtudomány rendszerező tevékenységének nem a jogon kívül álló szempontokból, hanem magának a jognak tárgyi mivoltából kell kiindulnia."

(Moór Gyula)

Méltán lehetünk büszkék a magyar jogtudomány nagyszerű múltjára és kiváló eredményeire. A mai jogtudósok olyan korszakalkotó elődök nyomdokain haladhatnak, mint Szladits Károly, Beck Salamon, Csemegi Károly vagy Balogh Jenő. A jogtudomány a jogalkalmazásnak is fontos segítője. A tudományos munkák hasznosak a bíróságok számára, előmozdítják a széles körű ismereteken alapuló, magas színvonalú ítélkezést. A bíróságok ennek jegyében célul tűzték ki az egyetemekkel és tudományos műhelyekkel fennálló szakmai kapcsolatok felpezsdítését, az együttműködés kibővítését.

Az Országos Bírósági Hivatal (OBH) 2014-ben hirdette meg először - hagyományteremtő céllal - a Mailáth György országbíró emlékére rendezett tudományos versenyt. A beérkező pályaművek a hazai, a nemzetközi jog, illetve az Európai Unió jogának széles körét ölelik fel. Az adott témákat jogelméleti szempontból is megalapozva, de mindig a gyakorlat talaján állva mutatják be. Az utóbbi években egyre nagyobb az érdeklődés a pályázat iránt. Eredménnyel járt az a törekvésünk, hogy a joghallgatókat és a szervezetben dolgozó kollégákat a bíróságokhoz kapcsolódó tudományos munka és kutatási tevékenység folytatására bátorítsuk.

A díjazott pályaműveket az OBH immár harmadik alkalommal e-book formájában is elérhetővé teszi.

Az érdeklődők többek között olvashatnak a büntetőjogi szankció korlátairól az alkotmányjogban és a nemzetközi jogban: a szabadságvesztés és a kínzás tilalmáról, a közérthetőség érvényesüléséről a bírósági határozatokban és a bírósági tárgyaláson, a munkavállaló és a munkáltató személyiségi jogainak védelméről a munkaviszonyban, és a bírói munkát motiváló tényezőkről.

Ajánlom e kötetet mindazoknak, akik otthonosan mozognak az igazságszolgáltatás területén, de szeretnének tudományos alaposságú ismeretekkel gazdagodni. De azok is haszonnal forgathatják, akik csak ezután szeretnének a bíróságok munkáját érintő kérdésekben elmélyülni.

Dr. Handó Tünde
az Országos Bírósági Hivatal elnöke

TARTALOMJEGYZÉK

Polgári jogi szekció - Bírósági tagozat

Első helyezett

DR. TAHIN SZABOLCS

A KÖZÉRTHETŐSÉG ÉRVÉNYESÜLÉSE A BÍRÓSÁGI HATÁROZATOKBAN ÉS A BÍRÓSÁGI TÁRGYALÁSON..... 8

Második helyezett

DR. SINKÓ ZSUZSANNA

A GYERMEKJOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSE A POLGÁRI PEREKBEN - A GYERMEK ÉS TÖRVÉNYES KÉPVISELŐ MEGHALLGATÁSA ÉS TÁJÉKOZTATÁSA..... 44

Harmadik helyezett

DR. HOMA-HAJDU ESZTER JÚLIA

A KERESETLEVÉL IDÉZÉS KIBOCSÁTÁSA NÉLKÜLI ELUTASÍTÁSÁNAK, ILLETVE VISSZAUTASÍTÁSÁNAK NÉHÁNY ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI..... 78

Különdíj

DR. MALIK GÁBOR

A KÖZÉRTHETŐSÉG ÉRVÉNYESÜLÉSE A BÍRÓSÁGI HATÁROZATOKBAN ÉS A BÍRÓSÁGI TÁRGYALÁSON..... 114

Polgári jogi szekció - Joghallgatói tagozat

Első helyezett

SZIVÓS KRISTÓF

AZ ÚJ PP. HATÁSAI AZ ELJÁRÁSOK IDŐSZERŰSÉGÉRE 155

Második helyezett

KOVÁCS PATRIK ZSOLT

AZ ÚJ PTK. ÉRVÉNYESÜLÉSE A HÁZASSÁGI VAGYONJOGI PEREKBEN VALAMINT AZ ÉLETTÁRSÁK VAGYONI ÉS CSALÁDJOGI VISZONYAIVAL KAPCSOLATOS BÍRÓI GYAKORLATBAN 193

Harmadik helyezett

VINCZE MARTINA

A KÖRNYEZETVÉDELEM POLGÁRI JOGI ESZKÖZEI 219

Különdíj

ÉLŐ DÁNIEL ZSOLT

A JOGALKOTÁSSAL OKOZOTT KÁR 251

Büntető jogi szekció - Bírósági tagozat

Első helyezett

DR. BAGOSSY MÁRIA

A BÜNTETŐJOGI SZANKCIÓ KORLÁTAI AZ ALKOTMÁNYJOGBAN ÉS A NEMZETKÖZI JOGBAN: A SZABADSÁGVESZTÉS ÉS A KÍNZÁS TILALMA..... 291

Második helyezett

DR. FOLTA DÓRA

HATÁRON ÁTNYÚLÓ BIZONYÍTÁS A BÜNTETŐELJÁRÁSOKBAN..... 339

Harmadik helyezett

DR. SZÁDOCZKI SZANDRA

KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ SZEMÉLY VÉDELME ÉS KÍMÉLETE AZ ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁSI KÓDEXBEN –KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ EX LEGE KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ GYERMEKKORÚ TANÚ KIHALLGATÁSÁNAK PSZICHOLÓGIAI SZEMPONTJAIRA 368

Különdíj

DR. LIZICZAY SÁNDOR

A JEGYZŐKÖNYVEZÉS PROBLÉMÁI A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN..... 403

Különdíj

DR. MÁZOR RÓBERT

A BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK EGYSÉGESÍTÉSÉNEK SZEMPONTJAI ÉS A HATÁROZATOK KÖZÉRTHETŐSÉGE, AVAGY KINEK SZÓL AZ ÍTÉLET 434

Büntető jogi szekció - Joghallgatói tagozat

Első helyezett

PATAKI BETTINA

A TERHELTI EGYÜTTMŰKÖDÉS RENDSZERE AZ ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNYBEN 482

Második helyezett

SKOBRÁK ALEXANDRA

A ZAKLATÁS MODERN FORMÁJA: AZ INTERNETES ZAKLATÁS 523

Harmadik helyezett

VARGA PETRA

A NYILVÁNOSÁG ELVÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE(?) A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN 554

Munkajogi, közigazgatási és európai jogi szekció - Bírósági tagozat

Első helyezett

DR. HORINKA ÉVA

A MUNKAVÁLLALÓ ÉS A MUNKÁLTATÓ SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK VÉDELME A MUNKAVISZONYBAN 593

Második helyezett

DR. KISS ILDIKÓ

A KÖZIGAZGATÁSI PER ÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGKÖRBEN OKOZOTT KÁR MEGTÉRÍTÉSE IRÁNTI PER ÖSSZEFÜGGÉSEI - A JELEN ÉS A JÖVŐ AZ ÖNÁLLÓ KÖZIGAZGATÁSI PERRENDTARTÁS FÉNYÉBEN..... 665

Harmadik helyezett

DR. PÁHI BARBARA

A MUNKAVÁLLALÓ ÉS A MUNKÁLTATÓ SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK VÉDELME A MUNKAVISZONYBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZEMÉLYES ADATOK VÉDELMEÉRE 690

Munkajogi, közigazgatási és európai jogi szekció - Joghallgatói tagozat

Első helyezett

MÁRIÁS ATTILA

MUNKAIDŐKERET EGYES KÉRDÉSEI A GYAKORLATI ALKALMAZÁS TÜKRÉBEN..... 727

Második helyezett

PETE ÉVA

A MUNKAVÁLLALÓ ÉS A MUNKÁLTATÓ SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK VÉDELME A MUNKAVISZONYBAN 768

Harmadik helyezett

PAPP DOROTTYA

ALAPJOGI SZEMÜVEGET A BÍRÓNAK? ALAPJOGSÉRELEM MIATT HATÁLYON KÍVÜL HELYEZETT KÖZIGAZGATÁSI DÖNTÉSEK 808

Bírósági igazgatási szekció- Bírósági tagozat

Első helyezett

DR. BODA ZOLTÁN

A BÍRÓI MUNKÁT MOTIVÁLÓ TÉNYEZŐK..... 828

Második helyezett

DR. BAJI DÓRA ANTÓNIA

PARAINESIS AZ "Y" ÉS "Z" GENERÁCIÓHOZ..... 878

Bírósági igazgatási szekció - Joghallgatói tagozat

Első helyezett

LUDÁNYI ZOLTÁN JÁNOS

AZ ELŐMENETEL, MINT A BÍRÁK JOBB MUNKÁRA ÖSZTÖNZÉSÉNEK ESZKÖZE.... 928

Különdíj

BALÁZS BARBARA

HOGYAN LÁTJÁK? A BÍRÓI PÁLYA NÉPSZERŰSÉGE EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS TÜKRÉBEN 968

POLGÁRI JOGI SZEKCIÓ - BÍRÓSÁGI TAGOZAT

DR. TAHIN SZABOLCS

A KÖZÉRTHETŐSÉG ÉRVÉNYESÜLÉSE A BÍRÓSÁGI HATÁROZATOKBAN ÉS A BÍRÓSÁGI TÁRGYALÁSON

ELŐSZÓ

A köznyelvben máig használatos hókuszpókusz szóösszetétel egy középkori gyökerű formula félreértésén alapul. A bibliai eredetű formula a katolikus mise rendjében hangzott el, úrvacsora idején. A kovásztalan kenyér felmutatásakor a pap az oltár felé fordult, majd háttal a hívőknek, halk, tagolt beszéddel ezt mormolta: „*hoc est locus corpus meum*”, azaz „*mert ez az én testem*”. Az egyház tanítása szerint a kenyér e szavak hatására változott át Krisztus testévé. Az átlényegüléséről, annak bonyolult teológiai vonatkozásairól a hallgatóságnak mélyreható tudása nem volt, számára a locus corpus valamiféle varázsszóval vált azonossá. Mivel a liturgia kizárólag latin nyelven folyt, a hívők a katolikus szertartást nem értették. A laikus hallgatóság e titokzatos szavakat lefordítani nem tudta, így helyette új szóösszetételt hozott létre. A locus corpust egy hasonló hangalakú terminussal cserélte fel, és megalkotta a számára érthetőbb hókuszpókusz kifejezést.

A félreértés alapjául szolgáló kommunikációs helyzet mutat némi rokonságot a bírói jogalkalmazással. A liturgia során a keresztény egyház is szolgáltatást nyújtott azzal, hogy a hallgatóság számára lelki gyakorlatot közvetített. A keresztény liturgiához képest azonban igen lényeges különbség, hogy a bírói igazságszolgáltatásnak nem lehet célja, hogy a jogkereső állampolgárban fenntartsa az idegenség érzetét. Ellenkezőleg, a bírónak a szóbeli és írásbeli megnyilvánulásai során éppen arra kell törekednie, hogy az idegenség érzetét felszámolja és mondandóját *közérthető* módon fogalmazza meg.

Az internet keresőszavait böngészve mégis számos találatot kapunk, melyben megjelenik a „jogi hókuszpókusz” szóösszetétel. E negatív tartalmú közvélekedés tehát a jogalkalmazók tevékenységét sem kerülte el, a jelzős társítás annak a tapasztalatnak lenyomata, amikor a jogkereső állampolgár értetlenül áll az igazságszolgáltatás előtt.

A közérthetőség érvényesülésének számos rétege van. Beszélhetünk retorikai, nyelvhelyességi, stílári, szemantikai, grammatikai aspektusról. A Kúria által 2013-ban kiadott Stíluskönyv első sorban a bírósági határozatok üzenetének tisztaságára, átláthatóságára, nyelvi értelemben vett közérthetőségének javítására törekszik. Számos bírói határozat átvizsgálását követően olyan ajánlásokat fogalmaz meg, amelyek a korábbi helytelen nyelvi gyakorlatokat kívánja megszüntetni. A Stíluskönyv egyrészt formai kérdésekkel foglalkozik, amikor a határozatok áttekinthető, egységes alaki megjelenítésére tesz javaslatot. A bonyolult nyelvi szerkezetek, „germanizmusok” egyszerűsítésére, megszüntetésére vonatkozó ajánlásai, valamint a nyelvi archaizmusok elhagyására vonatkozó javaslatai stílusbeli megfontolásokból születtek. Végül, a gyakori

nyelvhelyességi hibák, helytelenül használt írásjelek, névutók problematikája a szintaktika és a grammatika körébe tartozik.

Jelen pályamű a közérthetőség más aspektusára kíván koncentrálni. Kevésbé nyelvi oldalról közelíti meg kérdést, annak ellenére, hogy a tanulmányban idézett példák elemzése során a szoros nyelvi elemzés eszközével dolgozik. E tanulmány nem a nyelvi üzenet közérthető közlésének problémájára koncentrálna, hanem az ítéletek, és egyáltalán a bírói munka társadalmi elfogadottsága felől tárgyalja a közérthetőséget.

Az alapvetésem az, hogy a bírósági ítéletek akkor lehetnek közérthetők, ha megfelelnek az Alaptörvény 28. cikkében rögzített „józanész”, „gazdaságosság”, „erkölcs” és a „közjó” kategóriáinak. Úgy vélem, hogy e kategóriák olyan végső igazoló elvek, melyeket a bírónak folyamatosan szem előtt kell tartania. Vagyis, azok a bírói ítéletek, amelyek jóllehet jogszerűek, azaz a pozitív jog tételei alapján születtek meg, de az Alaptörvény 28. cikkének értelmezési tesztjén elbuknak, érthetetlennek hatnak a jogkereső állampolgárok számára, hiszen ellentétesek a valamennyiünkben, azaz a politikai közösségben munkáló meggyőződésekkel.

Ezek a végső igazoló elvek abba a jogalkalmazói feladatba sűrűsödnek össze, amelyet az Alaptörvény 25 cikk. (1) bekezdése a bíróságok „igazságszolgáltatási” tevékenységeként deklarál. A magyar alkotmányos rendben a bíróságok tehát nem csupán jogszolgáltatást, hanem egy magasabb értékfogalmat jelentő *igazságszolgáltatást* végeznek.

FORMALIZMUS, ANTI-FORMALIZMUS

„A bíró a törvény szája.” Montesquieu a hatalmi ágak rendjében a bírák szerepét e metaforával írta le. Olvasatában a bíró egy logikai művelet passzív automatája, amely a törvényt kimondja, de abból el nem vehet, ahhoz hozzá nem tehet. A formalizmus és antiformalizmus örök dilemmája valójában az, hogy e „száj” mennyire lehet beszédes. A formalisták szerint a törvény szája legyen szűkszavú, mivel a bíró csak a pozitív jogról beszélhet, míg az antiformalisták azt vallják, hogy a bírónak megengedett, hogy a törvéynél beszédesebb legyen.

A formalizmus jelentése a jogi gondolkodásban igen sokrétű. E fogalom jelenésrétegeinek egy részét a formalizmus kritikáját adó jogi realisták fogalmazták meg a formalizmus elleni harc hevében. A fogalom egyik, általuk kidomborított pejoratív jelentése a mechanikus jogalkalmazás, mint döntéshozatali módszer. E kontextusban formalistának nevezik azt az elképzelést, amely szerint a jogi igények és jogesetek elbírálásakor a bíró afféle ítélkező automataként logikai műveleteket végrehajtva jut el a végkövetkeztetésig.¹ E szemlélet részben igaz, de ennél többet jelent a formalizmus. A kortárs jogelméletben a formalista ítélkezés kérdéseivel foglalkozó szerzők nem a mechanikus jogalkalmazást tekintik a formalizmus valódi tartalmának. A

¹ FICSOR Krisztina, *Formalizmus a bírói gyakorlatban. A formalista érvelés jogelméleti alapjai*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2015, 65.o.

modern, 20. századi formalista gondolkodók már a joggal kapcsolatos alapvető igazságokat fogalmazzák meg: a jog belső koherenciáját, belső racionalitását, kiszámíthatóságát, autoritását hangsúlyozzák. E szemlélet legmarkánsabb képviselője Hans Kelsen volt, aki a jogot egy belső renddel felruházott, kiszámítható szabálytömegként definiálta. A formalizmus harmadik lényegi elemét szintén Kelsen fogalmazta meg, amikor - szigorúan monista szemlélettel - a jog és erkölcs elválasztásának szükségességét hangsúlyozta.² Ez utóbbi jelenség a jog autonómiájának állítása. Az irányzat elkötelezettjei tehát azt vallják, hogy a bírácoknak a jogeseteket a forrásalapú joghoz (főleg jogszabályokhoz) ragaszkodva kell eldönteni, anélkül, hogy hivatkoznának a szabály mögött meghúzódó igazolási elvekre, célkitűzésekre.³ A formalistáktól tehát alapvetően távol áll a politikai erkölcsre, a racionalitásra, a közjóra, igazságosságra, méltányosságra való hivatkozás.

A hazai jogirodalomban Blutman László munkássága tekinthető formalistának. Jogelméletének alapjai az úgynevezett sárospataki-szegedi jogpozitivisták irányzatához kötődnek, amely alatt ő maga is egy formalista, jogszabályközpontú elméleti vonalat ért. Főbb állítása, hogy a jogi kijelentések, érvelések akkor léphetnek fel a tudományosság igényével, ha visszavezethetők valamely rögzített jogszövegre. Ez az elkötelezettség a bírák jogi szöveghez kötöttségének követelményét vonja maga után, amely a szavak hétköznapi jelentésének feltárásával valósulhat meg. Blutman elméletének két alappillére tehát a „visszavezethetőségi elv” és a jogszöveg „hétköznapi szemantikájának” elve.⁴ A *bírói jogalkalmazás és szöveghű értelmezés* című munkájában nyolc érvet hoz fel a szöveghű értelmezés mellett.⁵ Ezen érvek három fő gyökerét a hatalmi ágak elválasztása, a jogbiztonság és az egységes jogalkalmazás képezi. Ebből kiindulva Blutman szerint a szöveghű (formalista) jogalkalmazásnak az alábbi erényei vannak: gátat szab a bíró szubjektív preferenciáinak, korlátozza a bírói hatalmat, egységesebb jogalkalmazást biztosít, az ítélezést kiszámíthatóvá teszi, növeli a jogbiztonságot és elősegíti a minőségi jogalkotást. E modern és következetes formalista szemlélet valamennyi tétele igaz, ugyanakkor – mint minden tudományos igényű rendszer – könnyen egyoldalú szemlélethez vezethet.

Blutman formalizmusának, és általában a formalista vélekedések fő problematikáját az általa felhozott *morális paradoxon* kérdése világítja meg. A Legfelsőbb Bíróság BH1995.368 számú jogesetében a jogszabályt kiterjesztő módon értelmezte, morális megfontolások alapján.⁶

² KELSEN, Hans, A jogi pozitívizmus és a természetjog doktrínája, *Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből*, (szerk. Varga Csaba), Szent István Társulat, Bp., 2001., 352.o.

³ FICSOR, 2015, 70.o.

⁴ BLUTMAN László, Szövegempirizmus és analitikus jogdogmatika: jogi elemzés sub specie linguae, *Pro Futuro*, 2/2014, 105-125.o.

⁵ BLUTMAN László, Bírói jogalkalmazás és szöveghű értelmezés, *Jogesetek Magyarázata*, 2010/4, 99-104.o.

⁶ A bíróság megállapította, hogy az 1960-as évek elején politikai okból (izgatás miatt) lakhelyelhagyási tilalommal sújtott személyeknek is jár kárpótlás, annak ellenére, hogy az 1992. évi XXXII.tv rendelkezéseinek eredendő címzettjei nem ők voltak, hanem az 1940-50-es évek fordulóján kitelepített sértettek. A bíróság a jogszabály céljából indult ki, miszerint a kitelepítés (internálás, kényszermunka) a polgárokat személyes szabadságuktól fosztotta meg, és ha ezért kárpótlás jár, akkor ezt azok is igényelhetik, akiknek izgatás miatt, politikai okból rendelték el a lakhelyelhagyási tilalmat, ugyanis ez is a személyes szabadság elvesztésével járt.

Blutman szerint e döntés, annak ellenére, hogy igazságosnak tűnik, mégis igazságtalanságra vezetett, ugyanis sokan lehettek, akiket lakhelyelhagyási tilalommal sújtottak, de a jogszabály szövegéből kiindulva igényt nem érvényesítettek, vagy nem támadták meg a kárpótlási hivatal elutasító határozatát a bíróság előtt. Az tehát, hogy a bíróság morális, jogon túli igazoló elv alapján hozta meg a döntését, a felperes számára ugyan igazságos döntést eredményezett, de az állampolgárok többségére nem.

Az antiformalista iskolák a bíróság fenti eljárását helyénvalónak tekintik. A bírónak ugyanis ilyen „nehéz esetekben” kötelessége, hogy a jogon túli elvek alapján is igazolható döntést hozzon. Ronald Dworkin – aki a formalizmus éles bírálója volt – a „nehéz esetek” kapcsán úgy foglalt állást, hogy a forrásalapú joghoz való ragaszkodás addig igazolható, amíg az abból származó döntés összeegyeztethető a politikai moralitás alapvető elveivel, ilyenkor a bíró a jog részét képező erkölcsi és politikai elvek meghosszabbításával hoz döntést.⁷

A hazai jogirodalomban Blutman László formalista vélekedéseit többen is támadták. A többszerzős, *A szövegempirizmus elméleti és gyakorlati kérdései* című tanulmány antiformalista nézőpontból érvel. A szerzők – hermeneutikai és dworkini hagyományokat követve – a jogértelmezést olyasfajta tevékenységnek vélik, ami nem független az adott politikai közösség tudásától. E vélekedés éles ellentétben áll a jog autonómiáját valló formalista elképzelésekkel, határozotlan kontextualista álláspontot képvisel. Szerintük a jogi tudás képzett tudás, annak igazsága pedig egy olyan interpretatív gyakorlaton alapul, amelyet nem lehet függetleníteni attól a közös tudástól, amely egy politikai közösséget közösséggé tesz, ez a tudás tehát nem független a közösség politikai moralitásától.⁸

A vitairat a Blutman elméletét alkotó két alappillérrel meggyőzően vitatkozik. A jogi szöveg hétköznapi jelentését kutató értelmezést azért vitatja, mert szövegempirista módszerrel a szavak jelentését ugyan fel lehet tárni, de a fő kérdés az, hogy az adott fogalom jelentései közül (például jó erkölcsbe ütközés, emberi méltóság, vagy látni fogjuk, ennél egyszerűbb szavak is, mint a falfirka, keverék) melyik használata lehet a helyes. A visszavezethetőség elve pedig azért vitatható mert, létezik ugyan olyan döntés, amelynek minden eleme visszavezethető valamely pozitív jogszabályra, azonban mégsem tekinthető helyesnek.⁹ Hogy egy döntés helyes lesz-e, avagy nem, az önmagában a pozitív jog alapján nem dönthető el, ugyanis annak igazsága (helyessége) az adott politikai közösség moralitásának kontextusán belül dönthető el.

A magyar jogirodalomban Jakab András tanulmányiban is találkozhatunk hasonló alapokra helyezett érveléssel. Szerinte a jó jogászt (bíró) ítéletei meghozatala során kettős gondolkodás

⁷ FICSOR, 2015, 169-170.o. A jogfogalom elvekre történő kiterjesztéséről lásd: DWORKIN, Ronald, Vajon szabályok rendszeréből áll-e a jog?, *Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből*, (szerk. Varga Csaba), Szent István Társulat, Budapest, 2001., 397-400.o.

⁸ BENCZE Máttyás - FICSOR Krisztina - KOVÁCS Ágnes - SÓLYOM Péter, A szövegempirizmus elméleti és gyakorlati kérdései, *Pro Futuro*, 2014/2, 131.o.

⁹ BENCZE, FICSOR, KOVÁCS, SÓLYOM, 132,134.o.

vezérli, mivel két elvárásnak kell megfelelnie. Egyfelől a társadalom erkölcsi elvárásainak (külső szint), másfelől a szakma, a jogászság és jogtudomány jogdogmatikai elvárásainak (belső szint).¹⁰ Jakab egy későbbi tanulmányában kifejti, hogy a társadalom erkölcsi elvárásai mellett ugyanilyen külső szempontot jelentenek az Alaptörvényben megfogalmazott közjó, gazdaságosság, józanész kategóriái is.¹¹ Jakab elképzelései is arra utalnak, hogy egy bírói döntés nem lehet független a politikai közösség moralitásától. De Bencze Mátyás is hasonlóan érvel, amikor hangsúlyozza: a jogalkalmazás nemcsak a jogászok „belügye”, hanem kettős meghatározottságú, egyrészt a szakmai elfogadottság felől, másrészt és a politikai legitimitás felől.¹²

Montesquieu metaforájához visszatérve, ha a bírót valóban a törvény szájának tekintjük, akkor nem szabad elfelednünk, hogy ez a száj nemcsak beszél, de egyúttal *valakihez* beszél. Ez a valaki, tehát nemcsak a jogászok belső köre, de a politikai közösség is.

A formalizmus és antiformalizmus témáját a közérthetőség kérdése azáltal problematizálja, hogy léteznek a jogirodalom által is „nehéz esetnek” nevezett jogesetek, amikor a bírónak el kell térnie a pozitív jogtól, hogy igazságos ítéletet hozzon, azaz a politikai közösség ne azt érezze, hogy az igazságszolgáltatás csupán a jogszabályok mechanikus kimondását végzi. Ilyenkor a bíró éppen azért tér el a jogszabálytól és nyúl jogon túli igazolási elvekhez, mert a formalista értelmezés a címzettek számára érhetetlen döntést eredményezne. Ilyen jogon túli igazolási elvek az erkölcs, a józanész, a gazdaságosság, igazságosság, közjó, stb., amelyek mélyen beivódtak a politikai közösség jogi kultúrájába, és gyakran alapjogi szinten nyertek deklarációt.

Az új Alaptörvénybe beillesztett 28. cikk a jogértelmező bíró számára alkotmányos lehetőséget biztosít, hogy a pozitív jogon túllépjen, és a „nehéz eseteket” a politikai közösségben elfogadott „józanész”, „közjó”, „erkölcs”, „gazdaságosság” igazoló elvei felől oldja meg. Az Alaptörvénybe iktatott cikk, tehát beengedi - a formalisták által került - jogon túli elveket a jogalkalmazásba. Természetesen nem arról van szó, hogy ezek a jogelvek korábban a jogalkalmazás során nem érvényesültek volna. A második világháborút megelőző jogunkban, egészen Werbőczy *Hármaskönyvéig* visszanyúlva, a „közjó”, és „ésszerűség” irányító elve volt a jogalkalmazásnak.¹³ Ezen elvek a szocializmus pozitívista jogértelmezésében azonban látványosan eltűntek, a szocialista jogtudomány száműzte őket a jogértelmezésből.¹⁴ Ugyanakkor az Alaptörvénybe iktatott értelmezési klauzula ma már nemcsak lehetőséget biztosít a bíró számára, hanem ennek figyelembevételére alkotmányos kötelezettség is.

¹⁰JAKAB András, Ki a jó jogász, avagy tényleg jó bíró volt-e Magnaud?, *Jogesetek Magyarázata* 2010/1, 90.o.

¹¹JAKAB András, A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében., *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4, 86.

¹²BENCZE Mátyás, *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélezésben*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2011., 30.o.

¹³„A jog ésszerű berendezkedésre törekszik. A törvény – mondja Werbőczy Szt. Tamás nyomán – „est ordinatio ad bonum communa”, azaz a jog célja a közjó. Ezért minden szabályról fel kell tenni, hogy ésszerű eredményre akar vezetni. A jog alkalmazásában tehát óvakodni kell az ésszerűtlen betűimádatától.” SZLADITS Károly, *A magyar magánjog I. Általános rész.*, Budapest, Grill Nyomda, 1942, 41.o.

¹⁴Erről bővebben lásd: POKOL Béla, *A jog elmélete*, Budapest, Rejtjel kiadó, 2001, 356. Valamint: JAKAB, 2011, 87.o.

A mi kérdésünk tehát az, hogy a formalista vagy az antiformalista habitussal rendelkező bíró beszél-e érthetőbben, elfogadhatóbban egy közösség számára?

A tanulmány elkövetkezendő négy részében számos példán keresztül igyekszem választ adni e kérdésre. A példák a Hart által „nehéznek” nevezett esetek körébe tartoznak, ami abból adódik, hogy a jogi szövegek is „nyitott szövedékűek”, azaz a pozitív jogi norma nem mindig ad megnyugtató megoldást az eset megoldására. Az itt következő szövegek tehát a jogi fogalmak háttérterületét járják be, a jogi fogalmak „félárnyékában” íródtak, ahova esetenként azért szükséges átlépni, hogy a bíróság döntései közérthetőbbek legyenek, azaz ne váljanak idegenné a politikai közösség számára.¹⁵

A pályamű szövegei nem az autoritás igényével kívánnak fellépni, nem kőbe vésett textusok. Tisztában vagyok azzal, hogy sok ponton vitát generálhatnak, de tudom, hogy a közérthető bíráskodás szolgálatába állíthatók. Annak ellenére, hogy polgári ügyszakban ítélkező bíró vagyok, a pályamű bőven tartalmaz büntetőjogi és munkajogi példákat is. Mivel a közérthetőség kérdése valamennyi jogágot érinti, a pályaműben felhozott példákkal igyekeztem több területet is átfogni.

EGY FORMALISTA ÉRTELMEZÉS TANULSÁGAI. A „FALFIRKA” ESET.

A magyarországi német megszállás áldozatai emlékére emelt köztéri szoborcsoport a budapesti Szabadság Téren áll. Az emlékmű kapcsán élénk társadalmi vita bontakozott ki. Egyes értelmezői közösségek azt kifogásolták, hogy a kompozíció indok nélkül ábrázolja ártatlan figurának a Magyarországot védelmező Gábrriel arkangyalt jelképező női alakot. Szerintük a behunytt szemmel és széttárt karral megformált női figura üzenete a történelmi eseményekkel ellentétes, mivel a német megszállás folyamatára Magyarország is serkentőleg hatott.¹⁶ Véleményüket az érintettek verbálisan és tevőlegesen is kifejezték. Az épülő emlékművet - még felavatás előtt - többször beszennyezték, összefirkálták, végül az alkotás elé kordont emeltek. 2014. április 15. napján szervezett demonstráció során az egyik aktivista a szoborcsoport köré emelt kordonra húzott műanyag ponyvára az „ITT ÉS SEHOL MÁSTUTT NÁCI SZOBOR NEM ÉPÜL” feliratot helyezte el. A festékszóróval okozott kár 17.500,- Ft volt.

Az ügyészség rongálás bűncselekménye miatt emelt vádat a Btk. 371. § (1) bekezdése és (2) bekezdésének ba) pontja alapján. E jogi rendelkezések szerint „Aki idegen vagyontárgy megsemmisítésével vagy megrongálásával kárt okoz, rongálást követ el. A büntetés vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztés, ha a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó kárt okozó

¹⁵ A jogi fogalmak nyitott szövedékéről lásd HART, H.L.A., *A jog nyitott szövedéke, A jogi gondolkodás paradigmái. Szövegek.*, (szerk. Varga Csaba), 1999, 38-46.o. A jogi fogalmak „félárnyékáról” lásd HART, H.L.A. *A jog fogalma*, Osiris, 1995, 147-152.o.

¹⁶ Az alkotást övező vitákról: https://hu.wikipedia.org/wiki/A_n%C3%A9met_megsz%C3%A1ll%C3%A1s_%C3%A1ldozatainak_eml%C3%A9km%C5%B1ve (letöltve: 2017. 09.22) Valamint az alábbi újságcikk: <http://www.origo.hu/kultura/kunszt/20150818-szabadsag-ter-eleven-emlekmu-civil-tiltakozas-renyi-szasz.html> (letöltve: 2017.09.22.)

rongálást falfirka elhelyezésével követik el.” Az első fokú bíróság tárgyalás-előkészítési szakban a Be. 6. § (3) bekezdés a) pontja alapján az eljárást megszüntette, mivel a cselekmény nem bűncselekmény. A végzés ellen az ügyész fellebbezett, fellebbezése a végzés hatályon kívül helyezését célozta, egyúttal az elsőfokú bíróságot az eljárás folytatására kérte utasítani. A Fővárosi Törvényszék a 23.Bf.V.5250/2015 számú eljárásában az elsőfokú végzést helyben hagyta, határozata Kúria jogegységi tanácsa által EBD2016.B.5 szám alatt került elvi döntésként közzétételre.

Az elvi döntés jogi indokolása lényegében arra fókuszált, hogy kimeríti-e a vádirati tényállás a rongálás speciális büntetőjogi törvényi tényállását, hiszen ehhez képest lehetett megállapítani, hogy mely hatóság köteles a későbbiekben eljárni. (Vö.: határozat [9] bekezdés) A büntető jogban szigorúan vett *nullum crimen sine lege* elve alapján az indokolás a törvényszövegben szereplő „falfirka” fogalmának meghatározására törekszik. Valójában e szemantikai vizsgálódás terében ragadható meg az elvi döntés lényege, ugyanis a falfirka jelentésének meghatározása alapján dönthető el, hogy a cselekmény tényállásszerű-e, azaz bűncselekmény történt-e, avagy nem.

A törvényi tényállás részét képező „falfirka” fogalmát a határozat [13] bekezdésben rögzített tételmondat így definiálja: „ (...) a magyar köznyelvben a graffiti szó falon elhelyezett felirat vagy ábraként használatos.” E tételmondat formalista érvelésen alapul, hiszen a formalista jogalkalmazó alapvetése, hogy a szavak hétköznapi értelméből kell kiindulni.¹⁷ A magyar bírói gyakorlat a szavak hétköznapi jelentésének feltárásához számtalan alkalommal veszi elő a Magyar Értelmező Kéziszótár szócikkeit.¹⁸ Az MTA által kiadott szótárt tehát olyan autoritással ruházzák fel, amely hűen tükrözi a szavak hétköznapi jelentését. Éppen ezért sokszor előfordul, hogy a döntés azon fordul meg, hogy az értelmező kéziszótár milyen jelentést tulajdonít egy adott szónak. Ez azonban korántsem problémamentes gyakorlat.

A Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.662/2011/5 ítélete egy orvosi műhibaperben adott tájékoztatás kapcsán érvényesített kártérítési perben született, ahol a bíróság a Magyar Értelmező Kéziszótárra hivatkozott. A felperes a fellebbezésében azt sérelmezte, hogy az alperesi kórház az egysítesített tájékoztatási kötelezettségét a bénulás, mint lehetséges szövődmény tekintetében elmulasztotta, ugyanis őt a „tartós” bénulás lehetőségéről tájékoztatta, ezzel szemben nála „maradandó” károsodás alakult ki. A bíróság érvelése így szólt: „A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a maradandó melléknév jelentése sokáig fennálló, létező, míg a tartós melléknév jelentése

¹⁷ A magyar jogi gondolkodásban Blutman László képviseli legmarkánsabban a nyelvi alapú formalizmust. Álláspontja szerint a jogalkalmazónak a szavak általánosan elfogadott, hétköznapi értelméből kell kiindulni, mivel ez az alapja a jogbiztonságnak, a kiszámítható előrelátható, egyértelmű ítélkezési gyakorlat kialakításának. BLUTMAN, 2010/4,

¹⁸ Az Új Jogtár© kereső funkcióját alkalmazva, a „Magyar Értelmező Kéziszótár” tárgyszóra számos találat volt, amelyben a bíróság a szavak hétköznapi jelentését kutatta. Néhány példa a kéziszótárra hivatkozó határozatokból. Legfelsőbb Bíróság Kfv.IV.37.244/2005/6.; Fővárosi Törvényszék 41.Pf.638.870/2011/3.; Pécsi Ítéltábla Pf. VI. 20 776/2012/5; Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.21.111/2010/8.; Fővárosi Bíróság P.24.274/2010/3.; Fővárosi Bíróság P.24.274/2010/3.; Baranya Megyei Bíróság 11.P.20.227/2010/8;BH2007.105; BDT2013.2804.

hosszan tartó, sokáig fennmaradó. E két melléknév rokon jelentésű, azok egymás szinonimái, ezért az alperes nem sértette meg a tájékoztatási kötelezettségét."Az érvelés hibája abból adódik, hogy a jelentést elvonatkoztatta a kontextustól, és tisztán szótári, „papírjelentést” tulajdonított a két melléknévnek. Egy emberöltőre vonatkoztatva ugyanis a két melléknév jelentése egészen más: a „tartós” melléknév szerint a bénulás a felperes életének csak egy szakaszát érintheti, míg a „maradandó” melléknév jelentése szerint a bénulás élete végéig el fogja kísérni a felperest.

A fenti eset jó példa arra, hogy az értelmező kéziszótár szócikkeire sem lehet fenntartás nélkül hagyatkozni. Úgy vélem, a szavak szótári jelentését is csak kontroll mellett szabad értelmezni, azaz a szótári szemantikai jelentés korrigálendő: az értelmezés nem lehet ellentétes a józan belátással, és nem vezethet jogi nonszenszhez.

A Legfelsőbb Bíróság BH2007.105 számú közigazgatási jogesete például ilyen kontrollt alkalmazott. A fogyasztóvédelmi ügyben az ellenőrző hatóság megállapította, hogy az üzletben forgalmazott egyes termékek címkézése nem megfelelő, mivel azon a forgalmazó a címét nem tüntette fel, azt a postafiókszám nem helyettesíti. Az elsőfokú bíróság a Magyar Értelmező Kéziszótár „cím” szócikkéből indult ki, s megállapította, hogy a terméken fel kell tüntetni a forgalmazó székhelyét is. Az alperes sérelmezte, hogy a Pp. 221. § (1) bekezdése szerint a bírósági ítéleteknek a jogszabályokon kell alapulnia, ezért a Magyar Értelmező Kéziszótár szócikkére ítéletet nem lehet alapozni, ugyanakkor a cím fogalmát a fogyasztóvédelmi szabályok nem rögzítik. A Legfelsőbb Bíróság a fogyasztóvédelmi szabályok által védett általános célból indult ki, azzal érvelt, hogy a „postafiók szám mögött az előállító, vagy forgalmazó megbújhat”, így például „az un. kis cégek azonosíthatatlanná válnának a fogyasztó számára.” Így a kérdéses szó – szól a határozat végköveztetése - „mindennapi szóhasználatban elfogadott, általános jelentéssel történő alkalmazása nem tekinthető jogi nonszensznek az adott ügyben.”

A formalista, szöveghű értelmezés kapcsán tehát az eredendő probléma az, hogy mit tekinthetünk szavak köznapi értelemének, azaz a jogszabályban szereplő kifejezés jelentését hogyan határozzuk meg.

A „falfirka” esetben a bíróság a „graffiti” kifejezés jelentésének szótári forrását nem jelöli meg, csupán „a magyar köznyelvben használatos” jelentésre utalt. A Magyar Értelmező Kéziszótár sem ad támpontot a szó hétköznapi jelentésének megállapításához, tautologikus rövidséggel ennyit ír: Graffiti fn *Műv is Falfirka*. [nk:ol].¹⁹ Ezzel szemben a Voight Vilmos által szerkesztett Világirodalmi lexikon a falfirka fogalmát így határozta meg: „A falra és egyéb helyekre felfirkált rövid szövegek, rigmusok, jelszavak.”²⁰ Az interneten elérhető MiMi.hu online szótár pedig így: „olykor falra vagy járműre festékszóróval festett kép s felirat, a nagyvárosi amatőr művészet új

¹⁹ Magyar Értelmező Kéziszótár, MTA NYTI, Budapest, Második kiadás, 2003, 451.

²⁰ VOIGHT Vilmos (szerk.), *Világirodalmi lexikon*, Bp., 1975.

keletű műfaja.”²¹ Balázs Géza nyelvész a falfirkáról, mint urbánus folklórról készített tanulmányában pedig igyekszik katalogizálni a graffitik jellemzően előforduló helyeit. Kutatásai szerint a falfirka előfordulási helyeinek csak egyike a falfelület, az előfordulhat más vagyontárgyakon is, mint például, élőfa, út, lakókocsi, utánfutó, karosszéria.²²

E szócikkek rögzítik tehát a „falfirka” szó magyar nyelvben használatos élő jelentését. Eszerint a falfirka nemcsak falon, hanem egyéb vagyontárgyakon is elhelyezhető. Úgy vélem, hogy a másodfokú határozat kategorikus kijelentése a falfirka hordozófelülete kapcsán egy reflektálatlan „fekete lyukat” képez az érvelésben, ugyanis a határozat nem vet számot a falfirka szó „élő szótárakban” leírt jelentésével. A jogi érvelés ezért önkényesen ragaszkodik a kifejezés „betű szerinti értelméhez”, azaz ahhoz hogy a bűncselekmény elkövetési tárgya kizárólag a *fal* lehet.

A graffiti jövevényszó, olasz eredetű, ahogy azt az értelmező szótár szócikke is rögzíti. A „falfirka” kifejezés tehát a graffiti szó fordítását követően honosodott meg a magyar nyelvben. Feltehetően a határozat téves kiindulási pontja a magyar „falfirka” fordítás fogyatékoságaihoz is köthető.²³ Nem gondolom, hogy az eredendően angolszász, amerikai jelenség jelentéstartalma azáltal kevesebb volna, hogy a magyar nyelvben a falfirka szűkítő fordításával találkozhatunk. A magyar kifejezéshez hasonlóan a német „*Wandinschrift*” is a firka hordozófelületét, azaz falat emeli ki lényegi mozzanatként, így mindkét kifejezés azt sugallja, hogy e jelenséggel jellemzően falon találkozhatunk. Ugyanakkor az angol „*graffiti*” és az olasz „*graffitio*” szavak sem kötik a jelenséget a fal fogalmához. A Wikipédia internetes szótár szerint a kifejezés eredeti jelentése is csupán ennyi: feliratok.²⁴

Az elvi döntés – miután a „graffiti” szó szemantikai határait a falfelületre szorította - szükségesnek találja a „fal” fogalmának meghatározását. Az indokolás abból indul ki, hogy a jogalkotó a Btk. 371. § (7) bekezdése szerinti értelmező rendelkezésben csupán a „firka” fogalmát határozta meg, de a „fal” fogalmát nem rögzíti. ([12] és [14] bekezdések) A határozat további érvelése is a köznapi és nyelvtani (helyesen: szemantikai) értelemet veszi alapul: „A fal köznapi és nyelvtani

²¹ <https://www.mimi.hu/muveszet/graffiti.html> (letöltve: 2017.09.22)

²² BALÁZS Géza, *A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon*. Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 1987, 335.o. A tanulmány szerint a tipikus firkáláshelyszínek a következők: (1) Falak (házfal, lépcsőház, szemétdobó helyiségek fala, kerítés, klingertéglás épületfal, várom, váróterem fal, sátorfal, ablaküveg, illemhely oldala, ajtó, stb.) (2) Emlékmű, szobor, szikla, kémény (3) Élőfa (4) Vízszintes felületek (asztallap, pad, üléshez, aszfalt, alacsony helyiségek teteje stb.) (5) Zárt, zárható helyiségek (illemhely, börtöncella, lift, kulcsosház, sátor, szállodai szekrényajtó stb.) (6) Közlekedési eszköz (karosszéria, lakókocsi, utánfutó stb.) (7) Elkészült betonlap, csatorna, út (8) Könyv- és folyóiratfirkálások (elsősorban könyvtárakban).

²³ A nyelvészek számára jóval kézenfekvőbb, hogy által használta a nyelv meghatározza a beszélő gondolkodását, ezért a különböző nyelvek más-más gondolkodási mintázatokat és előfeltevéseket szülnék a nyelvhasználóban. Ezzel kapcsolatosan lásd BLUTMAN László, Szövegempirizmus és analitikus jogdogmatika: jogi elemzés sub specie linguae, *Pro Futuro*, 2/2014, 107.o. Más nyelvi kiindulási pontot adott a „graffiti” lényegének megragadásához Óbuda-Békásmegyér Önkormányzat Képviselő-testületének 2009/2011 (XI. 30) rendelete. E rendelet például nem a falfirka elnevezést kívánta használni, hanem a *nem rendeltetészerű felületképzés* terminussal jelölte a jelenséget. Ez a meghatározás például egyáltalán nem csábít a szűkítő értelmezésre, ugyanis a falfirkát *felületképzésnek* tekinti.

²⁴ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Graffiti> (letöltve: 2017.09.22)

értelemben egy végleges építmény része, amely állagsérelem nélkül nem távolítható el.” ([14] bekezdés) A jogi érvelés itt is indokolatlanul alkalmaz szűkítő értelmezést. Nem világos, hogy a közfelfogás szerint miért lenne a falnak lényegi fogalmi eleme, hogy egy végleges építménynek legyen a része, de az sem tűnik ki az indokolásból, hogy miért feltétel, hogy az állagsérelem nélkül ne legyen eltávolítható. Így a határozat falra vonatkozó definíciója is önreflexió nélkül marad.²⁵

A formalista értelmezés eredményképpen a határozat végül arra az álláspontra jut, hogy a Btk. 371. § (2) bekezdés ba) pontja szerinti falfirka útján elkövetett rongálás elkövetési tárgya kizárólag olyan vagyontárgy lehet, ami az alábbi feltételeknek együttesen megfelel: (1) falfelületről legyen szó, (2) e felület egy végleges építmény részét képezze, (3) a falfelület állagsérelem nélkül ne legyen eltávolítható. (Határozat [17] bekezdése)

Úgy vélem, e szűkítő értelmezés az Alaptörvény 28. cikkével nem egyeztethető össze. Sem a józanész, sem a közjó értelmezési klauzuláinak nem felel meg, de az általános élettapasztalattal is ellentétes.

Korábban kifejtettem, hogy „falfirkákkal” nemcsak falon, hanem más vagyontárgyakon is találkozhatunk, az előfordulhat úttesten, vasúti kocsikon, személygépkocsikon, transzformátorházakon, hirdetőablakokon. Mindez az (1) számú szűkítő feltétel indokoltságát cáfolja, vagyis a falfirka hordozó felülete a józan belátás szerint nem csupán fal lehet. A (2) feltételt indokoltságát cáfolja, hogy nem kevésbé lehet veszélyes cselekmény falfirka elhelyezése egy olyan falfelületen, amely nem végleges építmény része. Egy ideiglenesen elhelyezett kiállító pavilon éppúgy lehet elkövetési tárgya e cselekménynek, mint egy végleges épület, de egy be nem fejezett épület falfelülete is lehet célpontja a falfelirat elhelyezésének. A (3) feltételt pedig az cáfolja, hogy léteznek olyan épületek, melynek falai vázszerkezeti elemek közé helyezett üvegpnelek, ezek a panelek az épület állagának sérelme nélkül eltávolíthatók. De a kérdés úgy is feltehető, hogy a nyílászáróra (ajtóra, ablakra) elhelyezett firka lehet-e a Btk. szerinti falfirka, avagy nem?²⁶ Úgy vélem, hogy a nyílászárón elhelyezett falfirka sem lehet kevésbé sérelmes, mint a falon elhelyezett falfirka.

A jogi indokolás következetlensége abban is megragadható, hogy míg a bíróság a fal jelentésének meghatározása körében szigorúan ragaszkodik a törvény betű szerinti értelméhez, addig a Btk. 371. § (7) bekezdésében írt értelmező rendelkezés kapcsán ezt egyáltalán nem teszi. A rendelkezés ugyanis meghatározza a falfirka fogalmát: „festékszóróval, filctollal vagy bármilyen más felületképző anyaggal létrehozott képi, grafikus vagy szöveges felületbevonat, amely nem

²⁵ A Magyar Értelmező Kéziszótár a „fal” szó jelentését így rögzíti: „Építőanyagból, függőleges síkban emelt határoló és tagoló, teherhordó épületszerkezet.”

²⁶ A Legfelsőbb Bíróság Kfv.III.37.936/2009/6. számú ítélete részletesen foglalkozik a „nyílászáró” és „üvegtégla” fogalmak tisztázásával, ezek hétköznapi és jogi értelmezésével. Ezt követve a helyzet még tovább bonyolódna. Ez alapján az üvegtégla nem nyílászáró, de vajon az üvegtégla falnak tekinthető-e, avagy nem.

a vagyontárgy rendeltetésszerű használatához szükséges.” Úgy vélem, hogy innen nézve a határozat indokolatlanul *contra legem* értelmezést alkalmazott, hiszen az értelmező rendelkezés sem szorítja a bűncselekmény elkövetési tárgyát az általam leírt (1)-(3) feltételeknek megfelelő falra, hanem a sokkal tágabb értelmezésnek teret adó *más vagyontárgy* terminussal írja le.

Az főügyészség a fellebbezéshez csatlakozó átiratában arra hivatkozott, hogy a bíróság a falfirka Btk. szerinti fogalmát szűkítően értelmezte, mivel az értelmező rendelkezés az érintett vagyontárgy vonatkozásában nem határoz meg semmilyen külön feltételt, annak ideiglenes, vagy állandó jellegét sem, ezért bármely vagyontárgy felületére festékszóróval elhelyezett szöveg, vagy rajz falfirkának minősül. (Határozat [4] bekezdése) Az ügyészség tehát éppúgy formalista, szövegközeli módon értelmezte a törvényi tényállást, mint a bíróság, csak más oldalról közelítette az elkövetési tárgyat: nem a 371. § (2) bekezdésében meghatározott „falfirka” fogalma felől, hanem a §-t lezáró (7) bekezdésben írt „más vagyontárgy” értelmezése felől indította az érvelést.

Ha tehát a szavak hétköznapi szemantikája alapján kell döntenünk a két értelmezés között, azt hiszem, a bíróság érvelése a kevésbé meggyőző, és az ügyészségé áll közelebb a közfelfogáshoz. Ezen nem változtat az sem, hogy az indokolás a bűncselekmény elkövetési tárgyának szűkítő értelmezését a büntetőjogszabályok kiterjesztő értelmezésének tilalmával magyarázza. (Határozat [16] bekezdés utolsó mondata) A kiterjesztő, illetve a szűkítő értelmezés azonban a „falfirka” esetében is viszonyfogalom. Azaz a kérdés eredendően az, hogy mi a szó hétköznapi jelentése, és ehhez képest lehet meghatározni, hogy az értelmezés kiterjesztő vagy szűkítő.²⁷ Ha ugyanis a „falfirka” élő szótárakban elfogadott jelentése a kiindulási pont – tudniillik az, hogy az nem csak falon fordulhat elő -, az ügyész jogszabály értelmezése már nem tekinthető kiterjesztő értelmezésnek.

A határozat [15] és [16] bekezdéseiben a bíróság a szemantikai értelmezésen túl egy további formalista érvet is alkalmaz, amikor a jogalkotó szándékára hivatkozik. Az indokolás [16] bekezdése szerint „a törvényi tényállás bevezetését nem vitásan a graffitik elhelyezésével megvalósított rongálási cselekmények igen elszaporodott volta indikálta, a törvényalkotó célja azonban nem lehetett valamennyi, bármely felületen megvalósított szöveges, vagy képi festés büntetőjogi szankcionálása.” A törvényhozó akaratának feltárása, mint érvelési stratégia szintén formalista gyökerekkel rendelkezik.²⁸ A határozat ugyan az Alaptörvény 28 cikkére hivatkozik, azonban e rendelkezés alapján nem a jogalkotó szándéka kutatandó, hanem egy feltételezett értelmes cél, amely objektíve megfelel a józanésznek, a közjónak, valamint erkölcsös és gazdaságos. A

²⁷ Vö.: BLUTMAN László, Hat tévhit a jogértelmezésben, *Jogesetek Magyarázata*, 2015/3, 86.o.

²⁸ FICSOR, 2015, 102-106.o.

jogelmélet is megkülönbözteti a szubjektív teleológiai értelmezést és az Alaptörvény 28. cikkében rögzített objektív teleológiai értelmezést.²⁹ A 28. cikk értelmezési elve alapján ezért a bírónak azt a kérdést kell feltennie, hogy vajon az adott jogesetre nézve milyen jogszabály értelmezés felelhet meg a józanésznek és a közjónak, vajon milyen értelmes (erkölcsös és/vagy gazdaságos, amely a józanész szerint a közjót elősegíti) cél állhat az alkalmazandó rendelkezés mögött? Az vajon milyen társadalmi problémát kíván megoldani?³⁰ Az objektív teleológiai értelmezés a Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja szerint is abból indul ki, hogy ha egy adott értelmezést tulajdonítunk a szövegnek, az milyen objektív hatást fejt ki a társadalomra, és milyen, ha egy másikat.³¹

A józanész keretei között nehéz elképzelni olyan racionális jogalkotót, amely a rongálás falfirkával elkövethető tényállását kizárólag olyan sértettek védelmére alkotta volna, akik sérelme abban áll, hogy „végleges építményük falára” feliratot helyeztek el. Ha a büntetőjog általános céljából indulunk ki, mely szerint a büntető jogszabályoknak a társadalom védelmét kell szolgálnia, akkor a sérelmet szenvedett állampolgárok javát szolgáló közjó felől sem látható be, hogy miért indokolt különbséget tenni, egy „faltulajdonos” sértett és a Btk. értelmező rendelkezése szerinti „más vagyontárgy” tulajdonosa, mint sértett között. Úgy vélem, hogy a jogtárgyharmonikus értelmezés sem juthat más végkövetkeztetésre, hiszen a rongálás Btk.-ba foglalt rendelkezéseinek jogi tárgya a tulajdonjog, s nem annak speciálisan meghatározott köre.

A bírói és ügyészi érvelés mellett a határozat egy harmadik „szólamot” is tartalmaz, amely érveléstechnikája már jellegzetesen aniformalista jegyeket mutat. Ezt az érvelési módot alkalmazza az eljárásban a vádlott védője. (Határozat [5] bekezdése) Az érvelés lényege, hogy a vádlott magatartása a társadalomra nem volt veszélyes, ezért cselekménye szabálysértésnek sem tekinthető, továbbá szándéka csupán a véleménynyilvánításra irányult, hiszen nem firkák, hanem feliratok kerültek a ponyvára.

Nyilvánvaló, hogy a fenti érvelés alapján az Alaptörvényben rögzített véleménynyilvánításhoz fűződő alapjogot és a tulajdon védelméhez fűződő jogot kell összemérni, azonban e kérdés is a 28. cikkben megfogalmazott közjó kategóriája alapján dönthető el. A kérdés tehát úgy vetődne fel, hogy adott esetben mi szolgálja jobban a közjót: a véleménynyilvánítás, vagy a tulaj-

²⁹ A szubjektív teleológiai értelmezés kritikájáról lásd: TAKÁCS Albert, A jogértelmezés alapjai és korlátai, *Jogtudományi Közöny*, 116.o., JAKAB, 2011, 86-90.o., BLUTMAN, 2010, 96.o.

³⁰ JAKAB, 2011, 93.o.

³¹ A formalista értelmezés objektív hatására jó példa lehet: <http://rtl.hu/rtlklub/hirek/ketfarku-kutyapart-graffitizessel-gyanusitjak-oket> (letöltve:2017.09.22) A videó felvételen az alábbi nyilatkozat hallható: „Kérdeztük, hogy miért visznek be. Mondják, hogy bűncselekmény gyanúja: graffiti. Mondtuk neki, hogy ez nem az, mert az falon van. Erre mondja, hogy ez is graffiti. Bevittek, aztán felolvasták nekünk a grefitis törvényt, amibe az van, hogy a grafiti az olyan dolog, ami a falon van. Nézzünk, hogy akkor most mi van? Ez a földön van.” Amellett, hogy az eljárás alá vont személynek tárgyi tévedése volt, hiszen „grefitis törvény” nincs – feltehetőleg az eseti döntésre utalhatott -, a párbeszéd a falfirka szó szerinti értelmezésére adott objektív hatásról szól, és arról, hogy egy ilyen formalista értelmezés milyen komikus visszaélésekre adhat okot. Az eset előzménye az volt, hogy az eljárás alá vont személy az úttestet festette össze.

donjog védelmének korlátozása? Ha az Alaptörvény 28. cikkének tesztjén, azaz az Alaptörvényben rögzített közösségi moralitáson keresztül kell átvezetni a bírónak valamely jogszabály értelmét, akkor ennek eredményéhez legközelebb a védői álláspont állhat. Az Alkotmánybíróság ugyanis a véleménynyilvánítás szabadságát a vélemény tartalmától függetlenül tartja alkotmányos alapértéknek.³² Ha a bíróság tehát a közjó értékelése körében a véleménynyilvánítás szabadságát adott esetben nagyobb súlyúnak tartja a tulajdonjog sérelménél, akkor megállapíthatja, hogy a cselekmény nem volt veszélyes a társadalomra. Az elkövető magatartása ekkor sem marad jogkövetkezmény nélkül, de következményeit a polgári jog területén kell levonni, nem a büntetőjogi, hanem a deliktuális kárfelelősség keretei között.

Azt gondolom, hogy az formalista elven íródott EBD2016.325 számú elvi döntés nagyban magán viseli a tényállás egyedi sajátosságait, és az ügy kényes voltának lenyomatát. A fal fogalmának meghatározásánál alkalmazott szemantikai kritériumok, mely szerint „a fal egy végleges építmény része, amely állagsérelem nélkül nem távolítható el”, a szoborcsoport köré emelt, védőfunkciót ellátó kordon egyedi tulajdonságaihoz lettek igazítva. Tudniillik ahhoz, hogy a kordon *nem végleges és állagsérelem nélkül eltávolítható*. Jakab Andrásnak és Ficsor Krisztinának egyaránt igaza lehet abban, hogy a társadalmat megosztó kérdésekben a jogalkalmazó óvakodik a jogszöveg szó szerinti jelentésétől eltávolodó érvelési technikáktól.³³ Valójában itt is ez történt: a bíróság szerényen visszahúzódott a formalista érvelési technika menedékébe.

Ugyanakkor nem ezt tette az alsóbb fokú bíróság a BH2016.325. számú eseti döntés szerint. A másodfokú bíróság – az elvi döntés alapjául szolgáló tényállással teljesen azonos tényállás mellett – azzal érvelt, hogy a cselekmény társadalomra veszélyességének hiányában nem valósult meg bűncselekmény és emiatt szabálysértés elkövetése sem állapítható meg. (Határozat [8] bekezdése) A másodfokú bíróság a véleménynyilvánítás szabadságára hivatkozott, azaz alapjogi megfontolások mentén, antiformalista érvelési technikával döntötte el az ügyet. Az ügyész a másodfokú döntéssel szemben felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, azzal érvelt, hogy bűncselekmény elkövetése megállapítható, mert a terhelt túllépte a véleménynyilvánítás törvényi korlátait. (Határozat [13] bekezdés)

A Kúria a felülvizsgálati eljárásban a Bfv.II.398/2016 számú határozatával megállapította, hogy a felülvizsgálati kérelem alaptalan, döntésében szintén formalista érvelési technikát alkalmazott: irányadónak tekintette az EBD2016.B.5 szám alatt közzétett döntést. (Határozat [35] bekezdés) Kifejtette, hogy a Fővárosi Törvényszék EBD2016.B.5 szám alatti határozatát a Kúria elvi közzétételi tanácsa már elvi döntésként közzétette, amennyiben ettől el kíván térni, ahhoz a Bszi. 32. § (1) bek. b) pontja alapján jogegységi eljárást kell kezdeményeznie. Ez azonban nem történt meg.

³² 12/1999 (V.21.) AB határozat

³³ JAKAB, 2010, 88.o., FICSOR Krisztina, *Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei. A formalista bírói érvelés jogelméleti és politikai háttere*, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2014, 7.o. (letöltve: 2017.09.22.)

Úgy vélem, hogy a fenti elvi döntéssel bírói gyakorlattá emelt formalista érvelés sebezhetőségét a fent kifejtett antiformalista jogszabály-értelmezés megfontolásai jól mutatják.

De a gyakorlatban a „falfirka” fogalmának szemantikai határai máig nem tisztáztak. A Fővárosi Ítéletábráta Katonai Tanácsa 6.Kbf.110/2015/7 számú ítéletének tényállása szerint a falfirkával elkövetett rongálási kár szintén szabálysértési érték alatt maradt, ugyanakkor az elkövetési tárgy vasútállomáson veszteglő vonatszerelvény volt. Mindkét fokú bíróság a vádlott bűnösségét állapította meg a Btk. 371. § (2) bekezdésének ba) pontja alapján, azonban a másodfokú tanács a társadalomra veszélyesség csekély foka miatt a vádlottat csak megrovásban részesítette. Az ítélet tanulsága, hogy falfirka bűncselekmény nemcsak „falra”, de *vasúti szerelvényre* is elkövethető. E tényállás azonban tisztán a tulajdonjog védelmével kapcsolatos kérdéseket vetett fel, nem merült fel alapjogi értékek ütköztetése, az ítélet mégis mérlegre tette a cselekmény társadalomra veszélyességét.

A közvélekedésnek, józan észnek, a közjónak, de az Alaptörvényben rögzített politikai moralitásnak is inkább az utóbbi bírói ítélet felel meg. Képzelnünk el egy jövőbeli tényállást, amelyben olyan vasúti csomópontokkal tűzdelt város érintett, ahol elszaporodtak a vasúti kocsikra festett graffitik. Feltételezem, hogy e cselekmények elszaporodottsága esetén a jogalkalmazóban felmerülne, hogy a jogalkotó célja nem csupán a „faltulajdonosok” büntetőjogi védelme volt. Ez esetben azonban az EBD.2006.B.5 számú elvi döntés formalista érveit ismét mérlegre kellene tenni, sőt a jogegységi eljárás lefolytatásának igénye is feltámadna.

Nem gondolom, hogy a közvélekedést és egy cselekmény közjó felől értelmezett társadalomra veszélyességének kérdését ki lehetne kerülni a jogalkalmazásban. Miért lenne veszélyesebb a társadalomra egy falra festett, néhány száz forintos kárt okozó tag, mint egy vasúti kocsira festett firka, ha az a tulajdonosak 49.999 Ft kárt okozott, és az adott városrészben jellemzően elszaporodott cselekmény? Az előbbi magatartás – követve a bíróság formalista gondolatmenetét - miért bűncselekmény, és az utóbbi miért „csak” szabálysértés, amikor az előbbi vitathatatlanul kevésbé, míg az utóbbi jobban veszélyes a társadalomra? Ez a belső arányosság elvét is sértené. A formalista érvelés e kérdések iránt érzéketlen. Úgy vélem, hogy e kérdésekre könnyebb választ adni, ha nem formalista olvasatot adunk a büntetőjogi tényállásnak, hanem a közösség politikai moralitása felől ítéljük meg cselekményt és antiformalista megfontolások mentén alakítjuk ki az álláspontunkat.

A FORMALISTA MÓDSZER FELÜLÍRÁSA: KÉT PÉLDA.

Az angolszász országokban, különösen az Egyesült Államokban, a bírák ítéleteikben intellektuálisan jóval bátrabbak, mint kontinentális kollégáik. Ez egyrészt szorosán hozzátartozik az angolszász bírószerphez, másrészt a társadalom is nagyobb aktivitást vár el tőlük. Az amerikai bírák a precíz, szabályközeli jogértelmezést gyakran magasabb rendű jogelvek, alkotmányos

alapjogok fényében oldják fel és igazságossági értékmegfontolások felé viszik el a jogalkalmazást. Hasonlóan a kontinentális jogrendszerekhez az Egyesült Államokban is egyfajta ingamozgás fedezhető fel a formalista és antiformalista irányzatok között.³⁴ A 1820-as évektől az 1850-es évekig datálódik a szabadjogi *Grand Style* korszaka, amit az 1880-as években egy formalista időszak váltott. Erre adtak választ a jogi realizmus képviselői, ma pedig a textualisták formalizmushoz közeledő képviselői szállnak vitába a bírói aktivitást hangsúlyozó pragmatistákkal. Úgy tűnik tehát, hogy az amerikai jogalkalmazókat is hasonló problémák foglalkoztatják, mint kontinentális kollégáikat. A formalista elveket valló textualisták a jogállamiság nevében bírálják a bírói aktivizmust, míg a pragmatista alapon gondolkodó bírák a formalista döntéseket kezelik fenntartással, mivel az ilyen értelmezés sokszor abszurd eredményre vezethet.³⁵

Richard Allen Posner jogtudományi munkássága vitathatatlanul nagy hatású életműnek tekinthető. Posner napjainkban is gyakorló bíró, 1981 óta a három amerikai tagállamot (Illinois, Indiana, Wisconsin) összefogó Hetedik Körzeti Fellebbviteli Bíróságon (*Court of Appeals for the Seventh Circuit*) teljesít szolgálatot, majd 1993-ban e bíróság vezetőjévé is kinevezték. Kortársa, a szintén nagy hatású Dworkin - némi iróniával - így jellemzi Posnert: „A lusta bíró, aki reggeli előtt megír egy könyvet, délelőtt eldönt egy sor ügyet, egész délután a Chicagói Egyetem jogi karán oktat, majd a vacsorát követően agyműtéseket végez.”³⁶ Posner jogszemlélete valóban sokszínűnek tekinthető, a lélektan, az ismeretelmélet, a szociológia és a közgazdaságtan egyaránt megfér a szemléletében. A sokszínűség mellett pragmatista szemléletet vall, mely szerint a számos jogértelmezési módszer közti választás a körülmények függvénye. Nem veti el a formalista elgondolásokat, azonban azt vallja, hogy a jogszabályokhoz, precedensekhez való ragaszkodás nem kizárólagos értelmezési eszköz, az csak egy hasznos eszköz a többi között.³⁷

A *United States v. J. Marshall* (1990) büntetőügyben kifejtett különvéleményében alkalmazott érvelése jellemzően antiformalista megfontolásokon nyugszik. Az érvelés vonalvezetése és legfőbb megfontolása valójában ugyanazt a gondolkodási mintázatot mutatja, amit az Alaptörvény 28. cikkében deklarált értelmezési klauzula is elvár a bírótól. Posner az ítélethez írt különvéleményében a büntető jogszabályba rögzített törvényi fogalmak hétköznapi értelmezését bírálja felül a gyakorlati ésszerűség fényében.³⁸

Az ügyben az ügyészség Illinois állam büntetőkódexébe ütköző bűncselekmény miatt emelt vádat James Marshall és társai ellen. A törvény kimondja, hogy „aki 1 grammnál nagyobb mennyiségű LSD-t tartalmazó keveréket, vagy összetevőt („*mixture or substance*”) hoz forgalomba,

³⁴ FICSOR, 2015, 35.o., POKOL Béla, *Vázlat az amerikai jogelméleti irányzatok elemzéséhez*, <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol2.html> (Letöltve: 2017.09.27.)

³⁵ MOLNÁR András, *Pragmatizmus és legalizmus – Richard Posner és Antonin Scalia a bírói szerepről*, in: *De iurisprudentia et iure publico. Jog-és jogpolitikai folyóirat. III. évfolyam 2009/1. A tanulmány bőven szolgál példákkal arra az amerikai jogalkalmazásból, hogy a jogszabály szövegének köznapi értelmezése (ordinary meaning) hogyan finomítandó az abszurd és elfogadhatatlan eredmény elkerülése érdekében.* (27-33.o.)

³⁶ Idézi: MOLNÁR, 5.o.

³⁷ MOLNÁR, 10.o.

³⁸ A példát egy nemrégiben megjelent monográfia hozza. FICSOR, 2015, 144-145.o.

vagy azzal kereskedik, minimum 5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki 10 grammnál nagyobb mennyiséget hoz forgalomba, vagy azzal kereskedik, 10 évi szabadságvesztéssel büntetendő.” A jogértelmezési probléma gyökere az volt, hogy az LSD általában valamilyen hordozóanyagon jelenik meg, jellemzően bélyegen. Ennek indoka, hogy egy dózis annyira csekély mértékű (0,05 mg), hogy szinte láthatatlan, 200.000 dózis szükséges, hogy 1 gramm tömegű LSD adjon ki.

Az ügy egyik vádlottja, Marshall által birtokolt LSD bélyeg 113,32 gramm tömegű volt, melynek tiszta LSD hatóanyaga csak 670,72 milligrammot tett ki. A jogi kérdés az volt, hogy a jogszabály szövegében szereplő „keverék” („*mixture*”) csak a tiszta LSD-t foglalja magába, vagy beleértendő a hordozóanyag is. A bíróság a kérdést a fogalom szótári, hétköznapi értelme („*ordinary meaning*”) alapján válaszolta meg, azaz formalista értelmezéstechnikával bontotta ki a jogszabály szövegének jelentését. A szótári meghatározás szerint a keverék olyan összetevőkből áll, amely elemei egymástól nem választhatók el, így - mivel az LSD és a hordozópapír ilyen elegynek tekinthető - a birtokolt kábítószer súlyába a hordozóanyagot is bele kell számítani. E megközelítés alapján J. Marshall vádlottnál talált 113,32 gramm jóval meghaladta a törvény által megengedett mennyiséget.³⁹

Posner különvéleményében azzal érvelt, hogy a „*mixture*” fogalmának hétköznapi értelmezése mellett ésszerűtlen és igazságtalan döntés születet. Hiszen, ha valaki 199.000 dózissal megfelelő tiszta LSD-t hoz forgalomba, ami nem éri el az 1 gramm tömeget, elkerülheti a szabadságvesztés büntetést, szemben azzal, aki egyetlen dózis LSD-t ad el egy pohár narancslében, így akár 10 év szabadságvesztésre is ítélik. A helyes, józanésznek megfelelő értelmezés tehát csak az lehet, ha a „*mixture*” hétköznapi jelentésétől eltekintünk, és adott kontextusban úgy értelmezzük, hogy a szó jelentése nem foglalja magában a hordozóanyagot. Nem nehéz egyet érteni Posner érvelésével, aki a formalista értelmezést ugyan nem veti el, de hangsúlyozza, hogy minden esetben a gyakorlati hasznosságot és az ésszerűséget kell szem előtt tartania a jogalkalmazónak.

A Posner által képviselt bírói szerepfelfogást jól példázzák az érvelését záró megjegyzései. Szerinte „A bírónak fel kell ismernie, amikor nehéz esettel áll szemben, és fel kell vállalnia felelősséget az eset ésszerű eldöntésével. Rossz stratégia az, ha felelősséget áthárítjuk a törvényhozóra, abszurd, ésszerűtlen és igazságtalan döntések produkálásával.”⁴⁰ Ebben a néhány mondatban valójában a bíró társadalmi felelősségvállalásáról van szó. Arról, hogy a bíró esetenként el mer rugaszkodni a jogszabály formalista jelentésétől, és nem azzal mentegetőzik, hogy a jogszabály szövege elsődlegesen milyen jelentés takar, kibújva ezzel a felelős döntés meghozatala alól. Természetesen a bíró ilyesfajta aktivitása nem vezethet bírói önkényhez, ugyanis azt,

³⁹ Hasonló dilemma előtt állt tehát a bíróság, mint amivel a Kúriának kellett megbirkóznia a „falfirka esetben”. A bíróság érdemi döntése a jogszabályban szereplő kifejezés szemantikai kritériumainak meghatározásától függött.

⁴⁰ Idézi: FICSOR, 2015, 144

hogy a bíró a jogszabály szövegétől elszakad, elfogadható módon meg is kell indokolni valamilyen igazoló elvvel. E retorikai feladatának Posner teljes körűen eleget is tett, amikor az észszerűség igazoló elvére hivatkozott.

A *U. States v. J. Marshall* ügyben alkotott posneri különvélemény vonzerejét egyrészt retorikai eleganciája adja, másrészt az, hogy a józanész, azaz a *common sense* felől közelítette meg a jogi kérdést. Ha ugyanis egy bírói döntés a józanésszel nem egyeztethető össze, akkor az a politikai közösség valamennyi tagjában, így a jogkereső állampolgárban is munkálkodó „közös érzettel” ütközik.⁴¹ Ennek következtében egy döntés voltaképp elveszti azt a közös értelmezési horizontot, amely a döntés megértésének és elfogadásának biztosítója. A Posner különvéleményében használt abszurd jelző éppen erre utal. Az abszurditás forrása ugyanis az az értelmetlenség és érthetlenség, amikor az üzenet címzettje (politikai közösség) a kulturális horizontján, előfeltevései és értékpreferenciái hálójában azt képtelen elhelyezni, azaz megérteni.⁴²

Az eddig felhozott két példában a jogalkalmazó értelmező tevékenysége szemantikai térben zajlott. Mindkét esetben a büntetőjogi norma szövegébe foglalt fogalom („falfirka”, „keverék”) jelentésének tisztázása volt az értelmezés tétje. Előfordulhat azonban, hogy a bíró a szövegértelmezés során magán a törvényszövegen is túllép. A joggyakorlatban találkozhatunk olyan esettel is, amikor a jogalkotó által megszóvegezett törvényszöveg explicit módon nem tartalmaz rendelkezést a jogeset megnyugtató megoldására, ezért nem a törvényszövegben szereplő fogalmak értelmezése jelent kihívást a jogalkalmazónak. Az alábbi példában a jogalkalmazó a törvényszöveg szemantikai teréből kilépett és bevallottan *contra legem* jogértelmezéshez folyamodott.

A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa B. törv. 500/1985. sz. alatt hozott döntése BH1985.331. szám alatt került közzétételre. Az ügyben eljáró alsóbb bíróságok formalista módon a jogszabály szövegéhez ragaszkodtak, míg a törvényességi óvás alapján eljáró Elnökségi Tanács igen jelentős bírói aktivizmust mutatott a határozatában.

A régi Btk. 172.§. (1) bekezdése úgy rendelkezett, hogy „Aki nem nyújt tőle elvárható segítséget

⁴¹ Azt, hogy a józan ész valamennyiünkben munkálkodó érték, az angol nyelv pontosan megfogalmazza. Az angolszász kultúrában a köznyelv a józan ész fogalmát a *common sense* terminussal jelöli. A *sense* egyszerre jelent észszerűséget, azaz a ratiót, de egyúttal érzékként/érzékként is fordítható, míg a *common* jelentése: közös. A józanész tehát olyan jelenség, amely „közös érzeten” alapul. Ráadásul a *common sense* olyan tudás, ami az elvégzett iskoláktól, tanulmányoktól függetlenül bárkiben fellelhető. Vagyis azt kell feltételeznünk, hogy a józanész a jogot alkalmazó bíróban és a laikus jogkereső állampolgárban egyaránt munkálkodik. Vö.: *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Oxford University Press, Fourth Edition, 1989, 232.o., 1151.o. Úgy vélem, hogy a magyar nyelv is tükrözi valamelyest a józanész természetjogias jellegét, azaz azt, hogy műveltségtől, iskolai végzettségtől függetlenül mindenki rendelkezik e képességgel. A sokszor a jó bíró tulajdonságaként is emlegetett „józan paraszti ész” kifejezés éppen azt domborítja ki, hogy e képesség megszerzéséhez nem szükséges iskolázottság.

⁴² Az abszurd szótári jelentése is ez: képtelen, lehetetlen, értelmetlen, esztelen. Vö.: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. (szerk. BAKOS Ferenc), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, 5.o.

sérült vagy olyan személynek, akinek az élete vagy testi épsége közvetlen veszélyben van, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” A (3) bekezdés ennek minősített esetéről szól: súlyosabban rendelte büntetni azt az elkövetőt, aki a veszélyhelyzetet maga idézte elő. A megállapított tényállás szerint a vádlott által vezetett gépkocsi kereke a sérített koponyáján haladt keresztül, így az úttesten súlyos ittas állapotban fekvő sértett azonnal meghalt. A gépkocsi sofőrje a helyszínről segítség nyújtása nélkül továbbhajtott. Az alsóbb fokú bíróságok a terhelt bűnösségét cserbenhagyás vétségében állapították meg, azonban segítségnyújtás elmulasztása büntette miatt a felelősség megállapítására lehetőséget nem láttak. Azzal érveltek, hogy a sértett a baleset következtében elhunyt ezért „nem volt olyan személy, aki bármilyen segítségre szorult volna, így a segítségnyújtás elmulasztásának megállapítása fogalmilag kizárt.” Az indokolás tehát óvakodott a jogi rendelkezés szövegétől elmozdulni, hiszen a segítségnyújtás elmulasztásának sértettje kizárólag olyan személy lehet, akinek „élete”, vagy testi épsége” veszélyben van, azaz *életben van*. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a vádlott bűnösségét azonban segítségnyújtás elmulasztása miatt állapította meg. Érvelésében a „*társadalom erkölcsi felfogására*”, a vádlott „*fokozott erkölcsi kötelezettségére*”, és a „*társadalom közfelfogására*” hivatkozott.

Tény, hogy az Alaptörvény 28. cikke szerinti értelmezési klauzula az ítélet meghozatalakor még nem létezett, azonban az írott jog hiánya ellenére a bíróság a Btk. 172. §.-a mögött húzódó morális megfontolások alapján adott kiterjesztő értelmezést a jogszabály szövegének.⁴³

A határozat indokolásának mélyrétegében az az előfeltevés áll, hogy e bűncselekmény megítélése körében a társadalomban egységes erkölcsi érzet alakult ki, hiszen kiemeli, hogy az efféle cselekményeket „*a közfelfogás mélyen elítéli*”, emellett az indokolás a „*társadalom erkölcsi felfogására hivatkozik*”. Úgy vélem, hogy ez esetben helyénvaló volt egy ilyen közösségi vélemény feltételezése, és a Legfelsőbb Bíróság a közerkölcs igazoló elvét a társadalom széles köre számára elfogadható módon állította a *contra legem* jogértelmezés szolgálatába. Feltételezem, hogy ma, harminc év elteltével sincs olyan állampolgár, aki ne háborodna fel egy olyan döntésen, amely pusztán jogi formalizmuson alapuló jogértelmezéssel nem látná megállapíthatónak az elkövető felelősségét, mert a törvény szövege ez nem következik. Azt gondolom, hogy a közvélemény egy ilyen döntés előtt értetlenül állna.

A magyar jogirodalomban a Legfelsőbb Bíróság fenti ítélete nemegyszer került elő. Bencze Máttyás a Legfelsőbb Bíróság fenti döntését a bírói gyakorlatban előforduló szakmai problémák közé sorolja, szerinte az ilyen jogszabályértelmezés „*az explicit jognak való ellentmondást*” jelent.⁴⁴ Az esetet a formalista értelmezés legismertebb hazai híve, Blutman László is idézte.⁴⁵

⁴³ A teleológiai érvelés mellet a határozat alkalmaz más kiegészítő érvelési módot is: dogmatikait, rendszertanit, továbbá hivatkozik egy másik jogelvre, az ésszerűsége is.

⁴⁴ BENCZE, 110-113.o.

⁴⁵ BLUTMAN, 2010, 94-100.o.

Blutman szerint a Legfelsőbb Bíróság ítélete „morális alapon ugyan védhető, azonban a jogalkalmazó nem így rendelkezett, hiányzott egy tényállási elem, és a bíróság a *saját* mércéjét érvényesítette a jogszöveggel szemben.”⁴⁶ (Kiem. tőlem) Álláspontja szerint az itt alkalmazott helyességi, illetve a célszerűségi mérce szubjektív jellegű, ezért a *contra legem* értelmezés a bíró saját értékpreferenciáit hozta játékba. E megállapítással azonban vitatkoznom kell. A BH1985.311. számú eseti döntés retorikája ugyanis éppen arról tanúskodik, hogy a jogalkalmazó nem a saját, hanem a *társadalom* értékpreferenciáját tartotta szem előtt, szó sincs tehát arról, hogy szubjektív értékítéletről lenne szó. Úgy vélem, hogy léteznek olyan morális megfontolások, amelyek a társadalmat nem osztják meg, s a Legfelsőbb Bíróság fenti értékítélete is ilyen volt.⁴⁷

Mindemellett a Btk. 37. § -ában említett generálprevenziós cél is leginkább úgy valósítható meg, ha a társadalom általános erkölcsi értékítéletét figyelembe veszi a bíróság a büntetőjogi felelősség megállapításakor. Ha ugyanis a bíróság nem tekint fél szemmel az Alaptörvény 28. cikkébe rögzített „erkölcsös célra”, akkor a büntetőjogi felelősségre vonás visszatartó ereje is meggyengül, hiszen ha a társadalom általános erkölcsi értékítéletébe ütköző magatartás büntetlen marad, vagy nem megfelelő súlyú büntetést kap, elmarad a büntetőjog által is deklarált visszatartó erő. A Legfelsőbb Bíróság eseti határozata ennek megfelelően utal is a visszatartó erő lényegi mozzanatára, amikor így fogalmaz cselekmény büntethetősége kapcsán: „A cselekmény (...) a megelőzés érdekében szigorú büntetőjogi felelősségre vonást tesz indokolttá.”

A társadalom közfelfogását igazolási elvként felhasználó antiformalista bírói aktivitás gyakorlása azonban korántsem ilyen egyszerű. Néha a helyes megoldás – látszólagosan - szemben áll a közfelfogással. Köztudomású például, hogy a magyar lakosság halálbüntetés-párti, ennek ellenére elképzelhetetlen egy olyan *contra legem* jogértelmezés a hatályos jogi szabályozással szemben, amely ilyen meggyőződésre jusson. Az Alkotmánybíróság az emberi méltóság legalapvetőbb alkotmányos értékére hivatkozással semmisítette meg a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezéseket. Mivel az Alkotmány (Alaptörvény) tekinthető a politikai közösség moralitását mutató alapszövegek, ezért nyilvánvaló, hogy a közfelfogást mégsem azonosíthatjuk a halálbüntetés elfogadásával.

Más esetben a közfelfogást a bíró tévesen azonosíthatja a saját, szubjektív erkölcsi felfogásával. A Gödöllői Járásbíróság az 5.Sze.1873/2007/2 számú végzésével az elzárását töltő eljárás alá vont várandós nő büntetés-félbeszakítás iránti kérelmét azzal az indokkal utasította el, hogy „a bíróság nem nyújt segítséget olyan - egyébként törvényben, bizonyos körben meghatározott és

⁴⁶ BLUTMAN 2010, 96.o.

⁴⁷ Esetenként maga a pozitív jog is elvárja, hogy a bíróság a társadalom általános értékítélete mentén hozza meg a döntését, azaz maga a jogalkotó is ilyen feladattal bízta meg a bírót. A Ptk. a szerződési semmisségi okok között említi a jó erkölcsbe ütközést. A bírói gyakorlat e kategória tartalmát az *általánosan* elfogadott erkölcsi normák, szokások és a társadalmi közfelfogás értelmezése felől közelíti meg. Vö.: BH2015.127., EBH2005. 1234., EBH2003. 956., BH2004. 407., BH2002. 310., BH1999. 409. Jakab András amellett érvel, hogy a jogállamiság és a demokrácia elve is „társadalom erkölcsi elvárásinak figyelembe vételét várja el a bírótól.” Vö.: JAKAB, 2010, 87.o.

engedélyezett - deviáns magatartás végrehajtásához, mely a magzati élet kioltásához vezet, s az általános erkölcsi felfogás szerint elítélendő.”⁴⁸ Nos, az Alkotmánnyal (Alaptörvénnyel) nem ellentétes a terhesség megszakítás, hiszen az önrendelkezési jogból, mint alapjogból az anya ehhez való joga kibontható, így helytelen azt állítani, hogy az a társadalom általános erkölcsi felfogása szerint elítélendő lenne. A terhesség megszakítás törvényi feltételek mellett nem tiltott, az tehát nem lehet ellentétes a közösség politikai moralitásával.

Egyes esetekben a bíró szubjektív meggyőződésének kifejezése nem ennyire direkt, hanem az indokolás rejtettebb zugaiban bújjik meg. A Legfelsőbb Bíróság a BH1993.281 számú esetben a honvédségnél szolgálatot teljesítő férfi vádlottal szemben - erőszakos közösülés miatt - kiszabott büntetést arra hivatkozással enyhítette, hogy a női sértett közrehatása volt megállapítható, mivel a katonai laktanyába a nő mászott be. Bencze Mátyás szerint e döntés olyan konzervatív erkölcsi meggyőződést sugall, amellyel szemben a feminista jogkritikusok méltán tiltakozhatnának. Az ítélet indokolása ugyanis jól igazolja, hogy az alkalmazott „büntetőjog nem annyira a hivatalosan deklarált „nemi szabadságot”, hanem inkább az „erényes nőknek” a jelenlegi, vagy a potenciális férj számára fontos „tisztaságát” védi.”⁴⁹ Emellett a döntés az Alaptörvényben rögzített nemi egyenlőséget is sérti, mivel a férfiak nemi szabadságát jobban védelmezi, mint a nőkéét.⁵⁰

A bíró jogértelmezését az is nehezíti, hogy az egységesnek vélt „társadalmi értékítélet” is változhat az idő előre haladtával. Erre csupán egy példát hoznék. Míg a (rég)i Kúria gyakorlata a fajtalanság bűncselekményének tekintette a „nőre való ráfekvést”, „annak átkarolásával”, addig később a mell, és a fenék megfogása, mára pedig a csók(olózás) is kikerült a fajtalannak tartott cselekmények közül. Jellemző, hogy a Legfelsőbb Bíróság a Legf. Bír. Bfv.I.1.909/1999/4 határozatában a csókolózást még ugyan szeméremsértő, de nem súlyos cselekménynek tartotta, addig – öt évvel később - a BH2004.108 szám alatt közzétett eset már szeméremsértőnek sem tartotta a csókolózást.⁵¹ A utóbbi ítélet indokolása szerint, az alsóbb fokú bíróság olyan „magatartást minősített súlyosan szeméremsértőnek, amely az általános erkölcsi felfogás, a nemi kapcsolatok megítélésében társadalmilag elfogadott normák szerint valójában még a szeméremsértő jellegtől is távol áll.” Látható, hogy akár rövid, öt éves időszak alatt is változónak ítélteti a bíróság a közfelfogást. De a közfelfogás vonatkoztatási mezeje nemcsak időben változhat, hanem önmagában is problematikus lehet, Ugyanis e mező nem minden kérdésben homogén. Nehéz vitatkozni azzal, hogy a modern, plurális demokráciákban a társadalom egysé-

⁴⁸ A Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.20.301/2011/6 számú ítélete idézi a Gödöllői Járásírószág, mint első fokú bíróság ítéletének indokolását. A Legfelsőbb Bíróság egyébként ebben az ügyben hatályában fenntartotta a polgári bíróság jogerős ítéletet, amely megállapította, hogy a bíróság megsértette az alperes személyiségi jogát, mert magatartását deviánsnak minősítette.

⁴⁹ BENCZE Mátyás, *A jogászai gondolkodás változása 1990-2005. Korreferátum Szabó Miklós A jogászai gondolkodás változása 1985-2005 című előadásához.* in: *A magyar jogrendszer átalakulása. 1985/1990-2005. Gondolat-ELTE ÁJK, Budapest, 2007. II. kötet, 1129-1120.*

⁵⁰ Alaptörvény XV. cikk (3) „A nők és férfiak egyenjogúak.”

⁵¹ Vö.: SZOMORA Zsolt, *A Legfelsőbb Bíróság ítélete a fajtalanságról, Jogesetek Magyarázata, 2010/4, 56.o.*

ges erkölcsi vélekedését elgondolni sokszor mitikus elképzelés. Nem minden esetben feltételezhetünk tehát egységes társadalmi *sesnus communist*. Léteznek tehát olyan olyan kérdések, amelyben a társadalom megosztott.

Az Alaptörvény 28. cikkében megfogalmazott „erkölcsös cél” kapcsán tehát az a kérdés merül fel, hogy kinek az erkölcséről van szó. Úgy vélem, erre egyetlen válasz adható: a politikai közösség erkölcs, ami leginkább alapjogi szintről tekintve tárható fel. Ha tehát a jogalkalmazó a jogszabály formalista alkalmazásától a közerkölcsre, az általános társadalmi értékítéletre hivatkozva kíván eltérni, az érvelés helyessége azon fog múlni, hogy e hivatkozási alap megegyezik-e a politikai közösség moralitásával. Ugyanakkor, ha a jogszabály szövege nem szolgál „erkölcsös célt”, a bíróságnak el is *kell* térnie az általános társadalmi értékítélet igazoló elvére hivatkozással a jogszabály egyszerű szövegétől az Alaptörvény 28. cikke alapján. Ezért nem értek egyet Deák Zoltán - egy ítélet táblai büntetőítélet kritikája kapcsán tett - végkövetkeztetésével, mely szerint: „A bíróság pedig a büntetőtörvényhez, s nem a közfelfogáshoz van kötve. (...) Ha a bíróság fel is ismeri, hogy egy törvényi tényállás valójában nem azt védi, amit a jogalkotó azzal védeni kíván, bírói jogértelmezéssel ezt nem korrigálhatja.”⁵² Egy olyan jogrendben, ahol minden közhatalmat a néptől eredeztetnek, a bíróságok is a nép érdekében gyakorolják a hatalmat, ezért az Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdése, mely szerint a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve ennek fényében értendő. A társadalom általános erkölcsi elvárásaitól való függetlenségről tehát nincs szó.⁵³

A formalizmus és antiformalizmus körül folyó vita tehát azt a kérdést veti fel, hogy kinek kell felvállalnia a felelősséget a nehéz döntések meghozatalakor: a törvényhozónak, vagy a jogalkalmazónak. A kérdés megválaszolása egyben a bírák társadalmi felelősségvállalásának mértékét is kijelöli. Itt nemcsak az a kérdés, hogy egy döntés a közösség számára elfogadhatatlan lesz-e, avagy nem, hanem az, hogy ennek ódiumát kinek kell viselnie. Úgy vélem, ha egy bírói döntés a közfelfogással ellentétes eredményre vezetne, a jogrendben elfoglalt helyéből adódóan a bíróság nem háríthatja át a felelősséget a jogalkotóra, arra hivatkozással, hogy „mi a törvény betűje”, hiszen a jogkereső állampolgár, és végső soron a közösség is a bíróságtól várja a jogvita igazságos (ésszerű, közjót szolgáló, erkölcsös, gazdaságos) eldöntését, s nem a jogalkotótól.

A tisztán formalista jogalkalmazás azon formalista érv tükrében sem védhető, hogy a törvény szövegéhez ragaszkodó bíró a „rossz” döntéseivel közvetetten a minőségi jogalkotást segíti elő, hiszen rászoríthatja a jogalkotót, hogy idővel a társadalmi elvárásoknak megfelelően módosítsa a jogszabályokat. A formalista szerint ilyenkor a jogalkotó rákényszerül arra, hogy világosan, a

⁵² DEÁK Zoltán, A Szegedi Ítélet tábla döntése a terrorcselekménnyel fenyegetés és közveszéllyel fenyegetés elhatárolásáról, *Jogesetek Magyarázata*, 2014/2, 56.o., 57.o.

⁵³ JAKAB, 2010, 87.o.

társadalmi elvárásoknak megfelelően módosítsa és pontosítsa a jogszabályt.⁵⁴ Ez az érv, azt az előfeltevést rejti, hogy a jogalkotó „monitorozza” a bíróságok jogalkalmazását és a formalista döntések merevsége informálja arról, hogy a jogszabály szövege nem megfelelő. Ha ez így van, a törvényhozó számára a *contra legem* jogalkalmazás éppoly informatív lehet, mint a bíróságok rigid, szöveghű értelmezése. A helyes jogszabályok megalkotását tehát az antiformalista jogértelmezés éppúgy elősegítheti, mint a formalista, anélkül azonban, hogy a jogszabály várt módosításáig a formalizmus „áldozatokat” szedne a jogkereső állampolgárok köréből.

A döntés felelősségét a törvényhozóra áthárító bírói magatartás a hatalom cinizmusának érzetét alakítja ki az állampolgároknál. Úgy vélem, hogy a bírói passzivitás a közfelfogás számára érthetetlen döntéseket szülhet, ami – végső soron – idegenné és elfogadhatatlanná tenné a bíróság eljárását. Ha a kérdést nem kizárólag a hatalommegosztás elve felől tekintjük, mint ahogy azt Blutman tette, hanem a jogkereső állampolgárok, azaz a politikai közösség horizontja felől, éppen az antiformalista bírói magatartás lehet a kisebbik rossz, és nem a szöveghű értelmezés.⁵⁵

AZ „ÁLCÁZOTT FORMALIZMUS”. AZ EGYESBÍRÓ ESETE A KÖZVETLENSÉG ELVÉVEL.

A jogirodalomban létezik a formalizmusnak egy olyan felfogása is, amelyet „álcázott formalizmusnak”, vagy „indokolásbeli formalizmusnak” hívnak. E két fogalom arra az esetre használatos, amikor a bíró elegendőnek tartja, hogy az üggyhez legközelebb eső jogszabályt alkalmazza a tényállásra, de az érdemi okfejtésben valójában nem teremt tényleges kapcsolatot a meghozott döntés és a jogszabály között.⁵⁶ Ilyenkor a döntést és a jogszabályt nem tartja össze olyan kötőanyag, amely a döntést igazolná, holott ez a közérthetőség követelménye miatt elengedhetetlen lenne. Az indokolás formalista álcája abból adódik, hogy a bíró úgy tesz, mintha önmagából a tételes jogszabály szövegéből egyenesen következne a helyes érdemi döntés, és ezzel elfedi egy másik, esetlegesen helyesebb és jobban igazolható döntés lehetőségét.

Az ilyesfajta érvelési technika mögött a jogrendszer egy közismert metaforája áll. Amikor a jogszabályok tömegét olyan piramishoz hasonlítják, amelynek csúcsán az alkotmányos alapjogok állnak, és az alsóbb szintű speciális szabályok arra szolgálnak, hogy ezeket kibontsák. Innen nézve tehát az absztraktabb igazoló elveket (alapjogok, igazságosság, józanész, közjó) a bírónak nem is szükséges alkalmazni az érvelésben, hiszen a speciális jogszabályok *ab ovo* ezen elvek

⁵⁴ BLUTMAN, 2010, 102-103.o. Ugyanakkor Blutman László a jogalkotói hibák bíróságok általi kijavítására mégis lát lehetőséget. A szöveghű, formalista értelmezési technika alól kivételt az jelentheti, ha az „abszurd eredményre vezet”, vagy „az adott szabály alkalmazhatóságát általában lehetetlenné teszi, azaz a jog legalapvetőbb funkcióját veszélyezteti.” BLUTMAN László, Arcsall a szöveg felé, *de Jure*, 2008.07. szám, 22.o.

⁵⁵ Blutman ezzel ellentétes következtetésre jut, amikor ezt írja: „Természetesen a szöveghű értelmezés sok értelmezési problémára nem ad megoldást, és kétségtelenül vannak hátrányai. Azonban egy egységesebb jogalkalmazás irányába indulván a legkevésbé rossz megoldás lehet.” BLUTMAN, 2008, 23.o.

⁵⁶ FICSOR, 2015, 69.o.; BENCZE, 2011, 169-171.o.

mentén íródtak. E szintén, kelsen elveken nyugvó formalista elképzelés azonban vitatható. Ha ugyanis valóban így lenne, nem volna szükség az alkotmányos normakontroll intézményére. Az Alkotmánybíróság e jogintézmény keretében ugyanis éppen azt vizsgálja, hogy egy speciális, alsóbb rendű jogszabály ellentétes-e, avagy nem az Alaptörvénnyel.

A Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.044/2008/7 számú végzésében ilyen indokolásbeli formalizmus-sal találkozhatunk. A BDT2008.1934 számon közzétett döntés *ratio decidendi*je így szól: „A tanácsban eljáró bíró személyében történt változás esetére előírt iratismertetés, valamint a bizonyítékként értékelt szakértői vélemény ismertetésének elmaradása olyan súlyos eljárási szabálysértés az elsőfokú bíróság részéről, amely maga után vonja az ítélet hatályon kívül helyezését.” Az ítéltábla, mint fellebbviteli bíróság a Pp. 144. §-ának sérelmét olyan súlyos eljárási szabálysértésnek vélte, amely miatt az ítélet nem volt érdemben felülbíráható, így az első fokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte azzal az iránymutatással, hogy a „tanács összetételében történt változás miatt a per eddigi anyagát ismertetni kell.”

A másodfokon felülbírált ügyben azonban egyesbíró járt el, a Pp. 144. §-ának szövege pedig arra az esetre szól, amikor a bíróság tanácsban ítélezik.⁵⁷ A rendelkezésbe foglalt „eljáró tanács” és perben eljáró „egyesbíró” között lévő jelentésbeli különbséget a határozat sehol nem oldja fel. A döntés *ratio decidendi*je tanácsban eljáró bírót említ, de az indokolásban az áll, hogy „az elsőfokú bíró személyében történt változás.” Úgy vélem, hogy a laikus számára is bizonyára feltűnő lényeges jelentésbeli különbség felett a határozat egyszerűen elsiklik, majd megállapítja, hogy az eljáró bíró azzal, hogy a korábbi iratanyagot nem ismertette a tárgyalás közvetlenségének elvét megsértette, így a hatályon kívül helyezés feltétlenül indokolt. Ezzel a határozat indokolása az egyesbíró iratismertetésben megnyilvánuló mulasztása mellé egyszerűen odailleszti a Pp. 144. §-át, és úgy tesz, mintha végkövetkeztetés a jogi rendelkezésből egyenesen következne.⁵⁸

A határozat rejtett formalizmusát két kérdés felől érdemes megvizsgálni. Egyrészt onnan, hogy az első fokon egyesbíróként eljáró bíró iratismertetésben megnyilvánuló mulasztása mennyiben sértheti a közvetlenség elvét, másrészt az ítéltábla döntése mennyiben felel meg a később született Kúria1/2014 (VI. 30) PK vélemény „szellemének.”

A jogirodalom szerint a közvetlenség elve azt jelenti, „hogy a bíróság csak az általa észlelt té-

⁵⁷ A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. tv. 144. § Ha a folytatólagos tárgyaláson az eljáró tanács nem ugyanazokból a bíróból áll, akik a perben már korábban eljártak, az elnök ismerteti a felek által előterjesztett kérelmeket, a korábbi tárgyalásokról készült jegyzőkönyveket, valamint a bizonyítás eredményét és a per egyéb iratait; a felek az ismertetésre észrevételeket tehetnek.

⁵⁸ Tény, hogy a Pp. az egyesbíró, illetve a tanács fogalmát következtetlően használja. A 65/B. § (2) bekezdés például a kiskorú, mint érdekelt személyes meghallgatására tartalmaz rendelkezést, mely szerint a kiskorút az elnök hallgatja meg, de ugyanezt a szóhasználatot mutatja a (3), (4) bekezdés is. A Pp. szabályai szerint azonban egyértelmű, hogy az első fokon eljáró bíróság egyesbíróként jár el és nem tanácsban. Feltehetően a következtetlen szóhasználat abból az időkből maradt meg, amikor családügyi ügyekben a bíróság egy hivatásos bíróból és két népi ülnökből tevődött össze, azaz valóban tanácsban járt el. E reflektálatlan, némán hagyott örökség azonban mégsem lehet magyarázata egy ilyen indokolásbeli hiányosságnak.

nyekre és bizonyítékokra alapítottan hozhatja meg a döntését, azaz a bíróságnak eredeti forrásból kell az ismereteit megszereznie, és a személyes észlelése, valamint a közvetlen benyomásai alapján kell az álláspontját kialakítania.”⁵⁹ A joggyakorlat is ilyen tartalommal ruházza fel a közvetlenség alapelvét.⁶⁰ A közvetlenség elve tehát a bíró szemszögéből jelent lényeges eljárásjogi alapelvet, mivel a bíró észlelésének közvetlenségét hangsúlyozza. Ez az alapelv tehát azt garantálja, hogy a bíró „tisztán lásson”, és az ügyben a közvetlenül észlelt bizonyítékokra alapozza a döntését, azaz azt a saját meggyőződése alapján hozza meg.

Egyesbíró esetén az iratismertetés elmaradásával a közvetlenség elvének sérelme a józanész felől nehezen igazolható. Ha az egyesbíró személyében történik változás, a perben korábban beszerzett bizonyítékok egy részét (jellemzően a tanúk szóban előadott vallomását és helyszíni szemlén látottakat) az új bíró közvetlenül már nem is észlelheti, csak papíralapon, vagyis a közvetlenséget nem pótolhatja a Pp.144.§-a szerinti iratismertetés. Ezért e tekintetben a közvetlenség elvére hivatkozni „fából vaskarika”. De a közvetlenség elvének sérelme a többi bizonyíték tekintetében is önellentmondás takar. Az iratokat ugyanis a bíró felkészülése során már nyilvánvalóan megismerte. Nehéz, és némileg abszurd elképzelni, hogy a bíró az iratokat a tárgyalás megtartásakor az iratismertetés útján észleli első alkalommal, vagyis az iratismertetés lenne a biztosítéka a közvetlen észlelésnek. Innen nézve a bíró „közvetlen” észleléséhez semmit sem tesz hozzá a tárgyaláson történő iratismertetés. Az iratoknak a felkészülés során történő „néma”, mélyreható átolvasása után az iratok tárgyaláson történő „hangos”, részleges ismertetése tehát felesleges formalitásnak tűnik a peranyag észlelése szempontjából, még akkor is, ha egy eljárásjogi alapelv védelmében történt a hatályon kívül helyezés. Ha tehát a bíró már megismerte az iratanyagot, az sem lehet kevésbé közvetlen tapasztalása a bizonyítékoknak, mint az első tárgyaláson foganatosított iratismertetés. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a közvetlenség elvének érvényesülése ilyenkor csak egy „látszat-elv.”

Úgy vélem, hogy egyesbíró esetében az iratismertetés elmaradása ezért nem is hathat ki az ügy érdemére, azaz az ítéletábrá által felrótt mulasztásnak az ítélet érdemére kiható tétje nem lehet. Ha ugyanis feltesszük, hogy a hatályon kívül helyező végzésben foglalt iránymutatásnak eleget tesz az elsőfokú bíró, azaz a megismételt eljárásban ismerteti az iratokat, kizárt, hogy ez az ügy érdemén különösen változtatna. Feltehetőleg a bíró a szakmai tisztességét és hírnevét sem kockáztatná döntése megváltoztatásával, ráadásul a peres felek szemében is romlana az eljáró bíró tekintélye, ha a megismételt eljárásban történő iratismertetés után más döntést hozna meg.

⁵⁹ KENGYEL Miklós, *Magyar polgári eljárásjog*, Osiris kiadó, Budapest, 1998, 74.o.

⁶⁰ BH2012.173, Kúria Pfv. II.20.187/2014/5, Győri Ítéletábrá Pf.V.20322/2013, Szegedi Ítéletábrá Pf.II.20.198/2011. Némely határozat azonban összemosza „a közvetlenség elvét” a „tárgyalási elvvel”. Ez utóbbi azonban a perbeli felek eljárásjogi érdekeit támogatja, s nem a bíró helyes döntése felett őrködik.

Mindemellett a Debreceni Ítéltábla határozata nem harmonizál a Kúria 1/2014 (VI. 30) PK véleményben kifejtett állásponttal sem.⁶¹

A PK vélemény 1. pontja és annak magyarázata szerint hatályon kívül helyezésre az vezethet, ha az első fokú bíróság lényeges eljárásjogi szabályt sértett, ez utóbbi mércéje pedig az, hogy a szabálysértés a per érdemi eldöntésére kihatással volt, így annak kiküszöbölése más érdemi döntést eredményezhet. A fentiekben kifejtettek szerint az iratismertetés elmaradása és annak pótlása – az ésszerűség talaján maradván – az első fokú eljárásban az érdemi döntést nem érintheti. Úgy vélem, hogy a hatályon kívül helyezés másik kritériuma, mely szerint az elmulasztott perbeli cselekmény a másodfokú eljárásban nem pótolható, itt kisebb súllyal esik latba, mivel a fő szempont az eljárásjogi szabálysértés érdemi kihatása lehet.

Ha elfogadjuk, hogy az egyesbíró által elkövetett eljárásjogi hibának nincs érdemi kihatása, akkor a PK vélemény „célszerűségi, pergazdaságossági és időszzerűségi” tesztjén is elbukik a másodfokú határozat. A PK vélemény ugyanis ennek kapcsán így fogalmaz: „a döntés meghozatala során indokolt figyelemmel lenni a célszerűség, a pergazdaságosság és az időszzerűség követelményeire, amelyek magukba foglalják azt a követelményt is, miszerint az egyes eljárási cselekményeket általában ott kell foganatosítani, ahol az teljes értékű módon, a legrövidebb időn belül és a legkevesebb költséggel megvalósítható.” Vagyis a kérdés úgy vetődik fel, hogy olcsóbb-e, gyorsabb-e, célszerűbb-e a hatályon kívül helyezés megoldását választani, ha attól érdemi változás elviekben nem is várható el. A válasz magától értetődő: a hatályon kívül helyező végzés egyik elv felől sem igazolható.

Ha tehát a Debreceni Ítéltábla formalista indokolásában a Pp.144. §-a szerinti mulasztás és a tényállás közt maradt üres helyet a PK vélemény megfontolásival töltjük ki, az ott felhívott vezérelvek (célszerűség, pergazdaságosság, időszzerűség) alkalmazása bizonyára más döntést eredményezett volna. *Quod erat demonstrandum*: a ítéltáblai határozat álcázott formalizmusa abban áll, hogy az indokolás úgy tesz, mintha a Pp. 144. §-a alkalmazható lenne az egyesbíró eljárásjogi mulasztására is, mintha e döntés magától értetődően következne a jogszabályból. Tegyük hozzá, hogy a döntés formalista érvek felől is nehezen igazolható. Ugyanis a nyelvi formalizmus alkalmazása is más eredményt hozott volna, mint az ítéltábla döntése. Ha a bíróság a Pp. 144. §-a szerinti „tanács” hétköznapi nyelvi értelméből indul ki, vagyis ha a fogalmat nem terjeszti ki az egyesbíróként eljáró bíróra, hatályon kívül helyezésre szintén nem kerül volna sor.

Ugyanakkor a Kúria (Legfelsőbb Bíróság) gyakorlata több olyan esetet is mutat, ahol a Pp. 144. §-ban foglalt iratismertetés elmaradásának már érdemi tétje volt.

A BH1986.300 és a BH2013.76 szám alatt közzétett jogesetekben munkaügyi bíróság járt el,

⁶¹ Bár a Kúria véleménye néhány évvel később született, mint az ítéltábla határozata, az abban megfogalmazott elvek, mint az időszzerűség, pergazdaságosság, célszerűség olyan igazolási elvek, amelyek születése jóval korábbra datálódik, így a kronológiai sorrendnek jelentősége nincs.

azaz mindkét esetben ténylegesen tanácsban járt el a bíróság. A Pp. 144. §-a szerinti „tanácsváltás” tehát fenntartás nélkül illeszthető volt az esetre, emellett a hatályon kívül helyezést is ésszerű indokkal igazolja az indokolás. A második határozat érvei így szólnak: amennyiben az eljárásba belépő új ülnök iratismertetés folytán nem ismerheti meg a korábban keletkezett iratokat, megalapozott döntést nem tud hozni, e körülmény a megismételt eljárásban „befolyásolhatja a kereseti kérelem elbírálását, így lényeges eljárási szabálysértés történt.” (Határozat 11-12 bekezdései.) A lényeges eljárási szabálysértés súlyának megítélése tehát itt már az alapján történt, hogy az első fokú bíróság mulasztása az ügy érdemére kihatott-e, avagy nem, vagyis e döntés a Kúria Polgári Kollégiumának 1/2014. számú véleményével tökéletesen harmonizál. Az indokolás ezen megállapítása felől a közvetlenség elvének sérelme is értelmet nyer, ugyanis az új ülnök az iratismertetés útján ismerte meg „közvetlenül” a korábbi bizonyítás anyagát, így ennek ismeretében alakíthatta ki az álláspontját. Nyilvánvaló, hogy ilyen esetben már fennáll az elvi lehetősége annak, hogy érdemben más döntés szülessen. Az iratok ismerete nélkül és az iratok megismerése után az az új ülnöknek más érdemi álláspontja alakulhat ki, szavazata a tanács döntését érdemben befolyásolhatja.

A Kúria BH2016.176 számú döntése is a fentiek szellemében örködik a közvetlenség elvének érvényesülés felett. A közzétett esetben a másodfokú bíróság háromtagú fellebbviteli tanácsban járt el, és a tanács összetételében a Pp. 145. § (1) bekezdés szerinti tárgyalás berekesztése után következett be változás. A később kihirdetett ítéletet a tanács elnöke és az előadó bíró mellett új „szavazó bíró” írta alá. A határozat [6] bekezdése így érvel: „Abból kiindulva, hogy a határozatot aláíró bírák vettek részt a határozat meghozatalában, egyben azt is jelenti, hogy a jelen ügyben súlyos, az ügy érdemére is kiható eljárási szabálysértés történt. Az iratok igazolják azt a felülvizsgálati érvelést, hogy a kihirdetett ítélet aláírói között olyan bíró szerepel, aki a berekesztést megelőzően nem vett részt az eljárásban.”

Az ítélet logikája tehát ugyanaz, mint az BH2013.76 számú ügyben történt ülnökváltás esetén. A bíróság döntése itt is azt a kiindulási pontot igazolja, hogy az iratismertetés elmaradása a tanácsba belépő új bírót elzárja attól, hogy az iratokat (bizonyítékokat) „közvetlenül” megismerje, márpedig ez lenne a biztosítéka annak, hogy érdemi álláspontját ki tudja alakítani, és megalapozottan tudjon szavazni. Az így leadott érdemi szavazat pedig a döntés mikéntjére nyilvánvalóan kihat.

Bencze Mátyás egy 2011-ben kiadott könyvében a Legfelsőbb Bíróság egyik elvi döntését veszi ilyen szempontú vizsgálat alá, és a büntetőügyben közzétett EBH2000.190 számú elvi határozatban mutat rá az „álcázott formalizmus” nyomaira.⁶²

A fenti példákhoz hasonlóan az eljárásban itt is ülnökváltás történt. A védő felülvizsgálati kérelmében azzal érvelt, hogy az ülnökváltást követően a vádirat ismertetése nem történt

⁶² BENCZE, 86-88.o.

meg. A védő szerint e mulasztás sértette az alkotmány 57. § (1) bekezdésében garantált igazságos tárgyaláshoz való jogot. A bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem találta alaposnak. Álláspontja szerint a Be. nem rendelkezik arról, hogy tanács összetételében történt változás esetén a vádiratot ismertetni kell, ugyanakkor „a (rég) Be. 197. § (2) és (3) bekezdése szerint járt el bíróság, mert a tárgyalást az előző tárgyalás anyagának ismertetésével kezdte meg, ami értelemszerűen magában foglalta a megelőző tárgyalás minden eseményének- így a vád előadásának – ismertetését is.” Mivel a jegyzőkönyv „a Be. 115. §-ának (3) bekezdése szerint az eljárási cselekmények menetét és megatartását a szükséges részletezéssel tartalmazza”, így eljárási szabálysértés nem történt”⁶³

Bencze kritikája szerint az elvi határozat a régi Be. 10. (2) bekezdésében rögzített elvet nem tette mérlegre, annak ellenére, hogy a Be. alapelvi szinten rögzíti, hogy „a bíróság az ügydöntő határozatát a tárgyaláson *közvetlenül* megvizsgált bizonyítékokra alapozhatja.” Azzal érvel, hogy az előző tárgyalás anyagának ismertetése nem jelentheti egyúttal a vád ismertetését, ugyanis az csak a jegyzőkönyv anyagának felolvasását jelenti, ami csak annyit tartalmaz, hogy az ügyész ismertette a vádat. Az új ülnök tehát a vádiratot az előző tárgyalás jegyzőkönyvéből biztosan nem ismerhette meg, de nem ismerhette meg közvetlenül a bizonyítékokat sem, legfeljebb a jegyzőkönyvben foglalt utalásokból „közvetetten.” Bencze szerint az érvelés formalizmusát az adja, hogy a LB elegendőnek találta a tételes Be. szabályok sérelmének vizsgálatát, azonban mélyebb – vagy ha a piramis metaforánál maradunk „magasabb” – igazoló elvek felől nem közelítette meg a kérdést.

Bencze szerint az indokolásban jól láthatóan megnyilvánul egy, a hazai bírák között jelen lévő attitűd. A bíróság az indokolás kényes részét úgy kerülte meg, hogy azokra a tételes jogi rendelkezésekre hivatkozott, amelyek a saját álláspontját támasztják alá, de azokról hallgatott, pl. a Be. 10.§ (2) bekezdése, amelyből kiindulva az álláspont vitatható. Bencze Mátyás mindebből levont végkövetkeztetése az ügy lehetséges megoldásának vázolója. Álláspontja szerint az álcázott formalizmust átlépve a bíróságnak a közvetlenség elve sérelmének elfogadása mellett is lehetett volna érvelést kialakítani. Ebben az esetben viszont arról kellett volna számot adnia a bíróságnak, hogy miért tartja fontosabbnak a gyors befejezést a laikus bírák kellő tájékozottságánál.⁶⁴

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a Legfelsőbb Bíróság mintha „megérezte volna” egy ilyen, kevésbé formalista értelmezés lehetőségét, hiszen a tanácsváltozás régi Be. 197.§ (1)-(2) bekezdés szerinti esetére ma már az 1/2002 Büntető Jogegységi Határozata az irányadó. A Legfelsőbb Bíróság arra az esetre, ha a tanácsban csak az ülnök személyében történt változás, az elvi eset óta jóval megengedőbb, mivel nem tekinti abszolút hatályon kívül helyezési oknak az iratismerettség elmaradását, csak abban az esetben, ha a változás hivatásos bíró személyében történt. A

⁶³ Az idézőjellel jelölt részek az EBH2000.190 számú eseti döntés szó szerinti idézetei.

⁶⁴ BENCZE, 88.o.

jogegységi határozat szerint ugyanis „a másodfokú bíróságnak azt kell vizsgálnia, hogy az eljárási szabálysértés az ítéletet lényegesen befolyásolta-e vagy sem. Ennek megítélésénél - egyebek mellett - annak is jelentősége van, hogy a tárgyalás anyaga ismertetésének elmaradása az addigi tárgyalások teljes anyagára, avagy csak egy részére vonatkozik. Az utóbbi esetben vizsgálendő, hogy az ügy megítéléséhez szükséges fontos érdemi adatok - bizonyítékok - ismertetése megtörtént-e, és a bíróság a Be. 197. §-ának (3) bekezdésében írt kötelezettségének eleget tett-e. Ha mindezek alapján az állapítható meg, hogy az eljárási szabálysértés az ítéletet lényegesen befolyásolta, a határozatot a Be. 261. §-ának (1) bekezdésében foglalt egyéb eljárási szabálysértés miatt hatályon kívül kell helyezni.”

Látható, hogy a büntetőbírói gyakorlatban kialakult egy relativizáló álláspont, ami a tanács összetételében történő változás és a közvetlenség elve sérelmének összefüggéseit annak érdemi kihatása felől vizsgálja. Úgy vélem, ha az ülnökváltozás esetére az iratismertetés elmaradása következményeinek ilyen megengedő értékelése elfogadható, akkor - visszatérve a Debreceni Ítéltábla döntésére - egyesbíró esetében ez annál inkább igazolható lehet. Az iratismertetés elmaradásának ugyanis ülnökváltozás esetén van érdemi tétje, de egyesbíró esetén nem.

Valójában tehát az a kérdés, hogy a Pp. 144. §-a szolgálhat-e az Alaptörvény 28. cikke tükrében értelmes és gazdaságos célt olyan értelmezés mellett, hogy az egyesbíró által elkövetett eljárásjogi mulasztás hatályon kívül helyezésre vezessen. Nem inkább az-e a helyes értelmezés, ami elfogadja, hogy az egyesbíró ilyen mulasztásának nincs érdemi kihatása az ítéletre, és hatályon kívül helyezés helyett a felek tisztességes eljáráshoz való alapjogát érvényesíti, aminek egyik kritériuma az időszerűség és pergazdaságosság. Mivel e kontextusban a közvetlenség elve csak „látszat-elvként” funkcionál, ezért a bíróságnak igazolható módon arról is számot lehetett volna adni, hogy miért tartja fontosabbnak a közvetlenség elvének érvényesülésénél a gyors befejezést.

EGY IMPERATÍV SZABÁLY LEHETSÉGES FELÜLÍRÁSA.

Lon. L. Fuller 1949-ben publikált fiktív jogesetében olyan provokatív tényállással állt elő, mellyel nehéz döntési helyzetbe hozta a 4300-ban ítélező Newgarthi Legfelsőbb Bíróság bíráit.⁶⁵ A 4299 májusában megtörtént eset szerint néhány amatőr barlangász egy mészkőbarlang gyomrában rekedt, majd miután élelmük elfogyott, sorshúzással eldöntötték, hogy melyikük húsból biztosítják a túlélést. A sorsoláson Whetmore nevű társuk veszít, ezért őt megölik, majd a húsát elfogyasztják.

A bírácnak emberölés vádjában kellett döntenük, de a döntést végül az esküdtszék hozza meg: a vádlottakat kötél általi halálra ítélik. Fuller az esethez öt fiktív bíró, öt különböző érvelését

⁶⁵ FULLER, Lon N., A barlangász eset. Newgarth Legfelsőbb Bírósága előtt 4300-ban, *Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből*, (szerk. Varga Csaba), Budapest, Szent István Társulat, 2001, 238-266.o.

társítja. Egyikük, Truepenny bíró, a tanács elnöke jellemzően formalista, szöveghű álláspontot foglal el. A vádlottak bűnössége mellett érvel, mivel így „az igazság anélkül teljesedik be, hogy a törvény betűje, akár a szelleme csorbát szenvedne.” Hozzáteszi, hogy ilyen esetekben kizárólag az elnöki kegyelem adhat méltányos megoldást. Truepenny társa, Foster bíró antiformalista érvekhez folyamodik és a felmentés érdekében érvel. Álláspontja szerint, „nyilvánvaló, hogy a vádlottak olyan tettet követtek el, ami sérti a törvény szó szerinti megfogalmazását, ami nyilvánítva, hogy «aki más életét szándékosan kioltja.» – az gyilkos.” Foster bíró a törvény betűjét a következő analógiával tompítja: „amikor a ház ura azt mondja a cselédnek, hogy «Dobj el mindent és szaladj ide!», akkor nem arra gondol, hogy a háziak kisfiát éppen az esőgyűjtő ciszternából kimentő szolga így cselekedjen.” Foster bíró szerint, ha egy imperatív parancs egyedi esethez igazítása a példabeli cselédtől elvárható, akkor ilyen intelligenciával a bírói testületnek méginkább rendelkeznie kell, hiszen a pozitív jog minden tétele mindig ésszerűen értelmezendő.

Fuller fiktív jogesetének egyik tétje, hogy formalista és antiformalista érveket ütköztet egymással, de azt is jól példázza, hogy egy jogi kérdést több oldalról, több érveléstechnikával megközelíthetünk, döntésünk elfogadtatása érdekében több eszközt is mozgósíthatunk. E téren a formalisták azt vallják, hogy a jogszabályoknak egyetlen helyes olvasata lehet, a szövegközeli olvasat, míg a jogi realisták ennél jóval tovább mennek. Karl Lewelly erről így ír: „Nem léphetünk előrébb a jogéletben, ha nem tanuljuk meg, hogy egy bizonyos jogesetnek, vagy jogesetek egy csokrának nem létezik pusztán egyetlen helyes és pontos olvasata”.⁶⁶ Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a bíróság ne találna meg a leghelyesebb megoldást, és ne tudna dönten az egyes lehetőségek között. Úgy vélem, hogy e mondat elfogadását azért érdemes megfontolni, mert ezt a tudományos és a szakmai tisztesség egyaránt indokolja. Egy ilyen relativizáló nézőpont még mindig szerényebb és megfontoltabb, mint a formalizmus elbizakodott abszolutizmusa.

A hazai gyakorlatban is találkozunk többszólamú érveléssel a bírósági határozatokban. A Kúria „Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítélezésben” megnevezésű Joggyakorlat-elemző Csoportja által kiadott összefoglalójában például egy, a Ctv. 118/A. § (1) bekezdését alkalmazó ítélet indokolásában nyelvtani, rendszertani, szubjektív teleologikus és objektív teleologikus értelmezést egyaránt kimutat.⁶⁷ A négy értelmezési mód egymást erősíti és kiegészíti, hogy végül a bíróság által helyesnek vélt döntését kellőképpen alá tudja támasztani.

Az általam hozott példa is azt kívánja szemléltetni, hogy a bíróság a végkövetkeztetésének alátámasztására több érvet hozott fel, egy formalistát és antiformalistát.

A Kúria BH2017.62 szám alatt közétett eseti döntése azért érdekes, mert amíg a formalsita-

⁶⁶ Idézi: FICSOR, 2015, 95.o.

⁶⁷ http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/alaptorveny_osszefoglalo_velemenypdf.59-63.o (Letöltve: 2017.09.01)

dogmatikai érvelése viszonylag terjedelmes (11 mondat), addig a józanész, gazdaságosság jogelvi felől értelmezhető antiformalista indokolása meglepően szűkszavú (csak egyetlen mondat). Mindebből messzemenő következtetést ugyan nem kívánok levonni, de úgy tűnik, hogy a magyar bíróságok gyakorlata, érvelési habitusa, retorikai eszközkészlete, nyelvezete ma is inkább a jogdogmatikai, szöveghű értelmezéshez kötődik. E vélekedésemet az a másfél évtizede született megállapítás is alátámasztja, ami Pokol Béla kutatásaihoz kapcsolódik. Pokol a '70-es, '80-as és '90-es évekből 200-200, összesen 600 Legfelsőbb Bírósági határozatot vizsgált át, és az alábbi következtetésre jutott: „a magyar bírói jogértelmezés alapvetően szöveghűséggel jellemezhető, és a törvényszövegtől a kisebb fokú elszakadást csak a jogdogmatikai fogalmak értelmezésbe vonásával hajtják végre, de ennél komolyabb fellazító jogértelmezést jelentő alapjogi, vagy általános jogelvi értelmezést nem jellemző a hazai bírákra. (...) Bár nem vitás, hogy a '70-es évek kifejezetten szövegpozitivistá jogértelmezéshez képest az utóbbi években a szabadabb jogértelmezés felé mentek el bíráink, (...) ez azonban egyáltalán nem kérdőjelezte meg alapjaiban a hazai bíróságok jogértelmezésénél a törvényszöveghez kötöttséget.”⁶⁸

Az eseti döntés *ratio decidendi*-je valójában igen lényeges döntést tartalmaz és több némán hagyott szállal lenne kapcsolható és az Alaptörvény 28. cikkéhez. A határozat indokolása e téren mégis igen szűkszavú, egyfajta nyelvi szerénységet mutat, mintha a bíróság nem kívánna a jogszövegtől távoli fejtegetésekbe bocsátkozni.

Az ügyben eljáró alsóbb fokú bíróságok az 500.000, Ft megfizetésére előterjesztett felperesi igénynek részben helyt adtak és 200.000, Ft megfizetésére kötelezték az alperest. A Kúria előtt a jogerős ítéletet az alperes felülvizsgálattal támadta, kérte az ítélet hatályon kívül helyezését. A Pp. 314. § (1) bekezdésére és a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény (Fmhtv.) 3. § (2) bekezdésére hivatkozott, amelyek szerint a kizárólag pénz fizetésére irányuló, egymillió forintot meg nem haladó lejárt követelés csak fizetési meghagyásos eljárás útján érvényesíthető. Az alperes kifejtette, hogy mivel a felperes 500 000 forint és kamata megfizetésére kérte kötelezni, ezért a Pp. 130. § (1) bekezdésének c) pontja alapján a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasításának, vagy a per megszüntetésének [Pp. 157. § a) pontja] lett volna helye.

A felülvizsgálati eljárásban arról kellett döntenie, hogy annak ellenére, hogy a pertárgy értéke az egymillió forintot nem haladta meg, és az alsóbb fokú bíróságok az eljárást nem „utalták vissza” a közjegyző elé, a bíróság eltekinthet-e a közjegyző előtt megindítandó fizetési meghagyásos eljárás lefolytatásától, avagy nem.

Az Fmhtv. 3.§ (2) bekezdése és a Pp. 130. § (1) bekezdésének c) pontja erre vonatkozóan imperatív szabályozást tartalmaz, hiszen az előbbi szabály szerint *csak* fizetési meghagyás útján lehet érvényesíteni a követelést, ha az egymillió forint alatti, az utóbbi szabály pedig kimondja,

⁶⁸ POKOL Béla, *A jog elmélete*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001, 284.

hogya a bíróság a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja, ha a pert más hatósági eljárásnak *kell* megelőznie.

A határozat formalista (jogdogmatikai) indokolása a Pp. szabályok logikai láncolatát követi. (Határozat [8]-[11] bekezdések és a [12] bekezdés első mondata.) A Kúria lényegi indoklása szerint a felperes a kereseti kérelmét eredetileg 5.000.000, Ft-ra terjesztette elő, majd a bíróság a pert megszüntette, de a felperes e határozat jogerőre emelkedését követő 30 napon belül a keresetlevelét ismételten benyújtotta, így a Pp. 161. § (1) bekezdése alapján a keresetlevél benyújtásának hatályai fennmaradtak. Mivel a pertárgy értékére a keresetlevél benyújtásának időpontja az irányadó (Pp. 27.§ (1) bekezdése) és az igény ebben az időpontban meghaladta az egymillió forintot, ezért arra hivatkozni nem lehetett, hogy a perbe érvényesített igény nem haladta meg az egymillió forintot.⁶⁹

A jogdogmatikai érvet követően a határozat [12] bekezdésének második mondata két olyan további érvet tartalmaz, amelynek származási helye már nem a jogdogmatika, hanem a „józan ész” területe. Az egyik ilyen érv, hogy *„az alperes mindvégig érdemben védekezett”,* a másik, hogy *„a fizetési meghagyásos eljárás lefolytatásának hiányát az eljárás során soha nem kifogásolta.”*⁷⁰ Érdekes, hogy a közzétett eseti határozat összefoglaló, vastagított része kizárólag e két megfontolást emeli ki az indokolásból, és a formalista érvelést kevésbé tartja fontosnak, azt meg sem említi. Az ügy *ratio decidendi*-je ugyanis így szól: *„A fizetési meghagyásos eljárás elmaradása miatt a felülvizsgálati eljárásban nincs helye a per megszüntetésének, ha a felülvizsgálati kérelmet előterjesztő alperes a perben érdemben védekezett és az igényérvényesítés akadályát jelentő megelőző fizetési meghagyásos eljárás lefolytatásának hiányát az eljárás korábbi szakaszaiban nem kifogásolta”*

A fejezet elején olyan szövegre hivatkoztam, amely egy fikatív jogesetet taglal. Talán nem haszontalan, ha magam is fikciós megoldással élek, és gondolatban elhagyom a határozat formalista érvelését.⁷¹ Úgy vélem, ha az eseti döntésből elvesszük a dogmatikai érvelést és az Alaptörvény 28. cikkében rögzített értelmezési klauzula mentén alakítjuk ki érvelésünket, így is arra az eredményre juthatunk, hogy sem a józanésszel, sem a gazdaságossággal nem fér össze, ha

⁶⁹ Megjegyzem, hogy a határozat formalista (dogmatikai) érvelésének láncolata sem teljes, ugyanis a bíróság a gondolatmenetből egy elemet kihagyott, a Pp. 27. § (1) bekezdését. Az indokolás ugyanis nem ad jogi választ arra, hogy miért az eredeti, még nem módosított 5.000.000, Ft-ot kell figyelembe venni a pertárgy értékének megállapításakor, és miért nem a leszállított 500.000, Ft-ot. A hiányzó láncszemet pótoltam az ügy ismertetése során.

⁷⁰ A határozat ezen részében is található dogmatikai érv, azonban a bíróság mintha egy korábbi döntéséhez képest most engedékenyebb lett volna. Az indokolás dogmatikai érve a Pp. 275. § (2) bekezdésére hivatkozik, mely szerint a felülvizsgálatot a bíróság a kérelem és ellenkérelem keretei között bírálja el, így – mivel az alperes a fizetési meghagyásos eljárás hiányára korábban nem hivatkozott – a hatáskör hiánya hivatalból nem vehető figyelembe. Ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróság a BH1994.603 határozatában a pert nem kérelemre, hanem hivatalból szüntette meg a Pp. 130. § (1) bekezdés h) pontja alapján, mert a keresetlevél elkésztett. Úgy tűnik tehát, hogy a per hivatalbóli megszüntetésének szigora, és a hivatalbóli megszüntetés okainak köre nem egységes a Pp. 130. § (1) bekezdésnek a)-h) pontjait illetően. Az általam idézett jogeset jogdogmatikai érvelése tehát klaudikál az engedékenységek irányába.

⁷¹ Természetesen a fikció eljárásjogi korlátaival tisztában vagyok, hiszen a Kúria előtt olyan eset nem fordulhat elő, hogy a kötelező fizetési meghagyásos eljárás elmaradása miatt érdemben állást foglaljanak, hiszen a Pp. 271. § (2) bekezdése a hárommillió Ft alatti vagyoni követelések esetében kizárja a felülvizsgálat lehetőségét.

a kötelező fizetési meghagyásos eljárás elmaradása esetén egy felsőbb bíróság a pert megszünteti.

A fizetési meghagyásos eljárás célja a polgári jogi igények (pénzkövetelések) érvényesítésének gyorsítása és olcsóbbá tétele.⁷² Ha tehát a felsőbb bíróságok az alsóbb bíróságon lefolytatott érdemi eljárást a Pp. 130. § (1) bekezdésnek c) pontja és a Pp. 157. § a) pontjának alkalmazásával arra hivatkozással szüntetik meg, hogy a pénzkövetelés érvényesítése fizetési meghagyásos eljárásra tartozik, lényegesen elnyújtják az igényérvényesítés idejét. A jogkereső állampolgár ugyanis a bíróság előtt már eljár, ennek ellenére újra kezdheti az eljárást a közjegyző előtt, majd az ügyfél ismételten a bíróság előtt találja magát a kötelezett ellentmondása folytán. Természetesen mindez legalább kétszer akkora költséget jelent, hiszen a közjegyzői eljárás díját is ki kell fizetni, az illetéket ismételten ki kell fizetni a bíróság előtt, nem beszélve a pervitel egyéb költségeiről (ügyvédi munkadíj, keresetkiesés, utazási költség, stb). Egy ilyen jogalkalmazói megoldás azonban mélyen ellentétes lenne az Alaptörvény 28. cikkébe foglalt értelmezési klauzulával, mely szerint a jogszabályok „gazdaságos célt” szolgálnak. Úgy vélem egy érdemben lefolytatott peres eljárás után a fizetési meghagyásos eljárás már nem töltheti be eredeti szerepét, épp ellenkezőleg, a fizetési meghagyásos eljárás funkcióját veszti. Az előzményeket tekintve ugyanis az eljárás nem lesz sem olcsóbb, sem gyorsabb, hanem jóval költségesebb és időigényesebb lesz.

De az ilyen megoldás ellentétes az Alaptörvény 28. cikkébe foglalt józanésszel is. Ha ugyanis az alperes a perben védekezett, abból nyilvánvalóan következik, hogy a közjegyző előtti eljárásban is benyújtotta volna az ellentmondását, azaz fölösleges a közjegyző elé ismételten visszautalni a feleket. Valójában innen nézve látható a BH2017.62 számú eseti határozat indoklásából kiragadott azon fordulat jelentősége, hogy a per megszüntetésének azért sincs helye, mert az alperes „mindvégig érdemben védekezett.”⁷³

Visszatérve a fikció területéről a hazai jogalkalmazás valós területére, egy, a Kúria elnöke által létrehozott konzultációs testület is érintette a kérdést, azonban dogmatikai indokokra hivatkozással az ilyen esetekben a per megszüntetését tartja helyes eljárásnak. A testület állásfoglalása szerint, „ha a követelés csak fizetési meghagyásos eljárás útján érvényesíthető, a másodfokú

⁷² Ez mindig is így volt, és most így van. A fizetési meghagyásos eljárást az 1893. XIX. törvénycikk vezette be a magyar polgári eljárásba. A törvényjavaslat eredeti alapeszméje, nevezetesen „a peres eljárás alakszerűségeinek mellőzésével, az eljárás lehető egyszerűsítése, gyors és olcsóvá tétele ott, ahol ezt az anyagi igazság veszélyeztetése nélkül meg lehet tenni”, száz év óta nem változott. KENGYEL, 1998, 441.o.

⁷³ Ennek kapcsán saját tapasztalatról is be tudok számolni. Egymillió forint alatti perben jártam el, és -nem vitásan - figyelmetlenségéből az ügy kitérésakor e körülmény elkerülte a figyelmemet. Széles körű bizonyítást folytattam le, majd a másodfokú bíróság a pert a Pp. 157. § a) pontja alapján megszüntette. A fizetési meghagyásos eljárást követően az ügy ismét elém került, ahol a felperes az eljárást ahhoz hasonlította, amikor a vásárló hosszú sor kivárása után végre a pénztárhoz ér, majd a pénztár hirtelen bezár, és kénytelen egy másik pénztárnál kénytelen sor legvégére állni. Értetlenül állt az ügy előtt, különösen azért mert ugyanazt a döntést kapta, mint amelyet a per megszüntetése előtt kapott. Valójában bírói pályafutásomnak ez volt az a pontja, amikor a bírói székben kellemetlenül éreztem magam, mivel erre a felvetésre nem lehetett azt a választ adni, hogy a „szabály az szabály”. A tárgyalóban a „józan paraszti ész” erejével szembesültem. Ekkor fordult figyelmem az antiformalista értelmezéstechnikák felé.

bíróságnak – ezt a körülményt észlelve – a pert a Pp. 157. § a) pontja alapján akkor is meg kell szüntetnie, ha az elsőfokú bíróság a perben érdemben ítélettel döntött. Ilyen esetekben ugyanis a követelés a Pp. 313.§-ában foglaltak szerint a közjegyző hatáskörébe tartozó, külön törvényben szabályozott fizetési meghagyás útján érvényesíthető.”⁷⁴

E vélemény mögött a jogszabály szövegéhez indokolatlanul ragaszkodó formalista elgondolás áll. Meggyőződésem, hogy a jogszabályok és jogalanyok közti relációnak felborulnia nem szabad, azaz soha nem szabad szem előtt téveszteni, hogy a jog, de főként az eljárásjog alapvetően az állampolgárok érdekeit szolgálja, azaz a jog az állampolgárokért van és nem fordítva. A Pp. és az Fmhtv. ilyen tartalmú együttes értelmezése alapjogi aggályokat is felvet. Ha az érdemben lefolytatott bírósági eljárást követően a peres felek kénytelenek a közjegyző előtt újraindítani az eljárást, ez az alkotmányos alapjogukat is sértheti, hiszen az Alaptörvény XIV. cikk (1) bekezdése szerint „mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék.” Végző soron a Pp. 2.§ (1) bekezdése szerint a bíróságnak is az a feladata, hogy a feleknek ezen alapjogát érvényesítse. Annyi bizonyos, hogy a konzultációs testület többségi álláspontja az ügyintézés határidejét ésszerűtlenül elnyújtja. E megoldás mellett - a jogszabálykövetésen kívül - más ésszerű érv nehezen hozható fel, de az ilyesfajta eljárásjogi megoldás a fél számára sem feltétlenül tűnik tisztességesnek.

Azt, hogy a bíróság elmulasztotta észlelni az Fmhtv. 3.§ (2) bekezdése szerinti értékhatárt és nem vonta le annak a Pp. 130. § (1) bekezdés c) pontja szerinti konzekvenciát, tisztességtelen a felek terhére (költségére, idejére) hárítani. Ha pedig onnan tesszük fel a kérdést, hogy a felperes mulasztotta el a közjegyzői út igénybe vételét, akkor ennek a terhét a felperesre kell róni, de az alperesre semmiképpen. Ezt álláspontom szerint a költségviselés körében kellene értékelni az érdemi döntés meghozatalakor: ha az alperes a perben nem vitatta a követelést, akkor a per megelőzhető lett volna fizetési meghagyásos eljárással, így valamennyi perbeli költséget a felperesre kell terhelni.

Hasonló esetben – végrehajtás megszüntetése iránti perben – a Kúria gyakorlata engedékenyebb megoldást is elfogadott. A Pp. 366. §-a szerint végrehajtás megszüntetése (korlátozása) iránti pert indíthat az adós, ha arra a Vht. 41. §-a szerint a bírósági eljárás keretében „nincs lehetőség.” A gyakorlat azonban a Vht. 41. § szerinti „előzetes eljárást” nem tekinti olyan, a Pp. 130. §. (1) bekezdése szerinti „más hatósági eljárásnak”, melynek elmaradása miatt a pert feltétlenül meg kellene szüntetni. A Kúria a BH2017.302 számú eseti döntése szerint a végrehajtási per megszüntetése iránti per megindításának nem minden esetben előfeltétele a Vht. 41. §-a szerinti előzetes eljárás lefolytatása. E megengedő gyakorlatnak a Kúria célszerűségi indokát adta, amikor így fogalmazott: „Azokban az esetekben, melyekben a keresetlevél tartalmából

⁷⁴ A Kúria elnöke által felállított, a kisértékű perekkel kapcsolatos jogalkalmazási problémákkal foglalkozó konzultációs testület állásfoglalásainak IV.2.4. pontja. A problémakört a Nyíregyházi Törvényszék, a Kecskeméti Törvényszék és a Pécsi Törvényszék vetette fel, de más törvényszékeken is hasonló gyakorlat alakult ki. Vö.: Zalaegerszegi Törvényszék 2.Pf.20.344/2014/7; 2.Pf.21.293/2012/3.

kitűnik, hogy a nemperes eljárásban a sérelem orvoslásának megkísérlése eleve eredménytelen lenne, mert nem állnak rendelkezésre a Vht. 41. §-ában vagy 56. §-ában említett okiratok és azok nem is szerezhetőek be, a pert megelőző nemperes eljárás lefolytatására (vagy a lefolytatás igazolására) vonatkozó bírói felhívás csupán *formalitás* lenne, ezért nem felelne meg a Pp. 366. § céljának.” (Kiem. tőlem; Határozat [7] bekezdése.) A bírói formalitás itt éppen azt a mechanikus formalista jogalkalmazást jelenti, amit az indokolás célszerűségi szempontok alapján írt felül. Bár a határozat erre nem utal, de nyilvánvalóan ez az értelmezés felel meg a „gazdaságosság” és a „józanész” követelményeinek is.

Úgy vélem, hogy e határozat indoklásának alapmintázata alkalmas lehetne a fizetési meghagyásos eljárás elmaradása miatt történő permegszüntetés gyakorlatának újragondolására is. A Kúria BH2017.302 döntése is a jogintézmény (Pp. 366. § szerinti előzetes eljárás) ésszerű céljából indul ki, de ugyanígy kellene eljárni a fizetési meghagyásos eljárás kapcsán is, azaz elsődlegesen e jogintézmény célja felől kell feltenni a kérdést, hogy vajon indokolt lehet-e permegszüntetés, avagy nem.

A tételes jog iránti hűség tehát nem feltétlenül vezet egyúttal ésszerű és gazdaságos megoldásra. A jogpozitivizmus alaptanait továbbvivő L.L.A. Hart sem tagadta, hogy a jogi szövegek „nyitott szövedékű” textusok, azaz a jogalkotás annál jóval törékenyebb és sebezhetőbb jelenség, hogy a tételes jog iránti hűséget a bíró esetenként félre ne tegye. Ugyanis „amikor az előre nem látott eset felvetődik, akkor szemben találjuk magunkat a kérdéses problémákkal és a számunkra legmegfelelőbb módon dönthetünk a versengő érdekek között. (...) Itt a szabályok határterületén a bíróságok teljesítik azt a szabályalkotó feladatot, amit a változó tartalmú mércék kimunkálása során az igazgatási testületek központilag látnak el.”⁷⁵ Lényegében a barlangász esethez fűzött véleményében Foster bíró is erre az álláspontra helyezkedik. Szerinte a „törvényhozói felületességek (bíró általi – *hozzátoldás tőlem*) helyesbítése nem a törvényhozói akarat figyelmen kívül hagyását, hanem éppen ellenkezőleg, annak érvényre juttatását jelenti.”⁷⁶

Arról van tehát szó, hogy ha komolyan kívánjuk venni az Alaptörvény 28. cikkét, feltételeznünk kell, hogy a jogalkotót minden esetben ésszerű, gazdaságos célok vezérelték, és az ezzel ellentétes eredményre vezető jogi rendelkezéseket ennek fényében kell értelmeznünk. Ha a bíróság e célok érvényesülése érdekében eltér a jogszabályok szövegétől, azt nem bírói önkénynek kell tekinteni, hanem az ésszerű és gazdaságossági szempontoknak megfelelő törvényhozói akarat beteljesülésének. Ha a bíróság az ésszerű és gazdaságos törvényhozói akaratot kívánja beteljesíteni, akkor ezt esetünkben az imperatív szabályokkal szemben is meg kell kísérelnie.

Kétségtelen, hogy az ilyesfajta bírói értelmezési technika a formalista- dogmatikai érvelési módusokon túl más, kevésbé szövegközeli érvelési technikát is igényel, ami néha nehezebb feladat, mint a döntések során csupán a jogszabályi rendelkezésekre hagyatkozni. A bíróságnak

⁷⁵ HART, H.L.A., 1999, 39.o., 46.o.

⁷⁶ FULLER, Lon N., 247-248.o.

azonban más választása nem lehet, ha nem akar esetenként abszurd, azaz a jogkereső állampolgárok számára érthetetlen döntéseket hozni.

A szövegközeli érvelési technikák kizárólagosságát hangsúlyozó formalista értelmezési módszerrel szemben a legnyomósabb érv talán éppen egy formalista érv lehet. Az Alaptörvény 28. cikke ugyanis – hasonlóan a Pp. 313. §, 314. § (1) és az Fmhtv. 3. § (2) bekezdéséhez - szintén imperatív normát fogalmaz meg. Kötelező erővel írja elő, hogy milyen horizonton kell értelmezni a jogszabályokat, mikor így fogalmaz: „a jogszabályok értelmezésekor azt *kell* feltételezni, hogy a józanésznek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”

Hogy az Fmhtv. 3.§ (2) bekezdése szerinti „kell” parancs és az Alaptörvény 28. cikkének „kell” parancsa közül melyik köti erősebben a bíróságot, nem választás kérdése. E kérdést egyértelműen megválaszolja a jogszabályok hierarchiájának megdönthetetlen rendje.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Idegen szavak és kifejezések szótára. (szerk. BAKOS Ferenc), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

BALÁZS Géza, *A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon.* Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 1987., 330-338.o.

BENCZE Mátyás, *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítékezésben,* Gondolat Kiadó, Budapest, 2011.

BENCZE Mátyás, A jogászai gondolkodás változása 1990-2005. Korreferátum Szabó Miklós A jogászai gondolkodás változása 1985-2005 című előadásához, *A magyar jogrendszer átalakulása.1985/1990-2005.* Gondolat-ELTE ÁJK, Budapest, 2007., II. kötet

BLUTMAN László, Bírói jogalkalmazás és szövegű értelmezés, *Jogértelmezés Ma*, 2010/4.

BLUTMAN László, Hat tévhit a jogértelmezésben, *Jogértelmezés Ma*, 2015/3, 83-92.o.

BLUTMAN László, Arccal a szöveg felé, *de Jure*, 2008.07. szám, 18-23.o.

BLUTMAN László, Szövegempirizmus és analitikus jogdogmatika: jogi elemzés sub specie linguae, *Pro Futuro*, 2/2014.

DEÁK Zoltán, A Szegedi Ítéltábla döntése a terrorcselekménnyel fenyegetés és a közveszéllyel fenyegetés elhatárolásáról, *Jogesetek Magyarázata*, 2014/2.

DWORKIN, Ronald, *Vajon szabályok rendszeréből áll-e a jog?*, Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből, (szerk. Varga Csaba), Szent István Társulat, Budapest, 2001.

FICSOR Krisztina, *Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei. A formalista bírói érvelés jogelméleti és*

politikai háttere, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2014.

FICSOR Krisztina, *Formalizmus a bírói gyakorlatban. A formalista érvelés jogelméleti alapjai*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.

HART, H.L.A., A jog nyitott szövedéke, in: *A jogi gondolkodás paradigmái. Szövegek.*, (szerk. Varga Csaba), Budapest, 1999, 35-46.o.

HART, H.L.A., *A jog fogalma*, Osiris, 1995.

JAKAB András, Ki a jó jogász, avagy tényleg jó bíró volt-e Magnaud?, *Jogesetek Magyarázata*, 2010/1.

JAKAB András, A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében., *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4.

JAKAB András, *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, Hvg-Orac, 2011.

KELSEN, Hans, A jogi pozitívizmus és a természetjog doktrínája, *Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből*, (szerk. Varga Csaba), Szent István Társulat, Bp., 2001., 351-357.o.

KENGYEL Miklós, *Magyar polgári eljárásjog*, Osiris kiadó, Budapest, 1998.

Magyar Értelmező Kéziszótár, MTA NYTI, Budapest, Második kiadás, 2003.

MOLNÁR András, Pragmatizmus és legalizmus – Richard Posner és Antonin Scalia a bírói szerepről, in: *De iurisprudentia et iure publico. Jog-és jogpolitikai folyóirat*. III. évfolyam 2009/1.

POKOL Béla, *A jog elmélete*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001.

SÓLYOM Péter, Az irodalom határhelyzete és a jog tudományossága, *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIV, 2006. 65-76.o.

SZOMORA Zsolt, A Legfelsőbb Bíróság ítélete a fajtalanságról, *Jogesetek Magyarázata*, 2010/4.

VOIGHT Vilmos (szerk.), *Világirodalmi lexikon*, Bp., 1975.

DR. SINKÓ ZSUZSANNA

A GYERMEKJOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSE A POLGÁRI PEREKBEN

– A GYERMEK ÉS TÖRVÉNYES KÉPVISELŐ MEGHALLGATÁSA ÉS TÁJÉKOZTATÁSA

ELŐSZÓ

„Mintha kétféle élet léteznék: az egyik komoly, tiszteletreméltó élet, a másik elnézően tolerált, értéktelenebb. Azt mondjuk: leendő ember, leendő dolgozó, leendő állampolgár. Hogy majd lesznek, hogy később kezdik el igazán, hogy komolyan csak a jövőben....A gyermekek az emberiség, a lakosság, a nemzet, a honfitársak jelentős százalékát teszik ki – állandó társaink ők. Voltak, lesznek és vannak. Van-e tréfának nevezhető élet? Nem;a gyermekkor az emberi élet hosszú, fontos szakasza. ... Velünk azonos módon emlékezik és felejt, értékkel és lekezel, gondolkodik logikusan és téved, ha valamit nem tud. Megfontoltan bízik és kételkedik. A gyermek idegen, külföldi, nem érti a nyelvet, nem ismeri az utcák irányát, nem ismeri a törvényeket és szokásokat. Néha egyedül akar körülnézni; ha bajban van iránymutatást, tanácsot kér. Szüksége van egy idegenvezetőre, aki udvariasan felel a kérdéseire.”

Janusz Korczak: A gyermek joga a tiszteletre

(Szenyán Erzsébet fordítása)⁷⁷

Janusz Korczak a XX. század egyik legjelentősebb gyermekjogi aktivistája volt. A lengyel gyermekorvos és pedagógus elsők között hívta fel a figyelmet a gyermekjogokra. Hitt abban, hogy a személyiség kortól függetlenül tisztelendő, a gyermekeknek joguk van ahhoz, hogy a véleményüket figyelembe vegyék. Emlékére 2012. évben a lengyel parlament kulturális bizottsága Janusz Korczak emlékét hirdetett.

Korczak fenti gondolatai ráébresztenek bennünket arra, hogy a gyermek ugyanolyan értékes ember, mint egy felnőtt, akinek saját gondolatai és érzései vannak, csupán a felnőttek segítségére és támogatására szorul azok kifejezésében és érvényre juttatásában. A fiatalsága nem vezethet oda, hogy véleményét figyelmen kívül hagyják.

Az ENSZ Közgyűlése által 1989. évben elfogadott New York-i Egyezmény 3. cikke szerint a gyermek legfőbb érdekét szem előtt tartva kell a gyermeket érintő jogszabályokat megalkotni, és ennek szellemében kell a gyermek sorsát érintő bármilyen döntést meghozni. Ez mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó számára fontos követelményt fogalmaz meg. A gyermek koránál és körülményeinél fogva kevésbé képes az érdekeit képviselni, illetve érvényesíteni, mint egy nagykorú, a gyengébb fél helyzetében van, ezért védelemre és támogatásra szorul.⁷⁸ Ez az alapelv azt kívánja meg, hogy elsődleges, de nem kizárólagos szempont legyen a gyermek érdeke a

⁷⁷ www.corczak.iweb.hu/tisztelete.doc(2017.09.25.)

⁷⁸ GÁRDOS Péter, VÉKÁS Lajos (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez (uj.jogtar.hu (Wolters Kluwer Kft, 2014)) Ptk. 4:4. §-ához fűzött kommentár

gyermeket érintő jogszabályok megalkotásánál és döntések meghozatalánál. Ezt a szemléletet az magyarázza, hogy egy-egy helyzetben egymással versengő vagy egymással ellentétben álló emberi jogi érdekek ütközhetnek például egyes gyermekek vagy különböző gyermekcsoportok között, esetleg gyermekek és felnőttek között. Azt is hangsúlyozni kell, hogy az alapelv valós érvényesülése érdekében nem elegendő formálisan utalni a gyermek érdekeire, igazolni kell, hogy a gyermek érdekeit az adott esetben ténylegesen megvizsgálták, és azt elsődleges szempontként vették figyelembe.⁷⁹

A gyermeki jogok fogalmának meghatározásakor fontos hangsúlyozni, hogy a gyermek jogai nem választhatóak el az egyetemes emberi jogoktól annak ellenére, hogy azok érvényesítéséhez önállóan nem mindig képes.⁸⁰ „A gyermeki jogok egy része azonos a minden emberre érvényes jogokkal, azokat tükrözi vagy megerősíti. Másik csoportja az emberi jogokhoz képest valamely speciális szabályozást ad. Végezetül vannak olyan jogok, amelyek kizárólag a gyermekekre vonatkozó életviszonyok szabályozására szolgálnak.”⁸¹

A gyermek érdekét leginkább az szolgálja, ha a szülei között kialakult vitás kérdések mihamarabb megszűnnek. A polgári perrendtartás szabályai alapján a bíróság a per bármely szakaszában megkísérelheti, hogy a felek egyezséggel rendezzék a jogvitáikat. A bíróság tájékoztatja a feleket az eljárásjogi lehetőségeikről, amelynek köszönhetően a felek valós képet kaphatnak a kialakult vitáik megoldási lehetőségeiről, ami elősegítheti a felek tudatos döntéshozatalát. A felek átgondolt, hosszútávra szóló döntése végső soron a gyermek legfőbb érdekét is szolgálja. A perek időtartamának lerövidítésével a bizonytalanság időszaka is csökken, ami pozitív hatással van a család egységére, a gyermek fejlődésére és a gyermek szülei közötti viszonyra is, és nem utolsósorban megerősíti a felek (esetleg még a gyermek) igazságszolgáltatásba vetett bizalmát is. Ezek mellett nem elhanyagolható az a körülmény sem, hogy a perköltség is jelentős mértékben csökkenthető, ami az anyagi terhek mérsékléséhez vezet.⁸²

I. A GYERMEKJOGOK NEMZETKÖZI FEJLŐDÉSÉNEK RÖVID TÖRTÉNETI

⁷⁹ HERCZOG Mária (szerk.): *Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához*. Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, Budapest, 2009., <http://unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/K%C3%A9zik%C3%B6nyv-a-gyermekjogi-egyezm%C3%A9ny-alkalmaz%C3%A1s%C3%A1hoz.pdf> (2017.09.25.) 82.o.

⁸⁰ KISS Éva: *A gyermek jogairól szóló egyezmény és a magyar jogrend* In: Magyar Jog, 1991. 12. szám 715. o., FICZERE SÍRKÓ Alexandra: *A gyermekek jogai és a nemzetközi jog* In: Állam- és Jogtudomány, 1994. 3-4. szám

⁸¹ KEREZSI Klára: *A gyermekek jogainak a védelme* In: Acta Humana, 1997. 26. szám 41. o.

⁸² A Pp. 2. § (1) bekezdése értelmében a bíróságnak az a feladata, hogy - összhangban az 1. §-ban foglaltakkal - a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse. A Pp. 148. § (1) bekezdése szerint a bíróság a per bármely szakaszában megkísérelheti, hogy a felek a jogvitát vagy a vitás kérdések egy részét egyezséggel rendezzék. A Pp. 148. § (2) bekezdése alapján a bíróság - amennyiben annak sikerére esély mutatkozik, különösen ha a felek bármelyike kéri - tájékoztatja a feleket a közvetítői eljárás lényegéről, igénybevételeinek lehetőségéről és ezzel összefüggésben a szünetelés szabályairól [137. § (1) bek. a) pont]. Ha a felek a közvetítői eljárás során megállapodást kötnek, azt a 137. § (3) bekezdésében meghatározott határidőn belül a bírósághoz egyezségi formában történő jóváhagyás végett benyújthatják, ebben az esetben a bíróság az eljárást folytatja és a (3) bekezdés szerint jár el.

ÁTTEKINTÉSE

A mai formájukban ismert gyermeki jogok hosszú folyamat eredményeként jelentek meg. A római jogból ismert „atyai hatalom” mára „szülői felelősséggé” alakult át. A kezdeti alá-fölé rendeltségi viszony jelentős mértékben megváltozott, és mára a mellérendeltség vált meghatározóvá.

A gyermekek helyzete a legnagyobb figyelmet a XX. században kapta. Ellen Key svéd pedagógus az 1900-ban megjelent, „A gyermek évszázada” című műve után a XX. századot a gyermekek évszázadaként is emlegetik. A XX. században az első jelentős lépést az 1902. június 12. napján elfogadott „Kiskorúak gyámságának szabályozásáról szóló egyezmény” jelentette. Fontos mérföldkőnek számított a Népszövetség Közgyűlése által 1924. szeptember 24. napján elfogadott, mai nevén Genfi Nyilatkozatként ismert dokumentum. A Genfi Nyilatkozatot a brit Eglantyne Jebb, a „Mentsétek meg a gyermekeket” szervezet (Save the Children) alapítója készítette elő. Ez a nyilatkozat a gyermekek jólétét biztosító alapvető jogokat vette számba, azonban nem volt kötelező ereje.

A gyermeki jogok fejlődése szempontjából fontos megemlíteni az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének tevékenységét, amely 1946-ban létrehozta az Egyesült Nemzetek Nemzetközi Gyorssegélyalapját (United International Children's Emergency Fund, UNICEF). Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése 1948-ban elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, amely már említést tett a házassághoz, a családalapításhoz, az anyaság és a gyermekkor támogatásához való jogról. Hangsúlyozni kell, hogy a Nyilatkozatban megjelenő jogok és rendelkezések a felnőttekre és a gyermekekre egyaránt vonatkoznak. A Nyilatkozat a 25. cikkében rögzíti azt az elvet, hogy a gyermekek különleges segítségre és támogatásra jogosultak. 1948. után az egyes gyermekcsoportokat, illetve a gyermekeket érintő egyes kérdésekkel foglalkozó nemzetközi dokumentumokat fogadtak el, így többek között az 1949-es az emberkereskedelem és mások prostitúciója, kihasználása, elnyomásáról szóló egyezményt, a New Yorkban 1956-ban aláírt tartásdíj külföldön történő behajtásával foglalkozó szerződést, a Hágában 1958. évben aláírt gyermektartási kötelezettség tárgyában hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló szerződést.

Fontos fordulópontnak számít az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlése 1959. november 20. napján elfogadta a Gyermekek Jogairól szóló Nyilatkozatát. Ennek a jeles eseménynek köszönhetően ez a nap vált a gyermekek jogainak világnapjává. A Nyilatkozat több meghatározó alapelvet rögzített, így például a gyermek érdekének döntő szerepét, a gyermek védelmének elsőbbségét. A Nyilatkozat 6. számú alapelve szerint „a gyermeknek személyisége teljes és harmonikus kibontakozása érdekében szeretetre és megértésre van szüksége. Amennyiben lehetséges szülői gondoskodás és szülői felelősség alatt nőjön fel, de mindenképpen szeretetteljes légkörben, erkölcsi és anyagi biztonságban; a kiskorú gyermeket, amennyiben nem állnak fenn

különleges körülmények, nem lehet elszakítani az anyjától. A társadalomnak és a közhatóságoknak kötelessége különös gondot fordítani a család nélküli és a megfelelő ellátásban szűkölködő gyermekekre. Állami és egyéb segély folyósítása nagyobb családok eltartása érdekében kívánatos.”⁸³ Emellett hangsúlyozni kell azt is, hogy ENSZ Közgyűlése által 1966. december 16. napján elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmánya, valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a gyermekek jogainak védelméhez is alapul szolgálnak.

Ezt követően egy átfogó, nemzetközi jogi értelmében mindenkire kötelező erejű nyilatkozat elfogadásának szükségessége fogalmazódott meg a gyermekek jogainak tényleges érvényesülése, megvalósulása érdekében. 1979. évben kezdődtek meg ennek a komoly munkának az előkészületei. E szakmai munka jelentőségének hangsúlyozása érdekében az 1979. évet a gyermekek nemzetközi évének nyilvánították. E hatalmas szakmai munka eredményeként az ENSZ Közgyűlése 1989. évben New Yorkban elfogadta a 44/25. számú határozatot, amelyet ma a Gyermekek jogairól szóló Egyezményként ismerünk. Az Egyezményt egy éven belül 20 állam ratifikálta, Magyarország az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdette ki.⁸⁴

II. A GYERMEK JOGAI RÓL SZÓLÓ NEW YORK-I EGYEZMÉNY

Az 1990. szeptember 2. napján hatályba lépett Gyermekek jogairól szóló New York-i Egyezményt aláíró részes államok arra vállaltak kötelezettséget, hogy „tiszteletben tartják és biztosítják a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára az Egyezményben lefektetett jogokat minden megkülönböztetés nélkül ... megteszik a megfelelő intézkedéseket arra, hogy a gyermeket hatékonyan megvédjék minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely a szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt”.⁸⁵

Az Egyezmény 1. számú cikkében határozza meg, hogy kit tekint gyermeknek. Eszerint minden 18. életévét be nem töltött személy gyermek, kivéve azokat, akik a rájuk alkalmazandó jogszabályok alapján már korábban elérik a nagykorúságot.

A New York-i Egyezményben számos alapelv és jog került meghatározásra. A dolgozat téma szempontjából az alábbiak emelhetők ki: megkülönböztetés tilalma (2. cikk), a gyermek legfőbb érdeke (3. cikk), a gyermek joga az élethez és a lehetséges legnagyobb mértékű esélyre az

⁸³ SOMFAI Balázs: *Kapcsolattartás mint a gyermek emberi joga*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009. 14. o.

⁸⁴ SOMFAI Balázs: I. m. 11.-12. o., FAIX Nikoletta: *A gyermeki jogok kialakulása a nemzetközi jogban és az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatásuk*. In: *Eljárásjogi Szemle*, 2016. 4. szám 9-10. o., FILÓ Erika: *A gyermeki jogokról általában*. In: Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): *Gyermekek jogai, szülői felelősség és gyermekvédelem*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015. 21-24. o., <http://unicef.hu/a-gyermekjogok-tortenete/> (2017. 09. 25.)

⁸⁵ 1991. évi LXIV. törvény 2. cikke

életben maradásra és fejlődésre (6. cikk), a gyermek anyakönyvezéshez, névhez és állampolgársághoz, valamint szülei megismeréséhez és gondoskodáshoz való joga (7. cikk), a gyermek véleményének tiszteletben tartásához való joga (12. cikk), a véleménynyilvánítás szabadságához való joga (13. cikk), a gondolat-, lelkiismeret és vallásszabadsághoz való joga (14. cikk), a gyermek magánélethez való joga (16. cikk), a megfelelő tájékoztatáshoz való joga (17. cikk), az erőszak minden formájától való védelemhez való joga (19. cikk).

II. 1. A gyermek legfőbb érdeke

Az Egyezmény 3. cikke három pontban részletezi a gyermek legfőbb érdekével kapcsolatos követelményeket:

„1. A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.

2. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy a gyermek számára, figyelembe véve szülei, gyámjai és az érte törvényesen felelős más személyek jogait és kötelességeit, biztosítják a jólétéhez szükséges védelmet és gondozást, e célból meghozzák a szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket.

3. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermekkel foglalkozó és védelmét biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények működése megfeleljen az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak, különösen a biztonság és az egészség területén, valamint ezek személyzeti létszámával és szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés megletével kapcsolatban.”⁸⁶

Az Egyezmény eredeti angol nyelvű szövege „the best interest of child” fogalmát használja, amely az 1991. évi LXIV. törvényben a gyermek mindenek felett álló érdekeként jelenik meg. Több szakember jelezte az aggályát a helytelen magyar fordítás miatt. A gyermekjogi egyezmény alkalmazásához készített kézikönyv is utal arra, hogy az 1991. évi LXIV. törvényben a tartalmat nem pontosan tükröző fordítás olvasható, amely félrevezető értelmezéshez vezethet.⁸⁷ A kézikönyv a 3. cikkel kapcsolatban nyomatékosítja, hogy a gyermek legfőbb érdeke az Egyezmény egyik általános alapelve. Ez az elv elsőként az ENSZ 1959-es Gyermek Jogairól szóló Nyilatkozatában (2. cikk) jelent meg, miszerint „a gyermek különleges védelmet élvez és jogi, valamint egyéb eszközökkel lehetőséget és alkalmat kap arra, hogy fizikailag, szellemileg, erkölcsileg, lelkileg és szociálisan fejlődjék, egészséges és szokásos módon a szabadság és méltóság viszonyai között. Az e célból elfogadott törvényekben figyelembe kell venni a gyermek legfőbb

⁸⁶ 1991. évi LXIV. törvény 3. cikke

⁸⁷ HERCZOG Mária: I.m. 82. o (2017.09.25.)

érdekét.”

II. 2. A gyermek véleményének tiszteletben tartása

Az Egyezmény 12. cikke az alábbiak szerint fogalmazza meg a gyermek véleményének tiszteletben tartására vonatkozó követelményt:

„1. Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.

2. Ebből a célból nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák.”

Az Egyezményt áthatja az az alapvető felfogás, miszerint a gyermek aktív jogalany, egy egyéniség, megilletik az alapvető emberi jogok, így az önkifejezési jog szabad gyakorlása is. A gondolat-, lelkiismeret és vallásszabadsághoz való joga mind azt erősítik, hogy a gyermek önállóan, az elképzeléseinek, gondolatainak megfelelően fejezze ki önmagát. Az Egyezmény hangsúlyozza, hogy a véleménynyilvánítási jog gyakorlása nem köthető alsó korhatárhoz, minden szinten biztosítani kell az érvényesülését. Az életkor, illetve az érettség függvénye, hogy a gyermek véleményét milyen súllyal veszik figyelembe, az életkor önmagában nem határozza meg az érettség szintjét. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága hangsúlyozta, hogy a részes államoknak minden alkalmas eszközzel biztosítaniuk kell, hogy mind a szülők, mind az illetékes hatóságok aktívan lehetővé tegyék a gyermek számára a véleménye és érzései szabad kifejezését.⁸⁸ A 12. cikk (2) bekezdése értelmében az államoknak a gyermekek sajátosságait figyelembe vevő eljárásokat kell biztosítaniuk, ennek keretében legyen gyermekbarát tájékoztatás, képviselő, a gyermek férhessen hozzá független és bírósági panasztételi eljárásokhoz.⁸⁹

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága „A gyermek meghallgatáshoz való jogáról” tartott vitanap után elfogadott ajánlásának 39-43. bekezdéseiben hangsúlyozta, hogy „a gyermek, bírósági és közigazgatási eljárásokban való meghallgatásához való joga korlátozás nélkül vonatkozik minden, a tárgyhoz tartozó helyzetre, köztük a szüleiktől elszakított gyermekekre, gyermek-elhelyezési és örökbefogadási ügyekre, a törvénnyel összetűzésbe került, fizikai, szexuális visszaélés vagy más erőszakos bűncselekmény áldozatává vált, menedékkereső és menekült, fegyveres konfliktus vagy vészhelyzet áldozatává vált gyermekekre...A bírának és más döntéshozóknak főszabályként nyíltan ki kell fejteniük és el kell magyarázniuk az eljárások kimenetelét, különösen olyankor, ha a gyermek véleményét nem lehetett figyelembe venni ... A Bizottság megkívánja,

⁸⁸ HERCZOG Mária: l.m. 161-164. o (2017.09.25.)

⁸⁹ HERCZOG Mária: l.m. 166. o (2017.09.25.)

hogy a részes államok hozzanak létre olyan specializált jogsegély- és támogató rendszereket, amelyek szakértő támogatást nyújtanak a bírósági vagy közigazgatási eljárásokban érintett gyermekek részére.”⁹⁰ Mindezek alapján az Egyezmény a bírósági eljárásokra vonatkozóan azt a követelményt fogalmazta meg, hogy az egyes szabályokat úgy kell kialakítani, illetve a meglévőket úgy kell átalakítani, hogy azokban a gyermekek is részt tudjanak venni.

Az Európai Családjogi Bizottság (Commission on European Family Law) az európai országok jogrendszerének vizsgálata során megállapította, hogy az Egyezmény 12. cikke a gyakorlatban úgy jelenik meg, hogy egyes államok jogrendszerében a bíróság közvetlenül vagy meghatározott személy által köteles meghallgatni a gyermeket, más országokban a bíróság mérlegelheti, hogy szükséges-e a gyermek meghallgatása. A Bizottság hangsúlyozta, hogy a gyermek meghallgatáshoz fűződő joga nem abszolút jellegű jog, hanem az a gyermek életkorától és ítélőképességétől, valamint attól függ, hogy mennyiben sérti az érdekeit a meghallgatása. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy bizonyos esetekben a gyermek meghallgatásának mellőzése éppen a gyermek érdekét szolgálja. Az Európai Családjogi Bizottság is hangsúlyozta, hogy az Egyezmény nem tartalmaz életkori határt, ennek ellenére több ország konkrét korhatárt határoz meg, amelynek betöltése esetén a gyermeket kötelező meghallgatni, és emellett lehetővé teszik, hogy az adott korhatárt el nem érő, ítélőképességgel rendelkező gyermek véleményét figyelembe vegyék.⁹¹

III. GYERMEKI JOGOK MEGJELENÉSE EURÓPÁBAN

Az Európa Tanács tagjai 1950. november 4. napján elfogadták az Emberi Jogok Európai Egyezményét⁹², amely az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szól. A 8. cikke kimondja, hogy mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét tiszteletben tartsák, így védve a gyermekek jogait is. Az Európa Tanács tagjai a gyermekek jogait kiemelten kezelve 1996. évben megalkották „A gyermekek jogainak gyakorlásáról szóló Egyezményt” (European Convention on the Exercise of Children Rights), míg 2004. május 15. napján „A gyermekek kapcsolattartására vonatkozó Egyezményt” (Convention on Contact Concerning Children) fogadták el.⁹³

Az Európa Tanács Miniszterek Bizottsága 2010. november 17. napján iránymutatást fogadott el a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósítása érdekében („Iránymutatás a gyermekbarát igazságszolgáltatásról”, Guidelines on Child-friendly Justice).⁹⁴ A gyermekbarát rendszer gondolati lényege az, hogy a gyermeket meg kell kímélni a nehézségektől, lehetőséget kell számára

⁹⁰ HERCZOG Mária: I.m. 166. o (2017.09.25.)

⁹¹ SZEIBERT Orsolya: *A gyermek meghallgatása és a jogellenes gyermekelvitel* In: Családi Jog, 2009. 4. szám 30-31.o.

⁹² Emberi Jogok Európai Egyezménye http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf (2017.09.25.)

⁹³ SOMFAI Balázs: I. m. 21-22. o.

⁹⁴ Az Európai Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/gyerekbarat_igazsagszolgalatas_iranymutatas.pdf (2017.09.25.)

biztosítani, hogy véleményt formáljon, azt közölje, és az ilyen módon kialakított nyilatkozatait megfelelően kell értékelni és értelmezni. Ennek megvalósítása egyedileg, illetve korosztályilag eltérő lehet, ami még nagyobb odafigyelést és különleges eljárást követel meg. A kérdéskör összetettségét az is jól mutatja, hogy az iránymutatás megalkotása során bírák, ügyészek, ügyvédek, pszichológusok, rendőrségi tisztviselők, szociális munkások, akadémikusok, tagállamok képviselői működtek közre, emellett nemzetközi kormányközi és nem kormányközi szervezetek képviselői is hozzájárultak az iránymutatás magas színvonalának eléréséhez.

Az iránymutatás a gyermekek igényeinek és szükségleteinek gyakorlati megvalósításához, érvényesüléséhez szolgál segítségül. Az iránymutatás meghatározza, hogy mit ért a gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalma alatt: ez egy „olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve az alábbiakban felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit. Olyan igazságszolgáltatás, amely hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó és azokra koncentrál, tiszteletben tartja a gyermekek jogait, beleértve a tisztességes eljáráshoz való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének jogát, a magánélet, a családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot.”⁹⁵

Az iránymutatás nem kizárólag a bírósági eljárásokra (legyen az akár polgári, büntető- vagy közigazgatási eljárás), hanem azok alternatíváira is vonatkozik. Az iránymutatás a gyermekbarát igazságszolgáltatás általános fogalmi elemeiként határozza meg a tájékoztatást, a tanácsadást, a magánélet és családi élet védelmét, a biztonságot (különleges megelőző intézkedéseket), a szakemberek képzését, a multidiszciplináris megközelítést (különböző szakmák közötti együttműködést) és a szabadságtól való megfosztás korlátait. Alapelveként jelöli meg a részvétel, a gyermek legfőbb érdekeinek elvét, a méltóság, a diszkriminációval szembeni védelem és a jogállamiság elvét.

Az iránymutatás a New York-i Egyezményvel összhangban a 18 évnél fiatalabb személyt tekinti gyermeknek.

Az iránymutatás szerint a tájékoztatásnak és a tanácsadásnak igazodnia kell a gyermek életkorához és érettségéhez, a gyermeket, a szülőt és a jogi képviselőt közvetlenül kell tájékoztatni. A gyermeknek az igazságszolgáltatással való első érintkezéstől annak utolsó pillanatáig biztosítani kell a megfelelő tájékoztatást, amelynek ki kell terjednie az eljárással kapcsolatos jogokra, jogorvoslati eszközökre, az eljárás időtartamára, a gyermek eljárási lehetőségeire, az eljárás menetére és lehetséges következményeire. Az eljárás során meg kell védeni a gyermeket attól,

⁹⁵ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/gyerekbarat_igazsagszolgalattas_iranymutatas.pdf (2017.09.25.) 17. o.

hogy lelkiileg sérüljön. A magánéletét és személyes adatait a nemzeti joggal összhangban védeni kell, így szükség esetén a gyermeket zárt tárgyaláson hallgassák meg. Hangsúlyt kapott az a követelmény, hogy a gyermekekkel érintkezésbe kerülő szakembereknek mind a gyermekek jogaira és szükségleteire kiterjedő, mind a gyermekekkel való kommunikációra vonatkozóan képzésben kell részt venniük, és rendszeresen ellenőrizni kell a szakemberek munkáját. Elő kell segíteni a különböző szakterületen eljáró, gyermekekkel foglalkozó szakemberek együttműködését, a gyakorlati és szakmai ismeretek megosztása hatékonyabb és szakszerűbb eljárás lefolytatásához vezethet. Minden lehetséges eszközzel el kell érni, hogy a gyermek elől a bírósági út igénybevételét akadályozó körülmények elháruljanak. Biztosítani kell a gyermek meghallgatásához való jogának érvényesülését, amellyel kapcsolatban az iránymutatás hangsúlyozza, hogy ez nem jelenthet a gyermek számára nyilatkozattételi kötelezettséget. A gyermeket érintő ítéleteket és bírósági döntéseket megfelelő mértékben kell indokolni, a döntéseket a gyermeknek számára érthető nyelvezettel kell elmagyarázni, különösen akkor, ha nem a véleményével megegyező döntés született. Az eljárások lefolytatása során kerülni kell az indokolatlan késedelmet, ennek érdekében az eljárási cselekményeket szakszerűen kell szervezni, és biztosítani kell a gyermekbarát környezetet és nyelvezetet.

IV. A GYERMEKJOGOK ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ

Említést érdemel az Európai Parlament, a Tanács és a Bizottság 2000. december 7. napján kihirdetett Európai Unió Alapjogi Chartája⁹⁶, az Európai Közösségek Bizottságának 2006. július 4. napján Brüsszelben kibocsátott „Az EU gyermekjogi stratégiája felé” című közleménye, amelyet azzal a céllal készült, hogy az Európai Unió belső és külső politikáiban, valamint a tagállamok szintjén elősegítse és biztosítsa a gyermeki jogok érvényesülését.⁹⁷

Az Európai Parlament, a Tanács, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság és a Régiók Bizottsága 2011. február 15. napján Brüsszelben elfogadta „Az EU gyermekjogi ütemtervét”.⁹⁸ Az ütemterv az egyik legfontosabb intézkedésként az igazságszolgáltatás gyermekbarát jellegének erősítését nevezte meg, és igényként fogalmazta meg annak biztosítását, hogy a gyermekek ténylegesen hozzáférhessenek az igazságszolgáltatáshoz.

V. GYERMEKKÖZPONTÚ/GYERMEKBARÁT IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

A gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését biztosító igazságszolgáltatási rendszer megnevezésére a szakirodalomban a gyermekbarát és a gyermekközpontú kifejezést is használják.

⁹⁶ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=HU> (2017.09.25.)

⁹⁷ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV%3Ar12555> (2017.09.25.)

⁹⁸ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52011DC0060> (2017.09.25.)

Az Európai Tanács Miniszteri Bizottsága a gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatáshoz fűzött magyarázatában a gyermekbarát kifejezés használatával kapcsolatban arra hivatkozott, hogy a „barát olyan valaki, aki jól bánik velünk, megbízik bennünk és mi is megbízhatunk benne, odafigyel ránk és mi is odafigyelünk rá, megért minket, és mi is megértjük; az igazi barátoknak mindig van bátorsága figyelmeztetni, ha hibázunk, és mellettünk áll, hogy segítsen megoldást találni. A gyermekbarát igazságszolgáltatási rendszert ugyanezekkel a tulajdonságokkal kell felvértezni.”⁹⁹

Az Országos Bírósági Hivatal 2012. évben elkészítette „A Gyermek-központú Igazságszolgáltatás Bírósági Koncepcióját”. Az Országos Bírósági Hivatal külön kitért a helyes jelző használatára. Utalt arra, hogy a 18. életévét be nem töltött gyermekek különbözőképpen kerülhetnek kapcsolatba az igazságszolgáltatással, így terheltként, sértettként, tanúként, érdekeltként vehetnek részt a bírósági eljárásban. „A pártatlan ítélkezési tevékenységet ellátó bíróság nem lehet sem terhelt, sem sértett, de még egy tanú barátja sem életkorától és életállapotától függetlenül. Mindazonáltal a gyermekek egészséges fejlődése olyan prioritást jelent, ami a fokozott odafigyelést, és akár az eljárás többi résztvevői eljárási jogainak korlátozását is indokolhatja. A gyermekközpontú (child-focus) igazságszolgáltatás lényege ezen prioritások fel- és elismerése.”¹⁰⁰

Az Európa Tanács gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatása hatására Magyarország Kormánya 2012. évet a gyermekbarát igazságszolgáltatás évének nyilvánította. A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium 2011 decemberében felállította a Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Munkacsoportot, amelynek a szükséges jogszabálytervezeteket kellett előkészítenie. Ennek a munkának az eredményeként fogadták el a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvényt. Az alapvető jogok biztosa e téma köré építette 2012. évi munkáját, és a vizsgálati eredményeit 2013-ban a „Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás” elnevezésű gyermekjogi projekt keretében foglalta össze.¹⁰¹

A gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulása érdekében tett első, jelentős változás a 32/2011. (XII. 18.) KIM rendelet elfogadásával történt meg, amely elrendelte, hogy a rendőrség nyomozó hatóságainál alakítsanak ki a 14. éven aluli gyermek meghallgatására alkalmas meghallgató szobákat. Az új Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben is megjelent a gyermekbarát igazságszolgáltatás eszméje, amely a bírósági szervezetrendszerre is komoly ha-

⁹⁹ http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/gyerekbarat_igazsagszolgalatasi_iranymutatas.pdf 7. o. (2017.09.25.)

¹⁰⁰ http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/gyermek_igsz/letoltheto_dok/a_gyermekkozpontos_birosagrol.pdf (2017.09.25.) 2. o.

¹⁰¹ LENGYEL Linda: *Gyermekbarát igazságszolgáltatás* In: *Ügyészek Lapja*, 2013. 6. szám 38-39. o., TANCSIK Annamária: *A gyermekek és jogaik érvényesülése – 25 éves a New York-i Gyermekjogi Egyezmény – konferenciabeszámoló* In: *Családi Jog*, 2015. 1. szám 48.

o., http://www.gyermekbantalmas.hu/documents/gyermekkozpontos_igazsagszolgalatasi.pdf (2017.09.25.)

tással volt. Az Országos Bírósági Hivatal elnöke 2013. évben pályázatot írt ki gyermekmeghallgató szobák kialakítására. Mára elmondható, hogy minden törvényszék rendelkezik legalább egy gyermekmeghallgató szobával. Az Országos Bírósági Hivatal elnöke 2016. november 7. napján a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Program keretében a Magyar Igazságügyi Akadémián megtartott konferencián arról számolt be, hogy az országban 55 gyermekmeghallgató szobát, illetve sarkot alakítottak ki.¹⁰²

Az Országos Bírósági Hivatal elnöke 2013. február 14. napján „Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoportot” állított fel a gyermekek meghallgatásához való jogának hatékony érvényesülése érdekében. Az Országos Bírósági Hivatal Elnöke 56/2013. (II. 14.) OBHE határozatában jelölte meg a munkacsoport feladatát. A munka eredményeként mind polgári, mind büntető eljárás során különböző perbeli pozícióba kerülő gyermekek számára tájékoztatók készültek.¹⁰³ Az Országos Bírósági Hivatal elnöke a megkezdett munka folytatása érdekében 274/2014. (VI.27.) OBHE határozatával új munkacsoportot hozott létre, és a munkacsoport feladatait továbbszélesítette. Az Országos Bírósági Hivatal elnöke a bíróságok igazgatásáról rendelkező szabályzatról szóló 6/2015. (XII. 30.) OBH utasításában a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Programot országosan megvalósítandó programként nevezte meg, melynek célja, hogy a bíróságok magas színvonalon biztosítsák a kiskorúak érdekeinek érvényesülését.¹⁰⁴ Az Országos Bírósági Hivatal elnöke 7/2016. (I. 6.) OBHE határozatával 2016. január 6. napján újabb Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoportot hozott létre, amelynek működését a 704/2016. (XII. 8.) számú határozatával 2018. január 31. napjáig meghosszabbította.

VI. A CSALÁDJOG MEGJELENÉSE AZ ALAPTÖRVÉNYBEN

Az Alaptörvény a Nemzeti Hitvallásban rögzíti, hogy az együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet. Az Alaptörvény Alapvetés része L) cikke a házasság és a család védelmét határozza meg. A családot a nemzet fennmaradásának alapjaként jelöli meg, és hangsúlyozza, hogy a családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az Alaptörvény Szabadság és felelősség része II., VI., VII., XV. és XVI. cikkeiben családjoghoz kapcsolódó jogelveket, alapelveket tartalmaz.¹⁰⁵

¹⁰² <http://birosag.hu/media/aktualis/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatasi-ebes-konferencia> (2017.09.25.)

¹⁰³ a büntető-, polgári és szabálysértési eljárás során használt, kiskorúak tájékoztatásához fűződő iratok nyomtatványként történő rendszeresítéséről szóló szabályzatról szóló 12/2014. (VII. 11.) OBH utasítás

¹⁰⁴ 6/2015. (XI. 30.) OBH utasítás 186. §-a, és 187. §-a

¹⁰⁵ *II. cikk* Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.

VI. cikk

(1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák.

(2) Mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez.

VII. cikk (1) Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más

VII. A CSALÁDJOGI ALAPELVEK

VII. 1. A családjogi alapelvek számbavétele

A jogalkotó a Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvének elején olyan alapelveket nevesített, amelyek azt fejezik ki, hogy a családjogi jogviszonyok esetén alkalmazandó rendelkezések esetén az üzleti élet vagyoni szemléletű jogviszonyaihoz képest nagyobb jelentősége van az erkölcsi értékeknek: a házasság és a család védelme (4:1. § (1) bekezdés), a családi és az egyéni érdek összhangjának elve (4:1. § (2) bekezdés), a gyermek érdekének védelme (4:2. §), a házastársak egyenjogúságának elve (4:3. §), a méltányosság és a gyengébb fél védelmének elve (4:4. §).¹⁰⁶

A családjogi jogviszonyokban is alkalmazandóak a 2013. évi V. törvény Bevezető Rendelkezésekről szóló első könyvében felsorolt alapelvek: az értelmezési alapelv (1:2. §), a jóhiszeműség és tisztesség elve (1:3. §), az elvárható magatartás elve és a saját felróható magatartásra való hivatkozás tilalma (1:4. §), a joggal való visszaélés tilalma (1:5. §).

VII. 2. Gyermek érdekének védelme

A gyermek érdekének védelme alkotmányos alapelvként az Alaptörvény XVI. cikk (1) és (3) bekezdésében jelenik meg.¹⁰⁷ Az Alkotmánybíróság a 2299/B/1991. számú határozatában ezt az elvet alkalmazta, és kifejtette, hogy a kiskorú gyermek lakáshasználati joga a tulajdonos használati jogát megelőzi, ezért nem alkotmányellenes a tulajdonjog- korlátozás „ha a gyermek alapvető jogainak biztosítása érdekében az elkerülhetetlen és a korlátozás a feltétlenül szükséges mértéket nem haladja meg”.

A 2013. évi V. törvény 4:2. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a családjogi jogviszonyokban a gyermek érdekei és jogai fokozott védelemben részesülnek. A gyermek a kora és a helyzete miatt a családi kapcsolatait tekintve a gyengébb fél helyzetében van, családi kapcsolatok hiányában pedig

meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.
XV. cikk

(1) A törvény előtt mindenki egyenlő. Minden ember jogképes.

(2) Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.

(5) Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.

XVI. cikk

(1) Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.

(2) A szülőknek joguk van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést.

(3) A szülők kötelesek kiskorú gyermekükről gondoskodni. E kötelezettség magában foglalja gyermekük taníttatását.

(4) A nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.

¹⁰⁶ KÖRÖS András: *Az új Ptk. magyarázata III/IV. Polgári Jog. Családjog.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2013. 21. o.

¹⁰⁷ PETRIK Ferenc (szerk): *Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára (a 2013. évi V. törvény, az új Ptk. kommentárja)* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014. 8. o.

emiatt szorul védelemre, támogatásra.¹⁰⁸ Ehhez az elvhez kapcsolódik a családi és az egyéni érdek összhangjának elve (4:1. § (2) bekezdés). A család egy összetett kapcsolatrendszer alkot, ahol a családot alkotó egyének érdekeinek összhangban kell állniuk, azonban az egyéni érdekeknek is kifejezésre kell jutniuk, ezért konkrét esetben a jogalkalmazónak érdekegyensúlyra kell törekednie.¹⁰⁹

Az Alkotmánybíróság a 21/1996. (V. 17.) AB határozatában rámutatott, hogy „a gyermeket megilletik az alapjogok. Az Alkotmány kifejezetten csak a választójogból zárja ki a gyermekeket, a gyermek az alapjogokat – mint mindenki más is – azokkal a feltételekkel gyakorolhatja, amelyek az egyes jogterületek számára előírnak. Az ilyen korlátozások viszont alkotmányossági vizsgálat tárgyai lehetnek, ahol a törvények nem szabályozzák a kis- és fiatakorúak joggyakorlását, az alkotmány alapján esetről esetre kell meghatározni, hogy a gyermek mely alapjogot milyen vonatkozásban gyakorolhatja maga, illetve hogy ki gyakorolja nevében és érdekében, illetve hogy gyermek voltára és 67. §-ra tekintettel az alapjog gyakorlásának egyes területeiről nem zárható-e ki teljesen. A gyermek alapjog gyakorlásának – s ezen belül a személyes joggyakorlásnak – lehetősége a joggyakorlás következményeit átfogó döntési képesség kibontakozásával együtt a növekvő korral egyre szélesebb lesz.”

VIII. A PP. RENDELKEZÉSEI A GYERMEK MEGHALLGATÁSÁVAL KAPCSOLATBAN

VIII. 1. A gyermek meghallgatásával kapcsolatos általános rendelkezések

Az Országgyűlés 2012. május 21. napján elfogadta a 2012. évi LXII. törvényt, amely a gyermekközpontú igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó jogszabályokat módosította, köztük az 1952. évi III. törvényt is. A 2012. évi LXII. törvény jelentős mértékben kiegészítette a Pp.-t, amelynek köszönhetően a bíróság a kiskorú védelme érdekében zárt tárgyalást rendelhet el az egész tárgyalásra vagy a tárgyalás meghatározott részére (Pp. 5. § (2) bekezdés). A jogalkotó az apaság és a származás megállapítása iránti perben, a szülői felügyeleti jog megszüntetése iránti perben, valamint az örökbefogadás felbontására irányuló perben lehetővé tette, hogy a kiskorú lakóhelye vagy tartózkodási helye szerinti bíróság is illetékes legyen az eljárás lefolytatására.¹¹⁰ A vagylagos illetékességi szabály bevezetésével lehetővé vált, hogy a gyermek meghallgatását a perbíróság fogantassza megkeresett bíróság igénybevétele nélkül. A 2012. évi LXII. törvény indokolása arra hivatkozik, hogy a családjogi bírák tapasztalatai szerint a bíró személyes benyomása alapján megalapozottabb ítélet hozható. A jogszabály-módosításnak köszönhetően a perbíróság az illetékességi területén kívül is végezhet eljárási cselekményt, amely

¹⁰⁸ HEGEDŰS Andrea: *Polgári Jog. Családjog*. R.I.M.Á.K Bt., Szeged, 2015. 30. o.

¹⁰⁹ PETRIK Ferenc (szerk): I. m. 7. o.

¹¹⁰ Pp. 34. § (3) bekezdés, Pp. 294/A. §, Pp. 302. § (1a) bekezdése

végső soron a gyermek kíméletét is szolgálja azzal, hogy nem kell a bírósági épületben megjelenie, és a bíró akár saját otthonában is meghallgathatja a gyermeket.¹¹¹

A kiskorú a polgári peres eljárásban érdekeltként, félként vagy érdekeltként vehet részt.

VIII. 2. A kiskorú, mint érdekelt

A 2012. évi LXII. törvény hatályba lépését¹¹² megelőzően a Pp. 279. § (4) bekezdésében foglalt rendelkezés alapján, ha a bíróság az 1952. évi IV. törvény 74. §-a alapján úgy döntött, hogy meg kívánja hallgatni a házastársak kiskorú gyermekét érdekeltként, indokolt esetben a gyermek részére ügygondnokot rendelhetett. A bíróság úgy is dönthetett, hogy a gyermeket a házastársak távollétében hallgatja meg. A jogalkotó a 2012. évi LXII. törvénnyel hatályon kívül helyezte a Pp. 279. § (4) bekezdésében foglalt rendelkezését, és a kiskorú érdekeltként történő meghallgatására vonatkozó eljárási szabályokat azok kiemelt fontossága miatt a Pp. felek és más perbeli személyekre vonatkozó szabályai között helyezte el, és részletes eljárási szabályokat határozott meg.

A Pp. 65/A. § (1) bekezdése szerint a bíróság a szülői felügyelettel, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezésével vagy az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos perben dönthet úgy, hogy a kiskorú gyermeket érdekeltként hallgatja meg. A jogalkotó részletesen rendezi, hogy milyen módon kell a kiskorú érdekeltet idézni, eltérő szabályokat határoz meg a 14. életévét betöltött és 14 évnél fiatalabb kiskorú érdekelt vonatkozásában.¹¹³ A 14. életévét be nem töltött kiskorú érdekeltet törvényes képviselője útján kell idézni azzal, hogy a törvényes képviselőnek kell gondoskodnia arról, hogy a kiskorú megjelenjen a meghallgatásán. A 14. életévét betöltött kiskorú érdekelt törvényes képviselőjét mindenképpen értesíteni kell a kiskorú idézéséről, ha a bíróság őt is idézte a tárgyalásra. A 2012. évi XLII. törvény indokolása szerint a differenciált szabályozás hátterében az áll, hogy a 14. életévét betöltött kiskorú korlátozottan cselekvőképes, és a Ptk. 12/A. §-a szerint törvényes képviselőjének közreműködése nélkül is tehet olyan személyes jellegű nyilatkozatot, amelyre jogszabály feljogosítja.

A Pp. 65/A. § (1) bekezdése azt is lehetővé teszi, hogy a bíróság a kiskorú érdekelt számára ügygondnokot rendeljen ki, ha azt az ügy körülményei indokolják, és a bíróság a felek és a felek képviselői távollétében is meghallgathatja az érdekeltet. A Pp. 65/B. § (1) bekezdése rögzíti, hogy

¹¹¹ Pp. 44.§

¹¹² 2012. június 29. napja

¹¹³ A Pp. 65/A. § (1) bekezdése szerint, ha a bíróság a szülői felügyelettel, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezésével vagy az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos perben a kiskorú gyermek mint érdekelt meghallgatásáról döntött, indokolt esetben egyidejűleg a kiskorú részére ügygondnokot rendel. A bíróság úgy is határozhat, hogy a kiskorút a felek és a felek képviselői távollétében hallgatja meg. A Pp. 65/A. § (2) bekezdése értelmében a bíróság a 14. életévét be nem töltött kiskorút a törvényes képviselője útján idézi meg azzal a felhívással, hogy a megjelenéséről gondoskodják. A tizennegyedik életévét betöltött kiskorú idézéséről akkor is külön értesíti a bíróság a törvényes képviselőt, ha őt is idézte a tárgyalásra.

a kiskorú meghallgatásának megfelelő légkörben, a gyermek számára érthető módon kell történnie. A meghallgatás kezdetén a kiskorútól - a korától és érettségétől függően - meg kell kérdezni a nevét, születési helyét, idejét, anyja nevét, lakóhelyét, majd tájékoztatni kell arról, hogy a meghallgatás során a valóságnak megfelelő előadásokat kell tennie, megtagadhatja a nyilatkozattételt, illetve nem köteles az egyes kérdésekre válaszolni. Ha a bíróság a kiskorú részére ügygondnokot rendelt, tájékoztatja kiskorút az ügygondnok eljárásban betöltött szerepéről, jogairól és kötelezettségeiről. A tájékoztatásokat és figyelmeztetéseket a kiskorú korára és érettségére figyelemmel, számára érthető módon kell közölni. A 2012. évi LXII. törvény indokolása e rendelkezés bevezetése kapcsán hangsúlyozta, hogy a meghallgatásnál „fontos a gyermekkor értelmi és érzelmi sajátosságaira megfelelően felkészült szakemberek részvétele, és a megfelelő kérdezési technikák alkalmazása.”

A kiskorút az elnök hallgatja meg.¹¹⁴ E rendelkezésnek az a jelentősége, hogy a meghallgatáson a felek nem tehetnek fel közvetlenül kérdéseket a kiskorúnak. Ezzel a jogalkotó ki akarta zárni, hogy a kiskorút befolyásoló kérdést tegyenek fel, így a kiskorú befolyásmentesen formálhatja meg a véleményét, és elkerülhető, hogy a gyermeket érzelmileg megterhelő kérdés hangozzon el.¹¹⁵ Mindezek ellenére a felek nem foszthatóak meg attól a joguktól, hogy kérdéseket intézhessenek a kiskorúhoz, ennek módját a Pp. 65/B. § (2) bekezdése határozza meg: a felek a meghallgatás előtt kérdéseket indítványozhatnak, és az elnök dönt a kérdések megengedhetőségéről. Ha a bíróság a kiskorúnak ügygondnokot rendelt, az ügygondnok a kiskorú meghallgatásakor jelen lehet, és nem csak kérdéseket indítványozhat, hanem az elnök engedélyezheti, hogy közvetlenül a kiskorútól kérdezzen azzal, hogy ebben az esetben is az elnök határoz a kérdések megengedhetősége felől.

A Pp. 65/B. § (3) és (4) bekezdése a jegyzőkönyvezés és a jegyzőkönyv megismerésének szabályairól szól. A meghallgatás végén, még a kiskorú jelenlétében a jegyzőkönyvbe vett vallomást fel kell olvasni vagy, ha a jegyzőkönyv hangfelvétel útján készül, azt a kiskorú jelenlétében kell hangszalagra rögzíteni. Ennek megtörténtét vagy mellőzését a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni. A felolvasáskor, illetve a rögzítéskor a kiskorú az általa elmondottakat kiigazíthatja vagy kiegészítheti. A jegyzőkönyv - az elnök engedélyével - az ügygondnok, vagy ha a meghallgatás a felek jelenlétében történik, a felek észrevételei alapján is kiegészíthető és módosítható. Az ügygondnok, illetve a felek erre vonatkozó kérelmét - annak elutasítása esetén - a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni. Ha a kiskorú meghallgatására a felek távollétében kerül sor, az elnök a felekkel ismerteti a meghallgatásról készült jegyzőkönyvet.

VIII. 3. A kiskorú, mint fél

A kiskorú féllel kapcsolatos eljárási szabályok vizsgálatakor utalni kell arra, hogy a Ptk. 2:14. §-

¹¹⁴ Pp. 65/B. § (2) bekezdés első mondata

¹¹⁵ 2012. évi LXII. törvény 65/B. § (2) bekezdéséhez fűzött törvényi indokolás

a értelmében a 14. életévét be nem töltött kiskorú, azaz a cselekvőképtelen kiskorú jognyilatkozata semmis, helyette és nevében törvényes képviselője tesz és fogad el jognyilatkozatot, azonban a Ptk. 2:14. § (3) bekezdése alapján a törvényes képviselőnek a kiskorú személyét és vagyonát érintő jognyilatkozata megtétele során az ítézőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen kiskorú véleményét – korának és érettségének megfelelően – figyelembe kell vennie.

A Ptk. 2:12. §-a szerint a 14. életévét betöltött, nem cselekvőképtelen kiskorú, azaz a korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozata érvényességéhez - a Ptk. eltérő rendelkezése hiányában - a törvényes képviselőjének hozzájárulása szükséges. A Ptk. 2:12. § (2) bekezdése tételesen felsorolja azokat az eseteket, amikor a korlátozottan cselekvőképes kiskorú a törvényes képviselője közreműködése nélkül is tehet jognyilatkozatot. A Ptk. 2:12. § (2) bekezdés a) pontja értelmében a korlátozottan cselekvőképes kiskorú megteheti az olyan személyes jellegű jognyilatkozatokat, amelyre jogszabály feljogosítja. Abban az esetben, ha jogszabály a korlátozottan cselekvőképes kiskorú saját nyilatkozatát kívánja meg (vagy a munkával szerzett jövedelmére vonatkozik a nyilatkozata), a törvényes képviselő a kiskorú nevében nem tehet jognyilatkozatot.

A bíróság szükség esetén kizárólag ténykérdésekre meghallgathatja a perbeli cselekvőképességgel nem rendelkező 14. életévét betöltött kiskorú felet vagy a 14. életévét be nem töltött, de ítézőképessége birtokában lévő kiskorú felet. A meghallgatás előtt a kiskorú felet számára érthető módon figyelmeztetni kell a jóhiszemű pervitelre. Ennek többek között az a jelentősége, hogy a meghallgatáskor 14 évnél fiatalabb fél rosszhiszemű pervitel miatt nem sújtható rendbírsággal, azonban a bíróság a 14. életévét betöltött, perbeli cselekvőképességgel rendelkező kiskorú felet pénzbírsággal sújthatja, ha jobb tudomása ellenére vagy fokú gondatlanságból az ügyre vonatkozó olyan tényt állított, amelyről bebizonyult, hogy valótlan, vagy az ügyre tartozó olyan tényt tagadott, amelyről bebizonyosodott, hogy igaz, vagy ha olyan tényt hallgatott el, amelyről tudnia kellett, hogy a per eldöntése céljából jelentős.¹¹⁶ Ezek a szabályok azzal magyarázhatóak, hogy a 14. életévét be nem töltött kiskorúval szembeni pénzbírság kiszabásának szubjektív feltétele (felróhatóság) nem teljesülhet.

Ha a bíróság 14. életévét betöltött kiskorút idéz félként, a kiskorú a perben önállóan jár el, tekintettel arra, hogy a peres eljárás során a korlátozottan cselekvőképes kiskorú teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkezik. A bíróság a perbeli cselekvőképességgel nem rendelkező 14. életévét betöltött kiskorú felet és a 14. életévét be nem töltött, de ítézőképessége birtokában lévő kiskorú felet a személyes meghallgatásra törvényes képviselője útján idézi azzal a felhívással, hogy a kiskorú megjelenéséről neki kell gondoskodnia. A bíróság a 14. életévét betöltött kiskorú felet idézi, és erről a kiskorú fél törvényes képviselőjét értesíti.¹¹⁷

¹¹⁶ Pp. 141. § (1a), (1b) és (1c) bekezdései

¹¹⁷ Pp. 126. § (1a) bekezdése

VIII. 4. A kiskorú, mint tanú

A Pp. részletes szabályokat tartalmaz a kiskorú tanú kihallgatására. A Pp. 167. § (1) bekezdése értelmében, ha a fél a tényállításait kiskorú tanúval kívánja bizonyítani, meg kell jelölnie a bizonyítani kívánt tényeket, be kell jelentenie a kiskorú tanú nevét és idézhető címét, a tanú életkorát, valamint törvényes képviselője nevét és idézhető címét.

A Pp. 167/A. § garanciális szabályokat foglal össze a kiskorú tanú kihallgatásával kapcsolatban: a kiskorú tanú kihallgatásánál a törvényes képviselője jelen lehet, kihallgatáskor a figyelmeztetéseket és tájékoztatásokat a kiskorú tanú korára, érettségére figyelemmel, számára érthető módon kell közölni. A kihallgatásnak megfelelő légkörben, a kiskorú számára érthető módon kell megtörténnie.¹¹⁸ A jogszabály nem zárja ki 14. életévét be nem töltött kiskorú tanúkihallgatását, azonban erre csak akkor kerülhet sor, ha a vallomásától várható bizonyíték másként nem pótolható.¹¹⁹ A szabályozás ennek megfelelően differenciált, és a tizennégy éven aluli kiskorú életkori sajátosságaihoz igazodó eljárási szabályokat rögzít.

A 14. életévét be nem töltött kiskorú kihallgatása esetén a hamis tanúzás következményeire való figyelmeztetést mellőzni kell, helyette az igazmondás követelményéről kell tájékoztatni korára és érettségére figyelemmel, számára érthető módon. A 14. életévét be nem töltött kiskorú tanú esetében a személyi adatok zártan történő kezelésére és a vallomástétel megtagadására vonatkozó nyilatkozatot a törvényes képviselője teszi meg, és a vallomástételre kötelező határozat elleni fellebbezési jogot is a törvényes képviselő gyakorolja. Ha a kiskorú tanú és a törvényes képviselője között érdekellentét van, a bíróság megkeresésére a gyámhatóság eseti gondnokot rendel a kiskorúnak, és a kirendelt eseti gondnok gyakorolja a törvényes képviselő számára meghatározott jogokat.¹²⁰ A bíróság a 14. életévét be nem töltött kiskorú tanút törvényes képviselője útján idézi, azaz felhívja a kiskorú törvényes képviselőjét, hogy a tanú megjelenéséről gondoskodjon. Ebben az esetben a bíróság a 14. életévét betöltött kiskorú tanút idézi, és erről a kiskorú tanú törvényes képviselőjét értesíti.¹²¹

Ha a 14. életévét be nem töltött kiskorú tanú szabályszerű idézés ellenére nem jelenik meg, és távolmaradását alapos okkal előzetesen nem mentette ki vagy engedély nélkül eltávozik, továbbá ha a vallomástételt vagy a közreműködést megtagadja, a bíróság nem kötelezheti az okozott költségek megtérítésére és pénzbírással sem sújthatja. Ha a 14. életévét be nem töltött kiskorú tanú szabályszerű idézés ellenére ismételten nem jelenik meg, és elmaradását alapos okkal előzetesen nem menti ki vagy engedély nélkül eltávozik, nem rendelhető el a kiskorú tanú elővezetése. Ha a tanúként idézett 14. életévét be nem töltött kiskorú szabályszerű idézés

¹¹⁸ Pp. 167/A. § (2) bekezdés

¹¹⁹ Pp. 167/A. § (1) bekezdés

¹²⁰ Pp. 167/A. § (3) és (4) bekezdései

¹²¹ Pp. 168. § (1a) bekezdése

ellenére nem jelent meg vagy engedély nélkül eltávozott, és a törvényes képviselője nem igazolja, hogy vétkes a kiskorú meg nem jelenésében, illetve eltávozásában, a törvényes képviselő pénzbírsággal sújtható és az okozott költség megtérítésére kötelezhető.¹²² A törvényes képviselő a bíróság pénzbírsággal sújtó és az okozott költség megtérítésére kötelező határozata ellen fellebbezést terjeszthet elő.¹²³

VIII. 5. A Pp. egyéb, kiskorúakat érintő speciális eljárási szabályai

A Pp. 96. § (2) bekezdése követelményként fogalmazza meg, hogy a bíróságnak az idézésben a kiskorúval a korára, érettségére figyelemmel, számára érthető szövegezéssel és módon kell közölni a meg nem jelenés következményeit, és a perbeli állásához képest megfelelően tájékoztatni kell.

A kiskorúval szemben pénzbírság is kiszabható, amelynek összegét a 2012. évi LXII. törvény 300.000,- Ft-ban maximalizálta.¹²⁴

A Pp. 134. § (6a) bekezdése értelmében az elnök a rend fenntartása érdekében a kiskorú felet, érdekeltet vagy tanút korához és érettségéhez igazodó módon kell rendre utasítani, a 14. életévét be nem töltött kiskorúval szemben nem szabható ki pénzbírság. A 14. életévét betöltött kiskorú ismételt vagy súlyosabb rendzavarása esetén az elnök mérlegeléssel dönt arról, hogy szükséges-e kiszabni pénzbírságot.

A 2018. január 1. napján hatályba lépő 2016. évi CXXX. törvény (új Pp.) jelentős mértékben nem érinti az 1952. évi III. törvény jelenleg hatályos rendelkezéseit. A hatályos rendelkezések jelennek meg a 2016. évi CXXX. törvényben a kiskorú idézése (új Pp. 133. § (2) bekezdés), a kiskorú fél személyes meghallgatása (új Pp. 230. § (4) és (5) bekezdés), a zárt tárgyalás elrendelhetősége (új Pp. 231. §), a kiskorúval szembeni rendfenntartó intézkedések, a bíró illetékességi területén kívüli eljárási lehetőség (új Pp. 277. § (1) bekezdés), a tanúbizonyítási indítvány (új Pp. 284. §) és az illetékességi szabályok kapcsán.

Az új Pp. különleges eljárásokként szabályozza a személyi állapotot érintő pereket. Az új Pp. 429. §-a értelmében e perek közé tartoznak a gondnoksági perek mellett a házassági perek, a származási perek, a szülői felügyelettel kapcsolatos perek és az örökbefogadás felbontásával kapcsolatos perek. Az új Pp. 472. §-a szerint a szülői felügyelettel kapcsolatos peren a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezése, a szülői felügyelet megszüntetése és visszaállítása iránt indított pert kell érteni. A szülői felügyelettel kapcsolatos perek közös szabályai között részletezi a kiskorú érdekelt meghallgatásának

¹²² Pp. 185. § (1a) bekezdése

¹²³ Pp. 185. § (4) bekezdése

¹²⁴ Pp. 120. §

szabályait, amely gyakorlatilag megfelel a jelenleg hatályos Pp. 65/A. § és 65/B. § rendelkezéseinek. Az új Pp. 477. §-ában megjelenik a gyermek legfőbb érdeke érvényesítésének követelménye: ha a felek a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése tárgyában egyezséget kötnek, a bíróságnak az egyezés jóváhagyása során, illetve az ítéletében a felek kiskorú gyermekének érdekét kell elsődlegesen figyelembe vennie.

IX. A GYERMEK VÉLEMÉNYÉNEK FIGYELEMBEVÉTELE ÉS MEGHALLGATÁSA A POLGÁRI PERBEN

A polgári peres eljárásokat tekintve elmondható, hogy a kiskorú félként, érdekeltként, illetve tanúként történő megjelenésére gyakorlatilag a családjogi jogviták kapcsán kerül. A kiskorú félként jelenik meg az örökbefogadás felbontása iránt indított ügyben, azonban ezeknek az ügyeknek a gyakorlati jelentősége elenyésző. A bíróság csak legvégső esetben hallgat meg kiskorút tanúként. A kiskorú a polgári peres eljárásokban leginkább érdekeltként jelenik meg.

A 2013. évi V. törvény (Ptk.) 4:171. § (4) bekezdése szerint a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése, a felügyelet, az egyes felügyeleti jogok gyakorlásának megváltoztatása, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezése és az elhelyezés megváltoztatása iránti perben a bíróságnak indokolt esetben, vagy ha azt a gyermek maga kéri, meg kell hallgatnia a gyermeket. Ha az eljárásban érdekelt gyermek a 14. életévét betöltötte, a szülői felügyeletére és elhelyezésére vonatkozóan csak az egyetértésével hozható döntés, kivéve, ha a gyermek választása a fejlődését veszélyeztetné. A Ptk. 4:146. § (2) bekezdése értelmében a szülői felügyelet a kiskorú gyermek neve meghatározásának, gondozásának, nevelésének, tartózkodási helye meghatározásának, vagyona kezelésének, törvényes képviselőtének jogát és kötelességét, a gyámnevezésnek és a gyámságból való kizárásnak a jogát foglalja magában. A Pp. 286. § (1) bekezdése alapján a házassági bontóperben a bíróság hivatalból is eljárhat, és elrendelheti a gyermeket érintő járulékos kérdések megnyugtató rendezése érdekében a gyermek meghallgatását.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a jogalkotó a Ptk. 4:171. § (4) bekezdésében meghatározott perekben és a házassági bontóperben mérlegelési jogot biztosít a bírónak annak eldöntéséhez, hogy az adott peres ügyben meghallgassa-e az érdekelt kiskorú gyermeket. Két esetben a bíróság köteles a gyermeket meghallgatni: ha azt a gyermek kérte vagy ha a gyermek a 14. életévét betöltötte. Rendkívül ritka az az eset, amikor a gyermek maga kéri, hogy a bíróság hallgassa meg.¹²⁵

Az ügyben eljáró bíró mérlegeli, hogy a rendelkezésére álló adatok és bizonyítékok alapján megalapozott és megnyugtató döntés hozható-e, vagy a határozat meghozatala érdekében feltét-

¹²⁵ BUCSI Ágnes: *A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban dunaújvárosi kutatás alapján* In: SZEIBERT Orsolya: *Család, gyermek, vagyon*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012. 300. o. (Dunaújvárosi Városi Bíróság P.20.246/2007)

lenül szükséges a gyermek meghallgatása. A bíróság mérlegelési jogát erősítette meg az Alkotmánybíróság 1143/B/1998. számú határozatában foglalt jogértelmezés is, amely az akkor hatályban volt Csjt. 74. §-ára is figyelemmel volt, és úgy foglalt állást, hogy nem alkotmányértő, ha a bíróság nem hallgatja meg a gyermekelhelyezés iránti perben a gyermeket. Az Alkotmánybíróság ma is érvényes megállapításainak alkalmazása során ügyelni kell arra, hogy terminológiváltás történt, és a jelenleg hatályos Ptk. gyermek elhelyezése iránti peren a gyermek harmadik személynél történő elhelyezését érinti.

Annak a kérdésnek az eldöntésekor, hogy feltétlenül szükséges-e a gyermek meghallgatása, szem előtt kell tartani, hogy a bírónak az ügy érdemi elbírálása szempontjából milyen körülményeket kell vizsgálnia, ezekről milyen módon szerezhet információt, a gyermek személyes meghallgatása hogyan segítheti elő az ügy elbírálását, a gyermek meghallgatásától milyen eredmény várható.

A szülői felügyelet gyakorlásának rendezése és megváltoztatása iránti ügyekben a kérdés megválaszolásához a Ptk. 4:167. § (1) és (2) bekezdése nyújt eligazodást, miszerint a bíróságnak azt kell mérlegelnie, hogy a gyermek testi, szellemi és erkölcsi fejlődése miként biztosítható a legkedvezőbbben. Ennek pontos tartalmára vonatkozóan az új Ptk. hatályba lépéséig a 19. és 24. számú irányelvekkel módosított 17. számú irányelv adott támpontot. A Kúria 1/2014. számú Polgári jogegységi határozatában a 17. számú irányelvet meghaladottnak nyilvánította, azonban az irányelv olyan időt álló megállapításokat foglalt össze, amelyek pszichológiai megállapításai folytán ma is alkalmassá teszik a használatra. Az is kiemelendő, hogy az 1/2014. számú Polgári jogegységi határozat meghozatala óta másik irányelvet nem fogalmaztak meg. Az irányelv rendszerbe szedve részletezte azokat a szempontokat, amelyeket a bíróságnak vizsgálnia kell az szülői felügyelet rendezése során.¹²⁶

Az irányelv III. pontja szerint „a bíróságnak gondosan vizsgálnia kell, hogy a szülőket az egyéniségük, életmódjuk, erkölcsi tulajdonságaik alkalmassá teszik-e a gyermek nevelésére. Figyelembe kell venni a gyermekhez való ragaszkodás őszinteségét, a gyermeknek a szülő iránt táplál érzelmeit, a gyermeknek az egyik vagy a másik szülőhöz való kötődését, a szülő nevelési képességét, iskoláztatási lehetőségeket. Vizsgálni kell továbbá a felek anyagi és lakáshelyzetének alakulását. Azt, hogy a gyermek tartása, gondozása, egészségügyi ellátottsága melyik szülő környezetében van jobban biztosítva. Értékes adatokat szolgáltatathat a gyermekelhelyezés kérdésében való döntéshez a környezettanulmány, a bölcsőde, óvoda és azok véleménye, megfelelő esetekben a pszichológiai szakvélemény. Ennek beszerzése különösen akkor indokolt, ha a kellő alapossga a felderített tényállás alapján az eset sajátos körülményeire (a gyermek egyé-

¹²⁶ Makai Katalin: A szülői felügyelet In: Kőrös András: Polgári Jog. Családjog. Az új Ptk. magyarázata III/VI. 262. o, VISONTAI-SZABÓ Katalin: *A bizonyítás szempontjai és nehézségei a szülői felügyelet rendezésére irányuló perekben* In: Családi Jog, 2015. 1. szám 24. o.

nisége, érzésvilága, a családban kialakult légkör, stb.) is figyelemmel – várható, hogy a pszichológiai szakvélemény elősegíti a gyermek érdekét szolgáló helyes döntést”.

IX.1. A gyermek fejlődésének életkori sajátosságai

Dr. Visontai-Szabó Katalin „A szülői felügyeleti jogok gyakorlása rendezésének jogi keretei, pszichológiai háttere és problémái” című doktori értekezésében azt vizsgálta, hogy a házassági bontóper érdekeltjeként megjelenő gyermekekre a szülők válása milyen hatással van pszichológiai szempontból.

A 3 évnél fiatalabb gyermeknek a szülők elválása nem jelent nagy lelki traumát, a gyermek még nem rendelkezik kifejtett személyiséggel, és viszonylag könnyen alkalmazkodik a világ változásaihoz. Mindenképpen indokolt a gyermekről gondoskodó szülőnél való maradása, mert ebben az életkorban a legerősebb a gondozóhoz való ragaszkodás, és elválasztás esetén komoly trauma alakulhat ki a gyermeknél. Ez az esetek döntő többségében, a kivételes eseteket leszámítva, az anyát jelenti. A korai szülő-gyermek kapcsolat nagy hatással van a gyermek világhoz való közeledéséhez, meghatározza az összes későbbi emberi kapcsolatát. Az 1 évnél fiatalabb gyermek általában jobban kötődik az anyához, mint az apához, amely a foglalkozás mennyiségével és minőségével van összefüggésben. Ahogyan az anya gondoskodása egyre csökken az életkor előrehaladtával, az apa szerepe egyre növekszik. Az édesanya az, aki a gyermeket táplálja, ami a gyermek számára a melegséget, szeretet, biztonságot nyújtja. Mindemellett fontos hangsúlyozni az apai kapcsolatot, amely ugyancsak fontos a gyermek fejlődése szempontjából.

Az óvodáskorú, 3-5 éves gyermek esetében hirtelen fokozott ragaszkodás alakul ki valamelyik szülő iránt. Ekkor a gyermek számára már felfogható veszteséget jelent a szülő távozása. Ha a szülő a gyermeket kis időre magára hagyja, akkor a gyermek rosszul érzi magát. Amikor a szülő visszatér, agresszíven és elutasítóan viselkedik. Ebben a korban a válás hatására önbizalomcsökkenés alakulhat ki. Ekkor a gyermek világgépe én-központú, és úgy gondolja, hogy minden miatta történik, megrendülhet a saját szerethetőségébe vetett hite, amely felnőtt koráig is elkísérheti.

A kisiskolás, 6-8 éves gyermek értelmi képességei fejlettebbek, jobban megérti a körülötte lévő eseményeket, fokozottabban jelentkeznek a negatív hatásai a kialakult krízisnek, mert ebben az időszakban kezdődik az iskolai oktatás is, amely jelentős életmódbeli változással jár. Jellemző az is, hogy a gyermek vágyakozik a távollévő szülő után, és akivel együtt marad, arra haragszik. A gyermek a krízis megoldása érdekében fantáziál a szülei kibéküléséről, és jellemző a tagadás vagy a kényszeres viselkedés, úgy tekint a helyzetre, mintha meg sem történt volna.

A kiskamasz, 9-12 éves gyerek már hevesen reagál a szülők válására. A kamaszkorral járó testi és lelki változások egyébként is jelentős megterhelést jelent számára: intenzív szégyenérzet,

identitás problémákhoz kapcsolódó lojalitáskonfliktus alakulhat ki. A gyermek iskolai teljesítménye leromolhat, a koncentrációs képességei meggyengülhetnek, a kortársaitól elszigetelődhet, alacsony önértékelés, vagy akár depresszió is kialakulhat nála. Ebben az időszakban a gyermek iskolai viselkedése is megváltozhat. A korcsoporton belül a kisebbek rendkívül ragaszkodnak a pedagógushoz, míg az idősebbeknél ellenségesség, szemtelenség a jellemző. Mindezek miatt a pedagógusi vélemények beszerzése olyan többlet-információt tartalmazhatnak a gyermekről, amely a későbbi döntés meghozatalánál fontos lehet.

A kamaszkorú, 13-18 éveseknél intenzív és összetett reakciók jelentkeznek: kiábrándultság, gátlátosság, erőszakosság, aggodás, esetleg kritikátlan és éretlen szexuális életet kezd élni. Az ekkor megélt krízis jelentős hatással van a gyermek későbbi felnőttkorára.¹²⁷

Ezek a pszichológiai ismeretek nélkülözhetetlenek az eljáró bíró számára. Fontos, hogy a bíró megismerje az adott ügyben meghallgatandó gyermek személyiségét, és megtudja, hogy a gyermek aktuálisan milyen pszichés állapotban van. Ennek érdekében a bírónak minél több információt kell beszereznie: meg kell hallgatnia a szülőket a gyermek tanulmányairól, a családon belüli viselkedéséről, célszerű pedagógiai véleményt beszerezni arról, hogy milyenek a gyermek tanulmányi eredményei, hogyan tud koncentrálni a feladatokra, milyen a társaival való kapcsolata, hogyan tud a közösségbe beilleszkedni, történt-e változás a viselkedésében a korábbi időszakhoz képest.

IX.2. A gyermek meghallgatásának központi fogalmi eleme: az ítélőképesség

Az ítélőképesség fogalmát kizárólag a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) IM rendelet (Gyer.) 2. § a) pontja határozza meg: az a kiskorú, aki életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően képes - meghallgatása során - az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek fogalmához szorosan kapcsolódik a Ptk. 2:10. § (1) bekezdése, amely a kiskorú fogalmát határozza meg. Eszerint kiskorú az, aki a 18. életévét nem töltötte be. A kiskorú a házasságkötéssel nagykorúvá válik.

Meg kell jegyezni, hogy sem a Pp., sem a 2012. évi LXII. törvényhez fűzött indokolás nem határozza meg az ítélőképesség fogalmát, utalást sem tartalmaz arra, hogy a Gyer. 2. §-ában foglalt fogalmat kellene alkalmazni a polgári peres eljárásjogi rendelkezéseknél. A 2012. évi LXII. törvény 22. §-ához fűzött törvényi indokolás kizárólag a Pp. 141. §-ához kapcsolódóan tett róla említést, és a Gyer. 2. §-ához képest sokkal tömörebben úgy fogalmazott, hogy az ítélőképesség azt jelenti, hogy a gyermek a meghallgatásakor mennyiben tud a korához képest értékelhetően nyilatkozni.

¹²⁷ VISONTAI-SZABÓ Katalin: *A szülői felügyeleti jogok gyakorlása rendezésének jogi keretei, pszichológiai háttere és problémái*, doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2014. 31-36. o.

Kérdésként vetődik fel, hogy a jogalkotó miért nem határozott meg a Gyer. 2. §-ában számszerű életkort az ítélőképesség meglétéhez. Ennek a kérdésnek a megválaszolásához a pszichológia tudománya ad eligazodást, amely szerint a gyermek 6-8 éves korára alakulnak ki azok a logikai képességek, és fejlődik ki megfelelő valóságérzékelés és erkölcsi értékítélet, amely alkalmassá teszi a figyelembe vehető véleményalkotásra.¹²⁸

A fenti pszichológiai megállapítások kapcsán hangsúlyozni kell, hogy ezek általános jellegűek, amely csak kiindulópontként szolgálhatnak az adott ügy elbírálásakor. Minden gyermek egyedi életúttal rendelkezik, vannak, akik korukhoz képest fejlettebbek, mások lassabban fejlődnek. Így előfordulhat, hogy egy 14 évnél fiatalabb gyermek is rendelkezhet egy kérdés eldöntéséhez szükséges ítélőképességgel, és az sem kizárt, hogy a gyermek a 14. életéve betöltését követően egy adott kérdés kapcsán nem rendelkezik megfelelő ítélőképességgel.¹²⁹ Ezt támasztja alá a Kúria jogelődjeként eljáró Legfelsőbb Bíróság BH.1996.9.480. számú határozatában a gyermek-elhelyezés megváltoztatása iránt indult ügyben tett megállapítás is. A jogesetben a 11 éves gyermek nem rendelkezett ítélőképességgel sem korára, sem helyzetére tekintettel, a környezete befolyásolta, és az ügy egyéb adatai is azt igazolták, hogy a gyermek képtelen a hosszú távú érdekeit megfelelően felismerni.¹³⁰ Az ítélőképesség megléte számos tényezőtől függhet. A gyermek önálló véleményének kialakulását akadályozhatja megfelelési vágy, a büntetéstől való félelem vagy a szülők megbüntetésétől való féltése.¹³¹

Mindezek alapján látható, hogy önmagában a gyermek életkora alapján nem foglalható állás abban a kérdésben, hogy az egyedi ügyben a gyermek rendelkezik-e ítélőképességgel.

Rendkívül összetett annak a kérdésnek az eldöntése, hogy mikor tekinthető a gyermek ítélőképésnek, ezért a jogalkotó nem határozott meg egyértelmű korhatárt az ítélőképesség meglétét illetően, amely kellő mozgásteret nyújt a bíró számára, egyben feladatává is teszi annak vizsgálatát. Felmerül a kérdés, hogy az eljáró bíró az egyedi ügy kapcsán birtokában van-e olyan szakértelemnek, szaktudásnak vagy képességeknek, amely alapján ebben a kérdésben szakszerűen állást tud foglalni, meg tudja ítélni, hogy a gyermek rendelkezik-e az ügy tárgyát érintő ítélőképességgel. A Kúria jogelődjeként eljáró Legfelsőbb Bíróság szerint (EBH. 2011. 2318.) nem minősül szakkérdésnek annak eldöntése, hogy a gyermek ítélőképesség birtokában van-e.

¹²⁸ ADÁMKÓ Viktória: I. m. 11. old.. A cikk írója dr. Németh Rita igazságügyi pszichológus szakértővel készített interjúja alapján jutott erre a megállapításra, és ezzel azonos következtetésre jutott dr. Kozák Henriett: A gyermek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata Családi Jog című folyóirat 2011. évi 1. számában megjelent cikke alapján (25. o.)

¹²⁹ BUCSI Ágnes: I.m.303-304. o. (Dunaújvárosi Járásbíróság P.20.027/2007.)

A bontóper során a 16. életévét betöltött gyermek igazságügyi pszichológus szakértő hallgatta meg. „A szakértő álláspontja szerint ugyanis a gyermek azért nincs e tekintetben ítélőképessége birtokában, mert az értelmi eszközökkel való szabályozása hisztériás típusú intellektuális fegyelmetlensége miatt rosszul működik. Figyelmeztetett továbbá a szakértő arra is, hogy amennyiben a gyermek kifejezi döntését, ennek mérlegelése során figyelemmel kell lenni arra, hogy cselekvéseit intoleranciája sürgeti, szorongáscsökkentése vezérli”

¹³⁰ PETRIK Ferenc: I.m.277. o.

¹³¹ ADÁMKÓ Viktória: I. m. 12. o.

Nincs nemzetközi szinten egységes szabály az ítélelőképeség életkorhoz történő kapcsolását illetően: Csehországban a 9. életévhez, Svájcban 14. életévhez kötik az ítélelőképeség meglétét, de például Belgiumban, Franciaországban és Szlovéniában a bíró ítéli meg, hogy a gyermek hány éves kortól tekinthető ítélelőképesnek.¹³²

IX.3. A gyermek közvetlen vagy szakértő útján történő meghallgatásának kérdése

Ha a bírónak a gyermeket meg kell hallgatnia, vagy úgy dönt, hogy a gyermek meghallgatása szükséges, mérlegelnie kell, hogy a gyermekre milyen hatással lesz a meghallgatás, mennyire lesz számára megterhelő. Ennek körében figyelmet kell szentelni arra, hogy a gyermek milyen pszichés terhelésnek volt korábban kitéve, milyen az aktuális családi környezete, hány éves és milyen a személyisége. Ekkor vetődik fel az a kérdés is, hogy a gyermeket a bíró személyesen vagy igazságügyi pszichológus szakértő útján hallgassa-e meg.

Ha a gyermek a nagykorúság betöltéséhez közelebb van, a gyermek véleménye nem hagyható figyelmen kívül, és ha nem érte fizikai vagy lelki sérülés, a gyermeket akár az eljáró bíró is meghallgathatja.

Ha nem dönthető el, hogy milyen hatással lehet a gyermekre a meghallgatás, célszerűbb igazságügyi pszichológus szakértőt kirendelni. Dr. Visontai-Szabó Katalin álláspontja szerint 10-12 évesnél idősebb gyermek meghallgatása esetén kellő rutinnak rendelkező bíró is képes lehet eldönteni, hogy a gyermek ítélelőképesége birtokában tud-e nyilatkozni. Ennél fiatalabb gyermek esetén szakértő kirendelése válhat szükségessé annak eldöntése érdekében, hogy a gyermek rendelkezik-e ítélelőképeséggel, illetve a gyermeket közvetlenül vagy pszichológus útján célszerű-e meghallgatni.¹³³

Az igazságügyi pszichológus szakértő a gyermek és szülő közötti kötődés milyenségéről, valamint a családon belüli kapcsolatok alakulására vonatkozó kérdésekről úgy tud nyilatkozni, hogy az egész családot megvizsgálja: ez azt jelenti, hogy a szakértő vizsgálatba vonhat minden olyan személyt, aki a család működésében részt vesz. Ebben az esetben a szakértő kirendelő végzésben pontosan meg kell határozni a vizsgálandó személyeket.¹³⁴

Az a helyes gyakorlat, amikor a bíróság a szakértő kirendelése előtt széleskörű bizonyítási eljárást folytat le: meghallgatja a feleket, tanúkat, környezettanulmányt szerez be, óvodai vagy iskolai pedagógiai véleményt kér. A bíró ezzel kellő mértékben elő tudja készíteni a szakértői vizsgálatot.

¹³² SZEIBERT Orsolya: *A gyermek meghallgatása az európai országok gyakorlatában - Németország, Svájc, Belgium, Franciaország* In: *Családi Jog*, 2014. 3. szám 36 o.

¹³³ VISONTAI-SZABÓ Katalin: I. m. 31-32. old

¹³⁴ KARDOS Klára: *A gyermek-elhelyezési per gyermekellenességéről* In: *Családi Jog*, 2004. 1. szám 27-28. o.

Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről szóló 20. számú módszertani levele¹³⁵ részletesen tartalmazza, hogy mi tartozik az igazságügyi pszichológus szakértő kompetenciájába (I.2.4.).

A módszertani levél III.2.1. pontja a bíróság által feltett tipikus kérdéseket sorolja fel: valamelyik vagy mindkét szülő alkalmas vagy alkalmatlan-e a gyermek nevelésére, melyik szülő alkalmasabb pszichológiai szempontból a gyermek nevelésére, befolyásolják-e a szülők meg nem engedett eszközökkel a gyermeket egymás ellen, melyik szülőhöz kötődik a gyermek erősebb érzellemmel, milyen a testvérek kapcsolata egymáshoz, milyen a gyermek fejlettségi szintje, esetleg élettárs jelenlétekor az élettárshoz fűződő érzelmi viszony milyen, az esetleges magatartásproblémák milyen okokra vezethetők vissza. Felmerülhetnek speciális kérdések, például a gyermek veszélyeztetettségével, vagy valamelyik szülő alkoholfogyasztási szokásaival kapcsolatban. Ha akár a gyermek, akár valamelyik szülő pszichés megbetegedése felmerül, pszichiáter szakértőt kell bevonni.¹³⁶

A szakvélemény objektivitása, így használhatósága attól függ, hogy a szakértői vizsgálatra milyen módon és körülmények között kerül sor. Ezt a módszertani levél részletezi.

A szülőket és a gyermeket azonos időpontra kell idézni azért, hogy a vizsgálat megkezdése előtt minden érintett személy jelen legyen. Az is fontos, hogy ha a szülők egymástól külön élnek, a vizsgálat előtt a gyermeknek mindkét szülővel találkoznia kell, amellyel a különélés hátrányos hátrányai csökkenthetők, másrészt a gyermek kötődésének vizsgálatához elengedhetetlen a gyermek mindkét szülővel való kapcsolatának megfigyelése. Lényeges információ nyerhető abból a helyzetből, amikor minden érintett személy egy helyen van, és megvizsgálható a közöttük létrejött viszonyrendszer. Ezekon túlmenően a szakértőnek négy szemközt kell vizsgálnia a gyermeket, mert a gyermek „mindig az aktuálisan jelenlévő személy elvárásaihoz igazodik véleményével és választásaival, akár tudattalanul is. Vagyis a helyes és követendő eljárás a szakértő részéről, ha rajta és a gyermekén kívül senki más nem tartózkodik a vizsgálati helyiségben.”¹³⁷ További lényeges tudnivaló, hogy az igazságügyi pszichológia tudománya szerint a 3 évesnél idősebb gyermek tekinthető vizsgálható korúnak. A szakértő több módszerrel vizsgálja az érintett személyt, és e módszereket a szakértő választja meg.¹³⁸

Dr. Ádámkó Viktória tanulmányában azt a megállapítást tette, hogy az általa megkérdezett pszichológusok szerint minden gyermeket pszichológusnak és nem a bírónak kellene meghallgatnia. 14. életévét be nem töltött gyermek bírói meghallgatása esetén javasolt, hogy jelen legyen

¹³⁵ http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/20_mszlev.pdf

¹³⁶ CZENNER ZSUZSA – HAJNAL Ágnes: *Szülői magatartásformák és következményeik a gyermek-elhelyezéseknél* In: Családi Jog, 2004. 1. szám 23.o.

¹³⁷ GRÁD András – MEDE Lilla - JÁNOSKÚTI Gyöngyvér - KÖRÖS András: *Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben* In: Családi Jog, 2010. 1. szám 14-16.o.

¹³⁸ GRÁD András – MEDE Lilla - JÁNOSKÚTI Gyöngyvér - KÖRÖS András: I.m. 16.o.

igazságügyi pszichológus is. Ezt azzal indokolta, hogy a pszichológus a jelenlétével támogatná a gyerek védelmét, segítené a bírót megfelelő kérdések feltevésében. A 14. évesnél idősebb gyermekek esetén ez csak akkor szükséges, ha azt a gyermek betegsége vagy túlzott szorongása indokolja. Dr. Ádámkó Viktória vizsgálatának eredményeként arra a következtetésre jutott, hogy ha 12 éven aluli gyermek meghallgatására van szükség, célszerű először pszichológus szakértőt kirendelni, és ha a szakértői meghallgatás nem nyújt kellő eligazodást, eldönthető, hogy szükséges-e a gyermek további nyilatkoztatása. Ebben az esetben a bíró közvetlenül is meghallgathatja a gyermeket. A 16-17 éves gyerekek esetén ez az eljárási technika megfordul: először célszerű a gyermek személyes meghallgatása, és csak kétség esetén kerülne kirendelésre pszichológus-szakértő.¹³⁹

A gyermek bíró által történő meghallgatására először a jogellenesen Magyarországra hozott gyermekek visszavitelével kapcsolatos eljárás során került sor. Ennek az volt az indoka, hogy a Brüsszel II.A. Rendelet alapján a kapcsolattartási és a gyermek visszaadási ügyekben a bíróságnak legfeljebb 6 héten belül határozatot kell hoznia. Az eljárás során a kérelmezőt és főszabály szerint a gyermeket is meg kell hallgatni. Az 1986. évi 14. törvényerejű rendelettel kihirdetett Hágai Egyezmény végrehajtásáról szóló 7/1988. (VIII.1.) IM rendelet 3. § (2) bekezdése alapján a nemperes eljárásra a Pesti Központi Kerületi Bíróság rendelkezik kizárólagos illetékességgel. A Brüsszel II.A. rendelet 11. § (2) bekezdése értelmében lehetőséget kell biztosítani a gyermek meghallgatására, kivéve, ha ez az életkora vagy érettsége miatt nem tűnik célszerűnek. A Kúria elnöke által elrendelt joggyakorlat elemző vizsgálat 2013. évi eredménye szerint a magyar joggyakorlat a rövid eljárási határidő miatt abba az irányba halad, hogy a bíró maga hallgatja meg a gyermeket. A 2013. február 20. napján megalakult munkacsoport úgy foglalt állást, hogy ha a gyermek közvetlen meghallgatása lehetséges és célszerű, követendő az a gyakorlat, hogy a gyermeket közvetlenül a bíró hallgassa meg. A Kúria BH2010.123. számú eseti határozatban kifejtett álláspontja szerint nem sért jogszabályt, ha a bíróság a gyermeket nem pszichológus szakértő útján hallgatja meg. Mindemellett kiemelendő, hogy a gyermek meghallgatásához annak személyi és tárgyi körülményeit is biztosítani kell, ezért elengedhetetlen a bírók gyermekpszichológiai képzése, valamint a gyermekbarát környezet és légkör kialakítása.¹⁴⁰

Dr. Szeibert Orsolya a New York-i Gyermekjogi Egyezmény 25. éves évfordulója alkalmából 2014. december 5. napján megrendezett konferencián a gyerek jogellenes elvitele, illetve visszatartása miatt indult eljárások kapcsán hangsúlyozta, hogy ebben a speciális eljárásban a gyermek személyes meghallgatása a bővebb információgyűjtést segíti, valamint azt az érzést erősíti a gyermekben, hogy fontos a véleménye és aktívan részt vehet a saját ügyében. Ha az eljárás során a gyermeket nem hallgatják meg, az nem vezethet arra az eredményre, hogy a

¹⁰⁷ ÁDÁMKÓ Viktória: I. m. 12. o.

¹⁴⁰ A jogellenesen Magyarországra hozott gyermekek visszavitelével kapcsolatos eljárások vizsgálatára létrehozott joggyakorlat elemző csoport összefoglaló véleménye

http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemenye_2013_el_ii_g_1_14.pdf

bíróság határozata másik államban nem hajtható végre.¹⁴¹

A fentiek alapján látható, hogy a gyermek közvetlen bíró általi meghallgatását a rövid eljárási idő tette szükségessé, azonban álláspontom szerint e speciális, nemperes eljárásokban kialakult gyakorlattól függetlenül kell a polgári perben eljáró bírónak döntenie minden adott ügyben, és megfontolt döntés alapján foglalhat állást abban a kérdésben, hogy a gyermeket meghallgatja-e, és ha igen, arra közvetlenül vagy közvetve kerüljön sor.

X. A BÍRÓSÁGI GYAKORLAT VIZSGÁLATA

Az anyagi és eljárási szabályok megvizsgálása és áttekintése után számos kérdés merül fel a bírósági gyakorlatot illetően: a bíróság szükségesnek tartja-e a gyermek meghallgatását, figyelembe veszi-e a gyermek véleményét az őt érintő ügyekben, az egyes peres ügyekben a szülők tájékoztatják-e a gyermeket az őt érintő kérdésekről, lehetővé teszik-e, hogy a gyermek a véleményét megfogalmazza, és azt a szülők figyelembe veszik-e. A bíróság a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése, a felügyelet és egyes felügyeleti jogok gyakorlásának megváltoztatása, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezése és az elhelyezése és az elhelyezés megváltoztatása iránti perben hogyan tájékozódik a gyermek akaratáról, a bíróság közvetlenül vagy szakértő útján hallgatja-e meg a gyermeket, és ha közvetlenül hallgatja meg, a bíró milyen körülményeket biztosít, és milyen kérdéseket tesz fel a gyermeknek.

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása érdekében a Szegedi Járásbíróságon 2015. július 1. és 2016. július 1. napja között indult és jogerősen befejezett házasság felbontása, gyermek harmadik személynél történő elhelyezése, gyermek kiadása, gyermektartásdíj megállapítása, gyermektartásdíj megváltoztatása, származás megállapítása, szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése, szülői felügyeleti jog megváltoztatása iránti, valamint örökbefogadással kapcsolatos peres ügyeket vizsgáltam meg.

Azért ezt a vizsgálati időszakot választottam, mert az átlagos pertartamot alapul véve az ekkor indult peres eljárások nagy valószínűséggel jogerősen befejeződtek. Az időszak megválasztásában az is szerepet játszott, hogy azt feltételeztem, erre az időszakra már kellően kiforrott bírósági gyakorlat alakulhatott ki a gyermek közvetlen bírói meghallgatásával kapcsolatban.

A vizsgálat 985 ügyet érintett, amelyeket 10 különböző tanács tárgyalt. A Szegedi Járásbíróság esetében elmondható, hogy a bírói karra jellemző az ügyekre való szakosodás, így a családjogi ügyekben kellő szakmai jártassággal rendelkező bírák jártak el.

A vizsgálat eredményként elmondható, hogy a bíróság kizárólag 14. életévét betöltött gyermeket hallgatott meg közvetlenül.¹⁴² A vizsgált időszakban a bíróság kizárólag 3 esetben hallgatta

¹⁴¹ TANCSIK Annamária: *A gyermekek és jogaik érvényesülése – 25 éves a New York-i Gyermekjogi Egyezmény – konferenciabeszámoló*
In: *Családi Jog*, 2015. 1. szám 50. o.

¹⁴² P.21.687/2015, P.21.607/2016, P.20.067/2016

meg személyesen az ügyben érintett gyermeket, amelyből az a következtetés is levonható, hogy nagyon kivételes esetben kerül rá sor. Mindhárom meghallgatás szülői felügyeleti jog gyakorlásának megváltoztatása iránti perben történt, és az eljáró bíró minden esetben a felek távollétében hallgatta meg a gyermekeket a tárgyalóteremben. Az is fontos megállapítás volt, hogy minden esetben a gyermek kímélete érdekében a bíró kizárólag egy alkalommal hallgatta meg a gyermeket.

A vizsgálat azt is megmutatta, hogy a felekre komoly hatással volt a gyermek nyilatkozata, mert az egyik ügyben¹⁴³ a felperes elállt a keresetétől, egy másikban¹⁴⁴ a felek a gyermek akaratát is figyelembe véve egyezségeket kötöttek, és a felperest jogosították fel a szülői felügyelet gyakorlására. Mindkét ügyben jelentősen lerövidült a pertartam: az egyezséggel zárult ügy kevéssel több, mint 1 hónapig volt folyamatban, az eljárás megszüntetésével befejezett ügyben 3 hónap és 3 napig tartott a per.

A vizsgált ügyekben a jegyzőkönyvek szerint az eljáró bíró a gyermekkel négy szemközt, a felek távollétében beszélt. A bíró kezdetben általános kérdésekről beszélgetett a gyermekkel, így megismerhette a gyermek napi rutinját, a család általános működését, és csak ezt követően tett fel az ügy szempontjából érdemi kérdést úgy, hogy inkább a gyermek szándékára és kívánására volt kíváncsi, és nem helyezte a vállára a döntés súlyát. A jegyzőkönyvekből nem derült ki, hogy a bíró pontosan mennyi ideig hallgatta meg a gyermeket.

A vizsgált 985 ügy közül egy esetben sem kérte a gyermek a saját meghallgatását.

Az ügyek elemzése során azt lehetett tapasztalni, hogy a gyermektartásdíj felemelése, leszállítása, a gyermektartásdíj megállapítása és megváltoztatása, illetve a gyermektartásdíj fizetési kötelezettség megszüntetése iránti perekben, a kapcsolattartás újraszabályozása miatt indult ügyekben, a szülői felügyeleti jog gyakorlásának megszüntetése, valamint a házasság felbontása iránti ügyekben a bíróság nem hallgatta meg a gyermekeket sem közvetlenül, sem szakértő útján.

A szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése iránt indult 144 ügyből 92 esetben a felek egyezségeket kötöttek, 16 alkalommal a bíróság a pert megszüntette, 10 esetben elrendelte a kötelező közvetítést és a per tárgyalását felfüggesztette, és csak 5 esetben hozott ítéletet. A peres felek 13 esetben közös szülői felügyelet gyakorlásában állapodtak meg. Összesen 8 ügyben¹⁴⁵ rendelt ki a bíróság igazságügyi pszichológus szakértőt, amelyből 2 ügyben ítéletet hozott, és 6 esetben a felek egyezségeket kötöttek. A vizsgálat megerősítette, hogy a bíróság változatlanul követi a 17. számú irányelvben foglalt iránymutatásokat.

Ez utóbbi nyolc, egyezséggel zárult ügyekben a bíróság széleskörű bizonyítást folytatott le,

¹⁴³ P.21.687/2015

¹⁴⁴ P.21.607/2016

¹⁴⁵ P.22.689/2015, P.21.867/2015, P.20.630/2016, P.20.799/2016, P.21.222/2016, P.22.271/2015, P.22.343/2015, P.22.539/2015

amelynek során óvodai, illetve iskolai jellemzést szerzett be, környezettanulmányok készültek, és csak ezt követően rendelt ki igazságügyi pszichológus szakértőt. Miután a szakvéleményt a felek megismerték, a feleknek lehetőségük volt tárgyaláson további kérdéseket feltenni a szakértőnek. Az, hogy a 8 ügyből 6 esetben a felek a szakvéleményt elfogadva egyezségeket kötöttek, azt jelzi, hogy a szülők végső soron készek voltak a gyermek legfőbb érdekét előtérbe helyezve változtatni korábbi álláspontjukon.

A vizsgált valamennyi ügy közül 23 alkalommal rendelt el a bíróság kötelező közvetítést és függesztette fel a per tárgyalását, amelyek közül 10 ügynek a tárgya szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése volt, 6 esetben házasság felbontása iránt indítottak peres eljárást, 3 ügyben a szülői felügyeleti jog gyakorlásának megváltoztatása érdekében, 3 ügyben gyermektartásdíj leszállítása iránt indult meg az eljárás, és 1 esetben a szülői felügyeleti jog megszüntetése érdekében kezdeményeztek eljárást.

Annál a 26 ügynél, amelyek közvetítői eljárás lefolytatását követően folytatódtak tovább, négyféle ügýtípus volt elkülöníthető: házassági bontóper, szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése, illetve megváltoztatása és gyermektartásdíj leszállítása. A 7 házassági bontóperes ügyből 6 egyezséggel zárult, és 1 esetben a felperes elállt a keresetétől. A 13 szülői felügyeleti eljárás rendezése érdekében indított ügyből 11 esetben végül a felek egyezségeket kötöttek, és egy-egy további ügyben a bíróság a pert megszüntette, illetve a per szünetelés folytán megszűnt. A házassági bontóper és a szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése iránti ügyeknél az mindenképpen elmondható, hogy a felek közötti kommunikáció rendezése egyezségkötéshez vezetett, azonban a szülői felügyeleti jog gyakorlásának megváltoztatása és a gyermektartásdíj leszállítása iránti ügyekben a közvetítői eljárás nem járt ilyen pozitív eredménnyel. A szülői felügyeleti jog megváltoztatása érdekében indított 4 ügyből 1 esetben a felperes elállt a keresetétől, 1 ügyben a bíróság a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasította, és 2 esetben a bíróság ítéletet hozott. A 2 gyermektartásdíj leszállítása iránti perben a bíróság ítélettel bírálta el a keresetet. A 26 ügyet közelebbről megvizsgálva az állapítható meg, hogy 6 ügyben több gyermeket (5 ügyben 2 gyermek, 1 ügyben 4 gyermek), 20 ügyben 1 gyermeket érintett a per. A gyermekek eltérő korúak voltak: a legfiatalabb 2 éves, a legidősebb 17 éves volt.

A 64 szülői felügyeleti jog gyakorlásának megváltoztatása iránti perből 30 esetben egyezségkötéssel, 8 alkalommal a bíróság a felek akarata alapján megszüntette a pert, 3 ügyben a per szünetelés folytán megszűnt, és 8 esetben hozott a bíróság ítéletet. A szülők ezekben az esetekben a gyermekkel való egyeztetésekre hivatkoztak, az esetek meghatározó részében a gyermekek 14 éven felüliek voltak, és ők maguk kezdeményezték a szülőknél a változtatást. Egy esetben a testvérek közötti összeférhetetlenség miatt kérték a felek a szülői felügyeleti jog gyakorlásának megváltoztatását.¹⁴⁶

A vizsgált 985 ügy több, mint fele házasság felbontása iránt indult (556), amelyből ha leszámítjuk azokat az eseteket, amelynél a feleknek közös kiskorú gyermekük nem született, illetve már nagykorú gyermekük volt, 337 ügy maradt. Ezek közül 242 esetben a felek a járulékos kérdésekben egyezséget kötöttek, és a bíróság felbontotta a házasságot. A 242 ügyre - néhány kivételtől eltekintve - az volt a jellemző, hogy a jegyzőkönyvből nem derült ki, hogy a szülők a szülői felügyeleti jog gyakorlása vagy a kapcsolattartás kérdésében a gyermek véleményét kikérték volna, vagy azt a gyermekkel megbeszélték volna. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy nem merült fel a bíróságnak kétsége afelől, hogy a felek egyezsége ne szolgálná a gyermek érdekét tekintettel arra, hogy a szülők a szülői felügyeleti jog gyakorlása során együttműködési szándékot mutattak. Több jegyzőkönyvben volt adat arról, hogy a szülők a gyermek érdekét figyelembe véve kérték a járulékos kérdések rendezését, illetve a gyermekkel megbeszélték a döntést és annak következményeit.

Összesen 21 ügy indult apaság vélelmének megdöntése, illetve megállapítása iránt, amelyek közül 12 esetben született érdemi határozat. Az ügyekkel érintett gyermekek - egy esetet leszámítva, amelyben 10 éves volt a gyermek - 5 évnél fiatalabbak voltak. Az ügy tárgyát tekintve a meghallgatásuk fel sem merült.

A vizsgálat eredményei arra is rávilágítottak, hogy a bíróság 14. éven aluli gyermeket nem hallgatott meg közvetlenül. Amikor szükségessé vált a 14 évnél fiatalabb gyermekek meghallgatása, a bíróság minden esetben igazságügyi pszichológus szakértőt rendelt ki.

A bíróság a vizsgált ügyekben egy alkalommal sem vette igénybe a Szegedi Törvényszéken kialakított gyermekmeghallgató szobát. Ehhez képest azokban az esetekben, amikor a 14. életévét betöltött gyermek személyes meghallgatása vált szükségessé, a bíróság a gyermeket a tárgyalóteremben hallgatta meg. Meglátásom szerint a gyermekben kialakuló feszültség csökkentése érdekében megfontolandó eljárás lenne, ha a 14. életévét betöltött gyermeket a bíró mediációs szobában hallgatná meg. Ez a helyszín oldottabb hangulatú környezetet biztosít, a bíró a nem a bírói pulpitról teszi fel kérdéseit, hanem a gyermekkel azonos szinten ülve tud beszélni a gyermekkel, és ezzel a gyermekkel azt érezteti, hogy az őt érintő eljárás fontos részvevője. A mediációs szoba a berendezése által nyújtott hangulata mellett mégis megtartja a hivatalos helyszín jellegét, amely jelzi a gyermek számára, hogy itt nem csupán egy egyszerű beszélgetésről van szó, hanem a véleményének és az általa elmondottaknak jelentősége van, az őt érintő kérdések eldöntésének aktív szereplője.

ÖSSZEGZÉS

A gyermek meghallgatásával kapcsolatban az a végkövetkeztetés vonható le, hogy a jogalkotó mind az anyagi, mind az eljárási szabályok megalkotása során maradéktalanul eleget tett a nemzetközi dokumentumokban és az Alaptörvényben foglalt elvárásoknak.

Álláspontom szerint nem lehet kategórikusan kijelenteni, hogy a bíróságnak a gyermeket minden egyes perben meg kellene hallgatnia. Amikor az adott perben a bíró arról dönt, hogy feltétlenül szükséges-e a gyermek személyes meghallgatása, mindig szem előtt kell tartania, hogy minden ügy és minden gyermek egyedi. Általános vélekedések megfogalmazhatóak az esetek döntő többségében előforduló körülmények, életkori sajátosságok alapján, azonban a családjogi peres eljárások éppen amiatt sajátosak, hogy a bírónak mindig az adott perrel érintett gyermekekre fókuszálva kell megválasztania azt az eljárási módot, amelynek eredményeként megalapozott döntés hozható. Az anyagi jogi rendelkezéseket vizsgálva megállapítható, hogy a jogalkotó kellő mozgásteret kívánt biztosítani annak eldöntéséhez, hogy a bíróság a gyermeket meghallgassa-e, és ha igen, közvetlenül vagy közvetett módon.

A gyermekeket érintő ügyeknél általános követelmény, hogy a gyermek kímélete érdekében a lehetőségekhez képest a legrövidebb ideig legyen a per folyamatban, azonban a felek egyezségkötése hiányában a bíróságnak a megalapozott döntés meghozatala érdekében széleskörű bizonyítást kell lefolytatnia. Ennek a kettőségnek a feloldása komoly szakmai kihívás. Jelenleg nem áll a bírák rendelkezésére olyan szakmai segédlet, amely a gyermek személyes meghallgatásával kapcsolatban gyakorlati útmutatásul szolgálna. A bírák számára kizárólag a Pp. rendelkezései nyújtanak eligazodást, hogy milyen körülmények között és milyen hangulatban kell a meghallgatást foganatosítani. Megítélésem szerint megfontolandó lenne létrehozni egy olyan gyakorlati módszertani útmutatót, protokollt vagy kézikönyvet, amely a különböző életkorú gyermekek meghallgatásához kellő segítséget nyújthat. Fontos lenne olyan kommunikációs technikák kidolgozása, amelyek révén a gyermek a legkevesebb lelki megterhelésen megy keresztül, mégis megszerezhető lenne a döntés meghozatala szempontjából releváns információ.

A gyermeki jogok érvényesítése ma is aktuális téma, nem tekinthető lezárt kérdésnek. A gyermeki jogok érvényesülésének vizsgálatával kapcsolatban jelenleg is folyamatban van egy projekt. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara részt vesz az úgynevezett IDEA Projekt (2017-2019) elnevezésű programban, amelynek célja, hogy „előmozdítsa a gyermekek részvételét az őket érintő döntések meghozatalában, fejlessze a gyermekek érdekeit képviselő szakemberek kompetenciáit, és hozzájáruljon a gyermekek jogainak hatékony érvényre jutásához, 5 partnerország együttműködésével (Írország, Finnország, Svédország, Észtország és Magyarország)”.¹⁴⁷

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek:

FILÓ Erika – KATONÁNÉ PEHR Erika: *Gyermeki jogok, szülői felelősség és gyermekvédelem*. HVG-ORAC

¹⁴⁷ [file:///C:/Users/Admin/Downloads/IDEA%20Brochure%20HU%2020170801%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/IDEA%20Brochure%20HU%2020170801%20(1).pdf), <http://www.nyeromagyarok.eu/szegedi-tudomanyegyetem-allam-es-jogtudomanyi-kar.html> (2017.09.25.)

Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015.

GÁRDOS Péter, VÉKÁS Lajos (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez* (uj.jogtar.hu, Wolters Kluwer Kft. 2014)

HEGEDŰS Andrea: *Polgári Jog. Családjog.* R.I.M.Á.K Bt., Szeged, 2015.

KŐRÖS András (szerk.): *A családjog kézikönyve I-II. kötet.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2000.

KŐRÖS András: *Az új Ptk. magyarázata III/IV. Polgári Jog. Családjog.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2013.

PETRIK Ferenc: *Kommentár a gyakorlat számára (a 2013. évi V. törvény, az új Ptk. kommentárja)* II. kötet, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014.

SOMFAI Balázs: *Kapcsolattartás mint a gyermek emberi joga.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009.

SZEIBERT Orsolya (szerk.): *Család, gyermek, vagyon.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012.

Cikkek:

ÁDÁMKÓ Viktória: *Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményének meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre* In: *Családi Jog*, 2015. 3. szám 10-16. o.

CZENNER ZSUZSA – HAJNAL ÁGNES: *Szülői magatartásformák és következményeik a gyermek-elhelyezéseknél* In: *Családi Jog*, 2004. 1. szám 23-26.o.

FAIX NIKOLETTA: *A gyermeki jogok kialakulása a nemzetközi jogban és az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatásuk.* In: *Eljárásjogi Szemle*, 2016. 4. szám 8-15. o.

FICZERE SIRKÓ ALEXANDRA: *A gyermekek jogai és a nemzetközi jog* In: *Állam- és Jogtudomány*, 1994. 3-4. szám

GRÁD ANDRÁS – MEDE LILLA - JÁNOSKÚTI GYÖNGYVÉR - KŐRÖS ANDRÁS: *Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben* In: *Családi Jog*, 2010. 1. szám 13-22.o.

KARDOS KLÁRA: *A gyermek-elhelyezési per gyermekellenességéről* In: *Családi Jog*, 2004. 1. szám 27-29. o.

KEREZSI KLÁRA: *A gyermekek jogainak a védelme* In: *Acta Humana*, 1997. 26. szám

KISS ÉVA: *A gyermek jogairól szóló egyezmény és a magyar jogrend* In: *Magyar Jog*, 1991. 12. szám

LENGYEL LINDA: *Gyermekbarát igazságszolgáltatás* In: *Ügyészek Lapja*, 2013. 6. szám 35-44. o.

SZEIBERT ORSOLYA: *A gyermek meghallgatása az európai országok gyakorlatában - Németország, Svájc, Belgium, Franciaország* In: *Családi Jog*, 2014. 3. szám 31-36. o.

SZEIBERT ORSOLYA: *A gyermek meghallgatása és a jogellenes gyermekelvitel* In: *Családi Jog*, 2009. 4. szám 29-33. o.

TANCSIK ANNAMÁRIA: *„Szorítóban – családjogi perek aktuális problémái” – beszámoló a Családi Jog 2016. évi konferenciájáról* In: *Családi Jog*, 2016. 3. szám 57-60. o.

TANCSIK Annamária: *A gyermekek és jogaik érvényesülése – 25 éves a New York-i Gyermejkogi Egyezmény – konferenciabeszámoló* In: Családi Jog, 2015. 1. szám 46-52. o.

VISONTAI-SZABÓ Katalin: *A bizonyítás szempontjai és nehézségei a szülői felügyelet rendezésére irányuló perekben* In: Családi Jog, 2015. 1. szám 24-35. o.

Linkek:

Janusz Korczak év – 2012 <http://polinst.hu/node/7892> (2017.09.25.)
www.corczak.iweb.hu/tisztelete.doc (2017.09.25.)

AJB Projektfüzetek, Gyermekközpontú igazságszolgáltatás, Gyermejkogi projekt 2013/1.
http://www.gyermekbantalmasas.hu/documents/gyermekkozpontu_igazsagszolgalatas.pdf
(2017.09.25.)

<http://unicef.hu/a-gyermekjogok-tortenete/> (2017.09.25.)

http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2013_el_ii_g_1_14.pdf
(2017.09.25.)

Országos Bírósági Hivatal: A Gyermek-központú Igazságszolgáltatás Bírósági Konceptiója
http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/gyerekbarat_igazsagszolgalatas_iranymutatas.pdf (2017.09.25.)

<http://birosag.hu/media/aktualis/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas-eves-konferencia>
(2017.09.25.)

HERCZOG Mária (szerk.): *Kézikönyv a Gyermejkogi Egyezmény alkalmazásához*. Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, Budapest, 2009.,
<http://unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/K%C3%A9zik%C3%B6nyv-a-gyermekjogi-egyezm%C3%A9ny-alkalmaz%C3%A1s%C3%A1hoz.pdf> (2017.04.18.)

IDEA Projekt (2017-2019)

[file:///C:/Users/Admin/Downloads/IDEA%20Brochure%20HU%2020170801%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/IDEA%20Brochure%20HU%2020170801%20(1).pdf),
<http://www.nyeromagyarok.eu/szegedi-tudomanyegyetem-allam-es-jogtudomanyi-kar.html>
(2017.09.25.)

Emberi Jogok Európai Egyezménye http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf
(2017.09.25.)

Európai Unió Alapjogi Chartája

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=HU>
(2017.09.25.)

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról

http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/gyerekbarat_igazsagszolgalatas_iranymutatas.pdf (2017.09.25.)

„Az EU gyermejkogi stratégiája felé” közlemény

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV%3Ar12555> (2017.09.25.)

„Az EU gyermekjogi ütemterve”

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52011DC0060> (2017.09.25.)

Országos Igazságügyi Orvostani Intézet igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről szóló 20. számú módszertani levele

http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/20_mszlev.pdf (2017.09.25.)

VISONTAI-SZABÓ Katalin: *A szülői felügyeleti jogok gyakorlása rendezésének jogi keretei, pszichológiai háttere és problémái*, doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2014.

http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2235/2/visontai_disszertacio.pdf (2017.09.25.)

DR. HOMA-HAJDU ESZTER JÚLIA

A KERESZTLEVÉL IDÉZÉS KIBOCSÁTÁSA NÉLKÜLI ELUTASÍTÁSÁNAK (VISSZAUTASÍTÁSÁNAK) GYAKORLATI KÉRDÉSEI

„Minden jogalkotás visszatükrözője kora műveltségi fokának. (...) Abból, hogy az eljárási jog nem öncél, hanem csak az anyagi jog szolgálatában áll, még nem következik, hogy kimerítően szabályozott eljárási jogra vagy legalább a folyton fejlődő jogi műveltség minden eszközével felfegyverzett eljárásra nem volna szükség. Mert legjobb jogunk is tökéletlen és védtelen marad, ha nem áll megfelelő eljárási jog védelmére. Jól és kimerítően megalkotott eljárási jog ép oly követelménye a jogrendnek, mint az anyagi jog.”¹⁴⁸

(Magyary Géza)

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az emberi közösségek kialakulásával, az együttélés szervezett formáinak megjelenésével viszonylag korán felmerült annak szükségessége, hogy legyenek bizonyos jogi normák, amelyeket minden ember elfogad és betart a közösség megmaradásának és boldogulásának érdekében. Modern korunkban az állam nyert felhatalmazást arra, hogy a polgárokra nézve kötelezően alkalmazandó jogszabályokat alkosson.

Kontinentális jogrendszerünkben különbséget teszünk anyagi jog és eljárásjog között. A legáltalánosabb értelemben azt mondhatjuk, hogy az anyagi jog a jogrendszer alanyainak a jogrendszer keretein belül biztosított jogainak és kötelezettségeinek összessége, az eljárásjog pedig az anyagi jog érvényesítésének nélkülözhetetlen eszköze, Magyary Géza jogtudós megfogalmazásában az eljárásjog „az anyagi jog szolgálatában áll”.

A polgári eljárásjogról szóló jogszabály mindenképpen a haladás egyik záloga, s Gáspárdy László szavaival élve „látlet” is, melyből kiolvasható a társadalom adott állapota az aktuális történeti helyzetben.¹⁴⁹ Az osztrák Gustav Radbruch pedig a hajóárbc hegyéhez hasonlította az eljárásjogot, amely azonnal reagál a társadalmi élet változásaira – akárcsak az árbc a hajótest legcsekélyebb mozdulatára.¹⁵⁰

A joggal foglalkozó szakemberek figyelme napjainkban az elkészült és 2018-ban hatályba lépő új eljárási törvényekre összpontosul. Az új, az ismeretlen sokszor generál félelmet az emberben, tarthat a változás okozta esetleges bizonytalanságtól vagy éppen attól, hogy újra kell tanulnia mindazt, amit eddig magabiztosan tudott és alkalmazott. Félni talán nem szükséges,

¹⁴⁸ Magyary Géza: Tudományos perjog. Jogtudományi Közlöny, 1918/14. szám, 105.o.

¹⁴⁹ Gáspárdy László: Ötvenéves a polgári perrendtartás. Magyar Tudomány, 2003/2. szám

¹⁵⁰ Névai László – Szilbereky Jenő: Polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974., 33.o.

annyi azonban bizonyos, hogy nagy kihívást jelent a szakmának többek között az új polgári eljárási törvény befogadása és helyes átültetése a gyakorlatba.

Témaválasztásomat ezen átmeneti időszak ténye és az indokolta, hogy ismertessek egy olyan jogintézményt a változásaival együtt, amelyet – valamely hiányosság miatt – gyakran alkalmazott eddig is és minden bizonnyal alkalmaz a jövőben is a bíróság.

Dolgozatom elejét eljárásjogunk hazai fejlődéstörténetének rövid bemutatásának szentelem. Kutatásom során az a latin közmondás jutott eszembe, melyet általános iskolában a történelem füzet elejére felírtunk: „Historia est magistra vitae” – a történelem az élet tanítómestere. Hogy ez mennyire igaz a polgári eljárásjog fejlődésére, az remélem, kiderül majd az Olvasó számára is. Azért kerül külön fejezetbe a történeti leírás, mert logikailag így juthatunk el aktuális helyzetünkig, mikor egy új polgári perrendtartás hatálybalépésének kapujában állunk. E részben csak általánosságban és a teljesség igénye nélkül szólok az újításokról, helyenként utalva a témául választott jogintézményre.

Az általános megalapozást követően jutok el a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasításának témaköréig, melyet a 2016. évi CXXX. törvényben a keresetlevél visszautasításának nevez a jogalkotó. Ez a fejezet alkotja majd pályamunkám gerincét, részletezésre kerülnek az új törvény szerinti elrendezésben az egyes visszautasítási okok. A változások átláthatósága érdekében a két törvény szövegét táblázatosan rendezem el. Utalok a bírói gyakorlatból is néhány kérdésre, mely a jogalkalmazást egységesíti és a jövőben is irányadó lesz.

Pályamunkám utolsó részében statisztikával szeretném szemléltetni, hogy bíróságunkon az elmúlt években érkezett ügyek számához képest milyen arányban kerültek a polgári eljárási törvény 130.§-a alapján idézés kibocsátás nélküli elutasításra a keresetlevelek.

Dolgozatomra a leíró módszer a jellemző, de lege ferenda javaslat kevésbé fogalmazódott meg bennem tekintettel arra, hogy a különböző és egyre bonyolódó élethelyzetek azok, melyek felvethetnek olyan nem várt kérdéseket, amelyekből kiderülhetnek az új eljárási törvény esetleges hiányosságai vagy szabályozási gyengeségei.

II. A POLGÁRI ELJÁRÁSJOG HAZAI FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

Úgy gondolom, nem nélkülözhető jelen írás keretei között röviden áttekinteni a polgári perjog magyarországi történetét, kiemelve a releváns változtatásokat. Figyelmünket a XIX. század második felétől kezdődően alkotott jogszabályokra igyekszem irányítani, hiszen ezek megismerése után fedezhetünk fel összefüggéseket, hasonlóságokat a jelen kor kodifikációs eredményeivel.

Az 1848-as szabadságharc utáni perjog

A szabadságharc időszakában nem alkottak olyan eljárásjogi törvényt, mely a feudális viszonyokat meghaladta volna, ez a kiegyezés időszakáig váratott magára. A '48-as események után az addigi, javában íratlan, szokáson alapuló perjog helyett a bécsi udvar bevezette az 1852. évi osztrák perrendet (Provisorische Civilprozessordnung), mely az 1761. évi jozefinista Allgemeine Gerichtsordnung „másolata” volt. Magyarország „sorstársa” lett e tekintetben Horvátország, Szlavónia, a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság.¹⁵¹ Az osztrák törvény alkalmazása nem tartott hosszú ideig, hiszen rövideken, ideiglenes jelleggel visszaállították az 1848 előtti törvényeket.

Az erős feudális maradványok és a jogrendszer modernizálásának üteme késleltette a magyar polgári eljárásjog átfogó átalakítását. A reformfolyamat első eredményeként a Polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. törvénycikk került megalkotásra, melyet ideiglenes jellegűnek szántak, hiszen a szabályokban még mindig kifejeződtek az akkori „magyarországi feudális maradványokkal terhelt tőkés gazdasági, társadalmi viszonyok ellentmondásai”.¹⁵² Ekkor még nem is sejtették, hogy ezen „átmeneti rendelkezések” közel fél évszázadig hatályban maradnak, hiszen a régen óhajtott, átfogó reform csak az 1911. évi perrendtartás elfogadásával következett be.

Az 1911. évi I. törvénycikk

Az írásbeliségen és a kötött bizonyítási szabályokon alapuló 1868. évi perrend hiányosságainak kiütközése után egy hosszú, évtizedekig tartó kodifikációs folyamat vette kezdetét, melynek a termékenységet jogirodalmi viták hosszú sora, a változó politikai környezet, a sűrű kormányváltások és ezzel együtt az igazságügy-miniszterek cserélődése gátolta. A képviselőház még 1880-ban utasította az igazságügyi kormányt, hogy készítsen elő egy, a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság alapelvein nyugvó polgári perrendtartást, ám a többszöri, időnként átdolgozott törvényjavaslat benyújtása nem talált „nyitott ajtókra”. A kaotikus helyzet az első világháborút megelőző években megoldódni látszott, amikor Székely Ferenc¹⁵³ 1910-ben a képviselőház elé terjesztette a polgári perrendtartás immár ötödik törvényjavaslatát, melyet teljes egészében Plósz Sándor¹⁵⁴ dolgozott ki. A képviselőház által elfogadott szöveget a főrendiház változtatás nélkül jóváhagyta és 1911. január 15. napján az első perrendtartásunk kihirdetésre is került.

¹⁵¹ Walter H. Rechberger: Az osztrák polgári perrendtartás – Mintául szolgált-e az 1911. évi magyar perrendtartás számára? In: Közép-európai polgári perjogi reformok és kodifikációk az elmúlt negyedszázadban – Tradíció és megújulás (szerkesztette: Harsági Viktória) HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. 2014., 19.o.

¹⁵² A polgári perrendtartás magyarázata. Első kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 17.o.

¹⁵³ Székely Ferenc 1910 és 1913 között igazságügy-miniszter volt Khuen-Héderváry Károly gróf és Lukács László kormányában.

¹⁵⁴ Plósz Sándor egyetemi tanár, később Széll Kálmán kormányában igazságügy-miniszter. 1881 és 1885 között a kormányt őt bízta meg a polgári perrendtartás tervezetének kidolgozásával. Az első tervezetet már 1893-ban elkészítette, ám ekkor az eljárás reformja még nem haladt előre.

Az időben hosszúra nyúló kodifikációs folyamat előnyeként tarthatjuk számon, hogy a törvényalkotók levonhatták a következtetéseket a más országbeli eljárásjogi törvényekkel, illetve azok fogadtatásával kapcsolatosan. A törvény indokolásában több hivatkozás történik a német, osztrák, francia, olasz, genfi és belga polgári perrendtartásokra.¹⁵⁵ A tapasztalatoknak köszönhetően szemléletbeli változás következett be, így a Plósz-féle eljárásjogi törvény a kor követelményeinek megfelelő modern törvénynek számított, amelyben a szociális polgári per, mint a kor leghaladóbb eszméje is kifejezésre juthatott.¹⁵⁶

Érdekességként szeretném előrebocsátani, hogy a 2016. évi CXXX. törvény Konceptiója is megjelöl néhány tradicionális európai perjogi szabályozást (német, osztrák, svájci, szlovén, litván, horvát), melyekre támaszkodott a törvényhozó a magyar perrend kialakításakor.¹⁵⁷

Az 1911-es Pp. „megteremtette a bíróság és a felek modern együttműködését”¹⁵⁸, érvényre juttatva a szóbeliség, közvetlenség, nyilvánosság, a bizonyítékok szabad értékelésének elvét. Elválasztotta egymástól az írásban benyújtott keresetlevelet – mely a per előkészítésére szolgált és csak tájékoztató jellegű volt – a tárgyaláson szóban előadott keresettől. A felperes nem volt kötve a keresetlevél tartalmához, a tárgyaláson mást is előadhatott. Az idéző végzés kibocsátásától a bíróság csak abban az esetben tért el, ha törvénybeli pergátló körülmény, az ügyvédi képviselő hiánya vagy valamely hivatalból figyelembe veendő s nem pótolható más hiány forogott fenn, úgyszintén ha a felperes a kijavítás végett visszaadott keresetlevelet újból hiányosan adta be, ilyenkor ugyanis idézés kibocsátása nélkül hivatalból *vissza kellett utasítania* a keresetlevelet.¹⁵⁹ Pergátló kifogásként lehetett hivatkozni arra, ha a kereset érvényesítése nem tartozott perútra, a pert más hatósági eljárásnak kellett megelőznie, illetőleg ilyen körülmény volt a hatáskör vagy illetékesség hiánya, a perképeség hiánya, illetőleg a perfüggőség is.¹⁶⁰ A járásbíróság előtti eljárásban a kereset szóbeli előadása esetében nyomban meghozták a visszautasító végzést és szóban hirdették azt ki, írásbeli kézbesítésre csak „kívánatra” került sor.¹⁶¹

Fontosnak tartom e törvény újdonságai közül kiemelni az osztott perszerkezetet, hiszen a perhatékonyság, az időszerűség logikailag kapcsolódik témámhoz. Az elsőfokú eljárás két perszakra osztódott: a perfelvételre és az érdemleges tárgyalásra, a választóvonalat pedig a percezúra jelentette, vagyis az alperes perbe bocsátkozása. A perfelvételi tárgyalás funkciója abban volt megragadható, hogy annak rövid lefolytatása miatt egy határnapon az ügyek nagyobb számát lehetett elintézni, ami egyben az ítélkezési gyakorlatban megnyilvánuló problémás területté is vált, hiszen hosszadalmas eljárásnak bizonyult, mivel a törvény nem fektetett nagy

¹⁵⁵ Kengyel Miklós: A magyar polgári per jog száz éve – az 1911. évi polgári perrendtartás. Magyar Jog, 2011/6. szám, 322.o.

¹⁵⁶ Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog – PDF formátumú letöltés internetről, 40.o.

¹⁵⁷ A 2016. évi CXXX. törvény Konceptiója

<http://www.kormany.hu/download/f/ca/30000/20150128%20Az%20C3%BAj%20polg%C3%A1ri%20perrendtart%C3%A1s%20koncepti%C3%B3ja.pdf> – megtekintés ideje: 2017.08.08.

¹⁵⁸ Kengyel Miklós: A magyar polgári per jog száz éve i.m. 324.o.

¹⁵⁹ 1911. évi I. törvény cikk 141.§ <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7101> – megtekintés ideje: 2017.08.08.

¹⁶⁰ 1911. évi I. törvény cikk 180.§

¹⁶¹ 1911. évi I. törvény cikk 135.§

hangsúlyt az érdemi tárgyalás előkészítésére.¹⁶² Itt történt meg a pergátló kifogások vizsgálata, de el kellett intézni az egyszerűbben lezárható ügyeket is. A perfelvételi szak egy „szűrő” volt, mely a „tömegnapra nagy számban kitűzött perek jó részét kiszűri, úgyhogy azokban érdemi vitára már nem is kerül sor”.¹⁶³ A második perszakasz testesítette meg a már említett modern perjogi elveket. A szóbeli tárgyalás feladata az volt, hogy az egész peranyagot közvetlenül a bíróság elé állítsa. A járásbíróság eljárására tartozó ügyekben az alperes perbe bocsátkozása után rendszerint nyomban következett az érdemleges tárgyalás, de közös kérelemre a bíróság új határnapot is tűzhetett.

Maga az eljárás azonban a tárgyalási szakot megelőző további szakasszal, a peralapítással kezdődött, mely a keresetlevél benyújtásából, annak bíróság általi megvizsgálásából állt. Csak a keresetlevél befogadását követően került sor a tárgyalás kitűzésére, majd a perfelvételi tárgyalásra.

Az 1911-es polgári perrendtartás érdeme, hogy egyes rendelkezései olyan „hagyománynak” számítanak jelen korunkban, melyre a 2016. évi rendtartás épít annak érdekében, hogy egy „Magyarországon jól alkalmazható, és egy mind a bíróságok, mind a jogkeresők által elfogadott” törvény születhessen.¹⁶⁴

Az 1952. évi III. törvény

Amíg az 1911. évi Pp. megszületését közel egy emberöltőnyi készülődés előzte meg, addig az 1952. évi III. törvény (továbbiakban: 1952-es Pp.) alig néhány hónap leforgása alatt elkészült „az erőszakos szovjetesítés legnyomasztóbb éveiben”. A második világháborút követő nagy gazdasági és társadalmi átalakulás közepette már megindult az a folyamat, amely az erősödő szovjet befolyás hatására egy szocialista típusú polgári eljárásjog megalkotásához vezetett. A háború következményeivel összefüggésben több kérdést kellett rendezni eljárásjogi vonatkozásban is, valamint az igazságszolgáltatás demokratizálásának követelményei is sürgették az új Pp. létrejöttét. Amikor mind a politikai, mind a gazdasági hatalom kérdése végleg eldőlt a felszabadulás után, csak akkor lehetett átfogó jogalkotásokkal: szocialista kódexek megalkotásával foglalkozni.¹⁶⁵ A korszak rendkívül feszült politikai légkörében ekkor még semmiféle kritikai észrevételre nem kerülhetett sor.

A polgári per szerkezetében nagyon lényeges változás következett be a Plósz-féle Pp.-hez képest: egységes folyamatként kezelte az eljárást és kiiktatta a percezúrát szovjet példára hivatkozással. A fentiekben már említett perfelvételi tárgyalásra úgy gondolt a törvényalkotó, mint

¹⁶² Ferenczy Áron: Az új Polgári Perrendtartás osztott tárgyalási rendszere az 1911. évi I. törvénycikk tükrében http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2_2016/az_uj_polgari_perrendtartas_osztott_targyalasi_rendszere_az_1911_evi_i_torvenycikk_tukreben/ - megtekintés ideje: 2017.08.08.

¹⁶³ A magyar polgári perjog főbb kérdései. Jogi és Államigazgatási Könyv-és Folyóiratkiadó, Budapest, 1953., 45.o.

¹⁶⁴ A 2016. évi CXXX. törvény Konceptiója

¹⁶⁵ Schleiffer Pál: Néhány szó a régi és az új Pp. létrejöttének körülményeiről. Jogtudományi Közlöny, 1952/6. szám, 321.o.

ami túlzottan bonyolult és feleslegesen késlelteti az eljárás lefolytatását.¹⁶⁶ A keresetlevél visszautasítása, mint külön perjogi fogalom megszűnt, helyette a keresetlevél *elutasításáról* rendelkezett.

A még ma is hatályos, „túlélőnek” számító perrendtartás időtállósága jórészt látszólagos, az eredeti szöveg ugyanis számtalan változtatás révén nyerte el mai arculatát.

A szakirodalomban talákoztam olyan állásponttal, amely már évekkal ezelőtt sürgette az átfogó kodifikációt, tartva attól, hogy a Pp. hatálybalépése óta eszközölt közel száz módosítás a perek szabályainak kiszámíthatatlanságához és ezzel együtt a jogbiztonság veszélyeztetéséhez vezethet. A jogalkotó „hiperaktivitása” legalább annyi új problémát keletkeztetett, mint amennyit meg kívánt oldani. A koncepcionális kérdések gyakran nincsenek összhangban az újabb módosításokkal.¹⁶⁷ Egy hasonló álláspont szerint a „polgári perrendtartásunk immár évtizedek óta a megújítás, mi több: a teljesen új kódex létrehozása kívánságának kereszttüzeiben áll”.¹⁶⁸ Mások viszont azt állítják, új kódex megalkotására nem volt szükség, habár a megannyi novellaris, pontszerű változtatás következtében a Pp. fogalom-és szóhasználata, illetve sok megfogalmazása szétesőben volt.¹⁶⁹

Egy perrendtartás korszerűségének fokmérője az, hogy a jogi szabályozás megfelelően reagál-e koncentrált eljárás lehetőségével azokra a társadalmi, gazdasági állapotokra, melyekből a jogviták keletkeznek.¹⁷⁰ A kormány végül 2013-ban elindította az új polgári perrendtartásról szóló törvény előkészítését, a jogalkotási folyamat 2016-ban ért célba.

A 2016. évi CXXX. törvény

A polgári eljárásjogi berendezkedés jogi környezetét legalább három területen lelhetjük föl: az ítéletekben alkalmazott anyagi jogi normákban, az Alaptörvényben és az Európai Unió jogában. A 2016. évi CXXX. törvény koncepciója említi a kodifikáció szükségessége körében azt, hogy több más, az igazságszolgáltatás közjogi alapjait nyújtó szabályrendszer felülvizsgálata mellett megújult az elmúlt években a polgári anyagi jog is a 2013. évi V. törvény hatálybalépésével. Az anyagi és eljárási jog már említett egymással való kölcsönhatása okán jelen kódex megalkotása szükségesnek és indokoltnak mondható.

A törvénytervezet megalkotásában fontos szempontot jelentett az Alaptörvény számos releváns rendelkezése. Ez záloga annak, hogy a perrendtartás „rendelkezzék azzal a közpolitikai és

¹⁶⁶ Kengyel Miklós: Fejezetek az ötvenéves polgári perrendtartás történetéből. A törvény keletkezése és fogadtatása a korabeli jogirodalomban. Jogtudományi Közlöny, 2003/10. szám, 403-406.o.

¹⁶⁷ Osztovits András: Új magyar Polgári perrendtartás szükségességéről. Magyar Jog 2010/3. szám. 159.o.

¹⁶⁸ Novák István: A „kristálygömb” előtt – Jövőt kutató gondolatok egy leendő Pp. árnyékában. Magyar Jog, 2002/8. szám, 465.o.

¹⁶⁹ Varga Istvánnak, a Polgári Perjogi Kodifikációs Főbizottság tagjának véleménye <http://arsboni.hu/interju-varga-istvannal-2018-januar-1-en-hatalyba-lepo-uj-polgari-perrendtartasi-kodexrol/> - megtekintés ideje: 2018.08.09.

¹⁷⁰ Wopera Zsuzsa: Az új polgári perrendtartás elvi alapjai. Jogtudományi Közlöny 2017/4. szám, 153.o.

társadalmi háttérrel, amely az igazságszolgáltatási rend működéséhez elengedhetetlenül szükséges”.¹⁷¹ A hagyományos nemzetközi közjogi és uniós szabályok megsokszorozódása is cselekvési szükséghelyzetet teremtett az eljárásjog területén, egy nemzetközi perjogi fejezettel bővült a 2016-os Pp., mely azon nemzetközi polgári eljárásjogi szabályokat rögzíti, amelyek a polgári perben alkalmazandóak szubszidiárius jelleggel.

A kódex számos újítást vezet be, azonban témámra való tekintettel ezeket nem célok ismerettni, csak azokra térek ki, amelyek álláspontom szerint a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasításával – 2017. január 1. napjától visszautasításával – összefüggnek.

A hatályos perrendtartáson alapuló gyakorlat sok esetben több hónapos időközzel tűzött tárgyalásokon zárja le véglegesen a polgári jogi vitát. A kódex kiemelt célkitűzése volt a perek gyorsítása, - az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikkével¹⁷² és az Európai Unió Alapjogi Chartájának 47. cikkével¹⁷³ is összhangban – az ésszerű határidőn belül történő befejezés kérdése. Ez a szellemiség a Pp. egészén áthalad: az alapelvek között a felek eljárás-támogatási és a bíróság közrehatási kötelezettsége ezt szolgálja, míg az osztott perszerkezet és percezúra visszaállítása a koncentrált per lefolytatását segíti elő.¹⁷⁴ Az időtállóknak szánt törvény bevallottan a múltbeli példák, azok helyesnek és tartósként elfogadott elemeiből is építkezik. Változtat az 1952-es Pp. egységes tárgyalási rendszerén és olyan perstruktúrát alakít ki, amely „meggátolja, hogy a per elhúzására, széttöredezésére alkalmas jogintézmények, bizonyítási cselekmények alkalmazhatóvá váljanak”.¹⁷⁵ Móra Mihály '50-es évekbeli megállapítása ma is helytálló: „A tárgyalás helyes szerkezeti felépítése (...) a tárgyalás alapos és gyors lebonyolításának egyik fontos biztosítéka”.¹⁷⁶ Az osztott perszerkezet célja – összhangban az Európa Tanács igazságszolgáltatás hatékonysága biztosításáért felállított bizottság 2006. évi ajánlásával¹⁷⁷ –, hogy a jogvitát egy, jól előkészített főtárgyaláson elbírálhassa a bíróság. Az első, perelőkészítő szakaszban szándék szerint alapvetően rögzülnek a tényállítások, a jogállítások, az indítványok és azok változtatására később csak kivételesen kerülhet sor. Ekkor van lehetőség alaposan előkészíteni a döntést, a bizonyítás kereteit meghatározni. A megfelelő és alapos előkészítés az eredményes

¹⁷¹ Udvary Sándor: A jövő polgári perrendtartása madártávlatból. Pro Futuro 2016/2. szám, 117.o.

¹⁷² „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a (...) bíróság (...) ésszerű időn belül tárgyalja...”
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf – megtekintés ideje: 2017.08.10.

¹⁷³ „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a (...) bíróság (...) ésszerű időn belül tárgyalja.”
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT> – megtekintés ideje: 2017.08.10.

¹⁷⁴ Lásd bővebben: „Az új polgári perrendtartás végletes: nagy lehetőségeket és számos megválaszolásra váró kérdést is tartalmaz” címmel készült interjú Virág Csabával, a Pp. Kódex Projekt szakmai vezetőjével
Központi Intranet – megtekintés ideje: 2017.08.03.

¹⁷⁵ A 2016. évi CXXX. törvény Konceptiója

¹⁷⁶ Magyar polgári eljárási jog. (Kézirat, szerk.: Beck Salamon), Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1957., 265.o.

¹⁷⁷ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ): Compendium of „best practices” on time management of judicial proceeding.
https://www.euromed-justice.eu/en/system/files/20090706165605_Coe.CompendiumofBstpracticesontimemanagementofjudicialproceeding.doc.pdf - megtekintés ideje: 2017.08.14.

és gyors tárgyalásnak és bizonyításnak a sine qua non-ja.¹⁷⁸

Az 1911-es Pp.-hez képest elmondható, hogy funkcióbeli eltérés tapasztalható a perfelvételi szakasz kapcsán. Míg a Plósz-féle perrendtartás alapvetően a hatékonyságot abban ragadta meg, hogy az ügyek nagyobb számát lehetett elintézni egy határnapon, ezzel ellentétben a 2016-os Pp. egy adott ügyben kívánja elérni a nagyobb hatékonyságot.

E szakaszt egy végzés, a percezúra zárja le, mellyel az eljárás a második, érdemi tárgyalási szakba lép, ahol lehetőleg egy tárgyaláson, koncentráltan kell lefolytatni a bizonyítási eljárást és meghozni az érdemi döntést. Álláspontom szerint beszélhetünk egy rövid, gyors „nulladik” szakasról is, amikor a keresetlevelet benyújtják, azt megvizsgálják, kézbesítik, ekkor kiszűrik a legnyilvánvalóbb *viSSzautasítási okokat* is.

III. A KERESETLEVÉL IDÉZÉS KIBOCSÁTÁSA NÉLKÜLI ELUTASÍTÁSA, ILLETVE A KERESETLEVÉL VISSZAUTASÍTÁSA

A pályamunkám témájául választott jogintézményt úgy szeretném részletesen bemutatni, hogy mind a még hatályos perrendtartás, mind a 2016-os Pp. rendelkezéseit ismertetem – ez utóbbit nyomatékos súllyal – az 1952-es Pp.-re vonatkozó, de az új perrendtartás kapcsán is alkalmazandó bírói gyakorlattal együtt.¹⁷⁹ Összehasonlító módszer alkalmazásával próbálok a két törvény közötti eltérésekre rávilágítani.

Perelőfeltételek

Ezen a kifejezésen a perindítás megengedhetőségének feltételeit értjük, e feltételek hiánya esetén pedig perakadályokról beszélünk. A törvényszövegek általában ez utóbbiról rendelkeznek. A hatályos Pp. szövegéből eltűntek olyan kifejezések, mint a „pergátló kifogás” vagy a „pergátló körülmény”, a perelőfeltételek tana leszűkült a 130.§ vizsgálatára és magyarázatára. A korábbi magyar jogban a pergátló körülményt a bíróság az eljárás bármely szakaszában hivatalból vette figyelembe, a pergátló kifogást pedig az alperes terjeszthette elő. A törvény a bíróság és a felek munkájával és idejével való takarékosság jegyében az 1911-es Pp. körénél tágabban fogalmazza meg ezen körülményeket, mellyel elejét kívánja venni olyan jogviták tárgyalásra kerülésének, amelyekről már eleve megállapítható, hogy érdemi tárgyalásukat valamilyen körülmény kizárja. Tehát a perelőfeltételek, illetve inkább a perakadályok teljes körű meghatározása azért fontos, hogy szigorú feltételekhez kösse a keresetindítást, majd a későbbiekben a per létrejöt-

¹⁷⁸ Szabó Imre: Útban egy új polgári perrendtartás felé. Suum cuique: ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2016., 448.o.

¹⁷⁹ E fejezet megírásakor nagyban támaszkodtam az Országos Bírósági Hivatal által elektronikus tananyagait tartalmazó Coospace e-learning keretrendszerben elérhetővé tett, polgári perrendtartásról szóló anyagra, valamint a Wopera Zsuzsa által szerkesztett, polgári perrendtartásról szóló törvény magyarázatára.

tét. Ha nem állnak fenn perakadályok és így fennállnak a perelőfeltételek, a keresetlevél alkalmas a további eljárási rendben a szerepe betöltésére. A keresetlevél tehát „át kell, hogy menjen” egy bíróság általi olyan vizsgálaton, melytől „a pernek, mint érvényes jogviszonynak a keletkezése függ”.¹⁸⁰

A keresetlevél bíróságra történő benyújtása feltételes perindítást jelent, amely „attól a kondíciótól függ, hogy a bíróság a keresetlevelet ne utasítsa el idézés kibocsátása nélkül”, vagyis ne álljanak fenn perakadályok, hanem álljanak fenn a perelőfeltételek. Az idézés kibocsátása nélküli elutasítás esetén az eljárás kétoldalú marad, az ellenérdekű fél erről nem szerez hivatalos tudomást.¹⁸¹

A hatályos Pp. „keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítása” terminológiájával szemben a 2016-os perrendtartás a „keresetlevél visszautasítása” fordulatot használja. Ezzel kifejezi a törvényalkotó, hogy a keresetlevelet a kereset előadására szolgáló beadványnak tekinti és nem „idézési kérelemnek”. Az új rendtartásban a perfelvételre alkalmas (hatályos törvényünk szerinti tárgyalás kitűzésére alkalmas) keresetlevél előterjesztését nem a keresetlevél alperes számára történő kézbesítésével együtt az első tárgyalásra szóló idézés követi, mert a 2016-os Pp. az ellenkérelem írásbeli előterjesztését írja elő, ezért már nem helytálló az '52-es fordulata.¹⁸² Továbbá kifejezésre jut az is, hogy a „visszautasítás” jobban, pontosabban fejezi ki a befogadhatóság hiányát, az érdemi elbírálhatóság akadályozottságát.¹⁸³

A visszautasítás – melyre vezető okokat a bíróság hivatalból veszi figyelembe – csak a perindítás joghatásainak beállta előtt, vagyis a kereset alperessel való közlése előtt lehetséges, később már csak az eljárás megszüntetésének lehet helye. A keresetlevél visszautasításának jogkövetkezménye alkalmazandó akkor is, ha csak annak valamely részét érintik a következőkben felsorolt okok.¹⁸⁴

Az 1952-es kódex keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítási okait az új eljárási törvény részben pontosítja, részben kiegészíti és elkülöníti az okokat aszerint, hogy lehet-e helye hiánypótlási felhívásnak.

Hiánypótlási felhívás kiadása mellőzésének esetei

Joghatóság kérdése

¹⁸⁰ Szemenyei László: A perelőfeltételek kérdése az új Polgári perrendtartásban. Jogtudományi Közlöny, 1955/5. szám, 290.o.

¹⁸¹ Lugosi József: A hatályos polgári perrendtartás általános rendelkezéseinek reformja Magyarországon. Jogtudományi Közlöny, 2014/6. szám., 294.o.

¹⁸² A polgári perrendtartás 1952 – 2016 (jogszabálytükör) Wolters Kluwer, Budapest, 2017. 181.o.

¹⁸³ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. (szerk.: Wopera Zsuzsa) Wolters Kluwer, Budapest, 2017., 269.o.

¹⁸⁴ 2016-os Pp. 176.§ (3) bekezdés

1952. évi Pp. 130.§	2016. évi Pp. 176.§
(1) A bíróság a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja, ha megállapítható, hogy	(1) A bíróság – hiánypótlási felhívás kiadását mellőzve – a keresetlevelet visszautasítja, ha
a) a perre a magyar bíróság joghatósága a törvény vagy nemzetközi egyezmény rendelkezése alapján kizárt	a) a perre a magyar bíróság joghatósága – törvény, <i>az Európai Unió kötelező jogi aktusa</i> , nemzetközi egyezmény alapján – kizárt, <i>vagy külföldi bíróság rendelkezik kizárólagos joghatósággal</i>

A joghatóságot – vagyis a nemzetközi értelemben vett hatáskört – szabályozó normákat részben a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr.-ben, részben nemzetközi egyezményekben és uniós rendeletekben találjuk. Utóbbiak közül kiemelendő a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1215/2012/EU (Brüsszel I.) rendelet; a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, alkalmazandó jogról szóló 4/2009/EK rendelet; továbbá a házassági ügyekben és szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 2201/2003/EK (Brüsszel IIa.) rendelet. A 2016-os Pp. csak a joghatóság állítására és vizsgálatára, illetve a joghatóság hiányából levonandó következményekre vonatkozó szabályokat tartalmaz majd, továbbra sem „primer joghatósági kapcsolóelveket”.¹⁸⁵ A joghatóság felek általi kikötésének lehetősége továbbra is élő lehetőség többek között a Brüsszel I. rendeletben, eltérő megállapodás hiányában a kikötött bíróság joghatósága kizárólagos.

A bíróságnak a következő kérdésben kell döntenie a keresetlevél vizsgálatakor: kizárt-e a magyar joghatóság, illetve fennáll-e valamely külföldi állam kizárólagos joghatósága. Önmagában a hazai bíróság joghatóságának hiánya nem vezethet visszautasításhoz, ilyen esetben későbbi megszüntetésre kerülhet sor az alperes perbebocsátkozásától is függően. Ha tehát a joghatóság hiánya nem a kizárt joghatóság miatt áll fenn, a per érdemi elbírálhatósága az alperes nyilatkozatától, magatartásától függ. Amennyiben nem kifogásolja a hazai bíróság nemzetközi hatáskörének hiányát, hanem érdemi nyilatkozatot tesz, akkor ez megalapozza a magyar bíróság eljárását.¹⁸⁶ A gyakorlatra nézve továbbra is irányadó, hogy nincs helye külföldi bírósághoz történő áttételnek a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítás mellett. (BH 1980.106.)

Hatáskör kérdése

¹⁸⁵ Varga István: Egység és sokféleség a perrendi kodifikációban – Egy új polgári perrendtartás szabályozási előkérdései. in: Egy új polgári perrendtartás alapjai (szerk.: Németh János, Varga István), HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014., 45.o.

¹⁸⁶ EBH 2002. 650.

b) a felperes követelésének érvényesítése más bíróság vagy más hatóság hatáskörébe tartozik, vagy a perre más bíróság illetékes, de a 129.§ rendelkezése a szükséges adatok hiányában nem alkalmazható	b) az igény elbírálása <i>más hatóság</i> – ideértve a büntető vagy szabálysértési ügyben eljáró bíróságot és a választottbíróságot is – <i>hatáskörébe tartozik vagy polgári nemperes bírósági eljárásban érvényesíthető</i>
--	---

A hatályos Pp. 130.§ b) pontja szerinti elutasítási okot a jogalkotó átalakította az új törvényben az áttétel szabályainak módosítása kapcsán. A pár hónap múlva hatályba lépő kódex értelmében a más *hatósághoz* való áttételre már nem lesz lehetőség, így visszautasításra kerül a keresetlevél, ha a peres eljárás helyett nem bíróság, hanem más hatóság hatáskörébe tartozó eljárásnak van helye (pl. közjegyző, jegyző, rendőrség, adóhatóság), ideértve a büntető-vagy szabálysértési ügyben eljáró bíróságot és a választottbíróságot. Nem lesz áttételre lehetőség akkor sem, ha bírósági hatáskörbe tartozik ugyan az ügy, de nemperes eljárásban érvényesíthető az igény (pl. végrehajtási eljárás, felszámolási eljárás). Kivételt képez ugyanakkor az az eset, ha az elbírálás közigazgatási perben vagy egyéb közigazgatási bírósági eljárásban eljáró bíróság hatáskörébe tartozik, ugyanis ilyenkor az áttétel szabályai alkalmazandók.

A felszámolás kezdő időpontja után a gazdálkodó szervezet ellen a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos követelést csak a felszámolási eljárás keretében lehet érvényesíteni.¹⁸⁷ Így például az ilyen keresetlevél a jövőben visszautasítandó lesz.

A 2016-os Pp. szabályai között nem találjuk a más bíróság hatáskörére, illetve illetékességére való utalást, valamint az '52-es törvény fenti táblázatban szereplő utolsó fordulatát sem. Ez pusztán abból következik, hogy a keresetlevéllel összefüggő részletező szabályok értelmében azon fel kell tüntetni a bíróság hatáskörét és illetékességét megalapozó tényeket és jogszabályhelyeket, ennek elmaradása esetén – az áttétel szabályainak alkalmazhatatlansága folytán – az új kódex visszautasítási pontjai közül a j) pont lesz alkalmazandó. A keresetlevélben kötelezően feltüntetendő hatáskörre és illetékességre vonatkozó adatok körében hiánypótlásra csak akkor lesz lehetőség, ha a fél jogi képviselő nélkül jár el.¹⁸⁸ A jogi képviselővel eljáró fél esetében abban az „extrém” esetben lehet helye hiánypótlásnak, ha a keresetlevélben a jogi képviselő helytelenül tünteti fel az erre vonatkozó adatokat és nem állapítható meg az eljárni jogosult bíróság egyéb adatok alapján sem.

Előzetes eljárás kérdése

c) a pert más hatósági eljárásnak kell megelőznie	c) a pert <i>törvényben meghatározott</i> más hatósági vagy egyéb eljárásnak, illetve a 24.§ (3) bekezdése szerinti eljárásnak kell
---	---

¹⁸⁷ BH 1999.572.

¹⁸⁸ 2016-os Pp. 248.§ (1) bek.

Jogszabály által meghatározott esetekben polgári per csak bizonyos más eljárás lefolytatása után, annak jogerős befejezése után indítható.

Hatályos jogunk csak a megelőző hatósági eljárás elmaradását szankcionálja a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasításával. A 2016-os Pp. ezzel szemben már egyéb, törvényben előírt megelőző eljárás hiánya esetén is lehetővé teszi a visszautasítást. Így például a jövőre nézve ezen pont alapján visszautasítható lesz a keresetlevél, ha a közérdekű adat kiadása iránt indított pert nem előzte meg az ilyen jellegű kérelem adatkezelőhöz való benyújtása, mint nem hatósági eljárás.¹⁸⁹

A sajtó-helyreigazítás iránt indított pert is meg kell előznie egy, a sajtószerv általi helyreigazítást közzétevő eljárásának, amelynek elmaradása szintén visszautasítást eredményez a jövőben (eddig ítélettel kellett elutasítani); de ilyen határozat születik a képmáshoz és hangfelvételhez való jog érvényesítése iránt indított per kötelező előzetes eljárása hiányában is.

A megelőző eljárások jó része a közigazgatási perekhez kapcsolódik, azonban a „közigazgatási eszköztár bővülése nyomán” a polgári perrendtartás „már nem képes (...) teljes körű bírói jogvédelmet biztosítani”¹⁹⁰, ezért az ilyen perekre vonatkozó szabályanyag külön törvényben került kodifikálásra.

A másik újítás, hogy a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti igény érvényesíthetőségének feltételeként szabott, a jogsértés tényének közigazgatási ügyben eljáró bíróság általi jogerős megállapítása hiányában is lehetőség lesz a keresetlevél visszautasítására. A polgári bíróságnak ugyanis nincsen hatásköre közigazgatási jogvita elbírálására, a hatáskörének hiányát hivatalból veszi figyelembe.¹⁹¹ A hatásköri elosztás eredménye, hogy a közigazgatási ügyben eljáró bíróság ítéli meg a közigazgatási tevékenység jogszerűségét, illetve a jogsértést – feltéve, hogy biztosított a közigazgatási út –, mely döntéshez a polgári bíróság kötve van.

Nem minősül olyan hatósági eljárásnak a hagyatéki eljárás, melynek meg kell előznie az öröklési jogi pert, ezért jelen szakasz keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítását, illetve visszautasítását nem lehet alkalmazni. Az örökösök közti öröklési vita peres úton való érvényesítésének ugyanis nem előfeltétele a hagyatéki eljárás lefolytatása, a hagyatékátadó végzés meghozatala, mivel e végzés csupán deklaratív jellegű és nincs anyagi jogi jogereje.¹⁹²

Nem kell megelőznie más hatósági eljárásnak a termőföld értéknövekedést nem eredményező

¹⁸⁹ BH 2013.97.

¹⁹⁰ A 2017. évi I. törvény Általános indokolása

¹⁹¹ 2016-os Pp. 24.§ (1) és (3) bekezdései

¹⁹² BH 1999.26.

egyszeri művelési költség megtérítése iránti pert sem.¹⁹³

Perfüggőség és ítélt dolog kérdése

d) a felek között ugyanabból a ténybeli alapból származó ugyanazon jog iránt – akár ugyanazon bíróság, akár más bíróság előtt – a per már folyamatban van, vagy annak tárgyában már jogerős ítéletet hoztak	d) a felek között ugyanabból a ténybeli alapból származó <i>jog</i> iránt indított más perben <i>a perindítás joghatása már beállt</i> vagy annak tárgyát már <i>jogerősen elbírálták</i>
---	---

E pontban két keresetlevél elutasítási, illetve visszautasítási ok szerepel: a perfüggőség és az ítélt dolog esete, mely lényegében változatlan tartalommal szerepel mindkét kódexben. A jövő év januárjában hatályba lépő törvény mindössze pontosításokat eszközöl: a folyamatban lévő per fogalma helyett a „perindítás joghatása már beállt” fordulatot használja, mely a keresetlevél alperessel való közlésekor következik be – és egészen a per jogerős befejezéséig fennáll, tehát a félbeszakadás, szünetelés és felfüggesztés időtartama alatt is¹⁹⁴ –, így ezen időpont előtti igényérvényesítés nem vonja maga után a dolgozatom témájául választott jogkövetkezményt.

Egy eseti döntés szerint a csődeljárás iránti kérelem elutasításának van helye e pont alapján, ha az adós ellen a felszámolási eljárás korábban megindult, mint ahogy a csődeljárás iránti kérelem a bírósághoz megérkezett, mivel a kettős eljárás tilalma érvényesül.¹⁹⁵

Másik pontosítással az ítélet hatályú határozatokra utal a jogalkotó, valamint ezzel lehetővé teszi a nemperes eljárásban történő alkalmazhatóságát e jogszabályhelynek.

A res iudicata intézménye a jogállamiság egyik alapvető elvéhez, a jogbiztonsághoz járul hozzá. Az anyagi jogerőhatásról a 2016-os perrendtartás 360.§-a szól: „a keresettel és az ellenkövetelés fennállta tekintetében érdemben elbírált beszámítással érvényesített jog tárgyában hozott ítélet jogereje kizárja, hogy ugyanabból a tényalapból származó ugyanazon jog iránt ugyanazok a felek – ideértve azok jogutódait is – egymás ellen új keresetet indíthassanak vagy az ítéletben már elbírált jogot egymással szemben egyébként vitássá tehessék”.¹⁹⁶ Ugyanazon felek között, ugyanazon jog iránt indított két per nem lehet folyamatban. A felek azonosságát az a körülmény sem zárja ki, hogy az egyik pert a másik per felperesének megbízottja indította.¹⁹⁷ Lényegi

¹⁹³ BH 1998.342.

¹⁹⁴ BH 1993. 618.

¹⁹⁵ BH 2008.24.

¹⁹⁶ Anyagi jogerő csak az adott határozattal érintett tárgyi és személyi körben áll be. EBH 2005.1376.

A szabályozás megegyezik a bírói ítélezés által korábban kialakított gyakorlattal és e törvényi rendelkezéssel törvényi szabályozást nyert.

¹⁹⁷ BH 1986. 337.

eltérés a hatályos Pp.-hez képest – ami alapján beszámítási kifogással elbírált igény akkor minősült ítélt dolognak, ha helyt adott a bíróság a kifogásnak –, hogy az anyagi jogerőhatást nem csak az ítéletben beszámított ellenkövetelésre terjeszti ki, hanem olyan ítélethez is kapcsolódik, amikor a bíróság a beszámítást alaptalannak találta (arról érdemben döntött), mivel az azzal érvényesített jog a felet nem illeti meg. Tehát az így elbírált jog iránt azonos tényalap mellett a korábbi perbeli ellenfelével szemben nem indíthat külön pert a fél. Anyagi jogerőhatásról nem beszélhetünk, ha nem döntött érdemben a bíróság az ellenkövetelés fennálltáról.

Az ítélet rendelkező része és indokolása együttesen emelkednek anyagi jogerőre, így együttesen szolgálnak ítélt dologként való megállapíthatóság alapjául. Az ítélt dolog tárgya: a keresettel érvényesített jogról való döntés, az annak alapjául szolgáló releváns tények és jogi okfejtések, így a felek közötti jogviszony minősítése is.¹⁹⁸ Az e pont szerinti perakadály vizsgálata során tehát a bírák kifejezetten az ítélet indokolását elemzik a korábbi eljárásban érvényesített jog megállapítása céljából.

Meg kell említeni továbbá, hogy anyagi jogerőhatás fűződik a jogerős bírósági meghagyáshoz, a bíróság által jogerősen jóváhagyott egyezséghez, a választottbírósági ítélethez¹⁹⁹, a jogerős részítélethez, a közbenső ítélethez²⁰⁰ és kiegészítő ítélethez is, azzal, hogy a részítélet jogereje továbbra is feltételes.²⁰¹

Egy eseti döntés kifejti, hogy az elbirtoklást jogerősen megállapító ítéletnek – minthogy az elbirtoklás dologi jogi jogviszonyon alapul – erga omnes, azaz mindenkire kiterjedő hatálya van. Következésképpen a korábban perben nem álló felperessel szemben is kizárja annak lehetőségét, hogy az alperes egykori, elbirtoklás útján való tulajdonszerzését vitathassa. Ez esetben tehát nem az anyagi jogerőhatás az igény érvényesíthetőségének akadálya.²⁰²

A perbeli jogképesség hiányának kérdése

e) a félnek nincs perbeli jogképessége	e) a félnek nincs perbeli jogképessége
--	--

Felperesi és alperesi oldalon is felmerülhet a perbeli jogképesség hiánya, mint a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasításának, ill. visszautasításának újabb indoka. A két törvényben teljesen megegyező normaszöveget találunk: a 2016. évi kódex az 1952-es Pp.-vel azonos módon határozza meg a perbeli jogképesség fogalmát, az változatlanul a polgári jogi jogképességhez igazodik. E perben félként való szereplési képesség hiánya okán történő elutasításra, ill. visszautasításra csak akkor kerülhet sor, ha már a keresetlevél benyújtásának időpontjában is

¹⁹⁸ BH 2002. 235.

¹⁹⁹ BH 2010. 191.

²⁰⁰ BH 2006. 15.; EBH 2005.1203.

²⁰¹ 2016. évi Pp. 341.§ (2) bekezdés

²⁰² EBH 2012.P.14

fennáll a jogképesség hiánya.²⁰³ Ha ugyanis a per során veszi el a fél a jogképességét, akkor más következményeket (félbeszakadás, megszüntetés jogutód lététől, ill. hiányától függően) kell alkalmaznia a bírának. A felek perbeli jogképességét a bíróság az eljárás bármely szakában hivatalból vizsgálhatja. Lényeges eljárási szabályt sért a bíróság, ha a perbeli jogképességet – amennyiben ez iránt kétség merül fel – nem vizsgálja meg hivatalból.²⁰⁴

A Polgári Törvénykönyvünkben (továbbiakban: Ptk.) szabályozásra kerülő jogképesség-fogalom szerint minden ember jogképes: jogai és kötelezettségei lehetnek. A jogképesség általános, egyenlő és feltétlen. Ez egy absztrakt képessége az embernek, mely az egyes jogviszonyokban, konkrét emberek konkrét élethelyzeteiben érvényesül, azaz a jogviszonyokon keresztül realizálódik és konkretizálódik. Esetenként kell vizsgálni, hogy az adott személy alanya lehet-e az adott jogviszonynak, lehetnek-e jogai és kötelezettségei.²⁰⁵ A jogképesség az embert fogamzásának időpontjától²⁰⁶ illeti meg, aminek feltétele az élve születés. A halál tényével a jogképesség is megszűnik, nem keletkezhetnek új jogai és új kötelezettségei az embernek, a halál pillanatában fennállók pedig mint egész szállnak át a jogutódokra öröklés útján, amennyiben azok a halállal nem szűntek meg.

A Ptk. 3:1.§ szerint a jogi személy jogképes, mely jogképesség kiterjed minden olyan jogokra és kötelezettségekre, amelyek jellegüknél fogva nem csupán az embert illetik meg. Valamely szervezet akkor válik jogi személlyé, ha jogképességét az állam törvénnyel vagy a törvény alapján valamely egyéb aktussal elismeri.²⁰⁷ Az ügyvédi tevékenység végzésére alapított ügyvédi iroda jogi személy, mely az ügyvédi irodák névjegyzékéből való törléssel szűnik meg.²⁰⁸ E névjegyzék-ből törölt iroda jogképességgel nem rendelkezik, a továbbiakban nem lehet jogviszonyok alanya, ellen nincs helye felszámolási eljárás kezdeményezésének.²⁰⁹

Az egyéni cég nem jogi személy ugyan, de jogképes: cégneve alatt jogokat szerezhethet és kötelezettségeket vállalhat, így különösen tulajdont szerezhethet, szerződést köthet, pert indíthat és perelhető.²¹⁰

Bizonyos esetekben jogszabály lehetővé teszi olyan felek perben való részvételét, akinek nincs perbeli jogképessége. Erre példa a közérdekű adat megismerése iránt indított per²¹¹, de említ-

²⁰³ BH 2000. 80.

²⁰⁴ BH 1994.689.

²⁰⁵ Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez (szerk.: Gárdos Péter / Vékás Lajos)

²⁰⁶ A fogamzás időpontja törvényi vélelem alapján a születéstől visszafelé számított háromszázadik nap, a határidőbe beleszámít a születés napja.

²⁰⁷ BH 2004.52.

²⁰⁸ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 67.§ és 76.§

²⁰⁹ BH 2015. 286.

²¹⁰ 2009. évi CXV. törvény az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről, 20.§

²¹¹ 2011. évi CXII. törvény 31.§ (4) bekezdés

hető a sajtó-helyreigazítás iránti per is, amelyben a sajtószerv akkor is félként jár el, ha egyébként nincs perbeli jogképessége.²¹² A társasház nem jogi személy, ám a törvény korlátozott jogképességgel ruházza fel őket: a társasház tulajdonostársainak közössége ugyanis az általa viselt közös név alatt az épület fenntartása és a közös tulajdonnal kapcsolatos ügyek intézése során jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat, önállóan perelhet és perelhető.²¹³ A társasház tehát „olyan közösség, amely csak bizonyos anyagi jogi rendelkező cselekmények tekintetében rendelkezik jogszerzési és lekötelezhetőségi képességgel, perbeli jogképessége pedig ehhez igazodik”.²¹⁴ A társasház perbeli jogképessége azonban nem terjed ki a társasházi közös tulajdonban álló földrészletet terhelő telki szolgálat megszüntetése iránti igény érvényesítésére, ezért ilyen esetben a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül el kell utasítani, ill. vissza kell utasítani. A szóban forgó igény ugyanis a társasházi közös tulajdont érintő olyan dologi jogi igénynek minősül, mely nem tartozik a közös tulajdonnal kapcsolatos ügyek intézése körébe, így e tekintetben a társasháznak jogképessége nincs.²¹⁵

Az ügyész, mint absztrakt közjogi jogalany félként járhat el a polgári perben.²¹⁶ A Kúria szerint ugyanis az ügyész a fél jogainak gyakorlására a törvény által feljogosított jogalany, azokban a polgári peres vagy nemperes eljárásokban, amelyeket külön törvény alapján indít vagy ellene indítanak, félként részt vesz. Az ügyészt az illetékes ügyész szerv képviseli, mely eljárási szakaszonként változhat.²¹⁷

A bírói gyakorlat szerint például Magyarország Kormányának²¹⁸, valamint az önkormányzatok képviselő-testületeinek²¹⁹ nincs perbeli jogképessége. Egyetértek azon jogirodalmi állásponttal²²⁰, miszerint aggályos lehet a perbeli jogképesség költségvetési törvényből való eredeztetése bizonyos esetekben. Egyes állami szervezetek jogalanyisága kérdésében született az a már általam hivatkozott eseti döntés, mely szerint „annak eldöntésekor, hogy valamely szervezet központi költségvetési szervként, jogképességgel rendelkező személy-e, annak van ügydöntő jelentősége, hogy az adott időszakban hatályos költségvetési törvény milyen rendelkezéseket tartalmaz”.²²¹ A költségvetési szerv ugyanis az államháztartás részét képező jogi személy, így az akkori szabályozás szerint a költségvetésről szóló törvény melléklete szerint címet alkotó központi költségvetési szervek jogi személyek. Az állam tehát egy egyszerű költségvetési melléklet címmódosítással megfoszthatja perbeli jogképességétől valamely szervét.

²¹² 2016-os Pp. 496.§ (2) bek.

²¹³ 2003. évi CXXIII. törvény a társasházakról, 3.§

²¹⁴ Udvary Sándor: A perbeli fő-és mellékszemélyek státuszának egyes kérdései – de lege ferenda. in: Egy új polgári perrendtartás alapjai im. 131.o.

²¹⁵ BH 2016.87.

²¹⁶ BH 2013.272.

²¹⁷ 2/2012. közgazgatási-munkaügyi-polgári jogegységi határozat

²¹⁸ BH 2003.188.

²¹⁹ BH 2000.503.

²²⁰ Udvary Sándor: A perbeli fő-és mellékszemélyek státuszának egyes kérdései – de lege ferenda im. 131-132.o.

²²¹ BH 2004.52.

Fontos szem előtt tartani, hogy a perbeli jogképesség, valamint a perbeli cselekvőképesség nem azonos a perindítási jogosultsággal, az ún. aktív perbeli legitimációval vagy keresetőségi joggal, ez utóbbi ugyanis a fél és a per tárgya közötti anyagi jogi kapcsolatra vonatkozik, vagyis hogy a felet megilleti-e az adott, keresettel érvényesített jog a másik féllel szemben.²²² Nemleges válasz esetén a kereset érdemi elutasítására kerül sor.

Bírói út hiányának kérdése

f) a <i>felperes követelése időelőtti</i> vagy – az elévülés esetét ide nem értve – bírói úton nem érvényesíthető	f) az igény – az elévülés esetét kivéve – bírósági úton nem érvényesíthető
---	--

Az 1952-es Pp.-ban szabályozott időelőttiség a néhány hónap múlva hatályba lépő perrendtartás szerint nem lesz visszautasítási ok. Ennek indoka az, hogy e kérdésében való döntés a per érdemére tartozik, így az idő előtti perlés ítélettel való elutasításhoz vezet. Továbbra is irányadó azonban az, hogy marasztalásra irányuló kereseti kérelem csak lejárt követelés érvényesítése iránt terjeszthető elő.²²³ Az erre való utalás a keresetlevél kötelező tartalmi kelléke, így előadási hiánya a keresetlevél visszautasításához vezethet a jövőben jelen törvényhely j) pontja alapján.

A PK 171. számú állásfoglalás I. pontja szerint e pont alapján kell elutasítani a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül azon esetekben, mikor az nyer megállapítást, hogy a követelés érvényesítése bírósági hatáskörbe tartozna ugyan, azonban az jogszabály alapján bírósági úton nem érvényesíthető. Ezen eseteket a Ptk. 6:121.§-a tartalmazza. Ilyenkor tehát nem a kereset ítélettel történő elutasításának van helye.²²⁴ Az ún. csonka kötelmek érvényesen és hatályosan létrejött jogügyletekből származnak, tehát önkéntes teljesítésük nem minősül tartozatlan fizetésnek vagy ajándéknak, így az önkéntesen teljesített követelést visszakövetelni nem lehet. A Ptk.-ban szabályozott esetekben a kikényszerítéshez nem fűződik társadalmi érdek, ezért annak állami útját nem teszi lehetővé a kódex. A bírósági úton nem érvényesíthető követeléseket biztosító vagy megerősítő szerződésből eredő követelés ugyanúgy bírósági úton nem érvényesíthető, mint az alapkövetelés. Ezt az elutasítási, ill. visszautasítási okot kell alkalmazni akkor, ha az igény egy állami engedély nélkül lebonyolított játékban való részvétel érdekében befizetett összeg visszafizetése, valamint a nyeremény kifizetése iránt irányul.²²⁵ A kölcsönadó által kifejezetten játék vagy fogadás céljára ígért vagy adott kölcsönből eredő követelés viszont akkor

²²² EBH 2005.1227, BH 2005.358.

²²³ 2016-os Pp. 172.§ (1) bek.

²²⁴ BH 2002.108.

²²⁵ BH 1998.422.

sem érvényesíthető bírósági úton, ha a játékot vagy fogadást hatósági engedély alapján bonyolítják le. A Ptk.-ban e témakör kapcsán felsorolt okok fennforgását a bíróság hivatalból vizsgálja. Az elévülést viszont azért nevezi meg kivételül a törvényalkotó, mert a hivatalbóli észleléssel ellentétben annak figyelembevételére csak az alperes anyagi jogi kifogása alapján van lehetőség.

Ha a keresetlevél bírói úton nem érvényesíthető követelést tartalmaz, annak idézés kibocsátása nélküli elutasítása esetén nincs helye a keresetlevél ismételt beadásának, ezáltal a keresetlevél beadásához fűződő jogi hatályok fenntartásának.²²⁶

Perindítási jogosultság kérdése

g) a pert nem a jogszabályban erre feljogosított személy indítja, vagy a per csak jogszabályban meghatározott személy ellen indítható, illetve meghatározott személyek perben állása kötelező, s a felperes e személyt – felhívás ellenére – nem vonta perbe, továbbá – ha jogszabály másként nem rendelkezik – a munkáltató helytállási kötelezettsége körébe tartozó személyiségi jogot sértő tevékenység, illetve károkozás miatt a pert a munkavállaló ellen indították	g) a pert nem jogszabályban erre feljogosított személy indítja
---	--

A 2016-os Pp. lényegében átveszi a hatályos törvény szövegét, csak külön pontokba rendezi a hiánypótlás szükségessége szerint. A keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítására, illetve visszautasítására csak akkor kerülhet sor, ha a jogszabály valamely per megindítását csak meghatározott személyek számára teszi lehetővé és a pert e körön kívül eső személy indította meg. Ilyen rendelkezés hiányában, ha a követelés bármely okból nem illeti meg a felperest, azt a bíróságnak érdemben kell elbírálnia.²²⁷

A már említett aktív perbeli legitimáció vagy kereshetőségi jog kivételesen lehet eljárásjogi kérdés is, amikor meghatározott személy indíthat csak pert vagy az meghatározott személlyel szemben indítható. Ebben az esetben és csak ekkor van lehetőség az aktív perbeli legitimáció hiánya miatt e pont alapján elutasítani a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül, ill. lehet azt visszautasítani.

²²⁶ BDT 2017.3641.

²²⁷ EBH 2002.653.

Számos per esetében kerül kifejezetten rögzítésre, hogy mely személyi kör indíthatja azokat. Csak példálózva szeretnék néhány pertípust megemlíteni: gondnokság alá helyezés iránti per, házasság felbontása iránti per, származási perek, szülői felügyelettel kapcsolatos perek stb.

Közigazgatási, bírósági vagy ügyészségi jogkörben eljáró személy ellen indított per kérdése

	h) a pert jogszabály alapján a munkáltató helyállási kötelezettségébe tartozó személyiségi jogot sértő tevékenység, illetve károkozás miatt a <i>közigazgatási, bírósági vagy ügyészségi jogkörében eljáró személy ellen</i> indították
--	---

Külön pontba került a 2016-os Pp.-ben az alperesi legitimáció hiányának speciális esete, mely a Ptk. 2:51.§ (2) és (3) bekezdései alapján került pontosításra. A közigazgatási, bírósági vagy ügyészségi jogkörben eljáró személy személyiségi jogot sértő tevékenysége, ill. károkozása miatt a pert nem e személy ellen, hanem a munkáltatója ellen kell indítani. Ez a rendelkezés gyakorlatilag kivételt képez az új kódex hiánypótlási felhívás utáni visszautasítási okaként rögzített pontok egyike alól, miszerint visszautasításra kerül a keresetlevél, ha hiánypótlási felhívás ellenére sem gondoskodott a felperes azon személyek perben állásáról, akik ellen a per indítható.

Perindítási határidő elmulasztásának kérdése

h) külön jogszabály a keresetindításra határidőt állapít meg, ezt a felperes elmulasztja, és <i>igazolási kérelmet sem terjeszt elő, vagy azt a bíróság elutasítja</i>	i) a felperes a perindításra jogszabályban meghatározott határidőt elmulasztja
--	--

2016-os Pp. változatlan tartalommal, egyszerűbb megfogalmazás mellett fenntartja a hatályos Pp. rendelkezését. A 4/2003. PJE alapján a keresetlevél benyújtására nem alkalmazható az '52-es perrendtartás azon rendelkezése, ami a határidő elmulasztása jogkövetkezményeinek alkalmazását tilalmazza akkor, ha a bírósághoz intézett beadvány legkésőbb a határidő utolsó napján postára került ajánlott küldeményként (eljárásjogi határidő).²²⁸ A Kúria álláspontja szerint a keresetindítási határidő fentiekkel szemben szükségképpen anyagi jogi természetű, mivel az „az érvényesíthetőség létszakába jutott igény idővetülete, az alanyi (anyagi) joghoz, jogviszonyhoz kötődik”, a határidők számítására a Ptk. 8:3.§ szabályai irányadóak.²²⁹ A jogegységi tanács

²²⁸ 1952-es Pp. 105.§ (4) bek.

²²⁹ 4/2003. polgári jogegységi határozat

rámutat arra is, hogy e határidő jellegét nem az határozza meg, hogy azt milyen típusú jogszabály rendeli (anyagilag jogi vagy eljárásjogi), illetve, hogy milyen jogkövetkezményt fűz annak elmulasztásához. A keresetlevélnek tehát a bírósághoz a határidő utolsó napján, a munkaidő végéig be kell érkeznie.

Az időmúlásnak kétféle hatása lehet: jogvesztés és elévülés. A jogvesztés jogkövetkezménye csak jogszabály kifejezett rendelkezése alapján állhat be, ilyen esetben a bíróság a keresetlevelet visszautasítja a jövőben is. A jogvesztéssel nem járó anyagi jogi határidő elévülési jellegű.²³⁰ Ha a jogszabály nem fűzi a jogvesztés következményét a keresetindításra előírt határidő elmulasztásához, akkor a mulasztás - jogszabály ilyen irányú rendelkezése esetén - igazolással kimenthető. Ilyen szabályozást találunk például a sajtó-helyreigazítási per esetében: a keresetlevelet a sajtószerv általi közzététel kötelezettség utolsó napjától számított tizenöt napon belül kell benyújtani, e határidő elmulasztása esetén igazolásnak van helye.²³¹ A keresetindítási határidő elmulasztásának kimentése végett benyújtott igazolási kérelem érdemi vizsgálat nélkül elutasítandó (ill. visszautasítandó), ha a fél az igazolási kérelmet elkészen terjesztette elő.²³² Ha azonban az igazolást nem teszi lehetővé a jogszabály, akkor az alperesnek van lehetősége elévülési kifogás előterjesztésére. Az elévült követelést bírósági úton érvényesíteni nem lehet, ez az indok azonban a korábban kifejtettek szerint nem képezi alapját a kereset idézés kibocsátása nélküli elutasításának, ill. visszautasításának.

A nem megfelelő keresetlevél kérdése

i) a 124.§ (2) bekezdésében foglalt ok áll fenn.	j) az nem tartalmazza a 170.§-ban, illetve törvényben előírt egyéb kötelező tartalmi elemeket, illetve alaki kellékeket vagy a felperes nem csatolta a 171.§-ban, illetve törvényben előírt egyéb kötelező mellékleteket
--	--

A polgári per tárgyaként megjelölhető magánjogi jogvitában a bíróság csak akkor és annyiban jár el, amennyiben ezt tőle valamelyik fél kéri – főszabály szerint – a keresetlevél elnevezésű beadvány benyújtásával. A keresetlevél benyújtása a peres eljárást megindító cselekmény, a per megindulása a minden szempontból alkalmas keresetlevélnek az alperessel való közzétételéhez kapcsolódik. Tartalmi kellékeit illetően az új kódex fokozottabb követelményeket támaszt, ezzel is kifejezésre juttatva a professzionális pervitel elsődlegességét.

Ezen részletező tartalmi kellékek fényében a 2016-os Pp. a hatályos perrendtartás szerinti keresetlevél elutasításának okait szembetűnően bővíti. Az 1952. évi Pp.-ben tételesen felsorolásra

²³⁰ Ptk. 6:21.§

²³¹ 2016-os Pp. 496.§

²³² BH 1991 334.

kerültek azok a hiányok, amelyek esetén a bíróság a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasította: a jogi képviselővel eljáró fél esetében a keresetlevél kötelező tartalmi elemeinek hiánya, a jogi személy gazdálkodó szervezetek egymás közötti jogvitáiban a peren kívüli elintézés mellőzése esetére előírt csatolandó iratok hiánya, a jogi képviselő meghatalmazásának hiánya, valamint az illetékfizetési kötelezettség elmulasztása. Az új kódex viszont visszautasítani rendel minden olyan keresetlevelet, amely nem felel meg akár a 2016-os Pp.-ben, akár más törvényben előírt valamennyi tartalmi és formai követelménynek (így például a beadványokra vonatkozó, 114.§-ban rögzítetteknek vagy az elektronikus kapcsolattartásra vonatkozó, 618.§-ban rögzítetteknek), és amelyhez nem kerül csatolásra akár a 2016-os Pp.-ben, akár más törvényben előírt valamennyi benyújtandó melléklet.

Az új szabályozás céljában „visszaköszön” a hatékonyság és ésszerű határidőn belüli befejezés kívánalma, hiszen a részletes keresetlevél elvárhatóvá teszi a teljes körű ellenkérelem előterjesztését is, így a bíróság számára is valamennyi adat rendelkezésre állhat a per tárgyalhatóságához. A formai kellékek alapos szabályozása záloga annak, hogy a per alaposan előkészítésre kerülhessen, s ezzel a sokat emlegetett időszorúság is megvalósulhasson.

A nem megfelelő előterjesztéshez pedig a törvény szigorúan és következetesen fűzi jogkövetkezményként a visszautasítást.

További jogkövetkezményként jelentkezik, hogy ha a fél perlekedése a keresetlevél egyéb hiányosságai miatt már eleve eredménytelen és a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül el kell utasítani, a felperes költségkedvezményben sem részesíthető.²³³

A kötelező tartalmi kellékeket a 2016-os törvény új tagolása szerinti részeknek, a bevezető résznek, az érdemi résznek és záró résznek kell tartalmazniuk. Egyes előírások – mint például a jogi képviselő telefonszámának feltüntetése – első ránézésre nem tűnnek jelentősnek, ám a bíróság ezen hiányok esetén is a visszautasítást alkalmazza.

Az érdemi rész kapcsán – a fél rendelkezési jogának hangsúlyozására való tekintettel is – új tartalmi követelmény a keresettel érvényesíteni kívánt jog nevesítése a jogi érvelés előterjesztésével együtt. A kereset egy anyagi jogszabály által biztosított jog érvényesítését jelenti: a felperes vélekedése az, hogy a felek között a valóságban lezajlott események alapján őt az anyagi jog feljogosítja valamilyen igény támasztására és keresetében ezt az igényt kívánja érvényesíteni.²³⁴ Az ítélezés kiszámíthatósága és a tisztességes eljárás érdekében tehát a 2017. január 1. után indult perekben az érvényesíteni kívánt jogot egyértelműen fel kell tüntetni a keresetlevélben, a felperesnek kifejezetten meg kell jelölnie, hogy milyen jogát, milyen jogalapon szeretné a peres eljárásban érvényesíteni. Az érvényesíteni kívánt alanyi jogot közvetlenül

²³³ BDT 2013.2965.

²³⁴ Parlagi Máttyás: Az érvényesíteni kívánt jog elbírálása, különös figyelemmel a Polgári Perrendtartás alapelveire. Magyar Jog, 2013/4. szám. 223.old.

megalapozó tárgyi jogi rendelkezésre vonatkozóan konkrét jogállítást követel a törvény. A továbbiakban tehát a bíróságnak nem az előadott tények tartalma alapján kell e jogot megállapítani. A mai magyar magánjog részletezettsége, precizitása lehetővé teszi ennek megkövetelését, ezen feltételek nem álltak fenn sem a Plósz-féle Pp., sem a hatályos Pp. kodifikálása idején.²³⁵

A keresetlevélben az érvényesíteni kívánt jog megjelölése „önmagában nem teremt ennek tárgyában döntési kötöttséget a bíróság számára”, ez a jogállítást nem tekinthető véglegesnek, az csak előzetes, tájékoztató jellegű közlés. Ha a keresetlevél alkalmasnak találtatik a perfelvételi tárgyalás kitűzésére, az érvényesíteni kívánt magánjogi igény véglegesítése ezen szakaszban történik. Ekkor kell a jogállítást és tényállítást koherenciájának és hiánytalanságának fennállnia.²³⁶

Új követelmény a jogi érvelés feltüntetése is, melynek során a megjelölt jogalap tényállási elemeire, az alkalmazandó anyagi jogi rendelkezésekre és a saját jogértelmezésére tekintettel a felperesnek le kell vezetnie, hogy az előadott konkrét tények hogyan alapozzák meg a megjelölt jogot és kereseti kérelmet. Az érdemi résznek tartalmaznia kell továbbá a bizonyítási indítványok előterjesztését is, mely orientálja az alperes ellenkérelmét.

A záró részre vonatkozó rendelkezések pontos adatszolgáltatást írnak elő, melyek a bíróság által az eljárás megindításakor hivatalból vizsgálandó tények megállapításához szükségesek. Amennyiben a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság a keresetlevélből nem állapítható meg, akkor e pont szerinti visszautasításnak van helye a 2016-os Pp. szerint – míg az 1952-es rendtartás ezt az okot a 130.§ b) pontjában szabályozta.

A 2016-os Pp. 171.§-ában szerepeltetett kötelező mellékletek elmaradása is szigorúan veendő, például a költségkedvezmény engedélyezése iránti kérelemhez csatolandó nyomtatványok elmaradása is a keresetlevél visszautasítását eredményezi.

A járásbíróságon nem jogi képviselővel eljáró fél esetében csak eredménytelen hiánypótlási felhívást követően van helye visszautasításnak az új szabályozás értelmében.²³⁷

Eljárási illeték megfizetésének kérdése

	k) a felperes nem fizette meg a keresetlevélben megjelölt pertárgyértéknek vagy a jogszabályban meghatározott tételes illetéknek megfelelő mértékű eljárás illetéket,
--	---

²³⁵ Wopera im. 160.o.

²³⁶ Éless Tamás – Döme Attila: Alapvetések a polgári per szerkezetéhez. in: Egy új polgári perrendtartás alapjai im. 66-67.o.

²³⁷ 2016. évi Pp. 248.§ (1) bek.

	valamint költségkezdvezmény iránti kérelmet, illetve jogszabályon alapuló költségkezdvezményre történő hivatkozást sem terjesztett elő
--	--

A keresetlevél záró részében feltüntetendő az új törvény szerint a pertárgyértékre és annak meghatározására vonatkozó felperesi nyilatkozat, aminek alapján számítandó eljárás illeték – vagy bizonyos esetekben a tételes illeték – megfizetésének elmaradása visszautasítási ok lesz. Ugyanígy kötelező feltüntetni – eljárás illeték megfizetésének hiányában – a költségkezdvezmény engedélyezésére irányuló kérelmet vagy jogszabály által biztosított illetékfizetés alóli mentesülés esetén az ennek alapjául szolgáló jogszabályhelyet és tényeket, valamint az ezeket alátámasztó bizonyítékokat, melyek mellőzése szintén újabb visszautasítási okot jelent.

Ha a felperes a pertárgy értékét alacsonyabb összegben jelöli meg bármi okból kifolyólag és ennek a tévesen megjelölt összegnek az alapulvételével rója le az illetéket, nem lehet e pont alapján visszautasítani a keresetlevelet, hanem hiánypótlásra való felhívás után, csak annak eredménytelensége esetén kerül sor ezen jogkövetkezmény alkalmazására.²³⁸

Tehát e pont alapján történő visszautasításra akkor kerülhet sor, ha a felperes a saját maga által megjelölt pertárgyérték alapján számítandó illetéket vagy adott esetben a tételes illetéket nem rója le, valamint költségkezdvezmény iránti kérelmet sem terjeszt elő, illetve nem hivatkozik jogszabályon alapuló költségkezdvezményre sem. Ugyanis a költségkezdvezmény iránti kérelmet vagy az arra alanyi jogon történő hivatkozást egyenértékűnek kell tekinteni az illetékfizetési kötelezettséggel.

Kötelező jogi képviselet kérdése

	l) azt a felperes a kötelező jogi képviselet ellenére jogi képviselő közreműködése nélkül nyújtotta be.
--	---

A hatályos Pp. bevezetése idején megszüntette az ügyvédkényszert, amivel az 1945 óta tartó ügyvédi tevékenység visszaszorítására való törekvést tetőzte be. E törvény megalkotásakor a korszak az ügyvéd szerepének megszüntetését, az ügyvédi tevékenységgel szembeni általános ellenérzést hirdette. Szembeállította a korábbi hagyományokat a közvetlenség (szocialista) elvével, mely nem tűrt közvetítőket a bíróság és a felek között.²³⁹ Az ügyvédkényszer megszün-

²³⁸ EBH 2001.529.

²³⁹ Székely János: A kötelező jogi képviselet és alkotmányossága Magyarország és Románia polgári perjogában. Jogtudományi Közlöny, 2016/6. szám, 313.o.

tetésének indokaként a felek és a bíróság közötti közvetlenebb érintkezést jelölte meg a törvényalkotó, remélve ezzel a költséghatékonyságot és a perek elintézésének gyorsulását. Ám a jogintézmény eltörlése nem váltotta ki a kívánt hatást, már a '80-as években szakmai viták folytak a visszavezetés témájában, mely fokozatosan be is következett, az 1952-es perrendtartás a 73/A.§ és 73/B.§ és 73/C.§-aiban találjuk a még hatályos rendelkezéseket.

A 2016-os Pp. kodifikációja kapcsán előtérbe került az az indoklás, hogy a polgári perek lényegesebben bonyolultabbá váltak, a megalapozott igényérvényesítés és az eredményes védekezés is szaktudást igényel sok esetben, a professzionális eljárás pedig az ésszerű határidőn belüli befejezéshez is hozzájárul.²⁴⁰ Érdekes, hogy korábban épp az eljárások elhúzódására hivatkozással törölték el a kötelező jogi képviselést.

Az új kódexben a hatáskör kapcsán „felcserélődik a főszabály és a kivétel viszonya: az általános hatáskörű elsőfokú bíróság a törvényszék, és a járásbíróság kivételesen első fokon azokban az ügyekben jár el, amelyeket a törvény kifejezetten felsorol”.²⁴¹ A nagyobb jogi szakértelmet és tapasztalatot igénylő ügyek törvényszék elsőfokú hatáskörbe kerülése megfelelő jogász felkészültséggel kell, hogy párosuljon, ezért a törvény kötelezővé teszi mindkét félre nézve a jogi képviselést. A kódex kivételként meghatározza a járásbíróság előtt indult pereket, ideértve az esetleges fellebbezési vagy perújítási eljárást, valamint a járásbíróság előtt indult perben a felülvizsgálati kérelmet előterjesztő fél ellenfele számára a felülvizsgálati eljárást, ezekben az esetekben a jogi képviselést főszabálya nem él.

Az e pontban szabályozott visszautasítási okkal az új perrendtartás a köztudomás szintjére emeli azt a tényt, hogy az általános permodell szerinti pert jogi képviselő által benyújtott keresetlevéllel kell megindítani. Ennek elmaradása esetén a bíróság a keresetlevelet visszautasítja hiánypótlási felhívás nélkül. A visszautasító végzésben a kötelező jogi képviselést szükségességéről, a pártfogó ügyvédi képviselést engedélyezésének lehetőségéről, valamint a jogi képviselő nélküli eljárás jogkövetkezményeiről a felet tájékoztatni kell.

Visszautasítás a következmény, ha a perorvoslati kérelmet előterjesztő fél jogi képviselővel nem rendelkezik a perorvoslattal megtámadható határozatban történt bírósági figyelmeztetés ellenére.²⁴² A törvény el kívánja kerülni e rendelkezéssel azt az esetet, hogy esetlegesen egy ügyvéd által megírt keresetlevél e tény feltüntetése nélkül, a fél által kerüljön beadásra és így „kijátszva” az eljárási szabályokat, az „enyhébb”, jogi képviselő nélküli félre irányadó passzusok legyenek alkalmazhatóak.

A bírósághoz fordulás joga biztosításának szakmai garanciája a jogi képviselést, akár annak kötelező formája is. „Amíg a szociálisan rászorulóknak számára az állam biztosítja a pártfogó ügyvédi

²⁴⁰ A 2016. évi CXXX. törvény Indokolása

²⁴¹ Pribula László: Hatásköri és illetékességi szabályok az új polgári perrendtartásban. Jogtudományi Közlöny, 2017/6. szám, 261.o.

²⁴² 2016-os Pp. 74.§ (2) bek.

képviselőt, addig a kötelező képviselő (ügyvédkényszer) előírása nem sérti a bírósághoz fordulás jogát”.²⁴³

Fontos annak a szabálynak a megemlítése is, hogy a büntetőeljárásról szóló törvény alapján a bíróságnak megküldött polgári jogi igény vonatkozásában az előző három pont, tehát a nem megfelelő keresetlevél, az eljárási illeték megfizetésének és a kötelező jogi képviselő hiányának esetében a hiánypótlás nélküli visszautasítás nem alkalmazható.²⁴⁴

Hiánypótlási felhívás kiadása sikertelenségének esetei

j) a felperes a hiánypótlás végett neki visszaadott keresetlevelet e kitűzött határidő alatt nem adta be, vagy újból hiányosan adta be, és emiatt a keresetlevél nem bírálható el.	
--	--

A bíróság által kiadott hiánypótlásnak rövid határidőtűzést, a hiányok megjelölését, valamint a jogkövetkezményekre való utalást kell tartalmaznia. Sikertelensége esetén, az alább megjelölt esetekben a keresetlevél visszautasításának lesz helye az új Pp. alapján.

Törvényes képviselő mellőzése

2016-os Pp. 176.§ (2) bekezdése: *A bíróság visszautasítja a keresetlevelet, ha a felperes hiánypótlási felhívás ellenére...*

a) nem pótolta a fél mellőzött törvényes képviselőjét

A képviselő lényege abban ragadható meg, hogy az a más nevében és érdekében való fellépést, helyettesítést jelenti jogilag releváns cselekedetekben. A perbeli képviselő fogalmát pedig a következőképp lehet meghatározni: „a fél helyett és nevében való közreműködést a per vitelében vagy egyes eljárási cselekmények megtételében a polgári per sajátosságaira tekintettel a polgári perrendtartásban meghatározott módon, és akként, hogy a cselekvés joghatásai közvetlenül a képviselt félre nézve állnak be”.²⁴⁵

Törvényes képviselőről akkor beszélünk, ha a képviselői jogosultság törvény vagy más jogszabály rendelkezésén alapul. Akkor jár el törvényes képviselő a 2016. évi Pp. szerint, ha a félnek nincs perbeli cselekvőképessége vagy akkor, ha a fél részére a cselekvőképesség érintése nélkül

²⁴³ Udvary Sándor: A perbeli fő-és mellékszemélyek státuszának egyes kérdései – de lege ferenda im. 141-142.o.

²⁴⁴ 2016-os Pp. 176.§ (5) bekezdés

²⁴⁵ Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog im. 92. o.

rendeltek törvényes képviselőt, a személyes fellépés vagy meghatalmazottja útján való igényérvényesítés eseteit kivéve, illetve akkor is, ha a fél nem természetes személy.²⁴⁶ A bíróság a felek perbeli jog-és cselekvőképességét, továbbá a törvényes képviselőnek e minőségét az eljárás során bármely szakaszban hivatalból vizsgálhatja, sőt, már a keresetlevél alapján hivatalból vizsgálnia kell. A törvényes képviselő mellőzése mindkét perbeli pozícióban előfordulhat, főként az alperesi oldalon, speciális jogalanyok esetében okozhat problémát, ha helytelen törvényes képviselő kerül megjelölésre a keresetlevélben, mivel azt neki kell kézbesíteni, így perakadályt jelent a törvényes képviselő mellőzése.

Kötelező perben állás kérdése

b) nem gondoskodott azon személyek perben állásáról, akik ellen jogszabály szerint a per indítható, illetve akiknek a perben állása kötelező

A jogalkotó az 1952-es Pp. 130.§-ban szabályozott esetei közül a g) pontból emelte ki ezt a visszautasításra okot adó körülményt, mert ez esetben csak eredménytelen hiánypótlási felhívás után van helye a súlyos jogkövetkezmény alkalmazásának. Ha a felperes tehát nem az ellen indítja meg a pert, aki ellen – jogszabály alapján – szükséges lenne vagy nem állnak perben azok, akiknek a kényszerű pertársaság²⁴⁷ miatt kellene, a bíróság határidő tűzésével felhívja a hiányok pótlására és ennek eredménytelen eltelte után lehet visszautasítani a jövőben is a keresetlevelet. A jogszabály egyébként lehetőséget biztosít arra, hogy ha a felperes észleli, hogy a pert nem az ellen indította meg, akivel szemben az igény érvényesíthető, a perfelvételt lezáró végzés meghozataláig perbe vonhatja az alperesként általa megjelölt másik személyt. Ha a perbevonás iránti kérelem nem felel meg a törvényi rendelkezéseknek, a bíróság azt visszautasítja.²⁴⁸

A bíróságnak nincs jogszabályi kötelezettsége arra nézve, hogy figyelmeztesse a felperest: nem azzal az alperessel szemben indította a pert, akivel szemben az igény érvényesíthető, a kötelezettsége mindössze annyi, hogy hiánypótlás keretében felhívja azon személy perbe állítására, aki ellen jogszabály szerint a per indítható, illetve akinek perben állása kötelező.

Kényszerű pertársaság akkor jön létre, ha a felmerülő jogvita csak úgy rendezhető, ha valamennyi érdekelt fél részt vesz a perben, ez valamelyik oldalon többalanyúságot eredményez. Nem lehet például közös tulajdont megszüntetni valamennyi tulajdonostárs perben állása nélkül, de szükséges az özvegyi jog jogosultjának, haszonélvezeti jog, használati jog, jelzálogjog stb. jogosultjának a részvétele is. A körülményektől függően más érdekelt perbevonása is szükséges lehet.²⁴⁹ Kényszerű pertársaság jön létre továbbá újabb gyermektartásdíj fizetési kötelezettség megállapítása iránti perben, ha a kötelezett „keresetének ötven százalékát a korábbi

²⁴⁶ 2016-os Pp. 34.§ (2) bekezdés

²⁴⁷ 2016-os Pp. 36.§

²⁴⁸ 2016-os Pp. 51.§

²⁴⁹ 1/2008. PK vélemény VIII. pontja

bírói ítéleten vagy bírói egyezségeen alapuló gyermektartási kötelezettségek már teljesen kimerítették”²⁵⁰, ilyenkor ugyanis valamennyi érdekeltnek perben kell állnia.

Meg nem engedett keresethalmazat vagy pertársaság

c) nem nyújtott be – törvény által meg nem engedett keresethalmazatot vagy pertársaságot tartalmazó keresetlevél esetén – e törvény rendelkezéseinek megfelelő keresetlevelet

A 2016-os Pp. új visszautasítási okként szabályozza a meg nem engedett keresethalmazat vagy pertársaság esetén nem szabályszerűen benyújtott keresetlevél esetét.

Keresethalmazatról akkor beszélhetünk, ha egy perben több kereset kerül előterjesztésre, mely lehet *tárgyi* vagy *személyi* keresethalmazat, illetve ezek kombinációja is. Tárgyi keresethalmazat az, amikor a felperesnek több keresete van a másik féllel szemben, e keresetek pedig egymáshoz való viszonyuk alapján állhatnak *valódi* vagy *látszólagos* halmazatban.

Valódi tárgyi keresethalmazat esetén az igényérvényesítő félnek több keresete van, ezek létezése egymástól nem függ, mivel a felperes valamennyi előterjesztett kérelem elbírálását várja ítéleti rendelkezésben. Ennek kapcsán feltételül szabja a törvény, hogy valamennyi kereset a peres felek közötti ugyanazon vagy - ténybeli és jogi alapon - összefüggő jogviszonyból eredjen és ne legyen olyan a keresetek között, amelynek - a Pp. hatálya alá tartozó - elbírálása más bíróság kizárólagos illetékességébe tartozna.²⁵¹ Ha valamelyik pertársra vagy kereseti kérelem elbírálására a törvényszéknek van hatásköre, a per a törvényszék hatáskörébe tartozik.²⁵² További nyilvánvaló feltétel, hogy a keresethalmazat ne legyen törvényileg kizárt. A keresetlevélre vonatkozó szabályt is rögzíti a törvény: keresethalmazat esetén az érdemi részben feltüntetendő tartalmi elemeknek keresetenként kell megjelenniük, feltüntetve a kérelmek egymáshoz való viszonyát és az elbírálás kért sorrendjét is.²⁵³ Hibás volta esetén a 176.§ (1) bekezdés j) pontja alapján lesz a jövőben is visszautasítandó. A felperes nem minden esetben teszi meg jogválasztását a keresetlevél benyújtásakor. Nem ellentétes a kereset határozottságának követelményével, ha a fél vaglyagos kereseti kérelmet vagy éppen eventuális kereseti kérelmet terjeszt elő, azonban követelmény mindkét esetben, hogy az előterjesztett kérelmek a maguk egészében „integránsak”, azaz hiánytalanok és következetesek legyenek.²⁵⁴

A látszólagos tárgyi keresethalmazat több kereset vaglyagos vagy eshetőleges módon való előterjesztését jelenti, a perben csak egy kerül elbírálásra. A 2016-os Pp. szerint ilyen keresetek akkor terjeszthetők elő, ha ugyanabból a jogviszonyból erednek, az egyes kérelmek között nincs olyan, amelynek elbírálása más bíróság hatáskörébe vagy kizárólagos illetékességébe tartozna és amennyiben több alperes szerepel e pozícióban, valamennyi keresetet mindannyiuk

²⁵⁰ PK 142. szám

²⁵¹ 2016-os Pp. 173.§ (1) bekezdés

²⁵² 2016-os Pp. 20.§ (4) bekezdés

²⁵³ 2016-os Pp. 170.§ (4) bekezdés

²⁵⁴ Éless Tamás – Parlagi Máttyás: Az érvényesített joghoz kötöttség. in: Egy új polgári perrendtartás alapjai im. 355.o.

ellen előterjesztik.²⁵⁵ A hatásköri feltétel meghatározása megoldást jelent egy, a jogalkalmazásban felmerült problémára, miszerint a látszólagos halmazatból egyes keresetek a törvényszék, mások a járásbíróság hatáskörébe tartoznak. Újdonság a 2016-os Pp. szabályai között, hogy a látszólagos halmazatban álló kereset vagy keresetek elutasításáról a bíróság részítélettel is határozhat, ha további tárgyalásra van szükség más kereset vonatkozásában.²⁵⁶

A személyi keresethalmazatról akkor beszélünk, amikor a felperesi vagy alperesi oldalon, illetve esetenként mindkét oldalon több személy szerepel. Ekkor jön létre a pertársaság. A *látszólagos személyi keresethalmazat* – mivel nincs határozott kereseti kérelem – kizárt törvényi rendelkezés alapján²⁵⁷, csak a *valódi személyi keresethalmazat* megengedett.

A pertársaságnak az új kódex két fajtáját különbözteti meg keletkezés szerint: a *kényszerű* és a *célszerű* pertársaságot. Változatlan azonban az a megkülönböztetés, melynek alapja az anyagi jogerőhatás kiterjedése vagy ennek hiánya a felekre: ha igen, akkor egységes (új Pp. 36.§ és 37.§ a) pont), ha nem, akkor egyszerű pertársaságról (37.§ b) és c) pontjai) van szó.

A kényszerű pertársaságról már szóltam a kötelező perben állás kifejtésénél. A célszerűségi pertársaság eseteiben nem szükséges valamennyi érintett perbeli részvétele a jogvita eldöntéséhez, a felek csak az ügyeik valamilyen összefüggése miatt vesznek részt a perben. Az erre vonatkozó törvényhely²⁵⁸ azon eseteket sorolja fel, amikor megengedhető az ügy egybefoglalása.

A fent részletezett szabályoknak nem megfelelő keresetlevelet tehát a bíróság hiánypótlási felhívás eredménytelenségét követően visszautasítja e pont alapján.

Áttétel esetén hiányzó kötelező jogi képviselő

d) nem gondoskodott a 73.§ (3) bekezdése szerinti esetben a jogi képviselőről

Ez a pont lényegében a már tárgyalt kötelező jogi képviselő hiánya miatti, hiánypótlás nélküli visszautasítás alóli kivételt jelenti. Előfordulhat olyan eset, amikor áttétel vagy kijelölés alapján jár el az a bíróság, amely előtti eljárásban a jogi képviselő kötelező, ám azon bíróság előtt, ahova a keresetlevelet eredetileg beterjesztették, nem volt kötelező a professzionális képviselő. Ilyenkor hiánypótlás keretében az újonnan eljáró bíróság megfelelő határidőt biztosít a felperesnek e keresetlevél visszautasítási ok elkerülése érdekében. Akkor fordulhat ez elő, ha a fél rosszul ítéli meg a bírósági hatásköröket és tévesen a járásbírósághoz nyújt be olyan keresetlevelet, melynek elbírálása törvényszék előtt történne.

²⁵⁵ 2016-os Pp. 173.§ (2) bekezdés

²⁵⁶ 2016-os Pp. 341.§ (3) bekezdés

²⁵⁷ 2016-os Pp. 173.§ (3) bekezdés

²⁵⁸ 2016-os Pp. 37.§

Keresetlevél egyéb hiányosságai

e) nem pótolta az (1) bekezdés j) pontjában foglaltakat tartalmazó, de egyéb okból hiánypótlásra szoruló keresetlevél hiányait

Ez a visszautasítási ok szorosan kapcsolódik a hiánypótlásra lehetőséget nem adó, (1) bekezdésbeli j) ponttal, vagyis a nem megfelelő keresetlevél kérdésével. Mivel az új törvény részletesen szabályozza a keresetlevél tartalmi és formai követelményeit, így nagyon szűk azon lehetőségek száma, amikor lehetőség van az egyéb hiányok pótlására és nem kerül rögtön visszautasításra. Ha például a keresetlevél a Pp. 170.§ minden pontjához tartalmaz valamit, de azok nem felelnek meg a törvényi követelményeknek vagy nem teljes körűek, akkor lehet hiánypótlást kibocsátani.

Mint már utaltam rá, a keresetlevél kötelező eleme a hatáskörre és illetékességre vonatkozó adatok feltüntetése. Ha a jogi képviselővel eljáró fél feltünteti ugyan e körben a hivatkozásait, de helytelenül teszi mindezt és egyéb adatok alapján sem állapítható meg az eljárni jogosult bíróság, akkor az új perrendtartás alapján hiánypótlásnak lehet helye.

Például a kiskorú gyermek tartása iránt indított pert a felperes a gyermek tartózkodási helye szerinti bíróságon indítja meg, azonban kitűnik a leírtakból, hogy házassági bontóper is folyamatban van, amely pert lefolytató bíróság kizárólagosan illetékes az újonnan megindított tartási per lefolytatására is. Ha ez a bíróság semmilyen módon nem állapítható meg, akkor eredménytelen hiánypótlási felhívást követően a keresetlevél visszautasításának van helye a 176. (2) bek. e) pont alapján.

Illetékhiány

f) nem pótolta – az (1) bekezdés k) pontja szerint a megjelölt pertárgyértéknek megfelelően megfizetett illetéken felül – a bíróság által a felperestől eltérően meghatározott pertárgyértékhez képest a hiányzó illetéket.

Ez a pont szorosan összefügg az előzőekben részletezett, eljárási illeték megfizetésének hiányával. A jogalkotó világossá teszi, hogy hiánypótlás kiadására csak akkor van lehetőség, ha a fél fizetett ugyan eljárási illetéket az általa tévesen meghatározott és keresetlevelében feltüntetett összeg szerint, ám a bíróság ezt elégtelennek találja.

Egyéb rendelkezések

Változást jelent az 1952-es Pp.-hez képest azon rendelkezés²⁵⁹, hogy a visszautasító végzés kézbesítését csak a felperes számára teszi kötelezővé, fellebbezési jogot is csak neki biztosítva. Az alperest csak értesíti a bíróság a megtett intézkedésekről, a felperes esetleges fellebbezését sem kell neki megküldeni észrevételezésre. Tartalmaz továbbá speciális kézbesítési szabályokat

²⁵⁹ 2016-os Pp. 177.§

is az új kódex a fél perbeli jogképessége vagy a törvényes képviselő mellőzése esetére. A keresetlevél előterjesztéséhez fűződő joghatások fenntartásának meghatározása lényegében nem változott, az új törvény értelmében azonban a keresetlevél szabályszerű előterjesztésekor hivatkozni kell a felperesnek az ügy előzményére. Ha a felperes ismételten nem szabályszerűen nyújtja be a keresetlevelét, a keresetindításra megszabott határidő nem hosszabbodik meg.²⁶⁰

Az idézés kibocsátása nélkül elutasított keresetlevélen lerótt, és a bíróság által mérsékelt illeték visszatérítésének a keresetlevél ismételt, szabályszerű benyújtása esetén sincs helye.²⁶¹ A jelenleg hatályos szabályozás szerint az eljárást megindító fél a visszautasító végzés jogerőre emelkedése előtt is benyújthatta újra keresetlevelét akár a saját fellebbezése ellenére is, amíg a perindítás joghatása be nem állt. Könnyíti ezért a bírósági eljárást a 2016-os Pp. rendelkezése, hogy a visszautasító végzés elleni fellebbezés visszavonásának vagy a fellebbezési jogról való lemondásnak kell tekinteni a visszautasító végzés jogerőre emelkedése előtt benyújtott keresetlevelet.²⁶²

IV. A PP. 130.§ ESETEI SZÁMOKBAN

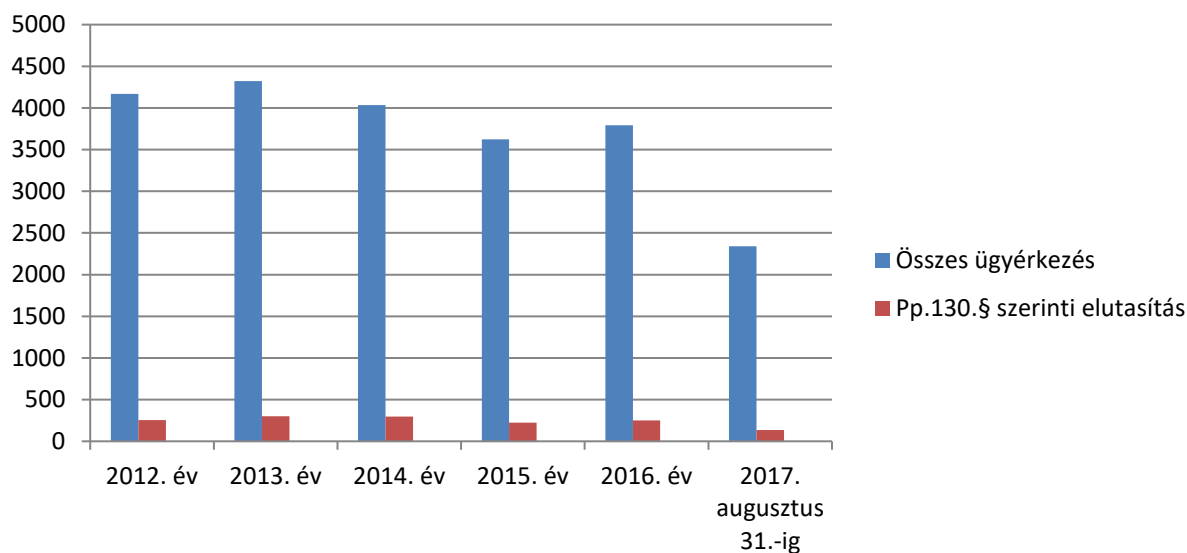
Az alábbiakban táblázattal és grafikonnal szeretném szemléltetni, hogy a bíróságunkon 2012. január 1. és 2017. augusztus 31. közötti időszakban milyen arányú az összes ügyérkezési számadathoz képest a Pp. 130.§-a alapján történő elutasítás.

	Összes ügyérkezés	Pp. 130§ szerinti elutasítás
2012. év	4169	258
2013. év	4321	302
2014. év	4033	296
2015. év	3625	224
2016. év	3793	251
2017. augusztus 31.-ig	2339	135

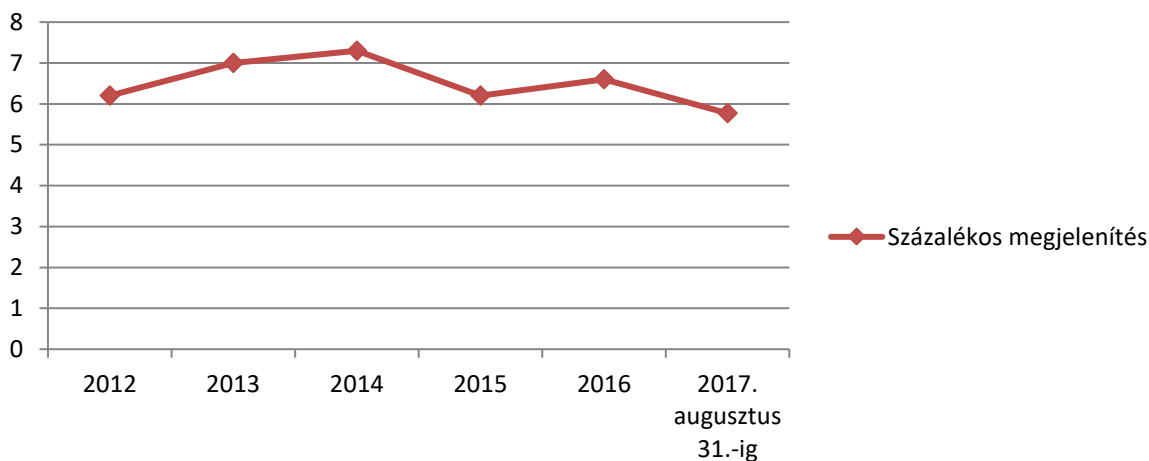
²⁶⁰ BH 2011.77.

²⁶¹ BDT 2015.3405.

²⁶² 2016-os Pp. 178.§ (2) bekezdés

Százalékos megjelenítés

V. ZÁRÓ GONDOLATOK

Pályamunkámat a polgári eljárásjog hazai fejlődéstörténetének rövid áttekintésével kezdtem, mely álláspontom szerint nélkülözhetetlen volt a közelmúltbeli események, a kodifikáció folyamatának, az új kódex nívumának megértéséhez. A dolgozat készítése közben máig hatónak éreztem a következő sorokat: „Az értékek megőrzése az újat alkotóknak csak a dicsőségére szolgálhat, már csak azért is, mert ez bizonyítja szakmai tanultságukat, képzettségüket, értéküket, hivatásbeli, gyakorlati tapasztalataikat”.²⁶³

Jelen tanulmány témáját alkotó fő fejezetben részleteztem az egyes keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítási, ill. visszautasítási okokat az új perjogi kódex szerkezetét követve. Igyekeztem rávilágítani az újdonságokra, a változásokra. Rendkívül kevés szakirodalom állt a rendelkezésemre e tekintetben, úgy gondolom, ennek oka az is, hogy a lehető legegységesebb

²⁶³ Imregh Géza: Gondolatok egy új polgári perrendtartásról. Magyar Jog, 2014/2. szám, 73.o.

legyen a jogalkalmazás a jövőben.

Végül, de nem utolsó sorban diagramot készítettem a bíróságunkon érkezett ügyek számához képest elutasított keresetlevelek számáról, mely statisztikai adatok színesítik a tárgyilagos leírását e témának.

„Be van fejezve a nagy mű, igen. / A gép forog, az alkotó pihen. / Év-millióig eljár tengelyén, / Míg egy kerékfogát újítani kell.” – írja Madách Imre legismertebb alkotásában.²⁶⁴ A jogalkotó valóban elvégezte a feladatát, megalkotta a 2018. január 1. napján hatályba lépő új polgári perrendtartási törvényt. Reméljük, „pihenésről” is szó lehet, mert ez az eljárásjogi szabályok tökéletességét, hézagmentességét és a gyakorlatban való alkalmazhatóságát jelentené! Azonban addig is, míg ez kiderül, a 2016-os Pp. komoly kihívás elé állítja a következő esztendőben a jogalkalmazók közösségét. Magyary Géza múlt században megfogalmazott gondolatai máig érvényesek: „...Hogy nem vagyunk mindenben egy véleményen, az nem baj. Minden eszme igen értékes adalék a megoldáshoz, ahhoz a helyes középúthoz, melynek felismerésében az okos, jogászai és politikus magyar szellem mindig mester volt, s melyet bizonyára most is meg fog találni”.²⁶⁵

Bízunk abban, hogy a „helyes középút” leképeződése az új polgári eljárásjogi törvényünk, az esetleges problémákat pedig az értékesnek bizonyuló eszmék cseréjével fel tudjuk oldani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A magyar polgári perjog főbb kérdései. Jogi és Államigazgatási Könyv-és Folyóiratkiadó, Budapest, 1953.
2. A polgári perrendtartás 1952 – 2016 (jogszabálytükör) Wolters Kluwer, Budapest, 2017.
3. A polgári perrendtartás magyarázata. Első kötet. (Szerkesztette: Szilbereky Jenő és Névai László) Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.
4. A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. (szerk.: Wopera Zsuzsa) Wolters Kluwer, Budapest, 2017.
5. Éless Tamás – Döme Attila: Alapvetések a polgári per szerkezetéhez. in: Egy új polgári perrendtartás alapjai (szerk.: Németh János, Varga István), HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014.
6. Éless Tamás – Parlagi Mátyás: Az érvényesített joghoz kötöttség. in: Egy új polgári perrendtartás alapjai (szerk.: Németh János, Varga István), HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014.
7. Gáspárdy László: Ötvenéves a polgári perrendtartás. Magyar Tudomány, 2003/2. szám
8. Imregyháza Géza: Gondolatok egy új polgári perrendtartásról. Magyar Jog, 2014/2. szám

²⁶⁴ Madách Imre: Az ember tragédiája (1861)

²⁶⁵ Magyary im. 106.o. (Jogtud. Közl.)

9. Kengyel Miklós: A magyar polgári perjog száz éve – az 1911. évi polgári perrendtartás. Magyar Jog, 2011/6. szám
10. Kengyel Miklós: Fejezetek az ötvenéves polgári perrendtartás történetéből. A törvény keletkezése és fogadtatása a korabeli jogirodalomban. Jogtudományi Közlöny, 2003/10. szám
11. Lugosi József: A hatályos polgári perrendtartás általános rendelkezéseinek reformja Magyarországon. Jogtudományi Közlöny, 2014/6. szám
12. Magyar polgári eljárási jog. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1957. (kézirat, szerk.: Beck Salamon)
13. Magyary Géza: Tudományos perjog. Jogtudományi Közlöny, 1918/14. szám
14. Névai László – Szilbereky Jenő: Polgári eljárásjog, Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.
15. Novák István: A „kristálygömb” előtt – Jövőt kutató gondolatok egy leendő Pp. árnyékában. Magyar Jog, 2002/8. szám
16. Osztoivits András: Új magyar Polgári perrendtartás szükségességéről. Magyar Jog 2010/3. szám
17. Parlagi Mátyás: Az érvényesíteni kívánt jog elbírálása, különös figyelemmel a Polgári Perrendtartás alapelveire. Magyar Jog, 2013/4. szám
18. Pribula László: Hatásköri és illetékességi szabályok az új polgári perrendtartásban. Jogtudományi Közlöny, 2017/6. szám
19. Schleiffer Pál: Néhány szó a régi és az új Pp. létrejöttének körülményeiről. Jogtudományi Közlöny, 1952/6. szám
20. Szabó Imre: Útban egy új polgári perrendtartás felé. Suum cuique: ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2016.
21. Székely János: A kötelező jogi képviselő és alkotmányossága Magyarország és Románia polgári perjogában. Jogtudományi Közlöny, 2016/6. szám
22. Szemenyei László: A perelőfeltételek kérdése az új Polgári perrendtartásban. Jogtudományi Közlöny, 1955/5. szám
23. Udvary Sándor: A jövő polgári perrendtartása madártávlatból. Pro Futuro, 2016/2. szám
24. Udvary Sándor: A perbeli fő-és mellékszemélyek státusának egyes kérdései – de lege ferenda. In: Egy új polgári perrendtartás alapjai, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014.
25. Varga István: Egység és sokféleség a perrendi kodifikációban – Egy új polgári perrendtartás szabályozási előkérdései. In: Egy új polgári perrendtartás alapjai, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014.
26. Walter H. Rechberger: Az osztrák polgári perrendtartás – Mintául szolgált-e az 1911. évi magyar perrendtartás számára? In: Közép-európai polgári perjogi reformok és kodifikációk az elmúlt negyedszázadban – Tradíció és megújulás (szerkesztette: Harsági Viktória) HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. 2014.
27. Wopera Zsuzsa: Az új polgári perrendtartás elvi alapjai. Jogtudományi Közlöny 2017/4.

szám

Elektronikus források

1. Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog – internetes letöltés PDF formátumban
2. Varga Istvánnak, a Polgári Perjogi Kodifikációs Főbizottság tagjának véleménye
<http://arsboni.hu/interju-varga-istvannal-2018-januar-1-en-hatalyba-lepo-uj-polgari-perrendtartasi-kodexrol/>
3. A 2016. évi CXXX. törvény Konceptiója

<http://www.kormany.hu/download/F/ca/30000/20150128%20Az%20%C3%BAj%20polg%C3%A1ri%20perrendtart%C3%A1s%20koncepti%C3%B3ja.pdf>

4. 1911. évi I. törvénycikk

<https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7101>

5. http://www.debrecebijogimuhely.hu/archivum/1_2_2016/az_uj_polgari_perrendtartas_ostott_targyalasi_rendszere_az_1911_evi_I_torvenycikk_tukreben/
6. www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf
7. eur.lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A12023P%2FTXT
8. „Az új polgári perrendtartás végletes: nagy lehetőségeket és számos megválaszolásra váró kérdést is tartalmaz” - interjú Virág Csabával, a Pp. Kódex Projekt szakmai vezetőjével – Központi Intranet
9. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ): Compendium of „best practices” on time management of judicial proceeding.

https://www.euromed-justice.eu/en/system/files/20090706165605_Coe.CompendiumofBstpracticesontimemanagementofjudicialproceeding.doc.pdf

Jogszabályjegyzék

1. 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról
2. 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről
3. 2003. évi CXXIII. törvény a társasházakról
4. 2009. évi CXV. törvény az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről
5. 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról
6. 2013. évi V. törvény a polgári törvénykönyvről
7. 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról

Egyéb források

1. Az Országos Bírósági Hivatal elektronikus tananyagait tartalmazó Coospace e-learning keretrendszerben elérhetővé tett, a 2016. évi CXXX. törvényről szóló anyag az igazságügyi alkalmazottak számára
2. A 2013. évi V. törvény Indokolása
3. Az 1952. évi III. törvény Indokolása
4. Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez – Kormos Erzsébet, Nagy Adrienn, Nagy Andrea, Wopera Zsuzsa
5. Nagykommentár a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez – szerkesztette: Kiss Daisy és Németh János
6. Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez (szerk.: Gárdos Péter / Vékás Lajos)
7. A 2016. évi CXXX. törvény Indokolása
8. A 2017. évi I. törvény Indokolása
9. 2/2012. közigazgatási-munkaügyi-polgári jogegységi határozat
- 10.4/2003. polgári jogegységi határozat
- 11.1/2008. PK vélemény
- 12.PK 142. számú állásfoglalás
- 13.PK 171. számú állásfoglalás

Bírósági határozatok

1. BDT 2013. 2965.
2. BDT 2015. 3405.
3. BDT 2017. 3641.
4. BH 1986. 337.
5. BH 1991. 334.
6. BH 1993. 618.
7. BH 1994. 689.
8. BH 1998. 342.
9. BH 1998. 422.
10. BH 1999. 26.
11. BH 1999. 572.
12. BH 2000. 80.
13. BH 2000. 503.

14. BH 2002. 235.
15. BH 2002. 108.
16. BH 2003. 188.
17. BH 2004. 52.
18. BH 2005. 358.
19. BH 2006. 15.
20. BH 2008. 24.
21. BH 2010. 191.
22. BH 2011. 77.
23. BH 2013. 272.
24. BH 2013. 97.
25. BH 2015. 286.
26. BH 2016. 87.
27. EBH 2001. 529.
28. EBH 2002. 650.
29. EBH 2002. 653.
30. EBH 2005. 1203.
31. EBH 2005. 1227
32. EBH 2005. 1376.
33. EBH 2012.P.14.

DR. MALIK GÁBOR

A KÖZÉRTHETŐSÉG ÉRVÉNYESÜLÉSE A BÍRÓSÁGI HATÁROZATOKBAN ÉS A BÍRÓSÁGI TÁRGYALÁSON

I. BEVEZETÉS

Az idei évben az Országos Bírósági Hivatal kiemelt figyelmet fordít a közérthetőség témakörére, ezt támasztja alá a pályázat idei mottója is. Ennek kapcsán olyan képzésen is részt vehettem, amely nyelvészeti szempontból is elemezte a problémát. Az oktatáson folytatott eszmecsere indította el bennem a motivációt, hogy bővebben is kifejtsem gondolataimat a tárgykörben. Véleményem szerint ugyanis maguk a bírósági dolgozók - kiemelten bírák, bírósági titkárok - sem mindig érzékelik a kérdés súlyát.

Itt jegyeznék meg egy olyan vélekedést, ami merőben relativizálja közérthetőségnek, mint központi törekvésnek a jelentőségét. A munkatárs párhuzamot vont a bíró és az orvos között abban a tekintetben, hogy mindkét foglalkozás gyakorlója szaknyelvet használ, amit a laikus személyek nem, vagy csak részben ismernek. A párhuzamban megragadta, hogy az orvos által latinul leírt diagnózist sem kell értenie a páciensnek, mivel a lényeg csupán az, hogy meggyógyuljon. Ezen a vonalon tovább haladva, a bírósági ítéletnek sem kell közérthetőnek lennie, mivel annak központjában az elbírált jog áll. Valójában tehát az ítélet rendelkező részén van a hangsúly, azon túl az indokolás már érdemi jelentőséggel nem bír. Ezzel a gondolatmenettel semmilyen szinten sem tudok egyetérteni. Egyrészt az orvosok között is megindult egy olyan folyamat, ami kísérletet tesz az orvosi szaknyelv racionalizált használatára. Aminek van magyar megfelelője, azt nem kell idegen nyelven leírni. Ha a beteg érti, hogy mi a baja, akkor nagyobb bizalommal fordul az orvoshoz, elhiszi, amit hall, olvas, mivel maga is fel tudja dolgozni. Úgy vélem ez a párhuzam már inkább kompatibilis a jogalkalmazással, mivel ha felek értik, hogy mi áll az ítéletben, azt könnyebben fogadják el, ha pedig nem fogadják el, adekvátabb jogorvoslati beadványokat tudnak szerkeszteni, és nem csupán azt írják le, hogy mennyire elégedetlenek az igazságszolgáltatással. A közérthetőség tehát kulcs a hiteles igazságszolgáltatáshoz, ami hosszú távon elégedettséget, bizalmat generál az ügyfelekben. Könnyebb elfogadni azt a döntést, amit megért az ügyfél. Azt gondolom tehát, hogy ameddig az igazságszolgáltatásban dolgozók között van olyan, aki nem látja be a közérthetőség jelentőségét, addig a témával lehet, és kell is foglalkozni.

Gyakorló bírósági dolgozóként magam is naponta olvasom az ügyfelek beadványait, hallgatom vélt, vagy valós jogi problémáikat a panasznapokon. Nem állítom, hogy ezek nem tudnak bosszantólag hatni, olykor engem is meglep az ügyfelek tájékoztatatlansága, egy-egy hiánypótlásra érkezett válasz. Ezen a ponton azon is szükséges elgondolkodni, hogy ez a tájékoztatatlanság honnan eredeztethető, és ami talán fontosabb, hogyan számolható fel, vagy legalább csökkent-

hető. Itt tennék egy óvatos kitérőt, ugyanis azt gondolom, hogy nem csupán a bírósági határozatok közérthetőségében kell keresni a probléma forrását. Meg kell vizsgálni azt is, hogy a középiskolai tanulmányok során mennyire tudnak felkészülni a felnövő fiatalok arra, hogy később felelősségteljes állampolgárokként saját ügyeikben értő módon tudjanak eljárni. Avatatlan ügyfelektől nem várható el, hogy a jogszabályokat és azok bevett értelmezését is ismerjék, de a jogalkalmazók sem adhatnak ki a kezükből végletekig leegyszerűsített határozatokat. Mint általában a megoldás itt is valahol középen van.

A téma tehát adott, időszerű, és szép feladatnak ígérkezik a megoldása felkutatása is, illetve javaslattétel a megoldásra. A helyzetet nehezíti a polgári eljárásban bevezetett elektronikus eljárás is. Bár ez a jogi képviselő nélkül eljáró feleket egyelőre még nem érinti, de az igazságszolgáltatás jövőjében látható, hogy a papír alapú ügyintézés egyre inkább háttérbe szorul, és a törekvés az, hogy a felek elektronikus úton továbbítsák beadványaikat. Úgy gondolom, hogy tehetünk lépéseket a közérthetőbb igazságszolgáltatás felé, ami credibilisebb, átláthatóbb, „szolgáltatóbb” is egyben.

Dolgozatomban a fentebb említett célok eléréséhez próbálok majd javaslatokat tenni. A témát öt főbb pontban kívánom megközelíteni. A jelen, általános bevezetőt követően nyelvészeti szempontból fogom elemezni az igazságszolgáltatást. A felekkel történő kommunikáció alapja főként az írott szöveg, tehát érdemes fókuszálni a hivatalos nyelvezet vizsgálatára, kiemelt figyelmet szentelve annak visszasságaira is. A harmadik részben a polgári jogi határozatokat kívánom górcső alá venni, hogy akár az elsőfokú, akár a másodfokú határozatok mennyiben állják ki a közérthetőség próbáját. Itt kívánom megjegyezni, hogy nagyobb jelentőséggel bírnak a járásbírói hatáskörbe tartozó elsőfokú határozatok, mivel ezen a szinten kevesebb esetben járnak el jogi képviselők, tehát az ügyfelek gyakrabban találják magukat szemben közvetlenül az igazságszolgáltatással. Foglalkozom a tárgyalótermi kommunikációval is, ami az élőbeszéd miatt különleges helyzet jogalkalmazónak, ügyfélnek egyaránt, mivel mód van az azonnali reakcióra is. Természetesen különbséget kell tenni a különböző pertípusok között is. Egy családjogi per merőben más kommunikációt kíván meg a kötelmi perhez képest, de különleges helye van a gondnokság alá helyezési eljárásoknak is. Ebben a körben röviden kitérek majd a panasznap intézményére is. Végül, de nem utolsó sorban a korábbiakból levont következtetések alapján megoldási javaslatokat is fel szeretnék kínálni.

II. NYELVÉSZETI MEGKÖZELÍTÉS

Mielőtt rátérnék, dolgozatom azon részére, amiben a közérthetőség érvényesülését vizsgálom a polgári jogi jogalkalmazásban, úgy vélem érdemes foglalkozni a probléma nyelvészeti megközelítésével is. A hivatali nyelv, azon belül is a jogi szaknyelv kettősségének vizsgálatával juthatunk oda, hogy megértsük, milyen nehéz helyzetben van a bíró, amikor a határozatát írásba foglalja, valamint tárgyalást vezet, ítéletét szóban indokolja. A jogi szaknyelv ugyanis a befogadó

közege miatt speciális. Egyrészt szól a jogászai társadalomnak, azon belül a jogi képviselőknek, magasabb bírói fórumnak, ezért nem nélkülözheti azt a szakmai igényességet, ami megalapozottá teszi az ítéletet. Másrészt szól a laikusoknak is, hiszen a cél, hogy a felek közötti jogvita úgy dőljön el, hogy ők is értsék azt, ami az ítéletben szerepel. Ne csak addig terjedjen az érdeklődés, hogy melyik fél fizet, és mennyit, hanem az indokolás is figyelmet kapjon. Meggyőződésem, hogy a több közérthetőbb határozat kevesebb fellebbezést eredményezne. Következőkben tehát azokat a nyelvészeti fogalmakat definiálom, amik a probléma megértéséhez és megoldásához elengedhetetlenek.

A szaknyelv fogalma

A köznapi nyelvhasználatban megkülönböztetünk közvetlen nyelvhasználatot, amihez képest beszélhetünk hivatali nyelvről. Másként megnevezve informális és formális ellentétpárról van szó. A jogi szaknyelv is a formális csoportba tartozik, hiszen van a társadalomnak olyan csoportja, amelyik „beszéli ezt a nyelvet”, így előnyt élvez azzal szemben, akinek erre nincs lehetősége.²⁶⁶

A jogi szaknyelv a jogászai szakma által kialakított és használt nyelvi regiszter, elsődleges szerepe, hogy közvetítője legyen az állam által alkotott kötelező magatartási formáknak.²⁶⁷ Hatóköre túlmutat a jogi szakmai közösségen, hiszen az egész társadalom által használt. Mivel az egész társadalomra hatást gyakorol, így a jogi szaknyelv természetes velejárója, hogy minél letisztultabbnak, minél egyértelműbbnek kell lennie. Ez persze a jog sajátja is, hiszen a jogi szabályozás célja a társadalmi együttélés szabályozása, kereteinek meghatározása, ehhez szükséges az objektivitás, pontosság egyértelműség. Ezzel együtt azonban nem nélkülözheti a szakki-fejezések használatát sem. Ez a formalizmus az, amihez ragaszkodni akkor is, ha ez a célszövegben nehezen értelmezhető.²⁶⁸ A jogi szaknyelv helyzetét tekintve, elmondható, hogy nem zárható ki, nem helyettesíthető, mivel olyan közvetítő közegként viselkedik, ami a jogszabályokat alkalmazza a konkrét, felek közötti jogesetekre. A formalizmus tehát szükségszerű, a jogi érvelésnek ugyanis jogilag is relevánsnak kell lennie, mivel ennek hiánya egy biztos hatályon kívül helyezést von maga után. Emiatt viszont a jogilag releváns szöveg magában hordozza a közérthetőség problémáját, mivel a köznyelv többnyire informális. A formalizmus végső soron kommunikációs gátat okoz.

A jogi szaknyelv már a kialakulása kapcsán magában hordozta a közérthetőség nehézségét. Már 1922-ben születtek túlbonyolított, nehezen érthető hivatalos közlemények. Kosztolányi

²⁶⁶ Sándor Klára: „Hivatalok, információs technológiák”- a nyelvi kérdőív adatainak első elemzése. In.: Stratégiai szereplők és hivatali nyelvhasználat, Budapest, 2002, 57. old.

²⁶⁷ Dobos Csilla 2010: Jogi szaknyelv és szakmai kommunikáció. In.: Szaknyelvi kommunikáció. Szerk.: Dobos Csilla. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2010. 260. old.

²⁶⁸ Dr. Bódi Zoltán előadása a Fővárosi Törvényszéken 2017. április 5-én.

Dezső már ekkor rámutatott arra, hogy a formális stílusú szövegek értelmezése mekkora kihívást jelent. Megjelent az alábbi közlemény: *„a kormány nincsen abban a helyzetben, hogy az állatállomány kiszolgáltatása iránt támasztott igény teljesítésének lehetőségét elismerje”*. A költő megjegyezte, hogy *a kalocsai meg a szolnoki paraszt azonban, ki csak arra kíváncsi, elviszik-e a marháját vagy sem, s nem tudja, hogy ez a halmozott birtokviszony a francia szövegben csakugyan ékesen és világosan hangzik, így sóhajt föl: „A magyar nép nincsen abban a helyzetben, hogy az ép nyelvérzéke ellen elkövetett kicirkalmazott és körülteremtett erőszakosság megérthetőségének körülményeit előmozdíthassa.”*²⁶⁹

Látható tehát, hogy a hivatalos szövegekben, így a jogi szaknyelvben ab ovo bele van kódolva a közérthetőség problémája. A fenti szöveg ugyan nem tartalmaz szakkifejezéseket, de azok a terjedős kifejezések, nyelvtani hibák fellelhetők, amiket ma is gyakran észlelhetünk a bírósági határozatokban is. Ezekre még később kitérek az írásbeli határozatok elemzésénél.

A jogi szaknyelv kialakulásának alapjai

A jogi szaknyelv vizsgálata kapcsán érdemes kitérőt tenni a jogi terminus technikusok kialakulásának, meghonosodásának időszakára. Sok esetben több évszázados szaknyelvi hagyományról beszélhetünk, aminek helyére új definíció beillesztése nagyobb zavart okozna, mint amennyi előnnyel járhat.

A jogi szaknyelv irányított fejlesztése a 19. század második felére tehető. Természetesen a nyelvújítás erős hatást gyakorolt ezen a területen is. Kezdetben a jogi szakszótárak inkább csak szinonima szótárként léteztek. A szaknyelv kialakulásának három fő módját lehet megkülönböztetni. Vannak az ún. közvetlen, belső minták. Ezek régi, elfeledett kifejezések felélesztéséből állnak, forrása a népnyelv. A jog, így a jogi szaknyelv alapja a latin, ezért rengeteg kifejezés a latin nyelven honosodott meg. Az idegen kifejezéseket adaptáltak, vagyis magyar írásmóddal bevezették, egyes szavakat pedig lefordítottak, vagy csak a szavak tükörfordítását terjesztették el. A latin nyelvi hatás mellett a német nyelvnek is jelentős befolyása volt, aminek alapja, hogy a kontinentális jogi hagyományra erősen támaszkodott a magyar jogfejlődés. Ebből következik, hogy a terminus technikusok egy része is a német nyelvterületről szivárgott át, méghozzá szintén tükörfordítás formájában. Több nyelvújító is szorgalmazta a magyar kifejezések alkalmazását, felismerték ugyanis, hogy kifejezéseink nagy része latin, emiatt a magyar nyelv jogi kifejezésekben szegény. A jogi terminusok meghatározására is törekedtek a szótáralkotók, mivel csak az egységes értelmezés vezethet egységes jogalkalmazáshoz. Fogalomalapú szóalkotásra törekedtek, ami kerüli a tükörfordítást, de az idegen nyelvi kifejezéshez magyar nyelvi megfelelőt alkot, ami széles körben ismertté válik, valamint egységessé is a jelentésbéli meghatározottság folytán. A jogfejlődés ezt a folyamatot gerjesztette, aminek alapvető ellentétpárja, hogy fogalmainkat találjuk, vagy alkossuk, vagyis a már meglévő kifejezéseink között van a megoldás, vagy

²⁶⁹ <https://www.nyest.hu/hirek/a-hivatalos-irasmodor-nem-ma-romlott-el> (letöltés: 2017. augusztus 21.)

fogalomalkotással, fordítással új szavakat képezzünk. Fontos kiemelni, hogy 1844-ig nem a magyar nyelv volt a hivatalos, tehát nagy lemaradásban volt a jogászai és nyelvészeti társadalom is.

Kézenfekvő megoldásként szolgált, hogy az idegen elemek használatának elkerülése érdekében találjunk a meglévő szakszókészletben megfelelő – nyelvünkben régóta gyökeret vert – terminust az új fogalmak jelölésére. A jogászok ezzel szemben azzal érveltek, hogy ez a követelés semmibe veszi azt a tényt, hogy a régi terminusoknak továbbra is nélkülözhetetlen, immár jogtörténeti jelentésük van, és ha új terminusok alkotása helyett a tételes jogban is ezeket a régi terminusokat használnánk, az a jogfogalmak összezavarodásához és félreértésekhez vezetne. A jogi szaknyelv a terminushasználat tekintetében speciális, mivel nem csupán a fejlődés okozta terminusalkotás új termékei, hanem a már történetivé vált terminusok is tovább élnek, vagyis gyakorlatilag nem beszélhetünk a terminusok kihalásáról abban az esetben sem, ha az általuk kifejezett tartalom már nem képezi az élő jog szerves részét. Ezért nem volt járható út a jogi szaknyelv esetében a feledésbe merült kifejezések felélesztése az új fogalmak jelölésére.²⁷⁰

Elsődleges szempont volt, hogy a fogalmakat széles társadalmi rétegek számára kellett érthetővé tenni, tehát lehetőség szerint anyanyelvükön kifejezni. Minél több idegen kifejezés honosodott meg, annál nehezebbé vált a közérthetőség megtartása. Nem volt elvárható ugyanis, hogy a szélesebb társadalom a még csak kialakulóban jogi szaknyelvet folyamatosan nyomon kövesse, tanulja és értse. Magától értetődően szélesre tárult az az olló a szaknyelvet beszélők és a laikusok között. A jogi szaknyelv tehát hosszú történetre tekint vissza, évszázados hagyományozódásról beszélhetünk, emiatt sem várható el, hogy ez a nyelvezet átalakuljon és a beszélt köznyelv szintjén kezdjen működni. Kérdés persze, hogy a mai kor emberétől viszont elvárható-e, és ha igen, milyen mélységig a jogi szaknyelv ismerete.

A közérthetőség fogalma

A jogi szaknyelv mellett érdemes általánosságban definiálni a közérthetőség fogalmát is, valamint rögzíteni azt is, hogy mit is várunk el egy közérthető szövegtől, miben rejlik a közérthetőség jelentősége. Jelen dolgozatban a polgári jogalkalmazást vizsgálom csupán, azonban a közérthetőség problémája már a jogalkotásnál jelentkezik. A rosszul megszövegezett, nehezen értelmezhető jogszabály alkalmazása nagy valószínűséggel ilyen jellegű határozatot is fog eredményezni, mivel a jogalkalmazó azokat a fordulatokat, kifejezéseket fogja áttemelni az általa szerkesztett határozatba, amiket a jogszabály tartalmaz, hiszen csak a vonatkozó jogszabály által alátámasztott döntés tud kellően megalapozott lenni. Ezen a téren is történnek erőfeszí-

²⁷⁰ Szép Beáta: Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulásának történetéhez. In.: Magyar Nyelvőr, 133. évfolyam, 3. szám, 2009. 310-313. old.

tések. Az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvény kapcsán több ilyen újítás is felfedezhető.²⁷¹

A közérthetőség jelentősége abból is fakad, hogy a társadalom jelentős része nem jogvégzett, egyéb felsőfokú végzettséggel sem rendelkezik. Legtöbben ugyanis elvégezték a nyolc általános iskolai osztályt, de értettségivel nem rendelkeznek.²⁷² Ez azt jelenti, hogy nagyobb valószínűséggel ők válnak a határozatok alanyaivá, ők kerülnek bele valamilyen pozícióba keresztül a polgári perbe. Ehhez képest speciális csoportot képeznek a gondnokság alá helyezett eljárásai, illetve azok az eljárások, ahol kiskorú is érdekelt.

De mit is jelent a közérthetőség? Egyrészt elvárás, hogy az adott szöveg feldolgozásához szükséges energia arányban legyen annak jelentőségével, másrészt a szöveg illeszkedjen a magyar nyelv sajátosságaihoz, a sztenderd magyar nyelvhasználathoz.²⁷³ Ez tehát azt jelenti, hogy a határozatban szereplő szavak érthetők legyen, ezen belül az olvasó egyértelműen meg is értse, hogy mit olvas. A közérthető fogalmazás tehát olyan, amit az olvasó elsőre megért. Akkor nevezünk egy szöveget közérthető megfogalmazásúnak, ha a célközönség meg tudja találni, amire szüksége van, megérti, amit talált és fel tudja használni az információt a saját igényeinek kielégítésére.²⁷⁴ A jogi szövegek közérthetőségének kapcsán az olvasónak ismernie kell a szavak általános jelentését, rendelkeznie kell a terminológia ismeretével is, továbbá ismernie kell a kontextust is, a jogi szabályozás mögöttes szándékát, amihez nem elég a jogszabály elolvasása.

A közérthetőség középpontjában az olvasó, befogadó áll, azonban ismételten felmerül a kérdés, hogy a civil jogi határozat esetében kit tekinthetünk olvasónak, akinek elsőre értenie, és értelmeznie kell az adott szöveget.

A közérthetőséget tehát érdemes az olvasó szemszögéből értelmezni. A befogadó az várja el, hogy a kapott határozatot, szóbeli indokolás elsőre megértse, az alapján cselekedni tudjon. Egy közérthetőség követelményének meg nem felelő határozat ezt az eredményt nem tudja felmutatni, ilyen elvárásnak nem tud megfelelni. Az a befogadó, aki ilyen határozatot kap kézhez, nem tud jogainak megfelelően cselekedni, ezáltal hátrányba kerül, akár az ellenérdekű féllel szemben is. Ha az olvasó nem érti a jogait, az olyan mintha nem is lenne, mivel nem tud vele élni.²⁷⁵ Nem tudja helyesen értelmezni a határozat rendelkező részét, a fellebbezési záradékot. A hosszú, nehézkesen olvasható és értelmezhető jogi indokolás pedig elveszi annak a lehetőségét, hogy a címzett elfogadja a bíróság döntését. Ebből kifolyólag válik a bíróság megítélése negatívvá. A kevésbé kitartó címzett, amint meglátja, hogy hosszabb lélegzetvételi határozatot

²⁷¹ Pátkai Nándor: A közérthető fogalmazásról – Az általános közigazgatási rendtartás nyelvezete. In.: Magyar Jogi Nyelv, 2017/1. Budapest, 23-27. old.

²⁷² Pátkai Nándor Im. 22. old.

²⁷³ Dr. Bódi Zoltán előadása a Fővárosi Törvényszéken 2017. április 5-én.

²⁷⁴ <http://vilagosbeszed.hu/> (letöltés: 2017. augusztus 23.)

²⁷⁵ <http://lumens.hu/2016/09/08/ha-nem-erted-meg-a-jogaidat-nem-tudsz-elni-veluk-olyan-mintha-nem-is-lennenek/> (letöltés: 2017. augusztus 23.)

kapott, átfutja, rosszabb esetben át sem olvassa, ami adott esetben felesleges fellebbezéshez, esetleg az indokolt jogorvoslatról való lemondáshoz vezethet.

A közérthető fogalmazásnak lehetnek szociális jellegű vonzatai is. A hátrányos helyzetű családokkal foglalkozó segítők gyakran tapasztalják, hogy ezekben a családokban kidobnak hivatalos leveleket, mert egyszerűen nem értik, hogy mi van bennük.²⁷⁶ Aztán értetlenül állnak azzal szemben, hogy adósok egy végrehajtási eljárásban, és esetleg egy többször engedményezett követeléssel kapcsolatban úgy nyilatkoznak, hogy ők a végrehajtást kérővel nem is kötöttek szerződést.

Nem gondolom, hogy gyakori példa lenne, de nem lehet szó nélkül elmenni a visszaélészerű jogalkalmazás lehetősége mellett sem. Akár a bíró, akár a bírósági titkár oldalán ott áll a speciális tudás, ami alkalmassá teszi feladatának ellátására. Ezt a tudást azonban akár gondatlanul, akár szándékosan fel lehet használni a határozat olyan jellegű megszővegezésére, ami a közérthetőség követelményének nem tesz eleget, ezáltal a bíró, vagy bírósági titkár el tudja kerülni a fellebbezés lehetőségét, így döntése felülvizsgálatát. A szövevényes fogalmazásmód ugyanis a korábbiak szerint elriaszthatja a felet jogorvoslati jogának gyakorlásától. A fél eleve nem érti meg, amit olvas, vagy bízik a bíróság döntésében, amibe ez által beletörődik. Ismétlem, nem gondolom, hogy ez a gyakorlat tömeges lenne, de elvi lehetősége adott a jogi képvisellel nem rendelkező felek esetében.

Maga az állam is tudja követni a fenti gyakorlatot, méghozzá a jogszabályok megfogalmazása által. A 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 2. §-a kimondja, *hogy a jogszabály tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszővegezni*. Ez a követelmény azonban nem biztos, hogy mindegyik jogszabályban megjelenik, ami tehát lehetőséget teremt az államnak, hogy a hatalmát a nyelven keresztül gyakorolja. Nem állítható, hogy ez cél, de az igen, hogy a magyar jogszabályok többsége alkalmas arra, hogy az állampolgárokat - pusztán a megszővegezés kapcsán - elriassza a joganyag megismerésétől. Bár úgy vélem, hogy az új Ptk., valamint az új Pp. sem illeszkedik bele ebbe képbe. Szerencsére. Az általános közigazgatási rendtartás kapcsán is igyekeztek a törvény megszővegezői közérthető jogszabály létrehozatalára. Példának okáért átvették az új Ptk-ban bevezetett szakaszok címezését. A határozat jogereje helyett pedig megjelent a végleges döntés fogalma. Tehát szerkezetileg és szövegezésileg is egyszerűsödött az új jogszabály.²⁷⁷ Korábban már utaltam arra, hogy a jogalkotás jelentős befolyással van a jogalkalmazás közérthetőségére. Ebből következik, hogy a közérthető, könnyen értelmezhető jogalkotás transzparens államot eredményez, ezen keresztül a jogalkalmazás is következetessé és átláthatóvá válik. A folyamat végén pedig megnövekedhet a közbizalom a jogalkalmazás iránt. Van olyan törekvés, aminek alapját az képezi, hogy a közérthető fogalmazást törvény szinten kell szabályozni, ebben kell lefektetni, hogy az

²⁷⁶ <https://mno.hu/grund/hivatali-nyelv-jogunk-van-erteni-amit-olvasunk-1296942> (letöltés: 2017. augusztus 23.)

²⁷⁷ Pátkai Nándor Im. 24-26. old.

államnak közérthető módon kell kommunikálnia az állampolgáraival.²⁷⁸

A közérthetőség kapcsán vizsgált konfliktusnak két pólusa van. Egyik végén a hivatal attitűdje áll, amelynek célja, hogy a jogi megtámadhatatlanság, ennek egyik lehetséges megoldási formája a bonyolult szakmai szövegek megfogalmazása. Következménye pedig, hogy csak a szakma tudja értelmezni a szövegeket, az állampolgár csak segítséggel, ami pénz- és időráfordítással jár. Előzővel szemben az állampolgár attitűdje a következő: a hivatal az állampolgárok felé közérthetően és pontosan kommunikáljon, ha ennek megvalósulása csorbát szenved, akkor az állampolgár úgy érzi, nem kezelik partnerként, nem kívánnak segíteni neki.

Általánosságban is érdemes nyelvi akadályokat, és velük együtt a megoldásokat összegyűjteni. Természetesen ezt követően majd a kifejezetten a civil jogi határozatokra is kivetítem a kérdéskört. A jogi nyelvhasználat bonyolultabb a köznyelvinél. Hosszabbak a mondatok, több a nominális szerkezet, illetve a terpeszkedő kifejezések. Szükségszerűen redundáns is, amire a pontosság miatt van szükség. Emellett magától értetődő a szakkifejezések gyakori használata.

Megoldásként érdemes hangsúlyt fektetni arra, hogy a mondatok rövidebbek legyenek. Inkább több, de rövidebb mondatból álljon a szöveg, kerülni kell a többszörös összetételt. Törekedni kell az alanyok, és így igék használatára. A nominális szerkezetek erőltetése magyartalan kifejezésekhez, sokszor passzív szerkezetekhez vezet. A redundancia is elkerülhető, bár a pontos tényállás miatt nehezebb elhagyni. Itt alapvetően a szóismétlésre érdemes figyelmet fordítani, de a helyettesíthetetlen szakkifejezések ezt a lehetőséget szűkebbre szabják. A szakkifejezések használatával kapcsolatosan érdemes felvetni egy esetleges értelmező rész bevezetését az adott határozatban.

Jelen fejezetben nem kizárólag a bírósági határozatokra szűkítve kívántam foglalkozni a jogi szaknyelvvél, valamint a közérthetőséggel. Olyan általános nyelvi megközelítést akartam tenni, ami jellemző a bírósági határozatokra, mivel azonban a problémakör jóval nagyobb területet érint, így jobbnak láttam generálisan is megfogalmazni bizonyos megállapításokat. Erre a fejezetre a későbbiekben rendszeresen vissza kívánok majd utalni, ami éppen annak bizonyítéka, hogy nem egy elszigetelt területről van szó, hanem a jogalkalmazás egészét is érintő kérdésről.

III. KÖZÉRTHETŐSÉG A BÍRÓSÁGOK ÍRÁSBELI HATÁROZATAIBAN

Jelen részben azt kívánom vizsgálni, hogy a közérthetőség miként érvényesül az írásbeli határozatokban. Ennek során arra szeretnék választ kapni, hogy a jogalkalmazás oldaláról vizsgálva miként mutatkozik meg, ha a határozat a közérthetőség kritériumába ütközik. Abból, a korábban már ismertetett helyzetből szeretném indítani a vizsgálat nézőpontját, hogy nem egyértelmű az egyes határozatok címzettje.

²⁷⁸ <https://mno.hu/grund/hivatali-nyelv-jogunk-van-erteni-amit-olvasunk-1296942> (letöltés: 2017. augusztus 23.)

Fontos kiemelni, hogy a polgári jogi ítéletek kapcsán nem érvényesül az Be.-ben meglévő, a határozatszerkesztést egyszerűsítő eljárásjogi cselekmény, hogy a felek az ítélet kihirdetése kapcsán azonnal nyilatkoznak a fellebbezési jogukról. A civil jogi bíró – kevés kivételtől eltekintve – minden esetben részletesen indokolt ítéletet ír, ami alapján a felek eldöntik, élnek-e jogorvoslati jogukkal. Sok esetben a felek el sem jönnek az ítélet kihirdetésére, ezért sem tudnának nyilatkozni a fellebbezéssel kapcsolatban. Mivel nem lehet tudni előre – legfeljebb sejteni –, hogy melyik ítéletekkel szemben érkezik fellebbezés, ezért a bíró nem kockáztathat, olyan megalapozottan indokolt ítéletet kell szerkesztenie, ami fellebbezés esetén a másodfokú bíróság előtt is megállja a helyét, de legalábbis nem szükséges az ítélet hatályon kívül helyezése. Ehhez természetesen az ítéletnek rendelkeznie azokkal a tartalmi kellékekkel, továbbá hoznia kell azt a színvonalat, ami felülvizsgálatra alkalmassá teszi, tehát hiánytalanak, logikusan felépítettnek, logikailag zártnak, koherensnek kell lennie. Emellett a jogszabályi hivatkozások szerepe szintén fontos, ahogy a szakkifejezések megfelelő alkalmazása is. Csak ezután juthat el oda a másodfokú bíróság, hogy a döntés érdemét, annak helyességét felülvizsgálja. Az ítéletnek tehát tudományos igényűnek kell lennie, hiszen a bírónak célja, hogy a másodfokú bíróságot is meggyőzze, jól döntötte el a jogvitát.

A „tudományos” minőségű megalapozottság mellett persze az elsőfokú bíró elsősorban a feleket kívánja meggyőzni az ítélet helyessége felől, aminek sokszor akadálya lehet a közérthetőség hiánya. Ha ugyanis a bíró kusza, laikus számára nehezen értelmezhető ítéletet alkot, ami pusztán fogalmazás módja folytán kizárja a felek megértésének lehetőségét, az elkerülhető fellebbezésekhez vezethet. Az egyszerűbb, „konyhanyelven”, lakonikusan szövegezett ítélet érthető lesz ugyan, de fellebbezés esetén megalapozatlan lehet a határozat. Persze az is elképzelhető, hogy a tudományos igényt mellőző ítélet mégis meggyőzi a feleket, így nem kerül sor az elsőfokú határozat megmérettetésére.

Előző gondolatmenet alapján a határozatok Pp. szerinti részeit szeretném megvizsgálni, hogy melyek lehetnek a közérthetőség szempontjából kulcsfontosságú elemek. A vizsgálódást ki kell terjeszteni a másodfokú határozatokra, valamint a Kúria határozataira. Itt szükséges elemezni a Kúria jogegységesítő szerepét a közérthetőség területén is.

Érdemes gondolom annak vizsgálatát is, hogy mely nemzetközi egyezmények, illetve magyar jogszabályok rendelkeznek a határozatok közérthetőségéről.

A vizsgálati módszer kapcsán előzetesen meg kívánom jegyezni, hogy interjút készítettem dr. Andrassy Mónikával, aki jelenleg a Gyöngyösi Járásbíróságon dolgozik, de korábban ítélkezett járásbíróságon első, törvényszéki első- és másodfokon, budapesti kerületi bíróságon és most vidéken. A közvélemény kutatást azért mellőztem, mert úgy vélem, hogy a tapasztalati tényeken alapuló vizsgálat kellő alpanyagot szolgáltat, valamint nem éreztem, hogy ebben a témában lehetőségem volna reprezentatívnak tekinthető, bírósági eljárásban részt vevő személyt

elérnem. Hozzáteszem, hogy saját szakmai tapasztalatomra is tudok támaszkodni. A közérthetőség kritériumnak való megfelelésre pedig következtetést lehet levonni a felek határozatokra adott válaszaiból, vagyis a hiánypótlásokra, befejező határozatokra érkezett beadványokból is.

Nemzetközi és hazai jogszabályi környezet

Nemzetközi és magyar jogszabályok, ha nem is explicit módon, de magukban hordozzák a közérthetőségnek való megfelelés követelményét. Ezeket a jogszabályokat érdemes a hierarchia szerint sorra venni.

Nemzetközi normák közül az Európai Unió Alapjogi Chartája a 47. cikkében kimondja, hogy *mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja. Mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybevételéhez.* Az Emberi Jogok Európai Egyezménye szintén kiemeli a tisztességes tárgyaláshoz való jogot a polgári jogi, valamint büntető ügyekben is.²⁷⁹ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya is kiemeli az igazságos tárgyaláshoz.²⁸⁰ A nemzetközi jogból szükséges kiemelni a Bírák Magna Chartáját, amelynek 16. pontja kimondja, hogy *a bírósági iratokat és a bírósági határozatokat érthető, egyszerű és világos nyelvezettel kell megfogalmazni.* Az Igazságszolgáltatási Tanácsok Európai Hálózata a Vilnusi Nyilatkozatban kimondta, hogy *az igazságszolgáltatásnak meg kell tenniük a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy erősödjön a bíróságokba vetett közbizalom. Az ítéletek és más bírósági határozatok világos és érthető nyelvezettel történő megfogalmazása mind elengedhetetlen e cél elérése érdekében.*

Az alapvető emberi jogokat tartalmazó nemzetközi egyezmények a tárgyalás, illetve a bírósági eljárások tisztességességén keresztül közelítik meg a kérdést. Úgy vélem, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog egyértelműen kiterjed a közérthető jogalkalmazásra is. Magától értetődő, hogy a nem érthető nyelvezetű határozat, vagy érthetetlen tárgyalásvezetés nem felel meg a tisztességes eljárás elvének, mivel az ilyen eljárásban szereplő laikus fél hátrányba kerülhet. Ehhez kapcsolódik az Alaptörvény, amely a XXVIII. cikk (1) bekezdésében megfogalmazza, hogy *mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.* Az Alaptörvény is általánosságban fogalmazza meg a nemzetközi szintű elvárásokat a bírósági eljárásokkal összefüggésben. Itt kiemelném a pártatlanság követelményét is, a bírónak tehát a felek számára biztosítani kell, hogy ne szenvedjen hátrányt, amiatt, hogy jogi képviselővel nem rendelkezik.

Ehhez képest a Bírák Magna Chartája, valamint a Vilnusi Nyilatkozat is konkrétan fogalmazza meg a közérthetőség követelményét. Ezek szerint a közérthetőség abban áll, hogy a bírósági

²⁷⁹ Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk 1. pont.

²⁸⁰ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikk 1. pont.

határozatok egyszerűek, tehát mindenki számára érthetők legyenek. Korábban magam is kifejtettem a bíróságok megítélése és a közérthetőség közötti összefüggést. Ezt a Vilniusi Nyilatkozat is hangoztatja. Célként emeli ki a bíróságokba vetett közbizalmat, amihez eszköz a közérthető nyelvezet.

Ami a magyar törvényeket illeti, a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotó számára jelöli ki, hogy a jogszabályokat úgy kell megalkotni, hogy azok egyértelműek legyenek a címzetteknek.²⁸¹

A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) az alapelvek között megismétli a pártatlan és tisztességes eljáráshoz való jogot. Itt a korábbi értelmezést továbbra is érvényesnek gondolom. A pártatlanság elve a törvény célja között jelenik meg, míg a tisztességes eljárás elve a bíróság feladataként szerepel. Ebből arra lehet következtetni, hogy a tisztességes eljárást a bíróságnak kell biztosítani, ami a határozatok megszövegezése, valamint a tájékoztatási kötelezettségen keresztül érvényesül. A tájékoztatási kötelezettség a hatályon kívül helyezési gyakorlat szempontjából is kiemelt szerepet játszik. Ezt később részletesen elemzem az odavágó gyakorlattal együtt.

A Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (új Pp.) 6. §-ában sokkal lakonikusabban fogalmazza meg a bíróság feladatát, amit közrehatási kötelezettségként ír elő. Ennek keretében *a bíróság a perkoncentráció érvényesülése érdekében az e törvényben meghatározott módon és eszközökkel hozzájárul ahhoz, hogy a felek eljárási kötelezettségeiket teljesíthessék.*

Közérthetőség a bíróság határozataiban

Az írásbeli határozatok szerkesztésére irányadó jogszabály a jelenleg hatályos Pp. 220-222. §-ai. A határozatok szerkezete négy részből áll: fejrész, rendelkező rész, indokolás, záró rész.

Ami az ítélet fejrészét illeti, úgy vélem, hogy az a közérthetőség szempontjából nem okozhat nehézséget. Ennél a résznél a későbbi hivatkozhatóság miatt érdemes nagy figyelmet fordítani a pontosságra, itt a bíróság megnevezésére, valamint az ügyszámra gondolok. Ezen túlmenően itt szerepel a felek és képviselőik neve, címe és a pertárgy megjelölése.

A rendelkező rész a kérelem tárgyában hozott döntést tartalmazza. Fontos, hogy kellően határozott, pontos, világos, érthető, kétséget kizáróan értelmezhető legyen. Tartalmaznia kell a (kezesi) kérelem iránti döntést, amin természetesen a bíróság nem terjeszkedhet túl. A pontosságnak itt is kiemelt jelentősége van, hiszen akár egyetlen számjegy elírása kihatással lesz a döntésre, amit utóbb a határozat kijavításával lehet csak orvosolni. A világosság, pontosság hiánya akár jogszabálysértést is eredményezhet. A Kúria eseti döntése szerint jogszabálysértő az

²⁸¹ A jogalkotásról szóló 2010. CXXX. törvény 2. § (1) bekezdés.

a közbenső ítélet, amelynek rendelkező része pontatlan.²⁸² A felperesek a perben a II. r. felperes egészségkárosodásával kapcsolatban felmerült vagyoni és nem vagyoni káraikat érvényesítették, de nem jelölték meg határozottan, hogy külön-külön milyen követelésük van. Ezt az elsőfokú bíróság sem követelte meg, így a keresetet teljesen elutasító ítélet ellen a felperesek által előterjesztett fellebbezést a másodfokú bíróság úgy bírálta el, és úgy hozott közbenső ítéletet, hogy a felperesek igényei tisztázatlanok maradtak. A Pp. 213. §-ának (3) bekezdése szerinti közbenső ítélet rendelkező része tehát a keresettel érvényesített jog fennállásának megállapításáról csak pontatlan rendelkezést tartalmazhatott, a határozat pedig tartalmilag és annak indokolása szerint is megalapozatlan. Az ítéleti döntésnek ki kell terjednie a perben elbírálásra kerülő kereseti kérelemre, több kereseti kérelem, illetőleg több felperes kereseti kérelme esetén ezek mindegyikére, valamint a viszontkeresetre és ellenkérelemre is. A rendelkező részben nem szerepelhet olyan tartalom, amely az indokolásra tartozik, és ez fordítva is igaz.²⁸³ Ehhez kapcsolódik a Kúria eseti döntése, ami kimondta, hogy a jogszabály előírásainak nem felel meg az a határozat, amelynek az indokolásából kell feltételezni azt a döntést, amelyet pontos és félreérthetetlen megfogalmazásban a rendelkező résznek kell tartalmaznia.²⁸⁴

A rendelkező résszel szemben támasztott további követelmény, hogy amennyiben végrehajtandó, akkor annak végrehajtásra alkalmasnak kell lennie. Ebben a körben jelentősége van a kötelezésnek, de a teljesítési határidőnek is. Itt az olyan határozatokat érdemes külön említeni, amelyek nem csupán pénzösszeg megfizetésére kötelezik valamelyik felet. A szülői felügyeleti jog gyakorlásával kapcsolattartással, gyermektartásdíjjal, birtokvédelemmel kapcsolatos perek rendelkező részei általában hosszabbak és egy meghatározott cselekményre irányulnak, emiatt szövegezésük nagyobb körütekintést igényel. A birtokvédelemmel összefüggésben például pontosan meg kell határozni a birtokháborító cselekményt, illetve azt a birtokot is, amire a határozat rendelkező része irányul. Lakás kiürítése kapcsán is pontosan szükséges megjelölni a kiürítendő ingatlant, valamint igény esetén a hozzá tartozó részeket is.

A későbbi végrehajtás során akadályt okozhat az is, ha a felek közötti egyezségben nem rendezték pontosan, hogy a gyermektartásdíj gyermekenként, vagy az összes gyermek után együtt illeti meg a felet. Az ítélet rendelkező részének tehát olyan világosan érthetőnek és minden kétséget kizárónak kell lennie, hogy annak szövege a végrehajtás során ne okozzon nehézséget.²⁸⁵ Amennyiben például házastársi közös vagyon megosztása esetén több ingóra is kiterjed a megosztás, az ingó vagyontárgyakat érdemes táblázatba foglalva, egyedileg megjelölve feltüntetni, hogy az később is beazonosítható legyen az esetleges végrehajtási eljárás során. Nem felel meg a végrehajtható rendelkezés követelményének az ítélet, ha annak csak az indokolási

²⁸² EBH 2006.1415

²⁸³ Asbóth-Hermány Lőrinc: Határozatszerkesztés és gyakorlati kérdések a közjegyzői eljárásokban. In.: Közjegyzők Közlönye 2013/5. 55. old.

²⁸⁴ EBH 2005.1318

²⁸⁵ BH 1985.325.

részből állapítható meg, hogy a rendelkező részben meghatározott időszakos marasztalás lejárt összegét az egyösszegű marasztalás tartalmazza.²⁸⁶ Adott esetben az első fokú ítélet rendelkező részének és indokolásának az egybevetése alapján az állapítható meg, hogy az elsőfokú bíróság az ítélet rendelkező részében nem egyértelműen fogalmazta meg a felperes többlethasználatdíj-fizetési kötelezettségére vonatkozó döntését. Márpedig a bíróság döntése a rendelkező részből kell, hogy kitűnjék. Az indokolás arra szolgál, hogy a rendelkező részben foglaltakat magyarázza, miért döntött a bíróság a rendelkező rész szerint. Ha tehát a végrehajtáshoz az indokolásra is szükség van, akkor az ítélet jogszabálysértő, a rendelkező rész nem végrehajtható. Az általam készített interjú világított rá, hogy értelmezési nehézséget jelenthet a rendelkező rész illetékre vonatkozó rész. Példaként említhető, hogy *„8 nap alatt rójon le 15.000.- Ft kereseti illetéket illetékbélyegen”*. Az illetékbélyeget ma már kevesen használnak, továbbá a lerovás kifejezés is sokak számára ismeretlen, a kereseti kifejezést, pedig a fizetési kifejezéssel keverhetik. Másik példa szerint: *„rójon le a pertárgy értékének 6 %-t kitevő, de nem kevesebb, mint 15.000 forint illetéket.”* Ennek gyakori értelmezése, hogy ha 15.000 forintot megfizet, akkor eleget tett a felhívásnak, de természetesen nem. Ugyanakkor ennek közérthetően való megfogalmazása, miszerint *pl. rójon le a pertárgy értékének 6 %-t kitevő összegű illetéket, amely nem lehet 15.000 forintnál kevesebb*, körülményes megfogalmazás lehet, egyben szintén nem teljesen egyértelmű.

Bár a rendelkező részhez kapcsolódik, de azon belül elkülönül a jogorvoslati záradék. Az jogorvoslati záradék nem része a rendelkező résznek, tehát ahhoz kötőerő sem fűződik.²⁸⁷ A Pp. 220. § (3) bekezdése kimondja, hogy *az ítéletnek a rendelkező részt követően tájékoztatást kell nyújtania arról, hogy az ítélet ellen van-e helye fellebbezésnek és hogy azt hol és mennyi idő alatt kell benyújtani. A feleket tájékoztatni kell arról is, hogy a 256/A. § (1) bekezdésének b)-d) pontjaiban felsorolt esetekben tárgyalás tartását kérhetik, illetve a fellebbezési határidő lejárta előtt előterjesztett közös kérelmük alapján a fellebbezés tárgyaláson kívüli elbírálása kérhető.* Ítélet esetén tehát nem kérdéses, hogy a jogorvoslati jogról tájékoztatni kell a feleket, ennek elmaradása abszolút eljárási szabálysértés, amely hatályon kívül helyezést von maga után. Végzés esetében azonban úgy vélem, hogy kicsit összetettebb a helyzet. Szigorú értelmezés szerint minden határozatnál fel kell tüntetni a jogorvoslati lehetőséget, illetve annak hiányát is. A Pp. ugyanis az ítéletre vonatkozó tartalmi elemeket írja elő a végzésre nézve is, ami alapján tehát - visszautalva a Pp. 220. § (3) bekezdésére - minden esetben tájékoztatást kell nyújtani a jogorvoslati jogról. A gyakorlat ettől kissé eltér. A pervezető végzések ellen a Pp. 233. § (3) bekezdés b) pontja alapján nincs helye fellebbezésnek. Ezekben az esetekben vannak olyan jogalkalmazók, akik feltüntetik, hogy a végzés ellen fellebbezésnek nincs helye, mások ezt elhagyják. Álláspontom szerint nem lehet súlyos hibának tekinteni utóbbit, de közérthetőség szempontjából helytállóbb gyakorlat, ha minden esetben feltüntetjük azt is, ha a végzéssel szemben nem lehet fellebbezéssel élni.

²⁸⁶ BDT 2008. 1754.

²⁸⁷ BH 2009. 15. II.

Érdeemes foglalkozni a jogorvoslati záradék szövegének közérthetőségével is. A jogorvoslati záradéknak minden esetben tartalmaznia kell, hogy a fellebbezés módját, és határidejét, vagyis ki kell terjednie arra, hogy mennyi időn belül, hány példányban, hová kell benyújtani a fellebbezést. Jelentősége van annak is, hogy mikortól számít a fellebbezési határidő. A bíróságnak a jogorvoslati határidő tekintetében adott téves, a törvénnyel ellentétes tájékoztatásának jogkövetkezményét nem lehet arra a jogi képviselőre hárítani, aki a perbeli cselekményt e tájékoztatásnak megfelelő határidőben teljesítette.²⁸⁸ A Pp. fellebbezési határidőre vonatkozó szabálya - miként főszabály szerint a Pp. valamennyi rendelkezése - kógens rendelkezés. A jogesetben szereplő végzés jogorvoslati záradéka - a törvény rendelkezésétől eltérően - a fellebbezési határidő kezdetét a végzés „kézhezvételében” jelöli meg, amely nem a kihirdetés, hanem a kézbesítés időpontjára utal. Márpedig a jogorvoslatról való tájékoztatás hiánya, a téves vagy pontatlan tájékoztatás miatt a felet hátrány nem érheti. Ez a szabály irányadó akkor is, ha a fél jogi képviselővel jár el, mert a jogi képviselő a bíróság intézkedését, rendelkezéseit nem bírálhatja felül, annak a törvénnyel ellentétes voltára legfeljebb jogorvoslatban hivatkozhat. Ügyelni kell hát arra, hogy mikortól számítódik a fellebbezési határidő.

Nem értékelhető a fél terhére, ha a jogorvoslati kérelmét azért nem a jogszabály által előírt módon terjeszti elő, mert a bíróság erre nézve téves tájékoztatást adott. Az első fokú bíróság végzésével a hitelezőt 10.000 Ft pénzbírsággal sújtotta. A döntését azzal indokolta, hogy a Pp. 394/I. § (2) bekezdése szerint, ha a perben a kapcsolattartás elektronikus úton történik, és az elektronikus úton kapcsolatot tartó a beadványát nem elektronikus úton terjeszti elő, a bíróság az elektronikus úton kapcsolatot tartót pénzbírsággal sújtja. A végzést a hitelező megfellebbezte, amiatt, hogy a jogorvoslati záradék nem tartalmazta, hogy milyen módon kell benyújtani a fellebbezést, ezért jóhiszeműen úgy vélte, benyújthatja a jogorvoslatot papír alapon is. A másodfokú bíróság a fellebbezést megalapozottnak találta, egyben kimondta, hogy a tájékoztatási kötelezettség a bíróságot jogi képviselővel eljáró fél esetén is terheli. Abban az esetben, ha a fél az elektronikus kapcsolattartást választotta, az a bírósági tájékoztatás, amely azt tartalmazza, hogy a félnek a fellebbezést a perbíróságnál írásban, 3 egyező példányban kell benyújtania, nem felel meg a törvény követelményeinek. Nem viselheti tehát a rossz tájékoztatás következményét a kioktatásnak megfelelően eljáró fél.²⁸⁹

Általános gyakorlat szerint a fellebbezési záradék szövegében felhívjuk a feleket, hogy a fellebbezést elbíráló bírósághoz címzett, de a határozatot meghozó bíróságnál benyújtva lehet előterjeszteni a fellebbezést. Az esetek többségében ez nem okoz nehézséget, de ez a szövegezés magában hordozza a tévedés lehetőségét, hiszen a laikus fél számára megtévesztő lehet, hogy

²⁸⁸ BH 2012. 96.

²⁸⁹ BDT 2016. 3607.

eltérő helyre kell benyújtani az iratot, mint ahova címezni kell. A rossz helyre benyújtott fellebbezés akár el is késhet emiatt.²⁹⁰ Ehelyett érdemes kicsit bővebben kifejteni a jogorvoslati záradékot, vagy akár több mondatban, külön kiemelve a határidőt, azt hogy hova kell benyújtani, végül a példányszámot. (Pl.: „A határozat ellen a kézbesítéstől számított 15 napon belül van helye fellebbezésnek. A fellebbezést az XY Törvényszéknek kell címzeni, azonban jelen bírósághoz kell benyújtani XY példányban.”) Ha az elemek külön mondatokban találhatók, több esélye van a félnek a megértésre, a többszörösen összetett mondat ugyanis értelemzavaró lehet.

Érzésem szerint az ítélet indokolása az, amely a legtöbb közérthetőségi problémát okozhatja. Itt áll fenn ugyanis leginkább a kollízió, ami a közérthetőség és a „másodfoknak szóló megfogalmazás” között feszül. A bíróságnak az indokolásban kell meggyőznie a feleket ítélete megalapozottságáról, de ez a feladat – fellebbezés esetén – a másodfokú bíróság felé is fennáll. Egyértelmű, hogy lényeges eljárási szabálysértésnek minősül, ha az első fokú bíróság az ítéletében nem állapít meg tényállást és az ítélete nem tartalmazza a jogi indokolást. Az ilyen első fokú ítélet ez okból megalapozatlan és felülbíráhatatlan.²⁹¹

A határozatok indokolása tényállással kezdődik, amiben a bíróság leírja, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékokból milyen tényekre vonhatott le következtetést. Úgy vélem, hogy itt a bíróságnak az egyszerűsége kell törekedni, itt lehet leginkább oly módon fogalmazni, hogy a közérthetőség követelményének is megfeleljen, hiszen a bíróság a valóságban lejátszódott folyamatokat ír le, amik ritkán igénylik szakkifejezések használatát. Érdemes azonban a szakkifejezéseket megmagyarázni, ami megtörténhet lábjegyzet formájában, de zárójeles megjegyzésben is. Amennyiben lehet, úgy érdemes még elkerülni a hivatalnokoskodó, terpeszkedő kifejezéseket. Ha lehet, akkor használható valamilyen szinonima. Gyakori jelenség a nominalizálás, vagyis főnevesítés. Ennek célja, hogy az ige használatával járó alany megjelölését elkerüljük. Ez azonban a magyar nyelvtől idegen, éppúgy, mint a szenvedő szerkezet használata. A szenvedő szerkezet idegen nyelvek előszeretettel alkalmazzák, ám a mi nyelvünkben kerülendő. Úgy vélem, hogy fentebb említett példák nem hibák, azonban kis odafigyeléssel könnyebben érthető szöveget is létre lehet hozni. Bizonyos ügytípusoknál sok adatot kell feltüntetni a tényállásban. Itt táblázatok szövegbe ágyazásával segíthető a könnyebb érthetőség, áttekinthetőség.

Az ítélet jogi indokolása tartalmazza az egyik oldalról „jogászai okoskodást”, másik oldalról a magasabb röptű jogászai okfejtést, a valódi jogalkalmazói tevékenységet. Itt érdemes a legtöbb figyelmet fordítani arra, hogy rövidebb, kevesebb összetételből, közbevetésből álló mondatba foglaljuk gondolatainkat. Mivel a határozat ezen része a legnehezebben érthető, ezért a rövidebb mondatokkal a határozat egésze is közérthetőbb lesz.

A jogi szaknyelvről külön is szeretném kifejteni elgondolásaimat. Az alapvetésnek minősül, és az interjúból is kiviláglik, hogy a jogi szakkifejezések nem mellőzhetők a szövegből. Használatuk

²⁹⁰ BH 2001. 47.

²⁹¹ BDT 2007. 1636.

elengedhetetlen, hiszen a szöveg megalapozottságát segítik elő, valamint céljuk az egyértelműség és a folytonos definiálás elkerülése.²⁹² Természetesen helyettük szinonimák keresésére, bevezetésére sincs lehetőség, mivel a szakkifejezések nagy része nem csak a jogirodalom által ismert, hanem a jogszabályok is ezen a nyelven fogalmazzák. Korábban már említettem a szakkifejezések kialakulásának útját. Látható, hogy sokszor évszázados berögződésről van szó, tehát a szókészlet cseréjére nincs mód. Megoldás lehet a szakkifejezések magyarázata, akár a magában a szövegben is. Ide vonható a jogszabályok rövidítése is. A határozat egy pontján megmagyarázott terminus technicus a későbbiek folyamán visszafelé hivatkozható, illetve előre bocsátható, hogy a rövidítés a továbbiakban milyen jelentést hordoz, mire utal. Hosszabb távon ki lehet alakítani olyan együttműködést nyelvészekkel, ami segíthet közérthetővé tenni a rendszeresen előforduló kifejezéseket a jogi szaknyelv sajátosságainak megtartása mellett. Orvosolható a probléma azzal is, ha a jogszabályokat is közérthetően fogalmazzák meg, annak absztraktságuk ellenére is.

Az indokolással összefüggésben vizsgálódáson körébe vonom az ítéletekben szereplő, korábbi döntésekre történő hivatkozásokat. Fontos leszögezni, hogy a magyar jog nem precedensjog, azonban az előbb említett hivatkozások meglehetősen gyakoriak, bár a gyakorlat inkább formális és mechanikus. A korábbi döntésekre a felek is előszeretettel hivatkoznak, mivel manapság könnyen elérhetővé váltak ezek a határozatok. A hivatkozások használata gyakorlati előnye, hogy jogszabály pótló erővel bírhatnak, jogalkalmazó érvelését erősítik, hiszen talált olyan döntést, ami egybevághat a saját véleményével. Kicsit emiatt önkényes is ez a fajta hivatkozási gyakorlat, hiszen a bíró természetesen szívesebben idéz olyan korábbi döntést, ami saját álláspontját támasztja alá. Mindenképpen érdemes a hivatkozási rendszert is átgondolni, valamilyen egységes formát találni az alkalmazásukra, főként amiatt, hogy hivatkozott döntés nem mindenben fedti a bíró előtt álló esetet, ezért a formális hivatkozás félreviheti az értelmezést, így a fél értelmezését is.²⁹³ A Kúria erre tett erőfeszítést, de erre később még részletesen kitérek.

Fenti javaslatok kapcsán fontos kiemelni azt is, hogy a jogi szaknyelven beszélő jogalkalmazó könnyebben boldogul, ha az általa megszokott stílusban, nyelven és színvonalon szövegezhetsé határozatait. Nem könnyű egy megváltozhatatlannak tűnő nyelvezetet megreformálni. Ehhez tevődik, hogy a Pp. 219. § (2) bekezdése alapján a határozatot annak meghozatalától számított legkésőbb 15 napon belül írásba kell foglalni. Az általam tapasztalt, jelenlegi ügyteher mellett a határidő megtartása komoly kihívást jelent a bírák számára. Emellett nem meglepő, hogy a rutinszerű, panelekből építkező és a közérthetőségre kisebb figyelmet fordító határszerkesztés dominál. Ez nem nevezném igénytelenségnek, inkább megfelelési stratégiának, hiszen nem vitatható, hogy a bíróságok vezetése kitűz a bírák számára egy elérendő befejezés számot.

Két irány tehát, ami kirajzolódik. Egyrészt új tendencia, hogy az eljárások rövidebbek, egyben

²⁹² Dr. Andrásy Mónikával készített interjú.

²⁹³ Kintzly Péter: Precedensjog- e a magyar jog? In.: Magyar Jog, 2014/6. 380-383. old.

egyszerűbbek is legyenek, ami talán a határozatokra is kiható elvárás lesz majd, másrészt egy nyelvészeti szakemberek bevonásával kidolgozott határozatszerkesztési sztenderd is bevezethető, amiben valamilyen konszenzus alakítható ki a szakkifejezések megfelelő alkalmazása és a közérthető fogalmazás között. Érdeemes lenne megtalálni a megfelelő arányokat, ebben vélhetően a magasabb bíróságok fognak irányt mutatni. Úgy vélem jó irány, hogy az új Pp. 351. § (3) bekezdése 30 napos írásba foglalási határidőt szab meg a jogalkalmazók felé, ami elmélyültebb határozatszerkesztési munkát tesz lehetővé.

A fentiekben megfogalmazottak budapesti kerületi szintre, vagy vidéki járásbírósági szintre nézve is értelmezhetők. Vidéken sokkal egyértelműbbek akár a kioktatások, akár a felhívások vagy az indokolások, nagyobb igény van arra, hogy a fél megértse azokat, mivel talán kevesebben járnak el jogi képviselővel. A kerületi határozatok nem feltétlenül olyan magasröptűek megfogalmazásukban, mint a törvényszékiek, ez utóbbiak is cizelláltabbak, kiforrottabbak lehetnek. Ez feltehetően arra vezethető vissza, hogy a kötelező jogi képviselet miatt a bírák eleve magasabb színvonalra törekedhetnek, mivel a felek is joghoz értő szakemberek. Ez nem kritika az helyi szinten eljáró bírák számára, de tény, hogy a felek képességei hatással lesznek a határozatok minőségére, amennyiben feltesszük, hogy a közérthetőség követelményének meg kívánunk felelni.

Az elsőfokú határozatokhoz képest eltérő elvek mentén készülnek a másodfokú határozatok, valamint a Kúria felülvizsgálati határozatai. Úgy vélem a fellebbviteli határozatoknál eleve nem lehet kérdés, hogy a feleken kívül szólnak-e az első fokon eljáró bíróságnak, hiszen az a céljuk, hogy arról alkossanak véleményt. Nyilvánvalóan fontos visszajelzések lesznek ezek a határozatok, mivel ezekből az első fokon eljáró bíró, bírósági titkár munkájáról is következtetést lehet levonni. A bírósági titkárok értékelésénél, valamint később a bíróvizsgálatnál fontos elemzési szempontot jelentenek a másodfokról visszaérkezett határozatok. Más oldalról nézve szintén speciálisak ezek a határozatok, mert fő szabályként járulékosak, vagyis az elsőfokú határozatot a jogorvoslat keretein belül vizsgálja. Ez alól természetesen kivételt képeznek az abszolút hatályon kívül helyezési okok. Arra kell kitérni ezeknél a határozatoknál, miért megalapozott, vagy épp ellenkezőleg miért nem alapos az elsőfokú döntés. A helybenhagyás megszerkesztésének nehézsége éppen ebben áll, hiszen egy önmagában megalapozott döntést elég nehéz másként indokolni, mint úgy, hogy kellően megalapozott. Ez azonban merőben tautologikus értelmezés, nem könnyű valami újat mondani.

A fellebbviteli határozatoknak, így különösen a Kúria határozatainak jogegységesítő funkciója is van, ami azt jelenti, hogy elvi iránymutatásul is szolgálhatnak, későbbiekben hivatkozhatókká válnak. Ebből következik, hogy nem is kizárólag az első fokon eljáró jogalkalmazónak, hanem kiterjesztőleg, az többi elsőfokú bírónak, titkárnak szólnak. Akár helyi szinten is, mivel a helyi bíróságok a saját másodfokaikat gyűjtik, elemzik, amiből a követendő gyakorlatot alkotnak. Ez országos szinten is igaz. Álláspontom szerint emiatt a funkció miatt ezek a határozatok tudo-

mányosabb igénnyel készülnek, nem kizárólag az aktuális felekre nézve, hanem absztrakt szinten is megfogalmazzák követendő jogértelmezést. Ennélfogva ezen a szinten nehezebb megfelelni a közérthetőség követelményének is.

A Kúria Stíluskönyve

Következőkben érintem a Kúria Stíluskönyvét. A joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményében olvashatjuk, cél volt a Kúria határozatszerkesztésének egységesítése. Az elemző munkának ki kellett terjednie a Kúria ítélkezésének valamennyi területére, és át kellett fognia a Kúria mindhárom kollégiumának, valamennyi szakágának határozatszerkesztési tevékenységét. Az elemzés célja volt, hogy az igazságszolgáltatás egységesítését segítse elő, mivel kiemelkedő szempont, hogy a jogviták egységes jogalkalmazói gyakorlat alapján, ésszerű időn belül kerüljenek elbírálásra. A bírósági határozatokon nem kérhetők számon a szépirodalmi művekre jellemző követelmények, az azonban vitathatatlan, hogy a határozatszerkesztés „intellektuális jellegű alkotótevékenység”, amely feltételezi a zárt logikai gondolkodást, a „mű” zárt logikai egységét.²⁹⁴

Kiemelte az összefoglaló vélemény, hogy a határozatok meggyőző erejét gyöngítheti, ha tele vannak nyelvi hibákkal megformált, bonyolult mondatokkal, szerkezetileg nehezen áttekinthető, indokolatlan mértékben részletezők, kellőképpen nem magyarázott jogtételektől hemzsegnek.

A Stíluskönyv tulajdonképpen a Kúria elnökének utasítása, voltaképpen Szabályzat a kúriai határozatok szerkesztéséről. Egyrészt a kúriai határozatok egységes formai követelményeit írja elő, ezzel azonos megjelenést kapnak a határozatok, másrészt a tartalomra is tesz ajánlásokat. A Stíluskönyv jelentősége túlmutat azon, hogy a Kúria határozatai egységes forma mellett, egységes szerkesztési elvek mentén készülnek. Ez a szerkesztési gyakorlat követhető és követendő is. Több olyan törvényszéki másodfokú tanács van, amely a kúriai ajánlások betartásával készíti saját határozatait.

Az Ajánlás is kimondja, hogy a bírósági határozatokkal szemben alapvető követelmény, hogy tartalmuk világos, stílusuk gördülékeny és igényes, nyelvi megformáltságuk pedig hibátlan legyen.²⁹⁵

Ehhez mérten a határozatok formai szerkesztésére az átláthatóság jellemző. A tanács tagjai, a felek, képviselőik átlátható szerkezetben szerepelnek, az ügyek megjelölése is egységes. Itt emelném ki a Stíluskönyv függelékét, ami a pertárgyak megjelölését is meghatározza. Formai oldalról jelentős még, hogy a kiemelések használata, ami arra vonatkozik, hogy hol használható kiemelés, ritkítás, kurziválás. Kurziválás például akkor alkalmazható, amikor a határozat elvi

²⁹⁴ http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_1.pdf (letöltve:2017. szeptember 7.)

²⁹⁵ Stíluskönyv II. 1. pont

tartalma kap kiemelés, ezt egyébiránt külön bekezdésben is ki kell emelni. A határozat indoklását is egységekre kell tagolni, amelyek a hivatkozhatóság végett külön számozást is kapnak. Ennek jelentősége is abban áll, hogy az olvasó nem egy gondolathalmazt kap, aminek olvasási élményét nehezíti a folyamatos szövegekénti szerkesztettség, hanem könnyebben tud keresni a határozatban. A jogszabályok idézése szintén említést érdemel. Első alkalommal ugyanis fontos kiírni a jogszabályt teljes alakjában, majd utalni arra, hogy a továbbiakban milyen rövidítéssel szerepel, így később a bevett rövidítéseket lehet feltüntetni. A gyakran használt rövidítések jegyzéke is igen hasznos, de itt is érdemes kihangsúlyozni, hogy bizonyos esetekben, amikor nem feltétlenül egyértelmű a rövidítés jelentése, első alkalommal ki kell írni a hosszú alakot, majd attól kezdve egységesen használni a bevezetett rövidítést (Pl.: helyrajzi szám továbbiakban: hrsz.).

Úgy vélem, hogy a Stíluskönyv formai ajánlásainak nagy rész már így is a gyakorlat szerves részét képezi, de ettől függetlenül nagy jelentőséggel bír, hogy írott formában is megjelent ez az szabályzat.

Tartalmi szempontból, az indokolással kapcsolatban a Stíluskönyv kimondja, hogy *a határozat indokolásának tartalmaznia kell az eljárási törvényekben meghatározott elemeket, és abból ki kell tűnnie, hogy az eljárási szabályokat és alapelveket megtartották-e. Igazodnia kell az adott eljárásra irányadó eljárási szabályok és a konkrét ügyben elbírálendő kérelmek által megszabott keretekhez.*²⁹⁶

Az indokolás szerkesztése kapcsán fontos rögzíteni, hogy a kúriai határozatokra vannak optimalizálva az ajánlások, ám ebben az esetben is vannak az elsőfokú jogalkalmazás számára megfontolandó javaslatok. A felek megjelölése kifejezetten ebbe a kategóriába tartozik. Az eljárás résztvevőit ugyanis következetesen kell megnevezni, itt is alkalmazható a „továbbiakban” kifejezés, ami bevezeti, hogy az adott eljárási szereplő miként lesz a későbbiekben megnevezve. Ebben a körben tehát nem érdemes szinonimákat használni, mivel azok sokasága értelemzavaró lehet. Fontos továbbá, hogy az ítélet jogi indokolásában el kell kerülni a tényállás megismétlését.

Korábban már volt szó a hivatkozások helyzetéről a magyar jogalkalmazásban. Itt ezt annyiban egészíteném ki, hogy a Stíluskönyv is leszögezi, a konkrét, szabatos hivatkozások szükségességét, valamint azt, hogy bár nem tilos, de a bírói gyakorlatban nem rögzült a jogirodalomra hivatkozás, általában nincs is létjogosultságuk, mivel az ítélet nem egyéni véleményt tükröz, hanem a Kúria tanácsának álláspontját, ezért egy személy álláspontjára alapítani a határozatot ellentétes a tanácsban ítékezés elvével.

Az indokolás nyelvi egyszerűsítésével, egységesítésével összefüggésben a Stíluskönyv is erősíti

²⁹⁶ Stíluskönyv II. 2.3. pont

a korábban elmondottakat, vagyis egyértelműen az egyszerűbb, kevesebb alárendelést alkalmazó szövegszerkesztés irányába kívánja tolni a határozatszerkesztés technikáját. Szintén kitér az igésítésre, a mondatrészek sorrendjére, a birtokos szerkezetek egyszerűsítésére, a terpeszkező kifejezések mellőzésére. Ezek nagyobb részben akadályozzák a szöveg gördülékenységét, logikai illeszkedését, megértését.

A Stíluskönyv is érinti a határozatok szóhasználatát, azon belül is a szóismétlések, valamint szakkifejezések szerepét. Ezzel összefüggésben úgy szól, hogy *általában érdemes a köznyelvi szavak használatára törekedni, de hagyományos jogi szakszavakat értelemszerűen használni kell. Ebben a körben szinonimák használatára nem kell törekedni.*²⁹⁷ A szóismétlések elkerülése tehát nem lehet cél, mivel nem irodalmi szintű szövegalkotásról beszélhetünk, ahol a szinonimák felkutatása színesíti az alkotást. Jelen esetben inkább félreértésre adhat okot az azonos, vagy hasonló jelentésű kifejezések bevezetése a szövegbe.

A Stíluskönyv külön foglalkozik a régies, vagy ritkán használt kifejezésekkel, melyek a köznyelvben nem, vagy nem gyakran fordulnak elő. Ezek pontos használatára figyelmeztet a Kúria, valamint alternatívákat kínál helyettük.

Fontosnak tartom még megjegyezni, hogy felhívja a figyelmet a gyakori nyelvhelyességi hibákra is, helyesírási elvárásokra, amikkel kapcsolatban szintén megoldási javaslatokat is felvet, illetve rámutat a helyes megoldásra.

Összességében a Stíluskönyvet rendkívül fontos munkának gondolom. Habár alapvetően a Kúriai határozatok egységesítésére szolgál, de az alacsonyabb szinten, akár első fokon működő bíróságok is tudják hasznosítani a tartalmát. Sok olyan kérdésre ad választ, ami egységesebbé, közérthetőbbé teszi a határozatokat. Ami pedig igazán üdvöztető, hogy nem csak a rossz példákat mutatja be, hanem folyamatosan ellátja megoldási lehetőségekkel a jogalkalmazókat.

A végrehajtási eljárás határozatai

A civilisztika területéről egy nemperes területet szeretnék külön is kiemelni, ahol magam is tapasztalom, hogy a közérthető fogalmazás milyen nagy jelentőséggel bír, illetve érzékelem, hogy megvalósítása nagy nehézségekbe ütközik. Ez a terület a végrehajtási jog. Azért vélem úgy, hogy kiemelést érdemel a terület, mivel a nemperes ügyszakban itt találkozhatunk a legtöbb laikus szereplővel. Megkockáztatom, hogy több állampolgár találkozik a végrehajtási eljárással, mint a polgári peressel. Végrehajtási eljárás nem csak peres eljárás végé, nemleges teljesítés esetén fordulhat elő. Közjegyzői záradékolás folytán is megindulhat ez az eljárás. Természetesen a fizetési meghagyásos eljárásokat sem lehet kihagyni, hiszen azok jogerőre emelkedését követően, arra irányuló kérelem esetén szintén a közjegyző állíthat ki végrehajtási lapot. Sőt, fizetési meghagyásos eljárások esetén nem ritka, hogy a kézbesítési vélelemmel jogerőre emelkedett

²⁹⁷ Stíluskönyv II. 3.3 pont

fizetési meghagyások után, csak a végrehajtási eljárás megindításával szerez tudomást az akkor más adós, hogy követelést kívánnak vele szemben érvényesíteni.

A legtöbb végrehajtási eljárásban az adósok próbálkoznak valamilyen módon szabadulni a tartozástól, ám a Vht. nem könnyen értelmezhető rendelkezései között hamar elvesznek, így végül nem tudják a jogérvényesítés hatékony módját választani. Ezt nehezíti, hogy háttérszabályként a Pp.-t kell alkalmazni, ez pedig sokszor zavart okoz, mivel a felek nem ismerik ki magukat a szövevényes jogszabályi hálóban. Sok esetben a végrehajtási jogban járatlan jogi képviselők is pontatlanul hivatkoznak a kérelmek jogalapjára, ezzel megfosztva az ügyfeleket a hatékony jogvédelemtől.

Ezzel összefüggésben magam abban látom a nehézséget, hogy a felek kérelmének megnevezése és tartalma nem mondható következetesnek. Az adósok nem ismerik fel, hogy mikor élhetnek kifogással a végrehajtó tevékenységével szemben, és mikor van helye a végrehajtás megszüntetés iránti kérelemnek. A jogban járatlan ügyfelek sokszor a követelés jogalapját kívánják vitatni, akkor is, amikor arra már nem nyílik mód, vagy kifogás címén a végrehajtás megszüntetését kérik.

A bírósági titkár ilyenkor természetesen hiánypótlásra felhívást ad ki, amiben részletesen elmagyarázható, hogy mikor, milyen jogi lépést tehet az adós, ám ennek a felhívásnak a nyelvezete sem egyszerűsíthető le a végletekig, hiszen a Vht. szakkifejezéseit továbbra is alkalmazni kell. Ráadásul meglehetősen nagy a szóba jöhető hatóságok száma attól függően, hogy a kérelemhez hova tartozik, mivel eljárhat a végrehajtást elrendelő bíróság/ közjegyző, az eljárást fogadatosító bíróság, de a fizetési meghagyás kapcsán a kézbesítési vélelem megdöntése iránti kérelem esetén szintén a közjegyzőhöz kerül a kérelem.

A jogszabályok mátrixában a laikus felek nem mindig igazodnak el, ezért a hiánypótlásra felhívásokra sem mindig érkezik adekvát válasz. Vagy nem is érkezik válasz és akkor a bírósági titkárra marad, hogy miként értelmezi a beadványt. A bíróság ezt követően tartalma szerint elbírálja a kérelmet, ami aztán ismételten nem kívánt fellebbezéshez vezet, mondván, hogy (gyakorlatban megtörtént jogeset) olyan tartalmú kérelmet ő nem is kívánt előterjeszteni, így azt elutasítani sem lehetett volna.

Nem kívánom az ügyfeleket védeni, hiszen nekik is megvannak az eszközeik, jogi képviselőhöz fordulhatnak, bár ezt nem mindig engedhetik meg maguknak, panasznapi ügyfél fogadáson vehetnek részt, de tény, hogy ebben az üzyszakban sem könnyű megfelelni a közérthetőség követelményének a fentebb elmondottak miatt.

Jelen esetben, azt gondolom, hogy a jogszabályi környezet az, ami megnehezíti az eljárásban érintettek, valamint a jogalkalmazók dolgát. A felek sokszor hivatkoznak a Pp.-re mint háttérszabályra, nem tudva arról, hogy a Vht. saját rendelkezései között szabályozza az adott kérdést

(pl. végrehajtás felfüggesztése), ezzel a kérelem hiánypótlásra szorul, de írásbeli formában néhez tájékoztatást adni úgy, hogy az közérthető legyen és a laikus számára is követhető. Számos esetben tehát a felek nem tudják értelmezni a kérelmek közti különbséget, ami növeli az ügyteher, ezáltal az elbírálás időtartamát is.

Ebben a fejezetben az írásbeli határozatok szempontjából vizsgáltam meg a közérthetőség érvényesülését. Ahol lehetett, ott próbáltam rámutatni a hibákon kívül a megoldási lehetőségekre is. A későbbiekben még szeretnék átfogó képet szeretnék mutatni ezekről a felvethető utakról, amik hosszú távú, akár rendszerszintű előrelépést is hozhatnak a kérdésben.

IV. KÖZÉRTHETŐSÉG A BÍRÓSÁGI TÁRGYALÁSON

Jelen fejezetben a bíróság szóbeli megnyilatkozásai kapcsán vizsgálom a közérthetőség érvényesülését. A tárgyalások során is érvényesülnie kell ennek a fontos elvnek, hiszen az eljárási jogok ezen keresztül gyakorolhatók csak hatékonyan. Könnyű belátni, hogy az a peres fél, aki nem érti a hozzá intézett kioktatást, arra adekvát választ sem fog tudni adni. Ráadásul a tárgyalás sokkal dinamikusabb szakasza az eljárásnak, mint az írásbeli rész, hiszen ott azonnal történnek az események, míg az írásbeli határozatok esetén a határidő jóval hosszabb. A tárgyalás során a közérthetőség „legfőbb őre” a bíró, neki kell biztosítania, hogy a peres felek a jogait gyakorolhassák, kötelezettségeiket teljesítsék. Ehhez persze szükséges olyan habitus, ami alkalmassá teszi a bírót a feladatra, elég csak arra gondolni, hogy ha az ügyfél kicsit járatlanabb, vele szemben sokkal több türelmet kell gyakorolni.

A szóbeliség kapcsán érdemes vizsgálni a közvetlenség elvének érvényesülését, jelentőségét, valamint azt, hogy milyen kapcsolatban áll a közérthetőség követelményével. Magam a közérthetőség érvényesülését első sorban a bíróság, azon belül is a bíró feladatának tekintem. Ebből kifolyólag lehet különbséget tenni aközött, hogy a bíró kivel kerül kontextusba a tárgyaláson, úgy vélem, hogy a peres felekkel szemben másként nyilvánul meg ez a feladat, más a tartalma, mint az eljárás egyéb résztvevőivel szemben.

A bíró vezeti a tárgyalást, kezében összpontosulnak a szálak, ő irányítja, hogy merre folyjon a bizonyítás. Előzőek miatt, azt gondolom, hogy fontos elemezni a bíró személyét a tárgyalásvezetés szempontjából. Itt arra kívánok majd rámutatni, hogy melyek azok a tulajdonságok, amikkel rendelkeznie kell a bírónak ahhoz, hogy a közérthetőség érvényesüljön a tárgyalásán. Itt jegyezném meg, hogy a tárgyaláson több olyan helyzet adódik, amikor a nyelvi eszközökkel történő manipuláció igen nagy szerephez jut.²⁹⁸

Szeretnék még kitérni azokra a speciális pertípusokra is, amelyek valamilyen szempontból nagyobb kihívást jelentenek a közérthetőséggel összefüggésben, akár a résztvevők miatt, akár a

²⁹⁸ Pátrovics Péter: Nyelvhasználat a bíróságon. In.: Magyar Nyelvőr 124. évfolyam 1. szám 25. oldal

per tárgya miatt. Ennek kapcsán érintem még a panasznapot is, ami szintén érdekes kihívás csak nem a bírák, hanem a bírósági fogalmazók és titkárok számára.

A szóbeliség alapvető jelentősége

A szóbeliség kiemelt jelentőséget kap a jelenlegi magyar perjogban. A szóbeliség elve szerint az eljárásban benyújtott írásbeli kérelmeket, beszerzett okiratokat szóban ismertetni kell, és biztosítani kell a lehetőséget arra, hogy az eljárási cselekményeket szóban végezhessek.²⁹⁹ Ezen túlmenően az Alaptörvényben rögzítve jelenik meg, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy perben érvényesített jogait és kötelezettségeit a törvényes bíróság nyilvános tárgyaláson bírálja el.³⁰⁰

Magától értetődő, hogy a tárgyalási elve implicit tartalmazza a szóbeliséget, tehát azt, hogy a felek közvetlenül a bíróság adják elő igényüket. Ez a jog az összes peres felek megilleti (audiatur et altera pars elve, fegyveregyenlőség elve). Tehát a felek nem csak írásban tudnak kommunikálni a bírósággal, hanem tárgyalás kitűzése esetén szóban is. Ennek fontossága abban áll, hogy a laikus felek szóban sok esetben pontosabban ki tudják fejteni, hogy milyen kérelemmel élnek a másik féllel szemben, egy-egy jól irányzott kérdéssel, tájékoztatással neuralgikus pontok oldhatók fel, amit a fél írásbeli kérelmében nem tudott pontosan kimunkálni. Ez persze nem azt jelenti, hogy minden keresetlevél alapján tárgyalást, vagy esetleg előkészítő ülést kell kitűzni, de a helyes bírói magatartás, hozzáállás oly mértékben segítheti a laikus felet, ami még nem lépi túl a pártatlanság határát, mégis a megfelelő irányba tereli az eljárást.

A közvetlenség elve a bíróság szemszögéből is megfogalmazható. A bíróság számára egyrészt kötelezettséget is jelent, hiszen a felek, szükséges tanúk, szakértők meghallgatásának hiánya hatályon kívül helyezésre adhat okot, másrészt a közvetlen észlelések sok esetben igen jelentősek tudnak lenni, azokból messzemenő következtetéseket lehet levonni. A bírácoknak is fontosak a személyes benyomások. A felek és motivációik közvetlenül, a tárgyaláson jobban megismerhetők, mint az írásbeli beadványaik során. Emiatt talán a közérthetőség is könnyebben érvényesülhet a tárgyalás során. Dr. Andrassy Mónika is elmondta, hogy szóban jobban látjuk, hogy kivel van dolgunk, a személyes tapasztalat és a verbális és nonverbális visszajelzések jobban segítik a kommunikáció érthetőségét eltalálni.

A felek írásbeli beadványai a tárgyalás során, az iratok ismertetésével válnak a bizonyítás anyagává, vagyis a bíró szóban ismerteti a beadványt, amire a felek – szintén szóban – észrevételek tehetnek.³⁰¹ Az ítéletet pedig a bíróság minden esetben nyilvánosan hirdeti ki, majd röviden indokolja, de erről még később hosszabban is értekezem. Látható tehát, hogy a szóbeliség és a

²⁹⁹ Nagykomentár a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez. (Szerkesztő: Kiss Daisy, Németh János) 6. oldal

³⁰⁰ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés

³⁰¹ Pp. 143. § (1) bekezdés

közvetlenség elve milyen nagy súllyal jelentkezik több ízben is.

Szóbeliség a bíróság és a felek viszonyában

A tárgyalás során a bíróság elsősorban a felekkel kerül kapcsolatba. A bíróság ugyanis a tárgyalás során a felek által indítványozott bizonyítás folytat le, aminek része a felperes keresetének, alperes ellenkérelmének, viszontkeresetének, további előkészítő iratoknak az ismertetése, vagyis a lényegi elemek, szükség esetén szó szerinti felolvasása. *A tárgyalást az elnök vezeti, mondja ki a Pp. 133. § (1) bekezdése. Ő szabja meg a tárgyalás menetét, a bizonyítás irányát.* A felekkel kapcsolatban a bíróság a személyes meghallgatáson, a tájékoztatási kötelezettségen, a bizonyítási teher kiosztásán és az ítélet szóbeli indokolásán keresztül nyilvánul meg.

A személyes meghallgatás során a bíróságnak arra kell ügyelnie, hogy a felek megfelelően ki legyenek oktatva. Itt a Pp. 8. § (2) bekezdésére gondolok, ami a bíróság kötelezettségévé teszi a jóhiszemű joggyakorlásra történő figyelmeztetést. Ezt a bírónak oly módon kell elővezetnie, hogy a laikus fél is megérthesse, tehát a figyelmeztetés nem üresedhet ki, nem maradhat meg pusztán mondatként a jegyzőkönyvben. Ennek érdekében, úgy vélem, nem szükséges ragaszkodni a jogszabály szövegéhez, ha az a megértést csak nehezítené. A figyelmeztetést pedig szükség esetén meg kell ismételni, kitérve a rosszhiszemű joggyakorlás következményeire. A felek személyes meghallgatását a kellő empátiával rendelkező bíró könnyen a felek személyiségéhez tudja igazítani.

A jelenlegi Pp. neuralgikus pontja a bíróság tájékoztatási kötelezettsége. Ez egyrészt kiterjed a Pp. 3. § (3) bekezdésére, ami kimondja, hogy *a bíróság köteles a jogvita eldöntése érdekében a bizonyításra szoruló tényekről, a bizonyítási teherről, illetve a bizonyítás sikertelenségének következményeiről a feleket előzetesen tájékoztatni*, másrészt a Pp. 7. § (1) és (2) bekezdése rögzíti, hogy *a bíróság – jogszabályban elő írt esetekben – kérelemre segítséget nyújt ahhoz, hogy a fél jogai, illetve törvényes érdekei védelmében bírósághoz fordulhasson, ezek teljesülése érdekében a bíróság köteles a felet - ha nincs jogi képviselője - perbeli eljárási jogairól és kötelezettségeiről a szükséges tájékoztatással ellátni.* Persze a két tájékoztatási kötelezettséget fontos kettéválasztani, mivel az első esetben a bíróság minden előtte lévő perben így köteles eljárni, a második esetben az arraszoruló felet illeti meg a tájékoztatáshoz való jog.

A Pp. 3. § (3) bekezdése szerint tájékoztatási kötelezettség akkor is megilleti a feleket, ha jogi képviselővel járnak el, hiszen ebben a körben a bíróság kiosztja a bizonyítási kötelezettséget, tehát azt, hogy melyik félnek mit kell bizonyítania, ezzel általában együtt jár a bizonyítási teher is, ami azt jelenti, hogy a bizonyítatlanság veszélyét ki viseli. Ennek célja, hogy a felek perbeli jogait és kötelezettségeiket jóhiszeműen tudják gyakorolni, így a tájékoztatási kötelezettség megsértése az ítélet hatályon kívül helyezését vonhatja maga után. Amennyiben a kötelezettség teljesítése elmarad, úgy vélem, hogy az hatályon kívül helyezést eredményez, hiszen eleve kizárt megalapozott döntést hozni olyan esetben, ha felek nem tudják, hogy mely perbe vitt

jogaikat kell bizonyítani. Ez általában másodfokon sem lesz orvosolható.³⁰² Ezzel kapcsolatban azonban le kell szögezni, hogy a Pp. 3. § (3) bekezdése szerinti tájékoztatási kötelezettség megsértése önmagában nem szolgálhat alapul a hatályon kívül helyezésre, ezt csak a konkrét eljárási szabályok sérelme alapozhatja meg.³⁰³ Mivel ez a bíróság tájékoztatási kötelezettsége absztrakt szabályként jelenik meg a Pp.-ben, ezért csak a részletszabály megsértése esetén állapítható meg az ítélet hatályon kívül helyezése. Ezt az absztrakciót mondja ki az EBH 2011. 2351. számú jogeset is. A bíróságnak a keresettel érvényesített jog tartalmához igazodó tájékoztatást kell adnia annak érdekében, hogy az anyagi jogszabályokból fakadó igények érvényesítését az eljárási szabályok ismeretének hiánya ne gátolja.

Ami a tájékoztatási kötelezettség tartalmát illeti, azt a bíróságnak olyan időpontban kell megadni, amikor már a bizonyításra szoruló tények ismertek. Ebből következik, hogy a tárgyalás kitűzésével egy időben csak akkor adható ki ilyen tartalmú tájékoztatás, ha a keresetlevél kellően részletes tényállást tartalmaz, de azt gondolom, hogy a bírónak érdemes bevárnia az alperes ellenkérelmét, hiszen akkor már teljesebb képet kaphat a bíró is a bizonyítás irányáról. Előfordulhat olyan eset is, hogy a bizonyítási teher csak az első tárgylást követően osztható ki, ez azonban az eljárás elhúzódásával is járhat, főként a kisértékű perek szabályaihoz viszonyítva. A bíró tehát rákényszerülhet, hogy előzetesen bizonyítási terhet osszon ki, ami viszont quasi tippeket adhat az alperesnek, hogy mire készüljön, mivel tud sikeresen védekezni. Más esetben pedig belekényszeríti a bírót abba a helyzetbe, hogy túlságosan absztrakt tájékoztatást adjon ki, ami viszont a Pp. 3. § (3) bekezdésének sérelmével járhat. Ennek a feloldására szolgálhat a keresetlevelek erőteljesebb szűrése, amire az új Pp. a perfelvételi eljárással próbál ráerősíteni. Ha valóban csak a tárgyalásra alkalmas keresetlevelek kerülnek kitűzésre, és nem úgy gondolkodik a bíró, hogy majd tárgyaláson szóban pótolja a fél a hiányos tényállást, akkor a tájékoztatás jóval konkrétabb lehet. Másik lehetőség, hogy az általánosabb tájékoztatást követi az első tárgylást követően az ügyre igazított tájékoztatás is.

A tájékoztatási kötelezettség azonban soha nem maradhat meg az általánosság szintjén. A korábban hivatkozott EBH 2011. 2351. rögzíti, hogy a tájékoztatás tartalma tehát mindig az érvényesíteni kívánt joghoz kapcsolódóan határozható meg. A felek is csak akkor tudják jogaikat, kötelezettségeiket jóhiszeműen gyakorolni, ha kellően precíz kioktatást kaptak, és a bíróság is csak akkor vonhatja le a bizonyítatlanság következményét, ha megfelelően tájékoztatta a feleket.³⁰⁴ Ha a perben szükségessé válik szakértő kirendelése, a bíróság csak akkor utalhat a szakértő kirendelésére irányuló indítvány hiányára, amennyiben előzőleg felhívta a bizonyító fél figyelmét arra, hogy az adott bizonyítás szakkérdés. Nem lehet helye hatályon kívül helyezésnek tehát, ha a tájékoztatás az adott tényálláshoz kapcsolódóan, a felek előadásának megfelelően

³⁰² BH 2010. 132.

³⁰³ 1/2014. (VI. 30.) PK vélemény 5. pont

³⁰⁴ BH 2015. 107.

egyediesítve és teljes körűen megtörtént.³⁰⁵

Korábban említettem, hogy a tájékoztatást akkor kell kiadni, amikor a bizonyítandó tények már ismertek. A per elején kiadott tájékoztatás azonban idővel kiüresedhet, főként egy elhúzódó eljárás során. A bírónak tehát ügyelnie kell arra, hogy a tájékoztatás mindig igazodjon a felek nyilatkozatához, a követnie kell a per során megváltozó kereseti kérelmet, ellenkérelmet.³⁰⁶ Ez együtt jár azzal, hogy a tárgyalás az eljárás dinamikus szakasza, amiből következik, hogy az eljárási szabályok adta keretek között a felek változtathatnak nyilatkozataikon, kérelmeiken. Fontos megállapítása még az 1/2009. (VI. 24.) PK véleménynek, hogy *a tájékoztatás csak a perbe vitt jog eljárási jogi érvényesítésének módjára vonatkozhat*. Ami a bizonyítási eszközöket illeti, szintén előbbi PK vélemény mondja ki, hogy csak a szakértő kirendelése esetén kell utalni a bíróságnak a bizonyítási eszközre, egyéb esetben általában csak akkor, ha a fél egyébként nem tudna eleget tenni bizonyítási kötelezettségének. Természetesen ez a tájékoztatás a jogi képviselővel eljáró felet nem illeti meg.

Formáját tekintve, a tájékoztatás külön végzés formájában, de jegyzőkönyvbe foglalva is megtörténhet. Ennek külön nincs jelentősége, de az adott okiratból meg kell tudni állapítani a tájékoztatás tartalmát. Amint már említettem, az ügyteher indokolhatja, hogy a tájékoztatást a bíróság a tárgyalásra idézéssel egyidejűleg megadja, majd az eső tárgyalást követően pontosítsa, egyediesítse. Magam ezt a gyakorlatot követendőnek tartom, mivel lehetőség szerint egy tárgyalás alatt be lehet fejezni az ügyet, főleg kisértékű per esetén, ha ez nem lehetséges, a bíró a tárgyalás végén szóban jóval plasztikusabban ki tudja fejteni a tájékoztatási kötelezettséget, itt is ügyelve a felek egyéni képességére. Ez írásban kevésbé lehetséges. A közérthetőségre itt is figyelmet kell fordítani, vagyis a tájékoztatást úgy kell megadni, hogy az minél egyszerűbb legyen, a fél számára érthető legyen. Szóban ez is egyszerűbb, illetve a bíró rögtön visszajelzést kap arról, hogy a fél értette-e, ami elhangzott.

A Pp. 7. §-a jogérvényesítés segítésének elvét fogalmazza meg. Ez mára igazán visszazorult, ami érthető is, mivel a felek egyenjogúságát felborítja, ha bíróság az egyik félnek segítséget nyújt, míg a másik fél rendelkezik ugyan jogi képviselővel, de az nem kellően felkészült. A tájékoztatási kötelezettséget úgy kell teljesíteni, hogy a fegyveregyenlőség elvét ne sértse. Ez alapján a bíróság jogszabályi rendelkezésen alapuló kioktatási kötelezettsége a keresetváltoztatás szükségességére vonatkozó figyelemfelhívásra nem terjed ki.³⁰⁷ Korábban ez a tájékoztatási kötelezettség kiterjedt az anyagi jogra is, ez eltűnt, a bíróság tehát csak az eljárási jogról adhat felvilágosítást. Ebbe természetesen beletartozik a Pp. 3. § (3) bekezdése szerinti tájékoztatás. A bíróság a személyesen eljáró felet kioktatja, hogy bírósági meghagyás kibocsátását kérheti, de arról már nem, hogy kimerítette-e perbe jogát, vagy sem. Ezzel kapcsolatban kiemelném még, hogy nem köteles tájékoztatást adni a bíróság arról, hogy a foganatosított bizonyítás elégséges-

³⁰⁵ BH 2011. 312.

³⁰⁶ 1/2009. (VI. 24.) PK vélemény 3. pont

³⁰⁷ BH 2000. 17.

e a tényállítás alátámasztására, ez ugyanis már a bizonyítékok mérlegelését jelentené, aminek csak az érdemi határozat meghozatala körében lehet helye.³⁰⁸ A Pp. több helyütt kifejezetten kiemeli a bíróság tájékoztatási kötelezettségét ezen általános szabályon túl is. Ide tartozik a jogorvoslatról szóló kioktatás, továbbá a felek mikor kérhetik a másodfokú tárgyalás megtartását, a fellebbezés tárgyaláson kívüli elbírálását.

Formáját tekintve ez a tájékoztatási kötelezettség nem tér el a Pp. 3. § (3) bekezdésénél írtaktól.

A határozatok, azon belül az ítéletek szóbeli indokolását szeretném még kiemelni, amikor a bíróságnak a felek szóbeli viszonyában. Főszabályként a tárgyalás folyamán hozott végzéseket és az ítéletet a tárgyalás napján ki kell hirdetni.³⁰⁹ Ez azt jelenti, hogy a bíróság felolvassa a határozat rendelkező részét, és ha van, akkor az indokolást is, tehát szóban közli a jelenlévőkkel. Ez alól kivétel lehet, ha az ítélet indokolásának írásba foglalása megtörtént.³¹⁰ Töretlen a bírói gyakorlat abban, hogy ilyen esetben a Pp. 218. § (3) bekezdés második tagmondatát úgy kell értelmezni, hogy a Pp. 218. § (1) bekezdés második mondata az a törvényi rendelkezés, mely a szóbeli rövid indokolás mellőzését lehetővé teszi. A Pp. 218. § (1) bekezdésének második mondata teszi lehetővé, hogy a bíróság legfeljebb 15 napra elhalassza az ítélet kihirdetését, de ebben az esetben az ítélet indokolását is írásba kell foglalni. Mivel a kihirdetésre készen áll a teljes ítélet, ezért valóban feleslegessé válhat a szóbeli indokolás. Ettől függetlenül nem kizárt, hogy a bíróságnak ilyenkor is röviden indokolja ítéletét. Mielőtt erre még rátérnék, annyit jegyeznek meg, hogy a kihirdetett, majd megküldött ítélet azonos, ami szövegbéli egyezőségen túl, indokolásbéli egyezőséget is magában foglal. A szövegazonosság terén a bíróságnak által kihirdetett ún. kisítélet szövegének azonosnak kell lennie a felek számára megküldött ítélet rendelkező részének szövegével. Abban változás csak annyiban lehet, amennyiben azt a törvény megengedni, tehát a kijavítás, illetve kiegészítés szabályai szerint.³¹¹ Önmagában az eltérés súlyos eljárási szabálysértést valósít meg, hiszen a bíróságnak a saját ítéletéhez, annak kihirdetésétől kezdve kötve van. Ám vizsgálandó, hogy az eltérés mire vezethető vissza, az helyrehozható- e az ítélet kijavításával, vagy kiegészítésével.

A kihirdetett kisítélet szóbeli indokolásának és a feleknek megküldött, részletesen indokolt ítélet indokolásának is meg kell egyeznie. Az ítéletet kihirdető bíróságnak azokkal az érvekkel, jogszabályi hivatkozásokkal kell alátámasztania, amit később az írásba foglalás során is követ majd. A jól megfogalmazott szóbeli indokolásnak tehát több pozitív hozadéka van. Egyrészt a bíróságnak logikai felépítését át tudja emelni a határozat írásba foglalása során, tehát az quasi szervezettként szolgál, másrészt az ítélet meggyőző ereje is nagyobb lehet a felek, főként a vesztes fél számára. Ennek pszichológiai, megengedetten manipuláló hatása van, hiszen a cél a meg-

³⁰⁸ BH 2011. 2410.

³⁰⁹ Pp. 218. § (1) bekezdés

³¹⁰ KGB 2015. 126.

³¹¹ KGD 2010. 20.

győzés. A szóbeli indokolás ugyanis egyértelműen a feleknek szól, a rendelkező rész után azonnal megkapják a felek, emiatt a koherencia sem sérül. A nyelvezete pedig jóval könnyebben befogadható, persze ez függ az eljáró bíró személyiségétől. A szóbeli indokolás során szabadban lehet összefoglalni, hogy mi vezetett a pernyertességhez- veszteséghez. Eddigi gyakorlatom során több esetben tapasztaltam, hogy a szóban megfelelően indokolt ítéletet a vesztes fél megértette és elfogadta, ezzel tehát több fellebbezés is elkerülhető. A szóbeli indokolás akkor érhet célt, ha az ítélet alapjául szolgáló sarokpontokat sikerül kiemelni, és azt közérthetően előadni. A közérthetőségnek talán könnyebb megfelelni, éppen a kevésbé kötetlen stílus miatt, hiszen a szóbeli indokolás kapcsán nem cél, hogy írásba foglalt ítélet szintjén magyarázza el döntését a bíró. Ezzel kapcsolatban olyan retorikai képzést tartanék célszerűnek, ami kifejezetten az ítélet közérthető indokolására irányul, de erre a későbbiekben még kitérek.

A szóbeliség a bíróság és az eljárás egyéb résztvevői viszonyában

A bíróság a tárgyalás során számos szituációban jelennek meg egyéb résztvevők a feleken túl. Ide sorolhatók a jogi képviselők, a tanúk és a szakértők. Alapvetően erre a kontextusra is igazak a felekkel kapcsolatban leírtak, tehát inkább csak a speciális vonásokra térnék ki.

A jogi képviselőkkel eljáró feleknél a bíróságnak jóval kisebb figyelmet kell fordítani a közérthetőségre, hiszen a képviselet ebben az esetben professzionális, ami azt jelenti, hogy feltételezni kell a per viteléhez szükséges szakértelmet. A törvényszéki perek során, ahol főszabályként kötelező a jogi képviselet nagyobb szerepet kap a cizelláltabb jogi érvelés, így ebben a viszonylatban teljesen más szinten kell közérthetőségről beszélni, hiszen ott a laikusok csak közvetetten vesznek részt az eljárásban, leginkább a saját meghallgatásuk kapcsán, egyebekben a jogi képviselők feladata, hogy elmagyarázzák a tárgyalás során történeteket, valamint az ítéletben foglaltakat. Természetesen a Pp. 3. § (3) bekezdése szerinti tájékoztatási kötelezettség a jogi képviselővel eljáró feleket is megilleti, de eljárási szabályokról történő felvilágosításnak nem lehet helye.

A tanúk meghallgatása során a bíróságnak olyan légkört kell teremtenie, hogy a meghallgató személy fel tudjon oldódni, mivel általában a megidézett személyek tartanak a bírósági tárgyalástól, nem szívesen jelennek meg és vesznek részt egy peres eljárásban. A nyugodt légkör érdekében a bírónak itt is a tanú személyéhez mérten kell a figyelmeztetéseket megtenni, ha szükséges azt részletesen és ismételten el kell magyarázni. Nem szükséges ragaszkodni a Pp. szövegéhez, attól – véleményem szerint – úgy lehet eltérni, hogy tartalmilag helytálló legyen, de az érintett biztosan megértse.

Külön kiemelném a gyermekek meghallgatását, ami életkori sajátosság miatt speciális terület, éppen ezért speciális képességeket is vár el a bírótól. A gyermekek meghallgatására jellemzően a családjogi ügyekben kerül sor, azon belül is a házasság felbontása, valamint a szülői felügye-

leti jog gyakorlása kapcsán. A szülői felügyeleti jog gyakorlásával összefüggésben a Ptk. kimondja, hogy *indokolt esetben, vagy ha azt a gyermek maga kéri, közvetlenül vagy szakértő útján meg kell hallgatnia a gyermeket is. Ha a gyermek a tizennegyedik életévét betöltötte, szülői felügyeletére és elhelyezésére vonatkozó döntés egyetértésével hozható, kivéve, ha a gyermek választása a fejlődését veszélyezteti.*³¹²

A gyermek meghallgatására az adott ügyben lehetőségként kell tekinteni, azt indokolt esetben kell megteremteni. Az adott egyedi ügyben való mérlegelés tárgyát képezi az, hogy korára, érettségére figyelemmel várható-e a gyermektől érdemi információ, mint ahogy az is, hogy az adott eljárásban szükséges-e egyáltalán további információ beszerzése. A gyermek kímélete érdekében a bíróságnak megfelelően kell mérlegelnie azt, hogy a gyermek meghallgatásából származó előny meghaladja-e a gyermek meghallgatása miatt elszenvedett sérelmeket.³¹³ A gyermekkorú személy meghallgatása előtt tehát azt kell eldönteni, hogy egyáltalán szükség van-e meghallgatására.

Amennyiben a bíróság a gyermek meghallgatása mellett dönt, arról is határoznia kell, hogy az milyen módon történjen, közvetlenül, vagy közvetve, szakértő útján.

Ha a bíróság közvetlenül hallgatja meg a gyermekkorú érdekeltet, akkor a Pp. 65/B. § (1) bekezdésének figyelembevételével kell eljárnia. A törvényhely kimondja, hogy *a kiskorú meghallgatásának megfelelő légkörben, a gyermek számára érthető módon kell megtörténnie. A meghallgatás kezdetén a kiskorútól - a korától és érettségétől függően - meg kell kérdezni a nevét, születési helyét, idejét, anyja nevét, lakóhelyét, majd tájékoztatni kell arról, hogy a meghallgatás során a valóságnak megfelelő előadásokat kell tenni és arról, hogy a nyilatkozattételt, illetve az egyes kérdésekre a választadást megtagadhatja. Ha a bíróság a kiskorú részére ügygondnokot rendelt, tájékoztatást ad a kiskorúnak az ügygondnok eljárásban betöltött szerepéről, jogairól, kötelezettségeiről. A tájékoztatókat és figyelmeztetéseket a kiskorú korára és érettségére figyelemmel, számára érthető módon kell közölni.*

A gyermek meghallgatásának helyszíne is speciális lehet, hiszen ahol van erre lehetőség, ott gyermekmeghallgató szobákban kell ezt lefolytatni. Ezek a helyiségek jóval barátságosabb környezet tudnak biztosítani, ami elősegítheti, hogy a gyermekkorú érdekelt ellazuljon, ezáltal az általa elmondottak is hitelesebbek lesznek. A gyermekek esetén eleve nem várható el, hogy a szakkifejezéseket ismerjék, így ezeket helyettesíteni kell olyan szavakkal, amiket ők is ismerhetnek, illetve hangsúlyozni kell, hogy amit mondanak, annak nagy súlya van. Mindezt persze úgy kell elmondani, hogy a gyermekben keletkezett feszültség oldódjon. A kérdéseket egyszerű, a

³¹² Ptk. 4:171. § (4) bekezdés

³¹³ dr. Rainer Lilla: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusai.

<http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/RL%20gyermek%20meghallgat%C3%A1sa%20mod.pdf> (letöltve: 2017. szeptember 19.)

gyermek számára világosan érthető szavak és mondatszerkezetek alkalmazásával kell megfogalmazni, elkerülve a kétértelmű kifejezéseket. E körben figyelembe kell venni a gyermek életkorából adódó szókincsét, és kerülni kell a hirtelen témaváltást, a több kérdés egyszerre való feltételét, vagy a gyermek számára nem érthető elvont fogalmak használatát.³¹⁴ Ez nem könnyű feladat, különleges szakértelmet kíván, kevésbé jogász, mint inkább pszichológusi, pedagógusi hozzáállást.

A bírói attitűd a tárgyaláson

Előzőkből látható, hogy a tárgyaláson elhangzottak közérthetősége a bíró felelőssége. Összehasonlítva az írásbeli határozatokkal, mint azt már korábban kifejtettem, a tárgyalás azonnalisága, az ott pillanatok alatt kialakuló helyzetek állandó feszültség alatt tartják a bírót, akinek felkészültnek kell lennie a váratlan helyzetekre is. A tárgyaláson ugyanis félként, tanúként, de akár hallgatóságként is a legkülönbébb emberek jelenhetnek meg, de azt, hogy az eljárás során történeteket megértsék, mindenkivel szemben biztosítani kell. A bírónak tehát ebben a helyzetben olyan tulajdonságokkal kell bírnia, ami elősegíti a közérthetőség érvényesülését. Most arra kívánok tehát kitérni, hogy melyek ezek a tulajdonságok.

Úgy vélem, hogy a bírák esetében, ebből a pozícióból kifolyólag saját belső készítettségként kell jelentkeznie, hogy az általuk elmondottakat széles körben meg lehessen érteni. A bíró feladata egyfajta társadalmi szolgálat, hiszen sok esetben az ítéletben elhangzó indokolás erkölcsi színvonalon is szolgálhat, nagy társadalmi érdeklődésre tart számot. Ez az elvárás arra ösztönözi tehát a bírót, hogy olyan módon fejezze ki gondolatait az ítélete kapcsán, amit minél szélesebb körben meg lehet érteni.

A bírák Etikai Kódexe rögzíti, hogy *a bíró az eljárásban résztvevőkkel szemben – a szükséges határozottság mellett – türelmes, udvarias, tartózkodik az indokolatlan észrevételektől, a sértő minősítésektől és a fölényeskedéstől.*³¹⁵ A türelem tehát igen fontos bírói tulajdonság. A közérthető fogalmazáshoz ugyanis nem kevés türelemre van szükség. Ez persze együtt jár a másik tiszteletben tartásával, vagyis azzal, hogy megilleti a jog, hogy megértse, ami a tárgyaláson elhangzik. Sok esetben kissé leegyszerűsítve, átfogalmazva már megérti a fél a bíróság mondanivalóját.

Ehhez kell, hogy társuljon a kellő empátiás készség, ami olyan személyekkel szemben szükséges igazán, akik valamilyen fogyatékoságban szenvednek. Kellően érzékenynek, fogékonyak kell tehát lenni ezek iránt a személyes és társadalmi problémák iránt, de ahogy a Kódex is kimondja, mindez csak a szükséges határozottság mellett képzelhető el. Az érzékenységgel, empátiával jár együtt, hogy a bíró semmiképp se legyen lekezelő, ne érzékeltesse esetleg meglévő

³¹⁴ dr. Rainer Lilla: A gyermekközponitú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusai. <http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/RL%20gyermek%20meghallgat%C3%A1sa%20mod.pdf> (letöltve: 2017. szeptember 19.)

³¹⁵ Etikai Kódex 3. cikk (2) bekezdés

szellemi fölényét, hiszen így visszaél hatalmával. A pártatlanság jegyében természetesen az együttérzés kimutatása sem helyes.³¹⁶ Bár úgy vélem, hogy a meghallgatás során tanúsított empátia, érzékenység nem foglalja mindenképpen magába a részrehajlást.

A bírói magatartás bangalorei alapelvei szerint *a bíró köteles biztosítani, hogy viselkedése a bíróságon és azon kívül is fenntartsa és erősítse a közvéleménynek, a jogászságnak és a peres feleknek a bíró és az igazságszolgáltatás függetlenségébe vetett bizalmát.*³¹⁷ A közbizalom megnövekedéséhez, a korábban említettek szerint nagyban hozzájárul, hogy ha felek és azon túl a társadalom tagjai megértik a döntésben foglaltakat. A megértés folytán esetleg elfogadni, sőt helyeselni, egyetérteni is könnyebb.

Előbb említett értékek nélkül a bíró tekintélye csorbát szenvedhet, azon keresztül pedig az igazságszolgáltatás megítélése válik kétségessé. Az ügyfél a bírón keresztül alkot képet a bíróságról, számára a bíró képviseli az igazságszolgáltatást, ezért a vele való találkozás jelentősége nem elhanyagolható.

Külön érdemes említeni azokat a képességeket, amik a gyermekkorú személyek meghallgatásával kapcsolatban felmerülnek. A gyermekkel kapcsolatba kerülő bírónak rendelkeznie kell a megfelelő gyermekpszichológiai, pedagógiai ismeretekkel, kihallgatási technikákkal. A bírónak a gyermek által megértett nyelvezeten kell megszólalnia, emellett kerülnie kell a formaságokat. Fontosak a belső tulajdonságokkal is rendelkezni kell, empátia is önismeret fontossága is elkerülhetetlen. A meghallgatás lelkileg megterhelő lehet a gyermek számára, ezen túlmenően a bíró a meghallgatás során saját élethelyzetéből, korábbi életeseményeiből való hasonlóságokkal szembesülhet, azaz számolnia kell azzal, hogy adott esetben a meghallgatás őt is megterhelheti lelkileg, amely nem feltétlenül tudatosul.³¹⁸

A speciális pertípusok és panasznap

A dolgozat során készített interjú rávilágított arra, hogy vannak olyan pertípusok, amik fokozottabb figyelmet érdemelnek a közérthetőség érvényesülése szempontjából. Ez adódhat a per tárgyából, de a résztvevők személyéből, bár e kettő elem gyakran összefügg. Minden esetben az okozza ezt a különleges helyzetet, hogy valamilyen személyes elem kerül bele az eljárásba. Jellemzően a kötelmi igényen alapuló pereknél, aminek a gazdasági vonatkozása jelentősebb, ez a kérdése nem merül fel ilyen fajsúllyal, hiszen ott többnyire jogkérdések képezik a per alapját. Azokban a perekben a szerződések értelmezése áll a középpontban, emiatt a felek gyakrabban járnak el jogi képviselővel.

³¹⁶ Etikai Kódex 6. cikk (4) bekezdés

³¹⁷ A bírói magatartás bangalorei alapelvei 2. érték 2.2

³¹⁸ dr. Rainer Lilla: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusai.

<http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/RL%20gyermek%20meghallgat%C3%A1sa%20mod.pdf> (letöltve: 2017. szeptember 19.)

A per tárgya kapcsán első sorban családjogi pereket emelném ki. Amikor a felek között a vagyoni kapcsolat mellett érzelmi kapocs is van, vagy volt, több olyan igény fogalmazódik meg, ami pusztán az előbb említett bensőséges kapcsolaton alapulhat. Ebbe a körbe sorolnám a házasság felbontását, a házastársi közös vagyon megosztását, valamint a felek közös gyermekével kapcsolatos döntéseket. Sokszor a felek érzelemlélelme keveredik a racionalitással, de a bírónak is több olyan döntést kell hoznia, ami mérlegelésen alapul. Ezekben a helyzetekben sokkal több lehet a "nem jogász" megfogalmazás, amelyeknek egyértelműnek kell lennie, hiszen nehezen kerülhető ki a felek legbensőbb világa, így elengedhetetlen, hogy a fél megértse, hogy a bíró mire gondolt, és arról is meggyőződhesse, hogy a jogalkalmazó is megértette, hogy ő mire gondolt. Ez persze nem jelent feltétlenül egyetértést is, de az érvelésnek mindenképpen van olyan vetülete, ami nélkülözi a jogi megfogalmazást. A gyermek sorsát érintő perket külön nem elemezném, mivel annak specialitása alapvetően a gyermek eljárásjogi szerepében van, ami korábban már érintettem.

Úgy vélem nehézséget jelenthet még az olyan eljárás is, amiben valamely fél, illetve hozzátartozójának halálát érinti. Az ezzel kapcsolatos kártérítési, esetleges öröklési perek szintén hordozhatnak érzelmi töltést, ami racionális gondolkodást elhomályosíthatja, így ezekben a helyzetekben is szükséges lehet jogon túli indokolásra, magyarázatra. Ez természetesen csak a szóbeli indokolás során kivitelezhető, hiszen az írásbeli indokolás már nem mellőzheti a jogi megalapozottságot.

Az eljárás szereplői alapján a gondnokság alá helyezési pereket emelném ki. Ezek, amellet, hogy lelkileg is megterhelők, olyan alpereseket érintenek, akik belátási képességük korlátozott volta miatt feltehetően nehezebben tudják értelmezni a per egészét, azt az eljárást, aminek a részesei, pedig a per éppen az ő sorsukat hivatott meghatározni. A bírónak ebben az esetben is körültekintően kell eljárnia, folyamatosan magyarázva, hogy mi fog történni, és miért. Az ítélet indokolása ebben az esetben is kevésbé jogi jellegű. Az előbb elmondottak vonatkoznak azokra az eljárásokra is, ahol a fél, bár teljes cselekvőképességgel bír, de betegsége, idő kora miatt szükség van a teljesebb körű tájékoztatásra. Fentebb részletezett perekben a bírónak igen nagy érzékenységgel és empátiával kell megnyilvánulnia.

Jelen rész végéhez közeledve egy eljárási eseményt vennék még górcső alá, ahol a közérthetőség követelményének szintén érvényesülnie kell, habár – eljárási szabályok híján – ezt nem mindig könnyű kivitelezni. A panasznapról szeretnék ebben a részben szólni, mivel olyan terepe ez a bírósági munkavégzésnek, ahol a bírósági fogalmazók és titkárok közvetlenül tudnak az ügyfelekkel kommunikálni, az adott helyzetben a bíróságot képviselik az ügyfelek előtt, és mivel jogi tanácsot adnak, ezért a közérthetőségnek igen nagy szerepe van itt is.

Az ügyfeleknek sokszor nincs anyagi lehetőségük, hogy ügyvédekkel konzultáljanak perindítás előtt, ezért választják az ingyenes jogi tanácsadást. Olyan ügyekben kérnek tanácsot, ami alap-

ján pert kívánnak indítani, vagy éppen ellenkezően, pert kívánnak megelőzni. Ebből következően a panasznapnak komoly perelaterelő hatása lehet, vagy legalábbis a per előkészítésében játszhat nagy szerepet. Az ügyfeleknek a tanácsot úgy kell előadni, hogy az alapján felelős döntést tudjanak hozni az eljárással kapcsolatos kérdésekben, ehhez szükséges, hogy megértsék, az adott helyzetben milyen lehetőségeik vannak, valamint mik a teendők a per megindításához, elkerüléséhez, lezárásához. A panaszosok többsége a jogi tanácsadáson találkozik először a bírósággal, ezért a közérthető tanácsadás itt is a bíróságba vetett bizalom erősödését szolgálja.

A panasznapal azonban a jelenlegi formájában szemben van néhány kritikai megjegyzéssel, ami a közérthetőség érvényesülését is befolyásolja. Ez a téma önmagában tárgya lehetne egy dolgozatnak most azonban csak a közérthetőség szemszögéből vizsgálom meg.

Köztudomású elnevezése már önmagában funkciózavart hordoz. Bár jogi tanácsadás a neve, azonban elterjedt elnevezése a panasznap, ami alapvetően az ügyfelek igényét fogalmazza meg, jelesül azt, hogy „panaszkozhatnak”, vagyis az ügyhöz nem tartozó tényelemek is elmondjanak, míg a tanácsadás a bíróság feladatát rögzíti. A tanácsadáson résztvevő fogalmazónak, titkárnak sok esetben túlzott panaszáradatot kell meghallgatni ahhoz, hogy választ adjanak a kérdésre. Ez persze megfelelő ügyfélkezelési technikával kezelhető, azonban semmilyen eljárási szabályok nem védik ez eljáró fogalmazót, titkárt, nincs keretek közé helyezve a tanácsadás. A figyelem elaprózódik, nehéz koncentrálni a panasz lényegére, ezért nehéz könnyen értelmezhető tanácsot adni, főként, hogy a kérdések többször is olyan területre irányulnak, amire válasz nem adható (pl. mennyi az esély a per megnyerésére?)

Közérthetőségi problémát okoz az is, hogy a tanácsadáson eljáró ügyintéző csak eljárási tanácsot adhat, anyagi jogi kioktatással tehát nem szolgálhat. Ez azt jelenti, hogy elmondhatja, milyen úton érvényesíthető az ügyfél igénye, azt azonban már nem, hogy az őt megilleti-e, ha igen, akkor milyen jogcímen. Úgy vélem, helyénvaló, hogy a panasznap eljárási tanácsadásra szorítkozik. Ha nem így volna, úgy sérülne a fegyveregyenlőség elve, mivel a tanácsadáson megjelenő ügyfél magától a bíróságtól kap kioktatást, amivel előnybe kerül a másik féllel szemben. Tehát csak arra terjed ki a tanácsadás, amit a bíróság a másik félnek is elmondana, ha megjelenne. Az eljárási és anyagi jogi különbségtételt az ügyfelek gyakran nem értik meg, ezért anyagi jogra vonatkozó tanácsokat kérnek, arra kíváncsiak, hogy miként nyerhetik meg a pert. Azt el nem fogadó klienssel szemben – ismételve önmagam – nem védi semmilyen szabály az ügyintézőt. Többen ezt követően úgy távoznak a tanácsadásról, hogy nem kaptak segítséget, még a bíróságtól sem, vagyis bizalmuk az igazságszolgáltatás felé csökken. Ez a kommunikációs gát tehát akadályozza a közérthetőséget. Szintén nehézséget teremt az információdeficit. Ez alatt azt értem, hogy ha az ügyfél csak egy részét mondja el a tényállásnak, vagy esetleg – akár nem is szándékosan – elferdíti azt, akkor emiatt nem adható megfelelő tanács, vagy az adott tanácsról a későbbiekben derül ki, hogy az ügyfél eljárásjogi helyzetében nem helytálló.

Emellett persze a panasznap kiváló terepe annak, hogy a leendő bírók az ügyfelekkel történő

kommunikációt gyakorolják, megtanulják magukat közérthetően kifejezni. Ennek kulcsa, hogy nem szükséges a jogszabályok nyelvén megszólalni, egyszerűbb nyelvi regiszter is megválasztható, amit az ügyfél megért, persze sok esetben ez nem lehetséges. A tanácsadás a jogi jellegét meg kell, hogy tartsa, ezért a végletekig nem egyszerűsíthető le a tanácsadás. Ebben a körben támogatnám egy olyan képzés kialakítását, ami a közérthető szóbeli fogalmazás technikáját célozza.

V. HOSSZÚ TÁVÚ ELKÉPZELÉSEK A KÖZÉRTHETŐSÉG ÉRVÉNYESÜLÉSE ÉRDEKÉBEN

Pályázatom utolsó részében azokat a lehetőségeket szeretném megvizsgálni, amelyek hosszabb távon jelenthetnek megoldást a közérthetőség minél szélesebb körben érvényesülésén. A korábbi részekben instant javaslatokkal éltem, valamint bemutattam, hogy a Kúria milyen irányba mozdult el a Stíluskönyvben. Emellett a tárgyalás kapcsán is megpróbáltam azokra a helyzetekre koncentrálni, amelyekben a gyakorlatban rövidebb időn belül is javulás érhető el. Ez természetesen a gyakorló bírák számára nyújt fejlődési lehetőséget, nekik lehet olyan képzési tervet összeállítani, ami a bírói hivatásnak nem első sorban a jogi oldalát hivatott fejleszteni.

A hosszabb távon gondolkodást két oldalról vélem kialakítandónak. Egyrészt a jövő bíróinak, a mostani fogalmazóknak és titkároknak lehetne olyan képzést kialakítani, ami célzottan a közérthető fogalmazást helyezi középpontba. Vagyis a bírósági szervezetrendszeren belül is elképzelhető fejlődést jelentő változás. Másrészt a közoktatás helyzetét is meg kívánom vizsgálni abból a szempontból, hogy jelenleg milyen helyet foglal el benne a közérthetőség, azon belül, a tanulók milyen képzést kapnak annak érdekében, hogy később a bíróságtól (de akár más hivatalos szervtől) érkezett küldeményeket megfelelően tudják értelmezni. Ebben a körben olyan programban gondolkodtam, ami alapvetően a középiskolai oktatásban használható fel.

Javaslatok a bírósági szervezetrendszeren belül

A Kúria Stíluskönyve, valamint a különböző határozatszerkesztésről szóló képzések, workshopok igen hasznosak, mivel a különböző bíróságok jó gyakorlatai elterjedhetnek, növelve ezzel az ítélezés színvonalát. A határozatszerkesztés teljes egységesítésére nincs szükség, mivel ezzel kiveszne az ítéletből a bíró egyénisége, valamint a bíró függetlensége is csorbát szenvedne. Hosszú távon persze kidolgozható olyan stratégia, ami a közérthetőséget magasabb szinten tudja érvényesíteni. A jó gyakorlatokból ki lehetne dolgozni egy „mintatárat”, ami a leggyakoribb fordulatokra adhatna alternatívát. A fogalmazók és a titkárok már ennek segítségével tudnának határozatszerkesztési gyakorlatra szert tenni.

Úgy vélem, már az egyetemi oktatásban helye lenne ilyen jellegű képzésnek. Jelenleg inkább az

elméleti képzésen van a hangsúly a jogi képzésben. A gyakorlati képzésre kevés a lehetőség, abban a hallgatók inkább a szakmai gyakorlat keretében mélyülhetnek el, ám ez ekkor inkább még csak ismerkedés a jogi munkával. Elképzelhetőnek tartok olyan szemináriumot, amelyik kimondottan a határozatszerkesztést, valamint az ítélet szóbeli indokolását helyezi előtérbe. Ezt gyakorló bírók bevonásával lehet érdekessé tenni. Eleve nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a leendő jogászok retorikai készségeinek fejlesztésére. Nem gondolom, hogy kötelező képzésként lenne helye ennek a stúdiumnak a tantervben, de akiket valóban érdekel a bírói hivatás, biztosan szívesen vennének részt ilyen órákon.

Ami a fogalmazókat, titkárokat illeti, az ő esetükben is van helye célzott képzésnek. Szerencsére a fogalmazóknak már pályájuk elején lehetőségük van arra, hogy határozatokat szerkesszenek, aminek különösebb tétje nincs, első sorban saját fejlődésük van középpontban. Ideális esetben a fogalmazók több bíró mellett is dolgozhatnak, így többféle stílust megismernek, amiből aztán kialakíthatják a hozzájuk legközelebb állót. Az ő esetükben látom annak lehetőségét, hogy szintén képzés keretében valamelyest egységesíthető legyen a határozatszerkesztési mechanizmus. Versenyztetés keretében is lehetne motiválni a fogalmazókat abban, hogy minél minőségibb ítélettervezetek szülessenek. Megadott témában, pertípusokban kell határozat szerkeszteni, aminél kiemelt szempont lenne a közérthetőség. Ezen a ponton a zsűriben nyelvész is helyet foglalhatna, akinek éppen az lenne a feladata, hogy közérthetőség szempontjából elemezze a műveket. Ennek nehézsége, hogy össze kell állítani egy olyan peranyagot, amelyből lehetőség nyílik egy teljes ítélet megírására. Bár a korábbi évek selejtezett ügyei anonimizált változatban ehhez segítséget nyújthatnak.

A titkároknak már nehezebb a dolguk ezen a téren, hiszen ők sokszor saját referárával rendelkeznek, ezért nincs lehetőség bíró mellett dolgozniuk. A végrehajtás terén, illetve az egyéb nemperes területeket természetesen lehet tapasztalatot gyűjteni az közérthető határozatszerkesztésből, sőt itt „saját bőrükre” megy a játék, hiszen fellebbezés esetén a saját név alatt hozott határozat méretik meg a másodfokú bíróság előtt, mégis úgy vélem, hogy a nemperes eljárásokban hozott végzések – leginkább terjedelemben – nem érik el egy ítélet szintjét. A bírósági vezetőknek kell megteremtenie a lehetőséget, hogy a titkárok bírói pályázatuk előtt megfelelő peres gyakorlatot szerezzenek.

A tárgyalási gyakorlat megszerzése speciális, hiszen a titkárok tarthatnak tanúmeghallgatást, valamint egyéb nemperes eljárások is lehetővé teszik a felek meghallgatását, ám ezek inkább a rutin megszerzését segítik, de a közérthető fogalmazás gyakorlását nem, hiszen hosszabb, összefüggő szöveget nem kell elmondani. A fogalmazóknak erre nincs lehetőségük.

A perszimuláció tökéletes terepe lehet a fejlődésnek. Egyrészt a leendő bírák megtanulják kezelni a stresszt, így éles helyzetben jobban tudnak koncentrálni arra, hogy minél közérthetőbben vezessék a tárgyalást. Másrészt az eljárási szabályok is jobban rögzülnek.

Perszิมulációk persze jelenleg is vannak, a titkárok számára kötelező is a képzés, azonban a gyakoriságát lehetne növelni. Kérdéses, hogy az ügyteher lehetővé teszi-e, hogy akár havonta megvalósuljon egy ilyen képzéssorozat. Magam részéről annyit leszögezhetek, hogy igény mutatkozik iránta.

A tárgyalási szituációk szimulálása inkább az eljárási szabályokat dolgozza fel, olyan helyzeteket teremt, amikben elsősorban a perrendtartás szabályait kell akkurátusan alkalmazni. Emellett lehetne olyan helyzeteket is kreálni, amik a közérthető fogalmazásra helyezik a hangsúlyt. Amikor az a lényeg, hogy a „bíró” az adott helyzetben közérthetően fejezze ki magát. Ilyen lehet az ítélet indokolása, aminek vázlatosan meg van adva a tényállása, és az alapján kell döntést hozni és azt megindokolni. Nem a döntés helyességén van a lényeg, hanem az érvelésen. Másik lehetőség az „értetlenkedő tanú/fél” kioktatása, vagy tájékoztatása. Érdemes ezeket a szimulációkat rögzíteni, majd visszanézni és értő módon, szakemberek segítségével kielemezni.

Röviden megemlíteném azt a svéd modellt, ami pontos nyelvhasználat kialakítását célozza meg a teljes állam-állampolgár viszonyrendszerben. Ennek érdekében törvényt alkottak a pontos nyelvhasználatról, ami szerint a közszféra nyelvezetének egyszerűnek és közérthetőnek kell lennie. A bírósági szervezetrendszerrel kapcsolatban létrehoztak egy „Bizalmi Testületet”, aminek feladata, hogy tanulmányozza a bíróságokkal szembeni bizalmatlanságot, s arról készítsen jelentést. A testület jelentése kimondta, *ahhoz, hogy az emberek bizalommal forduljanak a bíróságokhoz, természetesen szükséges, hogy mindig meggyőződjhessenek a bírói munka minőségének jóságáról, legyenek a jogi határidők betartva; a bírák dolgozzanak önállóan, autonóm módon, külső nyomás nélkül; és legyen lehetőség a fellebbezésre. Ugyanolyan fontos az is, hogy az elvégzett munka minőségi mivoltát a közvélemény is akként érzékelje.* A Testület a pontos fogalmazással összefüggésben azt állapította, hogy a megfogalmazás döntő fontosságú, tehát a már meglévő szövegezési hagyományokat fölül kell vizsgálni, a pontos megfogalmazás nem mehet a jogi pontosság rovására, szükség van egyfajta minőségbiztosításra, a bírósági vezetőkkel történő együttműködésre, stratégia kidolgozására. Stratégia gyanánt a bíróságok elfogadták, hogy a határozatok szövegezésére hivatalos mintákat hozzanak létre, fogalmazási útmutatókat készítsenek a megértés és a jogi fogalmazás megsegítésére, bírósági fogalmazók képzése ezen a téren, valamint évenkénti felülvizsgálat.³¹⁹

A svéd modell abban jelentős, hogy állami szintre emelte a közérthető fogalmazás feladatát, arról törvényt alkotott, vagyis nem kizárólag a bíróság erőfeszítése, hogy a laikusok is értői legyenek a bírósági határozatoknak. Másrészt, széles mögötte a konszenzus. A kormányzat által létrehozott testület ajánlásait az összes svéd bíróság elfogadta, ami alapján egységes, mindenkire vonatkozó stratégiát lehetett kialakítani. Tartalmilag nem jelent különbséget a magyar törekvéstől, de a mögötte kialakult egység jelentősebb eredmények felmutatását teszi lehetővé.

³¹⁹ Ingemar Strandvik: Közérthető nyelvhasználat Svédországban. In.: Jogalkotás érthetően – a pontos fogalmazás művészete (Clear Writing), Konferencia-előadások, 2014. november 26. 66-70. oldal

Javaslatok a bírósági szervezetrendszeren kívül

Az eddigiek során azt vizsgáltam, hogy a közérthetőség érdekében milyen lépéseket lehet tenni a bírósági szervezetrendszeren belül, de úgy vélem, hogy fontos kitekinteni a fogadó oldalra is, vagyis azt megnézni, hogy miként lehet felkészíteni a közoktatásban résztvevőket arra, hogy a későbbiek folyamán a jogi tartalmú szövegeket értelmezni tudják. Az államnak ebből a szempontból fontos szerepe van, ugyanis az oktatás minőségén keresztül is egyfajta hatalomgyakorlás valósul meg. A minőségi közoktatás felkészült, felelős döntéseket hozó felnőtteket „eredményez”, míg ha az oktatás minősége nem megfelelő, nem készít fel igazán a mindennapi életre, úgy az állampolgárok valóban inkább elszenvedői lesznek a jogi procedúráknak és nem egyenrangú alanyai. Kérdés, hogy miként lehet a tanterv részévé tenni ezt a fajta szövegértést. Ahhoz, hogy erre választ kapjak, interjút készítettem Kovács Zoltánnal a budapesti Veres Pálné Gimnázium magyar tanárával. Az alábbiakban ezt fogom összefoglalni.

A jogi szövegek kapcsán abból kell kiindulni, hogy nem a klasszikus, és jelenleg is tanított bekezdés/tárgyalás/befejezés váz alapján épülnek fel.³²⁰ Ebből kifolyólag az értelmezésük sem szorítható ebbe a keretbe. Első sorban tehát abban lehet változást elérni, hogy a tanulók másfajta keretben is tudjanak gondolkodni.

A tanárok esetében is felfedezhető valamiféle távolságtartás a témától, hiszem sokszor ők maguk is nehezen értelmezik a jogi tartalmú szövegeket, ezért a tudás átadása sem lehet zökkenőmentes. Hiába olvashatunk magyar szavakat, jelentésük nem egyértelmű a befogadó számára. Ez a meg nem értés pedig szorongást okoz az olvasónak. Ezért elsősorban személyiségfejlesztésre kellene helyezni a hangsúlyt, ami nem oktatási feladat. Ennek alapja, hogy a fiatalok önértékelése a helyén legyen, és ne szorongással telve kelljen felbontani egy bíróságtól érkezett küldeményt, hogy azt úgysem lehet megérteni. Olyan szemléletet kell kialakítani, ami szerint nem kell feltétlenül bizalmatlansággal fordulni a jogi szövegek felé. Persze ezt a bizalmatlanságot az eltérő és az olvasó által ismeretlen nyelvi regiszter okozza.

Az oktatásnak jelenleg része a hivatalos nyelv és jellemzőinek ismerete, sőt 2017-ben már a középszintű magyar érettségi is tartalmaz olyan szövegalkotási feladatot, amelynek során a vizsgázóknak valamilyen hivatalos levelet kell alkotni (panaszlevél, kérvény). A szövegértés kapcsán korábban jellemzők voltak a tudományos és ismeretterjesztő szövegek, ezzel szemben jelenleg több a gyakorlatiasabb szövegértési feladat.

Nehézséget az okozhat, hogy megtanulnak ugyan a diákok hivatalos szöveget alkotni, de hivatalos szöveget értelmezni nem, ez fakadhat a fentebb említett kompetenciahiányból is. A tanárok nem képesek egzaktan megtanítani ezeknek a szövegeknek a helyes értelmezését, hiszen nekik sem tanította meg senki. Ebben a tekintetben tehát nem különböznek a társadalom többi

³²⁰ <http://lumens.hu/2016/09/08/ha-nem-erted-meg-a-jogaidat-nem-tudsz-elni-veluk-olyan-mintha-nem-is-lennenek/> (letöltve: 2017. szeptember 26.)

tagjától. Valószínűleg a jelenlegi tantervbe nem is fér bele a jogi szövegek megértését segítő oktatás, így inkább különböző fakultatív iskolai programok keretében lehet helye. Az oktatás részéről továbbra is azt kell erősíteni, hogy a szavak megválasztásának, a pontos kifejezésnek jelentősége van, tehát inkább a felelős gondolkodást lehet fejleszteni.

A tanórán kívüli programok lényege az érdekesség tétel, a diákok bevonása. Egyik ilyen program lehet a színházi nevelés, aminek lényege, hogy szakember segítségével olyan eseteket lehet szimulálni, amik felkeltik az érdeklődést a téma iránt, serkentik az együtt gondolkodást. A kívülről érkező szakember szerepe fontos, hiszen a hitelessége megkérdőjelezhetetlen. A színészek eljátsszák a jelenetet, majd a szakember együtt értelmezi a látottakat a nézőkkel.

Másik lehetőség, a már most is nagy sikerrel működő nyitott bíróság programban rejlik. Jelenleg inkább a büntetőjog irányába indult el ez az esemény, de a polgári jog területén is vannak olyan pertípusok, ahol a gyerekek érintettsége megvalósul, ide sorolhatók a személyiségi jogi perek (pl.: az internetes kommunikáció kapcsán), a különböző kártérítési perek, vagy az internetes vásárlás esetén történő igényérvényesítés. Ezeknél a jogeseteknél a résztvevők játsszák a szerepeket, de kapnak professzionális segítséget ahhoz, hogy milyen kifejezéseket használjanak, és azok mit jelentenek, milyen jelentőséggel bírnak. Így játszva, de „saját bőrükön” tanulják meg, hogy a jog világában, különösen a tárgyalóteremben minden szónak jelentősége van, vagyis képet kapnak a bírósági szóhasználatról, de arról is, hogy nekik sem mindegy, mit hogyan fejeznek ki.

Látható tehát, hogy fontos részét képezhetné az oktatásnak a jogi nyelvezetbe történő bevezetés, persze ennek nehézsége, hogy a jogi szövegek pontos értelmezése nem várható el a tanulóktól, illetve a jelenlegi tanterv szorossága is inkább abba az irányba mutat, hogy a tanórán kívüli programok több lehetőséget hordoznak magukban arra, hogy a közérthetőség érvényesülése ne csak a bíróság feladata, hanem a laikusok belső igénye is legyen. Ezáltal közelít egymáshoz a két oldal, és végső soron egy felelősségteljesebb, önállóbb, döntéshozó társadalmat kapunk.

IRODALOMJEGYZÉK

Hivatkozott irodalom

- A bírói magatartás bangalorei alapelvei
- A Kúria Stíluskönyve
- Asbóth-Hermány Lőrinc: Határozatszerkesztés és gyakorlati kérdések a közjegyzői eljárásokban. In.: Közjegyzők Közlönye 2013/5.
- Dobos Csilla 2010: Jogi szaknyelv és szakmai kommunikáció. In.: Szaknyelvi kommunikáció. Szerk.: Dobos Csilla. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2010.

- Dr. Andrásy Mónikával készített interjú.
- Dr. Bódi Zoltán előadása a Fővárosi Törvényszéken 2017. április 5-én.
- Etikai Kódex
- Ingemar Strandvik: Közérthető nyelvhasználat Svédországban. In.: Jogalkotás érthetően – a pontos fogalmazás művészete (Clear Writing), Konferencia-előadások, 2014. november 26.
- Kintzly Péter: Precedensjog- e a magyar jog? In.: Magyar Jog, 2014/6.
- Kovács Zoltánnal készített interjú.
- Nagykomentár a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez. (Szerkesztő: Kiss Daisy, Németh János)
- Pátkai Nándor: A közérthető jogalkotásról- Az általános közigazgatási rendtartás nyelvezet. In.: Magyar Jogi Magyar Jogi Nyelv, 2017/1.
- Pátrovics Péter: Nyelvhasználat a bíróságon. In.: Magyar Nyelvőr 124. évfolyam 1. szám
- Sándor Klára: „Hivatalok, információs technológiák”- a nyelvi kérdőív adatainak első elemzése. In.: Stratégiai szereplők és hivatali nyelvhasználat, Budapest, 2002.
- Szép Beáta: Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulásának történetéhez. In.: Magyar Nyelvőr, 133. évfolyam, 3. szám, 2009.

Hivatkozott hazai és nemzetközi jogszabályok, ajánlások

- Magyarország Alaptörvénye
- A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény
- A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény
- A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- A jogalkotásról szóló 2010. CXXX. törvény
- A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet
- Emberi Jogok Európai Egyezménye
- A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya
- Az Európai Unió Alapjogi Chartája
- Bírák Magna Chartája
- Vilniusi Nyilatkozat

Hivatkozott Polgári Kollégiumi vélemények, bírósági határozatok

- 1/2009. (VI. 24.) PK vélemény
- 1/2014. (VI. 30.) PK vélemény
- BDT 2007. 1636.

- BDT 2008. 1754.
- BDT 2016. 3607.
- BH 1985.325.
- BH 2000. 17.
- BH 2001. 47.
- BH 2009. 15.
- BH 2010. 132.
- BH 2011. 2410.
- BH 2011. 312.
- BH 2012. 96.
- BH 2015. 107.
- EBH 2005.1318.
- EBH 2006.1415.
- KGB 2015. 126.
- KGD 2010. 20.

Letöltött internetes hivatkozások

- <https://www.nyest.hu/hirek/a-hivatalos-irasmodor-nem-ma-romlott-el> (letöltés: 2017. augusztus 21.)
- <https://mno.hu/grund/hivatali-nyelv-jogunk-van-erteni-amit-olvasunk-1296942> (letöltés: 2017. augusztus 23.)
- http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_1.pdf (letöltve:2017. szeptember 7.)
- dr. Rainer Lilla: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusai. <http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/RL%20gyermek%20meghallgat%C3%A1sa%20mod.pdf> (letöltve: 2017. szeptember 19.)
- <http://lumens.hu/2016/09/08/ha-nem-erted-meg-a-jogaidat-nem-tudsz-elni-veluk-olyan-mintha-nem-is-lennek/> (letöltés: 2017. augusztus 23.)
- <http://vilagosbeszed.hu/> (letöltés: 2017. augusztus 23.)

POLGÁRI JOGI SZEKCIÓ - JOGHALLGATÓI TAGOZAT

SZIVÓS KRISTÓF

AZ ÚJ PP. HATÁSAI AZ ELJÁRÁSOK IDŐSZERŰSÉGÉRE

Rövidítések jegyzéke

1911. évi Pp. 1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról

1952. évi Pp. 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

AB hat. alkotmánybírósági határozat

BL Bírák Lapja

dZPO német polgári perrendtartás (deutsche Zivilprozessordnung von 1877)

EJEB Emberi Jogok Európai Bírósága

EJEE Emberi Jogok Európai Egyezménye

GJ Gazdaság- és Jogtudomány

JK Jogtudományi Közlöny

MJ Magyar Jog

OBTOrszágos Bírói Tanács

P. polgári ügy

Pf. fellebbezési eljárásban elbírált polgári ügy

Pfv. felülvizsgálati eljárásban elbírált polgári ügy

Pp. 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról

Ptk. 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

Se. 1893. évi XVIII. törvénycikk a sommás eljárásról

Trt. 1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány tárgyát a polgári per időszerűségének egyes kérdései képezik. A perjogi kodifikációk során mindig felmerül, hogy miképpen lehet biztosítani, hogy a polgári per gyors, olcsó és hatékony legyen. A polgári per gyorsítása általános igény, annak hiánya az igazságszolgáltatás hatékonyságát veszélyezteti.³²¹

Magyarország Kormánya a polgári perjogi kodifikációról szóló 1267/2013. (V. 17.) Korm. határozattal elrendelte az új polgári perrendtartás megalkotására irányuló munkálatok megkezdését, majd 2015. január 14-én elfogadta „Az új polgári perrendtartás Konceptióját” (a továbbiakban: Konceptió), amelyben kodifikációs célként határozták meg többek között az eljárások gyors lezárását és az időszerűséget biztosító perjogi keretek megteremtését.³²² A Konceptióban ugyancsak célként jelent meg a „perhatékonyság rendszerszintű megvalósítása”, mivel a hatályos törvény „sem alapelvi szinten, sem a perszerkezet működéséből adódóan nem teszi lehetővé azoknak a perjogi mechanizmusoknak a kiaknázását, amellyel jelentősen előmozdítható lenne a perhatékonyság, a perelhúzás eredményes megakadályozása.”³²³ A kodifikáció eredményeként az Országgyűlés elfogadta a 2016. évi CXXX. törvényt (a továbbiakban: Pp.), amely 2018. január 1-jén lép hatályba.

Álláspontom szerint a Pp.-ben a perhatékonyság biztosításának legfontosabb eszköze az ún. *preklúzió* (kizárás). Természetesen számos egyéb tényező is befolyásolja az időszerűség érvényesülését, hiszen a Konceptió is több speciális jogintézményről tesz említést, így például a közös képviselőtről.³²⁴ A tanulmány hipotézise, hogy a Pp. *túlzott preklúziós hajlamot mutat*, hiszen maga a preklúzió a teljes eljárást nagymértékben áthatja, ezzel azonban – mint ahogy azt látni fogjuk – esetlegesen akadályát képezheti a valóságnak megfelelő döntések meghozatalának.

A tanulmány három fejezetre tagozódik. Az első fejezet tárgyalja az időszerűség követelményének hatását a Pp. alapelveire. Először röviden azt kell tisztázni, hogy melyek az észszerű időn belüli elbírálás alapjogi gyökerei. Természetesen e téren is kiterjedt kutatást lehetne végezni, kiemelve az elv nemzetközi jogi és uniós jogi szabályozását, joggyakorlatát. A terjedelmi korlátok azonban ezt nem teszik lehetővé, így ezekre csak utalás történik. Bár a tanulmány az időszerűséghez kapcsolódó kérdéseket vizsgálja, úgy gondolom, hogy a fentebb leírtak alapján engedhetetlen a perhatékonyság kiemelése, amely nagy hatást gyakorolt a Pp. alapelveire.

A második fejezet a preklúziót elemzi. Bemutatja annak jogkövetkezmenyi jellegét és érvényesülését a polgári perben. A harmadik fejezet foglalkozik az ún. *eventualitással* (másképpen eshetőségi v. esetlegességi elvvel), amely a tények és bizonyítékok együttes előadására szorítja a

³²¹ Osztovits 2010, 159.

³²² Konceptió, 3.

³²³ Konceptió, 57.

³²⁴ Konceptió, 22.

feleket. E jogintézmény történeti előzményei megtalálhatók a magyar polgári perjogban, egészen az 1911. évi I. törvénycikkig (a továbbiakban: 1911. évi Pp.) a rendes eljárásban alapvető fontosságúnak bizonyult.

Munkám során emiatt – ahogy ez a felhasznált szakirodalomból is kitűnik – figyelmet fordítottam az eshetőségi elv jogtörténeti érvényesülésének bemutatására. Ez azonban nem teszi jogtörténeti jellegűvé a tanulmányt, azonban elengedhetetlennek tartottam a XIX. század végi és a XX. század eleji jogi állapot ismertetését avégett, hogy az eventualitás dogmatikai alapjait megértsük és átláthassuk, hogy a Pp. mikor és milyen mértékben nyúl e jogintézményhez a perek mihamarabbi befejezésének érdekében. Mind a preklúzió, mind az eventualitás szabályozását több kritika is érte a szakma felől,³²⁵ amely hangsúlyozza az erre vonatkozó kérdések tárgyalásának indokoltságát.

Munkám során a preklúziós rendszernek csak az átfogó, rendszerszintű bemutatására törekedtem. A tanulmányban elsősorban dogmatikai szempontból közelítettem meg egy-egy problémát, illetve jogintézményt. Ezen felül a preklúzió érvényesülésének bemutatása szükségképpen megkívánta a Pp. ide vonatkozó rendelkezéseinek ismertetését, azonban a jogszabályhelyek csak az érvek alátámasztásául szolgálnak, azok részletekbe menő ismertetésétől legtöbbször eltekintettem. A tanulmányban az egyes jogintézményeknek csupán a hazai előzményeit, sajátosságait mutatom be, ezért a nemzetközi kitekintéstől eltekintek.

I. ALAPELVEK A GYORS, HATÉKONY ELJÁRÁS SZOLGÁLATÁBAN³²⁶

Ahogy a bevezetésben is említettem, az eljárások gyorsításának legfőbb eszköze a Pp.-ben a preklúzió. Mielőtt azonban ennek jellemzőire és érvényesülésére rátérnék, szükségesnek tartom felvázolni, hogy miképpen strukturálta át a Pp. az alapelveket. Az alapelvek elemzése során ugyanis számos olyan körülményre fény derülhet, amely megmagyarázza, hogy miért jellemző a Pp.-re a tanulmány hipotéziseként említett „túlzott preklúziós hajlam”. Előre bocsátom, hogy a Pp. I. fejezetében szabályozott alapelvek közül csak azokat tárgyalom, amelyek újonnan kerültek kodifikálásra, így a perkoncentráció elvét, a felek eljárástámogatási kötelezettségét és az anyagi pervezetés elvét.

1. Időszerűség és perhatékonyosság

1.1. Az észszerű időn belül történő elbírálás követelménye

³²⁵ Virág Csaba az OBT 2016. december 13-ai ülésén aggodalmát fejezte ki az „eventualitás előretörése” miatt. Ld. Jegyzőkönyv, 6. Varga István az „eventualitás meghaladott gondolatának beszivárgásáról” és a „preklúzió túlhajszolásáról” tett említést. <http://arsboni.hu/interju-varga-istvannal-2018-januar-1-en-hatalyba-lepo-uj-polgari-perrendtartasi-kodexrol/> (letöltés ideje: 2017. június 27.).

³²⁶ A fejezet címét a Konceptió 4. számú mellékletének címe adta.

1.1.1. Az időszerűség alapjogi aspektusai

Az ítékezés *Szilbereky* szerint akkor időszerű, ha az eljárás a szükségesnél nem több idő- és munkaráfordítással vezet eredményre.³²⁷ *Czoboly* szerint „a per akkor húzódik el, ha a jogvita az optimális időtartamnál tovább tart.”³²⁸ Az időszerűsége vonatkozó legfontosabb perjogi fogalom a pertartam. Pertartamnak nevezzük azt az időtartamot, amely a keresetlevél iktatásától a pert befejező határozat kiadmányai közül az utolsó kézbesítéséig telik el, azzal, hogy pert befejező határozatnak az ítélet, a bírósági meghagyás, az egyezséget jóváhagyó végzés és a permegszüntető végzés minősül.³²⁹ „Minél rövidebb időn belül jut [...] el a bíró addig, hogy döntési helyzetbe kerüljön, annál kevesebb időt, energiát kell a perre fordítania, következésképpen nemcsak a felek, hanem a bíró érdekében álló mindazon eljárási lehetőség kihasználása, amely a pertartamot rövidíti.”³³⁰ Az 1952. évi Pp.-ben foglalt időszerűség elvének bemutatása előtt érdemes röviden szólni ezen elv alkotmányjogi alapjairól.

A bíróság általi döntéshez való jog szerves része az eljárás minősége, hiszen ez adja a bírósághoz fordulás értelmét.³³¹ Lényegében ezt testesíti meg a tisztességes eljáráshoz való jog. Magyarország Alaptörvénye kimondja, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy [...] valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül bírálja el.”³³² Az 1949. évi Alkotmány explicite még csak a „nyilvános és igazságos” tárgyalás követelményét fogalmazta meg.³³³ Az Alkotmánybíróság azonban több határozatában is kitért a tisztességes eljáráshoz való jog (*fair trial*) tartalmára és elvi jelentőségű határozatában kimondta, hogy a tisztességes eljárás nemcsak az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében foglaltak megtartását jelenti a bíróságok által, hanem ezeken túl az 57. § „többi garanciájának teljesezését is átfogja.”³³⁴ Ez alapján megállapítható, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog egy gyűjtőfogalom és mindazokat az elvárásokat megjeleníti, amelyek teljesülése szükséges az eljárás tisztességességéhez és az alapjogok érvényesüléséhez.³³⁵ Alaptörvényi szinten ezt úgy kell értelmeznünk, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog a teljes XXVIII. cikket – és ezáltal többek között az észszerű időn belül történő elbírálás követelményét – magában foglalja azon felül, hogy az (1) bekezdés deklarálja magát a jogot. Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény vonatkozó cikkének értelmezésével nevesítette a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát kitöltő részjogosítványokat.³³⁶ Így az észszerű időn belüli elbíráláshoz való jog is a fair eljárás része.

³²⁷ Szilbereky 1977, 177.

³²⁸ A szerző hosszasan foglalkozik az „optimális időtartam” meghatározásával. Czoboly 2016, 759-761.

³²⁹ Gáspárdy 1989, 9.

³³⁰ Haupt 2003, 546.

³³¹ 36/B/2003. Ab hat. ABH 2004.1701.1707.

³³² Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bek.

³³³ 1949. évi XX. törvény 57. § (1) bek.

³³⁴ 6/1998. (III. 11.) AB hat. ABH 1998.91.95.

³³⁵ Pócsa 2007, 225.; Gadó 2000, 18.

³³⁶ 8/2015. (IV. 17.) AB hat. ABH 2015.195.212.

1.1.2. Időszerűség az 1952. évi Pp.-ben (2. §)

Az 1999. évi CX. törvény (VIII. Pp. novella) a perek észszerű időn belül történő befejezését a bíróság feladatává tette [Pp. 2. § (1) bek.]. A (2) bekezdés az EJEJ joggyakorlatát is figyelembe véve utal azokra a szempontokra, amelyek a per észszerű időn belül történő befejezésének megítélésekor relevánsak (a jogvita tárgya, annak természete, valamint az eljárás lefolytatásának egyedi körülményei). A Pp. kizárja a jogérvényesítést annak, aki maga is hozzájárult az eljárás késedelmes befejezéséhez (felróható magatartás elve). Ez azt jelenti, hogy a félnek a jóhiszemű eljárás követelményének megfelelően, megfelelő gondossággal kell eljárnia, amely azonban nem jelenti azt, hogy a fél nem megfelelő magatartása mentesítené a bíróságot azon kötelezettsége alól, hogy mindent megtegyen az eljárás gyors lezárása érdekében.³³⁷ A Pp. 2. § (2) bekezdése ugyanakkor csak az észszerű időn belül történő elbírálás kapcsán hivatkozik a peres fél közreható magatartására, az egyéb körülményeknél nem. Abban az esetben, ha az egyes összetevő elemek külön-külön kerülnek értékelésre, akkor valamennyi elem kapcsán vizsgálendő, hogy a jogsérelemre hivatkozó fél részéről történt-e közrehatás.³³⁸

A (3) bekezdés biztosítja a perindítási lehetőséget azon fél számára, aki sérelmet szenvedett. Egy-egy eljárási mozzanat szabálytalansága esetén nem ad alapot a (3) bekezdés szerinti keresetre, legfeljebb kifogás előterjesztésére van lehetőség. Ahhoz, hogy a bíróság ellen keresetet lehessen indítani, az egész eljárás tisztességességét kell figyelembe venni,³³⁹ hiszen ez a jogvédelem nem önmagáért való, hanem az a feltétel határozható meg, hogy az eljárási szabálysértés, ha nem is okozza, de legalább legyen összefüggésben az állított sérelemmel. Enélkül a tisztességes eljárás sérelme nem állapítható meg.³⁴⁰ Az eljárás sajátosságainak (a jogvita tárgyának és természetének) figyelembe vétele az észszerű pertartam megállapítása kapcsán nem jelenti azt, hogy a bíróság leterheltsége, ügyhátraléka önmagában igazolásul szolgálhat a jogszolgáltatás késedelmességére.³⁴¹ Csak az indokolatlan késlekedés vonható az időszerű ítélezéshez való jog megsértésének körébe.³⁴² A jogsértést a felülvizsgálati eljárás során hatályon kívül helyezéssel nem lehet orvosolni (egyfajta szankcióként alkalmazva azt), hanem külön kártérítési pert kell indítani a (3) bekezdés alapján.³⁴³

A kártérítési felelősség szempontjából kiemelendő, hogy az alapelvi sérelem csak az alapeljárás során meghozott *érdemi* és jogerős döntés alapján állapítható meg.³⁴⁴ Ezen érdemi döntést bármely szintű bíróság meghozhatja, az alkotmánybírósági döntés azonban csak akkor számít

³³⁷ Turbuly 2003, 45.

³³⁸ Győri Törvényszék P.20.960/2007/17.

³³⁹ Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.235/2012/4. Az Alkotmánybíróság is kimondta, hogy az eljárás tisztességessége az eljárásokra vonatkozó szabályrendszer egészének a vizsgálata alapján dönthető el. Ld. 34/2014 (XI. 14.) AB hat. ABH 2014.964.1007.

³⁴⁰ Kúria Pfv.III.21.553/2013/9.; Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.21.439/2012/4.; Győri Ítéltábla Pf.I.20.238/2008/5.

³⁴¹ Indokolás 1999, 2. §.

³⁴² 8/1992. (I. 30.) AB hat. ABH 1998.59.67.

³⁴³ Kúria Pfv.20044/2015/5.

³⁴⁴ Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/I.

bele az elbírálható időszakba, ha az alkalmas a jogvita kimenetelének befolyásolására.³⁴⁵ Ha perjogi akadályok miatt kerül sor az eljárást befejező, nem érdemi határozat meghozatalára, akkor azok nem tartoznak a Pp. 2. §-ának (3) bekezdése körébe.³⁴⁶ Az igénynek az eljárás befejezettsége nem eljárásjogi, hanem anyagi jogi feltétele. A Pp. 2. § (3) bekezdése szerinti jogkövetkezmény jogalapja és mértéke kérdésében csak jogerősen befejezett alapügy ismeretében lehet állást foglalni.³⁴⁷

Az anyagi jog alapján érvényesített kártérítési igény tágabb kört ölel fel, mint az 1952. évi Pp. 2. § (3) bekezdése, hiszen a Ptk. 6:549. § (1) bekezdése általában a bíróság (bíró) törvénysértő eljárása, intézkedése, mulasztása, helytelen döntése által okozott kár megtérítésére vonatkozik. Ehhez képest a Pp. 2. § (3) bekezdésében írt kártérítési törvényi tényállás szűkebb, speciális, a per elhúzódására, az észszerű határidőn belüli befejezés elmaradására és az ezzel összefüggő kár, azon belül is a sérelemdíj jellegű kárösszetevőre szűkített. Az elbírálás terén is eltérő követelményszintet állít fel a jogalkotó, ugyanis a (3) bekezdésénél kizáró körülményként szabályozza a fél közrehatását, ugyanakkor az ítélezés objektív adottságait nem tekinti a helytállási kötelezettséget kizáró mentesítő körülménynek.³⁴⁸

A Pp.-ből kimaradt az észszerű határidőn belül való elbírálás követelménye. Nem volt ugyanis szükséges egy olyan elv kimondása, amely – ahogy azt láthattuk – megismétli egyrészt az EJEE-ből (6. cikk), másrészt az Alaptörvényből fakadó követelményeket.³⁴⁹ A polgári jog megfelelő szabályainak alkalmazásával teljes egészében le lehet fedni az 1952. évi Pp. 2. §-ának rendelkezéseit.³⁵⁰

1.2. A perhatékonyság elve

A fentiekben láthattuk, hogy bár a Pp. nem kodifikálja az időszerűséget, annak követelménye alaptörvényi szinten és nemzetközi jogi (sőt uniós jogi) kötelezettségként továbbra is fennáll, és az új eljárási kódex hatálya alatt is alkalmazandó normák lesznek. Az időszerűség elve így a polgári peres eljárás egyik alapelveként tekintendő.

³⁴⁵ Turbuly 2003, 42.

³⁴⁶ Így a fél mulasztása miatt késedelmesen meghozott permegszüntető végzés sem alapozza meg az igényt. Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.471/2007/6.

³⁴⁷ Győri Ítéltábla Pf.I.20.141/2015/6/I.; Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/I. Érdekeségként kiemelendő, hogy kizárólag akkor lehetett alapjogsértés miatt pert indítani, ha az alapeljárás 2003. július 1. napját követően indult meg. Ennek az a magyarázata, hogy a VIII. Pp. novella rendelkezései ekkor léptek hatályba. Ld. BDT 2006.1495. Így a bíróság elutasította annak a felperesnek a keresetét, akinek az alapul szolgáló eljárása 1998. augusztus 10-án indult. Székesfehérvári Törvényszék 27.P.21.422/2013/3.

³⁴⁸ Győri Törvényszék P.20060/2012/33.

³⁴⁹ Természetesen ennek megsértésének szankcióját meg kell fogalmazni, de csak az anyagi jogban. Éless – Döme 2014a, 61. Megjegyzendő, hogy e jog az EJEE-n kívül az Európai Unió Alapjogi Chartájában is megjelenik. A Konceptió is kihangsúlyozta a szabályozás szükségességét. Konceptió, 66.

³⁵⁰ Így a kárfelelősség szabályai közül a Ptk. 6:549. §-a kerül alkalmazásra, amennyiben a kártérítés általános szabályaiban (6:519. §) foglalt feltételek teljesülnek. A Ptk. alapelvei szinten rögzíti a felróható magatartás elvét [1:4. § (2)-(3) bek.], a sérelemdíj pedig a személyiségi jogok megsértésének szankciói között kapott helyett (2:52. §).

Az időszerűséget és a perhatékonyt vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a kettő közötti egyensúly megtalálása az egyik legnehezebb feladat a polgári bíróságra, hiszen „az ítélező bíróságon gyakran örlődik az, hogy alapos lesz az ítélete, de kockáztatja az időszerűséget; vagy gyors, de felületes, kapkodó.”³⁵¹ Névai szerint az abszolút hatékonyság a per célján optimális módon (egyszerű, olcsó, gyors és alapos) történő megvalósulása.³⁵² A Pp. a perhatékonyról *expressis verbis* csak a preambulumban rendelkezik, ahol kimondja, hogy az Országgyűlés a törvényt többek között „a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése és az anyagi jogok hatékony érvényre juttatása érdekében” alkotta. Az előbbieken felvázoltak alapján érdemesnek tűnik kettéválasztani a perhatékonyt az alábbiak szerint:

- 1) eredményhatékony polgári per („anyagi jogok hatékony érvényre juttatása”)
- 2) eljárásjogilag hatékony polgári per („a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése”)³⁵³

Ad 1) Egy tevékenység akkor nevezhető hatékonynak az eredmény szempontjából, ha a kívánt eredmény az elvárt módon következik be.³⁵⁴ A polgári per eredménye az *ítélet*, amely a per alapjául szolgáló anyagi jogi jogvitát dönti el. Ebből kiindulva arra a következtetésre jutunk, hogy az eredményhatékony az anyagi (alaki) igazságossággal³⁵⁵ van összefüggésben. Bócz szerint az igazságosság etikai kategória, „az a követelmény, hogy az egyes emberek vagy csoportjaik között jelentkező konfliktusok megoldásánál a teendőkre vonatkozó döntés a szükségképpen eltérő, sőt ellentétes érdekeket [...] kellő terjedelemben és megfelelő súllyal figyelembe véve szülessen meg.”³⁵⁶ Maga a polgári per is akkor indul, ha felperes valamely őt objektíve megillető vagy szubjektíve létezőnek gondolt jogát bírósági segítséggel kívánja érvényesíteni alperes ellen.³⁵⁷ A polgári per a fél szempontjából akkor nevezhető hatékonynak, ha érvényesítette a jogát, vagyis a bíróság számára igazságot szolgáltatott.³⁵⁸ Ez alapján az eredményhatékonyt *szubjektív tényezőnek* kell tekintenünk, hiszen a per vesztes fél aligha tekinti a polgári pert az eredmény szempontjából hatékonynak. Nem értek egyet azzal az állásponttal, miszerint a perhatékony teljes mértékben megegyezik az időszerűség elvével, pont amiatt, mert a perhatékony részét az eredményesség is. Az eredményesség pedig nincs közvetlen viszonyban az időszerűséggel. Az anyagi igazságosság mint törvényi rendeltetés³⁵⁹ tekintetében

³⁵¹ Zsembery 1967, 300. Ugyanezt vetette fel Szilberek 1977, 169-170. is.

³⁵² Névai 1979, 622.

³⁵³ Virág Csaba az eljárási perhatékony kifejezést használta. Virág 2013, 31.; Virág 2014, 374.

³⁵⁴ Szabó 2013a, 367.

³⁵⁵ A trialista felfogás szerint megkülönböztetünk anyagi, alaki és eljárási igazságosságot. Az anyagi igazság a valóságnak megfelelő döntést jelenti, míg az alaki a bíróság előtt bizonyított tényekre alapozott döntést. Ezzel szemben az eljárási igazságosságot azt a követelményt testesíti meg, hogy az eljárás során garantálni kell az Alaptörvényben biztosított jogok érvényesülését. Éless 2013, 613.

³⁵⁶ Bócz 2011, 449. Szerinte a bírászkodás legjellegzetesebb összetevője az igazságszolgáltatás, amely azonban nem az igazságot, hanem az igazságosságot hivatott szolgálni.

³⁵⁷ Szabó 2007b, 632-633.

³⁵⁸ Uo. 633.

³⁵⁹ A polgári pernek alanyiság hiányában célja nem lehet, eszközjellegénél fogva csak rendeltetése van. Éless – Döme 2014a, 50.

továbbra is irányadó az Alkotmánybíróság gyakorlata, miszerint az Alaptörvény nem biztosíthat alanyi jogot sem arra, hogy érvényesül az anyagi igazság, sem arra, hogy egy ítélet sem lesz törvénytörő.³⁶⁰ A bíróságoknak azonban törekedniük kell az igazság kiderítésére (igazságra törekvés elve).³⁶¹

Ad 2) *Kengyel* szerint az a per hatékony, amelyet észszerű időn belül befejeztek.³⁶² Az eljárásjogilag hatékony polgári per szoros összefüggésben áll az eljárási igazságossággal, amely azt a követelményt testesíti meg, hogy az eljárás során garantálni kell az Alaptörvényben biztosított jogok érvényesülését. „A Polgári perrendtartásnak [...] azt kell garantálnia, hogy a jogvita eldöntésének rendje, az a mód, ahogy a vitás ügy elbírálásra kerül, tisztességes legyen. A korrekt, fair eljárás követelménye a bírói pártatlanságot ugyanúgy feltételezi, mint a formális jogegyenlőséget tényleges jogérvényesítő képességgé alakító állami támogatást (lásd költségmentesség, pártfogó ügyvéd kirendelésének lehetősége).”³⁶³ A tisztességes eljáráshoz való jog és az észszerű időn belül történő elbírálás követelményének egymáshoz való viszonyáról fentebb már esett szó. Mivel azonban az időszerű ítélkezés az Alaptörvényben biztosított jog, az eljárási igazságosság része, így az *időszerűség az eljárásjogi perhatékonyság immanens része, azt közvetlenül befolyásoló tényező.*³⁶⁴

Összegezve a fentieket úgy gondolom, hogy a perhatékonyság kettéválasztása elengedhetetlen ahhoz, hogy a kodifikációs célról tisztább képet kapjunk. A jogalkotó ugyanis a hatékonyságot a ráfordítás és az eredményesség viszonyát leíró fogalomként értelmezi, és ebből fakadóan a hatékonyság javítása a lehető legkisebb ráfordítást, illetve azonos ráfordítás mellett a lehető legjobb eredmény elérését jelenti.³⁶⁵

Azt a megállapítást tehetjük, hogy a perhatékonyság két részeleme együttesen adja az új polgári perrendtartás legfőbb rendező elvét. Pusztán az eljárási igazságosságot a polgári per céljaként nem lehet értelmezni, hiszen ez a bíróság dominanciáját helyezi előtérbe úgy, hogy közben látszólag a felek érdekeit tartja szem előtt.³⁶⁶ Megállapíthatjuk, hogy a jogalkotó az új törvény megalkotása során az eredményhatékonyság és az eljárásjogi hatékonyság fokozására egyaránt törekedett. Előbbire szolgál a preklúzió, míg az eredményhatékonyság biztosításának legfontosabb eszköze az anyagi pervezetés megerősítése, hiszen az anyagi pervezetésnek éppen az a célja, hogy a bíróság a magánjogi jogvitákat véglegesen lezárhassa.

³⁶⁰ 9/1992. (I. 30.) AB hat. ABH 1992.59.66.

³⁶¹ Éless – Döme 2014a, 52.

³⁶² Kengyel 2014, 76.

³⁶³ Indokolás 1999, 2. §.

³⁶⁴ *Névai* szerint amikor a per elhúzódsáról van szó, ott a perhatékonyság egyik tényezője, a gyorsaság hiúsul meg. *Névai* 1979, 623.

³⁶⁵ Indokolás (2016), 234.

³⁶⁶ Szabó 2007b, 640.

2. Az időszerűség követelménye az új polgári perrendtartás alapvető fejezetében

A kodifikáció során vita övezte azt a kérdést, hogy szükség van-e egyáltalán alapvető fejezetre avagy sem. Az is vitatott volt, hogy ha szükséges egy ilyen fejezet, akkor mely alapelvek kerüljenek kodifikálásra. Az új szabályozás kialakításának egyik központi kérdése a gyors és hatékony eljárás volt, amelynek biztosítását a Koncepció többek között a megfelelő alapelvekben látta.³⁶⁷

A polgári eljárás alapelvei a polgári eljárás céljának megvalósítását szolgáló feladatok végrehajtásának általános és alapvető módszereit határozzák meg, és egyben biztosítékai is e feladatok betöltésének. Áthatják a perintézményeket és a főbb eljárási rendelkezéseket, kidomborítják a polgári eljárás egészének eszmei tartalmát.³⁶⁸ Az alapelvek olyan alapvető jogokat és kötelezettségeket határoznak meg, amelyek az eljárás egészére kiterjedően rendezik a peralanyok egymás közötti eljárásjogi viszonyát. Abban a tekintetben is jelentőségük van, hogy egyes alapelvek megszegéséhez közvetlen jogkövetkezmények, szankciók is fűzhetők.³⁶⁹

Az alapelvek Pp.-beli elhelyezését illetően három csoportot különíthetünk el. Egyrészt az I. fejezetben található az ún. vezérelvek (Pp. 2-6. §§), másrészt az Általános rendelkezések között is található alapelveket (pl. az anyanyelv használatának elve), és vannak alapvető szintű rendelkezések az egyes eljárási szakaszok szabályai is (pl. szabad bizonyítás elve).³⁷⁰ Az új Pp. legfőbb rendező elve a perhatékonyság, így több alapelv is ebből eredeztethető. A perhatékonyságnak alapvető szinten három „tartópillére”³⁷¹ van – a perkoncentráció elve, a felek eljárástámogatási és igazmondási kötelezettsége, valamint a bíróság közrehatási kötelezettsége. A Pp. a vezérelveket koncentráltan, tételszerűen határozza meg, amely az alapelvek minél magasabb absztrakciós szintjét hivatott biztosítani.³⁷² Ahogy a fejezet elején is említettem, csak ezeket az alapelveket ismertetem az alábbiakban.

2.1. A perkoncentráció elve

A perek elhúzódásának legfőbb kiváltója a tárgyaláshalasztás, amely viszont a peranyag-koncentráció elégtelenségének következménye.³⁷³ „Ahhoz, hogy a tárgyaláshalasztás elburjánzása visszaszorítható legyen, határozottan kell fejleszteni a bírósági pervezetést a felek perbeli közreműködésének egyidejű felerősítése mellett. E feladat eredményes végrehajtásának legfőbb processzuális feltételei: a célratoró peranyag-koncentráció és az alapos tárgyaláselőkészítés.”³⁷⁴ A Koncepció megfogalmazása szerint indokolt volt új alapelveként megjeleníteni a perkoncent-

³⁶⁷ Koncepció, 9.

³⁶⁸ Névai 1987, 176.

³⁶⁹ Koncepció, 63.

³⁷⁰ Zvolenszki 2016, 270-272.

³⁷¹ Uo. 271.

³⁷² Kommentár 2017 (Wopera), 19.

³⁷³ Névai 1970, 539.

³⁷⁴ Névai 1979, 626.

rációt, mivel „az új polgári perrendtartás más filozófiával közelít a perhatékonyság biztosításához és egy új perstruktúrát alakít ki.”³⁷⁵ A Pp. a perkoncentráció elvének körében kimondja, hogy a bíróságnak és a feleknek törekedniük kell arra, hogy az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi tény és bizonyíték olyan időpontban álljon rendelkezésre, hogy a jogvita lehetőleg egy tárgyaláson elbírálható legyen.³⁷⁶ A perkoncentráció címzettjei a felek és a bíróság egyaránt, ugyanis valamennyi résztvevőnek úgy kell eljárnia, hogy a per reálisan számítható időn belül érdemi döntéssel befejeződjön.³⁷⁷

Úgy gondolom, hogy a Pp. nem megfelelő megfogalmazása félrevezethető lehet a jogalkalmazás számára, hiszen a 3. §-ban kodifikált alapelv – a szakasz címével ellentétben – nem azonosítható a perkoncentrációval, annak legfeljebb egy részelemét, a *peranyag, illetve a peranyagszolgáltatás koncentráltságát* foglalja magában, amely az információcsepegtetés elkerülésének eszköze. A perkoncentráció elérésének további eszköze a *perszerkezet koncentráltsága*, amelyet maga a Koncepció is kiemel.³⁷⁸ Ez azt jelenti, hogy a Pp. hatálybalépésével a polgári per az osztott perszerkezet alapján fog zajlani. Maga a tárgyalás két szakból áll, a perfelvételi szakból és az érdemi tárgyalási szakból (főtárgyalás). Ezen osztottság azonban eltér az 1911. évi Pp. osztott perszerkezetétől, hiszen az akkori szabályozással ellentétben a perfelvétel nem csupán a peralapításra szolgál, hanem a felek az érdemi nyilatkozataikat is ekkor teszik meg (állítási szak). Az érdemi tárgyalási szakban a bizonyítás zajlik (bizonyítási szak).

A perkoncentráció nem fogalmazható meg egy, a Pp.-ben található, magas absztrakciós szintű alapelvként, hiszen maga a koncentrált per egy *eredmény*, amely csak a teljes szabályrendszeren keresztül érvényesülhet.³⁷⁹ Azt, hogy a perkoncentráció eredmény és nem egy normatív tartalommal bíró alapelv, a perhatékonyság másik két „tartópillére” is alátámasztja. Így a felek eljárástámogatása azt jelenti, hogy előmozdítják a tárgyalást annak érdekében, hogy az koncentrált (*eredmény*) legyen. Ugyanígy a bíróság közrehatási tevékenysége is a perkoncentráció érvényesülése *érdekében* történik. A perkoncentráció ugyanis az anyagi pervezetés érvényesülését szolgálja.³⁸⁰

Úgy gondolom, hogy a polgári peres eljárás alapelvei azzal a jellemzővel rendelkeznek, hogy belőlük a törvény más rendelkezései egyenesen következnek. Például a rendelkezési elvből következik felperes keresetindítási joga, az elállás joga vagy az, hogy a per során a felek egyezsége köthetnek. A tárgyalási elvből következik a bizonyítási érdek és bizonyítási teher szabálya stb. A perkoncentráció esetén pont ennek az ellenkezője figyelhető meg: más rendelkezésekből következtethetünk a perkoncentrációra, amely szintén alátámasztja eredményjellegét.

³⁷⁵ Koncepció, 10.

³⁷⁶ Pp. 3. §.

³⁷⁷ Szabó 2013a, 371.

³⁷⁸ Koncepció, 11.

³⁷⁹ Szakértői Javaslat, 46.

³⁸⁰ Szakértői Javaslat, 45.

2.2. A felek eljárástámogatási kötelezettsége³⁸¹

Névai kiemelte, hogy a peranyagszolgáltatás koncentráltságának érdekében egyidejűleg fejleszteni kell a polgári per alanyainak tevékenységét. Ez többek között azzal jár, hogy „fokozott közreműködésre kell készíteni a feleket a perben”.³⁸² Azt is kifejtette, hogy a felek közreműködési kötelezettsége a tárgyalási elv egyik leglényegesebb eleme.³⁸³

A kodifikáció során felmerült, hogy célszerű lenne a felek alapvető feladatainak normatív meghatározása.³⁸⁴ A feleknek ugyanis nem csak joguk a tisztességes és időszerű eljárás, de a másik fél ugyanezen jogára tekintettel kötelességük is annak előmozdítása.³⁸⁵ Ennek alapja az az elvárás, hogy a polgári perben az államnak és a polgároknak közös céllal kell rendelkeznie és e cél hatékony megvalósítása érdekében terheli őket együttműködési kötelezettség.³⁸⁶ Alapvetően nem értek ezzel egyet, mivel a tisztességes eljáráshoz való jog biztosítása a bíróság feladata, amely azonban anyagi pervezetésével élve a feleket is rászoríthatja a tisztességes eljárásra. Így úgy gondolom, hogy a bíróság *közvetlenül*, a felek pedig *közvetetten* kötelesek az időszerű eljárás előmozdítására.

A Pp. szerint a felek kötelesek előmozdítani az eljárás koncentrált lefolytatását és befejezését.³⁸⁷ Ez a feladat jelenik meg az eljárástámogatási kötelezettség alapvető kimondásával. Az eljárástámogatás mértéke addig terjed, amíg az nem eredményezi a per koncentráltját. Ezen elv kapcsán az alábbi kérdések merülnek fel.

Kérdés, hogy e kötelezettség mennyiben azonosítható az 1952. évi Pp. által ismert „gondos és az eljárást elősegítő pervitel”³⁸⁸ intézményével, amely a perek gyorsabb és hatékonyabb befejezését szolgálja. Itt véleményem szerint a rendelkezési elv (és az abból levezethető szabad cselekvés elve³⁸⁹) nem korlátozódik. A rendelkezési elv alapján a felek szabadon rendelkeznek perbe vitt (anyagi és eljárási) jogaikkal.³⁹⁰ A jogokkal való szabad rendelkezés nem csorbul azáltal, hogy rászorítjuk a felet az együttműködésre és a per előbbre vitelére, hiszen továbbra is eldöntheti, hogy kíván-e élni perbeli jogaival. A 141. § (6) bekezdésről még a későbbiekben lesz szó, annyi azonban ehelyütt kiemelandó, hogy az említett bekezdés a szabad cselekvés elvével való rosszhiszemű visszaélés szankciója. E szankció egy „mozgó határt”³⁹¹ jelent a bíróság számára, amellyel azonban kevés esetben élnek a gyakorlatban, pedig alapvetően hatékonyan

³⁸¹ Ehelyütt eltekintek a tárgyalási elv és az igazmondási kötelezettség ismertetésétől.

³⁸² Névai 1970, 539. Zsembery Ágoston is kihangsúlyozta, hogy „a felek az igazság felderítésében tartoznak közreműködni.” Zsembery 1971, 295.

³⁸³ Névai 1979, 623.

³⁸⁴ Éless – Döme 2014a, 59.

³⁸⁵ Uo. 63.

³⁸⁶ Uo. 51.

³⁸⁷ Pp. 4. § (1) bek.

³⁸⁸ 1952. évi Pp. 141. § (2) bek.

³⁸⁹ Ld. részletesen: III. fejezet 1. pont.

³⁹⁰ Kiss 2014, 112.; Pp. 2. § (1) bek.

³⁹¹ Döme 2014, 393.

szolgálhatná a perelhúzás megakadályozását. Az eljárástámogatási kötelezettség véleményem szerint megfeleltethető a német perjogban ismert *Prozessförderungspflicht*tel, amely az eljárás előbbreviteli kötelezettségét jelenti. Ennek megsértése rendszerint elsődlegesen preklúzióval jár.³⁹²

Ha a preambulumból indulunk ki, az eredmény szempontjából hatékony polgári per a feleknek is érdekük, hiszen pont amiatt pereskednek, hogy számukra megfelelő ítélet szülessen. Ebből a szempontból tehát elfogadható az eljárástámogatási kötelezettség megfogalmazása.

Kérdés, hogy a közreműködési kötelezettség magában foglalja-e a felek együttműködését. Az együttműködési kötelezettség esetleges előírása a Pp.-ben képezheti ugyanis az alapját a perhatékonyság növelésének szolgálatába állítható eventualitásnak, illetve a preklúzióknak.³⁹³ A Szakértői Javaslat azonban elvetette ennek szükségességét, mivel a felek épp azért fordulnak a bírósághoz, mert nem képesek együttműködni, és nem várható el tőlük, hogy a per során együttműködjenek (ennek megszervezése bírói feladat, ezért az anyagi pervezetés része).³⁹⁴

2.3. A bíróság közrehatási tevékenysége (anyagi pervezetés elve)

A pervezetés a peres eljárás törvényességét, célszerű menetét, folyamatosságát és gyorsaságát biztosító bírói perbeli cselekmények összessége.³⁹⁵ A magyar polgári perben nem idegen az erős bírói pervezetés, hiszen az 1911. évi Pp. hatálya idején európai mércével is kiemelkedő jelentőségűek voltak a bíró pervezetési jogosítványai.³⁹⁶

A bíró pervezetése lehet alaki vagy anyagi. Míg az előbbi a per lefolyásának vezérlésére irányul, addig az anyagi pervezetés lényegében az eljárás tartalmi szempontból való irányítását jelenti.³⁹⁷ A pervezetési jogosítványok mértéke elsősorban attól függ, hogy a perrendben a felek rendelkezése és a tárgyalási elv vagy a bíróság rendelkezése és a hivatalból történő eljárás elve érvényesül-e.³⁹⁸ Ezzel kapcsolatban kiemelendő, hogy „a bíróságnak gondoskodása arról, hogy a felek a szükséges kérelmeket és nyilatkozatokat megtegyék, talán a bírói gyámkodás vádját idézi fel. Annyi azonban kétségtelen, hogy erre a nagymérvű bírói pervezetési jogra a szóbeli perben szükség van, még pedig szükség van az anyagi igazság kiderítése céljából.”³⁹⁹

Anyagi pervezetésnek „az eljárás irányítására vonatkozó azon bírói cselekmények minősülnek, melyek a felek nyilatkozatainak, perbeli cselekményeinek anyagi jogi, vagyis a jogvita érdeme

³⁹² Ld. dZPO 296 § (1)-(2) bek.; 296a. §. A Prozessförderungspflichtre ld. bővebben Pohlmann 2011, 30-32. Kiemelném, hogy a Prozessförderungspflicht terheli a bíróságokat is, annak tevékenységéhez azonban nem társul preklúzió.

³⁹³ Éless – Döme 2014, 63.

³⁹⁴ Szakértői Javaslat, 47.

³⁹⁵ Kommentár 2010 (Németh – Kiss), 550. A bíró pervezetése alatt a továbbiakban bírósági tanács pervezetését is érteni kell.

³⁹⁶ Uo. 287. A 792 §-ból álló törvény 142 alkalommal jogosította fel vagy kötelezte a bíróságot hivatalból való eljárásra. Kengyel 2003, 175.

³⁹⁷ Kommentár 2017 (Wopera), 346.

³⁹⁸ Magyary 1924, 286.

³⁹⁹ Fodor 1899, 6.

szempontjából történő értékelésén alapulnak.”⁴⁰⁰ Így az anyagi pervezetés – a preklúzióval és az eventualitással szemben – nemcsak az időszerű ítélkezéshez való jogot biztosíthatja, hanem az anyagi igazság kiteljesítéséhez is eszközt nyújt a bíróság számára. Az eredményhatékonyt szolgálja annyiban, hogy a bíró felhívhatja a feleket jognyilatkozataik megtételére, amely a megfelelő tényállás megállapítását segíti elő. Az időszerűséget pedig akképpen biztosítja, hogy a bíró e jognyilatkozatok megtételére megfelelő határidőt állapít meg. „Az anyagi pervezetés a bíró részére hatékony eszközt ad arra, hogy időt, költséget, energiát takarítson meg és a per elhúzódsát megakadályozza. Alkalmazása által az eljárás hatékonyabb, következetesebb és átláthatóbb, a jogilag releváns körülményekre koncentrálódik, ezáltal a jogbiztonságot kellő időben helyreállítja, így a pergazdaságosságot szolgálja.”⁴⁰¹

Az anyagi pervezetési jogosítványok nem korlátozzák a rendelkezési és tárgyalási elvet – azok elősegítésére kell irányulniuk⁴⁰² –, hiszen a bíró felszólítására a felek döntenek el, hogy előterjesztenek-e nyilatkozatot vagy sem. A tanulmány témája szempontjából a perfelvétel során érvényesülő anyagi pervezetésre térnek ki röviden az alábbiakban, mivel zömében erre a szakra esik.⁴⁰³

A perfelvétel során, alperes ellenkérelmének beérkezését követően a bíró dönt a perfelvétel további menetéről (írásbeli vagy szóbeli perfelvétel, a perfelvétel lezárása tárgyalás nélkül).⁴⁰⁴ Amennyiben további írásbeli perfelvétel szükséges, a bíróság alperes írásbeli ellenkérelmét megküldi felperesnek és megfelelő határidő tűzésével válaszirat előterjesztésére szólítja fel. Nagyon fontosnak tartom kiemelni, hogy a felek perfelvételi iratot csak akkor terjeszthetnek elő, ha a Pp. erre lehetőséget ad vagy ha a bíró *anyagi pervezető jogosítványaival élve felszólítja erre*.⁴⁰⁵

A bíróság a perfelvételi tárgyalás során fel is hívhatja a feleket további perfelvételi nyilatkozatok megtételére.⁴⁰⁶ Az anyagi pervezetés a tárgyaláson is megjelenik, ugyanis ilyen formában ölt testet a bíróság *összegzési kötelezettsége*. A perfelvételi tárgyalás kezdetén ugyanis a bíróság összegzi a jogvita szempontjából lényeges nyilatkozatokat.⁴⁰⁷ A Pp.-ből semmi konkrétum nem olvasható ki azzal kapcsolatban, hogy mit is jelent ez az „összegzés”. Úgy gondolom, hogy semmiképpen sem jelent iratanyag-ismertetést. Itt arról lehet szó, hogy a bírónak a jogvita „magvát” kell ismertetnie, azaz a felek jogvitáját alapjaiban meghatározó perfelvételi nyilatkozatokat, azon belül is csak az állításokat, hiszen a perfelvételi szakban főszabály szerint nincs bizonyítás.

⁴⁰⁰ Indokolás 2016, 355.

⁴⁰¹ Uo. 245.

⁴⁰² Uo. 245.

⁴⁰³ Kommentár 2017 (Wopera), 325.

⁴⁰⁴ Pp. 187. §

⁴⁰⁵ Pp. 203. § (1) bek. E jogszabályhelyről a későbbiekben részletesen is szó lesz, itt csak annyit jegyeznék meg, hogy a szabály megsértése preklúzióval (az adott perfelvételi irat figyelembe nem vehetőségével) jár.

⁴⁰⁶ Pp. 191. § (3) bek.

⁴⁰⁷ Pp. 191. § (1) bek.

Ezzel a felek megismerhetik, hogy mi a bíróság álláspontja a jogvitájukról (tehát pl. mit lát vitásnak a bíróság), így elkerülhetik az ún. meglepetés-ítéleteket. A meglepetés-ítéletek elkerülését célozza az is, hogy pontosan rögzíteni kell a felek állításait és indítványait a perfelvételt lezáró végzésben. *Döme* azonban nem tartja elfogadhatónak, hogy egy ilyen tartalmú végzés szolgáljon a meglepetés-ítéletek elkerülésére. „Ez valóban helyes célkitűzés, de nem önmagáért való. A polgári per nem az üres udvariaskodás terepe.”⁴⁰⁸

2.4. Összegzés

Az alapelvekkel kapcsolatban azt állapíthatjuk meg, hogy szabályozásuk redundáns jellegű. A miniszteri indokolás szerint tudatosan vannak átfedések az egyes alapelvek tartalmi elemeiben, mert több alapelv keretei között indokolt kifejezni, hogy milyen magatartást követel meg a koncentrált per a bíróságtól, a felektől és a per más résztvevőitől.⁴⁰⁹ Alapvetően azonban úgy gondolom, hogy olyan mértékű átfedés van az egyes alapelvek közül, amelyek megfogalmazása egyetlen alapelvben is lehetséges lett volna. Ezt a célt pedig az anyagi pervezetés megfelelően szolgálja.

A fent említettek alapján látható ugyanis, hogy a bíró anyagi pervezető tevékenysége a perkoncentráció érdekében történik. Bár a felek eljárástámogatási kötelezettsége minden perbeli cselekményt magában foglal (így pl. a tárgyaláson való megjelenést is), a percselekmények többsége azonban vagy állítás vagy bizonyítás. Megállapítható azonban, hogy egyik sem kötelezettség, hanem csak *érdek* (ld. állítási érdek, bizonyítási érdek). Az anyagi pervezetés jogosítványával lehet csak elérni, hogy a felek eljárástámogatási kötelezettségüknek eleget tegyenek. Emiatt gondolom úgy, hogy elegendő lenne az anyagi pervezetés alapvető szintű kimondása.

A jogalkotói cél figyelembevételével a következő alapelveket tartom indokoltnak elhelyezni az első fejezetben:

1. rendelkezési elv
2. tárgyalási elv
3. jóhiszemű pervitel elve (azon belül az igazmondási kötelezettség)
4. anyagi pervezetés elve (amely a perhatékonyság mindkét oldalát megjeleníti)

⁴⁰⁸ Döme 2015, 453.

⁴⁰⁹ Indokolás 2016, 242.

II. PREKLÚZIÓ A POLGÁRI PERRENDTARTÁSBAN

1. A perelhúzásról általában

A perek elhúzódása több okra vezethető vissza, így például a bíróságok túlterheltségére vagy a felek magatartására.⁴¹⁰ A tanulmányban csak a felektől függő perelhúzó magatartásokkal foglalkozom. Az egyes szervezeti kérdésekre visszavezethető okok ugyanis nem tartoznak a Pp. szabályozási körébe, azok tárgyalása szétfeszítené a tanulmány kereteit. A perek hosszú tartamának okai gyakran a perhúzó taktikában keresendők.⁴¹¹

A perbeli cselekvés szabadságának elvéről – annak rendszertani helye miatt – az eshetőségi elv kapcsán részletesen lesz szó. Annyit azonban itt ki kell emelnem, hogy ez az elv a szóbeliség elvéhez kapcsolódik. Mióta a szabad cselekvés elvére épül a polgári per (1911. évi Pp. 221. §), elkerülhetetlen, hogy ezzel a felek megpróbáljanak visszaélni. Ennek egyik szankciója az volt, hogy ha a fél az előadást az ügy elintézése végett szándékosan halogatta, a bíróság előadását figyelmen kívül hagyhatta, sőt ezen felül a tárgyaláshalasztás költségeiben is el kell marasztalni, méghozzá pernyertességtől függetlenül.⁴¹²

Az 1952-es Pp. a perelhúzást a jóhiszemű pervitel elve alá helyezte el, pontosabban a pervitel rosszhiszemű formáját testesíti meg. A törvény a *perelhúzás gyűjtőfogalma* alá azokat az eseteket vonja, amikor a fél, annak képviselője, valamint más perbeli személy valamely nyilatkozatot indokolatlanul késedelmesen tesz meg vagy azt felhívás ellenére sem teszi meg és ezáltal a per befejezését indokolatlanul késlelteti.⁴¹³ A késedelem akkor minősül indokolatlannak, ha a fél előzetesen nem jelzi a bíróság felé a határidő betartását akadályozó körülményt, illetve ha a késedelmét utólag sem menti ki.⁴¹⁴ A törvény szankcióként egyrészt az indokolatlan késedelem miatt pénzbírságot ír elő, másrészt egyéb jogkövetkezményeket is alkalmaz. Ennek legtipikusabb formája, amikor a bíróság a 8. § (4) bekezdését és a 141. § (6) bekezdését együttesen alkalmazza.⁴¹⁵

A perelhúzás magatartását a jognak szankcionálnia kell. *Gáspárdy* a perelhúzás szankcióit két csoportba sorolta az alapján, hogy a szankció kizárólag az elhúzás joghátránya-e (az elhúzás *specifikus szankciói*: pl. pénzbírság, költségben marasztalás), vagy adott szankció mögött más tényállás is állhat [az elhúzás *nem-specifikus szankciói*: pl. 8. § (4) bek. és 141. § (6) bek.].⁴¹⁶ A perelhúzást nemcsak szankcionálni kell, hanem meg is kell előzni. Ennek egyik eszköze az erős

⁴¹⁰ Czoboly 2014a, 293.

⁴¹¹ Czoboly 2014b, 147.

⁴¹² 1911. évi Pp. 222. § 1. bek.; Gaár 1911a, 188.

⁴¹³ 1952. évi Pp. 8. § (4) bek.

⁴¹⁴ Kommentár 2016 (Wopera), 71.

⁴¹⁵ Ld. többek között Kommentár 2006 (Szabó), 41.; Szegedi Ítéltábla Gf.IV.30.054/2013/3.; Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.635/2009/4.

⁴¹⁶ Gáspárdy 1982, 150.

bírói pervezetés, amennyiben ugyanis a bíró kezébe kerülnek bizonyos pervezetési jogosítványok, a feleknek kevesebb mozgásterük marad.⁴¹⁷ *Osztovits* szerint a bíró aktivitása a felek aktivitásával gyakran fordítottan arányos, vagyis minél gyorsabban végzi munkáját a bíró, annál inkább kihasználják a határidőket a felek.⁴¹⁸

Mivel *Gáspárdy* kiemelte, hogy az elhúzásra alkalmas magatartások többnyire mulasztásban nyilvánulnak meg,⁴¹⁹ ezért a következőkben szükségesnek tartom kifejezni a mulasztás jellemzőit.

2. A perbeli mulasztásról

2.1. A mulasztás fogalma, jogi természete és jogkövetkezménye

A mulasztás „a polgári perben [...] általában a félnek az a magatartása, mely szerint azt a perbeli cselekményt, amelyet jogának érvényesítése vagy védelme céljából végeznie kell, a perrendtartásban megszabott időben, helyen és alakban nem végzi.”⁴²⁰ E jogintézménynek alapja az, hogy „a törvény megszabja, hogy a felek perbeli jogaikat hol, mikor és meddig gyakorolhatják s kimondja, hogy a perbeli jogoknak a meghatározott időben és helyen való nem gyakorlása azzal a jogi következménnyel jár, hogy a fél ezekkel a jogokkal a perben többé nem élhet. Ez a *praeclusio*, vagyis a záros határidőben nem gyakorolt jog későbbi gyakorlásának kizárása.”⁴²¹ Ha tehát a fél vagy más perbeli személy megadott határnapon vagy határidőn belül nem végzi el a perbeli cselekményt, mulasztásról van szó.⁴²² Ismét más megközelítés szerint a mulasztás a perjogi szabályoknak megfelelő kötelező vagy lehetővé tett magatartás tanúsításának elmaradása.⁴²³ Függetlenül attól, hogy mely megközelítést tekintjük kiindulópontnak, látható, hogy a mulasztás több fogalmi elemből épül fel:

- 1) joggyakorlás vagy kötelezettségteljesítés
- 2) meghatározott határidőben vagy határnapon
- 3) *praeclusio*

Ad 1) Az 1911. évi Pp. miniszteri indokolása szerint „a perbeli cselekmények részben jogai részben kötelességei a félnek”.⁴²⁴ Az eljárástámogatási kötelezettségnél utaltam rá, hogy bár a Pp. rá kívánja szorítani feleket a percselekmény megtételére, mégis a rendelkezési jog érvényesül

⁴¹⁷ Czoboly 2014b, 146.

⁴¹⁸ Osztovits 2010, 159.

⁴¹⁹ Gáspárdy 1982, 150.

⁴²⁰ Gaár – Térffy 1904, 468.

⁴²¹ Gaár 1911b, 60.

⁴²² Kiss 2014, 335.

⁴²³ Kommentár 2017 (Wopera), 218.

⁴²⁴ Indokolás 1910,

azáltal, hogy a fél dönti el, hogy ennek ellenére él-e perbeli jogaival vagy sem. A feleket kötelesség annyiban terheli, hogy kötelesek a tilos cselekményektől tartózkodni, egyebekben a felek a perben közreműködni nem kötelesek.⁴²⁵ A perbeli „kötelességről” ugyanis azon a véleményen vagyok, hogy az lényegében *nem több, mint a félnek különböző szankciók kilátásba helyezésével rákényszerítése arra, hogy rendelkezési jogával éljen*. A polgári per ugyanis a rendelkezési elvre és a tárgyalási elvre épül. Ez a megfogalmazás az anyagi pervezetésre is igaz, hiszen a bíró hiába szólítja fel a felet, továbbra is annak rendelkezési jogától (és a tárgyalási elvtől) függ, hogy teljesíti-e a percselekményt vagy sem.

Ad 2) Határnap és határidő között az alapvető különbséget az jelenti, hogy míg az előbbi egy meghatározott időpont, amikor a perbeli cselekményt teljesíteni kell, addig az utóbbi egy időtartam, amelynek lejárt a irányadó a cselekmény megtételekor. A mulasztás azonban minden, törvénytől eltérő joggyakorlást magában foglal.⁴²⁶ A mulasztás lehet teljes vagy részleges, mégpedig aszerint, hogy a fél egyáltalán nem tesz cselekményt (pl. nem jelenik meg a tárgyaláson) vagy tesz, csak nem tesz meg mindent.⁴²⁷ Jogkövetkezmenyi szempontból a perfelvétel során lehet különbség a két eset között, hiszen más szankció fűződik ahhoz, ha a fél hiányos perfelvételi iratot nyújt be vagy egyáltalán nem nyújt be semmit.

Ad 3) A mulasztás elsődleges jogkövetkezmenye az ún. kizárás (preklúzió), amely a hatályos, törvényes teljesítéstől való elzártságot jelenti.⁴²⁸ A preklúzió rendszertanilag a késedelem jogkövetkezmenyei között helyezhető el.⁴²⁹ Maga a preklúzió szó a latin *praecludo* igéből származik.⁴³⁰ A német perjog preklúzió esetén az elkésett előterjesztés visszautasításáról szól (*die Zurückweisung eines verspäteten Vorbringens*).⁴³¹ Ez azt jelenti, hogy a határidő lejárt vagy a határnap eltelte nemcsak azzal jár, hogy további percselekményt nem lehet tenni, hanem azt is, hogy az elkésetten megtett percselekményt a bíróságnak vissza kell utasítania. Ugyanezt fejezi ki a Pp.-ben a mulasztás általános szabálya, amely szerint a fél az elmulasztott perbeli cselekményt többé hatályosan nem teljesítheti, az elkésetten teljesített perbeli cselekmény hatálytalan.⁴³² A hatálytalanság *ipso iure* beáll, nyilvánvaló azonban, hogy ha a fél elkésetten teszi meg a percselekményt, arról a bíróságnak rendelkeznie kell, és erre szolgál a visszautasítás (az érdemi vizsgálat nélküli elutasítás), amely azt is jelenti, hogy az elkésetten teljesített perbeli cselekmény visszautasítása vagy elutasítása tárgyában – törvény eltérő rendelkezése hiányában –

⁴²⁵ Bacsó 1917, 195.

⁴²⁶ Kommentár 2016 (Wopera), 346.

⁴²⁷ Magyary 1924, 513.; Bacsó 1917, 195.

⁴²⁸ Kommentár 2017 (Wopera), 218.

⁴²⁹ Czoboly 2011, 56.

⁴³⁰ Finály 1884, s.v. *praecludo* 1) jelentéstartalommal: valaki elől elzár, valakit valahonnan kizár, kirekeszt.

⁴³¹ Musielak – Voit 2014, 243.; dZPO 296. §. Megjegyzendő, hogy ez a kizárásnak már egy speciális jogkövetkezmenye. A dZPO ugyanúgy ismeri a mulasztást általában (230. § *Allgemeine Versäumungsfolge: Die Versäumung einer Prozesshandlung hat zur allgemeinen Folge, dass die Partei mit der vorzunehmenden Prozesshandlung ausgeschlossen wird.*). A 296. § *lex specialis*nak tekintendő, amely így megelőzi a 230. § alkalmazását. Czoboly 2011, 56.

⁴³² Pp. 149. § (1) bek.

nem kell alakszerű határozatot hozni.⁴³³

A preklúzió egyik jellemzője, hogy a preklúzió alkalmazása kizárólagos bírói jogkör, a szankciótól a felek közös akaratukkal sem térhetnek el.⁴³⁴ Az ugyanis már túlságosan a liberális per felé mozdítaná el a perrendet, ha a szankciók alkalmazásáról is a felek rendelkeznének.

A Szakértői Javaslat a mulasztás kapcsán megkülönböztette a törvényi és a bírói határidőket. Míg az előbbi elmulasztása azonnali, *ipso iure* hatálytalansággal járt, addig az utóbbi elmulasztása csak akkor járt hatálytalansággal, ha az ellenérdekű fél azt kérte. E különbségtétel oka, hogy „míg a feleknek nem áll hatalmában a perrendtartás kógens közjogi normáinak a felülírása, így az azok megszegéséhez fűződő jogkövetkezmények alkalmazására a felek akaratától függetlenül kerül sor, addig a bíróság által megállapított eljárási szabályok, így a bírói határidők tekintetében a felek rendelkezési joga kiterjed arra, hogy az ezen eljárási szabályok megszegéséhez fűződő jogkövetkezményeket részben felülírják, illetve azok alkalmazásától eltekintsenek.”⁴³⁵

2.2. A preklúzió elhárítása: az igazolás

A Pp. szabályainak ismertetése előtt bemutatnák egy-két rendelkezést az igazolás köréből az 1911. évi Pp. szabályai közül, amelyek érdeklődésre tarthatnak számot. A rendelkezési elv egyik érdekes megnyilvánulási formáját jelentette a joggyakorlatban, hogy az igazolást meg kellett adni a bíróság esetleges döntésétől függetlenül, ha azt kellő időben nyújtották be, a törvény nem zárta ki, és az igazoláshoz az *ellenfél hozzájárult*.⁴³⁶ Ebből következik, hogy ha a törvényi feltételek hiányoztak, az igazolást az ellenérdekű fél hozzájárulása esetén sem lehetett megadni.

Az 1911. évi Pp. a mulasztással szembeni igazolást az ún. *praeclusiv* (záros v. jogfosztó) határidők esetén engedte meg. Zárosnak akkor volt egy határidő tekintendő, ha a törvény kifejezetten így rendelkezett.⁴³⁷ Azt, hogy csak határidő mulasztása szolgálhatott az igazolás alapjául, jól szemlélteti az a példa is, amely szerint azon az alapon, hogy a törvényes határidőben benyújtott felülvizsgálati kérelemnek valamilyen alaki hiánya volt, nem lehetett igazolással élni.⁴³⁸ A nem záros határidők elmulasztása miatt azért nem adott a törvény igazolást, mert azok kevésbé fontos cselekményekre vonatkoznak és egyébként is kérelemre meghosszabbíthatók. A fél mulasztása tehát ebben az esetben nem volt kimenthető.⁴³⁹

Rátérve a Pp. szabályaira, az előbb elmondottak alapján irányadó, hogy határidő elmulasztása

⁴³³ Indokolás 2016, 316.

⁴³⁴ Czoboly 2011, 55.

⁴³⁵ Szakértői Javaslat [111. § (1) bek.], 232.

⁴³⁶ Ld. Kúria P.IV.1640/1919.; Kúria P.IV.1887/1919.; Budapesti kir. tábla 1914. G. 1280.; Budapesti kir. tábla 1914. G. 1135.; Budapesti kir. tábla 1912. G. 1297.

⁴³⁷ 1911. évi Pp. 451. §.

⁴³⁸ Kúria Pk. VII. 4349.

⁴³⁹ Indokolás 1910, 390.

esetén igazolásnak a prekluzív határidők esetén mindenképpen helye van (ezt a Pp. is megerősíti az igazolás kizártságának kimondása során).⁴⁴⁰ A Pp. ugyanakkor nem tesz különbséget prekluzív és nem prekluzív határidők között, így megállapíthatjuk, hogy bármely határidő elmulasztása esetén van helye igazolásnak, feltéve, hogy azt törvény nem zárja ki.

3. Preklúzió az elsőfokú eljárásban

A Pp. miniszteri indokolása kiemeli, hogy a törvény „széles körben alkalmazza a preklúziókat, mely szerint a perfelvételi szak lezárását követően főszabály szerint nincs lehetőség a kereset- és az ellenkérelem megváltoztatására, további bizonyítékok és indítványok előterjesztése kizárásra kerül.”⁴⁴¹ Ez alapvetően igaz, azt azonban hozzá kell tenni, hogy itt az Indokolás csak a perfelvétel lezárását tekinti preklúziónak. Arról azonban nem szól, hogy a Pp. perfelvételi szakját is mennyire áthatja a preklúziós szabályozás (erről a III. fejezetben részletesen lesz szó).

A Pp. ugyanis kimondja, hogy a fél perfelvételi iratot csak akkor terjeszthet elő, ha azt a törvény lehetővé teszi vagy a bíró erre felhívta. Az ennek megsértésével előterjesztett perfelvételi irat hatálytalan.⁴⁴² Abban az esetben, ha a Pp. teszi lehetővé a perfelvételi irat előterjesztését, akkor az általa megadott határidőt kell irányadónak tekinteni (prekluzív határidő). Ha pedig a bíró anyagi pervezetésén alapul a perfelvételi irat előterjesztése, akkor ennek határidejét is a bíró szabja meg („megfelelő határidő tűzése”).

3.1. A perfelvételt lezáró végzés preklúziós jellege

A perfelvétel lezárása pervezető végzés formájában jelenik meg, a pervezetőt testesíti meg azaz, hogy elválasztja egymástól a perfelvételi és az érdemi tárgyalási szakot. A perfelvételt akkor lehet lezárni, ha a felek perfelvételi nyilatkozataikat megtették, és ha nincs helye a tárgyalás elhalasztásának.⁴⁴³ Mivel lényeges joghatások kapcsolódnak a perfelvétel lezárásához, a bíróságnak figyelmeztetni kell a feleket arra, hogy le kívánja zárni a perfelvételt.⁴⁴⁴

A perfelvételt lezáró végzés tartalmát a törvény nem határozza meg.⁴⁴⁵ A Pp. e határozattal szemben nem teszi lehetővé a fellebbezést, még az ítélettel együtt sem (ahhoz a bíróság kötvén van).⁴⁴⁶ Úgy gondolom, hogy ez a jogorvoslathoz való jog indokolatlan korlátozása, hiszen egy

⁴⁴⁰ Pp. 150. § (2) bek. b) pont.

⁴⁴¹ Indokolás 2016, 236.

⁴⁴² Pp. 203. § (1) bek.

⁴⁴³ Pp. 192. § (1) bek.

⁴⁴⁴ Pp. 192. § (2) bek.; Kommentár 2017 (Wopera), 298.

⁴⁴⁵ Ennek lehetséges tartalmi elemeihez ld. Döme 2014, 397-398.

⁴⁴⁶ Pp. 194. § (1) bek.; 198. §. A kötöttség olyan teljes körű, hogy megváltoztatni sem lehet, hanem csak a perfelvétel kiegészítésére van lehetőség. Kommentár 2017 (Wopera), 298. Itt megjegyezném, hogy a Szakértői Javaslat nem önállóan fellebbezhető végzéseként szabályozta volna a perfelvételt lezáró végzést. Szakértői Javaslat, 344.

olyan határozatról van szó, amely az eljárás további menetét alapjaiban határozza meg. Lehetőséges, hogy a végzés elleni fellebbezés lehetővé tétele nem teszi hatékonyabbá a pert,⁴⁴⁷ azonban bizonyos, hogy ha a perfelvétel nem megfelelőse megalapozatlanságot eredményez, ami miatt a másodfokú bíróságnak hatályon kívül kell helyeznie az elsőfokú ítéletet és új eljárást elrendelnie, az sokkal károsabban hat a perhatékonyságra mint a fellebbezés biztosítása.

A perfelvétel lezárása a perfelvételi szakban két esetben történhet meg: a bíróság lezárhatja a perfelvételt tárgyalás tartása nélkül vagy a perfelvételi tárgyaláson. Arra nincs lehetőség, hogy a bíróság az elrendelt további írásbeli perfelvételt tárgyaláson kívül zárja le. Ha ugyanis felperes válasziratot terjesztett elő az írásbeli perfelvétel során, akkor a bíróság a válasziratot a perfelvételi tárgyalásra való idézéssel kézbesíti alperesnek.⁴⁴⁸

A perfelvételt lezáró végzés egyik legfontosabb joghatása a preklúziós választóvonal, amelynek kizáró (pl. nem lehetséges ezt követően a beavatkozás, az önálló beavatkozó kivételével) és korlátozó hatása is van (pl. kereset- vagy ellenkérelem-változtatás a törvényi feltételek fennállása esetén lehetséges).⁴⁴⁹

3.2. A preklúzió áttörése az érdemi tárgyalási szakban: a perfelvétel kiegészítése

A Pp. alapvetően nem engedi a perfelvételi nyilatkozatoknak az érdemi tárgyalási szakban történő előadását, „a perfelvétel lezárásával rögzült perfelvételi nyilatkozatok csak törvényben meghatározott esetben és feltételekkel változtathatók. A jogalkalmazás gyakorlati tapasztalatai alapján ugyanis a perek elhúzódásának egyik gyakori és jelentős oka a hatályos Pp. azon hiányossága, hogy a keresetváltogatást nem vagy csak részben korlátozza, az alperes a védekezést az elsőfokú eljárás során lényegében korlátlanul megváltoztathatja, valamint a felek bizonyítékaikat és indítványait szinte bármikor előterjeszhetik.”⁴⁵⁰ A keresetváltogatás egy, a per befejezését késleltető jogintézmény, amely időbeli korlátlanúsága rendszerszinten akadályozza a hatékony permodell működését.⁴⁵¹

A fentiek alapján indokolt volt a keresetnek az érdemi tárgyalási szakban való megváltoztatásának tilalmának a bevezetése, amely „preklúzió” a dogmatikai alapja a per tárgyának rögzítése, amely a felek rendelkezési jogának maradéktalan érvényesülése mellett, jogérvényesítési szándékuknak megfelelően, a bíróság és a felek közötti párbeszéd eredményeként kerül kialakításra.”⁴⁵²

Előfordulhat, hogy olyan tények kerülnek felszínre a perfelvétel lezárása során, amely miatt fel-

⁴⁴⁷ Szakértői Javaslat, 344.

⁴⁴⁸ Pp. 189. § (4) bek.

⁴⁴⁹ Kommentár 2017 (Wopera), 299.

⁴⁵⁰ Indokolás 2016, 348.

⁴⁵¹ Konceptió, 57.

⁴⁵² Éless – Döme 2014b, 423.

peresnek mégis meg kell változtatnia keresetét. A Pp. értelmező rendelkezései szerint keresetváltogatásnak minősül, ha a fél a keresetével összefüggésben előadott korábbi *tényállításhoz* képest eltérő vagy további tényre hivatkozik, *jogállításhoz*, illetve jogi érveléséhez képest eltérő vagy további érvényesíteni kívánt jogot állít, illetve jogi érvelésre hivatkozik, vagy *kérelméhez* képest a kérelem, illetve annak valamely része összszegszerűségét vagy tartalmát megváltoztatja, vagy további kérelmet terjeszt elő.⁴⁵³

A perfelvételi, illetve érdemi tárgyalási szakban történő változtatás fogalma és tartalma közt nincs különbség, csak a viszonyítási pont tér el.⁴⁵⁴ Az érdemi tárgyalási szakban keresetváltogatásra csak szűk körben van lehetőség, mégpedig a *perfelvétel kiegészítése*⁴⁵⁵ keretében. A Pp. „a keresetváltogatás mindhárom fajtáját – azaz tényállítás, jogállítás, kérelem megváltoztatása⁴⁵⁶ – olyan esetekben engedi meg, amikor azt a fél önhibáján kívüli ok indokolja. A preklúzió feloldásának e megközelítése egyben biztosítja azt is, hogy ne szolgálhasson egy későbbi esetleges perújítás alapjául olyan ok, amelyet a fél a perfelvétel lezárása miatt már nem tudott felhozni az eljárásban.”⁴⁵⁷

A keresetváltogatásnak szigorú feltételei vannak [215. § (1) bek.] A törvény három konjunktív előfeltételt⁴⁵⁸ támaszt a keresetváltogatással szemben:

1. keresetváltogatás oka [(1) bek a-c) pont]
2. a megváltoztatott kereset ugyanabból a jogviszonyból eredjen
3. a bíróság hatásköre és illetékessége a megváltoztatott keresetre is fennálljon

Az egyes feltételek magyarázata külön tanulmányt venne igénybe, így ezek kifejtésétől ehelyütt eltekintek. Annyit azonban kiemelnék, hogy mind a kereset-, mind az ellenkérelem-változtatás engedélyezése iránti kérelem beadásának határideje a változtatásra okot adó tényről történő *tudomásszerzéstől* számított tizenöt nap. A Pp. újítása, hogy „az eljárás gyorsítása érdekében határidőhöz köti a változtatás előterjesztését, így azt a fél a perfelvétel lezárása után a változtatásra okot adó tényről való tudomásszerzést követően [...] nem bármikor, hanem rövid határidőn belül terjesztheti elő.”⁴⁵⁹ Érdekesnek találom, hogy bár a törvény egy szubjektív körülményhez (ti. a tudomásszerzéshez) köti a határidő kezdetét, mégsem ad igazolási lehetőséget e határidő elmulasztása esetére. Ennek talán az a magyarázata, hogy ha már felperes (alperes) a perfelvétel során elmulasztotta megváltoztatni a keresetét (ellenkérelmét), és beállt a preklúzió, akkor egy második mulasztást ugyanazon körülményre nézve már ne menthessen

⁴⁵³ Pp. 7. § (1) bek. 12. pont.

⁴⁵⁴ Indokolás 2016, 348.

⁴⁵⁵ Pp. 222. §.

⁴⁵⁶ Ld. Pp. 7. § (1) bek. 12. pont.

⁴⁵⁷ Indokolás 2016, 349.

⁴⁵⁸ Kommentár 2017 (Wopera), 323.

⁴⁵⁹ Indokolás 2016, 350-351.

ki. Természetesen e szabály indoka lehet az is, hogy a törvény elejét kívánja venni a további perelhúzásnak.

III. AZ ESHETŐSÉGI ELV (EVENTUALITÁS) ÉRVÉNYESÜLÉSE A POLGÁRI PERBEN

„Ha egyfolytában azután azt mondják, hogy oly törvényeket kell alkotni, a melyeket a nép megért, a melyek a népnek értelméhez szólnak, a melyek a nép érzületének megfelelnek, akkor meg épen nem értem azt, hogy miképen lehessen az eshetőségi elv fentartása mellett lándzsát törni? mert azt hiszem, hogy nem lesz Magyarországon ember, a ki megérti azt, hogy az ő nyugtája nem fog figyelembe vétetni azért, mert csak a második tárgyaláson hozta fel és nem az elsőt.”⁴⁶⁰

1. Bevezetés – a perbeli cselekvés szabadságának elve

Magyary a gyors és célszerű per megvalósulásának két eszközét látta. Ide sorolta egyrészt a per menetének tagozódását, másrészt pedig az eljárási cselekmények összpontosítását, vagyis egyidejű elvégzésének biztosítását.⁴⁶¹ Az első tételben a perkoncentráció szükségességét, a másik tételben az eventualitást fogalmazta meg. Abban az esetben, ha egyik sem áll fenn, akkor a szabad cselekvés elve érvényesül.⁴⁶²

Az eventualitás bemutatása előtt érdemesnek tűnik pár gondolat erejéig kitérnünk a szabad cselekvés elvére. A Plósz-féle Pp. 221. §-a szerint: „Tényállítások, az ellenfél tényállításaira való nyilatkozatok, a bizonyítékok megnevezése vagy felmutatása és a rájuk vonatkozó nyilatkozatok rendszerint bármikor megtehetőek annak a tárgyalásnak a bezárásáig, a mely a fennforgó kérdést elintéző határozatot megelőzi.” A perbeli cselekvés szabadságának elve azt a célt szolgálja, hogy a bíróság a tényállást a valóságnak megfelelően állapítsa meg.⁴⁶³

Az 1952. évi Pp. nem ismeri az eshetőségi elvet⁴⁶⁴, hanem teljes egészében a szabad cselekvés elvén alapul. Ennek legszembetűnőbb példája a keresetváltogatás szabálya, amely szerint felperesnek az elsőfokú tárgyalás berekesztéséig bármikor lehetősége van keresetét megváltoztatni. Ez lényegében csak kötelező jogi képviselő esetén van korlátozva annyiban, hogy a keresetváltogatás ilyenkor csak az alperes érdemi ellenkérelmének előadását követő 30 napon belül lehetséges.⁴⁶⁵ Természetesen ennek az előterjesztési szabadságnak is van korlátja, mégpedig a gondos és az eljárást elősegítő pervitel kötelezettsége. Ezt leszámítva azonban a feleknek

⁴⁶⁰ Plósz Sándor igazságügy-miniszter felszólalása a Képviselőházban 1902. április 25-én.

⁴⁶¹ Magyary 1924, 261.

⁴⁶² Uo. 261.

⁴⁶³ Bacsó 1934, 21.

⁴⁶⁴ Farkas – Kengyel 2005, 45.

⁴⁶⁵ 1952. évi Pp. 146. § (1) bek.; 146/A. § (1) bek.

lehetőségük van az információcsepegtetésre, amely tárgyaláshalasztáshoz és ezen keresztül a per elhúzódásához vezet.

2. Az eventualitás fogalma, fejlődéstörténete

2.1. Dogmatikai alapvetések

A *Magyar Jogi Lexikon* a következők szerint határozta meg az eventualitás fogalmát: „Eshetőségi elv (*esetlegességi elv*, *Eventualitätsmaxime*) a polgári peres eljárásnak az a szabálya, amely a felek cselekményeinek sorrendjét olyképp határozza meg, hogy a fél összes kérelmeit, kifogásait, ténybeli előadásait és bizonyító eszközeit, *praeclusio* terhe mellett együttesen ugyanazon a határnapon v. határidőben adja elő. Eshetőségi elvnek azért nevezik, mert e szerint a fél köteles az oly tényeket és bizonyítékokat is már előre előadni, amelyekre csak eshetőleg (*in eventum*) lesz szükség.”⁴⁶⁶

Ahhoz, hogy az eshetőségi elv érvényesülését meg tudjuk vizsgálni, meg kell vizsgálni az egyes fogalmi elemeket és a mögöttük húzódó jelentéstartalmat. Az egyes fogalmi elemek a következők:

- 1) percselekmények sorrendjének meghatározása
- 2) együttes előadás
- 3) esetlegességi (*in eventum*) jelleg
- 4) *praeclusio*

Ad 1) A polgári per percselekmények láncolatából áll, amely során a különböző eljárási cselekmények egymáshoz való viszonya különböző lehet.⁴⁶⁷ Vannak olyan eljárási cselekmények ugyanis, amelyek esetén az egyik cselekményt csak akkor lehet megtenni, ha egy másik percselekményt korábban már megtettek. Például alperes írásbeli ellenkérelmének a feltétele felperes keresetlevele, az ellenkérelem pedig feltétele a felperesi válaszirat megtételének, továbbá a tárgyalás berekesztése az ítélelhozatal feltétele stb. E percselekmények esetén „van bizonyos, a dolog természete által meghatározott sorrend, melyben az eljárás fejlődik, melyben a perbeli cselekmények az eljárás természetszerű menetének megzavarása nélkül szükségképp előveendőek és maga helyén eszközölködők. Ezen, a dolog természete által meghatározott sorrend adja meg az egymásután elvének világos fogalmát.”⁴⁶⁸ Ebben az esetben tehát egymás után történő (szukcesszív) előadás valósul meg.

Az eljárási cselekmények másik csoportját az olyan cselekmények képezik, amelyek egymást

⁴⁶⁶ Fodor 1900, 370.

⁴⁶⁷ Magyary 1924, 261.

⁴⁶⁸ Ziskay 1872, 353.

nem feltételezik és egymás viszonylatában bármikor megtehetők.⁴⁶⁹ Mindössze annyi kapcsolat van köztük, hogy ezeket ugyanazon cél elérése érdekében teszik meg („egymással ugyanazon cél felé concurrálnak”).⁴⁷⁰ Ilyennek tekinthető például több tanú, több perakadály előadása stb.

Ad 2) A bármikori előadás adja a szabad cselekvés elvének alapját és ebből következik a perelhúzás lehetősége, amelyet törvényi szinten meg kell akadályozni.⁴⁷¹ Erre szolgálnak a perelhúzás szankciói (pl. pénzbírság) vagy az eshetőségi elv, amely alapján „a törvény elrendeli, hogy a fél egymástól nem feltételezett cselekményeit, sőt esetleg még az ilyeneket is, egyszerre, együtt végezze, mert különben, ha később vitetnének végbe, a bíróságnak azokat nem szabad figyelembe vennie.”⁴⁷² Az eventualitás a kötött perbeli cselekvés elveként is megfogalmazható.⁴⁷³

Ad 3) *Magyary* kiemelte, hogy azt „a rendelkezést, a melynél fogva az egymást ki nem záró perbeli cselekvényeket a fél ugyanazon határnapon vagy határidőben végezze, eshetőségi elvnek nevezzük azért, hogy már eleve ismeretesek legyenek azok a kifogások és bizonyító eszközök, ellenkifogások, melyeket a fél a per folyamán használni akar, a mennyiben esetleg a kifogásokra és ellenkifogásokra a másik fél nyilatkozni, a bizonyító eszközöket a bíróság esetleg megfigyelni akarná.”⁴⁷⁴ Az eshetőségi elv arra kötelezi a felet, hogy olyan tényeket és bizonyítékokat is előadjon, amelyekre csak az ellenfél bizonyos irányú védekezése esetén (vagyis *esetlegesen*) van szükség a per során.⁴⁷⁵ Példával megvilágítva, ha felperes keresetlevelében két jogalpra alapítja igényét (és támasztja alá ezeket érveivel és bizonyítékaival), és alperes az egyiket vitatja, a másikat elismeri, akkor az utóbbira vonatkozó előadás a per további menetére nincs kihatással, arra a perben később nem lesz szükség. Kiemelendő azonban, hogy nemcsak a fél védekezésének irányultsága alapozhatja meg az esetlegességi jelleget, hanem a bíróság anyagi pervezetése is.⁴⁷⁶

Ad 4) Az eshetőségi elvhez kapcsolódó preklúzióról a későbbiekben részletesen lesz szó. Annyi azonban megjegyzendő, hogy a fogalomból és az előbb előadottakból is kitűnik, hogy az eventualitás szükségképpen preklúzióval jár. Kizárás nélkül ugyanis az eshetőségi elvet megfogalmazó tényállások többnyire *lex imperfecták* lennének, hiszen a pénzbírságon kívül más nem tartaná vissza a feleket a perelhúzástól, amely pénzbírságnak a valódi elrettentő ereje erősen megkérdőjelezhető.

⁴⁶⁹ *Magyary* 1924, 261.; *Bacsó* 1917, 96.

⁴⁷⁰ *Ziskay* 1872, 353.

⁴⁷¹ *Mariska* 1868, 211.

⁴⁷² *Magyary* 1924, 263. Érdekességként megemlíthető, hogy a szerző egy korábbi művében az egymást kizáró (vagyis az egymást feltételező) percselekmények esetén nem tett említést eventualitásról. *Magyary* 1898, 100.

⁴⁷³ *Bacsó* 1917, 98.

⁴⁷⁴ *Magyary* 1898, 100.

⁴⁷⁵ *Czoboly* 2014, 150.; *Kovács* 1928, 589.

⁴⁷⁶ Ld. e fejezet 3.3. alpontját, ahol a bíróság döntése eredményezhet esetlegességet alperes érdemi védekezésének vonatkozásában.

2.2. Az eventualitás perjogtörténetünk tükrében

Az 1867-es kiegyezést követően a jogalkotó a külföldi példákat látva a bírósági szervezetrendszer reformját azonnal végrehajtotta.⁴⁷⁷ A perjog tekintetében azonban ezt nem lehetett megtenni, mivel az új bírósági szervezet még nem állt olyan szilárd lábakon, hogy elbírja a szóbeliségen és közvetlenségen alapuló polgári perrendet.⁴⁷⁸ Emiatt ideiglenes jelleggel született meg a polgári törvénykezési rendtartás, az 1868. évi LIV. törvénycikk (Trt.).

A törvény két perrendet ismert: a rendes és a sommás eljárást. A sommás eljárásban érvényesült a szóbeliség és a közvetlenség, míg a rendes eljárás az írásbeliségen alapult.⁴⁷⁹ Az írásbeli perben szükséges volt az eshetőségi elv keresztülvitele. Abban az esetben ugyanis, ha a periratok száma, továbbá a tényállítások és a bizonyítékok megtételének ideje nem lett volna meghatározva, akkor a per elkerülhetetlenül elhúzódott volna.⁴⁸⁰ Ennek megfelelően a törvény úgy rendelkezett, hogy a peres felek rendszerint két periratot adhattak be (felperesi oldalon: keresetlevél, válasz; alperesi oldalon: ellenirat, viszonzválasz).⁴⁸¹ Ezzel kapcsolatban megjegyezném, hogy ez nagy hasonlóságot mutat a Pp. rendelkezéseivel. Maga az eshetőségi elv szigorúbb formában jelent meg, hiszen az egymástól feltételezett cselekmények esetére is vonatkozott.⁴⁸²

Az esetlegességi elvvel szemben megfogalmazódott az a kritika, miszerint a bizonyítékok és az állítások túlhalmozottságát vonja maga után, „és ezzel együtt az egészséges jogot, az igazságot ölte meg. Mindennek pedig az lőn a következménye, hogy a néppel megutáltatta az igazságkeresést.”⁴⁸³ A sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. törvénycikk már csak kivételként ismerte az eventualitást (ld. a pergátló kifogásokra nézve az Se. 27. §-át). A Plósz-féle Pp. az Se. rendelkezéseihez hasonlóan hasonlóan csak kivételesen ismerte az eshetőségi elvet.

3. Az eventualitás előretörése a polgári perrendtartásban

Mielőtt rátérnék az új Pp.-re, előljáróban annyit emelnék ki, hogy a Pp. osztott perszerkezete és az 1911. évi Pp. osztott perszerkezete – ahogyan azt a perkoncentráció elvénél is említettem – eltér egymástól. Míg ugyanis a Plósz-féle Pp. esetén a perfelvétel a peralapításra szolgált,⁴⁸⁴ és az érdemi nyilatkozatokat a főtárgyaláson kellett megtenni, addig az új Pp. a perfelvétel során rögzíti a jogvita személyi, tárgyi és jogi kereteit (állítási szak), és az érdemi tárgyalási szak a perfelvétel során rögzült állítások bizonyítására szolgál. Ebben az esetben nem figyelhető meg a

⁴⁷⁷ Ld. többek között: 1869:IV., 1871:VIII., IX, XXXI és XXXII. törvénycikkek.

⁴⁷⁸ A perjogi reformok történetéről ld. bővebben Magyary 1942, 10-11.

⁴⁷⁹ Bónis – Degré – Varga 1996, 233.

⁴⁸⁰ Indokolás 1910, 305.

⁴⁸¹ Trt. 64., 133., 134., 137. §§.

⁴⁸² Magyary 1924, 264.

⁴⁸³ Nagy 1887, 36.

⁴⁸⁴ Kengyel 1995, 323.

perfelvételi tárgyalás „megszűrő” jellege.⁴⁸⁵ Ez alapjaiban meghatározza az eshetőségi elv megjelenési formáit és hatását az eljárás további menetére. Véleményem szerint a Pp. perszerkezetéből következik, hogy az eventualitás a perfelvételi szakra jellemző, hiszen itt történnek azok az állítások, amelyek koncentrált megtételét a jogalkotó elő kívánja mozdítani.

Az eventualitás alapvetően az írásbeli perfelvétel sajátosságának mondható. Az ehhez kapcsolódó gyűjtőfogalom a *perfelvételi irat*. A Pp. értelmező rendelkezései szerint perfelvételi iratnak minősül az írásbeli ellenkérelem, a válaszirat, a viszontválasz, az előkészítő irat, a viszontkereset-levél és a beszámítást tartalmazó irat.⁴⁸⁶ Ehhez hozzátartozik még, hogy az eshetőségi elv jellemzi felperes keresetlevelét is. A perfelvételi tárgyaláson viszont a szóbeliség nyomán nincs jelen az eventualitás, hiszen egy nyilatkozat megtételét azonnal követi az ellenérdekű fél nyilatkozata, amelynek előadására nem szükséges az eshetőségi elvet alkalmazni. A bíró pervezetésével élve elejét tudja venni a perelhúzásnak.

Kérdésesnek tartom a Pp. azon rendelkezését, miszerint a fél a perfelvételi nyilatkozatait a perfelvétel lezárásáig a fél hozzájárulása nélkül, bármikor megváltoztathatja.⁴⁸⁷ E szabály a perfelvételi iratokra is vonatkozik, mivel a perfelvételi nyilatkozat gyűjtőfogalmába azok is beletartoznak. Így azonban megkérdőjelezhető az eventualitás szerepe, hiszen az összpontosítva előadottakat a fél szabadon megváltoztathatja, amely magával vonhatja azt is, hogy ennek hatására az ellenérdekű fél is megváltoztatja a nyilatkozatát. Ez végső soron a per elhúzódását eredményezheti annak ellenére, hogy a Pp. pont ennek elkerülésére törekszik.

3.1. Az eventualitáshoz társuló szankció: a preklúzió

3.1.1. A perfelvételi irat előterjesztésének elmulasztása – azonnali preklúzió

Az egyes konkrét megjelenési formák előtt általánosságban ki kell térnem az eventualitáshoz fűződő jogkövetkezményi rendszerről. Ahogy a dogmatikai ismertetésnél említettem, az eshetőségi elvhez szükségképpen preklúzió társul. A szankció a mulasztásnál ismertetettekkel azonosan a többi tényállási elemtől (vagyis a hipotézistől és a diszpozíciótól) külön szabályozott. Az eventualitás általános jogkövetkezményének a Pp. 203. § (1) bekezdését tartom, amely kimondja, hogy a fél perfelvételi iratot akkor terjeszthet elő, ha arra a bíróság felhívta, vagy azt törvény lehetővé teszi. Az ennek megsértésével előterjesztett irat főszabály szerint *hatálytalan*, vagyis azt a bíróságnak figyelmen kívül kell hagynia.

Az eshetőségi elv alkalmazása alapulhat egyrészt a Pp. rendelkezésein, másrészt pedig a bíró anyagi pervezető tevékenységén. A törvény alapvetően ezzel gátolja, hogy a feszes perrendet a

⁴⁸⁵ Kengyel 2014, 245.

⁴⁸⁶ Pp. 7. § (1) bek. 16. pont.

⁴⁸⁷ Pp. 183. § (4) bek. Erre természetesen az eljárás-támogatási és igazmondási kötelezettség, jóhiszeműség elvével összeegyeztethető módon van csak lehetőség. Indokolás 2016, 334.

felek tetszőleges időpontban és mennyiségben benyújtott irataikkal a széttöredezzék.⁴⁸⁸ Ezzel a Pp. lényegében a percselekmények összpontosítását (koncentrált előadását) kívánja biztosítani. Ahogy arra már az előző fejezetben is utaltam, „az ennek megsértésével” fordulat is a határidő elmulasztását jelöli, amely lehet törvényi határidő vagy a bíró által tűzött „megfelelő határidő”.

3.1.2. A perfelvételi irat hiányos megtétele – „nem azonnali” preklúzió

Más megítélés alá esik az olyan perfelvételi irat, amelyet a fél megtesz ugyan, de tartalmilag hiányosan. Ha ugyanis a fél hiányos perfelvételi iratot terjeszt elő, akkor erre az esetre speciális jogkövetkezmények vonatkoznak. A törvény több vélelmet is alkalmaz (pl. úgy kell a felet tekinteni, mint aki az ellenérdekű fél állítását nem vitatja).⁴⁸⁹

A hiányos perfelvételi iratra a vélelmek nyomán egy *nem azonnali preklúzió* vonatkozik, hiszen a vélelem megdönthető azzal, hogy az adott perfelvételi iratot a fél a perfelvétel lezárásáig teljes körűen megteszi (rendszerint pénzbírság terhe mellett).⁴⁹⁰ A perfelvétel lezárásával rögzül a jogvita személyi, tárgyi és jogi kerete, így a hiányos perfelvételi irat kiegészítése főszabály szerint eddig lehetséges. A perfelvétel lezárásával belép a preklúzió (vagyis a „nem azonnali jelleg” a perfelvétel lezárásával lesz „valódi” preklúzió). A perfelvétel lezárásával a per az érdemi tárgyalási szakba lép át, ahol már csak több konjunktív feltétel fennállása esetén tehető meg perfelvételi nyilatkozat [ld. Pp. 214. § (2) bek.; 215-216. §§].

Az eddigieket példával megvilágítva: ha alperes a felperesi válasziratra nézve⁴⁹¹ egyáltalán nem nyújt be viszontválaszt, akkor a 203. § (1) bekezdése alapján egyrészt belép a preklúzió, másrészt a (2) bekezdés alapján alkalmazandók vele szemben a törvényi vélelmek, vagyis úgy kell tekinteni, mint aki a felperesi válasziratot nem vitatja. Ilyenkor a perfelvételi irat az igazolásra vonatkozó szabályok szerint pótolható. Ha azonban nem teljes körű védekezést ad elő viszontválaszában, akkor a perfelvétel lezárásáig a teljes körű előadással pótolhatja azt, de addig is a törvényi vélelmek alkalmazandók vele szemben (így a vélelmek lényegében rászorítják a felet a hiány pótlására).

A Pp. által alkalmazott preklúziós rendszer tehát kétlépcsős. Első lépcsőben a perfelvétel során a nem megfelelő időben előterjesztett perfelvételi iratot zárja ki a törvény (azonnali preklúzió), míg a hiányos perfelvételi irat *teljes körű megtételét* a perrend csak a perfelvétel lezárásával zárja ki (nem azonnali preklúzió).

⁴⁸⁸ Kommentár 2017 (Wopera), 309.

⁴⁸⁹ Pp. 203. § (2) bek. Fontos, hogy a vélelmek állnak a mulasztás esetére is.

⁴⁹⁰ Kommentár 2017 (Wopera), 310.

⁴⁹¹ Ebben az esetben szándékosan nem azt az esetet emelem ki, amikor alperes a keresetlevélre egyáltalán nem terjeszt elő ellenkérelmet, hiszen ebben az esetben *bírósági meghagyás* kibocsátásának van helye, amely azonban nem tekinthető preklúziós rendelkezésnek, mivel a meghagyással szemben ellentmondásnak van helye. Pp. 182. § (1) bek.

3.2. Felperesi keresetlevél⁴⁹²

A Pp. értelmező rendelkezése szerint a keresetlevél nem tekinthető perfelvételi iratnak, hiszen az eljárás a keresetlevélnek a perfelvételre való alkalmasságának megállapítása esetén lép a perfelvételi szakba. A törvény az 1952. évi Pp.-vel szemben sokkal részletesebb követelményeket támaszt a keresetlevél tartalmával kapcsolatban. A Konceptió a keresetlevél tartalmáról úgy vélekedett, hogy „mind a tényállításokat, mind a jogállításokat precízen szükséges megjelölni a keresetlevélben, nem elegendő tehát, ha azokra kizárólag a keresetlevél összességéből, a bírói, illetve a másik fél általi elemző munkát követően lehet következtetni.”⁴⁹³

Az eshetőségi elvet érvényesítve Pp. a keresetlevél tartalmi követelményeit úgy határozza meg, hogy a bíróság és az alperes számára *valamennyi* anyagi és eljárásjogi adat a kereset tárgyalhatóságához azonnal rendelkezésre álljon. Ez szükségtelenné teszi a hiánypótlási tevékenységet és egyben az alperes részéről elvárhatóvá teszi a teljes körű ellenkérelem előterjesztését.⁴⁹⁴

Az eventualitás leginkább a keresetlevél érdemi részét hatja át, ahol felperes magát a keresetet és annak bizonyítékait adja elő, illetve az azt alátámasztó jogi érvelést. A bizonyítékok szempontjából ki kell emelni, hogy a törvény a tényeket alátámasztó és rendelkezésre álló bizonyítékok mellett a bizonyítási indítványok előterjesztését is előírja.⁴⁹⁵ Itt az *esetlegességi jelleg* meghatározó szerepével állunk szemben, hiszen ez az előterjesztési kötelezettség azt célozza, hogy felperes megtudja, hogy melyek lehetnek a fő vitapontok, és alperes ellenkérelmét is irányítja abban, hogy ne vitasson feleslegesen tényeket.⁴⁹⁶ A keresetlevél tartalmi hiányosságainak speciális jogkövetkezménye a keresetlevél hiánypótlásra való felszólítás nélküli visszautasítása.⁴⁹⁷

3.3. Alperesi ellenkérelem – alaki és érdemi védekezés együttes előadása⁴⁹⁸

Alperes védekezése lehet alaki vagy érdemi. Alaki védekezés esetén valamely pergátló kifogásra hivatkozik és emiatt a per megszüntetését kéri. Érdemi védekezés esetén pedig a keresetet vitatja és kérelme annak elutasítására irányul.⁴⁹⁹ Érdemi védekezés esetén beszélünk alperes perbeocsátkozásáról. Hatályos perjogi kódexünk szerint az alaki és az érdemi védekezés vagylagos, vagyis alperes érdemi ellenkérelem helyett kérheti a per megszüntetését, és ilyenkor a bíróság először ebben a kérdésben határoz („az alaki kérelem elsődlegessége”).⁵⁰⁰ A bíróság azonban felhívhatja alperest arra, hogy perakadályának előadása mellett bocsátkozzon perbe

⁴⁹² A keresetlevélre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni a viszontkereset-levélre (205. §) és a beszámítást tartalmazó iratra is [210. § (1) bek.].

⁴⁹³ Konceptió, 15.

⁴⁹⁴ Indokolás 2016, 324.

⁴⁹⁵ Pp. 170. § (2) bek. e) pont.

⁴⁹⁶ Kommentár 2017 (Wopera), 257.

⁴⁹⁷ Pp. 176. § (1) bek. j) pont.

⁴⁹⁸ A Pp. 182. § (1) bekezdése szerint bírósági meghagyással szembeni ellentmondás esetén alperesnek írásbeli ellenkérelmet kell előadnia, így az alább írtakat megfelelően kell alkalmazni arra az esetre is.

⁴⁹⁹ Kengyel 2014, 259.

⁵⁰⁰ Kommentár 2006 (Szabó), 609.

és ebben az esetben a permegszüntetés kérdésében való döntés előtt érdemi tárgyalást tart.⁵⁰¹ Ezt az esetet nevezzük *kényszerű perbebocsátkozásnak*.⁵⁰² Láthatjuk tehát, hogy alperes érdemi védekezésre „kényszerítése” a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik.

Az új Pp.-ben ezzel szemben az eshetőségi elv markánsan megjelenik az alperesi védekezés előterjesztése esetén. Alperesnek ugyanis érdemi védekezését annak ellenére elő kell terjesztenie, hogy arra csak *esetlegesen*, ti. akkor lesz szükség, ha a bíróság alaki védekezését nem tartja megalapozottnak. Az alaki és az érdemi védekezés ugyanis nem vagylagos, hanem egymás mellett szabályozott. Ez azt jelenti, hogy ha alperesnek van érdemi védekezése, azt alaki védekezésével *együtt* elő kell terjesztenie írásbeli ellenkérelmében.⁵⁰³

Alperesnek valójában ez nem kötelezettsége (a Pp. ezt *expressis verbis* nem mondja ki), azonban úgy gondolom, hogy alperes egyfajta kényszerhelyzetben van, hiszen az érdemi védekezés előterjesztésének elmulasztása esetén – mivel ebből a szempontból hiányos perfelvételi iratot terjesztett elő, hiszen alaki védekezést tartalmaz, érdemit azonban nem – úgy kell alperest tekinteni, mint aki nem vitatja érdemben a keresetet.⁵⁰⁴ Ezáltal felerősödik a perbebocsátkozás kényszerűsége, amely ezentúl nem a bíró mérlegelésén és majdani döntésén alapul, hanem magából a Pp.-ből egyenesen következik. Természetesen az új Pp. hatálya alatt nem fog alperes minden esetben érdemi védekezést előadni, hiszen vannak olyan esetek, amikor kétséget kizáróan megállapítható a perakadály. Azt azonban ki lehet jelenteni, hogy lesznek olyan esetek is, amikor a bizonytalanság miatt alperes inkább „biztosra megy” és előterjeszt érdemi védekezést is annak ellenére, hogy kérelme elsődlegesen az eljárás megszüntetésére irányul.

A Pp. nem tartalmaz rendelkezést arra vonatkozólag, hogy az alaki védekezésben a pergátló kifogásokat együtt kell-e előadni vagy sem. *A maiori ad minus* arra következtethetünk, hogy mivel az alaki és az érdemi védekezést együttesen kell előadni, az alaki védekezés alapjául szolgáló pergátló kifogások esetében is ugyanígy kell eljárni. Ebben az esetben irányadónak tartom az 1911. évi Pp. 180. §-át, amely szerint preklúzió nem vonatkozik azon pergátló kifogásokra, amelyek a bíróságnak az egész eljárás során hivatalból kell figyelembe vennie.⁵⁰⁵

3.4. Válaszirat és viszontválasz

Válaszirat és viszontválasz előterjesztésére csak akkor van lehetőség, ha a bíróság további írásbeli perfelvételt rendelt el. A Pp. ilyenkor két felperesi és két alperesi iratra (keresetlevél – ellen-

⁵⁰¹ 1952. évi Pp. 140. § (1)-(2) bek.

⁵⁰² Kommentár 2010 (Németh – Kiss), 577.; Kommentár 2006 (Szabó), 609. A perbebocsátkozással beáll a perfüggőség is.

⁵⁰³ Pp. 199. § (2) bek., Kommentár 2017 (Wopera), 302.

⁵⁰⁴ Pp. 181. § (3) bek., 203. § (2) bek. a) pont.

⁵⁰⁵ Ez megjelenik a Szakértői Javaslatban is. Ld. Szakértői Javaslat [172. § (2) bek.], 336-337.

kérelem – válaszirat – viszontválasz) korlátozza a perfelvételi tárgyalás előtti írásbeli előkészítést.⁵⁰⁶ A további írásbeli előkészítés a perkoncentrációt szolgálja azzal, hogy „egy helyre összpontosítja a keresetből és ellenkérelemből (két alapirat) körvonalazódott ellentétek alapján a támadási és védekezési eszközök kibontását.”⁵⁰⁷ Ebben az esetben a bíróság az írásbeli ellenkérelmet kézbesíti a felperesnek és megfelelő határidő tűzésével felhívja, hogy az arra vonatkozó válasziratát terjessze elő.⁵⁰⁸

Azt láthatjuk az írásbeli perfelvétel során, hogy az eshetőségi elv alkalmazása az eshetőségi elv újabb alkalmazásához vezet, hiszen mind a válasziratnak, mind a viszontválasznak ki kell térnie mindazon tény- és jogállításokra, amelyeket a másik fél felhoz. Ennek elmulasztása vagy hiányos betérjesztése a fentebb vázolt jogkövetkezményekkel jár.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmányban azt vizsgáltam, hogy milyen eszközökkel törekszik az új polgári perrendtartás az időszerűség javítására. Mind alapelvi szinten, mind a részletszabályokban e célból jelentős újítások kerültek be a magyar polgári perjogba.

Alapelvi szinten láthattuk, hogy a perhatékonyság – amelyet ketté kell választani eredmény- és eljárásjogi hatékonyságra – rendszerszintű megvalósítása került előtérbe. Ennek biztosítására a Pp. három új alapelvet is bevezetett: a perkoncentráció elvét, a felek eljárástámogatási kötelezettségét és az anyagi pervezetés elvét. A perkoncentráció elvéről elmondható, hogy az a Pp. rendelkezéseiből következő eredmény. Arra is rávilágítottam, hogy a 3. §-ban rögzítettek nem azonosíthatók a perkoncentrációval, hiszen a peranyag koncentrálttsága legfeljebb egy részlemnek tekinthető. Ezen alapelv nem rendelkezik normatív tartalommal, így hatályon kívül helyezését tartom indokoltnak. A három alapelv szabályozása redundáns jellegű, az átfedések alapján az anyagi pervezetés elvének rögzítését elegendőnek tartom, az alábbi indokok alapján:

1. *a perhatékonyság mindkét oldalát megtestesíti*, mivel ad1) a bíró a valóságnak megfelelő tényállás megállapítása érdekében él anyagi pervezető jogosítványával, és ad2) a bíró a feleket „megfelelő határidő tűzésével” fogja felhívni a feleket eljárási cselekményeik teljesítésére;
2. a feleket *eljárástámogatási kötelezettségeik teljesítésére a bíró fogja rászorítani*, a tisztességes eljáráshoz való jog (azon belül is az időszerűség) biztosítása a feleknek csak közvetlen, a bíró anyagi pervezetésén keresztül érvényesülő kötelezettsége;
3. az anyagi pervezetés *a per koncentrált lefolytatását segíti elő*.

⁵⁰⁶ Indokolás 2016, 337.

⁵⁰⁷ Kommentár 2017 (Wopera), 306.

⁵⁰⁸ Pp. 188. §

A tanulmányban bemutattam, hogy a Pp. széles körben preklúzióval operál. A preklúzió általános jellegű kimondása a mulasztás [Pp. 149. § (1) bek.] szabályának keretében történt meg. Ezen felül speciális preklúziókkal is találkozhatunk a törvényben. A preklúzió egyik speciális formája az *eventualitáshoz kapcsolódó preklúzió*. Az eshetőségi elv szükségképpen preklúzióval jár és jellegéből adódóan a perfelvételi szakban van jelen. A perfelvétel során alkalmazott preklúzió azt a célt szolgálja, hogy az írásbeli perfelvétel ne töredezzon szét azáltal, hogy a felek korlátlanul és tetszőleges időpontban terjesztik be irataikat. Azt azonban látnunk kell, hogy az „eventualitás eventualitást szül”, hiszen a félegyenlőség megkívánja, hogy a Pp. az eshetőségi elvet – ha már alkalmazza, akkor – konzekvensen vigye keresztül az írásbeli perfelvételen. A tisztességes eljáráshoz való jogba ütközne ugyanis, ha az egyik féltől megkövetelnénk valamennyi állítás és bizonyítás előterjesztését, az ellenérdekű féltől pedig nem.

A perfelvételi szak ismer egy azonnali jellegű preklúziót és egy nem azonnali jellegű preklúziót. Előbbi [Pp. 203. § (1) bek.] esetén a fél a perfelvételi iratot nem megfelelő időben terjeszti elő. Ez lehet akár törvényi, akár bírói határidő egyaránt, hiszen a bíró anyagi pervezetésén múlik, hogy felhívja-e a felek nyilatkozattételre vagy sem. Ha nem, akkor a fél nincs a későbbi nyilatkozattételtől elzárva, hiszen a perfelvételi tárgyaláson bármilyen perfelvételi nyilatkozat megtehető. Ha azonban a bíró erre felhívja, a fél egyfajta kényszerhelyzetben van, hiszen elő kell terjesztenie a perfelvételi iratot, ennek elmulasztása ugyanis preklúzióval jár.

A nem azonnali preklúzió [Pp. 203. § (2) bek.] a hiányosan előterjesztett perfelvételi iratokra vonatkozik. Ezt a fél a perfelvétel lezárásáig bármikor pótolhatja. A Pp. erre a felet több vélelem alkalmazásával szorítja rá. A preklúzió „nem azonnali” jellegét a *perfelvétel lezárásával veszíti el*, amely a preklúzió egy másik speciális formája. A perfelvétel lezárásával, amely a pervezetés szerepét tölti be,⁵⁰⁹ rögzül a per személyi, tárgyi és jogi kerete. Ezt követően már csak kivételesen és szigorú feltételek mellett lehet perfelvételi nyilatkozatot előterjeszteni. Továbbra is hangsúlyozom, hogy az, hogy a jogalkotó nem tette lehetővé e határozat ellen a fellebbezést, a jogorvoslathoz való jog indokolatlan csorbítása. A perfelvételt lezáró végzés ugyanis a per további menetét alapjaiban határozza meg, így mindenképpen szükséges lett volna a fellebbezés lehetővé tétele.

Úgy gondolom, hogy a Pp.-be túlságosan betört az eshetőségi elv, hiszen az egymást feltételező cselekményekre is kiterjed. Így az állítások mellett a bizonyítékokat is elő kell terjeszteni annak ellenére, hogy bizonyítani csak azt az állítást kell, amit az ellenérdekű fél vitat (a bizonyítékok előterjesztése feltételezi az állítást vagy megfordítva: *állítás nélkül nincs mit bizonyítani*). Ugyanez a szabályozás figyelhető meg az 1868. évi LIV. törvénycikkben (Trt.) is: ugyanúgy négy perirat, az eshetőségi elv ugyanilyen mértékű érvényesülése. Különös színt ad ennek a régi-új szabályozásnak, hogy a Pp. hatályba lépésének éve egyben a Trt. elfogadásának 150. évfordulója.

⁵⁰⁹ Döme 2015, 453.

Az állítások és a bizonyítékok előterjesztését elválasztanám egymástól. Az első iratváltásban terjesztenék elő a felek állításaikat. Ha a bíró további írásbeli perfelvételt kíván elrendelni, akkor a második iratváltásban terjesztenék elő a felek a bizonyítékokat az első iratváltásban felhozott állítások igazolására és a további állításokat az ellenérdekű fél iratára. A perfelvételi tárgyaláson pedig a második iratváltásban felhozott állításokra nézve terjesztenék elő a felek bizonyítékait. Összegezve: *a bizonyítékok előterjesztésének az állítások mögött „egy lépéssel le kell maradnia”*. Így a felek látják, hogy egyáltalán nekik mit kell bizonyítaniuk, hiszen könnyen előfordulhat, hogy az ellenérdekű fél nem vitat minden állítást. Ez a konstrukció szükségképpen azzal jár, hogy megszűnne az az eset, hogy a bíró egy iratváltás után lezárja a perfelvételt [Pp. 187. § c) pont], mivel a feleknek nem lenne lehetőségük bizonyítékaik előterjesztésére. E megoldás azonban véleményem szerint nem járna a per elhúzódsával, mivel a bíró a perfelvételi tárgyalás során dönthet úgy, hogy lezárja a perfelvételt (erre a feleket figyelmeztetnie kell), így a feleknek nem lenne lehetőségük az információcsepegtetésre.

A tanulmány bevezetésében írt hipotézisem, miszerint a Pp.-t az eljárás egészén végighúzódo preklúziós hajlam jellemzi, továbbra is fenntartom. A preklúzió önmagában kétségtelenül alkalmas a peranyag koncentrált előadására és ezáltal az időszerűség biztosítására, azonban a valóságnak megfelelő ítéletek meghozatalát nem feltétlenül segíti elő. Az *Éless – Döme* szerzőpáros szerint „a preklúziós hatást megfelelően ellensúlyozza a pertárgy rögzítése során érvényesülő aktív anyagi pervezetés követelménye.”⁵¹⁰ Úgy gondolom, hogy az új perrenddel kapcsolatban az egyik legfőbb kérdés az, hogy valóban képes lesz-e az anyagi pervezetés ellensúlyozni a preklúziót, és ezzel egyensúlyt teremteni a gyors és eredményében is hatékony polgári per követelménye között. A Pp. hatályba lépését követően nagy teher fog hárulni a bírói karra, a felkészültségükre, hiszen anyagi pervezetésükön múlik, hogy az eredményességre való törekvés képes lesz-e „tartani a lépést” az időszerűségében bizonyosan javuló polgári perrel.

FELHASZNÁLT JOGANYAGOK

1. Jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról

1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában

1893. évi XVIII. törvénycikk a sommás eljárásról

1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról

⁵¹⁰ *Éless – Döme* 2014b, 423.

1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

1999. évi CX. törvény az Országos Ítéltábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról

2. Alkotmánybírósági határozatok

8/1992. (I. 30.) AB hat.

9/1992. (I. 30) AB hat.

932/E/1993. AB hat.

6/1998. (III. 11.) AB hat.

34/2014 (XI. 14.) AB hat.

8/2015. (IV. 17.) AB hat.

3. Bírósági ítéletek⁵¹¹

3.1. Az 1911. évi Pp. joggyakorlatából

Kúria Pk. VII. 4349.⁵¹²

Kúria P.IV.1640/1919.⁵¹³

Kúria P.IV.1887/1919.⁵¹⁴

Budapesti kir. tábla 1914. G. 1280.⁵¹⁵

Budapesti kir. tábla 1914. G. 1135.⁵¹⁶

Budapesti kir. tábla 1912. G. 1297.⁵¹⁷

⁵¹¹ Forrás: www.birosag.hu (letöltés ideje: 2017. augusztus 10.). Az 1911. évi Pp. joggyakorlatából hivatkozott döntvények forrása: Kovács Marcel (szerk.): Perjogi döntvénytár I.-V. kötet.

⁵¹² Perjogi döntvénytár II. kötet, 212.

⁵¹³ Perjogi döntvénytár V. kötet, 97.

⁵¹⁴ Uo.

⁵¹⁵ Perjogi döntvénytár I. kötet, 135.

⁵¹⁶ Uo. 129.

⁵¹⁷ Uo. 73.

3.2. Az 1952. évi Pp. joggyakorlatából

BDT 2006.1495.

Kúria Pfv.III.21.553/2013/9.

Kúria Pfv.20044/2015/5.

Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.471/2007/6.

Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.635/2009/4.

Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.20.235/2012/4.

Fővárosi Ítéltábla 9.Pf.21.439/2012/4.

Győri Ítéltábla Pf.I.20.238/2008/5.

Győri Ítéltábla Pf.V.20.072/2015/14/I.

Győri Ítéltábla Pf.I.20.141/2015/6/I.

Szegedi Ítéltábla Gf.IV.30.054/2013/3.

Győri Törvényszék P.20.960/2007/17.

Győri Törvényszék P.20060/2012/33.

Székesfehérvári Törvényszék 27.P.21.422/2013/3.

4. Miniszteri indokolások

Indokolás 1910 = Indokolás a polgári perrendtartás törvényjavaslatához. In: Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai IV. kötet. Budapest, 1910.

Indokolás 1999 = T/1472. számú törvényjavaslat az Országos Ítéltábla székhelyének és illetékségi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról.

Indokolás 2016 = T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bacsó 1917 = Bacsó Jenő: A polgári perrendtartás tankönyve. Budapest, 1917.

Bócz 2011 = Bócz Endre: A bíráskodás tekintélye és a jogpolitika. MJ 2011/8. 449-458.

Bónis – Degré – Varga 1996 = Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg, 1996.

Czoboly 2011 = Czoboly Gergely: A késedelmes eljárási cselekmények szankcionálása – Preklúziós rendelkezések a német polgári perrendtartás 1976. évi novellájában. In: Ádám Antal (szerk.): PhD Tanulmányok 10. Pécs, 2011. 51-68.

Czoboly 2014a = Czoboly Gergely: A perelhúzás megakadályozásának eljárásjogi eszközei. In: Csehi Zoltán – Raffai Katalin (szerk.): Állam és magánjog. Törekvések és eredmények az Európai Unió joga, a nemzetközi magánjog, polgári jog és polgári eljárásjog keresztmetszetében, Budapest, 2014. 293-308.

Czoboly 2014b = Czoboly Gergely: A perhúzó taktikák alkalmazásának okai és feltételei. In: Harsági Viktória–Raffai Katalin – Suri Noémi (szerk.): Új jogalkotási perspektívák és tendenciák Magyarországon és az Európai Unióban, Budapest, 2014. 131-148.

Czoboly 2016 = A polgári perek elhúzódása. In: Jakab András – Gajdusчек György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. Budapest, 2016. 758-776.

Döme 2014 = Döme Attila: A perkoncentráció kulcsa: a közbenszóló határozat. In: Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, 2014. 393-416.

Döme 2015 = Döme Attila: Egy új eljárásjogi jogintézmény, az ún. közbenső végzés természetéről. MJ 2015/7-8. 452-455.

Éless 2013 = Éless Tamás: Szerkezeti alapkérdések a polgári per kapcsán. MJ 2013/10. 613-616.

Éless – Döme 2014a = Éless Tamás – Döme Attila: Alapvetések a polgári per szerkezetéhez. In: Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, 2014. 50-79.

Éless – Döme 2014b = Éless Tamás – Döme Attila: A keresetváltoztatás kérdéséhez. In: Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, 2014. 417-429.

Farkas – Kengyel, 2005 = Farkas József – Kengyel Miklós: Bizonyítás a polgári perben. Budapest, 2005.

Finály 1884 = Finály Henrik: A latin nyelv szótára. Budapest, 1884. (repr. Budapest, 2002).

Fodor 1899 = Fodor Ármin: Az anyagi igazság a polgári perben. JK 1898/51-52. 371-372, 379-380; JK 1899/1. 6-7.

Fodor 1900 = Fodor Ármin: Eshetőségi elv. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon III. kötet. Budapest, 1900. 370.

Gaár 1911a = Gaár Vilmos: A magyar polgári perrendtartás magyarázata I. Budapest, 1911.

Gaár 1911b = Gaár Vilmos: A magyar polgári perrendtartás magyarázata II. Budapest, 1911.

Gaár – Térffy 1904 = Gaár Vilmos – Térffy Gyula: Mulasztás (polgári törvénykezési jog). In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar jogi lexikon IV. Budapest, 1904. 468-478.

Gadó 2000 = Gadó Gábor: Az eljárási igazságosság a polgári perben. MJ 2000/1. 18-43.

Gáspárdy 1982 = Gáspárdy László: A polgári eljárás elhúzásának szankciói de lege lata. GJ 16. évf. 147-171.

Gáspárdy 1989 = Gáspárdy László: A polgári per idődimenziója. Budapest, 1989.

Haupt 2003 = Haupt Egon: A polgári per gyors befejezésének eszközei a hatályos eljárási törvény alapján. MJ 2003/9. 546-552.

Kengyel 2003 = Kengyel Miklós: A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben. Budapest, 2003.

Kengyel 2014 = Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog. Budapest, 2014.

Kiss 2014 = Kiss Daisy: A polgári per titkai. Kérdések és válaszok a polgári perrendtartás általános részéből. Budapest, 2014.

Kommentár 2006 (Szabó) = Szabó Imre (szerk.) A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény magyarázata II. kötet. Budapest, 2006.

Kommentár 2010 (Németh – Kiss) = Németh János – Kiss Daisy (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata I. kötet. Budapest, 2010.

Kommentár 2016 (Wopera) = Wopera Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz I. kötet. Budapest, 2016.

Kommentár 2017 (Wopera) = Wopera Zsuzsa (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. Budapest, 2017.

Kovács 1928 = Kovács Marcel: A magyar polgári perrendtartás magyarázata I-III. Budapest, 1928.

Magyary 1898 = Magyary Géza: A magyar polgári peres eljárás alaptanai. A perbeli cselekvés tana. Budapest, 1898.

Magyary 1924 = Magyary Géza: Magyar polgári perjog. Budapest, 1924.

Magyary, 1942 = Magyary Géza: Magyar perjogi reformmozgalmak. In: Összegyűjtött tanulmányai a polgári eljárás, a magánjog és a kereskedelmi jog köréből I. kötet. Budapest, 1942. 3-19.

Mariska 1868 = Mariska Vilmos: A bizonyíték elmélete a magánjogi eljárásban V. JK 1868/26. 210-211.

Musielak – Voit = Musielak, Hans Joachim – Voit, Wolfgang: Grundkurs ZPO. München, 2014.

Nagy 1887 = Nagy Dezső: A német perrendtartás. JK 1887/3. és 5. sz. 17-18; 35-36.

Névai 1970 = Névai László: A pertartam alakulása a polgári eljárásban. MJ 1970/9. 535-539.

Névai 1979 = Névai László: A polgári perbeli tárgyalás hatékonyságának problémái – különös tekintettel a tárgyalás előkészítésére. JK 1979/10. 621-626.

Névai 1987 = Névai László: A szocialista polgári eljárásjog elméleti alapkérdései. Budapest, 1987.

Osztovits 2010 = Osztovits András: Új magyar Polgári perrendtartás szükségességéről. MJ 2010/3. 158-163.

Pócza 2007 = Pócza Róbert: Bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást! MJ 2007/4. 223-233.

Pohlmann 2011 = Pohlmann, Petra: Zivilprozessrecht. München, 2011.

Szabó 2007a = Szabó Imre: A hatékonyság: megvalósítható cél vagy eljárási elv? In: Harsági Viktória–Wopera Zsuzsa (szerk.): Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére. Budapest, 2007. 363-378.

Szabó 2007b = Szabó Imre: A polgári peres eljárás hatékonysága. In: Uő (szerk.): Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szeged, 2007. 631-654.

Szabó 2013a = Szabó Imre: Perhatékonyság és a percselekmények időszerűségének elve. In: Varga István (szerk.): Codificatio processualis civilis. Studia in Honorem Németh János II. Budapest, 2013. 365- 376.

Szabó 2013b = Szabó Imre: A tárgyalás és a határozatok. In: Wopera Zsuzsa (szerk.): Polgári eljárásjog I. A polgári per általános szabályai. Budapest, 2013. 236-335.

Szakértői Javaslat = Éless Tamás–Varga István (szerk.): Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára. Budapest, 2016.

Szilbereky 1977 = Szilbereky Jenő: A polgári per funkciója és hatékonysága. Budapest, 1977.

Térfy 1927a = Térfy Gyula: A polgári perrendtartás törvénye és joggyakorlata I. Budapest, 1927.

Turbuly 2003 = Turbuly Lilla: Az ésszerű idő a polgári perekben. BL 2003/1. 41-47.

Virág 2013 = Virág Csaba: A jogcímhez kötöttség egyes kérdései a polgári perben. MJ 2013/1. 27-36.

Virág 2014 = Virág Csaba: Az alaki igazságosságot előtérbe helyező fair eljárás nem zárja ki a jó és helyes döntés lehetőségét. In: Németh János–Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. Budapest, 2014. 362-376.

Ziskay 1872 = Ziskay Antal: Az esetlegességi elvről. JK 1872/49-50. 353-355.; 362-364.

Zvolenszki 2016 = Juhászné Zvolenszki Anikó: A Pp. I. fejezetének múltja, jelene, jövője, avagy a törvény célja és alapelvei a kodifikációk tükrében. In: Gellén Klára – Görög Márta (szerk.): Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára. Szeged, 2016. 262-273.

Zsembery 1967 = Zsembery István: A hatékony polgári bíráskodás néhány eljárásjogi eszközéről. MJ 1967/5. 299-303.

Zsembery 1971 = Zsembery Ágoston: A polgári peres eljárás gyorsításának néhány kérdése. MJ 1971/5. 293-296.

KOVÁCS PATRIK ZSOLT

AZ ÚJ PTK. ÉRVÉNYESÜLÉSE A HÁZASSÁGI VAGYONJOGI PEREKBEN VALAMINT AZ ÉLETTÁRSÁK VAGYONI ÉS CSALÁDJOGI VISZONYAIVAL KAPCSOLATOS BÍRÓI GYAKORLATBAN

BEVEZETÉS

Szerkezeti szempontból a legjelentősebb változtatás a hatályos Ptk.-ban, hogy az új magánjogi kódex magában foglalja a családjogi szabályozást is. A családjogi szabályozást 61 évig kisebb-nagyobb változtatásokkal az 1952. évi IV. a házasságról, a családról és a gyámságról szóló törvény (továbbiakban Csjt.) tartalmazta. Az új törvény szabályozásai lényegesen részletesebben rendezi a házassági vagyont, közel ötven szakaszt szentel a vagyoni viszonyoknak. Az eltelt idő alatt a magánjogi viszonyok átfogó változáson estek át, ami indokolja a szabályozás bővítését. A házastársak vagyona nemcsak értékében nőtt, de összetettebb is lett- elég csak a közös vagyon és a külön vagyon sokszínűségére gondolnunk. Viszont itt fontos megemlítenünk - amit a törvény indoklásában is megtalálhatunk -, hogy „a törvény mindezek ellenére nem törekszik mindenáron való újjátásra.”⁵¹⁸. A törvényes vagyoni rendszerként megtartott házastársi vagyoni közösség szabályait a bírói gyakorlatban évtizedek alatt kialakult elvekre és gyakorlatra építi. Alkalmazza az ítélezés során bevált jogtételek beemelését a jogszabályba. Ugyanakkor különbséget tesz például a házastársak mindennapi életvitelét szolgáló vagyon, és a vállalkozói vagyon között - arra speciális szabályokat állapít meg. Külön szabályok vonatkoznak a közös lakásra is, mind az életközösség ideje alatt, mind a felbontás után. Jelentős változás még a vagyoni szerződés szabályainak részletes kidolgozása, melyek jórészt diszpozitív szabályok formájában jelennek meg. Kógens jellegű rendelkezések csak a „szerződés megkötésével és alkáltságaival kapcsolatban, valamint a házastársak egyenjogúságának és a család védelmének érdekében jelennek meg”.⁵¹⁹ A törvény nevesíti ún. alternatív vagyoni rendszerek szabályait. Nem tartja szükségesnek, hogy néhány alapvető rendelkezésen kívül - több külföldi jogrendszerhez hasonlóan- aprólékos szabályozást adjon egy-egy vagyoni rendszerre. Akik szerződést kívánnak kötni, nagy valószínűséggel saját egyéni életviszonyaikhoz igazítják majd a megállapodás tartalmát és formáját. A törvény csupán mintát biztosít a törvényes rendszertől való eltérésre. Azokban a kérdésekben, amelyekben a házassági vagyoni jog eltérő rendelkezést nem tartalmaz, a törvény Hatodik Könyvének a szerződésekre vonatkozó szakaszai érvényesülnek. Alternatív rendszerként a szerzeményi közösségre (amit közszerzeménynek nevez) valamint a vagyonekülönítésre ad keretszabályokat. A törvény általánosan rendelkező részét vizsgálva két fontos jogtételt emelhetünk ki, melyek tükrözik az egész Csjt. szellemiségét. Egyrészt ki mondja, hogy a törvényes házassági vagyoni rendszer az életközösség létrejöttétől hatályosul akkor is, ha a házastársak a házasságkötés előtt az élettársi kapcsolat jogi kritériumai

⁵¹⁸ 2013. V. törvény indokolása

⁵¹⁹ 2013. V. törvény indokolása

szerint éltek együtt. Másrésről a törvény fokozottan kiemeli, hogy az életközösség átmeneti megszakadása a vagyoni jogi rendszer folyamatosságát nem érinti. Természetesen a felek szerződésben ezt a kérdést is eltérően rendezhetik.

A Ptk. Hatodik Könyve, a kötelmi jogi rendelkezések között tartalmazza az élettársi kapcsolatot, amely így egyértelműen szerződésnek minősül. A Családjogi Könyv önálló Részben rendezi az élettársi kapcsolat családjogi hatásait, így egyértelműen láthatjuk a jogalkotói szándékot: az élettársi viszony szerződésen alapuló kötelmet keletkeztet a partnerek között. Az élettársi kapcsolat jogi intézménye heves vitákat váltott ki a rendszerváltás után, mely végére az Alkotmánybíróság 14/1995. (III.13.) határozatával tett pontot, „kimondva az élettársak fogalmának diszkriminatív voltát.”⁵²⁰ A döntés után nemsoká megszületett az 1996. évi XLII. törvény, mely megteremtette jogrendszerünk élettársi jellegének mai formáját. A Ptk. mind a különemű, mind az azonos nemű személyek együttélését élettársi kapcsolatnak tekinti, ha az a törvényi feltételeknek megfelel. A hatályos Ptk. lényegében az 1959-es Ptk.-nak a szövegével azonos módon állapítja meg az élettársak fogalmát. A közös háztartás, az érzelmi és gazdasági közösség mint feltételek korábban is az élettársakra vonatkozó definíció részei voltak, 2009-ben ezt a meghatározást egészítették ki egyrészt azzal a követelménnyel, hogy egy adott személy egyidejűleg csak egy életközösségben élhet jogilag elismert formában, másrészt pedig azzal a kívánalommal, hogy egyenesági rokonok vagy testvérek nem élhetnek együtt élettársakként⁵²¹. Ezek a feltételek részben olyan jellegűek, amelyek nem tűrik a jogalkalmazó mérlegelését, részben azonban olyanok, amelyek igen, ezzel is utat adva a bírói gyakorlat lehetőségének. Az élettársi kapcsolat a definícióban megjelölt fogalmi elemek fennállása esetén jön létre és azok megszüntetésével szűnik meg. Az ítélezés megkönnyítésére felállításra került az Élettársi Nyilatkozatok Nyilvántartása. Az élettársi nyilvántartás csupán vélelmet teremt az élettársi viszony fennállása, illetve fenn nem állása mellett, de a nyilvántartásban foglaltakkal szemben illetve ellen lehetséges a bizonyítás⁵²²- mivel nem konstitutív hatályú- ezzel teret adva a bírói mérlegelésnek. Az élettársai kapcsolat családjogi hatásait – mint már említésre került, külön részben, a Negyedik könyv Harmadik részében találhatjuk meg. Az élettársai tartás elsőnek szerepel a magyar magánjogi történetben, mely az élettárs védelmét biztosítja, ezen felül pedig a közös lakáshasználat is bekerült a törvényi rendelkezések közé.

Dolgozatomban törekszem bemutatni az 2013 V. törvény tényleges érvényesülését a házassági vagyoni jogi perekben (kitérve a Csjt.-ből bekerült részekre is), valamint, hogy törvény az élettársak családjogi és vagyoni jogi, bírói gyakorlatára milyen hatással van/lett.

⁵²⁰ Hegedűs Andrea: Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, (2010) 22.

⁵²¹ Vékás Lajos, Gárdos Péter: Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, Budapest, Wolters Kluwer Kft. (2014) 2219.

⁵²² Szeibert Orsolya: Az élettársak és vagyoni viszonyaik, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. (2010) 318.

I. AZ ÚJ PTK. ÉRVÉNYESÜLÉSE A HÁZASSÁGI VAGYONJOGI PEREKBEN

1. A „törvényes” vagyoni rendszer, azaz a házastársi vagyoni közösség

A törvény jelentősen bővíti a házastársi vagyoni közösség szabályait, és azokat jól áttekinthető rendszerbe foglalja. Az utóbbi évtizedben a bírói gyakorlat, valamint a jogirodalom már az 1950-es években is egyértelműen úgy foglalt állást, hogy a vagyoni szélesebb körű fogalom: egyrészt az a vagyoni érték vagy jog, amit nem tulajdonként szerzenek meg, másrészt abba beletartoznak a vagyoni passzív elemei is melyet a BDT 2012/7.146 döntése is alátámaszt⁵²³. Törvényi szintre emeli azt a gyakorlatban érvényesülő jogtételt, mely szerint a közös vagyoni közösséget a házastársakat osztatlanul és egyenlő arányban illeti meg. Közös vagyoni közösség lesz mindaz, amit a vagyoni közösség alatt akár együtt akár külön szereztek (kivéve, ami törvény szerinti különvagyoni). Egyes esetekben a közös vagyoni közösség köre meghatározott, mint például a házastársak különvagyoni tiszta haszna [4:38 § (2)], amiből viszont le kell vonni a kezelési, fenntartási költségeket az felek szellemi tulajdonát megillető vagyoni jog, ha a díj a vagyoni közösség idején esedékes [4:38 § (1) c, pontja]; jogügylettel szerzett vagyontárgyak (kivéve: az öröklés és ajándékozás); a házastárs munkabére és a közös vagyoni közösség helyébe lépő érték pl.: kártérítés, összeg. Közös vagyoni közösség lesz még az a különvagyoni tárgy, ami a mindennapi közös életvitelt szolgáló, szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgy helyébe lép 5 évi házassági életközösség után [4:38 (3)]. A Csjt.-ben a különvagyoni közösség köre többé-kevésbé az európai országokban általánosan elfogadottaknak megfelelően szabályozott. Ennek ellenére a szabályozás több, a gyakorlat által felvetett kérdésben kiegészítésre szorul. Változás a Csjt.-hez képest, hogy a törvény nemcsak az aktív, hanem a passzív vagyoni közösségben is körülírja a különvagyoni közösséget. Az ítélezési gyakorlat a közös vagyoni közösség tartozás vélelméből indul ki, a vélelem alapján a különvagyoni igényt támasztó házastársat terheli a bizonyítás. Azt kell bizonyítani, a bírói gyakorlat alapján, hogy a szerzés időpontja, jogcíme vagy a szerzés forrása alapján a különvagyoni közösségbe tartozik a vagyontárgy⁵²⁴. A törvény is rendelkezik a különvagyoni közösségbe tartozó tárgyak felől mint például a házastársi vagyoni közösség létrejöttkor meglévő vagyontárgy, a házastársi vagyoni közösség fennállása alatt általa örökölt vagy részére ajándékozott vagyontárgy és részére nyújtott ingyenes juttatás, a személyét ért sérelemért kapott juttatás, a személyes használatára szolgáló szokásos mértékű vagyontárgy és a különvagyoni közösség értékén szerzett vagyontárgy, valamint a különvagyoni közösség helyébe lépő érték.

1.1. A vagyoni közösség megszűnése

A törvény tételesen felsorolja a vagyoni közösség megszűnésének eseteit. A házastársi vagyoni közösség a törvény értelmében a házassági életközösség idejére keletkezik. Ebből következik, hogy a vagyoni közösség megszűnésének leggyakoribb esete az életközösség megszűnése (mint

⁵²³ Boros Zsuzsa, Katonáné Pehr Erika, Kőrös András, Makai Katalin, Szeibert Orsolya- Polgári jog: Családjog, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. (2010) 100.

⁵²⁴ Sándor István (szerk.): Polgári jog III., Budapest, Patrocinium Kft. (2015) 173. illetve BH2033.323.II.

már említésre került az átmeneti megszakadás nem jár automatikus megszűnéssel). Megszűnik a vagyontársaság, ha a házastársak házassági vagyoni szerződésben a vagyontársaságot a jövőre nézve kizárják; erre a vagyoni egy, pontosan körülhatárolható részében is lehetőségük van. Ha vagyontársaságra is sor kerül a megszűnéskor annak számos vagyoni jogkövetkezménye van, mint például megszűnik a közös szerzés vétele, házastárs hozzájárulást vélemezni nem lehet stb. A harmadik lehetőség szerint a vagyontársaságot a bíróság is megszüntetheti. A törvény lehetővé teszi, hogy a vagyontársaságot bármelyik házastárs kérelmére a bíróság a házassági életközösség fennállása alatt megszüntesse. Erre a Csjt. szerint fontos okból van lehetőség, amit a törvény nem részletezett és ez a rendelkezés a gyakorlatban elenyésző esetben került alkalmazásra⁵²⁵. A Csjt. a szabályt fenntartja és a törvény példálózva felsorolja, hogy mik lehetnek azok az indokolt esetek, amikor a bíróság az életközösség fennállása ellenére „feloldhatja” a kérelmező házastársat a vagyontársaság köteléke alól. Ilyen esetnek minősül a házastárs mértéktelen (a közös vagyontól őt illető részesedést meghaladó) eladósdása, az egyéni vagy társas vállalkozásával szembeni végrehajtás, illetve felszámolási eljárás megindulása, amely a másik házastárs részesedését veszélyeztetheti, végül az az eset, amikor a másik házastársat gondnokság alá helyezték, de gondnokként nem a házastársát rendelték ki. A hatályban maradó 105/1952. (XII.28.) MT rendelet (PPék.) 7-9 §-a nemperes eljárásként szabályozza a bírósági megszüntetést⁵²⁶. Részletesen szól a kérvény tartalmáról és a részletszabályokról. Fontos garancia, hogy az elrendelő végzést a felek ismert hitelezőinek is kézbesíteni kell, megakadályozva ezzel a hitelezők kijátszását és a fedezetelvonást. A bíróság vagyontársaságot megszüntető határozatának jogkövetkezménye, hogy a házastársak vagyoni viszonyaira az életközösség fennállása alatt a vagyontkülönítés szabályai vonatkoznak. Ebből az is következik, hogy a bíróság más vagyoni jogi rendszer érvényesülését (például közszerzeményt) a vagyontársaság megszüntetése esetén nem rendelhet el.

A törvény rendelkezik a vagyontársaság helyreállításának lehetőségéről is. Több esetben előfordulhat, hogy az életközösség fennállása alatt megszűnik az az ok, amely miatt a bíróság a vagyontársaságot megszüntette. Ilyenkor a vagyontársaság - természetesen - nem áll automatikusan helyre. Tekintettel arra, hogy a megszüntetés harmadik személyek érdekeit, az ő szempontjaik figyelembe vételét is jelentette, nincs lehetőség arra sem, hogy a házastársak a vagyontársaságot szerződéssel helyreállítsák. Erre csak a bíróságnak, a házastársak közös kérelmére alapján van joga. A vagyontársaság helyreállítására - értelemszerűen - csak a jövőre nézve kerülhet sor, időpontját a bíróság határozza meg.

1.2. Rendelkezés a vagyontársaság megszűnéséről a közös vagyont megosztásáig

A közös vagyontal való rendelkezés kérdésében a törvény különbséget tesz a vagyontársaság

⁵²⁵ Hegedűs Andrea: Polgári jog: Családjog, Szeged, R. I.M.Á.K Bt. (2015) 133.

⁵²⁶ Kőrös i.m. 196.

fennállása alatti, valamint a vagyonszövetség megszűnésétől a közös vagyon megosztásáig történő időszakban történő rendelkezés között, és mindkét időszak vonatkozásában speciális szabályokat alakít ki.

A vagyonszövetség fennállása alatt a rendelkezési jog gyakorlásának főszabálya, hogy a házastársak csak együttesen vagy a másik házastárs hozzájárulásával tehetnek bármilyen olyan vagyonszövetségi rendelkezést, amely nem a különvagyonukra vonatkozik. A házastárs hozzájárulására sor kerülhet utólag is, és az kifejezhető írásban, szóban és ráutaló magatartással, akár a másik szerződő félhez, akár a házastársához címzetten.

A házastársi vagyonszövetség megszűnésétől a közös vagyon megosztásáig a házastársak között függő jogi helyzet áll fenn: ezen időszak alatt elvileg egyikük sem tehet semmit, ami a másiknak a jogát vagy jogos érdekét a vagyon megosztásának idejére csorbítaná vagy megghiúsítaná. A Csjt. ebben az időszakban ugyanazt a korlátot állítja a házastársak rendelkezési jogának gyakorlása elé, mint az életközösség fennállása alatt. Ennek a szabálynak a merevségét, a jogirodalom már régóta bírálta és a bírói gyakorlat igyekezett feloldani, úgy hogy lényegében az egyes vagyontárgyakra korlátozódó igény megtérítési igénnyé való átfordulását elismerte. A törvény a bírói gyakorlatban előforduló esetekből kiindulva erre az időszakra kivételeket állapít meg az együttes rendelkezés szabálya alól (pl. a foglalkozásának gyakorlása körében használt illetve lekötött vagyontárgy; közös vagyon védelmét vagy a közös tartozások teljesítését szolgálja) azzal a jogkövetkezménnyel, hogy a közös vagyon megosztásakor a hiányzó vagyontárgy értékét meg kell téríteni.

Az általánosnál szigorúbb szabályokat tartalmaz a törvény a családi otthon, illetve a közös vagyontárgy vállalkozásba való „bevitele” tekintetében. Ebben a két esetben a házastárs rendelkezési joga mind a vagyonszövetség fennállása alatt, mind annak megszűnésétől a közös vagyon megosztásáig terjedő időben korlátozott: csak a másik házastárs hozzájárulásával tehet ilyen rendelkezéseket és a hozzájárulást vélelmezni nem lehet.⁵²⁷

1.3. A házastársi közös vagyon megosztása

A házastársi közös vagyon megosztására vonatkozó igény a vagyonszövetség megszűnésével nyílik meg. Tekintettel arra, hogy az életközösség nemcsak a felek elhatározásából, hanem az egyikük halála folytán is megszűnhet, ez a jog a házastárs vagy a házastársak örököseit is megilleti, melyről a BH1984.105 döntése is szól-, viszont ez nem azt jelenti, hogy bármeddig lehet várni az igényérvényesítéssel. A közös vagyon megosztása történhet: szerződéssel, vagy a bíróság ítéletével. A szerződésre a törvény alakiságot ír elő (közokiratban vagy ügyvéd által ellenjegyzet magánokiratban), mely nem csupán az életközösség alatt, hanem az életközösség megszűnése után kötött szerződésre is vonatkozik. Az alakiságtól csak a közös vagyonhoz tartozó

⁵²⁷ Bereczky Sára: Házassági vagyonszövetség (Bírói gyakorlat füzetek 3), Budapest, Optek Kft. (2013) 84.

ingóságok tekintetében lehet eltekinteni és csak akkor, ha a megosztás végrehajtották. Ez történhet szóban, írásban vagy ráutaló magatartással. A szerződésben a házastársak szabadon határoznak vagyonuk megosztásáról, arra a megosztási elvek nem irányadók. Nem kötelező hogy mindenre kiterjedő részleges vagyonmérleget tartalmazzon a szerződés, elegendő a megosztásból eredő jogokat és kötelezettségeket írásba foglalniuk. Amennyiben szerződés kötése sor került és valamelyik fél nem tartja be az abban foglaltakat akkor szerződés teljesítése iránti pert lehet indítani. A szerződésben foglaltakat legfeljebb az érvénytelenség megállapítási iránti perben lehet vitatni, mely egyes tételek vagy vagyontárgyak vonatkozásában is előfordulhat.⁵²⁸ Ilyen ok lehet például a tévedés, téves feltevés⁵²⁹ jogellenes fenyegetés⁵³⁰. A szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményei általában az, hogy a bíróság figyelmen kívül hagyja a szerződésben foglaltakat és a törvény általános elvei szerint dönt. Abban az esetben viszont, ha a bíróság a szerződésben nem rendezett igényekről dönt, ügyelnie kell arra, hogy a szerződés és az ítélet tartalma együttesen feleljen meg a vagyonmegosztás törvényi rendelkezéseinek.⁵³¹

Amennyiben a házastársak között nem jött létre szerződés, vagy a szerződés nem rendezett minden igényt, elbírálást a bíróságtól lehet kérni. Ezzel kapcsolatban a Csjt. csak néhány rendelkezést tartalmaz, amiket a törvény részben pontosít, részben a bírói gyakorlatból merítve több kérdésben kiegészít. Számos kérdés megoldását azonban továbbra is a bírói gyakorlatra hagyja, lehetőséget adva az egyedi körülmények mérlegelésének. A törvény kiemeli, hogy az igényeket lehetőleg egységesen kell rendezni. A rendezés fontos szempontja ezenkívül - még ha a § nem is tartalmazza- a méltányosság. Ehhez fel kell deríteni a házastársak teljes vagyoni helyzetét, viszont ez nem azt jelenti, hogy a bíróság hivatalból folytathat le bizonyítást, hanem a felek által rendelkezésre bocsátott peradatok alapján, melyet a BH2003.157. döntése kimondott.

A teljes körű rendezést szolgálja a vagyonmérleg felállítása, mely nélkülözhetetlen eleme a megosztásnak. A bírósági döntések alapján „ez alól nem ment fel a félnek olyan előadása sem, hogy a házastársak között csak egyes ingóságok tekintetében van vita⁵³². Ugyanis ezek vonatkozásában is csak úgy lehet dönteni, ha a vagyonmérleg igazolja a jogszerű igényt”. Itt fontos leszögeznünk, hogy a vagyonmérleg nem vagyonleltár, tehát felvázolva és mérlegszerűen kell tartalmaznia az elbírálendő tételeket és vagyontárgyakat⁵³³. Először számba kell venni, hogy milyen vagyontárgyak tartoztak a házastársak közös vagyonához, illetve különvagyonához (a különvagyon körében csak azokat, amelyeknek jellege a felek között nem vitás, illetve ha a felek között bizonyítás nyer az oda való tartozás) az életközösség megszűnésekor. Ezt követően azt

⁵²⁸ Hegedűs i.m. 135.

⁵²⁹ BH2000.487

⁵³⁰ BH2011.278

⁵³¹ Vékás i.m. 701.

⁵³² BH1977.494.

⁵³³ Csúri Éva: Házassági vagyoni jog az új PTK.-ban, Budapest, Opten Kft. (2016)

kell meghatározni, hogy a vagyontárgyak – az életközösség alatt vagy megszűnésekor- melyik fél birtokába kerültek, mi történt velük. Ezt vita esetén a jogot érvényesítő félnek kell bizonyítania. Ha nem bizonyított, melyik házastárs birtokában maradt a megszűnéskor meglévő vagyontárgy azt a vagyommérlegből ki kell hagyni⁵³⁴. Kerülhet az egyik fél kizárólagos használatába valamilyen hasznot hajtó közös vagyoni tárgy is, melyért a dolog hasznaihoz mérten ellenérték követelhető.

Gyakori, hogy a közös vagyon és a házastársak különvagyoni vagyoni egységei egymással. Ezért a jognak gondoskodni kell valamilyen formában az alvagyonok közötti megtérítési igények kielégítéséről.⁵³⁵ A Csjk. a közös vagyonból a különvagyoni, a különvagyoniból a közös vagyonra és az egyik házastárs különvagyoniából a másik házastárs különvagyoniába történő ráfordítások és tartozások megtérítését emeli ki. Ráfordítások alatt a beruházások, kezelési és fenntartási költségeket kell érteni, tartozás alatt pedig az adósságok törlesztését. A törvény szerint a megtérítés főszabálya szerint kötelmi igény, a gyakorlatban azonban vitás, hogy az egyik alvagyoni megtérítési igénye a másikkal szemben kötelmi vagy dologi természetű-e. Rendszerint a ráfordítás miatt gyarapodó tulajdonos téríti meg a hasznot a másik részére, a térítés módja azonban történhet például más vagyontárgyakkal is. A vagyoni közösség megszűnésekor meglévő különvagyont elsősorban természetben kell kiadni, viszont ha a vegyülés folytán ez nem lehetséges, akkor a bíróság dönthet az értékiegyenlítés mellett.⁵³⁶ A Legfelsőbb Bíróság döntése alapján⁵³⁷ kivétel még az az eset, amikor az egyik alvagyonihoz tartozó ingatlanra a másik alvagyoniból olyan ráfordítás történik, mely jelentős értéknövekedését eredményezi. Ilyenkor a megtérítést igénylő házastárs nemcsak pénzületi megtérítésre, hanem tulajdoni hányadára is igényt tarthat. Megjegyzendő, hogy amennyiben a házastársak idegen ingatlanra (pl. szülői ingatlanra) építkeztek, külső jogviszonyukra a fenti szabályok nem alkalmazhatóak. Itt a felek megállapodásának vagy a ráépítés szabályainak lehet jelentősége. Amennyiben tulajdonjogot szereztek, azt követően lehet a ráfordítások részeként az egymás közötti tulajdoni hányadaikat rendezni. A gyakorlat is alátámasztja, miszerint elsőnek a házastársak és a szülő közti viszonyt kell rendezni.⁵³⁸

A közös vagyonhoz tartozó értékekből a tartozásokat és a követeléseket levonva lehet megállapítani a közös vagyon tiszta értékét, mely 50-50% illeti meg a házastársakat. Ezt az értéket kell viszonyítani a házastársak birtokában lévő értékhez, hogy esetlegesen kitűnjön az értékkülönb, melyet természetben vagy pénzben lehet pótolni. *Ha ez a kötelezettség a különvagyont terheli, a közös vagyonnal szemben a megtérítendő összeget hozzá kell számolni a közös vagyonhoz és azt két részre osztani. Ha a közös vagyont terheli a megtérítési kötelezettség a különvagyonnal*

⁵³⁴ BH2001.478.

⁵³⁵ Szeibert Orsolya: Az új Ptk. Családjogi könyvének rendelkezései

http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/09/jk_2013_2_szeibert.pdf (letöltve: 2017. 09. 08.)

⁵³⁶ Kőrös i.m. 204.

⁵³⁷ BH.1997.72.

⁵³⁸ BH2003.322.I.II.

szemben a közös teljes értékét csökkenteni kell és megmaradót fele-fele részre osztani. Egyik házastárs különvagyonából a másik különvagyonába való megtérítést a neki jutó illetékességéből és a különvagyonból kell elrendelni. [Barzó Tímea: Polgári jog III., Budapest, Patrocinium Kft. (2015) 207 o.] Fontos leszögeznünk, hogy közös életvitel körében elhasznált különvagyon megtérítésének csak kivételes esetben van helye. Nincs helye megtérítésnek, ha arról a házastárs lemondott, ez történhet ráutaló magatartással is, viszont ezt annak a házastársnak kell bizonyítania, aki erre hivatkozik. Változatlanul megtalálható alkalmazandó az a szabály, miszerint a hiányzó közös vagyon illetve különvagyon megtérítésének nincs helye.

A vagyontárgyak, vagyoni részesedések értékének megállapításakor, a megszűnés szerinti állapotot és értéket kell alapul venni, de a megosztásáig terjedő változásokat figyelembe kell venni. Ez alól kivétel, ha az kizárólag valamelyik házastárs magatartásának eredménye. Tehát az értékelés alapja a dolog tényleges forgalmi értéke lesz, melyet a vállalkozói tevékenység körében használt közös vagyontárgyak esetében is alkalmazni kell.⁵³⁹

Miután a bíróság számba vette az alvagyonok körét és megállapította értéküket, és tisztázta megtérítési igényeket sor kerülhet a megosztásra. A megosztás azt jelenti, hogy a bíróság a meglévő vagyontárgyakat, jogokat, követeléseket és tartozásokat a házastársak között szétosztja. Amennyiben a megosztásra váró vagyontárgyak dolgok vagy rendhagyó dolgok akkor a közös tulajdon megszűntetésének szabályait kell rá alkalmazni. Elsősorban természetben kell megosztani a közös tulajdon tárgyait, de létezik, ún. magához váltás, amikor megfelelő ellenérték fejében a vagyontárgyat a tulajdonostárs tulajdonába adja a bíróság.⁵⁴⁰ Ha gátolna a rendeltetésszerű használatot a szétosztás, értékesíteni kell és a vételárat megfelelően szétosztani. Házastársak között természetbeni megosztás akkor sem rendelhető el, ha a másik kellő indokkal ellenzi -ilyen lehet mikor a vagyontárgy jelentős előszereti értékkel bír az egyik számára.

A vagyontárgyak szétosztásához hozzátartozik annak meghatározása, hogy melyik vagyontárgy melyik házastársé legyen, illetve a tartozásokat a házastársak a továbbiakban miként viseljék. E vonatkozásban elsődleges jelentősége a felek egyező nyilatkozatának van, akik általában a vagyonmérleg legtöbb tétele tekintetében meg tudnak egyezni abban, hogy melyik vagyontárgy melyikükhöz kerüljön. Abban az esetben, ha ez mégsem történik meg, a bíróságnak az eset összes körülményei alapján kell döntenie három alapvető szempont szem előtt tartásával. A célszerűség, azaz az okszerű gazdálkodás elve szerint mellőzni kell például több darabból álló készletek megbontását. Az arányosság szerint mindkét házastárshoz kerüljenek lehetőleg értékálló vagyontárgyak és elhasználódó dolgok is, itt nem csak az összértéket, de az összetételt is vizsgálni kell. A méltányosság itt is szerepet kap, törekedni kell, hogy egyik házastárs se jusson méltánytalan vagyoni előnyhöz. Fontos megjegyezni, hogy a bíróság döntése szerint⁵⁴¹ a kis-

⁵³⁹ EBH2001.424-II.

⁵⁴⁰ Kőrös i.m. 210.

⁵⁴¹ BH1982.290

korú kizárólagos hasznában lévő tárgyak nem tartoznak a felosztandó vagyonba. Egyes vagyontárgyak esetében a törvény kivételt tesz, mert azok sorsát nem lehet a bíró egyedi mérlegelésére bízni. Az egyik házastárs foglalkozásának, vagy egyéni vállalkozásának céljára szolgáló vagyontárgyak ezt a házastársat kell, hogy megillessék, egyébként a foglalkozást nem tudná folytatni pl. praxisjog is ebbe a kategóriába tartozik. Ezek kivételesen akkor adhatóak a másik házastárs tulajdonába, ha szükséges jogi feltételekkel rendelkezik és korábban is aktívan részt vett a tevékenységben, illetve vállalja a következményeket például az adózást.⁵⁴²

Új szabály, hogy a törvény azt is meghatározza, miként lehet a vállalkozásba bevitt házastársi közös vagyont megosztani. Az ítélkezési gyakorlat szerint a vagyommérlegbe be kell állítania társasági részesedést, mert a teljes körű vagyoni rendezés elve csak így biztosítható. A kérdés mindig az, hogy hogy mehet ez végbe? A megoldás lényege, hogy a másik házastárs csak a társasági tagsági jogok átruházására vonatkozó szabályok szerint szerezhethet a gazdasági társaságban vagyoni hányadot, ha azt a társasági jogi szabályok vagy a létesítő okiratban lefektetett előírások lehetővé teszik. (Kkt. és Bt. tekintetében, ha a tagsági szerződést ekképp módosítják; Kft. és RT. vonatkozásában a tagsági jogok átruházására vonatkozó szabályok szerint, kivéve, ha a társasági jogi szabályok kizárják, pl. taggyűlés nem járul hozzá a felosztáshoz) A törvény rendelkezési szerint a bíróságnak törekednie kell, hogy a felek egyező akaratnyilatkozatát vegye figyelembe. Ennek hiányában a társaság tagsági jogviszonyát nem érintő módon kell a vagyoni igényt rendeznie. Ilyen esetekre létezik ún. kompenzációs megoldás, ahol egyéb vagyontárgyakkal pótolják az igényt – a tagsági vagyonból rá eső résznek megfelelő értékben. Ha ez nem lehetséges vagy túlzóan méltánytalan lenne a másik félre nézve, a bíróság a tag házastársat megfelelő ellenérték fizetésére kötelezi, amelynek nemteljesítése esetén a különvagyona is végrehajtás alá vonható. A Csjk. a tartozások megoldását, oly módon rendezi, hogy főszabály szerint az fél viseli, aki a vagyontárgy tulajdonosa lett a megosztást követően, viszont hogy a hitelezővel szemben is hatályos legyen a tartozásátvállalás szabályait kell alkalmazni. A tartozásátvállalásról a jogosulttal is meg kell állapodni a feleknek, viszont ha ez nem sikerül a szerződés vagy a bírósági rendelkezés csak teljesítményvállalásnak minősíthető.

2. A házassági vagyoni szerződés és a vagyoni „alrendszerek”

A vagyoni közösségi rendszertől való eltérő szerződés kötésére 1953-1987 közötti magyar magánjogban nem volt mód. Az 1986. évi IV. törvény iktatta be a Csjt. keretei közé, viszont szabályozása nagyon hiányos volt. A szerződés tartalmáról a Csjt. 27. § (2) bekezdése mindössze annyit mond, hogy „a szerződésben a házasulók és a házastársak a törvény rendelkezéseitől eltérően határozhatják meg, hogy mely vagyon kerül a közös, illetve a különvagyonba”. Ez a meghatározás nem adja vissza a házassági vagyoni szerződés lényegét, melynek lényege az lenne, hogy lehetőséget ad vagyoni viszonyaik szabad rendezésére, a törvényes vagyoni

⁵⁴² Hegedűs i.m. 139.

rendszerből való eltérésre, diszpozitív rendelkezések nélkül. Részben ennek is köszönhető a jogirodalom szerint, hogy a bevezetése óta eltelt három évtizedben a házassági vagyoni szerződés kötése nem terjedt el kellő mértékben. A törvény ezen kíván segíteni és keretszabályokat adni ahhoz, hogy ez a szerződéstípus betölthesse a társadalmi rendeltetését⁵⁴³. A törvényi indoklás szerint a Csjk. igyekszik egyrészt a házastársak autonómiáját biztosítani, másrészt a család védelmét, valamint hogy védelmet adjon a házastársak hitelezői számára is. A házassági vagyoni szerződés jogintézménye a Családjogi Könyvben nyer szabályozást, de ez nem változtat azon, hogy jogi jellegét tekintve szerződés, ezért vonatkoznak rá a szerződésnek a Kötelmi jogi Könyvben rögzített általános szabályai, de csak ahol a Családjogi Könyv nem ad speciális szabályokat. Ha azt a törvény nem tiltja, a feleknek lehetőségük van mind az általános, mind a speciális rendelkezésektől eltérni, a szerződési szabályok diszpozitív jellegéből következően. Azok a felek, akik a Ptk. hatálybalépésekor nem rendelkeztek házassági vagyoni szerződéssel, a korábbi szabályzás volt irányadó. Az átmeneti szabályzás szerint, viszont a felek megállapodhattak, hogy a hatálybalépés előtt kötött szerződésüket teljes egészében az új törvény hatály alá helyezik. Ez az elismerés az alaki és tartalmi érvényesség tekintetében nem jelentett változást, viszont a harmadik személlyel szembeni hatályosság miatt, célszerű volt az országos nyilvántartásba bevezetni a szerződést. A kérelmet a felek közösen bármelyikük lakó vagy tartózkodási helye szerinti közjegyzőnél előterjesztheti, aki ha a körülmények megfelelnek, tanúsítványt állít ki. Adatszolgáltatást csak a törvény által megjelölt hatóságoknak adható ki. A szerződés tényéről bárki kérhet tájékoztatást, akinek jogi érdekek fűződnek ehhez. Tartalmáról felvilágosítást csak az egyik fél írásbeli felhatalmazása útján lehet adni.⁵⁴⁴ A nyilvántartásba való felvétel a szerződés hatályossági feltétele. Fontos leszögezni, hogy olyan visszamenő hatályú rendelkezést, amely harmadik személlyel szembeni kötelezettséget, annak terhére változtatja meg, nem tartalmazhat a szerződés (ez vonatkozik a módosításra és a keletkező új szerződés tartalmára is)

A házassági vagyoni szerződés eltér a házastársak egymás között létrejött más szerződéseitől, így a házastársak egymással szembeni vagyoni igényeit pl. a vagyoni megosztást rendező szerződésektől. Alapvető jellegzetessége, hogy abban a házastársak a házasság vagyoni hatásait a törvénytől eltérően szabályozhatják. A törvény 4:63 § kiemeli a szerződés lényegi elemeit. A házaspár és a házastársak megválaszthatják: a vagyoni rendszert, amely életközösségük tartama alatt irányadó azaz házastársi vagyoni közösség helyett a törvényben szabályozott más vagyoni rendszert köthetnek ki; meghatározott rendeltetésű vagyontárgyaik (például az üzleti, vállalkozási célú vagy akár mezőgazdasági célra használt, ingó és ingatlan vagyontárgyaik) tekintetében különböző vagyoni rendszereket állapíthatnak meg (vegyíthetik a törvényben szabályozott rendszereket); és lehetőségük van arra is, hogy egészben vagy részben eltérjenek a választott vagyoni rendszer szabályaitól, ha azt a törvény nem tiltja.⁵⁴⁵ A

⁵⁴³ Szeibert Orsolya: Család, gyermek, vagyon, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. (2012) 101.

⁵⁴⁴ Sándor i.m. 225

⁵⁴⁵ Ptk. Családjogi könyvének törvényi indoklása

választható vagyoni rendszerek közül a törvény csak kettőt szabályoz a szerzeményi közösséget és a vagyonekülönítést, amelyekre várhatóan igény lehet a társadalomban, és ezeknek is csak a főbb vonásait fogalmazza meg. A rendszer kiválasztása esetén, ha a felek eltérően nem rendelkeznek, a törvény rendelkezései érvényesülnek, viszont szükség lehet a keretszabályok részletesebb kitöltésére, hogy azok az egyedi viszonyok rendezésére alkalmasak legyenek.

A szerződések alanyi és időbeli hatályáról elmondhatjuk, hogy a Csjt.-vel azonosan a házaspár vagy már házastársak részévé teszi lehetővé a megkötését. Nem lehetséges például hogy házaspár helyett szülei kössék meg a szerződést. A már házasságban élők, de szerződés nélküli felek házasságuk időtartam alatt bármikor elhatározásra juthatnak, és életközösségük alatt is változtathatják a fennálló vagyoni rendszeren. A szerződést a 6:192 § alapján a bíróság is módosíthatja, azonban az abban foglaltaktól eltérő vagyoni rendszert nem változtathatja meg. A bírósági módosítást bármelyik fél kérheti, ha a szerződés megkötése után olyan körülmény keletkezett, mely mellett a teljesítés jogi érdeket sértene, valamint a körülmény nem volt előre látható a megkötéskor. Erre nem hivatkozhat az, aki a helyzetet maga idézte elő vagy a változás a rendes üzleti kockázat körébe tartozik.⁵⁴⁶

Módosításon kívül megszüntetésre is joguk van, ilyenkor az életközösség fennállása alatt közös megegyezéssel a szerződést a jövőre nézve megszüntethetik vagy az életközösség megkezdése előtt felbonthatják, illetve attól bármelyikük elállhat. A szerződés megszűnésével a felek között törvényes vagyoni rendszer lép életbe. A közokiratot készítő közjegyző, illetve a szerződést ellenjegyző ügyvéd kizárólag a felek személyes nyilatkozatát fogadhatja el. A szigorú alakosság feloldja, hogy a bontóper során a bírói jóváhagyásra kerülő vagyoni egyezséget elegendő csupán egyszerű magánokiratba foglalni. A gyakorlat alapján semmis az a szerződés, amelyet az okiratban megjelölt fél nem a készítő ügyvéd vagy helyettese előtt írt alá.⁵⁴⁷ A szerződést a házassági életközösség időtartamára lehet kötni, időbeli hatályát tehát az életközösség fennállása határozza meg. Ha a felek a szerződés létrejötte előtt is már együtt éltek - a későbbi esetlegesen felmerülő pontos rendezés miatt - célszerű a szerződés hatályát kiterjeszteni az életközösség egészére. Természetesen a felek szerződésükben, ha ettől el kívánnak térni, meghatározhatnak a jövőre nézve egy időpontot, amelytől kezdve a szerződésük és annak rendelkezései irányadóak lesznek.⁵⁴⁸ Az alakosság a szerződés érvényességi feltétele.

Léteznek a szerződésnek ún. tartalmi korlátai. Házassági vagyoni szerződést általában azok kötik, akik teljes vagy részleges vagyonekülönítést kívánják megvalósítani a vagyoni viszonyaikban. Ez azonban kiszolgáltatott helyzetbe hozhatja a házastársat, aki nem vagy csak alig rendelkezik saját vagyonnal. A házasság és család védelmének alapelve azonban megköveteli a nem pénzben mérhető tevékenység is értékelésre kerüljön, ha a felek eltérnek a törvényes

⁵⁴⁶ BH1998.80

⁵⁴⁷ BH2009/181-II.

⁵⁴⁸ Csúri Éva: A házassági vagyoni szerződés az új Ptk. Családjogi Könyvében Ügyvédek Lapja 2013/6 25. o.

rendszerből.⁵⁴⁹ A jogirodalom kezdettől fogva hangsúlyozta, hogy a vagyonszövetségől való szélesebb eltérés esetén sem szabad értékülése nélkül hagyni a család érdekében tett tevékenységet, sőt mi több szükség van a gyengébb fél védelmére. Ezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szerződési szabadság csak addig terjedhet, míg nem sért családvédelmi alapelvet és nem vezet a másik kizárásához. Az érdekek és különösen a hitelezők védelmi szempontjából az ilyen szerződésekkel szemben a bírói gyakorlat a szerződések általános szabályainak alkalmazásával nyújt védelmet. Elismeri a szerződés akarathibán alapuló megtámadásának lehetőségét, valamint a hátrányos szerződéseket lehetséges jó erkölcsbe ütközőnek nyilvánítani (a határok megjelölésével). A Debreceni Ítéltábla döntése értelmében a méltányossági klauzula alkalmazására, csak akkor van lehetőség, ha a szerződés valamilyen kérdést nem egyértelműen vagy nem teljes körűen rendez. A klauzula alkalmazásának itt a szerződés teljesítését kell szolgálnia.⁵⁵⁰ A jó erkölcsbe ütközés ítélkezési nyomvonalát [BH1999.409., BH2000.539., BH 2011.337-I., BH 2013.190. és BH 2012.195.] a gyakorlat különböző döntései alapozták meg, és összességében a bírói gyakorlat mérlegelése ezek között halad. Fontos megjegyeznünk azt a megállapítást, melyet a LB Pfv.II.21.799/1998. döntésében olvashatunk, miszerint nem tekinthető szerződésnek az az okirat, amely csupán rögzíti a felek együttélésük megkezdése előtti vagyont. Viszont szerződésnek kell tekinteni, a házastársak azt a megállapodását, amelyben rögzítik, hogy a vagyontárgy melyik fél különvagyonába tartozik. Ilyenkor nem szükséges a bírói közreműködés ugyanis nem jár a vagyonszövetség megosztásával.⁵⁵¹

A szerződés tartalma kihat arra is, hogy ha az életközösség halál útján szűnik meg, mi marad az elhalálozott illetve a „túlélő” házastárs vagyonában. A törvény lehetővé teszi, hogy a szerződés ilyen esetre szóló rendelkezést is tartalmazzon. A jogirodalom ezt indokoltnak tartja, ugyanis egy átlagember számára is világos, hogy a felek akarata más lesz, ha a házasság halállal szűnik meg és nem felbontással. A rendelkezésekre a házastársak közös végrendeletére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, mely meg kell feleljen az előírt alakításnak [4:65. §; 7:23.§ (2)]

2.1. Közszerzeményi rendszer

A törvény olyan közszerzeményi rendszert szabályoz, amely a házastársnak az életközösség alatt keletkezett vagyongyarapodás arányos részére a másik házastárssal szemben kötelmi igényt biztosít. Ennek a közszerzeményi rendszernek a lényege, hogy a házastársak az életközösség alatt lényegében vagyonekülönítésben élnek, önálló vagyonszerzők, az életközösség megszűnése vagy a szerződés megszűnése után azonban bármelyikük követelheti a másiktól annak a vagyonszaporulatnak a megosztását, ami a vagyonából közszerzemény. Ez nem zárja ki, hogy bizonyos vagyontárgyak tekintetében közös szerzők legyenek, ilyen eset, ha közösen vásárolnak ingatlant. A vagyonszaporulat megosztásakor a törvényes vagyonszerzési rendszerre

⁵⁴⁹ Vékás i.m. 705.-706.

⁵⁵⁰ BDT2010.2268.II.

⁵⁵¹ BDT 2008.1992.I.

vonatkozó megosztási szabályokat lehet alkalmazni, de adott helyzet mérlegelésének megfelelően! Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a kötelmi igény kielégíthető egyes a vagyonszaporulathoz tartozó vagyontárgyak kiadásával is. Az igény kötelmi jellege miatt az általános elévülési szabályok az irányadók. A kötelmi jogosultság arra irányul, hogy a házaspár kölcsönösen közösségként egymás elkülönített tulajdonába a közszerzemény fele részét. A házastársak belső jogviszonyában dologi hatályú igény nem keletkezik, hanem a felek tulajdonszerzésére csak a megszűnéskor a közszerzemény megosztásakor kerül sor és ekkor válik el lényegében a közös és különvagyonnak⁵⁵². A házastársak és harmadik személy viszonyában mind a férj, mind feleség vagyona, mint két különálló vagyontömeg jelenik meg. A felek ennek megfelelően szabadon rendelkezhetnek akár különvagyonukhoz tartozó, akár szerzeményi vagyontárgyaikkal és egyaránt felelnek mindkettővel.

A törvény világosan tisztázza a közszerzemény fogalmát. Az életközösség megszűnéskor meglévő vagyomból kell kiindulni, amiből levonásra kerül a feleket terhelő adósság rájuk eső része és az adott házastárs különvagyona. Ez a tiszta vagyoni érték a közszerzemény melynek a fele illeti meg a másik felet. Habár ha eltérően nem rendelkeznek, a közszerzemény fele illeti meg a feleket, ezt szerződésben meghatározhatják a pontos arány és hányad megnevezésével. A vagyoni érték pontos kiszámítását gyakorlati szabályok segítik.⁵⁵³ Először is megállapításra kerül az életközösség megkezdésekor meglévő vagyontömeg mindkét fél esetében, ugyanis ehhez viszonyítva számítják majd a vagyonszaporulatot. Az együttesen terhelő adósságok levonása után kerül a különvagyonok tiszta értéke levonására. A főszabály, szerint a hiányzó különvagyon (például ha felérték vagy szórakozásra költötték) megtérítésének nincs helye, csak ha a vagyoni jogi szerződésben ezt külön kikötötték.⁵⁵⁴ A hiányzó különvagyonból csak annak az értékét kell számításba venni, melyet az életközösség alatt a közszerzeményi vagyona vagy a másik fél különvagyonára fordítottak. A törvény megdönthető vélelmet állít fel, miszerint a megszűnéskor meglévő vagyontömeg közszerzemény. A vélelem megdönthető, ilyenkor a hivatkozott házastársra kerül a bizonyítási teher. A vagyongyarapodást szerződéssel rendezhetik, de ha nem tudnak megállapodni bírósághoz fordulhatnak. Rendező elv a természetbeni megosztás és az egységes elbírálás. A törvény kivételként nevesíti, hogy a házastárs foglalkozásához, egyéni vállalkozásának gyakorlásához szükséges vagyontárgyra vagy a gazdasági társaságbeli részesedésre akkor sem tarthat igényt, ha azok anyagi fedezetének biztosításában részt vett. Azonban annak nincs jogi akadálya, hogy megtérítési igénnyel éljen a másik fél iránt.

A közszerzeményi rendszer alatt a felek önálló vagyonszerzők, amit ügyletkötési önállóságukat is jelenti. Elképzelhető, hogy ügyleteikkel olyan adósságokat halmozhatnak fel, mely veszélyezteti a másik házastárs közszerzeményi részesedését. A Csjt. előtti jogirodalomban sokat hangoztatott ellenvetés volt, hogy az életközösség alatt az igényt nem lehetett biztosítani. A Csjt. ezt

⁵⁵² Kőrös i.m. 143.

⁵⁵³ Sándor i.m. 230

⁵⁵⁴ Kőrös i.m. 143.

igyekezett orvosolni, lehetőséget adva a biztosításra. Ha a fél olyan mértékű adósságot halmozott fel, mely a megillető részesedését meghaladja, a házastársa kérheti a rá eső részt megállapítását és a másik féltől biztosítékot követelhet például pénzösszeg letétbe helyezését. Fontos kitétel, hogy az igény biztosítása nem sértheti harmadik személy jogát, akinek követelése áll fent- ilyen esetekben alkalmazható a fedezetelvonó szerződés következményei.

Az adósságot felhalmozó házastárs elzárkózik a biztosítástól, az ellenérdekű fél kérelmével a bírósághoz fordulhat. A bíróság dönthet úgy, hogy megállapítja a házastárs rá eső részét és elrendeli a biztosítást, de bármelyik fél kérelmére meg is szüntetheti a rendszert kikötő szerződést. Utóbbi esetekben a törvényes vagyoni rendszer megállapítása értelmetlen lenne, ugyanis a cél a felek egymástól való vagyoni függetlensége. Erre tekintettel a vagyonekülönítést rendelhet el a szerződés megszűnésével egyidejűleg. Ezzel a rokon intézménnyel találkozhatunk a vagyoni közösség megszűnésekor a házassági életközösség alatt, mikor a felek kérelmezhetik azt pl. szintén valamelyik fél felhalmozott adóssága miatt.

2.2. Vagyonekülönítési rendszer

A házastársak szabadságát a vagyonekülönítő rendszer szolgálja a legteljesebben⁵⁵⁵. A házastársak a szerződésben a törvényes vagyoni rendszertől úgy is eltérhetnek, hogy a házastársi vagyoni közösséget a jövőre nézve teljesen vagy egyes, konkrétan meghatározott vagyonszerzések tekintetében kizárják. Ha már vagyoni közösségi rendszerben élnek, ez a vagyoni közösség megszűnését jelenti. Ilyen rendelkezés esetén, ha szerződésben másképp nem állapodtak meg, közöttük a vagyonekülönítés lesz irányadó. Vagyonekülönítés a törvény rendelkezése és a bíróság döntése következtében is létrejöhet. A törvény a 4:73§ röviden összefoglalja a vagyonekülönítés lényegét, miszerint a felek vagyonszerzése nem hat ki a másik vagyonára, függetlenek maradnak, sem dologi, sem kötelmi igényük nem keletkezik egymással szemben. Különvagyonukat önállóan használják és kezelik, egymás tartozásaiért nem felelnek. Ez nem azt jelenti, hogy valamilyen jogcím (vagyontárgy közös vásárlása) vagy kötelemlenkeztető tényállás (károkozás) miatt ne állhatna fent közös felelősségük.

A közös háztartás és a közös háztartásban nevelkedő gyermekük költségeinek viselése azonban a házastársakat ilyenkor is közösen terheli. A közös háztartásban vagy gyermeknevelésben végzett munka költségviselésben való részvételként értékelhető. Semmis az a szerződés, mely bármely házastársat teljesen vagy túlnyomóan mentesíti.

2.3. A szerződés megszűnése

A kötelmi jogban szabályozott megszűnési eseteken kívül a házassági vagyoni szerződés

⁵⁵⁵ Szeibert Orsolya: A házassági vagyoni jog és a házassági vagyoni közösség eredete, célja és jövője – egyenlőség, autonómia és szolidaritás Családi Jog (2010) VIII. évfolyam 2. szám 9. o.

megszűnik akkor is, ha azt a bíróság a törvényben meghatározott esetben megszünteti, ilyenkor vagyonekülönítés lép életbe. Megszűnhet, még ha megszűnik a házassági életközösség, kivéve azt az esetet, ha annak oka az egyik házastárs halála és a szerződés egyben a házastársak közös végrendelete. Az életközösség megszűnésével minden házassági vagyoni jogi kapcsolat megszűnik. Harmadik személlyel szemben a megszűnés is csak akkor lesz hatályos (akárcsak a létrejötténél) ha azt az országos nyilvántartásba bevezetik.

A szerződés megszűnésének jogkövetkezménye, hogy bármelyik házastársnak megnyílik az igénye a másikkal szemben a szerződésben kikötött rendszernek megfelelő vagyoni elszámolásra. Közszerzemény vagy vagyonközösség tekintetében a házastársak kérhetik a közszerzemény vagy a közös vagyon megosztását, melyre a 4:57- 4:61 § lesz az irányadó.

II. AZ ÉLETTÁRSÁK VISZONYAIVAL KAPCSOLATOS BÍRÓI GYAKORLAT AZ ÚJ PTK. TÜKRÉBEN

Az élettársakkal kapcsolatos ügyek gyakorlati megítélésekor több kérdés is felvetődik. Ilyen mérlegelésre váró kérdések lehetnek, hogy kik minősülnek élettársaknak, mit jelent a partnerek érzelmi közössége, mennyiben kell hosszú távra ahhoz, hogy az együtt élők a polgári jog alapján élettársak legyenek vagy, hogy mit jelent a gazdasági közösség, egyáltalán létezik-e élettársi vagyonközösség. Ha a bizonyítást nyert az élettársi kapcsolat „fennállása” további kérdések merülhetnek fel, például hogy megállapodtak-e más vagyoni rendszerben, miként bizonyítható a ráutaló magatartás illetve szükséges-e a közös tulajdonszerzésre irányuló szándék⁵⁵⁶. A bírói gyakorlat a törvény által szándékosan vagy akaratlanul hézagosan hagyott kérdésekre igyekszik alkalmazható választ adni. A helyzetek egyedi mérlegelése, mind a vagyoni, mind a személyi tárgyú kérdéskörökben kimagasló prioritással bír. A dolgozat második felében, az élettársak jogintézményével kapcsolatban kialakult bírói gyakorlatot vizsgálom meg, kitérve a jogi megítélésre és a társadalmi attitűdre.

A bevezetésben már utaltam rá, hogy a 2009-ben bekerült (de a Csjk.-ban nem szereplő) bejegyzett élettársi viszony státust keletkeztet, amelyhez a házasságéval teljesen azonos vagyoni jogi hatások kapcsolódnak. Ezzel szemben az élettársi viszony de facto jellegű és a Polgári törvénykönyv vonatkozik rá- már 1977 óta törvényi szabályozás formájában. Élettársak akár különemű, akár azonos nemű személyek lehetnek. A bejegyzett élettársi kapcsolat népszerűségét az is indokolja, hogy az azonos nemű partnerek részére rendelkezésre álló házasság jellegű kapcsolat. A magyar magánjogba 2010-ben bekerült az Élettársi Nyilatkozatok Nyilvántartása, melyhez a közjegyzőnél kérhető felvétel. Az élettársi nyilvántartás csupán vélelmet teremt az élettársi viszony fennállása, illetve fenn nem állása mellett, de a nyilvántartásban foglaltakkal szemben illetve ellen lehetséges a bizonyítás.

⁵⁵⁶ Szeibert 2012 i.m., 173

Míg a házassághoz számos személyi és vagyoni joghatás kapcsolódik, addig az élettársi kapcsolathoz nyilván kevesebb. Amíg az élettársi kapcsolat fennáll, ritkán kerül egy ügy a bíróság elé, megszűnésekor viszont gyakrabban. A Ptk. rendelkezési alapján beszélhetnénk élettársi vagyonszösségről, viszont az ítélezési gyakorlat, az élettársak vagyoni rendezésekor a viszonyt távolítja a házasságtól⁵⁵⁷. Ez a jogalkotásban is megfigyelhető, különös tekintettel, hogy az Alaptörvény is erősen védi a házasságot. A demográfia kutatásokból, tisztán kitűnik, hogy a társadalom konzervatívan gondolkodik a házasságról, noha az elmúlt években egyre elfogadottabb, valamint az a tendencia is erősödik, hogy a fiatalok a házasságkötés előtt éljenek együtt.⁵⁵⁸

1. Az élettársak családjogi viszonyai

A törvény családjogi hatásait két részre oszthatjuk, nevesített illetve nem nevesített családjogi hatásokra. Az utóbbi külön nevesítve az élettársak részénél nem szerepelnek, de az elszórtan megtalálható szabályzásból következtethetünk rájuk. Ilyen joghatás, hogy az élettársak férfi tagjára nem vonatkozik automatikusan apasági vélelem. A jogállást elismerő nyilatkozat, emberi reprodukcióra irányuló eljárásban való részvétel, illetve bírói ítélet alapozhatja meg. Közös gyermek felett az élettársak mindegyike ugyanolyan mértékben gyakorolhatja a szülői felügyeletet. A jog közös lesz a felek között. Egyedüli szülő, ha élettársi viszonyt keletkeztet, a másik fél nevelő szülőnek minősül, akinek lehetnek bizonyos jogai. Az élettársak viszont nem fogadhatnak közösen örökbe gyermeket és egymás nevét nem vehetik fel. A korábbi tervezetekben szerepelt egy ún. együttműködési és támogatottsági kötelezettség, mely végül nem vált a Ptk. részévé. Ez a jogalkotói szándék a jogirodalom szerint meglepő, ugyanis az ítélezési gyakorlatban megjelent az a tendencia, miszerint az élettársi viszony nem egyszerű piaci szereplők szerződését jelenti.⁵⁵⁹ A bírósági gyakorlat szerint a kapcsolat tartalma alatt a felek támogatni, adott esetben tartani kötelesek egymást, olyan mértékben, amely a közfelfogás szerint az élettársaktól elvárható. Viszont a gyakorlat szerint, a bíróság mérlegelhet, hogy az egyik fél által teljesített ápolás- gondozás meghaladja-e az életközösség tartalmát jelentő és vele járó tevékenység kereteit⁵⁶⁰

A nevesített joghatások között található az élettársi tartást és az élettársak lakáshasználatának rendezését. Érvényesülési feltételként egyértelműen a közös gyermek létének tulajdonít jelentőséget. A törvény a magyar jogban teljesen új jogintézményként szabályozza az élettársaknak egymással szemben fennálló tartási kötelezettségét a kapcsolat megszűnése esetén. A tartáshoz való jognak az a kiindulópontja, hogy valamiféle védettséget kell biztosítani az élettársnak, ha legalább egy évig együtt éltek⁵⁶¹ és a kapcsolatból gyermek született. Az életközös-

⁵⁵⁷ Vékás i.m. 2228

⁵⁵⁸ Hegedűs 2010 i.m.147

⁵⁵⁹ Sándor i.m. 254

⁵⁶⁰ BH 2004/467.

⁵⁶¹ Hegedűs i.m. 175

ség megszűnését követő egy év után tartást csak különös méltánylást érdemlő esetben követelhetnek a felek. Az élettársi tartás egyéb jogi feltételei pl. önhibán kívüli rászorultság a házastársi tartással egyezően kerülnek meghatározásra. Eltérő szabályozás érvényesül viszont abban, hogy az életközösség megszűnésétől számítva mennyi időn belül kell a rászorultságnak bekövetkeznie. A házastársaknál öt év, az élettársaknál csupán egy év ez az időtartam, s attól a bíróság különös méltánylást érdemlő esetben élettársaknál is eltérhet. A törvény rendelkezési szerint a tartásra jogosultság sorrendjében az élettárs a házastárssal, az elvált házastárssal egy sorba kerül. Ezzel összhangban mondja ki a törvény azt is, hogy nemcsak a saját szükséges tartás, hanem a gyermek tartásának veszélyeztetettsége is mentesíti a másik élettársat az élettársi tartás kötelezettsége alól. . A Legfelső Bíróság hangsúlyozta, hogy az örökgyógy tartásával kapcsolatban felmerült költségek hagyatéki hitelezői igényként érvényesíthetőek, amennyiben a tartás az ellenszolgáltatás illetve az örökség reményében történik. Erre azonban a felek közötti élettársi jogviszony esetén csak akkor van lehetőség, ha a tartás a keretet meghaladta és nem volt ellenszolgáltatás [Legf. Bír. Pfv.II. 22.543/2001 és BH 2005/141]

A gyakorlat több alkalommal megállapította, hogy az élettársi kapcsolat mellett fennállhat a felek között szerződéses tartási jogviszony is. Annak azonban, hogy a szerződés megszűnése után a felek kielégítési igényt támasszanak, több feltétele is van. Az egyik fél csak abban az esetben tarthatna igényt, ha különvagyonából tartotta volna a másik felet, meghaladva a szükségszerűen együttéléssel járó tevékenysége keretét.⁵⁶² Erre nézve pedig bizonyítás szükséges. Jó erkölcsbe ütközik az a szerződése, amely a gyógyíthatatlan betegségben szenvedő élettársal, közeli halála előtt megkötött, és amelyben az eltartó a tartási szolgáltatásokat az örökgyógy teljes vagyonának megszerzése érdekében vállalja.⁵⁶³

A törvény speciális szabályokat állapít meg az élettársi jogviszony megszűnése esetén a lakáshasználat rendezésére. A bíróság hangsúlyozta,⁵⁶⁴ hogy a családvédelmi értékekre fokozottan tekintettel kell lenni. Szerződés vagy egyéb megállapodás hiányában az életközösség megszűnése után a felek a bírósághoz fordulhatnak. Az elsődleges elv, melyet a bíróság mindig figyelembe vesz, a kiskorú gyermek érdeke és védelme. Az élettársak közös jogcíme alapján használt lakás további használatáról a bíróság a kiskorú gyermek (aki bármelyikük gyermeke lehet) jogának a figyelembe vételével dönt. Ez nem jelenti azt, hogy a gyermek lakáshasználati jogát a közös lakásban kell biztosítani. A bíróságnak olyan megoldást kell választania, hogy a gyermek ne váljon hajléktalanná. A bíróság mindazokat a megoldásokat alkalmazhatja az élettársak között, amelyeket a házastársak közös jogcíme alapján használt lakás esetében pl. a használat megosztása, az egyik élettárs feljogosítása a kizárólagos használatra⁵⁶⁵. Ellenérték fejében pénzübeli térítést ítélt meg a lakásból távozó élettárs javára. Az élettársak volt közös lakásán

⁵⁶² BH 2002/7.268.

⁵⁶³ BH 2002/8.310

⁵⁶⁴ BH1987/12.435.

⁵⁶⁵ Szeibert 2012 i.m. 180

fennálló tulajdonközösség megszüntetése során a tulajdoni arányokat és a személyes körülményeket egyaránt értékelni kell. ⁵⁶⁶Ha az élettársi kapcsolat alatt vásárolt ingatlan az ingatlan-nyilvántartásba egyenlő arányban történt a bejegyzése, arra a szerződés megtámadása nélkül lehet közös vagyon megosztása iránt hivatkozni. ⁵⁶⁷ Ehhez a jövedelemi viszonyaikat és a háztartási munkában való részvételüket egyaránt értékelni kell. A volt élettárs használati joga a másik élettárs kizárólagos jogcíme alapján lakott lakásban megszűnik, amikor az élettársi kapcsolat véget ér. Ha az egyik fél bérlakásába költözött a másik fél, az élettársi viszony megszűnésekor, mivel a másik fél csak befogadott szívességi lakáshasználónak minősül, tőle a lakáshasználat bármikor megvonható, kiürítési kötelezettsége van. ⁵⁶⁸ A szívességi lakáshasználat megszűnése akkor is érvényesül, ha a kapcsolat az élettárs halála folytán szűnt meg ⁵⁶⁹. Kivétel ez alól: ha az élettársi kapcsolat legalább egy évig tartott és abból gyermek született. A lakáshasználatának biztosítása a gyermek számára elemi létfeltétel, amelyhez egy bizonyos idejű együttélés szükséges ugyan, hogy egyáltalán megállapíthatóak legyenek az élettársi kapcsolat elemei, hosszabb időtartam előírása azonban már a gyermek alapvető érdekeit sértheti. A jogalkotó a bírói gyakorlat által kimunkált gyakorlat beemelését [BDT 2000/5.sz. 19. vagy Főv. Bír. 54. Pf. 28.036/1998/2.] alkalmazza a törvényi rendelkezések közé. Az előírtnál rövidebb idejű élettársi kapcsolat esetén a bíróság nem adhat a jogcímmel nem rendelkező élettársnak lakáshasználati jogot. A gyermeknek azonban nem kell a kapcsolat alatt születnie, előtte vagy a megszűnés után is születhet.

A kötelmi könyvben elhelyezett vagyoni jellegű joghatásoknál, valamint a közös jogcímű lakások használatának bírói rendezésénél, továbbra sincs jelentősége az időtartamnak!

2. Az élettársi kapcsolat vagyoni jogkövetkezményei

Az élettársak nem egyenlő arányban, hanem a szerzésben való közreműködés arányában szereznek közös vagyont, de a háztartásban való tevékenykedés közreműködésnek minősül. Amennyiben ez az arány nem állapítható meg, azt egyenlőnek kell tekinteni. A szabályozás alapján az élettárs vagyoni igénye dologi igény. Ezt a tulajdoni igényt az élettársi kapcsolat megszűnése nem érinti. Ha tartozás áll fent az az igény terjedelmét nem csökkenti, de az igénylő köteles a fennálló tartozások megfelelő arányát megtéríteni. ⁵⁷⁰ Habár a törvényszövegből egyfajta vagyoni rendszer rajzolódik ki, ez ítélkezési gyakorlat ezt az értelmezést némiképp átformálta ⁵⁷¹. A vagyoni viszonyok rendezésekor fontos hangsúly van az élettársak jogi meghatározásán. Miután a nyilvántartásba való felvétel is csak a bizonyítást könnyíti meg, valamint sok esetben be sem jegyzik a kapcsolatot, különösen nagy súlya annak, hogy kik tekinthetők a jogi

⁵⁶⁶ BH1981.189.

⁵⁶⁷ Kőrös i.m. 174

⁵⁶⁸ BH2001/5.221.

⁵⁶⁹ BH1999/3. 113.

⁵⁷⁰ BH1984.449.

⁵⁷¹ Szeibert 2012 i.m. 181

szabályozás alapján élettársnak. Korábban is gyakran valósult meg, hogy a házastársak a házasság előtt együtt éltek, ezért az ítélkezési gyakorlat hosszú évekkel ezelőtt kimunkálta, hogy vagyoni jogi szempontból egybeolvad a házassági életközösséggel.

Az élettársi kapcsolat fennállása, valamint annak időbeli határainak megállapítására a bíróságnak joga van közbenső ítélet meghozatalára.⁵⁷² Ilyenkor a gyakorlat az élettársi kapcsolat fogalmát veszi alapul, azt, valamint a körülményeket megvizsgálva hozza meg döntését. A törvényben szereplő definíció szerint „Élettársi kapcsolat áll fenn két olyan, házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben (a továbbiakban: életközösség) együtt élő személy között, akik közül egyiknek sem áll fenn mással házassági életközössége, bejegyzett élettársi életközössége vagy élettársi kapcsolata, és akik nem állnak egymással egyenesági rokonságban vagy testvéri kapcsolatban.” A bevezetésben már utaltam rá, hogy a követelménynek vannak olyan elemei, amelyek nem tűrnek mérlegelést, így az hogy két személy között állhat fent, valamint a felek nem állnak egymással házasságban, illetve közeli rokonságban. Az ítélkezési gyakorlat egységes abban, hogy két életközösség egymás mellett nem állhat fenn. A BH2004. 504. szám alatt közölt eset kapcsán az eljáró Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy ha az „élettársak” egyike nem pusztán házasságban, hanem házassági életközösségben él, ez a tény kizárja azt, hogy más személy irányában egyúttal élettársi kapcsolata is fennálljon⁵⁷³.

Számos más elem azonban hosszas bizonyítást igényelhet. Érdemes előrebocsátani, hogy az élettársi kapcsolat sokféle lehet, a jogviszony elemei közül egyesek jobban, míg mások kevésbé érvényesülnek. Egy-egy elem fennállása azonban kevés ahhoz, hogy az élettársi kapcsolat megállapítható legyen, azaz egymagában sem az érzelmi közösség, sem a gazdasági közösség, sem a közös háztartásban történő együttélés nem elégséges⁵⁷⁴. Az érzelmi közösség a harmadik személyek előtti közös megjelenésben, a kapcsolat harmadik személyek előtti felvállalásában is mérhető, így jelentősége lehet annak, ha a felek családi eseményeken közösen jelennek meg. A BDT2008. 1805. szám alatt közzétett döntés alapjául szolgáló ügyben megállapításra került, hogy az érzelmi közösség megvalósulhat, fiatalok együttélése során megállapodnak a házasságkötés nélküli együttélésben és családalapításban. Azonban a Pfv.II. 20.605/2009/4. döntése alapján megerősítést nyer az a gyakorlat, miszerint a közös gyermek nem teszi automatikusan a kapcsolatot élettársi viszonyrá.

Az élettársi kapcsolat mércéjét azért nem érik el leggyakrabban a partnerek, mert hiányzik a gazdasági közösség. A Pfv.II. 21.554/2009/4 döntése alapján, habár a felek külön-külön kezelték jövedelmüket és nem rendelkeztek önálló bankszámlával, ennek nincs perdöntő jelentősége. A gyakorlat szerint a jövedelmek közös célra történő felhasználásának (közös és tartós gazdasági cél) és a gazdasági együttműködésnek van jelentősége. Komoly figyelmet szentel a bíróság annak a ténynek is, hogy a feleknek van-e közös befektetése illetve, hogy hosszú távra tervezett-

⁵⁷² BH2008.188.

⁵⁷³ Sándor i.m. 252

⁵⁷⁴ BDT2011.2601.

e a kapcsolat. ⁵⁷⁵Nem feltétlenül követelmény, hogy a pénzügyi döntések részleteibe a másik felet beavassák, a gazdasági együttműködés bizonyos munkamegosztás mellett is megvalósulhat. [Pfv. II. 21.318/2010/5.] Az ítéletek tendenciájából következtethetünk arra, hogy az élettársi együttélésre irányuló kifejezett megállapodás, illetve bármilyen megragadható közös cél hiányában nem állapítható meg gazdasági közösség. ⁵⁷⁶ Valamennyi eljáró fórum egyetért abban, hogy, nem állapítható meg élettársi kapcsolat, ha a gazdasági közösség nem mutat túl a közös háztartásban történő együttlakás mellett azon, hogy egymás a fenntartáshoz szükséges kiadások körében támogassák.

Amennyiben az élettársi kapcsolat nem vitatott, vagy vitatott, de megállapítható a fennállása, jelentősége lehet az élettársak olyan megállapodásának, amely a Ptk.-tól eltérően rendezi a vagyoni helyzetüket. Az ítélezési gyakorlat magát a viszonyt szerződéses viszonyként fogja fel, amely vagyoni kérdések tekintetében diszpozitív, tehát eltérést engedő szabályokat enged ⁵⁷⁷. A Ptk. az élettársak tekintetében formakényszert nem tartalmaz, így a törvényben foglaltaktól eltérő akaratnyilatkozatokat szóban, írásban és ráutaló magatartással egyaránt megtehetik a bírósági gyakorlat szerint. Annak vizsgálatakor, hogy teljes körűen megállapodtak-e a szerződéskötés előzményeit és a felek magatartását is értékelnie kell a bíróságnak. ⁵⁷⁸

Amennyiben nem állapítható meg, hogy az élettársak a Ptk. rendelkezéseitől eltérően állapodtak meg, alkalmazhatónak tűnnek az élettársi viszonyokra vonatkozó rendelkezések. Habár évekig születtek olyan döntések, melyek az élettársi vagyonszövetség elfogadhatónak tartották, az utóbbi bő év évtizedben a Legfelsőbb Bíróság, illetve iránymutató döntéseiket követő bíróságok eltávolodtak ettől az állásponttól. ⁵⁷⁹Ma két állásfoglalás él egymás mellett. Az egyik szerint az élettársi vagyonszövetség akként keletkezik, hogy az élettársi kapcsolat alatti szerzemény az élettársak közös tulajdonába kerül, az élettársak különvagyona pedig a házastársak különvagyonához hasonlatos. A másik – egyre terjedő – álláspont szerint, ha van is élettársi vagyonszövetség, az elég szűk körre szorul. Ez a megközelítés a házassági vagyonszövetség szabályainak analógiáját nem ismeri el és nem fogadja el, hogy élettársi életközösség közös vagyont eredményez a törvény erejénél fogva. Ez utóbbihoz a felek erre irányuló szándékát is szükségesnek tekinti. Az eljáró bíróságok rámutattak arra, hogy nem alkalmazható az élettársak vagyoni viszonyaira vonatkozó polgári jogi rendelkezés, amennyiben a felek nem értettek abban egyet, hogy a megszerzett vagyont közös legyen [Pfv. II. 20.958/2010/5.] Az fővárosi ítélet tábla több határozata azt hangsúlyozta, hogy az élettársi kapcsolat önmagában nem keletkeztet közös vagyont. A feltétel, az hogy a feleknek kifejezetten szándékukban állt a vagyont közössé tenni. Különbséget tesznek a különböző vagyontárgyak között, arra utalva, hogy bizonyos vagyontárgyak vonatkozásában fennállhat a közös vagyont, míg másokon nem mert hiányzik a közös akarat. Az elkülönült

⁵⁷⁵ BDT 2008.1805.

⁵⁷⁶ Szeibert 2012 i.m. 185

⁵⁷⁷ 2013 V. törvény indoklása

⁵⁷⁸ BH2009.207.

⁵⁷⁹ Szeibert 2012 i.m. 188

vagyontárgyak nem válnak közös vagyonná, ha azt nem a közös cél érdekében használják fel.. Ennek a megközelítésnek az alapja, az a párhuzamosan fennálló álláspont, miszerint a közös szerzés vélelme hiányzik az élettársak köréből. Aki a közös vagyonszerzésre hivatkozik, azt terheli a bizonyítás, hogy mindkettejük szándéka legalább hallgatólagosan kiterjedt a közös vagyonszerzésére. Találhatunk azonban, olyan ítéletek is, ahol vélelmezik a közös szerzést, mint azt a Pfv. II. 21.554/2009/4. döntés indokolásában is olvashatjuk, valamint a BDT 2011.2385 állásfoglalásában és a Pf.4.20.239/2013.7 döntésben is. Ezekben azt fektetik le, hogy a közös szerzést igenis vélelmezni kell, és e vélelemmel szemben a hivatkozónak félnie kell a bizonyítást elvégeznie. A gyakorlat véleménye alapján⁵⁸⁰ a közös vagyonhoz tartozik még, az együttélés alatti megtakarítás, az egyik élettárs halálakor a lakossági folyószámlán és az önkéntes nyugdíjpénztár egyéni számláján lévő összeg, ezért az arányos részére a másik fél igényt tarthat. A tartozásokkal kapcsolatban elmondhatjuk, amit az EBH2001.531. is alátámaszt, hogy külön kötelezettségvállalás hiányában, nem tartozik helytállással a másik élettárs szerződésből fakadó kötelezettségeiért. Ajándékozásnak számít, ha az élettársi az együttélés alatt a különvagyonból szerzett ingatlan 1/2 tulajdonát a másik félre íratja. Ilyenkor az ajándék visszakövetelésének szabályai alapján léphet fel.⁵⁸¹ Nem minősül azonban különvagyon hasznának az Kft.- üzletrész életközösség ideje alatt termelt hozadéka egy 2008 eseti határozat szerint, melyre a fővárosi ítéltábla többször is hivatkozott.⁵⁸²

Természetesen az élettársi kapcsolatoknak csak egy része kerül a bíróságok elé. Számos viszony ér véget megegyezéssel, melyről nem tudhatjuk, hogy kinek az érdekét szolgálta. A bíróság döntése szerint az élettársi közös vagyonszerzés feltételezi az élettársi kapcsolatból eredő vagyoni igények egységes és végleges rendezését⁵⁸³. Ehhez a bíróságnak lehetőségekhez képest fel kell derítenie az élettársak vagyoni helyzetét az életközösség létrejöttkor és annak megszűnésekor. Annak megállapításához, hogy egy vagyontárgy megszerzéséhez a fele mennyiben járultak hozzá a közös vagyonból illetve különvagyonból viszonkereset nem szükséges, elegendő, ha az alperes ellenkérelemben hivatkozik rá⁵⁸⁴. Az élettársak közös gazdálkodásából eredő kölcsönös vagyoni igények rendezésénél a méltányosság és igazság elve kell érvényesülnön, egyik fél se legyen megrövidítve. A törvény dologi igényt biztosít, mely nem évül el⁵⁸⁵. A közös gazdálkodás miatt létrejött építmény elbírálásakor, nem a ráépítés, hanem a közös gazdálkodásra vonatkozó jogszabályok lesznek az irányadóak⁵⁸⁶. Az érdekkiegyenlítésre kötelezett fél a teljesítés lejárta után kamatot köteles fizetni.⁵⁸⁷

⁵⁸⁰ BH2011.165.

⁵⁸¹ BDT2005.1204.

⁵⁸² BH2008.150.

⁵⁸³ BH1997.24.

⁵⁸⁴ Vékás i.m. 2221

⁵⁸⁵ BH1984.225

⁵⁸⁶ BH2003.277.

⁵⁸⁷ BH1992.394.

ÖSSZEKÖZÉS

A megvizsgált ítéletekből és határozatokból kitűnik, hogy a gyakorlat egyik része még 1959. évi IV. törvényt tükrözi vissza. Tanulmányozva a jelenlegi Polgári Törvénykönyvet, látható, hogy az autonómia vezérelte a törvényalkotót, mellyel kiszámítható szabályozásra törekszik. A házassági vagyoni jog fejlődésének történetét nézve, leszűrhetjük a konklúziót, hogy korábban soha sem volt még ilyen részletes szabályozása e jogintézménynek. A jelenlegi Ptk. részletességét e körben az egyre fejlődő társadalom, és a gyakorlati alkalmazás során kikristályosodott hiányosságok hívták életre. A gyakorlatban bevált jogtételek beemelésével a bírói gyakorlat munkáját egyfajta könnyítés érte, mert nem kellett elrugaszkodniuk a már bevált sémáktól. A bíróságok alaptörvényben lefektetett joga, hogy ezen jogszabályokat alkalmazva döntsenek jogvitákban⁵⁸⁸. A bíróságnak fel kell vállalni a változást, ez nem lehet más feladata. A családi vagyoni jog társadalmi jelentősége kiemelkedő épp ezért fontos, hogy a döntés a bíró kezében van. A bíróságok nyitottságra törekvése fontos tényező, mely eredményeképpen az emberek bizalma nő a bíróságok iránti bizalom. Reményem szerint ezek eredményesebbé és gyorsabbá teszik majd az ítélezést, amit a bíróságok a mediáció bevezetésével is próbál elérni.

Az élettársi kapcsolatokkal kapcsolatos ítélezési gyakorlat nehézsége, hogy sok kapcsolat nem üti meg az élettársi kapcsolat mércéjét, s azok, akik mégis többet tettek a kapcsolat fennállása alatt a másik partnerért, teljesen kompenzáció nélkül maradnak. A kiegyenlítés követelhetőségének hiánya szintén az ítélezési gyakorlatból következik. Még ha a közös gazdálkodás szigorúbb értelemben nem is valósul meg, a felek a mindennapi élet fedezése körében összehangoltan működnek, emellett kölcsönösen teljesítenek egymás számára bizonyos szolgáltatásokat, a gyakorlat ezt hajlamos szívességi szolgáltatásoknak tekinteni- érzelmi alapon. Az ilyen alapon nyújtott szolgáltatások ingyenesek. A bíróság többször kiemeli, hogy ha a felek egyike se nyilvánítja ki a kapcsolat fennállása alatt, hogy kölcsönös elszámolásra tartanának igényt, akkor az ingyenességre hajlania kell a gyakorlatnak. Néhány esetben az ingyenes szolgáltatások is alapot nyújthatnak a gazdasági közösség megállapítására, de ez kivételes jellegű, főként azokra az ügyekre jellemző, ahol meghaladják a szokásos mértéket. A jogalap nélküli gazdálkodást nem tartja alkalmazhatónak a gyakorlat sem akkor, ha megállapítható az élettársi viszony, sem ha a felek akár hallgatólagosan is megállapodtak, hogy vagyoni viszonyaikat⁵⁸⁹ a Ptk.-tól eltérően rendezik, illetve ha szívességi szolgáltatások teljesítése történik meg. Fontos látunk azt, hogy a polgári jog senkitől nem várja el azt, hogy hosszabb ideig kompenzáció nélkül teljesítsen másik személynek, mindössze azért mert az érzelmek összekapcsolják őket.

A magyarországi fejlődéssel párhuzamosan Európában egyfajta jogegységesítő tendencia mutatkozik meg, melyet a 2006-ban megjelent Családjogi Modelltörvény megjelenése is igazol. A

⁵⁸⁸ Szeibert Orsolya: A házasság Európában a jogegységesítő törekvések tükrében, Budapest, Eötvös kiadó, 2014, 227

⁵⁸⁹ Csúri Éva: Vagyoni értékű jogok és társassági részesedések, Magyar Bíróképző Akadémia, 2011

dolgozat konklúziójaként felmerül a kérdés, hogy mennyire lenne ennek létjogosultsága országonként eltérő és tagolt családjogi tradíciók között? A modelltvény megalkotója azt a szokatlan gondolatot veti fel, hogy a házasság intézménye már nem feltétlenül meghatározó sem a partnerkapcsolat következményeit tekintve, sem a családi viszonyokban, ezért nem indokolt az ilyen fokú szabályzás folytatása. A de facto élettársi viszonyokhoz a házassághoz azonos joghatásokat fűz, ezáltal azonos szintre helyezve a házasságot, mint státuszt. Az MFC a kapcsolat lezárására helyezi a vagyoni viszonyok teljes rendezését, ez egy hosszabb kapcsolat és a felek közötti vita esetén bírói úton évekig tarthat rendezni. Így bár a rendezés méltányossága vitathatatlan, de igen nagy terhet rak a bíróságokra. A tervezet előnye, hogy világosan lefekteti azt az alapelvet, hogy a házasságon belül is számtalan életformákban élnek a házastársak. Véleményem szerint egy mindenre kiterjedő európai szabályozás, addig nem képzelhető el, míg a házasságok nem alkotnak homogén halmazatot, ugyanis a különböző jogrendszerek hagyományai ezt nagyban árnyalják.

IRODALOMJEGYZÉK:

- Bereczky Sára: Házassági vagyoni jog (Bírói gyakorlat füzetek 3), Budapest, Optek Kft. (2013)
- Boros Zsuzsa, Katonáné Pehr Erika, Kőrös András, Makai Katalin, Szeibert Orsolya- Polgári jog: Családjog, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. (2010)
- Csúri Éva Katalin: A házassági vagyoni jogi szerződés az új Ptk. Családjogi Könyvében Ügyvédek Lapja 2013/6 25. o.
- Csúri Éva: Házassági vagyoni jog az új PTK.-ban, Budapest, Opten Kft. (2016)
- Csúri Éva: Vagyoni értékű jogok és társassági részesedések, Magyar Bíróképző Akadémia (2011)
- Hegedűs Andrea: Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány (2010)
- Hegedűs Andrea: Polgári jog: Családjog, Szeged, R. I.M.Á.K Bt. (2015)
- PTK Családjogi könyvének törvényi indoklása
- Sándor István (szerk.) : Polgári jog III., Budapest, Patrocinium Kft. (2015)
- Szeibert Orsolya: A házassági vagyoni jog és a házassági vagyoni közösség eredete, célja és jövője – egyenlőség, autonómia és szolidaritás Családi Jog (2010) VIII. évfolyam 2. szám 9. o.

- Szeibert Orsolya: A házasság Európában a jogegységesítő törekvések tükrében, Budapest, Eötvös kiadó (2014)
- Szeibert Orsolya: Az élettársak és vagyoni viszonyaik, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. (2010)
- Szeibert Orsolya: Az új Ptk. Családjogi könyvének rendelkezései
 - http://ptk2013.hu/wp-content/uploads/2013/09/jk_2013_2_szeibert.pdf (letöltve: 2017. 09. 08.)
- Szeibert Orsolya: Család, gyermek, vagyon, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. (2012)
- Vékás Lajos, Gárdos Péter: Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, Budapest, Wolters Kluwer Kft. (2014)

Hivatkozott jogszabályok, ítéletek és iránymutatások:

1952. évi IV. törvény

2013. évi V. törvény

1996. évi XLII. törvény

105/1952. (XII.28.) MT rendelet

Alkotmánybíróság 14/1995. (III.13.) határozata

BDT 2012/7.146.

BDT2010.2268.II.

BDT 2000/5.sz. 19.

BDT2011.2601.

BDT2008. 1805.

BDT 2011.2385.

BDT2005.1204.

BDT 2008.1992.I.

BH2033.323.II.

BH1984.105.

BH2011.278.

BH2000.487

BH2003.157.

BH1977.494.

BH2001.478.

BH.1997.72.

BH2003.322.I.II.

BH1982.290.

BH1998.80.

BH2009/181-II.

BH1999.409.

BH2000.539.

BH 2011.337-I.

BH 2013.190.

BH 2012.195.

BH 2004/467.

BH 2002/7.268.

BH 2002/8.310.

BH1987/12.435.

BH1981.189.

BH2001/5.221.

BH 2005/141.

BH1999/3. 113.

BH1984.449.

BH2008.188.

BH2004. 504.

BH2009.207.

BH2011.165.

BH2008.150.

BH1997.24.

BH1984.225.

BH2003.277.

BH1992.394.

EBH2001.424-II.

EBH2001.531.

Főv. Bír. 54. Pf. 28.036/1998/2.

Pfv.II. 20.605/2009/4.

Pfv.II. 21.554/2009/4.

Pfv. II. 21.318/2010/5.

Pfv. II. 20.958/2010/5.

Pfv. II. 21.554/2009/4.

Pf.4.20.239/2013.7.

Legf. Bír. Pfv.II.21.799/1998.

Legf. Bír. Pfv.II. 22.543/2001.

VINCZE MARTINA

A KÖRNYEZETI KÁROKÉRT VALÓ POLGÁRI JOGI FELELŐSSÉG ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

1. BEVEZETÉS

A XXI. században, a technika és fejlődés igen magas szintjén az emberiség az élhetőbb, tisztább környezettel szeretné az emberhez méltó iránti igényét kifejezni. A társadalomban és tagjaiban egyre intenzívebben jelenik meg a legalapvetőbb követelmény, hogy a környezetet eredeti állapotában megóvjuk, hosszú távon pedig javítsuk. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a hosszú távú környezetvédelmi célok az emberiség együttes érdekét szolgálják. A termelés fejlesztése és a környezet védelme nem egymást kizáró alternatívák. A modern társadalom rendelkezésére álló eszközök nemcsak a természeti környezet károsítására alkalmasak, hanem a kellő védelem biztosítására is.¹⁵⁹⁰

A környezetvédelem legfontosabb alapja talán az együttműködés, ugyanis a környezeti károk és azok kialakulásához vezető tevékenységek nem korlátozódnak le egy-egy területre, országra, hiszen ezek határainak átlépésével, szinte végigsöpörve államokon veszélyeztetik az egész emberiséget.

Manapság ugyan egyre többen Manapság ugyan egyre többen foglalkoznak környezetükkel, de még mindig nem jelenthető ki, hogy ez a létszám elégséges ahhoz, hogy a környezeti károkat visszaszorítsuk. Nehéz felhívni az emberek figyelmét egy olyan dologra, amely nem tartozik az érdekeltségi körökbe, amelynek fontosságát nem látják. Fő probléma talán az, hogy ők maguk is már egy szennyezett környezetbe születnek, ott nőnek fel és élnek mindennapjaikat, így a környezeti károk problémáját szinte már észre se veszik. A passzivitás, a belenyugvás a problémák kapcsán szinte mindenhol fellelhető, mindegy, hogy milyen területről beszélünk, hiszen az emberek aktivitása, érdeklődési köre nem lehet ugyanaz és nem lehet ugyanolyan mértékű, azonban a környezetvédelemmel kapcsolatban talán még nagyobb szerepet kap a problémák fölött való átnézés, és még nehezebb az emberek figyelmét a helyes útra terelni. A figyelmük középpontjába általában csak akkor kerül be, amikor már olyan súlyos katasztrófa alakult ki, amely akár országukat, akár közvetlen környezetüket, vagy akár a világot fenyegeti. Sokszor azonban ilyenkor sem tesznek semmit, elszörnyednek, de másnap ugyanúgy elmennek a földre dobott szemét mellett, sőt akár még maguk is hozzátesznek. Lehet, hogy elsőre ezek kicsi dolgoknak tűnnek, de a környezetvédelem kapcsán a hosszú távú környezetszennyezések jelenthetik a legnagyobb veszélyeket. Apró dolgokkal is sokat tehetünk a tisztább, élhetőbb környezetért, amelyhez nem kellene hatalmas összegek, nem kellene hatalmas erőfeszítések, csupán egy kis odafigyelésre és érdeklődésre lenne szükség. Másik probléma, hogy a gazdasági, technikai

⁵⁹⁰ Zoltán Ödön: Kártérítési felelősség a környezet védelmében. Budapest, 1985. 18.o

fellendülés, előremenetel mindig fontosabb helyet foglal el, mint a környezetvédelemmel kapcsolatos kérdések, pedig pont ezek a területek azok, amelyek a legjobban szennyeznek. Mára már egyre több megoldást látunk arra, hogy a gazdaság és a környezetvédelem összeférhet, például gondolhatunk itt az újonnan megjelenő elektromos autókra, amelyek már nem bocsátanak ki annyi mérges gázt, vagy akár a könnyen lebomló, környezetbarát táskákra, illetve az újrahasznosított termékekre. Tehát jól látható, hogy a két terület nem zárja ki egymást, a környezetvédelemre is ugyanolyan vagy legalábbis hasonló figyelmet kell szentelniük a gazdasági élet szereplőinek is, hiszen így is fenntarthatják vezető szerepeiket. Az emberek ugyanis nyitottak az új dolgokra, és ha ez az új dolog környezetbarát, az emberek észreveszik, hogy a környezetért való tenni akarás nem is olyan lehetetlen feladat, és ennek a jövőre nézve is pozitív következményei lehetnek.

A jelen írás célja, hogy a mai magyar polgári jogban és esetleges egyéb külön jogszabályokban fellelhető felelősségi rendszereket felvázolja, bemutassa a gyakorlatban előforduló nehézségeit, illetve azt, hogy mennyire alkalmasak arra, hogy távol tartsa a jogalanyokat a környezetre káros hatások kialakításától.

2. A KÖRNYEZETVÉDELEM ÉS A JOG

2.1. Alapfogalmak

A környezetvédelemmel kapcsolatban rengeteg fogalom felmerül, azonban a következőekben csak a legfontosabbakat tekintjük át, azokat, amelyek később is megjelennek a jelen írás kapcsán. A környezetvédelmi fogalmaknak úgy, mint minden más jogterületben megjelenő fogalmaknak, több változata is van, akár attól függően, hogy milyen területen beszélünk róla, például a jogirodalomban és a tudomány területén is más-más fogalmak találhatók meg, vagy akár attól függően is, hogy mely jogszabályt lapozgatjuk, hiszen a különböző államok között is találhatunk eltérő megfogalmazást, azonban úgy gondolom a lényeg, a legbelső tartalom ugyanaz mindenütt. Elsősorban mi a magyar jogban alkalmazott fogalmakat tekintjük át.

2.1.1. A környezet fogalma

Alaptörvényünk XX. cikkében deklarálja a testi, lelki egészséghez való jogot, amelyet többek között a környezet védelmével valósít meg az ország. Továbbá az Alapvetés P) cikke külön kiemeli a sajátos magyar környezeti értékeket és a magyar kultúra értékeit, amelyek oltalmazását mindenki kötelezettségévé teszi a jövő nemzedékek számára való megőrzés érdekében. A Nemzeti hitvallásban is utal a környezetvédelemre, ugyanis a következőképpen fogalmaz: „Vál-

laljuk, hogy örökségünket,..... a Kárpát-medence ember alkotta és természet adta értékeit ápoljuk és megóvjuk.”⁵⁹¹

A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (továbbiakban: Kvt.) is meghatározza a környezet fogalmát: „környezet: a környezeti elemek, azok rendszerei, folyamatai, szerkezete”, „környezeti elem: a föld, a levegő, a víz, az élővilág, valamint az ember által létrehozott épített (mesterséges) környezet, továbbá azok összetevői.” Azonban maga a törvény hozzáteszi, hogy e definíciók csak a Kvt. törvény alkalmazásában állnak meg.⁵⁹²

A hatályos 2013. évi V. Polgári törvénykönyv (továbbiakban: Ptk.) szövegében csak egyetlen helyen kerül megemlítésre a környezet, ahol a jogalkotó a veszélyes üzemi felelősség szabályait rendeli alkalmazni az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységgel kapcsolatban.⁵⁹³

Jól látható, hogy a magyar szabályozásban is több megoldás született a környezet fogalmára, sőt inkább annak pontos meghatározásának kikerülésére, hiszen a környezet lényegének egyetlen fogalomba való megadása talán nem is lehetséges. Alaptörvényünk sem ad pontos meghatározást, de az a szövegből kitűnik, hogy fontos feladat a környezet megóvása, és ez mindenki kötelezettsége. A környezetvédelmet egy alapvető emberi joghoz kívánja kapcsolni, méghozzá a testi, lelki egészséghez való joghoz, amely jog talán az egyik legfontosabb alapvető jog.

A Ptk.-ban sem található definíciót, azonban a Kvt.-ben igen, ahol már egy pontosabb megfogalmazást találhatunk, hiszen a törvény megnevezi a környezeti elemeket is, amelyek a környezetet alkotják.

A fogalom meghatározását könnyítő és elfogadhatónak tűnő megoldásról beszél Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai című Ph.D. értekezésében, amikor arról ír, hogy egyrészt beszélhetünk a környezet objektív és szubjektív, másrészt abszolút és relatív értelmezéséről. Az objektív környezetfogalomba beletartozik mindaz, ami objektíve szükséges az ember életfeltételeinek biztosításához. Ezzel szemben a szubjektív környezetfogalom alá sorolható minden más, ami ezen kívül esik, aminek megítélése az adott személytől függ. Az objektíve környezetbe tartozó körülmények tulajdonképpen minden emberre azonosak, míg a szubjektív környezet egyénenként különböző. Az abszolút értelemben vett környezetfogalom esetén mindenkinek ugyanazt a tartalmat jelenti, bár a tagok érintettsége lényeges különbséget mutathat. A relatív értelemben használt környezetfogalom az adott személy középpontba állításával állapítja meg környezete határait, ami így különböző tartalommal, kiterjedéssel bír.⁵⁹⁴

2.1.2. A környezeti kár fogalma

⁵⁹¹ Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015. 67-68.o

⁵⁹² Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015. 69.o

⁵⁹³ Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015. 69.o

⁵⁹⁴ Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015. 73-74.o

A hatályos magyar jogban ugyancsak a Kvt. rendelkezése lehet az irányadó, amely azonban nem pontosan így fogalmaz, ugyanis környezetkárosodásról beszél: „Környezetkárosodás a környezetben, illetve valamely környezeti elemben közvetlenül vagy közvetve bekövetkező, mérhető, jelentős kedvezőtlen változás, illetve valamely környezeti elem által nyújtott szolgáltatás közvetlen vagy közvetett, mérető, jelentős romlása.”⁵⁹⁵

A meghatározás egyes elemeit már az előzőekben bemutatott környezet fogalomnál bemutatja a törvény, azonban a „mérhető, jelentős kedvezőtlen változás” fogalma ismét kérdéseket vet fel. Mivel ez a törvény és más törvény vagy jogszabály sem határozza meg, hogy mit jelent ez a kifejezés, ezért minden esetnél más-más döntés születhet erre való hivatkozással. Ugyanis e tág fogalom meghatározás alól akár mindent kivehetünk, ami a környezetet károsító jogalany-nak kedvező lehet, azonban akár a károsult mindent e fogalom alá vonhat, ami számára kedvezőbb kimenetelt eredményezne. A „kedvezőtlen változás” fogalma személyenként is változhat, ugyanis nem mindenki számára lesz kedvezőtlen egy változás, legalábbis nem biztos, hogy ugyanolyan szinten, mértékben. Mindkét oldalon álló félnek tehát – mind a károkozónak, mind a károsultnak – eltérő lehet az érdekeltsége, ezeknek megoldása pedig a bíróságokra fog hárulni, megnehezítve az egyébként is túlterhelt bíróságok feladatát. Jó megoldás lehet a határok megadása, amely egy olyan minimum „kedvezőtlen változás” definíciót adna meg, amely egyértelművé tenné, hogy mi tartozik bele a környezeti kárba. Ez azonban nem egyszerű feladat, hiszen a környezeti elemek értékének meghatározása is hasonló problémákba ütközik. Szubjektív megítélés kérdése és ez ugyancsak ahhoz vezethető vissza, hogy az emberek kevés hányada foglalkozik a minket körülvevő környezettel. A probléma megoldásának gyökere ezért tehát a társadalom egyes tagjaiban keresendő. Ha figyelmüket, a jelenlegi helyzetnél sokkal jobban rá tudnánk terelni a saját egészségük megóvásához feltétlenül szükséges környezeti problémákra, akkor a környezettel kapcsolatos értékrendjük is megváltozik és egy láncreakcióként elinduló folyamat következménye lenne, hogy a környezetet érő káros hatások lecsökkennének, és ezzel együtt a környezeti károkért való felelősség rendszere is megkönnyülne, párhuzamosan a bíróságok ezzel kapcsolatos feladata is lecsökkenne.

Természetesen minden a környezetben bekövetkező káros, kedvezőtlen változást szankcionálni kéne, hiszen ha a kis dolgokkal, kisebb változásokkal nem foglalkozunk és hagyjuk, hogy a károsodás tovább folytatódjon, az idő múlásával egyre jobban elhatalmasodik a környezetet érő negatív hatás, amely akár olyan mértékeket is ölthet, amely már a visszafordíthatatlanság, illetve helyreállíthatóság problematikáját vetik fel.

2.1.2.1. Környezeti kárfogalmak csoportosítása

Kecskés Gábor csoportosítását érdemes áttekintetnünk, ugyanis ez átfogó képet mutat a környezeti károkról, a károk többségét magába foglalja, habár pontos és tökéletes csoportosítás

⁵⁹⁵Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015. 92.o

nem adható, hiszen napról napra újabb környezeti károk jelennek meg és tűnnek el.

2.1.2.1.1. Földrajzi alapú csoportosítás

Ennek a csoportnak a kialakítását elsődlegesen az államhatárokon átnyúló környezeti hatások motiválták, ugyanis a környezetvédelem elemzése kapcsán nem állhatunk meg az országhatárok mentén. Másrészt az ún. *res comunis omnium usus* (mindenki által szabadon használható) területek környezetét is érheti káros behatás. Az ilyen területek védelme, mint ahogyan az a megnevezésükből is látszik, mindenki feladata, az egész emberiségé, tehát itt sem húzhatók meg a felelősség határai.⁵⁹⁶

Ezeknél a belső jog talán az, amelyik a legkisebb mértékben tud beleavatkozni, itt inkább a nemzetközi jog rendelkezései alkalmazandók. A határokon átnyúló károk esetében nagyon nehéz felderíteni az első, eredeti szennyezőt, így gyakran megoldhatatlanok maradnak ezek az esetek. Nagy szükség van az együttműködésre, azonban ennek optimális elérése sem egyszerű feladat. Általában elmondható, hogy mindegyik állam a saját igazát és érdekét kívánja érvényesíteni, hajlamosak szemet hunyni az esetlegesen saját maguk által okozott kár felett, amely károk akár az adott környezetszennyezéshez is vezethettek. Ha minden állam, károkozó felvállalná tevékenységeit és felelősségét, akár a közös megegyezésre is sor kerülhetne, amely ugyancsak egyrészt a bíróságok feladatát könnyítené, másrészt pedig saját maguk feladatait.

Másik lehetséges megoldás az államok között kötött szerződések, amelyekben természetesen nem minden állam szerepel, hiszen ezeket olyanok kötik, akiknek közös természeti jelenségeik vannak, így például egy tó vagy határ menti folyó. Itt a szennyező kilétének megtalálása is egyszerűbb feladatnak mutatkozik. Ezekben a szerződésekben ugyanis adottak a felek, adott a védeni kívánt jogi tárgy, illetve adott a felelősség rendszer, a szankciók stb. Nehézségek azonban itt is előfordulhatnak, méghozzá visszautalva a fentebb írtakhoz az, hogy az államok saját érdekeiket, fejlődésüket fogják előtérbe helyezni. Ennek magyarázatára hozzuk fel egy példát: Tegyük fel, hogy az egyik szerződő fél leányvállalatokat enged be országának területére. Ezek a vállalatok, gazdasági társaságok végezhetnek olyan tevékenységet, amelyek a szerződő felek, államok közös természeti jelenségeit szennyezik. Ezek a vállalatok a befogadó állam által más állammal kötött környezetvédelmi szerződés tekintetében harmadik személynek fognak minősülni, ezért rájuk nem vonatkozik a szerződésben foglalt rendelkezések – kivéve ha ezt kikötik. Tehát a befogadó állam mérlegelheti, hogy mi fontosabb számára, a környezetvédelem kapcsán kötött szerződése, és az, hogy az abból eredő szerződésszegés miatti szankció ne kerüljön kiszabásra, vagy inkább a gazdasági fejlődés. Legtöbb esetben a gazdasági érdek győzedelmeskedik, és inkább vállalják a szerződésszegéssel bekövetkező szankciókat. Természetesen a befogadó állam ettől még ugyancsak alkalmazhat szankciót a leányvállalattal szemben, például

⁵⁹⁶ Kecskés Gábor: A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban. Győr, 2012. 41-44.o

felszólíthatja a káros tevékenység abbahagyására, vagy akár attól el is tilthatja, azonban kérdéses, hogy ezt az adott gazdasági társaság bevállalja-e vagy ha nincsenek meg hozzá a kellő megelőzéshez és elővigyázatossághoz szükséges eszközei, akkor akár felszámolhatja az adott befogadó országban a vállalkozását.

Ennek a csoportosításnak inkább csak a sértett-károsult és fellépésre jogosult felek szempontjából van jelentősége, miszerint egy vagy több állam, illetve a nemzetközi közösség egésze szenvedett sérelmet, és következésképpen jogosult valamilyen formában jóvátételre.⁵⁹⁷

2.1.2.1.2. Szektorális csoportosítás

Ez a fajta csoportosítás nagyobb hangsúlyt kap a felelősségi szabályok nézőpontja szerint. A szektorális egyezmények általában pontosan, taxatív módon meghatározzák a kár fogalmát, orvoslásának módszerét és folyamatát, különösen pedig a felelősségi szabályokat, az alkalmazandó kártelepítési módokat és esetlegesen az erre irányuló procedúra szabályait.⁵⁹⁸

Ennek a csoportosításnak több alrendszer is van, még hozzá a következők:

a) nukleáris károk

b) olajszennyezés miatti és a tengersizennyezésből eredő károk

c) egyéb szektorok, mint például a légszennyezésből eredő károk, az űrkárok, hulladékkárok stb.

Ezek a károk inkább a nemzetközi környezetjogi felelősség rendszerében játszanak nagyobb szerepet, hiszen ezek végképp nem szűkíthetők le államokra, így ezzel a csoportosítással jelenlegi dolgozatban nem foglalkozunk, hiszen témánk szempontjából nem relevánsak.

2.1.2.1.3. Reverzibilis-irreverzibilis csoportosítás

A felelősséget megállapítását és az ezt követő jóvátételi mechanizmust jogilag is befolyásolhatja a károk visszafordíthatósága szerinti alcsoportba történő besorolás.⁵⁹⁹

A környezeti károk esetében nehéz arra gondolni, hogy létezik visszafordítható, illetve helyreállítható kár. A helyreállíthatóság konjunktív feltétele megkívánja a károkozás, illetve a kár bekövetkezése előtt fennálló helyzet visszaállítását, a káresemény hatásainak visszafordítását, amely önmagában még nem feltétlenül jelenti az eredeti állapot teljes helyreállítását.⁶⁰⁰

Kecskés Gábor tanulmányában megemlíti egy példát, amely a teljes helyreállítás elve mellett

⁵⁹⁷ Kecskés Gábor: A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban. Győr, 2012. 46.o

⁵⁹⁸ Kecskés Gábor: A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban. Győr, 2012. 46.o

⁵⁹⁹ Kecskés Gábor: A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban. Győr, 2012. 105.o

⁶⁰⁰ Kecskés Gábor: A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban. Győr, 2012. 106.o

szól. A példa a következő: Egy határ menti vízfolyás súlyos károsításáról van szó, amikor az egyik állam a saját területén olyan cselekményeket fogantatosít, amelynek eredményeként a kérdéses vízfolyás megsemmisül, például kiszárad. Ez maga után vonja a környezet élővilágának súlyos károsodását, mind a károkozó, mind a kárt elszenvedő állam területén. Egyértelmű, hogy a teljes helyreállítás elve az irányadó, ami jelen esetben elviekben lehetséges (vízutánpótlás, fauna és flóra pótlása). Megsemmisül tehát a környezeti elem, de a károsodás visszafordítható, mert az elemek ugyanolyan típusú egyedeivel újrateremthető a súlyosan károsodott vagy eltűnt környezeti tárgy.⁶⁰¹

Fontos itt megemlíteni, hogy a másik kialakult uralkodó álláspont szerint a teljes helyreállítás lehetetlen, csupán az eredetihez hasonló állapotokat tudunk újra kialakítani. A második nézet elfogadhatóbb, hiszen a teljes helyreállítás fő problémájaként jelölhetjük meg azt, hogy semmilyen garancia nincs arra, hogy - a fent leírt jogesethez visszanyúlva - az utánpótlással telepített környezeti elemek, illetve a fauna és flóra ugyanolyan környezetet lesz képes kialakítani. Lehetséges, hogy pár év múlva eltűnik, megsemmisül, mert az újratelepített, pótolta elemek nem voltak képesek együttműködni, egy nem tudtak ugyanolyan élőhelyet kialakítani. Így a reverzibilis károk esetén inkább beszélhetünk az eredeti állapothoz hasonló állapot kialakításáról, mintsem a teljes eredeti helyreállításról. Legszembetűnőbben úgy tudnánk megközelíteni, hogy a környezeti károk hasonlítanak az ember alapvető emberi jogok megsértéséhez, ugyanis mindkettő értéke szinte meghatározhatatlan, illetve károsodásuk esetén megfizethetetlenek, mivel szinte lehetetlen a helyreállításuk.

Ezzel szemben az irreverzibilis károk esetében nincs lehetőség a restitució jellegű kártérítésre, mivel az így elszenvedett kár véglegesnek minősül, a károsult környezeti érték teljesen megsemmisül vagy egyéb környezeti értékekhez képest elveszíti megkülönböztető ismérveit, ezáltal a kárcselekmény befejezett folyamatnak és a természetben végleges elváltozásnak kell tekinteni. Itt tehát döntően a pénzbeli kártérítés szabályai nyernek alkalmazást, és a kárfogalom rendszerint eleve bizonyítottnak tekintendő.⁶⁰² Ezek a pénzbeli szankciók talán kicsit jobban átláthatóak, jobban kézzel foghatóak. Azonban ennek is vannak kérdéses pontjai, méghozzá elsődlegesen az - amit már a korábbiakban is fejtegettünk -, hogy ki és hogyan tudja meghatározni a környezet és annak elemeinek az értékét. Előnye lehet azonban, hogy a pénz mindig elsődleges szerepet kap bármiről is legyen szó, így a pénzbeli szankcióval sújtott cselekményeknek lehet egy visszatartó hatása.

2.1.3. A környezetfelhasználó fogalma

Környezetfelhasználó, aki a Kvt.-ben meghatározottak szerint a környezetet igénybe vevő, terhelő, veszélyeztető, illetve szennyező tevékenységet folytat. Ennek értelmezése során azonban felmerül a kérdés, hogy pontosan milyen alanyi kör tartozik ez alá, tehát, hogy ki minősül a

⁶⁰¹ Kecskés Gábor: A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban. Győr, 2012. 107.o

⁶⁰² Kecskés Gábor: A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban. Győr, 2012. 108.o

„tevékenység folytatójának”, illetve az, hogy ez csak az aktív vagy a passzív tevékenységekre, magatartásokra is kiterjed-e.⁶⁰³14

A definícióból kivehető, hogy a törvény megkülönbözteti a befejezett kárt és a még be nem fejezett kárt, ugyanis a környezetet igénybe vevő és terhelő tevékenység lehet már befejezett kár is, míg a veszélyeztető kifejezés egyértelműen arra ad választ, hogy nem szükséges a környezeti kár bekövetkezése, elegendő, ha az adott tevékenység csupán veszélyezteteti – tehát fennáll a lehetősége annak, hogy káros hatás fog bekövetkezni – a környezetet. Ezen utóbbi esetekben a káros hatás bekövetkezésének megelőzése, elhárítása lehetséges, tehát itt még a károkozót szankcionálni lehet a kár lehetséges bekövetkezésének elhárításával, vagy a káros tevékenység abbahagyásával. Tehát az ilyen tevékenységet folytató személyek is környezetfelhasználónak fognak minősülni és ezáltal felelősség alá is vonhatók. A bekövetkezett környezeti kár esetén pedig teljesen egyértelmű, hogy ezeknek a jogalanyoknak felelősséget kell vállalniuk a tetteikért.

Másik ezzel kapcsolatos fontos kérdés, hogy mi számít ilyen tevékenységnek, tehát hogy csak az aktív vagy csak a passzív tevékenységeket érthetjük alatta, vagy akár mindkettőt. Helyes megoldás talán az, hogy mindkettő ide vonható. Ugyanis a passzív tevékenység is tevékenység, mivel az alany beletörődik tevékenységébe, nem tesz az ellen, hogy annak negatív hatásait elkerülje. Ez a tudatos beletörődés pedig mindenképpen felelősségre vonás érvényesítését kívánja, mivel ugyanazokat a károkat idézheti elő, mint egy aktív magatartás. Fontos megjegyezni, hogy ennek a passzív tevékenységnek feltételének kell lennie a tudatosságnak, ugyanis ha nem tudott arról, hogy tevékenysége alkalmas a környezetben beálló káros hatások kialakítására, akkor nem vonható felelősségre, ugyanis nem felróható számára. Habár a törvény nem pontosan fogalmaz, és nem tér ki ezekre a kérdésekre, mégis kiolvashatók, és értelmezéssel megtalálhatók.

2.1.4. A környezetvédelem fogalma

A környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény 4.§ szerint: „32. környezetvédelem: olyan tevékenységek és intézkedések összessége, amelyeknek célja a környezet veszélyeztetésének, károsításának, szennyezésének megelőzése, a kialakult károk mérséklése vagy megszüntetése, a károsító tevékenységet megelező állapot helyreállítása”. Eszerint a környezetvédelem mindenképpen valamilyen tevékenységet igényel, ez lehet akár passzív, akár aktív. Passzívról beszélhetünk akkor, amikor valaki nem tesz a környezet veszélyeztetésének, szennyezésének növeléséhez, azonban nem is tesz előremutató lépéseket sem, tehát mondhatjuk, hogy nem törődik különösebben a környezetvédelemmel. Ezzel szemben aktív tevékenységnek minősül, ha vagy a már kialakult károk enyhítésének érdekében végez valaki tevékenységet, vagy

⁶⁰³ Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015. 45.o

ha a környezetet veszélyeztető tevékenység folytatását feladja és ezzel megelőzi a károk kialakulását.

A környezetvédelemnek vannak alapelvei is, amelyek jelentősége, hogy azok deklarálásával könnyebben kikényszerítő a környezet védelme. A legfontosabb alapelvek a következők:

- a) megelőzés, elővigyázatosság, helyreállítás
- b) fenntartható fejlődés
- c) tervezés
- d) állami kötelezettség- és felelőség vállalás
- e) társadalmi részvétel és együttműködés
- f) szennyező fizet elv

Az elvek többsége kiolvashatók a Kvt.-ben meghatározott környezetvédelmi fogalomból, így például a megelőzés, elővigyázatosság, helyreállítás elve, más elvekhez pedig a fogalom értelmezése kapcsán eljuthatunk. Ilyen elv az együttműködés elve, valamint a szennyező fizet elve. Az együttműködés alapvető a környezetjog kapcsán, hiszen az „egészséges” környezethez való jog az egész emberiség érdeke, nem szűkíthető le egyes emberekre, nem vonhatja ki e jog alól magát senki. Mivel mindenkire kiható intézményről van szó, ezért mindenki kötelessége, hogy ha már érte nem, legalább ellene se tegyen. A szennyező fizet 10

elve egyértelmű, hiszen a károkozók kötelessége az általuk kifejtett káros tevékenységek következményeiért a felelősséget viselni.

2.2. A jog, mint a környezetvédelem alakításának eszköze

A környezetvédelem elsődlegesen az állam feladatai közé tartozik. Ezt az alkotmányok többsége is deklarálja. E feladatán belül az államnak kötelessége, hogy olyan intézményeket alakítson ki és működtessen, amelyek alkalmasak a környezet megóvására. Ilyen intézményeknek tekinthetjük az egyes területek természetvédelmi területté való nyilvánítását, a környezetvédelmi szervezetek felállítását, illetve azok programjainak támogatását, a különböző manapság divatosá vált közösségi összefogások támogatását, mint például a közös szemétszedés, vagy akár a közös faültetések stb. A negatív oldalról nézve is vannak olyan intézmények, amelyek elősegítik a környezet megvédését, ilyenek többek között a különböző szerződések, egyezmények, jogszabályok, amelyek legtöbbször tartalmaz felelősségi rendszert is a környezetben bekövetkező károkra való tekintettel.

Mára már rengeteg jogszabály született a környezetvédelem területén is, amelyek közül a magyar jogban elsődlegesen a Kvt. és a természet védelméről szóló törvény, valamint ha felelősségre vonásra kerül sor a Ptk. rendelkezéseit is alkalmazhatjuk, de természetesen számos nemzetközi jogi és európai uniós szabály is kialakításra került.

A jogszabályalkotás fontos szerepet tölt be a környezetvédelemben is, mint minden más területen, hiszen ezáltal lesznek megismerhetőek az emberek számára az állam által érvényesíteni kívánt célok és irányok. Egy társadalom életében nélkülözhetetlen a jogszabályok alkalmazása, hiszen e keretek adnak lehetőséget arra, hogy az emberek közti erőviszonyok közelebb kerülhessenek egymáshoz, hogy mindenki számára ugyanolyan lehetőségeket biztosítson az állam. Azonban ügyelni kell a túlszabályozás negatív hatásaira is. Ha egy jogterületre számos jogszabály születik, az emberek számára a rendszer érthetlenné, bonyolulttá és átláthatatlanná válik, amelynek akár súlyos következményei is lehetnek. Például előfordulhat, hogy a rengeteg jogszabály miatt a jogalany nem tudja meghatározni pontosan, hogy milyen jogai és kötelezettségei lehetnek, ezért akár rosszul is végződhet egy általa a tájékozatlanság miatt hibásan megkötött szerződés. Szerződésszegésért pedig felelősségre vonásra kerül sor, ahol a 2013. évi V. Polgári törvénykönyv szabályainak megfelelően a kimentés nem egyszerű.

2.3. A magyar környezetvédelmi szabályozás főbb állomásai

Az állampolgári jogi megközelítés előzményei hazánkban is több mint három évtizedre nyúlnak vissza. Az 1972-es stockholmi környezetvédelmi konferencia indította el a környezetvédelmi aktivitást, etáiban születtek meg hazánkban is az első környezetvédelmi törvények, így az 1976. évi II. törvény az emberi környezet védelméről, amelynek 2. § (2) bekezdése a következőképpen fogalmazott: „Minden állampolgárnak joga van arra, hogy emberhez méltó környezetben éljen.”

Az Alkotmány 1989. évi módosítása során a környezetvédelem két helyen is megjelent a normaszövegben, az I. fejezetben, az általános rendelkezések között, illetve a XII. fejezetben, az alapvető jogok és kötelezettségek rendszerében. Tehát a következők emelhetők ki: „18. § A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez...., 70/D § (1) A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez. (2) Ezt a jogot a Magyar Köztársaság a munkavédelem, az egészségügyi intézmények, az orvosi ellátás megszervezésével, a rendszeres testedzés biztosításával, valamint az épített és a természetes környezet védelmével valósítja meg” A környezethez való jog érvényesülésében tehát az állam is fontos szerepet kap, méghozzá atekintetben, hogy aktivitásra készíti. Az állam feladatává teszi ugyanis a környezet védelmével kapcsolatos intézmények megteremtését. Ezentúl a környezethez való jogról úgy beszél, mint az emberek alapvető joga, és nem úgy, mint a magyar állampolgárok alapvető joga. Tehát a környezethez való jog, mind harmadik generációs alapvető jog az egész emberiséget megilleti és nem korlátozható le egyes államok

állampolgáira.⁶⁰⁴

A rendszerváltást követően, 1991-ben kerül sor az új környezetvédelmi törvény kezdeményezésére, valamint rögzítésre kerülnek többek között az önkormányzatok környezetvédelmi feladatai, jogszabály születik az üzemanyagok termékdíjáról és a környezeti hatásvizsgálatról is.⁶⁰⁵ Ezt követően létrehozzák az 1995. évi LIII. a környezet általános szabályairól szóló törvényt.

A 2004-es uniós csatlakozásunk után rengeteg változás következett be a környezetjog terén is, összehangolt, egységes fogalmak, szabályok alakultak ki, amelyek segítségével már a határon átnyúló, együttműködésre kötelező problémákat is kezelni lehetett.

A jelenlegi Alaptörvényünk is deklarálja a környezethez való jogot, mint ahogyan azt már a környezet fogalmának meghatározásánál a fentiekben is említettük. Számos rendelkezésben meg egyezik a korábbi Alkotmánnyal, azonban már pontosabb és kiegészített megfogalmazásokkal találkozhatunk, illetve új elemként jelenik meg a GMO-mentes mezőgazdaság, az egészséges élelmiszer és ivóvíz.⁶⁰⁶

Az Alaptörvényen és a környezet védelmének általános szabályairól szóló törvényen kívül az egyes területekre vonatkozó speciális törvények is elfogadásra kerültek. A legfontosabbak a következők:

- a) 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
- b) 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről
- c) 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről

ada) A törvény a következő területekre terjed ki: tájvédelemre, a vadon élő élővilág általános védelmére, az élőhelyek általános védelemre, a földtani természeti értékek általános védelmére, barlangok védelmére stb. Meghatározza többek közt, hogy mi lehet védett természeti terület, ilyenek a nemzeti parkok, természetvédelmi területek, tájvédelmi körzetek és a természeti emlékek. Természetesen találunk benne szankciókat is, így pl. a természetvédelmi bírságot vagy a polgári jogi felelősséget. A Kvt.-hez hasonlóan a természetet veszélyeztető tevékenységgel okozott károk is a veszélyes üzemi felelősség körébe fognak tartozni.

adb) E törvény kiterjed többek között a haszonból, a sportcélra, a mutató céljából tartott, a kedvtelésre tartott állatok védelmére. Kimondja az állatok kínzásának tilalmát, valamint az egyes célokra tartott állatok tartásáról és életének kioltásáról is rendelkezik. Az ebeket külön kiemeli és rájuk nézve külön rendelkezéseket fogalmaz meg. Különös rendelkezése, hogy az

⁶⁰⁴ Bándi Gyula: Környezetjog. Budapest, 2014 108-109.o

⁶⁰⁵ Faragó Tibor: A hazai környezetügy az elmúlt negyed században. Tények és adatok, hazai előzmények és nemzetközi háttér. Budapest 2013. 9-13.o

⁶⁰⁶ Bándi Gyula: Környezetjog. Budapest, 2014 118-119.o

állatok gondos neveléséről, az állatokkal szemben tanúsított magatartásról való oktatást is kötelező teszi méghozzá úgy, hogy ezt be kell építeni az iskolai általános képzésekbe, szakképzésekbe stb., illetve szankcióként megjelenik az állatvédelmi bírság.

adc) A törvény hatálya alá tartozik elsősorban a településfejlesztés és a településrendezés. A Duna-partra, valamint a Városligetre külön fejezete szánt a törvényhozó, ezzel kiemelve ezen területek környezetének fontosságát., valamint saját felelősségi rendszerének keretében megtalálható a tevékenységtől való eltiltás, a tevékenység felfüggesztése, bírság megállapítása stb.

Ezenkívül természetesen számos rendelet és egyéb jogszabály található a környezeti jog területén is.

2.4. A környezetjog fontosabb szabályozási területei

Az 1995. évi LIII. a környezet védelmének általános szabályozásáról szóló törvény rendelkezéseit vehetjük alapul e területek bemutatásánál. Természetesen ezeken kívül más jogszabályokban találkozhatunk egyéb területekkel is, de elsősorban a jelen dolgozat témáját tekintve a magyar jogban szereplő fontosabb területeket nézzük át.

2.4.1. Földvédelem

A törvény nem határozza meg a föld fogalmát, azonban a föld védelmének hatályát igen: „(1) A föld védelme kiterjed a föld felszínére és a felszín alatti rétegeire, a talajra, a kőzetekre és az ásványokra, ezek természetes és átmeneti formáira és folyamataira. (2) A föld védelme magában foglalja a talaj termőképessége, szerkezete, víz- és levegőháztartása, valamint élővilága védelmét is.”⁶⁰⁷ Ezáltal pontosan behatárolható, hogy milyen esetekben áll fenn a föld károkozása, ennek érdekében a törvény megfogalmazza, hogy csakis olyan tevékenységek végezhetőek, illetve csak olyan anyagok helyezhetőek el, amelyek nem szennyeznek a föld fentebb kifejtett elemeit. Azonban itt ugyancsak egy általános tevékenységi fogalommal találkozhatunk, amelynek értelmezése a jogalkalmazókra hárul. Itt is jelentősége lehet annak, hogy passzív vagy aktív tevékenységről beszélünk, illetve annak is, hogy szándékos károkozásról van szó, vagy csupán véletlenről. Ha a tevékenység minősége már nem vitatott, akkor a felelősségre vonás alapját is könnyebben megtalálhatjuk. Az anyagok elhelyezésével kapcsolatban könnyebb a helyzet, mivel külön jogszabály szabályozza a környezetvédelmi feltételeit. A föld védelme fontos szerepet játszik az emberiség életében, mivel az élethez feltétlenül szükséges tápanyagokat a föld termeli. Ezek pótlása az egészséges föld nélkül megoldhatatlan.

2.4.2. Vízvédelem

A törvény értelmében: „A víz védelme kiterjed a felszíni és felszín alatti vizekre, azok készleteire,

⁶⁰⁷ 1995. évi LIII. törvény 14.5

minőségére és mennyiségére, a felszíni vizek medrére és partjára, a víztartó képződményekre és azok fedőrétegeire, valamint a vízzel kapcsolatosan kijelölt megkülönböztetett védelem alatt álló területekre.”⁶⁰⁸ A meghatározás elég tág, igyekeznek a lehető legnagyobb területet átölelni. A törvény meghatározza a védett vízi területeket is, valamint fokozott védelemről is rendelkezik, méghozzá az ivóvízellátást biztosító, az ásvány- és gyógyvízhasznosítást szolgáló, a természet védelme szempontjából jelentős, az üdülési, sportolási és terápiás hasznosításra kijelölt vízkészletek esetében.⁶⁰⁹ A vizek védelme azonban fokozott odafigyeléssel valósítható csak meg, mivel a talajból is rengeteg anyagot képes magába szívni, illetve a levegőből is kerülhet bele káros anyagok. Így, ha a vizek menti talajok, illetve a levegő tisztasága, védelme nem valósul meg, akkor a víz védelméről sem beszélhetünk teljes mértékben. Ezekre a törvény is felhívja a figyelmet. A vizek fokozott védelme azért is kiemelendő, mivel a létfenntartáshoz szükséges feltételek egyike.

2.4.3. Levegő védelme

„(1) A levegő védelme kiterjed a légkör egészére, annak folyamataira és összetételeire, valamint a klímára.”⁶¹⁰ A törvény nem ad pontos határokat, ugyanis a légkör elég tág fogalom, valamint annak összetételei sincsenek meghatározva és végül a klíma fogalma sem található meg a törvényben. Így azonban jelentősen megnehezül a levegő védelmének a kérdése, szubjektív megítélés kérdése, hogy ki mit ért ezeken a definíciókon. A levegő védelmét is kiemelkedőnek tekinthetjük, hiszen ugyancsak az élet egyik fontos eleméről van szó. A szennyezett levegő rengeteg betegséget alakíthat ki – ezzel az élet, a testi épség és az egészséghez való jog sérülését megvalósítva - ezek kialakulása ráadásul nem egyből érzékelhető, hanem hosszú távú hatások következménye, így az eredeti szennyező kilétét sem egyszerű meghatározni.

2.4.4. Hulladékgazdálkodás

„(1) A hulladékok környezetre gyakorolt hatásai elleni védelem kiterjed mindazon anyagokra, termékekre – ideértve azok csomagoló- és burkolóanyagait is -, amelyeket tulajdonosa eredeti rendeltetésének megfelelően nem tud, vagy nem kíván felhasználni, illetve, amely azok használata során keletkezik.”⁶¹¹ A hulladék fogalmára itt sem találhatunk pontos választ. Ennek indoka lehet, hogy a fejlődés magával hozza az új termékek megjelenését, és ezáltal az új hulladékok fajtáját is. A pontos meghatározás hiánya lehetővé teszi, hogy az újonnan megjelenő folyamatok, tevékenységek kapcsán hátra maradt, felhasználhatatlan anyagokat is a hulladék alá vonhassa a jogalkalmazó. A törvény második bekezdésében a környezetfelhasználót nevezi meg címzettnek, amikor a hulladékok kezeléséről ejt szót. A törvény ugyanebben a bekezdés-

⁶⁰⁸ 1995. évi LIII. törvény 18.§

⁶⁰⁹ 1995. évi LIII. törvény 20.§

⁶¹⁰ 1995. évi LIII. törvény 22.§

⁶¹¹ 1995. évi LIII. törvény 30.§

ben megjelöli a kezelés alá tartozó tevékenységeket, még hozzá az ártalmatlanításról és hasznosításról rendelkezik. A hulladékok elhanyagolása összeköthető a föld védelmének követelményével. A legtöbb hulladék ugyanis a földet tudja szennyezni, illetve ugyancsak kihatással lehet a személyek egészségéhez való jogához.

2.4.5. Közös szabályok

E szabályok a környezeti elemekre vonatkozóan tartalmaz rendelkezéseket. Többek között kimondja, hogy a környezeti elemek mennyiségi és minőségi értelemben elérendő célállapotokat kell meghatározni, valamint igénybevételi, kibocsátási és szennyezettségi határértékeket kell megállapítani. Ezek az értékek igyekeznek meghatározni a környezethasználat elfogadható kereteit, ugyanis a környezethasználat mindenképpen jelen van, azt nem lehet teljesen korlátozni, ez az igénybevétel pedig akarva-akaratlanul is terhelést jelent a környezet számára. Ennek egy részét képes a természet öntisztuló képessége semlegesíteni, azonban emellett szükség van a jogszabályok által meghatározott határértékekre.⁶¹² Ha ezek nem lennének, nem is beszélhetnénk károkozásról, illetve az azok miatti felelősségre vonásról. A törvény rendelkezik védelmi övezetek kijelölésének lehetőségéről is, amelyekben megtilthatók vagy korlátozhatók az egyes tevékenységek, illetve folyamatos felügyeletük rendelhető el.

3. A KÖRNYEZETI KÁRFELELŐSSÉG SZABÁLYAI

3.1. Felelősség fogalmáról általában

A felelősség definíciójára is számos meghatározást találhatunk. Itt sem beszélhetünk tehát egységes fogalomról, mivel a felelősség fogalma is folyamatosan bővül azáltal, hogy újabb és újabb területek jelennek meg, amelyekre a jognak válaszolnia kell. Ezért kénytelen egy minden területet átfogó, tág meghatározást alkalmazni, hogy a felelősség fogalma a később megjelenő területekre is alkalmazható, kiterjeszhető legyen. A felelősség általános megfogalmazásaként elfogadjuk, hogy „a nevelés célját szolgáló, kivételesen igénybevett büntetésszerű” eszközök alkalmazásában nyilvánul meg, a felelősségi eszközök alkalmazása a rendhagyó esetekre vonatkozik, és valamilyen hátrányt okoznak. A jogi felelősség ehhez képest alapvetően az a jogi konstrukció, amely a fenti kritériumok mentén összeköti a jogi tényeket a jogkövetkezményekkel, s amit a tényleges jogellenes magatartás vált ki. Aki jogilag valamilyen módon nem felelős, azaz nem tudható be terhére a jogszabályban szereplő jogi tény, azzal szemben a jogkövetkezményt nem lehet alkalmazni.⁶¹³

3.2. A környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény felelősségi

⁶¹² Bándi Gyula: Környezetjog, Budapest 2014. 137-138.o

⁶¹³ Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015. 105.o

rendszere

Az 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól IX. fejezete megkülönböztet általános felelősséget, közigazgatási jogi felelősséget és kártérítési felelősséget.

Az általános felelősség elsődleges címzettje a környezetfelhasználó, akinek kötelezettségei közé tartozik a környezetveszélyeztető magatartástól, illetve környezetkárosítástól való tartózkodás, valamint az ilyen magatartások és tevékenységek abbahagyása. Továbbá környezetkárosodás bekövetkezése esetén minden lehetséges intézkedést meg kell tennie az enyhítés, kár-elhárítás, illetve a további környezetkárosodás megakadályozása érdekében. Lehetőség van az eredeti vagy ahhoz hasonló állapot visszaállítására való kötelezésre is, valamint a megelőzési és helyreállítási költségviselésre való kötelezésre.⁶¹⁴ Ezen rendelkezések hasonlóságot mutatnak az új Ptk. azon rendelkezéseivel, amelyek a személyiségi jogok megsértésének szankciót szabályozzák. Ebből a következő következtetést vonhatjuk le. A környezetvédelem és a személyiségi jogok szoros kapcsolatot mutatnak, ezért is szerepelhet mindkettő védelme az Alaptörvényben is. A környezetvédelem szabályozásával kapcsolatban figyelembe kell vennünk az alapvető emberi jogokat, azon belül is a legfontosabb a témánk kapcsán az élet, a testi épség és egészséghez való jog.

Másik fontos rendelkezése a törvénynek – a témánkhoz kapcsolódóan – a kártérítési felelősség szabályozása. A törvény a következőképpen rendelkezik: „a környezet igénybevétele, illetve terhelésével járó tevékenységgel vagy mulasztással másnak okozott kár környezetveszélyeztető tevékenységgel okozott kárnak minősül és arra a Polgári Törvénykönyvnek a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályait kell alkalmazni.”⁶¹⁵ A dolgozat során korábban már szó esett arról, hogy mit tekinthetünk „környezetet veszélyeztető tevékenységnek” és akkor már kifejtettünk, hogy a megfelelő értelmezés megkívánja azt, hogy mind az aktív, mind a passzív tevékenységeket is ide kell sorolnunk. A Kvt. rendelkezésével pedig itt alá is tudjuk támasztani okfejtésünket, hiszen itt már ténylegesen kimondásra kerül a mulasztásos és a tevékeny, szándékos magatartás is. Ezentúl jól látható, hogy a környezeti károk esetében követelhető kártérítés szabályaira a Ptk. rendelkezései az irányadóak, tehát a törvény itt nem rendelkezik speciális szabályokról.

3.3. a 2013. évi V. törvény felelősségi rendszere

A 2013. évi V. Polgári Törvénykönyv felelősségi rendszere szétválasztja a kontraktuális és a deliktuális felelősség rendszerét. Míg a deliktuális felelősség alapja maradt a felróhatóság, addig a kontraktuális felelősség rendszere szigorodott. A felelősség alól ugyanis csak akkor lehet

⁶¹⁴ 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól 101.-102.§, 103.§

⁶¹⁵ 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól, IX. fejezete

mentesülni, ha a károkozó három konjunktív feltétel meglétét tudja bizonyítani. E három feltétel a következő:

- a) a szerződésszegés ellenőrzési körén kívül eső,
- b) a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és
- c) nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.

A kontraktuális felelősség esetén a kártérítés mértéke főszabályként csak a szolgáltatás tárgyában keletkezett kárra terjed ki, míg szándékos szerződésszegés esetén a jogosult teljes kárát meg kell téríteni. Ezzel szemben a deliktuális felelősség rendelkezései körében a Ptk. kimondja a károkozás általános tilalmát: „a törvény tiltja a jogellenes károkozást. Jogellenes károkozás körét is megadja, méghozzá úgy, hogy minden károkozást jogellenesnek tekint, kivéve a kimentési lehetőségekkel okozta károkat, amelyeket a törvény taxatívén sorol fel. A deliktuális felelősség rendszerében a károsult teljes kárát köteles megtéríteni a károkozó, illetve a kártérítés módját pénzben adja meg főszabályként.”⁶¹⁶

Ezenkívül a környezet károk esetében megjelenhet a birtokvédelem, a szomszédjog intézménye is, illetve ezek szankciói, valamint a személyiségi jogok megsértésére alkalmazható szankciók, illetve újonnan megjelenő jogintézményként kezelhetjük a környezeti biztosítást, amelynek gyakorlata nem jelentős napjainkban, de a későbbiekben kitekintést végzünk ebbe az irányba is, hiszen a jövőre nézve nőhet jelentősége a gyakorlatban is.

3.3.1. Deliktuális és kontraktuális felelősség

Először is nézzük a kontraktuális felelősség alkalmazhatóságát a környezeti károk tükrében. A szerződésszegéssel okozott károk esetén már a kártérítés mértéke is kérdéses, a környezeti károk esetén ez pedig csak többszöröződik.⁶¹⁷ Ahogyan azt már korábban kifejtettünk a környezeti károk értékének nagyon nehéz feladat elé állítja a bíróságokat. A kontraktuális felelősség alapja, hogy a károkozónak csak a szolgáltatás tárgyában keletkezett károk megtérítése, ezzel kapcsolatban pedig felmerül a kérdés, hogy mi a teendő akkor, amikor egy adott környezeti elemet vagy területet érintő környezeti kár nem csak ott fejt ki káros hatását, hanem az tovább terjeszkedik, esetlegesen más környezeti elemekre vagy akár a személyekre is káros lehet. Ugyan lehetőség van a szándékos szerződésszegés esetén a teljes kár megfizettetésére is, de ennek hiánya esetén nem téríthetőek meg rendesen e felelősségi rendszer szerint a környezetben beálló károk. Ezt tehát a hátrányának tekinthetjük. Előnye azonban, hogy könnyebben megtalálható az eredeti szennyező, hiszen szerződő partnerekről van szó, illetve előnye az

⁶¹⁶ 2013. évi V. törvény 6:518.-527.§

⁶¹⁷ Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015. 125.o

is, hogy ezen szerződésekben a szankciók, a felelősségre vonás folyamata és mértéke megállapításra kerülnek.

Környezeti szempontból jellemzőbb a szerződésen kívüli károkért való felelősség szabályainak alkalmazása, ami a jelenlegi szabályok alapján a fokozott veszéllyel járó tevékenységekért való felelősség körébe utalja a környezeti károkért való felelősségre vonást.⁶¹⁸ Az új Ptk. szerint ugyanis „a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint felel az is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz.”⁶¹⁹ Azonban a törvény szöveg szerinti értelmezése szerint csak azok a környezetet károsító tevékenységek tartoznának ide, amelyek még nem idéztek elő konkrét károsodást, csupán fennáll annak a veszélye, tehát magukban hordozzák a negatív hatás kialakulását. Ezzel a kérdéskörrel is találkozhattunk már az elemzés során, hiszen a Kvt. szabályaira hivatkozva feltüntettük, hogy a törvény mit is érthetett ez alatt. Következtetésképpen elmondhatjuk, hogyha csak a „veszélyeztető” tevékenységeket kéne ez alatt értenünk, akkor azokban az esetekben, amikor már a tényleges kár bekövetkezett, nem a speciálisabb veszélyes üzemi felelősséget kéne alkalmazni, hanem az általános deliktuális felelősségi rendelkezéseket.

3.3.2. Személyiségi jogok megsértésnek alkalmazható szankciói

A személyiségi jog megsértése esetére alkalmazható szankciók köre széles, vagyoni és nem vagyoni jellegű jogkövetkezmények alkalmazására egyaránt sor kerülhet, amennyiben a jogsértés ténye bizonyítható.⁶²⁰

A nem vagyoni sérelemért a sértett személy sérelemdíjat is követelhet az általános szankciók helyett vagy akár mellette is. A környezeti károk a személyiségi jogok közül az élet, a testi épség és egészséghez való jogot sértik, amelynevesített jogot az Alaptörvény mellett az új Ptk. is védelemben részesít. A Ptk. rendelkezései szerint a károsult személynek nem kell bizonyítania a hátrány bekövetkezését, csupán elegendő a jogsértés tényét. Ebben az esetben is meg kell különböztetnünk a környezetben már bekövetkezett károkat és a még be nem következett, „veszélyeztető” károkat. A „veszélyeztető” károk esetében könnyen alkalmazhatóak ezek a szabályok, mivel itt még nincs káros behatás, nincs hátrány, tehát nem is lehetne mit bizonyítani, azonban a jogsértés ténye megállja a helyét, hiszen az adott tevékenység sérti a környezeti elemeket. Annyiban különbözik csupán a tényleges károkat keletkeztető tevékenységektől, hogy ezek esetében még elháríthatók a káros következmények, megelőzhetőek a problémák.

Azokban az esetekben pedig ahol már a környezetben bekövetkezett károk is vannak, és ezek által mások személyiségi joga is sérül, a kártérítési követelés már nem a környezeti kár mértékéhez fog viszonyulni, hanem az élet, a testi épség és az egészséghez való jogban beálló kárhoz,

⁶¹⁸ Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015. 127.o

⁶¹⁹ 2013. évi V. törvény 6:535. §

⁶²⁰ Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015. 125.o

amely tényleges hátrány bizonyítása olykor nehézségekbe ütközhet. Gondoljunk például arra, hogyha olyan károsodás éri az egészséget, amely kívülről nem látható, sőt lehet, hogy csak évek múlva jelennek meg a következményei. Tehát a törvény nem is követelhetné meg a hátrány bizonyítását ezekben az esetekben. Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a személyiségi jogi szankciókat is alkalmazhatjuk a környezeti károk esetén. A szankciók többsége fellelhető a Kvt.-ben is. Ebből is arra következtethetünk, hogy a környezetvédelem nem veti el a személyiségi jogok megsértésének esetén alkalmazott szankciók alkalmazásától.

Mások kérdéskör a felléphető jogalanyok köre, vagyis, hogy ki az, aki az élet, a testi épség és egészséghez fűződő jogot sértő környezeti károkozás ellen követelést érvényesíthet. Felelevenítve a környezet fogalmánál korábban írtakat, az abszolút és a relatív környezetfogalom kapcsán választ kaphatunk. Az abszolút lényege röviden, hogy szinte mindenki érdekelt lehet, a relatív pedig ezzel szemben az, hogy az adott személyt állítja a vizsgálódás középpontjába, és az ő szemszögéből nézve határolja be a bíróság a környezetét, így kiderítve azt, hogy a felmerülő környezeti kár érintheti e személyiségi jogait. A környezeti károk ugyanis sokszor nem közvetlenül, hanem közvetetten érintik az adott személyeket, ha pedig legalább a közvetettség fennáll, akkor jogosult igényének érvényesítésére. Nézzünk erre egy szélsőséges példát: ha egy permetező repülő által kibocsátott kártevők irtására alkalmas vegyszerbe olyan anyagok is bekerülnek, amelyek keveredése folytán létrejövő anyag, vegyszer már nem csak a kártevőkre, hanem például a búzára is ártalmassá válik, és ezen anyag bekerülése a talajba más személyek búzatábláit is veszélyeztetik, vagy akár már meg károsította, például kipusztultak a búzatáblák, akkor az ilyen tulajdonosok is igényt tarthatnak kártérítésre. Sőt ha egy ilyen tulajdonos azért tart ilyen földeket, mert a vállalkozásához szükséges alapanyagokat termel, akkor az így elmaradt vagyoni előnyt is meg kell téríteni, illetve ha viszonteladói is vannak, akiknek emiatt a károsodás miatt csökken a forgalmuk, hiszen áruhiány alakul ki, őket is közvetetten érinteni fogja a környezeti kár. Ha még tovább megyünk, nem kizárt az sem, hogy ezekben a talajokban már nem lehet a jövőben újra termelni, és emiatt új földek vásárlására is sor kerülhet, ami ugyancsak kártérítés alapjává válhat.

Az abszolút értelmezés alkalmazását nem tartom a legmegfelelőbbnek, hiszen ezáltal bárki igényt tarthatna, aki úgy gondolja, hogy valamely környezeti kár számára is hátrányos volt. Ezekben az esetekben pedig ugyancsak a már alapjába véve túlterhelt bíróságokra hárulna az a feladat, hogy megvizsgálják a tényleges károkozás kihatásait. A közérdekbe ütköző környezeti károk esetében az ügyész is bevonható, aki jogosult az érintett hozzájárulásával a felróhatóságtól független szankciókat érvényesíteni.

3.3.2.1. Az ügyész szerepe a környezetvédelemben

A környezetvédelmi ügyészi tevékenység hatékonyságát erősítendő Legfőbb Ügyész 8/2000. (ÜK. 12.) LÜ. utasítás 4. § (1) bekezdése értelmében 2001. január 1. napjától valamennyi megyei főügyészségen egy specifikusan környezetvédelmi feladatokat ellátó ügyész is tevékenykedik.

A környezetvédelmi szakügyészek működésének alapvető iránya elsősorban magánjogi és közigazgatási jogi jellegű.

A környezetvédelmi ügyészi tevékenység alapvető feltétele az információs források kialakítása és folyamatos szélesítése, amelynek egyik lehetősége a törvényességi felügyeleti tevékenység során történő információkutatás.⁶²¹

Az ügyészeknek a környezetvédelemben való részvétele kapcsán a környezetvédelem elvei is fontos szerepet játszhatnak, ezek közül is a legfontosabbak a társadalmi részvétel elve és az együttműködés elve, mivel az ügyésznek a legfontosabb eszköze ezekben az esetekben az információszerzéshez való jog. Ez pedig óhatatlanul feltételezi azt, hogy a társadalmi érdekeket védő ügyésznek a munkájához alapvetően szükséges információkat a társadalom aktivitásától függően tudja beszerezni. Ugyanis ha a társadalom passzív magatartást mutat a környezetvédelem tekintetében, akkor az ügyészeknek sincs lehetőségük arra, hogy ezeket a problémákat minden esetben észleljék, ha pedig nem észlelik nem is tudják elhárítani, illetve nem tudják érvényre juttatni a közérdeket. Tehát szükség van a társadalmi aktivitásra és együttműködésre, hogy a megfelelő környezet akkor is fenntartható legyen, amikor a jogalanyok igen széles körét érinti és lehetetlen az egyénenként való fellépés. Problémaként vetődhetett fel, hogy az ügyészek rendelkeznek-e a megfelelő szaktudással. Ma már beszélhetünk külön környezetvédelmi szakügyészekről, akiről feltételezhető, hogy megfelelő képesítésben részesültek. Természetesen ez nem zárja ki azt, hogy a tevékenysége során szakértőket alkalmazzon.

3.3.3. Szomszédjog és birtokvédelem

A két jogintézmény a tulajdon zavartalanságának biztosítása érdekében jött létre, és ellátnak olyan védelmi funkciókat, amelyeket ma környezetvédelmi érdekeknek nevezünk. Különbség a kettő között, hogy a szomszédjog esetében a tulajdonos köteles arra, hogy a szomszédokra tekintettel legyen, tehát tartózkodni köteles attól, hogy másokat zavarjon, míg a birtokvédelem esetében pedig a birtokost illeti meg jogvédelem mindenkivel szemben, aki csak zavarhatja a nyugadalmas birtoklást. Mindkét jogintézménynél alapvető kérdésként merül fel, hogy ki lehet jogalany az ilyen esetekben, illetve, hogy a szükségtelen zavarás fogalma meddig terjed. A jogalanyok tekintetében teljességgel megállapíthatjuk, hogy a szomszédjog tekintetében nem korlátozódnak a közvetlen szomszédságra, hiszen ezek a környezeti hatások, általában a zaj, a levegőszennyezés vagy vízszennyezés, amely károk nagyobb területet foghatnak át, így azt kell vizsgálni a hatály megállapításánál, hogy a zavaró hatás meddig terjedhet ki, melyik az a terület, amelyik beletartozhat a szomszédság fogalmába. Természetesen egy sűrűbben lakott területen ez akár több tíz embert is magába foglalhat, míg egy ritkábban lakott területen lehet, hogy senkit. A birtokvédelem esetében sem beszélhetünk egy lekorlátozott területről, ugyancsak a zavarás tényétől függ az alanyi kör meghatározása. A szükségtelen zavarás fogalma feltételezi,

⁶²¹ dr. Bércesi Zoltán: Az ügyész szerepe a környezetvédelemben, Jura 7. évfolyam 2001. 2. szám, 18-28.o

hogyan vannak olyan minimum zavarások, amelyeket mind a szomszédság, mind a birtokvédelem alanya kénytelen eltűrni. A szükségesség az érdekek felismerése és egyeztetése alapján állapítható meg, mégpedig oly módon, hogy az érintettek tartós jogviszonyában, a helyileg szokásos mértékű használatot zavaró tevékenységekre kell értelmezni. A szomszédjog esetében, hasonlóan a személyiségi jogok megsértése esetén alkalmazható szankciókhoz, nem kell bizonyítani mást, mint a zavarás tényét. Ez a környezetjog esetén tehát jól alkalmazható, hiszen ugyancsak nem kell vizsgálni a zavarás kihatásának mértékét, a bekövetkezett kár nagyságát. A birtokvédelem jogérvényesítésének útjai azonban már nehezebben képzelhetőek el a környezetjog kapcsán. A birtokvédelemnek ugyanis három igényérvényesítési útját különböztethetjük meg:

a) az önhatalom, ha az nem lépi túl a birtok megvédéséhez szükséges mértéket, és ha enélkül az esetleges idővesztés megakadályozná a birtokvédelmet,

b) a közigazgatási hatósághoz fordulás

c) valamint a bírói út, amely azonban a közigazgatási út másodfokaként vehető igénybe, vagy közvetlenül, ha a zavarástól már egy év eltelt, vagy ha a birtokláshoz való jog is vitás. Az önhatalom környezeti érdekek védelmére nem igazán használható, a közigazgatási úton történő érdekvédelem sem egyszerű, ugyanis hiába lenne gyorsabb eljárési út, azonban a környezetvédelmi jogviták általában szaktudást igényelnek, emellett a bizonyítás sem egyszerű, ezért ezek az eljárások is elhúzódhatnak, sőt előfordulhat, hogy nem vezet megfelelő eredményre. A bírói út közvetlen alkalmazhatósága esetén pedig problémaként jelenik meg az, hogy a zavarástól egy év elteltével lehet megindítani, ami a környezeti károk esetében igen hosszú idő, hiszen ha az adott környezeti kárért felelős tevékenység az észleléstől, zavarástól számítva még egy évig ugyanúgy tovább folytatódik, az igen súlyos hátrányok kialakulásához is vezethet.⁶²²

FELELŐSSÉGBIZTOSÍTÁS, Budapest 1997. 14.o

FELELŐSSÉGBIZTOSÍTÁS, Budapest 1997. 18.o

3.3.4. Környezeti felelősségbiztosítás

3.3.4.1. Kialakulása Magyarországon

Az első kezdeményezés 1993-ban merült fel egy tanulmány keretein belül Kecskés Sándor: Javaslat a kötelező környezeti felelősségbiztosítási rendszer létrehozására címmel, majd 1994-ben a KTM Nemzeti Környezet- és Természetpolitikai Konceptió c. kiadványában megjelent egy utalás, amely felkeltette a minisztériumi érintettek figyelmét. 1995-ben a KTM felkérésére született egy olyan tanulmány, amely a környezeti felelősségbiztosítás intézmények magyarországi bevezethetőségét vizsgálta.⁶²³

⁶²² Bándi Gyula: Környezetjog, Budapest 2014. 354-356.o

⁶²³ dr. Kerekes Sándor, dr. Kovács Erzsébet, Kék Mónika: A KÖTELEZŐ KÖRNYEZETI

3.3.4.2. Általános koncepció

A környezeti felelősségbiztosításokat alapvetően két nagy csoportba lehet besorolni aszerint, hogy azokat milyen céllal használják fel. A klasszikusan kötelező jellegű környezeti felelősségbiztosításnak a célja első sorban az, hogy biztosítsa a károkért való helytállást azokban az esetekben, amikor:

- a) a kár okozója nem ismert (jogutód nélkül megszűnt, vagy egyáltalán nem állapítható meg)
- b) a kár okozója ismert, de fizetése képtelen
- c) a károkozás következtében előálló károsodás olyan hosszú idő után válik nyilvánvalóvá és jelentkezik kártérítési igényként, hogy a polgári jogban érvényes elévülési időt túllépi, ezért érvényesíteni ezt az igényt már nem lehet.

Összefoglalva tehát olyan esetekben nyújt ez a forma megoldást, amikor egyszerűen ennek hiányában nem lenne kit felelősségre vonni, nem lenne olyan, aki a kártérítési igényekkel szemben helytállna. Elsődleges célja a környezeti károk helyreállítására és az ebből adódó társadalmi károk felszámolására fedezetet nyújtani.⁶²⁴

A másik megoldás az önkéntes felelősségbiztosítás kötésének lehetősége. Az önkéntes környezeti felelősségbiztosítás esetében az egyes gazdálkodók eldönthetik, hogy kívánna-e azzal a lehetőséggel élni, hogy működésük kockázatainak egy részét, illetve esetleges károkozásuk pénzügyi következményeit (ennek egy részét) biztosítási díj fejében áthárítsák egy biztosítási intézményre. Az már a biztosítókon múlik, hogy az egyes lehetséges ügyfeleket milyen kockázati osztályba sorolják be, és milyen intézkedések megtételére kötelezik ahhoz, hogy a biztosítási szerződés létrejöhön.⁶²⁵

FELELŐSSÉGBIZTOSÍTÁS, Budapest 1997. 19.o

Az első, klasszikus formához hasonló jogintézményre nagy szükség lenne, azonban megvalósításának kérdése nem egyszerű. Számos olyan környezeti károk ismerünk, amelyeknél az eredeti szennyező nem ismert és nincs is esélye annak, hogy kilétére fény derülne. Ezekben az esetekben a jogvita megoldatlan marad, hiszen nincs kit felelősségre vonni, nincs kitől kártérítést követelni. A jogintézmény elősegíteni emellett a környezetjog egyik alapvető elvét, a helyreállításra való törekvést. Az önkéntes felelősségbiztosítások főleg akkor játszhatnak szerepet, ha a felelősségre vonás nem lehetséges a Ptk. ide vonatkozó rendelkezései alapján.

⁶²⁴ dr. Kerekes Sándor, dr. Kovács Erzsébet, Kék Mónika: A KÖTELEZŐ KÖRNYEZETI

⁶²⁵ dr. Kerekes Sándor, dr. Kovács Erzsébet, Kék Mónika: A KÖTELEZŐ KÖRNYEZETI

3.4. Pénzügyi biztosítékai

Fizetési kötelezettség a környezetjog kapcsán mind a jogszerű, mind a jogellenes tevékenységek kapcsán felmerül. Jogszerű környezethasználatok esetén fizetendő díjak a tevékenység, szolgáltatás nyújtás megkezdésének illetőleg folytatásának feltétele. A környezet védelmének általános szabályairól szóló törvényben külön fejezet foglalkozik a környezetvédelem gazdasági alapjairól. Ebben a fejezetben található a környezet használata után fizetendő díj, környezetterhelési díj, igénybevételi járulék, termékdíj és a betétdíj. Ezek a díjak és járulékok a jogszerű környezetfelhasználás esetén is fennállnak, tehát ezeknek nem feltétele a kötelezettségek megszegése.

A Kvt. rendelkezései között megtalálhatjuk a környezetvédelmi bírságot is, amelynek feltétele a fentiekkel ellentétben a jogellenes magatartás, amely azonban nem mentesíti a jogellenes környezetfelhasználót a büntetőjogi, szabálysértési, valamint kártérítési felelősség alól, illetve a tevékenység korlátozására, felfüggesztésére, tiltására, helyreállítására vonatkozó kötelezettség teljesítése alól sem.⁶²⁶

A környezetvédelem területén gyakorlati problémaként jelentkezett az az esetkör, amikor a környezetvédelmi tevékenységet folytatók nem, vagy nem megfelelő módon végzik el a környezetvédelmi jogszabályokban előírt kötelezettségeiket, a tevékenységeik gyakorlása során olyan környezeti károk keletkeznek, amelyek felszámolása végső soron az állami költségvetést terheli. Ez a környezetvédelmi biztosíték jogintézményi kereteinek bevezetésével jelentősen csökkenthető.⁶²⁷

A Kvt. törvényen túl bizonyos környezetvédelmi speciális szabályok különböző biztosítékformák képzését írják elő, amelynek részletes szabályait külön kormányrendeletre utalják.⁶²⁸ Ezek jelentősége, hogy elsődleges alkalmazást fognak élvezni, hiszen speciális jogszabályoknak minősülnek, míg az ilyen szabályok hiánya az általános díjak alkalmazását hívják életre. A vagyoni kötelezettségek előírása által tudatosabb, átgondolt felelősségvállalások várhatók, amelyek elősegíthetik a környezet védelmét. Ugyanis ha valamiért fizetünk, azokkal a dolgokkal óvatosabban rendelkezünk. Ezt még erősíti az, hogyha a vállalt és díjakkal, járulékokkal igénybe vett környezeti elemekben okozott károkért felelősséget kell vállalni, újabb vagyoni következményeket vonhat maga után.

⁶²⁶ Csák Csilla: A környezetjogi felelősség érvényesítésének pénzügyi biztosítékai 1-2.o (<http://www.unimiskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Cs%E1k%20Csilla.pdf>)

⁶²⁷ Csák Csilla: A környezetjogi felelősség érvényesítésének pénzügyi biztosítékai 2.o (<http://www.unimiskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Cs%E1k%20Csilla.pdf>)

⁶²⁸ Csák Csilla: A környezetjogi felelősség érvényesítésének pénzügyi biztosítékai 3.o (<http://www.unimiskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Cs%E1k%20Csilla.pdf>)

3.5. A környezeti károk ellen felléphető jogalanyok köre

A fejezet elején fontos kitérnünk arra, hogy meg kell különböztetnünk azokat a jogalanyokat, akik a környezeti elem, mint jogi tárgy szennyezését, károsítását elszenvedik, azoktól a jogalanyoktól, akik ténylegesen fel is léphetnek az ilyen károkozásokkal szemben. Ennek kialakulásának indoka, hogy legtöbbször csak az egyedi sérelmek nyernek kielégítést, a közösségi érdekek viszont csak elég ritkán.⁶²⁹

3.5.1. Egyének fellépése

Az egyedi igények érvényesítése során sokszor nem csak az egyént éri kár, hanem a környezetet is, azonban a keresetindítás legtöbbször erre nem terjed ki, az egyének csak saját igényeik orvoslását kérik. Ezt a következő példa jól szemlélteti: A felperes saját kárának megtérítésére indított keresetet, mivel a veteményei, szőlőültetvényei károsodtak az alperes által kibocsátott légszennyező anyagok miatt. A szakértők megállapították, hogy a károkozás az alperesi vállalat tevékenységével volt összefüggésben, amely a veszélyes üzemi felelősség körébe volt vonható, és így köteles megtéríteni az általa okozott kárt. Azonban a bíróság nem vizsgálta azt, hogy a környezetben is károk következtek be, ugyanis ezáltal a szennyeződés által elkerülhetetlenül a levegőbe is kerültek káros anyagok, valamint a környező növényzetbe is kerülhetett.⁶³⁰ Elmondható tehát, hogy a környezet szennyezés esetén nehéz csak egyedi károkról beszélni, legtöbbször ugyanis ezek kiterjed a szomszédos területekre is, itt ugyancsak a környezetszennyezés határokön átnyúló problémája merül fel, és ugyancsak fontos szerepet játszanak a környezetvédelem alapelvei, mint például az együttműködés.

3.5.2. Kisebb közösségek fellépése

Ha egy településrész ártalmat szenved és az ártalom a természetes környezet elemeit érinti, akkor is a társadalom egészét érintő problémáról van szó, nem csupán a településrész érdeksérelméről. Ebben az esetben az igénnyel fellépő lehet az egyedi sérelmet szenvedő károsult is, akinek sikeres igényérvényesítése esetén – ha ez nem kártérítés, hanem tevékenységtől való eltiltás iránti igény – az egész közösség számára hoz kedvező hatást. Környezeti ártalom esetén azonban az ügyésznek is lehet perbeli legitimációja, ha bizonyíthatóan ártalmat szenved az egyéneken kívül a környezet is.⁶³¹

Ugyancsak nézzük erre is egy jogesetet. Környezetveszélyeztető tevékenységtől való eltiltás

⁶²⁹ 40 Szemenyei Balázs: Dilemmák a környezetvédelem polgári jogi eszközeinek alkalmazhatóságáról, Király Miklós-Varga István: A XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Díjnyertes Dolgozatai I. kötet, Budapest 2011. 398-399.o

⁶³⁰ Szemenyei Balázs: Dilemmák a környezetvédelem polgári jogi eszközeinek alkalmazhatóságáról, Király Miklós-Varga István: A XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Díjnyertes Dolgozatai I. kötet, Budapest 2011. 399-401.o

⁶³¹ Szemenyei Balázs: Dilemmák a környezetvédelem polgári jogi eszközeinek alkalmazhatóságáról, Király Miklós-Varga István: A XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Díjnyertes Dolgozatai I. kötet, Budapest 2011. 401.o

iránti pert kezdeményezett az ügyészség. A megyei főügyészség keresetében az alperesnek a környezetveszélyeztető tevékenységétől történő eltávolítását indítványozta, mert az üzemszerű baromfitartás során okozott szag-, por- és zajhatással a lakókörnyezetét folyamatosan kedvezőtlen fizikai, kémiai, és biológiai tényezőknek tette ki. Az alperes a környezetveszélyeztető tevékenységével a per során felhagyott, erre tekintettel a főügyészség elállt a keresetétől. Az alperes ártalmat okozott a környék lakosságának, amellyel szemben alakosok is élhettek volna a birtokvédelem polgári jogi eszközeivel.⁶³²

Elmondható, hogy ez esetben ugyan a lakosság tagjai is felléphettek volna egyedi igénnyel, azonban jobb megoldás volt az ügyészség általi keresetindítás, ugyanis az eset számos személy érdekét sértette, így egy együttes, közös fellépés kimenetele eredményesebb lehet, hiszen a bíróság számára is egyértelművé válik, hogy a jogvita nem egy ember szubjektív véleményétől függ. A birtokvédelem esetén pedig nem is kell bizonyítani a jogsértés bekövetkeztét, csupán annak fennállását.

3.5.3. Fellépés lehetősége, ha nincs egyedi károsult

Ezekben az esetekben a legtöbbször nem lehet megállapítani azt, hogy kinek, vagy kiknek az érdeke sérül, hiszen ezek olyan környezeti károk, amelyek már sokkal nagyobb területre kiterjednek, mint egy település, vagy egy kisebb terület. Itt ugyancsak felmerül a környezeti károk határokon átnyúló, globális problematikája, valamint az alapelvek fontossága. Ezekben az esetekben nem egy vagy néhány felperes áll perben, hanem a sérelmet elszenvedő főként a természeti környezet. Itt még fontosabb szerepet töltenek be az ügyészségek, hiszen a környezetet képviselnie kell valakinek. Az ilyen eseteknek a legfőbb jellemzőjük, hogy a kár elsősorban a környezetben, természetben keletkezett és annak összetevőiben, ami azonban sérthet magánérdekeket is.⁶³³

3.5.4. Állami fellépés

Az állam szerepe elsősorban akkor merül fel, amikor külföldi államok, vállalatok is felelősek a környezetszennyezésekben. Természetesen ilyenkor is vannak egyedi károsultak, és közösségi károsultak is, azonban itt már az állam érdeke is szerepet játszik, ugyanis bizonyos esetekben ez is sérül. Legtipikusabb esete ennek a Bős-Nagymarosi vízlépcső építése vagy a Tisza cián-

⁶³² Szemenyei Balázs: Dilemmák a környezetvédelem polgári jogi eszközeinek alkalmazhatóságáról, Király Miklós-Varga István: A XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Díjnyertes Dolgozatai I. kötet, Budapest 2011. 402.o

⁶³³ Szemenyei Balázs: Dilemmák a környezetvédelem polgári jogi eszközeinek alkalmazhatóságáról, Király Miklós-Varga István: A XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Díjnyertes Dolgozatai I. kötet, Budapest 2011. 403.o

szennyezése. Ezeket az eseteket általában nemzetközi szerződések, egyezmények szabályozák, amelyekben a felelősségre vonás szabályait is megtaláljuk.⁶³⁴

4. A KÖRNYEZETI KÁROKÉRT VALÓ POLGÁRI JOGI FELELŐSSÉG A GYAKORLATBAN

4.1. BH2001.235. a légszennyezésről

A 2001.235-ös bírósági határozat a káros légszennyezés folytán bekövetkező környezeti veszélyeztetés elbírálása körében irányadó szempontokról szól. Az alaptényállás lényege, hogy az alperest az általa működtetett O.-i Erőmű és B.-i erőmű káros légszennyező anyag kibocsátása miatt a környezetvédelmi hatóság évek óta növekvő összegű légszennyezési bírság megfizetésére kötelezte. A megyei főügyészség, mint felperes keresetében a káros légszennyezéstől, mint környezetveszélyeztető tevékenységtől való eltiltásra kérte az alperest kötelezni. Az alperes nem vitatta a tevékenységének környezetszennyező hatását, azonban a kereset elutasítását kérte arra való tekintettel, hogy a peres eljárás megindítását követően hatályba lépett 22/1998. (VI.26.) KTM rendelete szerinti határértékek alapján nem lehet elvonni az erőművek működtetésére vonatkozó jogosultságát.

Az elsőfokú bíróság a felperes keresetét elutasította, ugyanis megállapította, hogy a tevékenysége környezetszennyező volt, azonban a felperes által hivatkozott rendelet alapján megállapította, hogy nem tiltható el a környezetveszélyeztető tevékenységtől.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét a per főtárgya tekintetében helybenhagyta.

A jogerős ítélet ellen előterjesztett felülvizsgálati kérelemben a felperes a másodfokú bíróság ítéletét a Kvt. egyes rendelkezéseibe, továbbá a 21/1986. (VI.) MT. rendelet egyes részeibe ütközése miatt tartotta jogsértőnek.

Az eljárás során nem volt vitás, hogy az alperes perbeli két hőerőműve évek óta folyamatosan káros légszennyezést eredményező anyagokat bocsát ki. A vitás jogkérdés kizárólag az volt, hogy az alperes tevékenységének e velejárója környezeti veszélyeztetésnek minősül-e, mert kizárólag igenlő esetben kerülhet sor arra, hogy a környezet védelmének általános szabályairól szóló törvényben biztosított jogosultsága alapján előterjesztett ügyészi keresetnek a bíróság helyt adjon.

A mai hatályban lévő Kvt. szerint a környezetveszélyeztetés nem más, mint a környezetkárosodás bekövetkezésének közvetlen veszélye, míg a környezetkárosodás a környezetben, illetve

⁶³⁴ Szemenyei Balázs: Dilemmák a környezetvédelem polgári jogi eszközeinek alkalmazhatóságáról, Király Miklós-Varga István: A XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Díjnyertes Dolgozatai I. kötet, Budapest 2011. 405.o

valamely környezeti elemben közvetlenül vagy közvetve bekövetkező, mérhető, jelentős kedvezőtlen változás, illetve valamely környezeti elem által nyújtott szolgáltatás közvetlen vagy közvetett, mérhető, jelentős romlása.⁶³⁵ Az ügyész szerepe is ugyanúgy megtalálható a törvényben. „Környezeti veszélyeztetés esetén az ügyész is jogosult keresetet indítani a tevékenységtől való eltiltás, illetőleg a környezetveszélyeztető tevékenységgel okozott kár megtérítése iránt.”⁶³⁶ A jogesetben megjelenő környezetet veszélyeztető tevékenység a mai hatályos jogszabályok szerint is annak minősülne, hiszen a Kvt. fogalom meghatározásából kiindulva, a környezetkárosodás bekövetkezésének esélye fennáll az erőművek légszennyező működésének köszönhetően. Az ilyen erőművek olyan mennyiségű káros anyagokat juttatnak a levegőbe, amely mennyiség jól kimutatható. Ez már jelentősen megváltoztatja a levegő összetételét. Mivel megáll a veszélyeztetés fogalma, ezért a törvény 101. § (2) bekezdése alapján környezetveszélyeztető tevékenység esetén a környezetfelhasználó köteles az ilyen tevékenység abbahagyására. Ha ezt nem teszi meg, a bíróság kötelezheti annak abbahagyására.

A jelen jogesetben megjelenő környezetszennyezés a közérdekét sérti, ezért is jelenik meg az ügyész, mint felperes, hiszen ezekben az esetekben lehetetlen lenne minden ember pereskedését megvitatni, ezért összevonva a személyek érdekét, az ügyész képviseli és érvényesíti a személyiségi jogokat sértő, veszélyeztető környezeti károkat.

Habár a jogeset nem mai, de lényeges elemei a mai jogszabályok alá vonhatók. Továbbá fontos jogintézményeket találhatunk benne, mint például az ügyész szerepét a környezetvédelemben, ami ugyan nem rendelkezik kiforrott gyakorlattal, mégis láthatjuk, hogy jól alkalmazható intézményről van szó. A jogeset elemzése során arra is fény derül, hogy a környezetjogi témájú jogviták esetében nagyon fontos szerepet kapnak a fogalom meghatározások annak ellenére, hogy e jogterületen belül a legtöbb definíció széleskörűen van megfogalmazva.

4.2. Vörösiszap-katasztrófa

2010. október 4-én ezen az ajkai, kolontári vidéken történt minden idők legnagyobb magyar ipari katasztrófája, ami legkevesebb tíz életet követelt. A katasztrófa nem csak a környezetet szennyezte be, hanem rengeteg ember életére is hatással volt, még hozzá testi és egészségügyi értelemben.

Az esettel kapcsolatban rengeteg peres eljárás indult, főleg az emberi méltósághoz való jog, valamint az élet, a testi épség és egészséghez való jog megsértésével kapcsolatban. Ezek közül most egyet mutatunk be, de ezen keresztül is jól bemutatható a katasztrófa nagysága, jelentősége, illetve a környezeti károkért való polgári jogi felelősség alkalmazásának lehetőségei is, habár az esetek többségében a személyiségi jogok megsértésének szankcióival találkozhatunk.

⁶³⁵ 1995. évi LIII. törvény 4.§

⁶³⁶ 1995. évi LIII. törvény 109.§

4.2.1. K-H-PJ-2014-162. bírósági határozat

Az első bírósági határozat a K-H-PJ-2014-162. Az alaptényállás szerint az alperes az üzemeltetésében álló, az a-i gyártelepen lévő X. számú (perbeli) vörösiszap-tározó tulajdonjogát az 1997. július 11-én kötött privatizációs szerződéssel szerezte meg. E szerződésben az alperest környezetvédelmi okból résfal építésére kötelezték, amely elkészült. A kazetta a vörös iszap betöltése 1998-ban kezdődött. 2010. október 4-én a tározó gátfala átszakadt és a tározóból kizúduló vörös iszap elárasztotta a környező településeket, a felperesek kolontári lakóingatlanát és a mezőgazdasági ingatlanát. A katasztrófa következtében életét veszítette az I. r. felperes édesanyja; a lakóingatlan, a benne lévő ingóságok használhatatlanná váltak, a növényi kultúra elpusztult.

A felperesek a keresetükben az ezzel összefüggő vagyoni és nem vagyoni káraik megtérítésére kérték az alperes kötelezését a Kvt. 103. §-ának (1) bekezdése, valamint az 1959. évi IV. törvény 345. §-ának (1) bekezdése és 355. §-ának (1) bekezdése alapján. Jogi álláspontjuk szerint az alperes a veszélyes anyag kezelésével és tárolásával környezetveszélyeztető tevékenységet folytatott, amellyel a környezetet súlyosan károsította.

Az alperes a kereset elutasítását kérte. Vitatta, hogy a vörös iszap tárolása fokozott veszéllyel járó tevékenység, az általános kártérítési szabályok szerint pedig azért nem fele, mert az üzemeltetés során jogellenes magatartást nem tanúsított, a jogszabályokat, a hatósági előírásokat betartotta, a karbantartást megfelelően elvégezte. Utalt a katasztrófa elháríthatatlan külső okaként a szélsőséges időjárásra, a nagy mennyiségű csapadéokra, a szeizmikus mozgásokra, valamint a résfal megépítéséből eredően a víz szivárgásának akadályoztatottságára is. Az alperes szerint a gátanyag törése objektíve elháríthatatlan volt.

Az elsőfokú bíróság a közbenső ítéletében megállapította az alperes kártérítési felelősségét a vörösiszap-tároló átszakadása következtében a felpereseket ért károk vonatkozásában. Indokolása szerint az alperes tevékenysége a katasztrófa előtt a környezetet terhelte, veszélyeztette, a veszélyes üzemi felelőssége a Kvtv. speciális rendelkezései és a Ptk. általános veszélyes üzemi felelősségére irányadó szabályai alapján is megállapítható. A felelősség alól az alperes magát kimenteni nem tudja, mert nem bizonyította, hogy a kárt a veszélyes üzemi tevékenységen kívül álló elháríthatatlan okozta. A csapadék mennyiségének növekedése külső ok, azonban a tározó tetején lévő folyadék szintjének a működéssel kapcsolatos növekedése, a magas lúgtartalom miatt a talajban bekövetkezett folyamatok a veszélyes üzemi tevékenység körébe tartozó okok. Ilyennek minősülnek továbbá az összes tervezési, kivitelezési, építési hiányosságok.

A másodfokú bíróság szerint miután a felperesnek a tárgyi felelősség alkalmazhatóságát a Kvtv. 103. §-ának (1) bekezdésére alapították, a környezetveszélyeztető tevékenységet kellett vizsgálni, ez pedig bizonyított volt a perben függetlenül attól, hogy a vörös iszap tárolása egyébként mennyiben minősül fokozottan veszélyes tevékenységnek.

Az alperes a felülvizsgálati kérelmében tévesen hivatkozott arra, hogy tevékenysége a környezetet nem terhelte, környezetveszélyeztető tevékenységet nem folytatott. A környezetveszélyeztetés nem azért állt fenn, mert a katasztrófa bekövetkezett, hanem az folyamatosan jelen volt és a szigetelés nélkül tárolt veszélyes anyag folyamatosan magában hordozta annak a veszélyét, amelynek következményeként a károsodás bekövetkezett.

A jogesetben a Ptk. szinte teljes felelősségi rendszere megjelenik. Először is találkozhatunk a veszélyes üzemi felelősség fogalmával, amely a deliktuális felelősségi rendszerén belül helyezkedik el. Ennek körében a törvény kimondja, hogy e felelősségi szabályok hatálya alá tartozik az, aki a környezetet veszélyeztető tevékenységével okoz kárt. A környezetet veszélyeztető tevékenység újra ismétlődő fogalomként jelenik meg. Ebből is jól látható, hogy e definíció alá számos tevékenységfajta besorolható. Az 1995. évi LIII. a környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény szerint kárfelelősség esetén a környezetveszélyeztető tevékenységekkel okozott környezeti károk esetén a Ptk. veszélyes üzemi felelősségének szabályait kell alkalmazni, tehát nem kétséges, hogy jelen jogeset kapcsán a vörös iszap tárolása is ide tartozik. A vörösiszap-tárolás ugyanis környezetveszélyeztető tevékenységnek minősül, mivel magában hordozza a környezetkárosodás bekövetkeztének veszélyét.

Másodszor találkozhatunk az élet, a testi épség és egészséghez való jog megsértésével is, hiszen a felperes édesanyja a katasztrófában elhunyt. Az élethez való alapvető jog védelme nemcsak az Alaptörvényben található meg, hanem a Ptk-ban is. Méghozzá a személyiségi jogok védelem keretében, ahol azok megsértésének esetére több szankciót is kilátásba helyez. A felróhatóságtól független szankciók esetében nem kell bizonyítani a bekövetkezett kárt, csupán a jogsértés tényének megléte elegendő a felelősségre vonásnak. Emellett sérelemdíj követelésére is jogosult a nem vagyoni sérelmekért az, akit személyiségi jogában megsértének.⁶³⁷ Ennél a felelősségi alakzatnál tehát ugyancsak nem kell mérlegelni a kár mértékét, hiszen ezt a törvény sem írja elő. A jogsértés ténye pedig egyértelműen megállapítható, hiszen az alperesnek tudnia kellett azt, hogy a vörös iszapnak milyen káros hatásai vannak és lehetnek, illetve azzal is tisztában kellett lennie, hogy a rengeteg esőzés milyen reakciókat fog kiváltani, valamint a talajban évek óta felhalmozódó feszültségek következményeire is lehetett számítani.

4.3. BH.2005.20.

Ha a társasházi lakás tulajdonosa a saját lakásában olyan felújítási munkákat végez, amellyel az alatta lakó tulajdonostársat a lakása zavartalan használatában korlátozza, a jogvita a szomszédjogi szabályok és a birtokvédelem szabályainak együttes alkalmazásával bírálható el. A perbeli kétlakásos társasház magasföldszinti lakásának tulajdonosa a felperes, míg az emeleti lakás az I-II. rendű alperesek tulajdona.

⁶³⁷ 2013. évi V. törvény 2:51-52.§

Az I. rendű alperes 1994-ben áprilistól-novemberig a lakásában felújítási munkálatokat végzett, amelynek során elbontásra került a földémben lévő hang- és hőszigetelő salakburkolat; a megváltoztatott földémkonstrukció során az eredeti, laza rétegekkel elválasztott felépítést egymásra épülő merev rétegekből alakították ki mind a parkettás, mind a kerámia burkolatú helyiségekben. A kerámia burkolatú helyiségekben, ezen túlmenően a földémben hideg- és melegvíz-vezetékeket helyeztek el.

A felperes módosított keresetében - amelyet arra alapított, hogy az alperesi lakás felújításával összefüggésben lakásának hangszigetelése romlott - kérte a zavarás megszüntetését, az eredeti állapot helyreállítását azzal, hogy a bíróság kötelezze az alpereseket: hat hónap alatt a tulajdonukat képező lakás meleg- és hidegburkolattal ellátott helyiségeinek hang- és hőszigetelését a műszaki előírásoknak megfelelő alakítsák át - a perbeli kirendelt igazságügyi szakértők által meghatározott módon -, szüntessék meg a meleg- és hidegvíz-vezetékek földémben való elhelyezését, erre vonatkozóan készíttessenek műszaki tervet, azt küldjék meg a részére észrevételezés végett.

Az alperesek a kereset elutasítását kérték. Védekezésük szerint a hang- és hőszigetelést szakszerűen végeztették el, a felperes nem bizonyította, hogy az alperesi átalakítás kapcsán bármilyen sérelmet szenvedett volna.

A Kvt. rendelkezik a zaj és rezgés elleni védelemről is. „31. § (1) A környezeti zaj és a rezgés elleni védelem kiterjed mindazon mesterségesen keltett energiakibocsátásokra, amelyek kellemetlen, zavaró, veszélyeztető vagy károsító hang-, illetve rezgésterhelést okoznak.” Tehát a jogeset kapcsán elsődlegesen azt kell vizsgálnunk, hogy a sérelmezett zaj, rezgés valóban zavaró lehet, ugyanis ha ez bebizonyítható, akkor a károkozó kötelezhető a Kvt. szabályai alapján e zavarás csökkentésére, vagy arra, hogy a növekedését megakadályozza vagy mérsékelje. Emellett szóba jöhet a szomszédjogi szabályok alkalmazása is, ahol elegendő a zavarás tényének bizonyítása. Az említett jogesetben a szigetelő anyagok eltávolításával a károkozó tisztában volt azzal, hogy a zajok ereje megnövekszik és az a szükségtelen zavarás definíciójába fog kerülni, ugyanis a szükséges mérték az lett volna, ha a szigetelő anyagok megtartása mellett is hallatszanak a zajok, de azok eltávolításával keletkező nagyobb mértékű zavarások elszenvedésére már nem kötelezhetőek a szomszédok. Az alperes hivatkozása, miszerint a felperesnek bizonyítania kellett volna, a sérelmének bekövetkeztét nem állja meg a helyét, hiszen a szomszédjogok tekintetében objektív felelősségről beszélünk, amelynek nem feltétele a bekövetkezett zavarás, sérelem bebizonyítása.

5. ÖSSZEGZÉS, KONKLÚZIÓ

Összegezve elmondhatjuk, hogy a környezetjogi szabályozás igen összetett, bonyolult terület, amely azonban már igen sokat fejlődött az elmúlt években. Az emberek érdeklődési körét is egyre jobban jellemzi a környezetük védelmével kapcsolatos magatartások tanúsítása, az ilyen

programokon való részvétel. Elengedhetetlen feltétele ugyanis a környezetjognak a környezetvédelem alapelvei között is megtalálható együttműködési elvnek, és a társadalmi részvétel elvének serkentése, alkalmazása.

A jogszabályok közül mindenképpen kiemelendő és alkalmazandó a környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény, illetve a Polgári Törvénykönyv megfelelő rendelkezései. A Ptk. alkalmazása egyre nagyobb teret nyer magának a környezetjog területén is, amely által kevésbé maradnak kielégítetlenül, tehát az igények érvényesítése sikeresebb e területen is. A legtöbb esetben a személyiségi jogok is sérülnek a környezet károsításával párhuzamosan, hiszen a környezet szennyezése minden esetben hatással van az egészségre, hiszen az emberi lét feltételei közé tartoznak a víz, a levegő és a föld tisztasága. Ezek megóvását tekinthetjük a környezetjog elsődleges feladatának.

A mai polgárjogi felelősségi rendszerek megfelelően végzik dolgukat, a bíróságra azonban még mindig jelentős feladat hárul. Sok esetben ugyanis kérdéses, hogy egyáltalán ki jogosult megindítani a kárfelelősségi igényt, ezentúl kérdéses a kár mértékének és értékének pontos meghatározása és kérdéses, hogy mi lehet az adott jogvitákban a megfelelő szankció. Az objektív felelősségi rendszerek, mint a birtokvédelem és a szomszédjog, valamint a személyiségi jogok megsértésének szankciói képesek a környezeti kár értékének meghatározását kiküszöbölni, azonban ez nem minden esetben állhatja meg a helyét, hiszen vannak olyan jogesetek – bár nehezen képzelhető el – amelyek esetében nem sérülnek sem a személyiségi jogok, sem a szomszédjogok vagy a birtokvédelem jogintézménye. A kárfelelősségi igényre jogosultak körét is röviden meghatároztuk, amely alapján elmondható, hogy több lehetősége is van ennek, ezáltal szinte képes minden lehetséges esetet kimeríteni, ugyanis ha senki nem nevezhető meg károsultnak, akkor bevonható az ügyészség is. A szankciók sokasága is megnehezíti a bíróságok feladatát abból a szempontból, hogy sokszor előforduló eset, hogy a felperes rosszul választja meg keresetében a követelt szankciót, a rosszul megválasztott kereset pedig a per elvesztéséhez is vezethet. Vannak olyan esetek is, amikor a felperes minden lehetséges szankciót felsorol keresetében annak reményében, hogy majd a bíróság meghatározza a számára legkedvezőbb ítéletet, azonban ez nem a bíróság feladata.

Rendkívül fontos része a magyar szabályozásnak az, hogy speciális rendelkezéseket is kialakított az egyes környezeti elemekre való tekintettel, ezzel is megkönnyítve a jogalkalmazók feladatát. Természetesen ezek a speciális szabályok legtöbb esetben külön felelősségi rendszerrel rendelkeznek, külön szankciókat fogalmaznak meg, amelyek leszűkítik a károsultak lehetőségeit, de ezzel nem csorbítják jogaikat, csupán az átláthatóság követelményeként egyszerűsítik a jogviták elbírálását.

Végezetül kijelenthetjük, hogy a környezetjog és a környezetvédelem területén sokat fejlődött hazánk és ennek az előremeneteli folyamatnak a fenntartása fontos a jövőre nézve is. Együttműködésre van szükség, amellyel nagyobb eredmények elérése lehetséges.

6. IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom:

Zoltán Ödön: Kártérítési felelősség a környezet védelmében. Budapest, 1985.

Csapó Orsolya: A környezeti jogi felelősség határai. Budapest, 2015.

Kecskés Gábor: A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban. Győr, 2012

Bándi Gyula: Környezetjog. Budapest, 2014

Faragó Tibor: A hazai környezetügy az elmúlt negyed században. Tények és adatok, hazai előzmények és nemzetközi háttér. Budapest 2013

dr. Kerekes Sándor, dr. Kovács Erzsébet, Kék Mónika: A KÖTELEZŐ KÖRNYEZETI FELELŐSSÉG-BIZTOSÍTÁS, Budapest 1997

Szemenyei Balázs: Dilemmák a környezetvédelem polgári jogi eszközeinek alkalmazhatóságáról, Király Miklós-Varga István: A XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Díjnyertes Dolgozatai I. kötet, Budapest 2011

Internetes hivatkozások:

Csák Csilla: A környezetjogi felelősség érvényesítésének pénzügyi biztosítékai 1-2.o (<http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Cs%E1k%20Csilla.pdf>)

Jogsabályok:

1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről

1996. évi LIII. törvény a természet védelméről

Magyarország Alaptörvénye

1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről

Tudományos folyóiratok:

dr. Bércesi Zoltán: Az ügyész szerepe a környezetvédelemben, Jura 7. évfolyam 2001. 2. szám, 18-28.o

ÉLŐ DÁNIEL ZSOLT

A JOGALKOTÁSSAL OKOZOTT KÁR

ELŐSZÓ

A korai társadalmak állammá szerveződésének mozgatórugóját a rendre, biztonságra való vágyakozás, egyfajta nagyobb szervezettség s a jólét reménye jelentette. Mindehhez szükséges volt, hogy az ősközösségek fölé egy vagy több vezető kiemelkedjen és az uralma alatt álló területen élőkre vonatkozóan meghatározzon bizonyos szabályokat. A szuverén által hozott törvények kikényszeríthetősége a legitim erőszak útján valósult meg. A hatalom megdöntésének esetét kivéve nem adódott mód az uralkodó személy vagy rend hatalmának, vezetésének vitására.

Napjaink modern államainak többsége a demokratikus működésben hisz: ebben az esetben a nép maga közül választja meg vezetőit, akik működésükért politikai értelemben felelősek. A kényszer alkalmazása máig megmaradt állami monopóliumnak s a jog megalkotása sem került ki egy arra közvetlenül felhatalmazott szűk réteg kezei közül. A kormányzat és a nép relációjában a főszabály napjainkban is az alá-fölé rendeltség, azonban az elmúlt évszázadok e téren változást hoztak magukkal: az állam immár „leereszkedik” a közjog jelentette magaslatról, s az alapvetően a magánszemélyek egymás közötti személyi-vagyoni viszonyait rendező magánjog területére is belép. Szívesen megtartaná az őt megillető előjogokat, ám erre egy jogbiztonságra törekvő jogállamban nincs lehetősége. Így a szerződéses viszonyát érintő perben az állam egyenjogú félként vesz részt a polgárokkal vagy azok társaságaival, felelősségének megállapítása esetén pedig nem illeti mentesség.

Az államhatalom gyakorlásában egyértelműen kitüntetett szereppel bír a jogalkotás. Ez magától értetődő, hiszen a törvényhozás a szuverenitás, mint belső-külső értelemben független főhatalom érvényesülésének meghatározó eleme, az életviszonyok normatív szabályozásának egyetlen jogszerű módja. Éppen ezért nem csoda, hogy e területen a szuverén immunitása, felelőtlensége nem, vagy csak kivételesen vitatható. Csakhogy időközben az állam nem csupán polgáira, hanem saját működésére vonatkozóan is jogi kereteket alkot: jogrendszere csúcsára az alkotmányt helyezi és jogalkotását illetően is minőségi követelményeket támaszt. Felelőtlensége burkát közjogi értelemben az alkotmány érvényesülése felett őrködő alkotmánybíróság törli át, újabban pedig immunitása magánjogi értelemben is újra és újra megkérdőjeleződik. Utóbbi körbe azon esetek tartoznak, melyekben a jogalkotási aktusok érvényesülése magánszemélyek esetleges károsodását hozza magával. Dolgozatom arról szól, hogy milyen folyamatok mentek végbe és zajlanak ma is az állam polgári jogi kárfelelősségének terén, s közelebről szemlélve milyen érvek találkoznak az állam magánjogi immunitásáról való nemzetközi, európai és magyar diskurzusban.

Munkámban a témakör jogelméleti alapjainak felvázolása áttekintem, miképp alakult az állami

kárfelelősség, majd azon belül a jogalkotói felelősség sorsa a magyar jogfejlődésben. Kitekintek a területet érintő szakmai közbeszédet előmozdító nemzetközi magánjogi és európai jogi vonatkozásokra, valamint kitérek más államok jogalkotói kárfelelősségről való vélekedésére. Bemutatom az Európai Unió bíróságának deliktuális felelősséget felölelő gyakorlatát, végül felrajzolom a jogintézményt illető hazai esetjogi környezetet is.

Bízom benne, hogy írásom egy kellően széles körű és több szempontot felvonultató kitekintés ahhoz, hogy megérthessük a jogalkotói kárfelelősségről való szakmai közvélekedés és állami felfogás alakulását és lehetséges jövőbeli irányait.

I. ABSZOLÚT IMMUNITÁSTÓL A FELELŐS ÁLLAMIG: JOGELMÉLETI ALAPOK

A törvényeket meghozó hatalom esetleges felelősségvállalása a tevékenysége által okozott károkért hosszú időn keresztül nem képezte a jogi-politikai diskurzus tárgyát: az abszolút, oszthatatlan hatalommal rendelkező szuverén nem volt jogilag felelősségre vonható. Az immunitás, mint jogalanyhoz fűződő státusz olyan eseteket ölelt fel, melyek során bár a tényállásbeli feltételek adottak voltak, valamely ok miatt mégis lehetetlen volt a jogalany felelősségének megállapítása.⁶³⁸

E totális, korlátlan felelőtlenség immanens kapcsolata magával az állami szuverenitással vitathatatlan, ha a szuverenitást, mint belső (adott állam területére vonatkozó) és külső (államközi kapcsolatokban, nemzetközi térben érvényesülő) főhatalmat értékeljük.⁶³⁹ Ebben az olvasatban az állam kárfelelősségének fennállta szuverenitásának potenciális csorbulását hordozta volna magában. Így vélekedett Theophilosz bizánci császár is, aki a felesége, Theodóra számára árukat szállító hajókat elégettette: „- *Én császár vagyok, ti pedig hajósgazdát akartok belőlem csinálni. Mivel keressék meg kenyereket a szegény emberek, ha mi folytatjuk az ő mesterségüket? Hozzátehetne volna azt is: Ki fog bennünket megakadályozni abban, hogy monopóliumokat ne létesítsünk? Ki fog bennünket arra kényszeríteni, hogy kötelezettségeinknek eleget tegyünk?*”⁶⁴⁰ Az uralkodó elzárkózó, s mai szemmel nézve meghaladott álláspontja azonban egészen a XIX-XX. századig tükrözte a jogi kultúra véleményét.

Az abszolút immunitás sokáig érinthetetlen felépítményét az államhatalom személyhez kötöttségének gyengülése, a felvilágosodás eszméje (a zászlajára tűzött államhatalmi trichotómiával) és a polgárosodás, valamint a kapitalizmus társadalomszervező elvvé emelkedése ingatta meg.⁶⁴¹ Kialakult az egységes, de tagolt államberendezkedés: az államszervezet feladatait a jövőben több, funkcionálisan elkülönülő rész valósítja meg, s a pontosan meghatározott feladat-

⁶³⁸ Kecskés László: Perelhető-e az állam? Immunitás és kárfelelősség. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988. 13. o.

⁶³⁹ Takács Péter (szerk.): Államtan - írások a XX. századi általános államtudomány köréből, Szent István Társulat, 2013. 611. o.

⁶⁴⁰ Montesquieu: A törvények szelleméről. Huszadik könyv, XIX. fejezet. (A fejedelemnek nem szabad kereskednie) Osiris-ttaktor, Budapest, 2010. 496-497. o.

⁶⁴¹ Kecskés László: im. 10. o., Chiovini Márk: Az állam kártérítési felelőssége a hatályos és az új Polgári Törvénykönyv tükrében. In.: Új polgári törvénykönyv. Aktuális kérdések. ELTE Bibó István Szakkollégium, 2013. 2. o.

és hatáskörök elvben utat nyithatnak a felelősségvállalás számára.⁶⁴² Az állam kilépett abból a szerepből, melyben kizárólag fölérendelt lehetett, s főképp gazdasági kapcsolatok útján immár mellérendelt félként lett polgári jogi jogviszonyok autonóm résztvevője. E szintéren pedig – ahogy az igazságosság diktálja – fel kellett, hogy adja addigi kedvezményezett pozícióját.

*„A változás előfeltétele az volt, hogy a jogi nézőpont számára differenciálódjanak az állami tevékenység különböző jellegű aktusai. Szükséges volt, hogy különváljon a szuverenitás jegyében végrehajtott cselekmények megítélése azoktól az aktusoktól, amiket az állam nem hatalmi jelleggel visz véghez.”*⁶⁴³ olvashatjuk, de vajon milyen elméleti módszerek vállalkoztak az aktusok különválasztására? A jogfejlődést uraló funkcionális immunitási tan szerint az állam azon tevékenységéhez kötődik az immunitás, melyet a közhatalom hordozójaként (iure imperii) végez, nem alkalmazható viszont ez akkor, ha mint kereskedő, vagyis magánjogi jogalany (iure gestionis) lép fel.⁶⁴⁴ Másodsorban említendő az ún. fiscus-elmélet, mely szervezeti alapon differenciál, így a felelőtlenséget csupán bizonyos intézmények számára látja biztosítandónak, a többiek esetében fennállhat a kárfelelősség.⁶⁴⁵

Ehelyütt érdemes megemlíteni, hogy az általában vett állami polgári jogi felelősség nem kizárólag a jogalkotásért való kárfelelősségből (ide értve a jogharmonizációért való felelősséget) áll, a szakirodalom ide sorolja a közigazgatási szervek és az igazságszolgáltatás (bíróóságok, ügyészségek) helytállási kötelezettségét, úgyszintén az állam mögöttes felelősségét (mely közvetlen érdekeltség hiányában is terheli).⁶⁴⁶ A fenti jogintézmények fejlődése, kodifikációja hazánk jogtörténetében több ponton található, így e párhuzamosságra tekintettel, de főképp munkám szűkebb területére fókuszálva kívánom a jövőben a témakört tárgyalni.

II. A MAGYAR JOGFEJLŐDÉS ÚTJAI

1. Az állam magánjogi felelőssége

Mint magánjogunkra általában, úgy azon belül is kártérítési jogunkra s az állami kárfelelősség mibenlétére is rányomta a bélyegét az osztrák jog 1848-as szabadságharc utáni erőltetett, szervesen recipiálása.⁶⁴⁷ Az 1853 és 1862 között hatályban lévő osztrák polgári jogi kódex (ABGB)

⁶⁴² Borbás Beatrix: Fejezetek a bírósági kárfelelősség köréből a magyar és az európai szabályozás tükrében – különös tekintettel a tisztességes eljárás követelményére. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2011. 11. o.

⁶⁴³ Kecskés László: im. 24. o.

⁶⁴⁴ uo. 25-26. o.

⁶⁴⁵ „[A] „fiscus Caesaris”, [...] eleinte az uralkodó magánvagyonának absztrakciója volt, később azonban azonosították az állami tulajdonnal, mígnem végül a birodalmi pénzügyi adminisztráció elvont szervezeti gyűjtőfogalmává vált. A fiscus azonban immunis volt, az állam kárkövetkezményekkel járó hibáiért nem a fiscus felelt [...]” dr. Nagy István: Jogalkotással okozott kár. Budapest, 2003. 14. o.

⁶⁴⁶ Chiovini Márk: im. 3. o., Rixer Ádám: Az állam felelősségének egyes kérdései. De iurisprudencia et iure publico, V. évfolyam, 2011/1. szám. 1-2. o.

⁶⁴⁷ Eörsi Gyula: Összehasonlító polgári jog. Budapest, 1975. 24. o.

nem csak az állam, hanem az annak nevében eljáró közhivatalnokok perelhetőségét is kizárta.⁶⁴⁸ Bár az oktrojált törvénykönyv csupán egy szűk évtizedig volt hatályban, annak hatása a bíróságok szemléletébe beivódott, így az állami felelősség joganyagának megalapozása ezen gyökereknek a hátrahagyásával indulhatott meg.⁶⁴⁹ Idővel az új magyar polgári törvénykönyvre irányuló kodifikációs törekvések vették át az orientáló szerepet.

Az 1800-as évek utolsó három évtizedét egyszerre hatotta át az általános, közhatalom gyakorlásával kapcsolatos jogalkotás hiánya és a szektorális szabályozások megjelenése.⁶⁵⁰ Mindezek origójában a kárt okozó hivatalviselő felelőssége állt, az őt foglalkoztató szervezet csupán a kártérítés első körben való behajthatatlansága esetén jutott szerephez.⁶⁵¹ Az egy évvel később született 1871. évi VIII. törvénycikk alapján szintén teljes kártérítéssel tartoztak a bírák, bírósági hivatalnokok illetve a közigazgatási hivatalnokok.⁶⁵² Mivel a fentebb említett jogszabályok az állam kötelezettségeivel szűk körben foglalkoztak, így a bírói gyakorlat jutott el a megállapításig, miszerint maga az állam is köteles helytállni a hivatalnokai által, közhatalom gyakorlása közben okozott károkért.⁶⁵³ A századforduló után új lendületet kapott a polgári jogi kodifikáció (gondoljunk csak az 1900. és 1913. évi magánjogi törvénytervezetekre), mely sajnálatos módon az első világháború eseményei miatt megtört, ezután az állam felelősségének kérdése nem bukant fel a tervezetekben.⁶⁵⁴

A második világháború utáni rezsim fordulóponthoz jelentett az állami felelősségről való gondolkodásban is, hiszen az átideologizált szocialista jog, a kiépült diktatúra rendszerében (kiváltképp a kezdeti időszakban) utópisztikusnak hatott volna bármiféle, hazánk jogtörténetében szervelesen kialakult kontrollmechanizmusnak a működése. Ennek megfelelően (s az állam, mint elsődleges és felsőbbrendű jogalany ideájából következően) az állami immunitás köre kiszélesedett, felelőssége leszűkülte, összességében pedig az állami kárfelelősségről érdemi diskurzus nem folyt.⁶⁵⁵ Az állami szervek „védelméhez” a Legfelsőbb Bíróság is hozzájárult: valamennyi szerv vonatkozásában a kárfelelősség előfeltételévé tette az eljáró alkalmazott büntetőjogi vagy

⁶⁴⁸ Kecskés László: im. 251. o.

⁶⁴⁹ Azonban fellelhetők elemek, melyek kiállták az idő próbáját: „a mai napig – a ma hatályos szabályozásban is – észlelhető, ti. egyrészt az, hogy a közszférában dolgozók felelősségét az alkalmazotti felelősség egyik sajátos eseteként fogja fel, másrészt az, hogy a kárigény érvényesítésére csak és kizárólag akkor van lehetőség, ha a károsult már minden fórumot „megjárt” előtte [...]” Borbás Beatrix: Az állami immunitás és felelősség tendenciái Magyarországon – múlt, jelen, jövő. In.: Jura 14. évfolyam 2008. 2. szám 156. o.

⁶⁵⁰ 1870. évi XLII. tc.; 1886. évi XXI. tc.; 1886. évi XXII. tc.

⁶⁵¹ „a tisztviselő mindazon kárért, melyet hivatalos eljárásában akár cselekvése, akár mulasztása által szándékosan, vagy vétkes gondatlanságból, az államnak, a törvényhatóságnak, községeknek vagy egyeseknek jogtalanul és illetéktelenül okozott, - ha a kár szabályszerű jogorvoslattal elhárítható nem volt, teljes kártérítéssel tartozik. [...] Ha a károsult, az elmarasztalt tisztviselő vagyontalansága miatt kielégítést nem nyerhetne, vagy nem lehetne kideríteni, hogy e sérelmes határozatra kik szavaztak: a kárt viszkereseti jog fenmaradása mellett, a törvényhatóság pénztára téríti meg.” 1870. évi XLII. tc. 73-75.§

⁶⁵² 1871. évi VIII. tc. 66-67. §

⁶⁵³ A kialakult álláspontot a Kúria 1933-ban, 976. sz. Elvi Határozatában rögzítette. Bella Mária: Az állam kártérítési felelőssége a magyar jogban. Jogtudományi Közlöny, 2011/5. szám. 295. o.

⁶⁵⁴ Borbás Beatrix: Az állami immunitás... 157. o.

⁶⁵⁵ dr. Nagy István: im. 39. o., Chiovini Márk: im. 5-6. o.

fegyelmi felelősségre vonását.⁶⁵⁶

A fentebb vázlatosan leírt politikai-ideológiai környezet ellenére hazánk első magánjogi kódexe a szakirodalom egybehangzó véleménye szerint (korszakos tudású alkotóinak hála) egy, a kor követelményeinek megfelelő, színvonalas és hazánk jogi hagyományait a lehetőségek szerint figyelembe vevő polgári törvénykönyv lett. Az 1959. évi IV. törvényben (a továbbiakban: régi Ptk.) helyet kapott az államigazgatási jogkörben okozott kár intézménye, mely így szólt: „[...] a felelősséget csak akkor lehet megállapítani, ha a kár rendes jogorvoslattal nem volt elhárítható, illetőleg a károsult a kár elhárítására alkalmas rendes jogorvoslati lehetőségeket igénybe vette, továbbá az eljáró alkalmazott bűnösségét, illetőleg vétkességét büntető vagy fegyelmi eljárás során megállapították.”⁶⁵⁷ Látható, hogy a fentebb említett kárfelelősségi előfeltétel a törvényi definíció részévé vált, illetve a felelősség megállapíthatóságának szűk köre sem vita tárgya, melyet a törvény miniszteri indokolása is aláhúz.⁶⁵⁸

A szabályozás említett elemeit a jogalkotó is a hatékony gyakorlati működés gátjaként értékelte, hiszen az 1977-es Ptk. Novella mellőzi a büntető vagy fegyelmi eljárás előfeltételét: „A szabályozás nem alkalmas arra, hogy államigazgatási jogkörben elkövetett kötelességszegés károsultjait indokolt védelemben részesítse, de arra sem, hogy az államigazgatási munkában a kötelességszegések megelőzésére neveljen.”- értékelt a törvényhez fűzött indokolás.⁶⁵⁹

Amint láthatjuk, az állami felelősség deliktualis kérdéseiről való vélekedését a szocialista jogrend az államigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősség jogintézményével írta körül, mely konstrukció az államigazgatási és polgári joggal is rokonítható. Az államigazgatás oldaláról szemlélve egy közigazgatás törvényessége felett őrködő jogi biztosíték, a civiljog pedig a jogi személyek alkalmazottai által harmadik személyeknek okozott károkért való felelősség speciális eseteként tekintett rá.⁶⁶⁰

Az államigazgatási jogkör fogalmával a régi Ptk. adós maradt, így ennek kibontásához a törvény már hivatkozott miniszteri indokolásán kívül a bírói joggyakorlat, s ennek summázataként a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 42. számú állásfoglalása járult hozzá. A dokumentum a károkozó magatartást sajátos természeténél fogva kizárólag az államigazgatási jellegű károkozási magatartásokra szűkíti le, tehát kár a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező-intézkedő tevékenységgel vagy ennek elmulasztásával okozható. Nem tartoznak ide azon

⁶⁵⁶ Legfelsőbb Bíróság Pf.II.21.323/1955. sz. ítélete (Bírósági Határozatok 1955. évi 10. szám, 1051. sz. jogeset)

⁶⁵⁷ régi Ptk. 349. §

⁶⁵⁸ „Aki tehát kinevezés, választás vagy megbízás alapján az államigazgatás szerveinél vezető vagy ügyintéző munkakört tölt be, az a hatáskörébe utalt feladatokat a közösség és az állam érdekében teljes odaadással, a jogszabályok pontos betartásával köteles el látni. [...] ha a hivatali kötelesség megsértése valamely állampolgárnak, államnak, vagy jogi személynek okozott kárral is párosul, a fegyelmi felelősség mellett előtérbe lép a kártérítési felelősség is.” Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának indokolása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959. 275-276. o.

⁶⁵⁹ ptk novella indokolás hivatka

⁶⁶⁰ Szamel Lajos: Az államigazgatási tevékenység körében okozott károkért való felelősség. Jogtudományi Közlöny, 1959. évi 10-11. szám 560. o., Takáts Péter: Felelősség az államigazgatási jogkörben okozott károkért. Jogtudományi Közlöny, 1982. évi 3. szám 169. o.

tevékenységek, melyek az államigazgatási szervek belső gazdasági és technikai jellegű szükségleteinek kielégítése érdekében történnek, továbbá a műszaki jellegű intézkedések.⁶⁶¹

Az állam jogalanyiségának megítélése szempontjából mérföldkövet jelentett a rendszerváltozással utat kapó új szemlélet, mely a korábbi megkülönböztetett, kiemelt jogi státuszt nyomban átértékelte. Magánjogi kódexünk 1991-es módosítása vezette be, hogy az állam a vagyoni jogviszonyokban jogi személyként vesz részt, a törvény indokolása pedig egyértelműsítette: az állam e körben nem közhatalom, így immunitást sem élvez.⁶⁶² Az állam előjogainak megszüntése, más jogi személyekhez hasonló perelhetősége (az államkincstár képében) tehát élesen szakított a jogterületet addig jellemző elvi alapokkal.⁶⁶³

Az államigazgatási jogkörben okozott kár szabályozásának jogállami elvekhez való közelítését vitte véghez az Alkotmánybíróság, amikor 53/1992 (X. 29.) számú határozatában kimondta az általánostól eltérő elévülési rendelkezés (a régi Ptk. a kár megtérítésére irányuló követelés elévülési idejét egy évben szabta meg, e szabályt az 1977-es Ptk. Novella sem érintette) alkotmányellenességét, s megsemmisítette azt.⁶⁶⁴

Habár a 2013-ban, közel két évtizedes előkészítő munka után elfogadott új Polgári törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) létjogosultságáról a szakmai közvélemény és a törvényhozó hatalom véleménye egyöntetű volt, az állami kárfelelősség mibenlétét illetően már más irányba mutattak az álláspontok. *„Az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabálya átalakításra szorul. Eszerint az állam, illetőleg az állami és önkormányzati szerv a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező- intézkedő tevékenységével, illetőleg ennek elmulasztásával okozott kárt köteles megtéríteni.”* – jelentette ki Kodifikációs Főbizottság által közzétett koncepció, melyből a PK 42. számú állásfoglalásának útmutatása is visszaköszön.⁶⁶⁵ A Főbizottság a jogszabályalkotással okozott károkért való felelősség rendezését is zászlajára tűzte.

Hat évvel később, a Vékás Lajos fémjelezte Bizottság a minisztériumi tervezettel párhuzamos Szakértői Javaslatot jelentetett meg.⁶⁶⁶ A javaslat szintén tartalmazta a PK 42. számú állásfoglalásának inkorporációját, emellett a közigazgatási aktus bíróság előtti megtámadását a rendes jogorvoslat igénybevételének (mint többletkövetelménynek) a körébe kívánta vonni. A Javaslat –megfelelve a globális trendeknek – a jogalkotással okozott károkért való felelősséget is szabályozni kívánta.⁶⁶⁷

⁶⁶¹ Eörsi Gyula: Kötelmi jog általános rész. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009. 298-299. o.

⁶⁶² 1991. évi XIV. törvény 3.§-a illetve az ehhez fűzött indokolás

⁶⁶³ Chiovini Márk: im. 10-11. o.

⁶⁶⁴ „[...] az alkalmazotti károkozás tényállásához képest az államigazgatási jogkörben való károkozásnak semmiféle specifikuma nem állapítható meg. Ennek hiányában a szabályozásban az adott tényállás lényeges elemére nézve - a diszkrimináció tilalma folytán - egyenlőségnek kell fennállnia. Az egyenlőség követelményét sértő szabályozás a kártérítési processzusban résztvevő alanyok közötti diszkriminatív megkülönböztetést jelent.” Az 53/1992 (X. 29.) számú Alkotmánybírósági határozat indokolása

⁶⁶⁵ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. Magyar Közlöny, 2002/15. szám II. kötet (2002. január 31.)

⁶⁶⁶ Vékás Lajos (szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. Complex Kiadó, Budapest, 2008.

⁶⁶⁷ Chiovini Márk: im. 25. o.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2009-ben született törvényt az igazságügyi szaktárca készítette el, mely a fenti szakmai fórumok joggyakorlatot átültetni kívánó s a jogalkotással okozott kár rögzítésére vonatkozó javaslatainak a mellőzését hozta magával. A szóban forgó jogszabály végül az Alkotmánybíróság megsemmisítő határozata és az új Országgyűlés döntése értelmében nem lépett hatályba.⁶⁶⁸

A kormány által megbízott Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság 2011. év decemberében fogadta el javaslatát, melyet a kormány által előterjesztett tervezetként az Országgyűlés 2013 februárjában fogadott el. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény a deliktuális felelősség egyes esetei körében, külön fejezetben szól a közhatalom gyakorlásával okozott károkért viselt felelősségről. A ma is hatályos törvényben többek között nem kapott helyet a PK 42. számú állásfoglalásában lefektetett kitétel és a jogalkotó kárfelelősségéről sem esik szó.

2. A jogalkotásért való kárfelelősség

Amint az állami kárfelelősség imént vázlatosan bemutatott fejlődési vonulataiból kiolvasható, a jogalkotásért való kárfelelősség, mint önmagában kodifikált jogintézmény a magyar magánjognak napjainkban nem része. Ez a tény viszont korántsem jelenti azt, hogy jogtörténetünkől, s egyáltalán a szakmai közvélekedésből hiányoznának az e problémakört tárgyaló és megoldási javaslattal előálló nézetek.

A communis opinio megismeréséhez véleményem szerint érdemes visszatekinteni azon javaslatokra, amelyeket az új Ptk. formába öntése során közreműködő szakmai bizottságok dolgoztak ki.

Az új Polgári törvénykönyv koncepciójának elkészítésével megbízott Kodifikációs Főbizottság 2001. november 8-án fogadta el a téziseit tartalmazó dokumentumot. „Az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabálya átalakításra szorul.”- rögzíti általános élel, a jogalkotás felelősségére áttérve pedig megfontolandónak tartja, hogy a törvénykönyv alapján –kizárólag alkotmányellenes jogalkotás esetén- megállapítható legyen a jogszabályalkotó kárfelelőssége.

A koncepció a nemzetközi, európai trendnek megfelelően (s az akkor napirenden lévő MOL Rt. kártérítési keresete folytán is) afelett tört pálcát, hogy a kérdést „*valamilyen szinten rendezni kell.*” A Főbizottság a lehetséges szabályozás minimumaként annak kimondását tanácsolta, hogy „*az utóbb alkotmányellenesnek ítélt jogszabályon alapuló egyedi aktusokkal okozott károkért az állam felelősséggel tartozik.*”⁶⁶⁹

⁶⁶⁸ Az Alkotmánybíróság 51/2010 (IV. 28.) számú határozata, 2010. évi LXXIII. törvény

⁶⁶⁹ Magyar Közlöny, 2002/15. szám II. kötet (2002. január 31.) 173.174. o.

A Vékás Lajos szerkesztésében 2008 tavaszán napvilágot látott Szakértői Javaslat, mint magán-tervezet kívánta jótékonyan befolyásolni a törvényhozás menetét.⁶⁷⁰ A szerződésen kívül okozott károkért való felelősséget tárgyaló fejezet Lábady Tamás munkája, aki az állami kárfelelőség körében egy differenciált, több terminológiai újítást bevezető szabályozást látott szükségesnek. A szerző egy öt bekezdést tartalmazó törvényszakaszban rögzítette elképzeléseit:

„5:550. § [Felelősség jogalkotással okozott kárért]

- (1) A jogalkotó az alkotmányellenes jogszabály alkotásával okozott kárért felel, ha az Alkotmánybíróság az alkotmányellenes jogszabályt hatálybalépésének időpontjára visszamenőlegesen semmisítette meg.*
- (2) A jogalkotó a megsemmisítés időpontjától keletkező kárért felel, ha az Alkotmánybíróság az alkotmányellenes jogszabályt nem hatálybalépésének időpontjára visszamenőlegesen semmisítette meg.*
- (3) Ha az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a jogalkotó a jogszabályi felhatalmazásból származó jogalkotói feladatát elmulasztotta, ezzel alkotmányellenességet idézett elő, és jogalkotási kötelezettségét az Alkotmánybíróság határozatában megállapított határidőig nem teljesíti, a mulasztással okozott kárért felelősséggel tartozik.*
- (4) Az állam felelősséggel tartozik azért a kárért, amelyet európai uniós jogharmonizációs kötelezettségének elmulasztásával vagy nem megfelelő teljesítésével okozott.*
- (5) Az (1) bekezdés szerint felel a jogalkotó, ha az Alkotmánybíróság azt állapítja meg, hogy a jogszabály tartalmilag egyedi határozat.”⁶⁷¹*

Látható, hogy (ahogy Vékás Lajos a Szakértői Javaslatához fűzött előszavában jelezte) a tervezet nem ragaszkodik szorosan a korábban kidolgozott Konceptióhoz és Tematikához, az a szerző kiforrott szakmai meggyőződését tükrözi. A megalkotott rendelkezés a jogalkotó felelősségét a károkozó jogszabály ex tunc hatályú alkotmányellenessége esetén véli megállapíthatónak, ugyanennek az Alkotmánybíróság ex nunc hatályú megsemmisítő döntése okán a megsemmisítés időpontjától látja lehetőségét. A (3) és (4) bekezdés mind a „hazai” jogszabályi felhatalmazásból, mind pedig az európai uniós jogharmonizációs kötelezettségből fakadó jogalkotás elmulasztásának (illetve utóbbi esetben nem megfelelő teljesítésének) esetét nevesíti. Utolsó sorban azon lényeges jogalkotóval szembeni tézis kerül védelem alá, mely szerint annak általánosan kötelező, absztrakt normákat kell elfogadnia, nem pedig tartalmában jogalkalmazói jellegű, egyedi határozatokat.

⁶⁷⁰ Miután az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium civilisztikai szakállamtitkárának tájékoztatása alapján a Ptk. tervezetét a minisztérium vállalta magára, így a korábban az 1050/1998. (IV. 24.) számú Kormányhatározattal megbízott Szerkesztőbizottság felelőssége a kodifikáció menetéért megszűnt. Vékás Lajos (szerk.): Szakértői Javaslat... 54. o.

⁶⁷¹ Uo. 1139. o.

A vizsgált paragrafus indokolásában újfent az európai és nemzetközi jogfejlődésbe való illeszkedés követelményével illetve az (5) bekezdés vonatkozásában a joggal való visszaélés egész jogrendszerre, így jogalkotásra is kiterjedő tilalmával találkozunk.⁶⁷²

III. JOGFEJLESZTÉS NEMZETKÖZI SZÍNTÉREN

1. Állami immunitás a nemzetközi jogban

A teljes immunitás történelmi kiindulópontjáról való elmozdulásért, a funkcionális immunitás előmozdításáért az 1900-as években több lényeges lépés történt.⁶⁷³ A Harvard Law School már 1932-ben egyezménytervezetet készített a bírói fórumok határon átnyúló illetékessége tárgyában.⁶⁷⁴ Az International Law Association (ILA) 1950-es koppenhágai és 1952-ben Luzernben megtartott konferenciáján is tárgyalta az államok immunitásának problematikáját, utóbbi rendezvényén elfogadott állásfoglalása szerint „*az államok ne rendelkezzenek perelhetőségük tekintetében immunitással akkor, ha kereskedőként kötelezettek.*”⁶⁷⁵

Szintén az immunitás szabályozását tűzte napirendjére az Európa Tanács égisze alatt működő Európai Igazságügyi Miniszterek 1964-es dublini konferenciája, melynek eredményeképp (öt éves kodifikációs munka után) 1972-ben aláírták az Európai Immunitási Egyezményt (ECSI).⁶⁷⁶ A Bázelen megszületett dokumentum az immunitás alkalmazási körét kivételek felsorolásával oldotta fel (például: „*A részes állam nem hivatkozhat immunitására a másik aláíró állam bírósága előtt, ha az erre hivatkozást megelőzően érdemi eljárási cselekményt végzett.*”),⁶⁷⁷ így látásmódjában kétségekívül funkcionalista.⁶⁷⁸

Nem sokkal a közös európai szabályozások megjelenése után az Egyesült Államok is törvényt alkotott a tárgykörben, az 1976-ban elfogadott Foreign Sovereign Immunities Act (FSIA) az igazságszolgáltatás és végrehajtás területén is megszorítólag kívánt, s kíván ma is hatni.⁶⁷⁹

Az Egyesült Királyságban 1978-tól hatályos State Immunity Act (SIA) egyrészt követi az ECSI vívmányait, másrészt az amerikai szabályozást is annyiban, hogy a „kivétel technikára” épül. Mindez azt jelenti, hogy az angolszász jogrendszerek bár főszabályként kimondják az idegen

⁶⁷² uo.

⁶⁷³ dr. Nagy István: im. 16. o.

⁶⁷⁴ Draft Convention respecting the Competence of Courts in regard Foreign States

⁶⁷⁵ (saját fordítás) „foreign states should not be immune from suit in relation to their acts when engaged in private enterprise.” Gamal Moursi Badr: State immunity. An analytical and prognostic view. Springer Science+Business Media Dordrecht, 1984. 145. o.

⁶⁷⁶ European Convention on State Immunity, Basle, 16.V.1972.

⁶⁷⁷ (saját fordítás) „A Contracting State cannot claim immunity from the jurisdiction of a court of another Contracting State if, before claiming immunity, it takes any step in the proceedings relating to the merits.” European Convention on State Immunity, Article 3 (1)

⁶⁷⁸ Kecskés László: Európa-jogi tapasztalatok az állam jogszabályalkotással okozott károkért való felelősségének megalapozásához. In.: Polgári jogi kodifikáció, V. évfolyam 4. szám. 4. o.

⁶⁷⁹ Dhisadee Chamlongrasdr: Foreign state immunity and arbitration. Cameron May Ltd., 2007. 76. o.

államok immunitását, a kivételek nagy száma ennek valódi élet elveszi.⁶⁸⁰

Ehelyütt érdemes még megemlíteni a témában kialakult szokásjogot rögzítő, az államok és azok tulajdona immunitásával foglalkozó, 2004-ben elfogadott ENSZ-egyezményt. A napjainkban 28 aláíróval és 21 részes állammal rendelkező okmány (mely a 30 részes ország elérését követő 30. napon lép hatályba) kizárja az állam immunitására való hivatkozását, ha az a másik állam bírósága előtt nemzetközi vagy írásbeli szerződéssel, netán nyilatkozattal kifejezetten beleegyezett az eljárás lefolytatásába, egyébiránt az egyezmény 5. cikke az állam egyezmény szerint meghatározott immunitását mondja ki a másik állam bírósága előtt.⁶⁸¹

„[...] a funkcionális immunitás annak az objektív ténynek nemzetközi magánjogi kifejeződése, hogy az állam mai viszonyaink között jelentős mértékben vesz részt közvetlenül gazdasági tranzakciókban. Ezért a funkcionális immunitás ésszerű határok közötti elismerése a jog korszerűségének is kérdése – egyebek között az állam gazdasági szerepének jobb szolgálatára is.” – összegzi találóan a szerző a nemzetközi porondon zajló folyamatok mibenlétét.⁶⁸²

1984-ben az Európa Tanács ragadta magához a stafétát, amikor Miniszteri Bizottsága ajánlásában többek között a törvényhozó autoritás normatív aktusainak (normative acts in the exercise of regulatory authority) károkozása tekintetében fogalmazott meg elvárásokat.⁶⁸³ A dokumentum *„figyelembe véve, hogy a közsféra a közösség szolgálatában áll, így reparációt kell nyújtania az olyan károkért, melyeknek károsultak általi viselése helytelen lenne [...]”*⁶⁸⁴ elvi kritériumként az állami kárfelelősség alapját az objektív súlypontú felróhatóságban látja, melyben a károsodás elvárható előreláthatóság mellett valószínűsíthető volt. Ha a felelősség az említettek alapján nem is megállapítható, az okmány a méltányossági alapú kártalanításra is lehetőséget lát, akár aktusok bizonyos körére való szorítkozással. Harmadsorban megemlítésre kerül a károsulti közrehatás, melynek kárfelelősséget mérséklő, akár kizáró hatását figyelembe kell venni. Az ajánlás az államot közvetlenül perelhető entitásnak tekinti, s (a kártalanítás esetét kivéve) a teljes kártérítés talaján áll. Végül felhívja a figyelmet a reparációs döntések végrehajtási haté-

⁶⁸⁰ Kecskés László: Perelhető-e... im. 67. o.

„Az államok immunitást élveznek az Egyesült Királyság bíróságai előtt, kivéve az e törvény által ebben a fejezetben leírt eseteket.” (saját fordítás) „A State is immune from the jurisdiction of the courts of the United Kingdom except as provided in the following provisions of this Part of this Act.” State Immunity Act 1978. Chapter 33. Part 1. 1.5 (1)

⁶⁸¹ „A State cannot invoke immunity from jurisdiction in a proceeding before a court of another State with regard to a matter or case if it has expressly consented to the exercise of jurisdiction by the court with regard to the matter or case: (a) by international agreement; (b) in a written contract; or (c) by a declaration before the court or by a written communication in a specific proceeding.” „A State enjoys immunity, in respect of itself and its property, from the jurisdiction of the courts of another State subject to the provisions of the present Convention.” United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, Article 7.,5. Express consent to exercise of jurisdiction., State immunity.

⁶⁸² Mádl Ferenc, Vékás Lajos: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 187. pont

⁶⁸³ Recommendation No. R (84) 15 of the Committee of Ministers to member states relating to public liability (Adopted by the Committee of Ministers on 18 September 1984 at the 375th meeting of the Ministers' Deputies)

⁶⁸⁴ (saját fordítás) „Considering that, since public authorities are serving the community, the latter should ensure reparation for such damage when it would be inappropriate for the persons concerned to bear it”

konyságának fontosságára, valamint az igényérvényesítési határidők korlátozása és a nemzeti-ségen alapuló diszkrimináció tilalmára is.

2. Egyes európai államok gyakorlata

A francia jogban az állami felelősség alapjainak kifejlesztése a bírói jognak (közigazgatási ügyekben a Conseil d'Etat, Hatásköri Bíróságként a Tribunal des Conflicts) köszönhető. A bíróságok bár a jogalkotó megóvására törekednek a kártérítési felelősség alól, ez azonban nem az ítéletek elmaradásában, inkább a végrehajtó jogalkalmazó marasztalásában mutatkozik meg.⁶⁸⁵

A francia bírói esetjognak köszönhetjük a jogalkotó felelősségének kártérítési viszonylatban való első felvetését is.⁶⁸⁶ Az országban egy 1934-es törvény betiltotta a nem teljesen tejből készült tejszínfélék forgalmazását és előállítását, ennek következtében a La Fleurette cég kénytelen volt beszüntetni „gradine” nevű terméke gyártását. A korábbi joggyakorlat csupán a termékek veszélyes volta és visszaélések megszüntetésének célja miatt találta legitimnek bizonyos termékek betiltását, melyről ez esetben nem volt szó. Az aktus egyetlen érintettje, a La Fleurette társaság által indított perben a Conseil d'Etat 1938 januári határozatában a jogalkotóra nézve marasztaló ítéletet hozott.⁶⁸⁷ A bíróság kijelentette: „*a közérdekből alkalmazott jogszabályi tiltások terheit a köznek kell viselnie, ebből következően a La Fleurette cég jogosult kérni, hogy az állam térítse meg a kárát.*”⁶⁸⁸ A leírt esetben a joggyakorlat a közterhek egyenlő viselésének elvéből kiindulva kreálta meg az ún. sans faute jogalapot, melynek vezérelve, hogy a kártérítés az igazságosságnak megfelelően, a jogellenesség megállapítandósága nélkül nyújtható legyen. A kártérítés csak akkor kizárt, ha ez a törvényhozó akaratát átfogta.⁶⁸⁹

Előbbi kárfelelősségi alakzat mellett megemlítendő az ún. pour faute formában álló is, mely mint alapintézmény kerülhet (s került 1964-ben egy végrehajtási rendelet kibocsátásának elmulasztása okán) alkalmazásra. A felelősség feltétele az, hogy a ki nem bocsátott jogszabály a károsultra nézve kedvező hatást hordozott volna.⁶⁹⁰

Németországban az állami szuverenitásból eredő immunitás jogalkotásra való kiterjedését, a korlátlan cselekvési szabadságot nem ismerik el. A német polgári törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch) tartalmazza a kárt okozó hivatalnok felelősségét, ezen a jogalapon a

⁶⁸⁵ Lajer Zsolt: Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért az Európai Unió és egyes tagállamai jogában. In.: Jogtudományi Közlöny, 2001. március. 125. o.

⁶⁸⁶ Kecskés László: Európa-jogi tapasztalatok... 3. o.

⁶⁸⁷ Long, M.–Weil, P.–Braibant, G. (szerk.): Les grands arrêts de la jurisprudence administrative. 6. kiadás, Paris, 1973. No. 76. 238-239. o.

⁶⁸⁸ (saját fordítás) „*this burden, created in the public interest, must be borne by society as a whole; that it follows that the company La Fleurette is entitled to require that the State be ordered to pay it compensation for its loss*” CE, Ass., 14 janvier 1938, p. 25 Case Société anonyme des produits laitiers "La Fleurette"

<https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/french/case.php?id=1043> (letöltve: 2017. 09. 09. megtekintve: 2017. 09. 09.)

⁶⁸⁹ Lajer Zsolt: Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért... 125. o.

⁶⁹⁰ uo.

jogalkotó kárfelelőssége – kivételesen bár, de - megállapítható, hiszen a hivatali kötelezettségek túloldalán a jogalkotás esetében egy közösséget, nem pedig egyes személyeket találunk. Ebben az olvasatban a felelősségre vonás akkor következhet be, ha a norma nem absztrakt, hanem konkrét jelleget ölt. A jogalkotó mulasztása is megalapozza a felelősséget.⁶⁹¹

Ausztriában a törvényalkotó (parlament) tekintetében nem, a törvények végrehajtása során viszont beállhat a közhatalom kárfelelőssége, mindez az alkotmány és az állami felelősségről szóló törvény rendelkezéseiből következik.⁶⁹² A törvényalkotón kívüli jogalkotó szervek azonban nem esnek a fenti megítélés alá, ezek normái illetve a normaalkotás elmulasztása nyomán keletkezett károk is megtéríthetők.⁶⁹³

A jogalkotó tevékenységéért felelősségre vonható Belgium, Dánia, Görögország, Hollandia, Olaszország, Portugália és Spanyolország esetében, utóbbi három állam mindezt alkotmányi szinten rögzíti. Kárfelelősségét tagadja az Egyesült Királyság és Luxemburg, s a felelősség a törvény alatti jogforrásokra korlátozódik a fentebb említett Németország és Ausztria esetében.⁶⁹⁴

3. Az európai közösségi jog álláspontja

3.1 Elvi fundamentumok

Az 1980-as évek vége felé járva az állami felelősség szabályozásának (s az eddig felrajzolt trendet látva a teljes immunitás ellenében való jogfejlődés) motorjává az Európai Közösség (ma már Európai Unió) vált. Mindez nem meglepő, ha belátjuk: a gazdasági szövetségként indult, de idővel jóval terebélyesebbé váló integráció egyik, ha nem a legfőbb katalizátora a tagállamok közötti jogi különbségek eltüntetésére, a jogharmonizáció.

Az uniós együttműködés keretein belül a jogközelítés kétféle megvilágításban is értelmet nyer. Egyrészt az uniós jogalkotás egy sajátos szabályozási módszere, melynek célja a tagállamok szabályozásainak az uniós joghoz (s így egymáshoz) való közelítése. Másfelől, tagállami viszonylatban ez a jogalkotó azon tevékenységét jelenti, melynek célja az uniós tagságból következő kötelezettségek végrehajtása, a kívánatos jogi környezet kialakítása. A jogharmonizációs kötelezettség alapja az uniós jog, melynek szupremáciája (amint lentebb bemutatom) nem kérdőjeleződik meg.⁶⁹⁵

Az uniós jog primátusát (annak ellenére, hogy a tagállamok jogrendjük elsőbbségéről explicit

⁶⁹¹ uo. 123-124. o.

⁶⁹² B-VG 23. cikkely (1) illetve AHG 1. § (1)

⁶⁹³ Lajer Zsolt: Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért... 123. o.

⁶⁹⁴ uo. 122. o.

⁶⁹⁵ Osztoivits András (szerk.): EU-jog. Hvg-orac, Budapest, 2012. 210. o. A jogharmonizációs jogalapot, vagyis magát a jogalkotási felhatalmazást (pl. belső piacra, fogyasztóvédelemre, környezetvédelemre, népegészségügyre vonatkozó jogi aktusokhoz) az Európai Unió működéséről szóló szerződés több cikkében lehet megtalálni, illetve bizonyos esetekben az ún. rugalmassági klauzula kiegészítő hatáskört teremtő szabálya is felhívható. 212. o.

módon nem mondtak le) az Európai Bíróság már 1964-ben kimondta a Costa kontra ENEL ügyben. A Bíróság érvelése szerint a Közösség létrehozásával a tagállamok szuverén jogaikat korlátozták, egyúttal hatásköreik egy részét a Közösségre ruházták s így egy önálló, felsőbb jogrendet hoztak létre.⁶⁹⁶ „a Szerződésből származó jog, lévén önálló jogforrás, speciális és eredeti jellegeből fakadóan, nem írható felül tagállami jogszabályi rendelkezésekkel, legyenek azok bármilyen alakban [...]”- mondta ki a Bíróság, melynek merész értelmezése mára széles körben elfogadottá vált.⁶⁹⁷

Általánosságban véve a tagállami kötelezettségek teljesítésének elvi alapját a lojális együttműködés elve (korábban: közösségi hűség klauzula) jelenti. Az Európai Unióról szóló szerződés ezt kibontó (egyébként már az 1957-es Európai Gazdasági Közösséget létrehozó és az EK szerződésben is megegyező tartalmú) cikke szerint „a tagállamok a Szerződésekből, illetve az Unió intézményeinek intézkedéseiből eredő kötelezettségek teljesítésének biztosítása érdekében megteszik a megfelelő általános vagy különös intézkedéseket. A tagállamok segítik az Uniót feladatainak teljesítésében, és tartózkodnak minden olyan magatartástól, amely veszélyeztetheti az Unió célkitűzéseinek megvalósítását.”⁶⁹⁸ A felvázolt fogalom a tagállamokat, többek között azok jogalkotó szerveit is aktív intézkedésre, illetve bizonyos cselekvésektől való tartózkodásra kötelezi. De vajon mik is azok az intézkedések, melyek vizsgálódási körünkbe tartoznak? Ezek azon nemzeti intézkedések, melyeket a jogalkotónak az uniós jog hatékony érvényesülése érdekében kell megtennie.⁶⁹⁹ Még közelebbről szemlélve a közvetlenül hatályos uniós jog esetében deregulációs illetve ún. illesztési szabályok alkotása, a tagállami jogrendszerek közelítése esetén nemzeti jogszabályalkotás, mint cselekvés lehet szükséges.⁷⁰⁰

Az általános cselekvéseken belül számtalan egyedi, konkrét kötelezettséget sorolhatunk fel, melyek nem teljesítése tagállami jogsértést valósíthat meg. Ilyen, tárgykörünkhöz kötődő magatartás, ha a tagállam jogalkotó szervei (beleértve a helyi vagy regionális jogalkotókat is) az utóbb keletkező uniós joggal ellentétes szabályt hatályban hagynak. Ekkor a mulasztás a jogszabály hatályon kívül helyezésében vagy módosításában áll. Elképzelhető az is, hogy a jogalkotó szervek uniós joggal ellentétes tagállami jogszabályt fogadnak el. Végül jogsértést idézhet elő a tagállam, ha nem vagy nem megfelelően ülteti át és hajtja végre az uniós szinten elfogadott irányelveket.⁷⁰¹

Az uniós jog hatékony működése felett örökdő intézmények léte elengedhetetlen, hiszen a közösségi szinten elfogadott jogszabályok jelentős részének be nem tartása közvetlenül is sértheti más tagállamok gazdasági vagy egyéb érdekeit. A Szerződések alapján ennek a letéteményese

⁶⁹⁶ Szabó Marcel - Lános Petra Lea – Gyeney Laura (szerk.): Az Európai Unió jogi fundamentumai. Szent István Társulat, Budapest, 2014. 94. o.

⁶⁹⁷ Costa kontra ENEL ügy, C-6/64. [1964.]

⁶⁹⁸ EUSz. 4. cikk (3) bekezdés

⁶⁹⁹ Osztoivits András (szerk.): im. 257. o.

⁷⁰⁰ uo. 258. o.

⁷⁰¹ Blutman László: Az Európai Unió joga a gyakorlatban. Hvg-orac, Budapest, 2013. 459. o.

a Bizottság, de a tagállamok is lehetőséget kaptak erre, s ami esetünkben még fontosabb: az egyéneknek is lehetőségük van az uniós jogot sértő állammal szemben védelmet kérni.⁷⁰²

Azt, hogy a magánszemélyek uniós normákon alapuló jogait maguk is kikényszeríthetik, az Európai Bíróság 1963-ban, a van Gend en Loos ügyben mondta ki.⁷⁰³ A névadó úr holland cége lámpaernyők gyártásához szükséges alapanyagot importált Németországból, melynek során a korábbiaknál magasabb vámtétel megfizetésével tartozott. Van Gend en Loos úr a holland bíróság előtt az 1957-es EGK-szerződésre hivatkozott, annak is a vámtételek megemelését tiltó ún. standstill klauzulájára. Az Európai Bíróság ekkor vezette be a közvetlen hatály (direct effect) fogalmát, mely szerint a közvetlen hatállyal bíró alapító szerződések a tagállami polgárok (és esetleges más magánszemélyek részére) a helyi bíróságok előtt közvetlenül érvényesíthető jogokat és kötelezettségeket teremthetnek.⁷⁰⁴ „A jogaik védelmében érdekelt magánszemélyek ébersége hatékony ellenőrzést eredményez, amely kiegészíti [...] a Bizottság és a tagállamok gondjára bízott ellenőrzést.”- szól a Bíróság sommás kijelentése.

3.2 Az Unió deliktuális felelőssége

Az Unió szerződésen kívüli felelősségének jogalapját az EUMSZ. 340. cikkének (az EKSz. korábbi 288. cikke) második bekezdése adja meg, e szerint „[...] az Unió a tagállamok jogában közös általános elveknek megfelelően megtéríti az intézményei vagy alkalmazottai által feladataik teljesítése során okozott károkat.” A Bíróságot kártérítési vitákban ugyanezen dokumentum 268. cikke (korábban EKSz. 235. cikk) ruházza fel hatáskörrel. A Bíróság illetve az Elsőfokú Bíróság (Törvényszék) esetjogában részletesen kidolgozta az Unió felelősségének általános szempontrendszerét, melynek alapelemei a Lütticke-eset⁷⁰⁵ szerint a szervezet aktusa vagy mulasztása, a kérelmező kára (például pénzben, de akár nem anyagi értelemben is: fájdalom, fizikai, lelki szenvedés) illetve az előző kettő között fennálló okozati összefüggés.⁷⁰⁶

A Bíróság semmisségi eljárása vonatkozásában több téren is elvi megállapításokhoz vezetett a Plaumann-esetben hozott ítélet.⁷⁰⁷ Jelen problémakört illetően az bír relevanciával, hogy bár a Bíróság semmisségi keresetet a perképesség hiányára hivatkozva elutasította, a kártérítési keresetet viszont befogadta, később pedig érdemben elutasította. A fórum érvelése szerint „Egy igazgatási aktus, melyet nem semmisítettek meg, önmagában nem jelenthet olyan jogellenes aktust a kibocsátó szerv részéről, amely az érintetteknek kárt okoz. Az érintettek tehát erre az aktusra hivat-

⁷⁰² uo. 458. o.

⁷⁰³ Algemene Transporten Expenditie Onderneming van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen [1963] ECR 1., Case C-26/62.

⁷⁰⁴ Szabó Marcel - Lános Petra Lea – Gyeney Laura (szerk.): im. 89. o.

⁷⁰⁵ Alfons Lütticke GmbH v Bizottság [1971] EBHT 0325.

⁷⁰⁶ Várnay Ernő - Papp Mónika: Az Európai Unió joga. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 516-517. o.

⁷⁰⁷ Gondoljunk csak a Bíróság semmisségi eljárásával kapcsolatban a természetes vagy jogi személyek keresetindítási jogára, melynek tartalma a Plaumann-teszt nyomán a kérelmező személyes és közvetlen érintettsége. C-25/62., Plaumann kontra Bizottság [1963] ECR 95. Szabó Marcel - Lános Petra Lea – Gyeney Laura (szerk.): im. 149. o.

kozva nem követelhetnek kártérítést.” Mindez nagymértékben megnehezítette a potenciális károsultak helyzetét, lévén a kártérítési eljárás sikerességéhez egy azt megelőző megsemmisítési eljárás volt szükséges. A precedenst heves kritika övezte, végül az 1971-es Lütticke ügyben változott meg a Bíróság véleménye: immár a két eljárás egymástól függetlenedik, anélkül is lehetséges kártérítési igénnyel élni, hogy az adott jogi aktust korábban megsemmisítették volna.⁷⁰⁸

Vízválasztó esetként vonult be a jogtörténetbe a Bíróság 1971-es, Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt kontra Tanács ügyben meghozott ítélete.⁷⁰⁹ Az ügyben egy német cukorgyártót ért kár egy olyan tanácsi rendelet miatt, amely lehetővé tette a cukorgyártók kártalanítását az uniós cukorrendszer változása miatt. A Bíróság elismerte, hogy a gazdasági társaság perbe foghatja a közösségi jogalkotót azért, hogy a jogalkotással keletkezett kára megtérítést nyerhesen, egyúttal bevezette a később Schöppenstedt-formulaként elterjedt, szemléletében funkcionalista kritériumrendszert. Ennek értelmében az uniós jogalkotó kártérítési felelőssége akkor megállapítható, ha a kár egy gazdaságpolitikai döntéseket is hordozó normatív aktusból ered, sérelmet szenved a károsult magánszemély védelmét szolgáló magasabb rendű jogszabály, emellett a jogsértés maga kellően súlyos.⁷¹⁰ A Bíróság Schöppenstedt-formulán alapuló ítélkezési gyakorlata egy meglehetősen szűk mezsgyét jelöl ki kárfelelősség megállapíthatóságára, hiszen az ítélkezési gyakorlat következetesen kitart amellett, hogy a felelősséghez nem elegendő az egyszerű jogsértés megállapítása, annak kellő súlyossága is elengedhetetlen.⁷¹¹

A formula (szakirodalom által szigorúnak tartott) megközelítését egy 1996-os előzetes döntéshozatalában árnyalta Bíróság: „a törekvést, hogy a jogalkotást ne akadályozza kártérítési keresetek lehetősége, az a közérdek követeli meg, ami intézményeket egyéni érdekeket hátrányosan érintő intézkedések meghozatalára sarkallhat.”⁷¹²

3.3 A tagállami kártérítési felelősség az Európai Bíróság olvasatában

Láthattuk, hogy az EUMSZ. által az elvek kimunkálásában nagy teret kapott Bíróság jogfejlesztő tevékenysége révén az uniós jogszabályokkal okozott károkért megalkotójuk a több ítéletben finomhangolt Schöppenstedt-formula alapján felelősséget viselhet. De mi történik akkor, ha a magánfélnek az uniós norma be nem tartásával egy tagállam okoz kárt?

Érdekesség, hogy a Bíróság már az 1960 decemberében (az Európai Szén- és Acélközösséget megteremtő szerződésre, azon belül is a közösségi hűségére visszautalva) a Humblot kontra Belgium ítéletében kijelentette: „ha a Bíróság úgy találja, hogy a tagállamok által tett törvényhozási

⁷⁰⁸ Várnay Ernő - Papp Mónika: im. 517-518. o.

⁷⁰⁹ 5/71. ECR [1971] 975.

⁷¹⁰ Blutman László: im. 499. o.

⁷¹¹ Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co. KG és társai kontra Tanács és Bizottság [1978] EBHT 1209; C-352/98 P. Laboratoires Pharmaceutiques Bergaderm SA (en liquidation judiciaire) és Jean-Jacques Goupil kontra Bizottság [2000] EBHT I-5291. Utóbbi két eset az ún. Bergaderm-formula elemeinek alkalmazását mutatja be.

⁷¹² (saját fordítás) „[...] concern to ensure that the legislative function is not hindered by the prospect of actions for damages whenever the general interest requires the institutions [...] to adopt measures which may adversely affect individual interests.” R v HM Treasury, ex parte BT (C-392/93) 40.

vagy adminisztratív intézkedések a Közösségi joggal ellentétesek, azok [...] kötelesek a kérdéses intézkedést visszavonni és a jogellenes következményekért reparációt nyújtani.”⁷¹³ E kezdeti lépés után azonban viszonylag lassú mederben folyt a jogfejlődés.

Nem szorult bizonyításra az, hogy az uniós kötelezettség megszegésével maga a kár bekövetkezhetett, azonban a Bíróság a kezdetekkor nem uniós szabályok (kritériumok) és eljárások oldaláról várta az esetek megítélését. A kiindulópontot az 1976 januárjára datálódó Russo kontra AIMA eset jelenti,⁷¹⁴ melynek során a Bíróság anyagi vagy eljárási követelményt nem támasztva a tagállam belső jogára utalt vissza.⁷¹⁵ A kardinális kérdés, miszerint vannak-e olyan általános sztzenderdek, melyek tagállami szinten is érvényesítendőek, egészen 1991-ig nyitva maradt.

A Bíróság a Francovich és Bonifaci és mások kontra Olaszország egyesített ügyekben 1991-ben meghozott ítélete valódi esetjogi mérföldkő, melyet érdemes részleteiben is áttekinteni.⁷¹⁶

A tényállás szerint a 80/987-es számú EGK irányelv értelmében a tagállamok kötelesek voltak egy olyan garanciaalap létrehozására, melyből a fizetéseketelenné vált munkáltatók kifizetetlen munkavállalóit kártalanították volna. Olaszország ebbéli kötelességét elmulasztotta teljesíteni, ezért a munkájukat elvesztő felperesek (a vicenzai bíróság végrehajtásának illetve a Pretura di Bassano del Grappa előtti felszámolási eljárásának sikertelensége után) keresetet nyújtottak be Olaszország ellen, mondván a bér garancia irányelv alkalmazási kötelezettsége nyomán az olasz állam felelős az utolsó három hónapra vonatkozó bérhátralékuk megfizetésére vagy kártalanításra.

Az illetékes bíróságok előzetes döntéshozatal iránti kérelmükben arra vártak választ: köteles-e a tagállam az irányelv átültetésének elmaradása miatt magánszemélyeket ért kárt megtéríteni, vagyis terheli-e felelősség Olaszországot implementációs kötelessége elmulasztásáért, s ha igen, ez meddig terjed?

A Bíróság érvelése elején kitért arra, hogy a kérdést a Szerződés rendszerének és alapelveinek fényében kell megvizsgálni, majd kijelentette: „[...] a közösségi normák teljes érvényesülése kérdésessé válna, és az általuk biztosított jogok védelme gyengülne, ha a magánszemélyek nem juthatnának kártérítéshez abban az esetben, ha a közösségi jog tagállamoknak betudható megsértése következtében jogsérelem éri őket.”⁷¹⁷ Vagyis a közösségi jogrend hatékony érvényesülésének záloga,

⁷¹³ (saját fordítás) „If the Court finds that a legislative or administrative measure adopted by the authorities of a Member State is contrary to Community law, that State is obliged by virtue of Article 86 of the ECSC Treaty to rescind the measure in question and to make reparation for any unlawful consequences thereof.” Judgment of the Court 16 December 1960 Jean-E. Humblet v Belgian State Case 6/60 Summary. 7. pont.

⁷¹⁴ G. F. Mancini: Democracy and Constitutionalism in the European Union. Collected Essays. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2000. 26. o.

⁷¹⁵ Blutman László: im. 474. o. „[...] it will be for the state, as regards the injured party, to take the consequences upon itself in the context of the provisions of national law relating to the liability of the state.” Carmine Antonio Russo v Azienda di Stato per gli interventi sul mercato agricolo AIMA [1976] EBHT 0045 Operative part, (C)

⁷¹⁶ C-6/90 és C-9/90 Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai v Olaszország [1991] EBHT I-5357

⁷¹⁷ Francovich és Bonifaci és mások kontra Olaszország egyesített ügyek, 33. pont

hogy az egyének élhessenek a kártérítéshez való jogukkal, hiszen ennek hiányában a jogsérelmek bekövetkezése esetén a normák által biztosított jogok nem lennének kellően védettek. Majd az érvelés rátér a kártérítési kötelezettség adott ügyben álló relevanciájára: „A tagállamot terhelő kártérítési kötelezettség lehetősége különösképpen fontos akkor, amikor – mint a jelen esetben – a közösségi normák teljes körű hatályosulása az állam valamely jogi aktusától függ, és ennek következtében a magánszemélyek az adott aktus hiányában nem érvényesíthetik a nemzeti bíróságok előtt a közösségi jog által elismert jogaitak.”⁷¹⁸ Így ez esetben a kártérítési kötelezettség létének különös hangsúlyt ad, hogy az adott közösségi norma csak úgy hasznosulhat, hatását teljesen akkor fejt ki, amennyiben a tagállami jogalkotó is aktív lépést tesz, és így a nemzeti bírói fórumok előtti jogérvényesítés útját is kikövezi. Fentiek alapján húzza alá a Bíróság, hogy a közösségi jog neki betudható megsértésével magánszemélyeknek okozott kárért az állam felelős, mely elvi élű megállapítás szerves része a Szerződés rendszerének.⁷¹⁹ A Bíróság még visszautal a (fentebb az elvi alapok között megemlített) lojális együttműködés elvére és a kár orvoslását a nemzeti felelősségi jog szabályainak kerete közé utalja.⁷²⁰

A Francovich és Bonifaci ügyben hozott ítélet több szempontból is új korszakot nyitott a tagállami kártérítési felelősségről való gondolkodásban. Az ügyet „a védelem bírói alakította kirakósa” utolsó darabjának tekinti a szakirodalom, egy olyan elemnek, mely betölti az űrt az irányelvek közvetlen horizontális hatályának hiánya és a bíráskodás alkotmányossági korlátai, illetve a nemzeti bíróságok közösségi joggal összhangban való jogértelmezése között.⁷²¹ A meghozott ítélet összhangban van a fórum korábbi joggyakorlatával, beleillik abba a jogesetek alakította elvi ívbe, melynek stációi többek között a közösségi jog egyének számára biztosított jogosultságai és a közösségi jog teljes hatályosulása. „A tagállam tehát nem csupán a közösségi jog egy közvetlenül hatályos szabályának megszegése alapján marasztalható, hanem a „közösségi hűség” elvéből adódó primér kötelezettségének megszegése esetén is.”⁷²² vagyis immár a Bíróság úgy képes a tagállamok kártérítési felelősségének megállapítására, hogy mindez a közvetlen hatály és alkalmazhatóság elvétől függetlenül megilleti.⁷²³

A Bíróság ítélete oroslánrészt vállalt a tagállamok kártérítési jogának közelítésében, hiszen többek között Olaszországban, Németországban, Belgiumban, Írországban és az Egyesült Királyságban a korábbiakban nem ismerték el a jogalkotásért való állami felelősséget vagy ezt

⁷¹⁸ uo. 34. pont

⁷¹⁹ uo. 35. pont

⁷²⁰ uo. 36. és 42. pont. A nemzeti jogszabályok által leírt tartalmi és formai követelményekről a 43. pont úgy vélekedik, hogy azok nem lehetnek kedvezőtlenebbek a hasonló, nemzeti jogi alapú igényekre vonatkozóknál, emellett a kártérítés lehetőségét gyakorlatilag lehetetlenné vagy túlzottan nehézé nem tehetik.

⁷²¹ 'judge-made jigsaw of protection' Monica Claes: The National Courts' Mandate in the European Constitution. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2006. 321. o.

⁷²² Prof. Dr. Kecskés László: A Francovich ítélet. In.: Európai jog 2001/ 2. szám, 28-30. o.

⁷²³ Gábor Barbara: Az Európai Unió tagállamainak kárfelelőssége (Az Európai Bíróság és a tagállamok nemzeti bíróságainak jogalkalmazása) In.: Studia Iuvenum Iurisperitorum, A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak Tanulmányai. Pécs, 2001. 67. o.

igen korlátozott módon tették.⁷²⁴

Nem túlzás azt állítani, hogy a Francovich-ítélet máig meghatározza a tagállami kárfelelősséget illető európai jogi közvélekedést, erre utal az is, hogy az eset elvi alapjaira építkező esetjogot általánosítva ún. post-Francovich jelenségként szokták aposztrofálni. Az útjára indult tagállami kárfelelősség fejlődése azonban az úttörő ítélet után sem folyt nyugodt mederben, hiszen (talán a kezdeti túlságosan nagy előrelépés miatt) kisebb visszalépésekre és oldallépésekre is szükség volt a más jogintézményekkel (például a közösségi szervek kárfelelősségével) való összehangolásban.⁷²⁵ A jelenség kardinális eleme a – viszonylag újonnan kialakult - kötelezettség-szegési kárfelelősség megjelenésének és a nemzeti jogrendszerek állami kárfelelősségi felfogásának az egymásra hatása is. Tény ugyanis, hogy a (fentebb néhány példával érzékeltetett) tagállami felfogások nagy skálán mozognak a kérdésben, emellett a közösségi szabályozás is kialakított egy állandó, adott színvonalat képviselő szintet. Mivel a tagállami szabályozás színvonalára alá a tagállamokat terhelő kárfelelősség nem süllyedhet, felmerül, hogy nem lenne-e kívánatos az állami kárfelelősségi rendszerek a közösségi megoldáshoz való közelítése?⁷²⁶ A továbbiakban a Francovich-ítéletet máig követő, annak megállapításait árnyaló esetekre térek ki.

A felelősségi dogmatikát nagymértékben alakította az 1996-ban, Brasserie du Pêcheur – Factortame egyesített ügyekben született bírósági határozat is.⁷²⁷ Az első felperes francia sörfőzde a német sörtisztasági törvény miatt indított kártérítési eljárást Németországban, másodszorban az érintett társaságok a brit kereskedelmi hajózási törvény hajók regisztrációjáról szóló rendelkezéseit kifogásolták angol bíróság előtt. Az előzetes döntés iránti előterjesztés előzményeként kiderült, hogy a belső jogszabályok ellentétesek voltak a közösségi joggal.

Az ügy súlyponti kérdése az volt, milyen feltételek fennállása mellett áll be a tagállami kártérítési felelősség. „[...] a közösségi jog három feltétel együttes fennállásakor biztosítja a kártérítéshez való jogot, nevezetesen, ha a megsértett jogszabály célja, hogy a magánszemélyeket jogokkal ruhazza fel, a jogsértés kellően súlyos, és fennáll a közvetlen okozati összefüggés a kötelezettség állam általi megsértése és a jogsérelmet szenvedett személyek kára között.” – adott választ a határozat 51. pontja.

Kitűnik, hogy a Bíróság az irányelv végrehajtásának elmulasztásában álló jogsértés mellett (Francovich ügy) egy közvetlen hatályú közösségi jogszabállyal ellentétes belső jogszabály esetében is megállapíthatónak tartotta az állami felelősséget annak dacára, hogy ez utóbbi esetben a hiba legfeljebb jogalkalmazási jelleget ölt. Mindezt a Bíróság a Francovich-esetben is hi-

⁷²⁴ Blutman László: im. 476. o.

⁷²⁵ Prof. Dr. Kecskés László: A post-Francovich jelenség kialakulása. In.: Európai Jog. 2001/2. szám, 3-11. o.

⁷²⁶ uo.

⁷²⁷ Brasserie du Pêcheur SA v Németország és The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai egyesített ügyek (C-46/93 és C-48/93) ECR I-1029 [1996]

vatkozott, magánszemélyekre ruházott előnyök biztosításával és a közösségi jog teljes érvényesülésével indokolta.⁷²⁸

A Francovich és a Brasserie – Factortame ügyek követelménycsoportjai tekintetében fennálló (a kellő súlyú jogsértés utóbbi esetben való szerepeltetésében álló) különálláson a Dillenkofer határozat változtatott, mely szerint bár a Francovich és a megelőző ügyekben kialakított feltételek megegyeznek, „[...] mivel jogsértés kellően komoly volta – bár kifejezetten nem szerepel a Francovich-ítéletben – az ügy körülményeiből egyértelműen következik.”⁷²⁹

A letisztázott, egységes kritériumhármasság kialakulását követően a Bíróság megnyilatkozásaiban (például a British Telecommunications,⁷³⁰ Hedley Lomas,⁷³¹ Gerhard Köbler⁷³² és Dillenkofer esetekben) ezen feltételek tisztázására törekedett, eközben mindig kiemelve, hogy alkalmazásuk mindig az adott ügy tényeinek fényében nyer értelmet, feltételei változhatnak.⁷³³ A feltételek természeténél fogva főképp a harmadik elem, vagyis a jogsértés kellően súlyos volta került a Bíróság vizsgálódásának homlokterébe.⁷³⁴

3.4 Az uniós esetjog hatása a tagállami jogalkotó felelősségére

Kecskés László szerint „A tagállamok jogharmonizációs tevékenységével szembeni szakmai-minőségi követelmények a nemzeti jogalkotások minőségi szempontjait is érzékennyé tették.”⁷³⁵ A szerző a jogalkotásért való kárfelelősség fejlődésének előmozdítójaként azt az összekapcsolódást látja, mely a jogalkotásért és a jogharmonizációért való felelősség relációjában megjelenik. E fúziót érhetjük tetten akkor, amikor az irányelvből eredő kötelezettség elmulasztásáért való felelősséget lefektető Francovich és az elsődleges uniós joggal ellentétes belső jogszabály által okozott kárért való felelősséget leíró Brasserie-Factortame ügy felelősségi alakzatának későbbi joggyakorlat általi uniformizálását vesszük szemügyre.

A Bíróság a Francovich és Brasserie-Factortame-ügyekben kifejtett álláspontjával egyfajta európara vonatkozó „ius commune”-t alkotott akkor, amikor kimondta: egy tagállam akár a primer jog megszegésével, akár az irányelvek átvételével kapcsolatban felelősség terheli, ha a megsértett jogszabály irányultsága alapján jogokat ruházott az egyénekre, a jogsértés nyilvánvaló és kellően súlyos, emellett a kötelezettségszegés és a kár között okozati összefüggés áll

⁷²⁸ uo. 20. pont

⁷²⁹ (saját fordítás) „[...] since the condition that there should be a sufficiently serious breach, although not expressly mentioned in Francovich, was nevertheless evident from the circumstances of that case.” Judgment of the Court of 8 October 1996. Erich Dillenkofer, Christian Erdmann, Hans-Jürgen Schulte, Anke Heuer, Werner, Ursula and Trosten Knor v Bundesrepublik Deutschland. 23. pont

⁷³⁰ C-392/93 R v. H. M. Treasury, ex parte British Telecommunications [1996] ECR I-1631.

⁷³¹ C-5/94 R. v. MAFF, ex parte Hedley Lomas [1996] ECR I-2553.

⁷³² Case C-224/01 Gerhard Köbler v Republik Österreich

⁷³³ uo. 24. pont

⁷³⁴ Ld. Blutman László: im. 481-482. o.

⁷³⁵ Kecskés László: Európa-jogi tapasztalatok... 3. o.

fenn.⁷³⁶ Felmerül, hogy ez a szupranacionális szinten meghúzott zsinórmérték hat-e a tagállamok hazai jogalkotóival szembeni felelősségi követelményeire?

Habár a tagállamok közösségi jog megsértésében álló kárfelelősségét természetesen az Európai Bíróság állapítja meg, az adott ítélet végrehajtása már a nemzeti jog terrénumába tartozik. Mindezt a Bíróság a Francovich-ítéletben fektette le, mikor is a közösségi jog hiánya okán kijelentette: „[...] minden tagállam belső jogrendszerének feladata kijelölni a hatáskörrel rendelkező bíróságot, és meghatározni a bírósághoz fordulás azon eljárási szabályait, amelynek célja, hogy biztosítsák azoknak a jogoknak a teljes körű védelmét, amelyeket a közösségi jog szabályai a jogalanyoknak biztosítanak [...].”⁷³⁷ Az ítélet következő pontjában a Bíróság minőségi követelményeket is fűzött a nemzeti jogszabályokhoz: azok tartalma és formája nem lehet kedvezőtlenebb a nemzeti jogi igényekre vonatkozóknál, valamint a kártérítés elérését lehetetlenné vagy túlzottan nehézé nem tehetik.⁷³⁸ Az érintett részterületen tehát a Bíróság precedense a tagállamok belső kártérítési jogának közelítését vitte véghez.⁷³⁹

Király Miklós megállapítása alapján a Bíróság által felvázolt állami kárfelelősségi alakzat elhatárolandó a funkcionális immunitás elvétől, lévén ez esetben „[...] az érintett tagállam éppenséggel szuverénként, azaz jogalkotó hatalomként elkövetett mulasztása miatt kényszerül – igaz mögöttes – magánjogi felelősséget vállalni. Az állam [fogyasztóvédelmi esetekben] felel tehát a házaló kereskedő vagy az utazási iroda és a biztosítótársaság helyett azért, mert nem alkotta meg időben vagy megfelelő módon a közösségi irányelv által elvárt nemzeti normát, s így a fogyasztó nem várhat kártérítést a vele szerződő féltől.” E felelősség ráadásul olyan, mely alól a Bíróság még nem engedett kimentést, vagyis az irányelv átültetésének elmaradását nem tartotta igazolhatónak.⁷⁴⁰

Igaz ugyan, hogy jelentős a felismerés, miszerint az unió tagállamai szuverenitásának korlátozottsága immár kiterjed arra is, hogy egy szupranacionális fórum a felsőbbrendű közösségi joggal ellentétes aktsaik esetén kárfelelősségüket megállapítsa, ez nem jelenti azt, hogy a közösségi szintéren kifejlesztett elvek, feltételek egyhamar a tagállami jogalkotással szembeni, belső jog alapján megítélt felelősségi viszonyokat megváltoztatnák. Ennek oka, hogy e két felelősségi szisztéma egymáshoz nem kötődik szorosan, s más alapokkal is rendelkezik.⁷⁴¹

A közösségi jogsértésért való állami felelősség szükségképpen a felsőbb jog megszegésén, a primátus elvének áthágásán alapul, melyből a közösségi jog ellenében való jog megsemmisítésén felül az okozott kár jóvátétele is következik.⁷⁴² „Az állami felelősség itt nem a kár kivételes

⁷³⁶ Gábor Barbara: im. 68. o.

⁷³⁷ Francovich és Bonifaci és mások kontra Olaszország egyesített ügyek, 42. pont

⁷³⁸ uo. 43. pont

⁷³⁹ Blutman László: im. 476. o.

⁷⁴⁰ Király Miklós: Fogyasztóvédelmi irányelvek értelmezése az Európai Bíróság joggyakorlatában. In: *Ius privatum ius commune Europae. Liber amicorum Ferenc Mádl Dedicata*. ELTE ÁJK Budapest 2001. 149. o.

⁷⁴¹ „State liability for breach of Community law and State liability in domestic law for legislative action do not have the same basis.” Opinion of Mr. Léger — Case C-5/94 Opinion of Advocate General Léger delivered on 20 June 1995 Summary 101. (b) pont

⁷⁴² uo. 102-104. pont

természetén alapul (mint ahogyan néhány nemzeti jogrendszerben), hanem a közösségi jog nemzeti joggal kapcsolatos primátusának tiszteletben nem tartásán. [...] Végső soron az államok nemzeti jog által rendezett jogalkotási felelőssége és a nemzeti jogalkotó közösségi jog megsértéséért való felelőssége radikálisan különböző alapokkal rendelkezik [...]” – áll a Hedley Lomas-ügyben eljáró Léger bíró véleményében.⁷⁴³ Maga a bírói vélemény is (látva a tagállami megoldások heterogenitását, a közös nevező hiányát) a törvényhozó hatalom kivételes esetben való felelősségvállalásának álláspontját képviseli.⁷⁴⁴

Összességében azt látjuk, hogy a tagállami kárfelelősség közösségi kontextusban való kifejlődése bár az európai jog egy dinamikusan fejlődő és a szakmai közvéleményt megmozgató jelensége, e folyamatok különválasztandók a belső jog által kialakított felelősségi rendszerektől. Szükséges ez azért, mert a közösségi jog elsőbbségének érvényt szerző Bírósági joggyakorlat csupán a tagállamok által delegált szuverenitás keretein belül végzi munkáját, a közösségi jogtól független kérdésekben nem rendelkezik hatáskörrel. A nemzetállamok viszonylatában tehát a jogalkotással szemben követelményeket csakis a nemzeti parlamentek fogalmazhatnak meg, emellett a nemzeti bírói fórumok a jogalkotó kárfelelősségére vonatkozó joganyag lehetséges fejlesztői. A következőkben a jogalkotói felelősséget illető magyarországi joggyakorlatot mutatom be.

IV. A MAGYAR BÍRÓI GYAKORLAT

1. A közigazgatási jogkörben okozott kár és a jogalkotással okozott kár

Amint azt a magyar jogtörténetet áttekintve láthattuk, a jogalkotással okozott kár intézménye nevesítve még sosem képezte hatályos polgári szabályozásunk részét. E bizonytalanság feloldását a régi Ptk.-ra tekintve a kártérítés általános,⁷⁴⁵ vagy annak államigazgatási jogkörben való okozására vonatkozó rendelkezését⁷⁴⁶ segítségül hívva lehetett véghezvinni.

A jogirodalom és a bíróság álláspontja a fenti körben meglehetősen sarkos, ez többek között a már említett Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 42. számú állásfoglalásán alapszik. Az államigazgatási jellegű tevékenység definiálásával a dokumentum tiszta vizet önt a pohárba: „[...] államigazgatási jogkörben okozott kárnak csak az államigazgatási jellegű, tehát a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező-intézkedő tevékenységgel, illetőleg ennek elmulasztásával okozott

⁷⁴³ (saját fordítás) „So, State liability is not based here on the exceptional nature of the damage suffered by the aggrieved person (as is the case in some national legal systems) but on failure to respect the primacy of Community law over conflicting national provisions. [...] After all, the liability of the State under domestic law for its legislative action and the State legislature's liability for breaches of Community law have radically different foundations [...]” uo. 108. pont

⁷⁴⁴ uo. 96. (a) pont

⁷⁴⁵ „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.” régi Ptk. 339. §

⁷⁴⁶ „Államigazgatási jogkörben okozott kárért a felelősséget csak akkor lehet megállapítani, ha a kár rendes jogorvoslattal nem volt elhárítható, illetőleg a károsult a kár elhárítására alkalmas rendes jogorvoslati lehetőségeket igénybe vette.” régi Ptk. 349. §

kárt lehet tekinteni.”⁷⁴⁷ Az állásfoglalás indokolásában kifejtésre kerül, hogy az államigazgatási jogkörben történt károkozás sajátos természete az, ami indokolja a felelősség leírt feltételek alapján való viselését. Az államigazgatási tevékenységek körébe való besorolás során pedig nem az eljáró szerv minősége, hanem a konkrét tevékenység megítélése alapján kell megállapításra jutni.⁷⁴⁸

A Legfelsőbb Bírósági egy ítéletében csupán szűk kivételt enged a PK-állásfoglalás szabályozási körében, amikor kimondja, „a városrendezési terv megállapítása és a közúti forgalom szervezése közhatalom gyakorlása körében kifejtett szervező intézkedő tevékenység”,⁷⁴⁹ s ebben az olvasatban (a város vagy község rendezési tervét szabályozó önkormányzati rendeletet illetően) az önkormányzati jogalkotó kárfelelőssége (közigazgatási jellegű tevékenysége nyomán) megállapítható. Ezzel ellentétben egy 2006-ban, a Debreceni Ítéltáblán született döntés az önkormányzati rendelet jogszabály voltával érvel, s az önkormányzat mint jogalkotó e tevékenységével összefüggésben bekövetkezett kárért való immunitását mondja ki.⁷⁵⁰

A jogalkotás közigazgatási tevékenységtől való elkülönülését mondta ki a Legfelsőbb Bíróság 1994-es határozatában is, újfent a közigazgatási tevékenység szervező-intézkedő jellegére hivatkozva.⁷⁵¹

A Legfelsőbb Bíróság véleményét egyértelműen kifejező döntései alapján a jogalkotással okozott kár nem minősül közigazgatási jogkörben okozott kárnak, azaz a Ptk. közigazgatási jogkörben okozott kárra vonatkozó felelősségi szabályain kívül esik a törvényhozó felelőssége.⁷⁵²

2. Jogalkotói felelősség a közjog bűvkörében

Mivel a jogalkotás nem tartozik a közigazgatási tevékenységek közé, a bírói jogértelmezés a károkozás általános szabálya alapján kísérelhette meg az elé került ügyeket megítélni. A régi Ptk.-ban megfogalmazott általános károkozási tilalom (*neminem laedere*) minden, másnak jogellenesen és felróhatóan okozott kár esetében kártérítési kötelezettséget keletkeztetett az eredeti állapot helyreállítása érdekében.⁷⁵³

A károkozás jogellenességével kapcsolatosan a Legfelsőbb Bíróság 1993-as döntésében foglalt

⁷⁴⁷ LB PK 42. sz. állásfoglalás [Államigazgatási jogkörben okozott kár] a) pont

⁷⁴⁸ „Nem államigazgatási jellegűek azok a tevékenységek, [...] amelyek révén az államigazgatási szervek belső gazdasági és technikai jellegű szükségleteinek kielégítése történik meg, illetőleg amelyek a műszaki jellegű intézkedések körébe tartoznak [...]. Az állampolgárok szükségleteinek közvetlen kielégítése céljából az állam által fenntartott intézmények, vállalatok szolgáltatásainak az igénybevétele során elszenvedett károk ugyancsak nem tartoznak a károknak abba a körébe, amelyben a felelősség a Ptk. 349. §-a szerint alakul. Nem lehet szó államigazgatási jellegű tevékenységről akkor, amikor az államigazgatási szerv jogszabály rendelkezése alapján köteles a birtokába került dolgok megőrzéséről gondoskodni [...]” LB PK 42. sz. állásfoglalás a) pont

⁷⁴⁹ BH 1990.8.314.

⁷⁵⁰ Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20 232/2006/4.

⁷⁵¹ LB. Pf. VI. 21 331/1994.

⁷⁵² Fézer Tamás: A kártérítési jog magyarázata. Complex Kiadó, Budapest, 2010. 244. o.

⁷⁵³ uo.

állást. A tényállás szerint a felperes egy kormányrendelet és egy NM-BM együttes rendelet alkalmazása miatt korábbi kórházvezetői munkakörét elveszítette, emiatt keresetveszteség érte. A sérelmezett rendeleteket a közzététellel kezdődő hatállyal az alkotmánybíróság megsemmisítette. A felperes az alkotmányellenes jogszabályok meghozatalával és alkalmazásával őt ért sérelem, összesen 525 000 forint államigazgatási jogkörben okozott kára egyetemleges megfizetését kérte az alperesektől. A jogerős ítélet a felperes keresetét elutasította, majd a felperes keresetét a Legfelsőbb Bíróság alaptalannak találta.

A bíróság a kár államigazgatási jellegét a már kifejtett 42. számú PK állásfoglalással vonta kétségbe majd kijelentette, hogy *„a jogszabály általános érvényű és elvontan megfogalmazott magatartásszabályokat állapít meg, ezért a jogalkotásra - beleértve a hozzá kötődő felelősséget is - a közjog szabályai az irányadók, amelyek alkotmánysértés esetén még akkor is védelmet biztosítanak a jogalkotó számára, ha az Alkotmánybíróság a jogszabályt hatálybalépésének időpontjára visszamenő hatállyal semmisíti meg.”*

A X. Tanács által meghozott határozat álláspontja szerint bár a jogszabályalkotás alkotmánybíróági kontroll alatt áll, a polgári jogi kárfelelősség szabályai (polgári jogi jogviszony hiányában) rá akkor sem alkalmazhatók, ha az Alkotmánybíróság utólagos normakontrollja keretében annak alkotmányellenességét megállapítja és a jogszabályt hatálybalépésének időpontjára visszamenően megsemmisíti. Továbbá indifferens az is, hogy *„az adott esetben a támadott rendeletek alkalmazása konkrét személyeket egyszeri alkalommal és kivételes jelleggel érintett”,* hiszen e sajátosság ellenére általános érvényű rendelkezésekről van szó.⁷⁵⁴

Érdekesség, hogy a Legfelsőbb Bíróság fentebb kifejtett döntését megelőzően közzétett, *„Alkotmánysértő jogszabály megalkotásával okozott kár megtérítése iránt indított per elbírálásánál irányadó szempontok”* – című határozatában nem zárkózott el kategorikusan az alkotmánybíróági normakontroll által érintett jogszabályok károkozásával kapcsolatban. A IV. Tanács döntésében csak akkor látta kizártnak a jogalkotó felelősségét, ha az Alkotmánybíróság az érintett normát ex nunc hatállyal semmisítette meg. Érvelésében az Alkotmánybíróságról szóló törvény azon szakaszára hivatkozott, mely az ex nunc megsemmisítés esetére a határozat közzététele előtt létrejött jogviszonyok érintetlenségét mondta ki. Ebből adódóan (hogy a jogviszonyok érintetlensége megvalósuljon) a kártérítési igények érvényesítésének sem lehet helye. Az ex tunc, azaz a visszamenőleges megsemmisítés esete már más megítélés alá esik a Tanács olvasatában: *„[...] az Alkotmánybíróság jogosult döntenie afelől, hogy az alkotmánysértő jogszabályt ex nunc vagy ex tunc hatállyal semmisíti meg, és ezáltal az alkotmánysértő jogszabály alapján létrejött jogviszonyok sorsát miként rendezi: teret nyit a visszamenőleges megsemmisítéssel a jogviszonyok újrarendezésének, esetleg kártérítési igényeknek, vagy azt a jövőre vonatkozó megsemmisítéssel kizárja.”*⁷⁵⁵

⁷⁵⁴ BH 1994.6.312. (Legf. Bír. Pfv. X. 23 120/1993/4. sz.)

⁷⁵⁵ BH 1994.1.31 (LB Pf. IV. 20 827/1993. sz.)

A bíróság EH 1999. 14. számon közzétett döntése alapjául az szolgál, hogy a felperes ingatlanának forgalmi értéke egy övezeti átsorolás miatt jelentősen csökkent, így a Fővárosi és a XII. kerületi önkormányzattal szemben államigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránt indított eljárást. A kereset első fokon elutasításra, másodfokon pedig helybenhagyásra került, mivel a bíróság álláspontja szerint „*a közhatalom gyakorlója által hozott testületi döntés - még ha annak eredménye kedvezőtlen hatású is a döntéssel érintett személyi körre - kártérítési felelősséget nem alapoz meg.*”

A Legfelsőbb Bíróság a jogerős ítéletet hatályában fenntartó döntésében aláhúzta, hogy a jogalkotásra mint általános és absztrakt magatartási szabályok létrehozására (így az ahhoz fűződő felelősségre) kizárólag a közjog szabályai vonatkoznak, amelyek jogunkban immunitást biztosítanak számára. A jogalkotó és a károsult közötti kötelmi viszony létrejöttét tagadja a bíróság, így az általános kárfelelősség alkalmazását is kizártnak tartja.

A polgári ügyekben eljáró bíróság nem állapíthatja meg, hogy a jogalkotó a jogalkotás elmulasztásával jogellenességet követett el, ismét a jogellenesség, mint a kárfelelősség alapvető feltételének a hiánya áll fenn – állapította meg 2002-ben is a Legfelsőbb Bíróság. Ez esetben a felperes 455 000 forint kár és járulécai megfizetését követelte az alperes önkormányzattól, mivel annak képviselőtestülete neki mint kisebbségi szószólónak nem biztosított tiszteletdíjat.⁷⁵⁶

A Legfelsőbb Bíróság 2008-ban hirdetett ítéletet egy alkotmánybíróság által ex nunc hatállyal megsemmisített büntető törvénykönyvi tényállásra alapított kártérítési keresetről. A bíróság a felperes felülvizsgálati kérelmét nem találta megalapozottnak, az eljáró bíróságok (többek között jogalkotói immunitást tartalmazó) indokolását helytállónak találta.⁷⁵⁷

A Debreceni Ítéltábla a korábbiakkal azonos módon értelmezte a polgárjogi felelősség szabályait 2011-ben, amikor a jogalkotó helytállási kötelezettségének hiányát állapította meg a hátrányos helyzetbe került személyekkel szemben, tette ezt ezúttal is a polgári jogviszony hiányára hivatkozva.⁷⁵⁸

A kirajzolódott joggyakorlat meglehetősen homogén, az az esetlegesen jogalkotásával kárt okozó jogalkotó és a károsultak között a polgári jogi kötelelem létrejöttének hiányára hivatkozik, így a károkozás jogellenességét kategorikusan tagadja. A bíróságok szerint a jogalkotás, mint tevékenység közjog által szabályozott volta indokot teremt arra, hogy annak káros volta esetén is immunitást biztosítson kárfelelőssége alól. A jogszabályok, mint elvont magatartási szabályok alkotmányossága felett egyedül az alkotmánybíróság őrködhet, a polgári jogi felelősségre vonásnak azonban akkor sem látja lehetőségét a joggyakorlat, ha a jogszabályt ex nunc vagy akár ex tunc hatállyal semmisíti meg a testület. Az egyetlen, más irányba mutató Legfelsőbb Bírósági

⁷⁵⁶ BH 2002.7.264.

⁷⁵⁷ Pfv.V.22.037/2008/18.

⁷⁵⁸ Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.597/2011/7. szám

döntést a IV. számú Tanács hozta meg, mely az ex tunc megsemmisítés esetén látott lehetőséget a jogviszonyok akár kártérítési igénnyel való újrendezésére, ezen álláspontot viszont a X. Tanács által meghozott határozata felülírta.

3. Jogalkotói felelősség az Alkotmánybíróság normakontrolljában

A régi és az új Alkotmánybíróságról szóló törvénynek is elválaszthatatlan része a testület (vizsgálatunk tárgya szempontjából) talán legmarkánsabb, Alkotmányt illetve Alaptörvényt védő alkotmányos felhatalmazással bíró hatásköre,⁷⁵⁹ vagyis a jogszabályok alkotmánnyal való összhangjának utólagos vizsgálata.⁷⁶⁰ Az Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlatában egyrészt találhatunk olyan példákat, melyekben a jogalkotó helytelen magatartása szolgáltatott okot a jogszabály megsemmisítésére, másrészt az alkotmányos jogrend felett örökdő testület mindenkori véleményére, ajánlásaira érdemes kitékinteni.

Az Alkotmánybíróság 1993-ban egy önkormányzati rendelet felülvizsgálatára és részbeni megsemmisítésére irányuló kezdeményezés alapján vizsgálta Leányfalu Nagyközség Önkormányzati Képviselő-testületének helyi adókról szóló rendeletét. A tényállás szerint a képviselő-testület a korábban már a helyi adók mértékét megállapító rendeletét hatályon kívül helyezésével és egy új, felemelt terheket bevezető rendeletet fogadott el. Az önkormányzati rendelet egy olyan jogtechnikai megoldást tartalmazott, mely a Helyi adókról szóló törvényben leírt, adóalanyok terheinek évközi súlyosbítására vonatkozó tilalomba ütközött. A törvény alaki követelményeinek megfelelő eljárás egyértelműen a jogszabály anyagi jogi tartalmának kijátszását célozta. *„Az önkormányzat - a Htv.-nek e szabályát formálisan értelmezve - valójában visszaélt a jogalkotói hatalmával.”* - jelentette ki a bíróság, amely a kérdéses rendelkezést ex nunc semmisítette meg.⁷⁶¹

A visszaélészerűen gyakorolt jogalkotói hatáskörre alapozva hozott megsemmisítést a bíróság akkor is, amikor Csoma Község Önkormányzatának telekadó-kivetési gyakorlatának vizsgálata során arra jutott, hogy a polgármesteri hivatal tulajdonszerzési szándéka miatt vetettek ki súlyosan aránytalan évi vagyonadót. Bár a jogalkotói visszaélésre kifejezett hivatkozást nem találunk, egyértelmű, hogy a vizsgálat alá vont rendelkezések megsemmisítésének okát ebben találjuk.⁷⁶²

1995-ben született határozatában az Alkotmánybíróság Csongrád Város Képviselő-testületének a közösségi használatú közterületről szóló rendeletét vette górcső alá. A probléma abban gyökerezett, hogy a képviselő-testület olyan széles körben írta elő a közterület-használati enge-

⁷⁵⁹ 1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság Alkotmánya 32/A. §; Alaptörvény 24. cikk

⁷⁶⁰ 1989. évi XXXII. törvény Az Alkotmánybíróságról 43. §; 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról 45. §

⁷⁶¹ 55/1993. (X. 15.) AB határozat

⁷⁶² 1531/B/1991. AB határozat

délyek szükségességét, hogy még a gyalogjárdán való sétálást vagy a parkban fénykép készítését is engedélybeszerzési kötelezettséggel terhelte. A bíróság nem vitatta el, hogy az önkormányzati testületnek viszonylag széles körű mérlegelési jogköre van az engedélyköteles tevékenységek meghatározásakor, azonban a mindennapi, másokat nem korlátozó használat ilyenkorlátozását jogalkotói felhatalmazással való visszaélésnek minősítette.⁷⁶³

A jogalkotó hatalom alkotmányos korlátjára, a jogintézmények célhoz kötött felhasználására mutatott rá az Alkotmánybíróság, amikor Békés Megye Képviselő-testületének a megyei önkormányzati képviselők tiszteletdíjáról, juttatásáról és költségtérítéséről szóló rendeletét megsemmisítette.⁷⁶⁴

A jogalkotással való visszaélést kibontó alkotmánybírósági joggyakorlatot a testület egy 1998-as, adójogi tárgyú törvényi rendelkezéseket megsemmisítő döntésében fogta össze és támasztotta alá. Az Alkotmánybíróság itt a joggal való visszaélés tilalmának főszabályát és annak társadalmi rendeltetését hangsúlyozza, majd aláhúzza: *„a demokratikus jogállamokban - így hazánkban is - a joggal való visszaélés tilalmának érvénye nem szorítkozik egyetlen jogágra, hanem a tilalom - az egyes jogágak sajátosságaitól függő formában - az egész jogrendszerben érvényre jut.”* S minthogy (a jogállamiság elvéből eredően) az egész jogrendszert átító jogelvről van szó, ez alól a közjog, azon belül a jogalkotó szervek sem képeznek kivételt.⁷⁶⁵

A felsorolt joggyakorlatra tekintve szembeűnő, hogy ezidáig kizárólag az önkormányzatok visszaélésszerű jogalkotása körében került hangsúly a joggal való visszaélés elvére. Az Alkotmánybíróság feltehetően ezt felismerve kívánta külön hangsúlyozni, hogy *„a törvényhozónak még a jogintézmények céljának meghatározásában is összehasonlíthatatlanul szélesebb körű alkotmányos mozgástere van, mint egy helyi önkormányzatnak. Ám ez a mozgástér sem korlátlan, mivel a törvényalkotót is köti a jogalkotói hatalommal való visszaélés tilalma.”*⁷⁶⁶

Karakteres elvi megállapításokkal gazdagította a joggyakorlatot Kiss László egy a személyi jövedelemadóról szóló törvény rendelkezésének alkotmányellenessége tárgyában született határozathoz csatolt különvéleménye. Az alkotmánybíró a szuverén hatalmának korlátozottsága mellett száll síkra: *„[...] a demokratikus jogállam jogrendszerében a jogalkotó (törvényalkotó) hatalom abban az értelemben sem "szuverén", hogy azt tehetne, amit akar. A jogalkotó hatalom kritikátlan, tabukénti tisztelete, az állami szuverenitás mindenáron történő védelmezése az autoriter, s nem pedig a demokratikus rendszerek sajátja.”*⁷⁶⁷ Kiss László a jogalkotó polgári jogi felelőtlenségében a szuverén tiszteletének a megnyilvánulását látja, mely mind normatív, mind pedig a normatív köntösbe öltöztetett egyedi határozatok esetén érvényesül. *„A jogalkotó közjogi immunitásának*

⁷⁶³ 49/1995. (VI. 30.) AB határozat

⁷⁶⁴ 24/1997. (IV. 25.) AB határozat

⁷⁶⁵ 31/1998. (VI. 25.) AB határozat

⁷⁶⁶ uo.

⁷⁶⁷ 94/B/2000. AB határozat, Dr. Kiss László alkotmánybíró különvéleménye

Alkotmányból következően korlátozott voltából pedig nem lehet kizárni, hogy alkotmányellenes jogszabály alkotásával (mulasztással) is kárt lehet okozni.” – állítja, s a bírói kezdeményezés illetve az alkotmányjogi panasz intézményét látja a jogellenes jogszabály alkalmazásának gátjaként. Emlekeztet azonban a fenti két eszköz prevenciós voltára, így arra, hogy az államnak a kár megtérítésére kötelezettséget nem keletkeztet.

Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása előtt négy évvel figyelmeztet a különvélemény arra is, hogy az államnak szembesülnie kell majd – ha máshogy nem, a közösségi jog szempontjából – az immunitás kérdéskörével, hiszen a Francovich-ítélet alapján immár a tagállamok felelnek a közösségi jog megsértéséből eredő, nekik felróható károkért.

Végül egyfajta önreflexióba bocsátkozik az alkotmánybíró, amikor az Alkotmánybíróság folyamatos penzumaként írja le a joggal való visszaélés eseteinek a jogalkotás területén való feldehárítását. *„Ennek az útnak a végén pedig alighanem szükség lesz arra is, hogy a testület a tárgykörrel önállóan is véleményt formáljon.”*⁷⁶⁸

4. A jogalkalmazói jellegű normákért való kárfelelősség

A Legfelsőbb Bíróság X. Tanácsának 1993-as véleménye alapján a normaalkotási tevékenységre a polgári jogi kárfelelősség szabályai nem alkalmazhatók, s ezen az sem változtat, hogy *„[...] az adott esetben a támadott rendeletek alkalmazása konkrét személyeket egyszeri alkalommal és kivételes jelleggel érintett sajátosságuk ellenére általános érvénnyel és nem a felperes (egyedi) ügyében rendelkeztek.”* Tehát annak ellenére, hogy a szóban forgó, kifogásolt rendeletek alkalmazása egyszeri alkalommal és kivételesen konkrét személyeket (itt a felperes volt kórházigazgatót) érintett, nem alkalmazhatóak a kárfelelősség szabályai, hiszen a rendeletek nem a felperes egyedi ügyében születtek, hanem általános érvényűek voltak.

A fenti üggyhöz hasonló tényállás alapján kiemelkedő elvi jelentőségű ítéletet hozott 2010-ben a Fővárosi Ítéltábla.⁷⁶⁹ A felperest 2002-ben 6 évi időtartamra a Magyar Energia Hivatal (MEH) elnökévé nevezték ki, mely vezetői megbízatása 2003 októberének végén jogellenesen megszűnt, amikor egy törvény nyilvános pályázat kiírása útján rendezte a Hivatal elnöki tisztségének betöltését.

A rendelkezés hatálybalépésétől számított 90. napon a felperes megbízatása megszűnik – mondta ki a jogszabály, melyet alkotmányellenessége miatt az alkotmánybíróság megsemmisített. A testület szerint a törvény *„formálisan beiktatott egy ilyen megszűnési okot, amely - normatív tartalom nélkül - egyedi módon szüntette meg az említett vezetők megbízatását.”*⁷⁷⁰ Az Alkot-

⁷⁶⁸ Uo.

⁷⁶⁹ EBD 2014.01.P1 (Fővárosi Ítéltábla 5. Pf. 21.829/2010.)

⁷⁷⁰ 5/2007. (II. 27.) AB határozat 2.1-es pont

mánybíróság arra is rámutatott, hogy „a jogalkotás diszfunkcionális, ha a jogalkotó normatív szabályozási tárgykörben (s kétségtől ilyenek minősül a Hivatal elnöke és elnökhelyettese megbízási jogviszonyának tartalma) egyedi döntést hoz. A normatív aktus szükségképpen eleme ugyanis az, hogy a címzettek köre szélesebb, s nem közvetlenül és konkrétan meghatározott egy vagy több személy, vagyis a rendelkezés nem valamely konkrét egyedi ügyre vonatkozik. Ha a jogalkotó a hatályos jogszabály alkalmazását, vagy a jogszabály normatív módon történő módosítását kerüli meg az egyedi döntés jogszabályi formába öntésével, a megoldás visszaélásszerűvé válik.”⁷⁷¹ A kifogásolt alperesi eljárás az egyébként törvényben biztosított jogorvoslattól elzárta a felperest, akinek kára keletkezett.

A Fővárosi Ítéltábla végül az ügyet a PK 42. számú állásfoglalása alapján megközelítve (nem az eljáró szerv minősége, hanem a tevékenység jellege felől szemlélve) megállapította, hogy az adott ügyben az Országgyűlés csak formailag alkotott jogszabályt, valójában nem általános és absztrakt normát hozott létre. A jogszabály címzetti körének konkrét meghatározhatósága is alátámasztotta az Alkotmánybíróság véleményét, miszerint tartalmában jogalkalmazói aktus született. A jogalkalmazói aktus meghozása a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervezőintézkedés körébe eső tevékenység (ld. PK 42. sz. állásfoglalás), így a régi Ptk. államigazgatási jogkörben okozott kárra vonatkozó rendelkezései alkalmazhatóak voltak. Fontos elem az ítéltáblai érvelésben, hogy bár a kifogásolt törvény nem az Alkotmánybíróság megsemmisítésével vált egyedi döntéssé, ennek megállapítására csak a testület volt jogosult.

A korábbiakban a jogalkotás számára teljes immunitást biztosító jogértelmezések új megközelítésbe kerültek, amikor a bíróság összegzésképp rögzítette: a felelőtlenség az általános és absztrakt magatartási szabályok létrehozására irányuló jogalkotási tevékenységet védi, nem pedig a tartalmában jogalkalmazói aktusok jogszabályi formában való elfogadását. Utóbbi esetben az károkozás általános tilalmának és a közigazgatási károkozás szabályainak az alkalmazhatósága sem kétséges. Mindez azonban azt is jelenti, hogy a bíróság valójában nem a törvényalkotás tevékenysége, hanem az Országgyűlés (mint közigazgatási jellegű aktust meghozó szerv) diszfunkcionális működése nyomán létrejött kárt állapította meg ítéletében, méghozzá a régi Ptk. 349. §-ában leírt államigazgatási tevékenységekre vonatkozó rendelkezés nyomán.

V. AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV HATÁLYBALÉPÉSE UTÁN

1. A hatályos szabályozás

A 2014. március 15-én hatályba lépett Ptk. a korábbi kódex általános kárfelelősségi szabályain érdemben nem változtat. Kimondja a károkozás általános tilalmát, s azt, hogy „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni.”⁷⁷² A törvény (az abban felsorolt 4 kivétellel) minden

⁷⁷¹ uo. 2.2-es pont

⁷⁷² Ptk. 6:518. §

károkozás jogellenességét feltételezi. A felelősség alóli mentesülés a magatartás nem felróható voltának bizonyítása esetén lehetséges.⁷⁷³

A törvény a deliktuális felelősség egyes esetei között tér ki a közhatalom gyakorlásával okozott kárért való felelősségre, mely a már leírtak alapján a jogalkotással történt károkozásra nem alkalmazható alakzat.⁷⁷⁴

A magyar joggyakorlatban (kodifikált tényállás híján) gyökeret eresztett felfogást, miszerint a jogalkotó kárfelelősségére irányuló kereseteket az általános felelősségi szabályok szerint kell megítélni, (azzal együtt, hogy nem kodifikálták) az új kódex elkészítői is osztották. E véleményt érhetjük tetten a Polgári Törvénykönyvről szóló törvényjavaslatban, melynek indoklásában (a közhatalom gyakorlásával okozott kárért című fejezethez csatolva) kitérnek a törvényhozó felelősségére. Az indoklás is rögzíti, hogy a joggyakorlat mereven elzárkózott a jogalkotással okozott károk megtérítése elől. A javaslat azon elvi álláspontja miatt nem szabályozza külön az így okozott károkért a felelősséget, mert véleménye szerint az így okozott károkért a jogalkotónak az általános alakzat alapján kell felelősséget viselnie.

De vajon mely esetekben tud kárt okozni a jogalkotó? A javaslat szerint *„Kétségtelen, hogy például alkotmányellenes jogszabály alkotásával vagy uniós implementációs kötelezettség elmulasztásával kárt lehet okozni. Ezekben az esetekben a károsult az általános deliktuális felelősség szabály alapján kérheti a bíróságtól az okozott károk megtérítését.”*⁷⁷⁵

Megkérdőjelezhetőnek tűnik a javaslat érvelése abban a tekintetben, hogy bár maga is elismeri, bizonyos esetekben megalapozott lehet a jogalkotó kárfelelősségének megállapítása, az ettől (általa is érzékeltén) a korábbiakban mereven elzárkózó, általános felelősségi szabályt alkalmazó joggyakorlatra bízva a továbbiakban is az ilyen esetek megítélését.

2. Az általános felelősségi alakzat alkalmazása

A deliktuális felelősség Ptk. által lefektetett tényálláselemei a kár, a károkozó magatartás, a jogellenesség és az okozatosság, továbbá a károkozó felróható magatartása (vétkesség). Így nem állapítható meg a károkozó felelőssége, ha kár nem következett be, a magatartás nem volt jogellenes, az oksági kapcsolat hiányzik, netán bizonyításra kerül, hogy a kárt okozó személy nem járt el felróhatóan. Míg a károkozó magatartást, kárt és az okozati összefüggést a károsultnak kell bizonyítania, a jogellenesség és felróhatóság vélelmét a károkozó döntheti meg. A Ptk. 6:519. § nagy generálklauzulájának értelmezése során Fuglinszky kijelenti: *„elvileg a bárkinek okozott bármilyen (és valamennyi) kárt meg kell téríteni.”*⁷⁷⁶

⁷⁷³ Ptk. 6:519. §

⁷⁷⁴ Ptk. Negyedik rész, XXVII. Cím, LXXI. Fejezet.

⁷⁷⁵ T/7971 számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről. 665. o.

⁷⁷⁶ Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. Hvg-orac, Budapest, 2015. 218. o.

A Ptk.-ban is rögzített, (Eörsi Gyulához köthető) nem vitatott szakmai álláspont szerint minden károkozást jogellenesnek kell tekinteni, olyannyira, hogy a jogirodalom azt sem tekinti kizáró oknak, ha a károkozó egy másik jogág károkozást kifejezetten nem megengedő szabályainak megfelelően járt el.⁷⁷⁷ Hasonló elvi álláspontot fogalmazott meg 1998-ban az alkotmánybíróság, mely ítéletében a joggal való visszaélés jogalapon megsemmisített jogszabályokkal kapcsolatban vont mérleget. A testület szerint a joggal való visszaélésnek (így a visszaélésszerű jogalkotásnak) a tilalma az egyes jogágak sajátosságainak megfelelően az egész jogrendszerben érvényre jut. A törvényhozó hatalom alkotmányos mozgásterének önkormányzatokkal való összevetésben széles volta sem indokolhatja a jogalkotói hatalom visszaélésszerű gyakorlását.⁷⁷⁸ Mindez a közjog körébe sorolt jogalkotó konstellációjában azt jelentheti, hogy a jogalkotó tevékenysége a polgári jog szempontjából lehet jogellenes, s ebben az értelemben a joggyakorlat a joggal való visszaélés tilalmának érvényt kell hogy szerezzen.

A bíróságok közjogra visszavezetett immunitási érvelését képzeletben félretéve mégis mikor lehetne a jogalkotás jogellenességét megállapítani? A jogra-jogalkotásra vonatkozó jogszabályok Alaptörvénybe vagy alacsonyabb jogszabályba⁷⁷⁹ ütközése esetén, hiszen ezek határoznak meg a jogszabályokkal és jogalkotással szembeni követelményeket. A jogalkotás szabályainak minősített megszegése az Alkotmánybíróság által megállapított közjogi érvénytelenséget alapozhatja meg, a testület emiatt már több esetben semmisített meg jogszabályt.⁷⁸⁰ Az adott jogszabály jogellenességének bizonyítását az Alkotmánybíróság megsemmisítő döntése nagymértékben megkönnyíti, így nem csoda, hogy a 2008-as, Lábady Tamás által elkészített szakértői javaslat is ehhez köti a kárfelelősség megállapíthatóságát s a Ptk. törvényjavaslatában is megemlítésre kerül. A jogszabályok felülvizsgálatára egyedül feljogosított Alkotmánybíróság tehát nagy súllyal eshet latba, ha a jogalkotó kárfelelősségéről van szó, hiszen a testület által alkotmányba ütközőnek megítélt jogszabály jogellenességéhez nem férhet kétség.⁷⁸¹ Ily módon az Alkotmánybírósági megsemmisítő döntés egyfajta előkérdéssé, a jogellenesség bírósági megállapításának feltételévé léphetne elő.

A Ptk. alapelvi éllel kimondja, hogy a törvény ellenkező rendelkezése hiányában a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.⁷⁸² Ennek a zsinórmértéknek az áthágását jelenti a személyek felróható magatartása. A társadalom jogalkotóval szembeni elvárásai feltehetően elég magasak ahhoz, hogy ha az a jogalkotásra vonatkozó eljárási szabályt sért (mely az Alkotmánybíróság gyakorlatában az ún. formai alkotmányellenességre adhat alapot), csak kivételesen tudjon felróhatóságának hiányára hivatkozni.⁷⁸³ Megalapozottnak tűnik mindez akkor, ha minimálisan elvárjuk a jogalkotótól, a saját magára

⁷⁷⁷ Lajer Zsolt: A jogalkotó kárfelelőssége. Magyar jog 1995/3. szám. 170. o.

⁷⁷⁸ 31/1998. (VI. 25.) AB határozat

⁷⁷⁹ pl. 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról, 2012. évi XXXVI. törvény az Országgyűlésről vagy az Országgyűlés Hárszabálya.

⁷⁸⁰ 29/1997. (IV. 29.) AB határozat, 62/2003. (XII. 15.) AB határozat

⁷⁸¹ Karsai Dániel: A jogalkotással okozott kárról. Jogtudományi közlöny LXIX. évfolyam, 2014. június/6. 314. o.

⁷⁸² Ptk. 1:4. §

⁷⁸³ Lajer Zsolt: A jogalkotó kárfelelőssége... 170. o.

vonatközó eljárásjogi szabályokat ismerje és kövesse.⁷⁸⁴ A jogalkotó hibás jogértelmezése köreben született károkozó normákat illetően megosztott a szakirodalom, Szamel Lajos minden jogértelmezési tévedést felróhatónak tart, Lajer és mások ezt csak abban az esetben tartják felróhatónak, ha a jogértelmezés a jogszabály szövegével ellentétes s így nyilvánvalóan téves volt.⁷⁸⁵ A jogalkotói mérlegelés során történt károkozás akkor minősülhetne felróhatónak, ha az kirívóan okszerűtlennek tekinthető.⁷⁸⁶

Az Országgyűlés⁷⁸⁷ károkozó tevékenységének kimentése során azt kellene bizonyítania, hogy úgy járt el, ahogy az egy jól felkészült állami szervtől az általános gondosság alapján elvárható. E mérce Karsai szerint meglehetősen magasan található, lévén az Országgyűlés (mint erre egyedül alkotmányosan feljogosított szerv) által végzett jogalkotói munka magas színvonalra az alapvető társadalmi elvárás.⁷⁸⁸

Az okozatosság fogalmát a Ptk.-ban az előreláthatóságra vonatkozó szakaszában ismerhetjük fel. „Nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia.”- olvashatjuk,⁷⁸⁹ ebből kiindulva az okozatosság nem képezi vita tárgyát, ha a károkozó (törvényhozó) előre látta a kár bekövetkeztét (ami esetünkben a norma végrehajtásából ered).⁷⁹⁰ Véleményem szerint a Jogalkotásról szóló törvény rendelkezései alapján (gondolok itt főképp az előzetes hatásvizsgálat követelményére)⁷⁹¹ is arra jutunk, hogy az okozatosság feltételének megléte nem ütközhetne kétségekbe.

ÖSSZEZÉS

A jogalkotói kárfelelősséget övező azon általánosan elterjedt vélemény megkérdőjelezése, miszerint az állam polgári jogi értelemben nem felelős, egészen a XIX. század közepéig várattott magára. Ekkor került a kérdés a nemzetközi magánjogot alakító szupranacionális szervezetek vizsgálódásának körébe s ezek után nem sokkal meg is jelentek a kapcsolódó állami szabályozások.

⁷⁸⁴ Karsai Dániel: im. 314. o.

⁷⁸⁵ Lajer Zsolt: A jogalkotó kárfelelőssége... 171. o.

⁷⁸⁶ uo. Lajer véleménye szerint ez akkor valósul meg, ha a szakmai érvek rovására pl. a politikai szempontok kapnak döntő szerepet. Ennek megállapítása jogalkalmazói szempontból nyilvánvalóan nagy nehézségekbe ütközhet.

⁷⁸⁷ A jogalkotó szerv jogalanyiságával kapcsolatban ki kell emelni, hogy a jogalkotó, vagyis az Országgyűlés, mint esetleges károkozó jogi személyiséggel nem rendelkezik (csak az Országgyűlés Hivatala), ezért a kártérítési keresetet a Magyar Állam ellen lehetséges benyújtani, ezzel neki betudva az Országgyűlés tevékenységét. Sárközy Tamás: Jogképesség – személyiség – jogalanyiság az embertöbbségek – csoportok – szervezetek körében. Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/4., 5. o.

⁷⁸⁸ Karsai Dániel: im. 314. o.

⁷⁸⁹ Ptk. 6:521. §

⁷⁹⁰ Karsai Dániel: im. 314. o.

⁷⁹¹ „A jogszabály előkészítője - a jogszabály feltételezett hatásaihoz igazodó részletességű - előzetes hatásvizsgálat elvégzésével felméri a szabályozás várható következményeit. [...] (2) A hatásvizsgálat során vizsgálni kell a) a tervezett jogszabály valamennyi jelentősnek ítélt hatását, különösen aa) társadalmi, gazdasági, költségvetési hatásait, ab) környezeti és egészségi következményeit, ac) adminisztratív terheket befolyásoló hatásait, valamint b) a jogszabály megalkotásának szükségességét, a jogalkotás elmaradásának várható következményeit, és c) a jogszabály alkalmazásához szükséges személyi, szervezeti, tárgyi és pénzügyi feltételeket.” 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról, 17. §

A ma Európájának jogfejlődését számos aspektusból (a ráruházott hatáskörökben eljárva) formálja az Európai Unió, ez alól a tagállamok kárfelelősségi joganyaga sem kivétel. Az uniós joggyakorlat által kialakított Schöppenstedt-formula révén a közösségi jogalkotó felelőssége immár – egy viszonylag szűk körben bár, de – évtizedek óta megállapítást nyerhet. A tagállamok implementációjának elmulasztásával vagy közösségi joggal ellentétes normája által okozott kár esetjoga is kiterjedt, mindezt a Francovich és Factortame ügyekben hozott úttörő Bírósági ítéletek tették lehetővé. Az elmúlt húsz évben különösen pezsgő Bírósági joggyakorlat már egy sor másik esetben is árnyalta a tagállami kárfelelősség kérdését, emellett az uniós szinten született ítéletek végrehajtását illetően a tagállamok belső jogának közelítése is megvalósult. Az uniós bíróságának a tagállami jogalkotással szembeni követelmények alakításában annyiban lehet szerepe, amennyiben a tagállamok uniós kötelezettségeinek teljesítését ítéleteivel kikényszerítheti, így a jogalkotó felelősségével kapcsolatos szabályok illetve gyakorlat kialakítása alapvetően a nemzeti jogalkotó és bírói fórumok penzumá.⁷⁹²

Ha az egyes európai államok törvényhozóinak magánjogi felelősségi szabályozására tekintünk, ott egy meglehetősen fragmentált képet láthatunk az elmúlt évszázad horizontján, s ez érdemben napjainkat szemlélve sem változott. A jogalkotói károkozás lehetőségét kimondottan rögzítő jogszabályi rendelkezéseket csak elvétve találunk, ehelyett a területet érintő jogfejlesztésnek a bírói esetjog a letéteményese. Az igazságszolgáltatás alapvetően védi a jogalkotót, felelősségének megállapítására csak kivételes esetekben kerülhet sor.

Hazánkban (az ezt illető kodifikáció hiánya okán) a bíróságok kezébe került a problémakör megoldása, melynek eredménye – az új Ptk. törvényjavaslatának szóhasználatával élve – „*mereven elzárkózó*”.⁷⁹³ A magyar esetjog az állam (deliktuális kárfelelősség főszabálya alóli) polgári jogi felelőtlenségét a jogalkotás közjogias voltával indokolja, mely véleménye szerint az esetleges károkozó törvényhozás és a károsultak között nem hoz létre kötelmi jogviszonyt s a jogellenesség kizártságát hozza magával. Az államigazgatási jogkörben (közhatalom gyakorlásával) okozott kárért való felelősség szabályának alkalmazását a PK 42. számú állásfoglalása zárja ki, mely alkalmazhatóságát a közhatalom szervező-intézkedő tevékenységével vagy ennek elmulasztásával okozott kárra korlátozza.

A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában a jogalkotással okozott kárt, mint jogalkotói hatalommal való visszaélést értelmezte, eddig kizárólag az önkormányzatok rendeletalkotását vizsgálva. E körben azonban a jogállamiság elvének érvényesülése érdekében kijelentette, hogy a

⁷⁹² Kecskés László a közösségi szinten kifejlesztett, tagállami jogalkotóval szembeni követelmények hatását abban látja, hogy azok a „*nemzeti jogalkotások minőségi szempontjait is érzékennyé*” teszik. Mindez véleményem szerint olyan értelemben lehetséges, hogy míg a közösségi jog saját szempontrendszerre már jórészt kialakult a kérdésben, az ettől „lemaradó” (vagy inkább más értékeket valló) nemzeti jogrendekben felmerül a kérdés, hogy az európai jog által nem átszött területekre miért nem szivárognak át olyan kritériumok, melyek alapján az állam kárfelelőssége (a hazai jogalkotás aktusaival kapcsolatban) a nemzeti bíróságok előtt is megállapítható lenne.

⁷⁹³ „*A Ptk. szabályai alapján a joggyakorlat mereven elzárkózott a jogalkotással okozott károk megtérítése elől.*” T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről. 665. o.

jogalkotói hatalommal való visszaélés tilalma a jogalkotóra is vonatkozik.⁷⁹⁴

Megemlítendő a Fővárosi Ítéltábla 2014-es határozata, melyben (az Alkotmánybíróság megsemmisítő döntésének érveléséből kiindulva) a testület aláhúzta a jogalkotó általános és absztrakt magatartási szabályaiért való felelőtlenségét, azonban a jogszabályi formába öltöztetett jogalkalmazói aktusok tekintetében az Országgyűlés (mint adott esetben közigazgatási tevékenységet ellátó szerv) államigazgatási felelősségét megállapítandónak tartotta.⁷⁹⁵

Habár az új Ptk. előkészítésének majd két évtizedében két szakértői koncepció is a kodifikáció útját javasolta a jogalkotó kárfelelősségének formába öntésére, a végül 2013-ban elfogadott kódex erre nem tér ki, annak törvényjavaslatban olvasható indokolása a kialakult bírói gyakorlat ismeretében a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség általános szabályát tartja alkalmazhatónak.

A szakirodalom egyes képviselői több ponton is aggályosnak tartották s tartják ma is a kodifikáció és a bírósági joggyakorlat jelentette status quo-t. Elsőként a kérdéskör jogszabályi rendezésének hiánya az, amit előbb a Ptk.-t előkészítő Kodifikációs Főbizottság, majd a Szakértői Javaslat (mint magántervezet) orvosolni kívánt. Utóbbi javaslat az Alkotmánybíróság megsemmisítő döntése alapján adott volna lehetőséget a kárfelelősség megállapítására. Másodsorban az immunitást megalapozó tételes jog hiánya kerül a pellengérré, lévén az Alaptörvény és a Ptk. sem mondja ki a jogalkotói felelősség tilalmát s a jogszabályoknak való alávetettség alól a közhatalmat gyakorló szervek sem képeznek kivételt.⁷⁹⁶ Mások szerint a közjog általi szabályozottság (mint például az államigazgatási határozatok esetében) nem változtat a károkozás kötelemkeletkeztető jellegén (a Ptk. a kötelemkeletkeztető tények között általános jelleggel rögzíti a károkozás esetét).⁷⁹⁷ Végül a jogalkotó kárfelelősségére vonatkozó, eltérő irányba mutató nemzetközi tendenciák és uniós joggyakorlat kerül megemlítésre.⁷⁹⁸

A jogtudományi témájú dolgozatok, tanulmányok szerzőinek talán legkedveltebb konklúziója az, hogy írásuk végén javaslatot tesznek a kívánatos jogi szabályozásra. E sorok szerzője ettől tartózkodni kíván, azonban rögzíti, hogy míg a jogalkotói immunitás elleni argumentumok száma a nemzetközi tendenciák s (amint azt Ptk. törvényjavaslata is leírja) az esetleges károkozó normák születésével egyre nő, úgy lesz jogi szabályozás vagy bírói jogértelmezés iránti szükség egyre nagyobb. A törvényhozás felelőtlenségének pajzsát közjogi értelemben az Alkotmánybíróság, vagy (közösségi jogi kötődés esetén) az Európai Unió Bírósága már képes áttörni, a polgári jogi igények megnyugtató rendezéséhez viszont a „rendes” bíróságok ítéletei segíthetik hozzá a lehetséges károsultakat.

⁷⁹⁴ 31/1998. (VI. 25.) AB határozat

⁷⁹⁵ EBD 2014.01.P1 (Fővárosi Ítéltábla 5. Pf. 21.829/2010.)

⁷⁹⁶ 56/1991. (XI. 8.) AB határozat

⁷⁹⁷ Lajer Zsolt: A jogalkotó kárfelelőssége. Magyar jog 1995/3. szám. 171-172. o., Ptk. 6:2. §

⁷⁹⁸ dr. Nagy István: Jogalkotással okozott kár. Budapest, 2003. 66. o.

IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek, folyóiratok, tanulmányok

Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának indokolása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959.

Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. Magyar Közlöny, 2002/15. szám II. kötet (2002. január 31.)

Bella Mária: Az állam kártérítési felelőssége a magyar jogban. Jogtudományi Közlöny, 2011/5. szám

Blutman László: Az Európai Unió joga a gyakorlatban. Hvg-orac, Budapest, 2013.

Borbás Beatrix: Az állami immunitás és felelősség tendenciái Magyarországon – múlt, jelen, jövő. In.: Jura 14. évfolyam 2008. 2. szám

Borbás Beatrix: Fejezetek a bírósági kárfelelősség köréből a magyar és az európai szabályozás tükrében – különös tekintettel a tisztességes eljárás követelményére. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2011.

Chiovini Márk: Az állam kártérítési felelőssége a hatályos és az új Polgári Törvénykönyv tükrében. In.: Új polgári törvénykönyv. Aktuális kérdések. ELTE Bibó István Szakkollégium, 2013.

Dhisadee Chamlongrasdr: Foreign state immunity and arbitration. Cameron May Ltd., 2007.

dr. Nagy István: Jogalkotással okozott kár. Budapest, 2003.

Eörsi Gyula: Kötelmi jog általános rész. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009.

Eörsi Gyula: Összehasonlító polgári jog. Budapest, 1975.

Fézer Tamás: Kártérítési jog. Complex Kiadó, Budapest, 2010.

Fézer Tamás: A kártérítési jog magyarázata. Complex Kiadó, Budapest, 2010.

Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. Hvg-orac, Budapest, 2015.

G. F. Mancini: Democracy and Constitutionalism in the European Union. Collected Essays. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2000.

Gábor Barbara: Az Európai Unió tagállamainak kárfelelőssége (Az Európai Bíróság és a tagállamok nemzeti bíróságainak jogalkalmazása) In.: Studia Iuvenum Iuris Peritorum, A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak Tanulmányai. Pécs, 2001.

Gamal Moursi Badr: State immunity. An analytical and prognostic view. Springer Science+Business Media Dordrecht, 1984.

Karsai Dániel: A jogalkotással okozott kárról. Jogtudományi közlöny LXIX. évfolyam, 2014. június 6.

Kecskés László: Európa-jogi tapasztalatok az állam jogszabályalkotással okozott károkért való felelősségének megalapozásához. In.: Polgári jogi kodifikáció, V. évfolyam 4. szám

Kecskés László: Perelhető-e az állam? Immunitás és kárfelelősség. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Király Miklós: Fogyasztóvédelmi irányelvek értelmezése az Európai Bíróság joggyakorlatában. In: *Ius privatum ius commune Europae. Liber amicorum Ferenc Mádl Dedicata*. ELTE ÁJK Budapest 2001.

Lajer Zsolt: A jogalkotó kárfelelőssége. Magyar jog 1995/3. szám

Lajer Zsolt: Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért az Európai Unió és egyes tagállamai jogában. In.: Jogtudományi Közölny, 2001. március

Long, M.–Weil, P.–Braibant, G. (szerk.): *Les grands arrêts de la jurisprudence administrative*. 6. kiadás, Paris, 1973. No. 76.

Mádl Ferenc, Vékás Lajos: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. ELTE Eötvös Kiadó, 2014.

Magyar Közölny, 2002/15. szám II. kötet (2002. január 31.)

Monica Claes: *The National Courts' Mandate in the European Constitution*. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2006.

Montesquieu: A törvények szelleméről. Huszadik könyv, XIX. fejezet. (A fejedelemnek nem szabad kereskednie) Osiris-Attraktor, Budapest, 2010.

Osztoivits András (szerk.): *EU-jog*. Hvg-orac, Budapest, 2012.

Prof. Dr. Kecskés László: A Francovich ítélet. In.: *Európai jog* 2001/ 2. szám

Prof. Dr. Kecskés László: A post-Francovich jelenség kialakulása. In.: *Európai Jog*. 2001/2. szám

Rixer Ádám: Az állam felelősségének egyes kérdései. *De iurisprudentia et iure publico*, V. évfolyam, 2011/1. szám

Sárközy Tamás: Jogképesség – személyiség – jogalanyiség az embertöbbességek – csoportok –

szervezetek körében. Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/4.

Szabó Marcel - Lángos Petra Lea – Gyeney Laura (szerk.): Az Európai Unió jogi fundamentumai. Szent István Társulat, Budapest, 2014.

Szamel Lajos: Az államigazgatási tevékenység körében okozott károkért való felelősség. Jogtudományi Közlöny, 1959. évi 10-11. szám

Takács Péter (szerk.): Államtan - írások a XX. századi általános államtudomány köréből, Szent István Társulat, 2013.

Takács Péter: Felelősség az államigazgatási jogkörben okozott károkért. Jogtudományi Közlöny, 1982. évi 3. szám

Várnay Ernő - Papp Mónika: Az Európai Unió joga. Wolters Kluwer, Budapest, 2016.

Vékás Lajos (szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. Complex Kiadó, Budapest, 2008.

Jogszabályok

10/2014. (II. 24.) OGY határozat egyes házzsabályi rendelkezésekről

1870. évi XLII. tc. a köztörvényhatóságok rendezéséről

1871. évi VIII. tc. a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről

1886. évi XXI. tc. a törvényhatóságokról

1886. évi XXII. tc. a községekről

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

1989. évi XXXII. törvény Az Alkotmánybíróságról

1991. évi XIV. törvény a Polgári Törvénykönyv módosításáról illetve az ehhez fűzött indokolás

2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról

2010. évi LXXIII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény hatályba nem lépéséről, valamint az ezzel összefüggő törvénymódosításokról

2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról

2012. évi XXXVI. törvény az Országgyűlésről

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

Az Európai Unióról szóló szerződés

Draft Convention respecting the Competence of Courts in regard Foreign States

European Convention on State Immunity, Basle, 16.V.1972.

LB PK 42. sz. állásfoglalás

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

Recommendation No. R (84) 15 of the Committee of Ministers to member states relating to public liability (Adopted by the Committee of Ministers on 18 September 1984 at the 375th meeting of the Ministers' Deputies)

State Immunity Act 1978.

T/7971 számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről

United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property

Jogesetek

1531/B/1991. AB határozat

24/1997. (IV. 25.) AB határozat

29/1997. (IV. 29.) AB határozat

31/1998. (VI. 25.) AB határozat

31/1998. (VI. 25.) AB határozat

49/1995. (VI. 30.) AB határozat

5/2007. (II. 27.) AB határozat

51/2010 (IV. 28.) AB határozat

53/1992 (X. 29.) AB határozat

55/1993. (X. 15.) AB határozat

62/2003. (XII. 15.) AB határozat

94/B/2000. AB határozat

Alfons Lütticke GmbH v Bizottság [1971] EBHT 0325.

Algemene Transporten Expenditie Onderneming van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen [1963] ECR 1., Case C-26/62.

Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co. KG és társai kontra Tanács és Bizottság [1978] EBHT 1209; C-352/98

BH 1990.8.314.

BH 1994.1.31 (LB Pf. IV. 20 827/1993. sz.)

BH 1994.6.312. (LB Pfv. X. 23 120/1993/4. sz.)

BH 2002.7.264.

Brasserie du Pêcheur SA v Németország és The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai egyesített ügyek (C-46/93 és C-48/93) ECR I-1029 [1996]

C-25/62., Plaumann kontra Bizottság [1963] ECR 95.

C-392/93 R v. H. M. Treasury, ex parte British Telecommunications [1996] ECR I-1631.

C-5/94 R. v. MAFF, ex parte Hedley Lomas [1996] ECR I-2553.

C-6/90 és C-9/90 Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai v Olaszország [1991] EBHT I-5357

Carmine Antonio Russo v Azienda di Stato per gli interventi sul mercato agricolo AIMA [1976] EBHT 0045

Case C-224/01 Gerhard Köbler v Republik Österreich

CE, Ass., 14 janvier 1938, p. 25 Case Société anonyme des produits laitiers "La Fleurette"
<https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/french/case.php?id=1043> (letöltve: 2017. 09. 09. megtekintve: 2017. 09. 09.)

Costa kontra ENEL ügy, C-6/64. [1964.]

Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20 232/2006/4.

Debreceni Ítéltábla Pf. II. 20.597/2011/7. szám

EBD 2014.01.P1 (Fővárosi Ítéltábla 5. Pf. 21.829/2010.)

Judgment of the Court 16 December 1960 Jean-E. Humblet v Belgian State Case 6/60.

Judgment of the Court of 8 October 1996. Erich Dillenkofer, Christian Erdmann, Hans-Jürgen Schulte, Anke Heuer, Werner, Ursula and Trosten Knor v Bundesrepublik Deutschland.

LB Pf. II. 21.323/1955.

LB. Pf. VI. 21 331/1994.

Opinion of Mr. Léger — Case C-5/94 Opinion of Advocate General Léger delivered on 20 June 1995.

P. Laboratoires Pharmaceutiques Bergaderm SA (en liquidation judiciaire) és Jean-Jacques Goupil kontra Bizottság [2000] EBHT I-5291.

Pfv. V. 22.037/2008/18.

R v HM Treasury, ex parte BT (C-392/93) 40.

BÜNTETŐJOGI SZEKCIÓ - BÍRÓSÁGI TAGOZAT

DR. BAGOSSY MÁRIA

A BÜNTETŐJOGI SZANKCIÓ KORLÁTAI AZ ALKOTMÁNYJOGBAN ÉS A NEMZETKÖZI JOGBAN: A SZABADSÁGVESZTÉS ÉS A KÍNZÁS TILALMA

I. BEVEZETÉS

A büntetőjogi szankció Nagy Ferenc-től származó fogalma szerint olyan törvényben meghatározott joghátrány, amelyet főszabályként a bíróság (két esetben az ügyész) bűncselekmény, illetve jogellenes cselekmény elkövetőjével szemben a társadalom védelme, a bűnelkövetéstől való visszatartás érdekében, kizárólag törvényben meghatározott feltételekkel és eljárásban alkalmaz, és amelyet az állam adott esetben kényszer útján is érvényesíthet.⁷⁹⁹ A büntetőjogi szankció *ultima ratio* eszköz, annak kiszabására, alkalmazására csak végső esetben kerülhet sor. A jogállamiság eszméjéből következően azonban nem elegendő pusztán az *ultima ratio* jelleg érvényesülése, a büntetőjogi szankcionálást további korlátok közé kell szorítani. Ezt az elvárást támasztja az Alaptörvény, valamint számos nemzetközi jogi instrumentum is, melyek megsértése bíráló hangvétellű jelentésektől a pénzbeli kártérítésig terjedő következményeket vonhat maga után. Csak példálózó felsorolást adva e korlátokról: *nulla poena, sine lege*,⁸⁰⁰ *ne bis in idem*,⁸⁰¹ élethez való jog.⁸⁰²

Jelen dolgozat témájául kizárólag egy ilyen korlátot választottam: a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalmát.⁸⁰³ Mind az Alaptörvény, mind az Emberi Jogok Európai Egyezménye kimondja, hogy senkit sem lehet kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.⁸⁰⁴ Úgy gondolom, ez a tilalom a jelenleg hatályos büntetőjogi szankciórendszer elemei közül a következőket érinti: szabadságvesztés, elzárás, kiutasítás, kényszer-egyezmény, valamint javítóintézeti nevelés. Tekintettel azonban a terjedelmi korlátokra, nem vállalkoztam, vagy inkább nem vállalkozhattam ezek mindegyikéről a jogszabályi környezetre, illetve az ítélkezési gyakorlatra is kiterjedő pályamunkát írni, ezért dolgozatomban témáját kizárólag a szabadságvesztés-büntetés képezi, és e bevezetőben csak röviden utalok az általam nem elemzett szankciókra.

⁷⁹⁹ GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADY Erika: *Magyar büntetőjog, Általános rész*, CompLex Kiadó, Budapest, 2014., 334. oldal.

⁸⁰⁰ Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJEE) 7. cikk.

⁸⁰¹ EJEE, Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyv 4. cikk; Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdés.

⁸⁰² EJEE, 2. cikk; Alaptörvény II. cikk.

⁸⁰³ EJEE, 3. cikk; Alaptörvény III. cikk.

⁸⁰⁴ Számos más nemzetközi egyezményben megtalálható ez a tilalom: Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 5. cikk; Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (továbbiakban: PPJNE) 7. cikk; Emberi Jogok Amerikai Egyezménye (továbbiakban: EJAE) 5. cikk.

Egyes nemzetközi egyezményeket kifejezetten e tilalom érvényre juttatása érdekében fogadtak el, ilyenek például az ENSZ 1984-es kínzás elleni egyezménye, vagy az Európa Tanács 1987-ben kelt, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló egyezménye.

A kiutasítás kapcsán az Alaptörvény XIV. cikkének (2) bekezdése rögzíti, hogy senki nem utasítható ki olyan államba, vagy nem adható ki olyan államnak, ahol az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá. Az EJEE önállóan ilyen tilalmat nem tartalmaz, azonban az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB vagy ECtHR) a híres, 1989-es *Soering-ítélet*⁸⁰⁵ követően a kínzás tilalmáról rendelkező 3. cikk vonatkozásában rendkívül gazdag esetjogot dolgozott ki, mely alapján a kiadatást, kiutasítást végrehajtó állam felelősséggel tartozik a fogadó államban uralkodó körülményekért, ott az érintett személlyel szemben tanúsított bánásmódért. Az EJEB döntései azért is jelentősek, mert ezek mentén formálódott az Európai Unió Bíróságának (továbbiakban: EUB vagy ECJ) gyakorlata, különösen a közös európai menekültügyi rendszer felállítását, valamint a tagállamok közötti bűnügyi együttműködés, azon belül pedig az európai elfogatóparancs bevezetését követően.

A kényszergyógykezelés, valamint a javítóintézeti nevelés tekintetében ugyanaz vetheti fel a kínzás tilalma sérelmét, mégpedig az elhelyezésre szolgáló intézet tárgyi feltételei, valamint a személyzet bánásmódja. Az alapvető jogok biztosának, mint nemzeti megelőző mechanizmusnak⁸⁰⁶ a 2017-es jelentése azt támasztja alá, hogy a kényszergyógykezelés végrehajtása súlyos problémákkal küzd, amely megmutatkozik mind az ápoltakkal szembeni bánásmód, mind az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet körülményei tekintetében.⁸⁰⁷ Bár hasonló, az ombudsmantól származó jelentés még nem áll rendelkezésre, a Magyar Helsinki Bizottság javítóintézetekben tett látogatásairól szóló jelentései alapján ugyancsak az mondható el, hogy a fiatalok fogvatartottak számára sem mindig biztosított a nemzetközi szervek által megkívánt elbánás.⁸⁰⁸

Mivel az elzárást büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani, arra alkalmazhatóak a szabadságvesztéssel szemben támasztott elvárások, különösen annak fényében, hogy az EJEB-nek nincs kidolgozott mércéje arra nézve, hány nap időtartamú, egyezményesítő körülmények közötti elhelyezés valósít meg embertelen bánásmódot.⁸⁰⁹

A bevezetésben foglaltak alapján dolgozatomban kizárólag azt kívánom bemutatni, hogyan korlátozza a szabadságvesztés-büntetés végrehajtását a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalma. Először a jelenlegi legsúlyosabb szankcióval, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel foglalkozok, melynek már a hatályos szabályozása sem felel meg a vonatkozó nemzetközi standardoknak. Ezt követően vizsgálom azt, hogy a megfelelő jogszabályi háttérrel

⁸⁰⁵ *Soering kontra Egyesült Királyság*, ECtHR, 1989. július 7-i ítélet (ügyszám: 14038/88).

⁸⁰⁶ Az ombudsman ezen jogkörét az ENSZ kínzás elleni egyezménye fakultatív jegyzőkönyve (OPCAT) teremtette meg.

⁸⁰⁷ Az alapvető jogok biztos, mint OPCAT nemzeti megelőző mechanizmus jelentése az AJB-766/2017. számú ügyben.

⁸⁰⁸ Lásd például: A Magyar Helsinki Bizottság jelentése az EMMI Budapesti Javítóintézetében 2014. március 11-12-én tett látogatásról, 4. oldal.

http://helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB-jelentes_EMMI_Budapesti_Javitointezete_2014.pdf (2017.09.08.)

⁸⁰⁹ Például kevesebb, mint 3 m²/fő mozgástér biztosítása mellett egy 27 napos periódus is egyezményesítő lehet. *Mursic kontra Horvátország*, ECtHR, 2016. október 20-i ítélet (ügyszám: 7334/13) 172. pont.

rendelkező határozott ideig tartó szabadságvesztés végrehajtása mely esetekben vezet tilalmazott bánásmódokhoz.

II. TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉS

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hazai szabályozása

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést (továbbiakban: tész) nem ismerte, hiszen ekkor a szankciórendszer legsúlyosabb büntetési neme, a halálbüntetés szükségtelenné tette bevezetését. Ezért az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet legalább 20 év szabadságvesztés kitöltése után feltételes szabadságra lehetett bocsátani, ha a büntetés célja szabadságelvonás nélkül is elérhető volt.⁸¹⁰ Az 1993. évi XVII. törvény a kötelező minimális tartam, azaz a 20 év helyett az arányosság elvének érvényesülése érdekében azt rögzítette, hogy az elítéltnak a bíróság által meghatározott időtartamot kell kitöltenie, ennek pedig a legkorábbi időpontja 15 és 25 év között változhatott.⁸¹¹ Az 1997. évi LXXII. törvény ezt azzal egészítette ki, hogy 20 és 30 év között változhat a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja, ha az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést olyan bűncselekmény miatt szabták ki, melynek büntethetősége nem évül el.⁸¹²

A jogalkotó az 1998. évi LXXXVII. törvénnyel, 1999. március 1-jei hatállyal módosította ismételten a Btk.-t, amelyet indokolt egyrészt a halálbüntetés eltörlése,⁸¹³ ezáltal pedig a szankciórendszer egyensúlyának megbomlása, másrészt az élet elleni bűncselekmények egyre durvább végrehajtási módjainak, valamint az olyan, társadalomra rendkívül veszélyes bűncselekmények, mint a terrorcselekmény, emberrablás egyre gyakoribb előfordulása. Ennek következtében a Btk. 47/A. §-a úgy rendelkezett, hogy a bíróság az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén ítéletében a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárhatja. Az Alaptörvény hatályba lépése és annak IV. cikke (2) bekezdése⁸¹⁴ folytán szükségessé vált a Btk.-ban azon szándékos, erőszakos bűncselekményeknek a meghatározása, melyek elkövetői tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel szankcionálhatók. A 2011. évi CL. törvény 19 ilyen bűncselekményt határozott meg.⁸¹⁵

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben ugyancsak helyet kapott a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. 18 bűncselekmény esetében a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárhatja, amennyiben pedig e bűncselekményeket bünszervezet-

⁸¹⁰ 1978. évi IV. törvény (közlönyállapot) 47. § (4) bekezdés.

⁸¹¹ 1978. évi IV. törvény (1993.V.15.-1997.IX.14.) 47/A. §.

⁸¹² 1978. évi IV. törvény (1997.IX.15.-1999.II.28.) 47/A. §.

⁸¹³ 23/1990. (X. 31.) Alkotmánybírósági határozat.

⁸¹⁴ „Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.”

⁸¹⁵ 1978. évi IV. törvény (2012.I.1.-2013.VI.30.) 47/A. § (3) bekezdés.

ben követték el, vagy az elkövető erőszakos többszörös visszaeső, kötelező a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása.⁸¹⁶

A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt elítéltek a szabadulás érdekében sokáig kizárólag a köztársasági elnök miniszteri ellenjegyzéshez kötött egyéni kegyelmezési jogkörében bízhattak,⁸¹⁷ egészen a *Magyar László kontra Magyarország ügy* ítéletéig.

A vonatkozó nemzetközi jogi háttér

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés tilalmát explicit módon kizárólag két nemzetközi egyezményben találhatjuk meg: a gyermekek jogairól szóló 1989. évi New York-i egyezmény a részes államait terhelő kötelezettségként írja elő annak biztosítását, hogy tizenhét éven aluli személyek által elkövetett bűncselekményekért a szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztést ne lehessen alkalmazni.⁸¹⁸ A kiadatásról szóló 1981-es Amerikaközi egyezmény megtiltja részes államai számára az érintett személy kiadatását, ha az elkövetett bűncselekmény a megkereső államban életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő, kivéve, ha ezen állam garanciát nyújt arra nézve, hogy a büntetés nem lesz kiszabva, vagy kiszabása esetén nem lesz végrehajtva.⁸¹⁹ Bár nem tekinthető nemzetközi egyezménynek, de az európai kiadatási egyezményeket felváltó és az Európa Unió tagállamai közötti átadási eljárások hatékonyabbá tételét szolgáló, az európai elfogatóparancsról szóló tanácsi kerethatározat az amerikaközi egyezményhez némileg hasonló szabályozást tartalmaz. Ha az európai elfogatóparancs alapjául szolgáló bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntethető, az elfogatóparancs végrehajtása ahhoz a feltételhez köthető, hogy a kibocsátó tagállam jogrendszere lehetővé teszi a büntetés végrehajtásának felfüggesztését célzó felülvizsgálatát vagy kegyelem alkalmazását.⁸²⁰

Közvetett tilalomnak tekintem azokat az egyezményi rendelkezéseket, melyek a szabadságvesztés-büntetés céljaként az elítélt rehabilitációját kívánják meg, hiszen a tész esetében e célkitűzés egyértelműen hiányzik. Így a PPJNE alapján a büntetés-végrehajtási rendszerben olyan bánásmódot kell alkalmazni, melynek alapvető célja az elítéltek megjavítása és a társadalomba való beillesztésük elősegítése.⁸²¹ Az EJAE úgyszintén az emberséges bánásmóddhoz való jog részeként kezeli azt, hogy a szabadságelvonással járó büntetések lényegi célja kell legyen az elítélt

⁸¹⁶ 2012. évi C. törvény 44. §.

⁸¹⁷ Alaptörvény 9. cikk (4)-(5) bekezdés.

⁸¹⁸ 1989. évi New York-i egyezmény a gyermekek jogairól 37. cikk a) pont. Az egyezménynek 196 részes állama van, egyetlen és nagyon fontos hiányzója azonban az Amerikai Egyesült Államok: az USA ugyan 1995. február 16-án aláírta az egyezményt, de azóta sem ratifikálta. <http://indicators.ohchr.org/> (2017.09.08.)

⁸¹⁹ 1981. évi Amerikaközi egyezmény a kiadatásról 9. cikk. Az egyezmény nem tekinthető túl sikeresnek, hiszen összesen 6 állam ratifikálta mindeztáig. <http://www.whatconvention.org/en/ratifications/298> (2017.09.08.)

⁸²⁰ A Tanács 2002/584/IB kerethatározata az európai elfogatóparancsról, 5. cikk 2. pont.

⁸²¹ PPJNE, 10. cikk 3. pont.

Az egyezségokmány első fakultatív jegyzőkönyve tette lehetővé, hogy a részes államok állampolgárai egyéni panasz útján az egyezségokmány által létrehozott Emberi Jogi Bizottsághoz (Human Rights Committee, továbbiakban: EJB vagy HRC) forduljanak. A Bizottság eddig mindössze egy, érdemben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos véleményt

megjavítása és a társadalomba való visszavezetése.⁸²²

Az EJEE 3. cikke ugyan rögzíti a kínzás tilalmát, azonban a PPJNE vagy az EJAE rendelkezéseihez hasonló, kifejezetten az elítéltekkel való bánásmódra vonatkozó követelményt nem tartalmaz. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ugyanakkor több olyan *soft law* aktust is megalkotott, melyek a életfogytiglani, valamint a hosszú időtartamú szabadságvesztéssel foglalkoznak.⁸²³

- A számos európai állam büntetés-végrehajtási intézeteiben uralkodó túlsúlyosság az EJEE-be ütköző embertelen bánásmódot valósít meg. A börtönnépeség csökkentésének egyik megoldása a feltételes szabadságra bocsátás gyakoribb alkalmazása. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (99) 22. számú, a büntetés-végrehajtási intézetek túlsúlyosságáról és a börtönnépeség inflálódásáról szóló ajánlása éppen ezért a hosszú időtartamú szabadságvesztés-büntetések visszaszorítását azért tartja szükségesnek, mivel azok jelentősen leterhelik a büntetés-végrehajtás rendszerét, ebből fakadóan pedig a feltételes szabadságra bocsátás az egyik leghatékonyabb eszköz ennek orvoslására.⁸²⁴

fogadott el. A *Bronson Blessington és Matthew Elliot kontra Ausztrália ügyben* a gyermekek jogairól szóló egyezményvel összhangban rögzítette azt az EJB, hogy a fiatalkorúakkal szemben kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés csak akkor felel meg az egyezségokmány 10. cikke 3. pontjának, amennyiben a büntetés felülvizsgálatának, illetve a szabadlábra helyezésnek a lehetősége ténylegesen adott a belső jogban. A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nélkülöző életfogytig tartó szabadságvesztés összeegyeztethetetlen a 10. cikk 3. pontjában foglalt célokkal, azaz az elítéltek megjavítása, illetve társadalomba való visszavezetése követelményeivel. *Bronson Blessington és Matthew Elliot kontra Ausztrália*, HRC, 2014. október 22-i vélemény (ügyszám: 1968/2010) 7.3. pont.

⁸²² EJAE, 5. cikk 6. pont.

Az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága (Inter-American Court of Human Rights, továbbiakban: EJAB vagy IACtHR) e ponthoz kapcsolódó ítéletében kimondta, hogy bűncselekmény elkövetése esetén a fiatalkorúval szemben kiszabott büntetésnek az elítélt reintegrációját kell szolgálnia, nem pedig a teljes, élete végéig tartó elzárását. *Mendoza et al kontra Argentina*, IACtHR, 2013. május 14-i ítélet (C sorozat 260.) 165-166. pont. Noha az ítélet jelentősége megkérdőjelezhetetlen, véleményem szerint a közeljövőben nem várható hasonló, a felnőttkorú elítéltekkel szemben kiszabható tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés egyezményesértő voltát kimondó ítélet az amerikaközi bíróságtól. A latin-amerikai kontinensen valójában ugyanis csak 6 állam jogrendszere ismeri az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést, noha a *de facto* életfogytiglani, azaz az elítélt élettartamát meghaladó szabadságvesztés széleskörben elterjedt. VAN ZYL SMIT, Dirk – APPLETON, Catherine (szerk.): *Life Imprisonment and Human Rights*, Hart Publishing, Oregon, 2016., 343. oldal.

Bár érdemes lenne megvizsgálni, hogy a *de facto* életfogytiglani szabadságvesztés nem sérti-e az embertelen bánásmód tilalmát, az EJAB, illetve az amerikai kontinens emberi jogi jogvédelmi mechanizmusai olyan hiányosságokkal küzdenek, amelyekkel például az EJEB nem. Az Emberi Jogok Amerikai Egyezményének nem részese többek között Kanada és az USA, így az egyezmény területi hatálya nem terjed ki az észak-amerikai kontinensre, ezekkel az államokkal szemben pedig a bíróság nem, csak az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága járhat el, döntései azonban kötelező erővel nem bírnak. További probléma, hogy az EJAB eljárását magánszemélyek nem kezdeményezhetik, hozzá ügyet csak a bizottság vagy egy részes állam utalhat. Nyilvánvaló, hogy az egyes államok az általuk gyakorta alkalmazott büntetési nem emberséges voltát nem fogják megkérdőjelezni, ha pedig a bizottság kezdeményezése folytán az EJAB végül ítéletet is hozna, erősen kétséges lenne az államok jogkövetési hajlandósága. Ezt támasztja alá, hogy Juan E. Mendez, az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottságának korábbi elnöke egy 2010-ben készült interjújában úgy fogalmazott, hogy még kialakulóban van a bíróság döntései tiszteletben tartásának a kultúrája, amely korántsem egyetemes egész Latin-Amerikában. „*Latin-Amerikában sok ember nagyon is tudatában van annak, hogy a bíróságok meg tudták volna fékezni az atrocitásokat, de nem tették*” Juan E. Mendezzel, az ENSZ kínzásügyi különmegbízottjával Michael Hamilton beszélget, *Fundamentum*, 2010/4., 48. oldal.

⁸²³ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2003) 23. számú ajánlása hosszú időtartamú szabadságvesztésnek tekinti az 5 éves és az azt meghaladó tartamú büntetéseket.

⁸²⁴ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (99) 22. számú ajánlása, 23-24. pont.

A feltételes szabadságról szóló R (2003) 22. számú ajánlás hasonló módon olyan eszköznek tekinti a feltételes szabadságra bocsátást, amely csökkenti a szabadságvesztés időtartamát, ezáltal a büntetések végrehajtása folytán a társadalmat terhelő költségek is kisebbek lehetnek.

- Más ajánlások az életfogytig tartó szabadságvesztéssel nem a túlzásfoltosság megoldandó problémája, hanem a hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélték, mint speciális fogvatartotti csoport aspektusából foglalkoznak. Az Európai Börtön szabályok ezt mindössze egy mondattal juttatja kifejezésre: különös figyelmet kell fordítani az életfogytig tartó és a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték számára a megfelelő végrehajtási rend biztosítására.⁸²⁵ Ezt a szűkszavúságot indokolja, hogy az 5 évet meghaladó tartamú szabadságvesztés-büntetések végrehajtása során érvényesítendő alapelvekről, valamint a fogvatartottak számára biztosítandó körülményekről egy különálló, az életfogytig tartó szabadságvesztés és az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztés börtönadminisztráció általi igazgatásáról szóló R (2003) 23. számú ajánlás rendelkezik.
- Noha egyik ajánlás sem tiltja a tézisz kiszabását, azzal, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés egyik alapvető elveként határozzák meg az elítélt társadalomba való visszavezetését,⁸²⁶ implicit módon megkívánják valamennyi tagállamtól, hogy jogrendszerükben biztosítsák valamilyen módon a természetes szabadulásának a lehetőségét. Ennek mi-kéntjére vonatkozóan azonban csak egy 1976-os miniszteri bizottsági ajánlásban találunk példát, amely legalább 8, legfeljebb pedig 14 év letöltése után kötelezővé tette volna a szabadságvesztés-büntetés felülvizsgálatát és esetlegesen az elítélt szabadlábba helyezését.⁸²⁷ További konkrétumok hiányában az EJEB-re hárult annak kidolgozása, mely esetekben sérti a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalmát a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés és mely esetekben mondható mégis az, hogy biztosított az elítélt számára a reményhez való jog, azaz a szabadulás lehetősége.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága több ítéletében is kimondta, hogy önmagában az életfogytig tartó szabadságvesztés nem összeegyeztethetetlen az EJEE 3. cikkével.⁸²⁸ Ha azonban az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés „csökkenthetetlen”, az már a 3. cikk hatálya alá tartozó jogsértéshez vezethet. A reményhez való jog megléte egy kétszintű teszt alkalmazásával dönthető el.⁸²⁹

a) A büntetés *de iure* csökkenthető

Létezik olyan jogilag szabályozott mechanizmus az adott tagállamban, amely lehetővé teszi az életfogytig tartó szabadságvesztés indokoltságának felülvizsgálatát és az elítélt társadalomra

⁸²⁵ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2006) 2. számú ajánlása, 103.8. pont.

⁸²⁶ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2003) 23. számú ajánlása, 2. pont.

⁸²⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (76) 2. számú ajánlása, 12. pont.

⁸²⁸ Lásd például: *Kotälla kontra Hollandia*, Emberi Jogok Európai Bizottsága (továbbiakban: ECHR), 1978. május 6-i határozat (ügyszám: 7994/77) 2. pont; *Stanford kontra Egyesült Királyság*, ECtHR, 2002. december 12-i határozat (ügyszám: 73299/01) 1. pont.

A 3. cikkből nem következik, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyt megilleti a szabaduláshoz való jog, valamint a rendelkezés azt sem írja elő, hogy a szabadlábba helyezésről kizárólag bíróság dönthet. *Bamber kontra Egyesült Királyság*, ECtHR, 1988. december 14-i határozat (ügyszám: 13183/87) 1. pont.

⁸²⁹ Lásd például: *Vinter és mások kontra Egyesült Királyság*, ECtHR, 2013. július 19-i ítélet (ügyszámok: 66069/09, 130/10, 3896/10).

veszélyességének megszűnése esetén a szabadlábba helyezését. Azt maga az EJEB is elismeri, hogy az Európa Tanács tagállamai között nincs egy általánosan elfogadott modell erre vonatkozóan, így a köztársasági elnök kegyelmezési jogköre vagy a bírósági felülvizsgálat is megfelelhethet a 3. cikk elvárásainak.⁸³⁰ Ha azonban a belső jog semmilyen lehetőséget nem biztosít a tézseseknek büntetésük csökkentésére, sérül az Egyezmény 3. cikke.⁸³¹ Úgyszintén nem áll fenn a *de iure* csökkenthetőség abban az esetben, ha az elítélt csak az egészségügyi okból történő kegyelmezésben és szabadlábba helyezésben bízhat.⁸³²

Itt kell említést tenni a *Magyar László kontra Magyarország ügyről*. Az EJEB a *Törköly kontra Magyarország ügyben* úgy ítélte meg, hogy a kérelmező rendelkezett a szabadulás lehetőségével: feltételes szabadságra bocsátásának legkorábbi időpontját 40 évben határozta meg a nemzeti bíróság, valamint ennél korábban is szabadulhatott a köztársasági elnök kegyelme folytán.⁸³³ Ezzel szemben a *Magyar-ügyben* a feltételes szabadság kizártsága miatt az elítélt kizárólag a kegyelemben bízhatott, mely azonban önmagában nem tette a büntetését sem *de iure*, sem *de facto* csökkenthetővé. Előbbi követelményt a magyar szabályozás azért nem elégítette ki, mert a köztársasági elnök döntését, illetve az igazságügyi miniszter az ellenjegyzését nem volt köteles indokolni, ezért a diszkrecionális, politikai alapokon nyugvó kegyelem folytán az elítéltek nem tudhatták, milyen magatartás tanúsítása esetén, milyen feltételek mellett reménykedhetnek a szabadulásban. Utóbbi követelmény azért nem teljesült, mert tézses elítélt még egyszer sem részesült kegyelemben.⁸³⁴

b) A büntetés *de facto* csökkenthető

Az életfogytig tartó szabadságvesztés időtartamának csökkentésére rendelkezésre álló jogi mechanizmusok ténylegesen működnek és biztosítják az elítélt számára a reményhez való jogot. Ezen mechanizmusok 3. cikkel való összeegyeztethetőségéhez szükséges, hogy az elítélt tudatában legyenek annak, milyen magatartást kell tanúsítania, milyen követelményeknek kell megfelelnie ahhoz, hogy egy meghatározott idő után felülvizsgálják a büntetését és esetlegesen szabadlábba helyezték. Példálózó jelleggel az alábbi EJEB-ítéletek emelhetők ki:

- *Cacko kontra Szlovákia*: Szlovákiában ugyan létezik a köztársasági elnök kegyelmezési jogköre, azonban 2010. január 1-jétől a Büntető Törvénykönyv bevezette a tézsesek büntetésének kötelező felülvizsgálati eljárását. 25 év kitöltését követően az elítélt feltételesen szabadlábba bocsátható, ha a törvényben meghatározott feltételeknek megfelel, így például jó magatartást tanúsított a büntetés-végrehajtási intézetben, illetve a jövőbeni jog-

⁸³⁰ *Kafkaris kontra Ciprus*, ECtHR, 2008. február 12-i ítélet (ügyszám: 21906/04) 104. pont.

⁸³¹ Lásd például: *Öcalan kontra Törökország* (No. 2.), ECtHR, 2014. március 18-i ítélet (ügyszámok: 24069/03, 197/04, 6201/06, 10464/07) 200-207. pont; *Gurban kontra Törökország*, ECtHR, 2015. december 15-i ítélet (ügyszám: 4947/04) 30-35. pont.

⁸³² *Kaytan kontra Törökország*, ECtHR, 2015. szeptember 15-i ítélet (ügyszám: 27422/05) 65. pont.

⁸³³ *Törköly kontra Magyarország*, ECtHR, 2011. április 5-i határozat (ügyszám: 4413/06).

⁸³⁴ *Magyar László kontra Magyarország*, ECtHR, 2014. május 20-i ítélet (ügyszám: 73593/10) 54-59. pont.

követő magatartása is feltételezhető. Ez az eljárás az EJEB szerint megfelel az emberséges bánásmód követelményének, ezért nem is látta szükségesnek megvizsgálni a köztársasági elnöki kegyelem működési mechanizmusát.⁸³⁵

- *Iorgov kontra Bulgária*: a bolgár jog alapján az életfogytig tartó szabadságvesztésnek két nemét szabhatja ki a nemzeti bíróság. Az enyhébb büntetés esetén az elítélt 20 év letöltése után kezdeményezheti az életfogytiglani átváltoztatását 30 év határozott ideig tartó szabadságvesztésre, melyről a nemzeti bíróság határoz. A szigorúbb, tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre ítétek kizárólag a köztársasági elnök helyettese kegyelmi eljárását kezdeményezhetik. A Bíróság szerint annak ellenére *de facto* csökkenthető a büntetés, hogy még egyetlen tészes sem részesült kegyelemben, azonban az, hogy a tész 1998-as bevezetése óta nem alakult ki ennek gyakorlata, még nem bizonyítja, hogy a belső jog által biztosított eljárás működésképtelen.⁸³⁶
- *Matiošaitis és mások kontra Litvánia*: a litván szabályozás alapján a tészesek 10 év szabadságvesztés kitöltését követően fordulhatnak kegyelmi bizottsághoz. A bizottság ugyan meghatároz bizonyos kritériumokat, amelyeket eljárása során vizsgál és amelyeket az elítélteknek teljesíteniük kell, ezek felsorolása azonban nem kimerítő jellegű. A köztársasági elnök a kegyelmi bizottsággal történt konzultációt követően dönt a kegyelmezésről, a bizottság javaslatához azonban nincs kötve, döntését nem köteles indokolni és azzal szemben bírósági felülvizsgálatnak sincs helye. Az EJEB ítéletében kizárólag a *de facto* csökkenthetőség hiányát állapította meg, mivel a kegyelmi bizottság ugyan tízezernél is több elítélt kegyelmi kérvénye ügyében járt már el, azonban mindössze egy életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt részesült kegyelemben.⁸³⁷
- *Murray kontra Hollandia*: a Bíróság nem látta szükségesnek annak vizsgálatát, hogy a kegyelmi eljárás, illetve a Holland Antillákon 2011-ben bevezetett kötelező felülvizsgálat *de iure* megfelelő-e. A súlyosan nárcisztikus, személyiségzavarban szenvedő kérelmező ugyanis semmilyen kezelésben nem részesült büntetése során, valamennyi szabadlábra helyezés iránti kérvényét pedig amiatt utasították el, mert személyisége folytán továbbra is veszélyt jelentett a társadalomra. Megfelelő kezelés hiányában azonban a kérelmezőnek nem volt esélye a szabadulásra, *de facto* nem volt csökkenthető a büntetése.⁸³⁸
- *Hutchinson kontra Egyesült Királyság*: a *Vinter-ügyben* hozott marasztaló ítéletet követően a brit Court of Appeal a *McLoughlin-ügyben* a bíróságok kötelezettségévé tette minden egyedi ügyben az EJEE életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos követelménye-

⁸³⁵ *Cacko kontra Szlovákia*, ECtHR, 2014. július 22-i ítélet (ügyszám: 49905/08) 70-81. pont.

⁸³⁶ *Iorgov kontra Bulgária*, ECtHR, 2010. szeptember 2-i ítélet (ügyszám: 36295/02) 57. pont.

⁸³⁷ *Matiošaitis és mások kontra Litvánia*, ECtHR, 2017. május 23-i ítélet (ügyszámok: 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13, 72824/13) 78., 132., 180-183. pont.

⁸³⁸ *Murray kontra Hollandia*, ECtHR, 2016. április 26-i ítélet (ügyszám: 10511/10) 113-127. pont.

inek vizsgálatát. Ezen túlmenően a Secretary of State kegyelmi döntéseit köteles megindokolni, mellyel szemben bírósági felülvizsgálatnak van helye. Az így bevezetett rendelkezéseknek köszönhetően az Egyesült Királyság a *Hutchinson-ügyben* elkerülte az újabb marasztalást.⁸³⁹

A *Magyar-ítéletet* követően Magyarország a tézsesek kötelező kegyelmi eljárása bevezetésével igyekezett megfelelni a strasbourgi követelményeknek. Lévay Miklós helyesen jósolta meg, melyek azok a negatívumai az eljárásnak, amelyek miatt továbbra is egyezményesértő lehet a téz szabályozása.⁸⁴⁰ A *T.P. és A.T. kontra Magyarország ügyben* az EJEB ismételten marasztaló ítéletet hozott hazánkkal szemben. A szabadságvesztésből kötelezően kitöltendő 40 év túl hosszú idő, ezért a téz még mindig *de facto* sérti a 3. cikket. Ezen túlmenően ugyan a Kegyelmi Bizottság részletesen meghatározott szempontok alapján vizsgálódik és hoz indokolt állásfoglalást, ehhez azonban a köztársasági elnök nincs kötve, illetve továbbra sincs indokolási kötelezettsége, mely eljárási garanciák hiánya úgyszintén az embertelen bánásmód sérelméhez vezetett.

Amennyiben a jogalkotó újból a jogszabály-módosítás eszközéhez nyúl annak érdekében, hogy ezen ítéletnek megfeleljen, az a szankciórendszer átalakítását jelenheti. Ha ugyanis a kötelezően kitöltendő időtartamot az EJEB elvárásaihoz igazítjuk, az a *Vinter-ítélet* alapján 25 év lenne. Ez azonban olyan méltánytalan eredményhez vezethet, hogy miközben egy tézses büntetését 25 év elteltével kötelező lenne felülvizsgálni, egyes, a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből nem kizárt elítéltek bírósági ítélet alapján legkorábban csak 40 év elteltével reménykedhetnek a szabadlábra helyezésben. Úgy vélem, ezek a megfontolások nem járhatnak az életfogytig tartó szabadságvesztés két fajtája közötti különbségtétel megszüntetésével. A jogalkotónak külföldi példák figyelembe vételével kell olyan megoldást találnia, amely megfelel a nemzetközi standardoknak, ugyanakkor akár élete végéig is elzárja a súlyos bűncselekményt elkövető, társadalomra fokozottan veszélyes elítélteket.

III. HATÁROZOTT IDEIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉS

Ellentétben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel, melynek már a jogi szabályozása sem felel meg az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogában kidolgozott követelményeknek, a határozott ideig tartó és a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés nem a jogszabályi háttérét tekintve, hanem a végrehajtás körülményei folytán sértheti a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalmát. E körülmények között

⁸³⁹ *Hutchinson kontra Egyesült Királyság*, ECtHR, 2017. január 17-i ítélet (ügyszám: 57592/08) 70-73. pont. Bővebben: GÖNCZI Gergely: *A tényleges életfogytiglanra ítélték kötelező kegyelmi eljárása a brit határozatokat elbíráló strasbourgi joggyakorlat fényében*, Magyar Jog, 2015/9., 498-505. oldal.

⁸⁴⁰ LÉVAY Miklós: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről, különös tekintettel az emberi jogi szempontokra*, In: FEJES Zsuzsanna – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Suum cuique: ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016., 597-598. oldal.

is kiemelés érdemel a magyar büntetés-végrehajtási rendszer legfőbb problémája, a túlszűfolttság, amely hazánkkal szemben számos marasztaló ítéletet eredményezett a strasbourgi bíróság előtt.

Túlszűfolttság

A büntetés-végrehajtási intézetek telítettsége nem újkeletű jelenség, noha az egészen az 1990-es évek elejéig csupán „látens” módon jelentkezett, ugyanis a Büntetés-végrehajtási Szabályzat végrehajtásáról szóló 101/1981. (IK. 2.) IM utasítás még 6-8 m³ mozgásteret írt elő a fogvatartottak számára, amely az épületek nagy belmagassága miatt kedvező kapacitási adatokat eredményezett. Amikor azonban 1990. május 31-én a 6/1990. (IK. Bv. Mell. 1.) IM utasítás bevezette az európai börtönügyi ajánlásokban is használatos m²/fő mértékegységet és ennek megfelelően határozták meg az elhelyezhető létszámot, kiderült, hogy a magyar büntetés-végrehajtási rendszer kapacitásbeli problémákkal küzd.⁸⁴¹ Ennek orvoslására született meg a 2072/1998. (III. 31.) Kormányhatározat a büntetés-végrehajtás intézetrendszerének hosszú távú fejlesztéséről, amely az 1999 és 2007 közötti időszakra új férőhelyek létesítését és a meglévők korszerűsítését irányozta elő.⁸⁴² Ezáltal az elhelyezhető létszám 2011-re már 12 604 fő lett, az 1995-ös 10 459 fővel szemben. A büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltságának, valamint az elhelyezhető és tényleges fogvatartotti létszámnak az alakulását az alábbi diagramok szemléltetik.⁸⁴³

⁸⁴¹ Lásd bővebben: SÁRDI Miklós: *Zsúfolttság*, Börtönügyi Szemle, 1995/2., 65-67.

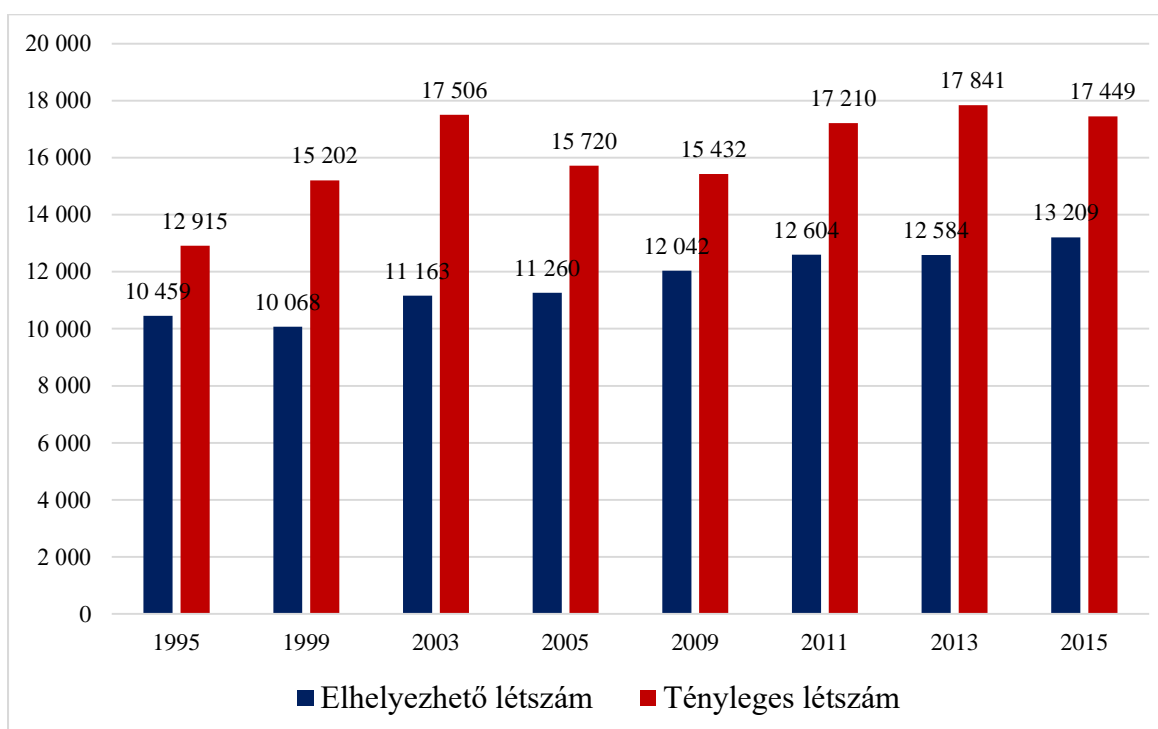
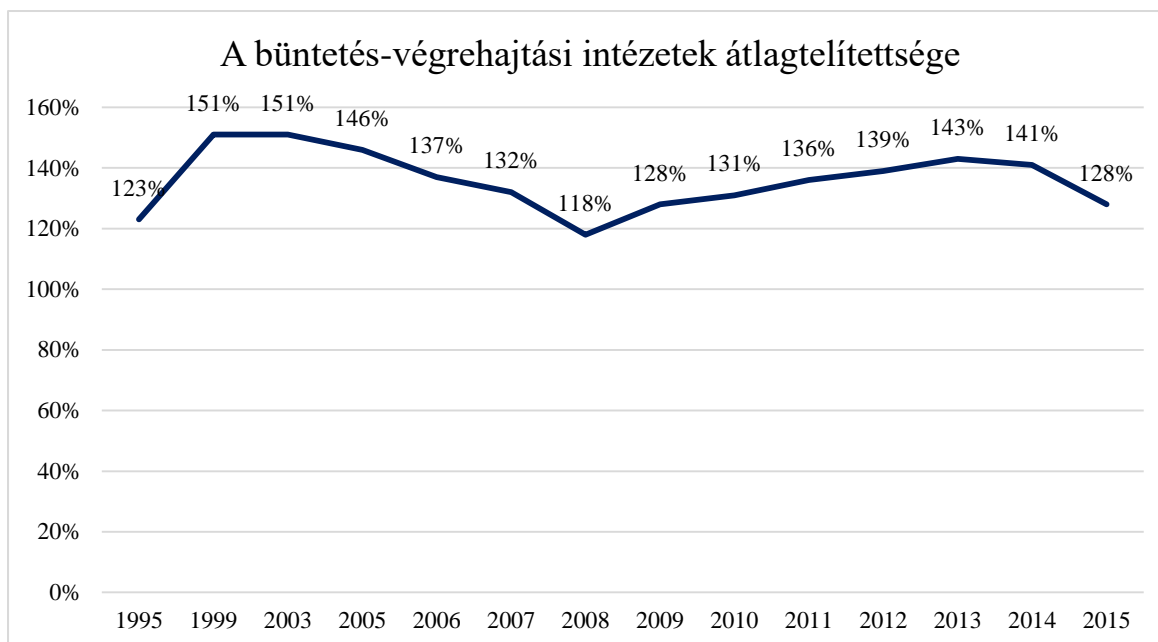
⁸⁴² A 2072/1998. (III. 31.) Kormányhatározat, és a hozzákapcsolódó, a büntetés-végrehajtás fejlesztési programjáról szóló 2147/2002. (V.10.) Kormányhatározat 7 „előzetes ház”, 1 női börtön és 1 regionális fiatalkorú intézet létesítését írta elő. BÖKÖNYI István: *A magyar büntetés-végrehajtás helyzete az Európai Unió csatlakozás küszöbén*, Börtönügyi Szemle, 2003/4., 75. oldal.

⁸⁴³ Az átlagtelítettségre vonatkozó adatok a Börtönstatisztikai Szemléből származnak.

A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyvei 2005-től kezdődően érhetőek el, ezért az ezt megelőző időszakra vonatkozó adatok a CPT jelentéseiből származnak. A létszámadatok az adott év december 31-i állapotát tükrözik.

<http://bv.gov.hu/evkonyv> (2017.09.08.)

<http://www.cpt.coe.int/en/states/hun.htm> (2017.09.08.)

A bv. intézetek túlszűfoltóságára több nemzetközi szervezet már 2011. évet megelőzően is felhívta a figyelmet,⁸⁴⁴ azonban az erre hivatkozó fogvatartotti kérelmek elfogadhatóságáról először ebben az évben döntött az Emberi Jogok Európai Bírósága és hozott marasztaló ítéletet

⁸⁴⁴ Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 24 March to 2 April 2009 (továbbiakban: CPT Report 2009.) 54. pont;

Conclusions and recommendations of the Committee against Torture, 2007. február 6., CAT/C/Hun/CO/4, 13. pont.

Az elhelyezhető létszámot növelő, ezáltal pedig a probléma súlyosságát látszólag enyhítő lépésként a 12/2010. (XI. 9.) KIM rendelet módosította a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendeletet. A módosítással kapcsolatos alkotmánybírósági döntést a későbbiekben ismertetem.

hazánkkal szemben.⁸⁴⁵ A *Szél kontra Magyarország ügyben* a magyar állam védekezése arra épült, hogy a fogvatartott az elhelyezés körülményei miatt nem élt panasszal sem a büntetés-végrehajtási szerveknél, sem pedig a törvényességi felügyeletet ellátó ügyésznél, ezáltal nem merítette ki a rendelkezésére álló jogorvoslati lehetőségeket.⁸⁴⁶ A Bíróság megállapította, hogy a hatóságok tudatában voltak a börtönökben uralkodó állapotoknak, valamint a fogvatartott elhelyezését biztosító Budapesti Fegyház és Börtönben az átlagos telítettség elérte a 150%-ot, ezért a kérelmező hiába élt volna bármelyik említett lehetőséggel, számottevő változásra nem számíthatott.⁸⁴⁷ Az ítélet hivatkozott az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottsága (Committee for the Prevention of Torture, továbbiakban: CPT) által elvárt 4 m²/fő standardra is,⁸⁴⁸ mellyel szemben a kérelmező 21 hónapig 2,76 m², további 21 hónapig 3,15 m², 9 hónapig pedig 3,125 m² mozgástérrel rendelkezett a különböző zárkákban. Ezzel a kérelmező emberi méltósága és az EJEE 3. cikke sérelmet szenvedett.⁸⁴⁹

Hasonlóan végződött a *Kovács Gábor István kontra Magyarország ügy* is, melynek kérelmezője a Szegedi Fegyház és Börtönben töltötte szabadságvesztés-büntetését. Mivel az átlagosan 16 m²-es cellákban 5-7 személy raboskodott, ez esetben sem teljesült a CPT elvárása, továbbá a fogvatartottaknak mindössze napi egy órára volt lehetőségük elhagyni a zsúfolt zárkákat. A Bíróság a *Szél kontra Magyarország ügyben* kimondottakra hivatkozva elfogadhatónak minősítette a kérelmet és kártérítést szabott ki.⁸⁵⁰

⁸⁴⁵ Az EJEB elítéltekkel kapcsolatos ítélkezési gyakorlatáról lásd bővebben: BECÁNICS Adrienn: *Az elítéltekkel való bánásmód kérdései az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában, különös tekintettel a magyar vonatkozású ügyekre*, Jogtudományi Közlöny, 2013/9. 415-424.

Az Ananyev-teszt alapján erősen vélelmezhető a megalázó bánásmód, ha: a) az elítéltnak nincs saját ágya a zárkában, b) az egy főre eső mozgástér kevesebb, mint 3 m²/fő, c) az elítéltek nem tudnak szabadon mozogni a zárkában a berendezési tárgyak között. 3 és 4 m² közötti mozgástér esetén olyan további körülményeket értékel az EJEB, mint a nem megfelelő szellőzés és világítás, a mosdóhelyiségek állapota vagy a szabad levegőn való tartózkodás hossza. *Ananyev és mások kontra Oroszország*, ECtHR, 2012. január 10-i ítélet (ügyszámok: 42525/07, 60800/08) 148-149. pont.

⁸⁴⁶ EJEE, 35. cikk 1. pont.

⁸⁴⁷ A kérelmező a nemzeti bíróságokhoz is hiába fordult volna, hiszen a hazai bírósági gyakorlatban az az álláspont alakult ki, hogy a bv. intézetek túltelítettsége miatt a fogvatartottak felróhatóság hiányában kárigényt nem érvényesíthetnek, hiszen a bv. intézeteket objektív befogadási kötelezettség terheli. Ezáltal az elítéltek legfeljebb a személyiségvédelem felróhatóságától független szankcióit érvényesíthetik. Lásd például:

BDT2011.2404. A büntetés-végrehajtási intézetnek nincs mérlegelési joga az intézetbe beszállított elítéltek befogadása tárgyában, ezért a büntetés-végrehajtási intézet túltelítettsége miatt ellene kártérítési igény felróhatóság hiányában nem érvényesíthető.

BDT2013.2969. Nem felróható a bv. intézet eljárása, ha a jogszabályban előírt alapfeladatainak csak úgy képes eleget tenni, hogy a fogvatartottak elhelyezésével kapcsolatos egyes szabályokat megszegi.

⁸⁴⁸ A CPT standardjai alapján egyszemélyes zárkában legalább 6 m², többszemélyes zárkában legalább 4 m² mozgástérrel kell biztosítani a fogvatartottaknak azzal, hogy ebbe nem számítható bele a mosdóhelyiség által elfoglalt hely. *Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards*, <https://rm.coe.int/16806cc449> (2017.09.08.) 1. oldal.

⁸⁴⁹ *Szél kontra Magyarország*, ECtHR, 2011. június 7-i ítélet (ügyszám: 30221/06) 11-19. pont.

⁸⁵⁰ *Kovács Gábor István kontra Magyarország*, ECtHR, 2012. január 17-i ítélet (ügyszám: 15707/10) 21-27. pont.

További, a *Varga-ítéletet* megelőző döntésként hozható még fel a *Fehér kontra Magyarország ügy*, melynek tényállása szerint a kérelmező Szolnokon, Tökölön, Állampusztán, Tiszalökön és Budapesten is raboskodott, valamennyi börtönben zsúfolt körülmények között. Ezek közül a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézetet emelte ki a Bíróság, ahol mindössze 1,7 m²/fő mozgástérrel tudtak biztosítani és a kérelmező állítása szerint csak egy órát tölthetett a zárkáján kívül, míg a többi létesítményben a mozgástér és a zárkán kívül töltött időtartam is kedvezőbb volt. Az ítélet ebben az esetben is elmarasztalta Magyarországot. *Fehér kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. július 2-i ítélet (ügyszám: 69095/10) 15-23. pont.

Az EJB ítéleteiben felhívta arra a figyelmet, hogy a túlsúlyosság hatékony megoldásához meg kell tenni a szükséges jogi, adminisztratív és gyakorlati intézkedéseket, továbbá a hatóságoknak sürgősen lépniük kell annak érdekében, hogy biztosítsák a fogvatartottak megfelelő körülmények között való elhelyezését. Az első lépést a magyar Alkotmánybíróság tette meg, amely a 32/2014. (XI. 3.) számú határozatával megállapította a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 137. § (1) bekezdésének az Emberi Jogok Európai Egyezményébe és az Alaptörvénybe való ütközését. Az IM rendeletet ugyanis a 12/2010. (XI. 9.) KIM rendelet 2010. november 24-i hatállyal úgy módosította – a CPT 2013-as jelentésében is bírálta –,⁸⁵¹ hogy a fogvatartottak számára biztosítandó mozgástér minimális mértékére vonatkozó kógens szabályozás helyett a következőt rögzítette: „A zárkában (lakóhelyiségben) elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítélre lehetőleg hat köbméter légtér, és lehetőség szerint a férfi elítéltek esetén három négyzetméter, a fiatakorúak, illetve a női elítéltek esetén három és fél négyzetméter mozgástér jusson.” Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az embertelen és megalázó bánásmód tilalmából következően a jogalkotó kötelezettsége, hogy kógens jelleggel szabályozza a fogvatartottak élet- és mozgástérének olyan minimális mértékét, amely még az emberi méltósághoz való joguk sérelme nélküli elhelyezésüket teszi lehetővé.⁸⁵²

A testület határozatának meghozatala során „hangsúlyozottan irányadónak” tekintette az EJB joggyakorlatát az EJEE 3. cikkével kapcsolatban. Az AB maga a kezdeményezett eljárás, azaz a nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálatának szükségessége mellett azért is fordított kiemelt figyelmet a strasbourgi bíróság ítéleteire, mert a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalmának részletes kifejtésével korábbi döntéseiben nem foglalkozott.⁸⁵³ Dienes-Oehm Egon különvéleményében éppen emiatt úgy fogalmaz, hogy az AB az Alaptörvény sérelmét szinte kizárólag a nemzetközi szerződésbe ütközéssel indokolta, az alaptörvény-ellenesség megállapítására a kínzás tilalmával kapcsolatos saját, alkotmánybírósági érvkészlet kidolgozása nélkül került sor. Noha más okból, de ugyancsak az EJEE, valamint az EJB ítélezési gyakorlata kitüntetett szerepét kritizálták különvéleményeikben Salamon László, Varga Zs. András és Pokol Béla. Szerintük önmagában az Alaptörvényből következik, hogy a támadott rendelkezés a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalmába ütközik, így a nemzetközi szerződésbe

⁸⁵¹ Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 3 to 12 April 2013 (továbbiakban: CPT Report 2013.) 37. pont.

⁸⁵² A bánásmód általános mércéjével kapcsolatban az AB több korábbi határozatában is rögzítette, hogy „az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak.” [13/2001. (V. 14.) AB határozat, 30/2013. (X. 28.) AB határozat]

⁸⁵³ Noha egy példát mégis megemlíti az Alkotmánybíróság: a 684/B/2001. AB határozat szerint nem ütközik a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód tilalmába az az szabályozás, amely előírja a fogvatartottak kötelező részvételét a büntetés-végrehajtási intézet tisztántartásában, ellátásában. Megjegyzendő, hogy 2014 előtt az AB az Európa Tanács kínzás elleni egyezményét kihirdető 1995. évi III. törvényre egyszer sem, az ENSZ kínzás elleni egyezményét kihirdető 1988. évi 3. törvényerejű rendeletre pedig mindössze egyszer hivatkozott. Az AB a 209/B/2003. számú határozatában elutasította a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására irányuló indítványt, amely azt sérelmezte, hogy a Be. nem tiltja meg a nyomozási cselekményeknél olyan bánásmód alkalmazását, amely megfelel az 1988. évi 3. tvr. által definiált kínzás fogalmának, vagy legalábbis kimeríti az embertelen és megalázó bánásmód fogalmát.

ütközés vizsgálata mellőzendő lett volna, arra csak akkor van szükség, ha az alaptörvény-ellenesség nem állapítható meg. Végezetül említést érdemel még Juhász Imre különvéleménye is, mivel helytállóan rögzíti, hogy az IM rendelet 137. § (2) bekezdése alapján a nettó alapterület számításánál a berendezési tárgyak által elfoglalt helyet figyelmen kívül kell hagyni, miközben az Alkotmánybíróság az EJEB ítélezési gyakorlatára támaszkodott határozata meghozatala során, amely viszont bruttó alapterülettel számol.⁸⁵⁴

Az Alkotmánybíróság 2015. március 31-i hatállyal kívánta megsemmisíteni az említett bekezdést, időt hagyva a jogalkotónak az Emberi Jogok Európai Egyezményével és az Alaptörvénnyel összhangban álló jogszabályi rendelkezés kidolgozására, időközben azonban a 6/1996. (VII. 12.) IM rendeletet 2015. január 1-jével hatályon kívül helyezte a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet.⁸⁵⁵ A jogalkotó eleget téve az Alkotmánybíróság határozatában foglaltaknak, kógens jelleggel rögzítette a rendeletben, hogy férfi elítélt esetén legalább 3 m², női elítélt és fiatalos esetében 3,5 m² mozgásteret kell biztosítani.⁸⁵⁶

Az alkotmánybírósági eljárással egyidejűleg zajlott az EJEB hazánkkal szemben kezdeményezett első *pilot judgment* eljárása,⁸⁵⁷ a *Varga és mások kontra Magyarország ügy*.⁸⁵⁸ Az eljárás 6 kérelmezője különböző magyarországi bv. intézetekben töltötte előzetes letartóztatását vagy szabadságvesztés-büntetését. Az EJEB áttekintette a magyar bv. rendszerre vonatkozó nemzetközi és belső jogi dokumentumokat, így az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága több ajánlását, a

⁸⁵⁴ Juhász Imre különvéleményét azért is tartom említésre méltónak, mert egy olyan „apró” részletre mutat rá, amely egyébként sokak figyelmét elkerülte. A CPT 2013-as jelentésében kitér az IM rendelet módosítására, rögzíti továbbá azt is, hogy a mozgásteret számításánál a berendezési tárgyak által elfoglalt helyet nem lehet figyelembe venni. Ezt követően azonban ismét csak saját standardját ajánlja a magyar hatóságok figyelmébe, külön kiemelve, hogy az elítéltek számára biztosítandó élettér kizárólag a mosdóhelyiség által elfoglalt területet nem foglalhatja magában, a berendezési tárgyakról azonban nem ejt szót. *CPT Report 2013*. 37-40. pont.

⁸⁵⁵ Az Alkotmánybírósághoz benyújtott indítvány nem érintette a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 137. § (3) bekezdését, amelyet az (1) bekezdéshez hasonlóan a 12/2010. (XI. 9.) KIM rendelet a következőképpen módosított: „*egyéni elhelyezés esetén a zárka (lakóhelyiség) alapterületének lehetőleg el kell érni a hat négyzetmétert.*” Ebben az esetben is problémát jelentett a „legalább” helyett a „lehetőleg” kifejezés használata, hiszen az indítványozó az ugyanilyen szövegezésű (1) bekezdés kapcsán úgy fogalmazott, hogy az alapján *ad absurdum* az sem lenne jogellenes, ha a jogalkalmazó teljesen megvonná a mozgásteret a fogvatartottaktól. A CPT előzőekben említett standardjainak megfelelően a 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet az egyéni elhelyezés esetén biztosítandó mozgásteret is kógens jelleggel szabályozta: „*a zárka vagy lakóhelyiség alapterületének el kell érnie a hat négyzetmétert.*”

⁸⁵⁶ 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 121. § (1).

Megjegyzendő, hogy a 24/2016. (XII. 23.) IM rendelet módosította a 121. §-t, méghozzá oly módon, hogy az előző lábjegyzetekben ismertetett CPT standardoknak immáron tökéletesen megfelelő, ugyanakkor a berendezési tárgyakkal kapcsolatos rendelkezést a jogalkotó mellőzte.

„121. § (1) A zárkában vagy a lakóhelyiségben elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítéltre hat köbméter légtér és egyéni elhelyezés esetén legalább hat, közösen elhelyezett elítéltek esetén személyenként legalább négy négyzetméter élettér jusson.

(2) Az élettér kiszámításakor a zárka vagy a lakóhelyiség alapterületéből az illemhely és a mosdó által elfoglalt területet – függetlenül attól, hogy ezek leválasztása megtörtént-e – figyelmen kívül kell hagyni.”

⁸⁵⁷ A *pilot judgment* eljárásról lásd bővebben: SZEMESI Sándor: *Egy lehetséges válasz a szisztematikus jogsértésekre: a pilot judgment eljárás az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában.*

<http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Szemesi%20S%20E1ndor.pdf> (2017.09.08.)

⁸⁵⁸ *Varga és mások kontra Magyarország*, ECtHR, 2015. március 10-i ítélet (ügyszámok: 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13.).

CPT legutóbbi, 2013-as jelentését, az alapvető jogok biztosának a kérelmezők elhelyezésére szolgáló bv. intézetekben tett látogatásiról készült jelentéseit, valamint a hazai bírósági esetjogot. A korábbi ítéleteihez hasonlóan jelen ügyben is azt állapította meg, hogy nem állt a kérelmezők rendelkezésére hatékony jogorvoslat, amellyel az elhelyezési körülményeiket sérelmezhetnék volna. Ezen túlmenően a 4 m²-nél kisebb mozgástér, amely kiegészült olyan tovább negatívumokkal, mint a zárkák leromlott állapota, a le nem választott mosdóhelyiségek, a nem megfelelő szellőzés és világítás, megalázó bánásmódot eredményezett. A *pilot judgment* eljárás jellegéből fakadóan ítéletében az EJEB megoldási javaslatokkal is él: ugyan nem a Bíróság feladata a tagállamok büntetőpolitikájának a meghatározása, a túlzásfoltosság csökkentésének módja lehet a szabadságelvonnással nem járó szankciók szélesebb körű alkalmazása, valamint az előzetesen letartóztatottak számának csökkentése.⁸⁵⁹

A *Varga és mások kontra Magyarország* pilot-ítéletet, valamint a 32/2014. (XI. 3.) AB határozatot követően radikális fordulat következett be a hazai bíróságok gyakorlatát illetően, amelynek első jele a Kúria Pfv.IV.21.654/2015/11. számú döntése volt. Az első- és a másodfokú bíróság is elutasította a felperes nem vagyoni kártérítés iránti keresetét, melyet az elhelyezésére szolgáló büntetés-végrehajtási intézet 178%-os túlzásfoltosságára és a számára biztosított elégtelen mozgástérre hivatkozással igényelt. A bíróságok arra az álláspontra helyezkedtek, hogy – ahogyan azt a korábban már említett döntvények is megerősítették – az állandó bírói gyakorlat szerint a büntetés-végrehajtási intézet a börtönviszonyok objektív körülményeiért nem tehető felelőssé, nincs mérlegelési joga az elítéltek befogadását illetően. A felülvizsgálati eljárásban a Kúria ezzel szemben rögzítette, hogy amennyiben a büntetés-végrehajtási intézet a vonatkozó IM rendeletben meghatározott,⁸⁶⁰ a fogva tartás során irányadó kötelezettségét nem teljesíti, azzal felróható magatartást tanúsít. Ebből következően az önálló jogalanyisággal rendelkező büntetés-végrehajtási intézet a fogvatartottakat az intézetben ért sérelmek miatt kártérítési felelősséggel tartozik.

A Kúria ítéletét követően például a Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.023/2016/4. számú határozata már úgy fogalmaz, hogy az EJEB ítéletei nyomán megváltozott a hazai bírói gyakorlat a büntetés-végrehajtási intézetekben tapasztalható túlzásfoltosság, illetve a kimentés megítélése körében. A büntetés-végrehajtási intézet a befogadási kötelezettségére hivatkozással nem mentesülhet a felelősség alól, hiszen a jogszabályok betartása, a fogvatartottak megfelelő elhelyezéséről való gondoskodás ugyancsak kötelessége.⁸⁶¹

⁸⁵⁹ *Varga és mások kontra Magyarország*, 79-92., 101-105. pont.

A *Varga-ítéletet* követően még egy esetben, a *Gégény kontra Magyarország* ügyben marasztalta el hazánkat az EJEB a 3. cikk megsértése miatt. *Gégény kontra Magyarország*, ECtHR, 2015. július 16-i ítélet (ügyszám: 44753/12).

⁸⁶⁰ Az ekkor már hatályos 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet.

⁸⁶¹ Eddig mindössze egy ítélet tért el a kúriai döntés konklúziójától. A Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.445/2015/11/II. számú határozata nemcsak az EJEB ítéleteire, hanem az Európai Unió Bíróságának az *Aranyosi Pál és Robert Caldărăru-ügyében* hozott ítéletére is hivatkozik. Ez utóbbi értelmében az európai elfogatóparancs nem hajtható végre, ha az azt kibocsátó tagállam bv. intézetei fogva tartási körülményeit illetően rendszerszerű vagy általános zavarok állnak fenn, valamint az átadással érintett személy ténylegesen is ki lenne téve az embertelen bánásmód veszélyének. Az ítéltábla szerint ezért személyre szólóan kell

Az alábbi táblázat tartalmazza az összes olyan ítéletet, amelyek már az irányadónak tekinthető kúriai ítéletre hivatkozással adtak helyt a felperes fogvatartottak nem vagyoni kártérítés vagy sérelemdíj iránti igényének. A táblázatban szereplő ítéletek mindegyike ítélőtáblai, azaz másodfokú ítélet, olyan elsőfokú ítéleteket változtatott meg, melyek még a korábbi bírói gyakorlatnak megfelelően elfogadták az alperes büntetés-végrehajtási intézetek kimentése körében az objektív befogadási kötelezettség felhívását. Az új gyakorlat immár alsóbb szinteken is megjelent, mivel a Kúria eziádig három ítéletében is hatályában fenntartotta azokat a felülvizsgálati kérelemmel megtámadott jogerős másodfokú ítéleteket, amelyek a Pfv.IV.21.654/2015/11. számú döntésben foglaltak alapján már megállapították az alperes bv. intézetek felelősségét.⁸⁶²

A táblázat alapján természetesen nem lehetséges általános következtetések levonása a túlszűfolt zárkában eltöltött időtartam és a megítélt összeg közötti összefüggésre vonatkozóan, hiszen ítéleteikben a bíróságok további körülményeket is mérlegeltek – poloskacsípések, a zárkától le nem választott illemhely, elégtelen egészségügyi ellátás –, azonban úgy gondolom, szemléltetésre mindenképpen alkalmas.

Ügyszám	Túlszűfolt zárkában eltöltött időtartam	Megítélt kártérítés/sérelemdíj
Kúria Pfv.IV.21.654/2015/11. szám	14 nap	100 ezer Ft
Debreceni Ítélőtábla Pf.I.20.609/2016/4. szám	114 nap	500 ezer Ft
Győri Ítélőtábla Pfv.V.20.094/2016/3. szám	19 nap	100 ezer Ft
Győri Ítélőtábla	6 nap	60 ezer Ft

például azt vizsgálni, hogy egy elítélt kimerítette-e a rendelkezésére álló jogorvoslati lehetőségeket, amely a jelen ügyben nem teljesült: a felperes nem nyújtott be panaszt az túlszűfolttság miatt, nem vette igénybe a hátrány elhárítására alkalmas rendes jogorvoslatot, ezért részére nem vagyoni kártérítést nem lehetett megítélni.

Úgy vélem, hogy az EJEB és az EUB döntéseit egyáltalán nem lehet egymást kiegészítve értelmezni, hiszen eljárásaik nagymértékben különböznek. Az EUB az Aranyosi-ügyben azért vizsgálhatta az Alapjogi Charta kényszer tilalmáról rendelkező 4. cikkét, mert az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározat alkalmazása során a tagállamok uniós jogot hajtanak végre, azaz e tekintetben a Charta címzettjei az 51. cikk alapján. Ezzel szemben a tagállami büntetés-végrehajtási rendszerek működésére nincs uniós jogi aktus, annak szabályozását az Unió a tagállamok hatáskörében hagyta, ebből következően az EUB nem hozhat az EJEB-hez hasonlóan arról határozatot, hogy a magyar bv. intézetek zsúfoltsága sérti a Charta 4. cikkét. Ezáltal nem lehetséges az EUB döntésével indokolni az EJEB és a Kúria ítéleteitől eltérő álláspontot.

⁸⁶² Ezek a kúriai ítéletek az alábbiak: Pfv.III.22.056/2016/3. szám, Pfv.IV.22.125/2016/3. szám, Pfv.IV.22.029/2016/3. szám.

A bírói gyakorlatot vizsgálva szembetűnő, hogy a magyar bíróságok némileg ódzkodnak az EJEB döntéseire hivatkozni, az indokolások nagyon sok esetben kizárólag a mértékadó kúriai ítéletre utalnak.

Pf.V.20.143/2016/4. szám		
Győri Ítéltábla Pf.III.20.149/2016/4. szám	4 hónap	100 ezer Ft
Győri Ítéltábla Pf.V.20.118/2016/4. szám	50 nap	100 ezer Ft
Győri Ítéltábla Pf.V.20.107/2016/4. szám	52 nap	100 ezer Ft
Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.023/2016/4. szám	255 nap	300 ezer Ft
Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.076/2016/3. szám	10 hónap	300 ezer Ft
Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.049/2016/4. szám	66 nap	100 ezer Ft
Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.036/2016/5. szám	7 hónap	200 ezer Ft
Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.033/2016/5. szám	5 hónap	200 ezer Ft
Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.066/2016/4. szám	5 hónap	200 ezer Ft

Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.050/2016/5. szám	41 hónap	1 millió 400 ezer Ft
Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.037/2016/5. szám	7 hónap	200 ezer Ft
Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.054/2016/5. szám	5 hónap	200 ezer Ft
Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.086/2016/3. szám	34,5 hónap	1 millió 100 ezer Ft
Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.764/2016/9. szám	594 nap	800 ezer Ft

2017. január 1-jén lépett hatályba a bv. kódexet módosító 2016. évi CX. törvény. E törvény biztosítja immár azt a nemzeti szintű jogorvoslatot, amelyet a fogvatartottak igénybe vehetnek az alapvető jogaikat sértő elhelyezési körülmények miatt. A bv. kódex új, 10/A. §-ának (1) bekezdése alapján: *„Kártalanítás jár az elítéltnak vagy az egyéb jogcímen fogvatartottnak a fogvatartása során a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya és az ehhez esetlegesen kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény, különösen az illemhely elkülönítésének a hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés vagy rovarirtás (a továbbiakban együtt: alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények) által előidézett sérelem miatt. A kártalanítás minden egyes, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között eltöltött nap után jár. A kártalanítás megfizetésére az állam köteles.”* A (3) bekezdés úgy rendelkezik, hogy a kártalanítás egy napra eső összege legalább 1200, és legfeljebb 1600 forint.⁸⁶³

⁸⁶³ Egy 2017. július 31-i hír szerint mindezidáig a büntetés-végrehajtási bírók 212 esetben 120 371 950 forint kártalanítást ítéltek meg a panaszos fogvatartottaknak. <http://www.dehir.hu/belfold/120-milliot-fizetett-ki-iden-eddig-az-allam-rabok-nak/2017/07/31/> (2017.09.08.)

Megoldási módszerek

Az EJEB *pilot judgment* eljárását követően nem csak a joggyakorlat változott meg, hanem a magyar Kormány is elkezdett megoldást keresni a bv. intézetek túlzsúfoltságának enyhítésére. A kormányzat új börtönök építését irányozta elő, azonban a kapcsolódó nemzetközi ajánlások a férőhelybővítés helyett, de legalábbis mellett más megoldási javaslatokat kínálnak.

a) Börtönépítés

A Kormány által meghirdetett férőhely-bővítési program keretében 2019-ig nyolc új börtön építésére kerül(ne) sor hazánkban.⁸⁶⁴ A kialakítandó közel 6 000 férőhely megszüntetné a büntetés-végrehajtási intézetek túlzsúfoltságát, ezzel elejét venné az emberi méltóságot sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási igényeknek.⁸⁶⁵ Azonban a Magyar Helsinki Bizottság is rámutat, hogy a szigorú és szabadságvesztés-centrikus büntetőpolitika következtében 2019-ig ütemesen nőhet a fogvatartottak száma,⁸⁶⁶ így a férőhelybővítés nem valódi megoldás a telítettség problémájára, azt sokkal inkább a fogvatartotti létszám csökkentésével, alternatív büntetések alkalmazásával lehetne orvosolni. Ezt igazolja az az egyszerű tény is, hogy miközben a börtönök zsúfoltsága az utóbbi 20 évben kisebb eltérésekkel, de folyamatosan 130-140% körül mozog, addig a regisztrált bűncselekmények számában különösen az utóbbi 5 évben számottevő csökkenés volt megfigyelhető.⁸⁶⁷

⁸⁶⁴ A férőhely-bővítési programot a büntetés-végrehajtási intézetek nemzetközi elvárásoknak való megfelelésével összefüggő átfogó vizsgálat megállapításaihoz kapcsolódó intézkedésekről szóló 1040/2011. (III. 9.) Kormányhatározat hirdette meg. A beépítésre szánt ingatlanok kiválasztását követően az 1125/2016. (III. 10.) Kormányhatározat rendelkezett a férőhely-bővítéshez szükséges források biztosításáról, majd a 268/2016. (VIII. 31.) Kormányrendelet az új börtönépítési beruházásokkal összefüggő közigazgatási hatósági ügyeket nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű üggyé nyilvánította.

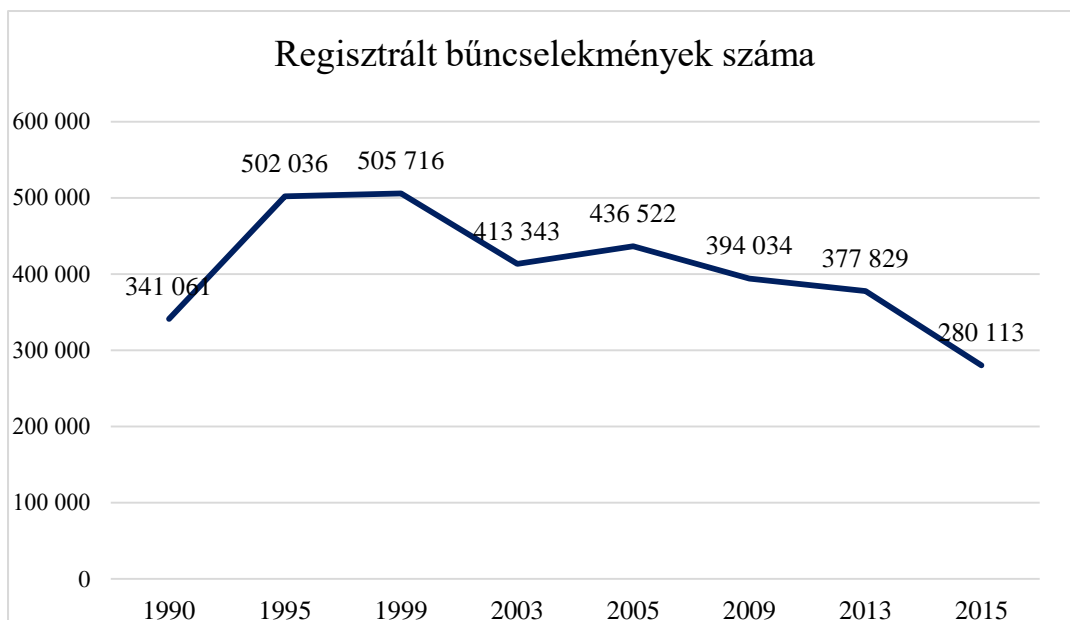
⁸⁶⁵ További pozitív hozadéka lehet az új börtönök építésének a munkahelyteremtés is. A BVOP 2016 júliusában tette közzé felhívását 2 500 álláshely betöltésére, elsősorban helyi lakosok jelentkezését várva. A felhívásra 2017 júliusáig több mint 6 ezren jelentkeztek, közülük 475 fő képzése kezdődött meg 2017 januárjában.

<http://bv.gov.hu/munkatarsakat-keres-a-buntetes-vegrehajtas> (2017.09.08.)

<http://bv.gov.hu/ujabb-411-bortonor-kezdi-meg-szolgalatat> (2017.09.08.)

⁸⁶⁶ <http://www.helsinki.hu/bortonzsufoltság-magyarorszagon/> (2017.09.08.)

⁸⁶⁷ *A regisztrált bűncselekmények és elkövetőik*, Központi Statisztikai Hivatal
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zjb002.html (2017.09.08.)

A börtönök megépítéséig az államot továbbra is terheli a fogvatartottakkal szembeni kártalanítási kötelezettség. Több mint valószínű azonban, hogy 2019-re nem készül el valamennyi börtön, mert 2017. május 10-én a BVOP eredménytelennek nyilvánította azt a közbeszerzési eljárást, amelyet négy új, egyenként 500 férőhelyes börtön megépítésére írtak ki. A börtönök a következő városokban épültek volna: Csenger, Heves, Kemece, Ózd.⁸⁶⁸ A helyzet ezáltal csak egy ponton változott: az Emberi Jogok Európai Bírósága helyett a magyar bíróságok fogják kártalanításban részesíteni a fogvatartottakat.

b) A büntetőpolitika enyhítése

Ahogy arra az Európai Börtön szabályok preambuluma rámutat,⁸⁶⁹ senkit sem lehet szabadságtól megfosztani, kivéve, ha a szabadságelvonást végső eszközként alkalmazzák és az összhangban áll a törvényekben meghatározott eljárásokkal. Ez az ajánlás, szemben a jelenlegi szabadságvesztés-centrikus hazai büntetőpolitikával, előnyben részesítené az olyan szabadságelvonással nem járó büntetéseket, mint például a közérdekű munka vagy a pénzbüntetés.⁸⁷⁰

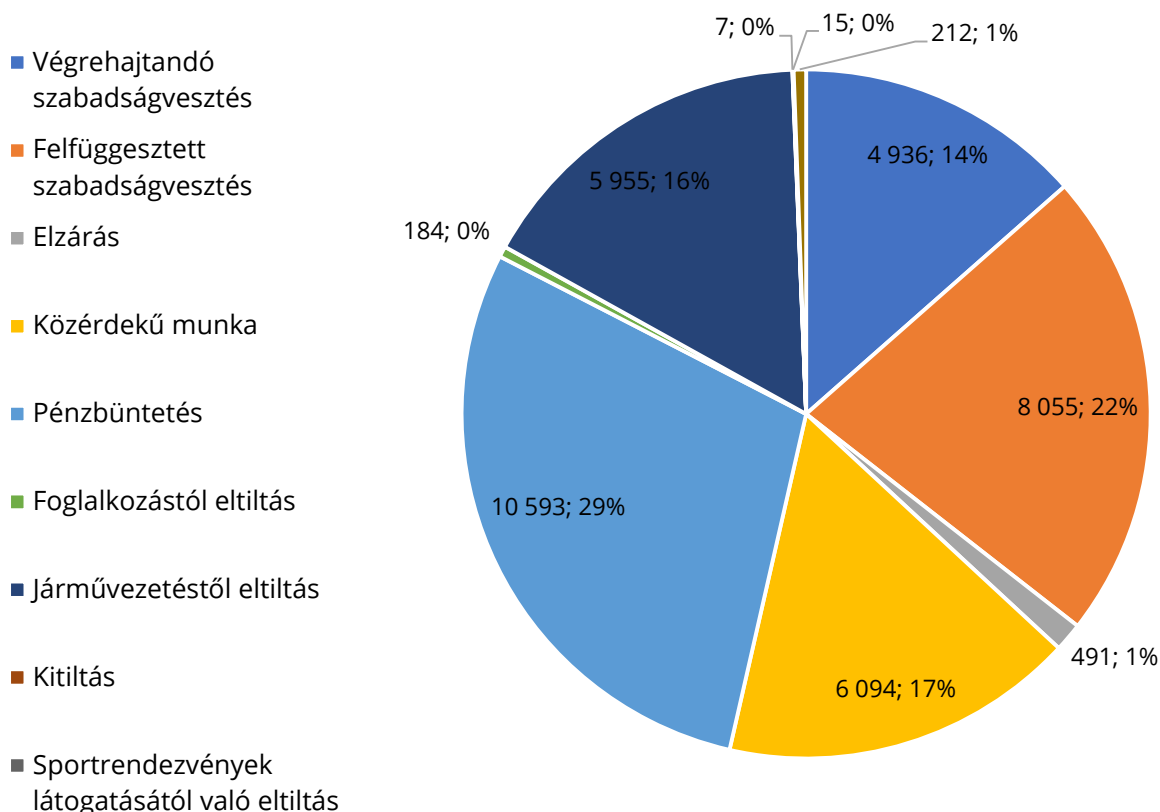
⁸⁶⁸ Magyarország-Budapest: Börtönépület kivitelezése, Tájékoztató az eljárás eredményéről.

<http://ted.europa.eu/udl?uri=TED%3ANOTICE%3A173893-2017%3ATEXT%3AHU%3AHTML&src=0#id64175-II>. (2017.09.08.)

⁸⁶⁹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2006) 2. számú ajánlása az Európai Börtön szabályokról.

⁸⁷⁰ Gönczöl Katalin már egy 1990-ben megjelent cikkében az alternatív büntetési formák szélesebb körű alkalmazásának szükségességére hívta fel a figyelmet a börtönépítési csökkenésének megoldásaként. GÖNCZÖL Katalin: *Csökkenthető-e a magyar börtönépítési költség? A magyar büntetőpolitika a 80-as években*, Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 1990/5., 67. oldal.

A jogerősen elítélt felnőttkorúakkal szemben kiszabott büntetések megoszlása 2015. I. félévében

A jogerősen kiszabott végrehajtandó szabadságvesztések az összes büntetések 14%-át tették ki 2015. év I. félévében.⁸⁷¹ Noha ez nem tűnik soknak, Magyarország mégis az élmezőnyben van a 100 ezer lakosra eső fogvatartottak – a szabadságvesztésüket töltő személyek mellett az előzetesen letartóztatottak is – számát tekintve az Európa Tanács tagállamai között.⁸⁷² A 180,8-as mutató annak fényében problémás, hogy a hazánkat megelőző 12 állam közül csak 4 állam⁸⁷³ nem tud 4 m²-nyi mozgásteret biztosítani a szabadságuktól megfosztott személyek számára. Ha pedig nem a CPT standardját, hanem az EJEB által az Ananyev-teszt alapján elvártakat alkalmazzuk, a helyzet még rosszabb, hiszen a 4 állam mindegyikében az egy fogvatartottra jutó mozgástér nagysága eléri a 3 m²-t.⁸⁷⁴ Magyarországon ez a szám mindössze 2,8 m², amely-

⁸⁷¹ *Jogerősen elítélt felnőttek megoszlása bűncselekmények és büntetés, intézkedés szerint (2015. I. félév – országos).*
<http://birosag.hu/kozerdeku-informaciok/statisztikai-adatok/statisztika-fk-ff> (2017.09.08.)

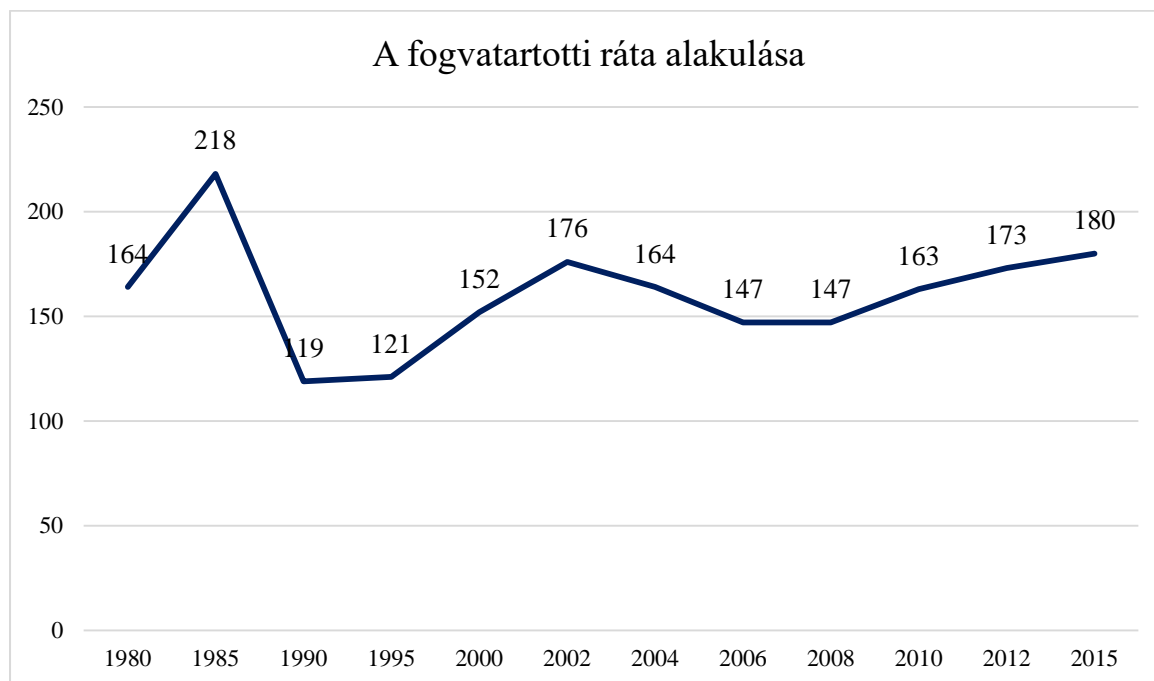
⁸⁷² A 47 tagállamból a következők előzik meg hazánkat: Albánia, Azerbajdzsán, Csehország, Észtország, Grúzia, Lettország, Litvánia, Moldova, Lengyelország, Oroszország, Szlovákia, Törökország.

AEBI, Marcelo F. – TIAGO, Mélanie M. – BURKHARDT, Christine: *SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations, Survey 2015*, Strasbourg: Council of Europe, 2015., 47. oldal.

⁸⁷³ 2 államról, Litvániáról és Törökországról nem áll rendelkezésre adat arra vonatkozóan, hogy mekkora az egy fogvatartottra eső átlagos mozgástér nagysága.

⁸⁷⁴ Észtországban és Lengyelországban pontosan 3, Moldovában 3,4, Szlovákiában 3,5 m² az egy fogvatartottra eső mozgástér. AEBI – TIAGO – BURKHARDT *i.m.* 34. oldal.

lyel az utolsó helyet foglaljuk el az ET tagállamai között. A magas fogvatartotti ráta tehát önmagában nem jelenti azt, hogy egy ország bv. rendszere túlterhelt lenne, így például Albániában 100 ezer lakosra 207,2 fogvatartott jut, ennek ellenére 5,3 m²/fő a mozgásterre vonatkozó mutatója az államnak.⁸⁷⁵

A fogvatartotti ráta⁸⁷⁶ alakulása több okra vezethető vissza. Így a rendszerváltást és az ezzel járó politikai, társadalmi, gazdasági átalakulást követően a börtönnépesség az amnesztiáknak köszönhetően csökkent, majd azonban a bűnözés erőteljes növekedésével ismételtelen emelkedni kezdett.⁸⁷⁷ A 2002-2010 közötti időszakban bekövetkezett csökkenés véleményem szerint egyértelműen összefüggésbe hozható azzal, hogy 2003. március 1-jével a 2003. évi II. törvény hatályon kívül helyezte a régi Btk. középértékes büntetéskiszabásra vonatkozó rendelkezését, valamint a feltételes szabadságra bocsátás és a szabadságvesztés végrehajtása felfüggesztésének lehetőségével kapcsolatos több kizáró okot is.⁸⁷⁸ E módosításokat a jogalkotó – nézeteim szerint helyesen – azzal indokolta, hogy a büntetések szigorításától nem várható a bűnözés hatékonyabb visszaszorítása, célkitűzésként pedig meghatározta, hogy a bíróságok csak abban az esetben szabjanak ki végrehajtandó szabadságvesztést, ha a Btk.-ban foglalt büntetési célok más büntetéssel nem érhetők el.⁸⁷⁹

⁸⁷⁵ AEBI – TIAGO – BURKHARDT *i.m.* 34. oldal.

⁸⁷⁶ <http://www.prisonstudies.org/country/hungary> (2017.09.08.)

⁸⁷⁷ NAGY Ferenc – JUHÁSZ Zsuzsanna: *A fogvatartotti rátáról nemzetközi összehasonlításban*, Börtönügyi Szemle, 2010/3., 9-10. oldal.

⁸⁷⁸ 2003. évi II. törvény 88. § (1) bekezdés e) pont.

⁸⁷⁹ A 2003. évi II. törvény általános indokolása, I. pont.

A 2009. évi LXXX. törvény által érvényesített kettős nyomtávú büntetőpolitikától elszakadva a három csapás elnevezéssel ismertté vált 2010. évi LVI. törvény kizárólag a szigorítás irányába haladt tovább annak ellenére,⁸⁸⁰ hogy a regisztrált bűncselekmények száma 2005 óta folyamatosan csökkent.⁸⁸¹ A törvény újból bevezette a középértékes büntetést, szigorította a bűnismétlők és a bűnhalmazat esetén kiszabható büntetéseket.

Ennek az egyre szigorodó kriminálpolitikának az eredményeként született meg a 2012. évi C. törvény is, amely az elterelés és az alternatív szankciók irányvonala helyett a megtorlást és a szabadságvesztés-centrikus szankcionálást részesítette előnyben.⁸⁸² A fogvatartotti létszámot tekintve a jogszabályi háttér megváltozása 5-7 év után csapódik le,⁸⁸³ ezért ha megvizsgáljuk a 2003. évi II. törvény és a 2010. évi LVI. törvény, valamint az új Btk. által fémjelzett időszakokat, szembetűnő a különbség. 2008-ban „mindössze” 118%-os volt a magyar bv. intézetek zsúfoltsága és a fogvatartotti ráta is 147-et mutatott. 2013-ban már 143%, 2014-ben pedig 141%-os volt az átlagtelítettség. A legújabb adatok 2015-re vonatkozóan 128%-os zsúfoltságot jeleznek, a megelőző évekhez képest azonban legfőképp annak köszönhetően csökkent ez a szám 128%-ra, mert egy közel 900 fős férőhelybővítés történt több bv. intézetben.⁸⁸⁴

A szigorú hazai büntetőpolitikát jelzi a hosszú időtartamú, azaz az 5 évi vagy ennél hosszabb szabadságvesztések nagy száma is.⁸⁸⁵

⁸⁸⁰ HATI Csilla: *A büntetéskiszabási szemlélet alakulása – a büntető kódex folyamatos módosításának tükrében*, http://www.debreceijogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_buntetes kiszabasi_szemlelet_alakulasa_a_bunteto_kodex_folyamatos_modositasanak_tukreben/ (2017.09.08.)

⁸⁸¹ Lásd 19. oldal.

⁸⁸² NAGY Ferenc: *A szabadságelvonással járó szankciókról az új Btk.-ban*, *Börtönügyi Szemle*, 2014/4., 1. oldal, BÁRÁNDY Gergely – BÁRÁNDY Alíz: *Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezéseiről*, <http://ujbtk.hu/barandy-gergely-phd-barandy-aliz-gondolatok-az-uj-bunteto-torvenykonyv-elvi-jelentosegu-rendelkezeseirol/> (2017.08.30.)

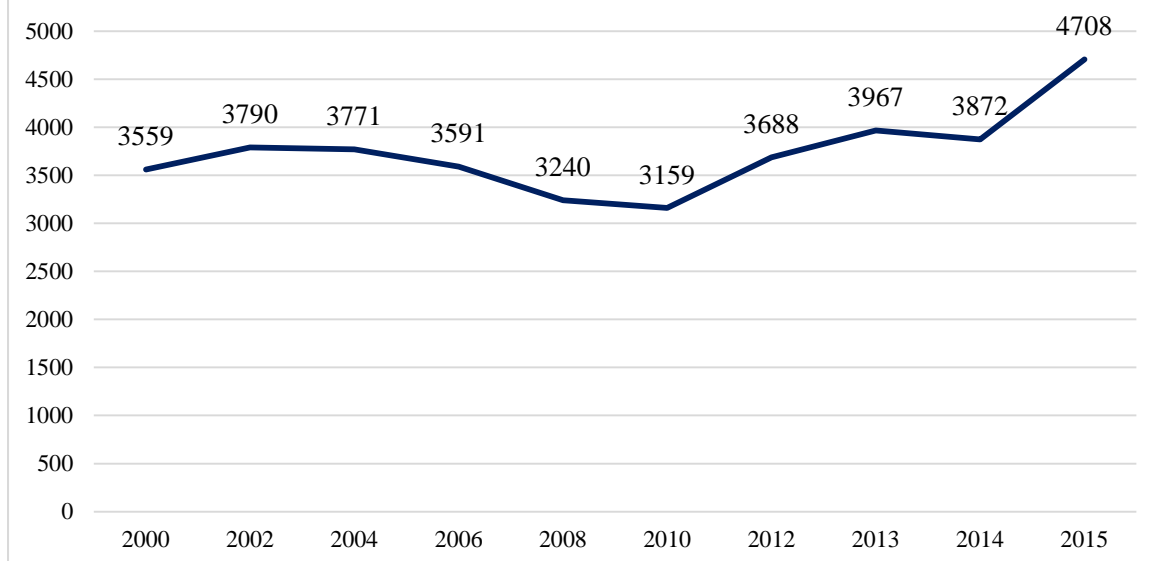
⁸⁸³ CSÓTI András: *A büntetőjog változásainak hatása a büntetés-végrehajtási szervezetre*, *Börtönügyi Szemle*, 2011/2., 1. oldal.

⁸⁸⁴ *Börtönstatisztikai Szemle*, 2016/1., 8. oldal.

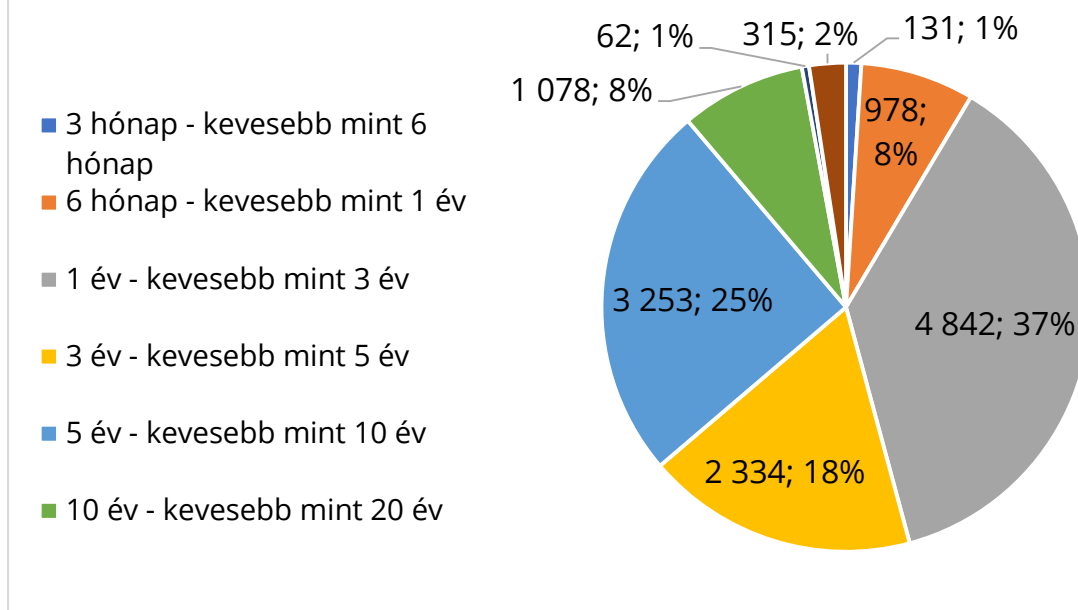
⁸⁸⁵ A diagramok az Európa Tanács statisztikai adatai alapján készültek.

<http://wp.unil.ch/space/space-i/annual-reports/> (2017.08.30.)

A hosszú időtartamú szabadságvesztések számának alakulása

A szabadságvesztés-büntetések időtartam szerinti megoszlása 2015-ben

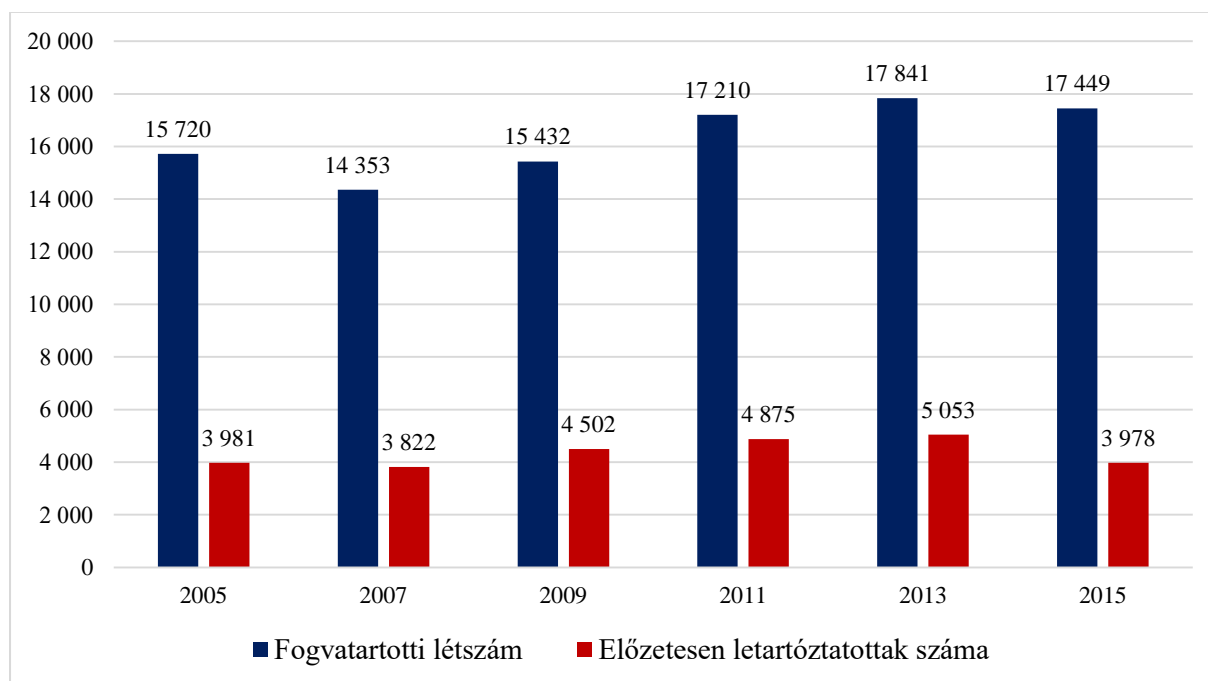
A hosszú időtartamú szabadságvesztések számának alakulásából ugyancsak jól látható a 2010. évet megelőző és az azt követő időszak közötti eltérés.

Csóti András szerint az átlagtelítettségben bekövetkezett emelkedés nem elsősorban a büntetőpolitikai változások folytán történt, és a hazai börtönnépesség száma azoktól függetlenül is

jelentősen emelkedik.⁸⁸⁶ Elfogadva véleményét, valamint visszautalva arra, hogy a börtönnépesség létszáma több tényező, így a büntetőpolitika irányvonala mellett a társadalmi, gazdasági hatások függvényében is változik, úgy gondolom, hogy egyértelműen megállapítható a szigorú büntetőpolitika és a bv. intézetek telítettsége, a fogvatartotti ráta, valamint a hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélték száma közötti okozatosság. Ebből következően, ahogyan azt a 2003. évi II. törvény is jól mutatja, a zsúfoltság enyhítésének járható és igen hatékony útja a kriminálpolitika enyhítése.

c) Az előzetesen letartóztatottak számának csökkentése

Ahogyan a szabadságvesztés esetében, úgy az előzetes letartóztatás elrendelésekor is azt az alapelvet kell figyelembe venni, hogy az ítélethozatalt megelőző fogva tartás kivételes intézkedés, sohasem lehet kötelező, és csak abban az esetben alkalmazható, ha a körülmények feltétlenül szükségessé teszik.⁸⁸⁷ Ennek ellenére, amint az az alábbi diagramból is jól látható, az előzetesen letartóztatottak átlagosan a teljes fogvatartotti létszám egynegyedét teszik ki.⁸⁸⁸

Az előzetesen letartóztatottak helyzetét illetően nemcsak a valamennyi fogvatartottat sújtó zsúfoltság okoz problémát, hanem a kényszerintézkedés elrendelésének és meghosszabbításának indokoltsága is. Ezzel kapcsolatban a hazai szakirodalmat illetően sincs egyetértés, vajon a bí-

⁸⁸⁶ Csóti [2011.] i.m. 6. oldal.

⁸⁸⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (80) 11. számú ajánlása az ítélethozatalt megelőző fogva tartásról.

⁸⁸⁸ A diagram a Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyvei alapján készült.

róságok eleget tesznek-e indokolási kötelezettségüknek, vagy pusztán mechanikusan megismétlik a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 129. § (2) bekezdésének valamely pontját.⁸⁸⁹ Az előzetes letartóztatás helyett rendelkezésre álló kényszerintézkedések (lakhelyelhagyási tilalom, házi őrizet,⁸⁹⁰ távollattartás, óvadék) gyakoribb alkalmazása mellett szóló érv az is, hogy az Emberi Jogok Európa Bírósága számos esetben elmarasztalta hazánkat az ésszerűtlenül hosszú ideig tartó előzetes letartóztatások és ezáltal az EJEE 5. cikkének⁸⁹¹ sérelme miatt.

Az EJEB több jelentős ítéletén keresztül dolgozta ki azt a három pontból álló szempontrendszert, amelyet az előzetes letartóztatások vonatkozásában vizsgál:

- az előzetes letartóztatás elengedhetetlen feltétele (*conditio sine qua non*) a bűncselekmény elkövetésének ésszerű gyanúja, amely azonban az idő előre haladtával veszít a jelentőségéből;⁸⁹²
- az előzetes letartóztatás meghosszabbítását ezért a nemzeti bíróságoknak az EJEB által relevánsnak és elégségesnek tekintett indokokkal kell alátámasztaniuk;⁸⁹³ valamint
- az eljárás folyamán valamennyi érintett hatóságnak kellő gondossággal kell eljárnia.⁸⁹⁴

Hazánkkal szemben az EJEE 5. cikke (3) bekezdésének megsértése miatt az első ítélet az *Imre kontra Magyarország ügyben* született, melyet számos további döntés követett. Ezen ítéletek lényegi rendelkezéseit az alábbi táblázat foglalja össze:

	Az ítélethozatal időpontja	Az ítélet legfontosabb megállapításai
<i>A.B. kontra Magyarország</i>	2013. április 16.	A megalapozott gyanú tárgyát képező zsarolás bűncselekmény tárgyi súlya bár releváns, az idő múlásával nem

⁸⁸⁹ Lásd például: Szabó Krisztián: *Gondolatok az előzetes letartóztatás gyakorlatáról*, Magyar Jog, 2014/12. szám, 725-729. oldal, Matusik Tamás: *Gondolatok az előzetes letartóztatás hazai gyakorlatát ért kritikák kapcsán*, Magyar Jog, 2015/5. szám, 289-293. oldal.

⁸⁹⁰ A túlzásfoltosság csökkentése érdekében teendő intézkedések tekintetében a Magyar Helsinki Bizottság az előzetes letartóztatás helyett a házi őrizet gyakoribb elrendelését szorgalmazza.

http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Varga_v_Hungary_hatteranyag.pdf (2017.09.08.) 6. oldal.

⁸⁹¹ „Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Szabadságától senkit sem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben meghatározott eljárás útján: ... c) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel abból a célból, hogy e bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé állítsák, vagy amikor ésszerű oknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák bűncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben.”

⁸⁹² *Stögmüller kontra Ausztria*, ECtHR, 1969. november 10-i ítélet (ügyszám: 1602/62).

⁸⁹³ *Wemhoff kontra Németország*, ECtHR, 1968. június 27-i ítélet (ügyszám: 2122/64), *Neumeister kontra Ausztria*, ECtHR, 1968. június 27-i ítélet (ügyszám: 1936/63).

⁸⁹⁴ Lásd bővebben: Elek Balázs: *Az előzetes letartóztatás indokolása az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának tükrében*.

<http://ujbtk.hu/dr-elek-balazs-az-elozetes-letartoztatás-indokolása-az-európai-emberi-jogi-biroság-gyakorlatának-tükrében/> (2017.09.08.)

		elégleges indoka az előzetes letartóztatás meghosszabbításának. ⁸⁹⁵
<i>Baksza kontra Magyarország</i>	2013. április 23.	A nemzeti bíróságnak a szökés veszélyével kapcsolatban figyelembe kell vennie a kérelmező megfelelő családi hátterét és rendszeres jövedelmét. ⁸⁹⁶
<i>Bandur kontra Magyarország</i>	2016. július 5.	Az előzetes letartóztatás időtartamának ésszerűsége nem ítéhető meg <i>in abstracto</i> , azt a konkrét ügy speciális körülményei alapján kell megvizsgálni. ⁸⁹⁷
<i>Galambos kontra Magyarország</i>	2015. július 21.	Az EJEE 5. cikke hatálya alá tartozik és szabadságtól megfosztásnak minősül a házi őrizet is. ⁸⁹⁸
<i>Gál kontra Magyarország</i>	2014. március 11.	Az eljárás során bekövetkező új fejlemények megkövetelik az olyan bírósági indokolást, amely kiterjed az előzetes letartóztatás ismételt elrendelése szükségességére is. ⁸⁹⁹
<i>Hagyó kontra Magyarország</i>	2013. április 23.	Az EJEE 5. cikke (3) bekezdéséből nem következik olyan, a részes államokat terhelő kötelezettség, hogy a letartóztatott személyeket nem megfelelő egészségi állapotukra tekintettel szabadlábra kellene helyezni. ⁹⁰⁰
<i>Hunvald kontra Magyarország</i>	2013. december 10.	Nem tulajdonított jelentőséget az EJEB ítéletében a kérelmező egészségi állapotának, mivel a számára szükséges

⁸⁹⁵ *A.B. kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. április 16-i ítélet (ügyszám: 33292/09) 25. pont.

⁸⁹⁶ *Baksza kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. április 23-i ítélet (ügyszám: 59196/08) 36. pont.

⁸⁹⁷ *Bandur kontra Magyarország*, ECtHR, 2016. július 5-i ítélet (ügyszám: 50130/12) 60. pont. Lásd még: *Süveges kontra Magyarország*, ECtHR, 2016. január 5-i ítélet (ügyszám: 50255/12).

⁸⁹⁸ *Galambos kontra Magyarország*, ECtHR, 2015. július 21-i ítélet (ügyszám: 13312/12) 19. pont.

⁸⁹⁹ *Gál kontra Magyarország*, ECtHR, 2014. március 11-i ítélet (ügyszám: 62631/11) 47. pont.

⁹⁰⁰ *Hagyó kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. április 23-i ítélet (ügyszám: 52624/10) 57. pont. Lásd még: *X.Y. kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. március 19-i ítélet (ügyszám: 43888/08).

		kezelések a bv. intézetben rendelkezésére álltak, azokat kifejezetten ő utasította el. ⁹⁰¹
<i>Maglódi kontra Magyarország</i>	2004. november 9.	Nem elégséges a kérelmező szökésének veszélyét mindössze azzal indokolni, hogy a gyanú tárgyává tett emberölés különös tárgyi súlyú bűncselekmény. ⁹⁰²
<i>Nagy Gábor kontra Magyarország</i>	2014. február 11.	A fogva tartás időtartamát, legyen az bármilyen rövid, a nemzeti hatóságoknak kell meggyőzően indokolniuk. Az EJEB ebben az ügyben egy 4 hónapig és 9 napig tartó előzetes letartóztatás észszerűtlen hossza miatt marasztalta el Magyarországot. ⁹⁰³
<i>Szepesi kontra Magyarország</i>	2010. december 21.	Az eljárás során a vádiratot 2004. július 5-én nyújtották be, melyet követően az ügy tárgyalása 2005. május 9-én kezdődött meg. A 10 hónapos inaktív periódus összeegyeztethetetlen a nemzeti hatóságokat terhelő kellő gondosság követelményével. ⁹⁰⁴

d) A már kiszabott, végrehajtandó szabadságvesztés időtartamának csökkentése

A büntetés-végrehajtási intézet elhagyásának vannak rövidtávú⁹⁰⁵ és tartós formái. Utóbbiak azok, amelyek érdemben hozzájárulhatnak a telítettség csökkentéséhez. Ezek a feltételes szabadságra bocsátás és a reintegrációs őrizet, melyeket az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (92) 16. számú, a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályairól szóló ajánlása sze-

⁹⁰¹ *Hunvald kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. december 10-i ítélet (ügyszám: 68435/10) 41. pont.

⁹⁰² *Maglódi kontra Magyarország*, ECtHR, 2004. november 9-i ítélet (ügyszám: 30103/02) 39. pont.

⁹⁰³ *Nagy Gábor kontra Magyarország*, ECtHR, 2014. február 11-i ítélet (ügyszám: 33529/11) 25. pont.

⁹⁰⁴ *Szepesi kontra Magyarország*, ECtHR, 2010. december 21-i ítélet (ügyszám: 7983/06) 28. pont.

⁹⁰⁵ Ezek a látogató bv. intézeten kívüli fogadása (2013. évi CCXL. törvény 178. §), a kimaradás (179. §) és az eltávozás (104. § (3) bekezdés, 180. §). Említést érdemel még, hogy a 187. §-ban meghatározott társadalmi kötődés programban részt vevő elítélt jogosult felügyelet nélkül külső munkahelyen dolgozni, valamint tanulmányokat és képzéseket a bv. intézeten kívül folytatni.

rinti közösségi szankcióknak is tekinthetünk. A fogalom azokat a büntetéseket és intézkedéseket foglalja magában, amelyek az elkövetőt a közösségen belül tartják, ugyanakkor bizonyos feltételek és/vagy kötelezettségek előírásával egyidejűleg a szabadságát is korlátozzák, mely előírásokat erre a célra rendelt szervek hajtanak végre.⁹⁰⁶ Az R (2000) 22. számú ajánlás a közösségi szankciókhoz sorolja a feltételes szabadságra bocsátást és a mozgásszabadság elektronikus eszközzel történő korlátozását is.⁹⁰⁷

A feltételes szabadság már a Csemegi-kódex óta ismert jogintézménye a magyar büntetőjognak.⁹⁰⁸ A határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás hatályos feltételeit a Btk. 38-40. §-ai, valamint a bv. kódex 188-190. §-ai tartalmazzák.⁹⁰⁹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (99) 22. számú, a börtönök túlszűfoltóságáról és a börtönnépeség inflálódásáról szóló ajánlása a feltételes szabadságra bocsátást az egyik leghatékonyabb intézkedésnek tekinti, amely nemcsak csökkenti a tényleges fogva tartás hosszát, hanem elősegíti az elítélt társadalomba való visszailleszkedését is. Ennek ellenére egyes szerzők a kedvezőtlen visszaesési mutatók miatt megalapozatlannak tartják a jogintézmény széleskörű alkalmazását.⁹¹⁰ Úgy gondolom, korántsem helytálló a visszaesők számából azt a következtetést levonni, hogy kevesebb elítéltet kellene feltételes szabadságra helyezni. Akik ebben a kedvezményben nem részesülnek, több ideig vannak kitéve a börtönkörnyezet negatív hatásainak, melyek – szemben a feltételes szabadsággal, amely az elítélt társadalomba való visszailleszkedését szolgálja – a fogvatartottat éppen az ismételt bűnelkövetés irányába terelik. Egyetértek Végh Marianna azon állításával, hogy a feltételes szabadság jogintézménye jobban elősegíti a visszaesés megelőzését, mint a büntetés teljes kitöltése.⁹¹¹ A feltételes lévők bűnisméltelésének és bűnözői életvitelének megakadályozására megoldás lehet a pártfogó felügyelet gyakoribb alkalmazása – hiszen azt csak a visszaeső, illetve életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadságra bocsátása esetén kötelező elrendelni –, valamint annak hatékonyabbá tétele, az elítélt számára előírt kötelező magatartási szabályok betartásának fokozott felügyelete. Ehhez azonban a pártfogó felügyelők létszámának növelése lenne szükséges, mivel az nem igazodott a növekvő esetszámhoz, az ügyteher miatt pedig nem jut elég idő a szabadságvesztésből szabadultak társadalmi integrációjának elősegítésére.⁹¹² Nem a feltételes szabadság gyakori alkalmazása vezet a visszaeséshez, hanem a megfelelő utógondozási rendszer hiánya, amely nélkül a büntetés-végrehajtásban zajló reintegrációs programok sem érnek semmit.⁹¹³

⁹⁰⁶ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (92) 16. számú ajánlása, Melléklet 1. pont.

⁹⁰⁷ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2000) 22. számú ajánlása, II. számú melléklet 1. pont.

⁹⁰⁸ NAGY Anita: *Közösségi szankciók a büntetés-végrehajtásban*, In: RÓTH Erika (szerk.): *Decem anni in Europaea Unione V.: tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2016., 98-101. oldal.

⁹⁰⁹ Ezekről lásd bővebben: NAGY [2016.] *i.m.* 101-104. oldal.

⁹¹⁰ POLGÁR András: *Gondolatok a feltételes szabadságra bocsátásról. A jogintézmény fogalma, célja, funkciói*, Börtönügyi Szemle, 2014/2., 5. oldal.

⁹¹¹ VÉGH Marianna: *A feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet mint a reintegráció elemei*, In: HACK Péter (szerk.): *Kodifikációs kölcsönhatások: tanulmányok Király Tibor tiszteletére*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016., 262. oldal.

⁹¹² Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2987/2012. számú ügyben, 53. oldal.

⁹¹³ BORBÍRÓ Andrea – SZABÓ Judit: *Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a*

A feltételes szabadság mellett a büntetés-végrehajtási intézet tartós elhagyásának formája a reintegrációs őrizet is. A 2014. évi LXXII. törvénnyel az új bv. kódexbe iktatott jogintézményt céljait tekintve a jogalkotó az elítélt társadalomba való visszailleszkedését, valamint a bv. intézetek telítettsége csökkentését elősegítő eszköznek szánta.⁹¹⁴ A 2015. április 1-jei bevezetését követően 2015-ben összesen 240 esetben engedélyezte a bv. bíró a reintegrációs őrizet alkalmazását,⁹¹⁵ amely 2016-ra 522 esetre nőtt.⁹¹⁶ A bv. kódex 187/A. §-ában foglalt feltételrendszer⁹¹⁷ 2017. január 1-jével módosult annak érdekében, hogy a reintegrációs őrizetbe helyezhető elítéltek köre bővüljön, mivel az eredetileg megállapított követelményeknek 2015-ös elemzések szerint a teljes fogvatartotti létszámból maximum 300-350 fogvatartott felelt meg, amely előrejelzés be is igazolódott.⁹¹⁸ A módosítás folytán immár nemcsak azok részesülhetnek e kedvezményben, akiket első ízben ítétek végrehajtandó szabadságvesztésre, hanem a visszaesőnek nem minősülő bűnismétlők is, továbbá a 187/A. § (1) bekezdésének c) pontja immár csak azt kívánja meg, hogy az elítélt 5 évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztés-büntetést töltsön, tekintet nélkül annak végrehajtási fokozatára. Ezáltal a büntetésüket fegyházban töltő elítéltek is immár reintegrációs őrizetbe helyezhetők. A bv. intézetek tehermentesítését szolgálja az is, hogy az elítélt számára a korábbi rendelkezéssel szemben már nem 6, hanem gondatlan bűncselekmény elkövetése miatt kiszabott szabadságvesztés esetén 12, ezen kívül pedig 10 hónapra engedélyezhető a reintegrációs őrizet.⁹¹⁹

A túlszűfolttság csökkentésének további eszközei lehetnek még:

- a bv. rendszer maximális feltöltöttségi szintjének elérése esetén egyes országokban korlátozzák vagy megszakítják az újabb befogadásokat, valamint várólistát készítenek azon fogvatartottak felvételéhez, akik szabadlábon hagyása nem jelent súlyos biztonsági kockázatot;⁹²⁰
- csak rövidtávon enyhíti a problémát az amnesztia alkalmazása, amely nemcsak társadalmi feszültséget indukálhat, hanem nemzetközi példák alapján gyors és nagymértékű visszaeséshez vezet, ezért hatékonysága is megkérdőjelezhető;⁹²¹
- az új bv. kódex bevezette a „szabadságvesztés megkezdése a BVOP felhívása alapján”

nemzetközi kutatások fényében, 31. oldal.

http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_49_2012/010_borbiro-szabo.pdf (2017.09.08.)

⁹¹⁴ Kommentár a büntetés-végrehajtási törvényhez.

⁹¹⁵ A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2015., 25. oldal.

⁹¹⁶ A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2016., 36. oldal.

⁹¹⁷ Lásd bővebben: VÉGH *i.m.* 265-266. oldal.

⁹¹⁸ LAJTÁR József: *A zsúfolttság csökkentésének gyakorlati megoldásai*, Belügyi Szemle, 2015/11., 20. oldal.

⁹¹⁹ 2013. évi CCXL. törvény 187/A. § (1a) bekezdés.

⁹²⁰ CSÓTI András: *A magyar bv. intézetek túltelítettsége, a zsúfolttság csökkentésének útjai*, Belügyi Szemle, 2015/11., 8. oldal.

⁹²¹ CSÓTI [2015.] *i.m.* 11. oldal.

elnevezésű jogintézményt. Ezzel a bv. szervezet közvetlenül hatással lehet a szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatos feladatok ütemezésére,⁹²² illetve további pozitívuma, hogy a BVOP a végrehajtás megkezdésére kijelölt bv. intézet kiválasztásánál – több másik szempont mellett – figyelembe veszi a telítettséget is.

Egyéb egyezményesértő körülmények

Az Ananyev-teszt alapján nemcsak a szűkös mozgástér, hanem a bv. intézet egyéb tárgyi feltételei, így a nem megfelelő szellőzés és világítás, a zárkától le nem választott mosdóhelyiségek, valamint az elítélteknek engedélyezett szabad levegőn tartózkodás hossza is az emberséges bánásmód körében értékelendő szempontok. A magyar büntetés-végrehajtási rendszerben a túlszűfolttság mellett a fogvatartottak egészségügyi ellátásának biztosítása okoz még gondot. E törvényi kötelezettség⁹²³ nem megfelelő teljesítése eddig azokban az esetekben vezetett az EJE 3. cikke sérelméhez, amikor egy már eleve beteg személy elhelyezését kellett megoldania az adott bv. intézetnek.⁹²⁴ Így a már említett, *Hagyó kontra Magyarország ügyben* nemcsak az előzetes letartóztatás ésszerűtlen hossza és az 5. cikk megsértése miatt marasztalta el hazánkat az EJE, hanem a kérelmezőt ért embertelen bánásmód okán is. A túlsúlyos kérelmező már a letartóztatását megelőzően légzőrendszeri megbetegedésekben, így asztmában és arcüreggyulladásban szenvedett. Ennek ellenére több mint 4 hónapig olyan zárkában volt elhelyezve, ahol az egy főre jutó mozgástér csak 3,52 m² volt, a berendezési tárgyakat is beleértve. A nedves és penészes zárkában tovább romlott az egészségi állapota, és csak 6 hónap elteltével engedélyezték számára a napi 1 óránál hosszabb szabad levegőn tartózkodást. Mindezek együttesen olyan fokú szenvedést okoztak a kérelmezőnek, hogy azt az EJE embertelen bánásmódként értékelte.⁹²⁵

Az *Engel kontra Magyarország ügy*⁹²⁶ kérelmezőjének az elfogása során súlyosan megsérült a gerince, mindkét lábára lebénult. A 100%-osan rokkant kérelmező önmagáról gondoskodni nem tudott, az őrszemélyzet pedig nem nyújtott számára segítséget a mindennapi teendők elvégzéséhez, ezért legfeljebb a zárkatársaira számíthatott, ha például meg akart fürödni. IV. biztonsági fokozatú elítéltként egészségi állapota ellenére valamennyi alkalommal, amikor szállították, megbilincseltek. Miközben a fogyatékkal élő elítéltek sajátos védelemre lennének jogosultak,⁹²⁷ elhelyezésüket évtizedek óta nem tudja megoldani a büntetés-végrehajtás. Az *Engel-*

⁹²² PALLO József: *Új horizontok a büntetés-végrehajtási jogban*, In: HACK Péter (szerk.): *Kodifikációs kölcsönhatások: tanulmányok Király Tibor tiszteletére*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016., 241. oldal.

⁹²³ 2013. évi CCXL. törvény 98. § (1) bekezdés c) pont, 122. § a) pont.

⁹²⁴ Ebben az esetben a fogvatartott betegségéből fakadó speciális szükségleteknek megfelelő elhelyezési körülményeket kell biztosítani a bv. intézetnek. *Farbtuhs kontra Lettország*, ECtHR, 2004. december 2-i ítélet (ügyszám: 4672/02) 56. pont.

⁹²⁵ *Hagyó kontra Magyarország*, 37-47. pont.

⁹²⁶ Lásd bővebben: SZIRBIK Miklós: *Az Engel-ügy: a mozgásképtelen és súlyosan beteg fogvatartottakkal való bánásmód egyes kérdéseiről*, Jogesetek Magyarázata, 2011/2., 78-82. oldal.

⁹²⁷ 2013. évi CCXL. törvény 122. § j) pont.

ügyben hozott marasztaló ítélet „előzménye”, a *P.M. kontra Magyarország ügy*, melynek tényállása szinte teljes mértékben megegyezik az előbbiével. A deréktól lefelé lebénult kérelmező 1988-tól 1997-ig töltötte szabadságvesztés-büntetését. Ennek folyamán terápiás kezeléséről nem gondoskodtak, segítség nélkül az 1 órás szabad levegőn való tartózkodását sem tudta megoldani, egy hároméves periódus alatt mindössze 2-3 alkalommal hagyta el a zárkáját. Húgyhólyag-problémái miatt felnőtt-pelenkát kellett hordania, de azokat is csak segítséggel tudta cserélni, amelyre sokszor nem került sor. Az *Engel-ügyben* 12 ezer eurós kártérítést ítél meg az EJEB a kérelmezőnek, a *P.M.-ügyben* ugyanakkor még csak a jogsértés megállapítására került sor az Emberi Jogok Európai Bizottsága részéről.⁹²⁸ E helyütt említhető még a *Z.H. kontra Magyarország ügy* is, melynek mentálisan beteg, siketnéma panaszoza 3 hónapot töltött előzetes letartóztatásban. A hivatalos jelnyelvet nem ismerte, egyedül az édesanyjával tudott kommunikálni, így az ebből és a fogyatékoságából eredő elzártság és tehetetlenség érzése embertelen és megalázó bánásmódot eredményezett.⁹²⁹ Nemcsak az EJEB ítéletei, hanem az alapvető jogok országgyűlési biztosának 2009-es jelentése is azt támasztja alá, hogy a fogyatékkal élő elítéltek elhelyezése nincs összhangban az emberi méltósághoz való jog, illetve a legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog követelményeivel.⁹³⁰ Az ezeknek való megfelelés érdekében azonban történtek és történnek fejlesztések a büntetés-végrehajtási intézetekben, az akadálymentesített körletrészek és zárkák kialakításának nehézsége ugyanakkor ismét a két legfőbb problémára vezethető vissza: a férőhelyek korlátozott számára és a pénzügyi források szűkösségére.⁹³¹

Egy másik speciális fogvatartotti csoportot, a különösen veszélyes elítélteket érintő döntés említhető még ezen alcímben: a *Csüllög kontra Magyarország ügy* ítélete. A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 1-1/51/2003. (IK Bv. Mell. 7.) OP intézkedése alapján a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtönben, valamint a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben Különleges Biztonságú Körlet (KBK) működött, ahol a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet alapján a IV. biztonsági csoportba sorolt, valamint az olyan elítélteket lehetett elhelyezni, akik életének vagy testi épségének a védelme más módon nem volt biztosítható. A KBK-ben fogva tartott kérelmező elhelyezését rendszeresen indokolás nélkül meghosszabbították, zárkájában nem volt megfelelő a szellőzés és csak mesterséges világításban részesült. Az EJEB szerint ugyan teljes izolációról esetében nem volt szó, hiszen havonta egy vagy két alkalommal látogatókat fogadhatott, azonban az elhelyezés időtartama és annak körülményei is oly mértékű szenvedést okoztak, amely az embertelen és megalázó bánásmód tilalmába ütközött.⁹³² Az egyezményesértést a jogalkotó

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (98) 7. számú, a börtönön belüli egészségügyi ellátás etikai és szervezeti aspektusairól szóló ajánlása alapján a fogyatékkal élő fogvatartottak számára is, amennyire az lehetséges, normális életet kell biztosítani a büntetés-végrehajtási intézetben, ideértve akár az olyan strukturális munkálatokat is, amelyek lehetővé teszik a kerekesszékekkel történő közlekedésüket. Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (98) 7. számú ajánlás, 50. pont.

⁹²⁸ *P.M. kontra Magyarország*, ECHR, 1998. szeptember 9-i jelentés (ügyszám: 23636/94) 40-53. pont.

⁹²⁹ *Z.H. kontra Magyarország*, ECtHR, 2012. november 8-i ítélet (ügyszám: 28973/11) 30-33. pont.

⁹³⁰ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az A/B-1161/2009. számú ügyben.

⁹³¹ VESZELI Dániel: *A mozgáskorlátozott és fogyatékos fogvatartottak bv. intézeti elhelyezése*, Börtönügyi Szemle, 2012/2., 65. oldal.

⁹³² *Csüllög kontra Magyarország*, ECtHR, 2011. június 7-i ítélet (ügyszám: 30042/08) 32-38. pont.

az új bv. kódex révén orvosolta. A törvény KBK helyett biztonsági zárkáról és biztonsági részleg-ről rendelkezik, ahol a nyíltan vagy rejtetten agresszív viselkedésű, a bv. intézet rendjét és a többi fogvatartottat veszélyeztető elítéltek különíthetők el.⁹³³ Mivel a *Csüllög-ügyben* az EJEE 13. cikke, a hatékony jogorvoslathoz való jog is sérült azáltal, hogy a kérelmezővel a KBK-ban történő elhelyezés indokát nem közölték, az új szabályozás erre is tekintettel volt. A bv. intézet parancsnoka a biztonsági zárkába vagy részlegre helyezést legfeljebb három hónapra rendelheti el, amelyet alkalmanként három hónappal, legfeljebb azonban egy év időtartamig meghosszabbíthat.⁹³⁴ Az ezekről hozott indokolt határozattal szemben az elítélt bírósági felülvizsgálati kérelmet nyújthat be, melyet a büntetés-végrehajtási bíró köteles az irat hozzá érkezésétől számított öt napon belül elbírálni.⁹³⁵ A jogalkotó implementálta a törvény 147. § (4) bekezdésében a CPT régóta ismételt javaslatát is akként,⁹³⁶ hogy a biztonsági zárkába vagy részlegre helyezésről való döntés, valamint annak felülvizsgálata során az elítéltet meg kell hallgatni.

A személyi állomány által tanúsított bánásmód

A büntetés-végrehajtási intézetek tárgyi feltételei mellett az emberséges bánásmód biztosításában kulcsszerepet játszik a bv. személyi állománya is. Az őrszemélyzet kínzás tilalmába ütköző magatartása miatt Magyarországgal szemben marasztaló ítélet még egyszer sem született az EJEB előtt, miközben a rendőrség vonatkozásában erre több példát is találhatunk.⁹³⁷ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a fogvatartottakkal szembeni bánásmód minden esetben megfelel a nemzetközi elvárásoknak: a CPT első, 1994-es látogatását követően még azzal távozott, hogy a

⁹³³ 2013. évi CCXL. törvény 147. § (1) bekezdés.

⁹³⁴ 2013. évi CCXL. törvény 147. § (2) bekezdés.

⁹³⁵ 2013. évi CCXL. törvény 73. § (1) bekezdés.

⁹³⁶ CPT Report 2009., 70. pont.

⁹³⁷ Lásd: *Kmetty kontra Magyarország*, ECtHR, 2003. december 16-i ítélet (ügyszám: 57967/00); *Balogh kontra Magyarország*, ECtHR, 2004. július 20-i ítélet (ügyszám: 47940/99); *Barta kontra Magyarország*, ECtHR, 2007. április 10-i ítélet (ügyszám: 26137/04); *Gubacsi kontra Magyarország*, ECtHR, 2011. június 28-i ítélet (ügyszám: 44686/07); *Kiss Borbála kontra Magyarország*, ECtHR, 2012. június 26-i ítélet (ügyszám: 59214/11); *Réti és Fizli kontra Magyarország*, ECtHR, 2012. szeptember 25-i ítélet (ügyszám: 31373/11); *Károly László kontra Magyarország (No.2.)*, ECtHR, 2013. február 12-i ítélet (ügyszám: 50218/08). Ezek az ítéletek a legtöbb esetben a kínzás tilalma eljárásjogi aspektusának sérelmét állapítják meg. Ha ugyanis a rendőrség intézkedését megelőzően egészséges kérelmező sérülten távozik az intézkedést vagy szabadlábra helyezést követően, az államot és annak hatóságait terheli a bizonyítás, hogyan sérült meg a kérelmező. Ennek elmulasztása miatt születtek a felsorolt ügyekben marasztaló ítéletek hazánkkal szemben.

Lásd bővebben: *The prohibition of torture – A guide to the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights*, 40. oldal.

<https://rm.coe.int/168007ff4c> (2017.09.08.)

meglátogatott, budapesti intézetekben megfelelő kapcsolat áll fenn az őrszemélyzet és a fogvatartottak között,⁹³⁸ viszont legutóbbi, 2013-as látogatásáról készült jelentése már másról tanúskodik. A 2005-ben,⁹³⁹ 2009-ben,⁹⁴⁰ majd pedig 2013-ban felkeresett intézetek nagy többsége tekintetében is azt állapította meg, hogy a fogvatartottak és a személyi állomány közötti viszony feszült, a bánásmód nem megfelelő és különösen azok vannak kitéve megtorlásszerű akcióknak, akik roma származásúak, korábban már panasszal éltek az őrszeméllyel szemben vagy öngyilkosságot kíséreltek meg.⁹⁴¹

A büntetés-végrehajtás személyi állományára vonatkozóan számos nemzetközi ajánlást találhatunk. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (97) 12. számú ajánlása a büntetések és intézkedések végrehajtásában érintett személyzettel szemben azt az elvárást támasztja, hogy valamennyi, a végrehajtáshoz kapcsolódó tevékenység során tiszteletben kell tartaniuk az elítéltek emberi méltóságát és a nemzeti, illetve nemzetközi jogszabályok által számukra biztosított jogokat.⁹⁴² A büntetés-végrehajtás európai etikai kódexéről szóló R (2012) 5. számú ajánlás ehhez hasonlóan határozza meg a börtönszemélyzet feladatát, amely az egyén alapvető jogainak tiszteletben tartása, figyelemmel elsősorban az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglaltakra; valamint a szabadságelvonással járó szankciók vonatkozó nemzetközi standardoknak megfelelő körülmények között történő végrehajtása.⁹⁴³ A Büntetés-végrehajtási Szervezet Etikai Kódexét ugyan 2010-ben fogadták el, azonban a később megalkotott ajánlással összhangban fogalmazza azt meg, hogy minden fogva tartással kapcsolatos tevékenységet az egyéni emberi értékek tiszteletben tartása, a fogvatartottak nemzeti vagy nemzetközi jogszabályokban rögzített jogai biztosításával kell végrehajtani.

Az Európai Börtönszabályok alapelvként rögzíti, hogy a büntetés-végrehajtás személyi állományának a toborzása, képzése és a számukra biztosított munkakörülmények lehetővé kell tegyék a legmagasabb szintű gondosság tanúsítását a fogvatartottakkal szemben.⁹⁴⁴ Ennek azonban előfeltétele a megfelelő számú foglalkoztatott, mivel a személyi állomány alacsony létszáma, párosulva a bv. intézetek túlzásfoltóságával, negatívan hat mind az őrszemélyzetre, mind a fogvatartottakra.⁹⁴⁵ Egyfelől csökken a bv. intézetben a biztonságérzet mindkét fél részéről,⁹⁴⁶ más-

⁹³⁸ *Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 1 to 14 November 1994* (továbbiakban: CPT Report 1994.) 89. pont.

⁹³⁹ Kalocsai Fegyház és Börtön, Szegedi Fegyház és Börtön. *Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 30 March to 8 April 2005* (továbbiakban: CPT Report 2005.) 183. pont.

⁹⁴⁰ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet. CPT Report 2009., 55. pont.

⁹⁴¹ Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Sopronkőhidai Fegyház és Börtön. CPT Report 2013., 43-44. pont.

⁹⁴² Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (97) 12. számú ajánlása, II. számú melléklet, 11. pont.

⁹⁴³ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2012) 5. számú ajánlása, 1. pont.

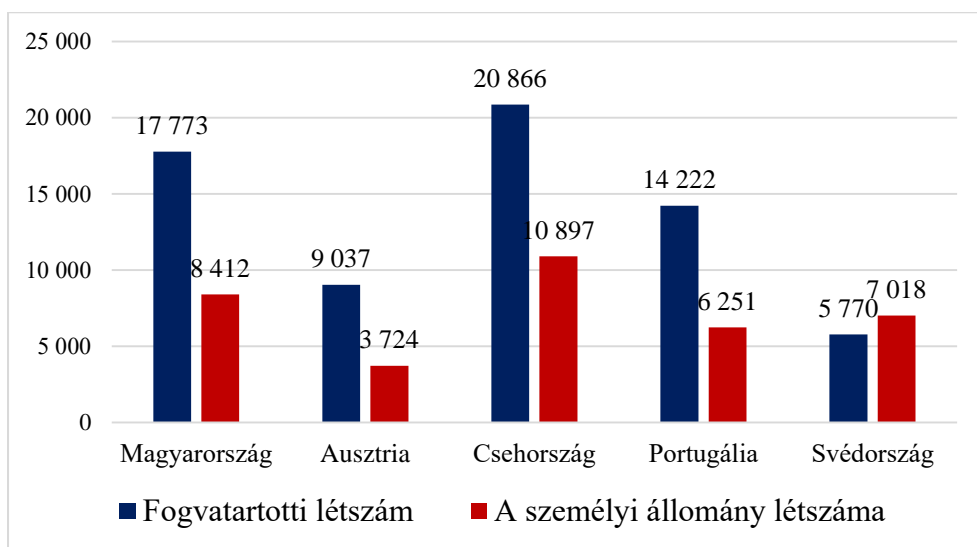
⁹⁴⁴ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2006) 2. számú ajánlása, 8. pont.

⁹⁴⁵ CPT Report 2013., 53. pont.

⁹⁴⁶ CPT Report 2005., 108. pont.

részt a túlszűfolttség következtében a felügyelők kénytelenek elzárkózni a teljesíthetetlen mennyiségű fogvatartotti igény elől, így a személyi állomány alacsony létszáma hozzájárul a fogvatartottaktól való elidegenedéshez, továbbá oly mértékű stresszt és túlterheltséget okoz, amely az őrszemélyzet erős fluktuációját eredményezi.⁹⁴⁷

Az alábbi diagramon látható, hogy Magyarországon nagyon magas a fogvatartottak száma, ehhez képest pedig alacsony a személyi állomány létszáma – főleg ha azt is figyelembe vesszük, hogy jelen statisztika valamennyi büntetés-végrehajtásban dolgozót, nemcsak az őrszemélyzet létszámát tünteti fel –.⁹⁴⁸

Elég egyértelmű e problémára a CPT megoldási javaslata: a személyi állomány létszámának növelése. Nem mindegy azonban, hogy ez az állománybővítés milyen módon történik. A 2016-os létszámadatok alapján a 8 362 fős személyi állományból 2 639 nő és 5 723 férfi a következő megoszlásban:⁹⁴⁹

	Hivatásos állomány	Közalkalmazott	Kormánytisztviselő

⁹⁴⁷ NEMES András: *A zsűfolttség másik oldala. A nagy fogvatartotti létszám hatásai a felügyeletre*, Börtönügyi Szemle, 2014/2., 36.

Lásd még: BIRÓ Mónika: *A stressz és a kiégés vizsgálata a büntetés-végrehajtás dolgozói körében*, Börtönügyi Szemle, 2009/1., 19-28. oldal.

Az R (99) 22. számú ajánlás 7. pontja szerint a túlszűfolt körülmények esetén különös hangsúlyt kell fektetni arra, hogy a büntetés-végrehajtás személyi állománya valóban elkötelezett legyen az emberséges és pozitív bánásmód biztosítása mellett.

⁹⁴⁸ AEBI – TIAGO – BURKHARDT *i.m.* 131. oldal.

A diagramban feltüntetett államok kiválasztása 8-10 millió fős lakosságszámukra tekintettel történt a Magyarországgal való összehasonlíthatóság végett.

⁹⁴⁹ *Börtönstatisztikai Szemle*, 2016/1., 18. oldal.

férfi	5 366	337	20
nő	1 818	788	33

A közalkalmazottak és a kormánytisztviselők esetében a nők, míg a hivatásos állományban a férfiak vannak többségben. A börtönszemélyzetre vonatkozó R (97) 12. számú ajánlás 10. pontja alapján a toborzás és a kiválasztás során figyelembe kell azt venni, hogy a személyi állomány megfelelő számú férfi és női tagból álljon. A CPT jelentéseiből az olvasható ki, hogy a táblázatban feltüntetett létszámadatok korántsem felelnek meg a kívánatos aránynak. A „kevert” személyi állomány („mixed-gender staff”) egyrészt csökkenti a bv. intézetekben uralkodó feszültséget, normalizálja az általános hangulatot, másrészt a nemi identitás szempontjából érzékenyebb problémák kezelését is elősegíti (például a női fogvatartottak motozása).⁹⁵⁰

IV. ÖSSZEGRZÉS

A kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalma abszolút jellegű emberi jog, annak korlátozása még szükségállapot idején sem lehetséges. Ahhoz, hogy modern, jogállami büntetőjogról beszélhessünk, ezen emberi jognak át kell hatnia mind a szankciórendszerre vonatkozó jogi szabályozást, mind a szankciók gyakorlati érvényesülését, azok végrehajtását. A büntetőjogi szankció nem okozhat nagyobb joghátrányt, mint amelyet a bíróság jogerős ítéletében kiszabott.

A szabadságvesztés-büntetés már elnevezéséből következően is az elítélt személyi szabadságát vonja el. A szankcióból fakadó joghátrány a szabadság elvesztésében áll, ezért hiába is kívánja a közvélemény, hogy az elítélt minél rosszabb körülmények között szenvedjen, ez nem lehet része a büntetésnek. Az elítéltekkel szemben tanúsított emberséges bánásmód szükségessége nemcsak a különböző nemzetközi, illetve belső jogi dokumentumokból következik, hanem a józan ész is ezt parancsolja: a bántalmazott, megalázott fogvatartott szabadulása után veszélyesebb, mint az, aki humánus körülmények között töltötte büntetését.⁹⁵¹

Dolgozatomban igyekeztem minél részletesebben bemutatni azokat a nemzetközi és nemzeti jogi instrumentumokat, amelyek a szabadságvesztés jogi szabályozásával, valamint végrehajtásával kapcsolatos követelményeket fogalmazzák meg. Noha a rendkívül nagy számú kötelező erejű, illetve *soft law* aktusok szinte mindenre kiterjedően iránymutatást nyújtanak az államok

⁹⁵⁰ CPT Report 2013., 53. pont.

A Magyar Kormány válaszában biztosította a CPT-t, hogy a jövőben szervezeti szinten nagyobb hangsúlyt fognak fektetni a személyi állomány megfelelő összetételben történő felvételére. *Response of the Hungarian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Hungary from 3 to 12 April 2013*, 18. oldal.

⁹⁵¹ HUSZÁR László – TARI Ferenc: *Folyamat – A humánus büntetés-végrehajtás peremfeltételei*, Börtönügyi Szemle, 1997/4., 27. oldal.

számára, korántsem problémamentes e szankció jogszabályi háttere és végrehajtása. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kötelező kegyelmi eljárása nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, az újabb marasztaló ítélet ismételt módosításra ösztönözheti a jogalkotót, a kérdés már csak az, fenntartja-e szankciórendszerünk jelenlegi legsúlyosabb büntetését, vagy pedig egy egységes életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetésére kerül sor.

A határozott ideig tartó szabadságvesztések legfőbb problémája a büntetés-végrehajtási rendszert terhelő túlszűfolttság, amelynek megoldása már nem a jogalkotó, sokkal inkább az építőmunkások kezében van. Ha az új börtönök felépítése nem enyhíti kellő mértékben a 130-140%-os telítettséget, akkor újból a jogalkotónak kell lépnie a börtönnéesség csökkentése érdekében. Véleményem szerint erre a nemzetközi ajánlásokban lefektetett és a dolgozatban is ismertetett módszerek hatékony eszközként szolgálhatnak.

IRODALOMJEGYZÉK

- Aebi, Marcelo F. – Tiago, Mélanie M. – Burkhardt, Christine: *SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations, Survey 2015*, Strasbourg: Council of Europe, 2015.
- Becánics Adrienn: *Az elítéltekkel való bánásmód kérdései az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában, különös tekintettel a magyar vonatkozású ügyekre*, Jogtudományi Közlöny, 2013/9., 415-424.
- Biró Mónika: *A stressz és a kiégés vizsgálata a büntetés-végrehajtás dolgozói körében*, Börtönügyi Szemle, 2009/1., 19-28.
- Bökönyi István: *A magyar büntetés-végrehajtás helyzete az Európai Unió csatlakozás küszöbén*, Börtönügyi Szemle, 2003/4., 69-77.
- *Börtönstatisztikai Szemle*, 2016/1.
- Csóti András: *A büntetőjog változásainak hatása a büntetés-végrehajtási szervezetre*, Börtönügyi Szemle, 2011/2., 1-12.
- Csóti András: *A magyar bv. intézetek túltelítettsége, a zsúfolttság csökkentésének útjai*, Belügyi Szemle, 2015/11., 5-16.
- Gönczi Gergely: *A tényleges életfogytiglanra ítélt kötelező kegyelmi eljárása a brit határozatokat elbíráló strasbourgi joggyakorlat fényében*, Magyar Jog, 2015/9., 498-505.
- Gönczöl Katalin: *Csökkenthető-e a magyar börtönnéesség? A magyar büntetőpolitika a 80-*

as években, Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 1990/5., 66-84.

- Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika: *Magyar büntetőjog, Általános rész*, CompLex Kiadó, Budapest, 2014.
- Huszár László – Tari Ferenc: *Folyamat – A humánus büntetés-végrehajtás peremfeltételei*, Börtönügyi Szemle, 1997/4., 25-30.
- Lajtár József: *A zsúfoltság csökkentésének gyakorlati megoldásai*, Belügyi Szemle, 2015/11., 17-26.
- „Latin-Amerikában sok ember nagyon is tudatában van annak, hogy a bíróságok meg tudták volna fékezni az atrocitásokat, de nem tették” Juan E. Mendezzel, az ENSZ kínzásügyi különmegbízottjával Michael Hamilton beszélget, *Fundamentum*, 2010/4., 45-50.
- Lévay Miklós: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről, különös tekintettel az emberi jogi szempontokra*, In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.): *Suum cuique: ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016.
- Matusik Tamás: *Gondolatok az előzetes letartóztatás hazai gyakorlatát ért kritikák kapcsán*, *Magyar Jog*, 2015/5., 289-293.
- Nagy Anita: *Közösségi szankciók a büntetés-végrehajtásban*, In: Róth Erika (szerk.): *Decem anni in Europaea Unione V.: tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2016.
- Nagy Ferenc: *A szabadságelvonással járó szankciókról az új Btk.-ban*, *Börtönügyi Szemle*, 2014/4., 1-18.
- Nagy Ferenc – Juhász Zsuzsanna: *A fogvatartotti rátáról nemzetközi összehasonlításban*, *Börtönügyi Szemle*, 2010/3., 1-12.
- Nemes András: *A zsúfoltság másik oldala. A nagy fogvatartotti létszám hatásai a felügyeletre*, *Börtönügyi Szemle*, 2014/2., 33-44.
- Pallo József: *Új horizontok a büntetés-végrehajtási jogban*, In: Hack Péter (szerk.): *Kodifikációs kölcsönhatások: tanulmányok Király Tibor tiszteletére*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.
- Polgár András: *Gondolatok a feltételes szabadságra bocsátásról. A jogintézmény fogalma, célja, funkciói*, *Börtönügyi Szemle*, 2014/2., 1-18.
- Sárdi Miklós: *Zsúfoltság*, *Börtönügyi Szemle*, 1995/2., 65-67.

- Szabó Krisztián: *Gondolatok az előzetes letartóztatás gyakorlatáról*, Magyar Jog, 2014/12., 725-729.
- Szirbik Miklós: *Az Engel-ügy: a mozgásképtelen és súlyosan beteg fogvatartottakkal való bánásmód egyes kérdéseiről*, Jogesetek Magyarázata, 2011/2., 78-82.
- Van Zyl Smit, Dirk – Appleton, Catherine (szerk.): *Life Imprisonment and Human Rights*, Hart Publishing, Oregon, 2016.
- Végh Marianna: *A feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet mint a reintegráció elemei*, In: Hack Péter (szerk.): *Kodifikációs kölcsönhatások: tanulmányok Király Tibor tiszteletére*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.
- Veszeli Dániel: *A mozgáskorlátozott és fogyatékos fogvatartottak bv. intézeti elhelyezése*, Börtönügyi Szemle, 2012/2., 63-70.

Magyar jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye
- 2016. évi CX. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról
- 2014. évi LXXII. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról
- 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 2011. évi CL. törvény az egyes büntető vonatkozású törvények módosításáról
- 2010. évi LVI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
- 2009. évi LXXX. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
- 2003. évi II. törvény a büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról

- 1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
- 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
- 1997. évi LXXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
- 1995. évi III. törvény a Strasbourgban, 1987. november 26-án kelt, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény kihirdetéséről
- 1993. évi XVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
- 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 1988. évi 3. törvényerejű rendelet a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről
- 24/2016. (XII. 23.) IM rendelet egyes büntetés-végrehajtási tárgyú igazságügyi miniszteri rendeletek módosításáról
- 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól
- 12/2010. (XI. 9.) KIM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet módosításáról
- 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól
- 1125/2016. (III. 10.) Korm. határozat a büntetés-végrehajtási intézetek férőhely-bővítéséhez szükséges források biztosításáról
- 268/2016. (VIII. 31.) Korm. rendelet a büntetés-végrehajtási intézetek férőhely-bővítési programjához kapcsolódó, az új börtönépítési beruházásokkal összefüggő közigazgatási hatósági ügyek nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű üggyé nyilvánításáról
- 1040/2011. (III. 9.) Kormányhatározat a büntetés-végrehajtási intézetek nemzetközi elvárásoknak való megfelelésével összefüggő átfogó vizsgálat megállapításaihoz kapcsolódó intézkedésekről
- 2147/2002. (V.10.) Kormányhatározat a büntetés-végrehajtás fejlesztési programjáról
- 2072/1998. (III. 31.) Kormányhatározat a büntetés-végrehajtás intézetrendszerének hosszú távú fejlesztéséről

- 6/1990. (IK. Bv. Mell. 1.) IM utasítás a 101/1981. (IK. 2.) IM utasítás módosításáról
- 101/1981. (IK. 2.) IM utasítás Büntetés-végrehajtási Szabályzat végrehajtásáról
- 32/2014. (XI. 3.) Alkotmánybírósági határozat
- 30/2013. (X. 28.) Alkotmánybírósági határozat
- 209/B/2003. Alkotmánybírósági határozat
- 13/2001 (V. 14.) Alkotmánybírósági határozat
- 684/B/2001. Alkotmánybírósági határozat
- 23/1990. (X. 31.) Alkotmánybírósági határozat
- Az alapvető jogok biztosa, mint OPCAT nemzeti megelőző mechanizmus jelentése az AJB-766/2017. számú ügyben
- Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2987/2012. számú ügyben
- Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB-1161/2009. számú ügyben

Magyar bírósági határozatok

- BDT2013.2969.
- BDT2011.2404.
- Pfv.IV.22.125/2016/3.
- Pfv.III.22.056/2016/3.
- Pfv.IV.22.029/2016/3.
- Pf.I.20.764/2016/9.
- Pf.I.20.609/2016/4.
- Pf.III.20.149/2016/4.
- Pf.V.20.143/2016/4.
- Pf.V.20.118/2016/4.
- Pf.V.20.107/2016/4.

- Pf.V.20.094/2016/3.
- Pf.VI.20.086/2016/3.
- Pf.VI.20.076/2016/3.
- Pf.VI.20.066/2016/4.
- Pf.VI.20.054/2016/5.
- Pf.VI.20.050/2016/5.
- Pf.VI.20.049/2016/4.
- Pf.VI.20.037/2016/5.
- Pf.VI.20.036/2016/5.
- Pf.VI.20.033/2016/5.
- Pf.VI.20.023/2016/4.
- Pfv.IV.21.654/2015/11.
- 5.Pf.21.445/2015/11/II.

Nemzetközi jogforrások

- Emberi Jogok Amerikai Egyezménye
- Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata
- Emberi Jogok Európai Egyezménye
- Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
- 1989. évi New York-i egyezmény a gyermekek jogairól
- 1981. évi Amerikaközi egyezmény a kiadatásról
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2012) 5. számú ajánlása a büntetés-végrehajtás európai etikai kódexéről
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2006) 2. számú ajánlása az Európai Börtön szabályokról
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2003) 23. számú ajánlása az életfogytiglanra

ítéltek és más hosszú időtartamú büntetést töltő elítélteknek a büntetés-végrehajtás általi kezeléséről

- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2003) 22. számú ajánlása a feltételes szabadságról
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2000) 22. számú ajánlása a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályai végrehajtásának fejlesztéséről
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (99) 22. számú ajánlása a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltóságáról és a börtönnépeség inflálódásáról
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (98) 7. számú ajánlása a börtönön belüli egészségügyi ellátás etikai és szervezeti aspektusairól
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (97) 12. számú ajánlása a büntetések és intézkedések végrehajtásában érintett személyzetről
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (92) 16. számú ajánlása a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályairól
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (80) 11. számú ajánlása az ítélethozatalt megelőző fogva tartásról
- A Tanács 2002/584/IB kerethatározata az európai elfogatóparancsról
- *Conclusions and recommendations of the Committee against Torture, 2007. február 6., CAT/C/Hun/CO/4*
- *Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 3 to 12 April 2013*
- *Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 24 March to 2 April 2009*
- *Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 30 March to 8 April 2005*
- *Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 1 to 14 November 1994*

- *Response of the Hungarian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Hungary from 3 to 12 April 2013*

Nemzetközi bírósági határozatok

- *A.B. kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. április 16-i ítélet (ügyszám: 33292/09)
- *Ananyev és mások kontra Oroszország*, ECtHR, 2012. január 10-i ítélet (ügyszámok: 42525/07, 60800/08)
- *Aranyosi Pál és Robert Căldăraru kontra Generalstaatsanwaltschaft Bremen*, ECJ, 2016. április 5-i ítélet (ügyszámok: C-404/15, C-659/15. PPU)
- *Baksza kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. április 23-i ítélet (ügyszám: 59196/08)
- *Balogh kontra Magyarország*, ECtHR, 2004. július 20-i ítélet (ügyszám: 47940/99)
- *Bamber kontra Egyesült Királyság*, ECtHR, 1988. december 14-i határozat (ügyszám: 13183/87)
- *Bandur kontra Magyarország*, ECtHR, 2016. július 5-i ítélet (ügyszám: 50130/12)
- *Barta kontra Magyarország*, ECtHR, 2007. április 10-i ítélet (ügyszám: 26137/04)
- *Bronson Blessington és Matthew Elliot kontra Ausztrália*, Emberi Jogi Bizottság, 2014. október 22-i vélemény (ügyszám: 1968/2010)
- *Cacko kontra Szlovákia*, ECtHR, 2014. július 22-i ítélet (ügyszám: 49905/08)
- *Csüllög kontra Magyarország*, ECtHR, 2011. június 7-i ítélet (ügyszám: 30042/08)
- *Farbtuhs kontra Lettország*, ECtHR, 2004. december 2-i ítélet (ügyszám: 4672/02)
- *Fehér kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. július 2-i ítélet (ügyszám: 69095/10)
- *Gál kontra Magyarország*, ECtHR, 2014. március 11-i ítélet (ügyszám: 62631/11)
- *Galambos kontra Magyarország*, ECtHR, 2015. július 21-i ítélet (ügyszám: 13312/12)
- *Gégény kontra Magyarország*, ECtHR, 2015. július 16-i ítélet (ügyszám: 44753/12)
- *Gubacsi kontra Magyarország*, ECtHR, 2011. június 28-i ítélet (ügyszám: 44686/07)
- *Gurban kontra Törökország*, ECtHR, 2015. december 15-i ítélet (ügyszám: 4947/04)

- *Hagyó kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. április 23-i ítélet (ügyszám: 52624/10)
- *Hunvald kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. december 10-i ítélet (ügyszám: 68435/10)
- *Hutchinson kontra Egyesült Királyság*, ECtHR, 2017. január 17-i ítélet (ügyszám: 57592/08)
- *Iorgov kontra Bulgária*, ECtHR, 2010. szeptember 2-i ítélet (ügyszám: 36295/02)
- *Kafkaris kontra Ciprus*, ECtHR, 2008. február 12-i ítélet (ügyszám: 21906/04)
- *Károly László kontra Magyarország (No.2.)*, ECtHR, 2013. február 12-i ítélet (ügyszám: 50218/08)
- *Kaytan kontra Törökország*, ECtHR, 2015. szeptember 15-i ítélet (ügyszám: 27422/05)
- *Kiss Borbála kontra Magyarország*, ECtHR, 2012. június 26-i ítélet (ügyszám: 59214/11)
- *Kmetty kontra Magyarország*, ECtHR, 2003. december 16-i ítélet (ügyszám: 57967/00)
- *Kotälla kontra Hollandia*, ECHR, 1978. május 6-i határozat (ügyszám: 7994/77)
- *Kovács Gábor István kontra Magyarország*, ECtHR, 2012. január 17-i ítélet (ügyszám: 15707/10)
- *Maglódi kontra Magyarország*, ECtHR, 2004. november 9-i ítélet (ügyszám: 30103/02)
- *Magyar László kontra Magyarország*, ECtHR, 2014. május 20-i ítélet (ügyszám: 73593/10)
- *Matiošaitis és mások kontra Litvánia*, ECtHR, 2017. május 23-i ítélet (ügyszámok: 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13, 72824/13)
- *Mendoza et al kontra Argentina*, IACtHR, 2013. május 14-i ítélet (C sorozat 260.)
- *Murray kontra Hollandia*, ECtHR, 2016. április 26-i ítélet (ügyszám: 10511/10)
- *Mursic kontra Horvátország*, ECtHR, 2016. október 20-i ítélet (ügyszám: 7334/13)
- *Nagy Gábor kontra Magyarország*, ECtHR, 2014. február 11-i ítélet (ügyszám: 33529/11)
- *Neumeister kontra Ausztria*, ECtHR, 1968. június 27-i ítélet (ügyszám: 1936/63)
- *Öcalan kontra Törökország (No. 2.)*, ECtHR, 2014. március 18-i ítélet (ügyszámok: 24069/03, 197/04, 6201/06, 10464/07)
- *P.M. kontra Magyarország*, ECHR, 1998. szeptember 9-i jelentés (ügyszám: 23636/94)
- *Réti és Fizli kontra Magyarország*, ECtHR, 2012. szeptember 25-i ítélet (ügyszám: 31373/11)

- *Soering kontra Egyesült Királyság*, ECtHR, 1989. július 7-i ítélet (ügyszám: 14038/88)
- *Stanford kontra Egyesült Királyság*, ECtHR, 2002. december 12-i határozat (ügyszám: 73299/01)
- *Stögmüller kontra Ausztria*, ECtHR, 1969. november 10-i ítélet (ügyszám: 1602/62)
- *Süveges kontra Magyarország*, ECtHR, 2016. január 5-i ítélet (ügyszám: 50255/12)
- *Szél kontra Magyarország*, ECtHR, 2011. június 7-i ítélet (ügyszám: 30221/06)
- *Szepesi kontra Magyarország*, ECtHR, 2010. december 21-i ítélet (ügyszám: 7983/06)
- *Törköly kontra Magyarország*, ECtHR, 2011. április 5-i határozat (ügyszám: 4413/06)
- *X.Y. kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. március 19-i ítélet (ügyszám: 43888/08)
- *Varga és mások kontra Magyarország*, ECtHR, 2015. március 10-i ítélet (ügyszámok: 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13.)
- *Vladimir Belyayev kontra Oroszország*, 2013. október 1-i ítélet (ügyszám: 9967/06)
- *Wemhoff kontra Németország*, ECtHR, 1968. június 27-i ítélet (ügyszám: 2122/64)
- *Z.H. kontra Magyarország*, ECtHR, 2012. november 8-i ítélet (ügyszám: 28973/11)

Internetes források

- *120 milliót fizetett ki idén eddig az állam a raboknak*

<http://www.dehir.hu/belfold/120-milliot-fizetett-ki-iden-eddig-az-allam-raboknak/2017/07/31/>

- *A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyvei*

<http://bv.gov.hu/evkonyv>

- *A Magyar Helsinki Bizottság jelentése az EMMI Budapesti Javítóintézetében 2014. március 11-12-én tett látogatásról*

http://helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB-jelentes_EMMI_Budapesti_Javitointezete_2014.pdf

- *A regisztrált bűncselekmények és elkövetőik*, Központi Statisztikai Hivatal
http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zjb002.html
- Bárándy Gergely – Bárándy Alíz: *Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű*

rendelkezéseiről

<http://ujbtk.hu/barandy-gergely-phd-barandy-aliz-gondolatok-az-uj-bunteto-torvenykonvy-elvi-jelentosegu-rendelkezeseirol/>

- Borbíró Andrea – Szabó Judit: *Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében*

http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_49_2012/010_borbiro-szabo.pdf

- *Börtönzsűfoltság Magyarországon*

<http://www.helsinki.hu/bortonzsufoltság-magyarorszagon/>

- Elek Balázs: *Az előzetes letartóztatás indokolása az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának tükrében*

<http://ujbtk.hu/dr-elek-balazs-az-elozetes-letartoztatás-indokolása-az-europai-emberi-jogi-birosag-gyakorlatanak-tukreben/>

- *Embertelen túlzásfoltság a magyar börtönökben*

http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Varga_v_Hungary_hatteranyag.pdf

- Hati Csilla: *A büntetéskiszabási szemlélet alakulása – a büntető kódex folyamatos módosításának tükrében*

http://www.debrecebijogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_buntetes-kiszabasi-szemlelet_alakulasa_a_bunteto_kodex_folyamatos_modositasanak_tukreben/

- <http://indicators.ohchr.org/>
- *Jogerősen elítélt felnőttek megoszlása bűncselekmények és büntetés, intézkedés szerint (2015. I. félév – országos)*

<http://birosag.hu/kozerdeku-informaciok/statisztikai-adatok/statisztika-fk-ff>

- *Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards*

<https://rm.coe.int/16806cc449>

- *Magyarország-Budapest: Börtönépület kivitelezése, Tájékoztató az eljárás eredményéről.*

<http://ted.europa.eu/udl?uri=TED%3ANOTICE%3A173893-2017%3ATEXT%3AHU%3AHTML&src=0#id64175-II.>

- *Munkatársakat keres a büntetés-végrehajtás*

<http://bv.gov.hu/munkatarsakat-keres-a-buntetes-vegrehajtas>

- <http://www.prisonstudies.org/country/hungary>
- Szemesi Sándor: *Egy lehetséges válasz a szisztematikus jogsértésekre: a pilot judgment eljárás az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában*

<http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Szemesi%20S%20E1ndor.pdf>

- *The prohibition of torture – A guide to the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights*

<https://rm.coe.int/168007ff4c>

- *Újabb 411 börtönőr kezdi meg szolgálatát*

<http://bv.gov.hu/ujabb-411-bortonor-kezdi-meg-szolgalatat>

1. BEVEZETÉS

A büntetőeljárás első – és a bizonyítás szempontjából talán legfontosabb – szakasza a nyomozás. A büntetőjogi felelősség megállapítása során az itt beszerzett bizonyítékok jutnak a legfontosabb szerephez. Így tehát kulcsfontosságú kérdés, hogy a bizonyítékok beszerzése során milyen garanciákat biztosítanak a terhelt, a védő és a sértett számára a különböző büntetőeljárások. Ezen a területen pedig az Európai Unió tagállamai között jelentős az eltérés.

Az Európai Unióban hosszú ideig nem kerültek napirendre büntetőjogi rendelkezések, a tagállamok a büntetőjogot szuverenitásuk végső bástyájának tekintik. Mindezek ellenére a határon átnyúló bűnözéssel szembeni hatékony fellépés érdekében felmerült az igény az egységes büntetőjogi védelemre. A büntetőjog szektorális integrációjának eszméjét felváltotta az európai büntetőjog gondolata, megfogalmazódott az európai igazságszolgáltatási térség kialakításának szükségessége. A bizonyítás aspektusából az bír elsőrendű szereppel, hogy a más tagállamban, annak igazságügyi hatóságai által beszerzett bizonyítékai elfogadhatók és felhasználhatók legyenek a büntetőeljárás keretében.⁹⁵²

Már az Európai Unió jogelődjeinek célkitűzése az integráció mélyítése volt, s ennek elengedhetetlen feltétele a négy alapvető szabadság: a javak, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlása. Felmerül a kérdés, hogy milyen módon valósítható meg az integráció azon foka, amely immár lehetővé teszi a „bizonyítékok szabad áramlását”⁹⁵³ a tagállamok között, illetve azok minden további ellenőrzés, vizsgálat nélküli felhasználását.

A határon átnyúló bizonyítás középpontjába aktualitása miatt egy új rendszer, az európai nyomozási határozat került, amely megkönnyíti az igazságügyi hatóságok munkáját a bizonyítékok beszerzése során a több országra kiterjedő büntetőeljárásokban (vagy nyomozásokban). A javaslat lehetővé teszi, hogy a hatóságok nyomozások lefolytatására, valamint bizonyítékok megosztására és gyűjtésére kérjék partnerszervezeteiket.

Az új jogintézmény a határon átnyúló bizonyítékszerzést kívánja egységes és várhatóan hatékony rendszerbe foglalni, figyelemmel arra, hogy a bizonyítékok gyűjtésére vonatkozó jelenlegi jogi keret túlságosan fragmentált és bonyolult. Olyan átfogó rendszer kialakításáról van szó, amely az e területen meglévő valamennyi jogi instrumentum – többek között az európai

⁹⁵²Farkas Ákos: A kölcsönös elismerés elvén alapuló tervezett együttműködési formák. Az európai bizonyítékátadási parancs. In.: Kondorosi Ferenc-Ligeti Katalin (szerk.): Az európai büntetőjog kézikönyve. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2008, 212-217.o.

⁹⁵³A „bizonyítékok szabad forgalma” terminológia alkalmazását lásd: Karsai Krisztina: A kölcsönös elismerés elvén alapuló bűnügyi együttműködési formák, In.: Kondorosi Ferenc-Ligeti Katalin: i.m. 149-157. o.

bizonyításfelvételi parancsról szóló kerethatározat – helyébe lép, lehetőleg a bizonyítékok valamennyi fajtájára kiterjed, továbbá végrehajtási határidőket tartalmaz, és a lehető leginkább korlátozza a végrehajtás megtagadásának lehetséges indokait.⁹⁵⁴

Jelen tanulmány célja az európai nyomozási határozat szerepét, főbb jellemzőit ismertetni a határokon átnyúló bűncselekmények nyomozása és a bizonyítás során. Szemléltetni kívánom, hogy járul hozzá az Európai nyomozási határozat az egységes bizonyításfelvételi rendszer kialakításához az Európai Unióban, továbbá milyen előrelépést jelent a korábban rendelkezésre álló eszközökhöz, így például az európai bizonyításfelvételi parancshoz képest.⁹⁵⁵

2. A BIZONYÍTÁS, A KÜLFÖLDI BIZONYÍTÉK ÉS A NEMZETKÖZI BŰNÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS

A bizonyítás a büntetőeljárás legfontosabb és legsarkalatosabb része, amely annak célja és egyben eszköze is. A Be.⁹⁵⁶ a „Bizonyítás törvényessége” cím alatt úgy rendelkezik, hogy a törvényes bizonyításnak a bizonyítási eszközök felderítésére, összegyűjtésére, biztosítására is ki kell terjednie, így mindezen tevékenységeket a bizonyítás fogalmába sorolja.

A bizonyítás célja ugyanis az adott ügyre vonatkozó objektív igazság megismerése annak érdekében, hogy a hatóságok megalapozottan tudjanak állást foglalni a bűncselekmény megtörténte, illetve a terhelt büntetőjogi felelőssége kérdésében. A bizonyítás e cél szolgálatában eszköze is a büntetőeljárásnak, mivel a bizonyítás, mint folyamat a bizonyítékok felkutatását, összegyűjtését, rendszerezését és értékelését is jelenti.⁹⁵⁷

A bizonyítás bizonyítékok beszerzésére, vizsgálatára és értékelésére irányuló eljárásjogi tevékenység, mely egyrésztől jogilag szabályozott cselekmények sorozata (bizonyítékok összegyűjtése és rögzítése), másrészt olyan logikai művelet, melyben az érvek szerepét a beszerzett bizonyítékok értékelése során megismert tények töltik be.⁹⁵⁸

A bizonyítás feladata azt a követelményt jelenti, hogy bizonyítási cselekményekkel tisztázni kell a bűncselekmény elkövetésére, az elkövető büntetőjogi felelősségére vonatkozó tényállást.⁹⁵⁹ A bizonyítás tárgya olyan tény, amely a büntetőjogi főkérdés eldöntése szempontjából jelentős,

⁹⁵⁴Karsai Krisztina: Emberi jogok védelme és az európai nyomozási határozat, http://epa.oszk.hu/02200/02222/00006/pdf/EPA02222_rendeszet_emberi_jogok_2012_3_023-034.pdf, letöltési idő: 2017. 07. 18.

⁹⁵⁵Jánosi Andrea: Az Európai nyomozási határozat előzményei és vívmányai Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII (2015), pp. 2, http://www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_33_2015/ISSN_0866-6032_tomus_33_2015_213-223.pdf, letöltési idő: 2017.07.12.

⁹⁵⁶ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról, 77. §

⁹⁵⁷ Bodor Tibor – Csák Zsolt – Somogyi Gábor – Szepesi Erzsébet – Szokolai Gábor – Varga Zoltán: A büntetőeljárás törvény magyarázata 1., Budapest, Complex, 2008, 261.

⁹⁵⁸ Törő Andrea: Bizonyíték-transzfer az európai bűnügyi együttműködésben – különös tekintettel az európai nyomozási határozatra, 27. o., http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2147/1/Toro_Andrea_2014_phd.pdf, letöltési idő: 2017.07.02.

⁹⁵⁹ Vida Mihály: A bizonyítás általános kérdései, In. Fantoly Zsanett-Károlyi Judit-Lőrinczy György-Vida Mihály-Cséka Ervin (szerk.): A büntetőeljárás jog alapvonalai I., Bába Kiadó, Szeged, 2006, 190. o.

azaz amely valóságától függ a büntetőjogi felelősség.⁹⁶⁰ A bizonyítási eljárásban a bizonyítandó tény fennállására vagy fenn nem állására nézve a bizonyító tény vizsgálata során vonhatunk le következtetéseket.⁹⁶¹

A bizonyítás alanyai azok a hatóságok és magánszemélyek, akik a büntetőeljárás céljainak megvalósítása érdekében a törvényben előírt vagy megengedett bizonyítási tevékenységet végzik, abban közreműködnek. A bizonyítási eszközök a bizonyítási eljárásban felhasznált anyagok (személyek és közléseik, tárgyak és tulajdonságaik), melyekkel lefolytatható a bizonyítás.⁹⁶² Azt a törvényi kívánalmat mindenképpen ki kell emelni, mely szerint a büntetőeljárás alanyainak a bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedniük, s ez szoros összefüggésben áll a büntetőeljárás azon céljával, mely szerint az elkövetőket bíróság elé kell állítani, felelősségre kell vonni és meg kell büntetni.⁹⁶³

Mivel a bizonyíték a büntetőjogi felelősséget, a bűncselekmény megtörténtét bizonyítja, így a büntetőeljárás kulcseleme. Éppen ezért Európai Unión belüli és kívüli bűnözés, a szervezett bűnözés elleni küzdelem érdekében az igazságügyi együttműködés mára elengedhetetlen.

Az Európai Unió egyik célkitűzése a szabadságon, biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség fenntartása és fejlesztése, különös tekintettel az EU-tagállamok közötti büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés megkönnyítésével és felgyorsításával. Rendkívül fontos tehát a büntetőügyekben a bizonyítékok megszerzésére irányuló hatékony együttműködés előmozdítása az Európai Unióban.⁹⁶⁴

A Külföldi bizonyíték

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy mitől lesz „külföldi” egy bizonyíték, arra egyszerű a megoldás: nem belföldön, az eljáró hatóság illetékességi területén található, hanem külföldön. Az a nemzeti bíróságok dolga, hogy az eléjük kerülő ügyekben megállapítsák a tényállást és eldöntsék, hogy mire terjesztik ki a bizonyítási eljárást, milyen bizonyítási eszközöket vizsgálnak meg.⁹⁶⁵

A külföldi bizonyítékok beszerzésének szükségességéről általánosságban elmondható, hogy az egyszerűbb megítélésű ügyekben csak a legszükségesebb bizonyításfelvételre kell sort keríteni,

⁹⁶⁰ Móra Mihály: A bizonyítás fogalma, tárgya és a bizonyítékok mérlegelése a büntetőeljárásban, Jogtudományi Közlöny, 1960. (15. évf.) 12. sz., 665.o.

⁹⁶¹Törő i.m., 30. o.

⁹⁶² Vida i.m., 196-208. o.

⁹⁶³ Király Tibor: Büntető eljárásjog, Osiris, Bp., 2008, 17. o.

⁹⁶⁴ Recognition of decisions between Eu countries: Evidence, http://ec.europa.eu/justice/recognition-decision/evidence6index_en.htm, letöltési idő: 2017. 09.02.

⁹⁶⁵ Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában – A tisztességes eljárás büntetőügyekben, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007.

mivel a túlbizonyítás az igazságszolgáltatás időszerűségének alakulását is hátrányosan befolyásolhatja, másrészt a hatóságok feleslegesen nagy munkaterhelését okozza és elvonja az energiájukat a jelentős bizonyítást igénylő, nagyobb súlyú ügyekről.⁹⁶⁶ Így szükséges gondosan mérlegelni, hogy feltétlen szükséges-e a jogsegély kérése a bűncselekmény bizonyításához, attól milyen eredmény várható, illetve az eljárás mely szakaszában szolgálja leginkább a büntetőeljárás sikerét.

A külföldi bizonyíték elfogadhatósága tekintetében problémaként merülhet fel az alkalmazandó jog kérdése, illetve ezen belül az is, hogy a külföldi bizonyíték felhasználható-e. Felmerül kérdésként, hogy az eltérő jogrendszerekben keletkezett bizonyítási eszközök beépíthetők-e a hazai büntetőeljárásba.⁹⁶⁷ Álláspontom szerint, mivel a büntetőeljárás keretében nyújtott eljárási jogsegélyt fő szabály szerint a megkeresett állam joga szerint kell végrehajtani, így a hazai büntetőeljárásban törvényesen⁹⁶⁸ beszerzett bizonyítékfelhasználásnak nem lehet akadálya.

A külföldi bizonyíték elfogadhatóságával kapcsolatban ki kell emelni a 20/2013. számú büntető elvi határozatot. A Kúria rögzítette azon álláspontját, miszerint nem ismerhető el a külföldi ítélet érvénye, ha annak meghozatala során a Be. alapelvi szintű rendelkezései nem érvénysültek. Ebben az esetben ugyanis hiányzik az a feltétel, hogy a külföldön folyamatban lévő eljárás összhangban kell, hogy legyen a magyar joggal. Az elvi határozat alapjául az szolgált, hogy az osztrák bíróság K.J. terheltet felfüggesztett szabadságvesztés büntetésre ítélte különösen védett iratok megghamisításának bűntette miatt. Az osztrák eljárási törvény szabályai szerint a terhelt részére tolmácsot kell kirendelni, ha az eljárás nyelvét nem érti, továbbá, ha a védekezési jogának biztosításához szükséges. A terhelt arra vonatkozóan nem adott nyilatkozatot az eljárás során, hogy a német nyelvet ismeri, ahogy arról sem nyilatkozott, hogy ne vonjanak be az eljárásba tolmácsot. Az osztrák nyomozó hatóság a rendőrségi kihallgatás során vont be tolmácsot az eljárásba, amikor is a terhelt beismerő vallomást tett. A tárgyaláson azonban a terhelt érdekében sem tolmács, sem védő nem vett részt. Így a külföldön folyt eljárás nem áll összhangban az elismerő végzés meghozatalakor hatályos Btk. 6. § (1) bekezdés b) pontjában foglaltakkal.⁹⁶⁹

Nemzetközi bűnügyi együttműködés

A nemzetközi, illetve az európai bűnügyi együttműködésnek csupán egy kis szelete a külföldön fellelhető bizonyítékok átadása, a határokon átívelő bizonyításfelvétel. Az egyes cselekmények sokszor nem kizárólag egy adott állam viszonyait sérthetik, hanem egyidejűleg több államét is. Tehát annak érdekében, hogy az egyik állam saját büntető igényének érvényt tudjon szerezni, elengedhetetlen, hogy a hazai büntetőeljárásban a bizonyítás lefolytatásához szükséges -, de

⁹⁶⁶ Cséka Ervin: A megismerési és bizonyítási problematika új vonásai a büntetőügyekben, Jogtudományi Közlöny, 1969. (24. évf.) 7-8. sz., 366-376.o.

⁹⁶⁷ Törő i.m., 36.o.

⁹⁶⁸ Különösebb elemzést nem igényel az az eset, ha a külföldi hatóság a bizonyítékot törvénysértéssel szerezte be, abban az esetben ugyanis nem kerülhet sor a bizonyíték felhasználására.

⁹⁶⁹ 20/2013. EBH

egy másik államban található – tárgyi bizonyítási eszközt megszerezze törvényes és jogszerű úton, hogy az majd aggálymentesen felhasználható legyen az eljárás további szakaszában is.⁹⁷⁰

A nemzetközi bűnügyi együttműködés kapcsán meg kell említeni, hogy a XX. század második felében megszorodtak azok a nem állami entitások, melyek megbontják az állam szuverenitását. Ilyen, a nemzetközi szuverenitás szempontjából új kihívás az európai integráció is, hiszen a bűnügyi együttműködés korántsem konfliktusmentes. A tagállami szuverenitás feladása nyilvánvalóan az egyik legérzékenyebb pont az EU-n belül, s a büntetőjog pedig pont az a jogág, amely a legmélyebben gyökerezik az adott ország hagyományaiban, így a tagállamok e téren ragaszkodnak leginkább ahhoz, hogy szabályaik érintetlenül maradhassanak a külső behatásoktól.⁹⁷¹

A bizonyítást az arra feljogosított hatóságok folytatják le a törvényben foglalt szabályoknak megfelelően - tiszteletben tartva az emberi jogi normákat és a büntetőjogi garanciákat – annak érdekében, hogy a büntetőjogi felelősség eldöntése szempontjából releváns tényeket feltárják. A büntetőjogi felelősségre vonás eredményessége ennek alapos és hiánytalan lebonyolításától függ.

A nyelv, a kultúra és az intézményrendszerek különbözőségeinek áthidalása két vagy több állam esetében önmagában sem könnyű feladat, de a különböző bűncselekmények eltérő rendszer-tani, pönológiai, dogmatikai, rendszertani megközelítéséből adódó problémák összehangolása nagy nehézséget jelent.⁹⁷²

3. BÜNTETŐ IGAZSÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az Európai Unió létrejöttével a büntetőjogi együttműködés területén egy dinamikus folyamat vette kezdetét. Napjainkra egyre határozottabban körvonalazódik egy új jogterület: az európai büntetőjog. Az európai büntetőjog, mint különálló jogág léte jelenleg még vitatott, ahhoz azonban nem férhet kétség, hogy – habár a tagállamok a büntetőjog területén ragaszkodnak leginkább ahhoz, hogy a szabályai külső behatásoktól mentesek legyenek – az EU tagállamai nem nyilváníthatnak egy cselekményt bűncselekménnyé anélkül, hogy ne vennék figyelembe a közösségi jog által alkotott korlátokat.⁹⁷³

A bűnügyi együttműködésre eredetileg nem terjedt ki az európai integráció, mivel a kifejezett

⁹⁷⁰ Márkus Ferenc: A büntető igazságszolgáltatásra vonatkozó nemzetközi szabályok és az állami szuverenitás, In.: Állam és jogtudomány, (9. évfolyam) 4. sz., 677-716.

⁹⁷¹ Farkas Ákos: A büntetőjogi együttműködés sajátosságai az Európai Unióban, In. Jogtudományi közlöny, 1999. (54. évf.) 9. sz., 383-384.

⁹⁷² Farkas Ákos: Új alkotmányos elv a magyar büntetőeljárás bizonyításban? A kölcsönös elismerés elve. In.: Erdei Árpád (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2010, 45-57. o.

⁹⁷³ Farkas Ákos: Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban, Osiris Kiadó, Bp., 2001, 7-19. o.

bűnügyi együttműködésre a Maastrichti Szerződés előtt a klasszikus többoldalú jogsegély-egyezmények, konvenciók vagy pedig a büntetőeljárás felajánlása formájában került sor.⁹⁷⁴

Az uniós bűnügyi együttműködés életre hívása azon a felismerésen alapult, hogy a közös piac kialakulását veszélyeztethetik a terrorizmus, a kábítószer-kereskedelem, a nemzetközi csalások és más nemzetközi bűncselekmények, ezért ezt a tagállamoknak nem nemzeti, hanem magassabb szinten kell megoldaniuk.⁹⁷⁵

A kor és a technika új kihívásaival is szembe kell nézniük az államoknak, hiszen a bűnelkövetők ma már mobilisak, s például az internetes bűnözéssel és csalásokkal nemcsak az illetékes hatóság megtalálása a kihívás, hanem maga a joghatósággal rendelkező állam beazonosítása sem egyszerű feladat. Így akár a történeti tényállás minden eleme megvalósulhat különböző helyen, országban. Ezért az elkövetés helyének állama az elkövető állampolgárságához igazodó országgal, a harmadik államban tartózkodó sértettel és az eredmény bekövetkeztének helye szerinti állammal is egyidőben bűnügyi jogsegély keretében együttműködhet. De előfordulhat az az eset is, hogy egymással konkurálnak az államok, hogy melyikük járjon el az adott ügyben.

A határokon átnyúló bizonyítást, a külföldi bizonyítékok megszerzését 2017. május 22-éig a kölcsönös elismerés elvén alapuló jogi eszközök szabályozták. Egyrészt az Európa Tanács 1959. április 20-ai kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezménye, valamint kiegészítő jegyzőkönyvei és a 26. cikk alapján megkötött kétoldalú megállapodások, másrészt a Schengeni Megállapodás végrehajtásáról szóló egyezmény, s végül az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló egyezmény és annak jegyzőkönyvei.⁹⁷⁶

A kölcsönös elismerés elve

Az uniós dokumentumok vizsgálatakor láthatjuk, hogy a kölcsönös elismerés elvének egységes, hivatalos fogalma hiányzik. Alapvetően a kölcsönös bizalomra épít, illetve arra a feltevésre, hogy az egyes tagállamok igazságszolgáltatási rendszerei, szabályai azonos szinten állnak.⁹⁷⁷

Az EUMSZ 67. cikke szerint a büntető igazságügyi együttműködés fő célja a biztonság garantálása, a bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerése, a tagállami szabályozások egymáshoz való közelítése. A büntető igazságügyi együttműködés kereteit az EUMSZ 4. fejezete tartalmazza.

Az Európai Unióban a bűnügyi együttműködés alapja a kölcsönös elismerés elvének elismerése, mellyel a tagállamok lemondanak a kettős inkriminalizáció elvéről és a ne bis in idem elvét

⁹⁷⁴ Farkas Ákos: A büntetőjogi együttműködés sajátosságai az Európai Unióban, In: Jogtudományi közlöny, 1999. (54. évf.) 9. sz. 383-392. o., ISSN 0021-7166.

⁹⁷⁵ Törő i.m.: 31-48. o.

⁹⁷⁶ Recognition of decisions between Eu countries: Evidence, http://ec.europa.eu/justice/recognition-decision/evidence6index_en.htm, letöltési idő: 2017. szeptember 2.

⁹⁷⁷ Jánosi i.m., 130-150. o.

figyelembe véve nem folytatnak büntetőeljárást azokban az esetekben, amikor számukra a másik állam kedvezőtlenebb ítéletet hozott.

A kölcsönös elismerés elvén nyugvó dokumentumok

Az Európai Unió irányelvek teljesség igényével történő felsorolása és elemzése nem célja a dolgozatnak, pusztán arra kívánok rávilágítani, hogy az európai büntetőjog egységességére törekvés indokolt, hiszen rendkívül szerteágazó, széttöredezett az alkalmazandó jogrendszer.

Az uniós bűnügyi együttműködés terén a kölcsönös elismerés elvének első tényleges megvalósulása az európai elfogatóparancs (2002/584/IB számú Tanácsi kerethatározat), mely a korábban kialakított kiadatási rendszer felváltását ösztönözte. A kerethatározat preambuluma utalást tesz arra, hogy az Európai Elfogatóparancs az első konkrét megvalósulása a büntetőjog területén a kölcsönös elismerés elvének.⁹⁷⁸ Végrehajtása tehát a kölcsönös elismerés elvén alapul, mely azt célozza, hogy egy tagállam a büntetőeljárás lefolytatása, szabadságvesztés büntetés, illetve szabadságelvonással járó intézkedés végrehajtása érdekében a keresett személyt elfogja, továbbá átadja az elfogatóparancsot kibocsátó hatóság részére.⁹⁷⁹ A bizonyítás szempontjából tehát kiemelt jelentőséggel bír a büntetőeljárások során felhasználható tárgyak, dokumentumok és adatok megszerzéséhez szükséges európai bizonyításfelvételi parancsról szóló kerethatározat⁹⁸⁰, melyet a kölcsönös elismerés elvén nyugvó határozatnak kell tekinteni, s egyben az Európai Nyomozási Határozat közvetlen előzménye is. Így jelentősége miatt külön fejezet keretében kerül bemutatásra.

A kölcsönös elismerés elvén nyugvó uniós dokumentumok sorában a következő lépésnek a vagyonnal vagy bizonyítékkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatoknak az Európai Unióban történő végrehajtásáról szóló kerethatározat.⁹⁸¹ A kerethatározat a bizonyítás kérdését releváns módon érinti, különösen a határokon átnyúló bűncselekmények vonatkozásában.

2006-ban Dánia kezdeményezésére az Európai Tanács elfogadta a kölcsönös elismerés elvének a vagyonelkobzást elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról szóló kerethatározatot, melynek célja, hogy a tagállamok közötti együttműködést oly módon segítse elő, hogy lehetővé teszi a vagyon elkobzására irányuló határozatok kölcsönös elismerését.⁹⁸²

A Tanács 2005-ben fogadta el a kölcsönös elismerés elvének a pénzbüntetésekre való alkalmaz-

⁹⁷⁸ Megalkotásának indoka a kiadatási rendszer bonyolultsága volt, ugyanis az 1957. évi európai kiadatási egyezményt az 1955. évi és 1996. évi konvenciók egyszerűsítették és gyorsították, ám a benne szereplő fenntartások lehetőségeire tekintettel a gyakorlati hatékonyságuk nem bizonyult elegendőnek.

⁹⁷⁹ 2002/584/IB kerethatározat 1. cikk (1) és (2) bekezdések

⁹⁸⁰ A Tanács 2008/978/IB kerethatározata

⁹⁸¹ A Tanács 2003/577/IB kerethatározata

⁹⁸² A Tanács 2006/783/IB kerethatározata

zásáról szóló kerethatározatát, ami az első olyan dokumentumnak tekinthető, amely a kölcsönös elismerés elvét üggyöntő határozatok vonatkozásában alkalmazza.⁹⁸³

Ausztria, Svédország és Finnország javaslata alapján került elfogadásra a kölcsönös elismerés elvének büntetőügyekben hozott, szabadságvesztés büntetéseket kiszabó vagy szabadságelvonással járó intézkedéseket alkalmazó ítéleteknek az Európai Unióban való végrehajtása céljából történő alkalmazásáról szóló kerethatározat.⁹⁸⁴ Kiemelt szerepet kapott a határozat megalkotásakor az a szempont, hogy habár az Európa Tanácsnak az elítélt személyek átszállításáról szóló egyezményét⁹⁸⁵, az megkötéseket, feltételeket tartalmazott. Az elítélt személyek a szabadságvesztés büntetés fennmaradó részének letöltése céljából csak az állampolgárságuk szerint államba szállíthatók át az érintett személy és az érintett állam hozzájárulásával.

Az európai védelmi határozat⁹⁸⁶ a Lisszaboni Szerződés eredményeként irányelvként formájában került bevezetésre az Európai Unió joganyagába, mellőzve az eddig megszokott kerethatározati formát. Az irányelv célja, hogy a bűncselekmények áldozatainak védelmével kapcsolatos határozatok tagállamok közötti kölcsönös elismerést elősegítse.⁹⁸⁷

1.1.1. A Zöld könyv

A Zöld könyv a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságának biztosításáról szóló dokumentum, mely rögzíti, hogy az egyes tagállamok igazságügyi rendszerei közötti eltérés nem akadályozhatja az igazságszolgáltatást a határokon átnyúló bűnözéssel szemben.

A Zöld Könyv célja, hogy a tagállamok véleményét kikérje a büntetőeljárásokban folytatott együttműködéssel kapcsolatban, így kérdéseket fogalmaz meg a bizonyításfelvétellel, a bizonyítékok elfogadhatóságával kapcsolatban.

Kiválóan szemlélteti a 2009-ben, a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által a másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságuk biztosításáról kiadott Zöld könyve az Európai Bizottság azon szándékát, mely a kölcsönös elismerés elvének a határon átnyúló bizonyítékok beszerzésében, átadásában történő alkalmazására irányul.⁹⁸⁸

Ezzel a dokumentummal egyértelműen az volt a célkitűzése a Bizottságnak, hogy valamennyi, a bizonyításfelvételt és a bizonyítékok felhasználhatóságának kérdését tárgyaló szabályanyagot

⁹⁸³ A Tanács 2005/214/IB kerethatározata

⁹⁸⁴ A Tanács 2008/909 IB kerethatározata

⁹⁸⁵ Az elítélt személyek átszállításáról szóló, Strasbourgban, 1983. március 21-én kelt Egyezmény

⁹⁸⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/99/EU irányelve

⁹⁸⁷ Európai Parlament és a Tanács 2011/99/EU irányelve, preambulum 5. bekezdés

⁹⁸⁸ Zöld könyv a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által a másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságuk biztosításáról, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52009DC0624&from=HU>, letöltési idő: 2017. 08. 14.

egységesítse. Egy olyan tervezet megalkotása vált szükségessé, mely felváltja a hatályos jogszabályanyagot, a kölcsönös elismerés elvén alapszik, s kitejed a bizonyítékok valamennyi formájára. Ezáltal megnyílna az út a bizonyítékok kölcsönös elfogadása felé.⁹⁸⁹ Meg kell jegyezni, hogy a jogalkalmazást mindenképpen megkönnyíteni ez a rendelkezés, hisz a gyakorló jogász számára előnyt jelentene, ha sikerülne kiküszöbölni a számtalan hatályban lévő jogszabály okozta zűrzavart.⁹⁹⁰

4. AZ EURÓPAI NYOMOZÁSI HATÁROZAT KÖZVETLEN ELŐZMÉNYE: AZ EURÓPAI BIZONYÍTÁSFELVÉTELI PARANCS

Az Európai Nyomozási Határozat az Európai Unió meglévő kölcsönös jogsegélyrendszereinek a helyébe lép. Előzménye az Európai Bizonyításfelvételi Parancsról szóló 2008/978/IB kerethatározat, illetve a 2009-es Zöld Könyv a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságának. Mivel a nyomozási határozat közvetlen előzményének az Európai Bizonyításfelvételi Parancs tekinthető, ezért a jelentősége miatt a külön fejezeten történő bemutatása elkerülhetetlen a jelenleg hatályos szabályok ismertetése előtt.

AZ EBP

A határokon átnyúló bizonyítás témakörét vizsgálva leszögezhetjük, hogy már az európai bizonyításfelvételi parancs (továbbiakban: EBP) vonatkozásában az volt a Bizottság eredeti elképzelése, hogy az váltsa fel, illetve vegye át a szerepét a már meglévő, kölcsönös jogsegélyen nyugvó eszközöknek.⁹⁹¹

Az EBP ugyancsak a nemzetközi bűnügyi együttműködés azon típusa, amelyben mind a megkereső állam, mind pedig a megkeresett állam az Európai Unió tagállama.

Az EBP csak meghatározott eljárások lefolytatása érdekében bocsátható ki. Így bűncselekmény tekintetében, a kibocsátó állam nemzeti joga szerinti valamely igazságügyi hatóság által indított, vagy az igazságügyi hatóságnál megindítandó büntetőeljárásokkal kapcsolatban.⁹⁹²

Az EBP lényege, hogy a kölcsönös elismerés elvét alkalmazva tárgyak, dokumentumok és adatok gyors és egyszerű megszerzését teszi lehetővé az Európai Unió tagállamai számára – eljárás

⁹⁸⁹ John R. Spencer: The Green Paper on obtaining evidence from one Member State to another and securing its admissibility: the Reaction of one British Lawyer, http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/004/civil_society/john_spencer_en.pdf

⁹⁹⁰ Silvia Allegrezza: Critical Remarks on the Green Paper on Obtaining Evidence in Criminal Matters from one Member State to another and securing its admissibility, http://zis-online.com/dat/artikel/2010_9_489.pdf, letöltési idő: 2017. 09. 05.

⁹⁹¹ Jánosi i.m., 213-216. o.

⁹⁹² EBP-kerethatározat 5. cikk a) pont.

rásjogi eszközök igénybevétele -, azaz célja a bizonyítékok összegyűjtésében való segítségnyújtás.

Az európai bizonyításvételre szóló tanácsi kerethatározat a kölcsönös elismerés elvét alkalmazza a büntetőeljárások során való felhasználás céljából történő bizonyítékvételre irányuló bírósági határozatokra. Európai bizonyításvételre szóló parancs bocsátható ki már meglévő, tárgyak, dokumentumok és adatok formájában közvetlenül elérhető bizonyítékok felvételéhez. E korlátozott alkalmazási kör azt jelenti, hogy az európai bizonyításvételre szóló parancs nem adható ki a gyanúsítottak vagy tanúk kihallgatására, illetve valós idejű információszerezésre, pl. közlések lehallgatására vagy bankszámlák ellenőrzésére; mivel ezek – bár közvetlenül elérhetőek – nem számítanak már meglévő bizonyítéknak. Az európai bizonyításvételre szóló parancs továbbá nem adható ki meglévő tárgyak, dokumentumok vagy adatok elemzésére, illetve emberi testből származó minták – pl. DNS-minták és ujjlenyomatok – felvételére, mivel az ilyen típusú bizonyítékok – annak ellenére, hogy már meglévők – nem érhetők el közvetlen módon, további nyomozás vagy vizsgálat nélkül.

Az EBP gyakorlatilag egy meghatározott formátumú kérelem, amely közvetlenül érvényesül és végrehajtandó – a kölcsönös elismerés elve alapján – ugyanazon a módon, mint a hazai eljárási eszközök. Ez a dokumentum gyakorlatilag egy formanyomtatvány. A kibocsátó hatóságnak ezt kell kitöltenie, aláírnia, és igazolnia annak tartalmi pontosságát. A kibocsátó államnak az EBP-t a végrehajtó állam hivatalos nyelvén vagy hivatalos nyelveinek egyikén kell megfogalmaznia vagy arra le kell fordítania⁹⁹³

A bizonyításvételre szóló parancsot egységes formanyomtatványon kell kibocsátani, és le kell fordítani a végrehajtó állam hivatalos nyelvére. A kibocsátó állam hatóságainak meg kell állapítaniuk, hogy a bizonyítékot hasonló esetben a nemzeti jog alapján is fel lehetne venni, és a kért bizonyíték a szóban forgó eljárások szempontjából szükséges és arányos. A parancsot meghatározott határidőn belül elfogadják és végrehajtják, amennyiben nem alkalmazandó valamilyen megtagadást alátámasztó indok.

A megszerzett bizonyítékok elfogadhatóságának biztosítása érdekében a végrehajtó állam hatóságainak be kell tartaniuk a kibocsátó állam hatóságai által feltüntetett formai követelményeket és eljárásokat, amennyiben azok nem állnak ellentétben a végrehajtó tagállam jogának alapelveivel.

A tagállamok részére megállapított határidő a kerethatározat implementációja tekintetében 2011. január 19. napja volt. Azonban a beillesztéstől vonakodtak a tagállamok. Ezt bizonyítja az, hogy az EBP 2008. decemberi elfogadása óta egyetlen EBP-t sem bocsátottak ki, mivel az csupán egyetlen tagállamban (Dániában) van hatályban, mely körülmény még kötelezettségzegés

⁹⁹³ EBP-kerethatározat 6. cikk (2) bekezdés

megállapítása iránti per alapja is lehetne a többi tagállam tekintetében.⁹⁹⁴

Az ENYH irányelv-tervezet

Közvetlen előzményként tekinthetünk a 2010-ben a hét uniós tagállam európai nyomozási határozatáról szóló javaslatára vonatkozó véleményére. Ennek hatására került kidolgozásra a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatra vonatkozó irányelv-tervezet, melynek egyértelmű célja az, hogy felszámolja a tagállamok között alkalmazott bizonyításfelvétel elavultnak és adminisztrációs szempontból is nehézkesnek ítélt rendszerét, valamint a meglévő jogszabályi keretet egyetlen jogi eszközzel felváltsa.

A tervezet már tartalmazta az eljárás egyszerűbbé válásának igényét és megfogalmazta azt az elvárást, hogy az új szabályozás a bizonyításfelvételt érintő minden meglévő eszköz helyébe lép, beleértve a kölcsönös jogsegélyre vonatkozó megállapodásokat, a biztosítási határozatokról szóló kerethatározatot és az EBP-kerethatározatot. A középpontban a - kölcsönös jogsegélyhez hasonlóan - a végrehajtandó nyomozási cselekmények állnak, nem pedig a gyűjtendő bizonyíték típusa, mint az EBP-kerethatározatban.

5. AZ ENYH MEGALKOTÁSÁNAK OKA ÉS JELENTŐSÉGE

Az Európai Unió hatályos joganyagában megtalálható több olyan jogintézmény is, amely a több tagállamot érintő büntetőeljárásokban a nyomozási cselekmények foganatosítását, illetve a bizonyítást szolgálja.⁹⁹⁵ A bizonyítás olyan központi eleme a büntetőeljárásnak, amely a büntetőjogi felelősség kérdésében való állásfoglalásban lényegi funkciót tölt be, s szabályait éppen ezért minden uniós tagállam nemzeti joga egyértelműen és részletekbe menően igyekszik rendezni.⁹⁹⁶

Mint ahogy arra már a dolgozat bevezetésében is utaltam, a nyomozás a büntetőeljárás első és - a bizonyítás szempontjából - talán legfontosabb szakasza. A büntetőjogi felelősség megállapítása során az itt beszerzett bizonyítékok jutnak a legfontosabb szerephez. Nem közömbös tehát, hogy a bizonyítékok beszerzése során milyen mértékű garanciákat biztosítanak a terhelt, a védő és a sértett számára a különböző büntetőeljárások.

A bizonyítást az arra feljogosított hatóságok, a törvényben foglalt szabályoknak megfelelően folytatják le azzal a céllal, hogy büntetőjogi felelősség eldöntése szempontjából releváns tényeket feltárják. Ezen eljárás során a garanciákat és emberi jogi normákat tiszteletben tartva járnak el. A kultúra, nyelv és az intézményrendszer különbözőségeinek áthidalása két vagy több állam

⁹⁹⁴ Törő i.m., 32-39. o.

⁹⁹⁵ Jánosi i.m. 36-42. o.

⁹⁹⁶ Farkas Ákos-Jánosi Andrea: A bizonyítás kérdései a határon átnyúló bűncselekmények vonatkozásában az Európai Unióban

esetén már önmagában sem könnyű feladat, de a különböző bűncselekmények eltérő nyelvi, rendszertani, dogmatikai megközelítéséből adódó problémák összehangolása még nagy nehézséget jelent.⁹⁹⁷

A munkaerő szabad áramlása és a személyek szabad mozgása az Európai Unióban egyre több biztonsági kockázatot vetett fel, amelynek hatására már a 70-es évekre megnőtt az igény a tagállamok bel- és igazságügyi szerveinek együttműködésére. A bűnügyi együttműködés az integráció történetében az egyik legfiatalabb együttműködési terület, különösen, ha napjainkban jelentkező migrációs válságra gondolunk, hiszen a nemzetközi elemet tartalmazó bűnelkövetésre kiváló lehetőséget biztosít.

A szakirodalom szerint a büntető igazságügyi együttműködés kialakulásának legfontosabb okai: a bűnözés nemzetközivé válása és az EU saját jogainak védelme is. A határokon átnyúló bizonyításvételre vonatkozó jogszabályok, nemzetközi egyezmények „fragmentált” rendszert alkotnak, azaz a bizonyíték-transzfer területén nem egységes a szabályozás, így – többek között – a jogszabályoknak eltérő a területi és tárgyi hatálya, különböző eljárási rendszert, formalitásokat, alaki szabályokat rögzítenek a megkeresések, jogsegélykérelmek elküldéséhez és fogadásához, illetve a bizonyítékok átadására.⁹⁹⁸

A 2009 év végén a Stockholmi Programban meghatározottak szerint a kölcsönös elismerés elve figyelembe vételével az EU tagállamai között folytatni kell a határokon átnyúló büntető ügyekkel kapcsolatos egységes nyomozási rendszer, ezen belül egy átfogó bizonyításvételi rendszer kialakítását.

Az európai nyomozási határozatról szóló irányelv (2014/41/EU irányelv a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról) egy olyan új rendszert hoz létre, amely lehetővé teszi, hogy az EU több tagállamát érintő büntetőügyekben bizonyítékokat szerezzenek be egymástól. Az irányelv célja, hogy egyszerűsítse és gyorsítsa a határokon átnyúló nyomozásokat.

A kettős inkrimináció elvének érvényesítésén alapuló megtagadási okot nem tartalmaz az ENYH. Bár ez megfelel a határozat célkitűzéseinek, gyakorlatilag mégis ez az első olyan, a kölcsönös elismerés elvén alapuló eszköz, amely teljesen figyelmen kívül hagyta a kettős inkrimináció követelményét. A megkeresések teljesítése így egyértelműen felgyorsul, hiszen a kettős büntethetőséget nem kell vizsgálni.

A kölcsönös elismerés elve azt is jelenti, hogy a végrehajtó hatóság kénytelen a másik állam jogalkotójának az értékítéletét is elfogadni, amennyiben olyan cselekmény miatt bocsát ki ENYH-t, ami a végrehajtás szerinti államban nem bűncselekmény.

⁹⁹⁷ Farkas (2010) i.m. 2010., 45-57. o., 49-50. o.

⁹⁹⁸ Törő i.m., 86-126. o.

6. AZ EURÓPAI NYOMOZÁSI HATÁROZAT

2014. április 3-án a tagállamok egy csoportja - Belgium vezetésével - tervezetet terjesztett elő, mely eredményeképp elfogadták az európai nyomozási határozatról szóló irányelvet (továbbiakban ENYH). Létrehozásának célja egy olyan jogintézmény megteremtése, amely hozzájárul a határokon átnyúló ügyek kapcsán egy átfogó bizonyításvételi rendszer kialakításához.⁹⁹⁹

A Belga Királyság, a Bolgár Köztársaság, az Észt Köztársaság, a Spanyol Királyság, az Osztrák Köztársaság, a Szlovén Köztársaság és a Svéd Királyság által az Európai Unió Tanácsához 2010. április 29. napján benyújtott, ENYH irányelv-tervezet felváltan a összes hatályban lévő, fragmentált alkalmazást eredményező instrumentumot. A kölcsönös elismerés elvén alapuló ENYH célja egy vagy több meghatározott nyomozati cselekmény teljesítése bizonyítékok beszerzése céljából egy másik tagállamban.¹⁰⁰⁰

Mi is az az ENYH? Kibocsátó és végrehajtó hatóságok

Az irányelvben alkalmazott meghatározás szerint az európai nyomozási határozat egy olyan „bírósági határozat”, amelyet „valamely tagállam igazságügyi hatósága ad ki vagy érvényesít abból a célból, hogy egy másik tagállamban egy vagy több konkrét nyomozási cselekményt végezzenek el az ezen irányelvel összhangban folytatott bizonyítékszerzés céljából”. Emellett a határozat abban az esetben is kibocsátható, ha a kért bizonyítékok a végrehajtó állam illetékes hatóságainál már ténylegesen rendelkezésre is állnak.¹⁰⁰¹

A tervezet 1. cikke alapján az ENYH tehát egy olyan bírósági határozat, amelyet valamely tagállam (a kibocsátó állam) illetékes hatósága ad ki abból a célból, hogy egy másik tagállamban (a végrehajtó állam) egy vagy több konkrét nyomozási cselekményt végezzenek el a tervezetben meghatározott eljárásokban történő felhasználásra.

A kibocsátó és a végrehajtó hatóság meghatározásával a 2. cikk a) és b) pontja foglalkozik, melyek együtt olvasandók a 28. cikk (1) bekezdésének a) pontjával, amelynek értelmében a tagállamoknak be kell jelenteniük a kibocsátó és végrehajtó hatóságként kijelölt hatóságokat. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a 6. cikk (2) bekezdését sem, amely a központi hatóságok kijelölésének lehetőségéről rendelkezik. A központi hatóságok azonban csak adminisztratív szerepet játszhatnak az ENYH továbbításában.

A fentiek értelmében tehát kibocsátó hatóság az adott ügyben hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíró, bíróság, nyomozási bíró vagy ügyész. Ezen felül azonban bármely más, a kibocsátó állam által meghatározott és az adott ügyben a büntetőeljárás során nyomozó hatóságként eljáró igazságügyi hatóság, amely a nemzeti jog szerint az adott ügyben hatáskörrel és

⁹⁹⁹Jánosi im., 213-223. o.

¹⁰⁰⁰Törő im., 189-211. o.

¹⁰⁰¹Jánosi im., 213-223. o.

illetékességgel rendelkezik a bizonyítékgyűjtés elrendelésére, lehet kibocsátó hatóság.¹⁰⁰²

Így Magyarországon a rendőrség vagy a Nemzeti Adó- és Vámhivatal is felruházható a határozat kibocsátásnak jogával. Tehát, a különböző nemzeti rendszerek figyelembe vétele érdekében a tervezet lehetővé teszi másfajta igazságügyi hatóság megjelölését is, amennyiben az adott esetben a büntetőeljárás során nyomozó hatóságként jár el, illetve az adott ügyben hatáskörrel rendelkezik a bizonyítékgyűjtés elrendelésére.

Az ENYH legalapvetőbb alkalmazási feltétele, hogy csak akkor bocsátható ki, ha a keresett tárgyak, dokumentumok vagy adatok megszerzése az adott büntetőeljárás céljából szükséges és arányos.

A tervezet mellékletében található formanyomtatványt kell a kibocsátó hatóságnak kitöltenie, aláírnia, és igazolnia annak tartalmi pontosságát. Minden további hivatalos kommunikációra közvetlenül a kibocsátó hatóság és a végrehajtó hatóság között kerül sor. Így mindössze ezt a kitöltött formanyomtatványt kell továbbítani¹⁰⁰³, aminek a célja egyértelműen egy egységesebb, gyorsabb és egyszerűbb eljárás bevezetése.

Az ENYH tehát a nemzetközi bűnügyi együttműködés azon típusa, amelyben mind a megkereső állam, mind pedig a megkeresett állam az Európai Unió tagállama, s tárgya valamely meghatározott nyomozási cselekmény.

Az ENYH hatálya

Az ENYH hatálya valamennyi nyomozási cselekményre kiterjed. Nagy hiányosság, hogy a jogintézmény alkalmazása szempontjából legalapvetőbb fogalom, a „nyomozati cselekmény” definíciója sincs meghatározva a tervezetben. Bár a tervezet célja egyértelműen az, hogy az EBP által le nem fedett bizonyítékokra is kiterjedjen, és emellett egyértelműen meghatározza, hogy mire nem terjed ki az ENYH hatálya, ennek ellenére aggályos, hogy pont erről nem szól a tervezet.

Így tulajdonképpen bármilyen, a bűncselekmények felderítése során számításba vehető bizonyítékra nézve ki lehetne bocsátani az ENYH-t. A tanúkihallgatástól kezdve a banki adatok megküldésén át egészen a lefoglalásig, de akár a szakértői bizonyítási eljárások is megjelenhetnek ezen a spektrumon.

Az ENYH tárgyi hatályát tekintve horizontális jellegű, hiszen – majdnem – minden nyomozati cselekményre kiterjed. Az ENYH lényege ugyanis az, hogy felváltsa és így hatályon kívül helyezze az összes létező, bizonyítékok beszerzésére irányuló jogintézményt, akár a kölcsönös bűnügyi jogsegélyen, akár a kölcsönös elismerés elvén alapulnak. Ennek ellenére mégsem fed le minden

¹⁰⁰² Tervezet 2. cikk a/ii) pont. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:32014L0041>

¹⁰⁰³ EBP-kerethatározat 8. cikk

nyomozati cselekményt, mivel vannak olyan esetek, amelyeket speciális szabályaik miatt külön kell kezelni. Ezen nyomozási cselekményekre továbbra is a már meglévő eszközöket kell majd alkalmazni.

Mikor bocsátható ki az európai nyomozási határozat

Az ENYH célja a büntetőeljárások során történő bizonyítékszerzés, de hatálya kiterjed egyes bűnügyi vonatkozású és pontos kritériumoknak megfelelő közigazgatási eljárásokra is.

Így tehát az ENYH kibocsátható:

(1) olyan cselekmény vonatkozásában, amely a kibocsátó állam nemzeti joga szerint bűncselekménynek minősül, valamely igazságügyi hatóság által indított, vagy az igazságügyi hatóság előtt megindítható büntetőeljárás esetén;

(2) a közigazgatási hatóságok által indított eljárásokban olyan cselekmények tekintetében, amelyek a kibocsátó állam nemzeti joga alapján jogszabálysértésként büntetendőek, és amelyekben a határozat különösen büntetőügyekben hatáskörrel rendelkező bíróság előtti eljáráshoz vezethet;

(3) az igazságügyi hatóságok által indított eljárásokban olyan büntetendő cselekmények tekintetében, amelyek a kibocsátó állam nemzeti joga alapján jogszabálysértésnek minősülnek, és amelyekben a határozat különösen büntetőügyekben hatáskörrel rendelkező bíróság előtti eljárásokhoz vezethet; és

(4) a fent említett olyan eljárásokkal kapcsolatban, amelyek olyan bűncselekményekhez vagy jogsértésekhez kapcsolódnak, amelyekért valamely jogi személy felelősségre vonható vagy büntethető a kibocsátó államban.

Mikor nem bocsátható ki az európai nyomozási határozat

Az ENYH tárgyi hatályánál már utaltam arra, hogy annak ellenére, hogy az ENYH minden bizonyítással kapcsolatos joganyag helyébe lép, ennek ellenére vannak olyan nyomozási cselekmények nem tartoznak az ENYH hatálya alá:

(1) közös nyomozócsoport létrehozása és a bizonyítékok közös nyomozócsoporton belüli összegyűjtése;

(2) a távközlés lehallgatása és azonnali továbbítása; és

(3) a távközlés lehallgatása.

A fent említett cselekmények vonatkozásában tehát minden törekvés ellenére a nem lesz alkalmazható az ENYH:

Az ENYH a bizonyítékok összegyűjtésére vonatkozóan egységes rendszert hozna létre, azonban további, speciális szabályokra van szükség néhány nyomozási cselekmény esetében, így például a fogva tartott személyek ideiglenes átadása, a videokonferencia vagy telefonkonferencia keretében folytatott kihallgatások, valamint a bankszámlákkal vagy banki ügyletekkel kapcsolatos információszerzés vagy ellenőrzött szállítások esetén.¹⁰⁰⁴

Az ENYH a többi jogforrástól eltérően azonban nem a bizonyíték oldaláról közelíti meg a kérdést, hanem a nyomozási cselekményre koncentrálna, így tehát végső soron bármilyen bizonyíték beszerzésére alkalmas lehet az adott nyomozási cselekmény foganatosítása révén.

Elismerés és végrehajtás

Az ENYH végrehajtására a járásbíróság vagy az ENYH alapjául szolgáló bűncselekmény tekintetében hatáskörrel rendelkező ügyészség rendelkezik hatáskörrel. Az illetékességet az ENYH-ban megjelölt eljárási cselekmény elvégzésének a helye határozza meg, természetesen a megelőzés szabályait is figyelembe véve.

Újdonság a tervezetben, hogy a végrehajtás megtagadásának okait sokkal szigorúbban limitálja. A kérelem végrehajtásának megtagadását lehetővé tevő indokokat viszonylag röviden foglalja össze, ám maguk az indokok igen tág lehetőségeket engednek, különösen a szuverenitásra és a közrendre történő utalással.

Az ENYH elismerése vagy végrehajtása megtagadható, ha:

(1) a végrehajtó állam joga alapján olyan mentesség vagy kiváltság áll fenn, amely lehetetlenné teszi az ENYH végrehajtását.

Amennyiben valószínűsíthető, hogy a mentesség vagy kiváltság ésszerű határidőn belül feloldásra kerül, abban az esetben dönthet úgy a végrehajtó hatóság, hogy a 14. cikkkel összhangban csupán elhalaszt. Így például, ha közjogi tisztség betöltésén vagy nemzetközi jogon alapuló mentességet élvező személy által elkövetett bűncselekmény, avagy a sérelmükre elkövetett hivatalos személy elleni erőszak, a működésükkel kapcsolatban ellenük elkövetett más bűncselekmény esetén a mentelmi jog, illetve a diplomáciai mentesség felfüggesztéséig az ENYH elhalasztása indokolt lehet.

(2) Valamely egyedi esetben az ENYH végrehajtása alapvető nemzetbiztonsági érdekeket sér-

¹⁰⁰⁴ Törő im., 179-230. o.

tene, veszélyeztetné az információforrást, vagy konkrét hírszerzési tevékenységekhez kapcsolódó minősített információ felhasználásával járna együtt;

(3) Nem áll rendelkezésre más olyan nyomozási cselekmény, amely hasonló eredménnyel járna.

(4) A megtagadás negyedik indoka ahhoz kapcsolódik, hogy az ENYH-t nemcsak büntetőeljárásokban, hanem a közigazgatási eljárások bűnügyi vetülettel bíró bizonyos típusaiban való bizonyítékszerzésre is lehet alkalmazni. Ezért szerepel a megtagadás lehetséges indokai között az az eset, ha az ENYH-t nem büntetőeljárás, hanem közigazgatási eljárás keretében bocsátották ki, és az intézkedést hasonló nemzeti ügyben nem engedélyeznék.

A tervezet hangsúlyozza az érintett hatóságok közötti megfelelő konzultáció szükségességét: a teljes mértékű vagy részleges megtagadásáról szóló határozat meghozatala előtt a végrehajtó hatóságnak konzultációt kell folytatni a kibocsátó hatósággal, és adott esetben felkérheti azt bármely szükséges információ haladéktalan megadására.

Azt leszögezhetjük, hogy minél kevesebb megtagadási ok létezik a jogsegély teljesítésének visszautasítására, annál egyszerűbb és gördülékenyebb lehet a jogsegélyforgalom.

EBP	<ul style="list-style-type: none">- végrehajtása sértené a ne bis in idem elvét- a cselekmények nem minősülnek bűncselekmény- végrehajtása nem lehetséges- mentesség vagy kiváltság áll fenn - az EBP-t nem hagyták jóvá- nincs joghatósága a végrehajtó tagállamnak- közrendi klauzula- a formanyomtatvány hiányos vagy hibás
ENYH	<ul style="list-style-type: none">- mentesség vagy kiváltság áll fenn- közrendi klauzula

	<ul style="list-style-type: none"> - nem áll rendelkezésre más olyan nyomozási cselekmény, amely hasonló eredménnyel járna - az intézkedést a hasonló nemzeti ügyben nem engedélyezték
--	--

1. táblázat: Az EBP és az ENYH megtagadási okainak összehasonlítása

Az elismerésre vagy végrehajtásra vonatkozó határidők az ENYH esetén

Az elismerésre vagy a végrehajtásra vonatkozó döntést a lehető legrövidebb időn belül, de legkésőbb 30 nappal az ENYH-nak az illetékes végrehajtó hatóság általi átvételét követően meg kell hozni.

Amennyiben a kibocsátó hatóság az ENYH-ban – eljárási határidők, a bűncselekmény súlyossága vagy egyéb, különösen sürgető körülmények miatt – a fent említettnél rövidebb határidő szükségességét jelezte, vagy ha a kibocsátó hatóság az ENYH-ban azt jelezte, hogy a nyomozási cselekményt egy adott napon kell elvégezni, a végrehajtó hatóságnak ezt a kérést a lehető legnagyobb mértékben figyelembe kell vennie.

A végrehajtó hatóság késedelem nélkül, de legkésőbb 90 nappal az elismerésre vagy végrehajtásra vonatkozó döntés meghozatalát követően köteles teljesíteni a nyomozási cselekményt. Amennyiben az illetékes végrehajtó hatóság számára egy konkrét ügyben, gyakorlati szempontból nem kivitelezhető az adott nyomozati cselekménynek a megállapított határidőn belüli teljesítése, erről késedelem nélkül értesítenie kell a kibocsátó állam illetékes hatóságát. Ezzel egyidejűleg közölni kell a késedelem okát, valamint a döntés meghozatalához előreláthatólag szükséges időt. Ebben az esetben egyébként a határidő legfeljebb további 30 nappal meghosszabbítható.

A jelenlegi jogi helyzet alapján nem lehet szankcionálni azért, mert nem tudta a végrehajtó hatóság a határidőkkel kapcsolatos követelményeket teljesíteni, ami azért aggályos, mert többek között ez garantálja a tagállamok közötti bűnügyi együttműködés hatékonyságát és gördülékenységét.

Az tehát vitathatatlan, hogy a tagállamok közötti büntető ügyekben folytatott gyors, hatékony és következetes együttműködés biztosításához határidőkre van szükség. Az elismeréssel vagy végrehajtással kapcsolatos határozatot ugyanolyan gyorsan és ugyanolyan elsőbbséggel kell meghozni, illetve a nyomozási cselekményt ugyanolyan gyorsan és ugyanolyan elsőbbséggel

kell teljesíteni, foganatosítani, mint egy hasonló nemzeti ügyben.

EBP	60 nap
ENYH	30+90 nap

2. táblázat: Végrehajtási határidők EBP-ben és az ENYH-ban

Az alkalmazandó jog

A nyomozási határozattal kapcsolatban az alkalmazandó jog kérdése kulcsfontosságú, hiszen az eljárási cselekmény végrehajtása szempontjából két ország szabályrendszerére is figyelemmel kell lenni. A kibocsátó hatóság az ügy ura, aki a nemzeti jogrendszere alapján meghatározza a foganatosítandó eljárási cselekményt. A végrehajtó állam hatóságai pedig a kért eljárási cselekményt a saját jogrendszerükkel összhangban kell, hogy végrehajtsák. A két állam jogrendszere közötti különbségek a végrehajtás szempontjából nehézségeket szülhetnek, ám az ENYH az esetleges végrehajtási problémák elkerülésére is tartalmaz szabályokat.

A végrehajtó hatóság minden további alaki követelmény nélkül köteles elismerni a továbbított ENYH-t, valamint haladéktalanul megtenni a végrehajtáshoz szükséges intézkedéseket ugyanúgy és ugyanolyan feltételekkel, mintha az adott nyomozási cselekményt a végrehajtó állam valamely hatósága rendelte volna el, kivéve, ha az érintett hatóság úgy dönt, hogy az elismerés vagy végrehajtás megtagadásának vagy elhalasztásnak van helye.

Ez a rendelkezés egyértelművé teszi az alkalmazandó jogot. A nyomozási cselekmény elrendelésére vonatkozó döntést az ENYH kibocsátásakor a kibocsátó hatóság hozza meg nemzeti jogával összhangban, viszont az intézkedés végrehajtását a végrehajtó állam jogszabályai irányítják.

Így, ha az ENYH-t házkutatás céljából bocsátották ki, a kibocsátó hatóság hatáskörébe tartozik annak eldöntése, hogy az adott esetben szükséges intézkedés-e a házkutatás. Ez azt jelenti, hogy ha például, az ENYH-t egy házkutatás foganatosítása végett bocsátották ki, akkor azt a végrehajtó tagállam jogával összhangban kell végrehajtani. Amennyiben a házkutatást éjjel is lehet foganatosítani a kibocsátó tagállamban, de a végrehajtó tagállamban nem, akkor – a tervezet 8. cikk (1) bekezdése alapján – a házkutatást napközben kell foganatosítani – a végrehajtó tagállam jogával összhangban.

Fő szabály szerint tehát a kibocsátó tagállam hatósága dönti el, hogy a bizonyítékok megszerzéséhez milyen nyomozati cselekmény foganatosítása szükséges.

A tervezet 9. cikke szükséges rugalmasságot biztosít ezen rendelkezés megvalósításához, így a végrehajtó hatóság dönthet úgy, hogy az ENYH-ban meghatározottól eltérő nyomozási cselekményhez folyamodik, ha

(1) az ENYH-ban meghatározott nyomozási cselekmény a végrehajtó állam jogában nem létezik; ebben az esetben az intézkedés végrehajtása egyszerűen nem lehetséges. A kibocsátó hatóságot segíti az is, ha van lehetőség más nyomozási cselekmény alkalmazására, hiszen ezáltal valamennyi eredmény mégis elérheti.

(2) a végrehajtó állam jogában ugyan létezik, de annak alkalmazása olyan bűncselekményekre vagy bűncselekmény-kategóriára korlátozódik, amelyekbe nem tartozik bele az ENYH által érintett bűncselekmény; ez az eset vonatkozik például arra a helyzetre, ha az ENYH-t a gyanúsított távközléseinek lehallgatása céljából adták ki, viszont a végrehajtó államban a távközlési lehallgatás csak meghatározott bűncselekmények esetében alkalmazható, amelyek között nem szerepel az ENYH-ban említett bűncselekmény. Ilyen esetekben értelmetlen lenne a végrehajtó államot az intézkedés végrehajtására kötelezni.

(3) vagy a végrehajtó hatóság által választott nyomozási cselekmény kevésbé kényszerítő eszközök révén ugyanazzal az eredménnyel jár, mint az ENYH-ban foglalt intézkedés. Ez a lehetőség némi rugalmasságot biztosít, amennyiben a kibocsátó hatóság által meghatározott intézkedéstől várt eredmény megvalósul.

Az emberi jogok védelme és a jogorvoslat lehetősége

Az európai integráció előrehaladtával az emberi jogok kérdése is egyre hangsúlyosabban jelent meg közösségi szinten. A legjelentősebb dokumentum, amely az alapvető jogokat tartalmazza az Unióban, az Alapvető Jogok Chartája. A Charta mellett a Lisszaboni Szerződésben is található az emberi jogok védelmére rendelkezések. Az emberi jogok védelme terén az Európai Unió valamennyi intézményére – a Bizottságra, a Parlamentre és a Tanácsra is – feladat hárul. A charta mindazon alapjogokat rögzíti, melyeket az EU minden intézményének és szervének tiszteletben kell tartania, s amelyeket a tagállami kormányok is kötelezően alkalmaznak a jogszabályok végrehajtása során. Az Alapjogi Charta összhangban áll az emberi jogok európai egyezményével, melyet ratifikált az összes uniós tagállam.

A magyar Kormány 2015. februárban elfogadta „Az új büntetőeljárás törvény szabályozási elvei” előterjesztést, mely rögzíti azon elvárást, miszerint biztosítani kell az új Büntetőeljárás törvénynek is a jelentőségüknél fogva kiemelkedő nemzetközi dokumentumokban és egyezményekben foglalt emberi jogi garanciákat, s az új törvény tekintettel kell legyen az Európai Unió

Alapjogi Chartájában foglalt jogokra is.

A végrehajtó hatóság nem vizsgálhatja az adott tagállami határozat jogszerűségét, és azt sem, hogy az emberi jogi standardokat betartják-e a másik tagállami büntetőeljárás során. Mindezeket vélelmezni kell, ez fakad a másik tagállam büntető igazságszolgáltatási rendszerébe vetett kölcsönös bizalom elvéből, de abból a praktikus szempontból is, hogy a végrehajtó hatóságnak sem szakmai ismeretei, sem erőforrásai nincsenek arra, hogy emberi jogi szempontú vizsgálatot folytasson a másik tagállammal szemben.¹⁰⁰⁵

Az ENYH kibocsátásakor a kibocsátó hatóságnak különös figyelmet kell fordítania arra, hogy biztosított legyen az Európai Unió Alapjogi Chartájának (a Charta) 48. cikkében megállapított jogok maradéktalan tiszteletben tartása. Az ártatlanság védelme, valamint a büntetőeljárások során a védelemhez való jog a Chartában a büntető igazságszolgáltatás területén elismert alapjogok sarokkövei. Amennyiben az ezen irányelvnek megfelelően elrendelt nyomozási cselekmény ezeket a jogokat korlátozza, a korlátozásnak teljes mértékben meg kell felelnie a Charta 52. cikkében a szükségesség, az arányosság és a kitűzött célok tekintetében megállapított követelményeknek, különösen mások jogainak és szabadságainak védelmét illetően.¹⁰⁰⁶

Az ENYH teljesítése kapcsán az érintett feleknek jogorvoslati lehetőséggel kell rendelkezniük a nemzeti joggal összhangban. Az ENYH ellen rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségeknek legalább egyenértékűeknek kell lenniük az adott nyomozási cselekmény ellen belföldi esetben rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségekkel. A tagállamoknak nemzeti jogukkal összhangban biztosítaniuk kell e jogorvoslati lehetőségek alkalmazhatóságát többek között azáltal, hogy az érintett feleket kellő időben értesítik a rendelkezésükre álló jogorvoslati lehetőségekről és a vonatkozó szabályokról. Amennyiben az érintett fél a végrehajtó államban kifogást nyújt be az ENYH kibocsátásának érdemi indokai ellen, helyénvaló, hogy az ilyen megtámadásról a kibocsátó hatóság értesítést kapjon, az érintett felet pedig tájékoztassák az értesítés tényéről.

7. NEMZETI JOGRENDBE TÖRTÉNŐ ÁTÜLTETÉS

Az irányelv olyan jogalkotási aktus, mely valamennyi uniós ország számára kötelezően elérendő célkitűzést állapít meg. A döntéshozatal módja azonban az egyes országokra van bízva. Az irányelv egy keretjogszabály, mely csak az alapvető rendelkezéseket és az elérendő jogalkotási célokat határozza meg, ezért végrehajtható jogszabályt kíván meg tagállami szinten.

Jelen fejezetben az egyes tagállamok vonatkozásában tesztek kitekintést arra vonatkozóan, hogy melyik ország milyen szinten tett eleget az implementálási kötelezettségének.

¹⁰⁰⁵ Karsai Krisztina: Emberi jogok védelme és az európai nyomozási határozat, Rendészet és emberi jogok, 2012/3. sz., 6. o.

¹⁰⁰⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/41/EU Irányelve (2014. április 3.) a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0041&from=HU>, letöltési idő: 2017. 08. 05.

Az irányelv nemzeti jogrendbe való beépítésének határideje 2017. május 22 volt. Ettől az időponttól kezdve az Európa Tanács kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló 1959. évi Egyezmény és az ahhoz tartozó két kiegészítő jegyzőkönyv (1994. évi XIX. tv.), a Schengeni Megállapodás végrehajtásáról szóló egyezmény és az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegély egyezmény és az ahhoz tartozó kiegészítő jegyzőkönyv (2005. évi CXIV. tv.) megfelelő rendelkezéseit. Ez azt jelenti, hogy fő szabály szerint az Eutv. IV. fejezetében foglalt szabályok az irányadók az Európai Unió tagállamaival büntetőügyekben folytatott eljárási jogsegélyekre. Ha tehát az ENYH tartalmaz rendelkezést az adott kérdésre, akkor más EU-s norma abban az esetben alkalmazható, amennyiben az ENYH-hoz képest speciális szabályt tartalmaz.

A 2012. évi CLXXX. törvény az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló törvényt a 2017. évi XXXIX. törvény az előírásoknak megfelelően módosította, így hazánk megteremtette az európai nyomozási határozat alkalmazásának feltételeit 2017. május 23-tól.

Az Uniós tagországok közül kiemelendő Dánia és Írország, mivel ez a két ország nem vett részt az irányelv elfogadásában. A többi tagállam esetében – függetlenül attól, hogy az irányelv rendelkezéseit átültették-e – Magyarország az eljárási jogsegély-kérelmeket ENYH-ként bocsátja ki.

Az egyes országok

Az alábbi táblázatban foglalom össze az egyes Európai Uniós országok tekintetében, hogy mikor került sor a nemzeti jogba való átültetésre. Amennyiben még nem tett eleget az adott ország az implementálási kötelezettségének, úgy a táblázat 'Megjegyzés' oszlopában röviden ismertetem, hogy milyen stádiumban van a végrehajtási törvény megalkotása.

A nemzeti jogrendbe történő implementálás			
Ország	Implementálás pontja	idő-	Megjegyzés
Ausztria	folyamatban van		Az igazságügyi minisztérium jogalkotási osztálya készíti jelenleg a végrehajtási törvény tervezetét.
Belgium	2017. 05. 22.		
Bulgária	folyamatban van		Az igazságügyi minisztérium létrehozott egy

		munkacsoportot, mely megvitatja az ENYH törvénytervezetét, melynek a kormány általi elfogadása várhatóan 2017. szeptemberéig fog megtörténni. Ezt követően az elfogadott tervezetet a Parlamentnek kell benyújtani, ahol a parlamenti eljárás időtartama is késlelteti az alkalmazhatóságot.
Ciprus	folyamatban van	A törvénytervezetet a Kormány jóváhagyta és a Parlament elé terjesztették döntés végett.
Csehország	folyamatban van	A végrehajtási jogszabály 2018 első negyedévében lép hatályba.
Dánia	nem csatlakozott az irányelvhez	
Egyesült Királyság	2017. 07. 31.	
Észtország	2017. 07. 06.	
Finnország	2017. 07. 03.	
Franciaország	2017. 05. 22.	
Görögország		A nemzeti jogba való átültetésre vonatkozó törvénytervezet a véső szakaszban van.

Hollandia	2017. 06. 17.	
Horvátország		az ENYH-irányelv végrehajtására vonatkozó törvénytervezet parlamenti eljárás szakaszában van.
Írország	nem csatlakozott az irányelvhez	
Lettország	2017. 05. 20.	
Litvánia	2017. 06. 15.	
Luxemburg	folyamatban van	A munkacsoport véglegesítette az első tervezetet, s azt továbbították az Igazságügyi Minisztériumnak.
Magyarország	2017.05.23.	
Málta	folyamatban van	Az irányelv széles alkalmazási körének köszönhetően – jelenleg a módosítandó jogszabályok azonosítása folyamatban van.
Németország	2017. 05. 22.	
Olaszország	2017. 07. 28.	
Portugália	folyamatban van	A végrehajtást biztosító törvényt már megszavazták, s azt a köztársasági elnöknek megküldték kihirdetésre
Románia	folyamatban van	2017. június 14-én a szenátusban nyilvántar-

		tásba vették a törvénytervezetét. A szenátusban történő elfogadást követően küldik meg a tervezetet a Parlamenti Képviselőházba, a törvény elfogadása 2017 ősz elejére várható.
Svédország	folyamatban van	Az Igazságügyi Minisztérium dolgozik a szöveg tervezetén.
Spanyolország	folyamatban van	Az Igazságügyi Minisztérium Jogalkotási Osztálya dolgozik a szöveg tervezetén.
Szlovénia		Az Igazságügyi Minisztérium a szöveg tervezetén még dolgozik.
Szlovákia	folyamatban van	A Szlovák Köztársaság Kormánya 2017. május 24-én hagyta jóvá a törvény tervezetét, a jogszabály 2017. október 15-én lép hatályba.

3. táblázat: Az egyes országok implementálási gyakorlatának elemzése¹⁰⁰⁷

8. A GYAKORLAT

A rendelkezésre álló szekunder információk mellett szükségesnek tartottam primer adatok be-

¹⁰⁰⁷A táblázat adatainak forrása: https://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/EJN_Library_StatusOfImpByCat.aspx?CategoryId=120, Letöltési idő: 2017.08.01.
A táblázat az internetes forrás letöltési idejének napja szerinti aktuális állapotot rögzíti.

szerzését is. Az elsődleges kutatás két fő módon valósítható meg: kvalitatív (minőségi) és kvantitatív (mennyiségi) módszerekkel.

Kutatási munkám során a kvantitatív kutatás módszerét alkalmaztam, amely a megkérdezés módszerén alapult. Az Európai Nyomozási Határozattal kapcsolatban többek között arra kerestem a választ, hogy került-e már kibocsátásra, s vajon mennyiben váltja be a hozzá fűzött reményeket. Ehhez egy Járásbíróság és egy Járási Ügyészség adatait elemeztem a tervezet hatálybalépésének időpontjáig visszamenőleg.

Tanúkihallgatás

Az általam megkérdezett bíróságon egy esetben került sor nyomozási határozat kibocsátására. Az ügyészség K. Géza és társai ellen kifosztás büntette és más bűncselekmények miatt emelt vádat. Az egyik vádpont szerint K. Géza vádlott miután távozott az étterem öltözőjéből, G. R. tanú és K. P. R. sértett lakókocsijához ment. G. R. tanú a lakókocsi mellett tartózkodott, míg K. P. R. sértett a lakókocsiban aludt. A vádlott a kulcsra nem zárt ajtón keresztül bement a lakókocsiba és az ott elhelyezett pénztárcából eltulajdonított 60.000.- forint készpénzt. A zajra a sértett felébredt, számon kérte a vádlottat, aki valótlanul azt állította, hogy villanyjavítás céljából küldték, majd sietve elhagyta a helyszínt.

A büntetőügy fent nevezett sértettje és a tanú is német állampolgárok, s mivel hazautaztak, további személyes meghallgatásukra már nem volt lehetősége a bíróságnak.

Az ügy minősítése szempontjából azonban lényeges körülmények maradtak tisztázatlanok a nyomozás során. A sértett rendőrségen tett vallomásban az szerepel, hogy aludt a lakókocsiban, amikor az elkövető belépett, ám a helyszínen intézkedő rendőrjárőr a jelentésében pusztán annyit írt, hogy feküdt.

Így a Járásbíróság megkereste a Németországban illetékes igazságügyi szervet, hogy K.P.R. sértett és G.R. tanút ismételten hallgassák ki tanúként a fenti ellentmondás tisztázása érdekében, azaz az elkövetéskor aludt-e a sértett, az elkövető ébresztette fel vagy már ébren volt, amikor az elkövetőt meghallotta. A kézirat lezárásáig nem érkezett válasz a német hatóságtól.

Külföldi ítélet érvényének elismerése

Az általam megkérdezett ügyészségen szintén egy esetben került sor nyomozási határozat kibocsátására. XY-t súlyos testi sértés büntetével gyanúsítják, s a tagállami priusz lekérdezése során arra derült fény, hogy Hollandiában nagyon elleni bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték. Büntetését már kitöltötte, azonban a visszaesői minőségét megalapozhatja a külföldi elítélés, mivel a büntetése kitöltésétől az újabb bűncselekmény elkövetéséig még nem telt el a 3 év.

Így sor került a holland hatóság megkeresésére, hogy bocsátsák az ügyészség rendelkezésére a fent nevezett ítéletet. A megkeresésre a külföldi ítélet érvényének elismerése céljából került sor, mely eljárásban a bíróság megállapítja, hogy az elítéléshez a magyar törvény alapján milyen jogkövetkezmények fűződnek.

9. ÖSSZEFOGLALÁS

Az európai bizonyításfelvételi parancsot abból a célból fogadták el, hogy a büntetőeljárások során felhasználandó tárgyak, dokumentumok és adatok megszerzése érdekében a kölcsönös elismerés elvét alkalmazzák. Az EBP azonban csak a már meglévő bizonyítékokra vonatkozik, és ezért a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés bizonyítékokat érintő teljes skálájának csak egy behatárolt részével foglalkozik.

Az ENYH horizontális hatályú, ennél fogva a bizonyítékgyűjtésre irányuló minden nyomozási cselekményre alkalmazandónak kell lennie. A közös nyomozócsoportok létrehozása és a bizonyítékok ezen csoportok keretében történő gyűjtése azonban egyedi szabályok megalkotását teszi szükségessé, amelyekkel célszerűbb külön foglalkozni. A meglévő eszközöket ezért – ezen irányelv alkalmazásának sérelme nélkül – helyénvaló továbbra is alkalmazni a nyomozási cselekmények ezen fajtájára.

Az ENYH csökkenti az adminisztrációs terheket és jelentősen meggyorsítja a folyamatot azzal, hogy egységes nyomtatványt vezet be. Az irányelv az összes uniós országra vonatkozik, kivéve az önként kimaradó Dániát és Írországot. Az irányelv nemzeti jogrendbe való beépítésének határideje 2017. május 22 volt. A 2012. évi CLXXX. törvény az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló törvényt a 2017. évi XXXIX. törvény az előírásoknak megfelelően módosította, így hazánk megteremtette az európai nyomozási határozat alkalmazásának feltételeit.

Megállapítható, hogy a magyarországi hatályba lépését követő egy hónapon belül sor került EYNH kibocsátására. A fordítási költségek jelentősen csökkentek azáltal, hogy a bíróság a rendelkezésre álló formanyomtatvány megfelelő nyelvi változatát használja fel, s a fordítási költségek így kizárólag a formanyomtatvány tartalmi részére vonatkozóan merülnek fel.

Az egységes formanyomtatvány és a rövid határidők mindenképpen az eljárás gyorsítását eredményezik, mely különös a büntetőeljárás nyomozati szakában különös jelentőséggel bírhatnak. Az európai nyomozási határozat a több tagállamot érintő bűncselekmények vonatkozásában a bizonyítás szempontjából előrelépést jelent. Lehetőséget biztosít az eljárás egyszerűsítésére és gyorsítására, ám kérdéses az, hogy igénybevétele mennyire lesz elfogadott és indokolt a számos egyéb rendelkezésre álló, akár kölcsönös jogsegélyen, akár a kölcsönös elismerés elvén alapuló eszköz mellett.

IRODALOMJEGYZÉK

Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában – A tisztességes eljárás büntetőügyekben, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007.

Bodor Tibor – Csák Zsolt – Somogyi Gábor – Szepesi Erzsébet – Szokolai Gábor – Varga Zoltán: A büntetőeljárás törvény magyarázata 1., Budapest, Complex, 2008.

Cséka Ervin: A megismerési és bizonyítási problematika új vonásai a büntetőügyekben, Jogtudományi Közlöny, 1969. (24. évf.) 7-8. sz.

Farkas Ákos: A büntetőjogi együttműködés sajátosságai az Európai Unióban, In: Jogtudományi közlöny, 1999. (54. évf.) 9. sz.

Farkas Ákos: A büntetőjogi együttműködés sajátosságai az Európai Unióban, In: Jogtudományi közlöny, 1999. (54. évf.) 9. sz.

Farkas Ákos: A kölcsönös elismerés elvén alapuló tervezett együttműködési formák. Az európai bizonyítékátadási parancs. In.: Kondorosi Ferenc-Ligeti Katalin(szerk.): Az európai büntetőjog kézikönyve. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2008.

Farkas Ákos: Új alkotmányos elv a magyar büntetőeljárás bizonyításban? A kölcsönös elismerés elve. In.: Erdei Árpád (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2010.

Farkas Ákos-Jánosi Andrea: A bizonyítás kérdései a határon átnyúló bűncselekmények vonatkozásában az Európai Unióban

Jánosi Andrea: Az Európai nyomozási határozat előzményei és vívmányai: Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII (2015), pp. 2

John R. Spencer: The Green Paper on obtaining evidence from one Member State to another and securing its admissibility: the Reaction of one British Lawyer

Karsai Krisztina: Emberi jogok védelme és az európai nyomozási határozat, Rendészet és emberi jogok, 2012/3. sz.

Király Tibor: Büntető eljárásjog, Osiris, Bp., 2008.

Márkus Ferenc: A büntető igazságszolgáltatásra vonatkozó nemzetközi szabályok és az állami szuverenitás, In.: Állam és jogtudomány, (9. évfolyam) 4. sz.

Móra Mihály: A bizonyítás fogalma, tárgya és a bizonyítékok mérlegelése a büntetőeljárásban, Jogtudományi Közlöny, 1960. (15. évf.) 12. sz.

Recognition of decisions between Eu countries: Evidence

Silvia Allegrezza: Critical Remarks on the Green Paper on Obtaining Evidence in Criminal Matters from one one Member State to another and securing its admissibility

Törő Andrea: Bizonyíték-transzfer az európai bűnügyi együttműködésben – különös tekintettel az európai nyomozási határozatra

Vida Mihály: A bizonyítás általános kérdései, In. Fantoly Zsanett-Károlyi Judit-Lőrinczy György-Vida Mihály-Cséka Ervin (szerk.): A büntetőeljárás jog alapvonalai I., Bába Kiadó, Szeged, 2006.

Az Európai Parlament és a Tanács 2014/41/EU Irányelve

2002/584/IB kerethatározat

A Tanács 2008/978/IB kerethatározata

A Tanács 2003/577/IB kerethatározata

A Tanács 2006/783/IB kerethatározata

A Tanács 2005/214/IB kerethatározata

A Tanács 2008/909 IB kerethatározata

Az elítélt személyek átszállításáról szóló, Strasbourgban, 1983. március 21-én kelt Egyezmény

Az Európai Parlament és a Tanács 2011/99/EU irányelve

Európai Parlament és a Tanács 2011/99/EU irányelve

EBP-kerethatározat

Zöld könyv a büntetőügyekben felvett bizonyítékoknak a tagállamok által a másik tagállamtól történő megszerzéséről és elfogadhatóságuk biztosításáról

20/2013. EBH

DR. SZÁDOCZKI SZANDRA

KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ SZEMÉLY VÉDELME ÉS KÍMÉLETE AZ ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁSI KÓDEXBEN –KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ EX LEGE KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ GYERMEKKORÚ TANÚ KIHALLGATÁSÁNAK PSZICHOLÓGIAI SZEMPONTJAI

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

„ (...) növeljék az áldozatok szükségleteire fordított figyelmüket, továbbá pártatlanul, tisztelettel és szakértelemmel tudjanak velük bánni.”¹⁰⁰⁸

A magyar Országgyűlés által 2017. június 13-án elfogadott büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény¹⁰⁰⁹, közismert nevén az új Be. a gyors, hatékony és átlátható eljárás mellett a büntetőeljárásbeli esélyegyenlőség megteremtésére összpontosít. E célkitűzések keretében, összhangban az Európai Parlament és Tanács által 2012. október 25-én elfogadott 2012/29/EU irányelvével¹⁰¹⁰, a sértetti fogalom kiterjesztésén túlmenően sor került a különleges bánásmód alkalmazhatósági feltételeinek és eszközrendszerének egységes, átfogó jellegű és önálló fejezetben történő szabályozására.

A magyar jogalkotás eleget téve az Áldozatvédelmi Irányelv kapcsán fennálló implementációs kötelezettségnek a 2015. évi CLI. törvény¹⁰¹¹ útján módosította a jelenleg is hatályos Be.-t¹⁰¹², ekkor bevezette ugyan a különleges bánásmódot igénylő sértett¹⁰¹³ fogalmát, azonban az e körben alkalmazható intézkedések részletszabályai – lásd többek között a gyermekkorú tanú kihallgatásának szabályai - az egyes eljárási cselekmények vonatkozásában elszórtan kerültek rögzítésre, mely megnehezítette a jogalkalmazást és így az abban rejlő garanciák érvényesülését.¹⁰¹⁴ Az új eljárási törvény kodifikációja során a speciális védelmi szükségletű, sérülékeny csoportba tartozó személyek joggyakorlásának tényleges elősegítésére kiemelt figyelem fordult, mely tetten érhető az érintett kíméletét és védelmét, egyúttal az eljárás sikerét hatékonyan

¹⁰⁰⁸ Európai Parlament és Tanács által 2012. október 25-én elfogadott 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról (továbbiakban: Áldozatvédelmi Irányelv) 25. cikk (1) bekezdés

¹⁰⁰⁹ továbbiakban: új Be.

¹⁰¹⁰ Áldozatvédelmi Irányelv

¹⁰¹¹ A bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CLI. törvény – elfogadására 2015. október 16-án került sor.

¹⁰¹² A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: régi Be.)

¹⁰¹³ Régi Be. 62/C. §

¹⁰¹⁴ A 2017. évi XC. törvény indokolása (továbbiakban: Indokolás)

szolgálni hivatott különleges bánásmód intézményrendszerét magába foglaló XIV. fejezetében.

Az Áldozatvédelmi Irányelv 22. cikk (4) bekezdése akként rendelkezik, hogy a gyermek – vagyis a 2. cikk (1) bekezdés c) pontja értelmében minden 18. életévet be nem töltött személy - esetében külön vizsgálat nélkül vélelmezni kell a speciális védelmi szükséglet fennállását. Ennek megfelelően mind a hatályos szabályozás, mind az új Be. automatikusan, ex lege különleges bánásmódot igénylő személynek tekinti a 18. életévet be nem töltött érintettet.

Az Áldozatvédelmi Irányelvben rögzített felső korhatárral szemben a magyar büntetőjogi szabályozás a 14. életévet veszi alapul a gyermekkor és ezzel egyidejűleg a gyermekkorú tanú fogalmának meghatározásakor. E szerint gyermekkorú és az új Be. 88.§ (1) bekezdés a) pontjában foglaltak szerint, ha a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható, tanúként kihallgatandó – a Btk. 16. §-ában taxatívén felsorolt 6 bűncselekmény¹⁰¹⁵ valamelyikét elkövető 12. életévet betöltött és a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással bíró fiataikorú terhelt kivételével – az a tizennegyedik életévet be nem töltött személy, aki:

1. a delictum sértettje;
2. bűncselekmény törvényi tényállást megvalósítja, azonban a Btk. 16.§- ára tekintettel gyermekkor miatt nem büntethető;
3. akinek a bűncselekménnyel kapcsolatos bizonyítandó tényről tudomása lehet.

A büntetőeljárásba kerülő gyermekkorú tanú – függetlenül attól, hogy a bűncselekménynek sértettje, közvetlen tanúja vagy elkövetője – pszichológia szempontból mindenképp áldozatnak tekintendő, ezen túl életkori és pszichés sajátosságai folytán különleges védelemre szorul. E védelmet a jogalkotó a vallomástételhez fűződő trauma kialakulásának elkerülését célzó – nemzetközi tendenciát követő - büntetőeljárás garanciákkal kívánja biztosítani. A teljesség igénye nélkül a gyermekkorú tanú védelmét szolgáló biztosíték, többek között, hogy a tizennegyedik életévet be nem töltött tanú kihallgatásáról, részvételét igénylő eljárási cselekményről kötelező jelleggel kép-és hangfelvételt kell készíteni, ugyancsak e célt szolgálja, hogy – szemben a hatályos szabályozással- a 14. életévet be nem töltött tanú szembesítése törvényi tilalom alá esik.

A különleges bánásmódot igénylő személyek, így a tizennegyedik életévet be nem töltött tanú kihallgatása különleges szakértelmet és odafigyelést igénylő eljárási cselekmény, melynek során a kihallgatást végző személyekre kettős - lényegében egymásnak ellentmondó - feladat hárul: az adatgyűjtés és a különleges bánásmódot igénylő személy védelme, kímélete. E kettős cél megvalósítása érdekében az érintett speciális igényeinek biztosítása és elfogadó támogatása mellett egyaránt törekedni kell - életkori és személyiségbeli sajátosságait szem előtt tartva - a

¹⁰¹⁵emberölés [160. § (1)-(2) bekezdés], erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §), testi sértés [164. § (8) bekezdés], terrorcselekmény [314. § (1)-(4) bekezdés], rablás [365. § (1)-(4) bekezdés] és kifosztás [366. § (2)-(3) bekezdés]

lehető legrészletesebb, megbízható tanúvallomás beszerzésére.

Előbbiek figyelembevételével kiemelendő, hogy a megbízható információgyűjtés és a különleges bánásmódot igénylő személyek védelme közötti egyensúly megteremtésének szükséges, ugyanakkor nem elégséges feltétele az új Be.-ben kidolgozott koherens és átlátható szabályozás, a célkitűzés eléréséhez különösen nagy hangsúlyt kell fektetni a meghallgatásban résztvevő szakemberek képzésére.

A dolgozatban az új Be. különleges bánásmódot igénylő személyek védelmét és kíméletét szolgáló XIV. fejezetben található eljárásjogi garanciáinak ismertetése mellett - a gyermekközpontú igazságszolgáltatás alapelveire is figyelemmel - az ex lege különleges bánásmódot igénylő tizenegyedik életévét be nem töltött tanú részvételét igénylő eljárási cselekmény menetének és pszichológiai szempontjainak bemutatását tűztem ki célul.

2. SZOLIDARITÁS A HATÉKONYSÁG ÉS IDŐSZERŰSÉG TÜKRÉBEN – KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓD BIZTOSÍTÁSA AZ ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁSI KÓDEXBEN

Az új büntetőeljárás törvény a hatályos szabályozás szétagoltságából eredő jogalkalmazási nehézségeket feloldva, önálló fejezetben, valamennyi eljárási cselekményre kiterjedően, egységes szempontrendszer mellett határozza meg a különleges bánásmód – érintett kérelmére vagy hivatalból történő – megállapításának feltételeit és intézményrendszerét.

Az Igazságügyi Minisztérium az új Be. szabályozási elveiről szóló előterjesztésében kifejezésre juttatta, hogy „a sérülékeny csoportok számára biztosított esélyegyenlőség része a hatékony, időszerű igazságszolgáltatás eszközrendszerének”.¹⁰¹⁶A jogalkotó a különleges bánásmód biztosításán keresztül a személyes körülményei vagy a bűncselekmény jellege folytán jogérvényesítésben akadályoztatott érintett eljárásbeli esélyegyenlőségének biztosításával, avagy a szolidaritást tanúsító kíméleti és védelmi jellegű intézkedés alkalmazásával egyúttal a hatékony, eredményes eljárás feltételeinek megteremtésére is törekszik.

2.1. Különleges bánásmódot igénylő személy

Az Áldozatvédelmi Irányelv 22. cikkének (1) bekezdésében foglaltakkal összhangban a különleges bánásmód megállapítására az érintett – 64/2015. (XII.12) BM. Rendelet I. melléklete szerinti – egyéni értékelését követően, annak függvényében kerülhet sor. Az 1998. évi XIX. törvény rendelkezéseihez képest lényegi változás, hogy az új Be. 81.§ (3) bekezdésének a) pontja értelmében a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság már nem csak hivatalból, hanem az érintett sértett, tanú, valamint segítők indítványára is köteles vizsgálni a speciális védelmi szükséglet fennállását, és annak alapján mérlegelni a különleges bánásmód megállapítását. Ellenben

¹⁰¹⁶ IM előterjesztés az új Be. szabályozási elveiről 14. oldal

nincs helye mérlegelésnek a 82.§-ban meghatározott, egyedi sajátosságai miatt fokozottan kiszolgáltatott személyek esetében, így alábbiakat a törvény erejénél fogva kötelezően különleges bánásmódot igénylő személynek kell tekinteni:

1. a 18. életévét be nem töltött személyeket¹⁰¹⁷ – követve az Irányelv 22. cikk (4) bekezdésének előírásait, esetükben külön vizsgálat nélkül vélelmezni kell a speciális védelmi szükséglet fennállását.
2. az 1998. évi XXV. törvényben¹⁰¹⁸ meghatározott fogyatékos, valamint azon személyek, akik annak minősülhetnek; illetve
3. a szexuális bűncselekmények sértettjeit.

Fenti kötelező személyi körtől eltekintve, az eljáró hatóság hatáskörébe tartozik annak eldöntése, hogy indokolt-e az érintett sértettet, tanút különleges bánásmódot igénylő személynek tekinteni. Az új Be. 81.§ (1) bekezdés elvi éllel szögezi le különleges bánásmód megállapításának van helye mindazon sértett, valamint tanú esetében, aki akár személyes jellemezői, akár a bűncselekmény jellege folytán akadályoztatva van a jogérvényesítésben.

Az új Be.¹⁰¹⁹ különleges bánásmód megállapítására okot adó körülményként határozza meg az érintett életkorát, szellemi, fizikai és egészségügyi állapotát, az eljárásban résztvevő személyhez való viszonyát, továbbá a bűncselekmény kirívóan erőszakos jellegét is ekként nevesíti, e felsorolás azonban nem taxatív jellegű. Az Áldozatvédelmi Irányelv Preambulumának (56) bekezdése a különleges bánásmód alkalmazását megalapozó indikátorok tekintetében részletesebb útmutatást ad – ilyenként nevesíti többek között az érintett személy etnikumát, nemi identitását, kommunikációs nehézségeit, az előítéleten alapuló bűncselekményeket –, melyekre ugyancsak figyelemmel kell lenni a döntés meghozatalakor. Említést érdemel, hogy az új Be. szabályozási elveiről szóló IM előterjesztés¹⁰²⁰ az érintett vagyoni kiszolgáltatottságát is a fokozott sérülékenységet generáló körülmények körébe vonja.

Az új büntetőeljárás kódex szabályozási rendszere a hatékony, gyors és egyszerű eljárás megteremtésére törekszik. E célkitűzés tetten érhető abban is, hogy a különleges bánásmód megállapítása, illetve az e körbe tartozó intézkedés alkalmazása tárgyában hozott döntés nincs határozati formához kötve¹⁰²¹, ahogy – jogorvoslat kizártságára tekintettel – határozat hozatala nélkül utasítható el a tanú 81.§ (3) bekezdés a) pontja alapján előterjesztett indítványa is. Utóbbival ellentétben a sértett által előterjesztett különleges bánásmód megállapítása iránti indítvány elutasítása kizárólag határozat útján engedélyezett, teret engedve ezáltal a 369.§ és az

¹⁰¹⁷ Amennyiben a sértett vagy a tanú az eljárás folyamán betölti 18. életévét, a különleges bánásmód mérlegelés alapján továbbra is fenntartható.

¹⁰¹⁸ A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény

¹⁰¹⁹ új Be. 81.§ (2) bekezdés

¹⁰²⁰ IM előterjesztés az új büntetőeljárás törvény szabályozási elveiről, 13. o.

¹⁰²¹ új Be. 81. § (5) bekezdés

579.§ által biztosított jogorvoslati lehetőségnek. Leírtak irányadóak a különleges bánásmód megszüntetése tekintetében is¹⁰²², arról az eljáró hatóság a sértett esetében határozattal, tanú vonatkozásában határozat hozatala nélkül dönthet, ha az érintett vonatkozásában, a továbbiakban már nem indokolt a különleges bánásmód alkalmazása. A jogalkotó a megszüntetés és felülvizsgálat körében ugyancsak hatékonyságot fokozó, körülményekhez igazodó rugalmas szabályozást alkalmaz, eltekint a felülvizsgálat időponthoz kötöttségétől, annak indokoltságát az indikátorokban bekövetkezett változás alapozza meg.

Az új Be. 83.§-a lehetőséget biztosít a különleges bánásmódot igénylő személynek arra, hogy akaratát, speciális igényét kifejezésre juttathassa, ennek keretében mind e minőség megállapítását, mind pedig az egyes, nem kötelezően alkalmazandó intézkedéseket visszautasíthatja.

2.2. Különleges bánásmód körébe tartozó intézkedések

Az immáron „egységes szerkezetbe foglalt” és az eljárás egészére kiható különleges bánásmód körébe tartozó intézkedések fokozatos rendszert alkotnak, melyeket az új Be. 81.§ (4) bekezdése értelmében a szükséges esetben, egyúttal az érintett egyedi sajátosságaihoz és az akadályoztatás mértékéhez igazodva arányosan – az eljárás sikerének és az érintett érdekeinek egyidejű biztosítása mellett – kell alkalmazni.

A fokozatosság jegyében az új Be. különbséget tesz az érintett jogérvényesítését és kíméletét biztosító, illetve védelmét szolgáló intézkedések között. Az elhatárolás alapja, hogy a kíméleti jellegű intézkedések soha, míg a védelemben részesítő intézkedések kizárólag a törvényben meghatározott esetekben járhatnak az eljárásban más részt vevő személyek jogainak korlátozásával.

2.2.1. A különleges bánásmódot igénylő személy kíméletét szolgáló, együttműködését elősegítő intézkedések

Az eljáró hatóság az eljárás érdekeire figyelemmel és a lehetőségekhez mérten alkalmazott 85.§ (1)-(2) bekezdésében meghatározott kíméleti jellegű, valamint a (3) bekezdés felhatalmazása alapján az azonos célt szolgáló egyéb e törvény szerinti intézkedéseken keresztül az érintett vonatkozásában fennálló akadályoztatás minimalizálására és az érintett speciális igényeinek biztosítására köteles törekedni mind az eljárási cselekmény megszervezése, mind annak lebonyolítása során. A kíméleti és joggyakorlást elősegítő eszközök megfelelő körültekintéssel, tapintattal és támogató hozzáállással párosulva nagy valószínűséggel alkalmasak arra, hogy fozkazzák az érintett eljáró hatóságokba vetett bizalmát, együttműködésre való hajlandóságát.

E körben a teljesség igénye nélkül többek között elrendelhető az eljárási cselekmény kép- és hangfelvevő berendezés útján történő rögzítése, továbbá a jelenlét telekommunikációs eszköz

¹⁰²² új Be. 84.§ (2) bekezdés

útján való biztosítása.

2.2.2. A különleges bánásmódot igénylő személy védelmét biztosító intézkedések

Az Áldozatvédelmi Irányelv¹⁰²³ elvárásként fogalmazza meg, hogy megfelelő intézkedések alkalmazásán keresztül biztosított legyen azon büntetőeljárásban részt vevő személyek védelme, akiknél magas a másodlagos viktimizáció, a megfélemlítés valamint a megtorlás kockázata. Az új eljárás törvény 86.§ (1) bekezdése ezzel összhangban előírja, hogy a (2) bekezdés szerinti eszközök útján védelemben kell részesíteni a különleges bánásmódot igénylő személyt, akinek a büntetőeljárással összefüggésben élete, testi épsége és személyes szabadsága, illetve befolyás – és megfélemlítéstől mentes jogérvényesítése veszélynek van kitéve. A védelmi intézkedések elrendelésének további feltételül szolgál, hogy a 85.§-ban meghatározott jogérvényesítést és kíméletet szolgáló eszközök nem alkalmasak az érintett szükséges védelmének biztosítására.

A különleges bánásmódot igénylő személy lehető legteljesebb védelme érdekében a bíróság, ügyészség és a nyomozó hatóság a kíméleti jellegű eszközök egyidejű alkalmazása mellett a 86. (2) bekezdésében taxatíván megjelölt intézkedésekhez folyamodhat. Ennek keretében mind a telekommunikációs eszköz alkalmazása, mind kép- és hangfelvétel készítése esetén dönthet az érintett személy azonosítására alkalmas egyedi tulajdonságok technikai eszközzel való eltorzításáról¹⁰²⁴, ezentúl hivatalból rendelkezhet az érintett személyes adatainak zárt kezeléséről. Az érintett személyi védelmén túl a másodlagos áldozattá válás, illetve a fokozott pszichés megterhelés elkerülése - ezáltal a befolyásmentes vallomástétel biztosítása - végett törvényben meghatározottak szerint korlátozható a terhelt és a védő eljárási cselekményen való személyes jelenléte, a jelenlévő személyek közvetlen kérdésfeltevési joga¹⁰²⁵, valamint mellőzhető a különleges bánásmódot igénylő tanú szembesítése. Ugyancsak az érintett védelmét szolgálja, hogy az új Be. 86.§ (3) bekezdése védelmi intézkedések alkalmazása esetén a különleges bánásmód megállapításához kötődő iratok zárt kezelésére kötelezi az eljáró hatóságot.

A különleges bánásmódot igénylő személy védelme érdekében az eljáró hatóság meghatározott feltételek fennállása esetén dönthet a klasszikus értelemben tanúvédelmi eszközként ismeretes különösen védett tanúvá nyilvánításról, a személyi védelemtől továbbá a Védelmi Programban való részvételről, melyeknek – mint a különleges bánásmód körében alkalmazható speciális védelmi intézkedéseknek – részletszabályai e fejezetben kerültek rögzítésre.

Mindenképp említést érdemel, hogy az új Be. - feloldva az 1998. évi XIX. törvény 97.§ c) pontjából fakadóan felmerült problémákat - nem szabja a különösen védetté nyilvánítás feltételéül, hogy az érintett személye, tartózkodási helye, valamint az, hogy az ügyész, illetve a nyomozó

¹⁰²³ Preambulum (58)bekezdés

¹⁰²⁴ A kép- és hangfelvétel eredeti példányát változatlan formában kell megőrizni, a torzítást másolati példányon kell végrehajtani.

¹⁰²⁵ Kérdések feltételét indítványozhatják.

hatóság tanúként kívánja kihallgatni, a terhelt és védője előtt ismeretlen legyen. Előbbiek mentén az új Be. gátat szab az érintett személy kilétére irányuló találgatásnak, hiszen előbbiek alapján terhelt és védője nem indítványozhatják a védett minőség megszüntetését. Az új Be. 92.§ (1) bekezdésében észlelhető egy további újítás, melynek értelmében a hatályos szabályozással ellentétben vádemelés előtt a nyomozó hatóság rendelkezik hatáskörrel a különösen védett tanú kihallgatásához. A nyomozási bíró előtt folytatott bizonyítást a jogalkotó az adminisztratív terhek csökkentése végett nem csak e körben, hanem általános jelleggel megszüntette¹⁰²⁶, így a hatályos szabályozással ellentétben a gyermekkorú tanú nyomozati szakban történő kihallgatása is a nyomozó hatóság feladatává vált.

A hatályos szabályozáshoz képest, a személyi védelem alkalmazhatóságának feltételeit az új büntetőeljárási kódex a személyi kör tekintetében szűkítette, ugyanis a 94.§ értelmében a bíróság, ügyészség illetve a nyomozó hatóság kizárólag a különleges bánásmódot igénylő illetve rá tekintettel más személy esetében kezdeményezheti a személyi védelem biztosítását a védelmet ellátó hatóságtól. Az ügyben eljáró hatóság tagjai vonatkozásában az ágazati törvényekben kell rendelkezni a személyi védelem feltételrendszeréről¹⁰²⁷.

2.2.3. Különös szabályok

Az ex lege különleges bánásmódot igénylő személyek közül a tizennyolcadik életévét be nem töltött, a tizennegyedik életévét be nem töltött sértett illetve tanú, a szexuális bűncselekmények áldozatai, továbbá az ilyen bűncselekményt elszenvedő 18. valamint a 14. életévét be nem töltött személyek esetében speciális szabályai vannak a különös bánásmód körébe tartozó intézkedések alkalmazásának.

A jogalkotó a fenti, 82.§ (2) bekezdés a) és c) pontja szerinti automatikusan különleges bánásmódot igénylő személyek életkori, pszichés illetve szociális sajátosságaiból fakadó speciális védelmi szükségleteire, egyéni igényeire figyelemmel többlet követelményeket támaszt az eljáró hatóságokkal szemben. A fokozott elvárások kettős célt szolgálnak, egyaránt hivatottak szolgálni az érintett lehető legteljesebb kíméletét és védelmét és - a befolyásmentes vallomástétel biztosításán keresztül – a büntetőeljárás sikerét.

A különleges bánásmód körébe tartozó intézkedések különös szabályait az új büntetőeljárási kódex 87-89.§-ai tartalmazzák.

2.2.3.1. Különös szabályok a 18. életévét be nem töltött személyek esetében

A 14. életévét betöltött, de a 18. életévét meg nem haladott érintett esetében továbbra sem

¹⁰²⁶ Indokolás

¹⁰²⁷ Indokolás, 94.§-hoz

kötelező, bár fokozott elvárásként jelenik meg az eljárási cselekmény kép-és hangfelvételen történő rögzítése¹⁰²⁸, mely garanciális okokból indokolt, ugyanis a későbbiekben ezáltal ellenőrizhető a befolyásoltságtól mentes vallomástétel.

Tekintettel a 18. év alatti sértett illetve tanú életkori - kognitív- pszichés sajátosságaira, a jogalkotó a Be. 87.§ (1) bekezdésének b) pontján megteremti annak lehetőségét, hogy az eljáró hatóság igazságügyi pszichológus szakértő részvételét rendelje el a részvételüket igénylő valamennyi eljárási cselekményekre vonatkozóan.

A Gyermekjogi Egyezmény 3. cikke akként rendelkezik, hogy az eljáró hatóságok minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenképp felett álló érdekét figyelembe véve kötelesek eljárni.¹⁰²⁹E kötelezettség megjelenik az új Be. 87.§ (1) bekezdésének c) pontjában is, miszerint a bíróságnak, ügyészségnek és a nyomozó hatóságnak a gyermek mindenképp feletti érdekét szem előtt tartva, az Alaptörvényben, a Gyvtv.-ben, valamint a Gyermekjogi Egyezményben deklarált gyermeki jogok érvényre jutását biztosítva kell lefolytatnia a hatáskörébe tartozó eljárási cselekményt.

A hatályos szabályozással egyezően akként rendelkezik az új kódex, hogy a 14-18 életév közötti érintett szembesítése kizárólag hozzájárulásával rendelhető el, továbbá a 18. életévét be nem töltött tanú vallomása poligráffal, az új Be. szóhasználatával élve, műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható.

2.2.3.2. A tizennegyedik életévét be nem töltött tanú kímélete és védelme az új Be.-ben

Ahogy a hatályos, úgy az új büntetőeljárás törvény is szigorú feltételhez köti a 14. életévét be nem töltött – a hazai büntetőjogi dogmatikát követve gyermekkorú – tanú kihallgatásának lehetőségét. Az 1998. évi XIX. törvény 86.§ (6) bekezdése nyomán az új Be. 88.§ (1) bekezdésében foglaltak szerint a 14. életévét be nem töltött tanú kihallgatására, részvételét igénylő eljárási cselekmény elvégzésére kizárólag akkor kerülhet sor, amennyiben vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható. E kritérium is azt a célt hivatott szolgálni, hogy a lélektanilag rendkívül sérülékeny gyermek csak feltétlenül szükséges esetben legyen kitéve az eljárással járó pszichés megterhelésnek, vagyis akkor, ha a bizonyítandó tény alátámasztására nincs más törvényes mód és lehetőség. A hatályos szabályozásban megfogalmazott korlátozás fenntartásával a jogalkotó azt kívánta elérni, hogy a 14. életévét meg nem haladott tanú kihallgatásával szükségképpen együtt járó „pszichés és egyéb káros hatásokat a lehető legkisebb és legszükségesebb mértékre csökkentse, kiküszöbölve ezzel a személyiségfejlődésükben bekövetkező

¹⁰²⁸ Indokolás

¹⁰²⁹ Az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett Gyermekek Jogairól szóló Egyezmény 3. cikk: „a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenképp felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban”

esetleges károsodásokat.”¹⁰³⁰

Amennyiben a 14. év alatti tanú kihallgatásának jogszabályi feltétele fennáll, úgy az eljárási cselekményt – melynek lebonyolítása nyomozati szakban a nyomozó hatóság, vádemelést követően a bíróság hatáskörébe tartozik – az új Be. 88.§ (1) bekezdés b) pontjában foglaltakra tekintettel az erre szolgáló, 34/2015. (XI.10.) IM. rendelet szerinti különleges meghallgató szobában¹⁰³¹ vagy arra alkalmassá tett helyiségben kell elvégezni. Ettől a gyermek mindenképp felett álló érdekének biztosítása végett el lehet térni, ha a joggyakorlásának elősegítése, valamint kímélete más módon, más intézkedéssel – például megszokott környezetében való kihallgatással – is biztosítható.

A különleges meghallgató szobák használata és szerepe a dolgozat későbbi, a gyermekkorú tanú vallomástételét befolyásoló tényezőkkel foglalkozó részében kerül bemutatásra

Figyelemmel arra, hogy a kihallgatást végző személy és a gyermektanú között kialakult bizalmi kapcsolat – bár annak megteremtése rendkívül összetett feladat – elősegítheti a hiteles, befolyásmentes vallomástételt és ezáltal végső soron a büntetőeljárás sikerét, az új kódex 88.§ (1) bekezdés c) pontja előírja, hogy a nyomozás során a nyomozóhatóságnak az eljárás érdekeire tekintettel a lehetőségekhez mérten biztosítania kell, hogy a gyermeket minden alkalommal azonos személy hallgassa ki.

Az új Be. 88. § (1) bekezdés d) pontja – a hatályos szabályozással összhangban – mérlegelésnek teret nem engedve úgy rendelkezik, hogy a 14. életévét meg nem haladott tanú kihallgatását kép- és hangfelvevő útján rögzíteni kell. Az eljárási cselekmény ily módon való rögzítése – ahogy ez a 14-18 év közötti személyek vonatkozásában kifejtésre került – garanciális okból indokolt, a későbbiekben ezáltal válik ellenőrizhetővé, befolyásoltságtól mentes volt-e a gyermektanú vallomástétele.

Az 1998. évi XIX. törvény 124.§-ának (3) bekezdése értelmében a gyermekkorú tanú szembesítése kizárólag akkor rendelhető el, ha az nem kelt benne félelmet. A 14. életévét be nem töltött tanú szembesítésére hatályos szabályozásunk tehát kivételes, feltétlen szükséges helyzetben az alábbi 3 feltétel együttes fennállása esetén biztosít lehetőséget:

1. vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható – mely egyben a tanúkenti kihallgathatóságának alapvető feltételét képezi –,
2. szembesítés nem kelt benne félelmet, továbbá
3. védelme érdekében a szembesítést nem kell mellőzni.

¹⁰³⁰ BH.2005.343

¹⁰³¹ 34/2015. (XI.10.) IM. rendelet a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett meghallgatására szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról és ellenőrzéséről

A gyermekkorú tanú szembesítését az új büntetőeljárás törvény 88.§ (2) bekezdése még a fenti szigorú konjunktív feltételek teljesülése esetén sem engedélyezi. A jogalkotó a szembesítés alkalmazhatóságát a 14. életévét be nem töltött tanúk vonatkozásában általános jelleggel, teljes mértékben kizárja. E tilalom révén a 14. év alatti tanú mentesül a szembesítésben rejlő fokozott pszichés megterheléstől, valamint az abból fakadó esetleges személyiségfejlődésbeli károsodástól, traumától. A bizonyítás eredményessége szempontjából a gyermekkorú tanú szembesítésének teljes körű kizárás nem okoz jelentős csorbát, hiszen a gyermektanúk e félelmetes, kiszolgáltatott szituációban tett vallomásainak megbízhatósága jellemzően csekély, melynek hátterében a stressz okozta emlékezeti képesség romlás, másrészt az általa mondottak folyamatos megkérdőjelezése, illetve a szembesítésben részt vevő másik – jellemzően terhelt¹⁰³² – személynek való megfelelés, tőle való félelem nagymértékben befolyásolhatják a vallomás hiteltérdemlőségét.

Említést érdemel, hogy a gyermekkorú tanú kihallgatása vonatkozásában az új Be. – szemben a hatályos Be. 86.§ (1) bekezdésében foglaltakkal – annak ellenére nem kötelezi az eljáró hatóságot a hamis tanúzás következményire való figyelmeztetés mellőzésére, hogy a 14. életévét be nem töltött tanú a Btk. 16.§-ára figyelemmel gyermekkor miatt e bűncselekmény tekintetében nem büntethető.

A 14. életévét be nem töltött tanúk védelmét hivatott szolgálni az új Be. 88.§-ának (3) bekezdése is, melynek értelmében az ilyen tanúk kihallgatásán a terhelt és nem lehet személyesen jelen. Ez alól kivételt képez az utóbbiak által indítványozott gyermekkorú tanú jelenlétét igénylő eljárási cselekmény lefolytatása, melyen az eljáró hatóság biztosíthatja a terhelt illetve védője jelenléti jogát.

2.2.3.3. Különös szabályok a szexuális bűncselekmények áldozatai esetében

A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények sértettjei tekintetében az új büntetőeljárás törvény¹⁰³³ főszabályként akként rendelkezik, hogy a sértettet a nyomozás során vele azonos nemű személy hallgassa¹⁰³⁴ ki és részvételét igénylő eljárási cselekményen ilyen személy jelen legyen, továbbá a 89.§ (1) bekezdés b) pontja többlet követelményként határozza meg, hogy az előbbi cselekményeket minden alkalommal ugyanazon személy végezze. E rendelkezések – természetesen, megfelelő szakértelemmel és tapintattal párosulva – alkalmasak a bűncselekmény jellegéből fakadó szégyenérzet leküzdésének ezáltal a bizalmi légkör megteremtésének előmozdítására, mely a megbízható és részletes vallomás megtételének zá-

¹⁰³² DOMONYAI ALEXA: KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓD ÉS HATÉKONY VÉDELEM? – A TIZENNEGYEDIK ÉLETÉVÉT BE NEM TÖLTÖTT SÉRTETT A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN - [HTTP://UJBTK.HU/DOMONYAI-ALEXA-KULONLEGES-BANASMODO-ES-HATEKONY-VEDELEM-A-TIZENNEGYEDIK-ELETEVET-BE-NEM-TOLTOTT-SERTETT-A-BUNTETOELJARASBAN/](http://ujbtk.hu/domonyai-alexa-kulonleges-banasmood-es-hatekony-vedelem-a-tizennegyedik-eletevet-be-nem-toltott-serzett-a-buntetoeljarasban/) (LETÖLTVE: 2017.09.15.)

¹⁰³³ 89.§ (1) bekezdés a) pontja

¹⁰³⁴ egyezően a hatályos BE. 86/A. §-ában foglaltakkal

loga. Az előbb ismertetett főszabálytól a jogalkotó a sértett határozott kérelmére, illetve hozzájárulásával, valamint akkor enged eltérést, ha az attól való eltérés az eljárás érdekeire figyelemmel elkerülhetetlen, például, ha a 89.§ (1) bekezdésében foglaltak megvalósítása „az eljáró szerv tagjának elérhetetlensége miatt nem biztosítható és az eljárási cselekmény mellőzésére nincs lehetőség.”¹⁰³⁵

A másodlagos áldozattá válás és a pszichés károsodás elkerülése végett a jogalkotó – a gyermekkorú tanú szembesítésével kapcsolatban korábbiakban leírtakra is figyelemmel – a sértett hozzájárulásához köti a szembesítés alkalmazhatóságát.¹⁰³⁶

Amennyiben a szexuális bűncselekmény sértettje a 18. életévét nem töltötte be a bűncselekmény jellegén túlmenően életkori, pszichés és kognitív sajátosságai okán is fokozott kíméletre és védelemre szorul, így a jogalkotó a 89.§ (4) bekezdésében az alábbi gyermeki érdekek érvényesülését szolgáló garanciákat fogalmazza meg a részvételét igénylő eljárási cselekmények vonatkozásában:

- Az eljárási cselekményt főszabály szerint erre szolgáló vagy arra alkalmas helyiségben kell végezni, kivéve, ha az ott nem hajtható végre vagy a sértett kímélete és védelme más módon is biztosítható (lásd megszokott környezetében való meghallgatás).
- Kötelező az eljárási cselekmény kép- és hangfelvevő berendezés útján történő rögzítése.
- Terhelt és védője személyesen nem lehet jelen az eljárási cselekményen.
- Telekommunikációs eszköz igénybevétele esetén biztosítani kell, hogy a sértett kizárólag az eljáró hatóság tagjait láthassa;
- A törvényi szabályozás elsődleges célja, hogy a 18. életévét be nem töltött és a 82.§ c) pontja alapján automatikusan különleges bánásmódot igénylő személynek tekintett sértettet megóvja a tárgyalás okozta pszichés megterheléstől, esetleges traumától. Ennek biztosítása érdekében jogalkotó a bírósági szakban megkeresett vagy kiküldött bíró, illetve telekommunikációs eszköz alkalmazása útján teszi lehetővé a sértett részvételét igénylő eljárási cselekmény elvégzését.
- Az eljárási cselekményen jelen lévő személyek a közvetlen kérdésfeltevés jogát nem gyakorolhatják, kizárólag indítványozhatják a kérdések feltételét.
- A nyilvánosságot ki kell zárni a tárgyalásról a sértett kötelező részvételét igénylő eljárási cselekmény lefolytatásának erejéig.

Amennyiben a nyomozati szakban sor került a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni

¹⁰³⁵ Indokolás 87-89. §-hoz

¹⁰³⁶ új Be. 89.§ (3) bekezdés

bűncselekmények 14. életév alatti sértettjének kihallgatására és arról a (4) bekezdés b) pontjának eleget téve kép-és hangfelvétel készült, az új Be. 89.§-ának (5) bekezdése – az újbóli kihallgatás okozta stressz és pszichés károsodás elkerülése végett – lehetőséget biztosít a bírónak arra, hogy – hivatalból vagy indítványra – mellőze a sértett tanúkénti kihallgatását.

2.2.4. Egyes intézkedésekkel érintett más személyek

Az új Be. 81.§ (1) bekezdés kizárólag a sértett és tanú vonatkozásában ad helyet a különleges bánásmód megállapításának, azonban a tisztességes eljárás, valamint az eljárásbeli esélyegyenlőség garantálása érdekében a jogalkotó az egyes, tételesen meghatározott különleges bánásmód körébe tartozó intézkedések alkalmazását kiterjesztette a terheltre és az eljárás más résztvevőire is.

A Be 96.§ -a fiatalok és az 1998. évi XXV. törvényben meghatározott fogyatékos, vagy bírói mérlegelés alapján annak tekintendő terhelt vonatkozásában, illetve a terhelt büntetőeljárással részt vevő más személyhez fűződő viszonyára tekintettel, megteremti a kíméleti jellegű intézkedések alkalmazhatóságának lehetőségét.¹⁰³⁷

Szem előtt tartva a fiatalok terhelt joggyakorlásának elősegítését, továbbá kíméletét és védelmét, az új Be. 96.§ (2) bekezdése esetükben is előírja a 87.§ (1) és (2) bekezdésében foglaltak¹⁰³⁸ megfelelő alkalmazását.

A Btk. 16.§-ában taxatív felsorolt 6 bűncselekmény¹⁰³⁹ valamelyikét elkövető 12. életévét betöltött, de a 14. életévét meg nem haladott és a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással rendelkező fiatalok terhelt esetében a 96.§ (3) bekezdésében megfogalmazott törvényi kötelezettség értelmében az eljáró hatóság köteles az eljárási cselekményről kép-és hangfelvételt készíteni és a szembesítést is csak a terhelt hozzájárulásának függvényében rendelheti el.

Fentiekén túl az új Be. a hatályos szabályozást követve a személyi védelem és a Védelmi Programban való részvétel lehetőségét a különleges bánásmódot igénylő személyek mellett az eljárás más résztvevői¹⁰⁴⁰ és rájuk tekintettel harmadik személyek vonatkozásában is biztosítja.

¹⁰³⁷ Indokolás 96.§-hoz

¹⁰³⁸ 87. § (1) A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekmény esetén

a) lehetőség szerint kép- és hangfelvételt készít,

b) elrendelheti, hogy az eljárási cselekményen igazságügyi pszichológus szakértő is jelen legyen,

c) a büntetőeljárással összefüggésben biztosítja az Alaptörvényben, az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett gyermek jogairól szóló egyezményben, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben és más törvényekben megfogalmazott, gyermeket megillető jogok hatékony érvényesülését.

(2) A tizennyolcadik életévét be nem töltött tanú vallomása műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható.

¹⁰³⁹ emberölés [160. § (1)-(2) bekezdés], erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §), testi sértés [164. § (8) bekezdés], terrorcselekmény [314. § (1)-(4) bekezdés], rablás [365. § (1)-(4) bekezdés] és kifosztás [366. § (2)-(3) bekezdés]

¹⁰⁴⁰ a sértett vagy a tanú segítőtje, a terhelt, a védő, a szakértő, a szaktanácsadó, a vagyoni érdekelt, ezek segítőtje, vagy a felsoroltak valamelyikére tekintettel más személy

3. A GYERMEKKÖZPONTÚ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ÉS ALAPELVEI

Az új Be. szabályozási elveiről szóló IM előterjesztés a büntetőeljárás esélyegyenlőség megvalósítására alkalmas követendő mintaként tekint a gyermekközpontú igazságszolgáltatásra, mely tapasztalatainak és eszközrendszerének hozzáférhetővé tételét irányozta elő a személyes körülményei vagy a bűncselekmény jellege folytán egyéb okból akadályoztatott különleges bánásmódot igénylő személyek számára is.¹⁰⁴¹ E törekvés az egyes különleges bánásmód körében alkalmazható intézkedéseken keresztül megjelent az elfogadott új törvényben.

Fentiekre tekintettel, említésre méltónak tartom a gyermekközpontú igazságszolgáltatás és alapelveinek teljesség igénye nélküli bemutatását.

Bár a gyermekbarát igazságszolgáltatás kifejezés első ízben az európai igazságügyi miniszterek 28. konferenciáján elfogadott nyilatkozatban került rögzítésre¹⁰⁴², a modell részletes szabályozása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatásban található, melyet az Európa Tanács 2010. november 17. napján, a Miniszterek Tanácsának 1098. ülésén fogadott el.¹⁰⁴³

Az Iránymutatás II. cikkének c) pontjában meghatározott definíció szerint „olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve az alábbiakban felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit.”¹⁰⁴⁴

Az Iránymutatás minimális követelményként határozza meg az alább taxatív felsorolt alapvető elveket¹⁰⁴⁵, melyeknek a gyerekekkel kapcsolatos eljárásokban mindvégig érvényesülniük kell:

- részvétel (tájékoztatáshoz és tisztességes eljáráshoz való jog, véleményének kikérése-figyelembevétele);
- gyermek mindenképp felett álló érdekeinek figyelembe vétele;
- magánélet- és méltóság biztosítása;
- hátrányos megkülönböztetéssel szembeni védelem;
- jogállamiság.

Az Európa Tanács a gyermekközpontú rendszer kiépítése és népszerűsítése érdekében 2012.

¹⁰⁴¹ Az új Be. szabályozási elveiről szóló IM előterjesztés 13-14. oldal

¹⁰⁴² Gyurkó Szilvia: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. Kriminológiai tanulmányok 49., Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2012. 111. o (továbbiakban: Gyurkó Szilvia: Gyermekbarát...)

¹⁰⁴³ Kommentárja 2011. május hó 31. napján jelent meg.

¹⁰⁴⁴ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról (továbbiakban: Iránymutatás) megtalálható: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf 2017. 09. 03.).

¹⁰⁴⁵ im. Iránymutatás, Preambulum III. Alapvető elvek, 17-19. o.

február 15-én a 2012-2015 közötti időszakra vonatkozóan Gyermekjogi Stratégiát fogadott el. Ezt követően Miniszterek Bizottsága 2016. március 2. napján új gyermekjogi stratégiát fogadott el a 2016-tól 2021-ig terjedő időszakra, amely az esélyegyenlőség, az erőszakmentes élet biztosítása valamint a gyermekek részvételének és digitális környezetben való jogainak előmozdítása mellett továbbra is prioritásként tekint a gyermekközpontú igazságszolgáltatás modelljére.

A gyermekek jogainak uniós szintű garantálása véget az Európai Unió Bizottsága 2011. február 15. napján fogadta el Gyermekjogi Ütemtervét¹⁰⁴⁶, mely a következő három területen irányoz elő intézkedéseket a gyermekek - Lisszaboni szerződés 3. cikkének (3) bekezdésében¹⁰⁴⁷ uniós célként meghatározott és az Alapjogi Charta 24. cikkében¹⁰⁴⁸ deklarált- jogainak és védelmének biztosítása érdekében:

1. Gyermekbarát igazságszolgáltatás

Meg kell teremteni a gyermek magas szintű jogi védelmét az eljárásokban, így lehetővé kell tenni, hogy „az őket érintő eljárásokban fejlettségüknek, koruknak és szellemi képességüknek megfelelően tájékoztatást kapjanak, döntést hozhassanak és véleményt nyilváníthassanak.”¹⁰⁴⁹

2. Veszélyeztetett helyzetben lévő gyermekek védelme

3. Gyermekekkel szembeni erőszak elleni küzdelem az Unióban és annak területén kívül.

Ahogy azt az EU Gyermekjogi Ütemterve is kiemeli, a gyermek többféleképpen válhat az eljárás alanyává, résztvevőjévé: lehet bűncselekmény fiataalkorú terheltje, sértettje vagy tanúja, ugyanakkor polgári jogi aspektusból is könnyen kapcsolatba léphet a bírósággal a szülők házasság felbontására irányuló keresete folytán. Előbbiekre tekintettel kiemelten fontos, hogy az igazságszolgáltatás munkatársai feladatuk teljesítése során a gyermek jogainak, érdekeinek védelmét helyezték a középpontba az eljárás minden szakaszában. Ennek hiányában, vagyis ha az eljárásba bevont gyermekek, olyan igazságszolgáltatással kerülnek kapcsolatba, amely mindezt figyelmen kívül hagyja, úgy jogaik korlátozásán túlmenően lélektani szempontból is sérülést szenvedhetnek.

¹⁰⁴⁶ Az Európai Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az EU gyermekjogi ütemterve. COM (2011) (továbbiakban: EU gyermekjogi ütemterve)

¹⁰⁴⁷ „(...) Az Unió küzd a társadalmi kirekesztés és megkülönböztetés ellen, és előmozdítja a társadalmi igazságosságot és védelmet, a nők és férfiak közötti egyenlőséget, a nemzedékek közötti szolidaritást és a gyermekek jogainak védelmét (...)”

¹⁰⁴⁸ „(1) A gyermekeknek joguk van a jólétükhöz szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. A gyermekek véleményüket szabadon kifejezhetik. Az őket érintő ügyekben véleményüket életkoruknak és érettségüknek megfelelően figyelembe kell venni.

(2) A hatóságok és a magánintézmények gyermekekkel kapcsolatos tevékenységében a gyermek mindenek fölött álló érdekének kell az elsődleges szempontnak lennie.

(3) Minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy mindkét szülőjével rendszeres, személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn, kivéve, ha ez az érdekeivel ellentétes.”

¹⁰⁴⁹ dr. Rainer Lilla :A gyermekközpontú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusai, 4. o. (megtalál-

hat:<http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/RL%20gyermek%20meghallgat%C3%A1sa%20mod.pdf> 2017. 09. 03.)

3.1. Elvi kérdés: gyermekközpontú, avagy gyermekbarát igazságszolgáltatás?

Említést érdemel, hogy az ENSZ gyermekjogi dokumentumaiban alkalmazott gyermekközpontú (child-centered) illetve az Európa Tanács által használatos gyermekbarát (child friendly) igazságszolgáltatás kifejezéseket a jogi szakirodalom szinonim fogalmakként használja, holott a kettő között elvi jelentőségű különbség fedeztető fel. Igazán a gyermekközpontú igazságszolgáltatás (child-focus/centered justice) kifejezés az, amely valójában tükrözi azt a speciális szemléletmódot és az annak feltételeit megteremtő jogszabályi-intézményi hátteret, mely oly módon törekszik az igazságszolgáltatással kapcsolatba kerülő gyermek mindenek felett álló érdekének biztosítására, hogy életkorukból fakadó különleges szükségleteiket helyezi előtérbe az eljárás során.

Gyurkó Szilvia a „child-centered justice” definíció alkalmazását tartja célravezetőnek. Az Országos Bírósági Hivatal által kidolgozott koncepció ugyancsak a gyermekközpontú igazságszolgáltatás definíció mellett foglal állást, az igazságszolgáltatás feladata, hogy az eljárásokba bevont gyermek egészséges fejlődését, speciális igényeit tartsa szem előtt, evégből akár az eljárás más „szereplőinek” korlátozására is sor kerülhet.¹⁰⁵⁰ Egyebekben a koncepció kifejezésre juttatja az OBH azon álláspontját, hogy „a pártatlan ítélkezési tevékenységet ellátó bíróság nem lehet sem egy terhelt, sem egy sértett, de még egy tanú barátja sem életkorától és életállapotától függetlenül”¹⁰⁵¹. Ezzel szemben Maud de Boer-Buquicchio¹⁰⁵² az Iránymutatás magyarázatához fűzött előszóban kifejtette, hogy az igazságszolgáltatásnak barátságban kell lennie a gyermekkel.”¹⁰⁵³ Meglátásában a gyermekbarát szókapcsolat „által sugallt értékeket kell az igazságszolgáltatási eljárásra rávetíteni, ezért találóbb ez a megfogalmazás”¹⁰⁵⁴, melyet az Európa Tanács következesen használ.

4. A GYERMEKKORÚ TANÚ KIHALLGATÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK, A KIHALLGATÁS SORÁN FIGYELEMBE VEENDŐ PSZICHOLÓGIA SZEMPONTOK

A gyermekkorú tanú kihallgatása különleges szakértelmet és odafigyelést igénylő eljárási cselekmény, melynek során a kihallgatást végző személyekre kettő - lényegében egymásnak ellentmondó - feladat hárul: az adatgyűjtés és a gyermek védelme, kímélete. E - Dr. Malét-Szabó Erika¹⁰⁵⁵ igazságügyi pszichológus szakértő által „libikóka-effektus”¹⁰⁵⁶ hasonlaltal szemléltetett - kettős cél megvalósítása érdekében a gyermek mindenek felett álló érdekének biztosítása és elfogadó támogatása mellett egyaránt törekedni kell - a gyermek életkori és személyiségbeli

¹⁰⁵⁰ Országos Bírósági Hivatal: Gyermek-központú Igazságszolgáltatás bírósági koncepciója, 2012 (továbbiakban: OBH-koncepció)

¹⁰⁵¹ im. OBH-koncepció 2. o.

¹⁰⁵² Az Európa Tanács főtitkárhelyettese 2010-ben

¹⁰⁵³ im. Iránymutatás 10. o.

¹⁰⁵⁴ Képviselői Információs Szolgálat, infojegyzet - 2014/4. szám, 1. o.

¹⁰⁵⁵ rendőr alezredes, klinikai és mentálhigiéniai szakpszichológus, igazságügyi pszichológus szakértő

¹⁰⁵⁶ Dr. Malét-Szabó Erika: A gyermekkorúak kihallgatásának és a gyermekmeghallgató szobák használatának pszichológiája, Kriminológiai tanulmányok 74., Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2014. 16. o.

sajátosságait szem előtt tartva - a lehető legrészletesebb, megbízható tanúvallomás beszerzésére. Leegyszerűsítve, minél több és pontos információt kell beszerezni a sérülékeny és befolyásolható gyerektől anélkül, hogy további pszichés károsodását idéznék elő.

A tizennégy évet meg nem haladott tanúk kihallgatásánál az átlagosnál nagyobb körültekintéssel kell eljárni, hogy mind a büntetőeljárás sikere, mind pedig a gyermek érdeke biztosított legyen. Nem lehet szem elől téveszteni azt a tényt, hogy a gyermekek életkori sajátosságaikból fakadóan általában keveset mondanak az általuk átélt sérelmekről, ugyanakkor „számos olyat is megfigyelnek, melyek a felnőttek számára érdektelennek tűnhetnek.”¹⁰⁵⁷ Éppúgy figyelemmel kell lenni arra, hogy a gyermekkorú tanú vallomástételét életkorából fakadó pszichés, fejlődési valamint szociális sajátosságain túlmenően a bűncselekmény jellege valamint a kihallgatás körülményei is befolyásolhatják. Mindezek ismeretében, helyes kérdezési technika alkalmazásával a 14. év alatti büntetőeljárással kapcsolatba kerülő gyermekből megbízható tanú válhat. Azonban mindenképp említést érdemel, hogy még előbbiek tudatában, körültekintő eljárás mellett sem jósolható meg teljes bizonyossággal, hogy a gyermekkorú tanútól milyen valóságtartalmú vallomás várható¹⁰⁵⁸.

A dolgozat következő része a gyermekkorú tanú kihallgatását befolyásoló egyes tényezők – területi korlátok közötti – bemutatásával foglalkozik.

4.1. A bűncselekmény jellege

A tizennegyedik életévét meg nem haladott tanú vallomástételét a sérelmére elkövetett delictum típusán túlmenően nagy nyomtatékban befolyásolhatja az elkövetővel való kapcsolatának jellege valamint az elkövetés és a kihallgatás között bekövetkezett időmúlás. Nyilvánvalóan, nehezebb értékelhető vallomás beszerzése az olyan gyermektől, aki az elkövetővel szoros érzelmi kapcsolatban áll (például rokoni kapcsolatban), mint abban az esetben, ha számára teljesen idegen tettes követte el a bűncselekményt.

Fokozott nehézséggel jár a szexuális bűncselekmények (legfőképp a Btk. 197.§-ában meghatározott szexuális erőszak¹⁰⁵⁹) körében tett vallomás értékelése, ugyanis sokszor a 14. életévét be nem töltött gyermekkorú sértett vallomása az egyetlen közvetlen bizonyíték, amelyre a terhelt büntetőjogi felelőssége alapozható. Ilyen helyzetben a szégyenérzet és a büntudat - főként

¹⁰⁵⁷ Dr. Szentmiklóssy-Szabó Boglárka: Gondolatok a gyermekkorú tanú kihallgatásának befolyásolhatóságáról (megtalálható: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2011/gondolatok_a_gyermekkoru_tanu_kihallgatasanak_befolyasolhatosagarol/ 2017. 09. 03.)

¹⁰⁵⁸ Dr. Ibolya Tibor: Kihallgatási taktika a nyomozásban (megtalálható: <http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/3.pdf> (2017. 08. 30.)

¹⁰⁵⁹ 197. § (1) Szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki:
a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el,
b) más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.
(2) Szexuális erőszakot követ el az is, és öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel büntetendő, aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet.

családtag általi elkövetés esetében – jelentősen korlátozza, esetenként akadályozza, hogy a gyermekkorú tanú bizalmába fogadja a számára ismeretlen kihallgatást végző személyt és részletekig hatoló pontossággal számoljon be a történekről. A gyermeki nyilatkozat megbízhatóságát – kiváltképp a családon belüli erőszak és a hozzátartozó által elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények esetében - negatív irányba mozdíthatja a tudat, hogy az igazság feltárásával börtönbe juttathatja a vele szoros érzelmi és- vagy családi kapcsolatban lévő elkövetőt, hasonló hatással bírhat a család szétszakadásától való félelem is. A gyermek vallomástételét döntően befolyásolja szűkebb környezetének bűncselekményhez való hozzáállása is, a megértő támogatás megnyílásához, ezáltal a terhelt büntetőjogi felelősségre vonásához vezethet.¹⁰⁶⁰

Ugyancsak jelentősége van annak, hogy a gyermeket egyszer, több alkalommal esetleg folyamatos jelleggel érte-e abúzus. Utóbbi eset kihatással lehet a sértetti beszámoló pontosságára, ugyanis ilyenkor a gyerek az egyes cselekményekről általánosságban, a minden egyes alkalommal visszatérő elemeket felidézve nyilatkozik: gyakori, hogy a történeket az „ugyanúgy csinálta, mint múltkor” utalással meséli el.¹⁰⁶¹

4.2. A gyermek pszichés, fejlődési és szociális sajátosságai

A tizennegyedik életévét be nem töltött tanútól származó vallomás megbízhatóságával kapcsolatos vita kettő központi kérdése, hogy mennyire pontos, másrészt mennyiben befolyásolható a gyermeki emlékezet. Helytálló állásfoglalás ez ügyben a tanúként kihallgatandó gyerek pszichés sajátosságainak és a vallomástételt befolyásoló egyéb szociális tényezők közrehatásának függvényében adható.

4.2.1. Pszichés sajátosságok

A gyermek nem kíméltre szoruló kis felnőtt¹⁰⁶², eltérő pszichés, kognitív sajátosságokat hordoz –többek között kevésbé terhelhető, befolyásolható és sérülékeny - melyek alapvetően meghatározzák a kihallgatás menetét és - ahogy arra a szakdolgozat korábbi részében már utaltam - a gyerek tanúzási képességét, vallomásának megbízhatóságát.

Meg kívánom jegyezni, hogy a gyerekekkel kapcsolatos azon sztereotípiák, miszerint a gyermekek mindig őszinték, nem helytálló, már a három éves kor betöltését követően képesek és motivációjuktól függően hajlamosak is a hazugságra. Ellenben az sem hagyható figyelmen kívül, hogy megfelelő, befolyásmentes interjú technika segítségével az egészen kicsi, négy év körüli

¹⁰⁶⁰ Bányai-Dredán Dóra pszichológus, családterapeuta: Gyermekkorú áldozat meghallgatásának pszichológiai szempontjai. Az előadás elhangzott a Bírónők Egyesülete és az Eötvös Károly Intézet 2009. december 11-i konferenciáján (megtekinthető: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:G2j8BP650hYJ:www.bironokegyesulete.hu/tanulmanyok/B_Dredan_Dxx_Gyermek%25E1ldozatok_kihallgat%25E1sa.doc+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu (2017. 08. 30.)

¹⁰⁶¹ dr. Ignéczi Hajnalka, klinikai és mentálhigiéniai igazságügyi pszichológus szakértő, 2016. szeptember 16. napján elhangzott előadása, PPKE-JÁK, Fiatalokorúak ügyeinek szakjogásza képzés

¹⁰⁶² im. dr. Ignéczi Hajnalka

gyermektől is megbízható vallomás várható.

A 14. életévét meg nem haladott tanú kihallgatását befolyásoló pszichés sajátosságai körében elsősorban a gyerek kognitív és emlékezeti képességei, hazugsághoz való viszonya, továbbá a stressz vallomást torzító hatása érdemel említést.

4.2.1.1. Kognitív fejlődési sajátosságok¹⁰⁶³

A gyerekek kognitív fejlődésének – kihallgatás során mind a kérdések feltevésekor, mind a válszadás tekintetében is figyelembe veendő – ismertetőjegyeit a szakirodalom leginkább Piaget elméletében meghatározott szakaszok mentén szemlélteti. A Piaget-modell szerint¹⁰⁶⁴ az értelmi fejlődés az alábbi négy, egyedi jellemzőkkel bíró szakaszra osztható:¹⁰⁶⁵

1. Születéstől 2 éves korig: szenzomotoros vagy érzékszervi mozgásos szakasz

A gyermek önmaga és a külvilág közötti összefüggéseket cselekvés útján ismeri meg a kommunikációnak elenyésző szerepe van a megismerésben. Dr. Malét Szabó Erika e tárgykorban írt tanulmányában kifejti, utóbbi az oka annak, hogy az ekkor keletkezett emlékeket később nehéz szavakba foglalni.

2. 2-7 éves kor között: kisgyermekkor vagy művelet előtti szakasz

- a. 2-4 év között: Szimbolikus folyamatok, érzékszervi-mozgásos sémák: a külvilág felfedezésében az érzékszervi észlelés mellett továbbra is a mozgásnak van dominanciája. Amennyiben ebben az életszakaszban lévő tanú kihallgatása válik szükségessé, célravezető lehet, ha lehetőséget biztosítunk neki arra, hogy az átélt vagy tapasztalt élményeket eljátszhassa, mivel ez segíti a felidézést.
- b. 4-6 év között: Szimbolikus játékok, egocentrikus gondolkodás, gyermeki realizmus: történések egocentrikus, saját szempontból való észlelése és értékelése, más szempontjainak figyelmen kívül hagyása. A gyermek ebben az alszakaszban saját elképzelésetek alakít ki a világról. Fontos, hogy nézeteivel (például szexualitással kapcsolatos ismeretek, szóhasználat) a kihallgatást végző személy tisztában legyen, ezért előmozdíthatja az eljárási cselekmény sikerét, ha azt megelőzően konzultál a gyermeket ismerő valamely családtaggal erre vonatkozóan.
- c. 6-7 év között: Decentralizáció: ekkor már képessé válik mások szempontjából értékelni a történeteket.

¹⁰⁶³gyűjtőfogalom, értd ezalatt figyelem, megfigyelőképesség, észlelés-érzékelés, emlékezeti képesség, gondolkodási funkciók(logikus gondolkodás, időben-térben való tájékozódás, verbalitás)

¹⁰⁶⁴ Dr. József István Phd, főiskolai docens: Fejlődépszichológia (megtalálható:

http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/jozsef_istvan/index.html 2017. 09. 03.)

¹⁰⁶⁵ im: Dr. Malét-Szabó Erika 217. oldal

3. 7-12 éves kor között: Iskoláskor avagy Piaget megfogalmazásában konkrét műveletek szakasza

Ezen életszakaszában már pontosan fel tudja idézni a történéseket, azonban az azok mögött meghúzódó érzelmekről és szándékokról csak feltételezései mentén tud nyilatkozni.

4. 12-16 éves kor között: Serdülőkor másképpen formális műveletek szakasza

Ekkortájt már képes véleményt alkotni az „őt esetlegesen megtámadó fél érzelmeiről és szándékairól is”¹⁰⁶⁶

4.2.1.2. Emlékezeti képesség

Az emlékezeti nyomokat őrző agyterületünk, a hipocampus három éves korunkra fejlődik ki teljesen. E biológiai ténymegállapításból következik, hogy a kisgyerekek három éves korukat követően meglehetősen jó emlékezeti képességgel rendelkeznek¹⁰⁶⁷, így ekkor – feltéve, ha „meghallgatásuk előtt vagy annak során nem próbálják befolyásolni őket félrevezető információkkal vagy szuggesztív kérdésekkel”¹⁰⁶⁸ - már képesek arra, hogy pontos és megbízható tartalmú tanúvallomást tegyenek.

A kisgyermek emlékezeti teljesítménye a történetekhez közeli időpontban a legmagasabb. Előbire tekintettel kihallgatásukat a feltételezett elkövetéstől számított - ésszerűségekhez képest - lehető legkorábbi időpontban kell lebonyolítani, azonban a részletes információk beszerzéséhez fűződő büntetőeljárás érdeke semmiképp nem helyezkedhet a gyermek érdeke, védelme és kímélete fölé. Dr. Ignéczi Hajnalka előadásában példaként hozta fel, hogy a szexuális bűncselekmények esetében a kihallgatás nem fogantatosítható nyomban a cselekményt követően, késő esti órákban, de arra másnap reggel vagy egy-két napon belül mindenképp sort kell keríteni.¹⁰⁶⁹

Kiemelendő, hogy a nem megfelelő időben, életkori sajátosságokat figyelembe nem vevő kihallgatás az eljárás egészére negatív kihatással lehet. A fáradt, nyugós gyermek kihallgatásától tartózkodni kell, mivel az rombolja az együttműködési készséget, mellesleg a gyermek másodlagos viktimizációját eredményezheti.

A gyermekek a szemantikus és az epizodikus emlékezet hiánya miatt a felnőttekhez képest kevesebb emlékképet tudnak felidézni a történetekről, melyek ugyan pontosak, ám jellemzően ezek nem azok a részletek, amik a büntetőeljárás szempontjából jelentőséggel bírnának. A gyermeki vallomások megbízhatóságát az úgynevezett forrás-monitorozási, megfigyelési hiba is hátrányosan befolyásolhatja, ugyanis a kisgyermek hajlamosak arra, hogy a ténylegesen

¹⁰⁶⁶ im. Dr. Malét-Szabó Erika 218. o.

¹⁰⁶⁷ im. Bányai-Dredán Dóra 3. o.

¹⁰⁶⁸ im. Ibolya Tibor 31. o.

¹⁰⁶⁹ im. Dr. Ignéczi Hajnalka

tapasztalt, kitalált vagy másoktól hallott részleteket összemossák – vagyis összetévesztik az át-
élt, megálmodott, tanult, látott és hallott emlékképeket – és arról saját emlékként számolnak
be. Megjegyezném, hogy ezt sajnálatos módon a kihallgatást végző személy által feltett kérdés-
ben szereplő információk is előidézhetik.¹⁰⁷⁰

A hat és tíz év közötti gyerek megfigyelőképessége már kifinomult, képesek arra, hogy az egyes
részjelenségekre vonatkozó emlékképeit megjegyezze, azonban a jelenségek összefüggéseit
még nem tudja felismerni. Az ebben az életszakaszban lévő gyerekek már kevésbé befolyásol-
hatóak, belőlük igazán megbízható tanú válhat, főként, ha az egyes részjelenségekre fókuszálva
hallgatják ki. Azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy erős szuggesztív esetben bárme-
lyik gyermek rávehető arra, hogy ne a valóságnak megfelelő tartalommal számoljon be a tör-
ténekről.¹⁰⁷¹

A gyerekek szuggesztibilitással szemben való ellenállása az életkorral fokozottan növekszik¹⁰⁷²,
10 és 14 éves koruk között befolyásolhatóságuk jelentősen csökken, így a valóság megragadá-
sára és az összefüggések felismerésére képes 10-14 éves - életkorának megfelelő kognitív sajá-
tosságokkal rendelkező – gyermek ideális tanú lehet. A vallomás hitelt érdemlőségét esetükben
jellemzően az torzíthatja, hogy ebben a korban hajlamosak a tapasztalt emlékképekhez képzelt
elemeket társítani, ez azonban azzal járhat, hogy a valós és vélt elemeket a továbbiakban már
nem tudják elhatárolni egymástól.¹⁰⁷³

Említést érdemel még, hogy az iskoláskor közeli gyermeknek már megvan a képességük az ese-
mények valósághű szabad felidézéséhez, mely az idő előrehaladtával folyamatosan fejlődik; így
megközelítőleg 11-12 éves korukra a felnőttekéhez hasonló emlékezeti teljesítményt produkál-
nak.¹⁰⁷⁴

4.2.1.3. A gyermek és a hazugság

Bármilyen meglepő, az alig hároméves gyermek is képes és hajlamos arra, hogy motivációjától
függően, tudatosan hazugságokat találjon ki. Az első hazugságokra jellemzően 2-3 éves kor tá-
ján, önös érdekből kerül sor, ezek célja általában a csínytevéseket követő feltételezett büntetés
elkerülése szokott lenni. Ezek azonban kivétel nélkül apró füllentések, a gyermek nincs tudatá-
ban annak, hogy ezzel rosszat tesz, ugyanis a hazugság fogalmát és természetét nagyjából ki-
lenc éves kora táján kezdi megérteni.

Ötéves kora körül a gyerek jellemzően azért fordul a hazugság eszközéhez, mert túlterhelt, vagy

¹⁰⁷⁰ im. Dr. Ignéczi Hajnalka

¹⁰⁷¹ Kulcsár Gabriella-Pásztor Attila: A gyermek tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei. Rendészeti Szemle. 2007/5 97.o.

¹⁰⁷² im. Bányai-Dredán Dóra 5. o.

¹⁰⁷³ Csehné dr. Varga Gabriella: A tanú kihallgatásának taktikája a nyomozásban. Ügyészeti Értesítő 1977. évi 4. szám

¹⁰⁷⁴ im. Bányai-Dredán Dóra 4. o.

fél attól, hogy családjának vagy akár pedagógusainak csalódást okoz. Ebben a korban egyébként természetesnek tekinthető az is, ha a gyerek a valóság és a mese elemeit összemosza, és abba önmagát belehelyezi. Utóbbi gyakran a lelkiállapotának, vágyainak kifejezését szolgálja. Amennyiben mindez 6-7 éves korábban is általános marad, úgy abból a gyermek lelki sérülésére következtethetünk. Az iskoláskorú gyermekeknél a társas tudatosság és érzékenység fejlődése révén a kegyes hazugságok is megjelennek. A 13-14 éves korú gyerekek krónikus hazugságait a szakemberek az önbizalomhiány, elhagyatottság és a megfelelési kényszer tüneteiként aposztrofálják.¹⁰⁷⁵

4.2.1.4. Stressz hatása a vallomástételre

A büntetőüggyel kapcsolatban kihallgatásra kerülő tizennegyedik életévét be nem töltött tanúkra jellemző, hogy az eljárási cselekmény tárgyát képező bűncselekménnyel kapcsolatban stresszhatást vagy traumát¹⁰⁷⁶ szenvedtek. A stressz és a trauma pszichés következményi – egyénenként eltérően agresszív viselkedés, szorongás, felejtés - hátrányosan befolyásolhatják a gyermek lelki egyensúlyát és emlékezeti teljesítményét, akár „pszichogén amnéziát” vagyis azt is eredményezheti, hogy a gyermek hiába akar, egyszerűen képtelen visszaemlékezni a bizonyítandó cselekményre. A traumatikus eseménnyel összefüggésben gyakran romlik a gyermek iskolai teljesítménye, felerősödik büntudata és szégyenérzete; ugyanakkor fokozott éberség és reaktivitás is jelentkezhet a traumatizált gyereknél - ez jellemzően ok nélküli dühkitörések, túlzott megriadási reakciók és alvászavar (hátterében sokszor a visszatérő rossz álmok állnak) formájában észlelhető -, de összességében megfigyelhető, hogy a gyermek viselkedése szignifikánsan megváltozik a traumát megelőző állapothoz képest.¹⁰⁷⁷

A stressz oly módon gyakorol hatást az emlékezetre, hogy felerősíti az események központi elemére való emlékezést, azonban a mellékes aspektusokra és a komplexebb eseményekre degradálóan hat. Dr. Malét-Szabó Erika tanulmányában ezt akként szemlélteti, hogy a sértett arra emlékszik, hogyan bántalmazták és milyen sérülést szenvedett, azonban nem feltétlenül tudja felidézni az elkövető ismertetőjegyeit.¹⁰⁷⁸

A kihallgatást végző személynek - fentiek figyelembe vételével- mindenképp türelmesnek kell lenni és a gyermek megnyugtatóra kell törekedni annak érdekében, hogy a gyermek kíméltére és a másodlagos viktimizáció elkerülésére fókuszálva hitelt érdemlő bizonyítékként értékelhető vallomást tudjon beszerezni.

4.2.2. Gyermek vallomástételét befolyásoló szociális tényezők

¹⁰⁷⁵ im. Bányai-Dredán Dóra 5. o.

¹⁰⁷⁶ Annak függvényében határozhatjuk meg, hogy stresszhatást vagy traumát szenvedett-e az adott személy, hogy az átélt esemény mennyire volt befolyásolható, bejósolható és azt hogyan képes feldolgozni.

¹⁰⁷⁷ im. Dr. Ignéczi Hajnalka

¹⁰⁷⁸ im. Dr. Malét - Szabó Erika 220. o.

A gyermekkorú tanú vallomástételére az úgynevezett szociális tényezők is jelentős hatás gyakorolnak. A kihallgatás sikerét a gyermek szuggesztibilitása, saját vallomásáról alkotott elképzelései, neveltetése valamint szociokulturális jellegzetességei egyaránt befolyásolhatják.

4.2.2.1. A kihallgatást végző személy általi befolyásolhatóság

Ahogy a dolgozat korábbi részében ismertetésre került, életkori sajátosságaiból fakadóan a gyermek – minél fiatalabb, annál inkább – befolyásolható, rávezethető és rávehető arra, hogy ne az igazságnak megfelelő vallomást tegyen. A gyermeki vallomás értékelésekor éppen ezért vizsgálni kell, mennyire volt befolyásolható a kihallgatást végző személy által.

Említést érdemel ugyanis, hogy a kihallgatást végző személy ügrről alkotott előzetes feltételezése meghatározhatja – és jellemzően meg is határozza – a kérdés módját, jellegét, melyre a gyermek felfigyel és a kihallgató személy elvárásainak megfelelő módon igyekszik válaszolni a feltett kérdésekre. Életkori és fejlődési sajátosságaiból fakadóan a gyermek még a teljesen értelmetlen kérdésekre is hajlamos válaszolni – gondolván, a feltett kérdésre biztosan van helyes válasz, különben nem kérdeznék – annak érdekében, hogy a kihallgatást végző, autoriter felnőtt személy elvárásainak megfeleljen. Éppen ezért kerülendő a vallomás megbízhatóságát negatív irányba befolyásoló sugalmazó - rávezető, korábbi vallomására utaló illetve új információt önmagában rejtő kérdések feltétele. Szintén szuggesztív hatással bír a gyermekek vallomástételére, és ezért tartózkodni kell, az ugyanazon kérdések ismételt feltételétől – ahogy a több alkalommal történő kihallgatásuktól is -, mivel a gyermekkorú tanú irányába ez elégedetlenséget közvetít; mindez elbizonytalanodáshoz vezethet, amelynek hatására hajlamos megváltoztatni korábbi hiteles vallomását az autoriter kihallgatónak való megfelelés végett.¹⁰⁷⁹ Ugyancsak kerülendőek tizennegyedik életévét meg nem haladott tanú szavahihetőségét kétségbe vonó kérdések is, azonban Dr. Ignéczi Hajnalka előadásában felhívta rá a figyelmet, hogy nyugodt szívvel alkalmazható az „aki mást mond, az hazudik” kérdés felvetése.

A kihallgatás végző személyében rejlő befolyásolás hátrányos következményei jóindulatú, megértő és elvárásoktól mentes hozzáállással minimalizálhatóak; ha a gyermekkorú tanú nem érez erős megfelelési kényszert a kihallgató irányába, nagy valószínűséggel megbízhatóbb vallomást tesz.

4.2.2.1.1. Példák a tizennegyedik életévét meg nem haladott tanú kihallgatást végző általi befolyásolhatósága körében

Fentieket alátámasztandó, kettő példát ismertetnék arra vonatkozóan, hogy milyen könnyen befolyásolható a gyermek a kihallgatást végző személy által feltett kérdések, illetve részben a kihallgatás körülményei által.

¹⁰⁷⁹ im. Dr. Ignéczi Hajnalka

Elsőként egy, a gyermekek befolyásolással szembeni érzékenységét igazoló kísérletet mutatok be, melynek keretében 3 és 4 év körüli gyermekek - szuggesztibilitásuk felmérése érdekében - három férfi és egy nő részvételével megrendezett baleset tanúivá váltak. A fiktív balesetet követően a nyomozó hatóság ugyancsak beavatott tagja kihallgatta a kisgyermeket a hölgy külsejére vonatkozóan, aki az eljátszott balesetben egyáltalán nem viselt sem sapkát, sem pedig kendőt. A következő párbeszéd zajlott le az egyik gyermek kikérdezése során:

Nyomozó hatóság: „Kendőt viselt vagy sapkát?”

Gyermek: „Azt hiszem sapka volt.”

Nyomozó hatóság: „Milyen fajta sapka?”

Gyermek: „Kiszélesedett és olyan gombszerű volt közepén”

Nyomozó hatóság: „Milyen színű volt?”

Gyermek: „Azt hiszem fekete vagy barna.

Nyomozó hatóság: „Akkor mondhatjuk, hogy sötét?”

Gyermek: „Igen sötét színe volt azt hiszem és nem láttam a haját.”¹⁰⁸⁰

A kihallgató által feltett szuggesztív, rávezető kérdések hatására a kisgyerek valóságot nem fedő vallomást tett, ebben közrejátszott az is, hogy a nyomozó hatóság tagja új, a gyermek által biztosan nem tapasztalt információt sugalmazott kérdéseiben, az óvodás korú tanú az elvárásoknak mindenképp meg akart felelni, ezért saját emlékképei (nem látott rajta egyiket sem) helyett a fentiek szerint válaszolt.

A következő példa egy megtörtént eset, melyben a kihallgatást végző rendőr a kérdések feltétele során figyelmen kívül hagyta a 6-7 éves gyermek kognitív fejlődési sajátosságait, egyebekben nem törekedett a gyermekkel való bizalmi kapcsolat kialakítására és non-verbális kommunikációjának megfigyelésére. E mulasztások az elkövető felkutatását, ezáltal természetesen büntetőjogi felelősségre vonását akadályozhatják, melyet az iménti, Dr. Malét - Szabó Erika által bemutatott eset jól szemléltet. A hivatkozott ügyben a 6 -7 év körüli leánygyermek kihallgatását – akit az eljárást megindító bejelentés tanúsága szerint egy fiatal fiú inzultált oly módon, hogy biciklizés közben megállította és a biciklin ülve alányúlt - a nyomozó hatóság egy férfi tagja foganatosította. A bizonyítási cselekmény egy átlagos rendőrségi iroda helyiségben zajlott; mi-

¹⁰⁸⁰ Dr. Ódor Éva: A gyermekkorú tanú kihallgatásának különös szabályai a polgári perekben és a büntetőeljárásban, Jogi Fórum Publikáció, 2016.

(megtalál-

ható:[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/odor_eva_a_gyermekkoru_tanu_kihallgatasanak_kulonleges_szabalyai\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/odor_eva_a_gyermekkoru_tanu_kihallgatasanak_kulonleges_szabalyai[jogi_forum].pdf) 2017.09.03.)

vel a rendőr a falnak tolt számítógépasztalnál ülve hallgatta ki a háta mögött rézsutosan elhelyezkedő tizennegyedik életévét meg nem haladott tanút, ebből következően a gyermek által adott határozott válaszokat hallotta, azonban a kislány non-verbális kommunikációját (viselkedés, mimika valamint testtartás) nem látta. Utóbbi egyértelműen tükrözte, hogy a bűncselekmény sértettje kognitív fejlődési sajátosságai okán nem tudott releváns választ adni az elkövető életkorára, magasságára és egyéb jellegzetes sajátosságaira vonatkozó kérdésekre: tisztán lát-szott, hogy a kérdésfeltevést követően megtorpant, hezitált; majd folyton a plafon felé nézve igyekezett képességeihez mérten tőle elvárható helyes választ adni azért, hogy megfeleljen a számára idegen, autoriter férfi személy elvárásainak.¹⁰⁸¹ Előbbiekre figyelemmel is kiemelten fontos, hogy a kihallgatást végző mindvégig közvetlen kontaktusba legyen a tanúként kihallgató gyermekkel – itt jegyezném meg, hogy az eljáró bírónak segítséget jelenthet a vallomás értékelésében a bizonyítási cselekményről készült non-verbális és metakommunikációt is tükröző kép-és hangfelvétel megtekintése -, továbbá ugyancsak nagy jelentősége van annak, hogy a gyermeknek általa érthető és kognitív fejlettségéhez igazodóan helyesen megválaszolható kérdést intézzen a kihallgatást végző.

4.2.2.2. A gyermek vallomástételét befolyásoló egyéb szociális tényezők

A tizennegyedik életévét még be nem töltött tanú kihallgatására során figyelembe kell venni a gyermek szociokulturális jellegzetességeit, személyiségbeli különbségeit, a bizonyítási cselekmény alkalmával fennálló aktuális állapot és hangulatát, továbbá fel kell térképezni az eljárásban tanúként résztvevő gyermek fontos érzelmi kapcsolatait. Előbbiek kivétel nélkül hatást gyakorolnak a gyermek vallomástételére, és ezáltal vallomásának hitelt érdemlőségére.

A szociokulturális jellegzetességek – értve ezalatt: milyen környezetből érkezett, az adott közegben mik a bevett szokások, elvárások; milyen életesemények történtek vele; szülők erkölcsi és világnézeti elképzelései; neveltetés; de legfőképpen az előbbieknek való megfelelés - igen nagymértékben befolyásolhatják a gyermek által előadottakat. A vallomás megbízhatóságára vonatkozóan domináns szuggesztív hatás tulajdonítható annak is, hogy a gyermek a bűncselekménnyel kapcsolatban milyen hozzáállást tapasztal családjában és szűkebb környezete részéről; amennyiben megvetést érez (főként például szexuális bűncselekmények áldozatai körében) szégyenérzete, büntudata fokozódik, önértékelése torzul¹⁰⁸², mindez a vallomástételét negatív irányba mozdíthatja, ellenben megértő támogatás érzete mellett könnyebben megnyílhat a kihallgatást végző személy irányába is, mely végső soron az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását eredményezheti.

A gyermekkorú tanú által elmondottak megbízhatóságát ugyancsak befolyásolja, hogy milyen

¹⁰⁸¹ im. Dr. Malét-Szabó Erika 215. o.

¹⁰⁸² im. Bányai-Dredán Dóra 2. o

következményeket társít a vallomástételhez, jellemzően a vallomástétel menteségi jogra hivatkozással történő megtagadásához¹⁰⁸³, vagy értékelhetetlen vallomáshoz vezethet a gyermek attól való félelme, hogy pontos, részletes beszámolója esetén hozzátartozója börtönbe kerülhet, családja darabjaira hullhat; de a megbélyegzéstől való félelem szintén ilyen hatással lehet a gyermek vallomástételi hajlandóságára, illetve a gyermeki vallomás megbízhatóságára. Megemlítendő, hogy szülők házasságának felbontására irányuló eljárással párhuzamosan gyakran alaptalanul indul büntetőeljárás valamelyik, rosszabb esetben mindkét fél egymással szemben tett feljelentése alapján a Btk. 208.§ - ában meghatározott kiskorú veszélyeztetése, esetlegesen a Btk. 212/A. §- ában rögzített kapcsolati erőszak miatt. Bányai-Dredán Dóra ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a szülők ilyen jellegű csatározása következtében a gyermekben úgynevezett lojalitáskonfliktus alakul ki, amely szignifikánsan szuggesztív hatással bír a z ügyben tanúként kihallgatásra kerülő gyermek vallomására.

Már a bűncselekmény jellegének mint vallomást befolyásoló tényezőnek ismertetése körében említésre került, hogy a gyermek-tanúnak a feltételezett elkövetőhöz való viszonyulása kihatással lehet a vallomástételre. A gyerek a számára közömbös személyek tekintetében, akikhez semmilyen érzelmi kötődése nem fűzi, életkori sajátosságaiból fakadó képességeihez mérten pontos, tárgyilagos nyilatkozatot tud tenni. Ez közel sem mondható el a gyermek és az elkövető között fennálló erős, akár pozitív, akár negatív irányultságú érzelmi kötődés esetében, a domináns érzelmi szál kiváltképpen torzíthatja a gyermek emlékezet¹⁰⁸⁴, veszélyeztetve ezáltal a büntetőeljárás sikerét.

4.3. A kihallgatás körülményei

Az elszenvedett vagy észlelt bűncselekmény már önmagában jelentős pszichés megterhelést okoz a később tanúként kihallgatásra kerülő gyermeknek, mindezt a történetek részleteit feldeírítani törekvő büntetőeljárásban való részvétel tovább fokozhatja. Erre való tekintettel, a gyermek személyiségbeli fejlődésére nézve káros következmények elkerülése végett, kiváltképp fontos, hogy kihallgatására megnyugtató és biztonságot sugárzó légkörben, képzett és empátikus személy közreműködésével kerüljön sor. A kihallgatás körülményei – így annak helyszíne, a kihallgató személye valamint az alkalmazott kérdezéstechnika - egyebekben nagymértékben befolyásolhatják a gyermeki beszámolók hitelt érdemlőségét, ezáltal a büntetőeljárás végső ki-
menetelét.

4.3.1. A bizonyítási cselekmény helyszíne

¹⁰⁸³ Be. 82. § (1) A tanúvallomást megtagadhatja

a) a terhelt hozzátartozója,

b) az, aki a (4) bekezdés esetét kivéve magát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná, az ezzel kapcsolatos kérdésben, akkor is, ha a tanúvallomást az a) pont alapján nem tagadta meg,

¹⁰⁸⁴ im Dr. Malét-Szabó Erika 220. o.

A büntetőeljárásban való részvételből fakadó, a gyermek emlékezeti teljesítményére is meglehetősen hátrányos hatással bíró stressz minimalizálása, feloldása érdekében elengedhetetlen annak biztosítása, hogy a tizennegyedik életévét még be nem töltött személy kihallgatása zavartalan körülmények között, barátságos környezetben történjen meg. A biztonságot sugárzó légkör – amennyiben az megfelelően képzett és megértő kihallgatást végző személlyel párosul – elősegíti a bizalmi kapcsolat kialakulását a gyermekkori tanú és a kihallgató között, ezáltal nagyon valószínűséggel várható részletes és megbízható vallomás a kihallgatott gyermektől. A kihallgatás indokolatlan megszakítása a gyerekekben feszültséget kelt, az így kialakult stresszhatás ugyancsak blokkolhatja a történetek felidézését, ezentúl a már kialakított bizalmi viszonyt is „megmérgezhetheti”. Éppen ezért a zavartalan körülmények megteremtésére kell törekedni, ki kell iktatni annak lehetőségét, hogy a kihallgatás menetét telefonhívás, kopogás illetve idegen személyek helyiségbe való bemenetele megzavarja.

Az előbbiekben megfogalmazott célok megvalósítását hivatottak szolgálni a tizennegyedik életévét be nem töltött tanúk kihallgatásának helyszínt biztosító gyermekmehallgató szobák.

4.3.1.1. Kitekintés a különleges meghallgató szobák használatára és szerepére

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium 2012-ben meghirdette a „Gyermekbarát igazságszolgáltatás évét, melynek folyamányaként számos olyan joganyag és intézkedés született, amely az igazságszolgáltatással kapcsolatba kerülő gyermekek védelmének egész eljárás során történő biztosítását hivatott szolgálni. Előbbiek közül a dolgozat témája szempontjából főként a rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermekmehallgató szobák kialakításáról szóló 32/2011. (XI.18.) KIM rendelet, valamint az ennek egységes végrehajtása végett kibocsátott, a gyermekmehallgató szobák használatba vételéről és használatának a rendjéről szóló 1/2013. (I.8.) ORFK utasítás bír relevanciával.

A gyermekmehallgató szobák – a hatályos szabályozás szóhasználatát követve: különleges meghallgató szobák – kialakításával, felszereltségével kapcsolatos követelményeket a 2015. november 11. napján hatályba lépett 34/2015. (XI.10.) IM Rendelet¹⁰⁸⁵ határozza meg. A hivatkozott rendelet 1. §-ának (2) bekezdése akként rendelkezik, hogy a különleges meghallgató szoba kialakításáról, berendezéséről valamint felszereléséről oly módon kell gondoskodni, hogy életkortól és nemtől függetlenül igazodjon a gyermekkori tanú, a 12-14. év közötti Btk. 16.§ - ában meghatározott valamely bűncselekményt elkövető fiataalkorú terhelt, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett szükségleteihez. További követelményként fogalmazza meg, hogy a helyiség alkalmas legyen előbbi személyek biztonságérzetének erősítésére, valamint kép- és hangfelvétel kihallgatással egyidejű rögzítésére.

A gyermekmehallgató szobától elvárt hatás, hogy barátságos, otthonra emlékeztető környezet

¹⁰⁸⁵ 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett meghallgatására szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról és ellenőrzéséről

megteremtése¹⁰⁸⁶ révén csökkentse a tanúként kihallgatandó gyermek szorongását, a stressz vallomástételt befolyásoló negatív – emlékezeti teljesítmény lerontó, blokkoló – hatását. Ismételten meg kívánom jegyezni, hogy az említett helyiség önmagában nem alkalmas, bár elősegítheti az előbbi célok megvalósítását; részletes és hitelt érdemlő bizonyítékként értékelhető vallomásnak a gyermek kímélete melletti beszerzésében döntő szerep a kihallgatást végző személy hozzáállásának, képzettségének tulajdonítható.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a gyermekmeghallgató szobában tapasztalt körülmények ugyancsak szociális befolyásoló tényezőként hathatnak a gyermek vallomástételére. A meghallgató szobák a gyermek életkorának, érdeklődésének megfelelő feszültség-levezető eszközökkel vannak felszerelve (papír-ceruza, játékok), melyek megkönnyíthetik a történetek felidézését, akár lerajzolás, akár eljátszás formájában; ugyanakkor ügyelni kell arra, hogy a helyiségben ne legyen túl sok játék, mert az elvonhatja a gyermek figyelmét.¹⁰⁸⁷

A meghallgató szobában elhelyezett játékok tényállás feltárásában, részletes gyermeki beszámoló megtételének elősegítésében betöltött pozitív hatásait a szexuális erőszak áldozatává vált 13 éves Lili kihallgatásának példáján keresztül szemléltetném. A nevelőapja részéről szexuális abúzust szenvedett kislány – számára kevésbé megterhelő módon - a gyermekmeghallgató szobában található egyik plüssmackó segítségével mutatta be, hogy nevelőapja milyen cselekményeket, mozdulatokat végzett vele; majd ezt követően a nyomozási bíró által feltett kérdésekre, kognitív fejlettségéhez mérten, szintén részletekig hatoló pontossággal válaszolt.¹⁰⁸⁸

Mindenképp érdemel említést azonban, hogy a bemutatott meghallgató szobák az átlag magyar populáció átlagos otthonának gyermekszobáihoz van igazítva, így az átlag alatti, mélyszegénységből – például fürdőszobával sem rendelkező házból - érkező gyermek esetében igen magas stressz forrást jelenthet a számára teljesen idegen, bár kétség kívül „gyermekbarát” környezet.

4.3.2. A kihallgatást végző személy tulajdonságai, viselkedése

A kihallgató személyében és viselkedésében rejlő magas befolyásolási kockázatra figyelemmel létfontosságú, hogy a kihallgatást végző rendkívül türelmes és empátikus, lehetőség szerint a gyermekkel azonos nemű¹⁰⁸⁹ személy legyen, aki „ért a gyermekek nyelvén”, emellett megfelelő képzettséggel rendelkezik az ilyen életkorú személyek pszichés valamint kognitív fejlődési sajátosságaira vonatkozóan.

¹⁰⁸⁶ im. Dr. Ignéczi Hajnalka

¹⁰⁸⁷ im. Dr. Ignéczi Hajnalka

¹⁰⁸⁸ NAGY ALEXANDRA: FÓKUSZBAN A GYERMEKKÖZPONTÚ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS, AVAGY A GYERMEKMEGHALLGATÓ SZOBÁK MŰKÖDÉSE, 2014 (MEGTALÁLHATÓ: [HTTP://ARSBONI.HU/FOKUSZBAN-A-GYERMEKKOZPONTU-IGAZSAGSZOLGALTATAS-AVAGY-A-GYERMEKMEGHALLGATO-SZOBAK-MUKODESE/](http://arsboni.hu/fokuszban-a-gyermekekkozpontu-igazsagszolgalatas-avagy-a-gyermekekmeghallgato-szobak-mukodese/) 2017.SZEPTEMBER 3.)

¹⁰⁸⁹ Természetes, ez a kritérium elsősorban a nyomozó hatóság általi kihallgatásra vonatkozik, a nyomozási illetve kiküldött vagy megkeresett bíró útján történő kihallgatás során más eljárási garanciák biztosítják a gyermek védelmét és kíméletét.

A gyermek a büntető eljárás során egy számára érthetetlen, sajátos jogi nyelvezetet használó idegen hatósági környezet érdeklődésének középpontjába kerül, amelynek részéről azonban azt tapasztalja, hogy nem önmagában rá, hanem meghatározott – számára kínos, benne szorongás keltő – információkra kíváncsi; ez a tudat kétséget kizáróan befolyásoló tényezőként értékelhető vallomására nézve.

Ennek ellensúlyozása a kihallgatást végző személyre hárul: a gyermekkel való bizalmi légkör megteremtése és helyes kérdezési technika révén elérhető, hogy a gyermekkorú személyt kevésbé, vagy egyáltalán ne vezérelje megfelelési kényszer vallomástétele során. Összegzésként elmondható, hogy elvárásoktól mentes, támogató hozzáállásával nagymértéken elősegítheti a gyermek pontos, befolyástól mentes vallomástételét.

4.3.3. A kommunikáció módja és jelentősége – alkalmazott kérdezési technikák

A kihallgatást végző által feltett kérdések ritmusa, nyelvezete továbbá az alkalmazott kérdezési technikák jelentős mértékű befolyást gyakorolhatnak a tizennegyedik életévét még be nem töltött tanú vallomástételére.

Nagyon fontos, hogy a kihallgatást fogantató személy a gyermek életkori és értelmi képességeihez igazodó kérdéseket a tanúként kihallgatandó 14. év alatti által érthető, egyértelmű módon fogalmazza meg, ezáltal ugyanis csökkenthetőek a szociális befolyásolás vallomástétel szempontjából hátrányos hatásai. A gyermek által érthető megfogalmazás jelentőségét az is tükrözi, hogy az Európa Tanács Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatása a modell fontos követelményként tekint arra, hogy az eljárással kapcsolata kerülő gyermekekkel életkoruknak és érettségüknek megfelelően általuk érthető nyelven, ezenfelül nemi és kulturális sajátosságaiknak figyelembevételével kell kommunikálni.¹⁰⁹⁰

A gyermek által használt szavak (testrészek megnevezése), kifejezések (cselekmény leírására alkalmazott ige) átfogalmazása negatív irányba befolyásolhatja az eljárás sikerét; az új kifejezések használata növeli annak kockázatát, hogy a gyerek helytelenül értelmezi az átfogalmazott szavakat, illetve nem fogja megérteni a feltett kérdéseket.¹⁰⁹¹

Az előbbiekre figyelemmel elmondható, hogy a kihallgatás során törekedni kell a gyermek szókincséhez igazodó érthető szavak használatára és formai szempontból ilyen jellegű kérdések feltételére. Az érthetőség érdekében kerülni kell a bonyolult tagadó formák használatát, a gyermek számára érthetetlen szavakat – elvont fogalmakat, illetve a hirtelen témaváltást. A félreértéseket mielőbb tisztázni kell, továbbá érdemes tisztázni, hogy a gyermek megértette-e az elhangzottakat.

¹⁰⁹⁰ im. Iránymutatás IV.A. A gyermekbarát igazságszolgáltatás általános elemei I.2. 21. o.

¹⁰⁹¹ im. Bányai-Dredán Dóra 3. o.

A kihallgató személynek való megfelelés okán értelmetlen kérdésekre történő válaszadási hajlandósága és hajlamossága miatt tudatosítani kell a gyermekben, hogy mindenképpen jelezze, ha az adott kérdésre nem tud válaszolni; meg kell nyugtatni, teljesen természetes, ha nem tudja a választ minden feltett kérdésre. Dr. Ignéczi Hajnalka előadásában kifejtette, hogy mindezt célszerű a gyermek által is érthető példázattal szemléltetni, például: „Ha megkérdezem, hogy a kutyámat Jacknek hívják, nyugodtan mondd, hogy nem tudod, hiszen erre te tényleg nem tudhatod a választ, és ez nem a te hibád.”¹⁰⁹²

Mint ahogy a dolgozatban többször is kiemelten, a kihallgató személy előfeltevéseit és elvárásait tartalmazó sugalmazó – rávezető kérdések a felerősítik a gyermek kihallgató személy irányába táplált megfelelési kényszerét, ami döntően befolyásolja a valómás megbízhatóságát. Megismétlem, hogy erre való tekintettel kerülni kell a zárt végű szuggesztív kérdéseket, melyek már-már önmagában hordozzák az elvárt választ is, mint például: „piros kabát volt rajta, ugye?”. Szintén ezen okból határozottan mellőzni kell a gyerek-tanú szavahihetőségének megkérdőjelezését valamint azonos kérdések ismételt feltételét, továbbá tizennegyedik életévét be nem töltött tanú többszöri kikérdezését. Az új információt gyermek elé tárása valamint korábbi valómására történő utalás éppúgy negatív hatással bír a vallomás megbízhatóságára. Ugyancsak kerülendőek az eldöntendő kérdések is, abból kifolyólag, hogy minél alacsonyabb a kihallgatásban érintett gyerekek életkora, intellektusa valamint iskolázottsága, annál inkább adnak igen választ a feltett eldöntendő kérdésre.

A beszélgetés ritmusa is meghatározó jelentőségű, főként mivel a gyermek az inger észlelésekor elsőként annak ritmusát figyelmi meg, igaz ez a kihallgatás során elhangzottakra is. A gyermekkorú tanú kérdésre adott válaszát be kell várni, nem szabad újabb és újabb kérdésekkel sürgetni, ez ugyanis elégedetlenséget sugároz irányába, ami szintén a megfelelési kényszert erősíti fel benne, melynek következményeit már több alkalommal ismertettem. Ezen kívül fontos, hogy a kihallgató személy szóbeli közlését a non-verbális illetve metakommunikációja - gesztusai, hangsúlya, hangneme - egyértelműen megerősítse, mivel ha ez a kettő nem ugyanazt tükrözi, az jelentősen megkérdőjelezi a kihallgató személy gyermek szemében való hitelességét.¹⁰⁹³

A kihallgatás során szem előtt tartandó további szempont, hogy a kihallgató személy rendkívüli empátiával forduljon a gyermek irányába; ne legyen közömbös, azonban semmiképp ne éreztesse a gyermekkel az elmondottakkal kapcsolatos megbotránkozását. Törekedni kell a gyermek büntudatának és szégyenérzetének csökkentésére oly módon, hogy a sérelmére elkövetett bűncselekményben nem terheli felelősség, továbbá - a tárgyi súly elbagatellizálása nélkül - biztosítani kell arról a gyermekkorú tanút, hogy nem az egyedüli, aki ilyen jellegű hasonló bűn-

¹⁰⁹² im. Dr. Ignéczi Hajnalka

¹⁰⁹³ im. Dr. Ignéczi Hajnalka

cselekmények áldozatává. Fokozott figyelmet kell szentelni annak, hogy az elkövetőt ne minősítsük, ugyanis a tizennegyedik életévét meg nem haladott tanúval szoros érzelmi kapcsolatban álló elkövető vonatkozásában mindez megakadályozza a gyermeknek a kihallgató személy előtti megnyílását, már kialakított bizalmi légkör esetében pedig bizalomvesztéssel számolhatunk.¹⁰⁹⁴

5. A KIHALLGATÁS EGYES SZAKASZAINAK ISMERTETÉSE

A tizennegyedik évét még meg nem haladott tanú vallomásának megbízhatósága szempontjából meghatározó szerep tulajdonítható a kihallgatás menetének, vagyis a tevékenységek megfelelő sorrendjének is. A helyes sorrendben végzett cselekmények közrejátszanak a kihallgató személlyel való bizalmi kapcsolat kialakításában, valamint megkönnyítik a történetek felidézését.

A gyermekkorú tanúk esetében nem a hagyományosan alkalmazott háromszakaszos kihallgatási technika követendő, életkori sajátosságaira tekintettel a kihallgatásnak kötetlenebb, baráti hangulatú beszélgetés formájában kell megtörténnie,¹⁰⁹⁵ melynek során a gyermek mindvégig maga mellett érezheti a kihallgató személy megértő támogatását. Dolgozatom jelen fejezetében kihallgatásuk menetének bemutatását tűztem ki célul.

5.1. Kapcsolatteremtés és bizalomépítés

A kihallgatás e bizalmi légkör kialakítását célzó szakasza képezi a bizonyítási cselekmény menetének legfontosabb elemét, ugyanis ennek függvényében fog eldőlni, hogy a tanúként kihallgatandó gyermek képes-e a bizalmába fogadni az őt kihallgató személyt.

A kihallgatás ezen kezdeti szakaszában az eljárás tárgyát figyelmen kívül kell hagyni, és a gyermek személyiségének, szokásainak megismerésére kell fókuszálni, mely amellett, hogy feszült-ségoldó eszközként szolgál, elősegíti a bizalmi légkör kialakulását.

5.2. Gyermek jogainak és kötelességeinek ismertetése

A kötetlenebb bevezető szakaszt követően a kihallgató a gyermek által érthető módon ismerteti a gyermek jogait és kötelességeit, melynek révén a gyermek pontos képet kap az eljárás további menetéről, valamint abban betöltött szerepéről. A gyermek ezirányú tájékoztatása a bizonytalansági tényező minimalizálása – ezáltal az eljárás okozta trauma elkerülése - mellett azt a célt is szolgálja, hogy a gyermek megértse vallomástétele és az igazmondás jelentőségét. Természetesen, tudatosítani kell be, hogy, ha nem tud válaszolni a feltett kérdésre, esetleg bizonytalan azt mindenképp jelezze. A gyermekekre jellemző forrás-megfigyelési probléma miatt arra

¹⁰⁹⁴ im. Bányai-Dredán Dóra

¹⁰⁹⁵ im. Ibolya Tibor 32. o.

is fel kell hívni a gyermek figyelmét, hogy próbálja meg legjobb tudása szerint elkülöníteni, mit tapasztalt valójában és mi az, amit csak másoktól hallott esetleg álmodott.

5.3. Törtétek szabad felidézése majd tisztázó kérdések feltétele

A jogok és kötelezettségek ismertetését követően veszi kezdetét a szó szoros értelmében vett kihallgatás, melynek során ugyancsak meghatározott sorrendiség mentén kell eljárni. A gyermekkorú tanú kihallgatását lefolytató személynek először az események szabad felidézésre kell bízgatnia a gyermeket¹⁰⁹⁶, melynek során lehetőséget biztosítani számára, hogy az átélt vagy tapasztalt élményeket eljátszhassa, mivel ez segíti a felidézést. Megemlítendő, hogy a szabad felidezés útján nyerhető a legtöbb információ, azonban szem előtt kell tartani, hogy ennek kérdésekkel történő megzavarása akadályozhatja az emlékezést, emellett befolyással bírhat a valomástételre.¹⁰⁹⁷

A szabad felidézést követően az elmondottak tisztázása végett a kihallgató nyitott végű kérdéseket¹⁰⁹⁸ intézhet a gyerek-tanúhoz, majd kivételes esetben, kizárólag a kihallgatás végén kerülhet sor specifikus, zárt végű kérdések feltételére a hiányzó, esetleg pontatlan információk feltárása végett.

5.4. Levezető szakasz

A kihallgatás végén mindenképp meg kell köszönni a gyermek együttműködését, valamint annak érdekében, hogy ne feltétlenül a kellemetlen élmény maradjon meg benne, a kihallgatást egy, az eljárás tárgyától független tartalmú, kötetlen beszélgetéssel kell lezárni. Megemlítendő, hogy jellemzően ennek során is új információk birtokába juthat a kihallgatást végző személy.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A különleges bánásmódot igénylő személyek eljárási részvételéhez fűzött célkitűzések megvalósítása, mint az a dolgozat soraiból is kitűnik, rendkívül összetett feladat. A speciális védelmi szükségletű érintett eljárás során való kímélete és ezzel egyidejűleg a részletes, ugyanakkor megbízható tanúvallomás beszerzése önmagában a büntető eljárási jogi garanciák és az idilli hangulatú különleges meghallgató szoba útján nem biztosított. Előbbiek megvalósításában döntő szerep hárul a kihallgatást végző személy hozzáállására és képzettségére, éppen ezért kiemelten fontos, hogy a különleges bánásmódot igénylő személyek, különösen a gyermekkorú tanúk kihallgatásában szolgálatot teljesítő rendőrök és bírák az új Be. szabályainak ismeretén

¹⁰⁹⁶ Szabad felidézést elősegítő kérdések: „Elmondanád mi történt?”; „Elmondanád, mire emlékszel ezzel kapcsolatban?” im.

Dr. Ignézi Hajnalka

¹⁰⁹⁷ im. Bányai-Dredán Dóra

¹⁰⁹⁸ Nyitott végű kérdésre példa: ha a gyermek beszámolt valamilyen ruhanemű viseléséről, megkérdezhető, hogy milyen színű szoknya volt rajta.

és alkalmazásán túlmenően tisztában legyenek, folyamatos képzésben részesüljenek a gyermekek életkori, kognitív és személyiségbeli sajátosságaival, ahogy a vallomás megbízhatóságát befolyásoló egyéb – valamennyi különleges bánásmódot igénylő személy vonatkozásában fennálló - tényezőkkel, valamint a kihallgatás során alkalmazandó technikákkal kapcsolatban.

HIVATKOZOTT IRODALOM

1. Európai Parlament és Tanács által 2012. október 25-én elfogadott 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról (továbbiakban: Áldozatvédelmi Irányelv)
2. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: új Be.)
3. A bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CLI. törvény – elfogadására 2015, október 16-án került sor.
4. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: régi Be.)
5. A 2017. évi XC. törvény indokolása
6. IM előterjesztés az új Be. szabályozási elveiről
7. A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény
8. 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett Gyermekek Jogairól szóló Egyezmény
9. BH.2005.243
10. 34/2015. (XI.10.) IM. rendelet a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett meghallgatására szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról és ellenőrzéséről
11. Domonyai Alexa: Különleges bánásmód és hatékony védelem? – A tizennegyedik életévét be nem töltött sértett a büntetőeljárásban - <http://ujbtk.hu/domonyai-alex-a-kulonleges-banasmod-es-hatekony-vedelem-a-tizennegyedik-eletevet-be-nem-toltott-sertett-a-buntetoeljarasban/> (letöltve: 2017.09.15.)
12. dr. Ignéczi Hajnalka, klinikai és mentálhigiéniai igazságügyi pszichológus szakértő, 2016.

szeptember 16. napján elhangzott előadása, PPKE-JÁK, Fiatalok ügyeinek szakjogász képzés

13. Gyurkó Szilvia: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. Kriminológiai tanulmányok 49., Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2012.
14. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice - Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról (megtalálható: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf 2017. 09. 03.).
15. Az Európai Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az EU gyermekjogi ütemterve. COM (2011) (továbbiakban: EU gyermekjogi ütemterve)
16. dr. Rainer Lilla : A gyermekközpontú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusai (megtalálható: <http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/RL%20gyermek%20meghallgat%C3%A1sa%20mod.pdf> 2017. 09. 03.)
17. Országos Bírósági Hivatal: Gyermek-központú Igazságszolgáltatás bírósági koncepciója, 2012
18. Képviselői Információs Szolgálat, infojegyzet - 2014/4. szám
19. Dr. Ibolya Tibor: Kihallgatási taktika a nyomozásban (megtalálható: <http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/3.pdf> (2017. 08. 30.))
20. Dr. Malét-Szabó Erika: A gyermekkorúak kihallgatásának és a gyermekmeghallgató szobák használatának pszichológiája, Kriminológiai tanulmányok 74., Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2014.
21. **Dr. Szentmiklóssy-Szabó Boglárka: Gondolatok a gyermekkorú tanú kihallgatásának befolyásolhatóságáról**(megtalálható: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2011/gondolatok_a_gyermekkoru_tanu_kihallgatasanak_befolyasolhatosagarol/ **2017. 09. 03.**)
22. Bányai-Dredán Dóra pszichológus, családterapeuta: Gyermekkorú áldozat meghallgatásának pszichológiai szempontjai. Az előadás elhangzott a Bírónők Egyesülete és az Eötvös Károly Intézet 2009. december 11-i konferenciáján (megtalálható: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:G2j8BP650hYJ:www.bironoke>

gyesulete.hu/tanulmanyok/B_Dredan_Dxx_Gyermek%25E1ldozatok_kihallgat%25E1sa.doc+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu 2017. 08. 30.)

23. Dr. József István Phd, főiskolai docens: Fejlődépszichológia (megtalálható: http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/jozsef_istvan/index.html 2017. 09.03.)
24. Kulcsár Gabriella-Pásztor Attila: A gyermek tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei. Rendészeti Szemle. 2007/5
25. Csehné dr. Varga Gabriella: A tanú kihallgatásának taktikája a nyomozásban. Ügyészségi Értesítő 1977. évi 4. szám
26. Dr. Ódor Éva: A gyermekkori tanú kihallgatásának különös szabályai a polgári perekben és a büntetőeljárásban, Jogi Fórum Publikáció, 2016. ([http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/odor_eva_a_gyermekkori_tanu_kihallgatas_anak_kulonleges_szabalyai\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/odor_eva_a_gyermekkori_tanu_kihallgatas_anak_kulonleges_szabalyai[jogi_forum].pdf) 2017. 09.03.)
27. Nagy Alexandra: Fókuszban a gyermekközpontú igazságszolgáltatás, avagy a gyermekmehallgató szobák működése, 2014 (megtalálható: <http://arsboni.hu/fokuszban-a-gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas-avagy-a-gyermekmehallgato-szobak-mukodese/> 2017.09.03.)
28. A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dr. Lencse Balázs: A büntetőeljárás törvény egyes sértettek vonatkozó rendelkezéseinek módosítása az Európai Unió áldozatvédelmi irányelvének tükrében (megtalálható: <http://ujbtk.hu/dr-lencse-balazs-a-buntetoeljarasi-torveny-egy-sertettek-vonatkozoz-rendelkezeseinek-modositasa-az-europai-unio-aldozatvedelmi-iranyelvenek-tukreben/> 2017. 08. 25)

Mátyás Ferenc: Célegyenesben az új Be. II. rész (megtalálható: <https://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/celegyenesben-az-uj-be-ii-resz> 2017.08.30.)

Dr. Lux Ágnes 2016/2017-es tanév I. félévében elhangzott előadásai, PPKE-JÁK, Fiatalkorúak ügyeinek szakjogásza képzés

Dr. Ignéczi Hajnalka: A gyermekkori sértettek sérelmére elkövetett szexuális erőszak miatt indult eljárások során tapasztalható, a sértett szavahihetőségével kapcsolatos dilemmák pszichológus szakértői megítélése

Dr. Makai Lajos: A gyermekkorú tanú kihallgatása a büntetőeljárásban, *Bírák Lapja*, 2008. XVIII. 1.szám 72-81.o.

Nagygyőr Csilla: A gyermekmeghallgató szobák alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai, *Kriminológiai tanulmányok 74.*, Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2014.

Komp Bálint János: A gyermekek védelme a büntető igazságszolgáltatásban – különös tekintettel a gyermekbarát igazságszolgáltatás nemzetközi és hazai eredményeire, *Doktori Műhelytanulmányok 2015.*

Léhner Zsuzsanna: Szexuális bűncselekmények gyermekáldozatai a büntetőeljárásban-
<http://www.jogiforum.hu/hirek/22242>

AJB Projektfüzetek: Gyermekközpontú igazságszolgáltatás – gyermekjogi projekt, 2013/1. szám

Gyurkó Szilvia: A gyermekkor határának kérdése, *Rendészeti Szemle*, 2008., 7-8. szám

Gyurkó Szilvia: Gyermekközpontú igazságszolgáltatás Magyarországon Belügyi Szemle 2013/9.

Bogár-Margitán-Vaskuti: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban, *KJK-Kerszöv*, Budapest, 2005

Csemáné Várad Erika: A gyermek- és fiatalkori bűnözés alapkérdései, különös tekintettel a serdülőkor pszichés sajátosságaira, *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*, Miskolc 2013

Vári Vince: A gyermekbarát igazságszolgáltatás büntetőjogi és rendőrségi vonatkozásai, *Magyar Rendészet* 2013/3-4 71-93. oldal

DR. LIZICZAY SÁNDOR

A JEGYZŐKÖNYVEZÉS PROBLÉMÁI A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

1. BEVEZETŐ

Napjainkban az emberi erőforrások szerepe újraértékelődik, ugyanis a munkavállalók képezik a szervezetek legfontosabb erőforrását, csak a motivált, innovatív, megfelelő tudással és készségekkel rendelkező dolgozók hatékony és eredményes munkája által valósíthatóak meg a szervezeti célok.¹⁰⁹⁹ Ezt fogalmazta meg az Országos Bírósági Hivatal Elnöke a bírósági szervezet stratégiai céljai között. Az elsődleges stratégiai célkitűzés az, hogy a bíróságok az alkotmányos kötelezettségüket teljesítsék, a független bírók magas színvonalon és időszerűen ítéelkezzenek. Ahhoz, hogy a bírók a fenti céloknak megfelelő ítéelkezési tevékenységüket megvalósíthassák, elengedhetetlen a bírák mellett dolgozó igazságügyi alkalmazottak magas színvonalú munkája is.

A büntető ítéelkezési tevékenység az ügyfelek felé elsődlegesen a bíróság által hozott határozatokban jelenik meg. A határozatokon keresztül közvetíti a bíróság a döntését az ügyfelek és a közvélemény felé. A bírósági határozatok – különösen az ügydöntő határozatok – alapját az eljárás során keletkezett iratok képezik. Ezek az iratok egyrészt a nyomozás során, másrészt pedig a bírósági eljárásban készülnek. A bírósági határozatokon kívül a bírósági eljárásban keletkezett legfontosabb irat a bírósági jegyzőkönyv, hiszen a bíróság eljárásáról – rendszerint azzal egyidejűleg – a jegyzőkönyvvezető jegyzőkönyvet készít.¹¹⁰⁰

A bírósági eljárás során készült jegyzőkönyvekkel kapcsolatban is feltehető a pályázati kiírásban szereplő azon kérdés, hogy „érthetőek-e és elérhetőek-e” a bírósági jegyzőkönyvek.

A bíróság oldaláról nézve a kérdést, a válasz egyértelmű: a jegyzőkönyvek érthetőek, hiszen a jegyzőkönyvek – különösen a tárgyalásról készült jegyzőkönyvek – képezik az ítéelkezés alapját mind első, mind pedig másodfokon. Ezen túlmenően a jegyzőkönyvek elérhetőek is, hiszen mind a magasabb szintű bíróságok, mind pedig az ügyfelek megismerhetik őket. Bár meg kell jegyezni, hogy a bíróság oldaláról is ésszerű kételyek merülhetnek fel az érthetőséggel kapcsolatban abban az esetben, ha a jegyzőkönyvekben ilyen és ehhez hasonló mondatok szerepelnek:

„Tanú: mielőtt a külső munkatárs önálló munkára kapna megbízást a Kft egy ????? (nem értem) lefolytatása szükséges.”

„Eljáró bíró: A rendőrség hivatalból tett ????????”

¹⁰⁹⁹ Szlávics Ágnes: A „Dolgozó magyarok 2006.” dolgozói elégedettség felmérés módszertani elemzése. Doktori értekezés, Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szerveztudományok Doktori Iskola, Gödöllő, 2010. 1. oldal

¹¹⁰⁰ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 250. § (1) bekezdése (továbbiakban: Be.)

„Ügyész: kiállította ezt azt az auditot és ugye a Nagy Gyula aláírásával (Nem értem amit az Orsi mond)”

„Vádlott: Gyanúim vannak ???? túlzottan sok értelme nem volt, egy 35 nm-es lakásnak a 2 nm-es konyhájában ?????, találkoztunk ?????. Az egyébként, hogy én végignézzem a ?????????? gyártásáról van szó.”¹¹⁰¹

A fenti elrettentő példától eltérően a bíróságok által végzett ügyfél-elégedettségi felmérések során arra a kérdésre, hogy „A bíróság által megküldött iratok és egyéb dokumentumok érthetőek voltak” az ügyfelek 52,85 %-a maximális, a 26,42 %-a pedig jó értéket adott. Ebből következően az ügyfelek 79,27 %-a vélekedik úgy, hogy a bíróság által megküldött iratok – ide értve a tárgyalási jegyzőkönyveket is – a számukra érthetőek voltak. Csupán a megkérdezettek 1,59 %-a nyilatkozott a teljes érthetlenségről, és az 1,82 %-a adott elégséges értéket. Amennyiben a közepes értéket és a nem válaszolók körét is a kedvezőtlen eredményhez számítjuk, akkor is csupán az ügyfelek 21,23 %-a volt elégedetlen a megküldött iratok érthetőségével.¹¹⁰²

Feltehetően a fenti 21,23 %-ba tartoznak azok az ügyfelek, akik a bíróság által megküldött jegyzőkönyvekről az alábbi véleményeket fogalmazták meg:

„Ha valakinek van épelméjű magyarázata, elképzelése arról, hogy a bírósági jegyzőkönyvek miért olyanok, mintha az, aki leírta, nem tudott volna eljutni az általános iskola 5. osztályáig, akkor azt kérem ossza meg velem. Most nyelvtanról beszélek. A jegyzőkönyvet a bírónak jóvá kell hagynia. Kontrollként még ott van egy bírósági jegyző. Itt nem elvárható, hogy különbséget tegyen alany, állítmány és tárgy között?”

„Tulajdonképpen nem cikket, nyilvánosságot akarok, csak hangfelvételt a bírósági tárgyaláson. Elutasították. Azt szeretném elérni, hogy a tárgyalás jegyzőkönyve legalább lényegét tekintve hasonlítson az elhangzottakra.”

„A saját nyilatkozataidat eleve érdemes úgy kezdeni, hogy szó szerint kéred a jegyzőkönyvi rögzítést. Én pl. csak azonnali kinyomtatást kértem, átvettem, így nem lehetett utólag változtatni. Mit mondja: tömény baromságok maradtak benne, de legalább nem lehetett teljesen átértelmezhetővé tenni. Fogalmam sincs, hogy a jegyzőkönyvek miért olyanok, mintha az elmarasztalni kívánt fél egy értelmes magyar tőmondatot sem tudna kimondani.”¹¹⁰³

„... az utolsó két tárgyalásról készült jegyzőkönyvet nem kaptam meg..., de miért ne tehetné meg,

¹¹⁰¹ Az idézetek egy járásbírói ügyből, az eljáró bíró és a jegyzőkönyvvezető által aláírt, és az ügyfelek részére is kiadott tárgyalási jegyzőkönyvből származnak. Az idézetek szó szerinti a jegyzőkönyvből a „?” alkalmazásával és a zárójelbe tett megjegyzéssel együtt.

¹¹⁰² Az adatok a törvényszék által 2016. évben végzett ügyfél-elégedettség mérésből származnak 423 válaszadó véleményének összesítéséből.

¹¹⁰³ forrás: <http://forum.index.hu/Article/showArticle> Bírósági túlkapasok, történetek (letöltés ideje: 2017.05.09.) (továbbiakban: forum)

mikor előttem is volt pofája mást jegyzőkönyvezni, mint ami elhangzott. Illetve korábban is rajtakaptam, hogy nem az van a jegyzőkönyvbe, mint ami elhangzott, ezért is telt be a pohár és jelentettem be elfogultságot.”

„Hangfelvételt kellett volna készítened a bírónő megkérdezése nélkül.”¹¹⁰⁴

„Ismerős a történet, én is későn jöttem rá, hogy nem hangfelvételt kell kérni, hanem a tárgyalás vége előtt a jegyzőkönyv visszaolvasását, és szükség esetén azonnali kijavítását, majd azonnali átvételét. Ez az egyetlen módja, hogy elkerülje az ember az utólagos manipulációt.”

„Én a korábbi tárgyaláson hangfelvétel készítését kértem, visszautasította, a szó szerinti jegyzőkönyvezést is. Így magam védelmében én feljegyeztem szó szerint a mondottakat. Ezt csatoltam is.”

„...a bíróságon van egy bírónő, aki minősíthetetlen hangon beszél a felekkel és ez természetesen nem szerepel a jegyzőkönyvben. Illetve további fontos dolgok nem szerepelnek a jegyzőkönyvben.”

„Az ügyvéd szerint okunk volt feltételezni, hogy a jegyzőkönyv nem tartalmazza majd pontosan a tárgyaláson elhangzottakat. A jegyzőkönyvben az általunk elmondottaknak nem volt nyoma. Beadtuk a hangfelvételt, amely egyértelműen bizonyította a bírónő állításainak ellenkezőjét, csakhogy a megyei bíróságon kiálltak a bírónő mellett.”¹¹⁰⁵

„Szeretném kérdezni, hogy mindenhol úgy működik a tárgyalás, hogy a tanú meghallgatásánál csak a válaszok kerülnek jegyzőkönyvbe? Olvasom a jegyzőkönyvet és értelmetlen így a tanú rész. Az ott van, hogy mit mondott, de hogy mi volt a kérdés, és mire mondta, az nincs. Mivel éppen a kérdések maradtak ki, így elég idétlen lett a szövegezése a jegyzőkönyvnek, úgymond zagyvaság, és ha valaki idegen elolvassa, akkor nem érti.”

„... de mindemellett nem az a szitu, hogy van egy szempontrendszer, ami a bíróságé, és annak egyik fő veleje, hogy az ügy elbírálására alkalmas, illetve azt elősegítő jegyzőkönyvek szülessenek, ami ráadásul maradandóan támasztja alá a majdani ítéletet, hiszen az jelentős részben a jegyzőkönyvben rögzített körülményeken alapul.”

„Kiemelném, hogy ezen a tárgyaláson nincs magnó, nincs semmiféle hangrögzítés. Az egész komolytalan egy picit. Történik a tanú meghallgatása és miután lezárult a téma, akkor a bíró diktál a jegyzőkönyvvezetőnek, hogy mit írjon. De a diktált szöveg kb. a tizede annak, ami elhangzik. Így lényeges dolgok maradnak ki. A jegyzőkönyvvezető pedig elírja a dátumokat, április helyett novemberert értett szegény, ezért a jegyzőkönyvben november van, és így tovább. Mi a fenéért nem lehet rögzíteni a tárgyalás hanganyagát pontosan? A bíróság érdeke, hogy leszűkítse?”¹¹⁰⁶

¹¹⁰⁴ A két idézet egymással összekapcsolt bejegyzésekből származik. Forrás: forum.

¹¹⁰⁵ Bakóczy Szilvia: A szükséges rossz: Pszichiáter szakértő a bírósági eljárásokban. forrás: <http://www.tabunyitogato.hu/cikkek/birosag> (letöltés: 2017.06.08.)

¹¹⁰⁶ forrás: <http://www.jogiforum.hu/forum/23/16287> (letöltés 2017.08.04.)

„Rejtélyes hibák Geréb Ágnes tárgyalásának jegyzőkönyvében: Geréb Ágnes büntetőperének novemberi tárgyalásán a vádlott perceken át sorolta érveit a vádirat legfontosabb pontja ellen, ám a jegyzőkönyvben mindebből egy szó sem szerepel. Korábbi tanúvallomását nem akarta fenntartani, a jegyzőkönyv szerint viszont igen. Az esetről hangfelvétel készült. A történet megítélése szempontjából kulcsfontosságú mondatok leírata azonban teljesen kimaradt a jegyzőkönyvből.”¹¹⁰⁷

A fenti példákon túlmenően nemcsak az ügyfelek, hanem a jogtudomány képviselői is kritikus szemmel értékelik a jegyzőkönyvek készítésének és felhasználásának gyakorlatát:

„Az igazságszolgáltatás működésének kutatásával foglalkozó Fleck Zoltán égető problémának tartja a jegyzőkönyvvezetést. Ami kimarad, azt utólag már nem, vagy csak nagyon nehezen lehet pótolni. Ha pedig az ügy fellebbviteli bíróság elé kerül, ott csak az elsőfokú tárgyalások jegyzőkönyveire tudnak hagyatkozni. A jogszociológus szerint a jegyzőkönyvvezetés a bíró egyik legerősebb eszköze. Ha a tárgyalások alatt kialakult egy elképzelése, hogy az ítéletben miként minősíti majd a cselekményt, előfordulhat, hogy tendenciózusan kihagyja azokat az elemeket, amelyek ellentmondanak a koncepciójának.”¹¹⁰⁸

A megfogalmazott kritikai megjegyzésekből akár levonható lenne az a következtetés, hogy a bírósági jegyzőkönyvvezetéssel komoly problémák vannak, a tárgyalásról készült jegyzőkönyvek nem érhetőek és nem elérhetőek, illetve ha elérhetőek, akkor nem a valóságnak megfelelően rögzítik a tárgyaláson történt eseményeket.

A kritikai észrevételek miatt tartom fontosnak annak vizsgálatát, hogy büntető ügyszakban a jegyzőkönyvvezetéssel kapcsolatban milyen problémák merülnek fel, illetve azt, hogy ezen problémákra léteznek-e helyes megoldások. A dolgozatomban nem arra vállalkozom, hogy a jogszabályok ismertetésével összefoglaljam, hogy a tárgyalási jegyzőkönyveknek milyen formai és tartalmi követelményeknek kell megfelelniük, hanem arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, hogy

1. miért fontosak a tárgyalási jegyzőkönyvek
2. milyennek kell lennie a jó jegyzőkönyvvezetőnek
3. milyen szakmai kompetenciákkal kell a jegyzőkönyvvezetőnek rendelkeznie
4. milyen jogai és kötelezettségei vannak a jegyzőkönyvvezetőnek

Úgy vélem, hogy ezeken a témákon keresztül lehet rávilágítani azokra a problémákra, amelyek a büntetőeljárásban történő jegyzőkönyvvezetés során felmerülnek.

¹¹⁰⁷ *Rejtélyes hibák Geréb Ágnes tárgyalásának jegyzőkönyvében.* forrás: <http://index.hu/belfold/2010/04/05> (letöltés: 2017.05.19.) hasonló összefoglaló található a http://weborvos.hu/lapszemle/hiányos_birosagi_jegyzokonyv (letöltés: 2017.06.08.)

¹¹⁰⁸ forrás: <http://index.hu/belfold/2010/04/05> (letöltés: 2017.05.19.)

2. A BÍRÓSÁGI JEGYZŐKÖNYVVEZETÉS JELENTŐSÉGE

A bevezetőben hivatkozott példákból látható, hogy a bírósági tárgyalásokról, eljárási eseményekről készült jegyzőkönyvek meghatározó jelentőségűek a bíróság, az ügyfelek és az eljárás további menete szempontjából.

Nyitó tételmondatként azt lehet megfogalmazni, hogy az eljárási törvény jegyzőkönyvvezetéssel kapcsolatos rendelkezései nem minősíthetők csupán technikai jellegű szabályoknak, a jelentőségük ennél nagyobb. Az eljárási cselekmény befejezését követően a jegyzőkönyv az egyetlen olyan forrás, amely alapján rekonstruálhatók a tárgyaláson történt események, és az ott elhangzottak. A jegyzőkönyv rendeltetéséből adódóan egyaránt jelentőséggel bír az eljárásban részt vevő feleknek (ügyész, vádlott, védő) és a bíróság tagjai – elsősorban a tanács elnöke – számára is, tartalma pedig alapjaiban határozza meg az eljárás kimenetelét.¹¹⁰⁹

Az iratba lefűzött tárgyalási jegyzőkönyvet fogja a bíróság a későbbiekben felhasználni a tényállás megállapítása, a bizonyítékok értékelése során. A bíróság a bizonyítékok értékelése és mérlegelése során kizárólag a tárgyalás során lefolytatott bizonyítás hivatalos jegyzőkönyvben rögzített eredményét veheti figyelembe. A bíróság határozatából fog az kiderülni, hogy a bíró a jegyzőkönyvben rögzítettek közül mit tartott jelentősnek, az ügy szempontjából relevánsnak.¹¹¹⁰ Kérdésként merül fel természetesen az, hogy mit lehet tenni abban az esetben, ha a szó szerinti hiányából valami kimaradt a jegyzőkönyvből, és arról utólag lehet, hogy kiderül, hogy fontos lett volna. Hiába vannak a bírónak esetleg emlékképei, hogy valamely elhangzott részlet kimaradt a jegyzőkönyvből, mivel az nem került rögzítésre, a határozatban nem lehet rá hivatkozni.

Ebből az okfejtésből levonható az a következtetés is, hogy a bírósági jegyzőkönyvvezető meghatározó szereplője az eljárásnak. A tanács elnökének, illetve az egyesbírónak számos feladata van a tárgyaláson, ezért ennek részeként nem lehet megkövetelni, hogy a tárgyalás egyes elemeit, az elhangzottakat részleteiben megjegyezze. Irreális elvárás lenne, hogy a bíró a saját memóriája alapján a tárgyalást követően több nappal fel tudja idézni az adott ügyben történeteket. Az eljáró bíró alappal bízik abban, hogy a jegyzőkönyv alapján az események rekonstruálhatóak lesznek. Ilyen módon az eljáró bírónak csak azokat az információkat kell megjegyeznie, amelyek eljárásjogi vagy anyagi jogi szempontból relevánsak, továbbgondolást igényelnek.¹¹¹¹

Nehezen vitatható megállapítás az, hogy a tárgyaláson elhangzó mondatok mire a jegyzőkönyv-

¹¹⁰⁹ Nagy Gábor Bálint: A tárgyalótermi kötelező hang- és képrögzítés szükségességének vizsgálata. Eljárásjogi szemle 2016. évfolyam 2016/3. szám. (továbbiakban: Nagy) 8-9. o.

¹¹¹⁰ im: Nagy 16. o.

¹¹¹¹ im: Nagy 9. o.

ben rögzítésre kerülnek, és az eljáró bíró a jegyzőkönyvet kijavításra megkapja, többszörös torzuláson esnek keresztül.¹¹¹² Ilyen torzító hatásként merülhet fel az a körülmény, hogy a tárgyalási jegyzőkönyvek többségében nem tartalmazzák a feltett kérdéseket, nem tartalmazzák a vallomást, nyilatkozatot tevők által félbehagyott mondatokat, illetve az sem biztos, hogy kiderül a jegyzőkönyvből, hogy mely részleteket tárt fel magától a vallomást tevő, illetve melyeket mondott el kérdésre.¹¹¹³

Szintén torzító – és talán a legjelentősebb torzító – hatásként értékelhető a jegyzőkönyvvezetőnek az a tevékenysége, hogy saját intellektusának megfelelően értelmezi az elhangzottakat (pl.: szakkifejezések, csúnya szavak, trágár kifejezések), kiszűri és összefoglalja az általa relevánsnak tartott részleteket, majd azokat a tárgyalás tempójából adódó lehetőségekhez képest rögzíti.¹¹¹⁴

Mindezekből következően reális annak az esélye, hogy a büntető ügyben hozott érdemi döntés alapját nem a ténylegesen elhangzott információk, hanem azok újraértelmezett, torzított változata fogja képezni.¹¹¹⁵

Az előbb említetteken túlmenően problémaként merülhet fel a jegyzőkönyv hitelesítésének kérdése is. A hitelesítés azt jelenti, hogy a jegyzőkönyvet a tanács elnöke és a jegyzőkönyvvezető írja alá.¹¹¹⁶ Az aláírásnak a hitelesítés szempontjából azért van jelentősége, mivel tárgyalási jegyzetnek kell tekinteni a jegyzőkönyvvezető által szövegszerkesztővel készített jegyzetet, valamint az ügyben készült olyan papír alapú jegyzőkönyvet is, amelyet a szabályszerű aláírás előtt nem az eljárásjogi törvényekben írtak szerint egészítettek ki vagy módosítottak.¹¹¹⁷

Alappal merül fel kérésként, hogy a bíró az aláírásával felelősséget vállal-e a jegyzőkönyv tartalmáért, hiszen ahogy korábban utaltam rá, annak valóságtartalmát – néhány részletet kivéve – csak a bizonyosság egy alacsonyabb szintjén tudja utólag megítélni.¹¹¹⁸ Az aláírás előtt az eljáró bíró az esetleges hiányosságokat ugyanis csak akkor tudja korrigálni, ha a részletekre pontosan, minden kétséget kizáró módon emlékszik. Ebben az esetben viszont a végleges jegyzőkönyv alapját a javított részletek tekintetében nem a tárgyalási jegyzet, hanem a bíró emlékezete fogja képezni.¹¹¹⁹ De vissza tud-e emlékezni a bíró megfelelően, az esetleges jegyzetei alkalmassá teszik-e erre, vagy időnként a saját gondolatmenetének megfelelően kicsit átírja a jegyzőkönyvet. A probléma súlyosságát mutatja az az eset, amikor fegyelmi eljárás lefolytatására került

¹¹¹² im: Nagy 16. o.

¹¹¹³ im: Nagy 17. o.

¹¹¹⁴ im: Nagy 17. o.

¹¹¹⁵ im: Nagy 18. o.

¹¹¹⁶ Be. 250. § (4) bekezdés

¹¹¹⁷ A bíróságok egységes iratkezelési szabályzatáról szóló 17/2014. (XII.23.) OBH utasítás (továbbiakban: Beisz.) 24. § (2) bekezdése és 20. § (3) bekezdése

¹¹¹⁸ im: Nagy 9. o.

¹¹¹⁹ im: Nagy 12. o.

sor amiatt, hogy a tárgyaláson diktált jegyzőkönyv és a javítást követően módosított jegyzőkönyv tartalma jelentős eltérés mutatott, a jegyzőkönyv hitelességével kapcsolatban vita alakult ki a bíró és a jegyző között, és a nézeteltérést követően a bíró „ne szórakozz a bíróval” feliratot tett a szekrényre.¹¹²⁰

A megfelelő rögzítés problémájához kapcsolódik az, hogy a tárgyaláson a vádat képviselő ügyészek, illetve a védők a tárgyalás közben igyekeznek saját jegyzeteket készíteni. A jegyzetek készítésénél igyekeznek minél részletesebbek lenni, lényegében saját jegyzőkönyvet írnak. Ezzel kívánják biztosítani az elhangzottak általuk pontosnak tekintett dokumentálását, nem bízva a bírósági jegyzőkönyvek megfelelő minőségében.¹¹²¹ A bevezetőben írt véleményekből is látszik, hogy a „rutinosabb” védők, illetve ügyfelek esetenként – titkos – felvételeket készítenek a tárgyaláson zajló eseményekről. Ez persze hibás és rossz gyakorlat, mivel akár a tárgyaláson jelen levő ügyészek, akár a védőnek más feladatai vannak, mint „másodjegyzőkönyv” készítése.¹¹²² Ráadásul a tárgyalási jegyzőkönyv kijavítása nélkül a tárgyaláson készült ilyen jegyzetekre alappal hivatkozni nem lehet.

A tárgyalásokról készült jegyzőkönyveknek nemcsak az ítélező tevékenységben, hanem a bírósági igazgatási munka során is kiemelt jelentősége van. Számos esetben ugyanis elnöki panaszok megítélésének alapja a tárgyalásról készült jegyzőkönyv. Azokban az esetekben, amikor a relatív kizárási okot bejelentő valamelyik eljárás szereplője a bíró, a bírói tanács tárgyaláson tanúsított magatartását, megnyilvánulásait, a felekhez való hozzáállását kifogásolja, szintén csak a tárgyalási jegyzőkönyv áll rendelkezésre.

Látszólag ilyen esetek ritkán fordulnak elő, azonban a fegyelmi ügyekkel kapcsolatos adatok nem ezt igazolják. Többek között fegyelmi eljárás indult a tanács elnökével szemben amiatt, hogy a tárgyaláson tett megjegyzései, a vádképviselési tevékenység ellátása során az őt ért becsületsértés vétsége miatt az ügyész magánindítvány előterjesztésével büntetőeljárást kezdeményezett a bíróval szemben. Szintén fegyelmi eljárásra került sor egy járásbíróval szemben amiatt, hogy a tárgyalóteremben, valamint az ügyészekkel egyéb módon történő kommunikáció során megengedhetetlen magatartásával, személyeskedő hangnemben történő megnyilvánulásaival az eljárásban résztvevőknek az igazságszolgáltatásba, a bírósági eljárásba vetett bizalmát csorbító módon, a bírói hivatás tekintélyét sértő és veszélyeztető nyilatkozatokat tett. A tárgyaláson tanúsított magatartása miatt indult fegyelmi eljárás egy törvényszéki bíróval szemben amiatt, hogy a bíró a tárgyaláson kívüli magatartásával és a tárgyaláson tett megjegyzéseivel az igazságszolgáltatás pártatlanságába vetett hitet ingatta meg, mivel a

¹¹²⁰ Az OBH 2015.OBH.XXXI.E.17. számú tájékoztatója a bírák és igazságügyi alkalmazottak fegyelmi ügyeiről.

¹¹²¹ im: Nagy 14. o.

¹¹²² im: Nagy 15. o.

tárgyalást követően az ügyésszel és az ülnökkel folytatott beszélgetése során a védő személyéről kialakított negatív véleményének adott hangot.¹¹²³

Az ilyen esetekben első körben a tárgyalási jegyzőkönyv alapján kell azt tisztázni, hogy mi történt a tárgyaláson. Az eljáró bíró esetleges nyilatkozatának beszerzésén kívül akár az igazgatási vezetőnek, akár a kizárási indítványt elbíráló másik tanácsnak az egyetlen lehetősége, hogy az objektívnek tekintett tárgyalási jegyzőkönyvet megvizsgálja, és ez alapján hozza meg a döntését. A már korábban kifejtettek szerint azonban a jegyzőkönyv a legtöbb esetben nem tartalmazza a kérdéseket, a bíró által tett megjegyzéseket, metakommunikációs megnyilvánulásokat, a bíró által alkalmazott hangnemet. Ilyen esetben a döntés csak a kérelem elutasítása lehet arra tekintettel, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján az indítványozó által felhozott érvek nem igazolhatóak, a döntéshez szükséges hivatkozási alap pedig az, hogy a tárgyalási jegyzőkönyv nem tartalmazza azokat a kifogásolt részeket, amelyeket egyébként általánosságban sem szoktak a bírósági eljárás során rögzíteni.¹¹²⁴ A fegyelmi ügyek alapján is látszik azonban az, hogy a bírósági szervezetnek is alapvető érdeke lenne az, hogy az esetlegesen valóban nem pártatlanul eljáró bírák kiszűrhetőek legyenek. Ezért lenne fontos a tárgyalási eseményeknek objektív alapon történő utólagos rekonstruálása lehetőségének megteremtése.¹¹²⁵ Ez különösen akkor van így, ha az ügyfelek által készített titkos hang- és képfelvétel is becsatolásra kerül, és annak tartalma ellentétben áll a jegyzőkönyvben rögzítettekkel.

A tárgyalási jegyzőkönyv jelentőségével kapcsolatos fenti gondolatokból is látszik, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog érvényre juttatása körében az egyik legfontosabb infrastrukturális garanciális intézmény a bírósági tárgyalás jegyzőkönyve. A tárgyalási jegyzőkönyv hivatott többek között biztosítani az eljárás pártatlanságának, a részrehajlásmentes és lelkiismeretes igazságszolgáltatás ellenőrzését.¹¹²⁶

3. A JEGYZŐKÖNYVVEZETŐ SZEMÉLYE ÉS SZEREPE

Az előző pontban bemutattam, hogy a bírósági eljárásban – különösen a tárgyaláson – készített jegyzőkönyv miért kiemelt jelentőségű a büntetőeljárás során. A tárgyalási jegyzőkönyv jelentősége szükségszerűen eredményezi azt a megállapítást, hogy a tárgyalási jegyzőkönyvet készítő személyi is meghatározó szereplője a büntetőeljárásnak.

A bíróság eljárásáról – rendszerint azzal egyidejűleg – a jegyzőkönyvvezető jegyzőkönyvet készít.¹¹²⁷ Ha az eljárási törvény másképp nem rendelkezik, a tárgyalás jegyzőkönyvvezető nélkül

¹¹²³ Az OBH 2016.XXXI.E.10. számú tájékoztatója a bírák és igazságügyi alkalmazottak 2015. évi fegyelmi ügyeiről.

¹¹²⁴ im: Nagy 21. o.

¹¹²⁵ im: Nagy 21. o.

¹¹²⁶ Fogarasi József: A bírósági tárgyalásról készített jegyzőkönyvek jelentősége. forrás: <http://fogarasijozsef.hu/index.php2> (letöltés ideje: 2017.05.19.)

¹¹²⁷ Be. 251. § (1) bekezdés

nem tartható meg.¹¹²⁸ Az eljárási törvény szabályai értelmében a bírósági eljárás formái: a tárgyalás, a nyilvános ülés, az ülés és a tanácsülés, amelyekkel kapcsolatban – eltérő rendelkezés hiányában – a jegyzőkönyvvezető részvétele kötelező.¹¹²⁹ A tárgyaláson jegyzőkönyvvezető alkalmazásának mellőzése pedig abszolút hatályon kívül helyezési okot valósít meg.¹¹³⁰

A fenti szabályozási rendszerből is következik, hogy a jegyzőkönyvvezető szerepe az eljárás menetében jelentős. Az eljárás ezen résztvevőjének a feladata, hogy a tárgyaláson történt eseményeket, elhangzott mondatokat, szavakat értelmezze, kiválassza ezekből az ügy szempontjából relevánsnak tekinthetőket (lényegében az általa relevánsnak ítélteteket), és azokat kellő pontossággal összefoglalva rögzítse a tárgyalási jegyzetben, majd a jegyzőkönyvben.¹¹³¹

A bírósági eljárásban jegyzőkönyvvezetőként az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény rendelkezései értelmében csak igazságügyi alkalmazott vehet részt.¹¹³² Ez azt jelenti, hogy jegyzőkönyvvezetői funkciót igazságügyi alkalmazottként bírósági írnok, tisztviselő, bírósági fogalmazó és bírósági titkár tölthet be. Jegyzőkönyvvezetőként bíró vagy ülnök nem járhat el, amennyiben nem igazságügyi alkalmazott a jegyzőkönyvvezető, abszolút hatályon kívül helyezési ok valósul meg.

A jegyzőkönyvvezetőként eljáró igazságügyi alkalmazottak szervezeti hierarchiában való elhelyezkedése és végzettsége is számos, a jegyzőkönyvek elkészítésével kapcsolatos problémát vet fel. A bírósági tisztviselők középfokú végzettségűek, és ideális esetben rendelkeznek azzal a képességgel, hogy hozzávetőlegesen gyorsan gépeljenek a számítógépen, de jogi végzettségük csak kivételes esetben vagy egyáltalán nincs. Ehhez képest a bírósági fogalmazók, illetve a bírósági titkárok rendelkeznek jogi végzettséggel, de nem sajátították el a gyors gépelési technikákat.¹¹³³ Ráadásul a kezdő bírósági fogalmazónak még szakmai tapasztalata sincs.

Mindez azt eredményezi, hogy a jegyzőkönyvvezetőként eljáró bírósági tisztviselők ugyan gépelni tudnak, de nem szükségszerűen rendelkeznek olyan szakmai ismeretekkel, amelyek alapján az ügy megítélése szempontjából releváns információkat ki tudnák szűrni, míg a bírósági fogalmazók, illetve bírósági titkár a megfelelő jogi ismereteik mellett nem tudnak olyan sebességgel gépelni, hogy a tárgyalás minden lényeges eseménye rögzítésre kerüljön.

A jó jegyzőkönyvvezető fogalmának vizsgálata során ki kell térni azokra a szabályokra is, amelyek arra vonatkoznak, hogy az adott büntető ügyben ki nem járhat el jegyzőkönyvvezetőként. A szabályok látszólag egyértelműek, hiszen a bíró kizárására vonatkozó szabályok irányadóak

¹¹²⁸ Be. 240. § (3) bekezdés

¹¹²⁹ Be. 234. § (1)-(5) bekezdés

¹¹³⁰ BH 1979/409.

¹¹³¹ im: Nagy 11. o.

¹¹³² lasz. 6. §

¹¹³³ im: Nagy 11. o.

a jegyzőkönyvvezető kizárására is.¹¹³⁴ E körben a kizárás objektív és szubjektív okainak értelmezése nem jelent problémát, azonban az eljárási szintek, illetve eljárási szakaszok egymáshoz való viszonyából fakadó kizárási okok a jegyzőkönyvvezetők vonatkozásában értelmezési kérdéseket vetettek fel. Az eltérő értelmezés azt eredményezte, hogy a törvényszék a járásbíróság ítéletét hatályon kívül helyezte és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasította amiatt, hogy a tárgyaláson eljáró jegyzőkönyvvezető az ügyben a nyomozási bíró által az előzetes letartóztatás tárgyában tartott ülésen korábban jegyzőkönyvvezetőként eljáró. A Be. 27. §-ára figyelemmel – mivel a bíró kizárására vonatkozó szabályok irányadóak a jegyzőkönyvvezető kizárására is – a Be. 21. § (3) bekezdés a) pontja alapján a jegyzőkönyvvezető is ki volt zárva az eljárás későbbi szakaszából. Ilyen módon az elsőfokú bíróság a tárgyalást feltételen hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértéssel tartotta meg, ugyanis a Be. 240. § (3) bekezdése szerint a tárgyalás jegyzőkönyvvezető nélkül nem tartható meg, és azt, ha kizárt jegyzőkönyvvezető volt jelen, úgy kell tekinteni, mintha a tárgyaláson nem vett volna részt jegyzőkönyvvezető.

Ezen határozattal szemben a legfőbb ügyész a törvényesség érdekében jogorvoslati indítványt nyújtott be. A rendkívüli jogorvoslati eljárásban a Kúria úgy foglalt állást, hogy a bíró kizárására vonatkozó szabályok irányadóak a jegyzőkönyvvezetőre is. Azonban a Be. 21. § (3) bekezdés a)-e) pontjában meghatározott kizárási okok kizárólag a bírókra vonatkoznak; e rendelkezések alapján a bíró azért kizárt a további bírósági eljárásból, mert az ügy korábbi szakaszában vagy nyomozási bíróként járt el, vagy ügydöntő, illetve hatályon kívül helyező, perújítást megengedő, vagy rendkívüli jogorvoslattal megtámadott határozatot hozott, illetve ilyen határozat meghozatalában vett részt. A jegyzőkönyvvezető azonban nem járhatott el nyomozási bíróként, és nem hozhatott sem ügydöntő határozatot, sem más határozatot, illetve nem vehetett részt határozatok meghozatalában. Ebből következően a nyomozási bíróra vonatkozó kizárási ok a nyomozási bíró ülésén jegyzőkönyvvezetőként résztvevőre nem irányadó.¹¹³⁵ A felmerülő eltérő jogértelmezési kérdést a Kúria ilyen módon a jövőre nézve irányadóan döntötte el, bár a konkrét esetben csak a törvénysértés megállapítására volt lehetősége, a hatályon kívül helyezés folytán szükséges megismételt eljárást az elsőfokú bíróságnak ismételten le kellett folytatnia.

4. A JEGYZŐKÖNYVVEZETŐ LEGFONTOSABB KOMPETENCIÁI

A jó jegyzőkönyvvezető fogalmának meghatározásához elengedhetetlenül hozzátartozik annak vizsgálata, hogy a jegyzőkönyvvezetőnek milyen kompetenciákkal kell rendelkeznie ahhoz, hogy a feladatát megfelelő módon el tudja látni.

A kompetenciák vizsgálata során abból a körülményből kell kiindulni, hogy a jegyzőkönyvvezetőnek alkalmasnak kell lennie arra, hogy az élőbeszédet írásos szöveggé alakítsa. Ezen legfontosabb kompetencia körében vizsgálni kell olyan fogalmakat, mint a szószerintiség, tömörítés

¹¹³⁴ Be. 27. §

¹¹³⁵ EBH 2017.B.14. számú eseti döntés

és kivonatolás, hiszen a jegyzőkönyvvezető a munkája során ezen lehetőségeket alkalmazza.

A jegyzőkönyv készítése során a szószerintiség általában nem jelet betű szerintiséget, ugyanis az élőbeszéd sokkal kötetlenebb, mint az írás. Beszéd közben például nemigen tűnik fel a szóismétlés, a helytelen mondatszerkesztés, a logikai következetlenség, a pontatlanság. Ehhez képest az írás sokkal igényesebb munka, hiszen ami esetleg természetesnek hat beszéd közben, csodálkozást vagy megütközést válthat ki írásban.¹¹³⁶

A szószerintiség követelményével kapcsolatban az eljárási törvény azt írja elő, hogy ha valamely kifejezés vagy kijelentés szó szerinti szövege jelentős, azt szó szerint kell jegyzőkönyvbe venni. E körben a bíróság indítványra vagy hivatalból elrendelheti valamely körülmény vagy nyilatkozat jegyzőkönyvbe vételét.¹¹³⁷

A kivételes szószerintiség helyett a jegyzőkönyvvezetők leggyakrabban a kivonatolás módszerét alkalmazzák. Azt a tevékenységet, amikor a jegyzőkönyv számára csak a lényeges mozzanatok rögzítjük, a lényegteleneket elhagyjuk, kivonatolásnak nevezzük. A gyakorlott jegyzőkönyvvezető már az elhangzás pillanatában kivonatol, csak a lényegét jegyzi le. A kezdő jegyzőkönyvvezető részletesebben jegyzetel, és utólag választja ki a lényegét. Ez a könnyebb megoldás, mert kivonatolni egyszerűbb a látott szövegből, mint hallás alapján.¹¹³⁸

A kivonatoláshoz szervesen kapcsolódik a fésülés fogalma. Azt az átfogó fogalmazási munkát, amelynek során a szöveget addig simítjuk, finomítjuk, míg nyomdakész nem lesz, fésülésnek nevezzük. Ennek során a jegyzőkönyvvezetők a következő lehetőségekkel élhetnek: kihagyás, pótlás, változtatás.¹¹³⁹ Ezen módszerek alkalmazására sor kerülhet már akár hallás alapján, a jegyzőkönyv rögzítése közben, akár később, a tárgyalási jegyzet finomítása során.

A kihagyás alkalmával a jegyzőkönyvvezető kihagyja a felesleges szóismétléseket, a tárgyhoz nem tartozó szavakat, részleteket,¹¹⁴⁰ az esetleges szónoki fogásokat, a hangulati aláfestést szolgáló megnyilvánulásokat.¹¹⁴¹ A kihagyás terjedelmére és mennyiségére nincs igazán kötelező előírás. Elhagyható minden olyan ismétlés, amely felesleges, tehát nem tartalmaz új információt, és nem is erősíti meg az addig elhangzottakat. Elhagyhatók az eljárás szempontjából funkció nélküli udvariaskodó frázisok. Már az írásbeli rögzítés közben javíthatók az egyértelmű nyelvtani, nyelvhelyességi hibák, pontatlanságok.¹¹⁴² A pótlás során a beszélő szűkszavúsága miatt a közérthetőség kedvéért a jegyzőkönyvvezető pótolja a fontos szavakat. A változtatás

¹¹³⁶ dr. Dóka Klára: A jegyzőkönyvkészítés alapjai. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet. forrás: <http://www.kepzesevolucioja.hu/dmdocuments> (letöltés: 2017.08.10.) 3. o. (továbbiakban: Dóka)

¹¹³⁷ Be. 251. § (3) bekezdés

¹¹³⁸ im: Dóka 4. o.

¹¹³⁹ im: Dóka 3. o.

¹¹⁴⁰ im: Dóka 3. o.

¹¹⁴¹ im: Dóka 4. o.

¹¹⁴² Veres Gabriella: Jegyzőkönyvvezetési ismeretek. forrás:

www.nyf.hu/.../sites/.../Veres%20Gabriella_Jegyz%20könyvvezetési%20ismeretek.pdf (letöltés: 2017.08.10.) (továbbiakban: Veres) 7. o.

alkalmával pedig szintén a közérthetőség javítása érdekében a jegyzőkönyvvezető megváltoztatja a helytelen szórendet, kiküszöböli a stílushibákat, kiveszi az oda nem illő kifejezéseket.¹¹⁴³ A változtatás során áthidaló kifejezések használatára is van lehetőség, azonban a jegyzőkönyvvezetőnek ügyelnie kell arra, hogy mindig az oda legjobban illő kifejezést használja, amely nemcsak a beszélő stílusához, hanem az elmondottak tartalmához is igazodik.¹¹⁴⁴

Ezen módszerek alkalmazásával a fésülés eredményeként a szöveg olyan lesz, mintha írásban fogalmazták volna anélkül, hogy ez érintené a tartalmi hűséget, a beszélő egyéni stílusát. A fésült szöveg azt adja vissza, ami a tárgyaláson ténylegesen elhangzott, csak fogyasztható stílusban.¹¹⁴⁵ Az elkészült jegyzőkönyv tehát a szóban elhangzottak jegyzőkönyvvezető által történő kivonatolását tartalmazza. A kivonat terjedelmét a szóban elhangzottak mennyiségéhez viszonyítjuk és százalékosan határozzuk meg. A szabad kivonatolás esetén nem a beszélő stílusa alapján kerül rögzítésre a vallomás, hanem a jegyzőkönyvvezető saját szavaival foglalja össze a lényegét, és csak azt tartalmazza a jegyzőkönyv. A szabad kivonat a szóbeli szöveg 25-50 %-át tartalmazza. Az ilyen módon történő kivonatolás közben a jegyzőkönyvvezető elhagyja a lényegtelen mondanivalót, azt le sem írja, megkeresi a vallomást tevő legfontosabb közlését és a többi gondolatot e köré csoportosítja.¹¹⁴⁶

A tömörítés esetén a jegyzőkönyvvezető csak a lényegtelen mondanivalót hagyja el, egyébként megtartja a szöveg eredeti stílusát. A tömörítést ezért szöveghű kivonatnak is nevezzük, ilyenkor a jegyzőkönyv az eredeti szöveghez viszonyítva a szöveg 60-80 %-át tartalmazza.¹¹⁴⁷ Az eljárási törvény megfogalmazása szerint szöveghű kivonatról akkor beszélünk, ha a jegyzőkönyv a vallomás, a szakvélemény, a szemle eredményét, továbbá a jelenlevők indítványát kimerítően tartalmazza.¹¹⁴⁸

A fentiekből következően álláspontom szerint az a jegyzőkönyvvezető rendelkezik megfelelő kompetenciával, aki a tárgyalást követően olyan szöveghű kivonatot tud készíteni, amely lehetőség szerint tartalmazza az eredeti szöveg legalább 60-80 %-át. A tárgyalási jegyzőkönyv ugyanis csak akkor tudja betölteni a rendeltetését, ha megfelelő szakértelemmel és gondossággal készült. A jól elkészített jegyzőkönyv tényhű, közérthető, szabatos és áttekinthető.¹¹⁴⁹

Tényhű az a tárgyalási jegyzőkönyv, amely a történeteket, elhangzottakat pontosan, minden fordítás nélkül, a valóságnak megfelelően és helyes sorrendben tartalmazza. Emellett közérthető – azaz világos és egyértelmű – a jegyzőkönyv, ha első olvasásra, magyarázat nélkül megértjük,

¹¹⁴³ im: Dóka 3. o.

¹¹⁴⁴ im: Veres: 7. o.

¹¹⁴⁵ im: Dóka 3. o.

¹¹⁴⁶ im: Dóka 4. o.

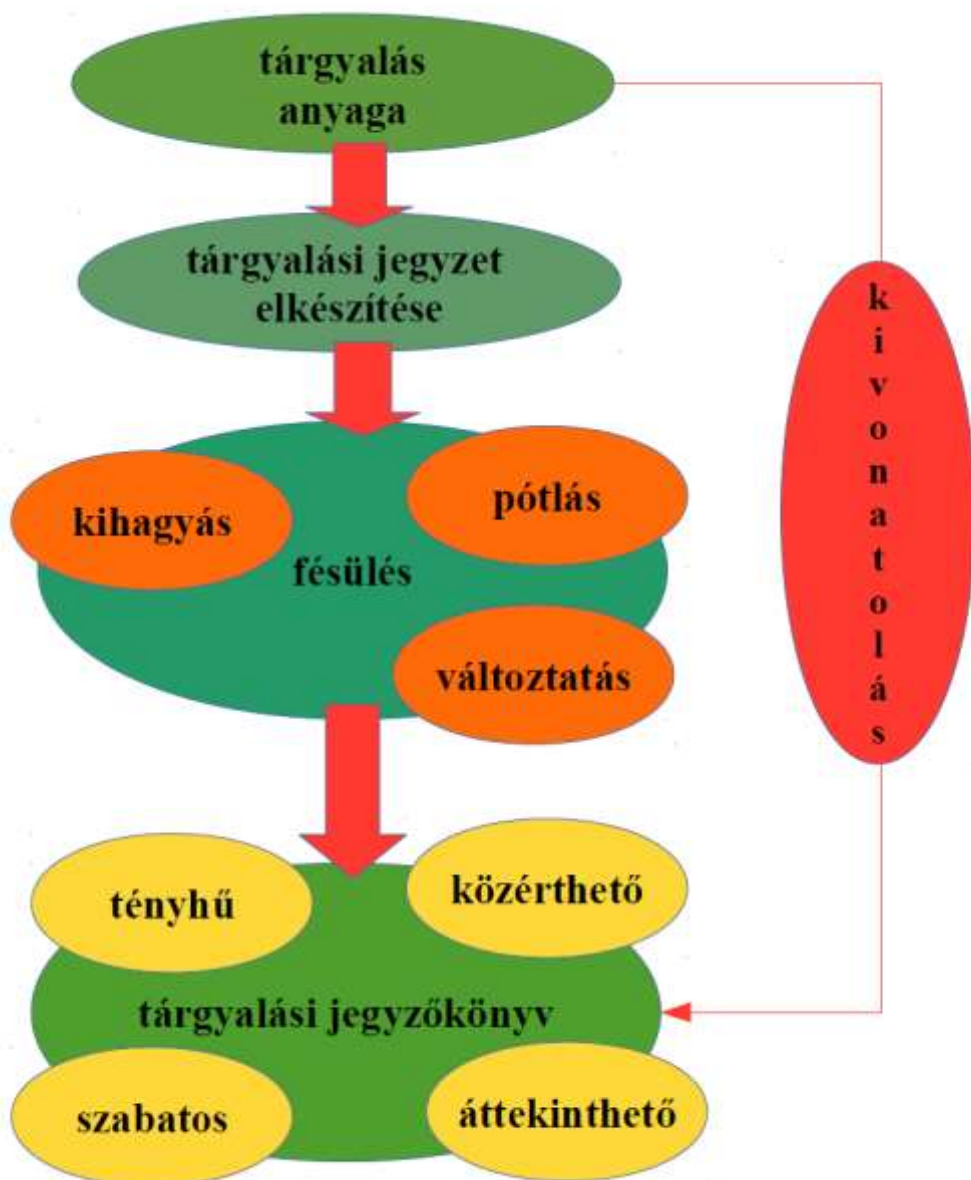
¹¹⁴⁷ im: Dóka 4. o.

¹¹⁴⁸ Be. 251. § (1) bekezdés

¹¹⁴⁹ im: Dóka 2. o.

ha nem tartalmaz homályos, zavaros, félreérthető részeket.¹¹⁵⁰ A szabatoság követelményének akkor tesz eleget a jegyzőkönyvvezető, ha a jegyzőkönyv megfelel mind pontosságban, mind tömörségben a nyelvi és a szakmai szempontoknak.¹¹⁵¹ Áttekinthetővé az ésszerű tagolás teszi a jegyzőkönyvet. A jegyzőkönyvet úgy kell összeállítani és végleges formába önteni, hogy első látásra megállapítható legyen belőle a releváns szereplők, események, figyelmeztetések.¹¹⁵²

A jegyzőkönyvkészítés folyamatát az alábbi ábra foglalja össze:

¹¹⁵⁰ im: Dóka 4. o.

¹¹⁵¹ im: Dóka 6. o.

¹¹⁵² im: Dóka 2. o.

Az tekinthető jó jegyzőkönyvvezetőnek, aki a fenti folyamat minden elemét ismeri, és rendelkezik a fenti kívánalmaknak megfelelő jegyzőkönyv elkészítéséhez szükséges tulajdonságokkal és készségekkel. Ennek megfelelően a legfontosabb jegyzőkönyvvezetői tulajdonságok a következők: általános műveltség, szakirányú tájékozottság, ítélőképesség, felelősségtudat és állóképesség. A tulajdonságok mellett a legfontosabb jegyzőkönyvvezetői készségek a lényeglátó készség, a fogalmazási és helyesírási készség, hiszen a jegyzőkönyvvezetőnek kifogástalanul kell ismernie a magyar nyelvet, a helyesírást, a nyelvhelyességi szabályokat, valamint a megfelelő számítógépes ismeret és szövegszerkesztő program használatával kapcsolatos ismeret,¹¹⁵³ illetve a kiváló gépeléstudás. Úgy gondolom, hogy a fenti tulajdonságok és készségek nem szorulnak részletesebb magyarázatra.

A jó jegyzőkönyvvezető tulajdonságait és szükséges készségeit – összefoglalva a kompetenciáit – szemlélteti a következő ábra:

A jó jegyzőkönyvvezetőnek tisztában kell lennie azzal is, hogy a jegyzőkönyvvezetői munka milyen lényeges fázisokból áll. Első lépésként a jegyzőkönyvvezetőnek a tényleges munka megkezdése előtt fel kell készülnie a jegyzőkönyvvezetésre.¹¹⁵⁴ Ahhoz, hogy a tárgyaláson a jegyzőkönyv vezetői feladatait megfelelően el tudja látni, tudnia kell, hogy kik lesznek jelen, milyen ügy miatt folyik az eljárás, valamint azzal is tisztában kell lennie, hogy a jegyzőkönyv készítéséhez szükséges infrastruktúra megfelelően működik-e.

¹¹⁵³ im: Dóka 5. o.

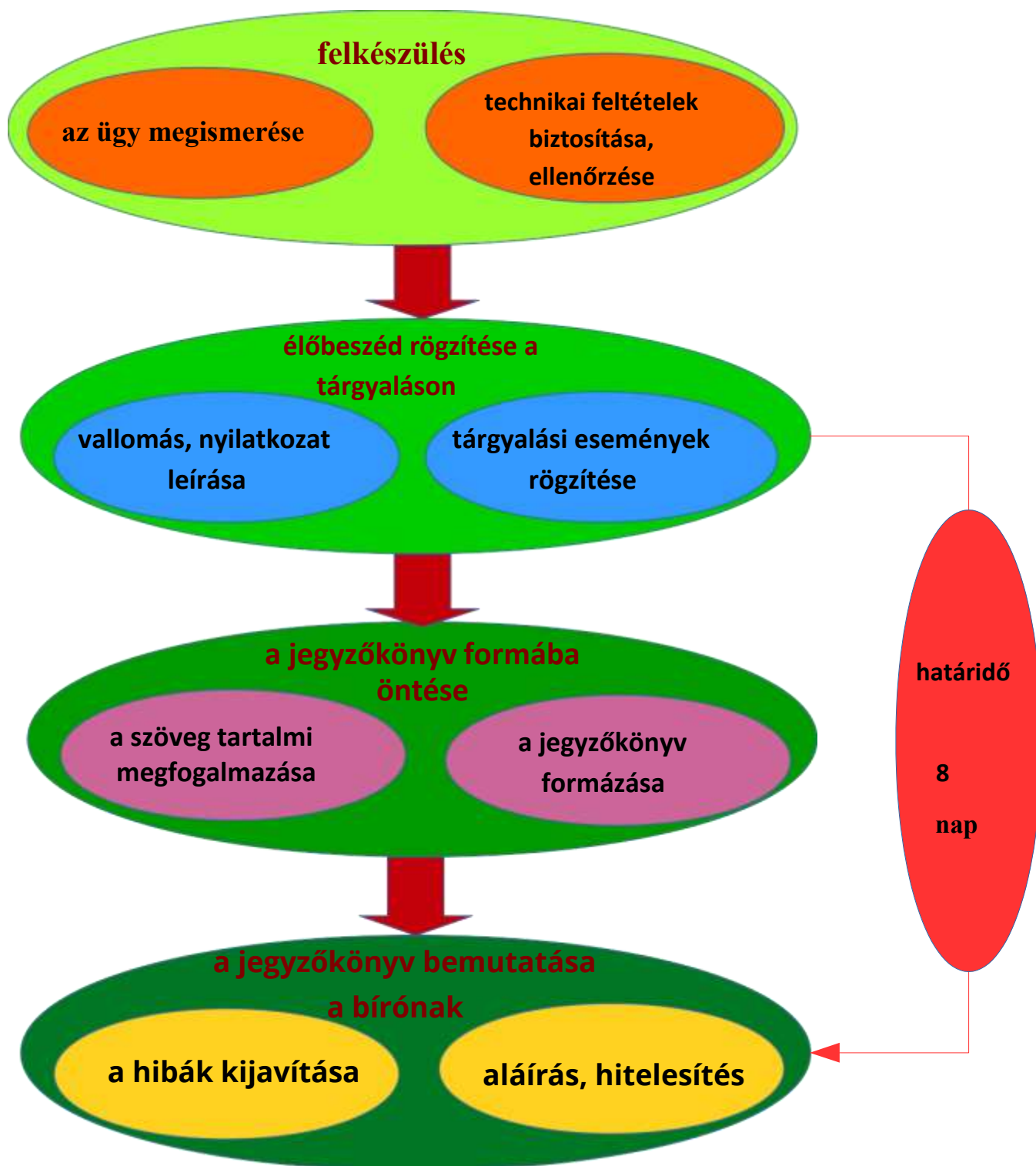
¹¹⁵⁴ im: Veres 3. o.

A jegyzőkönyvvezetői munka következő, legnehezebb része a tárgyaláson az előbeszédnek az elhangzással egy időben írásban történő rögzítése. Ehhez kapcsolódik az a feladat is, hogy a jegyzőkönyvvezetőnek a rögzítés közben figyelnie kell a tárgyalóteremben történt eseményeket is, szükség esetén az érzelmi kifejezéseket is rögzítenie kell, illetve nyomon kell követnie, hogy akár a szembesítések, akár az észrevételek során éppen ki az, aki megszólal.

A tárgyaláson rögzítettek alapján ezt követően a jegyzőkönyvvezetőnek meg kell fogalmaznia a már korábban bemutatott módszerek segítségével a jegyzőkönyv tartalmi részét. Ezzel egyidejűleg vagy esetleg ezt követően meg kell szerkeszteni a jegyzőkönyv végleges formáját.

A végleges formába öntött tárgyalási jegyzőkönyvet – amely az aláírások hiányában még mindig csak tárgyalási jegyzet – ezt követően be kell mutatni az eljáró bírónak.

A jegyzőkönyvvezetői munka végzésének fázisait szemlélteti a következő ábra:

Ahogy az ábrán is látszik, ezt az egész folyamatot a jegyzőkönyvvezetőnek legkésőbb az eljárási cselekmény időpontjától számított nyolc napon belül kell elvégeznie¹¹⁵⁵ olyan módon, hogy az eljáró bírónak is legyen lehetősége ezen határidő alatt a jegyzőkönyv átnézésére, kijavítására és aláírására. Ilyen folyamat eredményeként keletkezhet olyan tárgyalási jegyzőkönyv, amely tényhű, közérthető, szabatos, áttekinthető és hiteles.

¹¹⁵⁵ Be. 252. § (1) bekezdés

5. A JEGYZŐKÖNYVVEZETŐ JOGAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI

A jegyzőkönyvvezető kompetenciáinak meghatározása és a jegyzőkönyvvezetés folyamatának bemutatása után ki kell térni arra is, hogy a jegyzőkönyvvezetőt a feladatának teljesítése során milyen jogok illetik meg, illetve milyen kötelezettségek terhelik. A kérdés vizsgálata azért szükséges, mivel ezzel kapcsolatban is számos probléma merülhet fel.

5.1. A jegyzőkönyvvezető jogai

A jegyzőkönyvvezetéssel kapcsolatban az igazságügyi alkalmazottat meglehetősen kevés, jogszabályban rögzített joggal rendelkezik.

Az egyik ilyen jogosultság a jegyzőkönyv kijavítására, aláírására vonatkozó utasítás megtagadásának joga. Az igazságügyi alkalmazott ugyanis az utasítás végrehajtását köteles megtagadni, ha annak teljesítésével bűncselekményt vagy szabálysértést valósítana meg.¹¹⁵⁶ Az utasítás megtagadásának lehetőségével úgy élhet az igazságügyi alkalmazott, hogy ha a vezető bármely utasításával nem ért egyet, jogosult az ezzel kapcsolatos véleményét írásban az utasítást adó tudomására hozni¹¹⁵⁷, amely miatt az igazságügyi alkalmazottat nem érheti hátrány.¹¹⁵⁸

Természetesen az utasítás megtagadásnak joga az igazságügyi alkalmazottat nem a munkavégzéssel összefüggésben illeti meg, hiszen fegyelmi eljárás alapját képezheti az az eset, ha az igazságügyi alkalmazott munkaköri leírásában rögzített feladatként szerepel a járásbíróság egyik büntető tanácsa mellett minden keddi tárgyalási napon a jegyzőkönyvvezetői feladatok elvégzése, és e célból a tárgyaláson való jelenlét, és ehhez képest az igazságügyi alkalmazott az egyik tárgyaláson való jelenlétet, a jegyzőkönyvvezetői feladatok ellátását többszöri elnöki felszólítás ellenére megtagadta.¹¹⁵⁹

A fenti esetből is levonható a következtetés, hogy a jegyzőkönyv kijavítására, illetve aláírására vonatkozó utasítást csak akkor lehet megtagadni, ha az utasítás olyan körülmény rögzítésére vonatkozik, amely a tárgyaláson nem hangzott el. A már korábban hivatkozott fegyelmi ügy is arra világított rá, hogy előfordulhat olyan eset, amikor a bíró által kijavított jegyzőkönyv tartalma jelentősen eltér a jegyzőkönyvvezető által készített tárgyalási jegyzet tartalmától.

E körben más hivatásrendekkel kapcsolatban utalok arra, hogy hivatali visszaélés büntettségért vonható felelősségre az a rendőr, aki szolgálatának ellátása során arra próbálja meg rávenni – eredménytelenül – a beosztottját, aki a lopás sértettjének tanúkénti kihallgatását fogadosította, hogy a Net-Zsaru rendszerben rögzített kihallgatási jegyzőkönyv hitelesítését oldja fel, a jegyzőkönyv tartalmát, valamint készítésének időpontját – a valós adatok megváltoztatásával –

¹¹⁵⁶ lasz. 41. § (2) bekezdés a) pont

¹¹⁵⁷ lasz. 41. § (4) bekezdés

¹¹⁵⁸ lasz. 41. § (5) bekezdés

¹¹⁵⁹ Az OBH 2016.OBH.XXXI.E.10. számú tájékoztatója a bírák és igazságügyi alkalmazottak fegyelmi ügyeiről.

akként módosítsa, hogy a sértett a kihallgatásakor úgy nyilatkozott, hogy hozzájárul a közvetítői eljárás lefolytatásához.¹¹⁶⁰ Amennyiben a fenti jogesetbe a rendőr helyett a bírót és a jegyzőkönyvvezetőt, valamint a Net-Zsaru rendszer helyett a BIIR-be feltöltött jegyzőkönyvet helyettesítjük be, érthetővé válik, hogy miért fontos joga a jegyzőkönyvvezetőnek a jegyzőkönyv kijavítására, illetve aláírására vonatkozó utasítás megtagadásának joga. Az az igazságügyi alkalmazott ugyanis, aki a hivatalos személy által hivatali eljárásban készített valótlan tartalmú jegyzőkönyvet – annak valótlanágáról tudva – aláírja, megvalósítja a közokirat-hamisítás büntetét.¹¹⁶¹

Sajnálatos módon nemcsak fegyelmi eljárás keretében fordult elő ehhez hasonló eset. Az egyik eseti döntés értelmében ugyanis a hivatalos személy által elkövetett többrendbeli közokirat-hamisítás büntetést – részben mint tettes, részben mint felbújtó – megvalósítja az a hivatásos bíró, aki a bírósági fogalmazót a bíróság előtt folyamatban levő polgári peres ügyekben rábírja arra, hogy távollétében és helyette a bírósági tárgyalásokat vezesse le, és a bírósági határozatokat hirdesse ki, majd a valótlan tartalmú tárgyalási jegyzőkönyveket és a meghozott határozatokat – mint a tanács elnöke – aláírja.¹¹⁶²

Az ilyen típusú esetekben tehát az igazságügyi alkalmazott jogszerűen tagadhatja meg a jegyzőkönyv kijavítására, illetve aláírására vonatkozó utasítást.

A jegyzőkönyvvezetőket a munkavégzésükkel összefüggésben megilleti a munkaközi szünethez való jog. A képernyő előtti munkavégzés minimális egészségügyi és biztonsági követelményeiről szóló 50/1999. (XI.3.) EüM rendelet 4. § (1) bekezdése értelmében ugyanis a munkáltató a munkafolyamatokat úgy szervezi meg, hogy a folyamatos képernyő előtti munkavégzést óránként legalább tízperces – a (2) bekezdésben foglalt esetkör kivételével össze nem vonható – szünetek szakítsák meg, továbbá a képernyő előtti tényleges munkavégzés összes ideje a napi hat órát ne haladja meg. A rendelet 4. § (2) bekezdése alapján ha az adott technológia miatt nem lehetséges a fenti megszakítás, akkor úgy kell megszervezni a munkát, hogy rendszeres időszakonként szünetek szakítsák meg a munkavégzést, de a megszakítás ekkor sem lehet kevesebb, mint tíz perc, illetve a képernyő előtti tényleges munkavégzés összes ideje nem haladhatja meg a napi munkaidő 75 %-át, azaz 6 órát.

Úgy gondolom – saját tapasztalataimat is figyelembe véve –, hogy a bírósági tárgyaláson jegyzőkönyvet vezető igazságügyi alkalmazottak nem minden esetben tudnak élni a fenti jogosultságukkal különösen abban az esetben, amikor egy olyan tárgyaláson kerül sor jegyzőkönyvezésre, amely több vádlottat, több tanút érint, és egész nap tart.

¹¹⁶⁰ BH 2012/186. számú eseti döntés

¹¹⁶¹ EBH 2010/2118. számú eseti döntés

¹¹⁶² BH 2000/191. számú eseti döntés

A jegyzőkönyvvezetőket megillető fenti jog csak akkor tud érvényesülni megfelelően, ha az eljáró bírák tudatosan figyelnek arra, hogy meghatározott időszakonként szünetet tartsanak. Ennek hiányában az igazságügyi alkalmazottak jogai sérülhetnek, illetve romolhatnak a jegyzőkönyvvezetési képességeik.

5.2. A jegyzőkönyvvezető kötelezettségei

A jegyzőkönyvvezetők kötelezettségeit alapvetően két csoportba lehet osztani: az egyik csoportot a konkrét jegyzőkönyvek elkészítésével kapcsolatos ügyviteli kötelezettségek alkotják, míg a másik csoportba a jegyzőkönyvvezetői tevékenységgel kapcsolatos kötelezettségek tartoznak.

5.2.1. A jegyzőkönyv elkészítésével kapcsolatos ügyviteli kötelezettségek

A jegyzőkönyv elkészítésével kapcsolatos kötelezettségek körével kapcsolatos általános szabályokat a Be. tartalmazza, míg az ügyvitel körébe tartozó szabályokat a Beisz., illetve a törvényszék iratkezelési szabályzata fogalmaz meg. Ezek alapján határozható meg, hogy a jegyzőkönyvvezetőt milyen ügyviteli kötelezettségek terhelik a jegyzőkönyv elkészítésével kapcsolatban.

Abban az esetben, ha az igazságügyi alkalmazottnak egy konkrét ügyben jegyzőkönyvet kell készítenie, az első kötelezettsége a jegyzőkönyv sorszámának bevezetése a BIIR-be. A tárgyalási határnapon, a tárgyalás megkezdését megelőzően a bíró vagy az arra jogosult igazságügyi alkalmazott a jegyzőkönyv sorszámát köteles a lajstromba bevezetni.¹¹⁶³

A jegyzőkönyvvezető legfontosabb kötelezettsége a jegyzőkönyv elkészítése leírása, lehetőség szerint nyolc napon belül.¹¹⁶⁴

A jegyzőkönyv elkészítése után a jegyzőkönyvvezető köteles a jegyzőkönyvet átolvasni, ugyanis a jegyzőkönyvvezető nem adhatja ki a jegyzőkönyvet anélkül, hogy azt még egyszer át nem olvasná. A költséghatékonyság szem előtt tartásával ehhez kapcsolódó szabály, hogy a jegyzőkönyveket a kinyomtatást megelőzően a számítógépben kell kijavítani.¹¹⁶⁵

Az elkészült és kijavított jegyzőkönyvet a jegyzőkönyvvezető köteles aláírni.¹¹⁶⁶ A jogok körében részletesen kifejtettem azt, hogy milyen esetekben tagadhatja meg a jegyzőkönyvvezető a jegyzőkönyv aláírását.

A hiteles jegyzőkönyv ilyen módon történő elkészülése után a jegyzőkönyvvezető további feladata az elkészült jegyzőkönyv feltöltése a lajstromprogramba a szükséges mellékletekkel együtt. A jegyzőkönyvek közül az érdemi és nem érdemi tárgyalásról készült jegyzőkönyvet kell

¹¹⁶³ Beisz. 20. § (1) bekezdés

¹¹⁶⁴ Törvényszék Iratkezelési Szabályzata

¹¹⁶⁵ Törvényszék Iratkezelési Szabályzata

¹¹⁶⁶ Be.250. § (4) bekezdés

feltölteni,¹¹⁶⁷ a jegyzőkönyvek feltöltéséért az adott tanács elnöke és a tanács mellé beosztott igazságügyi alkalmazott a felelős.¹¹⁶⁸ A tárgyaláson csatolt, valamint benyújtott iratokat a tanács elnöke a tárgyalási jegyzőkönyvhöz mellékeli,¹¹⁶⁹ és az igazságügyi alkalmazottnak gondoskodnia kell a feltöltésükről.¹¹⁷⁰

A jegyzőkönyvvezető kötelessége a tárgyalási jegyzet megőrzése is, mivel az eljárási cselekménnyel egyidejűleg készült tárgyalási jegyzetet az iratokhoz kell csatolni.¹¹⁷¹ Egyéb esetben a jegyzőkönyvvezető köteles a tárgyalási jegyzeteit (betelt jegyzetfüzeteit) az iratkezelést végző irodának megőrzésre átadni.¹¹⁷² E körben tárgyalási jegyzetnek kell tekinteni a jegyzőkönyvvezető által szövegszerkesztővel készített jegyzetet, valamint tárgyalási jegyzet az a jegyzőkönyv is, amelyben a kiegészítés vagy a javítás nem felel meg a Be. szabályainak (áthúzás, beírás, aláírás).¹¹⁷³ Ki kell azonban azt is emelni, hogy a bíró által a tárgyaláson készített feljegyzést nem lehet az ügyirathoz csatolni.¹¹⁷⁴

Felmerülhet a kérdés, hogy a tárgyalási jegyzet megőrzése miért ilyen fontos abban az esetben, ha egyébként a bíró, illetve a jegyzőkönyvvezető által aláírt hiteles tárgyalási jegyzőkönyv rendelkezésre áll. A tárgyalási jegyzet jelentőségét az adja, hogy utólag az események rekonstrukciója során felhasználható. Nem kell ugyanis kirekeszteni a bizonyítékok köréből – a kioktatási kötelezettség megsértésére hivatkozással – annak a tanúnak a vallomását, akinek a tárgyaláson a kioktatása ténylegesen megtörtént, de annak jegyzőkönyvezése leírói hiba miatt elmaradt, és a tanú figyelmeztetését és a tanúnak a választát szó szerint tartalmazza a tárgyalás után a tárgyalási jegyzőkönyvhöz csatolt, számmal jelölt munkafüzet (tárgyalási jegyzet).¹¹⁷⁵

A jegyzőkönyvvezetői feladatokat ellátó igazságügyi alkalmazott feladata a jegyzőkönyv kiadása is. A papír alapú jegyzőkönyvet csak PDF formátumban és csak aláírás után lehet elküldeni.¹¹⁷⁶ Ha az eljárásban résztvevő személy a jegyzőkönyv e-mailen való történő megküldését kéri, a megküldést a tanács elnökének kifejezett írásbeli engedélye (utasítása) alapján a bíró mellé beosztott igazságügyi alkalmazott végzi. A megküldést az arra rendszeresített dokumentumküldő alkalmazáson keresztül kell végrehajtani. A jegyzőkönyv végén minden esetben fel kell tüntetni, hogy a jegyzőkönyvnek e-mailen történő megküldése nem tekinthető hivatalos másolatnak, ahhoz joghatály nem fűződik. Az elküldés csak „pdf” formátumban történhet meg, és a jegyzőkönyv sikeres megküldését tanúsító igazoló oldalt ki kell nyomtatni és az utasítás mögé le kell

¹¹⁶⁷ Beisz. 16. § (1) bekezdés

¹¹⁶⁸ Törvényszék Iratkezelési Szabályzata

¹¹⁶⁹ Be. 301. § (4) bekezdés

¹¹⁷⁰ Törvényszék Iratkezelési Szabályzata

¹¹⁷¹ Be. 252. § (1) bekezdés

¹¹⁷² Beisz. 23. § (2) bekezdés

¹¹⁷³ Beisz. 23. § (2) bekezdés

¹¹⁷⁴ Beisz. 23. § (3) bekezdés

¹¹⁷⁵ BH 2008/80. számú eseti döntés

¹¹⁷⁶ Beisz. 25. § (2) bekezdés

fűzni (római számmal ellátva). A megküldést tényét jelezni kell a másolatok jegyzékén is.¹¹⁷⁷ A megküldött jegyzőkönyvek sorsa inentől kezdve nem követhető nyomon, hiszen arról sem az eljárási törvényben, sem egyéb jogszabályban nincs szó, hogy az eljárások résztvevői a megkapott jegyzőkönyveket kitehetik-e a világhálóra, és ezzel sérülnek-e az eljárásjogi, adatvédelmi és titokvédelmi rendelkezések.¹¹⁷⁸

5.2.2. A jegyzőkönyvvezetői tevékenységgel kapcsolatos kötelezettségek

A jegyzőkönyvvezetőként eljáró igazságügyi alkalmazottnak az előző pontban részletezett konkrét ügyviteli szabályokon túlmenően vannak olyan kötelezettségei is, amelyek ugyan az adott ügyhöz kapcsolódnak, de általánosságban terhelik a jegyzőkönyvvezetőt.

A jegyzőkönyvvezetőként eljáró igazságügyi alkalmazott köteles a vele szemben felmerült és a tudomására jutott kizárási okot a bíróság elnökének haladéktalanul bejelenteni.¹¹⁷⁹ A kizárási ok be nem jelentése integritás sértő magatartásnak tekinthető ugyanis az integritást sértik azon egyéb tevékenységek, amelyek a bíró vagy az igazságügyi alkalmazott függetlenségét, pártatlanságát veszélyeztetik.¹¹⁸⁰

A tárgyaláson a jegyzőkönyv rögzítése mellett felmerülhet feladatként a tanács elnökének utasítására a vallomások, jegyzőkönyvek felolvasása, ismertetése. A tanács elnöke ugyanis a vádlott korábbi vallomását,¹¹⁸¹ a tanú korábbi vallomását,¹¹⁸² illetve a szakértői véleményt¹¹⁸³ felolvastathatja a jegyzőkönyvvezetővel. Ezen feladatnak a jegyzőkönyvvezető köteles eleget tenni.

A tárgyaláson részt vevő jegyzőkönyvvezető köteles a tárgyaláson a bíróság tekintélyéhez, az eljárási cselekményhez méltó ruházatban megjelenni.¹¹⁸⁴ Az egyértelmű szabályok megfogalmazása érdekében a talár viseléséről, valamint az ülnökök, a jegyzőkönyvvezetők és az eljárási cselekményt végző bírósági titkárok öltözködési szabályzatáról szóló 9/2012. (V.8.) OBH utasítás egyértelmű elírásokat tartalmaz a jegyzőkönyvvezetők ruházatára vonatkozóan. Az alapelvek között szerepel előírásként, hogy a talár a bírói méltóság kifejezője, amely növeli a bíróságok tekintélyét, és ezt kell megjelenítenie az eljárási cselekményeken részt vevő jegyzőkönyvvezető ruházatának is.

A jegyzőkönyvvezető talárt nem viselhet. A női jegyzőkönyvvezető a tárgyaláson világos színű blúzt és lehetőség szerint sötét színű felsőruházatot, míg a férfi jegyzőkönyvvezető világos

¹¹⁷⁷ Törvényszék Iratkezelési Szabályzata

¹¹⁷⁸ Tárgyalási jegyzőkönyv az interneten. forrás: <http://birosag.hu/print/15518> (letöltés ideje: 2017.06.08.)

¹¹⁷⁹ Be. 27. § és Be. 23. § (1) bekezdés

¹¹⁸⁰ Az integritási szabályzatról szóló 6/2016. (V.31.) OBH utasítás 7. § (2) bekezdés

¹¹⁸¹ Be. 291. § (1) bekezdés

¹¹⁸² Be. 296. § (1) és (2) bekezdés

¹¹⁸³ Be. 299. § (1) bekezdés

¹¹⁸⁴ A talár viseléséről, valamint az ülnökök, a jegyzőkönyvvezetők és az eljárási cselekményt végző bírósági titkárok öltözködési szabályairól szóló 9/2012. (V.8.) OBH utasítás 8. § (1) bekezdés

színű inget, továbbá nyakkendőt és sötét színű zakót, lehetőség szerint öltönyt köteles viselni.¹¹⁸⁵

Az öltözködési szabályok előírása számos esetben a közvéleményben, illetve a bírósági dolgozóknál is negatív visszhangot váltott ki. A tárgyaláson részt vevő jegyzőkönyvvezetők ruházataira vonatkozó szabályokat azonban az a körülmény indokolja, hogy a különböző tudósításokban több alkalommal látható jegyzőkönyvvezető nem a bíróság tekintélyének megfelelő ruházatban. Az alábbi két kép¹¹⁸⁶ ezt szemlélteti:

Természetesen a negatív példák mellett számos – és szerencsére nagyobb számú – pozitív példát is lehet találni, ahol a jegyzőkönyvvezető – és a bíróság többi tagjának – a ruházata is megfelel a jogszabályokban megfogalmazott elvárásoknak. A negatív példák viszont arra világítanak rá, hogy az öltözködéssel kapcsolatos szabályok fontosságát is tudatosítani kell a dolgozóknál különös tekintettel azokra a tárgyalásokra, ahol a nyilvánosság keretében a sajtó is jelen van.

6. ZÁRÓGONDOLATOK

A büntető ügyekben a tárgyalási jegyzőkönyvek az eljárás későbbi menetében, az ügydöntő határozat meghozatalában, illetve a jogorvoslati eljárásban meghatározó jelentőségűek. A bírósági eljárási cselekményről készült jegyzőkönyv ugyanis olyan közokirat, amely az ellenkező bizonyításig hitelt érdemlően igazolja, hogy a cselekményt alakilag szabályszerűen végezték el, és az ennek során történeteket a valóságnak megfelelően tartalmazza. Ez biztosítja, hogy az ügyfelek jogai érvényesüljenek, és az eljárás törvényességét ellenőrizni lehessen.¹¹⁸⁷

¹¹⁸⁵ 9/2012. (V.8.) OBH utasítás 8. § (3) bekezdés

¹¹⁸⁶ A képek az internetről, különböző sajtótudósításokból kerültek kimásolásra.

¹¹⁸⁷ Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára. Szerkesztő: dr. Bellegi József és dr. Berkes György. Hvgorac Lap- és

Erre figyelemmel megállapítható az, hogy a jegyzőkönyv elkészítésében közreműködő igazságügyi alkalmazott szerepe sokkal fontosabb, mint azt többen – ide értve a bírákat és az igazságügyi alkalmazottakat is – gondolnák. Amennyiben a jegyzőkönyvvezetőként közreműködő személy nem rendelkezik a megfelelő ismeretekkel, képességekkel és kompetenciákkal, akkor az általa készített tárgyalási jegyzőkönyv sem fog megfelelni a jegyzőkönyvekkel szemben támasztott követelményeknek.

Arra a kérdésre, hogy milyen az ideális jegyzőkönyvvezető, azt a választ lehetne adni, hogy a jó jegyzőkönyvvezető a megfelelő szakmai, helyesírási, szövegszerkesztői ismeretekkel és gépe-léstudással rendelkező igazságügyi alkalmazott, aki rendelkezik azokkal a kompetenciákkal, amely révén képes a tárgyaláson az előbeszédet írásos szöveggé alakítani, és az ilyen módon készített tárgyalási jegyzetből határidőn belül tényhű, közérthető, szabatos és áttekinthető tárgyalási jegyzőkönyvet képes készíteni, amely legalább az eredeti szöveg 60-80 %-át tartalmazza. Az ilyen jegyzőkönyvvezető által készített jegyzőkönyv felel meg az érthetőség követelménye-nek.

A dolgozatban kísérletet tettem arra, hogy bemutassam azokat a problémákat, amelyek a jegyzőkönyvvezetés során, azzal kapcsolatban a büntetőeljárásban felmerülnek, illetve felmerülhetnek. A felmerülő problémákat az alábbi táblázatban foglalom össze:

A jegyzőkönyv tartalmával kapcsolatos problémák	
1.	A tárgyaláson az előbeszédet az elhangzással egyidejűleg kell rögzíteni.
2.	A jegyzőkönyvben nem a ténylegesen elhangzottak, hanem a jegyzőkönyvvezető által újraértelmezett, torzító hatások eredményeként született szöveg kerül rögzítésre.
3.	A tárgyalási jegyzőkönyv nem rögzíti a bíró tárgyaláson tanúsított magatartását, megnyilvánulásait, metakommunikációját, hangnemét.
4.	Az eljáró bíró a jegyzőkönyv kijavításakor utólag nem emlékezhet a vallo-mások részleteire, illetve a tárgyaláson történt eseményekre.
5.	A szószerintiség hiánya miatt utólag nem pótolhatók a jegyzőkönyvben az esetleg mégis releváns körülmények, amelyek kimaradtak.
6.	A jegyzőkönyv a legjobb esetben is csak az eredeti szöveg 80 %-át tartal-mazza.

7.	Sérül a tisztességes eljáráshoz való jog abban az esetben, ha a jegyzőkönyv tartalma nem pontos.
8.	Az eljáró bíró által kijavított részek, illetve a tárgyalási jegyzet tartalma között ellentét van.
9.	Nem ellenőrizhető megfelelő módon, hogy a jegyzőkönyvvezető jogszerűen tagadja-e meg a jegyzőkönyv kijavítását, illetve aláírását.

A jegyzőkönyvekkel kapcsolatos egyéb problémák

1.	Rövid határidő áll rendelkezésre a jegyzőkönyv elkészítésére.
2.	Az ügyfelek a tárgyaláson az eljárás menetéről titkos hang- és képfelvételt készítenek.
3.	A tárgyalási jegyzet nem kerül minden esetben megőrzésre.
4.	A kiadott jegyzőkönyvek ügyfél által történő felhasználhatósága nem szabályozott megfelelően.
5.	A nem megfelelő formátumban kiadott jegyzőkönyv kívülálló által történő „átírása” nem akadályozható meg.

A jegyzőkönyvvezető személyével kapcsolatos problémák

1.	A bírósági tisztviselők nem rendelkeznek megfelelő szakmai ismeretekkel a jegyzőkönyv elkészítéséhez szükséges releváns információk kiszűréséhez.
2.	A bírósági fogalmazók, bírósági titkárok nem rendelkeznek megfelelő gépírástudással.
3.	Eltérő jogértelmezései lehetőségek a jegyzőkönyvvezető kizárására vonatkozó szabályokkal kapcsolatban.
4.	A tárgyaláson kötelező a jegyzőkönyvvezető részvétel, ennek elmulasztása abszolút hatályon kívül helyezési ok.
5.	A bírák nem biztosítják a jegyzőkönyvvezetőknek a munkaközi szünethez való jogot.
6.	A jegyzőkönyvvezető a tárgyaláson nem megfelelő ruházatban vesz részt.

Amennyiben visszagondolunk a dolgozat elején rögzített, az ügyfelek által a jegyzőkönyvekkel kapcsolatban megfogalmazott kritikai megjegyzésekre, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy az ott megfogalmazott problémák lényegében megegyeznek a táblázatban foglaltakkal.

A fenti problémák komolyságát mutatja az, hogy a Országos Bírósági Hivatal Igazgatásszervezési Főosztálya felhívta a bírák és igazgatási vezetők figyelmét arra, hogy egyes visszajelzések-ből¹¹⁸⁸ megállapítható, hogy a jegyzőkönyvvezetés hiányosságai, valamint a jegyzőkönyvek kiadásának körülményei többször képezik ügyféli panaszok tárgyát, néhány esetben alappal. A felhívás szerint az igazgatási vezetőknek erre tekintettel a bírósági jegyzőkönyvek tartalmi megfelelőségének biztosítása érdekében a szükséges igazgatási intézkedéseket meg kell tenni, valamint biztosítani kell azt, hogy a jegyzőkönyvek akár papír alapú, akár elektronikus kiadása az ügyfelek részére olyan módon történjen, hogy az méltatlan támadásokra ne adhasson alapot.¹¹⁸⁹

A hivatkozott átirat is rávilágít arra, hogy szükséges annak vizsgálata, hogy a jegyzőkönyvvezéssel kapcsolatos problémákra létezik-e megoldás. Az átiratban megfogalmazott egyetlen javaslat szerint az egyik problémával kapcsolatos lehetséges megoldás lehet a PDF formátum alkalmazása, vagy más olyan módszer, mellyel összefüggésben a jegyzőkönyv bíróság részéről történő készítése nem kérdőjelezhető meg.¹¹⁹⁰

Annak érdekében, hogy a dolgozatban felvázolt többi probléma is megoldásra kerüljön, álláspontom szerint két irányú feladat végrehajtására van szükség.

Egyrészt megfelelő képzések szervezésével kell azt biztosítani, hogy a jegyzőkönyvvezetői feladatokat ellátó igazságügyi alkalmazottak rendelkezzenek a szükséges ismeretekkel, illetve a megszerzett ismereteket és a kompetenciákat megfelelő módon szinten tartásuk, illetve fejlesztesk. A megfelelő képzésre egyrészt a bírósági ügyviteli vizsgára történő felkészítés keretében kerülhetne sor, nagyobb hangsúlyt fektetve a jegyzőkönyvvezetéssel kapcsolatos szabályok ismertetésére. A képzés másik területe pedig a jegyzőkönyvvezetői kompetenciák fejlesztésére irányuló képzés lehetne, ahol a „gyakorlott” jegyzőkönyvvezetők is felfrissíthetnék, illetve bővíthetnék a jegyzőkönyvvezetéssel kapcsolatos ismereteiket, valamint gyakorlati foglalkozásokon fejleszthetnék a készségeiket.

A meghatározott időszakonként kötelező képzésen való részvétel zárása természetesen egy elméleti és gyakorlati ismeretekből álló vizsga lenne. A vizsga eredménytelen elvégzése akár a szolgálati viszony megszüntetéséhez is vezethetne. Úgy vélem, hogy az igazságügyi alkalmazottak új teljesítményértékelési rendszere lehetővé teszi az ilyen jellegű megoldások alkalmazását is.

¹¹⁸⁸ Itt utalok a dolgozat elején bemutatásra kerülő véleményekre.

¹¹⁸⁹ Az Országos Bírósági Hivatal Igazgatásszervezési Főosztályának 2017.OBH.XXIV.C.1.1/2. számú átirata.

¹¹⁹⁰ Az Országos Bírósági Hivatal Igazgatásszervezési Főosztályának 2017.OBH.XXIV.C.1.1/2. számú átirata.

A képzési rendszer ilyen jellegű átalakítása azt eredményezné, hogy a bírósági szervezetben a „jó jegyzőkönyvvezető” fogalmának megfelelő igazságügyi alkalmazottak vennének részt a bírósági tárgyalásokon és készítenék el a megfelelő tárgyalási jegyzőkönyveket.

A felmerülő problémákra a másik megoldási lehetőség az, hogy minden új technikai eszköz igénybe vételével kell azt elérni, hogy a jegyzőkönyvvezetői munka könnyebbé váljon, és a tárgyalásról készült jegyzőkönyv csaknem 100 %-os teljességgel tartalmazza a tárgyaláson történt eseményeket. Úgy vélem, hogy e körben a legkézenfekvőbb megoldás a tárgyalóteremben történő események kép- és hangfelvétel útján történő rögzítésének kötelező bevezetése lehetne. A tárgyalóteremben a bíróság által készített kép- és hangfelvétel alapján az eljárás során, illetve azt követően bármikor rekonstruálható lenne minden eseményrészlet, elhangzott kijelentés. Ilyen módon az ügydöntő határozatok alapját a ténylegesen megtett vallomások képeznék, objektívebb alapon lehetne döntést hozni az eljáró bírák pártatlanságával összefüggésben felmerülő kételyekkel kapcsolatban, megalapozottabban lehetne megítélni a felek tárgyalóteremben tanúsított magatartását. Ezek révén nagyobb mértékben növekedhetne a bírósági döntések társadalmi elfogadottsága.¹¹⁹¹

A tárgyalótermi kép- és hangrögzítéssel szemben alappal vetődik fel kritikaként, hogy mind az elsőfokú, mind a fellebbezési eljárás során a bírák kevésbé hatékonyan tudnak dolgozni kép- és hanganyagok alapján, mint írásbeli jegyzőkönyvek segítségével. Nyilvánvaló ugyanis, hogy kevesebb időt vesz igénybe a tárgyalási jegyzőkönyvek átlapozása, a releváns részek elolvasása, mint egy rögzített hanganyag meghallgatása, amihez ráadásul megfelelő technikai feltételek is szükségesek. Amennyiben azonban a tárgyaláson készült kép- és hangfelvétel leírásra, jegyzőkönyvi formában rögzítésre kerül, ezen kritikai észrevétel is kivédhető.¹¹⁹²

Álláspontom szerint a tárgyalóteremben rögzített kép- és hangfelvétel alapján készített jegyzőkönyvvel szemben tartalmi kifogások nem merülhetnek fel, illetve ha fel is merülnek, a felvétel megtekintése alapján azokra megnyugtató válasz adható. Mindezekre figyelemmel a tárgyalótermi kép- és hangrögzítés kötelező bevezetése a jegyzőkönyvvezéssel kapcsolatos legtöbb problémára megoldást jelentene.

A jegyzőkönyvvezéssel kapcsolatos problémák megoldási lehetőségeit tartalmazza összesítve az alábbi táblázat:

A jegyzőkönyv tartalmával kapcsolatos problémák	Megoldási lehetőségek
--	------------------------------

¹¹⁹¹ im: Nagy 25. o.

¹¹⁹² im: Nagy 26. o.

1.	A tárgyaláson az előbeszédet az elhangzással egyidejűleg kell rögzíteni.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés jegyzőkönyvvezetők gyakorlati képzése
2.	A jegyzőkönyvben nem a ténylegesen elhangzottak, hanem a jegyzőkönyvvezető által újraértelmezett, torzító hatások eredményeként született szöveg kerül rögzítésre.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés jegyzőkönyvvezetők szakmai képzése
3.	A tárgyalási jegyzőkönyv nem rögzíti a bírótárgyaláson tanúsított magatartását, megnyilvánulásait, metakommunikációját, hangnemtét.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés
4.	Az eljáró bíró a jegyzőkönyv kijavításakor utólag nem emlékezhet a vallomások részleteire, illetve a tárgyaláson történt eseményekre.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés
5.	A szószerintiség hiánya miatt utólag nem pótolhatók a jegyzőkönyvben az esetleg mégis releváns körülmények, amelyek kimaradtak.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés
6.	A jegyzőkönyv a legjobb esetben is csak az eredeti szöveg 80 %-át tartalmazza.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés
7.	Sérül a tisztességes eljáráshoz való jog abban az esetben, ha a jegyzőkönyv tartalma nem pontos.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés
8.	Az eljáró bíró által kijavított részek, illetve a tárgyalási jegyzet tartalma között ellentét van.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés
9.	Nem ellenőrizhető megfelelő módon, hogy a jegyzőkönyvvezető jogszerűen tagadja-e meg a jegyzőkönyv kijavítását, illetve aláírását.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés
A jegyzőkönyvekkel kapcsolatos egyéb problémák		Megoldási lehetőségek

1.	Rövid határidő áll rendelkezésre a jegyzőkönyv elkészítésére.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés a jegyzőkönyvvezetők létszámának növelése
2.	Az ügyfelek a tárgyaláson az eljárás menetéről titkos hang- és képfelvételt készítenek.	a tárgyalótermi kép- és hangrögzítés szükségtelessé teszi az ügyfelek ezen tevékenységét
3.	A tárgyalási jegyzet nem kerül minden esetben megőrzésre.	tárgyalótermi kép- és hangrögzítés és a felvétel megőrzése
4.	A kiadott jegyzőkönyvek ügyfél által történő felhasználhatósága nem szabályozott megfelelően.	jogszabály módosítás (Be., Info. tv. szabályainak módosítása)
5.	A nem megfelelő formátumban kiadott jegyzőkönyv kívülálló által történő „átírása” nem akadályozható meg.	a Beisz. szabályainak megfelelő betartása a jegyzőkönyvvezetők képzése
A jegyzőkönyvvezető személyével kapcsolatos problémák		Megoldási lehetőségek
1.	A bírósági tisztviselők nem rendelkeznek megfelelő szakmai ismeretekkel a jegyzőkönyv elkészítéséhez szükséges releváns információk kiszűréséhez.	a jegyzőkönyvvezetők képzése
2.	A bírósági fogalmazók, bírósági titkárok nem rendelkeznek megfelelő gépirástudással.	a bírósági fogalmazók, titkárok képzése (szakmai képzés és gépirástudási gyakorlati képzés)
3.	Eltérő jogértelmezései lehetőségek a jegyzőkönyvvezető kizárására vonatkozó szabályokkal kapcsolatban.	elvi határozat követése, szükség esetén jogegységi határozat kezdeményezése
4.	A tárgyaláson kötelező a jegyzőkönyvvezető részvétel, ennek elmulasztása abszolút hatályon kívül helyezési ok.	a tárgyalótermi kép- és hangrögzítés kiváltja a jegyzőkönyvvezető kötelező jelenlétét

5.	A bírák nem biztosítják a jegyzőkönyvvezetőknek a munkaközi szünethez való jogot.	bírák munkavédelmi oktatása a tárgyalótermi kép- és hangrögzítés kiváltja a jegyzőkönyvvezetők kötelező jelenlétét
6.	A jegyzőkönyvvezető a tárgyaláson nem megfelelő ruházatban vesz részt.	a jegyzőkönyvvezetők képzése

A táblázatba foglalt összesítésből az állapítható meg, hogy a legtöbb problémára a tárgyalótermi kép- és hangrögzítés kötelező bevezetése megnyugtató megoldást nyújthatna. Utalok arra, hogy ennek ellenére az új büntetőeljárásról szóló törvény sem írja kötelezően elő az eljárási eseményről kötelezően a kép- és hangfelvétel készítését,¹¹⁹³ bár amennyiben ez a megoldás alkalmazásra kerül, akkor a jegyzőkönyvvezető jelenléte az eljárási cselekményen nem kötelező.¹¹⁹⁴ A tárgyalótermi kép- és hangrögzítés kötelező bevezetéséig viszont csupán a jegyzőkönyvvezetőként eljáró igazságügyi alkalmazottak szakmai és gyakorlati képzésének kötelező előírása csökkentheti a felmerülő problémák számát.

Összegezve azt lehet mondani, hogy amennyiben a jegyzőkönyvvezéssel kapcsolatban felmerült problémákat a felsorolt és részletezett megoldási lehetőségekkel a bírósági szervezet megfelelő módon orvosolni tudja, akkor érdemes a bírósági tárgyalásról készült jegyzőkönyvek elérhetőségét teljes mértékben biztosítani, mivel azok a valóságnak megfelelően és érthetően rögzítik a bírósági eljáráson – tárgyaláson – történt eseményeket. Az igazság feltárásának ugyanis az a legmegfelelőbb módja, ha az ítékezésben független és pártatlan bíróság nyilvános tárgyaláson, a bizonyítás tekintetében egyenlő jogokkal résztvevő felek aktív közreműködésével folytatott eljárás eredményeként, közvetlen észlelése útján szerzett bizonyítékok szabad mérlegelésével állapítja meg a büntető felelősségre vonás eldöntéséhez szükséges tényeket,¹¹⁹⁵ és a tények megállapításához vezető eseményeket megfelelő módon rögzíti a tárgyalásról készült jegyzőkönyvben. A közérthető jegyzőkönyvek elérhetősége, azaz a büntetőeljárás során keletkezett bírósági iratok megismerésének és birtoklásának a lehetősége pedig az ügyfelek azon jogai közé tartozik, amelyeket a tisztességes eljárásban mindenképpen biztosítani kell.¹¹⁹⁶

¹¹⁹³ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 444. § (2) bekezdés

¹¹⁹⁴ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 446. § (1) bekezdés

¹¹⁹⁵ 11/2007. (III.7.) AB határozat

¹¹⁹⁶ 17/2005. (IV.28.) AB határozat

IRODALOMJEGYZÉK

I. Jogsabályok:

1. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény
2. A bíróságok egységes iratkezelési szabályzatáról szóló 17/2014. (XII.23.) OBH utasítás
3. Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény
4. Az integritási szabályzatról szóló 6/2016. (V.31.) OBH utasítás
5. A talár viseléséről, valamint az ülnökök, a jegyzőkönyvvezetők és az eljárási cselekményt végző bírósági titkárok öltözködési szabályairól szóló 9/2012. (V.8.) OBH utasítás
6. 11/2007. (III.7.) AB határozat
7. 17/2005. (IV.28.) AB határozat
8. BH 1979/409. számú eseti döntés
9. EBH 2017.B.14. számú eseti döntés
10. BH 2012/186. számú eseti döntés
11. EBH 2010/2118. számú eseti döntés
12. BH 2000/191. számú eseti döntés
13. BH 2008/80. számú eseti döntés

II. Cikkek és tanulmányok:

1. Szlávicz Ágnes: A „Dolgozó magyarok 2006.” dolgozói elégedettség felmérés módszertani elemzése. Doktori értekezés, Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezettudományok Doktori Iskola, Gödöllő, 2010.
2. Bakóczy Szilvia: A szükséges rossz: Pszichiáter szakértő a bírósági eljárásokban. forrás: <http://www.tabunyitogato.hu/cikkek/birosag>. (letöltés ideje: 2017.06.08.)
3. Nagy Gábor Bálint: A tárgyalótermi kötelező hang- és képrögzítés szükségességének vizsgálata. Eljárásjogi szemle 2016. évfolyam 2016/3. szám
4. Fogarasi József: A bírósági tárgyalásról készített jegyzőkönyvek jelentősége. forrás: <http://fogarasijozsef.hu/index.php2>. (letöltés ideje: 2017.05.19.)

5. dr. Dóka Klára: A jegyzőkönyvkészítés alapjai. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
forrás: <http://www.kepzesevolucioja.hu/dmdocuments> (letöltés ideje: 2017.08.10.)

6. Veres Gabriella: Jegyzőkönyvvezetési ismeretek. forrás: http://www.nyf.hu/sites/Veres%20Gabriella_jegyz. (letöltés: 2017.08.10.)

III. Egyéb jogforrások:

1. Bírósági túlkapások, történetek. forrás: <http://forum.index.hu/Article/showArticle>. letöltés ideje: 2017.05.09.)

2. Rejtélyes hibák Geréb Ágnes tárgyalásának jegyzőkönyvében. forrás: <http://index.hu/belfold/2010/04/05>. (letöltés ideje: 2017.05.19.)

3. Hiányos bírósági jegyzőkönyv. forrás: http://weborvos.hu/lapszemle/hiányos_birosagi_jegyzokonyv (letöltés: 2017.05.19.)

4. Az Országos Bírósági Hivatal 2015.OBH.XXXI.E.17. számú tájékoztatója a bírák és igazságügyi alkalmazottak fegyelmi ügyeiről.

5. Az Országos Bírósági Hivatal 2016.OBH.XXXI.E.10. számú tájékoztatója a bírák és igazságügyi alkalmazottak fegyelmi ügyeiről.

6. Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára. Szerkesztő: dr. Bellegi József és dr. Berkes György. Hvgorax Lap- és könyvkiadó Kft. Budapest 2012.

DR. MÁZOR RÓBERT

A BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK EGYSÉGESÍTÉSÉNEK SZEMPONTJAI ÉS A HATÁROZATOK KÖZÉRTHETŐSÉGE, AVAGY KINEK SZÓL AZ ÍTÉLET

Aliud legit pueri, aliunt viri, aliud senes.

(Terentius)

1. BEVEZETÉS

„A jog szavak révén befolyásolja az emberi viselkedést és idéz elő változást a világban.”¹¹⁹⁷

A büntető ítélkezésnek a konkrét ügyben elért és az ügy keretein túl kisugárzó eredménye a bíróság határozatában – ítéletekben vagy ügydöntő végzésekből – ölt testet. Magától értetődik, hogy a hatás, amelyet a bíróságnak emberekre kell gyakorolnia, az ítélkezés hatékonysága, nagymértékben függ a bírósági határozat tartalmától és attól a formától, amelyben a bírói döntés megjelenik. *Tartalom és forma* ebből a szempontból is *megbonthatatlan egységet alkot* dr. Arányi György szerint.¹¹⁹⁸

A határozat tehát olyan komplex egység, amely az alkotóelemeinek összehangolásával teljeseedik ki, és ennek során „... jogos elvárás akár a konkrét jogvitában érdekelt személy, akár a jogkereső közönség részéről, hogy egy egyedi határozaton keresztül megismerhesse és megértthesse annak a bírói döntésnek a jogi indoklását, amely a határozat alapjául szolgál. Ehhez pedig elengedhetetlen a határozat áttekinthető szerkesztése és a döntés indokainak világos és meggyőző levezetése.... A határozat szerkesztése és indoklása így átláthatósága és kiszámíthatósága révén az ítélkezés alkotmányosságának garanciális elemévé válik.”¹¹⁹⁹

Az ítélkezés hatékonyságának elősegítése során az egységesítés és közérthetőség ezért egymásból következő és egymást kiegészítő fogalmak.

A határozatok egységesítésnek az ítélkezés hatékonyságának előmozdításán kívül további előnyei is lehetnek, például az, hogy a határozatok az egységesítést követően „... – hatalmas meny-

¹¹⁹⁷ Szabó Miklós: Szó szerint ... A jog és a nyelv interferenciájáról Jog és Nyelv (gyűjtemény, fordítás) szerkesztette Szabó Miklós és Varga Csaba Budapest, 2000. 1-45. 36. old.

¹¹⁹⁸ Dr. Arányi György: A büntetőbírósági határozatok szerkesztésének elvi kérdései és gyakorlati módszerei Budapest, 1974.

¹¹⁹⁹ 2013.EI.II.JGY.1.1-2. A „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye 3-4.old. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney.pdf (2017.08.17.)

nyiségükre tekintettel – könnyebben megtalálhatóak, kutathatóak, használhatóak és nem utolsósorban hivatkozhatóbbak legyenek.”¹²⁰⁰

A dolgozat célja az egységesítés eszközeinek számbavétele, azok jelentőségének meghatározása; továbbá az egységesítés eddig felismert pozitívumain túl további előnyök felkutatása, kiaknázása.

A közérthetőséggel összefüggésben feladata a célközönség összetételének, információszerzési és feldolgozási szokásainak megállapítása, majd ezek figyelembevételével új határozatszerkesztési módszerek meghatározása.

A Kúriának a „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoportja az egységesítés öt szintjét határozta meg:

1. helyesírási,
2. stiláris,
3. hivatkozásbeli,
4. szerkezeti és
5. tartalmi.¹²⁰¹

Az ugyanezen tárgykörben később végzett elemzés az egységesítés szempontrendszerét részben átalakította és nyelvészeti (nyelvhelyesség, stílus, közérthetőség) valamint szerkezeti-tartalmi ismérvek szerint két nagy csoportba rendezte.¹²⁰²

A dolgozat az egységesítés eszközrendszerét ennek megfelelően mutatja be.

2. NYELVÉSZETI SZEMPONTOK

2.1. A stílus

A jogi nyelv nyelv. A jogi nyelv a nyelven belül is a szaknyelvek közé tartozik. Megfontolható, hogy a szaknyelvek osztályának vannak-e olyan közös jegyei, amelyek a jogi nyelven is nyomot hagynak. A szakmára utaló „szaknyelv”, vagy a mesterségre utaló, régies „műnyelv”, valamint a más

1200 2013.EI.II.JGY.1.1-2. A „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye 4.old.

1201 2013.EI.II.JGY.1.1-2. A „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye 9.old.

1202 A Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának Összefoglaló véleménye a „Határozatszerkesztés” tárgykörben 2014. évben végzett elemzés megállapításairól 5.old. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_1.pdf (2017.08.17.)

nyelvekben használatos „technikai nyelv” kifejezés mindegyike a *mesterséget* állítja e sajátosságok középpontjába. Azt az igényt, amelyet egy – bármely – szakma, mesterség, hivatás gyakorlása, a gyakorláshoz szükséges kommunikáció hatékonysága a nyelvvel szemben támaszt, gondolja Szabó Miklós.

Úgy véli, hogy ez az igény elsősorban a tömörséget (a rövidség biztosította gyorsaságot), s egyidejűleg a pontosságot (a félreértés kockázatát minimalizáló egyértelműséget) jelenti.¹²⁰³

„A jog nyelve tehát nem mesterséges nyelv, de egy *mesterség* nyelve, amely nem válik befogadhatóvá semmiféle *természetes* értelem vagy józan ész számára sem.”¹²⁰⁴

Tóth Judit a jogi nyelvnek a következő rétegeit különbözteti meg:

(a) A jogi norma nyelve;

(b) A jogtudomány, a jogi szakirodalom nyelve, amely bizonyos fokig követi a jogszabályok fogalmi rendszerét, de éppen annak hibáit, következetlenségeit dogmatikai alapozással kiegészíti, korigálja, rendszerbe foglalja;

(c) A jogalkalmazók nyelve, amelyet gyakran eljárási nyelvnek is neveznek, amikor konkrét formába öntik a jogszabályi célokat, jogelveket a szóbeliség érdekében; valamint

(d) A jogász és a laikus közti kommunikáció nyelve, amelyben leginkább azt a szakadékot kell áthidalni, amely a köznyelv és a szaknyelv között található.¹²⁰⁵

Szabó Miklós véleménye szerint a jogi nyelv kialakítása nem más, mint *szándék a tökéletes nyelvre*,¹²⁰⁶ közismert a jogi nyelv törekvése, hogy a polyszémikus (többjelentésű) szavakat szavakat monoszémikus (egyjelentésű) kifejezésekkel váltsa fel. Továbbá ezt az egy jelentést is a lehető legegységesebben igyekszik meghatározni, éles kontúrokkal körülrajzolni.¹²⁰⁷

Szép Beáta a magyar jogi nyelv egyik sajátosságaként azt emeli ki, hogy csak a 20. században sikerült egységesíteni a magyar jogi szaknyelv nyelvileg és fogalmilag egyaránt megfelelő terminológiáját.¹²⁰⁸

Gyakori kifogás viszont, hogy „...a jogi nyelv minden rétegében jelentős szerepet játszanak a

1203 Szabó Miklós: A jogi nyelv erőtere "A jog nyelvi dimenziója" című konferencián tartott előadás írott változata 2015. 1-10. 6. old. <https://drive.google.com/file/d/0B8TiLwrKDU6idS11T0FNeFh5cUhHOVhnV1VQ MmU2NThUVU93/view> (2017.09.09.)

1204 Szabó Miklós i.m. 7. old.

1205 Tóth Judit: Jogalkotástan Egyetemi jegyzet, Szeged SZTE-ÁJTK 2013. 46.old.

1206 Szabó Miklós: Szó szerint ... A jog és a nyelv interferenciájáról Jog és Nyelv (gyűjtemény, fordítás) szerkesztette Szabó Miklós és Varga Csaba, Budapest, 2000. 1-45. 23. old.

1207 Szabó Miklós i.m. 13. old.

1208 Szép Beáta: Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulásának történetéhez, Magyar Nyelvőr, 133. évf. 3. sz. 310-322. 321. old. <http://nyelvor.c3.hu/period/1333/133305.pdf> (2017.09.11.)

terpeszkedő, körülíró szerkezetek, amely a XVI-XVII. század óta a jogászai fogalmazást dagályosnak, nehezen érthetőnek írja le.”¹²⁰⁹

A bírósági határozatoknak viszont – akárcsak a bírósági épületeknek, tárgyalótermeknek – tekintélyt kell sugározniuk. Az egyedi döntés súlyát, jelentőségét a határozatok nyelvezetének is jeleznie kell.

Azonban „...a jogi kommunikáció nincs bezárva a szakmai közösségbe. A jogi nyelv egyben álamnyelv, sőt egy politikai közösség hivatalos nyelve, amelynek nemcsak a professzionisták egymás közti, hanem a (hozzájuk képest) laikusokkal folytatott érintkezést is biztosítania kell. Egymással ellentétes erők hatnak tehát a jogi szaknyelvre, skizofrén helyzetet állítva elő: egyszerre kell mindenki számára érthetően, egyértelműen megszólalnia, hogy előírásait, elvárásait először is megértsék a címzettek; s ugyanakkor, ugyanezen a nyelven megszólalva biztosítania, hogy a jogászai hivatás gyakorlói – a laikusok számára követhetetlen és érthetetlen módon bár, de – ugyanolyan szabatosan és pontosan tudjanak egymás közt kommunikálni, mint az orvosok vagy informatikusok vagy vasutasok. *A jogi nyelvnek eszerint legalább két szinten kell működőképesnek lennie: a jogon belül, s a jog és a „külvilág” között.*”¹²¹⁰

A jogi nyelv sajátosságainál abból kell kiindulni, hogy a joggal kapcsolatosan, mint társadalmi alrendszerrel kapcsolatosan él a vélelem: mindenki ismeri a jogszabályokat, és nem mentesít a felelősség alól a jogismeret hiánya, bizonyos nagyon szűk eseteket kivéve, amikor-is ez a vélelem megdönthető. Így tehát folyamatos a konfliktus a jog, mint sajátos absztrakcióra épülő szakma nyelve és a laikusok szövegértése (ismerete) között.¹²¹¹

2.1.1. A jog tisztessége

„A tisztességes eljáráshoz való jog a Be. 3.§-ának (1) bekezdésén alapuló szabály („Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádról bíróság döntsön.”) tágabb értelemben vett megnyilvánulása. Magában foglalja a törvényes, pártatlan bírósághoz és a „fair” bírói eljáráshoz való jogot is.”¹²¹²

Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el. Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.¹²¹³

Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság

1209 Tóth Judit i.m. 47.old.

1210 Szabó Miklós: A jogi nyelv erőtere "A jog nyelvi dimenziója" című konferencián tartott előadás írott változata 2015.1-10. 6. old.

1211 Tóth Judit i.m. 46.old.

1212 Bánáti János - Belovics Ervin - Csák Zsolt - Sinku Pál - Tóth Mihály - Varga Zoltán: Büntető eljárásjog (szerk. Tóth Mihály) HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2006. 43. old.

1213 Magyarország Alaptörvénye, XVIII. cikk (1)-(2) bekezdése

tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.¹²¹⁴

Dobos Csilla a tisztességes (fair) jogi eljárás alapvető feltételének azt tekinti, hogy résztvevői ismerjék az eljárás létformáját és egyben legfőbb eszközét, vagyis azt a nyelvet, amelyen az eljárás során a kommunikáció folyik. Közismert tény, hogy egy nyelv ismerete rendkívül összetett tudást jelent, ami magában foglalja többek között az adott nyelv különböző regisztereinek, (stílus)rétegeinek a részleges vagy átfogó ismeretét is.¹²¹⁵

A büntető eljárásjog alapelvi szintű követelménye Vinnai Edina szerint az, hogy a bűnösség megállapítására és a szankciók kiszabására csak olyan eljárás eredményeként kerülhessen sor, amely védelmet biztosít az állami túlhatalommal szemben, a joghoz való hozzáférés pedig arra a tényre világít rá, hogy bár a jogszabályok kihirdetése révén a joganyag és a jogérvényesítés eszköztudás elvileg és formailag bárkinek egyformán rendelkezésére áll, e lehetőséggel nem egyenlő esélyekkel élünk. Az egyenlőtlenséget a vagyon/jövedelem és a műveltség/iskolázottság független szociológiai változói magyarázzák a legkielégítőbben, de azt is látni kell, hogy az „anyanyelvi kompetencia” nem foglalja magában a „(jogi) szaknyelvi kompetenciát”. Fontos elvárás, hogy a jogi eljárás laikus résztvevői ne kerüljenek kiszolgáltatott, alárendelt helyzetbe pusztán azért, mert nem értik azt a (szak)nyelvet, amelyen a professzionális résztvevők hozzájuk beszélnek.¹²¹⁶

Dobos Csilla úgy véli, hogy a jog világának azon szelete, beleértve a jogi eljárást, ahol szakemberek és laikusok kommunikációja zajlik, elvileg arra épül, hogy az érintettek ismerik és képesek megfelelően használni anyanyelvüket, ezen belül a jogi szaknyelvet, valamint az eljárásban releváns egyéb nyelvváltozatokat. A gyakorlat azonban ettől eltér, aminek oka elsődlegesen a laikusok hiányos tudására, illetve ezzel összefüggésben a kommunikáció aszimmetrikus jellegére vezethető vissza.¹²¹⁷

A 2011. évi népszámlálás adatai szerint a 15 éves és idősebb népességből azok aránya, akik legalább az általános iskola 8. évfolyamát elvégezték 95,1%, akik legalább érettségivel rendelkeznek 49% és akik egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkeznek 19%.¹²¹⁸

Kizárólag iskolai végzettséget tekintve is nagyon különböző, erősen rétegzett a társadalom jogi

1214 Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, Európa Tanács - 1993. évi XXXI. törvény

1215 Dobos Csilla: Nyelven belüli fordítás és tisztességes jogi eljárás, 1-12. 1. old. <https://drive.google.com/file/d/0B8TiLwrKDU6iNm50MEd6QUdyTnFheVdMbk9rX2pRWmhjUDd3/view> (2017.09.15.)

1216 Vinnai Edina: Az első „jog és nyelv” kutatás hazánkban Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, Miskolc, IX. évfolyam, 1. szám (2014) pp. 60-67. http://www.matarka.hu/koz/ISSN_1788-9979/vol_9_no_1_2014/ISSN_1788-9979_vol_9_no_1_2014/ISSN_1788-9979_vol_9_no_1_2014_060-067.pdf (2017.IX.9.) 8.old.

1217 Dobos Csilla i.m. 1.old.

1218 Központi Statisztikai Hivatal a 2001. évi népszámlálás adatai 1.4.1. tábla https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orosz011.pdf (2017.09.10.)

nyelvet nem beszélő csoportja.

A jogalkalmazás nyelvi modellje azt az állítást fogalmazza meg Vinnai Edina véleménye szerint, hogy a jogi eljárásokban a nyelvi kommunikáció hatékonysága, sikeressége a ténymegállapítások hatékonyságának is feltétele. Jogi szempontból sem lehet ugyanis korrekt („fair”) az eljárás, ha nyelvi, kommunikációs szempontból nem az. Ha tehát a laikusok és a jogi szakemberek közötti interakciókban problémák, hiányosságok, torzítások merülnek fel, akkor az jelentős mértékben kihat a ténymegállapítás folyamatára, és végső soron az eljárás végső eredményére, az ítéletre is.¹²¹⁹

„A nyelvi kommunikáció hatékonysága a ténymegállapítások hatékonyságának is feltétele, ezért a jogalkalmazásban a nyelvhasználati, pragmatikai törvényszerűségek tudatosítására kell törekedni, és a hivatalos személyeknek a jogi eljárásokat a nyelvi szempontokat is tekintetbe véve kell(ene) lefolytatniuk. Ennek a hipotézisnek a jogtudományi leágazása a tisztességes (fair) eljáráshoz való jog követelményeiben ölt testet: a jogi eljárások tisztességes volta számtalan tényezőből tevődik össze, és ezen részjogosítványok sorában ... új szempontként kell hogy megjelenjen az érthetőségnek és ezen keresztül a kiszolgáltatottság csökkentésének követelménye is.¹²²⁰

A Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának véleménye az, hogy megoldást kell találni a különböző címzetteknek szánt tartalmak mélységének kifejezésére, a szerkezeti tagolására, és a specifikus hallgatóságokhoz igazított külső kommunikáció kialakítására.”¹²²¹

2.1.2. A nyelven belüli fordítás

A jogi szövegeknek a laikusok számára való közvetítésének egyik eszköze a jogi szaknyelv köznyelvre történő átültetése, azaz a nyelven belüli fordítás lehet.

Míg a nyelvközi fordítás célja a nyelvek és kultúrák közötti szakadék áthidalása, a nyelven belüli jogi fordításnál Dobos Csilla szerint a felkészültség, a tudás, az ismeretek, a háttérismeretek, és a világlátás közötti szakadék áthidalása a cél, hogy lehetővé váljon a feldolgozási erőfeszítés optimalizálása, és ezáltal az üzenet sikeres továbbítása, adekvát befogadása. A feldolgozási erőfeszítés optimalizálása miatt a nyelven belüli fordításban nem követelmény a szöveg regiszterének, funkciójának, műfajának, stilisztikai jellemzőinek a megőrzése, hanem csupán lehetőség. Ebből az következik, hogy a nyelven belüli fordítás tipikus jellemzője a regiszterváltás, a műfajváltás, a szöveg funkciójának, stílusának, formai jellemzőinek a megváltoztatása.¹²²²

A bírósági határozatok esetében a nyelven belüli fordítás ezért szóba sem jöhet, hiszen ezáltal

1219 Vinnai Edina i.m. 4.old.

1220 Vinnai Edina i.m. 3-4.old.

1221 2013.El.II.JGY.1.1-2. A „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye, 9.old.

1222 Dobos Csilla i.m. 11-12. old.

a határozatok lényege veszne el.

2.1.3. Az ítélet lényegének kiemelése

Ítélethirdetéskor sokszor tapasztalható, hogy az érintetteket kizárólag az ítéletnek a büntetőjogi felelősség megállapításával, illetve a joghátrány kiszabásával kapcsolatos része érdekli. Ha a döntés ezen része számukra megfelelő, akkor az ítélet többi részének jelentősége igazán nincs.

Van-e lehetőség arra, hogy az írásba foglalt ítélet lényegét az ügyfeleknek kiemeljük, hiszen ítélethirdetéskor ez történik (1998. évi XIX. törvény, a továbbiakban Be. 321.§ (3) bekezdése)?

Ennek a kérdésnek az eldöntéséhez először azt kell meghatározni, mi az ítélet lényege? Természetesen minden érintett részére más és más. Sőt az ítélet lényege nem csak eljárási pozíciótól, hanem az ítélet kihirdetésétől eltelt időtől is függhet, változhat. Például a kiszabott joghátrányhoz képest a bűnügyi költség viselésének kérdése, vagy a ténybeli-jogi indokolásnak a rendkívüli jogorvoslat kapcsán.

A bíróságnak ezért az írásba foglalt ítélet lényegét kiemelni, személyre szabni nem lehet.

Az ítélet lényegét tehát minden érintett maga dönti el, de az ítélet szövegezésével, stílusával lehet-e irányítani az ítélet megismerését, azaz

2.1.4. az ítélet lehet-e többretegű?

Hordozhat-e az írásba foglalt ítélet különböző üzenetet a jogi és nem jogi végzettségű, vagy eltérő iskolázottsági fokú olvasóknak?

Egy differenciált szövegezésű ítélet elvileg megoldhatná a jogi nyelv és a köznyelv különbözőségének problémáját, a jogi végzettséggel nem rendelkezőknek a jogi nyelv megértésének nehézségét. Első megközelítésben mindenki jól járna: a jogászok részére az ítélet egyik része a szakkérdéseket jogi nyelven tartalmazná, az ítélet többi része pedig a laikusoknak köznyelven íródna. Mindenki megismerhetné tehát az ítélet számára fontos elemeit.

Jól látszik, hogy ez a módszer sem más, mint az ítélet lényegének kiemelése, csak nem tartalmi, hanem nyelvi eszközök segítségével.

Természetesen szóba sem jöhet az ítélet szövegének többretegű megfogalmazása, hiszen a bíróság ügydöntő határozatának mindenki számára ugyanazt a döntést, ugyanazt az üzenetet kell közvetíteni.

Hogyan lehet akkor megoldani, ellenőrizni azt, hogy az ítélet üzenetét minden érintett megérti?

2.1.5. A jogi nyelv kontrollja

„A jog tisztessége kapcsán a további vizsgálódások célja annak megválaszolása, hogy a jog nyelvén ezen erőterben formálódó sajátosságai miként befolyásolják a jog tisztességességét – hagyományos megnevezéssel a jog igazságosságát, specifikusan pedig a tisztességes jogi eljárást és az ahhoz való hozzáférés esélyét. Mekkora a joghoz forduló laikusoknak az esélyei arra, hogy saját ügyük fölötti rendelkezést (ami az önrendelkezés – a méltóság – jogi eljárási vetülete) megőrizték, akkor is, ha a jogi nyelv fölötti ellenőrzési, uralási esélyeik korlátozás alá esnek is – azért, hogy a jog professzionistái megőrizték saját kontrolljukat a jog társadalmi intézményrendszer fölé. Nyilvánvaló, hogy a laikusok ezen igénye az „ellenőrzők ellenőrzésével” közelíthető a még és már elfogadható mértékig.

Nem a jogi nyelv „lebutításával”, de olyan kontrollmechanizmusok működtetésével, amelyek akkor is védelmet biztosítanak a laikusoknak – ha laikusok.”¹²²³

Mit jelenthet ez a kontrollmechanizmus? Semmiféleképpen nem mást, mint annak ellenőrzését, hogy a jogi szaknyelv birtokosa - a lehetőségére álló eszközök felhasználásával - mindent megtesz azért, hogy az üzenetet a laikus megértse, valamint annak ellenőrzése, hogy az üzenet célba is ért. Példa lehet erre a 14. életévét be nem töltött tanú kihallgatása során az igazmondási kötelezettségre történő figyelmeztetésnek az életkori sajátosságokhoz alakítása (68/2008. BK vélemény).

2.2. Közérthetőség

A Bírák Magna Chartája szerint a bírósági iratokat és a bírósági határozatokat érthető, egyszerű és világos nyelvezettel kell megfogalmazni.¹²²⁴

A Vilniusi Nyilatkozat rögzíti, hogy az igazságszolgáltatásnak meg kell tennie a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy erősödjön a bíróságokba vetett közbizalom.(...)Az ítéletek és más bírósági határozatok világos és érthető nyelvezettel történő megfogalmazása mind elengedhetetlen e cél elérése érdekében.¹²²⁵

„A közérthető fogalmazás (angolul plain language): olyan megfogalmazás, amit a befogadó elsőre megért. Akkor nevezünk egy szöveget közérthető megfogalmazásúnak, ha a célközönség:

- meg tudja találni, amire szüksége van;

- megérti, amit talált; és

1223 Szabó Miklós i.m.10. old.

1224 Bírák Magna Chartája. Strasbourg, 2010. Alapelvek 16. pont, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1707925&direct=true> (2017.08.28.)

1225 ENCJ 2011. „Vilniusi Nyilatkozat” 7. pont, http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/nemzetkozi/vilnius_declaration_hu.pdf (2017.08.28.)

– fel tudja használni az információt a saját igényeinek kielégítésére.”¹²²⁶

A közérthető fogalmazás jellemzői

tömör	világos	az olvasó áll a középpontban
<ul style="list-style-type: none">• a lehető legrövidebben fogalmaz, de úgy, hogy érthető maradjon,• amik még pontosan leírják a fogalmakat,• rövid mondatokat és rövid bekezdéseket használ	<ul style="list-style-type: none">• Áttekinthető a külalakja,• logikus a felépítése,• könnyű követni	<ul style="list-style-type: none">• közvetlen a hangneme, az olvasóhoz beszél,• segít megtalálni a számára fontos információt.

Mindez nem jelenti azt, hogy:

- túlságosan le kell egyszerűsíteni, vagy leereszkedően fogalmazni, tilos hosszú szavakat használni és
- mindenki ugyanúgy kell, hogy írjon.

(a <http://vilagosbeszed.hu/> alapján saját szerkesztés)

2.2.1. Az eltérő olvasási szokások

A társadalom korcsoportjai közös élmények és tapasztalatok alapján szerveződnek nemzedékekké. Jelenlegi társadalmunkat öt generáció alkotja, amelyekkel kapcsolatosan Csepeli György már 2006-ban arra hívta fel a figyelmet, hogy „... akik most lépnek be a serdülőként az életbe, vagy léptek be néhány éve, azok olyan történelmi közegben élnek, amely sokkal inkább különbözik minden korábbi kortól. Régi és új, apák és fiúk konfliktusa soha nem volt akkora, mint most.”¹²²⁷

¹²²⁶ <http://vilagosbeszed.hu/>(2017.09.15.)

¹²²⁷ Csepeli György: A jövőbe vesztett generáció, http://www.csepeli.hu/pub/2006/csepeli_mesterkurzus.pdf (2017.09.15.) 1-12. 4.old.

A generációk eltávolodásának oka pedig nem más, mint a digitális világ megjelenése és elterjedése.

A nemzedékek közötti eltávolodás még az olvasási szokások jellemzői terén is jól megfigyelhető:

	Baby-boomer	X-generáció	Y-generáció	Z-generáció
	Digitális bevándorlók		Digitális bennszülöttek	
				Bit-generációk
Az információhoz való hozzáférés gyorsaságának igénye	átlagos	gyorsuló	felgyorsult	azonnali hozzáférés igénye
Naprakésztség	nem kifejezetten fontos	fontos	nagyon fontos	központi fontosságú
Az információ kompetenciája	nagyon fontos	fontos	fontos	érdektelen
Továbbtanulás	ált. nincs jelentősége	kevésbé fontos	fontos	fontos
Élethosszig való tanulás	nem fontos	kevésbé fontos	fontos	nagyon fontos
„Big picture” (műveltség, lexikális tudás, széles látókör, nyitott gondolkodás, pallérozott elme)	nagyon fontos	fontos	nem fontos	nincs jelentősége
Lineáris olvasás vagy hipertext	lineáris olvasás	lineáris és hipertext	kevés lineáris, a több hipertext	zömmel hipertext
Aktív vagy passzív olvasás	passzív	passzív	aktív	aktív
	Baby-boomer	X-generáció	Y-generáció	Z-generáció

	Digitális bevándorlók		Digitális bennszülöttek	
			Bit-generációk	
Szépirodalom	magas százalékos	magas százalékos	csökkenő százalékos arány	eltűnő mérhetőség
Szakirodalom	magas százalékos	magas százalékos	magas százalékos	közepes mértékben
E-book használata	nem jellemző	nem kifejezetten jellemző	jellemző	erősen jellemző
Kritikai szemlélet	erősen fejlett	fejlett	átlagos	fejletlen
Digitális média használata	kapcsolattartás	szórakozás	Tanulás, szórakozás, kommunikáció	Kommunikáció, szórakozás, tanulás

(Bujdosóné Dani Erzsébet)¹²²⁸

A nemzedékekre jellemző olvasási szokások megismerése, az eltérések felismerése, az olvasási képesség¹²²⁹ felmérése azért kiemelten fontos, mert a bírósági határozatok írásbeliek, azokat a célközönség kizárólag elolvasva ismerheti meg.

Az információs társadalomban ugyanis a legfontosabb hiánycikk a célcsoport figyelme Tari Annamária szerint.¹²³⁰

2.2.2. A digitális olvasás

1228 Bujdosné Dani Erzsébet: Neumann kontra Gutenberg-galaxis? Különös tekintettel a generációs olvasási szokásokra, Olvasás Portál KÉN Olvasáspedagógia XIV. évfolyam 2012/4. szám 1-10. 5-6. old.

http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/neumann_kontra_gutenberggalaxis (2017.08.28.)

1229 „Az UNESCO értelmezése szerint az számít írástudónak, aki képes dekódolni a betűket, megérti a szöveg tartalmát, ismeri a szövegek típusait, s tudja, mikor melyik típust kell használni. ... Magyarországon meglehetősen sokan nem felelnek meg az ebben az értelemben vett írástudásnak. Szűkebb az a definíció, amely szerint funkcionális analfabéta az, aki a szűkebb és tágabb értelemben vett környezete által a számára támasztott olyan követelményeknek, melyekhez az olvasás, illetve írás képességére van szükség, minimálisan sem tud eleget tenni – de még ebben az értelemben is 20-25 százalékra tehető Magyarországon a funkcionális analfabéták száma.” Sándor Klára: Olvasáskutatás Médiainformatikai kiadványok, Eszterházy Károly Főiskola Eger, 2011. 50. old. file:///C:/Users/Felhasznalo/Downloads/0005_6_olvasaskutatas_pdf%20(4).pdf (2017.08.31.)

1230 Tari Annamária: Z generáció Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalom-lélektani szempontok az Információs korban, Tercium Kiadó 2011. 61. old.

Az internet egyszerre globális kommunikációs, illetve média rendszer, a tudás terjesztésének eszköze, a felhasználók közti kommunikáció csatornája, mely átalakítja tér-, valamint idő felfogásunkat. A számítógép, a digitális objektumok, a hálózatok és a nagysebességű „mindig online állapot” széles horizontú paradigmaváltást okozott, átalakítva a nyilvánosság fogalmát és demokratizálva a kommunikációt, vélekedik Szűts Zoltán.¹²³¹

„Az olvasás évszázadok óta a tudás és az új ismeretek megszerzésének egyik legfontosabb formája. Napjainkban az e-learning, a közösségi hálózatok és az elektronikus könyvek széles körű elterjedése új horizontot nyitott az olvasás előtt. ... Az elektronikus szövegek előretörésével megnövekedett érdeklődés az elektronikus dokumentumok iránt egyúttal számos kérdést, kérést is felvet.”¹²³²

Az olvasási tendenciák a technikai forradalom és a világháló térhódításának köszönhetően radikális változáson mentek keresztül, állapítja meg Plonický Tamás. Az audiovizuális eszközök és a digitalizált könyvek megjelenése egyes források szerint a Gutenberg-galaxis végét, illetve az olvasás válságát jelentik.¹²³³

A mai diákok szövegolvasása alapvetően viszont új stratégiákra épül: szimultán, információválogató, ugrásszerű, egyedi elemekre koncentráló, a felhasználóra koncentráló, képi, továbbá sokkal gyorsabb, mint az előző generációé.

Az olvasást körülvevő kulturális-gondolkodásbeli szellemi közeg lényegesen változott, és ez szintén erősen módosítja az olvasást, az olvasási stratégiákat, a szövegmegértést Fenyő G. György szerint.¹²³⁴

„Az új fajta, nem-lineáris szövegek természetesen új fajta olvasást kívánnak majd: meg kell például tanulnunk, hogy egy könyv nemcsak az elejétől a végéig olvasható, hanem olyképpen is, mint ahogyan a kódexeket olvasták az olvasni tudók egykor, vagy ahogyan a lexikonokat olvasuk ma is, pontról pontra ugorva, információról információra haladva (tulajdonképpen ezek az ugrások is „hypertexteket” hoztak létre!).”¹²³⁵

2.2.3. A hypertext

1231 Szűts Zoltán: Az internetes kommunikáció története és elmélete Médiakutató 2012 tavasz 1-7. 6.old. http://www.mediakutato.hu/cikk/2012_1_tavasz/01_internetes_kommunikacio_tortenete/ (2017.08.28.)

1232 Fehér Péter-Bátfai Erika: Olvassunk! - Digitálisan és/vagy papíron?! Problémák a digitális szövegértés körül... Létünk, 2015. október 19. 1-5. 1.old. hivatkoznak BESSENYEI 1998; FEHÉR 2011a; FEHÉR 2011b; FEHÉR, 2012; FEHÉR, 2014 <http://www.letunk.rs/olvassunk-digitalisan-esvagy-papiron-problemak-a-digitalis-szovegertes-korul/> (2017.08.17.)

1233 Plonický Tamás: Olvasási tendenciák a technika világában, Létünk, 2015. október 19. 1-5. 1. old. <http://www.letunk.rs/olvasasi-tendenciak-a-technika-vilagaban/> (2017.08.17.)

1234 Fenyő D. György: Hogyan olvasnak a fiatalok? Gyermeknevelés 3. évf. 1. szám 60–73. 61-62., 64. old. (2015) http://gyermekneveles.tok.elte.hu/5_szam/pub/fenyo.pdf (2017.09.03.)

1235 Fűzfa Balázs: A másik irodalom Olvasáspedagógia IV. évfolyam 2002/2. szám 2/4. old. <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=314> megtekintés (2017.08.31.)

„Napjaink kultúrájának egyik alapproblémája a hagyományosan és elektronikusan hozzáférhető információ robbanásszerű növekedése, amely mind a releváns információ visszakeresése, mind a megtalált információ feldolgozása szempontjából komoly nehézségeket okoz.”¹²³⁶

Az elektronikusan rögzített összes szöveget Szűts Zoltán a *dokumentum* gyűjtőfogalomba sorolja. Ezeknek a rögzítése történhet különböző formátumban, a platformtól és kezelőprogramtól függően.

Egy be nem linkelt, digitális adathordozón tárolt szöveg (dokumentum) félúton van az írógépen, vagy kézzel írt, valamint belinkelt szöveg között.

A dokumentumoknak csupán egy szűkebb csoportja *hypertext*.

A hypertext látszólag annyiban különbözik a dokumentumoktól, hogy (inter)aktív. A megközelítés száraz definíciója: *a hypertext olyan interaktív dokumentum, mely linkeket biztosít az olvasónak a szövegek közti átjárhatóság céljából. Ezeken a linkeken tovább lehet haladni más szövegek felé.*¹²³⁷

Szűts Zoltán a hypertextnek három fajtáját különbözteti meg: berekesztett hypertext, félig zárt hypertext és szétmarrt szöveg.

A berekesztett hypertext esetén az adott szöveg egységén belül linkszerű, igen erős utalások mutathatók ki.

A félig zárt hypertextet elsődlegesen az különbözteti meg a berekesztett hypertexttől, az utalásokon továbbhaladva eljuthatunk más szövegekbe is, azonban onnan vissza kell térnünk a főszöveghez, back funkció segítségével.¹²³⁸

2.2.4. Hivatkozás, rövidítés, tipográfia

A joggyakorlat elemző csoportok munkájuk eredményeként a címerhasználat különbözőségére, eltérő betű- és szövegtípusokra, az egy oldalon lévő leütéseknek soronként és oldalankénti eltérésére, a bűncselekmények sorszámzására, a tényállás és indokolás tagolásának eltérésére, jogszabályi és egyéb hivatkozások különbözőségére hívták fel a figyelmet.¹²³⁹

A joggyakorlat elemző csoport jelzésére reagálva a 17/2014. (XII. 23.) OBH utasítás¹²⁴⁰ 2017. január 1. napjától hatályos 27/A. §-a szabályozta a határozatok szerkezetét, a határozatok tipográfiáját, a címerhasználatot, a kiemeléseket, a jogszabályi hivatkozásokat, az idézést, a szakmai idézeteket, a zárójelek használatát, az eseti döntésekre hivatkozást, az indokolás tagolását, a

1236 Törteli Telek Mária: A digitális szövegek értő olvasása Létünk, 2015. október 19. 1-6. 1. old. hivatkozik Boda-Porkoláb 2012 <http://www.letunk.rs/a-digitalis-szovegek-erto-olvasasa> megtekintés: (2017.08.17.)

1237 Szűts Zoltán: A hypertext <http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/szuts/03.html> megtekintés (2017.08.31.)

1238 Szűts Zoltán i.m.

1239 Részben ezen anomáliák kiküszöbölésére készült el a Stíluskönyv és 3. számú melléklete A magyar jogszabályok rövidítéseiről

1240 A bíróságok egységes iratkezelési szabályzatáról

keltezést, valamint a bírák nevének, címeinek, nevük sorrendjének, tisztségük megjelölésének használatát.

A 17/2014. (XII. 23.) OBH utasítás az iratok és iratkezelés digitalizálásával is részletesen foglalkozik. A hagyományos és digitalizált iratok formátuma a jelenlegi szabályozás szerint megegyezik.

Az olvasás digitalizálása felé az első lépéseket az újságok tették meg Fűzfa Balázs szerint, amikor keskeny hasábra kezdték tördelni az oldalakat. Ettől kezdve ugyanis az olvasó már nem betűket és szavakat fog fel lineárisan, hanem egyetlen pillantással átlátja a sorokat elejüktől végükig, sőt, olykor már szövegtömböket lát, több rövid sort együtt.

Ekkor lényegében képként fogja fel a szöveget.¹²⁴¹

A hasábos tördelés tehát általában elősegíti a szöveg megismerését, megértését. Határozatok esetében viszont fennáll a veszélye annak, hogy a hasábokba tördelés a határozatok feszes szerkezetét, az egymást követő részek láncolatát megbontja. Ez pedig a határozatok nyelven belüli fordításával egyező - regiszterváltás, műfajváltás, a szöveg funkciójának, stílusának, formai jellemzőinek a megváltoztatása - végeredményt jelentene.

A jelenlegi eljárásjogi szabályok és utasítások pedig nem teszik lehetővé a határozatszerkesztés során eltérő tipográfiai eszközök alkalmazását.

2.2.5. Helyesírás

A joggyakorlat elemző csoportok a határozatszerkesztés kapcsán a tipikus nyelvhelyességi hibákat részletesen felsorolták, azokra a figyelmet felhívták.¹²⁴²

A magyar helyesírás szabályainak 2015. szeptember 1-jétől érvénybe lépett 12. módosítása a joggyakorlat-elemző csoportok által jelzett problémák jelentős részét megoldotta.¹²⁴³

A módosított 148. pont szerint „A köznevek nagybetűs kezdése nem szokásos a magyar írásgyakorlatban, kivéve a hivatalos iratokban, például: Alperes, Felperes, Eladó, Vevő, Szerző.”

Továbbá módosult a „188. d) Az intézmény típusát jelölő szavakat (minisztérium, egyetem, hivatal, intézet, iskola, vállalat, üzem, rendőrkapitányság stb.) ajánlatos [!] kis kezdőbetűvel írni, amikor valamely szövegben egy bizonyos intézményre utalnak, bár belső használatra [!] az alkalmi tulajdonnevesülésből fakadó nagy kezdőbetűs írás is elfogadható [!].

1241 Fűzfa Balázs i.m. 3/4. old.

1242 Stíluskönyv és a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának Összefoglaló véleménye a „Határozatszerkesztés” tárgyában 2014. évben végzett elemzés megállapításairól 7. old.

1243 Változások A magyar helyesírás szabályai szabályai 12. kiadásában https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/sajtoszoba/A_magyar_helyesiras_szabalyai_Valtozasok.pdf (2017.09.16.)

A módosított 298. szerint elfogadható ezután az elseje, elsején, elsejéig stb. szóalakok többféle számjegyes írása is: „1. vagy 1-je, 1-én vagy 1-jén, 1-ig vagy 1-jéig stb. Az elseji vagy elsejei szóalak számjeggyel írva: 1-i vagy 1-ji vagy 1-jei.” AkH.12 300.: A számjegyekkel írt óra és perc közé kettőspontot is lehet tenni a korábban megengedett ponton kívül (pl. 10.35 ~ 10:35)

Különbő okokból sor került egyes szavak írásának megváltoztatására. Ennek egyik oka az, hogy a szaknyelvben másként írják a szót, például: első fokú ítélet - elsőfokú ítélet.

Természetesen a helyesírási szabályok kedvezőbbé válása mellett változatlanul törekedni kell a határozatok minél tökéletesebb helyesírására, amelyben - az alkalmazott szövegszerkesztő programok helyesírást ellenőrző programjai és a magyar helyesírás 12. módosított szabályai mellett - komoly segítséget nyújthat a <http://helyesiras.mta.hu> alkalmazása.

A szóhasználat, a stílus, sőt gyakran még egy mondat szórendje is lehet egyéni ízlés kérdése, nem lehet, és nem is szabad mindent szabályozni, de fel lehet hívni a figyelmet a visszatérő hibákra, körülményes szerkezetekre és apró stílustalanságokra. Törekedni kell viszont bizonyos kifejezések, szóhasználatok, rövidítések nyelvi egységesítésére. A nyelvészeti vizsgálat során beláthatóvá vált, hogy nem lehet cél a tökéletes nyelvhelyesség, de törekedni kell a hibák minimalizálására.¹²⁴⁴

3. SZERKEZETI-TARTALMI SZEMPONTOK

Király Tibor szerint a büntető ítéletek feladata mindig ugyanaz: „... az ítéletben mint a tárgyalást befejező aktusban fejeződik ki a leghatározottabban az igazságszolgáltatás jelentősége. Az ítélet állapítja meg a büntető jogviszony létezését vagy nem létezését.”¹²⁴⁵

„A meghozott ítélet szerkezetét elsősorban az határozza meg, hogy abban az ítélet alapvető feladatainak megfelelően és a fontos államhatalmi aktus jelleget tükrözően, *parancs* formájában kinyilatkoztatott egyes érdemi döntések eredményei, valamint az azt alátámasztó *érvelés* egymással szerves összefüggésben maradva, az ítéletnek legfontosabb szerkezeti összetevőit alkotják. A meghozott ítéleteknek ez a szerkezete az eljárási gyakorlat során, célszerűségi szempontból alakult ki.”¹²⁴⁶

Az egységesítés szerkezeti-tartalmi szempontjainak számbavétele legegyszerűbben és leginkább teljes körűen az elmúlt 117 év büntető ítéletszerkesztésének áttekintésével tehető meg.

1244 2013.El.II.JGY.1.1-2. A „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye, 5-6.old.

1245 Király Tibor: Büntetőeljárás jog, Osiris Kiadó Budapest, 2003. 449. old.

1246 Nagy Lajos: Ítélet a büntetőperben. A büntetőbírói tevékenység problémái, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1974. 457. old.

3.1. Az ítélet szerkezetéről általában

A büntető ítélet érdemi döntést tartalmazó rész (rendelkező rész) nélkül elképzelhetetlen. A büntető ítélet fentiek szerint meghatározott két fő részének - rendelkező rész és indokolás - szükségszerű együttléte azonban Magyarországon csak a 19. század első harmadára tehető.¹²⁴⁷

A büntető eljárásjog fejlődésével azonban ezen két fő rész mellett újabbakat is megkülönböztettek, írja Kállay István.

Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk (a továbbiakban Bp.) 327. és 328.§-aiban részletesen szabályozta az ítélet kötelező alaki és tartalmi elemeit, viszont nem írt elő kötelező sorrendiséget az ítélet szerkesztés során. A Bp. csak útmutatást kívánt adni a bírák számára az ítélet szerkesztéséhez, nem pedig kötelező szabályt a logikai sorrendre. Az ítéletszerkesztést „... a bíróság belátásra bízta, amely az eset konkrét körülményeihez képest megtalálja a helyes külső beosztást.”¹²⁴⁸

A kor jogtudománya lehetőséggel élve két álláspontot alakított ki:

„Minden bünvádi ítélet külsőleg három részre tagolódva jelenik meg.

Az ítélet ugyanis áll:

a, a „fej”-ből (bevezető rész, rubrum),

b, a „rendelkező rész”-ből (formula, tenor),

c, az „indokolás”-ból.”¹²⁴⁹

„Minden írásba foglalt ítélet (ugy a felmentő, mint a marasztaló) négy fő részből áll: a bevezetésből, 2. a rendelkező részből, 3. az indokolásból és 4. a berekesztésből.”¹²⁵⁰

Az 1951. évi III. törvény az ítélet alaki és tartalmi kellékeinek részletes felsorolása mellett a 183.§ (1) bekezdésében az ítélet szerkezetét is meghatározta: az ítélet három fő részre osztható: bevezetés, rendelkező rész és indokolás.

A gyakorlat azonban ekkor is négy részt különböztetett meg:

„Az ítéletnek két főrésze van: a rendelkező rész és annak indokolása. Ezeket megelőzi az eljárás

1247 Kállay István: Városi bíraskodás Magyarországon 1686-1848, Osiris Kiadó Budapest, 1996. 137. old.

1248 Indokolás a Bünvádi Perrendtartás törvényjavaslatához, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság Budapest, 1895. 549. old.

1249 Dr. Balás Elemér: A bünvádi ítéletek szerkesztése, Franklin Társulat Budapest, 1900. 9. old.

1250 Dr. Finkey Ferencz: A Magyar büntető perjog tankönyve, Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest, 1916. 446. old.

adatait feltüntető bevezetés és követi az ún. ítéleti záradék.”¹²⁵¹

„Az ítélet részei

A, az ítélet fejrésze,

B, a bevezetés,

C, a rendelkező rész,

D, az indokolás és

E, záradék.”¹²⁵²

Az 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet kb. kétharmada az 1951. évi III. törvény szó szerinti átvétele. Az ítéletszerkesztés terén sem történtek a korábbiakhoz képest nagy változások, szintén három fő részt különböztetett meg: bevezetést, rendelkezést és indokolást (330.§).

Az elmélettel szemben a gyakorlat továbbra sem engedett: „Az ítéletnek két fő része van: a rendelkező rész és annak indokolása. Ezeket megelőzi az eljárás adatait feltüntető bevezetés és követi az ún. ítéleti záradék.”¹²⁵³

Az 1973. évi I. törvény már - átvéve a kialakult szakmai gyakorlatot - a 116. § (1) bekezdésében rögzíti, a határozat bevezető és rendelkező részből, indokolásból és keltezésből áll.

A jogtudomány immár a hatályos törvény által egyezően és megerősítve tartja fent álláspontját:

„Mind az ítéletek, mind az ügydöntő végzések – figyelemmel a Be. 116., 163. és 220.§-ára – szerkezetileg négy részből, éspedig

- a) bevezető,
- b) rendelkező részből,
- c) indokolásból és
- d) keltezésből állnak.”¹²⁵⁴

A Be. - átvéve az 1973. évi I. törvény jól bevált rendelkezését, - a 257. § (3) bekezdésében kimondja: a határozat - ha e törvény másképp nem rendelkezik - bevezető részből, rendelkező

1251 A büntető perrendtartás kommentárja összeállította és a magyarázatokat írta: Dr. Molnár László és munkaközössége, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1957. 553. old.

1252 Bírósági határozatok szerkesztése, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1955. 80-81. old.

1253 A büntető eljárás kommentárja, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1967. 1081. old.

1254 Tremmel Flórián: A magyar büntetőeljárás, Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs, 2001. 441. old.

részből, indokolásból és keltezésből áll.

A 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban új Be.) 451. § (1) bekezdése szerint a határozat - ha e törvény eltérően nem rendelkezik - bevezető részből, rendelkező részből, jogorvoslati részből, indokolásból és záró részből áll.

A dolgozat a továbbiakban a büntető ítélet legfontosabb szerkezeti-tartalmi elemeinek fejlődését tekinti át.

3.2. A bevezető rész

Az ítélet egyik legrövidebb szerkezeti eleme. A bevezető rész minden szavának, éppen a tömörsége miatt, igen fontos szerepe van. Dr. Balás Elemér a Bp. rendelkezései alapján a következők szerint foglalta össze a bevezető rész mibenlétét:

Az ítélet feje (bevezető rész, rubrum) alatt az ítéletnek azt a sorrendben első részét értjük, a melyből az eljáró bíróságról s annak tagjairól, a vádló és vádlott, valamint képviselőjének (védőjének) kilétéről, a tárgyalás helyéről és idejéről, s megtartásának módjáról, a tárgyalt bűncselekmény mibenlétéről s arról szerzünk értesülést, hogy a bíróság a tárgyalás eredménye alapján s a vád és a védelem szabályszerű meghallgatása után <ítéletet> hozott.¹²⁵⁵

3.2.1. A fejrész

A bevezető rész elejét, az ún. fejrészt a gyakorlat külön megkülönbözteti. „Az ítélet bevezető része ugyancsak két részre tagolódik: az ún. fejrészre és a tulajdonképpeni bevezető részre. A fejrész az ítéletet hozó bíróság megnevezését, az ügy számát és annak megjelölését tartalmazza, hogy a bíróság az ítéletet „A Népköztársaság nevében!” hozta.”¹²⁵⁶

A bíróság ügyszámának a fejrészben történő feltüntetését sem az első négy eljárásjogi kódex, sem az azokhoz kapcsolódó ügyviteli szabályok egyike nem tartalmazza (a Be. csak 2006. július 1-től, az új Be. viszont igen), de a vizsgált időszak valamennyi mintatára, ítélet nyomtatványa és ítélete tartalmazza ezeket az adatokat.¹²⁵⁷

A bíróság megnevezésének és az ügy számának közvetlenül az ítélet elején való feltüntetésének egyértelműen gyakorlati oki vannak. Nem véletlen, hogy a Bp. hatályossága idején az ítélet

1255 Dr. Balás Elemér i.m. 10-11. old.

1256 A büntető eljárás kommentárja 1081. old.

1257 Dr. Balás Elemér i.m., Iratminták a kir. törvényszékek és a kir. járásbíróságok számára, Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest, 1913.; Iratminták a kir. törvényszékek, a kir. járásbíróságok és a kir. ügyészségek számára, Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest, 1917.; Bírósági határozatok szerkesztése Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1955.; Büntető eljárásjogi iratmintatár KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2002.

nyomtatványokon a bíróság megnevezése és az ügyszám alatt – a főhatalom megnevezése fölött - még az is szerepelt, hogy „A beadványokban erre a számra kell hivatkozni”¹²⁵⁸

A fejrész ezen részének kialakulását minden bizonnyal elősegítette az a körülmény, hogy a jegyzőkönyvben ezen adatok feltüntetése követelmény. Továbbá, az ítélet kiadmányokon viszont fel kellett tüntetni – többek között - a bíróság megnevezését és az elintézés ügyszámát is (123/1973. (IK. 1974.1.) IM utasítás 61.§ (2) bekezdése, 14/2002. (VIII.1.) IM rendelet 38.§ (1) bekezdése).

3.2.2. Főhatalom megnevezése

Az ítélet a főhatalom megnevezésével kezdődik, ezzel kifejezésre juttatva annak az államnak a szuverenitását, amelynek nevében az ítéletet hozó bíróság a tevékenységét folytatja. A vizsgált időszakban a főhatalom megnevezése a következők szerint változott: „Az ítélet feje annak a kijelentéssel kezdődik, hogy az ítélet <Ő Felsége a király nevében> van hozva. Ez kifolyása annak az alaptörvényünknek, a mely szerint a bírói hatalom gyakorlása hazánkban a király nevében történik (1869. évi IV. t.-cz. 2.§.).”¹²⁵⁹

A Bp. 327.§ 1. pontja szerint az ítéletnek tartalmaznia kell: annak kijelentését, hogy Ő Felsége a király nevében van hozva. Az 1920. évi I. törvénycikk 7.§-a szerint a bírói hatalmat a törvény értelmében szervezett bíróságok a törvényhozás további rendelkezéséig **a magyar állam nevében** gyakorolják.

Az 1930. évi XXXIV. évi törvénycikk (Te.) 1.§-a kimondja, hogy a bírói hatalmat az állami bíróságok **a Magyar Szent Korona nevében** gyakorolják.

Az 1945. évi VII. törvénycikk 51.§-a megállapítja, a népbíróság és a Népbíróságok Országos Tanácsa ítéletét „A Magyar Nép Nevében” hozza.

Az 1946. évi I. törvénycikk 18.§-a alapján a bíróságok a bírói hatalmat a köztársaság nevében gyakorolják és ítéleteiket, valamint egyéb ügydöntő határozataikat **„A Magyar Köztársaság nevében”** hozzák.

Az 1949. évi XX. törvény 1. §-a kimondja, Magyarország népköztársaság.

Az 1951. évi III. törvény 82.§ (2) bekezdése szerint a bíróság ítéleteit és ügydöntő végzéseit **„A Népköztársaság nevében”** hozza.

Az 1962. évi 8. tvr. 92.§ (2) bekezdése értelmében a bíróság ítéleteit és ügydöntő végzéseit „A

1258 Iratminták a kir. törvényszékek és a kir. járásbíróságok számára, Grill Károly Könykiadóvállalata Budapest, 1913.; Iratminták a kir. törvényszékek, a kir. járásbíróságok és a kir. ügyészségek számára Grill Károly Könykiadóvállalata Budapest, 1917.

1259 Dr. Balás Elemér i.m. 12. old.

Népköztársaság nevében” hozza.

1972. évi IV. törvény 6. §-ának (3) bekezdése rögzíti, a bíróságok ítéleteiket a Népköztársaság nevében hozzák.

Az 1973. évi I. törvény eredeti szövegének 163. § (1) bekezdése az tartalmazta, a bíróság e törvényben meghatározott esetekben ítélettel, egyébként végzéssel határoz; ítéletét és ügydöntő végzését „A Népköztársaság nevében” hozza.

1989. december hó 11. napjától Magyarország köztársaság.

Az 1973. évi I. törvény 163. § (1) bekezdése 1989. december hó 11. napjától már azt mondja ki, hogy a bíróság e törvényben meghatározott esetekben ítélettel, egyébként végzéssel határoz; ítéletét és ügydöntő végzését **„A Magyar Köztársaság nevében”** hozza.

Az 1997. évi LXVI. törvény 13. § (3) bekezdése is rögzíti, a bíróság ítéletét és az eljárási törvényekben meghatározott egyéb határozatát a Magyar Köztársaság nevében hozza.

A Be. 257. § (2) bekezdése szerint is a bíróság az ítéletét és az ügydöntő végzését **„A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN”** hozza.

A Be. 257. § (2) bekezdését 2011. évi CL. törvény 82. § c, pontja hatályon kívül helyezte (hatálytalan: 2012. január 1-től).

A 17/2014. (XII. 23.) OBH utasítás 2017. január 1. napjától hatályos 27/A. § (3) bekezdése szerint viszont az ügydöntő határozat eredeti példányának és kiadmányainak első oldalán legfelül Magyarország címerét is fel kell tüntetni.

Az új Be. 451. § (2) bekezdése és az 561. § (1) bekezdése sem tartalmazza főhatalom megnevezését.

3.2.3. A bíróság, az ügyszám és a vád tárgyává tett bűncselekmény megnevezése

Az eljáró hatóság és az ügy beazonosításán túl a bíróság és a vád tárgyává tett bűncselekmény megnevezése sokkal nagyobb jelentőséggel bír: „meg kell nevezni az eljáró törvényszéket, mert különben a hatáskör és illetékesség kérdése nem válna azonnal felismerhetővé; továbbá, hogy azonnal szembetűnő legyen a bíróságnak a büntető hatáskörben való eljárása, ki kell tenni, hogy a törvényszék mint büntető bíróság jár el...”¹²⁶⁰

A Bp. hatályossága idején éppen ezen ok miatt vádmódosítás esetén mindkét bűncselekményt meg kellett jelölni a bevezetésben¹²⁶¹, szemben a jelenlegi gyakorlattal, amely szerint az ügy

1260 Indokolás a Bünvádi Perrendtartás törvényjavaslatához, 547. old.

1261 „Ha a vád a főtárgyaláson változott, a végindítványban fenntartott vádat is meg kell jelölni.” Dr. Auer György: Főtárgyalás a törvényszék előtt (A Bp. XVI-XVIII. Fejezete), Athenaum 1930. 130. old.

mindvégig azonos ügyszámon és bűncselekmény(ek) miatt van ugyanazon személyekkel szemben folyamatban, vádmódosítástól függetlenül.

A 2006. évi LI. törvény 116.§-ával módosította a Be. 258. § (1) bekezdésének b, pontját és előírta az ítélet és az ügydöntő végzés bevezető részében a Magyar Köztársaság nevében kijelentést követően a bíróság megnevezésének, a bírósági ügyszámnak, valamint a bírósági eljárás helyének a feltüntetését.

A gyakorlat ebből azt a következtetést vonta le, hogy a fejrészen túl, még egyszer fel kell tüntetni az ügyszámot, holott az a fejrészben már szerepel.

3.2.4. Az eljárás formája, helye, ideje; az ítélethozatal helye, ideje

Az elsőfokú bíróság ítéletét tárgyaláson, vagy nyilvános ülésen hozhatja meg (Be. 355/I-355/S.§ és új Be. 533-542.§). A tárgyalás és a nyilvános ülés helye, ideje nem feltétlenül esik egybe, ezért indokolt azok megkülönböztetése. A tárgyalás és a nyilvános ülés egysége több tárgyalási (ülés-) nap esetén sem csorbulhat, erre a tárgyalás, nyilvános idejének meghatározásakor figyelni kell.

A tárgyalás (ülés) és az ítélethozatal ideje feltüntetésének jelentőségére az alábbi sorok világítanak rá: „ A tárgyalás és az ítélet azonosságának megállapíthatása, a „res judicata” és a „non bis idem” elveihez főzött következtetések megítélésének lehetősége mulhatatlanul szükségessé teszik mind a tárgyalás, mind az ítélethozás helyének és napjának felemlítését. A nap tüzetesen csak akkor van kitéve, ha az év és hó is meg van jelölve.”¹²⁶²

3.2.5. Az eljárás nyilvánossága

A vizsgált időszak mind a hat eljárásjogi kódexe megegyezik abban, hogy az eljárás nyilvánosságához fűződő érdek megkívánja, az ítélet bevezetése tartalmazza, ténylegesen megvalósult-e ezen eljárási alapelv. Amennyiben mégis zárt tárgyalást, ülést tartottak, úgy annak a zárt tárgyalás, zárt elrendelésekor, illetve az ítéletben is okát kell adni. A Bp. a jelenlegi szabályozáson túlmenően további elemekkel gazdagította az ítélet bevezetését: Bp. 327.§ 1. bekezdésének 2-3-4-5. pontja szerint az ítéletnek tartalmaznia kell:

- az eljáró törvényszéknek megnevezését és annak, mint büntető bíróságnak megjelölését, továbbá mind a főtárgyalás, mind az ítélethozás helyét és napját és annak felemlítését, hogy a főtárgyalás nyilvános volt-e vagy sem, és hogy a vád és a védelem meg volt hallgatva;
- a főtárgyalásban és az ítélethozásban részt vett ítélő bírácnak, a vád képviselőjében eljáró köz- vagy magánvádlónak, esetleg az utóbbi képviselőjének, a védőnek és a jegyzőkönyvvezetőnek

¹²⁶² Balogh Jenő dr. - Edvi Illés Károly dr., - Vargha Ferencz: A bűnvádi perrendtartás magyarázata, Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése 1989. 372. old.

nevét;

- a vádlott nevét;

- a vádlott személyes viszonyainak (133.§ első bekezdés) elősorolását, kivéve azt, hogy volt-e büntetve vagy sem.

A főtárgyalásban és az ítélethozásban részt vett ítélő bírának, a vád képviselőjének, a védőnek a jegyzőkönyvvezetőnek nevét és a vádlott nevét a Bp. az eljárás törvényességének további biztosítékaként határozta meg. Az esetleges elfogultság megállapíthatóságán túl a nevek mellett a hivatali állás feltüntetésével az eljárás jogszerűségét kívánták biztosítani.

A vád és a védelem meghallgatása feltüntetésének a tényalapját megkivánták, és a valós tény feltüntetésével is kidomborították az eljárás kontradiktóriusságát.

Dr. Balás Elemér "A bünvádi ítéletek szerkesztése" című szakkönyvében azt javasolja, hogy a vádlott megnevezését, személyi viszonyainak feltüntetését azért helyezték a bevezetésbe, mivel annak a rendelkező részben feltüntetése túlságosan nehézkessé tenné a rendelkező részt.

A gyakorlat és a hivatalos álláspont azonban ezt soha nem fogadta el, a vádlott személyi adatait mindig a rendelkező rész elején tüntette fel.

Az 1930. évi XXXIV. törvénycikk (a továbbiakban Te.) 112.§-a azonban szakít a bevezetés ezen körülményes, de kétségkívül tiszteletreméltó elemeivel és kimondja: az ítéletben mellőzni kell oly körülmények leírását, amelyek a főtárgyalási jegyzőkönyvből vagy egyéb iratokból úgyis megállapíthatók, s oly körülményeknek leírását, amelyeknek az ügy lényege szempontjából nincs jelentőségük. Ehhez képest: A Bp. 327.§-a 1. bekezdésének 2. pontja helyébe az alábbi 2. pontban foglalt rendelkezés lép: 2. az eljáró törvényszék megnevezését és annak mint büntetőbíróságnak megjelölését, továbbá annak felemlítését, hogy a főtárgyalás nyilvános volt-e vagy sem; A Bp. 327.§-a 1. bekezdésének 3. pontja és 2. bekezdésének a, pontja hatályát veszti.

1951. évi III. törvény tovább egyszerűsíti a bevezetést és annak tartalmát a 183.§ (2) bekezdése a következőkben határozza meg: a bevezetés az eljáró bíróság megnevezését, a tárgyalás helyét és idejét, valamint azt tartalmazza, hogy az ítélet alapjául szolgáló tárgyalás nyilvános vagy zárt volt-e.

Az 1962. évi 8. számú tvr. ugyanezt az elvet követi (230.§ (2) bekezdése). Az 1973. évi I. törvény nem szabályozza a bevezetés tartalmát, de tovább folytatta a korábbi gyakorlatot. A Be. eredeti szövege 258.§ (1) bekezdése ismét a korábbiakkal egyezően határozta meg a bevezetés elemeit, azokat csak a 2006. évi LI. törvény bővítette az ügyszámmal, amit az új Be. is átvett (451.§ (2) bekezdés b., pontja).

4. A RENDELKEZŐ RÉSZ

4.1. Személyi adatok

Az ítélet rendelkező részében a vádlott neve után feltüntetendő személyi adatok körét a Bp. 133.§. 1. bekezdése határozta meg: az első kihallgatás kezdetén megkérdezendő a terhelttől a neve, kora, vallása, szülő- és lakóhelye, honossága, foglalkozása, családi állapota, vagyoni és katonai szolgálati viszonyai, továbbá volt-e már büntetve és ha igen, hol, mikor és mi miatt?

Fontos, és a későbbi korok gyakorlatával szemben-álló vívmány volt, hogy nem volt helye a vádlott büntetett-büntetlen előéletének és előzetes fogvatartására vonatkozó adatoknak az ítélet indokolását megelőzően (így a bevezetésében) való feltüntetésének. Ezt a következőkkel magyarázták: „Annak, hogy a javaslat eredeti álláspontjával szemben a képviselőház igazságügyi bizottságának jelentése folytán a törvény az előélet megemlítését az ítélet fejében mellőzni rendelte: oka az, hogy bűnösre szóló ítélet esetén az előélet – mint súlyosító vagy enyhítő körülmény – amúgy is megemlítésre és méltatásra fog találni az ítélet indokolásában (B.P.328.§.2.bek.), fölmentő ítélet esetén pedig a vádlott büntetett előéletének nyilvánosságra hozása méltatlanul sújtaná a vádlottat s magán a fölmentő ítéletnek a rehabilitáló hatásán rontana.”¹²⁶³

Az 1951. évi III. törvény nem szakít a Bp. ezen ítéletszerkesztési gyakorlatán, de a vádlott személyi adatainak körét megváltoztatja. Az 1951. évi III. törvény 184.§ (1) bekezdésének a., pontja szerint az ítélet rendelkező részének tartalmaznia kell a terhelt személyi adatait: név, születési idő és hely, lakóhely, foglalkozás, állampolgárság, családi és kereseti, illetőleg vagyoni viszonyai, szüleinek neve, volt-e már büntetve és ha igen mikor, hol és mi miatt (1951. évi III. törvény 94.§ (1) bekezdése). A büntetett előéletre vonatkozó rendelkezés lényegében az erkölcsi bizonyítvány adatainak feltüntetését jelentette.

Ezen adatokon túlmenően ekkortól kezdődően az előzetes fogvatartásra vonatkozó adatokat is szerepeltették: „Jól bevált ítéletszerkesztési gyakorlat, hogy a rendelkező részben az egyes vádlottak neve előtt feltüntetjük, hogy az illető szabadlábban van-e, vagy pedig mióta van, illetve mettől-meddig volt előzetes letartóztatásban.”¹²⁶⁴

Az 1962. évi 8. számú tvr. finomított a személyi adatok körén, a 231.§ (1) bekezdés a., pontja szerint az ítélet rendelkező részének tartalmaznia kell a terhelt személyi adatait a 117.§ (1) bekezdése szerint; a terhelt büntetlen vagy büntetett előéletére csupán utalni kell.

Az 1973. évi I. törvény a vádlott rendelkező részben feltüntetendő személyi adatait több jogszabályhelyben határozza meg: a 220. § (1) bekezdés a., pontja kimondja, az ítélet rendelkező része

¹²⁶³ Dr. Balás Elemér i.m. 22. old.

¹²⁶⁴ Bírósági határozatok szerkesztése 82. old.

tartalmazza a vádlott előzetes fogvatartására vonatkozó adatokat. A 116. § (2) bekezdése rögzíti az ügydöntő és az őrizetbe vételről, az előzetes letartóztatásról, az ideiglenes kényszergyógykezelésről, valamint a lakhelyelhagyási tilalomról rendelkező határozat - ha nem foglalták jegyzőkönyvbe - tartalmazza a terheltnek a 87. § (1) bekezdésének a) pontjában felsorolt személyi adatait is.

Az 1973. évi I. törvény 87.(1) bekezdésének eredeti szövege szerint a hatóság köteles a terheltet részletesen kihallgatni. A kihallgatás kezdetén a terhelttől meg kell kérdezni a nevét, születési helyét és idejét, anyja nevét, lakóhelyét és személyi igazolványának számát, továbbá hogy volt-e már büntetve vagy sem; 1979. július hó 1. napjától a 87. § (1) bekezdésének a. pontjából hatályon kívül helyezték a büntetett előéletre vonatkozó adatot.

1988. január hó 1. napjától a 87. § (1) bekezdésének a., pontja nem a terhelt személyi igazolványának a számát, hanem a személyi számát tünteti fel.

Az 1996. évi XX. törvény értelmében ugyanakkor 1996. szeptember hó 1. napjától nem szerepelhet bírósági ítéletben a terhelt személyi száma.

A Be. tette egyértelművé a szabályozást, amikor a 258. § (2) bekezdésének a., és b., pontjában kimondta: az ítélet és az ügydöntő végzés rendelkező része tartalmazza a vádlott előzetes fogvatartására vonatkozó adatokat, a vádlott nevét és személyi adatait.

A személyi adatok köre a 117. § (1) bekezdése szerint a terhelt neve, születési ideje és helye, anyja neve, lakóhelyének és tartózkodási helyének lakcíme, a személyazonosító okmánya száma és az állampolgársága.

Az előzetes fogva tartáson kívül a további személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések időtartamának a rendelkező részben való feltüntetését a Be. nem szabályozza az ítélet elemeként, ugyanakkor annak feltüntetését a gyakorlat szükségesnek tartotta.¹²⁶⁵

Az új Be. szintén csak az előzetes fogva tartásra vonatkozó adatokat tekinti a rendelkező rész elemének (561.§ (2) bekezdés a., pont).

4.2. A bűncselekmény megnevezése és a tett-leírás

A felelősségre vonás alapjául szolgáló bűncselekmény megnevezését a Bp. egyedülálló módon valósította meg. A vádlott elítélése esetében az ítélet rendelkező részének még tartalmaznia kell a Bp. 327.§ (2) bekezdése szerint:

a., megjelölését annak a bűncselekménynek, melyben a bíróság a vádlottat bűnösnek találta, a

¹²⁶⁵ Dr. Kovács István: Határozatszerkesztés a büntetőeljárásban OITH Magyar Bíróképző Akadémia (Elvi és módszertani kérdések) 33. old.

megkülönböztetésre, valamint az alkalmazott büntetési tétel alapjául szolgáló körülményeknek kiemelésével;

b., a bűncselekményeknek törvény szerint való minősítését.

„Vagyis tehát: elő kell adnunk magukat a történeteket, az eseményt annak hely-, idő-, módbeli körülményivel együtt, még pedig az alkalmazott büntető törvényszakasz terminológiájának a felhasználásával.”

„Ezek után annak kell kifejezést adni, hogy a bíróság az általa megállapított cselekményben (factumban) bűncselekményt (deliktumot) lát, a mit az által juttat kifejezésre, hogy a vádlottat <bűnössé nyilvánítja> ebben mindjárt meg is jelölendő bűncselekményben.”¹²⁶⁶

A tett leírásával azt kívánták elérni, hogy az ítélet elolvasásával rögtön meg lehessen állapítani, hogy az ítélet nem terjeszkedett-e túl a vádon és teljesen kimerítette-e azt.

A jogszabályi megjelölése során a minősítést követően feltüntették az elkövetői és elkövetési alakzatokat, sőt a büntetés kiszabását enyhítő jogszabályhelyet is felhívták.

„Az idézés sorrendje a logicus egymás-utánnak megfelelő akkor lesz ha először az illető bűncselekményt meghatározó ... , azután az azt büntette vagy vétségge nyilvánító ..., majd a részesség nemét vagy a kísérletet jelző ..., végül az enyhébb beszámítást rendelő ... vagy correctionalisáló ... §-okat soroljuk fel.”¹²⁶⁷

A Bp. a fenti kettős megoldással (bűncselekmény kifejezése és törvényhelyek megjelölése) biztosította a bűncselekmény minősítésének félreérthetetlen megjelölését.

A korábban már említett Te. 112.§-a szerint az ítéletben mellőzni kell oly körülmények leírását, amelyek a főtárgyalási jegyzőkönyvből vagy egyéb iratokból úgyis megállapíthatók, s oly körülményeknek leírását, amelyeknek az ügy lényege szempontjából nincs jelentőségük. Ezért a Bp. 327.§-a 2. bekezdésének a, pontját, azaz a tett-leírást hatályon kívül helyezte.

AZ 1951. évi III. törvény több ponton is szakít a Bp. ítéletszerkesztési hagyományaival. Az 1951. évi III. törvény 184.§ (1) bekezdésének a, és b, pontja kimondja ugyanis, hogy az ítélet rendelkező részének tartalmaznia kell az ítélet tárgyául szolgáló bűncselekmény megjelölését és a terhelt bűnösnek kimondását vagy felmentését. A (4) bekezdés szerint az ítéletet tömören és világosan kell megfogalmazni. A bűncselekmény megjelölésére és az egyéb ítéleti rendelkezések alapjául szolgáló jogszabályokra nem a rendelkező részben, hanem az indokolásban kell utalni.

„Az ítélet áttekinthetőségét és világosságát mozdítja elő a törvény azzal, hogy a bűncselekmény

1266 Dr. Balás Elemér i.m.33-34. old.

1267 Dr. Balás Elemér i.m. 39. old.

megjelölésére, a kiszabott büntetés meghatározására és egyéb ítéleti intézkedésre alapot adó jogszabályokat a rendelkező részből az indokolási részbe utalja.”¹²⁶⁸

Az 1951. évi III. törvény viszont ezzel a megoldással a Bp-nek a rendelkező részben alkalmazott félreérthetetlen minősítési megoldását tönkretette és nem talált helyette általánosan alkalmazható jó megoldást.

„Az ítélet rendelkező részében nem a vonatkozó §-ok feltüntetésével, hanem tartalmilag jelöljük meg az ítélet tárgyául szolgáló bűncselekményeket. Ez olykor nem könnyű feladat, mert egyes bűncselekményeknek nincs általánosan elfogadott, mindenki által ismert fogalommegjelölése. Ilyenkor csak bonyolultabb körülírással jelölhetjük meg az illető büntettet.”¹²⁶⁹

Az 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet - az 1961. évi V. törvény egységes büntett fogalmára is figyelemmel - az 1951. évi III. törvény szabályozását vette át. A 231.§ (1) bekezdésének b, és c, pontja kimondja, az ítélet rendelkező részének tartalmaznia kell az ítélet tárgyául szolgáló *büntett* megjelölését és a terhelt bűnösnek kimondását vagy felmentését. A (4) bekezdés változtatlanul rögzíti, hogy a *büntett* megjelölésének és az egyéb ítéleti rendelkezéseknek alapjául szolgáló jogszabályokra nem a rendelkező részben, hanem az indokolásban kell utalni.

A Legfelsőbb Bíróság a bűncselekmények egységes megnevezése érdekében összeállítást készített a büntettek megnevezéséről, amelyet a Bírósági Határozatok 1963/6. számában tett közzé. Mivel az 1961. évi V. törvény rendszerében minden bűncselekmény büntett, ezért a rendelkező részben a bűncselekmény meghatározásakor nem kell külön kiírni a büntett szót.

A büntettek megnevezésénél követni kell a Btk. megjelölését, a minősített esetek körülírásánál pedig a rövid, szabatos, de kifejező megjelölésre kell törekedni.

Az 1971. évi 28. számú törvényerejű rendelet viszont ismét bevezette a büntett-vétség bűncselekményi megjelölést. Az egyes bűncselekmények megnevezésekor így mellőzhetetlenné vált ennek a feltüntetése.

A Legfelsőbb Bíróság ezért a fenti összeállítást módosította és az a Bírósági Határozatok 1972/2. számában meg is jelent.

Az 1978. évi IV. törvény elfogadása miatt az addig irányadó és a bűncselekmények megnevezéséről szóló összeállítás helyett újak a kidolgozása vált szükségessé.

A Legfelsőbb Bíróság emiatt meghozta BK 1. számú állásfoglalását, amely a Bírósági Határozatok 1979/1. számban jelent meg és 1979. július hó 1. napjától lépett hatályba.

1268 1951. évi III. törvény miniszteri indokolásának IX. fejezete

1269 Bírósági határozatok szerkesztése 82. old.

A BK 1. számú állásfoglalást időközben a 118., a 152. és a 169. számú állásfoglalások módosították.

A Be. 258. § (2) bekezdésének d, pontja szerint az ítélet és az ügydöntő végzés rendelkező része tartalmazza a bűncselekmény, továbbá az elkövetői és elkövetési alakzat megjelölését.

A 2013. július 8. napjától hatályos 61. BK vélemény véglegesen megoldotta a bűncselekmények bírósági határozatban történő megnevezésének kérdését.

5. A JOGORVOSLATI RÉSZ

A bírósági határozat részeként a hat eljárásjogi törvény közül kizárólag az új Be. szabályozza a jogorvoslati részt (451.§ (1) bekezdése).

A vizsgált kódexek a tárgyalás eredményének tekintik az ítéletet, és a tárgyaláson pedig főszabály szerint minden jogorvoslatra jogosult személy jelen van, ezért az ítéletnek a jogorvoslatra vonatkozó tájékoztatást tartalmazni nem kell (hiszen az a tárgyaláson elhangzott és azt a jegyzőkönyv tartalmazta).

A vádlott tárgyalásról való távolmaradásának hagyományosan szűk lehetőségei (ismeretlen helyen tartózkodó (Be. 530.§), külföldön tartózkodó terhelt (Be.532.§), biztosíték letétbe helyezése-Be. 586.§) mellett a Be. 2011. március 1-től módosított 279.§ (3) bekezdése jelentősen kitérítette.

Az új Be. 430.§-a tovább tágítja a vádlottnak a tárgyaláson való jelenlétéről lemondás lehetőségét (már nem a bíróságnak kell felajánlania).

Az új Be. 451.§ (4) bekezdése a jogorvoslati részt ezért szabályozza akként, ha a határozatot kézbesítés útján közlik, a jogorvoslati rész tartalmazza azt, hogy a határozat ellen van-e helye jogorvoslatnak, és azt az eljárás mely résztvevője, hol és milyen határidőn belül terjesztheti elő.¹²⁷⁰

6. AZ INDOKOLÁS

Dr. Finkey Ferencz szerint az indokolás az, ami meggyőzi a feleket, a közönséget és a felsőbb bíróságokat az ítélet alaposágáról s helyességéről, s ami biztosítékot nyújt az iránt, hogy a bíróság nem önkényesen, nem pusztán a rokonszenv, vagy ellenszenv alapján hozta meg ítéletét, hanem az ügynek beható, gondos megfigyelése, lelkiismeretes tanulmányozása után

1270 Az ítélet rendelkező részével összefüggésben a jelenleg hatályos rendelkezéshez képest a törvény érdemben változtat annak rögzítésével, hogy ha az ügydöntő határozatot kézbesítés útján közlik, az ügydöntő határozat rendelkező részének tartalmaznia kell a jogorvoslati jogra vonatkozó tájékoztatást. (az új Be. Indokolása az 561.§-hoz)

és a büntető törvények alapos ismeretével és azok igazságos alkalmazásával.”¹²⁷¹

Az indokolásban a bíróság önmagát ellenőrzi abból a szempontból, hogy döntése megfelel-e a törvény rendelkezéseinek. Ha az indokolás tényállása hű képe a főtárgyaláson történteknek, és ha e tényállásból logikai okszerűséggel következik a jogi álláspont, akkor az ítélet sem lehet törvénytörő, vélte dr. Auer György.¹²⁷²

A vizsgált időszakban keletkezett hat eljárásjogi kódex mindegyike az ítélet egyik fő és egyben kötelező részeként tartotta számon az indokolást (lásd Bp. 77.§. 3. bekezdése, 1951. évi III. törvény 82.§ (3) bekezdése, 1962. évi 8. számú tvr. 231.§ (3) bekezdése, 1973. évi I. törvény 163. § (3) bekezdése, a Be. törvény 258.§ (3) bekezdése és az új Be. 561.§ (3) bekezdése). Megegyeznek abban is, hogy az indokolást három részre, 1. tényállás, 2. ténybeli indokolás és 3. jogi indoklásra osztják.

Az indokolásnak három részét lehet megkülönböztetni s kívánatos külön tartani ..., ezek: 1. a tényálladék megállapítása, 2. azoknak a bizonyítékoknak felsorakoztatása, melyek a bíróságban a tényálladékot tekintőleg meggyőződést ébresztettek és 3. a törvényes fogalom alá történt szubszumció, azaz a minősítés jogi okainak egybefoglalása.”¹²⁷³

Eltérés közöttük ezen három rész további alrészekre bontásában, azok tartalmi-alaki elemeinek meghatározásában van.

A Bp. 328.§-a szerint az ítélet indokolásában ki kell fejteni, hogy a bíróság mely tényeket és mily okokból tart bebizonyítottaknak vagy be nem bizonyítottaknak; továbbá felsorolandók azok az okok, melyek a jogi kérdésnek eldöntésénél, illetőleg a főtárgyalás során tett, de elutasított indítványok felett való határozat hozásánál irányadók voltak.

Elítélés esetében tüzetesen megjelölendők a súlyosító és az enyhítő körülmények, és különösen azok, melyek az 1878. évi V. t. cz. 92.§-ának alkalmazására vezettek.

Az 1951. évi III. törvény 184.§ (3) bekezdése rögzíti, hogy az ítélet indokolásában elő kell adni a bíróság által megállapított tényeket és ki kell fejteni, hogy a bíróság azokat miért fogadta el valóknak, elő kell adni továbbá azokat az okokat, amelyek a bíróságot az ítéleti rendelkezésre indították. Ha a bíróság ténymegállapítása vagy döntése alapjául a szakértő véleményét nem fogadja el, ennek okát mindig részletesen ki kell fejteni. Az indokolásban elő kell adni azokat az okokat is, amelyek a tárgyalás során a bizonyítás kiegészítése iránt tett, vagy egyéb lényeges kérdésben előterjesztett indítványok elutasításának alapjául szolgáltak.

A (4) bekezdés alapján az ítéletet tömören és világosan kell megfogalmazni. A bűncselekmény

1271 Dr. Finkey Ferencz i.m. 52.old.

1272 Dr. Auer György i.m.135. old.

1273 Dr. Angyal Pál: A magyar büntető eljárásjog tankönyve I-II. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Budapest, 1917. 115. old.

megjelölésére és az egyéb ítéleti rendelkezések alapjául szolgáló jogszabályokra nem a rendelkező részben, hanem az indokolásban kell utalni.

Az 1962. évi 8. számú tvr. 231.§ (3) és (4) bekezdése szerint az ítélet indokolásában elő kell adni a bíróság által megállapított tényeket, ezek között azt is, hogy a terhelt mikor, hol és mi miatt volt büntetve, és ki kell fejteni, hogy a bíróság azokat miért fogadta el valóknak, elő kell továbbá adni azokat az okokat, amelyek a bíróságot az ítéleti rendelkezésekre indították. Ha a bíróság ténymegállapítása vagy döntése alapjául a szakértő véleményét nem fogadja el, ennek okát mindig részletesen ki kell fejteni. Az indokolásban elő kell adni azokat az okokat is, amelyek a tárgyalás során a bizonyítás kiegészítése iránt tett vagy egyéb lényeges kérdésben előterjesztett indítványok elutasításának alapjául szolgáltak.

Az ítéletet tömören kell megfogalmazni. A büntett megjelölésének és az egyéb ítéleti rendelkezéseknek alapjául szolgáló jogszabályokra nem a rendelkező részben, hanem az indokolásban kell utalni.

A Kommentár adott alapos útmutatást az indokolás szerkezetéről:

- a tényállás, (ide értendő valamely korábbi ügyben alkalmazott próbára bocsátás megszüntetése esetén az azt alkalmazó határozatban leírt tényállás átvétele is)
- bizonyítékok ismertetése
- a vád ismertetése
- a bűnösség megállapításának és a cselekmény jogi minősítésének indokolása
- a büntetés kiszabásának indokolása
- az ítélet egyéb rendelkezéseinek, valamint a tárgyaláson előterjesztett bizonyításkiegészítési indítványok elutasításának indokolása.¹²⁷⁴

„Az ítélet indokolását úgy kell felépíteni, hogy először meg kell állapítani a tényállást, amit a bizonyítékok mérlegelésének, a jogi indokolásnak, majd a büntetés kiszabás és az ítélet egyéb rendelkezéseinek indoklása követ.”¹²⁷⁵

Az 1973. évi I. törvény 163. § (4) bekezdése röviden fogalmaz: a határozat indokolása - ha e törvény másként nem rendelkezik - tartalmazza a tényállást, és a bizonyítékok értékelésével számot ad arról, hogy a bíróság azt miért állapította meg; kifejti a határozat rendelkezéseinek indokait, és megjelöli az azok alapjául szolgáló jogszabályokat.

¹²⁷⁴ Büntetőeljárás jog Kommentár a gyakorlat számára, 583. old.

¹²⁷⁵ Dr. Kovács István i.m. 136. old.

A Be. 258. § (3) bekezdése viszont igen részletes szabályozást ad:

Az ítélet és az ügydöntő végzés indokolása összefüggően tartalmazza

a) a vádra történő utalást, a vádirat szerinti jogi minősítést, szükség esetén a vádirati tényállás lényegének ismertetését,

b) a vádlott személyi körülményeire vonatkozóan megállapított tényeket, a vádlott korábbi büntetéseire vonatkozó adatokat,

c) a bíróság által megállapított tényállást,

d) a bizonyítékok számbavételét és értékelését,

e) a bíróság által megállapított tényállás szerinti cselekmény jogi minősítését, büntetés kiszabása, intézkedés alkalmazása, illetőleg ezek mellőzése esetén e döntés indokolását, az alkalmazott jogszabályok megjelölésével,

f) a határozat egyéb rendelkezéseinek és az indítványok elutasításának indokolását, az alkalmazott jogszabályok megjelölésével.

Az új Be. 561. § (3) bekezdése hasonlóan részletes szabályozást tartalmaz:

Az ügydöntő határozat indokolása tartalmazza

a) a vádra történő utalást, a vád szerinti minősítést, szükség esetén a vádirati tényállás lényegének ismertetését,

b) a vádlott személyi körülményeire vonatkozóan megállapított tényeket, a vádlott korábbi büntetéseire vonatkozó adatok közül azokat, amelyek a határozat meghozatalakor jelentőséggel bírtak,

c) a bíróság által megállapított tényállást,

d) azoknak a bizonyítékoknak a megjelölését, amelyekre a bíróság a döntését alapozta, valamint annak rövid indokolását, hogy a bíróság a tényállás megállapításánál milyen bizonyítékokat és miért vagy miért nem fogadott el,

e) a bíróság által megállapított tényállás szerinti cselekmény minősítését,

f) a határozat egyéb rendelkezéseinek és az indítványok, így különösen a bizonyítási indítványok elutasításának indokolását, az alkalmazott jogszabályok megjelölésével.

Az új Be. 562. § (2)-(6) bekezdése a korábbi kódexekhez képest nívumként tartalmazza az egy-

szerűsített indokolású - kizárólag a jogorvoslattal érintett érintett részre koncentráló - fellebbezett ítélet lehetőségét.

6.1. A tényállás

„Mint teljesen feleslegest, mellőznünk kell tehát a panasz tartalmának előadását s az indokolást már az első mondatában mindjárt annak a kifejtésével kell kezdenünk, hogy *mily tényállást fogadott el bizonyítottnak a bíróság?*¹²⁷⁶

Különbséget kell tennünk a rendelkező rész tett-megállapítása és az indokolás tényállása között. A rendelkező részi tett-megállapítás, leírás a törvényes minősítés alapjául szolgáló körülmények kiemelésével, jogi szakszavakkal történt (pl. eltulajdonította) „Az indokló rész ténybeli indokolása pedig jogi műszavak használata nélkül adja elő a történt eseményt, mindazonáltal úgy, hogy az előadásnak bár köznapi kifejezéseiből a megállapított bűncselekménynek minden egyes törvényes ismertető jele felismerhető legyen ...”¹²⁷⁷ (pl. elvett és magával vitte azért...).

A történeti tényállás szerkesztésének ezen követelménye az eltelt 117 év alatt sem változott:

„A tényállásból ki kell tűnnie, hogy bűncselekmény valósult meg, az a büntető törvénynek a jogi indokolásában felsorolt melyik rendelkezés alá esik, és hogy a vádlott követte el.” „A tényeket nem lehet a törvény szavaival leírni.”¹²⁷⁸

Az 1951. évi III. törvény a Bp. ítéleti tényállás fogalmát kibővíti és a tényállást két részre osztja:

A, az elkövető egyéniségét, osztályhelyzetét stb. – általában a személyi társadalomra veszélyességét meghatározó legfontosabb adatok tömör felsorolása,

B, az elkövetett tett(ek), cselekmények leírása.¹²⁷⁹

„A tényállás – a helyesen megszerkesztett ítéletben – két részre, a személyi és történeti tényállásra tagozódik.”¹²⁸⁰

Az ítéleti tényállás ezen kettős szerkezetét az 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet és az 1973. évi I. törvény ítéletszerkesztési gyakorlata is átvette és mindhárom kódexnél tényállást a vádiratra történő rövid utalás követte.

A Be. szakított az évtizedes gyakorlattal és a vádra történő utalást, a vádirat szerinti jogi minősítést, szükség esetén a vádirati tényállás lényegének ismertetését a vádlott személyi körülményeire vonatkozóan megállapított tényeket, a vádlott korábbi büntetéseire vonatkozó adatokat,

1276 Dr. Balás Elemér i.m. 84. old.

1277 Dr. Balás Elemér i.m. 86. old.

1278 Bírósági határozatok szerkesztése, 92. old.

1279 A büntető eljárás kommentárja, 1095. old.

1280 Dr. Arányi György i.m. 93. old.

a bíróság által megállapított tényállást megelőzően szerepelteti az indokolásban (258.§ (3) bekezdés a-b-c, pontjai).

A Be. ezen újítása nem csak az indokolásnak az időrendiség miatti átrendezését, hanem - a Be. 258.§ (3) bekezdésének a., pontjára figyelemmel - logikai átcsoportosítást is jelent, azaz a tényállásnak - a vádlott személyi adatai és a történeti tényállás mellett - a vádirattal való bővítését is.

Az új Be. a már kialakult szabályozást megtartva, - az időközben kialakult gyakorlatnak megfelelően - az 561. § (3) bekezdése szerint a tényállást tovább bővíti szükség esetén a vádirati tényállás lényegének ismertetésével, de vádlott korábbi büntetéseire vonatkozó adatok közül csak azokra azokat, amelyek a határozat meghozatalakor jelentőséggel bírtak.

6.2. Ténybeli indokolás

Az ítélet alapjául elfogadott tényállás indokolása a ténybeli indokolás. A ténybeli indokolás lényegével kapcsolatosan mind a hat kódex egységes álláspontot képvisel.

A tényállást „A tényállást megalapozó bizonyító eszközök felsorolása, az ellentétes tartalmú bizonyító eszközök értékelése, az elfogadottak indokolása.”¹²⁸¹ követi.

„Az indokolásban meg kell állapítani azokat a tényeket, amelyek az ítéleti döntések alapjául szolgáltak és részletezni kell, hogy ezek a tények milyen alapon nyertek megállapítást.”¹²⁸²

A Bp-nek a ténybeli indokolás szerkesztésére vonatkozó eredeti álláspontja szerint „Az indokolás, a nélkül, hogy a törvény erről rendelkezne, természetesen elkülönítendő a rendelkező résztől és tartalmilag is függetlenítendő a bűnper egyéb iratától. Nem engedhető meg tehát, hogy az indokolás olyan formában utaljon valamely iratra, hogy az előbbi tartama csak az utóbbival való egybevetés után legyen megállapítható”¹²⁸³

A 42.100/1914. I.M. számú rendelet (a továbbiakban Jüsz.) 171.§.1. bekezdése és a 42.200/2014. I.M. rendelet (a továbbiakban Tüsz.) 150.§.1. bekezdése is ezt az elvárást erősíti: A határozatot olyképp kell írásba foglalni, hogy az önmagában teljes legyen. Oly utasításnak, hogy egyes részeit más iratból kell átvenni, nincs helye.

A Tesz. 112.§-a viszont változtatott ezen a gyakorlaton: az ítéletben mellőzni kell oly körülmények leírását, amelyek a főtárgyalási jegyzőkönyvből vagy egyéb iratokból úgyszólván megállapíthatók, s oly körülményeknek leírását, amelyeknek az ügy lényege szempontjából nincs jelentősége. Ehhez képest:

1281 1951. évi III. törvény miniszteri indokolásának IX. fejezete

1282 Dr. Auer György i.m.136. old.

1283 A büntető eljárás kommentárja Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1967. 1096. old.

A Bp. 327.§-a 1. bekezdésének 3. pontja és 2. bekezdésének a, pontja hatályát veszti;

A Bp. 328.§-ának 1. bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

Az ítélet indokolásában elő kell adni a tényállást, de nem kell ismertetni a tanúk vallomásait, a szakértők leleteit és véleményét, sem a bizonyítékul használt okiratok tartalmát. Ki kell fejteni továbbá megfelelő esetben, hogy miért nem tulajdonított bizonyító erőt a bíróság valamely bizonyító eszköznek. Azt, hogy a tényállást mely bizonyítékok alapján állapította meg a bíróság, rendszerint elegendő a tanúk vagy szakértők nevére, avagy az okiratokra való utalással jelezni. Ha azonban a ténykérdés bonyolult, részletesen ki kell fejteni, hogy a bíróság milyen okból tartja bebizonyítottnak a tényállást. Minden esetben fel kell sorolni ezenfelül azokat az okokat, melyek a jogi kérdésnek eldöntésénél, illetőleg a főtárgyalás során tett, de elutasított indítványok felett való határozat hozásánál irányadók voltak.

A Tesz-nek a ténybeli indokolással kapcsolatos szabályozásának érdemét az új Be. Kivételével valamennyi későbbi eljárásjogi kódex átvette.

„A bizonyítékok értékelésének módja és terjedelme attól függ, hogy a bizonyítási eljárás adatai egybehangzóak-e és összhangban vannak-e a terhelt nyilatkozatával.” A vádlott beismerése esetén „...elégészes, ha az indokolás utal a terhelt beismerő vallomásra és felsorolja azokat a bizonyítékokat (tanúk, szakértő nevét, okiratokat), amelyekre a bíróság a tényállást alapította.”¹²⁸⁴

A ténybeli indoklás a bizonyítékok értékelését az ítéletszerkesztési gyakorlat töretlenül a vádlott védekezésének összefoglalásával kezdi, majd az egyéb bizonyítékok ismertetésével és értékelésével folytatja.

A Be. 258.(3) bekezdés d., pontjával szemben, amely *a bizonyítékok számbavételét és értékelését* írja elő, az új Be. 561.§ (3) bekezdés d., pontja viszont azoknak *a bizonyítékoknak a megjelölését*, amelyekre a bíróság a döntését alapozta, valamint annak *rövid indokolását*, hogy a bíróság a tényállás megállapításánál milyen bizonyítékokat és miért vagy miért nem fogadott el teszi kötelezővé.

Az új Be. Indokolása szerint az ügydöntő határozat indokolásának tartalmi elemei közül a törvény – a bizonyítást és az indítványhoz kötöttséget érintő újítás tükrében – a bizonyítékok számbavétele és értékelése helyett, koncentráltabban azt rögzíti, hogy az indokolásnak azon bizonyítékok megjelölését kell tartalmaznia, amelyekre a bíróság a döntését alapozta, valamint annak rövid indokolását, hogy a bíróság a tényállás megállapításánál milyen bizonyítékokat és miért fogadott el vagy vetett el. Mindezekre tekintettel tartalmi szinten nem hogy szükségtelen, de kifejezetten kerülendő az egyes bizonyítékok perkivonatszerű megisméltése az ítéletben. A

1284 Bírósági határozatok szerkesztése 93.old. és dr. Arányi György i.m.

bíróságnak a bizonyítékként értékelt vagy az értékelésből kirekesztett bizonyítási eszközt az ítéletében megjelölnie kell, számadási kötelezettséggel annak elfogadásával, kirekesztésével vagy elutasításával összefüggésben tartozik, indokait ebben a körben kell kifejtene.

A bizonyítás kiegészítése iránti indítványok elutasításának indoklását az 1951. évi III. törvény, az 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet és eleinte az 1973. évi I. törvény által kialakított ítéletszerkesztési gyakorlat is az indokolás legvégére helyezte.

Az idő előrehaladtával azonban a bizonyítás kiegészítése iránti indítványok elutasításának indoklása a ténybeli indoklás részbe, a bizonyítékok értékelését követően került feltüntetésre.¹²⁸⁵

6.3. Jogi indokolás

„A bíróság a jogi indokolásában a cselekmény jogi értékeléséről kialakított álláspontjáról ad számot.”¹²⁸⁶

„Az ítélet indokolásának ... ki kell térnie a jogi indokolásra. Ennek keretében a bíróság a tényállásban rögzített cselekményt az anyagi jog szabályai szerint minősíti, és indokát adja annak, hogy az esetleges elhatárolási problémákat miként oldotta fel. Az indokolásnak a döntés alapját adó jogszabályok, jogszabályhelyek pontos megjelölését is tartalmaznia kell.”¹²⁸⁷

„Ha a bűnösség megállapítása és a büntett minősítése a váddal egyező és az egyébként sem lehet vitás, a bíróság eleget tesz jogi indokolási kötelezettségének, ha az alkalmazott törvényhelyekre utal.”¹²⁸⁸

6.4. A kiszabott büntetés, a bűnösségi körülmények és az egyéb rendelkezések indokolása

A vizsgált hat eljárás kódex egységes abban, hogy a jogi indokolást követően az ítélet indokolás része a kiszabott büntetés, a bűnösségi körülmények és az egyéb rendelkezések indokolását tartalmazza. Az indokolás ezen elemeire vonatkozóan változás az elmúlt 117 évben – a bizonyítás kiegészítése iránti indítványok elutasítására vonatkozó indokolásnak a fentiekben jelzett módon a ténybeli indokolásba történt áthelyezésén kívül - nem történt.

„A bírói határozatok kivétel nélkül, úgy a per anyagának összegyűjtése s megörökítése, mint a felek értesítése végett a meghozatallal egyidejűleg vagy utólag írásba foglalandók.”¹²⁸⁹

1285 Tremmel Flórián i.m. 448. old.

1286 A büntető eljárás kommentárja 1097. old.

1287 Kommentár a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényhez Complex Jogtár, a 163.§ (4) bekezdéséhez fűzött magyarázat

1288 A büntető eljárás kommentárja 1097. old.

1289 Dr. Finkey Ferencz i.m. 276.old.

„Minthogy a kihirdetett ítélet maradandó jelleget csak az írásba foglalással nyer, a javaslat az ítéletnek teljes írásba foglalását rendeli el ...”¹²⁹⁰

„A határidők megtartása a közvetlenség érdekében fontos, mert hosszabb idő múlva elmosódnak a főtárgyalás egyes árnyalatai, mi mindenesetre csak a tényállás hű felvételének rovására esik.”¹²⁹¹

7. A KELTEZÉS ÉS A ZÁRADÉK

„Az ítélet berekesztő része az aláírás és a pecsét. Miután az ítélet voltaképpen a főtárgyalási jegyzőkönyv része, külön aláírása és megpecsételése csak akkor szükséges, ha külön (a felek részére) kiadatik. Ez esetben az ítéletet is, mint a főt. jegyzőkönyvet, az elnök és jegyző írják alá. (Bp. 332.§-1-bek.)”¹²⁹²

Az ítéletet továbbá jellemzően az arra rendszeresített nyomtatványra írták. Tüsz. 148.§ 2. bekezdése: az ítéletet rendszerint a rendelkezésre álló nyomtatvány felhasználásával külön lapon kell elkészíteni és az elsőfokon elbírált ügyekben a tárgyalási jegyzőkönyvhöz hozzá kell fűzni vagy ragasztani.

Ezért ún. kis ítélet csak nagyon ritkán létezett, mivel a tárgyalás berekesztése után a nyomtatvány kitöltésével foglalták írásba az ítéletet. Az így írásba foglalt ítéletet járásbírószágon a bíró, törvényszéken pedig a tanács elnöke és az előadó írták alá.

Az ítélet berekesztésétől (keltezés) tehát különbözik az ítélet záradéka. „Az ítélet záradéka, annak az elnök s jegyzőkönyvvezető által való aláírása s a bíróság pecsétjével történő ellátása.”¹²⁹³

Az 1951. évi III. törvény ítéletszerkesztési gyakorlatának elemzése során némi fogalomzavart okozott, hogy a keltezést záradékként jelölték meg.

„Az ítéletet az ítélelhozatal helyének, idejének a feltüntetésével zárjuk be és az ítéletet a meghozatalában részt vett bírák aláírják.”¹²⁹⁴

Az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet nem oszlatta el ezen félreértést (230. (1) bekezdése), viszont megtette ezt helyette a kommentár: „Az indokolást követően az ítéletet keltezéssel kell ellátni, ami a 217.§ (1) bekezdésben foglalt rendelkezésre tekintettel nem feltétlenül azonos a tárgyalásnak a bevezetésben meghatározott időpontjával.

Az ítélet példányát, illetőleg a rendelkező részt tartalmazó külön ívet a bíróságnak a határozat

1290 Indokolás a Bünvádi Perrendtartás törvényjavaslatához, 551. old.

1291 Indokolás a Bünvádi Perrendtartás törvényjavaslatához, 551. old.

1292 Dr. Finkey Ferencz i.m.448. old.

1293 Dr. Angyal Pál i.m. 91. old.

1294 Bírósági határozatok szerkesztése, 91. old.

meghozatalában részt vett valamennyi tagja aláírja.”¹²⁹⁵

Az 1973. évi I. törvény 116. § (1) bekezdése mindenki számára egyértelművé tette az ítélet befejező részét: a határozat bevezető és rendelkező részből, indokolásból és keltezésből áll. A jegyzőkönyvbe foglalt határozatnak nincs bevezető része és keltezése; e törvényben meghatározott esetekben a határozat indokolását mellőzni kell, illetve mellőzni lehet.

„Az ítélet keltezése nemcsak a dátumot tartalmazza és a bíróság tagjainak aláírását – akadályoztatás esetén csak az elnök aláírását – és hivatalos kiadmányozás jelét, hanem nagyon fontos része az ún. jogerősségi záradék. Amint a kihirdetett (vagy másként közölt) ítélet elleni fellebbezések határideje fellebbezések előterjesztése nélkül lejárt, a tanács elnöke feljegyzi a keltezési résznél, hogy az ítélet teljes egészében vagy egyes részeiben jogerős és végrehajtható.”¹²⁹⁶

Az 1973. évi I. törvény 165. § (2) bekezdése kimondja, a határozat eredeti példányát, illetőleg a kihirdetés előtt írásba foglalt rendelkező részét az eljáró bírósági tanács minden tagja aláírja. Az ítélet írásba foglalásra vonatkozó ügyviteli szabályokat a 123/1973. (IK 1974/1.) IM utasítás 10. §-a tartalmazta.

A Be. – az 1973. évi I. törvényhez hasonlóan – ítéleti részként külön megnevezi a keltezést és annak tartalmát meg is határozza (257. § (3)-(4) bekezdése).

Az új Be. 451.§ (6) bekezdése szerint a záró rész a határozathozatal helyét, idejét, az egyesbíró vagy a tanács elnöke, illetve a tanács minden tagjának az aláírását.

8. A SZERKEZETI-TARTALMI ELEMEL VÁLTOZÁSÁNAK ÖSSZEGZÉSE

A hat eljárásjogi kódex ítéletszerkesztési gyakorlatának megismerése után az ítélet szerkezetével kapcsolatosan a következők állapíthatók meg:

Az ítélet négy főrésze (bevezetés, rendelkező rész, indokolás, záradék/keltezés/záró rész) a vizsgált időszak egésze során létezett. A főrészek állandósága mellett az alrészek változása figyelhető meg.

A bevezetés lényegesen leegyszerűsödött (nem szerepel a bírák, köz- és magánvádló, védő, jegyzőkönyvvezető neve, hivatali állása; „a vád és a védelem meghallgatása után” kitétel).

A rendelkező részben a személyi adatok köre átalakult (nem eleme a vallás) és egy része pedig az indokolásba került (büntetett előéletre vonatkozó adatok, személyi-jövedelmi körülmények). A rendelkező részben megszűnt a tett-bemutatás (leírás), a bűncselekmény megnevezésnek új

¹²⁹⁵ A büntető eljárás kommentárja, 1999. old.

¹²⁹⁶ Tremmel Flórián i.m. 449. old.

módszerét vezették be.

Az indokolásban a személyi-jövedelmi adatok köre átalakult (nem eleme az 1945 előtti foglalkozás, társadalmi helyzet). A tényállás kibővült (vád, személyi-jövedelmi körülmények, az előéletre vonatkozó adatok) és az időrendi sorrenddel szakítva új gondolati sorba rendeződött. A ténybeli indokolás szerkezete kiteljesedett (a további bizonyítási indítványok elutasításának indokolása), az új Be. 561.§ (3) bekezdés d., pontjával pedig a ténybeli indokolás jelentősen egyszerűsödni fog.

A bevezető rész a személyi adatoktól való mentesítéssel, a rendelkező rész pedig a vádlott személyi adatainak szűkítésével letisztult. Az indokolásba átkerült elemek a tényállásba szervesen illeszkednek. A tényállás új logika szerinti szerkezetének eredménye a vádelv kidomborítása, a ténybeli indokolás jelentős egyszerűsödése várható.

A változások eredményeként az ítélet szerkezete áttekinthetőbbé és részben logikusabbá vált.

Az ítélet szerkezeti-tartalmi elemeinek ugyanakkor bizonyos állandósága figyelhető meg, igaz időszakonként változó sorrendben és feladatkörben.

Például a tett-leírás eredetileg az ítélet rendelkező részében a bűncselekmény beazonosíthatóságát szolgálta, míg napjainkban a jogi indokolásban figyelhető meg egyfajta tett-leírás, amelynek célja a jogi minősítés egyértelműsítése.

A szerkezeti-tartalmi elemek viszonylagos állandósága és a határozatok tipizálhatósága felveti azt a kérdést, lehet-e és ha igen, milyen ítéletszerkesztési segédletet lehet előállítani?

Határozatszerkesztési mintatárak a vizsgált időszak egésze során mindig voltak, léteztek. A közelmúltban a Kúria joggyakorlat-elemző munkacsoportja készített mintahatározatokat és ítélet-szerkesztési segédletet¹²⁹⁷ Ezek a segédanyagok „hagyományos”, azaz papír alapú anyagok.

A joggyakorlat-elemzések során foglalkoztak a határozatszerkesztés informatikai támogatásával is.

9. A HATÁROZATSZERKESZTÉS AUTOMATIZÁLÁSA

A munkacsoport szerint a határozatszerkesztés – legalábbis részben – automatizálható, hiszen a határozatok egésze nem tekinthető teljes mértékben szabad szövegnek, a határozatok szerkezete nagymértékben kötött, tipizálható ...

Ezért kidolgozható egy olyan segédprogram, amely egyrészt más rendszerekből vesz át rendelkezésre álló adatokat, és ezeket automatikusan beilleszti, másrészt felajánlja az adott ponton

¹²⁹⁷ „A Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának Összefoglaló véleménye a „Határozatszerkesztés” tárgyában 2014. évben végzett elemzés megállapításairól 1., 2. és 6. számú melléklete

választható szövegvariánsokat is. ...

A segédprogram valójában egy *intelligens szövegszerkesztő*, - és külföldön a jogi szférában évtizedek óta használják sikerrel, *amely az úrlapkitöltéshez hasonló módon, vagy a végső megjelenésnek megfelelő folyószöveges formátumban adhat lehetőséget a határozat elkészítésére*. Mindkét esetben igaz, hogy a szoftver nem kötné meg a bíró kezét szakmai kérdésekben, kizárólag az ismétlődő elemek beszúrásában, a formai jegyek betartásában, a mechanikus munka és a többszöri adatbevitel elkerülésében segítene.¹²⁹⁸

A rendszer jellegzetességei és hasznai:

- A rendszer adatkapcsolatban áll azokkal bírósági rendszerekkel, amelyekben az egyes ügyek alapadatai tárolódnak. (Felek nevei, stb). Innét adatokat vehet át, (jelentős energiákat spórolva, és a hibázás lehetőségét a nullára csökkentve), és innét adatokat adhat át ezeknek a rendszereknek (pl. a statisztikai alrendszernek).
- A rögzített írásmódú elemek esetén ezek helyes írásmódját felajánlja.
- A sztenderd, ismétlődő szövegelemek beszúrását lehetővé teszi.
- A logikai összefüggéseket és az egyes szövegblokkok egymáshoz képesti viszonyát tárolhatja és betartatja.
- Az anonimizálásához szükséges adatokat felismerheti, (illetve megadható neki, hogy melyek ezek), ezzel később az anonimizálás terheit a minimálisra csökkentheti.
- A megszületett ítéleteket a publikáló rendszernek lényegében automatikusan átadhatja, így a publikálással kapcsolatos terheket a minimálisra csökkentheti.¹²⁹⁹

Az informatika tehát a „hagyományos” mintatárakhoz, segédanyagokhoz képest valóban képes a határozatszerkesztést bizonyos szinten és mértékben automatizálni.

Egyedi határozatok esetében az automatizálás fogalom ijesztően hangzik. Amennyiben viszont az automatizálás kizárólag a határozatok szerkezeti-tartalmi elemeinek sorrendjére, és egyes szerkezeti-tartalmi elemek más adatbázisokból átvételének-más adatbázisba történő átadásának lehetőségére korlátozódik, nem jelenthet veszélyt a határozatok egyediségére.

1298 2013.EI.II.JGY.1.1-2. A „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye 6.old.

1299 A Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának Összefoglaló véleménye a „Határozatszerkesztés” tárgykörben 2014. évben végzett elemzés megállapításairól - 4. számú melléklet - Informatikai szempontok és javaslatok a Kúria büntető határozatok szerkesztése joggyakorlat-elemző csoportja számára, 6-7.old.

10. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A dolgozat a magyar ítéletszerkesztést az osztrák és a német büntető ítéletszerkesztés elméletével és gyakorlatával hasonlítja össze a közismert okok miatt.¹³⁰⁰

A német StPO 275.§ (3) bekezdése szerint¹³⁰¹ az ítéletben - a Bp. eredeti rendelkezéseinek megfelelően - fel kell tüntetni a meghozatalát megelőző tanácsulást, az azon részt vett bírók nevét, az ülnökök nevét, az ügyész nevét, a védőügyvéd nevét és a kezelő iroda vezetőjének nevét, mindazokét, akik az ülésen részt vettek. Az osztrák StPO 270.§ (1) bekezdése ezt hasonlóan szabályozza.

A német büntető ítéletek szerkezete-tartalma egyebekben - a ténybeli indokolás kivételével - megfelel a hatályos magyar szabályoknak.

A német ténybeli indokolás a (hatályos) Be. szerinti magyar ítéletek ténybeli indokolásához képest meglepően rövid¹³⁰². Ennek oka a német StPO 297.§ (1) bekezdése, amely szerint amennyiben a terheltet a bíróság bűnösnek találja, az ítélete indokolásában *a bebizonyított tényeket* kell feltüntetni, azokat, amelyek a bűncselekmény törvényi tényállásának megfelelnek. Amennyiben egy bizonyíték más tényekkel ütközik, ezeket a tényeket is meg kell jelölni. A részleteket illetően utalni lehet a büntetőügy iratában feltalálható képanyagra is.¹³⁰³

Az osztrák StPO 270.§ (5) bekezdése szerint a határozat indokolása tartalmazza azt, hogy mely tényekre vonatkozóan, milyen okból látta a bíróság bebizonyítottnak a vádat, *az elfogadott bizonyítékok tömör ábrázolása* mellett azt az abszolút bizonyosságot, amely a jogkérdésekben való döntéshez megfontolás útján vezetett.¹³⁰⁴

A Be. 258.(3) bekezdés d., pontja viszont *a bizonyítékok számbavételét és értékelését* írja elő a magyar bíróságok számára.

A német-osztrák és magyar ítéletek ténybeli indokolásának ezen lényeges eltérése nem újkeletű dolog. Dr. Auer György szerint indokolási kötelességének a bíróság a csak akkor tesz eleget, ha kimutatja, hogy mily tényt, ily bizonyítékkal vett bizonyítottnak, amikor a tanúk nevére való utalásban rejlő pusztá kijelentés nem elegendő (Bt. Dt.II.334). A német StPO-val (260.§) ellentétben a törvény azt kívánja, hogy a bíróság lehetőleg *az eredményre vezető belső okokat is megjelölje* (Ind.548.) és nem elégszik meg annak megállapításával, hogy a bíróság a bizonyítékok szabad mérlegelésével az alapul vett tényállást bizonyítottnak fogadta el. A bizonyítottnak vett

1300 „A Bp. a francia vegyes rendszerre épült, de figyelembe vette a német és osztrák büntető eljárásjog tudomány kiemelkedő eredményeit is.” Dr. Sléder Judit: A büntetőeljárás megindítása Doktori értekezés Pécs, 2010. 1-249. 10. old.
<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/sleder-judit/sleder-judit-vedes-ertekezes.pdf> (2017.09.07.)

1301 A Német Szövetségi Köztársaság Büntetőeljárás törvénye 275.§-át Dr. Katona Tibor bíró, európai jogi szaktanácsadó a Szegedi Ítéletábrák Fővárosi Ítéletábrákra kirendelt európai jogi szakjogásza fordította

1302 Amtstgericht am Main 23Ls-950 Js 57786/12, Amtstgericht Rheine 11.Ls-73 Js 3770/14-221/14

1303 Dr. Katona Tibor fordítása

1304 Dr. Katona Tibor fordítása

tények bizonyítékai részletes kifejtést igényelnek akkor, ha a bíróság indíciumokra, közvetett bizonyítékokra alapítja a ténymegállapítást, s így a felsőbb bíróságnak ellenőriznie kell a láncolatot következtetések megbízhatóságát és hiánytalanságát is.¹³⁰⁵

Az új Be. 561.§ (3) bekezdés d., pontja a jelenleg hatályos szabályozáshoz képest jelentős változást hoz, mivel azoknak *a bizonyítékoknak a megjelölését* írja elő, amelyekre a bíróság a döntését alapozta, valamint annak *rövid indokolását*, hogy a bíróság a tényállás megállapításánál milyen bizonyítékokat és miért vagy miért nem fogadott el, teszi kötelezővé.

Az új szabályozás a jelenlegi német-osztrák gyakorlattal hasonlóságot mutat.

Talán éppen a ténybeli indokolás viszonylagos egyszerűsége az oka annak, hogy az osztrák gyakorlat az ítéletszerkesztéshez elektronikus mintákat használ. A minták különbözőek, de - az ítélet szerkezetéhez igazodva - űrlapkitöltéshez hasonló módon segítik a bíróságok munkáját.¹³⁰⁶

Egyes űrlapok – szövegesen és jogszabályhely megjelölésével - utalnak az adott szerkezeti rész tartalmi jellemzőire is.¹³⁰⁷

A minták használatát a német gyakorlat is ismeri.¹³⁰⁸

11. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A dolgozat az ismertetett elemzést követően – a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának célkitűzéseit¹³⁰⁹ szem előtt tartva – a következő megállapításokat és javaslatokat teszi:

Az új Be. hatálybalépésével a büntető ítéletek ténybeli indokolása egyszerűsödni fog. A ténybeli indokolás egyszerűsítésével-rövidítésével az ítéletek szerkezete-tartalma is egységesebbé válik.

A ténybeli indokolás egyszerűsítése pedig megalapozhatja egy elektronikus határozat mintagyűjtemény megalkotásának a lehetőségét.

Az elektronikus mintagyűjtemény űrlapszerűen tartalmazná az ítélet kötelező szerkezeti felosztását, az egyes szerkezeti részeknél pedig – szövegesen és jogszabályhely megjelölésével – csak utalna annak tartalmi jellemzőire. A kész határozat pedig folyószöveges formátumban jelenne

1305 Dr. Auer György: Főtárgyalás a törvényszék előtt (A Bp. XVI-XVIII. Fejezet) Athenaeum 1930. 138. old.

1306 Például: StPOForm 07 (Protokollsvermerk und gekürzte Urteilsausfertigung -bei Schulspruch) Ert.612.307/34-II 3/96. ; StPOForm 09 (Protokollsvermerk und gekürzte Urteilsausfertigung -bei Schulspruch) Ert.BMJ-L6 12.309/0001-II 3/2009.;

U:\Schreib6\11Hv1215hPuvSchFr.odt;

1307 Például: StPOForm 07 (Protokollsvermerk und gekürzte Urteilsausfertigung -bei Schulspruch) Ert.612.307/28-II 3/90. minta Sachverhalt¹ része

1308 Például.: 15 Js 926/15

1309 „... az elemzés célja olyan formai-tartalmi javaslatok kidolgozása, amelyekkel biztosítható a büntetőeljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó érdemi határozatok – egységes szerkesztési elveket követő, – a szakszerűség követelményének megtartása mellett is közérthető, – jól áttekinthetően tagolt, – nyelvhelyességi hibáktól mentes megfogalmazása gördülékeny, magyaros stílusban. A Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának Összefoglaló véleménye a „Határozatszerkesztés” tárgykörben 2014. évben végzett elemzés megállapításairól 4.old.

meg.

A mintagyűjtemény segítségével szerkesztett határozatok nem veszítenék el az egyediségüket, mivel a *kizárólag a határozat szerkezetét előíró* minták nem kötnék meg a bírák kezét szakmai kérdésekben.

Az ítéletek szerkesztését ezért egy elektronikus mintagyűjtemény nagyban segítené, és egyben az ítéletek szerkezeti-tartalmi egységesítését is előmozdítaná.

Az így kialakított elektronikus mintagyűjtemény megfelelné a dr. Arányi György által egy emberöltővel korábban megfogalmazott elvárásoknak: ... kialakultak azonban bizonyos határozat-szerkesztési módszerek, amelyeknek követése, a *megengedhető mértékű tipizálása* megkönnyíti a bíró munkáját, elősegíti a határozatszerkesztés színvonalának emelését, növeli a bírósági határozatok áttekinthetőségét, közérthetőségét”¹³¹⁰

Az ítéletek egységes, de tagolt (sőt űrlapszerűen tagolt) szerkezete az ítéletek anonimizálását, egyes szerkezeti-tartalmi elemek más adatbázisokból átvételét, más adatbázisba történő átadását is jelentősen megkönnyítené. A jelenlegi gyakorlattól eltérően ugyanis nem utólag kellene az ítéletek szövegét átdolgozni, a kívánt adatokat kigyűjteni.

Tudomásul kell venni, hogy a bírósági határozatok célközönségének jelentős része mindig laikus marad és az iskolázottsági különbségek sem tűnnek el.

Fel kell ismerni továbbá, hogy maga a célközönség is megváltozott: a társadalom jelentős része másképp és mást olvas mint korábban.

A bírósági határozatok megismerésének lehetőségét ezért a lehető legrövidebb időn belül a megváltozott célközönséghez kell alakítani. Ennek a módszere pedig nem lehet más, mint a papír alapú ítéletek digitalizálása, hypertextté alakítása.

A hypertextté alakítás kétféle módon történhetne:

- a rendelkező rész elemenként/fogalmanként linkelve utalna az indokolás megfelelő részére (berekasztett hypertext), vagy
- a rendelkező rész elemenként/fogalmanként linkelve utalna az indokolás megfelelő részére és külső jogszabálygyűjteményekre¹³¹¹, szakmai anyagokra (félíg zárt hypertext).

Az ítélet hypertextté alakításával a határozat szövege nem csorbulna, az üzenet nem változna

1310 Dr. Arányi Miklós i.m. 1.old.

1311 „Szinte minden ország határozatában megtalálható az alkalmazott jogszabályok külön szerkezeti egységben való megjelölése, rendszerint a határozat indokolási részének elején, utalásszerű felsorolással. Ritkább a teljes szöveg idézése, és eseti az a megoldás (Németország), ahol azt a linket adják meg, amelyen keresztül elérhető az alkalmazott jogszabály teljes szövege” 2013.El.II.JGY.1.1-2. A „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye 7.old.

meg. Minden érintett maga dönthetné el, hogy a határozatot hogyan ismeri meg (melyek a számára lényeges elemek, mi a megismerés sorrendje, stb). A határozat megértését a linkek az ítélet indokolására vagy azon kívülre is mutatva megkönnyítenék.

„A megértés folyamata nem a papír vagy elektronikus formátum függvénye – azaz vagy értünk egy szöveget, vagy nem. Ám a koncentrált figyelem létrejöttét már befolyásolhatja az adathordozó”.¹³¹²

Az ítéletet tehát hagyományos módon hozná meg a bíróság. Az ügyfelek pedig – igényeiknek megfelelően - választhatnának, hogy papír alapon vagy digitalizált formában kérik az írásba foglalt ítélet kiadását.

Az ítéletek hypertexté alakítása az elektronikus mintagyűjtemény alkalmazása esetén ráadásul akár egyetlen gombnyomással is megvalósulhatna, így többletmunkát, költséget nem jelentene.

Ez a módszer képes lenne a szakszerűség és közérthetőség ellentétét feloldani, az ítéletszerkesztés klasszikus értékeit megőrizni és azokat közérthetőbbé tenni.

Terentius mottóul választott gondolata (Mást olvasnak a gyermekek, mást a felnőttek és mást az idősek) ezért így hangozhatna: *Másképp olvasnak a gyermekek, másképp a felnőttek és másképp az idősek.*

IRODALOMJEGYZÉK

A büntető eljárás kommentárja Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1967.

A büntető perrendtartás a magyarázatokat írta: Dr. Alapy Gyula Jogi és Államigazgatási Könyv-és Folyóiratkiadó Budapest, 1952.

A büntető perrendtartás kommentárja összeállította és a magyarázatokat írta: Dr. Molnár László és munkaközössége Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1957.

A büntető perrendtartás Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1954. és 1957.

A büntetőeljárás kézikönyve összeállította: Bárd Károly-Pusztai László Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1993.

A bűnvádi perrendtartás, az esküdtbíróságokról szóló törvény és a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló törvény szerkesztette: Dr. Felber Arthur Özv. Tahy Rozália Könyvnyomdája

1312 Bátfai Erika-Fehér Péter: E-olvasás vagy hagyományos? - Kutatás közben Networkshop 2016 2016. 03. 30 – 04. 01. 1
hivatkozik Hayles, 2009 <https://conference.niif.hu/event/5/session/10/contribution/47/material/0/0.pdf> (2017.09.03.)

Zala-Egerszeg, 1897.

A hatályos bűnvádi eljárási jog szabályai összeállította: Dr. Auer György Budapest, 1948.

A szocialista eljárási alapelvek érvényre juttatása büntető perrendtartásunkban Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó Budapest, 1954.

Balogh Jenő dr. - Edvi Illés Károly dr. - Bargha Ferencz: A bűnvádi perrendtartás magyarázata Grill Károly cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése Budapest 1900.

Betűsoros tárgymutató a magyar bűnvádi perrendtartáshoz összeállította: Bodor László Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése Budapest, 1900.

Bírósági határozatok szerkesztése Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1955.

Botos Gábor: A magyar büntetőeljárási jog története Budapest, 2000.

Büntető eljárásjog szerkesztő: Dr. Tóth Mihály HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 2004.

Büntető eljárásjogi iratmintatár KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2002.

Büntető elvi határozatok 1973-1980. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1982.

Büntető törvények és rendeletek gyűjteménye összeállította: Ury Lajos Özvegy Kirchner J.E,-féle műintézet Versec, 1906.

Büntetőeljárás jog Kommentár a gyakorlat számára szerkesztő: Dr. Berkes György HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2000.

Chwala-Fülöp-Sléder: Büntetőeljárás-jog Rejtjel Kiadó Budapest, 2004.

Cséka Ervin-Fantoly Zsanett-Hegedűs István-Kovács Judit-Maráz Vilmosné: A büntetőeljárási jog alapvonalai Bába Kiadó Szeged, 2004.

Cséka Ervin-Hegedűs István-Hofszang József-Maráz Vilmosné-Vida Mihály: A büntető eljárásjog vázлата II. Szeged, 1996.

Dr. Angyal Pál: A magyar büntető eljárásjog tankönyve I-II. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Budapest, 1917.

Dr. Angyal Pál-Dr. Degré Alajos: Alaki büntetőjog Pécs, 1917.

Dr. Arányi György: A büntetőbírói határozatok szerkesztésének elvi kérdései és gyakorlati módszerei Igazságügyi Minisztérium Oktatási osztálya Budapest, 1974.

Dr. Auer György: Főtárgyalás a törvényszék előtt (A Bp. XVI-XVIII. Fejezet) Athenaeum 1930.

Dr. Auer György: Gyorsítás és egyszerűsítés Jogtudományi Közlöny 1921/13. szám

Dr. Balás Elemér: A bünvádi ítéletek szerkesztése Franklin Társulat Budapest, 1900.

Dr. Balogh Jenő: A magyar bünvádi eljárási jog Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése Budapest, 1901.

Bánáti János-Belovics Ervin-Csák Zsolt-Sinku Pál-Tóth Mihály-Varga Zoltán: Büntető eljárásjog (szerk. Tóth Mihály) HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2006.

Dr. Fázsi László PhD-Dr. Stáhl József: Észrevételek a büntető ítéletek szerkesztésének kultúrája körében Büntetőjogi Szemle 2012/2. szám

Dr. Finkey Ferencz: A Magyar büntető perjog tankönyve Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest, 1916.

Dr. Juhász László: Az elsőfokú polgári (gazdasági) határozatok szerkesztése Bírak Lapja 2002/2.

Dr. Kovács István: Határozatszerkesztés a büntetőeljárásban (Elvi és módszertani kérdések) OITH Magyar Bíróképző Akadémia 2006.

Farkas Ákos-Róth Erika: A büntetőeljárás KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2004.

Farkas Ákos-Róth Erika: Előadások a büntetőeljárás jog köréből Miskolc, 2000.

Fenyvesi Csaba-Herke Csongor-Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs, 2004.

Herke Csongor: Büntető eljárásjog Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs, 2003.

Indokolás a bünvádi perrendtartás magyarázatához Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság 1895.

Iratminták a kir. törvényszékek és a kir. járásbíróóságok számára Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest, 1913.

Iratminták a kir. törvényszékek és a kir. járásbíróóságok számára Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest, 1917.

Jog és Nyelv (gyűjtemény, fordítás) szerkesztette Szabó Miklós és Varga Csaba Budapest, 2000.

Kállay István: Városi bíraskodás Magyarországon 1686-1848. Osiris Kiadó Budapest, 1996.

Király Tibor: Büntetőeljárás jog Osiris Kiadó Budapest, 2003.

Kommentár a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényhez Complex Jogtár,

Nagy Lajos: Ítélet a büntetőperben A büntetőbírói döntés problémái Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1974.

Pusztai László: A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon Nemzeti Tankönyvkiadó 1994.

Szabóné Nagy Teréz: A büntető eljárás egyszerűsítése Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1970.

Tari Annamária: Z generáció Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalom-lélektani szempontok az Információs Korban Tercium Kiadó 2011.

Tóth Mihály: Vázlatok és szemelvények a büntető eljárásjog tanulmányozásához II. Budapest, 2000.

Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs, 2001.

INTERNETES FORRÁS

Bátfai Erika-Fehér Péter: E-olvasás vagy hagyományos? - Kutatás közben Networkshop 2016 2016.03.30 – 04. 01. 1 <https://conference.niif.hu/event/5/session/10/contribution/47/material/0/0.pdf> (2017.09.03.)

Bírák Magna Chartája. Strasbourg, 2010. Alapelvek 16. pont <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp=&id=1707925&direct=true> (2017.08.28.)

Bujdosné Dani Erzsébet: Neumann kontra Gutenberg-galaxis? Különös tekintettel a generációs olvasási szokásokra Olvasás Portál KéN Olvasáspedagógia XIV. évfolyam 2012/4. szám 1-10. 5-6.old.http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/neumann_kontra_gutenberggalaxis (2017.08.28.)

Büntetőeljárás infojegyzet 2017/4. <http://www.parlament.hu/infoszolg>

Csepeli György: A jövőbe vesztett generáció http://www.csepeli.hu/pub/2006/csepeli_mesterkurzus.pdf (2017.09.15.) 1-12. 4.old.

Csoma Gyula-Lada László Tételek a funkcionális analfabétizmusról Országos Közoktatási Intézet – Új Pedagógiai Szemle 1997. június 1-6. 1. old. <https://www.ofi.hu/tudastar/tetelek-funkcionalis> (2017.08.28.)

Dobos Csilla: Nyelven belüli fordítás és tisztességes jogi eljárás 1-12. <https://drive.google.com/file/d/0B8TiLwrKDU6iNm50MEd6QUdyTnFheVdMbk9rX2pRWmhjUDd3/view> (2017.09.15.)

Dr. Sléder Judit: A büntetőeljárás megindítása Doktori értekezés Pécs, 2010. 1-249. 10. old.
<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/sleder-judit/sleder-judit-vedes-ertekezes.pdf>
(2017.09.07.)

ENCJ 2011. „Vilnusi Nyilatkozat” 7. pont http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/nemzetkozi/vilnius_declaration_hu.pdf (2017.08.28.)

Fehér Péter-Bátfai Erika: Olvassunk! - Digitálisan és/vagy papíron?! Problémák a digitális szövegértés körül... Létünk, 2015. október 19. 1-5. 1.old. <http://www.letunk.rs/olvassunk-digitalisan-esvagy-papiron-problemak-a-digitalis-szovegertes-korul/> (2017.08.17.)

Fenyő D. György: Hogyan olvasnak a fiatalok? Gyermeknevelés 3. évf. 1. szám 60–73. 62. old. (2015) http://gyermekneveles.tok.elte.hu/5_szam/pub/fenyo.pdf (2017.09.03.)

Fűzfa Balázs: A másik irodalom Olvasáspedagógia IV. évfolyam 2002/2. szám 2/4. old. <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuld=125&action=article&id=314> megtekintés (2017.08.31.)

Golden Dániel: Az elektronikus olvasás mintázatai 1-93. 91.old.
http://epa.oszk.hu/01900/01963/00030/pdf/infotars_2009_09_03_085-093.pdf (2017.08.28.)

A „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat elemző csoport összefoglaló véleménye 2013.El.II.JGY.1.1-2. http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney.pdf (2017.08.17.)

Kissné Amdás Klára: Generációk, munkaerőpiac és a motiváció kérdései a 21. században HR Magazin online 2014. január <http://www.ohe.hu/hrmagazin/cikkek/generaciok-munkaeropiac-es-a-motivacio-kerdesei-a-21-szazadban> megtekintés: 2017.08.28.

Központi Statisztikai Hivatal a 2001. évi népszámlálás adatai 1.4.1. tábla
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orosz_011.pdf (2017.09.10.)

A Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának Összefoglaló véleménye a „Határozatszerkesztés” tárgykörben 2014. évben végzett elemzés megállapításairól http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_1.pdf (2017.08.17.)

Plonický Tamás: Olvasási tendenciák a technika világában Létünk, 2015. október 19. 1-5. 1. old. <http://www.letunk.rs/olvasasi-tendenciak-a-technika-vilagaban/> (2017.08.17.)

Sándor Klára: Olvasáskutatás Médiainformatikai kiadványok Eszterházy Károly Főiskola Eger, 2011. 50. old. file:///C:/Users/Felhasznalo/Downloads/0005_06_olvasaskutatas_pdf%20(4).pdf (2017.08.31.)

Szabó Miklós: A jogi nyelv erőtere "A jogi nyelvi dimenziója" című konferencián tartott előadás

írott változata 2015. 1-10. 6.old.<https://drive.google.com/file/d/0B8TiLwrKDU6idS11T0FNeFh5cUhHOVhnV1VQMmU2NThUVU93/view>(2017.09.09.)

Szép Beáta: Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulásának történetéhez Magyar Nyelvőr, 133. évf. 3. sz. 310-322. 321. old. <http://nyelvor.c3.hu/period/1333/133305.pdf> (2017.09.11.)

Szűts Zoltán: Az internetes kommunikáció története és elmélete Médiakutató 2012 tavasz 1-7. 6.old.http://www.mediakutato.hu/cikk/2012_01_tavaszi/01_internetes_kommunikacio_tortenete/ (2017.08.28.)

Szűts Zoltán: A hypertext <http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/szuts/03.html> megtekintés (2017.08.31.)

Törteli Telek Mária: A digitális szövegek értő olvasása Létünk, 2015.október 19. 1-6. <http://www.letunk.rs/a-digitalis-szovegek-erto-olvasasa> megtekintés: (2017.08.17.)

<http://vilagosbeszed.hu/> (2017.09.15.)

Vinnai Edina: Az első „jog és nyelv” kutatás hazánkban Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, Miskolc, IX. évfolyam, 1. szám (2014) pp. 60-67.

http://www.matarka.hu/koz/ISSN_17889979/vol_9_no_12014/ISSN_17889979_vol_9_no_1_vol_9_no_1_2014_060-067.pdf (2017.09.09.)

BÜNTETŐJOGI SZEKCIÓ - JOGHALLGATÓI TAGOZAT

PATAKI BETTINA

A TERHELTI EGYÜTTMŰKÖDÉS RENDSZERE AZ ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNYBEN

BEVEZETÉS

Az elmúlt évek jogalkotási folyamatainak markáns részét a büntetőjogi reformok képezték, amelynek nyomán elfogadták a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényt, valamint a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényt. Legtovább a büntetőeljárás jog újrakodifikálása várattott magára. Az új büntetőeljárás törvény kodifikációs irányelveit Miskolczi Barna, a kodifikációt irányító miniszteri biztos a hatékonyság, gyorsaság, egyszerűsítés, korszerűsítés, koherencia és célszerűség címszavakban összegezte.¹³¹³ Ezen célkitűzések nyomán elkészült normaszöveget az Országgyűlés 2017. június 13-án fogadta el: a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: új Be.).

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényt (továbbiakban: Be.) az elfogadása óta 89 törvény és 15 alkotmánybírósági határozat érintette, ezek összesen közel 2000 helyen változtatták meg a szöveget, ezért a törvény megbomlott koherenciája új eljárási kódex kodifikálását tette indokolttá.¹³¹⁴ Az új Be. követi az egész büntetőjogi reform vezérfonalát jelentő „megőrizve haladni” elvet, azaz a jogalkotó nem kívánt szakítani a hatékonyan működő jogintézményekkel, de a joggyakorlat és a jogtudomány által felvetett változás igényétől, a korszerűsítéstől valamint az oportunitás bővítésére irányuló hazai és nemzetközi tendenciáktól sem zárkózik el.¹³¹⁵

Az eljárás gyorsítását szolgáló jogintézmények jelentős változáson mentek keresztül, ugyanis az új törvény kiemelt célja a büntetőeljárás hatékonyságának és időszerűségének növelése.¹³¹⁶ Ennek megteremtése érdekében az új Be. az eljárás résztvevőinek együttműködését prioritásnak tekinti és bevezet egy egyezségkötésen alapuló terhelti együttműködési rendszert, amelynek középpontjában a bűnösség elismerése áll. A konszenzuális elemek nem idegenek a büntetőeljárásról annak ellenére, hogy eredendően a magánjog meghatározó eleme a felek akaratán alapuló megállapodás.¹³¹⁷ Az angolszász jogrendszerek sajátjának mondható vádalku a leginkább meghatározó nemzetközi példa a vád és a védelem egyezségére. A kontinentális jogrendszerektől sem idegen a hasonló eszközök igénybevétele a pergazdaságosság érdekében, azonban a kontinentális hagyományok által megszabott kereten belül nem beszélhetünk

¹³¹³ MISKOLCZI 2015, 30.

¹³¹⁴ Indokolás 2017, Általános indokolás II.2.

¹³¹⁵ Indokolás 2017, Általános indokolás I.1.

¹³¹⁶ Indokolás 2017, Általános indokolás III.2.

¹³¹⁷ HERKE 2008, 77-78.

az amerikai vádalku implementálásáról. Magyarországon sem előzmény nélküli az új Be. által kodifikált terhelti együttműködési rendszer, hiszen az 1999. évi CX. törvény bevezette a tárgyalásról lemondást, amely számtalan módosításon ment ugyan keresztül, de a Be. XXVI. fejezete jelenleg is tartalmazza a külön eljárások között lemondás a tárgyalásról címen. A sokszori módosítás ellenére azonban a tárgyalásról lemondás az országos átlagot tekintve holt jogintézmény maradt a gyakorlatban, csupán Bács-Kiskun megyében tapasztalható számottevő alkalmazás 2007 és 2010 között.¹³¹⁸ A jogalkotó a tárgyalásról lemondás rendeltetésszerű működésének helyreállítása érdekében a terhelttel való megegyezés szabályait a bűnösség elismerésére irányuló egyezségi szabályozásba szabályozta újra.¹³¹⁹

Dolgozatom témája a büntetőeljárásban történő megegyezés valamint az, hogy milyen előnyökkel jár az eljárás egyes résztvevői számára a terhelti beismerés és a bizonyításról lemondás az új Be. szabályozása szerint. Témaválasztásom indoka, hogy az új Be. által bevezetett terhelti együttműködési rendszer átalakítja a büntetőeljárásban eddig jelenlévő konszenzuális elemeket, ezáltal olyan új kihívások elé állítja a jogalkalmazást és a jogtudományt, amely mindenképpen érdemessé teszi a témát tudományos igényű vizsgálatra. Dolgozatom célja az új jogintézményben rejlő lehetőségek feltárása a szabályozás bemutatásán és az esetleges problémák feltárásán keresztül. Céлом kifejezetten a hazai szabályozás bemutatása, ezért kutatásom során nem dolgoztam nemzetközi szakirodalomból. Egy nagyobb külföldi kitekintés szétfeszítené a dolgozat kereteit, ezért arra ilyen terjedelemben nem vállalkozhattam. Kutatómunkám során a leíró módszertant és az eljárásjog-dogmatikát helyeztem a középpontba. Dolgozatom első részében általánosságban szeretnék kitérni az eljárás hatékonyságának, gyorsításának, egyszerűsítésének kérdéskörére és az ezen követelményeket deklaráló nemzetközi jogi instrumentumokra. Az új Be. együttműködési rendszerének feltárása előtt elengedhetetlennek tartom más országok egyezségi rendszerének valamint a Be. eljárásgyorsító rendelkezéseinek bemutatását, hiszen a módosítás háttérében ezen jogintézmények tapasztalatai állnak. Az új Be. egyezségi rendszerének értékelésekor szeretném kiemelni az eljárási szereplők érdekeltségének irányait.

¹³¹⁸ Statisztika 2007, 14. <http://ugyesszeg.hu/repository/mkudok4165.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Statisztika 2008, 14. <http://ugyesszeg.hu/repository/mkudok6006.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Statisztika 2009, 14. <http://ugyesszeg.hu/repository/mkudok6267.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Statisztika 2010, 14. <http://ugyesszeg.hu/repository/mkudok6381.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

¹³¹⁹ Indokolás 2017, Részletes indokolás a 407. §-hoz, 133.

I. A BÜNTETŐELJÁRÁS GYORSÍTÁSA

Az igazságszolgáltatás megfelelő színvonala alapvető társadalmi követelmény. Az igazságszolgáltatás állami monopólium, ezért az állam kötelessége megteremteni a polgárai által ideálisnak tartott büntetőeljárás működtetését, amely gyors, hatékony és költségkímélő.¹³²⁰ Az előbbi elemi fontosságú igényeknek való megfelelés nem aggálymentes, ugyanis az eljárás elhúzódása globális szinten megjelenő jelenség.¹³²¹ Az eljárás elhúzódása és az annak orvoslásul szolgáló gyorsító intézmények kodifikálása tendenciaként jelentkezik a kontinentális európai országok jogfejlődésében, így Magyarországon is. Az angolszász jogrendszer eljárást gyorsító elemeinek hatása kimutatható a kontinentális jogrendszerekben.

Hatékony, gyorsítás, egyszerűsítés

A büntetőeljárás hatékonyságának kérdését több aspektusból vizsgálja a jogtudomány. Ehelyütt nem vállalkozhatok az eltérő megközelítések kimerítő vizsgálatára, azonban témám komplex vizsgálatához fontosnak tartok ismertetni néhányat ezek közül. Farkas Ákos szerint a büntetőeljárás akkor hatékony, ha egyszerű, alapos, gyors, költségkímélő, az alkalmazott büntetőjogi szankciónak pozitív, megelőző hatása van a bűncselekmények alakulására.¹³²² Pápai-Tarr Ágnes álláspontja szerint a gyorsaság és a hatékonyság rész-egész viszonyban állnak egymással, mivel a hatékonyság többet jelent, mint pusztán gyorsaság, túlmutat azon.¹³²³ A gyorsaság önmagában nem eredményez hatékonyságot, hiszen az eljárás hatékonyságához az is szükséges, hogy szem előtt tartsa az eljárás résztvevőinek jogait, érdekeit, ezek kizárólag a szükséges mértékben essenek korlátozás alá, megfeleljen a bűnelkövető megbüntetését követelő társadalmi elvárásoknak és kialakítsa az emberek igazságszolgáltatásba vetett bizalmát.¹³²⁴ Érdekesnek tartom Márki Zoltán írását, aki a büntetőeljárással szembeni támasztott igényeiről három szempont szerint gondolkodik, amelyek viszonyát matematikai képlettel próbálja szemléltetni. Nézete szerint az eljárás legyen időszerű, egyszerű, garanciális és mindez szorzatként működik, azaz ha valamelyik elem nulla, akkor a végeredmény is nulla.¹³²⁵

Pápai-Tarr Ágnes monográfiájában rávilágít arra, hogy a magyar szakirodalomban egymás szinonimájaként kezelt gyorsítás és egyszerűsítés között valójában kimutatható különbség.¹³²⁶ A nemzetközi konvenciókban nem a büntetőeljárás gyorsasága, hanem az eljárás észszerű idő keretei között tartása fogalmazódik meg követelményként. „A cél tehát nem egy gyors büntetőeljárás a szó negatív értelmében, hanem ésszerű időn belüli befejezése az ügyeknek, vagyis a lehetőség

¹³²⁰ PÁPAI-TARR 2012, 22.

¹³²¹ ALFÖLDI 2015, 394.

¹³²² FARKAS 2002, 98.

¹³²³ PÁPAI-TARR 2012, 34.

¹³²⁴ FANTOLY 2012c, 249.

¹³²⁵ MÁRKI 2014, 3.

¹³²⁶ PÁPAI-TARR 2012, 34-36.

*szerinti gyorsaság.*¹³²⁷ Az eljárás gyorsítása tehát olyan relatív fogalom, amely a hagyományos eljárásokhoz viszonyítva tekinthető gyorsabbnak és garanciális szempontból is még elfogadható.¹³²⁸ A büntetőeljárás gyorsítása jogállami keretek között szükségképpen jogalkotási tevékenységet von maga után, hiszen az eljárást gyorsító technikai megoldások és új jogintézmények jogszabályi keretek között nyernek szabályozást. Nem nehéz belátni, hogy mindez a joganyag további növekedését, cizelláltabbá válását eredményezi, amely éppen az egyszerűsítés ellen hat. Egy gyors eljárás tehát nem mindig egyszerű, ugyanis a gyorsítás egyszerűsítés nélkül is megvalósulhat annak ellenére, hogy az egyszerűsítés a legkézenfekvőbb módja a gyorsításnak.¹³²⁹

A büntetőeljárás gyorsítására több eltérő természetű jogintézmény áll rendelkezésre, amelyeket a szakirodalom különböző nézőpontok szerint osztályoz. Álláspontom szerint Pápai-Tarr Ágnes klasszifikációja a leginkább strukturált. A büntetőeljárás gyorsítását két dimenzióban képzelem el: tágabb és szűk értelemben. A tágabb értelemben vett eljárás gyorsításhoz sorolja azokat a technikai jellegű megoldásokat, amik nem külön eljárás formájában léteznek (pl. dekriminálizáció, diverzió az eljárás korai szakaszában, határidők, egyszerűsített határozatok, rövidített jegyzőkönyvek, eljárásbeli szerepek újragondolása). A szűkebb értelemben vett eljárásgyorsító instrumentumok alatt a hagyományos büntetőper lerövidítésének céljából alkalmazott jogintézményeket tartja.¹³³⁰ Ezen belül pedig megkülönbözteti a bírói utat elkerülő megoldásokat vagy más néven a büntetőeljárás alternatíváit (pl. megrovás, vádemelés elhalasztása, mediáció) és a bírói részvétellel megvalósuló eljárás egyszerűsítést (büntetőparancs, „vádalku” jellegű jogintézmények, gyorsított eljárások).¹³³¹

Nemzetközi és uniós jogi elvárások

Az emberi jogok átfogó nemzetközi szabályozása a II. világháborút követően bontakozott ki, amelynek eredményeként mára egy három pillérré épülő nemzetközi emberi jogi védelmi rendszer alakult ki. A három pillért az ENSZ, az Európa Tanács és az Európai Unió testesíti meg. Mivel a büntetőeljárás jelentősen korlátozza az egyén alapvető jogait ezen három pilléres rendszer konvenciói szükségképpen érintik a büntetőeljárás szabályozását és nemzetközi szinten történő harmonizációját. A büntetőeljárás gyorsítása szempontjából azon instrumentumok bírnak leginkább relevanciával, amelyek szabályozzák a tisztességes eljárás követelményét vagy specifikusan az eljárás gyorsítását eredményező rendelkezéseket tartalmaznak.

¹³²⁷ PÁPAI-TARR 2012, 35.

¹³²⁸ Uo.

¹³²⁹ Uo.

¹³³⁰ PÁPAI-TARR 2012, 37-41.

¹³³¹ PÁPAI-TARR 2012, 121-187.

Az ENSZ alapjogvédelmi dokumentumai közé sorolható Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya,¹³³² az Európa Tanács égisze alatt született Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJEE)¹³³³ és Az Európai Unió Alapjogi Chartája¹³³⁴ (továbbiakban: Charta) is deklarálta a tisztességes eljárást, mint alapvető emberi jogot. Ezen dokumentumokban a tisztességes eljárás egyik tartalmi ismérve az észszerűség, azaz a büntetőeljárás észszerű időn belül történő lefolytatása. A fentiek közül az Európa Tanács által létrehozott alapjogvédelmi rendszer vált a világ leghatékonyabbjává, ugyanis az EJEE rendelkezéseinek védelme érdekében felállították az Emberi Jogok Európai Bíróságát (továbbiakban: EJEB). Az EJEB joggyakorlatában mélyrehatóan vizsgálta az észszerű idő követelményét, így a bíróság esetjoga is hozzájárul a részes államokkal szembeni elvárások cizelláltabb megfogalmazásához. Az EJEB hivatalos honlapján közzétett információk szerint az EJEE 6. cikkének 1. pontjában meghatározott észszerű idő követelményének sérelme miatt 2921 marasztaló ítélet született büntetőeljárásokkal kapcsolatban.¹³³⁵ A marasztalt országok között az egyezményben részes államok közül valamennyi megtalálható. Mindez jól tükrözi, hogy az eljárások elhúzódása és az igazságszolgáltatás túlterheltsége tendenciaként jelentkezik Európában. Az eljárás észszerű időn belüli tartamával szemben az EJEB egy hármas tesztrendszerrel állított fel, amelynek értelmében vizsgálat tárgyává kell tenni az ügy objektív bonyolultságát, az eljárás résztvevőinek magatartását és azt, hogy az állami szervek mindent megtettek-e az eljárás észszerű időn belül történő befejezése érdekében.¹³³⁶

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által kibocsátott ajánlások habár nem a részes államok számára kötelező deklarációkat fogalmaznak meg mégis elvi jelentőségű tételeket határoznak meg az alapjogvédelem számos területén, amelyek kötelező erő nélkül is befolyásolják a részes államok jogalkotását. Kifejezetten a büntetőeljárás gyorsítása tárgyában született meg 1987. szeptember 17-én az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (87) 18. számú Ajánlása (továbbiakban: Ajánlás). Az Ajánlás általánosan követendő zsinórmértékként írja körül a büntetőeljárás gyorsításának lehetséges módjait a nyomozástól egészen a bírósági tárgyalásig:¹³³⁷

- diszkrecionális vádelv;
- a kisebb és tömeges bűncselekmények intézésénél dekriminalizáció, sommás eljárás, bíróságon kívüli megegyezés, egyszerűsített eljárások;

¹³³² Egyezségokmány 9. cikk 3. pont.; A szerződést 1966. december 16-án fogadták el, amelyet hazánk az 1976. évi 8. számú törvényerejű rendelettel hirdetett ki.

¹³³³ EJEE 6. cikk 1.; Az egyezményt 1950. november 4-én fogadták el Rómában. Magyarország az 1993. XXXI. törvénnyel ratifikálta.

¹³³⁴ Chartája VI. cím 47. cikk.

¹³³⁵ Emberi Jogok Európai Bírósága ítéleteinek adatbázisa.

[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"article":\["6-1"\],"kphthesaurus":\["406","76"\],"violation":\["6-1"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

(Letöltés dátuma: 2017. szeptember 4.)

¹³³⁶ A teszt részletes ismertetését lásd PÁPAI-TARR 2012, 49-51.

¹³³⁷ ALFÖLDI 2015, 394.

- a hagyományos bírósági eljárás egyszerűsítése.

Dolgozatom témájára tekintettel a büntetőbírószágon kívüli megegyezéssel kapcsolatos ajánlásokat kívánom ismertetni. A megegyezést a kisebb súlyú és tömegesen előforduló bűncselekmények esetén ajánlja a részes államok figyelmébe, tehát a nagyobb tárgyi súlyú bűncselekmények esetén a hagyományos eljárást tartja célravezetőnek.¹³³⁸ Az Ajánlás előírja az egyezségkötés feltételrendszerének és a megállapodás tartalmi elemeinek törvényi keretek között történő szabályozását.¹³³⁹ A megegyezés tipikusan az ügyész és a terhelt közötti formális megállapodás, amelyben a hatóság kötelezettséget vállal a büntetőeljárás megszüntetésére, amennyiben bizonyos feltételek teljesülnek, így például megfizetik a pénzbírságot, vagyontárgyakat elkoboznak, vagy kártalanítják az áldozatot.¹³⁴⁰ Az EJEB gyakorlatára hivatkozva megállapítja, hogy a tisztességes eljárás részjogosítványként deklarált bírósági meghallgatáshoz való jogról történő lemondás önmagában nem jelent egyezményesértést feltéve, hogy ez az elhatározás szabad és kényszertől mentesen született.¹³⁴¹ Az egyezségben vállalt kötelezettségek terhelt általi teljesítése esetén az egyezségben foglaltak ítélt dolognak minősülnek, azaz nem lehet újabb büntetőeljárást lefolytatni.¹³⁴² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága abban látja a rendszer előnyét, hogy nincs szükség tárgyalás tartására, gyakorlatilag nem készítenek ügyiratot, az időtartam rövid, és a szankció teljesítésében semmi nehézség nincs, mert az eljárás a beleegyezésen alapszik.¹³⁴³

„Vádalku” a kontinentális jogrendszerekben

Kizárólag a terhelt beismerésére alapozott marasztaló ítélet összeegyeztethetetlen a kontinentális büntetőeljárású rendszerek céljaként meghatározott anyagi igazság feltárásával.¹³⁴⁴ Mindennek ellenére az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása érdekében egyre több európai ország veszi alapul az amerikai vádalku jogintézményét. Gácsi Anett tanulmányában megállapítja, hogy a kontinentális európai országokban nem beszélhetünk vádalkuról, ezért a „vádalkuhoz hasonló, a terhelt beismerésén alapuló megegyezésszerű eljárásoknak” nevezi ezeket a jogintézményeket.¹³⁴⁵ Az új Be. terhelti együttműködési rendszerének megértéséhez fontosnak tartom ismertetni azon kontinentális európai országok jogrendszereiben létező, a kodifikáció során mintául szolgáló jogintézményeket, amelyek a magyar büntetőeljárás fejlődéséhez hasonlóan

¹³³⁸ Ajánlás Indokolás B/II./b/1.

¹³³⁹ Ajánlás II./b/2.

¹³⁴⁰ Ajánlás Indokolás B/II./b/1.

¹³⁴¹ Ajánlás Indokolás B/II./b/2.

¹³⁴² Ajánlás II./b/6.

¹³⁴³ Ajánlás Indokolás B/II./b/2.

¹³⁴⁴ FANTOLY 2012c, 164.

¹³⁴⁵ GÁCSI (Kézirat), 2.

az 1808. évi francia *Code de Procedure Penal* hatása alatt fejlődő vegyes rendszerű eljárási kódexekben találhatóak.¹³⁴⁶ Spanyolország, Olaszország és Németország úttörőnek számít a kontinentális tárgyalási rendszer modernizációjában,¹³⁴⁷ ezért a francia megoldásokon kívül ezen országok vádalkuhoz hasonló jogintézményeit kívánom ismertetni.

A spanyol büntetőeljárási kódex már 1882-ben tartalmazta a *conformidad* jogintézményét, amelynek értelmében a vádlott jogosult egyetérteni az ügyész által emelt vádról és lemondani a tárgyaláshoz való jogáról.¹³⁴⁸ Az ügyész a vádirattal együtt megküldi az indítványozott büntetést és annak mértékét a terhelt számára, amelyet elfogadhat vagy egy alkufolyamat keretében egyezségekre jut az ügyésszel, így a bíróság a bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül szabja ki a büntetést.¹³⁴⁹ 1989 óta az eljárás feltétele a terhelt beismerő vallomása, amely a vád elfogadását és a terhelt nyilatkozatát foglalja magában a bűnösség elismeréséről, továbbá olyan bűncselekményekre vonatkozhat, ahol az ügyész által indítványozott büntetés nem haladja meg a hat évet.¹³⁵⁰ Amennyiben a vizsgáló bíróság fellépése előtt beismerő vallomást tesz a terhelt, akkor a büntetését harmadolják. Az ítélet ellen csak abban az esetben lehet fellebbezni, ha nem tartották be a feltételeket vagy a beismerés kereteit túllépték.¹³⁵¹

Olaszországban az 1989-ben hatályba lépett büntető perrendtartásban szabályozott öt külön eljárás egyike a vádalkuhoz hasonló *patteggiamento* jogintézménye. Az ügyész és a terhelt egyezséget köthet és közösen terjesztenek elő indítványt a bíróságnak a büntetés kiszabására.¹³⁵² A bíró a felek egyetértésével már az előzetes tárgyaláson ítéletet hoz az iratok alapján, amelynek során a terhelt fő tárgyalásról lemondása a törvény által előírtnál 1/3-dal alacsonyabb büntetés kiszabásában manifesztálódhat.¹³⁵³ Az egyezséggel elért szabadságvesztés időtartama nem lépheti túl az 5 évet és a fellebbezés is kizárt ellene.¹³⁵⁴

Németországban az informális megegyezésen alapuló eljárási gyakorlat az 1960-as években kezdett a büntetőügyek gyors elintézésének eszközévé válni, amelyet a Szövetségi Alkotmánybíróság 1987-ben legitimnek fogadott el ugyan, de a *Verständigung* jogintézményének a büntetőeljárási kódexben történő szabályozása 2005-ig váratott magára.¹³⁵⁵ A megegyezés kizárólag nyilvános tárgyaláson jöhet létre a terhelt beismerése esetén oly módon, hogy a bíró nem csak passzív szemlélője az eseményeknek, hanem a megegyezés koordinátora.¹³⁵⁶ A bíróság, a terhelt és az ügyész megállapodhat a büntetőügy további menetéről és eredményéről,

¹³⁴⁶ FANTOLY 2012c, 65.

¹³⁴⁷ FANTOLY 2008, 142.

¹³⁴⁸ MÉSZÁROS N. 2014, 23.

¹³⁴⁹ HERKE 2008, 102.

¹³⁵⁰ HERKE 2016, 150.

¹³⁵¹ HERKE 2016, 152.

¹³⁵² FANTOLY 2012c, 165.

¹³⁵³ MÉSZÁROS N. 2014, 24.

¹³⁵⁴ HERKE 2012, 102.

¹³⁵⁵ FANTOLY-ÖRDÖG-DEÁK 2010, 365.

¹³⁵⁶ ELEK 2015, 12.

azonban az ítélet bűnösséget megállapító része, a büntetőjogi intézkedések és a jogorvoslatról való lemondás nem képezhetik a megegyezés tárgyát, mivel az egyezség általa is elfogadható tartalmát a bíró határozza meg, amelynek keretében a büntetés alsó és felső határát is megadhatja.¹³⁵⁷

Franciaországban két típusú vádalkuhoz hasonló, a terhelt beismerésén alapuló megegyezési eljárást tartalmaz a büntetőeljárás kódex. A büntetőjogi megegyezés (*composition pénale*) jogintézménye 1999-ben vált a francia jog szerves részévé, míg az előzetes beismerésen alapuló megjelenés (*plaider coupable* vagy *comparution sur reconnaissance préalable de culpabilité*) kodifikálására 2004-ben került sor.¹³⁵⁸ A büntetőjogi megegyezésre történő ügyészi felhívásra kihágások és az öt évnél nem súlyosabban büntetendő szabadságvesztés esetén kerülhet sor abban az esetben, ha a terhelt önként beismerő vallomást tett és a bűncselekmény nem tartozik a törvény által kizárt néhány bűncselekmény közé.¹³⁵⁹ A felhívásban az ügyész mérlegelési jogkörében választhat a francia büntetőeljárás törvényben taxatív felsorolt intézkedések közül, mint pl. meghatározott összeg megfizetésére kötelezés, vezetői- vagy vadászengedély időszaki megvonása, egészségügyi intézményben gyógyító-nevelő kezelésen való részvétel.¹³⁶⁰ A terheltnek tíz nap gondolkodási ideje van mérlegelni az ügyész ajánlatát, ami után azt vagy elfogadja vagy visszautasítja, de tényleges alkudozásra nincs lehetősége.¹³⁶¹ Az eljárás bírói szakaszában a bíró nem változtathatja meg a megállapodást csupán elutasíthatja vagy szentesítheti azt döntésében, amellyel szemben kizárt a jogorvoslat.¹³⁶² Az előzetes beismerésen alapuló megjelenés lényegi elemeiben megegyezik az első típussal, azonban lényeges különbség, hogy az ügyész anyagi jogi értelemben vett szankciót alkalmazhat, mivel egy évet meg nem haladó szabadságvesztést is javasolhat, ami miatt kötelező a védő jelenléte.¹³⁶³ Ezen túlmenően csak nagykorú, az ügyész elé idézett beismerő terhelttel szemben lehet alkalmazni, akik öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban fenyegetett vétséget követtek el, azaz a kihágások nem lehetnek az eljárás tárgyai.¹³⁶⁴ Mivel a büntetőjogi megegyezésnél nagyobb tárgyi súlyú ügyekről van szó az egyezség jóváhagyására a bíróság elnöke vagy az általa kijelölt bíró jogosult nyilvános tárgyalás keretében.¹³⁶⁵

A büntetőeljárás gyorsítása Magyarországon különös tekintettel a konszenzuson alapuló külön eljárásokra

A büntetőeljárás gyorsítása örökzöld kérdés a magyar jogalkotásban is. Már a XI. századból,

¹³⁵⁷ FANTOLY 2012c, 169-170.

¹³⁵⁸ PÁPAI-TARR 2012, 212., 225.; GÁCSI (Kézirat), 3., 4.

¹³⁵⁹ PÁPAI-TARR 2012, 215.

¹³⁶⁰ GÁCSI (Kézirat), 3.

¹³⁶¹ PÁPAI-TARR 2012, 220.

¹³⁶² PÁPAI-TARR 2012, 221.

¹³⁶³ GÁCSI (Kézirat), 4.

¹³⁶⁴ PÁPAI-TARR 2012, 228.

¹³⁶⁵ PÁPAI-TARR 2012, 231.

I. László királyunk idejéből fennmaradt III. dekrétumban is fellelhető az eljárás gyorsítását szolgáló rendelkezés.¹³⁶⁶ A kodifikált magyar polgári és büntető perrendtartást nélkülöző korokban is számos törvénycikk szabályozott hasonló kérdéseket.¹³⁶⁷ Az 1896. évi XXXIII. tc. (továbbiakban: I. Bp.) kifejezetten az eljárás gyorsítása érdekében vezette be a büntetőparancs jogintézményét, amely lehetővé tette, hogy az egészen csekély súlyú cselekmények esetén a járásbíró a nyomozás adatai alapján a tárgyalás mellőzésével pénzbüntetést szabjon ki.¹³⁶⁸ A másik kifejezetten gyorsítást elősegítő külön eljárást a bíróság elé állítás vádirat és tárgyalás kitűzése nélkül elnevezéssel az 1966. évi 16. tvr. iktatta be az 1962. évi Be.-be.¹³⁶⁹ Ennek értelmében a terhelt a bűncselekmény elkövetésétől számított három napon belül bíróság elé állítható volt.¹³⁷⁰ Az előbbiekhöz képest a legkésőbbi jogintézmény a tárgyalásról lemondás jogintézménye, amelyet az 1999.évi CX. tv. kodifikált. Lényege, hogy a vádlott és az ügyész beleegyezése alapján lemond a tárgyalás tartásához, valamint a bizonyítási eljárás lefolytatásához fűződő alkotmányos jogáról.¹³⁷¹

A Be. szintén célul tűzi ki az eljárás gyorsítását méghozzá olyan egyszerűsített eljárások által, amelyek lehetőséget adnak az ügyek differenciált elbírálására.¹³⁷² Ezen külön eljárások a fentiekben kifejtett jogtörténeti előzményekből táplálkoznak annak ellenére, hogy számtalan módosításon estek át alkalmazásuk során. Az új Be. kodifikációja kapcsán megjelent cikkében Ficsór Gabriella jogtörténeti kitekintését követően találóan konstatálja, hogy „nincs új a nap alatt” az új büntetőeljárás kódexünkkel szemben támasztott elvárásokban.¹³⁷³ Ezt a gondolatot szem előtt tartva, szükségesnek tartom bemutatni a büntetőeljárás elhúzódásának okait statisztikai adatokkal alátámasztva, továbbá az új Be. terhelti együttműködési rendszerének előzményeként szolgáló külön eljárásokat, amely a tárgyalás mellőzés, bíróság elé állítás, tárgyalásról lemondás.

A büntetőeljárás elhúzódása Magyarországon

A büntetőeljárás elhúzódásának problémája a kontinentális európai tárgyalási rendszerekhez hasonlóan Magyarországon is tendenciaként jelentkezik. Ez a tendencia egyértelműen kiolvasható a Legfőbb Ügyészség által közzétett statisztikai adatokból, amelyre reagálva a jogalkalmazás és a jogirodalom neves képviselői rendszeresen kísérletet tesznek az oksági tényezők feltárására.

A Legfőbb Ügyészség által közzétett statisztikai adatok prezentálják a büntetőeljárás időtartamát – a nyomozás elrendelésétől a jogerős bírósági határozat meghozataláig – az adott

¹³⁶⁶ NAGY 2004, 195.

¹³⁶⁷ Bővebben lásd FICSÓR 2015, 25.

¹³⁶⁸ NAGY 2004, 201.; MÉSZÁROS N. 2014, 25.; I. Bp. 532-535. §.

¹³⁶⁹ KIRÁLY 2008, 618.

¹³⁷⁰ PÁPAI-TARR 2012, 266.

¹³⁷¹ PÁPAI-TARR 2012, 239.

¹³⁷² Indokolás 1998, Általános indokolás II. 7. 2.

¹³⁷³ FICSÓR 2015, 27.

évben született jogerős bírósági határozattal elbírált ügyek számához viszonyítva százalékos formában. 2007-ben az 1 éven belüli időtartam 49,81 %, 1-2 év között 24,27 %, 2-3 év között 13,30 % míg 3 év felett 12,63 %-¹³⁷⁴ A 2015-ös évvel bezárólag rendelkezésre álló statisztika adataiból egyértelműen kitűnik, hogy minden évben emelkedett a 3 év feletti időtartam alatt jogerősen lezárt büntetőeljárások százalékos aránya. 2009-től kezdődően differenciáltabb adatok állnak rendelkezésre, mivel a statisztika megkülönbözteti a 3-5 év közötti és az 5 év feletti büntetőeljárásokat. Megállapítható, hogy nagyságrendileg fele annyi az 5 év feletti büntetőeljárás, mint a 3-5 év közötti a 3 éven felüli kategórián belül. A 3-5 év közötti büntetőeljárások alakulásában egyaránt előfordult növekedés és csökkenés is az összes jogerősen lezárt büntetőeljáráshoz viszonyítva 2009 és 2015 között. Az 5 év feletti büntetőeljárások aránya viszont folyamatos emelkedést mutat ebben az időszakban. A csúcspont mindkét kategória 2015-ben érte el, amikor a 3-5 év közötti büntetőeljárások 13,64 %-ot, míg az 5 év feletti büntetőeljárások 6,15 %-át tették ki az adott évben jogerősen lezárt büntetőeljárások számához viszonyítva.¹³⁷⁵ A büntetőeljárások időtartamára nézve napokban kifejezett átlagos adatok is rendelkezésre állnak 2007 és 2016 között. 2007-ben a nyomozás elrendelésétől az iratok elsőfokú ügyészségre érkezéséig terjedő idő napokban kifejezve átlagosan 162,9 nap, az iratok elsőfokú ügyészségre érkezésétől a vádemelésig eltelt idő 26,1 nap, míg a vádemeléstől a jogerős bírósági határozat megszületéséig terjedő idő 356,8 nap volt. A nyomozás elrendelésétől az iratok elsőfokú ügyészségre érkezéséig eltelt átlagos idő 2016-ig folyamatos és összességében jelentős emelkedést mutat, hiszen a 2016-os adatok szerint 244,0 nap. Az iratok elsőfokú ügyészségre érkezésétől a vádemelésig terjedő időszak átlag eredményében ingadozás figyelhető meg, hiszen növekedések és csökkenések is egyaránt megfigyelhetők 2016-ig, amikor is 34,1 nap volt. A vádemeléstől a jogerős bírósági határozat megszületéséig eltelt átlagos idő 2013-ban kiugró értéket mutat, hiszen 410,6 napra emelkedik, majd ezt követően egy csökkenő tendencia figyelhető meg, amelynek végén 2016-ra 361,5 napra csökkent.¹³⁷⁶

A fent ismertetett statisztikai adatok fényében a jogalkalmazás és a jogtudomány oldalán is folytattak vizsgálatokat Magyarországon a büntetőeljárás elhúzódásának oksági tényezői kapcsán. 2011-ben az Országos Kriminológiai Intézet (továbbiakban: OKRI) feladatául tűzte ki a hazai nyomozások időszerűségének és a büntetőeljárás gyorsításának vizsgálatát.¹³⁷⁷ A kutatás az ügyek egyediségében és általánosságában megjelenő elhúzódást okozó tényezők között differenciál hangsúlyozva, hogy ezen tényezőket nem lehetséges a teljesség igényével feltárni.¹³⁷⁸

¹³⁷⁴ Statisztika 2007, 105. <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok4165.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

¹³⁷⁵ Statisztika 2015, 66. <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok245.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Statisztika 2013, 80. <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok403.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

¹³⁷⁶ Bűnözés és igazságszolgáltatás 2007-2016. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017. 6.

<http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok264.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

¹³⁷⁷ MÉSZÁROS Á. 2013, 5.; A kutatás részletes eredményeit lásd Kiss – MÉSZÁROS.

¹³⁷⁸ MÉSZÁROS Á. 2013, 5.; KISS – MÉSZÁROS, 4.

http://www.bmt.hu/assets/letolt/rendtudtar/be_gyorsitas_kutjel_meszaros_kiss_2011%20doc.pdf

(Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Az eljárás elhúzódására általánosságban ható tényezőnek tekinti a jogfejlődés eredménye, iránya hatására kialakult nemzetközi dokumentumokban is deklarált eljárási garanciák létét, a sértett kompenzációját középpontba állító folyamatot és a büntető jogalkotás mennyiségi és minőségi alakulását is jellemző „jogalkotási dömpinget”.¹³⁷⁹ Szintén általánosságban ható tényezőnek tekinti a bűnözés alakulását, a megfelelő szervezeti létszámot, szervezeti felépítést valamint a szervezeti hatékonyságot befolyásoló képzéseket, adminisztratív terheket.¹³⁸⁰ Az egyedi tényezők között példálózó jelleggel nevesíti a kutatás: eljárás résztvevőinek eljárási cselekményen történő meg nem jelenése, késedelmes indítványok, a hatóság általi szabálytalan vagy késedelmes idézés, eljáráselhúzó védelmi taktika, stb.¹³⁸¹ A büntetőeljárás elhúzódásának oksági tényezői között Pápai-Tarr Ágnes külső és magában az eljárásban jelentkező okokat különböztet meg többségében az OKRI kutatás eredményeként más klasszifikáció mellett kifejtettekkel azonosan.¹³⁸² A külső okok között kifejti, hogy az európai büntető-eljárásjogi modell „mesterségesen túlbonyolítottá vált” és a hosszadalmas eljárás egyik fő okának a szabályok túlzott differenciáltságát és összetettségét tekinti.¹³⁸³ Vajcs Nikoletta szerint az eljárás lassúságát egyszerűen az okozza, hogy az eljárási résztvevők mást és mást akarnak, hiszen a sértett elégtételt akar, de nem akar újra és újra szembesülni a történetekkel a különböző eljáró szervek előtti megjelenéskor, míg a terhelt minél előbb szabadulni akar a büntetőeljárás terhe alól.¹³⁸⁴

Eljárást gyorsító külön eljárások a Be.-ben

Az eljárást gyorsító külön eljárásokkal kapcsolatban Fantoly Zsanett határozottan kijelenti monográfiájában, hogy *„hazánkban evidenciaként kezelt tény, hogy a rendes eljárás szabályai alapján lefolytatott eljárásokkal, az egyszerűsítő és gyorsító külön eljárások alkalmazása nélkül büntető jogszolgáltatási rendszerünk összeomlana.”*¹³⁸⁵ Ez a három külön eljárás a bíróság elé állítás, a tárgyalás mellőzése és a tárgyalásról lemondás. Mindhárom a terhelti beismerésen és konszenzuson alapuló eljárás. Ez a közös jelleg szükségképpen kihatással vannak alkalmazásuk gyakoriságára. Terjedelmi korlátok miatt elsődlegesen a tárgyalásról lemondás szabályait kívánom részletesebben ismertetni.

A vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 66. §-a tartalmaz a vádemelés módjára vonatkozó utasítást, amelynek értelmében az általános szabályok szerinti vádemelés másodlagos az eljárást gyorsító külön eljárásokhoz képest, hiszen csak akkor indítványozhat az általános szabályok szerinti bírósági eljárást az ügyész, ha sem tárgyalás mellőzésének, sem bíróság elé állításnak sem pedig tárgyalásról lemondásnak nincs helye. Ehhez képest a Legfőbb

¹³⁷⁹ MÉSZÁROS Á. 2013, 6., 8.

¹³⁸⁰ MÉSZÁROS Á. 2013, 8., 12.

¹³⁸¹ MÉSZÁROS Á. 2013, 5.

¹³⁸² PÁPAI-TARR 2012, 26-31.

¹³⁸³ PÁPAI-TARR 2012, 27.

¹³⁸⁴ VAJCS 2012, 61.

¹³⁸⁵ FANTOLY 2012a, 74.

Ügyészség által közzétett statisztikai adatokból nem éppen a külön eljárások főszabály jellege tükröződik. 2015-ben a vádlottak 13,46 %-a esetén bíróság elé állításra, míg a vádirattal megvádolt személyek 28,57 %-ánál tárgyalás mellőzésére és 0,11 % esetében tárgyalásról lemondásra került sor. A bíróság elé állított vádlottak száma 2015-ben csökkenést mutat ugyan, de 2011-től folyamatos emelkedést mutatott, míg a tárgyalás mellőzése a 2011 és 2013 közötti csökkenő tendenciát követően kezdett emelkedni. A tárgyalásról lemondás 2011-ben 0,15 % volt, amely 2012-re tovább csökkent majd a 2013-as 0,07 %-os növekedés óta 0,11 %-on stagnál.¹³⁸⁶ Ezekből az adatokból egyértelműen kitűnik, hogy amíg a tárgyalás mellőzése és a bíróság elé állítás sikeresen működő jogintézmények, addig a tárgyalásról lemondás lényegében egy holt jogintézmény, amelynek csekély gyakorlati relevanciája van.

A bíróság elé állítás célja, hogy a törvényben meghatározott ügyekben a bűncselekmény elkövetését a lehető leggyorsabban kövesse a büntetőjogi felelősségre vonás, ezért a garanciális elemek jelentős sérelme nélkül nagymértékben lecsökkenti az írásbeliséget.¹³⁸⁷ A tárgyalás mellőzése a büntetőeljárás bírósági szakaszának egyszerűsítését és gyorsítását szolgálja azáltal, hogy meghatározott feltételek fennállása esetén a kisebb jelentőségű és egyszerűbb megítélésű ügyekben tárgyalás tartása nélkül teszi lehetővé a közvetlen szabadságelvonással nem járó büntetőjogi jogkövetkezmény alkalmazását.¹³⁸⁸ A tárgyalásról lemondás lényege, hogy a vádlott enyhébb büntetés reményében a terhére rótt bűncselekmény elkövetését beismeri, lemond a tárgyalás hagyományos módjáról annak fejében, hogy az általános eljárásban alkalmazotthoz képest enyhébb büntetést szabnak ki.¹³⁸⁹

A bíróság elé állításnál és a tárgyalás mellőzésénél egymással konjunktív viszonyban álló objektív és szubjektív feltételeket lehet megkülönböztetni.¹³⁹⁰ A tárgyalásról lemondás esetén nincs a bűncselekmény súlyára vonatkozó objektív feltétel meghatározva a Be.-ben, az eljárás pozitív feltétele, hogy az ügyész a terhelt kezdeményezésére indítványozza ezt a külön eljárási formát, a terhelt lemond a tárgyaláshoz fűződő jogáról, a vádemelés előtt teljes beismerő vallomást tesz továbbá a terhelt és az ügyész között létrejövő megállapodással a bíróság egyetért.¹³⁹¹ A három jogintézmény közös jellemzője a terhelt beismerő vallomása, – kivéve a tetten ért terheltet a bíróság elé állításnál – a nyomozásnak az általános szabályok szerint történő lefolytatása és az eljárás kizárólagos ügyészi indítványhoz kötése azzal, hogy tárgyalás mellőzését, a bíróság hivatalból is alkalmazhat.¹³⁹² A beismerő vallomás tekintetében lényeges különbség, hogy a tárgyalásról lemondás esetén a Be. megköveteli a bűnösségre kiterjedő beismerő

¹³⁸⁶ Statisztika 2015, 8., 10. <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok245.pdf>

(Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

¹³⁸⁷ HERKE-FENYVESI-TREMMEL 2012, 288.

¹³⁸⁸ AKÁ CZ 2016b, 1882/10.

¹³⁸⁹ TÓTH 2015, 551.

¹³⁹⁰ HERKE 1997, 17.; HERKE 2000, 91; FANTOLY 2014, 276.; TÓTH 2015, 548.; AKÁ CZ 2016a, 1806.; Be. 517. §, 544. § (1)-(2) bek., 545. § (1) bek.

¹³⁹¹ FANTOLY 2014, 271.

¹³⁹² NÁNÁSI 2017, 49.

vallomást, míg a másik két külön eljárásnál elegendő a ténybeli beismerő vallomás.¹³⁹³ A tárgyalás mellőzésénél és a bíróság elé állításnál negatív feltétel, hogy magánvádló vagy pótmagánvádló nem indítványozhatja és mindkét eljárásnál kötelező a védelem.

A Be. szabályainak átolvasása alapján kijelenthető, hogy a három eljárást gyorsító külön eljárás feltételei konkurálnak egymással. Tárgyalás mellőzése esetén a bíróság elé állításhoz képest lényeges különbség, hogy a bírósági szak leegyszerűsített, hiszen nyilvános ülést tart a bíróság. A tárgyalás mellőzéséhez képest tárgyalásról lemondás esetén eltérés mutatkozik a terhelt aktív kezdeményező szerepében, mivel tárgyalás mellőzése esetén a terhelt csupán az ügydöntő végzés kézhezvételekor értesül ügyének gyorsított eljárásban történő elbírálásáról.¹³⁹⁴ A lemondás a tárgyalásról jogintézmény elsődlegesen abban különbözik az előző két eljárási formától, hogy a terheltnek szerepe van a bírósági eljárás formájának megválasztásában és a jogalkotó a terhelti kezdeményezést anyagi jogi kedvezményekkel honorálja.¹³⁹⁵ A terhelt saját kezdeményezése nyomán megállapodást köt az ügyésszel oly módon, hogy az ügyész közli a bűncselekmény leírását, minősítését, az általa elfogadhatónak tartott szankció nemét, mértékét tartamát. Ha ezt a nyilatkozatot a terhelt elfogadja, azonos tartalmú megállapodást kötnek. Ebből látszik, hogy a szó legszorosabb értelmében vett alku nem történik.¹³⁹⁶ Ezt követően az ügyész a vádiratban nyilvános ülés kitűzésére és a megállapodásának megfelelő nemű, mértékű, tartamú büntetésre illetve intézkedésre tesz indítványt az alsó és felső határ megjelölésével. Ezen megállapodást azonban a bíróság nem köteles elfogadni. A tárgyalásról lemondásért járó kedvezmény tekintetében különbséget kell tenni az általános eset és a bünszervezetben történő elkövető között, aki együttműködő a hatóságokkal. Ha a bíróság elfogadja a megállapodást akkor a vádirattal egyező tényállás, minősítés és büntetési illetve intézkedési nem, tartam alapján hoz ítéletet oly módon, hogy szabadságvesztés büntetés kiszabása esetén a Btk. 82. §-ában deklarált enyhítő szakaszt alkalmazza, amely a bűncselekményi tételkeret alsó határát csökkenti. Ezzel szemben az együttműködő bünszervezetben történő elkövető esetén a büntetés konkrét mértéke kerül meghatározásra a megállapodásban és a Btk. 83. § (2) bekezdése a büntetési tételkeret maximumát csökkenti. Tehát érthetetlen módon kitüntetett helyzetben van a bünszervezetben történő elkövető, aki együttműködik a hatóságokkal szemben a többi bűnelkövetővel.¹³⁹⁷

Mindezekén túl a halmazati büntetés tekintetében is aggályos a tárgyalásról lemondás szabályozása. Az általános esetben halmazati büntetés esetén a leg súlyosabb büntetés büntetési tételkeretének alsó határát csökkenti az enyhítő szakasz alkalmazásával és ennek közép mértékével megemeli a büntetési tétel felső határát, amely azt eredményezi, hogy rosszabbul jár a

¹³⁹³ FANTOLY 2012b, 125.

¹³⁹⁴ FANTOLY 2012c, 286.; Soós 2016, 1849.

¹³⁹⁵ Soós 2016, 1850.

¹³⁹⁶ JUHÁSZ 2017, 64.

¹³⁹⁷ PÁPAI-TARR 2014, 298.

bűnelkövető mintha tárgyalásról lemondás nélkül a halmazati szabályok szerint a felével emelkedik a büntetési tétel felső határa.¹³⁹⁸ Az együttműködő elkövető a halmazati büntetés tekintetében is privilegizált helyzetben van, ha 8 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt mond le a tárgyalásról, hiszen a leszállított büntetési tételek alapján történik a büntetés kiszabása.¹³⁹⁹ Ezen valós vagy vélt kedvezményeknek pedig súlyos ára a jogorvoslati jog korlátozása, amelynek értelmében a megállapodásban foglaltakkal egyező ítélet esetén nincs helye jogorvoslatnak.

Az előbbieken kifejtettek alapján megállapítható, hogy a tárgyalásról lemondás alkalmazásának kudarca a másik két külön eljárással konkuráló feltételrendszer mellett elsődlegesen a valódi kedvezmény hiányában érhető tetten. A szabályozás az együttműködő terheltet leszámítva nem nyújt olyan jelentős és kiszámítható szankcióbeli kedvezményeket, amelyek mellett megéri a terhelteknek lemondani a tárgyaláshoz való jogukról. Ilyen előzmények után az új Be. terhelti együttműködési rendszerén a sor, hogy orvosolja ezt a problémát és egy működő vádalkuhoz hasonló jogintézményt teremtsen.

I. A TERHELTI EGYÜTTMŰKÖDÉS RENDSZERE A 2017. ÉVI XC. TÖRVÉNYBEN

A dolgozatom első fejezetében kifejtett eljárás gyorsításával kapcsolatos elvárások és a lemondás a tárgyalásról kudarca fényében nagy kihívás előtt állt a jogalkotó az új Be. terhelti együttműködési rendszerének kialakításakor. Annak ellenére, hogy a terhelti együttműködés egy strukturált rendszert alkot az új Be.-ben, nem egyetlen fejezetben kodifikálta a jogalkotó, hanem a kódex egymástól eltérő, néhol távoli fejezeteiben. Éppen ezért a törvény részletszabályainak ismertetése előtt szükségesnek tartom felvázolni a rendszer alapköveit, helyét a kódex struktúrájában, majd ezt követően ismertetem a részletszabályokat és az eljárás résztvevőinek pozícióját, érdekelttségét.

A jogintézmény rendszere és helye az új Be. struktúrájában

A terhelti együttműködés három szegmensét különböztethetjük meg az új Be.-ben: ügyész-ségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezése (LXIV. fejezet), egyezség a bűnösség beismeréséről és az előkészítő üléshez kapcsolódó együttműködés. Gácsi Anett a LXIV. fejezetben kodifikált rendelkezéseket a tágabb értelemben vett terhelti együttműködés szabályai közé sorolja, míg a másik két egyezsége épülő formát a szorosabb értelemben vett terhelti együttműködés csoportjába sorolja első és második típusú együttműködés néven.¹⁴⁰⁰ Az első típus nem előzmény nélküli a magyar jogrendben, hiszen az új Be.-ből kiiktatott lemondás a tárgyalásról jogintézményének sikertelenségét hivatott kiküszöbölni. Dolgozatom témája az egyezsége

¹³⁹⁸ PÁPAI-TARR 2014, 299.

¹³⁹⁹ PÁPAI-TARR 2014, 300.

¹⁴⁰⁰ GÁCSI (Kézirat), 7.

alapuló, szorosabb értelemben vett együttműködési formák vizsgálata, azonban az új Be. struktúrájának feltárásánál szükséges megemlíteni a tágabb szegmensét is a rendszernek.

Az új Be. terhelti együttműködési rendszerének fundamentuma a nyomozás, azaz az eljárások elhúzódnak a jogalkotó már a nyomozási szakban elejét kívánja venni. A Nyomozás címet viselő Tizedik részben helyezi el az első két szegmensét az együttműködésnek, míg a tárgyalás előkészítéséhez kapcsolódó esetben a nyomozás ügyiratainak tartalma szükségképpen szerepet játszik a terhelt együttműködési készségének kialakulásában. Az új Be. osztott nyomozási modellt vezet be, amely felderítésből és vizsgálatból áll [348. § (2) bek.]. Felderítés során a nyomozó hatóság az ügyészség törvényességi felügyelete mellett a megalapozott gyanú megállapításához szükséges mértékben felderíti a bűncselekményt, az elkövető személyét valamint felkutatja és biztosítja a bizonyítási eszközöket. A vizsgálat a gyanúsított kihallgatás után veszi kezdetét, amelyben az ügyészség már irányító szerepet tölt be és nem felügyeli, hanem érdemben határozza meg az eljárás folytatását, irányát.¹⁴⁰¹ A nyomozás két szakaszának elhatárolása nem azt jelent, hogy a nyomozó hatóság és az ügyészség merevül elhatárolódik egymástól és az ügyészség szerepe kizárólag törvényességi felügyeletre korlátozódik, hiszen az új Be. 390. § (2) bekezdése egy tájékoztatási kötelezettséget határoz meg a nyomozó hatóság számára az ügyészség irányába abban az esetben, ha a gyanúsított beismer, ügyészségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezését illetve egyezség megkötését kezdeményezte. A gyanúsított együttműködésének lehetőségével kapcsolatos külön tájékoztatás célja az eljárást gyorsító eszközök haladéktalanul történő alkalmazásának biztosítása, akár már az első kihallgatás során a nyomozó hatóság útján is. Az együttműködéses intézmények valóban hatékony alkalmazása érdekében az ügyészség és a nyomozó hatóság rugalmas, a gyanúsított első kihallgatását megelőző időszakra is kiterjedő együttműködését feltételezi.¹⁴⁰² Az ügyészség a nyomozás vizsgálati szakaszában végzi el a korábbi vádemelési szakban ellátott feladatait azzal, hogy megvizsgálja az egyezség kezdeményezésének lehetőségét is. Véleményem szerint a nyomozó hatóság fent ismertetett tájékoztatási kötelezettsége és az ügyészség egyezségkötés lehetőségének vizsgálatára irányuló kötelezettsége azt sugallja, hogy a jogalkotó főszabállyá szeretné tenni az első típusú együttműködést a beismerő terhelt vonatkozásában. Az új Be. az első típusú együttműködési forma (egyezség a bűnösség beismeréséről) szabályai közül a nyomozáson belül a LXV. fejezetben helyezi el az egyezségkötés módszerét, az egyezség tartalmi elemeit és a vádemelésről szóló LXVIII. fejezetben az egyezség esetén történő vádemelés speciális szabályait, míg a bírósági szakra vonatkozóan az új Be. a XX. részben egy teljesen új külön eljárást kodifikál Eljárás egyezség esetén címmel a XCIX. fejezetben. Álláspontom szerint ez a jogtechnikai megoldás némileg nehézkessé teszi a jogintézmény átláthatóságát a büntetőeljárás rendszerének egészében, azonban azzal egyet kell értenem, hogy mindenképpen szükséges külön eljárás formájában szabályozni ezt az egyezségkötési formát.

¹⁴⁰¹ Indokolás 2017, Részletes indokolás 392. §-hoz 127.

¹⁴⁰² Indokolás 2017, Részletes indokolás 390. §-hoz 126.

A második együttműködési forma (előkészítő üléshez kapcsolódó együttműködés) látszólag nem áll olyan szoros kapcsolatban a nyomozással, mint az első típus. Véleményem szerint itt is kulcs szerepe van a nyomozásnak, hiszen a tárgyalás előkészítése során létrejövő együttműködéskor a terhelt számára nem állnak rendelkezésre a bizonyítási eljárás során keletkezett bírósági iratok, csupán a nyomozási iratok tartalma alapján mérlegelhet, hogy mennyit profitál beismerés esetén. A súlypont az előkészítő ülésben található meg, amelyet teljesen újrakodifikált a jogalkotó. Az új Be.-ben főszabállyá vált az előkészítő ülés, amelynek fontos szerepe van a büntetőper koncentrált lefolytatásának megteremtésében azáltal, hogy bűnösség beismerése esetén lehetőség van az előkészítő ülésen ítéletet hozni, míg beismerés hiányában rögzül a bizonyítási eljárás kerete, a védelmi taktika iránya. A második típusú együttműködés még inkább átláthatatlan struktúrában került szabályozásra, hiszen a tárgyalás előkészítésén belül az előkészítő ülés eljárási szabályait deklaráló LXXVI. fejezetén kívül a vádemelés [422. § (3) bek.], az elsőfokú tárgyalás [521. §], az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatai [562. § (4)-(5) bek., 565. §], a fellebbezés [580. § (2) bek.] és a másodfokú eljárás szabályozásánál [606. § (3) bek.] is találunk egy-egy rendelkezést.

Az első típusú együttműködés: egyezség a bűnösség beismeréséről

Az új Be. 407. § (1) bekezdése lényegében meghatározza az egyezség definícióját, amelynek értelmében ez az ügyészség és a terhelt között a vádemelés előtt létrejövő egyezség a bűnösség beismeréséről és annak következményeiről annak érdekében, hogy az ügy az egyezség esetén alkalmazható külön eljárásban (XCIX. fejezet) kerüljön elbírálásra. Dolgozatom jelen alfejezetében ismertetem a jogintézmény szabályrendszerét. Külön pontban térek ki alkalmazásának feltételrendszerére az egyezségkötés folyamatának fő lépéseivel együtt, az egyezség tartalmi elemeire valamint az eljárás egyezség esetén külön eljárás szabályaira.

Az egyezség feltételei és létrejöttének folyamata (LXV. fejezet)

Az új Be. nem határoz meg szigorú objektív feltételeket az egyezségkötéssel szemben, mivel a bűncselekmény súlyától függetlenül bármely terhelt élhet ezzel a lehetőséggel, aki a bűnösségét hajlandó beismerni. Az egyezség megkötésének egyetlen feltétele a terhelt és az ügyészség oldalán egyaránt jelentkező hajlandóság a konszenzus kialakítására a beismerő vallomás következményei tekintetében (407. §). A tárgyalásról lemondás kudarcának tapasztalatai alapján egyértelmű, hogy a terheltet önmagában a büntetőeljárás terhétől való minél gyorsabb szabadulás nem motiválja, hanem csak a beismerésért járó jogkövetkezményben jelentkező valós kedvezmények mellett hajlandó ezzel a lehetőséggel élni.

Az egyezségkötési folyamat egyes szakaszi nem jelennek meg explicit felsorolás szintjén az új Be.-ben, ezeket a részletszabályokból és a jogalkotói indokolásból lehet megállapítani. Az egyezségkötési folyamat szakaszai sorrendben a következők: egyezség kezdeményezése,

egyeztetések lefolytatása, egyezség megkötése.¹⁴⁰³ Az egyezség kezdeményezését az időbeliség, a formaiság és a kezdeményezői kör vonatkozásában lehet vizsgálni. Az egyezségkötés kezdeményezésére leghamarabb a nyomozás felderítési szakában az első gyanúsítotti kihallgatáson, míg legkésőbb a vizsgálati szakaszban a vádemelés előtt kerülhet sor [407. § (1)-(2) bek.]. A kezdeményezés és annak elfogadása informális, ugyanis a jogalkotó szükségtelennek tartotta jegyzőkönyvkészítés vagy határozathozatal előírását.¹⁴⁰⁴ A tárgyalásról lemondáshoz képest lényeges különbség, hogy a terhelt, a védő és az ügyészség is egyaránt kezdeményezheti az egyezségkötést. Az új Be. 407. § (2) bekezdésének második mondata úgy fogalmaz, hogy az ügyészség a felderítés során a gyanúsítotti kihallgatás során is közölheti kezdeményezését. Eből véleményem szerint az következik *a contrario*, hogy a terhelt és a védő csak a gyanúsítottként történő kihallgatást követően tehet ilyen nyilatkozatot. Véleményem szerint ezt az osztott nyomozási modell teszi indokolttá. A felderítés utolsó mozzanata a gyanúsított első kihallgatása, ami miatt a terhelt és a védő nem tudja kellően mérlegelni a kezdeményezés szükségességét, mivel még a gyanúsításról sincs tudomásuk.

A folyamat második szakasza az egyeztetések lefolytatása, amelyre abban az esetben kerül sor, ha az egyezségkötés lehetőségét egyik fél sem zárja ki. Ettől a ponttól válik kötelezővé a védő részvétele, aki számára biztosítani kell a nyomozás ügyiratainak megismerését. Álláspontom szerint az ügyészség általi kezdeményezés esetén elengedhetetlen a közérthető tájékoztatás a terhelt irányába, hiszen amennyiben nincs védője a kezdeményezéskor, nem áll mellette egyetlen szakember sem csak a kezdeményező ügyészség, akiben a terheltnek jellemzően a vádat képviselő ellenséget látják. Meggyőződésem tehát, hogy az ügyészségi kezdeményezések sikerességében fontos szerepet fog játszani, hogy van-e már védője a terheltnek és mennyire közérthetően kapja meg az ügyészség tájékoztatását. Az egyeztetés lényegében egy alkufolyamat, amelynek tárgya kizárólag a bűnösség beismerése és az egyezség tartalmi elemei azzal a megszorítással, hogy a tényállás és a bűncselekmény minősítésének meghatározása nem képezheti alku tárgyát, ezek meghatározása kizárólagos ügyész(ség)i jogosultság. A védő a terhelt hozzájárulásával külön egyeztetéseket is folytathat az ügyészséggel (408. §). Habár az új Be. a formalitások minimalizálására törekszik az egyezségkötéskor és nem határozza meg a hozzájárulás formáját, álláspontom szerint mindenképpen külön erre irányuló meghatalmazás csatolására vagy a hozzájárulás jegyzőkönyvbe foglalására lenne szükség a gyakorlatban garanciális szempontok miatt.

Amennyiben a felek konszenzusra jutnak, kezdetét veszi az egyezség megkötése, amely formailag gyanúsítotti kihallgatáson történik. Garanciális szabály, hogy első lépésként az ügyészség figyelmezteti a terheltet a tervezett egyezség következményeire és a gyanúsítotti kihallgatás jegyzőkönyvébe foglalja mind a figyelmeztetést mind pedig a terhelt nyilatkozatát. A

¹⁴⁰³ Indokolás 2017, Részletes indokolás 407. §-hoz 134.

¹⁴⁰⁴ Uo.

törvény az egyeztetések tisztességének igazolása, valamint az egyezség hitelességének biztosítása érdekében rögzíti, hogy az egyezséget tartalmazó jegyzőkönyvet az ügyész, a terhelt és a védő kizárólag együttesen írhatja alá.¹⁴⁰⁵ Ez a jegyzőkönyv kizárólag az eljárás egyezség esetén külön eljárás tekintetében rendelkezik joghatásokkal, önmagában azonban nem. Abban az esetben, ha az egyezségkötés megghiúsul, az ártatlanság vélelmének biztosítása szempontjából fontos szabály, hogy a kezdeményezés és az ezzel összefüggésben keletkezett ügyiratok nem használhatóak fel bizonyítékként illetve bizonyítási eszközként, továbbá az ügyészség a bíróságnak még csak tudomására sem hozhatja a kezdeményezést (Vö. 409. §). Ennek kapcsán is szükségképpen felmerülhet az informális, héttérben zajló tájékoztatás lehetősége.

Az egyezség tartalmi elemei

A törvény lehetővé teszi, hogy a terhelt nem csak a büntetőeljárás alapjául szolgáló összes bűncselekményre nézve kössön egyezséget, hanem ezek közül csak egyes bűncselekmények vonatkozásában. [410. § (1) bek.] A kódex nem rendelkezik arról, hogy el kell-e különíteni ilyen esetben az egyezség tárgyául szolgáló bűncselekményt illetve bűncselekményeket. Álláspontom szerint ebben az esetben szükséges az elkülönítés, hiszen az egyezséggel nem érintett cselekmények vonatkozásában az általános szabályok szerint vagy legalábbis más külön eljárás szabályai szerint folyik tovább az eljárás, két eljárási formát pedig egy ügyben egyszerre nem lehet alkalmazni. Ez a megoldás véleményem szerint kockázatos a terheltre nézve, hiszen könnyen előfordulhat, hogy az egyezség által kiszabott csökkentett szankció és a többi cselekményre az általános szabályok szerint megállapított jogkövetkezmény összeadva hátrányosabb végeredményt jelent, mint egy általános szabályok szerint kiszabott halmazati büntetés. Mindemellett felmerül annak a veszélye, hogy az egyezséget jóváhagyó bíróra szignálják a másik ügyet is, aki nem biztos, hogy el tud vonatkoztatni a korábban kapott csökkentett szankciótól és némileg kompenzálja ezt a kedvezményt. Ez a lehetséges probléma esetleges újabb kizárási szabályok relevanciáját veti fel. Természetesen aggályaim nem jelentenek törvényszerűséget, de olyan bizonytalansági faktor, amely kétségesé teszi a rendelkezés jövőbeni alkalmazását.

Az egyezség konkrét tartalmi elemeinek meghatározásánál az új Be. differenciál aszerint, hogy kötelező, eshetőleges vagy negatív tartalmi elemekről van szó. Az első két csoport esetén a Be. szabályozási technikája az, hogy felsorolja az egyes tartalmi elemeket, majd azok részlet-szabályait külön bekezdésekben bontja ki. Az új Be. 410. § (2) bekezdése tartalmazza a kötelező tartalmi elemek meghatározását:

- a bűncselekmény leírása és Btk. szerinti minősítése;
- a terhelt nyilatkozata arról, hogy a bűnösségét beismeri és ennek érdekében vallomást tesz;

¹⁴⁰⁵ Indokolás 2017, Részletes indokolás 409. §-hoz 135.

- a büntetés vagy önállóan alkalmazott intézkedés meghatározása.

Az első kötelező tartalmi elem lényegében az ügyészség által a tényállásnak a vádirattal egyező formájú és részletezettségű leírását és annak Btk. szerinti jogi minősítését jelenti.¹⁴⁰⁶ A második kötelező tartalmi elem kapcsán a jogalkotói indokolásból az derül ki, hogy a vallomás megtételére az egyezséget tartalmazó jegyzőkönyvben is sor kerülhet és egy későbbi gyanúsított kihallgatásról készült külön ügyiratban is.¹⁴⁰⁷ A büntetés vagy önállóan alkalmazható intézkedés meghatározása kapcsán aggályaim vannak a törvényszöveg megfogalmazásával. Az ezt konkretizálni kívánó 410. § (4) bekezdés úgy fogalmaz, hogy ha az egyezés a büntetés kiszabására irányul tartalmazza, hogy az ügyészség, a terhelt és a védő milyen nemű, mértékű vagy tartamú büntetést vesz tudomásul. Ebből a megfogalmazásból arra lehet következtetni, hogy az egyezés nem csak a büntetés kiszabására irányulhat, hanem kizárólag egy meghatározott büntetési nemben is megállapodhatnak a felek. Ebben az esetben viszont nem jelentene több kedvezményt a tárgyalásról lemondásnál az egyezés. Ezt a pontatlan megfogalmazást a jogalkotói indokolás konkretizálja, miszerint a szankció konkrét mértékét vagy tartamát is valamennyi egyezés kötelező tartalmi elemévé teszi.¹⁴⁰⁸ Meggyőződésem szerint ezt a normaszöveg szintjén kell elsődlegesen pontosítani, hiszen éppen ez a tényező jelent igazán nagy előrelépést a tárgyalásról lemondáshoz képest. Ezek alapján tehát az egyezés kötelező tartalmi eleme a büntetés, vagy önállóan alkalmazható intézkedés nemének és mértékének vagy tartamának Btk. szerinti meghatározása a büntetés enyhítésére vagy a végrehajtás felfüggesztésére vonatkozó rendelkezéseket figyelembe vétele mellett is. A fentiek alapján jól látható, hogy a tárgyalásról lemondáshoz képest jóval kiszámíthatóbb jogintézményt kodifikált a jogalkotó, hiszen egy nemében, mértékében és tartalmában egzaktan meghatározott szankcióban állapodik meg az ügyészség és a terhelt. Álláspontom szerint ez a szabályozás már a gyors eljáráson túlmenően is valódi kedvezményeket nyújthat a terheltek számára, ezáltal a jogintézmény alkalmazási gyakoriságában markáns szerepet fog játszhat.

Az új Be. 411. § (1) bekezdése tartalmazza az egyezés esetleges tartalmi elemeit, amelyek a következők:

- mellékbüntetés;
- büntetés vagy intézkedés mellett alkalmazható intézkedés;
- az eljárás megszüntetése, illetve a feljelentés elutasítása egyes bűncselekmények vonatkozásában;
- a bűnügyi költség viselése;

¹⁴⁰⁶ Indokolás 2017, Részletes indokolás 410. §-hoz 135.

¹⁴⁰⁷ Uo.

¹⁴⁰⁸ Indokolás 2017, Részletes indokolás 410. §-hoz 135.

- a terhelt által vállalt egyéb kötelezettségek.

A kötelező tartalmi elemek logikájára épülve a mellékbüntetés, valamint büntetés vagy intézkedés mellett alkalmazható intézkedés esetén az egyezségnek tartalmaznia kell annak nemét, mértékét vagy tartamát [411. § (2) bek.]. A harmadik esetkör magában foglalja az eljárás megszüntetését olyan bűncselekmény miatt, amelynek az elkövetett jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége valamint a gyanúsított együttműködésére tekintettel történő eljárás megszüntetést vagy feljelentés elutasítást [411. § (3) bek. b)]. Az együttműködő terhelt esetkör első látásra összetéveszthető lehet az ügyési engedélyhez kötött leplezett eszközök között szabályozott büntetőjogi felelősségre vonás elkerülésének kilátásba helyezésével, hiszen van egy olyan esetköre, amikor a folyamatban lévő büntetőeljárás megszüntetéséről köthető megállapodás az együttműködésért cserébe [219. § (1) bek.]. Ténylegesen mindkét jogintézmény esetén megállapodás születik, azonban lényeges különbség, hogy a bűnösség beismeréséről szóló egyezséget az ügyészség köti, míg az érintett leplezett eszköz alkalmazását az ügyészség csak engedélyezi és azt a leplezett eszköz alkalmazására feljogosított szerv köti meg. Mindezen felül a bűnösség beismeréséről szóló egyezség esetén csak egyes bűncselekmények vonatkozásában történhet meg az eljárás megszüntetése és végeredményét tekintve nem marad el a büntetőjogi felelősségre vonás. Az új Be. 411. § (3) bekezdésének b) pontja is a nyomozás során történő ügyészség általi eljárás megszüntetésnél okként megjelölt nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdekre hivatkozik, tehát nem a teljes 399. §-ra. Ez azt jelenti, hogy az egyezségkötés esetleges tartalmi elemeként akár más életének szándékos kioltásával járó, illetve maradandó fogyatékoságot vagy súlyos egészségromlást okozó bűncselekmény esetén is sor kerülhet. Véleményem szerint ezt a megszorítást be kellett volna iktatni az egyezség esetleges tartalmi elemei közé, hiszen a legmagasabban védett jogi tárgy sérelmének ilyen alku tárgyává tételére még csak lehetőséget sem szabadna adni. Az esetleges tartalmi elemek között a terhelt által vállalt egyéb kötelezettségek nyitottá teszik az esetleges tartalmi elemek tárházát. Ezek között újra előjön az ügyészséggel és a nyomozó hatósággal való együttműködés, de pusztán az egyezségben foglalt kedvezőbb szankcióért cserébe és nem eljárás megszüntetése vagy feljelentés elutasítása mellett. Az egyéb kötelezettségek a restoratív igazságszolgáltatás célját is magukban hordozzák, hiszen sértett és a magánfél polgári jogi igényének teljesítésére is köthető megállapodás, valamint közvetítő eljárásokon történő részvételre is. Mindezeket túl pedig a korábbi vádelhalasztást megreformáló feltételes ügyési felfüggesztés keretében előírható változatos kötelezettségek határidőn belüli teljesítése is előírható [Vö. 411. § (4)-(5) bek.].

Az egyezség negatív tartalmi elemeként (azaz mi nem képezheti az egyezség tárgyát) mindössze a kényszergyógykezelés, az elkobzás, a vagyoneklobzás és az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételét határozza meg a törvény [411. § (6) bek.].

Eljárás egyezség esetén (XCIX. fejezet)

A bűnösség beismeréséről szóló egyezség megkötése esetén a vádemelés és a bírósági eljárás is speciális szabályok szerint történik. Az ügyészség az egyezség tartalmával egyező tényállást és minősítést tartalmazó vádirattal emel vádat, amelyben indítványozza az egyezség jóváhagyását, az egyezséggel azonos tartalmú büntetés kiszabását, illetve intézkedés alkalmazását és az egyezségbe foglalt egyéb rendelkezések megtételét. Mivel a bíróság előtt ismeretlen az egyezségkötési folyamat, ezért a vádirathoz csatolni kell az egyezséget tartalmazó jegyzőkönyvet, hiszen a bíróság másképp nem tudná ellenőrizni a vádirat és az egyezség tartalmi egyezőségét (424. §).

A bíróság az eljárás egyezség esetén külön eljárás formájában jár el. Az új Be. XCIX. fejezetében külön nem szabályozott kérdésekben az általános szabályok szerint kell eljárni. A rendes bírósági eljáráshoz hasonlóan érdemi előkészítő üléssel kezdődik a bírósági szak, tehát itt is fontos koncentrált eljárásra törekszik a jogalkotó. Az előkészítő ülés a vád és a vádiratban tett indítványok ügyész általi ismertetésével kezdődik, amit a vádlott nyilatkozata követ. Ezt követően a bíróság tájékoztatja a vádlottat az egyezség jóváhagyásának következményeiről, különös tekintettel arra, hogy nincs helye fellebbezésnek a jóváhagyó végzés ellen. Ezen a ponton újra előjön a közérthetőség iránti igény a tájékoztatásnál, hiszen a vádlott az Alaptörvény által is deklarált jogorvoslati jogáról is lemond az eljárás során. A gyors eljárásnak tehát komoly ára van. A figyelmeztetés után a bíróság felhívására a vádlottnak kifejezett nyilatkozatot kell tenni a bűnösség egyezséggel azonos beismeréséről és arról, hogy lemond a tárgyaláshoz való jogáról. Az eljárás ezen pontján jelentkezik legmarkánsabban a terhelt rendelkezési joga, hiszen szabad belátása szerint lemondhat a tárgyaláshoz fűződő alkotmányos alapjogáról.¹⁴⁰⁹ A közvetlenség elvének fontos megnyilvánulása, hogy mindezt a bíróság előtt szóban is megteszi, tehát nem csupán az egyezségkötés folyamán. Garanciális szabály, hogy kötelező a védelem egy olyan eljárásban, ahol a terhelt alapvető emberi jogai a saját rendelkezése alapján csorbát szenvednek. Éppen ezért dicséretes rendelkezésnek tartom, hogy a nyilatkozat megtétele előtt a vádlottnak lehetősége van tanácskozni a védőjével (Vö. 731-732. §).

Amennyiben a vádlott beismerő vallomást tett és lemond a tárgyaláshoz való jogáról, akkor a bíróság megvizsgálja az egyezség jóváhagyásának feltételeit. Helytálló módon a feltételek vizsgálatakor az ügyiratok vizsgálatán túlmenően a bíróság szükség esetén kihallgathatja a vádlottat és a védőhöz is kérdéseket intézhet. Ez szintén a közvetlenség elvének megnyilvánulása az eljárásban. Az egyezség jóváhagyásának feltételei cím alatt öt pozitív, egymással konjunktív viszonyban álló feltételt határoz meg az új Be. (733. §). Álláspontom szerint az egyezség jóváhagyásának megtagadása cím alatt felsorolt tényezők is a jóváhagyás feltételei, mint negatív feltételek, amelyek közül egyetlennek a megvalósulása is az egyezség megíjulásához vezet [734. § (1) bek.]. Mindkét feltételtípuson belül differenciálhatunk aszerint, hogy objektív vagy szubjektív jellegű tényezőről van szó.

¹⁴⁰⁹ 422/B/1999. AB hat., ABH 2004, 1316, 1318, 2.

Pozitív objektív feltétel [733. § a)-b]):

- az egyezség megfelel az egyezségkötés folyamatára vonatkozó törvényi szabályoknak;
- az egyezség megfelel a tartalmi elemeire vonatkozó törvényi szabályoknak;

Pozitív szubjektív feltétel [733. § c)-e]):

- a vádlott az egyezség természetét és jóváhagyásának következményeit megértette;
- a vádlott beszámítási képessége és beismerésének önkéntessége iránt észszerű kétely nem mutatkozik;
- a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozata egyértelmű és az ügyiratok alátámasztják.

Negatív objektív feltétel [731. § (1) bek. a)-d]):

- a vád és a vádiratban tett indítványok eltérnek a jegyzőkönyvbe foglalt egyezségtől;
- a vádlott az előkészítő ülésen nem ismerte be a bűnösségét az egyezséggel egyezően vagy nem mondott le a tárgyaláshoz való jogáról;
- az egyezség jóváhagyásának feltételei nem állnak fenn;
- a terhelt nem tett eleget az egyezségben vállalt egyéb kötelezettségeinek.

Negatív szubjektív feltétel [731. § (1) bek. e]):

- a vádtól eltérő minősítés látszik megállapíthatónak.

Álláspontom szerint a pozitív objektív feltételek, valamint a negatív feltételek közül a vád és a vádirati indítványoknak a jegyzőkönyvbe foglalt egyezséggel egyezősége, bizonyos esetekben a terhelt által vállalt kötelezettségek nem teljesítése és a vádtól eltérő minősítés megállapíthatósága olyan feltételek, amelyek önmagában az ügyiratokból is megállapíthatóak. A terhelt által vállalt kötelezettség tekintetében ez csak azokban az esetekben lehetséges, amikor a teljesítés határideje már az előkészítő ülés előtt lejárt. Véleményem szerint az előbbi feltételek vizsgálatára már a terhelti nyilatkozatot megelőzően is sor kerülhet, hiszen a vádirat kézbesítésétől számított három hónapon belül kell megtartani az előkészítő ülést [499. § (2) bek.]. A bíró nyilvánvalóan megtanulja az ügyet az előkészítő ülés előtt, hiszen az akár ítélelhozattal is zárulhat. Véleményem szerint az eljárás további gyorsítását szolgálhatná, ha a bírónak vagy akár bírósági titkárnak lehetősége lenne ezen feltételek hiánya esetén az egyezség jóváhagyásának megtagadására még az előkészítő ülés előtt. Ennek azért is lehetne relevanciája, mert ha a szabályozás nem zárna ki további együttműködést a későbbi előkészítő ülésen, akkor a terhelt és a védő fontolóra vehetné a második típusú együttműködés kezdeményezését vagy éppen védekezési stratégiát dolgoz ki. A pozitív szubjektív feltételek a tisztességes eljárás követelményét

szolgálják. Ezek azért szubjektív feltételek, mert a bíró az előkészítő ülésen észlelt közvetlen tapasztalatok alapján mérlegeli a feltételek fennállását. A figyelmeztetések vádlott általi megértésében, ahogy korábban kifejtettem jelentős szerepe van a közérthető tájékoztatásnak. A vádlott beszámítási képességének és a beismerés önkéntességének vizsgálata nem szakértői kérdés, hanem a józan ésszel történő megítélést jelenti. A beismerés önkéntessége és az utolsó feltétel egyértelműen azt szolgálják, hogy ne tüntethessék fel magukat elkövetőként ártatlan emberek a tényleges elkövetők védelmében, vagy ha ilyen megtörténik is, legyen egy újabb lehetőség bizonyítási eljárás során feltárni ezt. Álláspontom szerint az eltérő minősítés lehetőségének hiánya a leginkább problémás feltétel. A joggyakorlatban nem ritka az az eset, hogy az ügyészség és a bíróság eltérő jogi álláspontot képvisel az adott bűncselekmény minősítésében, sőt néha még egyes bíróságok is eltérő álláspontot képviselnek. Ebből adódóan szükségképpen felmerül a jogbiztonság elvének sérelme.

A bíróság az egyezség jóváhagyásáról és megtagadásáról is egyaránt fellebbezéssel nem támadható végzésben dönt. Amennyiben jóváhagyja az egyezséget akkor a második típusú együttműködés szabályai szerint folytatódik az előkészítő ülés, azaz rögtön az előkészítő ülésen vagy tárgyaláson hozhat ítéletet a bíróság (Vö. 735-737). Az előbbi esetben a bíróság bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül, előkészítő ülésen hozhat bűnösséget megállapító ítéletet, amelyet a bűnösség beismerésére, az egyezség jóváhagyására és az ügyiratokra alapít. Az ítéletben a bíró nem térhet el a vád szerinti tényállástól és minősítéstől, az ügyészség által indítványozott szankciótól és egyéb rendelkezésektől, továbbá a polgári jogi igényt sem utasíthatja el, azaz ezekben a kérdésekben megszűnik a bíró mérlegelési lehetősége [732. § (2)-(4) bek.]. A terhelt fellebbezési joga rendkívül korlátozottá válik, hiszen lényegében csak olyan rendelkezéseit támadhatja az előkészítő ülésen hozott ítéletnek, amelyeket az egyezség nem érintett. Ilyen lehet pl. az egyezség negatív tartalmi elemeként meghatározott járulékos kérdések köre vagy az egyezségben nem rendezett esetleges tartalmi elemek köre. Ugyanez a megszorítás vonatkozik a másodfokú eljárásban a felülbírálat terjedelmére [738. § (1) bek.]. Abban az esetben, ha a bíróság nem hagyja jóvá az egyezséget az előkészítő ülés az általános szabályok szerint, a bűnösség be nem ismerésére vonatkozó szabályok szerint folytatódik [734. § (3) bek.]. E tekintetben ellentmondást vélek felfedezni a jogalkotói indokolás és a kódex szövege között. Az új Be. utaló normával kifejezetten a bűnösség be nem ismerése esetén alkalmazandó eljárás törvényhelyeire utal vissza, amelynek keretében az előkészítő ülésen már nincs lehetőség a bűnösség beismerésére, arra csak az eljárás későbbi szakaszában kerülhet sor. Ezzel szemben a jogalkotói indokolás kifejti, hogy az egyezség jóváhagyásának megtagadása esetén az általános szabályok szerinti előkészítő ülésen sincs elzárva a terhelt attól, hogy akár a vád tárgyává tett, akár az ügyész által idő közben módosított váddal egyező beismerő vallomást tegyen, és ezáltal teremtsen meg az eljárás egyszerűsített módon történő befejezésének lehetőségét.¹⁴¹⁰ Ebből a megfogalmazásból az tűnik ki, hogy a terheltnek az eljárás ezen szakaszában még mindig van

¹⁴¹⁰ Indokolás 2017, Részletes indokolás 737. §-hoz 234.

lehetősége a második típusú együttműködésre. Véleményem szerint ez az értelmezés szembe- megy a kódex utaló normájával, ezért az nem alkalmazható a gyakorlatban.

A második típusú együttműködés: az előkészítő üléshez kapcsolódó forma

Az előkészítő üléshez kapcsolódó együttműködési forma eltérő természetű együttműkö- dési formát jelent. Ez megmutatkozik a szabályozás struktúrájában és az eljárási résztvevők ér- dekeltségében egyaránt.

A második típusú együttműködési forma esetén a nyomozás és a vádemelés is az általános szabályok szerint folyik, tehát nem beszélhetünk egyezségkötési folyamatról és az első típushoz hasonló formális egyezségről sem. Az általános szabályok szerint történő tárgyalás előkészítése során az új Be.-ben kötelezővé tett előkészítő ülés keretein belül teremtette meg a jogalkotó az együttműködés ezen formájának lehetőségét a másik típushoz viszonyítva szubszidiárius jel- leggel.¹⁴¹¹ Az előkészítő ülésen az ügyészség, a vádlott és ha védő vesz részt az eljárásban akkor a védő részvétele is kötelező.

A szabályozásból egyértelműen kitűnik, hogy az elsődleges együttműködési formaként meghatározott első típusú egyezség hiánya esetén is a jogalkotó beismerésre akarja ösztönözni a nyomozás során tagadó vagy a hallgatás jogát választó terhelteket, ugyanis a vádirat esetle- ges tartalmi elemeként egy feltételes indítványt határozza meg az új Be., amelyben a büntetés vagy intézkedés mértékére vagy tartamára szól abban az esetben, ha a terhelt az előkészítő ülésen beismeri a bűncselekmény elkövetését [422. § (3) bek.]. Ezáltal a vádlott már a vádirat kézhezvételekor megtudja, hogy milyen szankcióval elégedne meg az ügyészség és mérlegel- heti a bűnösség beismerését egy gyorsabb eljárás érdekében. Ezt követően egyéb figyelmezte- tések mellett az előkészítő ülésre szóló idézésben újra figyelmezteti a bíró. A figyelmeztetés tar- talmazza, hogy az előkészítő ülésen beismerheti a bűnösségét a vád tárgyává tett bűncselek- ményben és ebben a körben lemondhat a tárgyaláshoz való jogáról, amely nyilatkozata elfoga- dása esetén azzal jár, hogy a bíróság nem vizsgálja a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösség kérdését [500. § (2) bek.].

Az előkészítő ülés azzal kezdődik, hogy az ügyész ismerteti a vád lényegét, megjelöli a vádat alátámasztó bizonyítási eszközöket és nem kötelező jelleggel indítványt tehet a büntetés vagy intézkedés mértékére, illetve tartamára is arra az esetre, ha a terhelt az előkészítő ülésen a bűncselekmény elkövetését beismeri [502. § (1) bek.]. Tehát az ügyész akkor is megteheti a konkrét szankcióra vonatkozó indítványát az előkészítő ülésen, ha a vádiratban ezt nem tette meg. Az indítvány nem kötelező kellék, hiányának egyetlen következménye az, hogy vádlotti beismerés esetén az ügyészség elesik annak lehetőségétől, hogy a döntés meghozatala előtt törvényes módon befolyásolja a bíróság büntetéskiszabási tevékenységét.¹⁴¹² Az előkészítő

¹⁴¹¹ GÁCSI (Kézirat), 8.

¹⁴¹² Indokolás 2017, Részletes indokolás 502. §-hoz 157.

ülés a vádlott kihallgatásával folytatódik, amelynek megkezdésekor az idézéssel azonos tartalommal újra figyelmeztetik az együttműködés lehetőségére, majd a bíróság konkrétan megkérdezi, hogy beismeri-e a bűnösségét [502. § (5) bek.]. Véleményem szerint a többszöri figyelmeztetés garanciális szabály, hiszen alkotmányos jogairól történő lemondásban kell döntést hoznia a terheltnek. Amennyiben a bűnösség beismerése megtörténik, a vádlott a tárgyalás tartásához való jogáról lemond, akkor a bíróság megvizsgálja a nyilatkozat elfogadhatóságának feltételeit. Ezek a feltételek lényegében megegyeznek az első típusú együttműködésnél szabályozott és általam pozitív szubjektív feltételként meghatározott szempontokkal [504. § (2) bek.]. A feltételek fennállása esetén a bíróság ennél a típusnál is fellebbezéssel meg nem támadható végzéssel fogadja el a terhelti nyilatkozatot.

Ha nincs akadálya az ügy előkészítő ülésen való elintézésének akkor a bíróság a vádlottat a büntetéskiszabási körülményekre is kihallgatja. Ez után lehetősége van az ügyésznek, majd a védőnek is felszólalni mielőtt a bíróság előkészítő ülésen bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül ítéletet hoz. Álláspontom szerint sem a törvény, sem a jogalkotói indokolás nem határozza meg *expressis verbis* az előkészítő eljárás szabályainál, hogy a minősítésre és a jogkövetkezményre nézve korlátozott-e és ha igen milyen keretek között a bírói mérlegelés. Ez azért is szokatlan, mivel az első típusú együttműködésnél az új Be. 736. § (3) bekezdése taxatívén felsorolja, hogy a vád szerinti tényállástól, minősítéstől, az egyezés szerinti szankciótól és egyéb jogkövetkezménytől nem térhet el. Erre nézve az elsőfokú bírósági tárgyalás részben a bűnösséget megállapító ítéletre vonatkozó rendelkezések között találunk iránymutatást, ugyanis az 565. § (1) bekezdése mondja ki, hogy ebben az esetben a vádlott bűnösségét a bűnösség beismerésére, a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadására és az eljárás ügyirataira alapítja, míg a (2) bekezdés kimondja, hogy a szankció nemére, mértékére vagy tartamára kiterjedő ügyészi indítvány esetén a bíró nem szabhat ki ennél hátrányosabb büntetést illetve nem alkalmazhat ennél hátrányosabb intézkedést. Ez tehát azt jelenti, hogy az ügyészégi indítvány a büntetéskiszabás során maximálja a szankciót és ezáltal megállapítja a bírói mérlegelés kereteinek felső határát. Ehhez képest a jogalkotói indokolás ezt nem mondja ki konkrétan, sőt az indítványt csupán a bírói mérlegelést orientáló, befolyásoló lehetőségnek titulálja.¹⁴¹³ Természetesen csak akkor, ha egyáltalán van ilyen indítvány, hiszen nem kötelező kelléke az eljárásnak.

Az érintett rendelkezés azonban még mindig nem szólt a jogi minősítésről. E tekintetben a fellebbezés fejezetben (LXXXI.) a fellebbezés korlátainál deklarálja a törvény, hogy a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadása esetén nincs helye fellebbezésnek a bűnösség megállapítása, illetve a váddal egyező tényállás és minősítés miatt [580. § (2) bek.]. Álláspontom szerint ez a rendelkezés önmagában nem zárja ki, hogy a bíró eltérjen a vádirati minősítéstől, hiszen ez konkrétan azt jelenti, hogy ha az ítéleti minősítés megegyezik a vádirati minősítéssel akkor a minősítés fellebbezéssel nem támadható. Semmi nem indokolja, hogy a jogalkotó miért tért

¹⁴¹³ Indokolás 2017, Részletes indokolás 499. §-hoz 155., 502. §-hoz 157.

volna el az első egyezségről alkalmazott jogtechnikai megoldástól, hogy az ítélethozatalra vonatkozó rendelkezések között taxatív felsorolja azokat a tényezőket, amelytől a bíró nem térhet el. Álláspontom szerint az a tény is ezen értelmezés irányába mutat, hogy a terhelti nyilatkozat elfogadásának nem feltétele az eltérő minősítés lehetőségének hiánya. A bíró számára kötelező minősítés ellentmondásos lenne, mivel az elviekben gyorsabb és több kedvezményt biztosító első típusú egyezségről van lehetősége a bírónak eltérni a vád szerinti minősítéstől az egyezés jóváhagyásának megtagadása révén, míg az eljárás későbbi szakaszában másodlagosnak szánt együttműködés esetén ilyenre nincs lehetősége, a szankcióban köti az ügyészség által esetlegesen indítványozott maximum és a terheltnek a szankció mértékére vonatkozó fellebbezési joga sem kizárt. Ez lényegében azt eredményezné, hogy a szankcióra vonatkozó kedvező ügyészi indítvány esetén a második típusú egyezés kedvezőbb a terheltre nézve, hiszen ismerve a maximális jogkövetkezményt még bízhat abban, hogy a bírói mérlegelés eredményként enyhébb szankciót állapítanak meg vagy ha ez sem sikerül a másodfokú eljárásban még lehetősége van rá. Ugyanakkor ezzel az értelmezéssel is egy aggályos ellentmondáshoz érkezünk, amely az, hogy egy megváltozott minősítés mellett is köti a bírót a szankció maximuma tekintetében az ügyészi indítvány. Ez azért is problematikus lehet, mert egy enyhébb minősítés esetén a büntetési tétel felső határát is meghaladhatja az ügyészi indítvány, azaz ennek akár a büntetési tétel maximuma is megfelel.

Az új Be. a szankcióra vonatkozó ügyészi indítvány mellett is lehetővé teszi a terhelt enyhítés iránti fellebbezését, amely az eljárás gyorsításának céljával ellentétes. Mindezeket túl az ügyész fellebbezési joga is érdekesen alakul, hiszen az indítványához képest túl enyhe szankció esetén nem tiltja a törvény a súlyosítás iránti fellebbezést, de arról nem rendelkezik a másodfokú eljárás szabályainál, hogy ilyen indítványt tehet-e és ha igen milyen tartalommal. Mivel a másodfokú bíróság szabályainál a kódex eltérő rendelkezés hiányában irányadónak tekinti az elsőfokú eljárás szabályait úgy vélem, hogy az ügyész itt is indítványt tehet, de az nem lehet súlyosabb a korábbi indítványánál, mivel a Be. 542. § (3) bekezdése alapján a perbeszédben nem változtathatja meg a vádlott terhére. A kérdés az, hogy mit tekintünk korábbi indítványnak? Az elsőfokon eljáró ügyész indítványát vagy a másodfokon eljáró ügyészt? Álláspontom szerint a jogintézmény eljárást gyorsító célja és a jogbiztonság követelménye mindenképpen azt szolgálja, hogy a másodfokú eljárásban is irányadó legyen az elsőfokú eljárásban tett ügyészi indítvány.

A fentiekben kifejtett aggályaim alapján ellentmondásosnak és több ponton hiányosnak tartom a szabályozást, amely egy kellőképpen egzakt jogalkotói indokolás nélkül anomáliákhoz vezethet a gyakorlatban. Álláspontom szerint a második típusú együttműködés szabályrendszerének módosítása elengedhetetlen. Véleményem szerint a jogalkotó a vádirati minősítést a bíróra nézve kötelezőként akarta meghatározni, hiszen másképp komoly ellentmondásokhoz vezethet az ügyészség szankcióra tett indítványának kötelező jellege. Úgy vélem, hogy az első

típusú együttműködésnél alkalmazott jogtechnikai megoldással meg kell határozni taxatív felsorolás formájában a vádirat és az ügyészi indítványok kötelező elemeit a terhelti nyilatkozat elfogadása esetére.

Az eljárás alanyainak pozíciói és érdekeltsége az együttműködés megteremtésében, avagy ki és mit nyer vagy veszít a terhelti beismerés és bizonyításról elmondás esetén

Az új Be. terhelti együttműködési rendszerének értékeléséhez elengedhetetlenül fontos az eljárás alanyainak érdekeltségét megvizsgálni. Az eljárás valamennyi alanya oldalán felhozhatunk érveket és ellenérveket, amelyek eltérően alakulnak az együttműködés két típusa tekintetében.

Az első típusú együttműködés pro és kontra

Az első típusú együttműködés ígéretes szabályokat tartalmaz az eljárás gyorsítására nézve. Ennek ellenére, azonban mint minden jogintézmény mellett, itt is felhozhatóak érvek és ellenérvek az egyes eljárási szereplők oldalán. A következőkben ezekre a kérdésekre szeretnék rávilágítani.

Nyomozó hatóság és ügyészség

A terhelti együttműködési rendszer kódexbeli elhelyezése kapcsán már utaltam a nyomozó hatóság és az ügyészség kulcs szerepére az együttműködés kezdeményezése kapcsán. Az egyezsége alkalmas ügyek kiválasztásának első lépése a nyomozó hatóság tájékoztatási kötelezettségében érhető tetten. A nyomozó hatóság és az ügyészség közötti rugalmas együttműködés kiemelt szerepet kap az osztott nyomozási modellben, hiszen az ügyek megfelelő kiválasztásában nagy szerepet játszik a nyomozás iránya, alakulása. Mindkét eljárási szereplő oldalán motivációt jelent az egyezségkötés nyújtotta költség- és időtakarékoság.

Az egyezség kezdeményezésétől vagy a kezdeményezés elfogadásától már az ügyészség a folyamat fő mozgatórugója. Álláspontom szerint az egyezségkötési folyamat sikerének záloga a terhelt bizalmának elnyerése, amelynek fundamentuma a személyiségére egyediesítve történő közérthető tájékoztatás. Meggyőződésem, hogy a jogintézmény sikere az ügyészség alkuképességén múlik, hiszen a tárgyalásról lemondás tapasztalatai azt mutatják, hogy a terhelteket elsősorban a kedvező, kiszámítható szankció képes motiválni. Az ügyészségek hozzáállása az új jogintézményhez nem feltétlenül lesz egységes, amely területi megosztottságot eredményezhet. Ez nem csak a jogalkalmazásban jelenthet zavarokat, hanem a terheltek jogbiztonsághoz fűződő jogát is sérti, hiszen előfordulhat, hogy szinte azonos cselekményeket elkövető terheltek ügyének eljárási formája pusztán azon fog múlni, hogy melyik ügyészség illetékességi területe állapítható meg. Ennek megelőzésére elengedhetetlenül szükségesnek tartom Legfőbb Ügyészi utasítás kibocsátását arról, hogy milyen szempontrendszer szerint kell az ügyeket

kiválasztani. Ebben mindenképpen szükséges kitérni a feltételes ügyészi felfüggesztés, a bíróság elé állítás és a büntetővégzés viszonyára az első típusú együttműködéssel.

Álláspontom szerint az első típusú terhelti együttműködési rendszernek szubszidiárius viszonyban kell állnia a többi eljárást gyorsító jogintézménnyel, mivel a terhelt alapvető jogait kevésbé érintik ezek az eljárások. A feltételes ügyészi felfüggesztésnél jelentősen bővült az ügyészség mozgásterét a feltételek meghatározásában. Elsősorban csekély tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető alkalmi bűnelkövetőknél célravezető, akinél kedvező magatartás várható. A bíróság elé állítás hatókörét jelentősen bővítette az új Be., hiszen már tíz évi szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetén is alkalmazható, tettenérés esetén lényegesen rövidebb határidő mellett. A büntetővégzés meghozatalára irányuló eljárás kedvezőbb szabályai közül csak a beismerő terhelttel szembeni szabályok konkurálnak az egyezséggel. Itt lényeges előrelépés, hogy a más ügyben fogvatartott terhelttel szemben is lehet alkalmazni. Álláspontom szerint az első típusú együttműködés a másik két külön eljáráshoz képest nagyobb tárgyi súlyú egyszerű megítélésű és a velük azonos tárgyi súlyú bonyolultabb megítélésű bűncselekmények esetén lenne célravezető. Véleményem szerint a bűncselekmény bonyolult jellege nagyobb arányban magában hordozza az eltérő minősítés lehetőségét, amely bizonytalanná tenné az egyezés elfogadását.

A konkrét szankció megállapítására nézve a kialakult bírói gyakorlat lehet az ügyészség számára kiindulópont. A 2/2017. (II.10.) AB határozat kimondja, hogy amennyiben a bíróság a terhelttel szemben alkalmazott büntetőjogi jogkövetkezményt az eljárás elhúzódása miatt enyhíti, akkor határozatának indokolása rögzítse az eljárás elhúzódásának a tényét, valamint azzal összefüggésben a büntetés enyhítését és az enyhítés mértékét.¹⁴¹⁴ Ennek gyakorlata még kialakulóban van ugyan, de a szövegezésből egyértelműen kitűnik, hogy konkrétan meg kell jelölnie az enyhítés mértékét a bíróságnak. Ebből következik, hogy az ügyészségnek egy becslő tevékenységet kell folytatni, hogy kb. milyen lenne az eljárás terjedelme az általános szabályok szerint, a bírói gyakorlat alapján milyen mértékű szankció várható és az AB határozattal kapcsolatos gyakorlat alapján jelentene-e konkrét enyhítést az eljárás elhúzódása és ha igen milyen mértékben. A jogkövetkezmény meghatározása tehát egy értékelésen és becslésen alapuló komplex folyamat eredménye lehet.

A jogintézmény szükségképpen felveti a materiális igazság elvének sérelmét és a processzuális igazság elvének előtérbe kerülését. A modern büntetőeljárás korszakában vannak olyan nézetek, amelyek úgy vélik, hogy a materiális igazsághoz való görcsös ragaszkodást szab a jogfejlődésben a hatékonyságra, időszerűsége és egyszerűsítésre törekvő jogintézmények meggyökerezésében.¹⁴¹⁵ Álláspontom szerint megfelelő kompenzációért cserébe elfogadható egyfajta lazítás, de a processzuális igazság nem terjeszkedhet túl olyannyira, hogy

¹⁴¹⁴ 2/2017. (II.10.) AB hat., ABK 2017. 4., 118, 118, 1.

¹⁴¹⁵ ELEK 2014, 63.

jogrendszerünk elveszítse kontinentális jellegét. Tremmel Flórián ezt nevezi középutas igazságnak.¹⁴¹⁶ Az a tény, hogy az ügyészség által indítványozott nemre, mértékre vagy tartamra pontosan meghatározott szankció az egyezség jóváhagyása esetén köti a bíróságot, felveti az ügyészbíráskodás kérdését és ezáltal a funkciómegosztás elvének sérelmét. Álláspontom szerint a funkciómegosztás elve azért nem sérül, mert a bíró külön eljárás során ellenőrzi az egyezség törvényesség és a közvetlenség elvének érvényesülésének megnyilvánulásaként a terheltnek körültekintő figyelmeztetések mellett kell beismerő vallomást tenni és lemondani a tárgyaláshoz való jogáról. A bíróság nem veszítette el funkcióját, csupán az eljárási pozíciók eltolódásáról beszélhetünk.

A minősítés megállapításában nagy teher hárul az ügyészre, hiszen egy helytelen vagy a bíróság álláspontjával nem egyező minősítés meghiúsítja az egyezség jóváhagyását. Ez akár ahhoz is vezethet, hogy az ügyészség bizonyos jogi kérdésekben inkább feladja saját álláspontját annak érdekében, hogy a bíróság vagy akár az adott bíró által képviselt jogi minősítéssel gyorsan befejezze az eljárást. Felmerül a kérdés, hogy a költség- és időtakarékosság mennyit ér az ügyészség számára? Könnyen elképzelhető, hogy inkább belenyugszik az általa kevésbé helytállónak tartott minősítésbe. Mindez azt is eredményezheti, hogy a szankció megjelölésekor kompenzálja jogi álláspontjának feladását azáltal, hogy megpróbál olyan súlyú szankcióban megállapodni, amely helytálló lett volna saját álláspontja esetén is. Egy esetleges hasonló hozzáállás mindenképpen negatívan befolyásolhatja a jogalkalmazásból kibontakozó jogfejlődést.

Terhelt

Az eljárás részvevőinek pozícióját, érdekelttségét vizsgálva a terhelt oldalán jelentkező érvek és ellenérvek jelentik a legkardinálisabb kérdést, hiszen ő az, akinek a büntetőjogi felelőssége megállapításra kerül és alapvető emberi jogai is korlátozás alá esnek. A terhelt alkukészségének kialakulásában jelentős szerepet fog játszani, hogy megbízik-e az ügyészségben és nem a beismerő vallomást „kikényszerítő” állami büntetőigény érvényesítőjét látja benne.

A terhelt számtalan okból érdekelt lehet a megállapodás megkötésében, amelyek közül Herke Csongor a legjelentősebbnek a gyors eljárást, a stresszfaktort, a költségfaktort és a kedvező ítélet reményét tartja.¹⁴¹⁷ A tisztességes eljáráshoz való alkotmányos jogból levezethető észszerű idő követelménye a terhelt alapvető emberi joga, amelynek ára az eljárás valamelyik szakaszának a lerövidítése, amely szükségszerűen bizonyos alapjogok korlátozásával jár.¹⁴¹⁸ Ezek az alapjogok a tisztességes eljárás más szegmensei, az ártatlanság vélelme, a közvetlenség elve és a jogorvoslati jog. Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy csak az eljárás egészének és körülményeinek a figyelembevételével lehet megítélni a tisztességes eljárás követelményének megvalósulását, ezért akkor is lehet egy eljárás méltánytalan vagy nem tisztességes, ha egyes

¹⁴¹⁶ HERKE-FENYVESI-TREMMEL 2012, 33.; ELEK 2014, 71.

¹⁴¹⁷ HERKE 2008, 63.

¹⁴¹⁸ TARR 2005, 248.

részletszabályokat nem tartanak be vagy éppen mindet betartják.¹⁴¹⁹ A kérdés az, hogy mi kompenzálja a fent felsorolt részletek hiányát és a gyors eljárás mellett felhozott érdekek összességében egyensúlyt teremtenek-e?

A tisztességes eljáráshoz való jog magában foglalja a nyilvános eljáráshoz való jogot, amely sérelmet szenved, hiszen a vádlott büntetőjogi felelősségének megállapítására bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül kerül sor. Ez egyben a közvetlenség elvének sérelmét is jelenti. Álláspontom szerint az osztott nyomozási modell megteremtésével a nyomozási szak hatékonyabbá válhat, amelyhez nagyban hozzájárul a vizsgálati szakban betöltött ügyészi aktivitás. Eddig is és ezután is be kell szerezni a terhelt beismerő vallomásán kívüli bizonyítékokat, hiszen a bíróság az egyezség jóváhagyásakor vizsgálja vádlott beismerő vallomásának az ügyiratokkal való összhangját. Tehát mindössze arról van szó, hogy nem ismétlik meg feleslegesen a nyomozási szakban lezajlott tanúkihallgatásokat stb. Ahogy korábban kifejtettem a terhelt kiterjedt figyelmeztetések utáni nyilatkozattétele az előkészítő ülésen szintén a közvetlenség érvényesülését szolgálja. Az ártatlanság vélelmének kapcsán felmerül az önvádra kötelezés tilalmának sérelme. A terhelt szabad mérlegelésén alapuló, kényszermentes beismerő vallomás képezheti az egyezség alapját. Ezen döntés meghozatala előtt kiterjedt figyelmeztetéseket kap az eljárás következményeiről. A bíró a nyilvános ülésen közvetlenül meggyőződik a vallomás önkéntességéről, továbbá az eljárás ezen szakaszában lehetősége van a terheltnek a beismerő vallomás megtagadására és a rendes bírósági eljárásra történő áttérésre. Álláspontom szerint a terhelti jogok megfelelően körül vannak bástyázva azáltal, hogy az egyezségkötési kezdeményezés elfogadásától kezdődően kötelező a védelem. A védő személye és szakmai felkészültsége alapvetően meghatározza a terhelt konszenzuskészségét az eljárásban. A terhelt jogorvoslati jogának korlátozása jelenti talán a legkomolyabb megszorítást az együttműködésben, amely nyilvánvalóan a felek közötti konszenzussal magyarázható. Fontos tényező, hogy nem csak a terhelt, hanem az ügyészség jogorvoslati joga is ugyanúgy korlátozott. Ez a korlátozás elengedhetetlen a jogintézmény céljának eléréshez, hiszen az eljárás gyorsítását az szolgálja, ha az ügyek a felek akaratának megfelelően elsőfokon jogerősen lezárulnak.

Az alkotmányos alapjogok sérelmének legfőbb kompenzálója a kiszámítható és kedvező büntetés. Ahogy korábban kifejtettem, önmagában a gyors eljárás nem elegendő, hiszen akkor a tárgyalásról lemondás is sikeres lenne. Álláspontom szerint a jogintézmény kifejezetten vonzó lehet a terheltek számára az egyezségbe foglalt konkrétan meghatározott szankció miatt. A kérdés az, hogy mekkora engedményért éri meg a terheltnek lemondani emberi jogairól? A bírói gyakorlathoz képest enyhébb büntetés nyilvánvalóan kedvező a terheltekre nézve, de kétséges az ügyészség beleegyezése. Álláspontom szerint a kérdés megítélése nagyban függ az adott terhelt egyedi tulajdonságaitól. A büntetőeljárás terhe miatti stressz és az anyagi tényezők is szerepet játszhatnak abban, hogy a terhelt egy átlagosnak mondható, de kiszámítható szankcióba beleegyezik. A szankció kapcsán azonban érdemes szót ejteni arról, hogy a 2/2017. (II.10.)

¹⁴¹⁹ 6/1998. (III. 11.) AB hat., ABH 1998, 91, 95, 5.

AB határozat fényében az eljárás elhúzódása mint enyhítő körülmény nem lehet-e kifizetődőbb a terheltek számára? Véleményem szerint, ha az ügyészség az AB határozat rendelkezéseit is figyelembe véve egyeztet a jogkövetkezményről, akkor a terheltek számára stressz- és költség-faktor figyelembe vétele mellett is kifizetődőbb az egyezség. Ellenben, ha az ügyészség nem nyújt megfelelő kedvezményeket könnyen elképzelhető, hogy a terheltek inkább elviselik a hosszas eljárást az enyhítő körülményben bízva.

Álláspontom szerint a terheltre nézve igen kockázatos, hogy nincs semmilyen garancia az egyezség jóváhagyására. Amennyiben a bíró nem hagyja jóvá az egyezséget áttér a rendes eljárási formára és letárgyalja az ügyet. Ennek kapcsán felmerül a törvényes bíróhoz való jog sérelme, hiszen kétséges a bíró pártatlansága. Nehéz elképzelni, hogy a bíró el tud vonatkoztatni attól, hogy milyen mértékű büntetésbe ment volna bele a terhelt tárgyalás nélkül. Lényegében a védelmi stratégia vajmi keveset ér innentől kezdve. Az eltérő minősítés lehetősége miatti elutasítás további érdekes kérdéseket vet föl, hiszen az ügyészség és a védő jogi tévedése vagy éppen a bíróság tévedése miatti fentiekben kifejtett kockázatot a terhelt viseli abban az esetben, ha súlyosabb minősítést lát a bíró megállapíthatónak. Ennek azonban a terheltre nézve garanciális jelentősége is van, hiszen egy enyhébb minősítés miatt is sor kerülhet a jóváhagyás elmaradására. Aggályos lehet, ha a bíró a bizonyítási eljárás lefolytatása után mégis az egyezség szerinti minősítésre jut. Arról nem is beszélve, hogy a joggyakorlatban fellépő anomáliák miatt a különböző bíróságok másképp ítélik meg ugyanazt a minősítési kérdést.

Védő

Az új Be. terhelti együttműködési rendszerében meghatározóbbá válik a védő szerepe a jelenlegi eljárásgyorsító külön eljárásokhoz képest. Felértékelődik a védő felkészültsége, tárgyaláskészsége és a terhelttel kialakított bizalmi viszony kialakítása. A terhelt bizalmának elnyerése a védő számára is fontos ahhoz, hogy akár védenca távollétében történő egyeztetésekre is felhatalmazza. A terhelt egyedi tulajdonságaihoz igazodó, közérthető tájékoztatási létfontosságú. A védőknek szem előtt kell tartani, hogy a cselekménnyel összhangban lévő büntetés felajánlása behatárolja a későbbiek során a gyanúsított védekezését, de a másik oldalon olyan jelentős lehet a gyanúsított részéről várható nyereség, hogy az együttműködést elősegíti.¹⁴²⁰

A meghatalmazott védő érdekeltsége az egyezségkötésben megkérdőjelezhetetlen, hiszen gyorsan és az ügyfél megalégedettsége mellett zárja le az ügyet tisztes ügyvédi díj mellett, amit saját maga alakít ki az ügy jellegének és az ügyfél igényeinek megfelelően. Az ügyfél számára egy előnyös egyezség ugyanannyit vagy akár többet is megér, mint egy hosszas eljárásban el látott jogi képviselő. A kirendelt védők felkészültségét rendszeresen érik kritikák. Egy egyezségkötési folyamatban azonban jóval fontosabb a felkészültség, mint a tárgyaláson. Szükséges

¹⁴²⁰ Dicső 2015, 90.

megemlíteni finánciális szempontokat is, hiszen a szerény kirendelt védői díj fényében egyáltalán nem kifizetődő az ügy gyors lezárása. Ezek az aggályok pedig felvetik a védelemhez való jog sérelmét, hiszen egy egyezségi kísérlet sikere akár azon is múlhat, hogy a terhelt megengedheti-e magának védő meghatalmazását.

A fent kifejtett gondolatébresztésnek szánt aggályaim ellenére bízom benne, hogy Dicső Gábor gondolatai lesznek irányadóak, miszerint ha az ügyfél érdeke gyors, hatékony lezárását jelenti az ügynek, akkor ezt fogja a védő magáévá tenni.¹⁴²¹

Bíróság

A bíróság számára mindenképpen motivációt jelent az idő- és költségtakarékosság, valamint az ügyteher csökkentése. Felmerül annak a lehetősége, hogy az ügyteher csökkentése miatt a bíróságoknál automatizmussá válhat az egyezségek jóváhagyása. Előfordulhat, hogy a bíró egy helytelen minősítés, de a büntetés mértékét tekintve korrekt egyezség esetén megalkuvó lesz és az ügy gyors lezárása érdekében belenyugszik az anyagi jogi minősítésbe. Egy ilyen automatizmus és megalkuvás kialakulása a jogfejlődés szempontjából egyáltalán nem kifizetődő, továbbá az ügyvédek (védők) és ügyészek is figyelemmel vannak a bírói gyakorlat alakulására, ami ilyen esetben tévútra vezetheti őket.

Nehéz elképzelni, hogy az egyezség jóváhagyásának megtagadása esetén a bíró el tud vonatkoztatni a korábban elfogadott szankciótól a felmentésre vagy éppen jóval enyhébb büntetésre irányuló védelmi stratégia esetén. A bizonyítási indítványok elfogadása is kérdésessé válik, hiszen a bíró már egy kialakult képpel rendelkezik az ügrről. Véleményem szerint garanciális jelentősége lenne annak, hogy a külön eljárásban eljáró bíró ne járhasson el a rendes eljárás folyamán.

A második típusú együttműködés érvek és ellenérvek kerzettüzeben

A jogintézmény ismertetésénél több ponton utaltam a szabályozással kapcsolatos aggályaimra. Ehelyütt szeretném az első típusú együttműködés mintájára az eljárás szereplőinek szemszögéből értékelni az együttműködésben rejlő lehetőségeket.

Nyomozó hatóság és ügyészség

Az együttműködés ezen formájának alkalmazásában a nyomozó hatóságnak lényegében nincs érdekeltsége, hiszen a nyomozást az általános szabályok szerint kell lefolytatnia. Ennek ellenére itt is fontos szerep hárul a nyomozásra, hiszen a nyomozási iratokban feltárt bizonyítékok fényében fogja meghozni a terhelt a döntését. Minél jobban alátámasztja a nyomozási irat a terhelt bűnösségét annál nagyobb az esélye, hogy a gyorsabb eljárást választja. A nyomozás eredménye egyben az ügyészséget is ösztönzi arra, hogy éljen a törvény adta lehetőséggel

¹⁴²¹ Dicső 2015, 91.

a konkrét szankció indítványozása kapcsán.

Az ügyészség oldalán egyértelműen jelentkezik az idő- és költségtakarékosság úgy, mint az első típusú együttműködésnél, noha mértékét tekintve itt szerényebb. Ennél az együttműködési formánál kevesebb feladat hárul az ügyészségre és a terhelt bizalmát sem kell elnyerni, hiszen nincs egyeztetés továbbá konkrét egyezséget sem kell jegyzőkönyvbe foglalni. Az ügyészség szerepe abban ragadható meg, hogy él-e a büntetés vagy intézkedés nemére, mértékére vagy tartamára is kiterjedő indítványtételi jogosultságával. Ahogy korábban kifejtettem a magyar tapasztalat az, hogy a terhelteket elsősorban a jogkövetkezményben rejlő kiszámítható kedvezmény motiválja. Az indítvány azonban az ügyészség számára is kockázatos, hiszen a terhelt javára eltérhet tőle a bíró. A másik oldalon pedig, ha nem valós kedvezményeket nyújtó szankciót határoz meg, akkor az együttműködés ezen formája a tárgyalásról lemondáshoz hasonlóan szinte elméleti kategória marad. Az indítvány megtétele az első típushoz hasonlóan itt is komplex becslési folyamatot feltételez. Az első típushoz képest annyiban viszont könnyebb dolga van az ügyészségnek, hogy az eljárás elhúzódásához jelentősen hozzájáruló nyomozási szak az általános szabályok szerint zajlott le, tehát csak a bírósági szak elhúzódásának idejét és a kompenzálás mértékét kell megbecsülnie.

Terhelt

A terhelt részéről mindenképpen pozitívumnak mondható, hogy a bírósági szakban is lehetősége van egy gyorsabb eljárási forma mellett dönteni. Az első eljárási típusnál a gyorsasággal, stresszfaktorral, költségfaktorral és a tisztességes eljárással kapcsolatban kifejtettek itt is irányadóak. Véleményem szerint a legnagyobb különbség a kedvező ítélet motivációs hatásában mutatkozik. Álláspontom szerint ebben a körben a jogintézmény nem jelent biztos és egyben valós kedvezményt a terheltre nézve.

Amikor az ügyészség nem tesz konkrét szankcióra indítványt vagy éppen az a büntetési tétel felső határához közelít, egyáltalán nem kap biztos kedvezményt a terhelt. Ügyész(ség)i indítvány és anyagi jogi kompenzálás hiányában a jogintézmény még annyi kedvezményt sem nyújt, mint a jelenlegi tárgyalásról lemondás. Ilyen keretek között is reális a lehetősége a bírói mérlegelés síkján, de nehéz elképzelni a tárgyalásról lemondás kudarcra után, hogy 2018-tól kezdődően ez már motiválni fogja a terhelteket. Tény, hogy a büntetés, illetve intézkedés mértékére vagy tartamára nézve nem korlátozott a terhelt fellebbezési joga, de a másodfokú bíróság is döntően a bizonyítási eljárás nélkül létrejött iratok alapján dönt. A másik típushoz képest itt még inkább számolhatnak a terheltek az eljárás elhúzódásának enyhítő jellegével, hiszen a nyomozási szak időtartama már ismert előttük. Egy kedvező ügyészi indítvány azonban mindenképpen vonzó lehet a terhelt számára, hiszen emellett is lehetősége van enyhítésért fellebbezni.

Védő

A védő szerepe egyszerűsödött le leginkább az első típusú egyezséghez képest. A védő itt már nem tárgyalópartner és nincs tényleges alkupozícióban, azaz a szerepe a terhelt számára nyújtott tanácsadásban ragadható meg. A védő az a szakember, aki tájékoztatja a terheltet az ügyészségi indítványnak a bírói gyakorlathoz viszonyított kedvező jellegéről. Azonban kérdés, hogy mit tud mondani ügyészi indítvány hiánya esetén? Álláspontom szerint semmit, hiszen a terhelthez hasonlóan ő sem ismeri konkrétan a terhelti beismerő vallomás értékét. Ebben az esetben jóval nagyobb a kockázata az ügyféli elégedetlenségnek.

A pénzügyi szempontok azonban másképp alakulnak, hiszen egy hosszabb nyomozás után már a szerényebb díjazás mellett dolgozó kirendelt védők is motiváltabbak lehetnek az ügy gyors lezárására csak úgy, mint a meghatalmazott védők, akik újabb ügyeket tudnak vállalni.

Bíróság

Az együttműködés egyértelműen költség- és időtakarékos a bíróság számára. A bíróságnak jóval kevesebb feladattal jár a második típusú együttműködés, hiszen nem kell az egyezségkötési folyamat törvényességét is felügyelnie. Itt is lehetőség van rövidített indokolásra. Ugyanakkor a nyomozási iratok szükségképpen bővebbek.

A szankcióra szóló konkrét ügyészségi indítvány hiányában a bírónak nincs más dolga, mint a terhelti nyilatkozat feltételeit ellenőrizni és ítéletet hozni. A vádirati minősítés köti a bírót, azonban az ezzel kapcsolatos eltérő álláspontja esetén is operálhat a szankció mértékének megállapítása során. Ez a hozzáállás azonban a joggyakorlat fejlődésére nyilvánvalóan káros hatással lehet. A bírónak viszont nincs más választása, hiszen eltérő minősítés lehetősége esetén nem tagadhatja meg a terhelti nyilatkozat elfogadását, ha a feltételek fennállnak. A büntetés kiszabás formálisan az általános szabályok szerint történik ugyan, de véleményem szerint itt többről van szó. A bíró számára lényegében azt kell mérlegelni, hogy mennyivel többet ér az előkészítő eljárásan tett beismerő vallomás a tárgyalásról lemondással együtt, mint egy tárgyaláson tett beismerő vallomás. Erre a kérdésre az 56. BkV. még csak támpontot sem nyújt és a tárgyalásról lemondáshoz hasonló anyagi jogi kedvezmények sem igazítják el a bírót. Álláspontom szerint a döntés megkönnyítése és egyben a terheltek ösztönzése érdekében a legcélravezetőbb az lenne, ha a Btk. büntetés kiszabásáról szóló rendelkezései között a büntetés maximumára vonatkozóan kedvezményt állapítana meg a jogalkotó olyan formában, mint a tárgyalás mellőzésénél az együttműködő terhelt esetén. Ez a megoldás nem járna annak a veszélyével, hogy szerteágazó bírói gyakorlat alakuljon ki.

Ügyészi indítvány esetén van némi iránymutatás a bíró számára, hiszen az indítványban meghatározott maximum köti. Amennyiben ettől enyhébb büntetést lát szükségesnek gond nélkül megteheti. A bírói mérlegelés jelentős korlátja akkor jelentkezik, ha súlyosabb büntetést lát szükségesnek, mint az ügyész.

II. ÖSSZEGZÉS ÉS *DE LEGE FERENDA* JAVASLATOK

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény jelentős lépéseket tett a büntetőeljárás időszerűségének javítása érdekében azzal, hogy a terhelti együttműködés rendszerének komplex rendszerét alkotta meg. A statisztikai adatok egyértelműen alátámasztják ennek szükségességét. A kontinentális Európa más országaiban is tendenciaként jelentkezik a büntetőeljárások elhúzódása, ezért Magyarország előtt már több európai ország kísérletet tett az amerikai vádalku elemeinek felhasználásával, konszenzuson alapuló gyorsító jogintézmények bevezetésére, ezáltal több európai mintát fel tudott használni a magyar jogalkotó. A dolgozatom első részében felvázolt európai jogintézmények közül egyik sem tekinthető tisztán a magyar szabályozás mintájának. A magyar szabályozás a legtöbb hasonlóságot a szintén két típusú együttműködést szabályozó francia megoldással mutat, azonban véleményem szerint a magyar szabályozás szélesebb alkalmazási kört tesz lehetővé, hiszen nem határoz meg a bűncselekmény tárgyi súlyára vonatkozó feltételeket. A magyar első típusú együttműködés a francia előzetes beismerésen alapuló megjelenéssel mutat hasonlóságokat, míg a második típusú együttműködés a francia büntetőjogi megegyezés fő vonásait tükrözi. Az ügyészség központi szerepe és a bíróság ítélkező tevékenységének törvényességi felügyeletre korlátozása hasonló a két ország jogintézményeinek kapcsán.

A magyar terhelti együttműködés rendszerében kodifikált két együttműködési típus több hasonlóság ellenére más logikát követ és a büntetőeljárás két eltérő szakaszának reformján alapszik. Az első típus fundamentuma az osztott nyomozási modell bevezetése, míg a másik típusé a koncentrált tárgyalás előkészítés szolgálatában álló érdemi előkészítő ülés. Álláspontom szerint a jogalkotó több ponton figyelemreméltó és ígéretesnek mondható szabályokat alkotott, azonban mint minden új törvény esetén a szabályozásban ellentmondások, bizonytalanságok is megtalálhatóak.

Úgy gondolom, hogy az első típusú együttműködés az általam felvetett kérdéses tényezők ellenére összességében megfelel a tisztességes eljárás követelményeinek és a terheltek számára nem csak az eljárás időtartamára nézve, hanem a büntetés illetve intézkedés mértéke vagy tartama tekintetében is jelentős kedvezményeket biztosíthat. Az első típusú együttműködés szabályainál nem tartom célravezetőnek, hogy a terhelt a büntetőeljárás alapjául szolgáló egyes bűncselekmények vonatkozásában is és ne csak az összes cselekményre nézve kössön egyezséget. Kiegészíteném azzal az új Be. szabályozását, hogy ilyen esetekben kötelező az ügyek elkülönítése, hiszen több eljárási formát nem lehet egyetlen büntetőeljárásban alkalmazni. Összességében azonban az egyes bűncselekményekkel kapcsolatos egyezségkötés lehetőségét kiiktatnám a kódexből, hiszen az ügyek elkülönítésével a terhelt könnyen hátrányosabb helyzetbe kerülhet, mint az általános szabályok szerinti halmazati büntetés esetén. Mindemellett, ha az egyezséget jóváhagyó bíróra szignálják a másik ügyet is felmerül a törvényes bíróhoz való jog sérelme, ezért a rendelkezés megtartása mellett a kizárási szabályokban szük-

séges reagálni erre a problémára. Az egyezség tartalmi elemeinek kapcsán szükséges a törvény-szöveg szintjén konkretizálni, hogy kötelező a büntetés, illetve intézkedés nemén túlmenően annak mértékében vagy tartamában is megegyezni. Az egyezség esetleges tartalmi eleméként meghatározott együttműködő terhelttel szembeni eljárás megszüntetés vagy feljelentés elutasítás esetén megszorító szabály megalkotása szükséges arra nézve, hogy ilyen tartalommal ne kerülhessen sor egyezségekre más életének szándékos kioltásával járó, illetve maradandó fogyatékossgot vagy súlyos egészségromlást okozó bűncselekmény esetén. Véleményem szerint elengedhetetlen az eljárás kulcs szereplőjének tekinthető ügyészek számára az ügyek megfelelő szelektálására vonatkozóan Legfőbb Ügyészi utasítás kibocsátása, amely a jogbiztonság követelményének szolgálatában is áll egyben. Az ügyvédek és az ügyészek tekintetében fontosnak tartom szakmai képzések szervezését az alkufolyamatban betöltött szerepük hatékonyabbá tételére. A kirendelt védők kapcsán elgondolkodtató lehet valamilyen pénzügyi ösztönzés az eljárás ilyen formában történő befejezésére az arra alkalmas ügyekben. Az eljárás további gyorsítása érdekében bevezetném, hogy az iratok tartalma alapján is megállapítható feltételek hiánya esetén az előkészítő ülés előtt lehetősége legyen a bírónak vagy akár bírósági titkárnak is az egyezség elutasítására. A terhelt törvényes bíróhoz való jogának maradéktalan érvényre juttatása esetén szükségesnek tartom a bíró kizárására vonatkozó szabályok módosítását úgy, hogy az egyezség elfogadását elutasító bíró kizárt legyen a későbbi eljárásból.

A második típusú együttműködéssel kapcsolatban legfőbb problémának a szabályzás elszórt, kevésbé strukturált jellegét tartom. A dolgozatomban kifejtett aggályaim alapján ellentmondásosnak és több ponton hiányosnak tartom a szabályozást, amely egy kellőképpen egzakt jogalkotói indokolás nélkül anomáliákhoz vezethet a gyakorlatban. Álláspontom szerint az új Be. módosítása elengedhetetlen a jogalkalmazásban jelentkező jövőbeli anomáliák megelőzése érdekében. Az előkészítő ülésről szóló fejezetben az eljárás bűnösség beismerése cím alatt szabályoznám egységesen az együttműködés ezen formáját. Itt helyezném el a konkrét szankcióra vonatkozó ügyészi indítvány kötelező jellegének deklarálását a bíróra nézve, az ítélet meghozatalára és a jogorvoslatra vonatkozó rendelkezéseket is. A terhelti nyilatkozat feltételrendszerébe negatív feltételként beépíteném az eltérő minősítés lehetőségét, hiszen ez nem csak kockázatot jelenthet a terheltre, hanem előnyére is válhat. A terhelti jogokon túl a jogfejlődés esetleges tévútra jutásának elkerülését is szolgálja. Az ítélelhozatal vonatkozásában az első típusú eljárás mintájára *expressis verbis* meghatároznám, hogy a bíró az ítéletben nem térhet el a vád szerinti tényállástól, minősítéstől és amennyiben az ügyész indítványt tett rá a büntetés, illetve intézkedés nemétől, mértékétől vagy tartamától továbbá az egyéb jogkövetkezményektől sem. Álláspontom szerint azokban az esetekben, amikor az ügyészség nem tesz konkrét szankcióra indítványt vagy éppen a büntetési tétel felső határához közeli indítványt tesz, egyáltalán nem kap biztos kedvezményt a terhelt. Ez könnyen ahhoz vezethet, hogy a jogintézmény elméleti kategória marad, hiszen ezekben az esetekben annyi kedvezményt sem nyújt, mint a tárgyalásról lemondás. Ennek elkerülése érdekében a fakultatív jellegű ügyészi indítvány mellett a Btk.-ban meghatározott anyagi jogi kedvezményt is beépítenék a terhelti együttműködés

rendszerébe a második típus esetén. A Btk. büntetés kiszabásáról szóló rendelkezései között a büntetés maximumára vonatkozóan olyan kedvezményt látok célravezetőnek, mint a tárgyalásról lemondásnál az együttműködő terhelt esetén. A konkrét szankcióra vonatkozó ügyész-ségi indítvány hiánya esetén önmagában ez a kedvezményrendszer jelentene a bírói mérlegelésben korlátot és egyben biztos zsinórmértéket is a terhelti beismerés értékelése kapcsán. Ez a megoldás a szerteágazó bírói gyakorlat kialakulásának veszélyét sem hordozná magában. Az ügyesség számára kötelezővé tenném, hogy a konkrét szankcióra vonatkozó indítványában kizárólag a vádlott javára térhet el a Btk.-ban meghatározott anyagi jogi rendelkezésektől. Ilyen esetben a kedvezőbb ügyész indítvány jelentené a bírói mérlegelés egyetlen korlátját. Egy ilyen szabályozás mellett a terhelt biztos kedvezménnyel számolhat, amely nagy hatással lehet a jogintézmény gyakorlati előfordulására. Szintén a terhelti jogokat szem előtt tartva a másodfokú eljárás szabályainál garanciális okokból külön nevesíteném, hogy az elsőfokon eljáró ügyész(ség)nek a szankcióra vonatkozó indítványa a másodfokon eljáró ügyesség és a bíróság számára is kötelező erejű.

ZÁRÓ GONDOLAT

A büntetőjogi reformok sorában utolsóként elfogadott, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvénnyel a magyar büntető igazságszolgáltatás egy újabb mérföldkőhöz érkezett. A terhelti együttműködés rendszerének megalkotása vitathatatlanul a hatékonyság, gyorsaság, egyszerűsítés és célszerűség szolgálatában áll. Mint minden új jogintézménnyel szemben a terhelti együttműködés két típusával szemben is megfogalmazódnak pozitív értékítéletek és kritikai meglátások egyaránt. Dolgozatomban igyekeztem az eljárás-dogmatikát középpontba állítva mindkét irányból megközelítve értékelni a terhelti együttműködés rendszerét. Bízom benne, hogy aggályaimmal nem leszek egyedül és az általam kritikával illetett rendelkezéseket a jogalkotó újragondolja a jövő jogalkalmazásában fellépő anomáliák elkerülése érdekében.

IRODALOMJEGYZÉK

Akác 2016a = Akác József: A bíróság elé állítás. In: Belegi József (szerk.): Büntetőeljárásjog. Kommentár a Gyakorlat számára. HVG-ORAC, Bp. 2016. 1808-1818.o.

Akác 2016b = Akác József: A tárgyalás mellőzése. In: Belegi József (szerk.): Büntetőeljárásjog. Kommentár a Gyakorlat számára. HVG-ORAC, Bp. 2016. 1882/10-1898.o.

Alföldi 2015 = Alföldi Ágnes Dóra: Gondolatok a büntetőeljárás gyorsítását szolgáló jogintézményekről, különös tekintettel a tárgyalás mellőzéses és bíróság elé állításos eljárásra. Magyar Jog, 2015/7-8. 394-400.o.

Dicső 2015 = Dicső Gábor: Egyeztetés a büntetőeljárásban, avagy „alku” a büntetőperben. In: Elek Balázs–Miskolczi Barna (szerk.): Úton a bírói meggyőződés felé. Printart-Press, 2015. 85-

91.o.

Elek 2014 = Elek Balázs: Az igazság feltárása a büntetőeljárásban In: Elek Balázs–Háger Tamás–Tóth Andrea Noémi (szerk.): Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2014. 50-74.o.

Elek 2015 = Elek Balázs: Költség és időtakarékok a büntetőeljárásban. Büntetőjogi Szemle, 2015/1-2. 10-17.o.

Fantoly 2008 = A büntető eljárási (tárgyalási) rendszerek és a büntetőeljárás korszerűsítése. Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, 2008. (71. Tom.) 1-17. Fasc. 131-150.o.

Fantoly 2012a = Fantoly Zsanett: A büntetőeljárást gyorsító, de alkotmányos garanciákkal fedett jogintézmények gyakorlati alkalmazhatóságáról. Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, 2012. (2. Tom.) 1. Fasc. 73-103.o.

Fantoly 2012b = Fantoly Zsanett: Hatékonysági problémák, azaz a hazai büntetőeljárás gyakorlati visszasságai. In: Juhász Zsuzsanna-Nagy Ferenc-Fantoly Zsanett (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2012. 119-130.p.

Fantoly 2012c = Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG-ORAC, Bp., 2012.

Fantoly 2014 = Fantoly Zsanett: A külön eljárások. In: Fantoly Zsanett–Gácsi Anett Erzsébet (szerk.): Eljárási Büntetőjog. Dinamikus rész. Iurisperitus Bt. Szeged, 2014. 261-278.p.

Fantoly–Ördög-Deák 2010 = Fantoly Zsanett–Ördög-Deák Andrea: Vádalku–kontinentális módra. Magyar Jog 2010/6. 363-369.o.

Farkas 2002 = Farkas Ákos: A falra akasztott nádpálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

Ficsór 2015 = Ficsór Gabriella: A készülő új büntetőeljárási kódex margójára. Büntetőjogi Szemle, 2015/1-2. 23-41.o.

Gácsi = Gácsi Anett Erzsébet: A terhelti együttműködés rendszere az új büntetőeljárási törvényben. (Kézirat).

Herke 1997 = Herke Csongor: A tárgyalás mellőzései eljárás. Jura, 1997/2. 16-20.o.

Herke 2000 = Herke Csongor: A bíróság elé állítás. Jura, 2000/1-2. 91-97.o.

Herke 2008 = Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Pécs, 2008.

Herke 2012 = Herke Csongor: A francia és az olasz büntetőeljárás alapintézményei. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2012.

Herke–Fenyvesi–Tremmel 2012 = Herke Csongor–Fenyvesi Csaba–Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012.

Herke 2016 = Herke Csongor: Az osztrák és a spanyol büntetőeljárás alapintézményei. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016.

Juhász 2017 = Miskolcziné Juhász Boglárka: Gondolatok a tárgyalásról lemondás jogintézményéről. Büntetőjogi Szemle, 2017/1. 63-68.o.

Király 2008 = Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Bp., Osiris Kiadó, 2008.

Márki 2014 = Márki Zoltán: A büntetőeljárás megújulásának lehetőségei. Ügyvédek Lapja: A Magyar Ügyvédi Kamara folyóirata, 2014/4. 2-8.o.

Mészáros Á. 2013 = Mészáros Ádám: A büntetőeljárás gyorsításának, hatékonyság-növelésének lehetőségei. Ügyészek Lapja, 2013/1. 5-20.o.

Mészáros N. 2014 = Molnárné Mészáros Noémi: Gondolatok a tárgyalás mellőzéséről. Büntetőjogi Szemle, 2014/1. 21-30.o.

Miskolczi 2015 = Miskolczi Barna: Az új büntetőeljárás kodifikációs irányelvei. In: Elek Balázs – Miskolczi Barna (szerk.): Úton a bírói meggyőződés felé. Printart-Press, 2015. 30-42. o.

Nagy 2004 = Nagy Anita: A büntetőeljárás egyszerűsítésének, gyorsításának történeti fejlődése az 1896. évi XXXII. tc.-től az 1951. évi III. törvényig. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, 2004., Tomus 22. 195-210.o.

Nánási 2017 = Nánási Gábor: A bőség zavara?: avagy a büntetőeljárás bírósági szakaszát gyorsító külön eljárások indítványozásáról, alkalmazási lehetőségeiről. Magyar Jog, 2017/1. 48-59.o.

Pápai-Tarr 2012 = Pápai-Tarr Ágnes: A büntetőeljárás gyorsításáról. Gondolat Kiadó Kör Kft., 2012.

Pápai-Tarr 2014 = Pápai-Tarr Ágnes: Büntetés kiszabási anomáliák a tárgyalásról lemondás körül. In: Elek Balázs–Háger Tamás–Tóth Andrea Noémi (szerk.): Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2014. 290-301.p.

Soós 2016 = Soós László: Lemondás a tárgyalásról. In: Belegi József (szerk.): Büntetőeljárásjog. Kommentár a Gyakorlat számára. HVG-ORAC, Bp. 2016. 1849-1881.o..

Tarr 2005 = Tarr Ágnes: A büntetőeljárás egyszerűsítésének alkotmányjogi kérdései, különös

tekintettel az úgynevezett külön eljárásokra. *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis*, 2005/5. 227-254.o.

Tóth 2015 = Tóth Mihály: A külön eljárások. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető eljárásjog*. HVG-ORAC, Bp. 2015. 545-559.o.

Vajcs 2012 = Vajcs Nikoletta: A büntetőeljárás gyorsításának időszerű kérdései. *Ügyészek Lapja*, 2012/5-6. 61-65.o.

Internetes források

Bűnözés és igazságszolgáltatás 2007-2016. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017. URL: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok264.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Emberi Jogok Európai Bírósága ítéleteinek adatbázisa. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"article":\["6-1"\],"kpthesaurus":\["406","76"\],"violation":\["6-1"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 4.)

Kiss–Mészáros = Kiss Anna–Mészáros Ádám: A nyomozás időszerűsége, a nyomozás gyorsítása. OKRI Bp., 2011.

URL: http://www.bmtt.hu/assets/letolt/rendtudtar/be_gyorsitas_kutjel_meszaros_kiss_2011%20doc.pdf (Letöltés ideje: 2017. szeptember 13.)

Statisztika 2007 = Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adata 2007. év. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2008. URL: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok4165.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Statisztika 2008 = Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adata 2007. év. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2009. URL: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6006.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Statisztika 2009 = Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adata 2007. év. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2010. URL: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6267.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Statisztika 2010 = Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adata 2007. év. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2011. URL: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6381.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Statisztika 2013 = Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adata I. 2013. év. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2014. URL: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok403.pdf>

(Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Statisztika 2015 = Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adata I. 2015. év. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2016. URL: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok245.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 13.)

Hivatkozott magyar joganyag

I. Bp. = A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk.

Be. = A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény.

Btk. = A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.

Új Be. = A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény.

Hivatkozott jogalkotói indokolások

Indokolás 1998 = A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény indokolása.

Indokolás 2017 = A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv. indokolása.

Hivatkozott alkotmánybírósági határozatok

6/1998. (III. 11.) AB határozat

422/B/1999. AB határozat

2/2017. (II.10.) AB határozat

Hivatkozott nemzetközi és uniós jogi instrumentumok

EJEE = Emberi Jogok Európai Egyezménye

Ajánlás = Európa Tanács R (87) 18. számú Ajánlása

Charta = Európai Unió Alapjogi Chartája

Egyezségokmány = Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

1. BEVEZETÉS

A köztudatba egyre inkább beleolvad és köznapivá válik az internetes zaklatás kifejezés. Ennek legfontosabb oka, hogy a köznapiságban „internetes zaklatásként” emlegetett cselekmények száma egyre jobban nő, a médiában megjelenő esetek száma is nagyobb. Amellett, hogy a kifejezést olyan megszokottsággal használják a közbeszédben, ahogy például a testi sértést, előbbi – elsősorban jogi – definíciója közel sem olyan kidolgozott, mint az utóbbié. Ha a jelentőséget megvizsgáljuk, majd összevetjük a 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) zaklatás tényállásában foglaltakkal, szembeötlő, hogy a két fogalom nem fedi le egymást. Az internetes zaklatást ugyanis nem csak az különbözteti meg a Btk. szerinti zaklatástól, hogy az online felületen történik, hanem hatásai, elkövetési magatartása, de még védett jogi tárgya is eltérő lehet egyes esetekben.¹⁴²²

Már maga a zaklatás is új tényállásnak nevezhető, azt ugyanis csak a 2008. január 1-én hatályba lépett, az egyes büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2007. évi CLXII. törvény 4. §-a vezette be az 1978. évi IV. törvénybe (a továbbiakban: régi Btk.). Annak ellenére, hogy majdnem tíz évvel ezelőtt kapott helyet a büntető törvényben, a mai hatályos tényállási definíció sem teljesen egyezik meg az akkorival, tehát még a Btk-ban található zaklatás (a továbbiakban: klaszszikus zaklatás) büntetőjogi definíciójáról sem mondható el, hogy nagy múltra tekintene vissza. Emellett fontos megjegyezni azt is, hogy a jogirodalomban kérdés az, hogy pusztán internetes zaklatással megvalósítható-e a zaklatás tényállása. Egyes szerzők álláspontja ugyanis az, hogy az internetes zaklatás csak részcselekménye lehet a zaklatásnak, csupán ezzel az elkövetési magatartással nem lehet teljes körűen kimeríteni a büntetőjogi zaklatást.¹⁴²³ Ez a megállapítás ugyan még a web 2.0 elterjedését megelőzően, vagy annak hajnalán megalapozott lehetett, azonban azáltal, hogy az internet e formája mára általánossá vált, álláspontom szerint már semmiképp sem lehet helytálló. Véleményem szerint mára kérdésként nem azt szükséges feltenni, hogy megvalósulhat-e a zaklatás csak az internet felhasználásával, hanem, hogy vajon a két cselekmény súlya hogyan viszonyul egymáshoz, illetve, milyen fogalmi elemek lehetnek az internetes zaklatás ismérvei.¹⁴²⁴

Míg ugyanis a zaklatás tényállása eredetileg a családon belüli erőszak társadalmi jelenségére való reakcióként született meg,¹⁴²⁵ addig az interneten történő zaklatásra főként a névtelenség,

¹⁴²² Erre vonatkozóan a későbbiekben ismertetésre kerülő jogesetek kapcsán részletesen visszatérek.

¹⁴²³ J. REID MELOY: *The Psychology of Stalking*. In: (Edt. J. Reid Meloy) *The Psychology of Stalking Clinical and Forensic Perspectives*. Academic Press. London, 1998. 11.

¹⁴²⁴ Vö. MONORI ZSUZSANNA ÉVA: *Zaklatás-e a cyberbulliyng?* In *medias res*. 2016/2. 247.

¹⁴²⁵ Lsd. bővebben: A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvénynek a csoportok elleni vagy csoportosan elkövetett erőszakos cselekményekkel szembeni hatékonyabb fellépéshez szükséges módosításáról szóló T/2966. számú törvényjavaslat indokolása

vagy egy sokkal lazább kapcsolatban álló áldozat és elkövető a jellemző. Fontos foglalkozni továbbá a magánszféra fogalmával is, valamint azzal, hogy milyen hatással lehet a cselekmény minősítésére, ha a későbbi megfélemlítésre felhasznált tartalmat az áldozat önszántából adta az elkövető birtokába.

E megállapítások fényében a következőkben azt elemzem, hogy miben tér el egymástól a két fogalom. Több olyan esetet is bemutatok, melyek álláspontom szerint büntetőjogi értékelést érdemelnek, így szemléltetve azt a problémát, hogy pontosan milyen nehézségekkel állnak, vagy állhatnak szemben a jogalkalmazók, ha az internetes zaklatás szankcionálására nem születik megfelelő törvényi szabályozás.

Ahhoz, hogy az internetes zaklatás jelentése érthetővé váljon, elsőként szükséges azt elemezni, hogy a klasszikus értelemben vett, Btk. szerinti zaklatásnak milyen fogalmi elemei vannak. Csak e fogalmi elemek ismertetését követően lehet megragadni annak a problémának a gyökerét, melyet a dolgozat elemez, tehát, hogy beleilleszthető-e az internetes zaklatás a klasszikus zaklatás tényállásába. Bele kell-e egyáltalán illeszteni abba, vagy a kettő annyi eltérő vonást mutat és társadalomra való veszélyességük foka is annyira különböző, hogy új tényállás megalkotása szükséges; amennyiben pedig ez utóbbi mutatkozik indokolhatónak, akkor hogyan lehetne jogi definícióba foglalni az internetes zaklatást.

A következő fejezetekben az egyes fogalmi elemeket a bírósági, valamint alkotmánybírósági gyakorlat bemutatásával és a jogirodalomban ismert álláspontok ismertetésével elemzem, hogy a problémafelvetés első kérdésére választ találjak, tehát, hogy a zaklatás fogalmi elemei vonatkozathatóak-e – teljes körűen – az internetes zaklatásra. Ezt követően bemutatok néhány jogesetet, melyek internetes zaklatásnak tekinthetőek, hogy így vessek össze a két cselekményt, illetve elsősorban azok társadalomra veszélyességét. A dolgozat végén ki fogok térni arra, hogy milyen különleges eszközökre lehet szükség annak érdekében, hogy az internetes zaklatás ne maradjon szankció nélkül.

2. A ZAKLATÁS EGYES FOGALMI ELEMEI

E fejezetben azt elemzem, hogy a klasszikus zaklatás bizonyos fogalmi elemei, hogyan értékelhetők az internetes zaklatás vonatkozásában. Nem a tényállás összes fogalmi elemét fogom ismertetni csupán azokat, amelyek álláspontom szerint a két cselekménynél lényegesebb eltérést mutatnak. Ennek megfelelően a magánszféra mint védett érdek jelentését, a célzat és a szándék különbözőségét, valamint az elkövetési magatartásokkal kapcsolatos problémákat ismertettem.

2.1. A magánszféra

Az első fogalmi elem, amelyet fontos tisztázni, a magánszféra jelentése az online és az offline térben. A zaklatás bűncselekménnyé nyilvánításának rendeltetése ugyanis a magánszféra és a magánérdek társadalmi védelme volt. Fontos azonban kitérni arra a problémára, hogy az Alaptörvény nem nevesíti konkrétan a magánszféra védelmét mint alapvető jogot, azt az emberi méltósághoz való alapjogból tartja levezethetőnek. Ennek értelmében az Alkotmánybíróság álláspontja, hogy az emberi méltósághoz való jog, ún. „általános személyiségi jognak” tekinthető, vagyis az egyes személyiségi jogok anyajoga. Ez a jog foglalja magába a „személyiség szabad kibontakozásához való jogot”, az „önrendelkezés szabad kinyilvánításához való jogot”, illetve az „általános cselekvési szabadságot”, valamint – a jelen fejezetben tárgyalásra kerülő – „magánszférához való jogot”. Annak ellenére is tehát, hogy az Alaptörvény (valamint korábban az Alkotmány) nem nevesíti konkrétan szubjektív alapjogként a magánszféra védelmét, az azonban mégis olyan alapjognak tekinthető, amely az ember veleszületett méltóságából fakad, tehát az anyajogok egy szubszidiárius alapjoga. E jognak fontos szerepe van különösen az önmegvalósításhoz, a személyiség szabad kibontakozásához, valamint autonómia védelméhez fűződő jogok védelmében.¹⁴²⁶

2.1.1. A privacy jelentése

Az alapvető jog mibenlétét azonban egy másik jogterület, az adatvédelem szemszögéből lehet a leginkább megközelíteni.¹⁴²⁷ Az adatvédelmi jogban ismeretes az ún. *privacy* kifejezés, melynek egyik jelentése szó szerinti fordításban pontosan az, hogy: magánszféra. Ez azonban nem teljesen helytálló így, a *privacy* ugyanis több más fogalmat is jelent, például titoktartást, magányt, visszavonultságot vagy egyedüllétet. A *privacy* tehát nem fordítható le és azonosítható teljes mértékig a magyar nyelvben magánszféraként emlegetett fogalommal, definíciójának megalkotására a nemzetközi jogirodalomban több kísérlet is volt, több meghatározás született. Ezek közül emelek ki néhány ismertebb meghatározást. A XIX. század elején a *privacy*-t akként definiálta Louis Brandeis és Samuel D. Warren, hogy a „*privacy* az ember ahhoz való joga, hogy

¹⁴²⁶ 56/1994. (XI. 10.) AB határozat

¹⁴²⁷ Az adatvédelemről a dolgozat későbbi részében szintén lesz szó, így e jogterülettel jelen fejezetben csak a magánszféra definíciójához szükséges mértékben foglalkozom.

egyedül lehessen”.¹⁴²⁸ Jeb Rubenfeld, a Yale professzora, úgy írja le, mint „az az alapvető szabadság, hogy az egyén életét ne határozza meg teljes egészében az egyre progresszívebben szabályozó állam.”¹⁴²⁹ Robert Ellis Smith, a Privacy Journal szerkesztője szerint a privacy „mindannyiunk vágya egy fizikai tér után, ahol szabadok lehetünk attól, hogy megzavarjanak, a betolakodástól, hogy zavarba hozzanak, vagy felelősségre vonjanak és kísérlet arra, hogy ránk vonatkozó személyes információk felfedésének idejét és módját ellenőrzésünk alatt tartsuk.”¹⁴³⁰ Edward Bloustein az New York-i Egyetem professzora szerint e fogalom „az emberi személyiség érdeke, védi a személyiség sérthetlenségét, az egyén függetlenségét, méltóságát és integritását.”¹⁴³¹ Ruth Gavison, az Oxfordi Egyetem professzora szerint pedig „a privacy-nek három eleme van: titkosság, anonimitás és magányosság; ez egy állapot, mely elveszíthető vagy az ebben az állapotban lévő személy döntése szerint, vagy más személy cselekedete miatt.”¹⁴³²

Látható tehát, hogy a különböző neves külföldi jogtudósok sem egy egységes, általános fogalmát használják a privacy-nek, hanem több fogalmi elemet is belehelyeznek, illetve másokra helyezik a hangsúlyt.

Álláspontom szerint az egyes definíciókból az azonban mégis leszűrhető, hogy a privacy lényegében olyan, a személyt akár fizikailag védő, akár személyes adatai védelmét szolgálni hivatott tér, amelyben az egyén belső háborítatlansága biztosított, adataira és személyiségére vonatkozóan pedig rendelkezési szabadsággal akként bír, hogy eközben bármi megzavarná, vagy külső kényszer érné. Döntési jogosultságát befolyástól mentesen, másoktól függetlenül, önállóan gyakorolhatja.

A magyar jogirodalomban is történt kísérlet a privacy meghatározására. Ennek értelmében a privacy akként nem határozható meg, ahogy az egyes – néhány fentebb is említett – külföldi jogtudós tette, mivel ezek a definíciók csupán a privacy egyes aspektusait említik, azonban – álláspontjuk szerint – nem született olyan definíció, amely a privacy teljes lényegét lefedné. A privacy lényegét úgy próbálták definiálni, hogy az az egyén joga ahhoz, hogy magáról döntsön. A hagyományos önrendelkezési jog, a definíció értelmében kiegészül az egyes ismeretekre (személyes adatok) vonatkozó önrendelkezés jogával is. Fontos elem továbbá a döntés, a privacy egyik leglényegibb eleme a definíció értelmében, hogy az embernek szüksége van egy olyan területre, amely a külvilágtól teljesen elhatárolt, erről a területről pedig csak a személy maga dönthet. Lényeges még, hogy saját maga húzassa meg a határt személye és a külvilág között,

¹⁴²⁸ LOUIS BRANDEIS - SAMUEL D. WARREN: The Right to Privacy. Harvard Law Review. 1890/4. 814.

¹⁴²⁹ JED RUBENFELD: The Right of Privacy. Harvard Law Review. 1989/4. 784.

¹⁴³⁰ Privacy and Human Rights 2004: An International Survey of Privacy Rights and Developments. Epic. London. 2004. 56.

¹⁴³¹ LORRIE FAITH CRANOR - SIMSON GARFINKEL (Edt.): Security and Usability: Designing Secure Systems that People Can Use. O'Reilly Media. Newton, 2008. 517.

¹⁴³² RUTH GAVISON: Privacy and the Limits of Law. The Yale Law Journal. 1980/3. 423.

tehát saját belátása szerint dönthessen arról, hogy meddig engedi be a nyilvánosságot az életébe.¹⁴³³ Ez a definíció lényegében megegyezik azzal, amelyet az egyes elméletek összefésüléséből kaphatunk, a magyar szakirodalmi álláspont tehát nem a külföldi definíciók hibás voltára építette a sajátját, hanem a szerzők inkább megpróbáltak egy olyan fogalom meghatározást alkotni, ami nem egy aspektusát emeli ki a privacynek.

2.1.2. A magánszféra egyes vetületei a bírósági joggyakorlatban

Ahhoz, hogy az elméleti definíció érthetőbbé váljon, meg kell vizsgálnunk a joggyakorlatot, így néhány példán keresztül elhatárolhatóvá válik egymástól, hogy mi számít nyilvános- és mi magántérnek, valamint a privacy egyes aspektusain mit ért a gyakorlat. Több probléma is felvetődhet, például, ha a zaklatás nyilvános helyen történik, esetleg egy munkahelyen. Ezekben az esetekben a magánszférának nyilvánvalóan nem a fizikai térre vonatkozó kereteit kell vizsgálni, hanem azt, hogy a zaklató jellegű magatartás mennyiben befolyásolja a sértett életvitelét, tekinthető-e egyáltalán a vélt zaklatás valósnak, illetve esetlegesen akár ennek fordítottja is megvalósulhat-e. Az egyes példák bemutatása előtt azonban fontosnak tartom leszögezni, hogy ezen esetek szemelvényes bemutatásának célja elsősorban az, hogy az elméleti definíciót élet-szerű tartalommal szemléltessem, és így válhasson még inkább körülhatárolhatóvá a későbbiekben bemutatásra kerülő ún. IT alapjog, vagy elektronikus magánszféra közötti különbség, az internetes zaklatás vonatkozásában.

A klasszikus zaklatás bűncselekményének megállapítására a zaklatás törvényi tényállását beiktató 2007. évi CLXII. törvény indokolása is támpontokkal szolgál a jogalkalmazóknak. Az indokolás példálózó jelleggel sorolja fel, hogy mi tekinthető zaklató jellegű magatartásnak: az ismétlődő, éjjel-nappali akár névtelen telefonhívások otthon és a munkahelyen; az üzenetrögzítőn hagyott vagy e-mailen, SMS-ben küldött, gyakran sértő, szidalmazó ill. fenyegető üzenetek; az áldozat lakása, munkahelye stb. előtti gyakori jelenlét; vagy az áldozat követése nyilvános helyekre.¹⁴³⁴ Az ítéletekben ezt a törvényhelyet gyakorta idézik. Kimeríti például a tényállást az az eset, ha a vádlott azáltal, hogy az élettársi kapcsolat megromlása után huzamosabb időn keresztül, napi rendszerességgel megjelenik a sértett lakása, munkahelye közelében, a sértettet figyelni, több alkalommal követi – mindennapi életvitelébe is beavatkozik – és hosszabb időn keresztül, folyamatosan és visszatérően nyugtalanítja volt élettársát. Abban az esetben valósítja meg ez a magatartás a zaklatást, ha a sértett életébe történő visszatérő, ismétlődő behatásokról – ebben az esetben – a sértett közelében való, napi szintű vádlotti jelenlétről van szó. A vádlotti (a távoltartást is tiszteletben tartó jelenlétben, a sértett követésében megnyilvánuló) magatartást, annak rendszeressége, és folyamatosága teszi tényállásszerűvé.¹⁴³⁵ Szintén megvalósítja a zaklatás tényállását az az eset, amelyben a vádlott, mivel éjjel 3 órakor nem tudott a

¹⁴³³ SZABÓ MÁTÉ DÁNIEL: Kísérlet a privacy meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival. Információs Társadalom. 2005/2. 44.

¹⁴³⁴ 2007. évi CLXII. törvény indokolásának a 4. §-hoz fűzött része

¹⁴³⁵ Miskolci Törvényszék 3.Bf.1651/2012/4.számú ítélete

lakásába bejutni az általa is tudottan máshol lakó, otthonában alvó sértett telefonján olyan hangüzenetet hagyott, amelyben a sértettet azzal fenyegette meg, hogy megveri emiatt. Ez az üzenet pedig alkalmas volt arra, hogy az azt visszahallgató sértettben félelmet keltsen.¹⁴³⁶ Ugyancsak kimerítheti a törvényi tényállást – a célzat megléte esetén – az, ha a vádlott félóránként, illetve negyedóránként ismételteti a hívást, majd folyamatosan csörgeti mindkét telefonját a sértettnek.¹⁴³⁷

Egy másik aspektusból is fontos megvizsgálni a magánszféra értelmezését a bírósági gyakorlatban, mégpedig az információs önrendelkezési jog szemszögéből, mely – a korábban írtaknak megfelelően – a privacy egyik lényegi eleme. E jog megsértését állapította meg a bíróság egy olyan esetben, melynél az I. rendű vádlott által, annak ingatlanához tartozó udvarán és közlekedő folyosóján a kamerák kihelyezése és az azzal készített képfelvételek rögzítése és tárolása – a bíróság álláspontja szerint – megsértette a II. rendű vádlott emberi méltóságához, magánszférájához, az információs önrendelkezéshez és az érintett képmásához fűződő személyiségi jogait. A bíróság ítéletében kifejtette, hogy a titkos eszközök alkalmazása alapvetően korlátozta a magánélet tiszteletben tartásához és ehhez szorosan kapcsolódva az információs önrendelkezéshez, az információáramlás szabadságához, és a személyes adatok védelméhez való alapvető jogot.¹⁴³⁸

A zaklatáscélzatos bűncselekmény¹⁴³⁹ így azon ügyekben, melyeknél a bíróság a tényállásszerűséget megállapította, a törvény által megkövetelt szándék megléte megállapítható volt. Ezt azért fontos leszögezni, mert – ahogy az egy későbbiekben hivatkozásra kerülő bírósági ítéletben is látható lesz –, abban az esetben, ha ez az előfeltétel nem adott, akkor pusztán a magatartás eredménye nem elegendő a bűncselekmény megállapításához. A jogesetekkel kapcsolatos összegzést, tehát e fejezetben csak az objektíven vizsgálható tényekre alapozom, azzal az előzetes állítással, hogy a cselekményeknél az egyenes szándék megléte fennállt. Az esetek vizsgálata során a következőket láthatjuk. Az első esetben akkor lehet szó zaklatásról, ha a vádlott a sértett környezetében gyakran feltűnik, tehát a vádlott fizikailag megjelenik olyan gyakorisággal, hogy az már a sértett életvitelét zavarja. A második esetben a zaklatást az alapozta meg, hogy bár nem folyamatos felkeresésről volt szó, hanem egyszeri telefonhívásról, annak tartalma mégis alkalmas volt arra, hogy a sértettben veszélyérzetet keltsen. A harmadik esetben pedig szintén egy folyamatos, napi szintű beavatkozásról beszélhetünk, amely azonban nem fizikailag, hanem távközlési eszköz felhasználásával történt meg. A felsoroltak közül nyilvánvalóan ez utóbbi lehet a leginkább rokonítható az online magánszférával,¹⁴⁴⁰ azonban fontos különbségként le kell szögezni, hogy álláspontom szerint a telekommunikációs eszköz

¹⁴³⁶ Budaörsi Járásbíróság 4.B.688/2012. számú ítélete

¹⁴³⁷ Budaörsi Városi Bíróság 4.B.530/2009. számú ítélete

¹⁴³⁸ Nyíregyházi Törvényszék 3.Bf.165/2013/8. számú ügy

¹⁴³⁹ Ennek mibenlétét és azt, hogy ez a célzat miként vonatkoztatható az internete zaklatásra, a következő fejezetben fogom elemezni.

¹⁴⁴⁰ ADAM THIERER: The Pursuit of Privacy in a World Where Information Control Is Failing. Harvard Journal of Law & Public Policy, 2013/36. 409.

felhasználásával, háborgatással elkövetett zaklatás esetén megfogalmazható magánszféra sem azonosítható teljesen az imént említettel.¹⁴⁴¹

2.3. Az IT-alapjog és az elektronikus-magánszféra

Tovább szűkítve a meghatározást fontos szót ejteni az elektronikus-magánszféráról, illetve az IT-alapjogról. Nyilvánvaló, hogy az elektronikus-magánszférába nem tartozhat bele a magánszférának azon vetülete, amely a fizikai térben történő zavarást vagy háborgatást hivatott megelőzni. Ahogy azt az IT, vagyis *Information Technology* jelentése is takarja, olyan alapjogról van szó, amely már a technika fejlődésével alakult ki, tehát nem akként alapjog, ahogy például az egészséghez való jog. Ennél a jognál azt kell vizsgálni, hogy az ember miként őrizheti meg az alkotmányokban klasszikusan deklarált alapjogait egy újfajta technikai környezetben. E jogokat hivatott védeni az elektronikus-magánszféra is. Az IT-alapjogra, illetve az elektronikus-magánszférára vonatkozó megállapításokat elsősorban a német alkotmánybíróság tevékenységében felmerültekre alapozom, melynek oka, hogy a kontinentális jogrendszerek közül ez az egyik legismertebb, továbbá a magyar Alkotmánybíróság is több esetben alapozott a német alkotmánybírósági gyakorlatra.¹⁴⁴² A német Szövetségi Alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht*) elé annak kapcsán került az elektronikus-magánszféra problémája, hogy egy tartományi alkotmányvédelmi törvényt módosító törvény lehetővé tette volna az alkotmányvédelmi hatóság számára új titkosszolgálati eszközök alkalmazását. Ez a gyakorlatban azt jelentette volna, hogy a hatóság az interneten titkosan kutathatna adott személy után, valamint fedett módon ott folyó kommunikációs csatornába is belefolyhatna és kereshetne, illetve titokban magánemberek és vállalkozások információs technikai rendszereihez is hozzáférhetne. A törvénnyel szemben benyújtott alkotmányjogi panasz indukálta a Szövetségi Alkotmánybíróság által „*Grundrecht auf Gewährleistung der Vertraulichkeit und Integrität informationstechnischer Systeme*”-nek,¹⁴⁴³ vagyis "az információs technikai rendszerek bizalmasságának és integritásának biztosítására való alapjognak" az életre hívását.¹⁴⁴⁴ A Szövetségi Alkotmánybíróság úgy találta, hogy a számítógép használat mára az emberek nagy részének mindennapi életvitelébe szervesen beletartozik, így a számítógépen tárolt adatok – például elektronikusan vezetett napló –, vagy a hálózaton keresztül lefolytatott személyes, illetve üzleti célú kommunikáció be-

¹⁴⁴¹ Ezt elsősorban arra alapozom, hogy bár már a bűncselekmény elnevezéséből is kitűnik, hogy más felületen valósul meg a kettő, az internet egy sokkal inkább olyan környezetnek tekinthető, ahol a személy kiszolgáltatott. Ennek a körülménynek az értékelése elsősorban a társadalomra veszélyesség fokánál nyerhet azonban értékelést, és nem a magánszféra fogalmi elemeinek ismertetése során.

¹⁴⁴² Gondolok itt például arra a – jelen fejezet szempontjából is lényeges – gyakorlatra, hogy mind a magyar, mind a német Alkotmánybíróság elismeri az ún. szövegen túli alapjogok létezését, vagyis azt, hogy az vallják, hogy az alkotmánybíróságok feladata nem csak az egyes alkotmányokban szöveg szerint megtalálható alapjogok védelme, hanem azoké is, amelyek bár nincsenek szó szerint az alkotmány szövegében, azok léte mégis levezethető a szöveg szerinti alapjogokból. (Lsd. bővebben: 23/1990. (X. 31.) AB határozat)

¹⁴⁴³ A Szövetségi Alkotmánybíróság 1 BvR 370/07 és 1 BvR 595/07 számú, 2008. II. 27-én kelt határozatában foglal elnevezések szerint.

¹⁴⁴⁴ HERBERT KÜPPER: IT-alapjog és elektronikus magánszféra – az alkotmánybíróság legitim jogfejlesztése vagy tilos jogalkotása? /I. rész/. Közjogi Szemle. 2009/3. 1.

letartoznak az intimszférába. A testület mindemellett azonban leszögezte azt is, hogy az infiltráció, illetve az online kutatást nem lehet teljes körűen elhelyezni a telekommunikációs szabadság, a lakás sérthetlensége, vagy a magánszféra védelmében testet öltő általános személyiségi jog fogalmába.¹⁴⁴⁵ Az új IT-alapjog tehát azt jelenti, hogy az államnak azáltal, hogy a számítógépek hálózati használata egyre inkább elterjedt, egy új szabadságszférát is védenie kell, e feladatával pedig teljesen ellentétes az, ha olyan új eszközöket alkalmaz, melyek az ilyen jellegű egyéni szabadság korlátozására alkalmasak. Fontos, hogy nem csak arról van szó, hogy az egyén információs önrendelkezési jogába tartozó, személyes jellegű információk védelme biztosítva legyen, hanem olyan adatoké is, amelyek esetlegesen a számítógépen megtalálhatóak, azonban azok létezéséről a felhasználó talán nem is tudott. Az alapjog tehát azt hivatott védeni, hogy az addig akár korlátlan állami beavatkozástól való fenyegetés ne valósulhasson meg.¹⁴⁴⁶

Az elektronikus-magánszféra fogalma a német szakirodalom szóhasználatában azonban elsődleges az állam által megvalósítható támadásokra vonatkozik, valamint azokra az elkövetésekre, amelyek esetén az azt megvalósító más számítógépébe, vagy egyéb adattárolásra való online felületébe – például drive, vagy iCloud – behatol. Az internetes zaklatásnál azonban a lényegi pont nem a behatolás jogszerűtlensége, hanem általában az, hogy egy – akár a sértett által az elkövető birtokába juttatott – információ, fénykép, videófelvétel stb. nyilvánosságra kerül egy online felületen, vagy, hogy az elkövető az internet által biztosított eszközök felhasználásával „terrorizálja” a sértettet. Összegezve tehát azt, hogy mit jelenthet az internetes zaklatás vonatkozásában a magánszféra, legkönnyebben talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy ez alatt olyan virtuális felület értendő, amely lehet nyilvános (például facebook idővonal, fórum, blog stb.) vagy zárt (például messenger, viber, e-mail stb.), azonban mindenképpen olyan csatorna, ahol az elkövető közvetlenül vagy közvetve kapcsolatba léphet a sértettel, akár anélkül, hogy ő ezt akarná, vagy engedélyezné. Ahogy a körülírásból is látható a meghatározás azért problémás elsősorban, mert nem lehet tételesen meghatározni, hogy milyen feleletek tartozhatnak ide. Nem lehet meghúzni egy olyan határt, mint a fizikai térben a magánlaksértésnél, vagy akár a telekommunikációs eszközzel történő zaklatásnál. Az internetes zaklatás meghatározásánál tehát sokkal inkább hagyatkozni kell a sértett szubjektív érzékelésére és értékelésre, amely azonban belátható, hogy a jogbiztonság vonatkozásában nem szerencsés.

A zaklatás és az internetes zaklatás összevetésében azonban első problémaként kijelenthető, hogy a zaklatás tényállása által védett társadalmi érdek, tehát a magánszféra és az internetes zaklatás feltételezett jogi tárgy nem teljesen azonos. Az online magánszféra fogalmának a kialakítása azonban akkor lehetne a leghatékonyabb, ha a bírósági, valamint az alkotmánybírósági gyakorlat tölthetné fel kellő tartalommal.

¹⁴⁴⁵ KÜPPER i. m. 4.

¹⁴⁴⁶ HERBERT KÜPPER: IT-alapjog és elektronikus magánszféra – az alkotmánybíróság legitim jogfejlesztése vagy tilos jogalkotása? /II. rész/ Közjogi Szemle. 2010/1. 3.

2.2. A célzat és a szándék

Ahogy az előző fejezetben írtam, a jogesetekben megmutatkozó cselekmények csak akkor tekinthetők zaklatásnak, ha az elkövető ezek a törvényben meghatározott célzattal, egyenes szándékkal valósítja meg. Az előző fejezetben ennek a szándéknak a meglétét premisszaként kezeltem, e fejezetben azonban már ezt az előfeltevést elemzem. Hasonlóan az előző fejezethez, először azt szükséges körbejárni, hogy a Btk-ban megfogalmazott zaklatás elkövetéséhez milyen szándék szükséges, majd ezt követően térek ki arra, hogy ez mennyiben feleltethető meg az internetes zaklatás esetére.

A zaklatás célzatos bűncselekmény, ugyanakkor a zaklatás bűncselekményének két esetében a célzat nem ugyanaz. A Btk. 222. § (1) bekezdésében megfogalmazott cselekmény – a háborgató zaklatás – célzata más személy megfélemlítése, vagy más magánéletében, illetve mindennapi életvitelébe történő önkényes beavatkozás. A 222. § (2) bekezdésének célzata pedig a félelemkeltés. Álláspontom szerint e fejezetben elsősorban az (1) bekezdésben foglalt célzat elemzése lényeges, mivel az igényel több magyarázatot. A (2) bekezdésben foglaltak részletesebb elemzése az elkövetési magatartások vizsgálatánál fog megtörténni. Ennek egyik oka, hogy a háborgató zaklatás esetében a célzat és az elkövetési magatartás szinte eggyé váltak, hiszen az önkényes beavatkozás bár célzatként van megjelölve, logikusan elkövetési magatartást is takar.¹⁴⁴⁷ Ellenben a (2) bekezdésben megfogalmazott zaklatás célzata, bár megfoghatóbban elkülönül az elkövetési magatartástól, ez a tudati viszonyulás sokkal jobban megközelíthető az elkövetési magatartások aspektusából, így erre azzal együtt látszik célszerűnek kitérni.

A különböző elkövetői motivációkat és szándékfajtákat több csoportra osztja a jogirodalom. Két felosztás is ismeretes, az egyik – a már korábban is hivatkozott – J. Reid Meloytól származik, a másik pedig Bran Nicolhoz köthető. Utóbbi álláspontja szerint három különböző kapcsolati formán alapulhat a zaklatás, az első a megszakadt kapcsolat; a második a vágyott kapcsolat; a harmadik pedig a nem bensőséges kapcsolat keresése.¹⁴⁴⁸ Megfigyelései szerint az első, vagyis az a csoport teszi ki a zaklatások túlnyomó részét, mely kapcsolatok korábban bensőségesek voltak, azonban utóbb megszakadtak. Ez a nagyobb csoport szintén kisebb csoportokra bontható le, az első, ha a kapcsolat megszakadását követően az egyik fél azért zaklatja a másikat, hogy azt megbüntesse, vagy visszakényszerítse a kapcsolatba; a második csoportba a munkahelyi zaklatások tartoznak; a harmadik csoportot pedig a megszakadt szakmai kapcsolatok teszik ki. A második nagyobb csoportba – a vágyott kapcsolatok csoportjába – tartó esetekben a zaklatónak és az áldozatnak semmilyen személyes kapcsolata nem volt korábban. A kapcsolat maga tehát pusztán a zaklatásban merül ki. Erre az esetre az jellemző, hogy annak érdekében, hogy az áldozat felfigyeljen az elkövetőre, különböző – társadalmilag nem elfogadott – udvarlási

¹⁴⁴⁷ SZATHMÁRY ZOLTÁN: Gondolatok a zaklatás bűncselekményéről. Magyar Jog, 2009/12. 728.

¹⁴⁴⁸ <http://arsboni.hu/segitseg-zaklatnak-2/> (Letöltés dátuma: 2017. augusztus 19.)

formákat tanúsít a sértett irányába, amelyek általában az áldozatban félelmet keltenek. A harmadik nagyobb csoportba azok az elkövetők tartoznak, akik semmilyen bensőséges kapcsolatban nem állnak vagy álltak az áldozattal, zaklatásuk célja pedig nem ennek a kialakítása, egyszerűen csak az áldozat terrorizálása, büntetése.¹⁴⁴⁹

A Meloy-féle csoportosítás az anyagi jogi vizsgálódás szempontjából lényegesebb. Ennek értelmében az elkövetői motiváció szerint megkülönböztethetünk instrumentális és expresszív fenyegetéseket. Az első esetben beszélhetünk tudatos szándékról,¹⁴⁵⁰ amikor az elkövető eltervezi a zaklatást és célja az áldozat megfélemlítése, elcsábítása vagy uralása. A második esetben egy ösztönös cselekvésről beszélhetünk, tehát nem egy előre megtervezett, célzatos elkövetésről, hanem egy sokkal inkább érzelemvezérelt, a következményeket figyelmen kívül hagyó elkövetés a jellemző.¹⁴⁵¹ Itt tehát elsősorban az elkövetőben lejátszódó folyamatok a lényegesek és nem az, hogy az elkövetés hogyan hat az áldozatra, mit vált ki belőle.¹⁴⁵² Ebből a csoportosításból is látszik, hogy a gyakorlatban a zaklatási cselekmények nem feltétlenül azzal a céllal valósulnak meg, hogy a sértettet az elkövető megfélemlítse, vagy magánéletébe önkényesen beavatkozzon. Ezeket az előfeltevéseket elfogadva pedig az, hogy a zaklatás csak egyenes szándékkal követhető el, hibás törvényalkotási megoldás, hiszen, mint láthattuk, az esetleges szándékkal, vagy akár gondatlanságból elkövetett zaklatás is alkalmas lehet ugyanarra az eredményre, ugyanolyan jogtárgy sértésre, ahogyan az egyenes szándékkal megvalósított formája. Itt viszont egy újabb probléma merül fel, mégpedig, hogy mivel a zaklatás immateriális bűncselekmény, – tehát eredményt nem, csak elkövetési magatartást tartalmaz a törvényszöveg – ezért ha az egyenes szándék nincs meg, a zaklatással szükségszerűen járó eredmény azonban mégis bekövetkezik, az elkövető büntethetősége nem állhat fenn.

Fontos még az önkényesség fogalmára is kitérni. Ezzel kapcsolatban mindenképpen szót érdemel a Kúria egyik eseti döntése, melynek értelmében az önkényesség nem állapítható meg akkor, ha a sértett ún. „viszonzaklatással” tulajdonképpen abba a tudatba ringatta az elkövetőt, hogy igényli a köztük lévő kapcsolatot. Nehézséget okozhat azonban a gyakorlatban elhatárolni a viszonzaklatást, a zaklatás elleni védekezést, illetve azt, hogy valóban egy kölcsönösen kívánt és fenntartott kommunikációs kapcsolat áll-e fenn.¹⁴⁵³ Abban az esetben ugyanis, ha a vélt sértett viszonozza az önkényesen a magánéletébe történő beavatkozást, vagyis e cselekményeket követően kapcsolattartási céllal keresi az elkövetőt, nem beszélhetünk önkényességről. Nyilvánvalóan más a helyzet akkor, ha a beavatkozásra történő válaszadás célja az, hogy a zaklató magatartást a sértett megszüntesse. Ebben az esetben arról van szó, hogy a háborgatás célja az, hogy a sértett az elkövetővel kapcsolatba lépjen, eszköze pedig, hogy az elkövető a sértett mindennapi életvitelébe beavatkozik. Az, hogy ez a beavatkozás nem érte el a célját viszont

¹⁴⁴⁹ BRAN NICOL: Stalking. Reaktion Books. London, 2006. 11.

¹⁴⁵⁰ Az anyagi jog nyelvezetére lefordítva egyenes szándékról.

¹⁴⁵¹ MELOY i. m. 8.

¹⁴⁵² SZATHMÁRY i. m. 729.

¹⁴⁵³ Kúria Bfv. III. 802/2013. számú döntése

semmiképpen sem zárhatja ki a tényállásszerűség megvalósulását.¹⁴⁵⁴ Egyszerűbb megfogalmazásban: akkor önkényes a beavatkozás, ha az az elkövető által kezdeményezett, a sértett által viszont visszautasított.¹⁴⁵⁵

Látható, hogy szándék kérdése már a klasszikus zaklatásnál is problémát jelent, azonban az internetes zaklatás vonatkozásában ez talán ennél is kritikusabb pont. Ezt az álláspontomat arra alapozom, hogy ha az eshetőleges szándékot és a gondatlanságot vizsgáljuk, fontos tényező, hogy az interneten a felhasználók az anonimitás miatt sokkal kevésbé érzékelik cselekményük súlyát. Ahogy fentebb említettem, az expresszív fenyegetésnél az elkövető nem az áldozatban kiváltott eredményt tartja szem előtt, hanem azt, hogy kiélje saját érzelmi, indulati vágyait. Ennél a típusú zaklatásnál tehát csakis gondatlanságról vagy eshetőleges szándékról lehet szó. Ezeknek az indulatoknak pedig sokkal könnyebb teret engedni olyan környezetben, ahol a felhasználó anonimitást élvez, illetve nem is feltétlenül tükröződik számára vissza az áldozat reakciója, a benne kiváltott eredmény. Véleményem szerint tehát már az is egy hibás törvényalkotási momentum, hogy a klasszikus zaklatás nem valósulhat meg csak egyenes szándékkal. A következmények azonban még súlyosabbak lehetnek az internetes zaklatásnál, illetve életszerűtlen, hogy minden olyan heccnek, vagy iskolai csínynek, gúnyolódásnak induló cselekmény, amely súlyos pszichés károkat okoz az áldozatban, ennek az eredménynek a belátásával és kívánásával valósul meg. A tényállásban megkívánt szándék tehát olyan szűrkezőnát eredményez, amely miatt szankcionálatlanul maradnak olyan cselekmények, amelyek az internet elterjedése miatt egyre inkább elszaporodottá váltak.

2.3. Az elkövetési magatartások

E fejezetben elsősorban a Btk. 222. § (2) bekezdésében foglalt elkövetési magatartásokat elemzem részletesebben, melynek indoka – ahogy azt az előző alfejezetben említettem –, hogy az (1) bekezdésben foglalt célzat és az elkövetési magatartás nagyon szorosan összefonódik, azt érdemesebb a szándéknál tisztázni. A háborgatásra e fejezetben így csak röviden fogok kitérni. Sokkal részletesebb taglalást érdemel azonban mint említettem, a (2) bekezdés. Előljáróban kiemelendő, hogy a két bekezdés, két teljesen különböző elkövetési magatartást tartalmaz, valamint a büntetési tételkeretük is más. A két külön bekezdésben megfogalmazott zaklatás-fogalom tehát mindenképpen külön-külön vizsgálódást érdemel.

2.3.1. A háborgatás

A háborgatás, a korábban kifejtettek értelmében, a szándékkal összefonódva jellemzően nem alkalmas arra, hogy az internetes zaklatás megvalósulásának módja legyen. Fontos azonban

¹⁴⁵⁴ MONORI ZSUZSANNA ÉVA: A zaklatás bűncselekményének jogalkalmazási dilemmái – kérdések és választok a zaklatásról az empirikus kutatások tükrében. In: Gál Andor, Karsai Krisztina (szerk.): Ad Valorem: Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára. Szeged, Iurisperitus Bt., 2016. 308.

¹⁴⁵⁵ VIDA MIHÁLY - JUHÁSZ ZSUZSANNA: A szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények. In: Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog különös része. HVG-Orac. Budapest, 2009. 160.

néhány gondolatban azt is megvizsgálni, hogy alkalmas lenne-e a háborgatás mint elkövetési magatartás arra – ha eshetőleges szándékkal, vagy gondatlansággal is megvalósítható lenne a bűncselekmény –, hogy az internetes zaklatás megvalósulásának módja lehessen.

A háborgatás fogalmát a jogalkotó pontosan nem definiálta, így ezt a kérdést a jogalkalmazás szempontjából szükséges megvizsgálni. Kiindulópontként egy olyan definíciót vehetünk alapul, mely szerint ez a magatartás a sértett magánéletét jelentősen zavaró, őt feldúló magatartás, amelynek motívuma közömbös.¹⁴⁵⁶ A bírói gyakorlat által megfogalmazott kritériumokból kitűnik, hogy a háborgatás fontos momentuma a rendszeresség. Egy ítéletben a bíróság azt, hogy a terhelt egyszer felhívta a sértettet, aki a további kapcsolattartástól elzárkózott, az elkövető viszont ezután is több, mint tíz SMS-t küldött a sértettnek két napon át, nem valósít meg háborgatást. Az indokolásban kifejtettek szerint a két napon át részben obszcén, részben becsmérítő tartalmú üzenetek küldése a sértettnek azért nem meríti ki a zaklatás tényállását, mert a magatartás nem tartós, nem rendszeres.¹⁴⁵⁷

Egy másik ítéletben a bíróság több fontos állítást is tett a háborgatással elkövetett zaklatásra vonatkozóan. Az ügyben a vádlott azért nyújtott be fellebbezést, mert állítása szerint a zaklatásnak tűnő magatartást azért követte el, hogy a sértettel normalizálni tudja a viszonyát. Az ítéletben azonban a bíróság kifejtette, hogy a háborgatás egy olyan magatartás, amely más nyugalma ellen irányul. Ebben a vonatkozásban a nyugalom nem kizárólag eseménytelenség, illetve mozdulatlanosság, hanem az érintett olyan fennálló állapotát jelenti, ami nem törvénybe ütköző. Az elfogadás lehet kölcsönös, vagy az érintett egyéni döntésének következménye. Ez utóbbi csoportba tartozik a másik emberrel való magántermészetű, személyes kapcsolat teremtése, melynek tiszteletben tartása a társadalmi együttélés természetes feltétele. Nem háborgatás az olyan állapot zavarása, ami törvénybe ütköző, vagy elfogadottsága nem kölcsönös, illetve nem feltétlenül az érintett döntésétől függ, így fennállónak, kialakultnak sem nevezhető. A háborgatás tehát egyoldalú magatartás, ami a meglévő nyugalmi állapotot támadja. Tevéleges magatartás, amely szóval és tettel is megvalósulhat. Az elkövetési magatartás fogalmilag is gyakoriságot feltételez, tehát nem egyszeri, nem egy mozzanatú, hanem folyamatos magatartásról van szó. Ez lehet rendszeres, amikor a magatartás ismétlődő, időközönként visszatérő, vagy tartós, amikor a magatartás folytonos.¹⁴⁵⁸

A háborgatás körébe eső elkövetési magatartásokat összességükben kell értékelni. Nem egy-egy kiragadott cselekmény, hanem azok tartóssága révén törvényi egységként nyer értékelést. A bíróság azt is kifejtette, hogy csak olyan magatartás miatt állapítható meg, amiről a sértettnek tudomása van, vagy tudomást szerzett. A sértett tudtán kívüli háborgatás esete nem tartozik a

¹⁴⁵⁶ SZOMORA ZSOLT: Btk. XXI. Fejezet. In: Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. CompLex Kiadó. Budapest, 2013. 466.

¹⁴⁵⁷ Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar. 158/2009/7. számú ítélete

¹⁴⁵⁸ Legfelsőbb Bíróság Bfv.III.1068/2011. számú ítélete

törvényi tényállás keretében, ugyanis az elkövető magatartása pontosan arra irányul, hogy a sértett életének része legyen, azzal konfrontálódjon.¹⁴⁵⁹ Ezt kiegészítendő, az – akkor még – Legfelsőbb Bíróság egy másik ítéletében azt mondta ki, hogy aki háborgatást követ el, az mást a nyugalomban rendszeres vagy tartós, tolakodó, zaklató kapcsolatteremtő magatartásával megzavarja. Ebből a szempontból érdektelen a magatartás irányultsága, annak pozitív vagy negatív hangvétele. Az sem szükséges a tényállásszerű magatartás megállapításához, hogy azok tartalmáról a sértett egyáltalán tudomást szerezzen. A telefonhívások fogadása, vagy az üzenetek elolvasása nélkül is megvalósul a bűncselekmény, ha a kapcsolatfelvételre irányuló magatartás a sértett életébe történő rendszeres és önkényes beavatkozás célzatával történik.¹⁴⁶⁰ Fontos tehát az, hogy a zaklatásnál nem annak a megléte fontos, hogy a sértett tudja, hogy mi a pontos tartalma a zaklató üzeneteknek, hívásoknak, elegendő, ha azt érzékeli. Nem azáltal válik tehát a sértett életébe történő behatássá a cselekmény, hogy a zaklató magatartás tartalma milyen pszichés eredményt idéz elő benne, pusztán attól, hogy a magatartás – például telefonhívás, üzenet érkezése – létét érzékeli. Az azonban nem lehet zaklatás, ha magát a cselekményt sem érzékeli a sértett, hiszen így a zavarás, háborgatás nem valósul meg.

Néhány gondolatban fontos összefoglalni, hogy ezekben az ítéletekben kifejtett kritériumoknak milyen vetülete lehet az internetes zaklatásnál. Először is fontos annak tisztázása, hogy milyen időköz tekinthető rendszeresnek. Ahogyan az első jogesetnél megmutatkozik, a két napon át tartó háborgatás nem tekinthető rendszeresnek, tehát egy hosszabb időtartam megléte szükséges. Itt fontos, hogy az időtartam meglétét egy, vagy több elkövető vonatkozásában kell-e vizsgálni. Gondolok itt például arra az esetre, ha a sértettnek több osztálytársa követi el a háborgatást – nem szándékegységben –, azonban azok csak rövidebb ideig tartó cselekményeket valósítanak meg. Példának okáért többen írnak róla online felületre becsmérlő posztokat, vagy küldenek neki internetes fórumon üzenetet, azonban mindegyik elkövető csak néhány ilyenet valósít meg, akár csak egy-két napig, esetleg úgy, hogy egymás tevékenységéről nem is tudnak. Egy ilyen esetben bár az áldozat rendszeresnek érzi a zaklatást, egyes elkövetők vonatkozásában a rendszeresség azonban mégsem állapítható meg.

Azt is vizsgálni kell továbbá, hogy a – korábbi – Legfelsőbb Bíróság két megállapításánál milyen esetek állhatnak fenn. A két ítéletben foglalt megállapítások értelmében nem nevezhető háborgatásnak az a cselekmény, amelyet a sértett nem észlel, tehát például a zaklató posztokat nem látja. Álláspontom szerint ez azért lehet problematikus, mert az internet mint kvázi az elkövetés helyszíne egy olyan felület, amelynek lényege pontosan a nyilvánosság. A nyilvánosság viszont nem feltétlenül abszolút, itt gondolok arra az esetre, ha például egy nagyobb közösséget felölelő, de zárt – tehát nem mindenki számára nyilvános – csoportban történik valakinek a megalmazása akár képekkel, akár posztokkal. Ebben az esetben elképzelhető, hogy a sértett a konkrét elkövetést pontosan nem is érzékeli, mert például nem rendelkezik jogosultsággal a csoportba,

¹⁴⁵⁹ Legfelsőbb Bíróság Bfv.III.6/2011. számú ítélete

¹⁴⁶⁰ Legfelsőbb Bíróság Bfv. III. 818/2010. számú ítélete

blogba vagy fórumra történő belépéshez, azonban a zaklatás pszichés eredménye ugyanúgy realizálódik nála. Érzékeli ugyanis azt az áldozat, hogy a csoport valamiből kizárta, esetleg olyan verbális vagy non verbális jeleket közvetítenek egymásnak az offline térben a csoport tagjai, amelyekből érzékeli, hogy ő a gúnyolódás céltáblája, azonban ezek konkrétan nem valósítják meg önmagukban a zaklatást, hiszen a szervezettség és maga a bántás, sértés nem itt valósul meg, itt csak közvetetten érzékelhető.

A probléma másik oka az is, hogy az első ítéletben a szándékot az eredmény, illetve az elkövetési magatartás körében értelmezték, hiszen az, hogy az elkövetés célzata a más magánéletébe történő önkényes behatás, csak az elkövető szubjektumában szükséges, hogy fennálljon. Abban az esetben tehát, ha már az elkövetési szándék is a korábbiakban kifejtettekhez igazodik – tehát az eshetőleges szándék, illetve a gondatlanság is elegendő lenne – az első felmerült probléma önmagától kiküszöbölésre kerülne. Ahhoz tehát, hogy a háborgatás értelmezése az internetes zaklatás vonatkozásában megfelelő legyen, a rendszeresség elemét szükséges átértékelni, valamint azt kijelenteni, hogy a konkrét zaklató cselekmény sértett általi érzékelése nem feltétlenül szükséges.

2.3.2. Az erőszakkal, illetve közveszéllyel, vagy ezek látszatával való fenyegetés

A Btk. 222. § (1) bekezdésének és (2) bekezdése nem mutat sok hasonlóságot. A kapcsolatot a két elkövetési magatartás között a sértettben kiváltott eredményben találhatjuk meg, hiszen mindkét esetkör lényege az, hogy az áldozatban egy súlyos pszichés frusztrációt – félelmet, zaklatottságot – eredményezzen. Az első alapesethez képest a második tekinthető súlyosabbnak, ami abból is látható, hogy míg az első alapesetnél egy évig terjedő szabadságvesztés szabható ki maximálisan, addig a másodiknál ez a mérték két év. Emellett fontos azt is megjegyezni, hogy míg az első alapeset szubszidiárius bűncselekmény, a második nem.

Az első elkövetési magatartás a fenyegetés. Szükséges azonban annak tisztázása, hogy a fenyegetés mennyiben feleltethető meg a Btk. értelmező rendelkezései között található fenyegetésfogalomnak.¹⁴⁶¹ Ebben a definícióban azt szükséges mindenképpen kiemelni, hogy mit jelent a súlyos hátrány, valamint a komoly félelem.

A súlyos hátrány megfogalmazása és behatárolása talán az egyszerűbb e körben. Példaként említve egy esetet: a zaklatás e fordulatát látta a bíróság megállapíthatónak akkor, amikor a vádlott garázdasággal halmazatban követte el az előbbi bűncselekményt. Az ítéletben a bíróság felhívja azt, a jogalkalmazás során bevett gyakorlatot, miszerint a garázdaság bűncselekményével halmazatban zaklatás nem állapítható meg, ha a terhelti kijelentések nem célzatosan félelemkeltésére irányuló kijelentéseket tartalmaznak, hanem a testbántalmazó indulat kifejezését,

¹⁴⁶¹ E fogalom értelmében fenyegetés „eltérő rendelkezés hiányában súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen.” Lsd. Btk. 459. § (1) bekezdés 7. pont

levezetését szolgálják. Hozzá tették azonban, hogy jelen ügyben¹⁴⁶² ez a logikai lánc azért nem állja meg a helyét, mert az elkövető a fenyegető kijelentéseket célzatosan, a sértettben történő félelemkeltés céljával tette meg.¹⁴⁶³ A súlyos hátrány tehát ebben az esetben az volt, hogy a vádlott a sértettet megöléssel fenyegette. Ahogy arra már utaltam, nagyon fontos elem a félelemkeltés szándéka, tehát ahogy ebből az esetből is látszik, amennyiben a „súlyos hátrány kilátásba helyezése” nem félelemkeltési, hanem indulat levezetési céllal történik, a cselekmény nem tényállásszerű. A súlyos hátrány álláspontom szerint tökéletesen kimeríti a Btk. 222. § (2) bekezdésének a) pontjában megkívánt fenyegetést tartalmat, tehát, hogy személy elleni erőszakos, vagy közveszélyt okozó bűncselekmény megvalósulásának kilátásba helyezése szükséges. Ebben tehát átfedés lehet az értelmező rendelkezéseknél megtalálható fenyegetés definícióban megfogalmazott súlyos hátrány és az itt megkívánt „hátrány” között.

Fontosabb probléma az, hogy míg az értelmező rendelkezések között található definíció megkívánja, hogy a fenyegetés komoly félelmet keltsen, addig a zaklatásnak ezen fordulatánál a komoly félelem keltése nem tényállási elem, csak az „egyszerű” félelemkeltés jelenik meg célzatként. Ebből kifolyólag, míg az értelmező rendelkezéseknél található definíció megkívánja, hogy annak a személynek a vonatkozásában, akivel szemben a fenyegetést alkalmazzák, szubjektíve alkalmas legyen a fenyegetés a komoly félelem kiváltásra, addig a zaklatásnál ilyen elvárás nincs. Tehát nem félelemkeltési célzattal megvalósuló komoly fenyegetés kiváltása a fogalom lényege. Hozzá kell tenni azonban, hogy a bírói gyakorlat vizsgálata során lényegében olyan ítéletekkel lehet csak találkozni, amelyeknél a sértettben komoly félelem keletkezett. Így például az előzőekben említett eset, amikor a vádlott késsel a kezében azzal fenyegette a sértettet, hogy megöli. Egy másik esetben egy védőnőt fenyegetett meg a vádlott – mert az nem állította ki neki egy önkormányzati támogatáshoz szükséges igazolást –, hogy megöli, megszurkálja, illetve obszcén szavakat használt rá a rendelőben üvöltözve.¹⁴⁶⁴ Szintén megvalósítja a fenyegetéssel elkövetett zaklatást az, ha ugyan az életveszélyes fenyegetés bántalmazás közben hangzott el, de a bántalmazás jogi értékelés nélkül maradt és a szándék formája is megfelelő volt. Ebben az esetben a sértett fenyegetése abban állt, hogy a vádlott a torkának elvágását helyezte kilátásba.¹⁴⁶⁵ Álláspontom szerint annak ellenére, hogy elméletileg nem szükséges az, hogy a fenyegetéssel megvalósított zaklatásnál a megfenyegetettben komoly félelem realizálódjon, elegendő a félelemkeltés célja abból, hogy e törvényhely azt kívánja meg, hogy személy elleni erőszakos, vagy közveszélyt okozó bűncselekmény kilátásba helyezése történjen meg, a komoly félelem kiváltása egy reális következmény.¹⁴⁶⁶

¹⁴⁶² Az eset a zaklatásra vonatkozó mozzanat az volt, hogy a vádlott egy szóváltás során, három kést a kezében tartva kaszáló mozdulatokat tett a sértett felé, miközben megfenyegette, hogy "megdöglesz".

¹⁴⁶³ Kúria Bfv. II. 29/2013. számú ítélete

¹⁴⁶⁴ Kúria Bfv. I. 435/2013. számú ítélete

¹⁴⁶⁵ Kúria Bfv. III. 726/2012/9. számú ítélete

¹⁴⁶⁶ Fontos azonban megjegyezni azt, hogy a sértett szubjektív érzékelése egy lényeges momentum, hiszen könnyen lehet olyan eset, amikor a sértettnek vagy személyes tapasztalatai vagy a fenyegetés körülményei miatt nem keletkezik komoly félelme még egy személy elleni erőszakos, vagy közveszélyt okozó bűncselekmény kilátásba helyezésével sem.

A másik elkövetési magatartás a más életét, testi épségét, egészségét sértő vagy közvetlenül veszélyeztető esemény látszatának keltése. Az előző bekezdésekben foglaltak erre az elkövetési magatartásra is igazak, fontos különbség azonban, hogy míg az előző pontnál csak az olyan fenyegetés jöhet szóba, amely a sértettet, vagy rá tekintettel hozzátartozóját fenyegeti. A veszélyes látszatkeltésnek nincs ilyen kritériuma, tehát az elkövetővel hozzátartozói viszonyban nem álló tanú fenyegetése is megvalósíthatja a zaklatás bűncselekményének e pontját.¹⁴⁶⁷ Létezik olyan álláspont, mely szerint a veszély látszatának keltése olyan hézagpótló tényállás, amely a közveszéllyel való fenyegetésbe nem illeszthető cselekményeket kívánta a jogalkotó szankcionálni. Felfedezhető kapcsolat a két tényállás között, például a mindkettő megköveteli a veszély közvetlenségét.¹⁴⁶⁸ Felmerülhet a látszatkeltés és a tényállítás közötti kapcsolat problematikája is. Az elméleti álláspont az, hogy maga a látszatkeltés nem minősülhet tényállításnak, azonban olyan körülmények fennállása szükséges, amelyből a sértett a közvetlen a veszélyeztető esemény közvetlen bekövetkezését szűrheti le.¹⁴⁶⁹ A látszatkeltés tehát a kijelentéstől eltérően nem kifejezett tényközlés tehát, hanem inkább csak utal a közvetlen veszély bekövetkezésére.¹⁴⁷⁰

A fenyegetéssel, illetve a veszélyes látszatkeltéssel elkövetett zaklatás fontos kérdéseket vet fel az internetes zaklatás vonatkozásában. Egyrészt nyilvánvalóan online felületen is megvalósulhat a fenyegetés, sőt még inkább kiszolgáltatott lehet a helyzete e területeken a felhasználóknak, hiszen bárki írhat névtelenül, akár üzenetet, akár bejegyzés alatti kommentet, akár posztot, anélkül, hogy a sértett beleegyezne a vele való kapcsolatfelvételbe. Lényeges kitérni arra, hogy miként mosódhatnak el a határok a fenyegetés és a veszélyes látszatának keltése között ebben a közegben. Gondolok itt például arra az esetre, ha az elkövető nyilvános posztot, vagy blog bejegyzést ír arról, hogy szándékában áll a sértettet bántalmazni. Az előzőekben foglalt kritériumok alapján nem teljesen egyértelmű, hogy ez fenyegetés, vagy inkább olyan tett, amellyel az elkövető arra törekszik, hogy a veszély látszatát keltse, és ezért nem közvetlenül a sértettnek küldi el, vagy írja ki. Kérdésként merül fel továbbá az is, hogy egy megosztó blog bejegyzés, vagy nyilvános poszt – amelyet lehet, hogy nem is a sértett publikál, csak ő írt – alá érkező fenyegető kommentek melyik kategóriába eshetnek. Az internetes zaklatásnál az is problematikus, hogy ahogy azt kifejtettem a fenyegetéssel elkövetett zaklatás esetében a félelemkeltési szándék és a komoly félelem keltésének elhatárolásánál, ebben az esetben hatványozottan lényeges, hogy az elkövető szándékát vagy a sértettben keletkeztetett eredményt nézik-e a jogalkalmazók. Az internetes zaklatás ugyanis ebből a szempontból igen kétélű, hiszen ha névtelenül ír valaki egy – akár személy elleni erőszakos bűncselekménnyel – fenyegető kommentet vagy posztot, egyrészt a fizikai távolság miatt talán nem vált ki komoly félelmet ennek

¹⁴⁶⁷ Debreceni Ítéltábla Bhar.949/2013/5. számú határozata

¹⁴⁶⁸ MONORI i. m. 312.

¹⁴⁶⁹ MEZŐLAKI ERIK: A köznyugalom elleni bűncselekmények. In: Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. CompLex Kiadó. Budapest, 2013. 704.

¹⁴⁷⁰ BELEGI JÓZSEF: Közveszéllyel fenyegetés. In: Kónya István (szerk.): Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára. HVG-Orac Kiadó. Budapest, 2014. 1262.

azonban az ellenkezője is igaz lehet, mégpedig, hogy pont az anonimitás fokozza az áldozat félelemérzetét. Hivatkozik itt ugyanakkor arra is, hogy a fenyegetésnél a klasszikus értelemben vett zaklatás esetében is büntetés nélkül marad, ha a fenyegetés „csak” azért hangzik el, hogy az elkövető az indulatait levezesse. Erre nyilvánvalóan az internet sokkal kézenfekvőbb környezet, és ahogyan a szándékról szóló fejezetben is írtam, elkülöníthető egymástól az instrumentális és az expresszív fenyegetés. Vagyis könnyen elképzelhető, hogy az elkövető valóban nem akarná bántani a sértettet, egyszerűen csak könnyebben ad – akár ilyen agresszív formában – hangot a sértett személyével szembeni antipátiájának vagy szakmai teljesítményével szembeni elégedetlenségének ebben az arctalan formában, mint a valóságban. Elképzelhető, hogy ezek az elkövetők ott semmi ehhez hasonló kijelentést nem tennének, azonban az arctalanság védelmét élvezve könnyebben döntenek egy fenyegető tartalmú üzenet melletti „küldés” gomb megnyomása mellett. Ezeknek a súlyát sokkal inkább az adja meg, hogy az ilyen kommentek, üzenetek és posztok akár tömegével, napi szinten érkezhettek olyan sértetthez, aki esetleg közszereplő, újságíró stb. A fenyegetések komolyságát nem szabad elbagatellizálni, azonban álláspontom szerint az internetes zaklatás esetében e fenyegetések kriminalizálásának indoka elsősorban a fokozott pszichés terhelés. Ez bár nyilvánvalóan fennáll a klasszikus zaklatásnál is, azonban, ahogy a törvény indokolásában is megjelenik a jogalkotó számára lényegesebb ok volt, hogy a zaklatás tulajdon elleni, vagy erőszakos bűncselekmény megvalósulásához is vezethet, emiatt szükséges korábbi időpontra hozni a büntetőjogi védelmet.¹⁴⁷¹

3. A „KLASSZIKUS” ZAKLATÁSON TÚL

Az előző fejezetben elsősorban a klasszikus zaklatás elméleti definícióját elemeztem, rávilágítva arra, hogy ez a fogalom mennyiben fedheti le az internetes zaklatást. Jelen fejezetben már szűkebben, csak az internetes zaklatás mibenlétével foglalkozom. A fejezet célja bemutatni, hogy mik is a gyakorlatban az internetes zaklatás megvalósulási formái, az áldozatoknak milyen inzultusokat kell elszenvedniük, milyen pszichés hatást vált ki belőlük az internetes zaklatás. Összefoglalva tehát, melyek azok az esetek, amelyekre a jognak – beleértve ebbe elsősorban a büntetőjogot – reagálnia kell. Előjáróban megjegyzendő, hogy a jelenséget nem lehet, és nem is feltétlenül szükséges minden esetben csak a jog eszközeivel kezelni, megelőzni.

3.1. Az internetes zaklatás társadalomra veszélyessége

Az egyik legfontosabb faktor, amelyet vizsgálni kell annak megítélésakor, hogy egy cselekménnyel szemben szükséges-e a büntetőjog eszközeivel fellépni, annak társadalomra való veszélyessége. Ahogy említettem, jelentős azon tanulmányok száma, melyek hipotézise nem az, hogy az internetes zaklatás bizonyos esetei akár veszélyesebbek is lehetnek a klasszikus zaklatásnál,

¹⁴⁷¹ A T/6958. számú törvényjavaslat indokolása

hanem, hogy kizárólag internetes zaklatással elkövethető-e bűncselekmény. Annak alátámasztására, hogy az internetes zaklatás társadalomra veszélyessége vitathatatlanul eléri azt a szintet, amikor már a jog, és akár az ultima ratio jellegű büntetőjog eszközeivel szükséges fellépni, néhány megtörtént esetet ismertettek.

Az ismertetésre kerülő jogesetek előtt azonban szükségesnek látszik néhány általános megállapítás megfogalmazása. Az internetes zaklatás elsősorban – természetesen nem kizárólagosan – a fiatalabb korosztályt érinti. Sokszor azonosítják az internetes zaklatást az iskolai zaklatással, azonban azt is fontos megjegyezni, hogy sokszor olyanoktól érkezik az inzultus, akiket az áldozat csak az online térből ismer, és esetlegesen ezek a nyilvánosan megalázó posztok gyűrűznek át az osztálytermekbe.¹⁴⁷² Egy kutatás, melyet a 11 és 18 év közötti korosztálynál végeztek azt is kimutatta, hogy az ebbe a csoportba tartozó fiatalok, bár megkülönböztetik, hogy milyen szerepet töltenek be egy zaklatásos szituációban áldozat, elkövető vagy tanú, azt azonban nem, hogy a zaklatás milyen formában történik. Ugyanúgy élik meg, és ugyanolyan kategóriába foglalják tehát az online, a fizikai, a verbális és a közösségi zaklatást.¹⁴⁷³ Ennek fényében még inkább lesújtó egy 2006-ban publikált tanulmány eredménye,¹⁴⁷⁴ melyben azt kérdezték meg a fiataloktól, amennyiben az online zaklatást akként definiáljuk, hogy *„valakinek az interneten történő zavarása, aljas gúnyolása, sértő beceneveken szólítása, szándékos kizárása közösségi dolgokból és nem kívántnak nyilvánítása, valamint szexuális tartalmú üzenetek küldése”,* érte-e már őket ilyen. A tanulmány eredményei szerint a fiatalok 29%-a élt már át a fenti definíciónak megfelelő online zaklatást.¹⁴⁷⁵ Amennyiben tehát elfogadjuk azt az állítást, hogy az online zaklatás legalább akkor pszichés károkat okoz az áldozatokban, mint a klasszikus zaklatás,¹⁴⁷⁶ ez azt jelenti, hogy ilyen magas számú elkövetés esett a jog szűrkezónájába.

3.1.1. Ghyslain Raza, a Star Wars Kid

Ghyslain Raza esete talán a legelső világszerte ismertté vált internetes zaklatás volt. A kanadai fiú 2002-ben vált híressé az interneten azzal, hogy készített magáról egy videót, amelyen egy golfütővel hadonászva próbálta utánozni a Star Wars filmekből ismert jedi és sith lovagok mozgását. Raza bár a videót csak saját szórakoztatására csinálta, osztálytársai azt megtalálták és feltették az internetre, az pedig a világ legelső vírusvideójává vált. A kanadai fiút innentől kezdve mindenhol csak Star Wars Kid-ként emlegették, a videó nézettsége pedig már meghaladta a

¹⁴⁷² JANIS WOLAK - KIMBERLY J. MITCHELL - DAVID FINKELHOR: Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts. *Journal of Adolescent Health*. 2007. 51.

¹⁴⁷³ DANIELLE M. LAW - JENNIFER D. SHAPKA - SHELLEY HYMEL - BRENT F. OLSON - TERRY WATERHOUSE: The changing face of bullying: An empirical comparison between traditional and internet bullying and victimization. *Computers in Human Behavior*. 2012. 226.

¹⁴⁷⁴ Fontos azt is leszögezni, hogy a 2006-os eredményeknél a 2017-ben kapott adatok vélhetően még ennél is magasabb arányt mutatnának az internet szélesebb körű elterjedése, és a közösségi oldalak azóta bekövetkezett növekvő népszerűsége miatt.

¹⁴⁷⁵ JUSTIN W. PATCHIN - SAMEER HINDUJA: Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*. 2006/2. 148.

¹⁴⁷⁶ CARSTEN MAPLE - EMMA SHORT - ANTONY BROWN: Cyberstalking in the United Kingdom: an analysis of the ECHO Pilot Survey. National Centre for Cyberstalking Research, University of Bedfordshire. Luton, 2011. 6.

harminchárommillió,¹⁴⁷⁷ valamint több feldolgozása is készült az interneten, ezeket összesen több mint kilencszáz-millióan látták.¹⁴⁷⁸ A 15 éves, túlsúllyal küzdő, egyébként is szorongó fiú életében azonban osztálytársai viccelődése súlyos következményekkel járt. Először csak osztálytársai, de nagyon hamar teljesen ismeretlen emberek is a világ minden részéről Razan elcélódtak, nevettek és tettek sértő megjegyzéseket. Többen is azt javasolták neki, hogy legyen öngyilkos, mert egyébként is egész életében kísérni fogja a videó.¹⁴⁷⁹ Egy interjúban később erről úgy nyilatkozott, hogy nem számított, milyen erősen próbálta figyelmen kívül hagyni azt, amikor mások azt mondták neki, hogy legyen öngyilkos, képtelen volt őket ignorálni, haszontalannak érezte magát és azt gondolta, hogy az élete már semmit sem ér. A fiúra olyan súlyos hatással voltak ezek az inzultusok, hogy sokáig pszichológiai és pszichiátriai segítségre szorult, depressziót diagnosztizáltak nála, valamint többször is iskolát kellett váltania.

Raza életére az eset a mai napig is kihat, ugyanis annak hatására, hogy ő maga nem tudott mit tenni az internetes zaklatás ellen, azt el kellett viselnie, jogi egyetemet végzett és ekként próbál küzdeni az internetes zaklatás ellen. Az eset után több, mint tíz évvel Raza egy interjúban elmondta, hogy ez volt élete legsötétebb időszaka, sose fogja elfelejteni milyen pszichés nyomás helyeződött rá és mennyire megalázó volt, hogy mindenki – általa ismeretlen emberek is – ki-nevetik.¹⁴⁸⁰

A kanadai fiú esete jól mutat be több olyan problémát is, amelyet korábban felvettem. Raza osztálytársai csak heccből tették fel az internetre a videót, vélhetően egyikük szándéka sem az volt, hogy osztálytársukat öngyilkosság közeli állapotba sodorják, egyszerűen csak nem látták be milyen következménye is lehet a cselekedetüknek. A másik fontos pont a tömegesség kérdése. Bár a fiú osztálytársai tették fel a videót az internetre és ők kezdték el gúnyolni, a nagyobb lökés az volt, amikor már teljesen ismeretlen, egymást sem ismerő emberek becsmérelték Razat. A videó alá több mint százezer hozzászólás érkezett, ez a folyamat pedig nyilván generálta magát azzal, hogy mivel ennyi ember kiélheti magát a fiú megalázásában, kvázi megszűnt erkölcstelennek számítani egy 15 éves fiú szidalmazása, hiszen ha annyian csinálják, még néhány ember már nem számít. A nagy felkapottság miatt az eset tehát tökéletes példája annak, hogy miért lehet sokkal veszélyesebb az interneten történő zaklatás.

3.1.2. Ryan Halligan öngyilkossága

Az akkor 14 éves Ryan Halligan 2003. október 7-én követett el öngyilkosságot. A fiúról már óvodás korában kiderült, hogy beszédével, nyelvi készségeivel és motoros képességeivel probléma van, így negyedik osztályos koráig speciális oktatásban részesült. Ötödikes korára úgy ítélték meg tanárai, hogy már nem igényli a speciális oktatást, így átkerülhet egy átlagos osztályba.

¹⁴⁷⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=HPPj6vilBmU> (Megtekintés dátuma: 2017. szeptember 9.)

¹⁴⁷⁸ JONATHAN TRUDEL: Vague d'appuis à Star Wars Kid. L'Actualite. 2013/6. 58.

¹⁴⁷⁹ <http://nxtfactor.com/webdev/portfolio/etcb/star-wars-kid-breaks-silence-on-cyberbullying/> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 9.)

¹⁴⁸⁰ TRUDEL i. m. 58.

Annak ellenére, hogy különleges foglalkozást már nem igényelt, Ryan képességei még mindig nem voltak a korának megfelelőek, minden iskolai feladat nehézséget okozott neki, azért, hogy elfogadhatóan teljesítsen kétszer, háromszor annyi energiát áldozott a feladatokra, mint társai. Mikor ötödikes korában átkerült az általános képzési formába, verbális inzultusok kezdték érni, erre azonban a szülei azt mondták, hogy hagyja figyelmen kívül, valamint elkezdtek vele pszichológushoz járni, hogy ezeket feldolgozza. Az ötödik osztály végére szülei számára úgy tűnt, hogy Ryan lelki állapota helyre állt, így abbahagyták az üléseket. A zaklatások egyre erősebbek lettek, mikor Ryan hatodik osztályban gimnáziumba került, majd hetedikre még inkább fokozódtak. A szülei nem tulajdonítottak nagy jelentőséget ezeknek, azt gondolták, hogy csak gyerek tréfákról van szó. A fiú később önvédelmi órákat vett, így meg tudta védeni magát a fizikai bántalmazástól, 2003 nyarára pedig azzal a fiúval, akivel eddig a legtöbb konfliktusa volt legjobb barátok lettek. Ezen a nyáron Ryan szinte minden idejét a számítógép előtt töltötte, így tartotta a kapcsolatot állítólagos barátaival, akik korábban folyamatosan zaklatták fizikailag és verbálisan is. Ahogy utóbb kiderült, Ryan zaklatója elkezdte azt terjeszteni az interneten, hogy a fiú homoszexuális, emiatt pedig nagyon sok támadás érte őt mind az osztálytársai, mind más névtelen személyek részéről. Ryan nem bírta tovább a zaklatásokat és október 7-én felakasztotta magát. Szülei csak akkor tudták meg, mi történt, mikor az eset után bejelentkeztek fiuk e-mail fiókjába.¹⁴⁸¹

Ryan esete tökéletes iskolapéldája a *bullycide*¹⁴⁸² jelenségének. A szakirodalom ezen a jelenségen azt érti, amikor valaki – jellemzően fiatalabb korú – amiatt követ el öngyilkosságot, mert zaklatják, többnyire valamilyen külső vagy belső másság, furcsaság, fogyatékoság miatt.¹⁴⁸³ Jellemző ezekre az esetekre, hogy az áldozat úgy érzi, senki sem védi meg őt a zaklatóktól és ennek az érzésnek legtöbb esetben valóban alapja van, Ryan esetében is felmerült a pedagógusok felelőssége.¹⁴⁸⁴ Nem példa nélküli az sem, hogy a pedagógusok nem figyelmetlenségből, hanem tudatosan fordulnak el a zaklatástól, mert abszurd módon akár támogathatják is a zaklatók tevékenységét, például, ha helyesnek vélik, hogy egy homoszexuális fiatal a nemi identitása miatt zaklatnak a társai.¹⁴⁸⁵

Ebből az – és néhány a következőkben bemutatásra kerülő – esetből fontos következtetést vonhatunk le az internetes zaklatás társadalomra-veszélyességére vonatkozóan. A korábbiakban kifejtetteknél láttuk, hogy a klasszikus zaklatás védett jogi tárgya a magánszféra, a cselekmény büntetendővé nyilvánításának pedig egyik fontos oka az volt, hogy időben korábbra helyeződjön a büntetőjogi védelem egy később akár súlyosabbá – például testi sértéssé vagy emberöléssé – fajuló cselekmény megelőzése céljából. Ezek azonban nem állják meg a helyüket az

¹⁴⁸¹ <http://www.ryanpatrickhalligan.org/> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 9.)

¹⁴⁸² A szó az angol *bullying* – zaklatás – és *suicide* – öngyilkosság – szavak összeolvadásából jött létre.

¹⁴⁸³ NEIL MARR - TIM FIELD: *Bullycide: Death at Playtime*. Wessex Press. Great Britan. 2001. 54.

¹⁴⁸⁴ BRENDA HIGH: *Bullycide in America : Moms Speak Out about the Bullying/suicide Connection*. CreateSpace Independent Publishing Platform. United States, 2012. 31.

¹⁴⁸⁵ JASON A. WALLACE: *Bullycide in American Schools: Forging a Comprehensive Legislative Solution*. Indiana Law Journal. 2011/4. 736.

említett esetről, hiszen itt maga a zaklatás indukálta az emberi halált nem a fizikai bántalmazás okozta a 14 éves fiú halálát, hanem az a pszichés gyötrődés, amelyet az internetes zaklatás generált benne. Így tehát ha összevetjük a klasszikus zaklatás tárgyi súlyát a jelen esetben megvalósított internetes zaklatás tárgyi súlyával, utóbbi jelentősen meghaladja az előbbiét.

3.1.3. Daniel Perry és Amanda Todd nyilvánosságra hozott felvételei

Daniel Perry és Amanda Todd esete több hasonlóságot is mutatnak. Amanda Todd hetedik osztályos volt, amikor úgy döntött, ismerkedni kezd az interneten. A lány Facebookon ismerte meg későbbi zaklatóját, akivel először még baráti beszélgetéseket folytatott, majd később a férfi rávette őt, hogy küldjön neki meztelen és félmeztelen képeket magáról. Az esetre egy évvel a férfi újra megkereste Amandát azzal, hogy küldjön neki még képeket, a lány azonban ezt nem tette meg, ezért bosszúból a későbbi zaklató elküldte a korábban küldött képeket a lány osztálytársainak, akik között vírusként terjedtek a felvételek. Ekkor kezdődött Amanda zaklatása, azzal, hogy osztálytársai elkezdtek őt először csak szóban, interneten, majd később fizikailag is bántalmazni. A lányt többször megverték, napi szinten zargatták, szidalmazták, majd a fotók teljesen nyilvánosan felkerültek az internetre is. Amanda iskolát váltott, depressziós lett, alkohol és drogproblémái lettek, valamint öngyilkosságot is megkísérelt azáltal, hogy fehéritőt ivott, de ekkor még meg tudták menteni. Az öngyilkossági kísérlet után többen vegyszerekről készült képeket posztoltak ki Facebookra, amelyeken megjelölték Amandát, és jelezték neki, hogy sajnálják, hogy nem sikerült az öngyilkossága.¹⁴⁸⁶ Öngyilkossága előtt egy hónappal Amanda videót töltött fel Youtube-ra, amelyen elmesélte a történetét és segítséget próbált kérni.¹⁴⁸⁷ Ezt követően 2012 októberében, miután édesapja elment otthonról, egy konyhakéssel felvágta az ereit.

Ehhez igen hasonló Daniel Perry története. Daniel az interneten ismert meg egy általa 16-17 évesnek hitt lányt, akivel aztán elkezdett Skypeon beszélgetni, majd a lány kérésére önkielégítést végzett a webkamera előtt. A kamasz lány profilja valójában egy bűnbandát takart, akik azért vették rá Danielt a felvételek elkészítésére, hogy azután megszarolhassák őt azzal, hogy nyilvánosságra hozzák, amennyiben nem fizet nekik. A zsarolók azt mondták Danielnek, hogy amennyiben nem fizet, az a halálnál is rosszabb lesz neki. Alig egy órával azután, hogy Danielt megfenyegették azzal, hogy a felvételt felteszik az internetre, a fiú úgy döntött, véget vet az életének, és leugrik egy hídról.¹⁴⁸⁸

Amanda és Daniel esete is beleillenek a *bullycide* fogalmába azonban itt már mást is vizsgálni szükséges. Mindkét esetben ugyanis arról volt szó, hogy az áldozat kiadott magáról egy olyan felvételt, amelyről tudta, nem akarja, hogy az napvilágra kerüljön. Ez egy olyan pont, amelynél a prevencióról mindenképpen szükséges szót ejteni, ugyanis ahogyan fordítva is igaz, hogy az

¹⁴⁸⁶ <https://nobullying.com/amanda-todd-story/> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 9.)

¹⁴⁸⁷ <https://youtu.be/lyHX7wMlBY0> (Megtekintés dátuma: 2017. szeptember 9.)

¹⁴⁸⁸ <https://nobullying.com/the-story-of-daniel-perry/> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 9.)

elkövető nem feltétlenül érzékeli annak veszélyét, aminek kiteszi az áldozatot az internetes zaklatással, ugyanúgy az áldozat sem érzi – sok esetben – veszélyes közegnek az internetet és a távolság miatt nagyobb biztonságban érzi magát. Olyan dolgokat mond el magáról, vagy mutat meg magából, amelyeket személyesen vélhetően nem tenne. Amennyiben tehát hangsúlyosabban előtérbe kerülne az oktatásban és a nevelésben az, hogy az internet fokozottabban veszélyes hely, nem pedig biztonságos – azért, mert fizikai közelség nincs – talán csökkenthető lenne az Amandáéhoz és Danieléhez hasonló esetek száma. A másik fontos tényező, amire már Ryan Halligan eseténél is kitértem, az internet, mint rizikót növelő körülmény mibenléte. Daniel a zsarolás nem teljesítésének az eredményét meg sem várva követte el az öngyilkosságot. Az a kilátásba helyezett következmény tehát, hogy a felvétel felkerül a világhálóra, jelentett egy akkora fenyegetést, hogy inkább életének kioltását válassza.¹⁴⁸⁹ Ebből tehát következtetni lehet szintén a korábbi fejezetben említett tárgyi súly mibenlétére. Ha az áldozat a fenyegetés súlyát akkorának érzi, hogy bár az eredményt még csak előre kilátásba helyezik – tehát nem úgy, mint Amanda esetében, aki át is élte már milyen, amikor a fényképei nyilvánosságra kerülnek –, a halál valóban egy jobb választásnak tűnik, az szintén nem egyezik meg azzal a társadalomra veszélyességi szinttel, amivel a klasszikus zaklatásnál találkozhatunk.

3.1.4. A legfrissebb esetek: a Kék Bálna és a Michelle Carter-ügy

A kék bálna¹⁴⁹⁰ a fentieknél is frissebb eset. A *Blue Whale Challenge*¹⁴⁹¹ – vagyis Kék Bálna Kihívás – egy Oroszországból indult internetes kihívás. A „játék” lényege, az volt hogy aki jelentkezik a kihívásra, 50 napig tartó periódus alatt feladatokat kapott a játék szervezőitől, amely feladatok igen változatosak. Kezdeként ártalmatlanabb feladatokat kaptak a versenyzők, mint például, hogy nézzenek meg éjjel egyedül egy horror filmet, később azonban a feladat akár az öncsonkítás is lehetett. A játékot csak úgy „nyerhette meg” a versenyző, ha az 50. napon teljesíti a végső kihívást: az öngyilkosságot, amit ha nem tett meg, akkor a szervezők a játékos családját kezdték el fenyegetni.¹⁴⁹² A versenyzőket olyan nyílt, internetes csoportokból szedték össze, melyekben kiábrándult, öngyilkosságra és öncsonkításra hajlamos fiatalok kérhettek segítséget, innentől azonban a játék zárt térben folytatódott. A jelenlegi információk szerint 15 orosz áldozata volt eddig a játéknak. A kihívás már az Egyesült Államokba is eljutott, ami miatt több iskola is figyelmeztette a szülőket az esetleges veszélyre. Bár a Kék Bálnáról azóta olyan hírek is napvilágot láttak, hogy nem is pontosan úgy történt, ahogyan a nemzetközi médiában elterjedt, illetve nem bizonyíthatóan köthetőek az öngyilkosságok a játékhoz, vagy nem is egy játékról van szó, hanem igazából öngyilkosságra buzdító csoportokról, ez magában a cselekmény

¹⁴⁸⁹ CRISTINA CAVEZZA - TROY E. MCEWAN: Cyberstalking versus off-line stalking in a forensic sample. *Journal of Psychology, Crime & Law*. 2014/10. 958.

¹⁴⁹⁰ A játék elnevezése onnan származik, hogy a kék bálnánál nem számít kivételes jelenségnek, hogy tömegesen vetik magukat a partra és lesznek így öngyilkosok.

¹⁴⁹¹ Ismert még a Blue Whale Game, vagy a Blue Whale App kifejezés is.

¹⁴⁹² <https://cyberbullying.org/blue-whale-challenge> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 15.)

mibenlétén nem változtat.¹⁴⁹³ Akár egy játékról, akár „csak” öngyilkosságra buzdító internetes csoportokról van szó, egy napjainkban az interneten létező jelenségről van szó. Az, hogy a fiatalok öngyilkosságok aránya az 1950 és 1990 közötti időszakban megtriplázódott¹⁴⁹⁴ mutatja, hogy ezek a csoportok egy ebből a szempontból egyébként is magas rizikófaktorú területen tevékenykednek. Fontos továbbá azt is megvizsgálni, hogy milyen serdülőkori jellemzőket használnak ki ezek a csoportok arra, hogy akár öngyilkosságba is üldözzék az áldozatokat. Az első a fokozatosság, növeli ugyanis a meggyőzhetőséget az, hogy az első feladatok még könnyen teljesíthetőek, ezzel ugyanis lassan fel lehet építeni az öngyilkosságig vezető utat. A második, hogy az *eriksoni fejlődéslmélet*¹⁴⁹⁵ szerint ebben a fiatal korban jelentkezik az identitás-kialakítási krízis, amely miatt sokkal nagyobb fokú ebben a korban a kockázatvállalási hajlandóság, gyakran annak érdekében, hogy egy csoport tagjaivá válhassanak. A harmadik fontos közreható pedig a *Ryan-Deci féle motivációs elmélet*¹⁴⁹⁶ alapján, hogy az embereknek a valahová tartozásra van az egyik legnagyobb motivációjuk, ez pedig éppen serdülőkorban a legmagasabb fokú.¹⁴⁹⁷

Ezek alapján látható, hogy amennyiben elfogadjuk, hogy a Kék Bálna, vagy akármilyen más elnevezésű csoport, amelynek a motivációja fiatalok öngyilkosságra való rábírása, olyan veszélyfaktort jelent, amely már eléri a társadalomra veszélyességnek azt a fokát, amikor szigorú büntetőjogi eszközökkel szükséges fellépni. Ezeknél a csoportoknál az is növeli a veszélyességet – a három fentebb említett körülményen túl –, hogy az interneten a csoportok könnyen működhetnek nemzetközi szinten, sokkal nagyobb embertömeget összefogva, mint például egy iskolai osztály. Ez hatványozza a csoportnyomást, a megfelelési vágyat, és a beilleszkedésre való motivációt is. E csoportok megfigyelése továbbá sokkal nehezebb, mint a valós térben működő csoportoké, így annak észrevétele, hogy probléma van, valamint annak megoldása is sokkal nehezebb. Összefoglalva tehát kimondható, hogy az internetes zaklatásnak ez a csoportos, szervezett formája, még a korábbiaknál is súlyosabb, annak szervezettsége és tömegessége okán. Ezekkel a tényezőkkel pedig az ilyen típusú internetes zaklatás társadalomra veszélyessége a klasszikus zaklatásét jóval meghaladja.

Azt, hogy az öngyilkosságra rábírás ilyen formája milyen súlyos megítélést érdemel, egy 2017 első felében megtörtént eset is mutatja, melyben az elkövetéskor 17 éves Michelle Carter vette rá egyébként is depresszióval küzdő, akkor 18 éves barátját, Conrad Royt öngyilkosságra. A lányt, amiért az üzenetekkel bombázta barátját és olykor burkoltan, olykor konkrétan arra hívta

¹⁴⁹³ <https://www.netfamilynews.org/blue-whale-game-fake-news-teens-spread-internationally> (Letöltés dátuma: 2017 szeptember 15.)

¹⁴⁹⁴ DAVID M. CUTLER, EDWARD L. GLAESER, KAREN E. NORBERG: Risky Behavior among Youths: An Economic Analysis. University of Chicago Press. Chicago, 2001. 219.

¹⁴⁹⁵ Lsd. bővebben: ERIK H. ERIKSON: Identity and the Life Cycle. Norton Paperback. United States, 1980.

¹⁴⁹⁶ Lsd. bővebben: RICHARD M. RYAN AND EDWARD L. DECI: Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. Contemporary Educational Psychology. 2000/5. 57.

¹⁴⁹⁷ <http://mindset.co.hu/a-kek-balna-kihivas-pszichologiaja/> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 16.)

fel, hogy ölje meg magát, az Egyesült Államokban a bíróság gondatlanságból elkövetett emberölés bűntettében mondta ki bűnösnek, és 15 hónap szabadságvesztésre ítélte.¹⁴⁹⁸ Az ítélet nagy megdöbbenést váltott ki a médiában és sok cikk született róla azóta is, melyekben Carter felelősségét, beszámíthatóságát firtatják, vagy azt elemzik, hogy Roy öngyilkosságáért még kik lehettek a felelősek. Felmerül az eset kapcsán, hogy helyes-e a jogi minősítés, a büntetés mértéke stb., az viszont egyértelmű, hogy egy olyan ítéletről van szó, amely egészen új fényben tünteti fel az ilyen eseteket. Az említett kérdéseke képezhetik vita tárgyát, az azonban, hogy az internetes zaklatás a súlya, társadalomra veszélyessége miatt nem maradhat büntetőjogi értékelés nélkül, álláspontom szerint már nem merülhet fel kérdésként.

3.2. „Right to forget” – „right to be forgotten”, vagyis a felejtés és a feledésbe merülés joga

Az internetes zaklatás még egy kiemelkedő aspektusára fontos kitérni, amely a növeli a társadalomra veszélyességét, azonban még ennél is fontosabb, hogy a szankció kiszabás körében is értékelést kell, hogy nyerjen, ez pedig a zaklató tartalom eltüntetése. Navratyil Zoltán tanulmányában¹⁴⁹⁹ éppen a Star Wars Kid esettel vezeti fel a felejtéshez és a feledésbe merüléshez való jog elemzését, ez az eset ugyanis az egyik eklatáns példája annak, hogy hosszútávon milyen károkat okozhat az internetre felkerült, és onnan el nem távolított tartalom az áldozat életében.

De mit is jelent pontosan a felejtéshez és a feledésbe merüléshez való jog? Alapvetés, hogy az ember felejt, ezzel ellentétben azonban az internetre felkerült tartalmak nemhogy eltűnnek egy idő elteltével, hanem ameddig a domain működik, addig a tartalom is elérhető rajta. Emellett azonban, ha maga a weboldal, ahova eredetileg feltöltötték a tartalmat, már nem is üzemel, azt onnan le lehetett tölteni és tárolni, vagy újra feltölteni egy másik oldalra, esetleg átalakítani, ahogy az a Star Wars Kid esetében is történt. Megkönnyíti ezeknek a tartalmaknak a nem-elfelejtését a különböző kereső oldalak (például Google, Yahoo!, Bing) működése is. Ezek az oldalakon egy egyszerű kereséssel megtalálható bárkiről bármi, amit valaha feltöltött magáról, vagy feltöltöttek róla az internetre. Köztudomású az is, hogy a munkáltatók általában ezeken, vagy közösségi oldalakon leellenőrzik leendő munkavállalóikat, de egyre inkább jellemző az is, hogy magánjellegű kapcsolatok kialakítását is egy alapos keresés előzi meg. Igaz lehet tehát a mondás, hogy „az vagy, amit a Google mond rólad”.¹⁵⁰⁰ Ennek fényében tehát kimondható, hogy amennyiben a sértő, zaklató tartalmak eltávolítása nem történik meg az internetről, – ha sikerül is az elkövetőt megbüntetni – a szankció nem érheti el kellő hatását. A feledésbe merüléshez való jognak tehát az a feladata, hogy védelmet biztosítson ezektől a kellemetlenségektől

¹⁴⁹⁸ <http://www.esquire.com/news-politics/a57125/michelle-carter-trial/> (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 16.)

¹⁴⁹⁹ NAVRATYIL ZOLTÁN: Internet és szólásszabadság: A "felejtés" joga és a "feledésbe merüléshez" való jog. *Iustum Aequum Salutare*. 2015/2. 83.

¹⁵⁰⁰ MEG LETA AMBROSE: You Are What Google Says You Are: The Right to be Forgotten and Information Stewardship. *International Review of Information Ethics*. 2012/7. 22.

az internetes környezetben.¹⁵⁰¹ A fenti meghatározást, mindenképpen szükséges azonban pontosítani, mi is a tartalma és kik lehetnek az alanyai a felejtéshez való jognak.

A felejtéshez való jog esetében a szólásszabadság és az egyéni érdek – az online-magánszféra – konkurál egymással. Egyrészt a mérleg egyik serpenyőjében ott van a sérelmes tartalom, amit akár az áldozat, akár az elkövető nyilvánosságra hozott (lásd. Daniel Perry és Amanda Todd esetében) és, amely olyan pszichés nyomást eredményez az áldozaton, hogy az akár öngyilkosságig is elmegy. Másrészt ott van a szólásszabadság, amely az interneten fokozottan tág szabadságjogot jelent. A határ meghúzása azoknál az eseteknél nyilván egyszerűbb, amikor személyiségi jog sérelme áll fenn, azonban kérdésként merült fel mi a helyzet azokkal az esetekkel, amikor a problémát zaklató posztok jelentik. Az is elképzelhető, hogy ezek a zaklató posztok a külső szemlélő számára akár nem is tűnhetnek zaklatónak, vagy komolynak, illetve lehet, hogy egy-egy ilyen közlés önmagában nem is lenne az, csak a tömegesség teszi azzá. Lehet-e egy blog vagy fórum tartalmát – melyek lényege pont az, hogy bárki, bármikor, bármit leírhat – korlátozni annak alapján, hogy valakit esetlegesen sért annak tartalma?¹⁵⁰² És mi a helyzet azzal az esettel, ha ezek a blogok, vagy fórumok a nyilvánosság számára nem is elérhetőek, így hatásukat csak követve érzékeli az áldozat?¹⁵⁰³ Ennek mérlegelésénél ismét hatványozottabban előtérbe kerül az áldozat érzékenysége, visszautalva ugyanis Amanda Todd esetére, ha a lány nem egy megghiúsult öngyilkossági kísérlet után szembesül azzal, hogy gyógyszereket ábrázoló képeken jelölték meg, valószínűleg magában ez az eset nem váltott volna ki belőle olyan szélsőséges érzelmi reakciót.

Az internet nem felejt,¹⁵⁰⁴ írja több tanulmány is. Ahhoz tehát, hogy az internetes zaklatás fokozott társadalomra veszélyességét a jogalkotó valamilyen szinten enyhíteni tudja, mindenképpen szükséges annak lehetővé tétele, hogy a felejtés mégis megvalósuljon. Egy ilyen zaklató esemény ugyanis már magából a zaklatás tényéből kifolyólag is súlyos hátrányokat okoz, azonban ezek a hátrányok a klasszikus zaklatáshoz képest is súlyosabbak, hiszen a zaklató tartalmakat az áldozatok sokáig magukkal hordozzák, nem csak érzelmi, pszichés vonatkozásban, hanem objektív értelemben is. A korábban írtakra hivatkozva: az internetre feltöltött anyagoknak hatása lehet a jövőbeni munkavállalásra, vagy kapcsolat kialakítására is.¹⁵⁰⁵ A büntetőjogi szankciónak ebben az esetben tehát mindenképpen egyik leglényegesebb eleme az ilyen tartalmak eltávolítása és álláspontom szerint, amennyiben jogerős bírósági ítélettel megállapítja a jogalkalmazó a bűncselekmény megvalósulását, azt kiterjesztően kell értelmezni, tehát ebben

¹⁵⁰¹ IVAN SZEKELY: The Right to Forget, the Right to be Forgotten. In.: SERGE GUTWIRTH - RONALD LEENES - PAUL DE HERT - YVES POULLET (szerk.): European Data Protection: In Good Health?. Springer, London. 2012. 348.

¹⁵⁰² CLÁUDIO DE OLIVEIRA SANTOS COLNAGO: The right to be forgotten and the duty to implement oblivion: A challenge to both "old" and "new" Media. Paper accepted for the Workshop 14 (New Challenges to the Freedom of the Media) of the World Congress of Constitutional Law 2014 – Oslo, Norway. 1.

¹⁵⁰³ Lsd. az internetes zaklatás *Patchin-Hinduja-féle* definíciójánál például a dolgokból, közösségből való kizárást.

¹⁵⁰⁴ JEF AUSLOOS: The 'Right to be Forgotten' – Worth Remembering?. Forthcoming Computer Law & Security Review. 2012/28. 147.

¹⁵⁰⁵ ROBERT KIRK WALKER: The Right to Be Forgotten. Hastings Law Journal, 2012/12. 257.

az esetben – a jogerős elítélés tényét hangsúlyozva – a szólásszabadság egyik lényeges korlátjaként kell, hogy megjelenjen a felejtéshez való jog. Az az érdek ugyanis, ami az önkifejezéshez fűződik a szólásszabadság és véleménynyilvánítási szabadság vonatkozásában véleményem szerint kisebb súlyú annál, amit egy ilyen zaklató magatartás okoz hosszú távon az áldozat életében. Ghyslain Raza videója még mindig elérhető az interneten, pedig az eset óta már több, mint tíz év eltelt. Az, hogy egy felnőtt embernek még ennyi év távlatából is egy gyerekkori hecc következményeit kell elviselnie, emiatt kell újra és újra nyilvánosság elé állni, nem állhat arányban azzal, hogy az internethasználók egy nagyobb csoportja szórakozni akart egy tréfán. Ez a helyzet csak még súlyosabb a meztelen vagy félmeztelen képek terjesztésénél, a szervezett öngyilkosságra buzdító csoportok, illetve játékok esetében pedig álláspontom szerint még inkább egyértelmű helyzettel állunk szemben. Nyilvánvaló azonban, hogy ezeknél az eseteknél a jogalkalmazó komoly nehézségekkel áll szemben, ugyanis az ilyen vírusvideók vagy vírusként terjedő képek általában nem egy-egy weboldalon lelhetőek fel, így mindenképpen szükséges lenne, hogy az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételét ne csak az adott weboldalra korlátozzák, hanem magára a jogsértő tartalomra. Az internet valóban nehezebben felejt, mint az ember, azonban ezt a felejtést a jogalkotó és a jogalkalmazó feladata, hogy minél inkább elősegítse, hiszen ezzel érné csak el a büntetőjogi szankció a restitúciós célját.

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

Zárásként a dolgozat elején felvetett kérdésekre szükséges reflektálnom: mennyiben jelent az internetes zaklatás egyet a klasszikus zaklatással, összefoglalható-e az internetes zaklatás anynyiban, hogy más felületen megvalósított zaklatás? Ahogy dolgozatomban végigfejtettem, erre a válasz határozottan nem. A tényállási elemek nem egyeznek a kétfajta magatartás között, a társadalomra veszélyessége nem megegyező, az áldozatokban kiváltott pszichés hatás sem ugyanolyan, az elkövetők motivációja sem jellemzően más.

Megoldható lenne-e az internetes zaklatás problémája azzal, ha a zaklatás tényállásába egy újabb minősített esetet illesztenénk be, amely az interneten történő elkövetést rendeli büntetni? A válaszom erre a kérdésre is – az előzőekben kifejtettekre hivatkozva – nem. Álláspontom szerint mindenképpen szükséges tehát egy olyan új tényállás létrehozása, melynek célja kifejezetten az internetes zaklatás kriminalizálása abban az esetben, ha a cselekmény társadalomra való veszélyessége eléri azt a szintet, amit már csak a jog ultima ratio eszközével lehet kezelni. Nem azt állítom tehát, hogy minden egyes esetben a büntetőjog eszközeivel kell fellépni a jelenséggel szemben, azt azonban igen, hogy vannak – és egyre nagyobb számban – olyan esetek, amelyeknél más módszer nem marad.

Nyilvánvalóan sok kihívást támaszt az internetes zaklatás törvényi megfogalmazása. Véleményem szerint nyitott törvényi tényállás megalkotása lenne a leginkább célravezető, amely tehát nem az elkövető elkövetési magatartásait sorolná fel, hanem a fókuszba az áldozatban kiváltott

pszichés eredményt helyezné. Kiindulópontként szolgálhatna a *Patchin-Hinduja-féle* definíció.¹⁵⁰⁶ Egyértelműen nem lehet azonban egy kalap alá venni az internetes zaklatás minden esetét, belátható ugyanis, hogy ha csak az általam említett eseteket vizsgáljuk, azok között is nagy differencia fedezhető fel. A Star Wars Kid eset nyilvánvalóan nagyon súlyos volt az áldozat életében és végződhetett volna nagyobb tragédiával is, ha Raza nem kap megfelelő segítséget, vagy pszichés alkata kicsit gyengébb. Ennél azonban sokkal súlyosabbak az öngyilkossággal végződő esetek, ezeknél pedig különösen nagy súlyúak a tömeges öngyilkosságra rábeszélő csoportok és játékok. Álláspontom szerint tehát mindenképpen szükséges több minősített eset megalkotása is, hogy így lehessen különbséget tenni az esetek társadalomra veszélyessége, súlya között.

Fontos feladat még a nyomozóhatóságok felkészítése is ezekre az esetekre. Igaz ugyanis, hogy az internet nem felejt, azonban az internetes tartalmak eltüntetése az elkövetőknek nem okoz nagy kihívást. Ezeket ugyanis könnyen át lehet tölteni egyik weboldalról a másikra, vagy esetleg időlegesen eltüntetni, hogy azután újra felbukkanjanak.

Az internetes zaklatás elleni küzdelem tehát nem egy könnyű feladat az eljárásban résztvevő egyetlen félnek sem. Annak felismerése azonban, hogy a jelenség létezik és jelen állapotában a büntetőjog nem feltétlenül tudja kezelni ezeket, a helyzeteket az első lényeges lépés. Így tehát – a bevezetésre visszautalva – az, hogy a közbeszédben az internetes zaklatást már valóban olyan bevett módon használjuk, ahogyan más régebbi bűncselekményeket nem lehet akként értelmezni, hogy a jelenséget már tudjuk is kezelni, értjük a pontos folyamatát, tudjuk a pontos törvényi definícióját. Ennek megalkotása még nem történt meg, a probléma tehát nem megoldott. Az viszont, hogy a probléma létezik és egyre inkább észrevehető, semmiképpen sem lehet kérdéses.

IRODALOMJEGYZÉK

Magyar nyelvű szakirodalom

1. BELEGI JÓZSEF: Közveszéllyel fenyegetés. In: Kónya István (szerk.): Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára. HVG-Orac Kiadó. Budapest, 2014.
2. HERBERT KÜPPER: IT-alapjog és elektronikus magánszféra – az alkotmánybíróság legitim jogfejlesztése vagy tilos jogalkotása? /I. rész/. Közjogi Szemle. 2009/3.
3. HERBERT KÜPPER: IT-alapjog és elektronikus magánszféra – az alkotmánybíróság legitim jogfejlesztése vagy tilos jogalkotása? /II. rész/ Közjogi Szemle. 2010/1.
4. MEZŐLAKI ERIK: A köznyugalom elleni bűncselekmények. In: Karsai Krisztina (szerk.):

¹⁵⁰⁶ Lsd. 3.1. alfejezet

Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. CompLex Kiadó. Budapest, 2013.

5. MONORI ZSUZSANNA ÉVA: A zaklatás bűncselekményének jogalkalmazási dilemmái – kérdések és választok a zaklatásról az empirikus kutatások tükrében. In: Gál Andor, Karsai Krisztina (szerk.): Ad Valorem: Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára. Szeged, Iurisperitus Bt., 2016.
6. MONORI ZSUZSANNA ÉVA: Zaklatás-e a cyberbullying? In medias res. 2016/2.
7. NAVRATYIL ZOLTÁN: Internet és szólásszabadság: A "felejtés" joga és a "feledésbe merüléshez" való jog. Iustum Aequum Salutare. 2015/2.
8. SZABÓ MÁTÉ DÁNIEL: Kísérlet a privacy meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival. Információs Társadalom. 2005/2.
9. SZATHMÁRY ZOLTÁN: Gondolatok a zaklatás bűncselekményéről. Magyar Jog, 2009/12.
10. SZOMORA ZSOLT: Btk. XXI. Fejezet. In: Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. CompLex Kiadó. Budapest, 2013.
11. VIDA MIHÁLY - JUHÁSZ ZSUZSANNA: A szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények. In: Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog különös része. HVG-Orac. Budapest, 2009.

Idegen nyelvű szakirodalom

1. Adam Thierer: The Pursuit of Privacy in a World Where Information Control Is Failing. Harvard Journal of Law & Public Policy, 2013/36.
2. BRAN NICOL: Stalking. Reaktion Books. London, 2006.
3. CARSTEN MAPLE - EMMA SHORT - ANTONY BROWN: Cyberstalking in the United Kingdom: an analysis of the ECHO Pilot Survey. National Centre for Cyberstalking Research, University of Bedfordshire. Luton, 2011.
4. Cláudio de Oliveira Santos Colnago: The right to be forgotten and the duty to implement oblivion: A challenge to both "old" and "new" Media. Paper accepted for the Workshop 14 (New Challenges to the Freedom of the Media) of the World Congress of Constitutional Law 2014 – Oslo, Norway. 1.
5. CRISTINA CAVEZZA - TROY E. MCEWAN: Cyberstalking versus off-line stalking in a forensic sample. Journal of Psychology, Crime & Law. 2014/10.

6. DANIELLE M. LAW - JENNIFER D. SHAPKA - SHELLEY HYMEL - BRENT F. OLSON - TERRY WATERHOUSE: The changing face of bullying: An empirical comparison between traditional and internet bullying and victimization. *Computers in Human Behavior*. 2012.
7. DAVID M. CUTLER, EDWARD L. GLAESER, KAREN E. NORBERG: Risky Behavior among Youths: An Economic Analysis. University of Chicago Press. Chicago, 2001.
8. ERIK H. ERIKSON: Identity and the Life Cycle. Norton Paperback. United States, 1980.
9. IVAN SZEKELY: The Right to Forget, the Right to be Forgotten. In.: SERGE GUTWIRTH - RONALD LEENES - PAUL DE HERT - YVES POULLET (szerk.): European Data Protection: In Good Health?. Springer, London. 2012.
10. J. REID MELOY: The Psychology of Stalking. In: (Edt. J. Reid Meloy) *The Psychology of Stalking Clinical and Forensic Perspectives*. Academic Press. London, 1998.
11. JANIS WOLAK - KIMBERLY J. MITCHELL - DAVID FINKELHOR: Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts. *Journal of Adolescent Health*. 2007.
12. JASON A. WALLACE: Bullycide in American Schools: Forging a Comprehensive Legislative Solution. *Indiana Law Journal*. 2011/4.
13. JED RUBENFELD: The Right of Privacy. *Harvard Law Review*. 1989/4.
14. JEF AUSLOOS: The 'Right to be Forgotten' – Worth Remembering?. *Forthcoming Computer Law & Security Review*. 2012/28.
15. JONATHAN TRUDEL: Vague d'appuis à Star Wars Kid. *L'Actualite*. 2013/6.
16. JUSTIN W. PATCHIN - SAMEER HINDUJA: Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*. 2006/2.
17. LORRIE FAITH CRANOR - SIMSON GARFINKEL (Edt.): Security and Usability: Designing Secure Systems that People Can Use. O'Reilly Media. Newton, 2008.
18. LOUIS BRANDEIS - SAMUEL D. WARREN: The Right to Privacy. *Harvard Law Review*. 1890/4.
19. MEG LETA AMBROSE: You Are What Google Says You Are: The Right to be Forgotten and Information Stewardship. *International Review of Information Ethics*. 2012/7.
20. NEIL MARR - TIM FIELD: Bullycide: Death at Playtime. Wessex Press. Great Britan. 2001.
21. Privacy and Human Rights 2004: An International Survey of Privacy Rights and

Developments. Epic. London. 2004.

22. RICHARD M. RYAN AND EDWARD L. DECI: Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. Contemporary Educational Psychology. 2000/5.

23. ROBERT KIRK WALKER: The Right to Be Forgotten. Hastings Law Journal, 2012/12.

24. RUTH GAVISON: Privacy and the Limits of Law. The Yale Law Journal. 1980/3.

Internetes források (Letöltés dátuma: 2017. szeptember 20.)

1. <http://arsboni.hu/segitseg-zaklatnak-2/>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=HPPj6vilBmU>
3. <http://nxtfactor.com/webdev/portfolio/etcb/star-wars-kid-breaks-silence-on-cyberbullying/>
4. <http://www.ryanpatrickhalligan.org/>
5. <https://nobullying.com/amanda-todd-story/>
6. <https://youtu.be/lyHX7wMJBY0>
7. <https://nobullying.com/the-story-of-daniel-perry/>
8. <https://cyberbullying.org/blue-whale-challenge>
9. <https://www.netfamilynews.org/blue-whale-game-fake-news-teens-spread-internationally>
10. <http://mindset.co.hu/a-kek-balna-kihivas-pszichologiaja>
11. <http://www.esquire.com/news-politics/a57125/michelle-carter-trial/>

Felhasznált joganyagok

1. T/2966. számú törvényjavaslat
2. 1978. évi IV. törvény
3. 2012. évi C. törvény
4. 56/1994. (XI. 10.) AB határozat
5. 2007. évi CLXII. törvény

6. 23/1990. (X. 31.) AB határozat
7. Német Szövetségi Alkotmánybíróság 1 BvR 370/07 és 1 BvR 595/07 számú határozata
8. T/6958. számú törvényjavaslat

Felhasznált jogesetek

1. Miskolci Törvényszék 3.Bf.1651/2012/4.
2. Budaörsi Járásbíróság 4.B.688/2012.
3. Budaörsi Városi Bíróság 4.B.530/2009.
4. Nyíregyházi Törvényszék 3.Bf.165/2013/8.
5. Kúria Bfv. III. 802/2013.
6. Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar. 158/2009/7.
7. Legfelsőbb Bíróság Bfv.III.1068/2011.
8. Legfelsőbb Bíróság Bfv.III.6/2011.
9. Legfelsőbb Bíróság Bfv. III. 818/2010.
10. Kúria Bfv. II. 29/2013.
11. Kúria Bfv. I. 435/2013.
12. Kúria Bfv. III. 726/2012/9.
13. Debreceni Ítéltábla Bhar.949/2013/5.

Kézirat lezárásának dátuma: 2017. szeptember 25.

„A nyilvánosság az igazságszolgáltatás lelke...”

JEREMY BENTHAM

1. BEVEZETÉS

A nyilvánosság, mint a büntetőeljárás általános processzuális alapelve már az 1800-as években a büntetőeljárás átalakítását célzó mozgalmak központi tétele volt. A *jelentése* alapjaiban ugyan változott, mivel a megszületése idején kizárólag a szoros értelemben vett tárgyalási nyilvánosságot jelentette a kommunikációs nehézségek miatt, mára viszont globális tartalma lett azzal, hogy a hírközlés eszközei útján a nyilvánosság már túllép a tárgyalási nyilvánosságon és országossá, néhol nemzetközivé válik. A nyilvánosság *szerpe* viszont a kezdetektől fogva ugyanaz, és ez pedig nem más, mint biztosíték arra vonatkozóan, hogy a bíróság pártatlanul és függetlenül járjon el, e mellett az eljárási jogok megfelelő gyakorlása is ellenőrizhető általa. A társadalmi kontroll egyik fontos megtestesítője is a nyilvánosság. Nemzetközi-, európai egyezmények, hazai viszonylatban pedig mind Magyarország Alaptörvénye, mind a büntetőeljárás törvény, valamint a bírósági szervezeti törvény is rögzíti, hogy a bíróság tárgyalása nyilvános. E mellett további részletszabályokat találunk alacsonyabb szintű jogforrásokban is. Emiatt úgy vélem a nyilvánosság szabályozása nem egyértelmű és felveti azt a kérdést, hogy vajon a jogbiztonság követelménye mennyiben tud érvényesülni. A dolgozatomban először is bemutatom az Emberi Jogok Európai Bíróságának a nyilvánossággal kapcsolatos gyakorlatát (2. fejezet), majd vizsgálom, hogy az Alkotmánybíróság mennyiben követi az EJEB esetjogát (3. fejezet). A tanulmányom fő részében bemutatom a nyilvánosság hatályos szabályait a bírósági gyakorlatból vett példákön keresztül, illetve kitérek a 2018. július 1.-jén hatályba lépő *a büntetőeljárásról szóló törvény* által bevezetett újításokra (5.4. pont). A tanulmányom további részében vizsgálom (6. fejezet), hogy a tanú védelmére hivatkozással elrendelt nyilvánosság kizárási ok mennyiben sérti a fegyveregyenlőség követelményét, illetve a terhelt konfrontációhoz való jogát, valamint kitérek az anonim tanúk EJEB joggyakorlatában betöltött szerepére. A továbbiakban egy olyan jogintézményt mutatok be, amely képes egyensúlyt teremteni a tanúvédelem és a terhelt tisztességes eljáráshoz való joga között (7. fejezet). A tárgyalás zártcélú távközlő hálózat úján történő megtartásának hatályos szabályai mellett, kitérek az új Be. szabályaira, mivel mind az elnevezésében, mind a rendszertani elhelyezésében is jelentősen megváltozik a jogintézmény (7.2. pont). A dolgozatomban befejező részében, pedig de lege ferenda javaslatokat fogalmazok meg a jövőre nézve, egyrészt a nyilvánosság szabályozásával kapcsolatban, másrészt pedig a zártcélú távközlő hálózat, avagy telekommunikációs eszköz szélesebb körben történő alkalmazására (8. fejezet).

2. A NYILVÁNOSSÁG ELVE AZ EJEB GYAKORLATÁNAK TÜKRÉBEN

A tárgyalások nyilvánosságának elve (public hearing), több nemzetközi jogi dokumentumban is megjelenik, így az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Egyezményben, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában, továbbá az Európai Unió Alapjogi Chartája is deklarálja, mint a tisztességes eljárás (fair trial) egyik összetevőjét.

A Rómában, 1950. november 4.-én kelt Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Egyezmény (EJEE) 6. cikkének (1) bekezdése rögzíti a tisztességes tárgyaláshoz való jog keretén belül, hogy „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, *nyilvánosan* és észszerű időn belül tárgyalja és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.”. Ezen felül rendelkezik arról is, hogy az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, viszont meghatározza, hogy melyek azok az esetek, amikor a tárgyalóterembe történő belépés megtiltható mind a sajtó, mind a közönség számára. A római egyezmény szerint a nyilvánosságot korlátozni, vagy kizárni tehát csak a közrend, az erkölcsök, illetve a nemzetbiztonság érdekében lehet, valamint akkor, ha ez kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg ha a bíróság úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, amelyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné. A 6. cikk lényegét adja, hogy ennek alakult ki a legnagyobb esetjoga az EJEB ítélkezési gyakorlatában, hiszen a tisztességes tárgyaláshoz való jog megsértése miatt gyakorlatilag már valamennyi tagállamot elmarasztalta a Bíróság. A továbbiakban mind nemzetközi, mind magyar ügyeken keresztül mutatom be az EJEB gyakorlatát. Jelen fejezetben kizárólag a tárgyalások nyilvánosságával kapcsolatos EJEB joggyakorlatot elemzem, ugyanakkor az *5.1. fejezetben* is vizsgálom az EJEB esetjogát, de ott speciális szempontból foglalkozok a kérdéskörrel (a nyilvánosság kizárása kontra fegyveregyenlőség szempontjából), így az átláthatóság érdekében eltérő fejezetben foglalkozok a témával.

2.1. Nemzetközi vonatkozású ügyek

A nyilvánosság érvényesülését a Bíróság több aspektusból is vizsgálja, így az elsőfokú eljárás során, majd a másodfok, illetve további fellebbviteli fórumok előtti eljárásban, valamint az ítéletek nyilvános kihirdetése szempontjából.

A főszabály az, hogy az érintettnek alanyi joga van a nyilvános tárgyaláshoz, e jogáról azonban akár kifejezetten, akár hallgatólagosan is lemondhat, viszont ennek a lemondásnak valamennyi érintett vonatkozásában egyértelműnek kell lennie és a közérdeket sem sértheti.¹⁵⁰⁷ A tagállam-

¹⁵⁰⁷ *Rolf Gustafson v. Sweden* (Application no. 23196/94) Judgment of 1 July 1997.

mok a felelősségre vonás alól mentesülhetnek abban az esetben is, ha bizonyos ügytípus vonatkozásában egyáltalán nem biztosítják a nyilvános tárgyalás lehetőségét.¹⁵⁰⁸ A Bíróság egy másik ügyben azt is vizsgálta, hogy egy kérelmező cselekményei mikor értelmezhetőek akként, hogy lemond a nyilvános tárgyaláshoz való jogáról. Ausztria elmarasztalásra került az *A.T v. Austria* ügyben, mivel a bíróságok úgy hoztak a kérelmező jogait és kötelezettségeit érintő érdemi döntést, hogy az ügyben nem tartottak tárgyalást. Az ügy a kérelmező által indított kártérítési eljárásokkal volt kapcsolatos. A News című hetilapban olyan állítások jelentek meg, amelyek a kérelmező felelősségét „boncolgatták” bizonyos a közéletben is megjelent levélbomba támadásokkal kapcsolatban. A kérelmező az osztrák Médiatörvényre hivatkozott, de mind a megyei, mind a fellebbviteli bíróság megszüntette az eljárást zárt ülésen arra hivatkozással, hogy a kérelmezőnek nincs perlési jogosultsága, mivel a News című lap nem fedte fel a kilétét azáltal, hogy a lapban csak a családnevének kezdőbetűjét használták, illetve az arcképén is kitakarták a szemét. Az osztrák kormány arra hivatkozott, hogy azáltal, hogy a kérelmező nem emelt kifogást az elsőfokú bíróság előtti tárgyalás hiánya miatt, lemondott a tárgyaláshoz való alanyi jogáról. „A Bíróság azonban korábbi ítélezési gyakorlatára hivatkozva hangsúlyozta, hogy ha valaki nem kéri a bíróságtól tárgyalás tartását, akkor ez abban az esetben tekinthető a jogról való egyértelmű lemondásnak, ha a bíróságok gyakorlata arra utal, hogy azok maguktól nem tartanak tárgyalást, de nem tekinthető lemondásnak akkor, ha a törvény kifejezetten rendelkezik a tárgyalás kérésének lehetőségéről, vagy ha a bíróságok gyakorlata szerint csak a felek kérésére tartanak tárgyalást. Ahol azonban a törvény kifejezetten kizárja a tárgyalás tartását, vagy - bár a törvény nem tartalmaz külön rendelkezést erre nézve, - a bíróságok gyakorlata arra utal, hogy nem tartanak tárgyalást, a tárgyalás kérése elmulasztásának nincs jelentősége.”¹⁵⁰⁹ Jelen ügyben a fellebbviteli bíróság előtti tárgyalás tartását kifejezetten kizárja a törvény, amennyiben az eljárást megszünteti. Az elsőfokú bíróság előtti eljárással kapcsolatban kifejezett rendelkezést nem tartalmaz a törvény, de a bíróságok gyakorlatuk szerint nem tartanak tárgyalást hasonló ügyekben. Mindezek alapján a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy Ausztria egyezményesértést követett el az által, hogy nem biztosította a kérelmező nyilvános tárgyaláshoz való jogát.

A *Findlay v. the United Kingdom* ügyben fejtette ki a Bíróság, hogy a szóbeli és nyilvános tárgyalás követelménye különösen büntetőügyekben fontos és első fokon olyan bíróság szükséges, amely ennek az alapelvnek teljes mértékben megfelel.¹⁵¹⁰ Ennek megfelelően marasztalta el Törökországot a *Göc ügyben*. (Habár igen szoros 9:8 arányú szavazás mellett történt az elmarasztalás.) Ebben az esetben a kérelmező 48 órás jogellenes fogvatartásáért járó kártalanítás volt az ügy tárgya, viszont egyetlen bíróság sem tartott nyilvános tárgyalást az ügyben. A török

¹⁵⁰⁸ *Helle v. Finland* (Application no. 20772/92) Judgment of 19 December 1997. – A finn kormány az EJEE-vel összhangban meghatározta, mely esetekben nem biztosítja Finnország a nyilvános tárgyaláshoz való jogot, így többek között a fellebbviteli bíróságok, a Legfelsőbb Bíróság előtt sem.

¹⁵⁰⁹ *A.T. v. Austria* (Application no. 32636/96) Judgment of 21. March 2002. Magyar fordításban megjelent: <http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/t-ausztria-elleni-ugye-2778395> (Utolsó letöltés: 2017.09.18)

¹⁵¹⁰ *Findlay v. the United Kingdom* (Application no. 22107/93) Judgment of 25. February 1997.

kormány egyrészt hivatkozott arra, hogy a jelen ügyben a döntés meghozható volt kizárólag az iratok alapján és nem volt szükség a kérelmező személyes meghallgatására, másrészt az európai országok azon gyakorlatára, amely szerint kártalanítással kapcsolatos ügyekben ritkán kerül sor személyes meghallgatásra. A Bíróság hivatkozott korábbi joggyakorlatára, amely szerint az első és egyetlen bírói fórumként eljáró bíróságnak tárgyalást kell tartania, de lehetnek olyan kivételes körülmények, amelyek indokolhatják a tárgyalás mellőzését.¹⁵¹¹ A Bíróság ugyan azt elismerte, hogy a fogvatartás időtartama, illetve a kérelmező szociális, pénzügyi státusza az iratok alapján is megállapítható lett volna, de lehetőséget kellett volna kapnia arra, hogy a tagállami bíróság előtt beszámolhasson azokról a testi, lelki sérelmekről, amelyek a fogvatartása alatt érték őt, illetve a családját. Az ügy kapcsán érdekesnek tartom megemlíteni Wildhaber, Costa, Ress, Türmen, Bîrsan, Jungwiert, Maruste és Ugrekhelidze részben eltérő véleményét. Álláspontjuk szerint nem sérült az Egyezmény 6. cikkének (1) bekezdése a nyilvánosság hiánya miatt az ügyben, és ennek igazolására több indokot is felsoroltak. Ezek közül egyet emelnék ki, amely szerint a Bíróság esetjoga alapján 3 feltételnek kell meglennie ahhoz, hogy a nyilvános tárgyalástól eltekinthessenek, ezek pedig: **(1)** nem állhat fenn olyan tárgyi vagy jogi kérdés, amely nyilvános meghallgatást követel, **(2)** konkrétan meghatározottnak kell lennie azoknak a kérdéseknek, amelyeket a bíróság köteles megválaszolni, illetve **(3)** a közérdek sem foroghat kockán. A fentebb említett *Göc ügy* kapcsán az a következtetés vonható le, hogy nem egységes a Bíróság álláspontja abban a kérdésben, hogy melyek azok a rendkívüli körülmények, amelyek alapján a nyilvános tárgyalás tartása mellőzhető. Egy horvát ügyben, amely a horvát Legfelsőbb Bíróság elnökét érintette¹⁵¹², a terhelt személyiségi jogaira, illetve a bíróság tekintélyére hivatkozással került sor a nyilvánosság kizárására. Ugyanakkor nem került sor teljes körben a nyilvánosság kizárására, mivel két emberi jogok védelmével kapcsolatos szervezet képviselőinek engedélyezték a tárgyaláson való részvételt. Ezen indokokat az EJEB nem találta megfelelőnek a nyilvánosság kizárásához, tekintettel arra, hogy a kérelmező maga kérte nyilvános tárgyalás tartását az ügyében, illetve az ügyet már a média is széles körben tárgyalta (még az ügyet tárgyaló fegyelmi testület néhány tagja is nyilatkozott a médiának). Véleményem szerint jelen ügyben azért is lett volna szükség nyilvános tárgyalásra, mivel a nyilvánosság elve a bíróság működésébe vetett bizalom egyik megtestesítője, és az által, hogy az ügy a Legfelsőbb Bíróság bíróját érintette, a közérdek indokolta volna, hogy az eljárást a nyilvánosság előtt folytassák le.¹⁵¹³

A következő ügyről a körülmények speciális jellege miatt ejtek pár szót. A *Hummatov v. Azerbajdžan ügyben* a kérelmező, Alikram Hummatov abban az időben mikor kitört egy függetlenségi törekvés Nagorno-karabakban, csatlakozott a nemzeti hadsereghez és tiszt lett. 1993

¹⁵¹¹ Ez alapján nem állapította meg az EJEB az Egyezmény sértést többek között: *Håkansson and Sturesson v. Sweden*, Judgment of 21 February 1990; *Fredin v. Sweden (no. 2)*, Judgment of 23 February 1994 and *Allan Jacobsson v. Sweden (no. 2)* judgment of 19 February 1998.

¹⁵¹² *Olujic v. Croatia (Application no. 22330/05) Judgment of 5 February 2009*. – Mr. Krunislav Olujic fegyelmi felelősségre vonására azért került sor, mert állítólag kiskorúakkal folytatott szexuális kapcsolatot, illetve hatalmi pozíciójával visszaélve támogatott két olyan személyt, akik bűncselekmények elkövetéséről voltak ismertek.

¹⁵¹³ Az *Osinger v. Austria ügyben (Application no. 54645/00) Judgment of 24 March 2005*. szintén személyiségi jogokra hivatkozott a tagállami bíróság, de az EJEB elmarasztalta Ausztriát.

nyarán viszont konfliktus alakult ki a civilek és a politika között, ezért visszatért városába, Lenkoranba, ahol egy olyan politikai törekvés élére állt, amelynek célja egy önálló független állam létrehozása volt Talys-Mugan néven. Azerbajdzsán ezt a törekvést meg akarta akadályozni, miközben pár ember meg is halt. A kérelmezőt ezt követően letartóztatták árulás, illetve az állam alkotmányos rendjével szembeni fegyveres erők alkalmazása miatt. A fogvatartása alatt többször próbálták vallomástételre kényszeríteni, illetve az egészségügyi ellátást is megvonták tőle. Az ügy specialitását az adja, hogy egy börtönben kellett volna tárgyalást tartani. Ebben az esetben joggal lehet hivatkozni a nyilvánosság biztonsági okból történő kizárására. Azonban a Bíróság kimondta jelen esetben, „hogy megfelelő intézkedéseket kell tenni annak érdekében, hogy a nyilvánosság tájékoztatást kaphasson a tárgyalás helyéről és idejéről, és a tárgyalás az érdeklődők számára megfelelően hozzáférhető legyen. Emellett ha lakott területektől távol fekvő börtönben tartják a tárgyalást, akkor a közönség odaszállítása érdekében is intézkedniük kell a hatóságoknak.”¹⁵¹⁴ A kérelmezőt, Hummatovot az Európa Tanács politikai okból fogvatartottnak minősítette, és ahhoz, hogy Azerbajdzsán felvételre kerülhessen az Európa Tanácsba, a politikai fogvatartottak ügyeit újra kellett tárgyalni. A börtönbeli tárgyalásokkal kapcsolatban véleményem szerint biztonsági okokra hivatkozással a nyilvánosság korlátozható jogszerűen, de egyéb módon, például zártcélú távközlő hálózat útján történő tárgyalás tartásával (ezzel a későbbiekben foglalkozom is dolgozatom során – 7. fejezet) a nyilvánosság célja megvalósítható.

A *Szűcs v. Austria*, illetve a *Werner v. Austria* ügyekben a Bíróság elmarasztalta Ausztriát, mivel egyik esetben sem tartottak nyilvános tárgyalást, illetve az ítéleteket sem hirdették ki nyilvánosan az előzetes fogvatartás miatti kártalanításért folyó eljárásban. A tényállások lényege jelen esetekben az volt, hogy a kérelmezőket csalási cselekmények, illetve hitelkártyával visszaélés gyanúja miatt őrizetbe vették a tárgyalásukig. Azonban utóbb mindkét esetben megszüntették a büntetőeljárást. A kérelmezők kártalanítási igényt terjesztettek elő ezt követően, de ezek valamennyi esetben elutasításra kerültek. A Bíróság indokolásában kifejtette, hogy a kérelmezőknek joga lett volna a nyilvános tárgyaláshoz, mivel a 6. cikk (1) bekezdésében foglalt nyilvánosság kizárására alapot adó okok egyike sem alkalmazható, továbbá a Kormány azon kifogása sem elfogadható, amely szerint a kérelmezők nem kérték nyilvános tárgyalás tartását, és ez által lemondtak nyilvános tárgyaláshoz való jogukról. A nyilvános ítélethirdetés hiányával kapcsolatban pedig azt állapította meg a Bíróság, hogy mivel a bírósági nyilvántartó hivatalok ténylegesen csak a Legfelsőbb Bíróság, a közigazgatási bíróság és az Alkotmánybíróság ítéleteinek teljes szövegét adták ki, így jelen esetben nem hirdették ki nyilvánosan az ítéletet és egyéb eszközökkel sem biztosították a nyilvánosságot az eljárásban.¹⁵¹⁵ Ugyanakkor ezzel szemben nem marasztalta el Ausztriát a Bíróság egy másik ügyben, amikor első fokon nem, csak a másodfokú

¹⁵¹⁴ Grád András – Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bíraskodás kézikönyve. HVG-ORAC Budapest 2011. 311.o.

¹⁵¹⁵ *Werner v. Austria (Application no.21835/93) Judgment of 24 November 1997.* és *Szűcs v. Austria (Application no. 20602/92) Judgment of 24. November 1997.* Magyar fordításban megjelent:

<http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/werner-ausztria-elleni-ugye-2185393> (Utolsó letöltés: 2017.09.11.)

<http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/szucs-ausztria-elleni-ugye-2060292> (Utolsó letöltés: 2017.09.11.)

eljárásban került sor nyilvános ítélethirdetésre.¹⁵¹⁶ Egy másik ügyben pedig olyan megállapítást tett a Bíróság, hogy „nincs szükség még nyilvános kihirdetésre sem azokban az esetekben, amikor egy fellebbviteli bíróság a fellebbezés megengedhetősége, illetve elutasítása kérdésében dönt, vagy a sérelmezett döntést hatályon kívül helyezi és az alsóbb bíróságot új eljárásra utasítja.”¹⁵¹⁷

A másodfokú eljárások tekintetében a Bíróság gyakorlata az, hogy amennyiben kizárólag jogkérdésben jár el a fellebbviteli bíróság, akkor általában nyilvános tárgyalásra nincs szükség, de amennyiben első fokon illet nem tartottak, akkor a tárgyalás elmaradása az Egyezmény megsértését vonja maga után. A ténykérdésekben döntő bíróságok esetén pedig az a gyakorlat, hogy akkor kell mindenképpen nyilvános tárgyalást tartani, ha az elsőfokú bíróság ítéletét ténykérdésben is felül kell vizsgálniuk.¹⁵¹⁸ Egy hasonló ügyben Norvégia elmarasztalására azért került sor, mert a harmadfokon eljáró és teljes felülvizsgálati jogkört gyakorló Legfelsőbb Bíróság annak ellenére nem tartott tárgyalást az ügyben, hogy egyrészt az érintett oldalán jelentős érdeksérelem forgott kockán, és a korábbi felmentő ítéletet megváltoztatva bűnösséget megállapító ítélet született.¹⁵¹⁹

2.2. Magyar vonatkozású ügyek

A következőekben három magyar ügyet emelek ki, amikor Magyarország került elmarasztalásra az Egyezmény 6. cikk (1) bekezdésének megsértése miatt.

2.2.1. Csikós kontra Magyarország ügy

A magyar vonatkozású ügyben Csikós István kérelmező a 2004. augusztus 5.-én előterjesztett kérelmében azt állította, hogy a másodfokú bíróság úgy hagyta helyben elítélését és úgy súlyosbította büntetését, hogy a 6. cikk (1) és (3) bekezdését megsértve nem hallgatta meg őt, sem a védőjét. Az ügy alapját az adta, hogy 2003. június 16.-án az Eger Városi Bíróság megállapította a kérelmező bűnösségét és három és fél év szabadságvesztésre ítélte. Az ügyész súlyosbításért, a kérelmező pedig felmentésért, illetve az ítélete enyhítéséért fellebbezett, valamint két további tanú kihallgatását is kérte a bíróságtól. Ezt követően a másodfokú Heves Megyei

¹⁵¹⁶ *Lamanna v. Austria* (Application no. 28923/95) Judgment 10. of July 2001.

¹⁵¹⁷ *Pretto v. Italy* (Application no. 7984/77) Judgment of 11. of July 1979., valamint Grád András – Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bíraskodás kézikönyve. HVG-ORAC Budapest 2011. 317.o.

¹⁵¹⁸ *A Helmers v. Sweden* ügyben (Application no. 11826/85) Judgment of 29. October 1991, illetve az *Ekbatani v. Sweden* ügyben (Application no. 10563/83) Judgment 26 of May 1988. a Bíróság megállapította az Egyezmény sérelmét, tekintettel arra, hogy nem állt fenn semmilyen speciális körülmény, amely indokolta volna a tárgyalás mellőzését.

¹⁵¹⁹ *Botten v. Norway* (Application no. 16206/90) Judgment 19. of February 1996. - Grád András – Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bíraskodás kézikönyve. HVG-ORAC Budapest 2011. 315.o. Ezen ítélettel ellentétes döntés született viszont a *Jan-Ake Andersson v. Sweden* (Application no. 11274/84) Judgment 29 of October 1991., a *Fejde v. Sweden* (Application no. 12631/87) Judgment 29 of November 1991. és a *Döry v. Sweden* ügyben (Application no. 28394/95) Judgment 12 of November 2002.

Bíróság zárt ülésen lefolytatott tanácskozást követően helyben hagyta a kérelmező elítélését és büntetését négy év szabadságvesztésre súlyosbította. A tanácskozáson nem volt jelen sem a kérelmező, sem a védője. A magyar Kormány a kérelem elfogadhatóságát is vitatta. Álláspontja szerint a kérelmező nem merítette ki a hazai jogorvoslati lehetőségeket az által, hogy nem terjesztett elő alkotmányjogi panaszt mielőtt a Bírósághoz fordult volna. Hivatkozott emellett a 20/2005. (VI. 26.) AB határozatra, amelyben az Alkotmánybíróság megsemmisítette a Be. 360. § - t alkotmányellenessége miatt, illetve felsorolta, hogy mely jogerősen befejezett ügyekben nem alkalmazható. A Bíróság azonban osztotta a kérelmező azon álláspontját, amely szerint „valamely jogorvoslat csak akkor tekinthető „hatékonnak” tekintettel a 35. Cikk 1. bekezdésének céljaira, hogyha „közvetlen és gyors” védelemben részesíti az Egyezményben biztosított jogokat – e feltételnek pedig az alkotmánybírósi eljárás nem tesz eleget: a 2005. május 26-i határozat olyan ügyekben hozott döntést, amelyekben 2003-ban, illetve 2004-ben került sor az elítélésre.”¹⁵²⁰ A Bíróság azt is kiemelte, hogy anélkül semmisítette meg az AB az említett rendelkezést, hogy elrendelte volna a büntetőeljárás felülvizsgálatát az eredményes panaszosok tekintetében, így az Alkotmánybíróság intézkedése nem biztosította az Egyezményben védett jogok megsértésének az orvoslását. A Bíróság döntése értelmében Magyarországot elmarasztalta, mivel a tisztességes tárgyalás követelményének nem felel meg az, hogy a kérelmező ügyében az ítéletet a másodfok úgy súlyosbította, hogy sem ő, sem a védője nem lehetett jelen.

2.2.2. Kiss Sándor Lajos kontra Magyarország ügy

Az előző Csikós üggyhöz hasonlóan a kérelmező azt állította, hogy a fellebbviteli bíróság anélkül hagyta helyben a bűnösséget megállapító ítéletét, hogy ő vagy a védője jelen lehetett volna az ülésen, és ez által megsértette az Egyezmény 6. cikkének (1) és (3) bekezdését. A kérelmező ügyében két büntetőeljárás volt folyamatban. Az első büntetőeljárás: 2002. januárjában a Pesti Központi Kerületi Bíróság zsarolás és kifosztás büntette miatt, mint visszaesőt 8 év szabadságvesztésre ítélte. A fellebbezés nyomán a Fővárosi Bíróság átminősítette a cselekményeket, illetve a büntetését 5 év szabadságvesztésre csökkentette. A második büntetőeljárásban, 2003. februárjában a kérelmezőt súlyos testi sértés elkövetésével gyanúsították meg és a PKKB bűnösnek is találta e vádpontban. A kérelmező fellebbezett, felmentését kérve azon az alapon, hogy az ítélet megalapozatlan volt. A Fővárosi Bíróság arról tájékoztatta a kérelmező védőjét, hogy a fellebbezési kérelmet zárt ülésen bírálja el. Válaszában a védő részletesen előterjesztette érveit, s nyilvános tárgyalás tartását kérte (további tanúk kihallgatását kérte).

2005. februárjában a Fővárosi Bíróság zárt ülésen tanácskozott és helyben hagyta a kérelmező elítélését. A kérelmező sérelmezte, hogy a tisztességes eljáráshoz való joga csorbult az által, hogy a másodfokú bíróság zárt ülésen hagyta helyben az ítéletet. A Kormány álláspontja szerint mind a kontradiktórius eljárás, mind a fegyverek egyenlőségének elvét tiszteletben tartotta a

¹⁵²⁰ Csikós v. Hungary (Application no. 37251/04) Judgment 5 of December 2006.

másodfokú bíróság, és a büntetőeljárásról szóló törvény hatályos rendelkezéseinek megfelelően járt el. Hivatkozott a *Constantinescu v. Romania*¹⁵²¹ ügyben hozott EJEB ítéletre, amely ügytől eltérően jelen esetben a Fővárosi Bíróság nem találta megalapozatlannak az elsőfokú ítéletet, és nem látta szükségesnek bizonyítás felvételét vagy a kérelmező személyes meghallgatását sem. „Végül a Kormány rámutatott arra, hogy a fent említett esetektől eltérően – amelyekben a terhelték bűnösségét első ízben a másodfokú bíróság állapította meg – a másodfokú bíróság csupán felülvizsgálta az elsőfokú ítéletet, amely már elítélte a kérelmezőt. Ilyen körülmények között nem volt szükség nyilvános tárgyalás tartására.”¹⁵²² A kérelmező hivatkozott a Bíróság esetjogára, amely szerint a szóbeli és nyilvános tárgyalás követelménye kifejezetten büntető kontextusban fontos. A Bíróság is hangsúlyozza az ítéletben, hogy a büntetőjogi vádak elbírálása során a terhelt személyes kihallgatásának kell a főszabálynak lennie, és ezen elvtől csak kivételesen indokolt esetben lehet eltérni. Az eltérést a Bíróság álláspontja szerint indokolhatja a bűncselekmény súlyának csekély volta, vagy akár a súlyosítási tilalom intézménye is.¹⁵²³ Jelen ügyben azért lett volna indokolt a nyilvános tárgyalás tartása a Bíróság szerint, mivel a kérelmező ellen felhozott vádak – a súlyos testi sértés – a „büntetőjog magvához tartoznak”. Továbbá, a kérelmező számára a szabadságvesztés tétje is nagy volt (4 év), ami a Bíróság véleménye alapján jelentős stigmával járt. A nyilvános meghallgatást ezen érvek mellett még az is indokolta, hogy a kérelmező a fellebbezésében a felmentését kérte, ezért sem helytálló a Kormány azon álláspontja, amely a szerint a szavahihetőség az ügyben nem bírt relevanciával. Nem utolsó sorban pedig az sem elhanyagolható szempont, hogy a kérelmező kifejezetten kérte, hogy a fellebbezési bíróság nyilvános tárgyalást tartson az ügyében. Ezek alapján Magyarország a Bíróság álláspontja szerint megsértette az EJEE 6. cikkének 1. bekezdését.

2.2.3. Pákozdi kontra Magyarország ügy

A Pákozdi ügy eltér a korábban tárgyalt ügyektől, mivel nem tartozik szoros értelemben a büntetőjog hatálya alá, tekintettel arra, hogy a tárgya adóbírság kiszabása, csak az EJEB minősítette büntetőjogi jellegűnek a 6. cikk alkalmazhatósága szempontjából.¹⁵²⁴ A Bíróság először is arra kereste a választ, hogy jelen esetben az eljárás büntetőjoginak minősül-e és ez által vonatkoznak-e rá a 6. cikkben foglalt garanciák. A Bíróság esetjoga 3 kritériumot állapít meg, amely alapján eldönthető, hogy fennáll az Egyezmény 6. cikke szerinti „büntetőjogi vád” esete. Ezek: **(1)** jogsértés hazai jog szerinti minősítése, **(2)** a jogsértés természete, **(3)** az érintett személyt fenyegető büntetés súlyosságának a természete és mértéke.¹⁵²⁵ A második és a harmadik feltétel vagylagos és nem szükségszerűen kumulatív. Ha az első feltételt vizsgáljuk, láthatjuk, hogy a bíróságok nem tartoznak a büntetőjog hatálya alá. A második feltétel esetében megállapítható,

¹⁵²¹ *Constantinescu v. Romania* (Application no. 10277/04) Judgment of 30 September 2008.

¹⁵²² *Sándor Lajos Kiss v. Hungary* (Application no. 26958/05) Judgment 29 of December 2009.

¹⁵²³ *Fejde v. Sweden* (Application no. 12631/87) Judgment of 29 October 1991

¹⁵²⁴ A Bíróság megfogalmazása szerint vannak olyan ügyek, amelyek enyhébb súlyú „büntetőjogi vádak” érintenek, illetve nem járnak az eljárás alá vont személy megbélyegzésével. - Grád András - Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve. HVG-ORAC Budapest 2011. 317.o.

¹⁵²⁵ *Engel and Others v. the Netherlands* (Application no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72) Judgment 8 of June 1976.

hogy a bíróságok büntetési célt szolgálnak, a harmadik kritérium vonatkozásában pedig a jelen esetben kirótt 5.480.808 HUF (19.500 EUR) összegű bírság valóban jelentős volt a Bíróság álláspontja szerint. E következtetés alapján az EJEE 6. cikkének értelmében büntetőjogi vádat emeltek a kérelmezővel szemben. A Kormány a nyilvános tárgyalás hiányával kapcsolatban hivatkozott egyrészt arra, hogy az ügy tárgya nem minősül a szűkebb értelemben vett büntetőjog hatálya alá, továbbá nem merült fel semmilyen ténybeli vagy jogi kérdés, amelyet az iratok alapján nem lehetett volna elbírálni. A Kormány érvként felhozta azt is, hogy a Legfelsőbb Bíróság ítélete csak jogkérdésre vonatkozott és a kérelmező egyébként sem kérte tárgyalás tartását, holott erre joga lett volna. A Bíróság helyt adott a Kormány azon érveinek, amelyek szerint a tárgyalás tartása nem abszolút követelmény, továbbá az észszerű időn belüli elbírálás alapelvét is sértené, ha minden ügyben tárgyalás tartása lenne a kötelező. Az EJEB végkövetkeztetése pedig az volt, hogy mivel a Legfelsőbb Bíróság volt az utolsó fórum, amely az ügyben dönthetett, - arra tekintettel, hogy a Legfelsőbb Bíróság ítéletében azon álláspontra helyezkedett, hogy az alsóbb szintű bíróság hibásan értékelte a bizonyítékokat, az adóhatóság pedig helyesen, - köteles lett volna tárgyalást tartani. „A Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy egy büntetőeljárással egyenértékű jellegű eljárás során, ahol a bizonyítási teher törvény alapján a kérelmező terhére fordul át, és ahol a tények relevanciájának ismételt értékelésére kerül sor, az ügy érdekében tárgyalás tartása nélkül való döntés a tisztességes tárgyalásra vonatkozó követelményeknek nem felel meg.”¹⁵²⁶

Összességében megállapítható, hogy az EJEB gyakorlatában kiemelt szerepet játszik a tárgyalások nyilvánosságának garanciája. Látható, hogy a Bíróság a nyilvánosság szempontjából kiemelten kezeli a büntetőügyeket, és ennek több ítéletében is hangot ad (pl.: *Findlay v. the United Kingdom* (Application no. 22107/93) Judgment of 25. February 1997.) Az elsőfokú eljárás során szinte kivétel nélkül (csak nagyon szűk körben enged eltérést, például ha a jogosult lemond e jogáról, vagy alapvetően nem szoktak az ügýtípusban nyilvános tárgyalást tartani a bíróságok) érvényesülnie kell a követelménynek, a fellebbviteli fórumok előtt már kevésbé kezeli szigorúan a kérdést, de ebben az esetben is alapos indokkal lehet csak korlátozni a nyilvános tárgyaláshoz való jogot. Az ítélethirdetések nyilvánossága pedig ugyanolyan fontossággal bír, mint a nyilvános elsőfokú tárgyalások tartásának kötelezettsége. Előrevetíthető, hogy a magyar büntetőeljárás törvény ezeknek a szabályoknak igyekszik megfelelni, de ezzel majd az 5. fejezetben foglalkozom.

3. EGYÉB NEMZETKÖZI (UNIÓS) SZABÁLYOZÁS

3.1. Alapjogi Charta

Az Európai Uniót létrehozó szerződés a közösségi jog részévé tette az emberi jogokat, majd az

¹⁵²⁶ *Pákozdi v. Hungary* (Application no. 51269/07) Judgment 25 of November 2014.

Amszterdami Szerződés már hátrányos jogkövetkezmenyt is kilátásba tett az emberi jogokat sértő tagállamokkal szemben, amikor lehetővé tette, hogy ezen államok tagsági joga felfüggeszthető jogsértés esetén. Ezt követően az Alapjogi Charta volt az, amely az emberi jogokat közösségi alapjogként ismerte el. Az Európai Unió Alapjogi Chartáját 2000. december 7.-én a nizzai csúcstalálkozón fogadták el, amelynek a VI. cím, 47.-es cikke rögzíti a hatékony jogorvoslatához és a tisztességes tárgyaláshoz való jogot.¹⁵²⁷ A Chartában a nyilvánosság alatt a társadalmi nyilvánosságot kell érteni, de itt sem korlátlan jogként jelenik meg, a teljes körű nyilvánosság korlátozható a titokvédelem, a közérdek, a fiatalkorúak jogai, illetve a személyiségi jogok védelme érdekében. A Chartára, mivel uniós jogforrás közvetlenül lehet hivatkozni a tagállami bíróságok előtt, azonban a tapasztalatok azt mutatják, hogy nem sokan élnek ezzel a lehetőséggel, és inkább az EJEB-hez fordulnak hasonló jogsérelem esetén.

3.2. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (PPJE)

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát az ENSZ Közgyűlése fogadta el 1966. december 16.-án, amelyet Magyarország az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel hirdetett ki. A PPJE 14. cikke deklarálja a nyilvános tárgyalás követelményét.¹⁵²⁸ A PPJE is meghatározza azokat az eseteket, amikor a nyilvánosság kizárható a tárgyalás egészéről vagy egy részéről. Ezek az okok gyakorlatilag megegyeznek az EJE-ben lefektetett okokkal, kiemeli azonban, hogy az ítéletet mindig nyilvánosan kell kihirdetni, de ez alól is kivételt teremt, ha a fiatalkorúak érdekei mást kívánnak, vagy ha az eljárás házassági jogi jogvitára vagy gyermekek gyámságára vonatkozik. A PPJE vonatkozásában is megjegyezhető, hogy az EJE-hez gyakrabban fordulnak a nyilvános tárgyaláshoz fűződő jog megsértése esetén, mint hivatkoznak az egyezségokmányra a tagállami bíróságok előtt.

4. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG GYAKORLATA A NYILVÁNOSság ELVÉT ÉRINTŐEN

Az Alaptörvény XXVIII. cikke tartalmazza az igazságszolgáltatással összefüggő jogokat, és ezen belül is az (1) bekezdés az, amely rögzíti a tisztességes és nyilvános tárgyaláshoz való jogot. Az Alkotmánybíróság nemzetközi kötelezettségeknek eleget téve több döntésében foglalkozott a nyilvánosság elvével, elkülönítve a tárgyalások nyilvánosságát, illetve a közérdekű adatok nyilvánosságát. Ugyan az utóbbi nem tartozik az általam vizsgált témához, de röviden említést teszek róla, tekintettel hogy a közérdekű adatok nyilvánosságával kapcsolatos 873/B/2008. AB

¹⁵²⁷ „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja. Mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselet igénybeviteléhez.” – Alapjogi Charta VI. cím, 47. cikk

¹⁵²⁸ „A bíróság előtt mindenki egyenlő. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelezéseit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.” - PPJE 14. cikk (1) bekezdés.

határozat foglalkozik a tárgyalás nyilvánosságának kérdéskörével is. Az Alkotmánybíróság gyakorlatának véleményem szerint azért is van különös jelentősége a téma szempontjából, mivel több esetben kerül sor arra, hogy a nyilvánosság, mint alkotmányos alapjog összeütközésbe kerül egyéb alapjogokkal, így például a személyes adatok védelméhez való joggal, a magántitokhoz, magánélet védelméhez való joggal, vagy akár az ártatlanság védelmével. Az Alkotmánybíróság feladata ezen esetekben, hogy iránymutatást adjon, hogy a közérdek védelme vagy a magánérdek védelme részesül előnyben az adott ügyben. A fejezet további részében bemutatom a témát érintő AB döntéseket, azt vizsgálom, hogy mennyiben követi az EJEB gyakorlatát az Alkotmánybíróság, mennyiben valósul meg a jogállami, alkotmányos büntetőeljárás.

4.1. 58/1995. (IX.15.) A nemzetközi egyezményeken alapuló nyilvánosság korlátozásáról

Úgy vélem az Alkotmánybíróságnak talán ez a legfontosabb határozata a témát érintően. Az indítvány szerint a terhelt személyiségi jogai sérülnek abban az esetben, ha az elmeállapotáról beszerezett szakvéleményt nyilvános tárgyalás keretén belül bárki megismerheti. Az AB-nak a büntető tárgyalás nyilvánosságának alkotmányos alapjoga, illetve a személyes adatok védelméhez való alkotmányos jog egymást közti viszonyát, valamint ezek ütközését kellett vizsgálnia. Az Alkotmánybíróság az indokolásában korábbi határozataira hivatkozással kimondta, hogy mindenkit megillet a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog, azonban azt is leszögezte, hogy ez nem abszolút jogosultság, és a büntetőeljárás is több tekintetben korlátozza ezen jogokat, így az az alkotmányos követelmény is, hogy a bírósági tárgyalások nyilvánosak főszabály szerint. Az AB döntésében hangsúlyozta a nyilvánosság jelentőségét, mivel „a nyilvánosság mindenekelőtt az igazságszolgáltatás működésének ellenőrzését hivatott biztosítani a társadalom részéről. Ugyanakkor a büntető felelősségre vonás nyilvánossága az egyik útja annak, hogy a büntetőjog parancsai és tilalmai eljussanak a közösség tagjához.”¹⁵²⁹ E mellett az AB indokolásában hivatkozik arra is, hogy több nemzetközi egyezmény, így a PPJE és EJEE is főszabályként kezeli a tárgyalások nyilvánosságát, továbbá az EJEE azt is kimondja, hogy különösen büntető ügyekben fűződik nyomós közérdek a tárgyalás nyilvánosságához, így annak kizárására az érintetteknek nincs alanyi joga, a bíróság feladata, hogy eldöntse, a magánérdek meghaladja-e az eljárás nyilvánosságához fűződő érdeket. Az AB mindezek alapján elutasította az indítványt, mivel egyedi ügyekben a bíróságoknak joguk van ahhoz, hogy eldöntsék - a személyes adatok védelméhez való jog sérelme nagyobb jelentőséggel bír-e, mint a nyilvános tárgyaláshoz fűződő közérdek - egy különleges adatot tartalmazó szakvélemény ismertetésénél. Amennyiben pedig a nyilvánosság korlátozására kerülne sor, a PPJE és EJEE szabályait lehet alapul venni, de ebben az esetben sem lehet attól eltérni, hogy az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni.

¹⁵²⁹ 58/1995. (IX.15.) AB határozat.

4.2. 20/2005. (V.26.) Az eljárási formák és a nyilvánosság összefüggéseiről

Az Alkotmánybíróság 20/2005. (V. 26.) számú határozatáról már tettem említést az EJOB-ról szóló fejezetben, ugyanis a Csikós ügyben a magyar kormány pont erre a határozatra hivatkozott. Az AB megállapította, hogy alkotmányellenesek a Be. azon szabályai, amelyek arra vonatkoznak, hogy mikor van helye a másodfokú bírósági eljárásban tanácsülés tartására, mivel sérül a jogbiztonság és a tisztességes eljáráshoz való jog követelményeit és felhívta az Országgyűlést, hogy tegyen eleget jogalkotási kötelezettségének 2005. október 31. napjáig. Az indokolásban több problémát is felvetett az Alkotmánybíróság, én most csak a téma szempontjából relevánsakat részletezem. Az egyik indítványozó sérelmezte, hogy a nyilvános tárgyalás követelménye másodfokú eljárásban másodlagossá válik, mivel sok esetben úgy döntenek tanácsülésen a bűnösség kérdéséről, a büntetés neméről, mértékéről, hogy sem a terhelt, sem a védője nem lehet jelen. Ezzel pedig csorbul a nyilvános tárgyaláshoz való jog, valamint a tisztességes eljárás keretén belül a terhelt más jogai is sérülnek. Az Alkotmánybíróság hivatkozott az EJOB joggyakorlatára, amely szerint a 6. cikk (1) bekezdés által lefektetett nyilvános tárgyalás (public hearing) követelménye „minden ügyben, minden fokon és mindenféle eljárási rendben a tisztességes eljárás olyan kiemelt követelménye, amely megvédi az eljárás résztvevőit a titkos eljárásoktól és ítéletektől, ugyanakkor növeli a bíróságokba vetett bizalmat is”.¹⁵³⁰ A fejezet bevezető részében felvetett kérdésre úgy vélem e határozat alapján megkapjuk a választ, mivel az Alkotmánybíróság az EJOB következetes joggyakorlata által kialakított elveket szinte indokolásában végigveszi, így azt is többek között, hogy a nyilvános tárgyalás biztosításának követelménye alól az sem mentesít, ha ugyan a fegyveregyenlőség biztosítva volt, tehát sem a vád, sem a védelem nem vett részt a tárgyaláson, és az sem mentesít a jogorvoslati eljárásban, ha elsőfok ugyan biztosította a nyilvánosságot. A legfontosabb kijelentése az AB-nak úgy gondolom az volt, hogy a bírósági eljárás egy egységes egész, így a nyilvánossághoz fűződő követelmények nem csak az elsőfokú eljárásban kell, hogy érvényesüljenek, mert ezáltal a jogorvoslati szakasz inkvizitóriussá válna, akár csak a nyomozási szakasz. Azt elismeri, hogy a jogalkotónak szabadsága van a tekintetben, hogy eldöntse mely esetek kívánják meg nyilvános tárgyalás tartását, és mely esetben mellőzhető anélkül, hogy az eljárási résztvevők jogai sérelmet szenvednének. Ugyanakkor fontos itt kiemelni, hogy a másodfokú eljárás a legtöbb esetben, (kivéve hatályon kívül helyezés esetén) végleg lezárja az ügyet, legfeljebb rendkívüli perorvoslattal támadható a döntés, így a törvényhozónak akként kell eljárnia, hogy megteremtse az egyensúlyt az alkotmányos garanciák és az eljárások időszerűsége közt. A tanácsülés szabályait azóta az alkotmányos követelmények, illetve a nemzetközi normáknak megfelelően módosították, így már nem áll fenn az a veszély, hogy tanácsülésen a terhelt terhére állapítson meg hátrányosabb jogkövetkezményeket a másodfokon eljáró bíróság, anélkül, hogy a védelem személyesen, nyilvános tárgyaláson előterjeszthette volna védekezését.

¹⁵³⁰ 20/2005. (V.26.) AB határozat, illetve *Weber v. Switzerland* judgment of 22 May 1990.

4.3. A 873/B/2008. AB határozat

A 873/B/2008. AB határozat a tárgyalás nyilvánossága, illetve a közérdekű adatok nyilvánosságának az eltérő rendeltetését határozza meg. A különbség a jelzett határozat szerint abban rejlik, hogy a tárgyalás nyilvánossága elsődlegesen a bírósági eljárásban résztvevők joga, és ez a jog időben és térben is véges, mivel csak addig tart, amíg a tárgyalás, miután az eljárás véglegesen befejeződött már nem érvényesíthető. A tárgyalás nyilvánosságának az is jellemzője e mellett, hogy általában a felek kiléte is megismerhetővé válik. Ezzel szemben a közérdekű adatok nyilvánossága az állam átláthatóságát, jogszerűségét, hatékonyságát hivatott biztosítani, így véleményem szerint ez a nyilvánosság tágabb, mivel nem csak egy adott bírósági eljárásban résztvevők joga, és sem térben, sem időben sincs korlátozva. „A közérdekű adatok nyilvánossága és az azokhoz való hozzáférhetőség ezért az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében deklarált demokratikus jogállamiság alapvető alkotmányos biztosítója.”¹⁵³¹ Érdekesnek tartom még Lévy Miklós alkotmánybíró különvéleményét a határozat kapcsán. A véleményben kifejtette, hogy az eljárások nyilvánosságához kezdettől fogva a társadalmi ellenőrzés igénye társult, viszont ez kiszélesedett az informatika fejlődésével, és megjelent az elektronikus nyilvánosság iránti igény. Ez az elektronikus vagy digitális nyilvánosság viszont az adatvédelemmel szemben támaszt magas követelményeket, amelyeket csak anonimizálás útján lehet megvalósítani úgy, hogy a személyes adatokhoz való jog ne sérüljön.

4.4. A 8/2013. (III. 1.) AB határozat

A 8/2013. (III.1.) AB határozat már csak érintőlegesen foglalkozik a nyilvánosság kérdéskörével. A határozatnak dolgozatomban témájában abból a szempontból van csak jelentősége, hogy rögzíti azt, hogy a bírósági tárgyalásokkal szemben a nyilvánosság elve nem érvényesül a büntetőeljárás nyomozati szakában, így ezáltal ebben a szakaszban történtek nehezebben rekonstruálhatóak.¹⁵³² Ez a megállapítás is azt mutatja, hogy a nyilvánosság elve garanciát jelent a terhelt számára, mivel a nyomozással ellentétben, a bírósági eljárás során nincs már olyan kiszolgáltatott helyzetben. Az AB hivatkozott az amerikai Legfelsőbb Bíróság által az *Escobedo v. Illinois* ügyben megfogalmazott elméletre, amely szerint „amikor a nyomozás egy olyan fázisba érkezik, amelynek célja már nem egy megoldatlan bűnügy feltárása, hanem a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható konkrét személy büntetőjogi felelősségre vonásának előkészítése, akkor az alkotmányos ellensúlyoknak azonnal működésbe kell lépniük.”¹⁵³³ A probléma megoldása kapcsán egyetértek Szabó Krisztiánnal (ugyan ő tanúvédelmi szempontból vizsgálta a kérdést, de úgy gondolom, hogy a terhelt vonatkozásában is irányadó lehet ez a megoldás). Véleménye szerint kamerákat kellene üzembe helyezni, így azzal, hogy videofelvétel

¹⁵³¹ 34/1994. (VI.24.) AB határozat.

¹⁵³² 8/2013. (III.1.) AB határozat.

¹⁵³³ 8/2013. (III. 1.) AB határozat

készül, egyértelműen megállapíthatóak lennének a történések, és a terhelt eljárási jogai sem szenvednének csorbát.¹⁵³⁴

A bemutatott határozatok alapján láthatjuk, hogy a nyilvánosság elvének tartalmát az Alkotmánybíróság tovább alakította, értelmezte. A bevezető részben feltettem azt a kérdést, hogy mennyiben követi az EJB gyakorlatát az Alkotmánybíróság, a válasz a vizsgált határozatok alapján úgy gondolom az, hogy az EJB által megállapítottakat egy minimum standardnek tekinti az Alkotmánybíróság, az EJB joggyakorlata által kialakított szabályoknál csak kedvezőbb feltételeket állapíthatnak meg a jogalkotó szervek, amelyek tekintettel a jogintézmény alapjogi jellegére, feltétlen érvényesülést kívánnak meg.

5. A NYILVÁNOSSÁG ELVÉNEK HATÁLYOS SZABÁLYOZÁSA

5.1. Fogalma, rendszerbeli helye

A nyilvánosság elve azt jelenti, hogy a bírósági tárgyalásokon főszabály szerint bárki részt vehet. Ami a rendszertani elhelyezést illeti, a nyilvánosság elve egy olyan működési alapelv, amelyet a hatályos Alaptörvény is tartalmaz a tisztességes eljárás keretén belül, valamint ahogy már az első fejezetben említettem, az Emberi Jogok Európai Egyezménye is deklarálja, emiatt pedig találónak tartom Kengyel Miklós szavait, még pedig, hogy a nyilvánosság „emberjogi színezetű” elv.¹⁵³⁵ Tóth Mihály az alapelveket az állam és a terhelt viszonya alapján kategorizálja, ezen megközelítés szerint a nyilvánosság az állam oldaláról megfogalmazott elv. Végül pedig különbség tehető aszerint, hogy az egész büntetőeljárásban vagy csak egyes szakaszokban érvényesül egy alapelv, e különbségtétel alapján a nyilvánosság természetesen kizárólag csak a bíróság eljárásában érvényesülő elv. „A nyilvánosság alapvetően a biztosíték szerepét tölti be a büntetőeljárásban, garancia a független és pártatlan ítékezés mellett arra, hogy a terhelt ne kerüljön hátrányos helyzetbe a hatóságokkal szemben.”¹⁵³⁶

A büntetőeljárási törvényből is kitűnik, hogy a nyilvánosság elve kizárólag a tárgyalási szakaszban érvényesül, mivel nem a törvény elején az *Alapvető rendelkezések* között került elhelyezésre, hanem a *Bírósági eljárás általános szabályai* című fejezetben. A Be. 237. § (1) bekezdése szerint: „A bíróság tárgyalása nyilvános.” A nyilvánosságnak alapvetően két fajtája különíthető el: az ún. *népnilvánosság*, amely teljes nyilvánosságot jelent, tehát bárki jelen lehet a tárgyaláson, és az *ügyfélnyilvánosság* (megtévesztő kicsit az elnevezés úgy vélem, mivel nem csak a vádló, vádlott, védő lehet jelen ebben az esetben, hanem ennél tágabb kör). A főszabály alól azonban vannak kivételek, amelyek két csoportra oszthatóak, egyrészt beszélhetünk a nyilvánosság korlátairól,

¹⁵³⁴ Szabó Krisztián: Javaslatok az új büntetőeljárási törvény tanúvédelmi szabályaihoz - <http://ujbtk.hu/dr-szabo-krisztian-javaslatok-az-uj-buntetoeljarasi-torveny-tanuvedelmi-szabalyaihoz/> (Utolsó letöltés: 2017.09.09.)

¹⁵³⁵ Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete , Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012. 49.o.

¹⁵³⁶ Fantoly Zsanett – Gács Anett Erzsébet: Eljárási büntetőjog, Statikus rész Iurisperitus Bt. , Szeged 2013. 82.o.

másként pedig a nyilvánosság kizárásáról, azaz a zárt tárgyalás esetköréről.

5.2. A nyilvánosság korlátozása

A nyilvánosság korlátozására két esetben kerülhet sor, az egyik a férőhely hiányára hivatkozással, amennyiben a tárgyalás szabályszerű lefolytatása, méltóságának, biztonságának megőrzése érdekében szükséges, helyszűke esetén meghatározhatja a tanács elnöke a hallgatóság létszámát. [Be. 237.§ (1) bek.] A másik eset pedig a hallgatóság életkorával függ össze, e szerint a 14. életévét be nem töltött személy a hallgatóság tagjaként nem vehet részt a tárgyaláson, míg a 14. életévét betöltött, de 18. életévét be nem töltött személyt a tanács elnöke a tárgyaláson a hallgatóság köréből kizárhatja. [Be. 237§ (2) bek.]

5.3. A nyilvánosság kizárása

A nyilvánosság kizárása, azaz zárt tárgyalás elrendelésére csak szűk körben van lehetőség, és csak törvényben meghatározott okok fennállta esetén. A nyilvánosság kizárható a tárgyalás egy részéről, vagy akár az egész tárgyalásról. A bíróság a zárt tárgyalást indokolt határozattal (pervezető végzéssel) rendelheti el, amelyet nyilvános tárgyaláson kell kihirdetni. Felvetődhet a kérdés, hogy mi a következménye, ha nem indokolt határozattal rendelik el a zárt tárgyalást. Ezzel kapcsolatban a Kúria **Bfv.I.1200/2016/6.** számú ügyben arra a megállapításra jutott, hogy a nyilvánosság kizárásáról rendelkező határozat indokolásának elmulasztása legfeljebb relatív eljárási szabálysértés lehet, amely önmagában nem von maga után feltétlen hatályon kívül helyezést. Az ügy alapját szolgáló tényállás szerint a vádlottak ellen zsarolás büntette miatt volt eljárás folyamatban, a Kúria elé az I. rendű terhelt védője által előterjesztett felülvizsgálati indítvány alapján került, amelyben sérelmezte, hogy a tárgyalásról a nyilvánosságot törvényes ok nélkül zárták ki. Az ügyben az elsőfokú bíróság a nyilvánosságot a tanúk kihallgatásának idejére zárta ki, egyebekben nyilvános tárgyalást tartott. A tanúk nyilvánosság kizárásával történő kihallgatását az indokolta, hogy egyrészt a tanúk jelezték, hogy a terheltek távollétében kívánnak vallomást tenni, valamint ami kifejezetten indokoltá tette a bíróság ezen döntését, hogy azokat a tárgyalásokat megelőzően, amelyen tanúk kihallgatására is sor került volna, „a tárgyalóterem előtt nagy számban jelentek meg olyan személyek, akik megjelenése, fizikai testalkata, viselkedése egyértelműen félelemkeltő volt, és akik nyilvánvalóan a terheltek társaságához tartoztak. A bíróság a közvetlenség elve alapján egyértelműen megállapította, hogy e személyek célja a tanúk befolyásolása, megfélemlítése volt.”¹⁵³⁷ Ezen felül még a sértett jelezte azt is, hogy a tárgyalást megelőzően kigyúrt, félelemkeltésre alkalmas személyek jelentek meg az üzemanyag-töltő állomás mellett (a sértett munkahelye). Mindezek alapján rendelte el a zárt tárgyalást a bíróság, illetve a tanúk épületen belüli elkülönítéséről is gondoskodott, mert megítélése szerint csak így lehetett biztosítani a tanúk védelmét, valamint a vallomásuk befolyásolástól mentes

¹⁵³⁷ Bfv.I.1200/2016/6.

megtétele. Eljárási hibát csak abban vétett a bíróság, hogy a Be. 237. § (3) bekezdésének rendelkezése ellenére nem indokolta a nyilvánosság kizárásáról szóló határozatát, de később ezt is orvosolta, mivel új határnapra idézte meg a tanúkat és ebben az esetben újra a nyilvánosság kizárásáról döntött, csak ekkor már indokolt határozattal. Egyetértek azon állásponttal, hogy feltétlen eljárási szabálysértést nem eredményezhet, a felülbíráló szervnek kell mérlegelnie, hogy milyen hatással volt ez a mulasztás az eljárás menetére. A Szegedi Ítéltábla is megállapította az eljárási szabálysértést, amikor az elsőfokú bíróság a tárgyalás egy részéről a nyilvánosságot kizárta, de ezt a döntését nem indokolta. Ugyanakkor az iratokból egyértelműen megállapítható volt, hogy ez minősített adat védelme érdekében történt, tehát a 373. § (1) bekezdés II. f) pontja nem állt fenn jelen esetben sem.¹⁵³⁸

A bíróság nyilvánosság kizárása tárgyában hozott határozata ellen nincs helye külön fellebbezésnek, a nyilvánosság indokolatlan kizárását maximum az ügydöntő határozattal szemben bejelentett fellebbezésben lehet sérelmezni. Ezt a rendelkezést abból a szempontból tartom sérelmesnek, hogy nincs önálló fellebbezési joga a sértettnek, illetve a tanúnak, ezáltal ők nem tudnak semmilyen jogorvoslattal élni, ha a nyilvános tárgyaláshoz fűződő joguk csorbát szenved, azonban azt is meg kell jegyezni, ha az eljárás során bármikor fellebbezni lehetne a nyilvánosság kizárása ellen, az a tárgyalások indokolatlan elhúzásához vezetne. Ennek következtében habár bizonyos mértékben sérül a sértett, illetve a tanú jogorvoslati joga, az eljárások elhúzásának megakadályozása érdekében indokoltnak tartom ezt a szabályt. Továbbá a kizárásról szóló határozat nem is mindig bírálható el az ügydöntő határozat ismerete nélkül. A zárt tárgyalást a bíróság *hivatalból* vagy *indítványra* rendeli el, indítványtételi joga pedig az ügyésznek, a vádlottnak, a védőnek, a sértettnek, illetőleg a tanúnak van. A Be. 237. § (3) bekezdése sorolja fel a zárt tárgyalás eseteit, ezek pedig: **(1)** erkölcsi ok, **(2)** az eljárásban résztvevő kiskorú védelme érdeke, **(3)** az eljárásban résztvevő személyek vagy a tanú védelme érdeke, **(4)** a minősített adat védelme. A kizárási okokkal kapcsolatban az **1/2007. BK vélemény** alapján a kizárás törvényes feltételeit körültekintően kell vizsgálnia mind a kizáró, mind a felülbíráló bíróságnak és irányadónak rendeli a Be. eljárási cselekményekre és a bizonyítás törvényességére vonatkozó rendelkezéseit, így például az emberi méltóságot, személyiségi jogok védelmét, tisztelben tartását.

A nyilvánosság erkölcsi okból történő kizárására tipikusan nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni bűncselekmények esetén kerül sor, azonban természetesen más érdekek védelme is szóba kerülhet e körben. Nem a Btk. XIX. fejezetéhez kapcsolódik, azonban a nyilvánosság erkölcsi okból történő kizárásával kapcsolatban született egy elvi bírósági határozat is (**EBH2000.190**), amely kimondja, hogy „nem alapozza meg a nyilvánosság erkölcsi okból történő kizárását önmagában az a tény, hogy a vádlott és a sértett között homoszexuális kapcsolat állt fenn, mivel az azonos neműek közti párkapcsolat előfordulása társadalmilag már tudomásul vett tény, amely – éppen ezért – a bírósági eljárásban sem pozitív, sem negatív diszkriminációt

¹⁵³⁸ Bf.II.151/2013/34.

nem eredményezhet.¹⁵³⁹ A tényállás szerint a vádlott és a sértett között homoszexuális kapcsolat állt fenn, amely során többször nézeteltérések alakultak ki köztük, amely volt, hogy tetlegességig fajult, és általában a sértett sérülésével végződött, mivel ő volt a gyengébb testalkatú. A vádlott a vádbeli időben más nővel is kapcsolatot létesített, de a sértettel sem szakított, ezt követően pedig a vádlott, az új barátnője és a sértett egy szórakozóhelyen találkoztak és közösen italoztak, majd a vádlott és a sértett között nézeteltérés és lökdösődés alakult ki, a vádlott pedig a sértettet 3-4 méter távolságból egy közeledő villamos elé lökte. A cselekmény következtében a sértett közvetett életveszélyes állapotba került, amelyet a szakszerű orvosi ellátás szüntetett meg. A Legfelsőbb Bíróság elé került az ügy fellebbezések folytán, amely megállapította, hogy az elsőfokú bíróság eljárási szabályt sértett, amikor a tárgyalásról a nyilvánosságot kizárta erkölcsi okból. A nyilvánosság kizárására azonban erkölcsi okból akkor kerülhet sor, „ha az ügyben előre láthatóan az általános erkölcsi felfogásra károsan ható, az erkölcsi szabályokkal ellentétes magatartás, viselkedés kerülne a nyilvánosság elé, ami sérthetné a köz-erkölcsöt, vagy az ügyben szereplő felek jó hírét, azonban az, hogy a sértett és a vádlott között homoszexuális kapcsolat állt fenn, ezt nem alapozza meg.”¹⁵⁴⁰

Az eljárásban résztvevő kiskorú védelme érdekében a nyilvánosság kizárása akkor indokolt, ha azt a kiskorú értelmi vagy érzelmi fejlődése megkívánja.¹⁵⁴¹

Az eljárásban résztvevő személyek vagy tanú védelme érdekében akkor van szükség a nyilvánosság kizárására, ha személyes biztonságuk ezt igényli.¹⁵⁴² Kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy ez az ok, amelyre hivatkozással a legtöbb esetben elrendelik a bíróságok a nyilvánosság kizárását. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a tárgyalás nyilvánosságának a kizárására és zárt tárgyalás elrendelésére sem formailag, sem ténylegesen nem került sor, ezért nem állapítható meg a Be. 373. §-a (1) bekezdésének II. f) pontja szerint abszolút hatályon kívül helyezési ok. **(BH 2012.30)** Az említett BH alapját adó ügyben a terhelteket rablás, illetve lopás bűntettében mondta ki bűnösnek az elsőfokú bíróság. A tényállás szerint a terheltek a vádbeli időszakban heti rendszerességgel, akár naponta többször jelentek meg lopási szándékkal a város egyik áruházában. Egyik alkalommal az áruházban biztonsági őrként dolgozó D. Zs. meg akarta akadályozni a lopást, de az I. rendű terhelt meggátolta, hogy a II. rendű terhelt után menjen, azzal, hogy odaállt elé és egyik kezét a sértett kabátja zsebébe tette és miközben a testük érintkezett, azt odanyomta a biztonsági őr hasához, közben fenyegetésképpen azt mondta a sértettnek, hogy „álljál le te köcsög, mert szétütlek”. Az I. rendű terhelt fellépése következtében a sértett felhagyott azzal a szándékkal, hogy megállítsa a II. rendű vádlottat. A tárgyalás előtt D. Zs. egy beadványban kérte a bíróságtól a vádlottak távollétében történő

¹⁵³⁹ EBH2000.190.

¹⁵⁴⁰ Uo.

¹⁵⁴¹ Belovics Ervin – Tóth Mihály: Büntető eljárásjog, HVG-ORAC, Budapest, 2013. 350.o.

¹⁵⁴² Debreceni Ítéltábla Bf.III.380/2007/15. – „A nyilvánosság kizárása a Be. rendelkezéseinek alkalmazásával a tanú védelme érdekében nem valósított meg eljárási szabálysértést, mivel ez volt az egyetlen olyan lehetőség, amely a szubjektív védelmet igénylő tanú vallomásának megismeréséhez, értékeléséhez vezetett.”

kihallgatását, hivatkozva a saját, illetve családja testi épségének védelmére. A bíróság a kihallgatás megkezdését megelőzően a Be. 292. § (2) bekezdésére hivatkozva, a vádlottakat felhívta a tárgyalóterem elhagyására, valamint a vádlottak hozzátartozóiból álló hallgatósággal szemben is ugyanígy járt el. D. Zs. kihallgatásakor az I. rendű vádlott védője a Be. 237. § (3) bekezdésének c) pontjára (tehát a tanú védelme érdekében esetre) hivatkozással a nyilvánosság kizárásáról szóló indokolt határozat meghozatalát indítványozta, azonban ezt az indítványt a bíróság elutasította. A bíróság álláspontja szerint a vádlottak tárgyalóteremből való eltávolítására D. Zs. kérelme miatt volt szükség, tekintettel, hogy tart a vádlottaktól, míg a hozzátartozók eltávolítását pedig biztonsági okok indokolták. D. Zs. kihallgatását követően a vádlottak és hozzátartozóik visszatérhettek a tárgyalóterembe, illetve a következő tárgyaláson D. Zs. vallomását ismertették, amelyre a vádlottak észrevételt tehetek. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a bíróság megalapozottan döntött úgy, hogy eltávolítja a vádlottakat a tárgyalóteremből D. Zs. kihallgatásának tartamára, azonban az eljárási jogszabályokat tévesen értelmezte a bíróság azzal, hogy a hallgatóság egy részét a nyilvánosság kizárására vonatkozó indokolt határozat nélkül távolította el a tárgyalóteremből, holott a Be. alapján ez kötelessége lett volna. Ugyanakkor azt is megállapította, hogy a tanú oldalán fennálló magánérdek meghaladja a nyilvánosság elvében megnyilvánuló közérdeket. A hallgatóságot ugyan eltávolították a tárgyalóteremből, de a sajtó képviselője jelen lehetett D. Zs. kihallgatásán, ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy ezzel sem sértett a bíróság eljárási szabályt, mivel alapvetően nem került sor a tárgyaláson a nyilvánosság kizárására. Az I. rendű terhelt védője felülvizsgálati indítvánnyal élt a nyilvánosság törvényes ok nélküli kizárására hivatkozással, miszerint sérült a terhelt nyilvános tárgyaláshoz való alapjoga, azonban a Legfelsőbb Bíróság – helyesen elutasította az indítványt – mivel az eljáró bíróság a 292. § (2) bekezdése alapján távolította el a terheltet a tárgyalásról és nem a 237. § (3) bekezdés c) pont alapján, így a Be 373. § (1) bekezdés II. f) pont szerinti abszolút hatályon kívül helyezési ok nem valósult meg.¹⁵⁴³

A Fővárosi Ítéltábla egy hasonló ügyben szintén nem állapított meg abszolút hatályon kívül helyezési okot, amikor a tanú kihallgatásának időtartamára a vádlottat és hozzátartozóit a bíróság eltávolította a tárgyalóteremből. A jegyzőkönyvben nem volt adat arra vonatkozóan, hogy a hozzátartozókon kívül részt vett-e más a tárgyaláson a hallgatóság tagjaként, illetve arra sem, hogy akár a vádlott, akár hozzátartozói sérelmezték volna eltávolításukat a tárgyalóteremből. Ugyanakkor az sem elhanyagolható tény, hogy a Be. 292. § (2) bekezdése arra ad felhatalmazást, hogy a vádlott távollétében hallgatható meg a tanú, és ez a szakasz nem jelenti azt, hogy a vádlott hozzátartozói sem lehetnek jelen. Az eljáró bíróságnak viszont lehetősége lett volna a Be 237. § (3) bekezdés c) pontja szerint a nyilvánosság kizárására, azonban ezzel nem élt, ezek alapján pedig fel sem merülhet a nyilvánosság törvényes ok hiányában történő kizárása. Továbbá a Fővárosi Ítéltábla azt is kiemelte, hogy a vádlott védője jelen volt a tanú kihallgatásán, és a vádlottal is ismertették a tanú vallomását, amelyre észrevételt tehetett, így nem sérült a

¹⁵⁴³ BH 2012. 30.

vádlott tisztességes eljáráshoz való joga.¹⁵⁴⁴

A zárt tárgyaláson az *ügyfélnyilvánosság* érvényesül. Emellett még jelen lehetnek a bíróság engedélye alapján az igazságszolgáltatással összefüggő feladatokat ellátó hivatalos személyek. A képviselő nélküli sértett, illetőleg a védő nélküli vádlott pedig indítványozhatja, hogy a tárgyalás helyszínén tartózkodó, általa megnevezett személy legyen jelen a tárgyaláson, viszont a tárgyaláson kihallgatandó személy kivételt képez ez alól. Továbbá, ha a nyilvánosságot minősített adat védelme végett zárták ki, ilyen indítvány nem terjeszthető elő. Ha az eljárás külföldi állampolgárságú vádlott ellen, vagy külföldi állampolgárságú sértett sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt indul, abban az esetben értesíteni kell a külföldi állampolgár államának konzuli tisztviselőjét, azzal, hogy a tárgyaláson részt vehet. [Be. 238. § (2) bekezdés] Az értesítés elmaradása eljárási szabálysértést jelent, de ez nem korlátozza olyan mértékben a vádlott jogait, hogy lényeges kihatással legyen az eljárásra, mivel a konzuli tisztviselő a Be. szerinti segítőnek minősülhet, akinek a tevékenysége lényegében csak lelki segítségnyújtásban, eljárási cselekményeknél való jelenlétben nyilvánulhat meg. (**BH 2005.278.**)

Amennyiben a bíróság elrendeli a zárt tárgyalást, figyelmezteti a résztvevőket, hogy az ott elhangzottakról nem adhatnak tájékoztatást, illetve szükség esetén a minősített adattal visszaélés büntetőjogi következményeire is figyelmezteti őket, ezt a figyelmeztetést pedig jegyzőkönyvben kell rögzíteni. [Be. 238. § (4) bekezdés]

Garanciális viszont az a szabály, hogy amennyiben a zárt tárgyalás oka megszűnt, azonnal nyilvánosan kell folytatni a tárgyalást, valamint a zárt tárgyaláson hozott határozatot minden esetben nyilvánosan kell kihirdetni. [Be. 239. § (2) bekezdés] Ezt a szabályt már az EJEB gyakorlatánál is láthattuk, hogy nagyon szigorúan kezelik, a nyilvános ítélethirdetés tehát semmi esetben sem maradhat el. (Így például: *Pretto v. Italy (Application no. 7984/77) Judgment of 11. July 1979.*, *Werner v. Austria (Application no. 21835/93) Judgment of 24. November 1997.*, *Szűcs v. Austria (Application no. 20602/92) Judgment of 24. November 1997.*) Az ítélet rendelkező részét teljes terjedelemben nyilvánosan kell kihirdetni, de az indokolás vonatkozásában csak azokat, amelyek nyilvánosságra hozatala nem sértené azon érdeket, amelynek védelmében elrendelték a zárt tárgyalást. (Be. 239. §) Arra is van példa a joggyakorlatban, hogy törvényesen elrendelte az elsőfokú bíróság a nyilvánosság kizárását, de ennek ellenére az ítéletet teljes terjedelmében nyilvánosan hirdette ki, a jogorvoslati fórum megállapította, hogy eljárási szabálysértés történt, de az ügy érdemére nem volt kihatással.¹⁵⁴⁵ Az **1/2007. BK vélemény** alapján azonban nem mellőzhető az indokolás azon részének az ismertetése sem, amely a zárt tárgyalásra okot adott, mivel csak így biztosítható a jogosultak jogorvoslati jogának tartalmi alapja. A BK vélemény szerint tehát az ítélethirdetést célszerűségi szempontból két részre kell osztani, és a nyilvánosságot ismétel-

¹⁵⁴⁴ 5.Bf.208/2011/11.

¹⁵⁴⁵ Bf.I.96/2015/31.

ten ki kell zárni a fentebb említett indokolási rész ismertetésekor. Ez a rendelkezés úgy gondolom elengedhetetlen ahhoz, hogy a jogorvoslathoz való jog megfelelően gyakorolható legyen, hiszen ez is egy alapvető jogosultság a nyilvánossághoz hasonlóan, és a gyakorlása csorbát szenvedne azáltal, ha a jogosultak nem ismernék teljes terjedelemben az ügydöntő határozat indokolását.

A nyilvánosság elvének a megsértéséről két esetben beszélhetünk. Az egyik, amikor törvényes ok hiányában zárják ki a nyilvánosságot, ez abszolút eljárási szabálysértésnek minősül, és az ítélet hatályon kívül helyezését [Be. 373. § (1) bek. II./f. pont], valamint az eljáró bíróság új eljárásra utasítását eredményezi. A másik, pedig, ha törvényben meghatározott kizárási ok ellenére nem rendelik el a nyilvánosság kizárását. A nyilvánosság törvényes ok nélküli kizárása azonban nem mindig eredményezett abszolút hatályon kívül helyezési okot, mivel a Be. e rendelkezését a 2006. évi. LI. törvény 162. § (3) bekezdése iktatta törvénybe 2006. július 1. napjától kezdődő hatállyal, előtte a törvényes ok nélkül elrendelt zárt tárgyalást csak relatív eljárási szabálysértésnek minősülhetett. A zárt tárgyalás elrendelése és a tanúknak a vádlott távollétében történő kihallgatása nem egymást kizáró eljárási szabályok, a Kúria álláspontja szerint a tárgyalás egészére is kizárható a nyilvánosság, és zárt tárgyalás keretében is indokolt lehet a tanú(k)nak a vádlott távollétében történő kihallgatása. **(BH 2012.2018)** A BH alapjául szolgáló eljárásban a terhelt védője nyújtott be felülvizsgálati indítványt, amelyben sérelmezte, hogy a zárt tárgyalás azon részét, amelyen az anonim tanúkat kihallgatta, valamint azon részét, amelyben a sértett az anonim tanúk vallomásaira észrevételeket tett, a bíróság a terhelt távollétében, tehát olyan személy távollétében tartotta meg, akinek a jelenléte a tárgyaláson kötelező volt, továbbá hivatkozott arra is a védő, hogy a bíróság eljárási szabályt sértett azzal, hogy két tárgyalási napról a nyilvánosságot indokolás nélküli határozattal zárta ki. A Legfőbb Ügyészség álláspontja szerint törvényesen történt a zárt tárgyalás elrendelése, mivel bírói mérlegelés tárgya az, hogy a zárt tárgyaláson kinek a jelenlétét engedi. Kifejtette azt is, hogy a terhelt ügyének jogerős elbírálásakor még nem tartalmazta a nyilvánosság törvényes ok nélküli kizárását a Be., mint feltétlen hatályon kívül helyezési okot. A Kúria álláspontja szerint „annak eldöntése, hogy indokolt-e a nyilvánosságot hivatalból kizárni, a vád tárgyának és a bizonyítás anyagának az ismeretében a bíróság mérlegelési jogkörébe, és a törvényességének megítélése pedig nem a védő, hanem a fellebbezési bíróság hatáskörébe tartozik. A jelen esetben pedig az eljárás tárgyát egy olyan rendőrségi akció keretében elkövetett emberölés képezte, amelyet a sértettek titkos információgyűjtés alapján és konspirált módon foganatosítottak a többszörös elfogatóparancs hatálya alatt álló terhelttel szemben.”¹⁵⁴⁶ Egy másik esetben egy büntetés-végrehajtási intézetben tartott tárgyalás miatt lett felülvizsgálati indítvány tárgya a nyilvánosság törvényes ok hiányában történő kizárása, de a Legfelsőbb Bíróság tekintettel arra, hogy az ügy alapját adó bírósági tárgyalásra és ítélethirdetésre 2006. január 30. napján került sor, a feltétlen hatályon kívül helye-

¹⁵⁴⁶ BH 2012.218.

zést eredményező szabály még nem volt alkalmazható, elutasította a felülvizsgálati indítványt.¹⁵⁴⁷

Az alapelv fontosságát az is mutatja továbbá, hogy a Be. 416. § (1) bekezdés c) pontja alapján a nyilvánosság megsértése alapot ad a felülvizsgálati eljárás kezdeményezésére is.

5.4. A nyilvánosság elvét érintő változások az új Büntető eljárási törvényben

A már elfogadott és 2018. július 1.-jén hatályba lépő új Be. (2017. évi XC. törvény) átalakította a tárgyalás nyilvánosságára vonatkozó hatályos szabályokat. A főszabály, illetve a nyilvánosság korlátozásának esetei nem változtak, viszont a zárt tárgyalás esetkörei bővültek, e mellett az indítványozók köre is megváltozott. A nyilvánosság kizárására továbbra is hivatalból, illetve indítványra kerülhet sor. Indítványozó az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, a vagyoni érdekelt, illetve az egyéb érdekelt lehet, így látható, hogy a tanú kikerült ebből a körből, de valójában az egyéb érdekelt fogalmi körébe tartozik.

A bíróság zárt tárgyalást rendelhet el a különleges bánásmódot igénylő személy védelme érdekében. A különleges bánásmód szabályait az új Be. a XIV. Fejezetben helyezte el. A javaslat-hoz fűzött indokolás szerint a cél az, hogy az eljáró szervek egy egységes szempontrendszeren alapuló induló döntést hozzanak, mikor felmerül az egyéniesítés szükségessége/lehetősége. Elsődlegesen a sértettet és a tanút (de ez persze nem azt jelenti, hogy a sértetten és a tanún kívül más eljárási résztvevők nem részesülhetnek különleges bánásmódban) nevezi meg az új Be., mint különleges bánásmódban részesülő személyek, amennyiben a 81.§ (1) bekezdésében felsorolt esetek valamelyike fennáll. Ezek az esetek általában azzal függnek össze, ha ezek a személyek az eljárási cselekményeken való részvételben akadályoztatva vannak. Különleges bánásmódot különösen megalapozó körülménynek minősíti a törvény például az életkort, a szellemi fizikai, egészségi állapotot, stb. (81.§(2)). A 82. § pedig olyan eseteket határoz meg, amikor az érintett személy külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személynek minősül. Így a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy, a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényben meghatározott fogyatékos személy, és az is, aki ilyennek minősülhet, illetve a nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje. Láthatjuk, hogy tulajdonképpen ez a kiemelés igazodik azokhoz a körülményekhez, amelyet a 81. §-ban már megfogalmazott a jogalkotó. A zárt tárgyalás másik új esete az egyéb védett adat érdekében történő kizárása a nyilvánosságnak. A védett adatot úgy határozza meg a törvény a 97. §-ban, hogy az törvény alapján védett titok és hivatás gyakorlásához kötött titok. A javaslathoz fűzött indokolás szerint különösen gazdasági bűncselekmények körében merülhetnek fel olyan adatok, amelyek nyilvánosságra kerülése nagy mértékben veszélyezteteti vagy sérti

¹⁵⁴⁷ Bfv.II.302/2007/7.

a büntetőeljárásban részt vevő valamely személy érdekeit (pl. üzleti titok).¹⁵⁴⁸ Az általános szabályok nem változtak, tehát továbbra is nyilvánosan kell kihirdetni a kizárásról rendelkező indokolt határozatot, és a zárt tárgyaláson hozott ítéletet is nyilvánosan kell kihirdetni. Lényeges változás történt azonban, mivel az új Be. visszahozta a 2006. előtti gyakorlatot azzal, hogy a nyilvánosság törvénysértő kizárásának esetét a jogalkotó kivette az abszolút hatályon kívül helyezési okok közül, s 2018. július 1.-től már csak akkor eredményez hatályon kívül helyezést, ha a jogorvoslati fórum lényeges eljárási szabálysértésnek minősíti [új Be. 609.§ (2) bekezdés c) pont]. Ezzel a módosítással nem tudok egyetérteni, tekintettel arra, hogy a nyilvánosság elve a terhelt tisztességes eljáráshoz való jogának egy fontos garanciája, ami feltétlen érvényesülést kíván az eljárás bírósági szakában, azzal hogy ez a szabály kikerült az abszolút hatályon kívül helyezési okokból egy alkotmányos alapjog érvényesíthetősége vált nehezebbé.

5.5. Az igazságügyi adatkezelésről és a bírósági tájékoztatásról szóló törvénytervezet

Az új büntetőeljárás törvény nyilvánosságot érintő szabályozásáról összességében megállapítható, hogy nem tette átláthatóbbá a jogintézményre vonatkozó szabályokat, pedig szükséges lett volna, tekintettel arra, hogy több különböző jogforrásban is találunk rá vonatkozó részletszabályokat, kissé kaotikussá teszik a helyzetet, tovább a jogbiztonság követelményének sem felel meg teljesen. Itt tennék említést egy hamvába halt kezdeményezésről. 2004-ben volt egy kezdeményezés, amely arra irányult, hogy az *igazságügyi adatkezelésről és a bírósági tájékoztatásról* egy egységes törvény szülessen, tekintettel arra, hogy a közérdekű adatok, a tárgyalás nyilvánossága és a személyes adatok védelme a mindennapokban gyakran szembekerül egymással. Az előzetes egyeztetéshez elkészült egy átfogó vitaanyag Harangozó Attila keze nyomán, de sajnálatos módon nem született meg a törvény, pedig nagy szükség lenne rá mind a mai napig. A vitaanyag az igazságügyi adat fogalmának meghatározására is törekedett, tárgyalta a beérkezett és a bíróságon keletkező adatok csoportosítását, az adatkezelés személyi feltételeit, illetve a bírósági tájékoztatás kérdését. Tekintettel a dolgozat témájára csak az utóbbira térek ki bővebben. A vitaanyag szerint „a nyilvánosságot a jogállamiság követelményének megfelelni képes működést garantáló, kiiktathatatlan kötelezettségnek kell tekinteni és az alkotmányos elvek teljes körű érvényesülése érdekében egységes sarkalatos nyilvánossági szabályokat kell alkotni.”¹⁵⁴⁹ Az igazságszolgáltatás nyilvánosságának egységes törvényi szintű szabályozásának szükségessége azért is kiemelkedően fontos, mivel az Alaptörvény, a Bszi., a Bjt., a Be., a Pp., a Ptk., az Info tv., illetve a Sajtó tv. néhol egymással ellentétes rendelkezéseket fogalmaz meg, ezen felül a sajtó és a nyilvánosság kapcsolatának kérdése is szabályozásra szorul. A vitaanyag emellett rögzíti, hogy olyan fontos kérdésekben kell állást foglalni, mint például,

¹⁵⁴⁸ Az új büntetőeljárás törvényéről szóló javaslatához fűzött indokolás 436-438. §-hoz

¹⁵⁴⁹ Az igazságügyi adatkezelésről és a bírósági tájékoztatásról szóló törvénytervezet előzetes egyeztetéséhez, Vitaanyag, Készítette: Harangozó Attila, OBH Kommunikációs Munkacsoport VI. rész 1. pont: <http://birosag.hu/nyilvanossag/az-igazsagugyi-adatkezelesrol-es-birosagi-tajekoztatasarol-szolo-torvenytervezet> (Utolsó letöltés: 2017.09.26.)

hogy miként választhatóak szét a személyes adatok, illetve a közérdekű adatok vagy, hogy érvényesülnek-e az egyes ágazati titokvédelmi (pl: orvosi titok) szabályok¹⁵⁵⁰ a bíróságok működése során.¹⁵⁵¹ A vitaanyag ezen kívül kiemelten fontos feladatnak minősítette, hogy érzékelhető különbséget kell tenni az ügyfél-, a tárgyalótermi, a sajtó-, és a társadalmi nyilvánosság között.¹⁵⁵² Véleményem szerint az igazságügyi adatkezelésről és a bírósági tájékoztatásról szóló szabályok egységes törvényben való rögzítése mind a mai napig indokolt lenne, így bízom abban, hogy a jövőben erre sor kerül, tekintettel arra, hogy jelenleg a témában jártas embereknek is nehéz eligazodni a témában.

6. TANÚVÉDELEM KONTRA FEGYVEREK EGYENLŐSÉGE / TERHELT KONFRONTÁCIÓHOZ VALÓ JOGA

Az előző fejezetben a nyilvánosság kizárásának lehetséges eseteinél már jeleztem, hogy az esetek többségében a Be 237. § (3) bekezdés c) pontjára hivatkozással rendelik el a bíróságok a zárt tárgyalást. Ugyanakkor felmerül a kérdés, amelyre előszeretettel hivatkoznak fellebbezések, illetve felülvizsgálati indítványok indokolásában a védők, hogy ez mennyiben sérti a terhelt tisztességes eljáráshoz, ezen belül is a fegyverek egyenlőségéhez, illetve konfrontációhoz való jogát. Jelen fejezetben vizsgálni fogom az EJEB esetjoga által kialakított gyakorlatot e téren, természetesen a teljesség igénye nélkül a dolgozat tartalmi kereteinek megfelelően, illetve kitérek az anonim tanúk problematikájára is, valamint az általam az eljárási résztvevők jogainak érvényesülése szempontjából leghatékonyabb jogintézményt, a tárgyalás tartása zártcélú távközlő hálózat útján vagy új Be. szerinti új nevén: telekommunikációs eszköz használata szabályainak átfogó bemutatására töreksem.

6.1. Az EJEB gyakorlata a tanú védelme kontra fegyverek egyenlősége terén

Az EJEB alapvető feladata, hogy egyensúlyt teremtsen a terhelt tisztességes eljáráshoz fűződő joga, illetve a tanúk és sértettek védelemhez való joga között. Az EJE 6. § (3) bekezdés d) pontja rögzíti a fegyverek egyenlőségét, azaz, hogy *„minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább arra – hogy kérdéseket intézzon vagy intéztessen a vád tanúihoz és kieszközölhesse a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják.”* A d) pont sajátossága, hogy kizárólag tanúkra vonatkozik,

¹⁵⁵⁰ A 4. fejezetben említett 58/1995. (IX.15.) AB határozatban is felmerült az orvosi titok körébe tartozó adatok megismerhetőségének kérdése a nyilvános tárgyalás kapcsán.

¹⁵⁵¹ Az igazságügyi adatkezelésről és a bírósági tájékoztatásról szóló törvénytervezet előzetes egyeztetéséhez, Vitaanyag, Készítette: Harangozó Attila, OBH Kommunikációs Munkacsoport VI. rész 5. pont: <http://birosag.hu/nyilvanosság/az-igazsagugyi-adatkezelesrol-es-birosagi-tajekoztatásrol-szolo-torvenytervezet> (Utolsó letöltés: 2017.09.26.)

¹⁵⁵² Uo.

illetve csak a terhelt hivatkozhat az Egyezmény sérelmére e pontra hivatkozással.¹⁵⁵³ A fegyverek egyenlősége pedig azt a követelményt foglalja magában, hogy a vád és a védelem eljárási eszközei, ha nem is azonosak, de legalább egyenlő erejűek legyenek.¹⁵⁵⁴ Azonban azt is hozzá kell tenni, hogy a Bíróság többször leszögezte, hogy azt kell vizsgálni, hogy a lefolytatott eljárás a maga egészét tekintve tisztességes volt-e.¹⁵⁵⁵ Fontos e mellett az is, hogy a terhelt konfrontációhoz való joga nem korlátlan, valamint természetesen nem hivatkozhat az sem e joga sérelmére, aki saját maga idézte elő ezt a helyzetet.¹⁵⁵⁶ Az EJEE azonban nem határozza meg, hogy az eljárás melyik szakaszában kell biztosítani a terheltnek, hogy a tanúkhöz kérdéseket intézhessen. Ezzel kapcsolatban az *Unterpertinger v. Austria*¹⁵⁵⁷ ügyben arra az álláspontra helyezkedett a Bíróság, hogy nem feltétlenül a bírósági eljárásban kell biztosítani tanúk kikérdezéséhez való jogot, hanem akár az előkészítő eljárás során is elegendő. A *Kostovski v. Hollandia*¹⁵⁵⁸ ügyben pedig azt is kimondta, hogy az sem egyezményesértő, ha a nyomozási szakasz során beszerzett tanúvallomásokot használják fel a bírósági tárgyaláson, feltéve, ha a védelem az eljárás bármely szakaszában egy méltányos lehetőséget kapott a tanú szavahihetőségének meggingatására. Összességében tehát az látszik, hogy a Bíróság nem teszi a tagállamok kötelezettségévé a nyilvános tárgyaláson történő kérdésfeltevés jogát a terhelő tanúkhöz, csupán azt várja el, hogy az eljárás valamely szakaszában kapjon lehetőséget a terhelt, hogy megbizonyosodhasson a terhelő tanúk szavahihetőségéről.

6.2. Az anonim tanúvallomások problematikája

Az EJEB gyakorlatában érvényesül azon jogelv, amely szerint a bűnösség megállapítása nem alapulhat kizárólag vagy döntő mértékben anonim tanúk vallomásán. A Bíróság elé kerülő esetek kapcsán két csoport képezhető, az egyik, amikor nem anonim tanúk vallomása alapján ítélték a terheltet, a másik, pedig amikor csak anonim tanúk vallomása alapján ítélték el a terheltet. Az első csoportba tulajdonképpen olyan személyek tartoznak, akiket ismert ugyan, de szavahihetőségüket nem volt lehetősége megkérdőjelezni, mivel meghallgatásukkor nem volt jelen.¹⁵⁵⁹ Az első csoport kapcsán az *Unterpertinger v. Austria*¹⁵⁶⁰ ügy jelentőségét emelném ki többek közt. Az indítványozót a felesége és mostohaanyja sérelmére elkövetett testi sértés miatt ítélték el, akik a nyomozási szakasz során terhelő vallomást tettek rá, de a tárgyalási szakaszban már megtagadták a vallomástételt. A tárgyaláson ugyan felolvasták a sértettek nyomozati szakaszban tett vallomását, de az EJEB elmarasztalta Ausztriát, mivel az indítványozó a nyomozás során sem

¹⁵⁵³ Grád András – Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve. HVG-ORAC Budapest 2011. 412-413.o. – Azonban a tanú fogalmát kiterjesztően értelmezik, mivel nem szükséges, hogy a nemzeti jog tanúnak minősítse, vagy például, hogy személyesen megjelenjen a bíróság előtt.

¹⁵⁵⁴ Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011. 235.o.

¹⁵⁵⁵ *Kostovski v. The Netherlands* (Application no. 11454/85) Judgment of 29 March 1990.

¹⁵⁵⁶ *Balliu v. Albania* (Application no. 74727/01) Judgment of 16. June 2005.

¹⁵⁵⁷ *Unterpertinger v. Austria* (Application no. 9120/80) Judgment of 24. November 1986.

¹⁵⁵⁸ *Kostovski v. The Netherlands* (Application no. 11454/85) Judgment of 29 March 1990.

¹⁵⁵⁹ Gácsi Anett Erzsébet: A fegyverek egyenlőségének elve az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában Kézirat, Szeged, 2017.

¹⁵⁶⁰ *Unterpertinger v. Austria* (Application no. 9120/80) Judgment of 24. November 1986.

tehetett fel kérdéseket, illetve a tárgyaláson sem, tekintettel arra, hogy megtagadták a vallomástételt. Egy hasonló ügyben, az *Asch v. Austria*¹⁵⁶¹ ügyben az EJEB viszont nem hozott elmarasztaló ítéletet, mivel a terhelt elítélése nem csak a sértett vallomásán alapult. A *Saidi v. France*¹⁵⁶², illetve a *Delta v. France*¹⁵⁶³ ügyben azonban megállapította az EJEB az egyezményesértéssel tekintettel arra, hogy az eljárás egyetlen szakában sem volt lehetősége a terheltnek a terhelő tanúk vallomásának megkérdőjelezésére. Ugyanakkor nem eredményez egyezményesértéssel, ha a bűnösséget megállapító ítéletet nem azoknak a tanúknak a vallomására alapozza a tagállami bíróság, akik kapcsán nem gyakorolhatta a terhelt a konfrontációhoz való jogát.¹⁵⁶⁴ A külföldön foganatosított tanúvallomásokkal kapcsolatos álláspontját fogalmazta meg az EJEB a *Solakov v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*¹⁵⁶⁵ ügyben, amelyben a kábítószer-kereskedelemmel vádolt panaszos ügyében vált szükségessé, hogy bizonyos tanúk kihallgatására az USA-ban kerüljön sor, mivel ott töltötték a szabadságvesztés büntetésüket. Jelen ügyben nem marasztalta el a tagállamot az EJEB, mivel a védőket értesítették, továbbá nem csak e tanúk vallomására alapították a marasztaló ítéletet.

Az esetek másik körét, ahogy már említettem azok képezik, amikor anonim tanúk vallomása alapján hoznak bűnösséget megállapító ítéletet. Az anonim tanúvallomások problematikája inkább a kontinentális tárgyalási modellt követő tagállamok sajátja, ahol a bűnüldözés hatékonyságát, a tanúk védelmét így látják csak megoldhatónak - szemben az angolszász tárgyalási modellt követő államokkal, ahol a közvetlenség elve csak kivételesen törhető át.¹⁵⁶⁶ Az anonim tanúk kapcsán a *Kostovski v. The Netherlands*¹⁵⁶⁷ ügyben fogalmazta meg az EJEB azt az alapvetést, hogy nem az anonim tanúk igénybevétele sérti a terhelt jogait, hanem az, ha az eljárás során egyáltalán nem kap lehetőséget arra, hogy kérdéseket tegyen fel nekik vagy szavahihe-tőségüket megkérdőjelezze. A *Windisch v. Austria*¹⁵⁶⁸ ügyben az EJEB szintén megállapította az egyezményesértéssel, mivel két anonim tanú vallomása alapján ítélték el a terheltet, akikhez kérdést egyáltalán nem intézhetett az eljárás során. Az *Isgro v. Italy*¹⁵⁶⁹ ügyben véleményem szerint egy kifejezetten érdekes álláspontra helyezkedett a Bíróság. Az indítványozó elmarasztaló ítéletét egy anonim tanú vizsgálóbíró előtt tett vallomására alapozták, de nem állapította meg az EJEB az egyezményesértéssel, mivel a kérdésfeltevés lehetősége elvileg adott volt. Ami miatt viszont mégis kiemelném, az az, hogy arra is hivatkozott az EJEB, hogy az védő távollétét ellensúlyozza, hogy az ügyész sem lehetett jelen, és az ügyésznek sem volt alkalma egyszer sem kikér-

¹⁵⁶¹ *Asch v. Austria* (Application no. 12398/86) Judgment of 26. April 1991.

¹⁵⁶² *Saidi v. France* (Application no. 14647/89) Judgment of 20. September 1993.

¹⁵⁶³ *Delta v. France* (Application no. 11444/85) Judgment of 19. December 1990.

¹⁵⁶⁴ *Kamasinski v. Austria* (Application no. 9783/82) Judgment of 19 December 1989.

¹⁵⁶⁵ *Solakov v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (Application no. 47023/99) Judgment of 25. January 2001.

¹⁵⁶⁶ Gácsi Anett Erzsébet: A fegyverek egyenlőségének elve az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában Kézirat, Szeged, 2017.

¹⁵⁶⁷ *Kostovski v. The Netherlands* (Application no. 11454/85) Judgment of 29 March 1990.

¹⁵⁶⁸ *Windisch v. Austria* (Application no. 12489/86) Judgment of 28 June 1993.

¹⁵⁶⁹ *Isgro v. Italy* (Application no. 11339/85) Judgment of 19 February 1991.

dezni a tanút. Az EJB álláspontja szerint tehát nem csak akkor valósul meg a fegyverek egyenlőségének elve, ha mindkét oldal jelen lehet egy eljárási cselekményen, hanem akkor is, ha egyik sem.¹⁵⁷⁰ A Bíróság *Isgro* ügyben megfogalmazott álláspontját nem tartom helyesnek, mivel a fegyverek egyenlősége azt is hivatott biztosítani, hogy a védelem oldalának hátrányos helyzetét ellensúlyozza, így az, hogy az ügyész sem gyakorolhatta az eljárási jogait nem ad felmentést arra, hogy a védelem konfrontációhoz való joga ilyen mértékben csorbát szenvedjen.

Az anonim tanúvallomások körében kiemelt szerepe van a rendőrségi tanúknak. A *Lüdi v. Switzerland*¹⁵⁷¹ ügyben a kábítószer-kereskedelemmel vádolt panaszost döntően egy anonim rendőrségi ügynökök vallomása alapján ítélték el. Az EJB megállapította az egyezményesérelmet, mivel a svájci bíróság eljárhatott volna úgy is az ügyben, hogy a rendőrségi ügynökök anonimitását megőrizték, de egyben a védelem jogait is biztosítják.

A *Van Mechelen and Others v. The Netherlands*¹⁵⁷² ügyben a Lüdi üggyhöz hasonlóan megállapította az EJB az egyezményesérelmet, mivel a kérelmezőket olyan anonim rendőrtanúk vallomása alapján ítélték el, akiket a védelem távollétében hallgattak ki. Az ügynek a magyar zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatás intézménye miatt is tanúsítok különös figyelmet. Az anonim tanúkat a vizsgálóbíró irodájába idézték meg, míg a vád és a védelem képviselői egy elkülönített helyiségben voltak, és a két helyszín közt az összeköttetést akusztikai berendezés biztosította.¹⁵⁷³ Az EJB az egyezményesértést arra alapozta, hogy a védelem közvetlen kérdések feltétele esetén nem vizsgálhatta meg az anonim tanúk reakcióját, ezáltal nem is győződhetett meg szavahihetőségükről. Úgy vélem hasonló az eset ahhoz, amikor írásban tehet fel kérdéseket a védelem, és majd a tanú írásban adott válaszát kapja meg, így ebben az esetben sem biztosított a közvetlenség. A megoldást a hasonló esetekben egy élő videókapcsolat jelentené, amely megteremtené a közvetlenséget.

Összességében az anonim tanúvallomások kapcsán megállapítható, hogy a részben vagy egészben anonim tanúvallomásokra alapozott ítéleteket általánosságban egyezményesértőnek találja a Bíróság, feltéve, ha a védelem nem gyakorolhatta a konfrontációhoz való jogát. A konfrontáció jogát az egyes tagállamok tipikusan a szervezett bűnözés elleni küzdelemre hivatkozással (tipikusan kábítószer-kereskedelemmel kapcsolatos ügyek, így *Lüdi v. Switzerland* vagy *Saidi v. France*), a tanú(k) személyes biztonságára (pl.: *Kostovski v. Austria*), szexuális bűncselekmények áldozataira hivatkozással (pl.: *P.S. v. Germany* vagy *Bocos-Cuesta v. The Netherlands*) vagy hozzátartozók védelme érdekében (pl.: *Unterpertinger v. Austria*) korlátozzák, de előfordulhatnak perökonómiai célok (pl.: *Isgro v. Italy*) is hivatkozási alapként. A konfrontáció joga viszont kizárólag abban az esetben korlátozható, ha a tanú jogainak a sérelme a konkrét üggyel

¹⁵⁷⁰ Szabó Krisztián: *Tanúvédelem a magyar büntetőeljárásban HVG-ORAC*, Budapest, 2012. 182.o.

¹⁵⁷¹ *Lüdi v. Switzerland* (Application no. 12433/86) Judgment of 15 June 1992.

¹⁵⁷² *Van Mechelen and Others v. The Netherlands* (Application no. 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93) Judgment of 30 October 1997.

¹⁵⁷³ Uo.

összefüggésben valószínűsíthető,¹⁵⁷⁴ valamint, hogy „azokat a nehézségeket, amelyeket a konfrontációhoz való jog korlátozása okoz a védelemnek, az igazságszolgáltatásnak megfelelő eszközökkel kell ellensúlyoznia.”¹⁵⁷⁵

7. TÁRGYALÁS TARTÁSA ZÁRTCÉLÚ TÁVKÖZLŐ HÁLÓZAT ÚTJÁN

7.1. A hatályos szabályok

Az előző fejezetek alapján látható, hogy mind az EJEB, mind a magyar bíróságok joggyakorlata szigorúan veszi a terhelt nyilvános tárgyaláshoz, illetve konfrontációhoz való jogát. Azonban nehéz olyan köztes megoldást találni, amely kedvez a védelem oldalának, valamint a tanúk, sértettek védelmét is megfelelően tudja biztosítani. Álláspontom szerint a zártcélú távközlő hálózat az a jogintézmény, amely mindkét oldal igényeinek meg tud felelni, amennyiben a tagállamok szélesebb körben alkalmazzák, elkerülnék az EJEB általi elmarasztalásokat is. A legnagyobb nehézséget úgy gondolom, az anyagi feltételek megteremtése jelenti hazánkban. A fejezetben bemutatom a zártcélú távközlő hálózat jogszabályai alapjait elsődlegesen, majd kitérek a részletes szabályokra, hivatkozva a bírói gyakorlatra. Végül pedig kifejezetten fontosnak tartom, hogy az új Büntetőeljárás törvény szabályait is vizsgálat alá vegyem, mivel jelentős átalakulást eredményezett a jogintézmény szempontjából.

Mielőtt rátérnék a magyar szabályozásra, érdemes kitérni az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az *R (97) 13. számú ajánlására, a tanúk megfélemlítése és a védelemhez való jogról* bizonyos rendelkezéseire. Az Ajánlás a szervezett bűnözéssel szembeni intézkedések körében említi a védelem lehetőségét, hogy audiovizuális felvételt készítsen az előzetes kihallgatás során a tanú által tett nyilatkozatokról (III. rész 9. pontja). Kitér a családon belüli bűncselekményekre, a IV. rész 27. pontja tartalmazza, hogy a nyomozás során tett tanúvallomást ajánlott videofelvételen rögzíteni a hasonló bűncselekményekben, ezáltal is elkerülhető a szembesítés, ami szükségtelen lelki sérelmeket okozna a sértettnek. A nemzetközi együttműködésről szóló fejezetben (V. rész) perökonómia szempontok indokolják a telekommunikációs eszközök alkalmazását (videokonferencia az Ajánlás megfogalmazásában), de kiemelt figyelmet kell fordítani a védelem jogainak tiszteletben tartására. Az Ajánlás indokolásában találunk még olyan részletező szabályokat, amelyeket érdemes megfogadni az egyes tagállamoknak a telekommunikációs eszközök alkalmazásával kapcsolatos szabályok kialakításánál. A tanú személyazonosságának bármilyen módon történő eltitkolását a védelem jogaival összeegyeztethetetlennek minősíti, ugyanakkor azt elismeri, hogy ha a szervezett bűnözés területén súlyos cselekményről van szó és a tanú élete vagy szabadsága veszélyben van, akkor a terhelt e joga korlátozható, de fontos, hogy

¹⁵⁷⁴ Gácsi Anett Erzsébet: A fegyverek egyenlőségének elve az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában Kézirat, Szeged, 2017., valamint ASWORTH, Andrew: *Human Rights, Serious Crime and Criminal Procedure*. Sweet & Maxwell, London, 2002. 77-78.; valamint Krsaniki v. the Czech Republic (Application no. 51277/99), Judgment of 28 February 2006.

¹⁵⁷⁵ *Doorson v. The Netherlands* (Application no. 20524/92) Judgment of 26. March 1996.

egyensúly jöjjön létre a védelem és a tanú jogai, valamint az állam igazságszolgáltatási feladatai között. Az előző fejezetben már említett anonim tanúk kérdéskörével is foglalkozik az Ajánlás, ennek kapcsán szintén felajánlja az audiovizuális eszközök alkalmazását. Külön kategóriaként foglalkozik – véleményem szerint helyesen – a gyermekekkel. A gyermekeket „különösen sérülékenynek” minősíti és kifejezetten javasolja a vonatkozásban az audiovizuális eszközök alkalmazását.¹⁵⁷⁶ Az Ajánlás alapján fontos, hogy a gyermekek vonatkozásában törekedjenek az egyszeri kihallgatásra, mivel a megismételt meghallgatásokkal a gyermekek indokolatlan stressznek vannak kitéve.¹⁵⁷⁷ Egy ennél is jobb megoldás véleményem szerint az, ahogy az Ajánlás is nevesíti, hogy bizonyos országokban (pl: Olaszország) a 14. év alatti tanúk kihallgatása video segítségével zajlik, speciális kihallgató személyzet segítségével, rejtett mikrofonok útján. Ezt az utóbbi megoldást azért is tartom kiemelkedően jónak, mivel ezzel a gyermeket megkímélik az eljárással okozott sérelmekről, továbbá amennyiben videóra rögzítik a vallomását, a terhelt tisztességes eljáráshoz való joga sem sérül. Említés szintjén tartom még érdemesnek szólni az Európai Unió Tanácsának 1995. november 23. napján kelt *A szervezett bűnözés elleni küzdelem során a tanúk védelméről szóló 95/C/327/04. számú állásfoglalásról*, amely A/8. pontja is fontosnak tartja, hogy a tagállamok tegyenek meg minden lépést e tanúvédelmi eszköz elterjedése érdekében.

A zártcélú távközlő hálózat útján történő tárgyalás tartásának lehetőségét hazánkban a 2002. évi I. törvény 146. §-a iktatta be a 2003. július 1. napjától hatályba lépett Be. szabályai közé. A jogintézménynek nemcsak perökonómiai és biztonsági, hanem fontos tanúvédelmi jelentősége is van.¹⁵⁷⁸ A működésének alapjait az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény 1. § (2) bekezdése teremtette meg, a részletszabályokat pedig mind a Be., mind a tárgyalás zártcélú távközlő hálózat útján történő megtartásáról szóló 22/2003. (VI. 25.) IM rendelet tartalmazza. A jogintézményt azért is tartom kifejezett hatékonynak, mivel az alkalmazása egyik processzuális alapvetet, így a nyilvánosságot, közvetlenséget, szóbeliséget sem sérti. A zártcélú távközlő hálózat, szemben magával a nyilvánossággal egy kifejezetten részletes és összefüggő szabályozással rendelkezik. Azonban egyet tudok érteni Szabó Krisztiánnal, véleménye szerint jogbiztonsági problémát az vet fel a jogintézmény kapcsán, hogy a fogalmi meghatározását nem találjuk meg sem a büntetőeljárás törvényben, sem pedig a részletszabályokat tartalmazó IM rendeletben. Egyedül a 2006. évi 1. számú, *a bírósági eljárási cselekmények kép- és hangfelvételére, továbbítására, valamint kezelésére szolgáló rendszer igénybevételének és használatának szabályairól* szóló OIT szabályzat tartalmazza a fogalmát, amely szerint **bírósági tárgyalótermi kép- és hangfelvevő, valamint továbbító (mobil) készlet, illetve alrendszer: az 1. § a.) pontjában hivatkozott jogszabályokban előírt feltételeknek megfelelő helyiségekben a tárgyalás, más eljárási cselek-**

¹⁵⁷⁶ Például Ausztriában korlátozva van, hogy kik vehetnek részt a 14 évesnél nem idősebb tanúk kihallgatásán, de az ügyész, a vádlott, a védő audiovizuális eszköz útján követheti a tárgyalást.

¹⁵⁷⁷ E probléma megoldására például az Egyesült Királyságban, Hollandiában vagy a skandináv országokban speciálisan felszerelt termék állnak rendelkezésre a fiatalkorúak kihallgatására.

¹⁵⁷⁸ Kertész Imre: A még különösebben védett tanú, *Belügyi Szemle*, 2001. 11. szám. 31.o.

mény (a továbbiakban: tárgyalás) időtartamára átmenetileg elhelyezett, kép- és hangfelvételek digitálisan történő rögzítésére, elektronikus továbbítására, visszajátszására, a képfelvételeken a pontos idő feltüntetésére, kép- és hangfelvételek torzítására szolgál.¹⁵⁷⁹ A zártcélú távközlő hálózat megjelenik az Alkotmánybíróság 21/2014. (VII. 15.) számú határozatában is, a tanácsülés intézményének vonatkozásában emeli ki, hogy a döntési forma nem csak akkor felel meg a társasbíráskodás elvének és a tisztességes eljáráshoz való jog követelményének, ha a tanács tagjai fizikailag is jelen vannak a tanácsülésen. Elismeri az AB, hogy vannak olyan eljárási cselekmények, amik zártcélú távközlő hálózat útján is fogantatosíthatóak, de kiemeli, hogy a döntés meghozatalakor az eljáró tanács tagjainak személyes jelenléte kötelező, és ez a jelenlét még zártcélú távközlő hálózat útján sem mellőzhető. Ennek a büntetőeljárás törvény teljes mértékben megfelel, mivel a zártcélú távközlő hálózat útján a tanú vagy a vádlott kihallgatására van lehetőség kizárólag (az új Be. ezeket az eseteket bővíti, a 6.2. pontban részletesen kitérek).

A jogintézményre vonatkozó szabályokat a Be. 244./A. - 244/D. §-ban találhatjuk meg. Zártcélú távközlő hálózat útján, mint már említettem a tanú, illetve kivételes esetben a vádlott kihallgatását lehet fogantatosítani. A Be. taxatív felsorolja az eseteit, így a 244./A. § (2) bekezdése szerint a tanács elnöke zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását rendelheti el:

- a) a tizennegyedik életévét be nem töltött tanúnak,
- b) annak a tanúnak, akinek sérelmére az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények (*Btk. XV. Fejezet*), a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (*Btk. XIX. Fejezet*) vagy a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények (*Btk. XX. Fejezet*) körébe tartozó vagy más, személy elleni erőszakos bűncselekményt követtek el,
- c) a különleges bánásmódot igénylő sértettnek,
- d) annak a tanúnak, akinek a tárgyaláson való megjelenése egészségi állapotára vagy más körülményre tekintettel aránytalan nehézséggel járna,
- e) annak a tanúnak vagy vádlottnak, aki jogszabályban meghatározott tanúvédelmi programban vesz részt, vagy a védelme ezt egyébként indokoltá teszi,
- f) annak a fogva lévő vádlottnak vagy tanúnak, akinek a tárgyaláson való megjelenése a közbiztonság veszélyeztetésével járna.

Az első négy lehetőség (a)pont- d)pont) alapvetően a tanú kímélete szempontjából fontos, míg az ötödik és hatodik feltétel (e)pont-f) pont) a tanú védelmét szolgálja. Az a) pontos esetkört a

¹⁵⁷⁹ 2006. évi 1. számú, a bírósági eljárási cselekmények kép- és hangfelvételére, továbbítására, valamint kezelésére szolgáló rendszer igénybevételének és használatának szabályairól szóló OIT szabályzat 2. § (1) bekezdés: http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/sz_2006_1.pdf (Utolsó letöltés 2017. 09.23.)

kiskorú tanú védelmére hozta létre a jogalkotó, ez azt a célt szolgálja leginkább, hogy a nyilvános tárgyalás káros hatásai miatt ne szenvedjen sérelmet a kiskorú.¹⁵⁸⁰ Az a) ponttal kapcsolatban kiemelném a **68/2008-as BK véleményt**, amely a 14. életévét be nem töltött személy kihallgatásának lehetőségével foglalkozik. A BK vélemény szerint, mivel a Be. nem biztosítja a 14. életévét be nem töltött tanú bírósági szakban való kihallgatását, így erre kiküldött vagy megkezesített bíróság, illetve zártcélú távközlő hálózat útján van lehetőség. „A törvény nem a perbíró személyével való közvetlen találkozástól zárja el a 14. életévét be nem töltött személyt, hanem a perbíró által tartott tárgyalás közvetlenségétől, illetőleg az azon részt vevő más személyekkel való közvetlen találkozástól.”¹⁵⁸¹

Ezzel szemben a b) pontos esetkör pedig csak sértett-tanúkra vonatkozik, amennyiben a meghatározott (tipikusan erőszakos) bűncselekményi kategóriák valamelyikét elkövették terhükre. A c) pontos esetkört valószínűsíthetően azért hozta létre a jogalkotó, egyetértve Kádár Hunorral, mivel az a) és a b) pont hiányosnak bizonyult, mivel felmerülhetett a kérdés abban az esetben, hogy mi alapján rendelhető el a zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatása egy olyan 14. év feletti személynek, aki ellen nem a b) pont alá tartozó bűncselekmények valamelyikét követték el, de mégis indokolt mellőzni a terhelttel való közvetlen konfrontálódását. A d) pontos esetkör a tanú egészségi, fizikai állapotával függ össze, amennyiben emiatt nem tud megjelenni a tárgyaláson.¹⁵⁸² Az e) pont a fenyegetett tanúk és vádlottak védelmét hivatott szolgálni, ebben az esetben leginkább perökonómiai célok indokolják a zártcélú távközlő hálózat alkalmazásának elrendelését. Az f) pont pedig közbiztonsági szempontokat vesz figyelembe, azok az esetek tartoznak ide, mikor tipikusan a vádlott (de tanú is lehet) börtönben van, de a tárgyaláson történő megjelenése olyan biztonsági kockázatokkal járna, amelyek miatt célszerű a börtönben lefolytatni a kihallgatását.

A zártcélú távközlő hálózat elrendelésének indítványozására az ügyész, a vádlott, a védő, a tanú, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, a kiskorú tanú gondozója vagy törvényes képviselője jogosult, illetve lehetőség van arra is, hogy a tanács elnöke hivatalból rendelje el a jogintézmény alkalmazását. Az indítvány tartalmára nézve nem ad szabályozást a Be., Szabó Krisztiánnal tudok egyetérteni e kérdés kapcsán, amely szerint a feltételek fennállását az utolsó három esetben elég valószínűsíteni, míg az első három esetben a feltételeknek objektíven kell megvalósulniuk.¹⁵⁸³ A zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatást a tanács elnöke indokolt végzéssel rendeli el, amely ellen nincs helye önálló fellebbezésnek, csak az ügydöntő határozatban

¹⁵⁸⁰ A B.78/2012/34. , illetve a B.134/2009/40. határozatokban is kiemelték a bíróságok, hogy kiskorú védelme érdekében irányadó lehet a tárgyalás zártcélú távközlő hálózat útján történő megtartása.

¹⁵⁸¹ 68/2008. BK vélemény

¹⁵⁸² A német szabályozásban is megjelenik hasonló lehetőség, az *StPo. 251. (2) bekezdése és 255.a) bekezdése* szerint audiovizuális eszközök alkalmazhatóak, tehát a tanú korábbi videóra vett vallomása lejátszható, a tanú „betegsége, gyengesége, vagy elháríthatatlan akadályoztatása esetén”:

http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p1679 (Utolsó letöltés: 2017.09.23.)

¹⁵⁸³ Szabó Krisztián: Tanúvédelem a magyar büntetőeljárásban, HVG-ORAC, Budapest, 2012. 101.o.

lehet sérelmezni. Fontos szabály, hogy ezt a végzést öt nappal a tárgyalás határnapja előtt közölni kell az ügyésszel, a vádlottal, a védővel, a kihallgatandó tanúval, az érdekében eljáró ügyvéddel, a kiskorú tanú esetén pedig a törvényes képviselővel vagy gondozó személlyel, illetve abban az esetben, ha a kihallgatandó személy fogva van, akkor a fogva tartást végrehajtó intézettel. Amennyiben a zártcélú távközlő használat alkalmazását elrendeli a tanács elnöke, akkor a szolgálati út betartásával jelzi az igényt az OIT hivatalánál (mivel a kihallgatást biztosító eszközök az OIT Hivatal tulajdonában vannak), amely tájékoztatja az igény teljesíthetőségéről és a várható költségekről. Ezt követően a bíróságnak nyilatkoznia kell, hogy e feltételek vonatkozásában is fenntartja-e a kérelmét, és majd csak ezt követően döntenek a végleges alkalmazásáról.¹⁵⁸⁴ Úgy gondolom ez a megoldás nem túl szerencsés, egyrészt azért sem, ahogy Szabó Krisztián megfogalmazta, hogy a tanú védelmét nem lehet anyagi szempontoktól függővé tenni,¹⁵⁸⁵ másrészt pedig azért sem tartom helyesnek, mivel ez kifejezetten meghosszabbítja az eljárás időtartamát, így az „időkímélő” jellegéből sokat veszít a jogintézmény.

A 244./B. § tartalmazza a lebonyolítás általános szabályait. A kihallgatandó tanút vagy vádlottat elkülönített helyiségben kell elhelyezni. A Be. meghatározza azt is, hogy kik lehetnek jelen a kihallgatandó személyen kívül ebben az elkülönített helyiségben. Tanú esetén az érdekében eljáró ügyvéd, kiskorú tanú esetén törvényes képviselője vagy gondozója, illetve szükség esetén szakértő, tolmács, valamint a zártcélú távközlő hálózat működését biztosító személyzet lehet jelen. A vádlott kihallgatása esetén a védője mind a tárgyalás helyszínén, mind az elkülönített helyiségben jelen lehet. Az eljárási törvény rögzíti azt is, hogy az elkülönített helyiségben egy hivatásos bírónak jelen kell lennie. A tárgyalás menete pedig úgy zajlik, hogy először számbaveszi a tárgyalás helyszínén jelen lévőket, majd a tanács elnökének felhívására az elkülönített helyiségben tartózkodó bíró állapítja meg az itt lévők személyazonosságát, illetve két fontos dolgot is igazolnia kell, még pedig egyrészt azt, hogy az elkülönített helyiségben illetéktelen személy nem tartózkodik, továbbá, hogy a tanú, illetve a vádlott nincs korlátozva eljárási jogainak gyakorlásában. Ezt követően a tanács elnöke tájékoztatja a kihallgatott tanút/vádlottat, hogy kihallgatására zártcélú távközlő hálózat útján kerül sor. A 244./C. § (1) bekezdése tartalmaz egy nagyon fontos szabályt, amelynek feltétlenül érvényesülnie kell: mégpedig, hogy a büntetőeljárásban résztvevők gyakorolni tudják az őket megillető kérdezési, észrevételezési, indítványtételi és egyéb eljárási jogukat. Ez alól csak egy kivétel van, amelyet ugyanezen szakasz (4) bekezdésében szabályoz a törvény, amely szerint a tizennegyedik életévét be nem töltött tanúhoz kizárólag a tanács elnöke intézhet kérdéseket, a tanács tagjai, az ügyész, a vádlott, a védő és a sértett csak kérdések feltevését indítványozhatják. Ezen felül, hogy a kiskorú ne szenvedjen sérelmét, csak a tanács elnökét láthatja és hallhatja (kivéve a szembesítés esetét). Amennyiben nem kiskorúról van szó, mindkét oldalról biztosítani kell, hogy láthassák, illetve hallhassák egymást. A vádlott vonatkozásában pedig amennyiben a védője nem az elkülönített helyiségben tartózkodik, biztosítani kell az elkülönített helyiség és a tárgyalás helyszíne között

¹⁵⁸⁴ Uo. 102.o.

¹⁵⁸⁵ Uo. 102.o.

a telefonkapcsolatot. A zártcélú távközlő hálózat abból a szempontból is szerencsésnek bizonyul és nagy mértékben biztosítja a tanú védelemhez való jogát, mivel a tanú személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságai a közvetítés során technikai úton torzíthatóak. Ez felveti a terhelt konfrontációhoz való jogának a sérelmét, de úgy gondolom, hogy azokban az esetekben, amikor a tanú élete, szabadsága veszélyben van, ez a megoldás nélkülözhetetlen.

Az elkülönített helyiségben lévő bíró külön jegyzőkönyvet készít a zártcélú távközlő hálózat útján történt kihallgatás lefolytatásának körülményeiről, ebben pedig fel kell tüntetni a jelenlévő személyeket. Kép- és hangfelvételt kell készíteni mind a tárgyalás helyszínén, mind az elkülönített helyiségben lefolytatott eseményekről, és ezt az iratokhoz kell csatolni.¹⁵⁸⁶ A Szegedi Ítéltábla így megállapította, hogy az első fokon eljáró bíróság eljárási szabályt sértett azáltal, hogy bizonyos tanúkat úgy hallgatott ki, hogy ezen tanúk elkülönített helyiségben voltak kihallgatásuk alkalmával, őket sem a tanács elnöke, sem a tanács tagjai, sem pedig a tárgyalóteremben tartózkodó egyéb személyek nem láthattak, és a kihallgatásuk kizárólag mikrofon segítségével történt. Jelen esetben az elsőfokú bíróság a zártcélú távközlő hálózat alkalmazására vonatkozó egyetlen garanciális szabályt sem tartotta meg (nem készült jegyzőkönyv sem az elkülönített helyszínén kihallgatott személyek vallomásáról, nem volt jelen az elkülönített helyiségben a bíróság egy tagja, illetve nem is láthatták az elkülönített helyiségben lévőket a tárgyaláson résztvevők, stb.), így megállapította az ítéltábla, hogy aggálytalanul nem lehet meggyőződni arról, hogy kik voltak jelen az elkülönített helyiségben, vagy az, hogy befolyásmentesen történt-e a vallomástétel. Ezeket az eljárási szabálysértéseket az eljárási résztvevők eljárási jogainak olyan lényeges korlátozásaként értékelte a fellebbviteli fórum, ami alapján ezeket a bizonyítékokat a bizonyítási eszközök köréből kirekesztette.¹⁵⁸⁷

A zártcélú távközlő hálózat alkalmazása teljes mértékben megfelel a tisztességes eljárás követelményének, így a fegyveregyenlőség elvének. Mindezt alátámasztja, hogy a terhelt láthatja, hallhatja az elkülönített helyiségben kihallgatott tanút (maximum tanúvédelmi szempontból a hangjának, arcképének torzítása rendelhető el, de a tanú védelemhez fűződő joga ezen esetben előnyt élvez mindenképpen), megilleti az indítványtételi jog, gyakorolhatja a konfrontációhoz való jogát a közvetlen kérdésfeltevés lehetőségével, jelen lehet az eljárási cselekményen (tekintettel arra, hogy öt nappal korábban értesíteni kell), illetve a közvetlen telefonkapcsolat lehetősége a védőjével szintén biztosítja, hogy eljárási jogai egyáltalán ne szenvedjenek sérelmet.

¹⁵⁸⁶ A 2.Bf.233/2015/32. ügyben a fellebbviteli főügyészség sérelmezte, hogy a zártcélú távközlő hálózat alkalmazásáról kép- és hangfelvétel nem lett csatolva az iratokhoz, de az első fokon eljáró Fővárosi Törvényszék a Fővárosi Ítéltábla megkeresésére reagálva azzal a „védekezéssel” élt, hogy a külföldön élő osztrák állampolgárságú tanú kihallgatásának jogalapját nem a Be. 244./A.§ szolgáltatta, hanem az Európai Unió tagállamaival folytatott Bűnügyi Együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. tv. 36. § d) pontja és 55. §-a, amely nem írja elő a felvétel készítését, és a törvény nem utal vissza e körbe a Be. vonatkozó rendelkezéseinek alkalmazására.

¹⁵⁸⁷ Szegedi Ítéltábla Bf.II.461/2012/13.

7.2. Telekommunikációs eszköz használata – avagy az új Be. szabályai

A Javaslatához fűzött indokolás szerint a telekommunikációs eszköz célja a büntetőeljárás gyorsításának elősegítése, a jelenleg szűk körben alkalmazott zártcélú távközlő hálózat alkalmazási körének kiterjesztése.¹⁵⁸⁸ Az elnevezésbeli változást megítélésem szerint az is indokolta, hogy a telekommunikációs eszköz használatára két formában kerülhet sor: a főszabály a kép-és hangfelvételt biztosító eszköz, de lehetőség van kizárólag hangkapcsolatot teremtő eszköz használatára is. Három jelentős változást hozott az új intézményrendszer, az első, hogy az eljárás bármely szakaszában alkalmazható, a második, hogy a büntetőeljárásban résztvevő bármely személy vonatkozásában (míg jelenleg csak a tanú és a terhelt tekintetében lehet), valamint lényeges az is, hogy nem csak a kihallgatások vonatkozásában használható, hanem valamennyi eljárási cselekmény teljes tartamára nézve. Ahogy már említettem, folyamatos hangfelvétellel is biztosítható a közvetlenség és kölcsönösség (a hatályos törvény csak a közvetlenség fogalmát tartalmazza) az eljárási cselekmény kitűzött vagy hatóság által meghatározott helyszínén, illetve az elkülönített helyszínén. Azonban ez nem korlátlan lehetőség, mivel kizárólag *a tanú kihallgatása, a tolmács jelenlétének biztosítása, illetve a nyomozás során a szakértő meghallgatása és a terhelt kihallgatása céljából alkalmazható.* A telekommunikációs eszköz e formája az egyszerű összeköttetést, például telefonos kapcsolatot hivatott biztosítani az eljárás során. Kifejezetten jó megoldásnak tartom, hogy a jogalkotó ezt megalkotta, mivel ezzel egy költséghatékony és egyszerű lehetőséget teremtett bizonyos eljárási cselekmények elvégzésére. Ugyanakkor a terhelt oldaláról felmerül a konfrontáció jogának sérelme, mivel lényegesen korlátozottabb részvételi lehetőséget biztosít számára, illetve telefonos összeköttetés kapcsán a tanú gesztusait, arckifejezését sem tudja észrevételezni.

A telekommunikációs eszköz használatának elrendelésére továbbra is indítványra (az indítványozók körét kibővíti: az eljárási cselekményen jelenlétre kötelezett vagy jogosult személyek indítványozhatják) vagy hivatalból kerülhet sor. Továbbra sincs helye jogorvoslatnak sem az elrendelő, sem az elutasító határozat ellen sem.

A 122. § (1) bekezdés tartalmazza azokat az eseteket, amikor az ügyészség és a nyomozó hatóság nem mellőzheti a telekommunikációs eszköz használatát: ide tartoznak a különleges bánásmódot igénylő sértett jelenlétét igénylő eljárási cselekmények, illetve a fogva lévő, személyi védelem alatt álló vagy Védelmi Programban részt vevő terhelt vagy tanú jelenlétét igénylő eljárási cselekmények. Azonban ezekben az esetekben mellőzhető a törvény alapján a telekommunikációs eszköz használata, ha az elérni kívánt cél más módon is biztosítható, illetve ha a sértett, a tanú, vagy a terhelt jelenléte az eljárási cselekményen nélkülözhetetlen. A (3) bekezdés a bírósági szakra vonatkozóan rögzíti a telekommunikációs eszköz alkalmazási körét, az első kettő megegyezik az előkészítő szakban alkalmazottakkal, illetve a letartóztatás meghosz-

¹⁵⁸⁸ Az új büntetőeljárásról szóló javaslatához fűzött indokolás:120 §-hoz

szababítása vagy fenntartása tárgyában tartott ülésen is lehetőséget teremt a telekommunikációs eszköz használatára. A különleges bánásmódot igénylő személyekkel kapcsolatban rögzíti, hogy csak akkor mellözhető a telekommunikációs eszköz használata, ha más módon biztosítja védelmüket. Tekintettel arra, hogy a védelem oldaláról érintheti az intézmény a tisztességes eljárásához, védekezéshez fűződő jogokat, így egyes esetekben a telekommunikációs eszköz használata a terhelt előzetes jóváhagyásához kötött. Az (5) bekezdés tartalmazza, hogy a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés elrendelése tárgyában tartott ülésen, illetve az előkészítő ülésen történő terhelti jelenlét biztosítására a telekommunikációs eszköz használata csak a terhelt hozzájárulásával rendelhető el. A nyomozás során láthatóan még nagyobb teret ad a telekommunikációs eszköz érvényesülésének az új Be., de a vádemelést követően már a vádlott utóbb előterjesztett indítványára biztosítani kell a személyes jelenlétét, és ettől eltérni csak a törvény kötelező rendelkezése vagy a vádlott vagy más személy védelme érdekében lehet. A törvény a 123. § (1) bekezdése taxatívén meghatározza, kik lehetnek jelen az elkülönített helyszínen, illetve kötelezővé a c) vagy d) pontban meghatározott legalább egy személy jelenlétét az eljárási cselekmény rendjének, hitelességének biztosítása érdekében. Az új Be. is rögzíti, hogy a büntetőeljárásban résztvevő személyek kérészi, észrevételezési, indítványtételi, illetve egyéb eljárási jogait nem érintheti a telekommunikációs eszköz használata. Egyebekben, ami jellemző a hatályos törvény szerinti zártcélú távközlő hálózatra, azok a szabályok itt is irányadónak minősülnek.

Összességében megállapítható, hogy az ügyészség és a nyomozó hatóság számára szigorúbb alkalmazási kötelezettséget és kisebb mérlegelési lehetőséget teremt, míg a bíróság vonatkozásában szélesebb körű az eltérés lehetősége a telekommunikációs eszköz alkalmazásától. Ez a szabály tekintettel arra, hogy jelenleg a vádemelést megelőzően nem is alkalmazható a zártcélú távközlő hálózat, nem tekinthető meglepőnek. Véleményem szerint a telekommunikációs eszköz alkalmazása egy kifejezetten átlátható szabályozást kapott, de egyes részletszabályok vonatkozásában szükség lesz alacsonyabb szintű normák elfogadására, mivel azzal, hogy lényegesen kibővítették az alkalmazási körét, valószínűleg az eljáró hatóságok számára lesznek problémák a kezdeti időszakban az alkalmazást illetően.

8. ÖSSZEGZÉS

A nyilvánosság elve, mint a büntetőeljárás általános processzuális alapelve garanciát jelent az eljárási résztvevők számára, hogy a bíróság pártatlanul és függetlenül járjon el, továbbá az eljárási jogok megfelelő gyakorlása is ellenőrizhető általa. Láthattuk, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága kiemelten fontosnak tartja, hogy a jogosultak gyakorolhassák a nyilvános tárgyaláshoz való jogukat, és fellép azon tagállamokkal szemben, akik ennek nem tesznek eleget. Az EJEE mellett pedig más nemzetközi egyezményekben (Alapjogi Charta, PPJE) is megjelenik az alapelv, ami szintén jelzi kiemelkedő szerepét. A magyar szabályozás, ahogy már dolgozatom

során is említettem nem egységes, és néhol eltérő, egymásnak ellentmondó rendelkezések találhatóak az ágazati jogszabályokban. A büntetőeljárásról szóló új törvény ugyan a kizárási okok terén biztató változásokat hozott, de a szabályozást nem tette átláthatóvá, ehhez szükség lenne a dolgozatomban említett igazságügyi adatkezelés és bírósági tájékoztatás szabályait átfogóan tartalmazó törvényre. Véleményem szerint a nyilvánosság kizárását csak végső esetben kellene alkalmaznia a bíróságoknak, mivel az eljárási résztvevők (főleg a terhelt) jogainak lényeges korlátozásával jár, így az eljáró hatóságoknak gondosan kellene mérlegelniük a zárt tárgyalás elrendeléséről való döntést, és előnyben kellene részesíteniük az enyhébb jogkorlátozással járó jogintézményeket, mint például a zártcélú távközlő hálózat alkalmazását. A munkám során kiemelt figyelmet fordítottam a hazai joggyakorlat felkutatásának. Ez alapján megállapítható, hogy a védelem gyakran hivatkozik a nyilvános tárgyaláshoz való jog sérelmére, amelyet a jogorvoslati fórumok általában nem vesznek figyelembe. Sok probléma adódik a Be. által rögzített kötelező szabályokkal is, például, hogy mi minősül kizárási oknak, mert ugyan a törvény taxatív felsorolja ezeket, de a részletszabályokat nem találjuk meg sehol. A nyilvánosság kizárása legmegfelelőbb alternatívájának a zártcélú távközlő hálózat alkalmazását tartom, ami az új Be-ben a telekommunikációs eszköz elnevezést kapta. Álláspontom szerint a jogintézmény egy kifejezetten átlátható szabályozásnak örvend, az alkalmazásához a technikai feltételek azonban jelenleg még nem adóttak. Dolgozatomban arra törekedtem, hogy átfogó képet adjak a nyilvánosság és a zártcélú távközlő hálózat alkalmazásának szabályairól, rávilágítsak a joggyakorlati anomáliákra, valamint, hogy de lege ferenda megoldási javaslatokat adjak. A jogalkotó kötelezettsége a téma kapcsán, hogy egységes törvényt alkosson, amely tartalmazza az általános szabályokon kívül a részletszabályokat is, a zártcélú távközlő hálózat esetében pedig a technikai feltételek megvalósítása az elsődleges feladat.

9. IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek, szakcikkek

Grád András – Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve HVG-ORAC Budapest, 2011.

Fantoly Zsanett – Gácsi Anett Erzsébet: Eljárási büntetőjog Statikus rész, Iurisperitus Bt. Szeged, 2013.

Fantoly Zsanett – Gácsi Anett Erzsébet: Eljárási büntetőjog Dinamikusrész, Iurisperitus Bt. Szeged, 2014.

Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyil Zoltán (szerk.): A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban, Complex kiadó Budapest, 2014.

Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában, ELTE Eötvös Kiadó Budapest, 2011.

Szabó Krisztián: Tanúvédelem a magyar büntetőeljárásban HVG-ORAC, Budapest, 2012.

Herke Csongor: Büntető eljárásjog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2010.

Erdei Árpád – Hack Péter – Holé Katalin – Király Eszter – Koósné Mohácsi Barbara: Büntetőeljárás Jogi II. ELTE Eötvös Kiadó Budapest, 2015.

Herke Csongor - Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012.

Belovics Ervin – Tóth Mihály: Büntető eljárásjog, HVG-ORAC, Budapest, 2013.

Gácsi Anett Erzsébet: A fegyverek egyenlőségének elve az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában Kézirat, Szeged, 2017.

Kertész Imre: A még különösebben védett tanú, Belügyi Szemle, 2001. 11. szám.

Felhasznált internetes források

Werner v. Austria, Szűcs v. Austria ügy <http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/werner-ausztria-elleni-ugye-2185393> (Utolsó letöltés: 2017.09.11.),

<http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/szucs-ausztria-elleni-ugye-2060292> (Utolsó letöltés: 2017.09.11.)

Szabó Krisztián: Javaslatok az új büntetőeljárás törvény tanúvédelmi szabályaihoz - <http://ujbtk.hu/dr-szabo-krisztian-javaslatok-az-uj-buntetoeljarasi-torveny-tanuvedelmi-szabalyaihoz/> (Utolsó letöltés: 2017.09.09.)

Az igazságügyi adatkezelésről és a bírósági tájékoztatásról szóló törvénytervezet előzetes egyeztetéséhez, Vitaanyag, Készítette: Harangozó Attila, OBH Kommunikációs Munkacsoport <http://birosag.hu/nyilvanossag/az-igazsagugyi-adatkezelesrol-es-birosagi-tajekoztatasarol-szolo-torvenytervezet> (Utolsó letöltés: 2017.09.26.)

2006. évi 1. számú, a bírósági eljárási cselekmények kép- és hangfelvételére, továbbítására, valamint kezelésére szolgáló rendszer igénybevétele és használatának szabályairól szóló OIT szabályzat: http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/sz_2006_1.pdf (Utolsó letöltés 2017. 09.23.)

Német büntetőeljárás törvény

http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p1679 (Utolsó letöltés:

2017.09.23.)

Felhasznált EJEB ítéletek jegyzéke

Rolf Gustafson v. Sweden (Application no. 23196/94) Judgment of 1 July 1997.

Helle v. Finland (Application no. 20772/92) Judgment of 19 December 1997.

A.T. v. Austria (Application no. 32636/96) Judgment of 21. March 2002.

Findlay v. the United Kingdom (Application no. 22107/93) Judgment of 25. February 1997.

Olujic v. Croatia (Application no.22330/05) Judgment of 5 February 2009.

Werner v. Austria (Application no.21835/93) Judgment of 24 November 1997.

Szűcs v. Austria (Application no. 20602/92) Judgment of 24. November 1997.

Csikós v. Hungary (Application no. 37251/04) Judgment 5 of December 2006.

Sándor Lajos Kiss v. Hungary (Application no. 26958/05) Judgment 29 of December 2009.

Pákozdi v. Hungary (Application no. 51269/07) Judgment 25 of November 2014.

Kostovski v. The Netherlands (Application no. 11454/85) Judgment of 29 March 1990.

Balliu v. Albania (Application no. 74727/01) Judgment of 16. June 2005.

Unterpertinger v. Austria (Application no. 9120/80) Judgment of 24. November 1986.

Asch v. Austria (Application no. 12398/86) Judgment of 26. April 1991.

Saidi v. France (Application no. 14647/89) Judgment of 20. September 1993.

Delta v. France (Application no. 11444/85) Judgment of 19. December 1990.

Isgro v. Italy (Application no. 11339/85) Judgment of 19 February 1991.

Van Mechelen and Other v. The Netherlands (Application no. 21363/93, 21364/93, 21427/93, 22056/93) Judgment of 30 October 1997.

Doorson v. The Netherlands (Application no. 20524/92) Judgement of 26. March 1996.

Magyar joganyag

58/1995. (IX.15.)

20/2005. (V.26.) AB határozat

873/B/2008. AB határozat

8/2013. (III. 1.) AB határozat

21/2014. (VII. 15.) AB határozat

EBH 2000.190.

BH 2012.30

BH 2005.278.

BH 2012.218.

1/2007. BK vélemény

68/2008-as BK vélemény

Bfv.I.1200/2016/6.

Bf.II.151/2013/34.

Bf.III.380/2007/15

5.Bf.208/2011/11.

Bf.I.96/2015/31.

Bfv.II.302/2007/7.

B.78/2012/34.

B.134/2009/40.

2.Bf.233/2015/32.

Bf.II.461/2012/13.

**MUNKAJOGI, KÖZIGAZGATÁSI
ÉS EURÓPAI JOGI SZEKCIÓ -
BÍRÓSÁGI TAGOZAT**

DR. HORINKA ÉVA

A MUNKAVÁLLALÓ ÉS A MUNKÁLTATÓ SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK VÉDELME A MUNKAVISZONYBAN

ELŐSZÓ

Tanulmányom célkitűzése a közérthetőség jegyében a „klasszikus” értelemben vett munkaviszony alanyait, a munkavállalót és a munkáltatót megillető személyiségi jogok, és az e jogokat védő jogintézmények bemutatása. Különös hangsúlyt kívánok fektetni a jelenleg is irányadónak tekinthető bírósági gyakorlat tömör ismertetésére, konkrét eseteken keresztül szemléltetve az egyes személyiségi jogok tartalmát, a jogsérelem esetén kereshető jogorvoslat mibenlétét: legyen szó akár a munkavállalót, akár a munkáltatót ért jogsérelemről. Tanulmányomnak ennél fogva tehát nem tárgya a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló jogalanyok személyiségi jogainak védelme.

1. A SZEMÉLYISÉGI JOGOK SZABÁLYOZÁSA A HATÁLYOS MAGYAR JOGRENDSZERBEN

A személyiségi jogról – mint jogfilozófiai kategóriáról – alig két évszázada, főleg Hobbes, Locke és Rousseau társadalomfilozófiai tanítása nyomán beszélünk; magánjogi szabálycsoportról még ennél is rövidebb idő óta. A mai modern jogrendszerek jogintézménye napjainkban alakul, változik. Az emberek egyenlőségének eszméje, az emberek szabadságának követelménye, s különösen a második világháborút követő új hangsúlyok megjelenése indította el ezt a napjainkban is tartó fejlődést.¹⁵⁸⁹

A hatályos jogforrások a személyiségi jog fogalmát nem határozzák meg, a szabályozás pusztán a személyiségi jogok példálózó felsorolását tartalmazza. Az egyes jogforrások ugyanakkor rögzítik az e jogok védelmét szolgáló intézményeket, az igénybe vehető jogorvoslati lehetőségeket (ld. sérelemdíj, kártérítés), a személyiségi jogok tiszteletben tartásának mikéntjét (például az információs önrendelkezési jog tekintetében a törvény részletesen szabályozza a személyes adatok kezelését).

A személyiségi jogokat illetően elsődleges jogforrásunk Magyarország Alaptörvénye.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) a személyiségi jogok – nem kimerítő jellegű – felsorolását, valamint az azok megsértése esetén igénybe vehető jogorvoslatokat tartalmazza.

A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) 8-11.§ foglalkozik a

¹⁵⁸⁹ Az új Ptk. magyarázata 144.o., szerk. Petrik Ferenc (HVG-ORAC Kft, Bp, 2013)

személyiségi jogok védelmével, a 12. § az egyenlő bánásmód követelményével.

Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (a továbbiakban: Infotv.) a személyes adatok védelme terén fektet le garanciális szabályokat.

A személy-és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény rendelkezései háttérszabálynak tekinthetők a munkahelyi kamerás megfigyelő rendszer tekintetében.

Szükséges továbbá megemlíteni a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság, illetőleg elődje, az adatvédelmi biztos, valamint az Egyenlő Bánásmód Hatóság állásfoglalásait, iránymutatásait. E dokumentumok ugyan jogforrásnak nem tekinthetők, azonban hézagpótló szerepüknek köszönhetően igen jelentősek, figyelemmel arra, hogy a munkaviszonyban védelemre szoruló személyiségi jogok egy részét a jogalkotó nem szabályozta kellő részletességgel (például a munkavállaló internethasználatának ellenőrzéséről jogszabály részletesen nem rendelkezik, e körben tehát a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság iránymutatása szolgálhat támaszul).

1.1. Alaptörvény

A személyiségi jogok az alapjogok körébe tartoznak, amelyek megilletnek minden embert, mint természetes személyt, illetőleg egyes személyiségi jogok a jogi személyiségek (jellemzően a gazdasági társaságok), valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeti egységek (például a munkahelyi üzemi tanácsok) számára is biztosítottak: egy korlátolt felelősségű társaságnak is joga van például a jó hírnévhez. E jog védelme érdekében – a vonatkozó szabályok betartása mellett – korlátozható a munkavállaló véleménynyilvánításhoz való joga, azaz például az, hogy közösségi oldalakon mit tesz közzé a munkáltatójával kapcsolatban. Szintén jelentős a munkáltató tulajdon védelméhez való joga, e tekintetben vizsgálendő például a munkahelyen telepített kamerák jogszerűsége, amely ugyancsak korlátozza a munkavállaló személyiségi jogait, amint azt a későbbiekben látni fogjuk.

A jogalanyok - az ember, a jogi személyek és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek – alapvető jogait legmagasabb szintű jogforrásunk, Magyarország Alaptörvénye deklarálja.

Az Alaptörvény által nevesített alapjogok körében témánk szempontjából az alábbiak bírnak jelentőséggel:

a.) az emberi méltóság sérthetlensége: minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz.¹⁵⁹⁰

¹⁵⁹⁰ Alaptörvény II. cikk

b.) a magánélethez, a jó hírnévhez való jog: mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák.¹⁵⁹¹

c.) a személyes adatok védelméhez való jog: mindenkinek joga személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez.¹⁵⁹²

d.) a véleménynyilvánításhoz való jog: mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához; a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.¹⁵⁹³

Az Alaptörvény ezen túlmenően alapjogként nevesíti a szakszervezetek és egyéb érdek-képviseleti szervek létrehozásának, az azokhoz történő csatlakozás jogát¹⁵⁹⁴, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásának jogát¹⁵⁹⁵, a sztrájkhoz, valamint az egészséges és biztonságos munkakörnyezethez való jogot¹⁵⁹⁶, illetőleg deklarálja a munkavállalók és a munkáltatók együttműködési kötelezettségét¹⁵⁹⁷.

1.2. Polgári Törvénykönyv

1.2.1. A személyiségi jogok általános védelme

A személyiségi jog lényege a személyiség szabad érvényesítésének biztosítása és annak elhárítása, hogy ennek érvényesítésében a személyt bárki meggátolja.¹⁵⁹⁸

Az Mt. a személyiségi jogokról általánosságban rendelkezik, utalva a Ptk. szabályaira: a munkavállaló és a munkáltató személyiségi jogainak védelmére, ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2:42–54. §-át kell alkalmazni azzal, hogy a Ptk. 2:52. § (2) és (3) bekezdése, valamint 2:53. §-a alkalmazásakor e törvény kártérítési felelősségre vonatkozó szabályai az irányadók.¹⁵⁹⁹

Megállapítható tehát, hogy az Mt. a személyiségi jogok védelme tekintetében egyértelműen a

¹⁵⁹¹ Alaptörvény VI. cikk (1) bek.

¹⁵⁹² Alaptörvény VI. cikk (2) bek.

¹⁵⁹³ Alaptörvény IX. cikk (1) és (4) bek.

¹⁵⁹⁴ Alaptörvény VIII. cikk (5) bek.: Szakszervezetek és más érdek-képviseleti szervezetek az egyesülési jog alapján szabadon alakulhatnak és tevékenykedhetnek.

¹⁵⁹⁵ Alaptörvény XII. cikk (1) bek.: Mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz. Képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához.

¹⁵⁹⁶ Alaptörvény XVII. cikk (2)-(4) bek.: Törvényben meghatározottak szerint a munkavállalóknak, a munkaadóknak, valamint szervezeteiknek joguk van ahhoz, hogy egymással tárgyalást folytassanak, annak alapján kollektív szerződést kössenek, érdekeik védelmében együttesen fellépjenek, amely magában foglalja a munkavállalók munkabeszüntetéshez való jogát. Minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez. Minden munkavállalónak joga van a napi és heti pihenőidőhöz, valamint az éves fizetett szabadsághoz.

¹⁵⁹⁷ Alaptörvény XVII. cikk (1) bek.: A munkavállalók és a munkaadók – a munkahelyek biztosítására, a nemzetgazdaság fenntarthatóságára és más közösségi célokra is figyelemmel – együttműködnek egymással.

¹⁵⁹⁸ A Munka Törvénykönyve kommentárja, 2.o. (Jogkódex online, www.hvgorac.hu)

¹⁵⁹⁹ Mt. 9. § (1) bek.

Ptk. vonatkozó szabályaira utal.¹⁶⁰⁰

A személyiségi jogokról szóló rész a Ptk.-ban a természetes személyekről szóló könyvben került elhelyezésre, holott személyiségi joga nyilvánvalóan nemcsak az embernek, hanem a jogi személynek is van. Ezt a törvény úgy oldja meg, hogy a jogi személyekről szóló részben utal arra, hogy a személyiségi jog rendelkezéseit a jogi személyekre is megfelelően alkalmazni kell.¹⁶⁰¹

¹⁶⁰²

A Ptk. 2:42. § (1) bekezdésében foglaltak szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és hogy őt abban senki ne gátolja meg.¹⁶⁰³ E megfogalmazásból kitűnik, hogy – az Mt. fentebb idézett rendelkezésével ellentétben – a személyiségi jogok védelme minden személy tekintetében általában véve érvényesül a munkaviszonyokban, nem csupán a munkavállaló és a munkáltató vonatkozásában, így a jogvédelem kiterjed például az üzemi tanácsra is, amely egyébként jogi személyiséggel nem rendelkezik.

A Ptk. 2:42. § (2) bekezdése alapján az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. Nem vitatott, hogy az alapjogok eszméjének születése az emberi méltóság elismeréséhez kötődik. Az emberi méltóság a személy jogi elismerésében ölt testet, a személynek, mint a jog, a jogviszonyok alanyának a minősége a kiindulópontunk.¹⁶⁰⁴

Az emberi méltóság védelme a magyar jogban az Alkotmánybíróság esetjogán alapulva vált a jogi gondolkodás részévé és formálja napjainkig az emberi méltóság értelmezését a jogban. Az Alkotmánybíróság gyakorlata nyomán az emberi méltóság védelme központi helyet foglal a személyiségi jogok védelme terén.¹⁶⁰⁵

Az Alkotmánybíróság a 23/1990. (X. 31.) számú határozatában elvi élel fogalmazta meg, hogy *„az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva (...) az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá”*.

¹⁶⁰⁰ dr. Bankó Zoltán-dr. Berke Gyula-dr. Kajtár Edit-Prof. dr. Kiss György-dr. Kovács Erika: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez, 13.o. (Wolters Kluwer Kft, Bp., 2016)

¹⁶⁰¹ Az új Ptk. magyarázata 144.o., szerk. Petrik Ferenc (HVG-ORAC Kft, Bp, 2013)

¹⁶⁰² Ptk. 3:1. § (3) bek.: A jogi személy személyhez fűződő jogaira a személyiségi jogokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, kivéve, ha a védelem jellegénél fogva csupán az embert illetheti meg.

¹⁶⁰³ Ptk. 2:42. § (1) bek.: Mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét, így különösen a magán- és családi élet, az otthon, a másokkal való – bármilyen módon, illetve eszközzel történő – kapcsolattartás és a jóhírnév tiszteletben tartásához való jogát szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja.

¹⁶⁰⁴ dr. Bankó Zoltán-dr. Berke Gyula-dr. Dudás Katalin-dr. Kajtár Edit-dr. Kiss György-dr. Kovács Erika: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról (www.jogtar.hu)

¹⁶⁰⁵ Arany-Tóth Mariann: A munkavállalók emberi méltóságának védelme, Miskolci Jogi Szemle 6. évfolyam (2011) 1. szám, 139. o.

Ez az alaptétel a munkaviszonyban úgy érvényesül, hogy az egyes jogok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése során a munkavállaló nem válhat a jogviszony tárgyává, a munkáltató az őt megillető jogosultságait csak úgy gyakorolhatja, hogy a munkavállaló emberi méltóságát minden esetben köteles tiszteletben tartani. Így amennyiben a munkavállalója valamely kötelezettségének nem tesz eleget (például rendszeresen késik), vele szemben csak olyan hátrányos következményt alkalmazhat, amely az emberi méltóságot nem sérti (például nem tehet közzé „szégyenlistát” a rendszeresen késő munkavállalókról).

A Ptk. 2:42. § (3) bekezdésében foglaltaknak a munkaviszonyban különös jelentősége van: nem sért személyiségi jogot az a magatartás, amelyhez az érintett hozzájárult. A rendelkezés jelentőségét a munkajog területén az adja, hogy a munkaviszonyban a felek szükségszerűen alá-fölérendeltségi pozícióban állnak egymással, így a munkavállaló hozzájárulásának önkéntesége gyakran erősen megkérdőjelezhető.

1.2.2. Nevesített személyiségi jogok

A Ptk. az általános személyiségvédelem megfogalmazását követően nevesít néhány személyiségi jogot, amelyek közül munkajogi szempontból az alábbiak bírnak jelentőséggel:

a.) az élet, a testi épség és az egészség megsértése: szoros összefüggésben áll a munkáltató azon kötelezettségével, amely szerint köteles biztosítani az egészséget nem veszélyeztető, biztonságos munkavégzés követelményeit; a munkavállalót nem szabad olyan munkára alkalmazni, amely a testi alkatára vagy fejlettségére tekintettel rá hátrányos következménnyel járna.¹⁶⁰⁶

Az Alaptörvény az alapjogok körében szintén deklarálja a fiatalok és szülők munkahelyi védelmével kapcsolatos kötelezettséget.¹⁶⁰⁷

A munkáltató az egészséges és biztonságos munkakörnyezet kialakítása során a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Mvt.) rendelkezéseit köteles figyelembe venni. Noha a munkaviszony fennállása alatt a munkavállalónak is vannak munkavédelmi kötelezettségei (például köteles betartani a munkavédelmi szabályzatban foglalt előírásokat, így adott esetben megfelelő védőöltözetben végezni a munkáját), ezek azonban nem érintik a munkáltató felelősségét. A munkáltatói feladatok teljesítésével összefüggésben keletkező költségeket és egyéb terheket nem szabad a munkavállalóra hárítani.¹⁶⁰⁸

¹⁶⁰⁶ Mt. 51. § (3)-(5) bek.: A munkavállalót csak olyan munkára lehet alkalmazni, amely testi alkatára vagy fejlettségére tekintettel rá hátrányos következményekkel nem járhat. A munkáltató biztosítja az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit. A munkába lépést megelőzően és a munkaviszony fennállása alatt rendszeres időközönként köteles ingyenesen biztosítani a munkavállaló munkaköri alkalmassági vizsgálatát. A fogyatékkal élő személy foglalkoztatása során gondoskodni kell az ésszerű alkalmazkodás feltételeinek biztosításáról.

¹⁶⁰⁷ Alaptörvény XVIII. cikk (2) bek.: Magyarország külön intézkedésekkel biztosítja a fiatalok és a szülők munkahelyi védelmét.

¹⁶⁰⁸ Mvt. 2. § (2) bek.

Az egészséges és biztonságos munkakörnyezethez való jog érvényesülését szolgáló legfontosabb rendelkezések:

- A munkáltatónak kötelessége biztosítani azt, hogy minden munkavállaló – az általa értett nyelven – megismerhesse a rá vonatkozó munkavédelmi szabályokat.¹⁶⁰⁹
- Az egészséges és biztonságos munkafeltételek megteremtésére és fenntartására irányuló munkáltatói kötelezettség abszolút jellegű: vagyis a munkáltató azt pénzen vagy egyéb módon nem válthatja meg¹⁶¹⁰, akkor sem, ha egyébként a munkavállaló az ellentételezést elfogadná.
- A munkahelyek kialakítása során az ergonómiai szempontokat is figyelembe kell venni, illetőleg amennyiben az adott munkahelyen mozgáskorlátozott vagy egyéb testi fogyatékos-sággal rendelkező munkavállalót foglalkoztatnak, úgy e munkavállaló fogyatékos-ságából eredő sajátosságokra is figyelemmel kell lenni a munka megszervezése során.¹⁶¹¹
- Minden munkavállaló számára biztosítani kell megfelelő mennyiségű és minőségű ivóvizet, öltözködési, tisztálkodási, egészségügyi, étkezési, pihenési és melegedési lehetőséget; gondoskodni kell a rendről, a tisztaságról, a keletkezett hulladékról, szennyvízről, szennyező anyagról oly módon, hogy azok veszélyt vagy egészségi ártalmat ne okozzanak, a környezetet ne károsítsák.¹⁶¹²
- Azon munkavállalók számára, akik a munkát a szabadban végzik, gondoskodni kell az időjárás elleni védelemről¹⁶¹³ (például az évszaknak megfelelő védőruházattal, hideg esetén védőitallal).
- Abban az esetben, amennyiben a munkavégzés helyén dohányzási tilalom van érvényben, mert a biztonságos munkavégzés másképp nem biztosítható, a munkáltató köteles a dohányzó munkavállalók számára dohányzásra helyet kijelölni¹⁶¹⁴ (kivételt képez azonban az az eset, amennyiben a munkáltató a munkahelyet külön törvény alapján nemdohányzó munkahellyé nyilvánította – ekkor értelemszerűen nem köteles dohányzóra kijelölt helyről gondoskodni).
- Az egyes munkafolyamatokat, a munkavállalók által a munkavégzés során használandó anyagokat és munkaeszközöket, az alkalmazandó technológiákat úgy kell megválasztani,

¹⁶⁰⁹ Mvt. 2. § (4) bek.

¹⁶¹⁰ Mvt. 18. § (2) bek.

¹⁶¹¹ Mvt. 19. § (3)-(4) bek.

¹⁶¹² Mvt. 24-25. §§

¹⁶¹³ Mvt. 34. §

¹⁶¹⁴ Mvt. 38. §

hogyan azok ne veszélyeztessék a munkavállalók egészségét és biztonságát.¹⁶¹⁵

- A munkavállaló csak olyan munkára alkalmazható, amelynek ellátására megfelelő élet-tani adottságokkal rendelkezik, foglalkoztatása az egészségét, testi épségét (fiatalkorú munkavállaló esetén az egészséges fejlődését) károsan nem befolyásolja. A foglalkoztatás nem jelenthet veszélyt a munkavállaló reprodukciós képességére, már fennálló várandósság esetén a munkavállaló magzatára. Alapvető követelmény az is, hogy a munkavállaló a munkavégzés során mások egészségét, testi épségét nem veszélyeztetheti. A munkavállalónak a betöltendő munkára alkalmasnak kell lennie: az alkalmasságról külön jogszabályban meghatározott orvosi vizsgálat alapján kell döntenet. Egyes munkakörök betöltéséhez pályaalkalmassági vizsgálatot is szükséges végezni.¹⁶¹⁶ Az alkalmasság megítéléséhez szükséges orvosi vizsgálat a személyiségi jogok védelme során további kérdéseket vet fel, ezzel a tanulmányban a későbbiekben részletesen foglalkozunk.

A munkáltató kötelezettsége az, hogy a munkavégzést megelőzően a munkavállalóit a szükséges utasításokkal és a megfelelő tájékoztatással ellássa. Ugyancsak a munkáltató ellenőri, hogy a biztonságos munkavégzés feltételei megvalósulnak-e, a munkavállalók a védelmet szolgáló utasításokat, intézkedéseket betartják-e¹⁶¹⁷ (például egy húsfeldolgozó üzembn a húsok darabolása során viselik-e a kesztyűt). Az ellenőrzés természetesen nem sértheti a munkavállaló emberi méltóságát, és nem terjedhet ki a munkavállaló magánéletére, amint azt későbbiek folyamán látni fogjuk.

A munkavállaló a munkavégzést jogosult megtagadni mindaddig, amíg a munkavédelmi előírásokról szóló oktatásban nem részesül. Az oktatást a munkáltató szervezi meg.¹⁶¹⁸

Összegezve a fentieket, az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeinek megteremtése túlnyomóan a munkáltatóra ró kötelezettséget, azonban a munkavállaló számára is meghatároz a törvény számos szabályt. Ennek megfelelően a munkavállaló csak a biztonságos munkavégzésre alkalmas állapotban, a munkavédelemre vonatkozó szabályok, utasítások megtartásával, a munkavédelmi oktatásnak megfelelően végezhet munkát. A munkavállaló köteles munkatársaival együttműködni, és munkáját úgy végezni, hogy ez saját vagy más egészségét és testi épségét ne veszélyeztesse.¹⁶¹⁹

A munkavállaló jogosult megkövetelni a munkáltatójától:

- az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés feltételeit, a veszélyes

¹⁶¹⁵ Mvt. 40. § (1) bek.

¹⁶¹⁶ Mvt. 49. § (1)-(2) bek.

¹⁶¹⁷ Mvt. 54. § (7) bek.

¹⁶¹⁸ Mvt. 55. § (1) bek.

¹⁶¹⁹ Mvt. 60. § (1) bek.

tevékenységhez a munkavédelemre vonatkozó szabályokban előírt védőintézkedések megvalósítását;

- az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzéshez szükséges ismeretek rendelkezésére bocsátását, a betanuláshoz való lehetőség biztosítását;
- a munkavégzéshez munkavédelmi szempontból szükséges felszerelések, munka- és védőeszközök, az előírt védőital, valamint tisztálkodószerek és tisztálkodási lehetőség biztosítását.

A munkavállalót nem érheti hátrány az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeinek megvalósítása érdekében történő fellépéséért, illetve a munkáltató vélt mulasztása miatt jóhiszeműen tett bejelentéséért.

A munkavállaló jogosult megtagadni a munkavégzést, ha azzal életét, egészségét vagy testi épességét közvetlenül és súlyosan veszélyeztetné. Ha a munkáltató utasításának teljesítésével másokat veszélyeztetne közvetlenül és súlyosan, a teljesítését meg kell tagadnia.¹⁶²⁰

A munkáltatói utasítás megtagadásának joga egyébiránt a munkavállalót nem kizárólag a munkavédelmi törvény idézett rendelkezése, hanem az Mt.-ben foglalt szabályok alapján is megilleti.¹⁶²¹

A fiatal (18 év alatti) munkavállalók egészséges és biztonságos foglalkoztatásáról jogszabály külön nem rendelkezik. Az Mt. a szabadság és a pihenőidő tekintetében rögzít néhány garanciális szabályt.

Az Európai Unió Tanácsa 1994. június 22. napján fogadta el a fiatal személyek munkahelyi védelméről szóló 94/33/EK számú irányelvet, amely a tagállamok számára iránymutatásul szolgál a fiatal munkavállalók munkahelyi védelmét célzó intézkedések elfogadásához. Az irányelvben megfogalmazott követelményeknek a hatályos szabályozás megfelel: az irányelvből az Mt.-be átültetésre került az éjszakai-és rendkívüli munkavégzés tilalma, a legalább 12 óra napi pihenőidő, a napi 8 órát meghaladó munkavégzés tilalma, a 4,5 órát meghaladó munkavégzés esetén járó minimum 30 perc munkaközi szünet.

b.) a személyes szabadság, a magánélet, a magánlakás megsértése: e tekintetben különösen a magánélet és a magánlakás megsértésnek van jelentősége. A magánélet védelme során alapvető szabály az, hogy a munkavállaló magánélete nem ellenőrizhető. A magánlakás megsértése

¹⁶²⁰ Mvt. 61-63. §§

¹⁶²¹ Mt. 54. §

(1) A munkavállaló köteles megtagadni az utasítás teljesítését, ha annak végrehajtása más személy egészségét vagy a környezetet közvetlenül és súlyosan veszélyeztetné.

(2) A munkavállaló megtagadhatja az utasítás teljesítését, ha annak végrehajtása munkaviszonyra vonatkozó szabályba ütközik, vagy a munkavállaló életét, testi épességét vagy egészségét közvetlenül és súlyosan veszélyeztetné.

(3) A munkavállaló az utasítás megtagadása esetén is köteles rendelkezésre állni.

a távmunkavégzés ellenőrzésekor valósulhat meg. Távmunkavégzéskor a munkavállaló a munkát a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen végzi, számítástechnikai eszköz igénybevételel és a munka eredményét elektronikus úton továbbítja a munkáltatója számára.¹⁶²² A munkáltatót természetesen ez esetben is megilleti a munkavégzés ellenőrzésének joga, azonban a helyzet sajátosságaiból adódó eltérésekkel. A feleknek ilyenkor célszerű megállapodniuk az ellenőrzés módjáról, elkerülendő az esetleges kényelmetlen helyzeteket, vagy például azt, hogy a munkáltató eredménytelenül távozik a munkavégzés helyéről, mert az ellenőrzés időpontjában a munkavállaló nem tartózkodik otthon. Ilyen megállapodás hiányában azonban a munkáltató lesz jogosult arra, hogy egyoldalúan meghatározza az ellenőrzés módját, illetőleg azt a legrövidebb időtartamot, amelynek az ellenőrzés munkavállaló felé történő bejelentése és annak megkezdése között kell eltelnie. Az ellenőrzés módjának meghatározása során a munkáltatónak az arányosság követelményét szem előtt kell tartania, azaz az ellenőrzés nem jelenthet aránytalan terhet sem a munkavállaló, sem a munkavégzés helyeként szolgáló ingatlant használó más személy számára.

c.) a személy hátrányos megkülönböztetése: az egyenlő bánásmód követelményével, az irányadó ítélkezési gyakorlattal a tanulmány 2.3.8. fejezete foglalkozik részletesen.

d.) a becsület és a jóhírnév megsértése: mint arról korábban már esett szó, a becsület és a jóhírnév védelme nem csak az embert, mint munkavállalót, hanem a jogi személyt, mint munkáltatót, illetve a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeteket (például az üzemi tanácsot), vagyis minden, az Mt. hatálya alá tartozó személyt megillet. Tekintettel arra, hogy a jogvédelemmel e tárgykorban a későbbiek folyamán – a munkavállaló véleménynyilvánítási jogának korlátozása, valamint a munkáltatót megillető jogvédelem keretében – a tanulmány részletesebben foglalkozik, e helyütt csupán a becsületsértés, valamint a jó hírnév megsértés fogalmát kívánjuk ismertetni:

- becsületsértés: más személy társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolására alkalmas, kifejezőmódjában indokolatlanul bántó véleménynyilvánítás.¹⁶²³ A becsületsértés nem pusztán személyiségi jogsérelmet eredményezhet, hanem szabálysértési-és büntetőjogi felelősséget is maga után vonhat. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 180. § (1) bekezdése rendelkezik a becsületsértésről.¹⁶²⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény szerint vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető az, aki becsületsértést követ el.¹⁶²⁵ Büntető-

¹⁶²² Mt. 196. § (1) bek.

¹⁶²³ Ptk. 2:45. § (1) bek.

¹⁶²⁴ Szabs.tv. 180. § (1) bek.: Aki mással szemben a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ vagy egyéb ilyen cselekményt követ el, szabálysértést követ el.

¹⁶²⁵ Btk. 227. § (1) bek.

jogi értelemben a becsület csorbítására alkalmas kifejezés minden olyan gyalázkodó, becsmérítő jellegű kifejezés, amely az emberi méltóságot, a sértett önbecsülését sérti. A kifejezés lehet durva, kifejezetten gyalázkodó jellegű, de lehet enyhébb formájú (pl. gúny, kifigurázó megszégyenítés) is, amennyiben a társadalomban szokásos érintkezési formák minimumszintjének sem felel meg. Tipikusan aktív magatartással valósul meg, amely adott esetben tartalmazhat akár mulasztási mozzanatot is (pl. a kéznyújtás előtt való megszégyenítő elfordulás).¹⁶²⁶ Kiemelendő, hogy mind szabálysértés, mind bűncselekmény esetén az elkövető a sértett fél magánindítványa alapján büntethető.

- jóhírnév megsértése: ha valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő, valótlán tényt állít vagy híresztel, vagy valós tényt hamis színben tüntet fel.

e) a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jog megsértése: a munkaviszonyban általában a munkáltató ellenőrzési jogosultsága körében jut kiemelkedő jelentőséghez, így e kérdéssel a későbbiek folyamán a tanulmány részletesen foglalkozik, bemutatva az ellenőrzés korlátait, a személyes adatok kezelésére vonatkozó legfontosabb szabályokat. A Ptk. alapján a magántitok védelme kiterjed különösen a levéltitok, a hivatásbeli titok és az üzleti titok oltalmára.¹⁶²⁷ A törvény a védett jogtárgyak közül egyedül az üzleti titok fogalmát tartalmazza a 2:47. §-ban. A magántitok megsértését jelenti különösen a magántitok jogosulatlan megszerzése és felhasználása, nyilvánosságra hozatala vagy illetéktelen személlyel való közlése.¹⁶²⁸

A Ptk. tehát a személyiségi jogok nem kimerítő katalógusát tartalmazza, valamint rendelkezik a személyiségi jogok megsértésének szankcióiról, amelyeket a tanulmány a jogérvényesítésről szóló 4. fejezetben részletesen bemutat.

2. A MUNKAVÁLLALÓ SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK VÉDELME

2.1. Az emberi méltóság sérelme

A személyiségi jogok kulcsfontosságú pontja a jogalanyok magánautonómiája. A magánautonómia a legtágabb értelemben azt jelenti, hogy mindenkinek lehetősége nyílik jogi kapcsolatait az önelhárítást segítő szabályozás által alapítani és alakítani.¹⁶²⁹

A munkaviszonyra jellemző a felek alá-fölérendeltségi viszonya, amelynél fogva a személyiségi

¹⁶²⁶ Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez, szerk.: dr. Karsai Krisztina (Wolters Kluwer Kft, Bp., 2016)

¹⁶²⁷ Ptk. 2:46. § (1) bek.

¹⁶²⁸ Ptk. 2:46. § (2) bek.

¹⁶²⁹ dr. Bankó Zoltán-dr. Berke Gyula-dr. Dudás Katalin-dr. Kajtár Edit-dr. Kiss György-dr. Kovács Erika: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról (www.jogtar.hu)

jogok védelme tekintetében kétséges, hogy a gyengébb fél magánautonómiájának érvényesüléséhez elegendő-e a verseny általános feltételeinek biztosítása a beavatkozás tilalmával összhangban.

Az Mt. tiltja, hogy a munkavállaló a személyiségi jogáról általános jelleggel előre lemondjon.¹⁶³⁰ A rendelkezés összhangban áll azzal az elvvel, amely szerint az emberi méltóság olyan alapjog, amely érinthetetlen, így arról lemondani nem lehet. Amennyiben valamely alapjog az emberi méltósághoz közvetlenül kapcsolódik, a lemondás semmilyen gazdasági érdekekkel nem igazolható.

Az Mt. az emberi méltóság védelméről kifejezetten nem rendelkezik, az alapjog főként a hátrányos jogkövetkezmények alkalmazása során kerül előtérbe. A munkaviszonyban a feleket megillető jogok és az őket terhelő kötelezettségek azonban közvetetten magukban foglalják az emberi méltóság védelmét és egyúttal közvetítik az emberi méltóság tartalmára vonatkozó értékeket.¹⁶³¹

A munkavállaló a munkáját a munkáltató irányítása alatt, a munkáltató utasításai szerint végzi, ebből következően a munkáltató jogosult a munkavállalója felett irányítási, ellenőrzési és fegyelmezési jogot gyakorolni. E jogok gyakorlásának azonban abszolút korlátját jelenti az emberi méltóság, amelynek tiszteletben tartása megelőzi a munkáltató valamennyi gazdasági érdekét.

Az irányítás keretében a munkáltatónak a munkavégzés feltételeinek meghatározása során tekintetbe kell vennie a munkavállaló személyéhez fűződő tulajdonságokat (például a korát, egészségi állapotát, képzettségét). Sértik az emberi méltóságot az olyan munkakörülmények, amelyek a munkavállaló számára megalázóak vagy lealacsonyítóak. Ilyen lehet például az, ha a munkavégzés szükségszerűen utazással jár együtt, ám a munkáltató a minimális komfortigényt sem kielégítő szállást foglal a munkavállalónak.

A munkavállalók értékelésével kapcsolatosan is gyakran felmerül az emberi méltóság védelme. A munkáltató jogosult a munkavállalók teljesítményéről értékelést készíteni, hiszen gazdasági érdeke fűződik ahhoz, hogy a munkát minél hatékonyabban szervezze meg, és ennek keretében a legrátermettebb munkavállalókat alkalmazza. Az értékelésnek azonban a valóságnak megfelelőnek kell lennie, a valótlan értékelés nem pusztán méltóságában sértené a munkavállalót, de egyúttal a munkaviszonyból eredő jogait is csorbíthatná.

Az értékelés ugyanakkor olyan információt fedhet fel a munkavállalóról, amelynek kapcsán az információs önrendelkezési jog védelme is szerepet kap, tekintettel arra, hogy az értékelésből nyert adatok személyes adatnak minősülnek.

¹⁶³⁰ Mt. 9. § (3) bek.: A munkavállaló a személyiségi jogáról általános jelleggel előre nem mondhat le. A munkavállaló személyiségi jogáról rendelkező jognyilatkozatot érvényesen csak írásban tehet.

¹⁶³¹ Arany Tóth Mariann: A munkavállalók emberi méltóságának védelme, Miskolci Jogi Szemle 6. évfolyam (2011) 1. szám, 139. o.

Sokat vitatott kérdés volt, hogy a munkavállalók teljesítményének értékelését követően az elvárást nem teljesítő munkavállalókról készíthető-e ún. „szégyenlista”. Egyes álláspontok szerint az ilyen, bármely munkavállaló által megtekinthető lista ösztönzőleg hat a nem megfelelően dolgozó munkavállalóra, aki a jövőben várhatóan emiatt fokozni fogja eredményességét, hiszen célja és érdeke az, hogy a szégyenlistáról mihamarabb lekerüljön. Másfelől azonban ezzel éppen ellentétes hatást is kiválthat a munkavállalóból: növelheti a stresszt, a szorongást, illetőleg könnyen előfordulhat, hogy a munkavállaló a munkatársai gúnyolódásának céltáblájává válik.

A pellengérré állítás egyébként több módon is megvalósulhat. Történhet úgy, hogy a listát a munkahelyen táblára kifüggesztik, belső körlevélben vagy intraneten körbeküldik vagy akár az is előfordulhat, hogy az interneten jelentetik meg. Bármely módon valósuljon is meg a közszemlére tétel, az súlyosan sérti az érintett munkavállalók emberi méltóságát és a személyes adatok védelméhez való jogot. Az Mt. lehetővé teszi ugyan a munkáltató számára, hogy a munkavállaló kötelezettségszegése esetére hátrányos jogkövetkezményt alkalmazzon (feltéve, hogy a felek a munkaszerződésben ebben megállapodtak vagy azt a kollektív szerződés tartalmazza), azonban az ilyen intézkedés a munkavállaló személyiségi jogát vagy emberi méltóságát nem sértheti.¹⁶³²

A jogsérelem bekövetkezhet abban az esetben is, ha a munkavállaló előzetesen írásban hozzájárulását adja a „szégyenlistához”, mivel a munkáltató hatalmi pozíciójából adódóan az ilyen hozzájáruló nyilatkozat önkéntességéhez erős kétség fér. Gyakran azonban a hozzájáruló nyilatkozat beszerzését megelőzően a munkáltató az adatvédelmi törvény előírásainak megfelelő tájékoztatással nem látja el a munkavállalót, így a nyilatkozat ez okból már eleve érvénytelen lesz. Sok esetben fordult elő, hogy nyilatkozat egyáltalán nem is született, a „szégyenlistáról” csak egy tájékoztatás jelent meg a munkahelyi belső szabályzatban. Az sem ritka, hogy a munkáltató a hozzájáruló nyilatkozatot a munkaszerződés közös megegyezéssel történő módosításával próbálja a munkavállalóból kicsikarni.

Léteznek azonban jogszerű megoldási lehetőségek is a munkavállalók ösztönzésére.

Ilyen lehet az, ha ún. pozitívlista készül, amely a legeredményesebb munkavállalók névsorát tartalmazza. A személyes adatok kezelésének szabályaira természetesen ekkor is figyelemmel kell lenni, azonban ez a fajta értékelés, amely lényegét tekintve elismerés, már nem sérti a munkavállalók emberi méltóságát.

A munkahelyen, vagy az azon belüli munkaegységekben kialakíthatók munkacsoportok, melyek munkáját – amennyiben szervezeti oldalról megoldható – időről-időre össze lehet mérni,

¹⁶³² Mt. 56. § (2) bek.: Hátrányos jogkövetkezményként csak olyan, a munkavisztonnyal összefüggő, annak feltételeit határozott időre módosító hátrány állapítható meg, amely a munkavállaló személyiségi jogát és emberi méltóságát nem sérti. A vagyoni hátrányt megállapító jogkövetkezmény összességében nem haladhatja meg a munkavállaló - a jogkövetkezmény megállapításakor irányadó - egyhavi alapbére összegét.

és az így készült listát már nyilvánosságra lehet hozni a munkahelyen. Az ilyen módon készült eredmények ugyanis csak közvetetten a csapat egyes tagjainak személyes adatai, az voltaképp a csoport teljesítményének a mérésére alkalmas gyakorlatot eredményezhet. Természetesen az ilyen csoportversenyeztetéssel szemben felállított követelmény az, hogy az egyes csoportok ne két-három munkavállalóból álljanak.¹⁶³³

Helyes gyakorlat lehet az is, ha az értékelést követően a munkáltató az eredményt névre szólóan juttatja el a munkavállalónak (például lezárt borítékban vagy kizárólag neki címzett e-mailben), és az pusztán arról ad információt, hogy az értékelt időszakban a munkavállaló teljesítménye hogyan változott a szervezeten belül a többi munkavállaló eredményeihez képest. Értelemszerűen a többi munkavállaló eredményeinek név szerinti ismertetése ebben az esetben is kerülendő.

Amint arról már esett szó, a felek a munkaszerződésben a munkavállaló kötelezettségzegése esetére hátrányos jogkövetkezmény alkalmazására hatalmazhatják fel a munkáltatót, illetőleg ilyen jogkövetkezményt kollektív szerződés is előírhat. Lényeges és abszolút korlát azonban az, hogy a munkáltató a fegyelmezési jogkörének gyakorlása során a munkavállaló emberi méltóságát minden esetben köteles tiszteletben tartani. Így alapvetően jogszerű az, ha valamely kötelezettség megszegése esetén a munkáltató úgy dönt, hogy a munkavállalót egy ideig a korábbiaknál kedvezőtlenebb feltételekkel foglalkoztatja (például valamilyen kedvezményt megvon tőle), azonban ez soha nem járhat a munkavállaló megszégyenítésével, nem eredményezheti azt, hogy róla a munkatársai körében torz kép alakuljon ki. Alapot adhat rosszindulatú hírek terjesztésére például az, ha a munkáltató a munkaviszonyt határozatlan időre „felfüggeszti”. Ezen túlmenően minden intézkedés tilalmazott, amely a kötelezettségzegés súlyával nem áll arányban, tehát eltúlzott, illetőleg amely megtorló jelleget ölt vagy megalázó a munkavállalóra nézve.

A munkáltató jogosult a munkavállaló tevékenységét ellenőrizni. Napjainkban az ellenőrzés leggyakrabban valamilyen technikai eszköz igénybevételével történik (elektronikus megfigyelő rendszer működtetése, beléptető rendszer, stb.), amelynek megválasztása és alkalmazása során figyelemmel kell lenni arra, hogy azok kizárólag a munkaviszonyból eredő jogok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése érdekében alkalmazhatóak, és minden esetben tiszteletben kell tartani a munkavállalók emberi méltóságát. Az ellenőrzés nem járhat a munkavállalók feletti felügyeleti joggal való visszaéléssel. A gyakorlatban a személyes adatok kezelésével és a személyi ellenőrzéssel összefüggésben került sor az emberi méltóság védelmének pontosítására.¹⁶³⁴

¹⁶³³ Dr. Hegedűs Bulcsú: Pellengére állítható-e a munkavállaló? Munkajog, 2005. szeptember, 52-53. o., Szerk.: Szegedi Tudományegyetem Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék

¹⁶³⁴ Arany Tóth Mariann: A munkavállalók emberi méltóságának védelme, Miskolci Jogi Szemle 6. évfolyam (2011) 1. szám, 145. o.

Az emberi méltóság megsértése gyakran merül fel a zaklatással kapcsolatosan, noha a zaklatás egyúttal az egyenlő bánásmód követelményének megsértését is jelenti. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Ebktv.) 10. § (1) bekezdésében foglaltak szerint zaklatásnak minősül az az emberi méltóságot sértő, szexuális vagy egyéb természetű magatartás, amely az érintett személynek a 8. §-ban meghatározott tulajdonságával függ össze, és célja vagy hatása valamely személlyel szemben megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezet kialakítása.

A zaklatás tényállásának központi fogalmi eleme tehát az emberi méltóság megsértése. A cél meghatározása során azt kell vizsgálni, hogy a munkáltató mennyiben volt tisztában azzal, hogy magatartása az emberi méltóság megsértésére irányul. A hatás elemzésekor pedig annak van jelentősége, hogy a magatartások a munkavállalóra milyen hatást gyakoroltak. Ezek együttes mérlegelésével lehet következtetni arra, hogy a magatartás alkalmas-e az emberi méltóság megsértésére.¹⁶³⁵

Jelentős kérdés, hogy a zaklatás megállapításához elegendő-e az, ha a munkavállaló az adott magatartást szubjektíve méltóságot sértőnek érzi, vagy pedig szükséges az is, hogy azt a munkakörnyezete is annak tekintse. Egyes jogirodalmi álláspontok szerint azáltal, hogy a „környezet” kialakítását foglalja magában a zaklatás definíciója, elengedhetetlen annak vizsgálata, hogy a sértett munkavállaló által tapasztalt sérelem a kívülálló környezet számára is észlelhető legyen.¹⁶³⁶

2.1.1. Gyakorlati példák

2.1.1.1. A bíróságok ítélezési gyakorlatából

A bírói gyakorlatban gyakran háttérbe szorul az emberi méltóság megsértésének megállapítása, mivel a tényállás más keretben kerül elbírálásra: például jellemzően meg nem fizetett munkabér követelése iránt indít pert a munkavállaló, holott a kizsákmányoló foglalkoztatás az emberi méltóságot is sérti.

Az alábbiakban az ítélezési gyakorlatból kívánok példákat hozni arra, hogy mely magatartások bizonyultak alkalmasnak az emberi méltóság megsértésére.

1.) Az emberi méltósághoz való jogot biztosító személyi ellenőrzésre vonatkozó szabályok megsértése a rendkívüli felmondást megalapozza.¹⁶³⁷

- Rövid tényállás: a munkavállaló az éjszakai műszakban, amikor női motozó nem volt

¹⁶³⁵ Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/5/2008. (IV. 10.) TT. sz. állásfoglalás a zaklatás és a szexuális zaklatás fogalmáról

¹⁶³⁶ Arany Tóth Mariann: A munkavállalók emberi méltóságának védelme, Miskolci Jogi Szemle 6. évfolyam (2011) 1. szám, 148-149. o.

¹⁶³⁷ EBH2000. 249.

szolgálatban, 8-10 esetben nő munkavállalót hívott be a motozó helyiségbe és az ajtót becsukta, ezzel megsértette az ügyvezetői utasításban foglaltakat, amely szerint motozást csak azonos nemű személy végezhet. A rendészeti vezető korábban kifejezetten felhívta a munkavállaló figyelmét a más nemű személy motozásának tilalmára – erre tekintettel a munkáltató a munkavállaló munkaviszonyát rendkívüli felmondással megszüntette. A munkavállaló az ellenőrzéssel kapcsolatos előírásokat ismerte, és a perben elismerte, hogy több nődolgozónál női motozó nélkül egy zárt helyiségben személyes ellenőrzést végzett.

- A Kúria megállapítása: a vagyonvédelemhez fűződő munkáltatói érdek megalapozza a munkavállalók személyi ellenőrzésére kiterjedő ellenőrzést, ez azonban nem sérteti az emberi méltósághoz való jogot. Ennek biztosítására a munkáltató előírhat olyan szabályokat, amelyek az ellenőrzés sajátos jellegére tekintettel védik a munkavállalót. Az ellenőrzést végző munkavállaló azonban ezt figyelmen kívül hagyta, szándékos minősített kötelezettségzegésével alapot adott a rendkívüli felmondásra.

2.) Átszervezésre alapított munkáltatói rendes felmondás közlésével együtt tanúsított, a munkavállaló jó hírnevéhez való jogát sértő magatartás megalapozza a nem vagyoni kártérítés iránti igényt.¹⁶³⁸

- Rövid tényállás: A munkáltató a műszaki vezető munkakörben foglalkoztatott munkavállaló munkaviszonyát rendes felmondás útján átszervezésre történő hivatkozással megszüntette. A felmondást a munkavállalóval délután az irodában személyesen közölték. Ezt követően őt a telephelyről a munkáltató írásban kitiltotta, illetőleg a felmondás után három személlyel kísértette végig az udvaron, irodájába nem léphetett be, a történetekről pedig a munkahelyen széles körben tudomást szereztek.
- A Kúria megállapítása: az a tény, hogy a vezető munkakörű munkavállaló a felmondása kézhezvételétől kísérőkkel mozoghatott a munkáltató telephelyén, irodájában személyes holmija elvitelét is ellenőrizték, majd sokak szeme láttára az udvaron keresztül a portáig kísérték, továbbá a munkáltató utasítást adott a portaszolgálatnak a munkavállaló „kitiltására”, amit írásban is kifüggesztettek, megvalósította a személyi jogi jogsértést, a munkáltató eljárása a munkavállalót emberi méltóságában sértette. A munkáltató eljárását az első-és másodfokú bíróság alappal értékelte olyanak, amely a munkavállalót becsületében sértette, a munkáltatónál végzett munkáját, általában személyét illetően rosszindulatú szóbeszédet indított el, és szélesebb körben megütközést keltett. Téves a munkáltató álláspontja arról, hogy a munkáltató eljárása „bármely munkaviszony megszűnésekor követendő szokásos eljárás”. Nem vitás, hogy a munkaviszony a munkavállaló és a munkáltató közötti bizalmi viszony és

a bizalom megszűnése megalapozhatja a munkaviszony megszüntetését, továbbá nem vitatható el a munkáltató joga arra, hogy megszabja a telephelyére belépők körét. Ez azonban nem ad jogszerű alapot a munkáltatónak arra, hogy megsértse a (volt) munkavállalója jó hírnevéhez való jogát. A munkavállalóval szemben tanúsított bánásmód önmagában bántó és megalázó volt, és kívülállókban alappal alakíthatta ki azt a véleményt, hogy „azonnali hatállyal elbocsátották”, és ennek valamilyen súlyos, a munkavállaló munkájában, személyében, magatartásában rejlő alapos oka lehetett.

2.1.1.2. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság gyakorlatában előfordult esetek

1.) Egészségi állapottal összefüggésben elkövetett zaklatás¹⁶³⁹

- Rövid tényállás: a munkáltató vezetése nyilvánosan név szerint közzétette azon munkavállalók névsorát, akik a megelőző évben táppénzes állományban voltak.
- A Hatóság álláspontja: az eljárás során tanúként meghallgatott munkavállalók azt állították, hogy a lista közzététele megalázó volt számukra. A munkáltató ezzel szemben azzal érvelt, hogy hazai és nemzetközi gyakorlat alapján döntött a lista nyilvánosságra hozataláról, és a közzététel figyelemfelhívás célját szolgálta, tényadatokat közölt, ugyanis a dolgozóktól több alkalommal kapott olyan jelzéseket, amely szerint egyes munkavállalók jogosulatlanul veszik igénybe a táppénzt. A Hatóság a munkáltató érvelését nem fogadta el, a vizsgálat eredményeként megállapította, hogy a munkáltató egészségi állapottal összefüggésben zaklatást alkalmazott a munkavállalókkal szemben.

2.) Szexuális tartalmú internetes oldalak látogatásának ellenőrzése az emberi méltóság megsértésével¹⁶⁴⁰

- Rövid tényállás: A munkavállalót egy gyermekvédelmi intézmény nevelőtanáraként foglalkoztatta a munkáltató, amely több írásbeli- és szóbeli figyelmeztetést követően a munkavállaló munkaviszonyát megszüntette. A munkaviszony megszüntetését megelőzően a munkáltató a munkavállaló szolgálati ideje alatt a munkavállaló szobájában található számítógépről történő szexuális tartalmú internetes oldalak látogatása miatt vizsgálatot folytatott le, amely a munkavállaló szerint számára megalázó volt.
- A Hatóság álláspontja: az eljárás során meghallgatott tanú vallomása szerint a munkáltatói intézmény számítógépes rendszerének vizsgálata kifejezetten arra irányult, hogy a szexuális tartalmú oldalakat csakis az érintett munkavállaló láto-

¹⁶³⁹ Egyenlő Bánásmód Hatóság 81/2008. sz. határozat

¹⁶⁴⁰ Egyenlő Bánásmód Hatóság 1/2008. sz. határozat

gathatta. A tanú előadta továbbá azt is, hogy a tárgybeli internetes oldalak látogatása beszédtema lett az intézmény munkavállalói és a bennlakó fiatalok között is. Mindezek alapján a Hatóság megállapította, hogy a munkavállalóval szemben – a szolgálati ideje alatt a nevelőtanári szobában található számítógépről történő szexuális tartalmú internetes oldalak látogatásával kapcsolatban – lefolytatott vizsgálat módja a munkavállalóval szemben megalázó, megszegyenítő környezetet alakított ki, egyúttal alkalmas volt a munkavállaló emberi méltóságának megsértésére is. A munkáltató által lefolytatott vizsgálat nem felelt meg az arányosság, a szükségesség és az alkalmasság követelményének, ezért az eljárás fokozottan stigmatizáló hatást fejtett ki a munkavállaló vonatkozásában nemcsak a fiatalok, hanem a munkatársai körében is.

3.) Fegyelmi eljárás lefolytatása az emberi méltóság megsértésével¹⁶⁴¹

- Rövid tényállás: A munkavállalót egy önkormányzati fenntartású szociális intézmény foglalkoztatta. A munkáltató a munkavállalót áthelyezte az épület másik szárnyába, éjszakai munkára a továbbiakban nem osztotta be, a 2008. évi jutalomból – hivatkozása szerint arra tekintettel, hogy a munkáltató több hónapig táppénzes állományban volt, illetőleg arra, hogy munkájával a munkáltató nem volt elégedett – nem részesítette. Ezt követően a munkáltató a munkavállaló ellen fegyelmi eljárást kezdeményezett, mert az intézetben az a szóbeszéd járta, hogy a munkavállaló közeli kapcsolatba került az egyik gondozottal.
- A Hatóság álláspontja: a Hatóság a fegyelmi eljárás iratai alapján azt állapította meg, hogy – a munkáltató védekezésével ellentétben – nem jutott időközben semmilyen olyan új adat a munkáltató tudomására a munkavállaló feltételezett etikátlan magatartására vonatkozóan, amelyet korábban ne ismerhetett, gyaníthatott volna. A munkáltató a fegyelmi eljárást megszüntette, arra való hivatkozással, hogy annak megindításának nem is lett volna jogszabályi alapja. A Hatóság azonban elmarasztalta a munkáltatót azért, mert a közel két hónapig tartó fegyelmi eljárás és a meghallgatott tanúk száma is alkalmas lehetett arra, hogy a munkavállaló emberi méltóságát sértse.

4.) Az emberi méltóságot sértő bánásmód a felmentési idő alatt¹⁶⁴²

- Rövid tényállás: A munkavállaló munkaviszonyát a munkáltató felmentéssel megszüntette, de még a felmentési ideje alatt több alkalommal megnehezítette a munkavállaló számára a munkahelyére történő bejutást, az üzemi tanácsokon

¹⁶⁴¹ Egyenlő Bánásmód Hatóság 1277/2008. sz. határozat

¹⁶⁴² Egyenlő Bánásmód Hatóság 170/2008. sz. határozat

való részvételt, illetve minden alkalommal kísérőt rendelt mellé.

- A Hatóság álláspontja: az eljárás során megállapítást nyert, hogy a munkáltató intézkedései ellen a szakszervezetek többször eredménytelenül tiltakoztak. A munkáltatónál nem volt szabályozva, hogy ki és milyen alkalommal, milyen módon léphet be a munkahely területére, a munkáltató a munkavállalóval szemben önkényesen támasztott nehézségeket az épületbe történő bejutásnál. A Hatóság megállapította, hogy a munkáltató a munkavállalóval szemben a felmentési ideje alatt több alkalommal olyan magatartást tanúsított, amely megalázó, megszegyenítő környezet kialakítására volt alkalmas, és a munkavállalót emberi méltóságában sértette.

5.) Az emberi méltóság megsértése a munkavállalót ért atrocitások figyelmen kívül hagyásával¹⁶⁴³

- Rövid tényállás: A munkavállaló a munkáltató elektronikai berendezéseket árusító üzletében dolgozott. Őt az üzletvezető és a munkatársai részéről különféle atrocitások érték amiatt, hogy egy, a cég tulajdonát képező tévé eltűnésének kapcsán tett intézkedések miatt kifogást emelt a területi képviselőnél, aki emiatt vizsgálatot tartott. A munkavállaló az általa elszenvedett sérelmek miatt a munkáltatói jogkört gyakorló vezetőhöz fordult, azonban a vezető részéről érdemi intézkedés nem történt.
- A Hatóság álláspontja: a munkáltató a munkavállaló emberi méltóságát megsértette, amikor a munkavállaló környezetében kialakult megszegyenítő, megalázó környezet felszámolása érdekében a szükséges intézkedéseket elmulasztotta.

2.1.1.3. A hétköznapiakban előforduló esetek, amelyek felvetik az emberi méltóság megsértésének lehetőségét

- A munkavállaló munkaviszonyát a munkáltató az ünnepek előtti utolsó munkanapon rendes felmondással, egy komoly üzletkötés közepette, az ügyfelek előtt megszüntette úgy, hogy fennállt a lehetősége annak, hogy a munkavállaló az adott szakmai területen maradván továbbra is rendszeresen találkozhat az említett ügyfelekkel.¹⁶⁴⁴
- A munkavállaló munkahelyén napi rendszerességgel végeznek alkoholvizsgálatot, az érvényben lévő kollektív szerződés tiltja a munkaidő előtti, illetve alatti alkoholfogyasztást. A munkavállalót azonban a felettese naponta többször is alkoholviz-

¹⁶⁴³ Egyenlő Bánásmód Hatóság 25/2008. sz. határozat

¹⁶⁴⁴ Megjelent a Munkaügyi Levelek 128. számában (2016. február 1.), 2518. kérdésszám alatt (www.munkaugyilevelek.hu)

gálatnak veti alá, aminek valódi oka a munkavállaló szerint a felek közötti személyes konfliktusban keresendő. A munkavállaló a munkáltató eljárása miatt megszégyenítve érzi magát munkatársai előtt.¹⁶⁴⁵

2.2. A munkavállaló információs önrendelkezési joga, az alkalmassági vizsgálat alapvető kérdései

Az Alaptörvény VI. cikk (2) bekezdése szerint mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez.

A személyes adatok védelméhez való jog tartalmával az Alkotmánybíróság a 15/1991. (IV. 13.) számú határozatában foglalkozott. Az Alkotmánybíróság a gyakorlatában a személyes adatok védelméhez való jogot nem hagyományos védelmi jogként értelmezi, hanem annak aktív oldalát is figyelembe véve, információs önrendelkezési jogként. Az Alkotmánybíróság szerint e jognak a tartalma az, hogy mindenki maga rendelkezik személyes adatai feltárásáról és felhasználásáról. Személyes adatot felvenni és felhasználni tehát általában csakis az érintett beleegyezésével szabad; mindenki számára közérthetővé és ellenőrizhetővé kell tenni az adatfeldolgozás egész útját, vagyis mindenkinek joga van tudni, ki, hol, mikor, milyen célra használja fel az ő személyes adatát. Kivételesen törvény elrendelheti személyes adat kötelező kiszolgáltatását, és előírhatja a felhasználás módját is.¹⁶⁴⁶

A személyes adatok védelméhez való jog nemcsak a hazai jogalkotásban, hanem számos nemzetközi dokumentumban is megjelenik, noha ezek egy része kötelező érvénnyel csak a magyar jogrendszerbe történő átültetést követően bír, néhányuk pedig pusztán iránymutatásul szolgál a hazai jogalkotás számára. Előbbire példa az ENSZ keretében elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amelyet hazánkban az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet hirdetett ki, ezáltal a magyar jogrendszer részévé vált. Utóbbiak körében kiemelhetjük a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO – International Labour Organization) gyakorlati kódexét, amelynek hatálya kiterjed a jelenlegi, jövőbeni és a volt munkavállalókra is, valamint a köz- és magánmunkáltatókra, a munkavállalói érdek-képviselői szervekre és a munkaerő-közvetítő cégekre. A kódex foglalkozik a személyes adatok gyűjtésével, tárolásával, összehangolásával, továbbításával és egyéb más felhasználásával, valamint számos alapelvet rögzít.¹⁶⁴⁷ Említésre méltó továbbá az Európai Unió jogalkotásában az Unió Alapjogi Chartája, amelynek 8. cikke

¹⁶⁴⁵ Megjelent a Munkaügyi Levelek (volt Munkaadói Levelek) 7. számában (2008. szeptember 22.), 122. kérdésszám alatt (www.munkaugyilevelek.hu)

¹⁶⁴⁶ 15/1991. (IV. 13.) AB határozat

¹⁶⁴⁷ Ld. részletesen: An ILO code of practice – Protection of workers personal data (ILO, Genf, 1997)

deklarálja a személyes adatok védelméhez való jogot. Részletes szabályozást adnak a vonatkozó uniós irányelvek is.¹⁶⁴⁸ Arról sem feledkezhetünk meg, hogy hazánkat, mint az Európa Tanács tagországát köti az ET keretében elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye.

A személyes adatok védelméhez való jog sajátosan érvényesül a munkaviszonyokban, figyelemmel a felek közötti hierarchikus viszonyra. A munkahelyi adatkezelésnek számtalan esete lehetséges a munkaviszony bármely szakaszában.

A munkaviszony létesítését megelőzően adatkezelésről beszélhetünk például a pályáztatás és alkalmassági vizsgálat során. A munkaviszony fennállása alatt adatkezelésre kerülhet sor például társadalombiztosítási vagy adóztatási okokból, vagy a munkavállaló ellenőrzésével, fegyelmezésével kapcsolatosan, illetőleg ilyenkor is szükség lehet a munkavállaló alkalmasságának ellenőrzésére. A munkaviszony megszűnését követően szintén történik adatkezelés, mivel a munkáltató számára jogszabályi kötelezettség a volt munkavállaló egyes személyes adatainak megőrzése.

A munkahelyi adatvédelem területén azonban jelenleg átfogó ágazati szabályozás nincs. Az Mt. egyetlen paragrafusban rendelkezik a munkavállaló személyes adatainak védelméről. Háttérjogszabálynak tekinthetjük az Infotv.-t, illetőleg fontos iránymutatásul szolgálnak a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH), valamint elődje, az adatvédelmi biztos tájékoztatói, iránymutatásai, beszámolóí.

Az adatvédelemhez való jog érvényesülését szolgáló intézmények (NAIH, adatvédelmi biztos) elé kerülő ügyek számának emelkedése ugyanakkor indokolná az adatvédelmi szabályok részletes, jogszabályi szintű rögzítését a munkajog területén is, amely egyértelmű és átlátható követelményrendszert állítana fel mind a munkáltatók, mind a munkavállalók, illetőleg a munkaviszony egyéb alanyai részére.

Az adatvédelmi biztos a 2004. évi beszámolójában az ügyek számának emelkedését azzal indokolta, hogy a munkáltatók igen gyakran visszaélnek a munkajogi jogviszonyból fakadó erőfölényükkel, az alájuk rendelték egzisztenciálisan kiszolgáltatott helyzetével, és igyekeznek minél több adatot gyűjteni munkavállalóik munkahelyi magánéletéről és a munkahelyen kívüli életéről, amelyhez megfelelő eszközöket szolgáltatnak számukra a különböző új technológiák.¹⁶⁴⁹

Hasonló megállapításokat tesz az adatvédelmi biztos a 2004. évet követő évek beszámolóiban is. (Egyébiránt a 2005. és a 2006. években a munkaügyi tárgyban iktatott ügyek számának további emelkedése figyelhető meg.) Jól jellemzi a helyzet bizonytalanságát például a munkahelyen telepített kamerák használatával kapcsolatosan felmerülő adatkezelési követelmények szabályozatlansága. Noha az adatvédelmi biztos már a 2005. évi beszámolójában jelezte, hogy

¹⁶⁴⁸ Ld. például: 95/46/EK irányelv a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról

¹⁶⁴⁹ Adatvédelmi biztos 2004. évi beszámoló

„A munka világával kapcsolatos ügyek jelentős részre évről-évre ismétlődő, immár tipikus kérdésnek számít. Ilyen adatkezelések közé tartozik például a munkahelyen telepített kamerarendszerek működésének a kérdése.”, az azóta eltelt évek alatt sem került sor a kérdés megnyugtató, jogszabályi szinten történő rendezésére. A gyakorlat – jobb híján – a személy-és vagyonvédelmi törvényre (amely az elektronikus megfigyelőrendszerek telepítésének és alkalmazásának szabályait rögzíti), valamint a NAIH ajánlására tud támaszkodni.

Felmerül a kérdés, hogy mennyiben járható út az, ha az érintettek a munkahelyi adatvédelem kérdéseit önszabályozás keretében, például kollektív szerződésben vagy magatartási kódexek bevezetésével rendezik. A Pécsi Tudományegyetem és a göttingeni Georg-August Egyetem jogi karának társtanszéke a 2011-2012. év folyamán közös projekt keretében vizsgálta a munkahelyi adatvédelem sajátos kérdéseit, azon belül kiemelten a munkahelyi ellenőrzés és a magánszféra konfliktusait. A kutatás keretében mintegy 30 kollektív szerződést vizsgáltak különböző iparágakban, illetve különböző méretű vállalkozásoknál. A kollektív szerződések egyáltalán nem tartalmaztak olyan jellegű szabályt, ami a munkavállaló e-mail-, GPS-, internet- és telefonhasználatának szabályozására, annak ellenőrzésére vagy kamerás megfigyelésére vonatkozik. A kollektív szerződések ugyanakkor viszonylag gyakran rögzítik, hogy a munkavállaló általi rendkívüli (a mai szabályozás fogalmai szerint: azonnali hatályú) felmondás oka lehet a munkáltató által a munkavállaló személyiségi jogainak megsértése (például a vizsgált időszakban a MOL Nyrt.-nél hatályban lévő kollektív szerződés a munkavállaló általi rendkívüli felmondás okai között felsorolja azt az esetet, amikor a munkáltató megsérti a munkavállaló személyiségi jogait).¹⁶⁵⁰

2.2.1. Adatvédelmi alapfogalmak

Az Mt. szabályainak ismertetése előtt a munkáltatói adatkezelés követelményeinek közérthetősége érdekében szükséges áttekintenünk az adatkezelés szempontjából legfontosabb alapvető fogalmakat, amelyeket az Infotv. rögzít.

Az Infotv. hatálya a Magyarország területén folytatott minden olyan adatkezelésre és adatfeldolgozásra kiterjed, amely természetes személy adataira, valamint közérdekű adatra vagy közérdekből nyilvános adatra vonatkozik.¹⁶⁵¹

Ezen belül vizsgálendő, hogy tulajdonképpen mit is jelent az adatkezelés.

A törvény értelmező rendelkezése szerint az adatkezelés az alkalmazott eljárástól függetlenül az adaton végzett bármely művelet vagy műveletek összessége, így különösen gyűjtése, felvétele, rögzítése, rendszerezése, tárolása, megváltoztatása, felhasználása, lekérdezése, továbbítása, nyilvánosságra hozatala, összehangolása vagy összekapcsolása, zárolása, törlése és megsemmisítése, valamint az adat további felhasználásának megakadályozása, fénykép-, hang-

¹⁶⁵⁰ Balogh Zsolt György, Polyák Gábor, Rátai Balázs, Szőke Gergely László: Munkahelyi adatvédelem a gyakorlatban (IJ, 2012/3., 95-104. o.)

¹⁶⁵¹ Infotv. 2. § (1) bek.

vagy képfelvétel készítése, valamint a személy azonosítására alkalmas fizikai jellemzők (pl. ujj- vagy tenyérlenyomat, DNS-minta, íriszkép) rögzítése.¹⁶⁵²

Az adatvédelem kulcsfogalmai a személyes adat és a különleges adat.

A személyes adatok köre taxatívénem sorolható fel, a törvény a tipikus példákat sorolja fel. E szerint személyes adat az érintettel kapcsolatba hozható adat – különösen az érintett neve, azonosító jele, valamint egy vagy több fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára jellemző ismeret -, valamint az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés.¹⁶⁵³

Némileg eltérő szabályok vonatkoznak a különleges adatok kezelésére. Különleges adat a faji eredetre, a nemzetiséghez tartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más világnézeti meggyőződésre, az érdek-képviseleti szervezeti tagságra, a szexuális életre vonatkozó személyes adat; továbbá az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre vonatkozó személyes adat, valamint a bűnügyi személyes adat.¹⁶⁵⁴

2.2.2. Az adatkezelés jogalapja

Az adatkezelés mindenképpelőtt akkor jogszerű, ha

- ahhoz az érintett hozzájárult, vagy
- azt a munkáltató számára törvény lehetővé teszi, vagy
- az adatkezelést a munkáltató jogos érdeke indokolja.

A) Az érintett hozzájárulása

Számos problémát és kérdést vet fel a munkavállaló adatkezeléshez való hozzájárulása. A hozzájárulás jogalapjának ugyanis az a legfontosabb feltétele, hogy annak teljes mértékig önkéntesnek, minden külső befolyástól mentesnek kell lennie. A munkavállalói nyilatkozat megtétele során azonban a munkavállalói akarat önkéntessége – ahogyan arról már többször szó esett – sok esetben kétséges.

Az Infotv. szerint a hozzájárulás az érintett akaratának önkéntes és határozott kinyilvánítása, amely megfelelő tájékoztatáson alapul, és amellyel félreérthetetlen beleegyezését adja a rá vonatkozó személyes adat – teljes körű vagy egyes műveletekre kiterjedő – kezeléséhez.¹⁶⁵⁵

Az Infotv. fenti értelmezésével cseng egybe a NAIH álláspontja is. A Hatóság gyakorlata szerint

¹⁶⁵² Infotv. 3. § 10. pont

¹⁶⁵³ Infotv. 3. § 2. pont

¹⁶⁵⁴ Infotv. 3. § 3. pont

¹⁶⁵⁵ Infotv. 3. § 7. pont

a hozzájárulás jogalapként csak akkor jöhet szóba, ha valódi választási lehetőség áll az érintett rendelkezésére, és nem áll fenn a megfélemlítés, a megfélemlítés, a kényszerítés vagy más jelentős negatív következmény veszélye a hozzájárulás megtagadása esetén. A munkavégzésre irányuló jogviszonyokban azonban nem értelmezhető a hozzájárulás önkéntessége: a munkáltató és a munkavállaló közötti alá-fölérendeltségi viszonyban, ha az alkalmazott a hozzájárulást megtagadja, ez anyagi vagy nem anyagi természetű hátrányt okozhat neki.¹⁶⁵⁶

A Hatóság azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy a hozzájárulás megfelelő jogalap lehet, ha az adatkezelésre nem a munkaviszonnyal összefüggésben kerül sor, vagyis ha az adatkezelés a munkáltatói jogok gyakorlásával nem áll kapcsolatban. Például egy munkáltató egy futóversenyre csapatot szervez, amelyhez a munkáltatónak továbbítania kell a szervezők részére azon munkavállalóinak adatait, akik részt vennének a versenyen, mivel a munkáltató állja a nevezés költségeit. Emellett a munkáltató pólókat is biztosít a versenyre, ezért a munkavállalók pólóméretét továbbítania kell a pólót készítő vállalkozás részére. Ez két különböző adattovábbítást jelent, és mindkettőhöz egymástól függetlenül önkéntes hozzájárulást tud adni a munkavállaló anélkül, hogy ennek bármilyen következménye lenne a munkaviszonyára nézve.¹⁶⁵⁷

B) Törvényen alapuló adatkezelés

A munkahelyi adatkezelések egy jelentős része törvényi rendelkezésen alapul: vagy olyan törvényi előírás, amely kötelezővé teszi az adatkezelést, vagy olyan jogszabályon, amely csupán lehetővé teszi azt. Törvényen alapuló, kötelező adatkezelést széles körben rendelnek el az adókötelezettségre, társadalombiztosításra vonatkozó jogszabályok.

Ezen túlmenően a munkaviszonyra is irányadóak lehetnek olyan törvények, amelyek az adatkezelést a munkáltató számára lehetővé teszik. Ebbe a körbe tartozik például a munkáltatói visszaélés-bejelentési rendszerrel, illetve a munkáltató ellenőrzési jogosultságával összefüggő adatkezelés a munkavégzés tekintetében. Azonban ezek nem tekinthetők klasszikusan törvényi felhatalmazáson alapuló adatkezelésnek, hanem közelebb állnak a munkáltató jogos érdekében alapuló adatkezelések csoportjához.¹⁶⁵⁸

Törvényi felhatalmazás alapján szolgáltató adatot a munkáltató többek között a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálatnak, a Nemzeti Adó-és Vámhivatalnak, a társadalombiztosítási igazgatási szerveknek, a munkaügyi ellenőrnek.¹⁶⁵⁹

¹⁶⁵⁶ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 7.o.

¹⁶⁵⁷ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 7.o.

¹⁶⁵⁸ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 8.o.

¹⁶⁵⁹ dr. Bankó Zoltán-dr. Berke Gyula-dr. Dudás Katalin-dr. Kajtár Edit-dr. Kiss György-dr. Kovács Erika: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról 25.o., (www.jogtar.hu)

C) A munkáltató jogos gazdasági érdekén alapuló adatkezelés

Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK számú, a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló irányelv (a továbbiakban: Adatvédelmi Irányelv) rögzíti, hogy személyes adat kezelhető abban az esetben is, ha a munkahelyi adatkezelés a munkáltató – kivételesen harmadik fél – jogos érdekének érvényesítéséhez szükséges, kivéve, ha ennél az érdekeknél magasabb rendűek a munkavállalók személyes adatai védelméhez és a magánéletük tiszteletben tartásához való joguk.¹⁶⁶⁰

E jogalap egyik fő jellemzője az, hogy ez a munkavállalók hozzájárulásától függetlenül jogszerűvé teheti a munkáltató adatkezelését, feltéve, ha a munkáltató jogos érdeke arányosan korlátozza a munkavállalók személyes adatok védelméhez való jogát, magánszféráját.¹⁶⁶¹

Az adatkezeléshez tehát nem csak a munkavállaló hozzájárulása szolgálhat jogalappal, hanem az Adatvédelmi Irányelvben foglalt jogalap is biztosíthatja a jogszerű adatkezelést.

A NAIH álláspontja szerint azonban a munkáltatóra hárul azon kötelezettség, hogy belső szabályzatban vagy más írásbeli dokumentumban kidolgozza ezen jogalap alkalmazásával végzett adatkezeléseit.¹⁶⁶²

A jogalap alkalmazása során a munkáltatónak figyelemmel kell lennie a magyar jogszabályi előírásokra, valamint el kell végeznie az ún. érdekmérlegelési tesztet. Az érdekmérlegelési teszt során a munkáltató felméri például azt, hogy a személyes adatok kezelése az általa elérni kívánt cél megvalósulásához feltétlenül szükséges-e, vagy léteznek olyan alternatív megoldások, amelyek alkalmazásával a tervezett cél a munkavállaló személyes adatainak kezelése nélkül is megvalósítható.

2.2.3. A munkahelyi adatkezelés során érvényesülő adatvédelmi alapelvek

A munkavállaló személyiségi jogainak védelme érdekében a munkáltató adatkezelésének a munkaviszony valamennyi szakaszában alapelveknek, követelményeknek kell megfelelnie, amelyek közül a legfontosabbak az alábbiak:

- a célhoz kötött adatkezelés alapelve [Infotv. 4. § (1) bek., Mt. 10. § (1) bek.]
- a szükségesség-arányosság elve [Infotv. 4. § (2) bek., Mt. 9. § (2) bek., 11. § (1) bek.]
- az előzetes tájékoztatás követelménye [Infotv. 20. § (1)-(2) bek., Mt. 9. § (2) bek.,

¹⁶⁶⁰ 95/46/EK irányelv (Adatvédelmi Irányelv) 7. cikk f) pont

¹⁶⁶¹ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 9.o.

¹⁶⁶² A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 9.o.

2.2.4. A célhoz kötött adatkezelés elve a munkajogban: a munkavállalótól kérhető személyes adatok köre és az alkalmassági vizsgálat

Az Infotv. 4. § (1) bekezdésében foglaltak szerint személyes adat kizárólag meghatározott célból, jog gyakorlása és kötelezettség teljesítése érdekében kezelhető. Az adatkezelésnek minden szakaszában meg kell felelnie az adatkezelés céljának, az adatok felvételének és kezelésének tisztességesnek és törvényesnek kell lennie. Csak olyan személyes adat kezelhető, amely az adatkezelés céljának megvalósulásához elengedhetetlen, a cél elérésére alkalmas. A személyes adat csak a cél megvalósulásához szükséges mértékben és ideig kezelhető.¹⁶⁶³

Az Infotv. fenti általános szabályait az Mt. a következők szerint konkretizálja a munkaviszony alanyai vonatkozásában: a munkavállalótól csak olyan nyilatkozat megtétele vagy adat közlése kérhető, amely személyiségi jogát nem sérti, és a munkaviszony létesítése, teljesítése vagy megszűnése szempontjából lényeges.¹⁶⁶⁴

Személyes adat tehát csak akkor kezelhető, ha kezelése nélkül a munkaviszony létesítése, fenntartása, megszűnése nem lenne lehetséges. A célhoz kötött adatkezelés elve egyúttal azt a követelményt támasztja a munkáltatóval szemben, hogy a munkavállalótól kért adatok körét köteles előre úgy meghatározni, hogy az adatok kizárólag a munkaviszony létesítéséhez, fenntartásához, megszűnéséhez kapcsolódjanak. A NAIH állásfoglalása szerint minden olyan adat kérése, amely nem ad lényeges tájékoztatást a munkaviszony létesítése, fenntartása, megszüntetése szempontjából, indokolatlanul korlátozza a munkavállalók magánszféráját, személyes adataikkal való rendelkezési jogukat – különösen akkor, ha a munkáltató az adatszolgáltatás megtagadása esetén kilátásba helyezi például a munkaviszony létesítésének megtagadását.¹⁶⁶⁵

A munkavállalótól jogszerűen igényelhető adatszolgáltatás, valamint a vele szemben alkalmazható alkalmassági vizsgálat különös jelentőséget kap a munkaviszony kezdetét megelőzően. A munkaviszonyt megelőző adatkezelés során az érintett önkéntessége a szakirodalom által általában nem volt vitatott. Az adatkezelés jogalapja ez esetben az érintett hozzájárulása, amely kifejeződhet írásbeli, szóbeli vagy ráutaló magatartásban.¹⁶⁶⁶

A munkáltató nyilvánvaló célja a legmegfelelőbb munkaerő kiválasztása, ezért a leendő munkavállalóról az információk lehető legszélesebb körét kívánja összegyűjteni. Az előzetes tájékozódás során a leggyakrabban a munkavállalótól a szakképzettségére, korábbi szakmai tapasztalására vonatkozó adatok kérésére kerül sor.

¹⁶⁶³ Infotv. 4. § (1)-(2) bek.

¹⁶⁶⁴ Mt. 10. § (1) bek.

¹⁶⁶⁵ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 5.o.

¹⁶⁶⁶ Balogh Zsolt György, Polyák Gábor, Rátai Balázs, Szőke Gergely László: Munkahelyi adatvédelem a gyakorlatban (I), 2012/3., 95-104. o.)

talataira, esetleg büntetlen előéletére vonatkozóan kér felvilágosítást a leendő munkáltató, illetőleg nem ritka a tesztekből álló alkalmassági vizsgálatnak történő alávetés, amely nem jogszabály kötelező előírásán, hanem a munkáltató döntésén alapul.

E körben vizsgálendő kérdés a személyiségi jogok védelmének érvényesülése az álláspályázatra jelentkezés és az alkalmassági vizsgálat során.

2.2.4.1. Az „anonim” álláshirdetések jogszerűségének vizsgálata

Az utóbbi időben kezdtek viszonylag szélesebb körben elterjedni az olyan álláshirdetések, amelyekben a munkáltatók nem tüntetik fel a cégnevet, így az álláspályázat elküldésekor az állást kereső lényegében nincsen tisztában azzal, hogy mely munkáltatónak az állására jelentkezik.

Annak ellenére, hogy a munkáltató gazdasági érdekeivel esetlegesen igazolható lenne az ilyen, ún. „anonim” álláshirdetések jogszerűsége (például mert egy újonnan alakult cégről van szó, és a tulajdonosok egyelőre nem szeretnék, hogy a potenciális versenytársak idő előtt tudomást szerezzenek a piacra lépésről), a NAIH állásfoglalása szerint alapvetően nem fogadható el a munkáltatók részéről az anonim álláshirdetések feladása. A Hatóság rámutatott arra, hogy az ilyen esetek túlnyomó többségében ezzel aránytalanul sérül a jelentkezők információs önrendelkezési joga, így különösen az a joguk, hogy az adatkezelés megkezdése előtt (a pályázati anyag elküldése előtt) valamennyi lényeges adatkezelési körülményről tájékoztatást kapjanak.¹⁶⁶⁷

2.2.4.2. Az álláspályázatra jelentkező közösségi oldalon létrehozott profiljának megtekintése

A különféle közösségi oldalakon (Facebook, Twitter, stb.) mindenki maga állítja be, hogy az általa megosztott tartalomhoz ki férhet hozzá, tehát a jelentkező saját belátásától függ, hogy magáról milyen tartalmat tesz közzé, és azt kinek engedi megtekinteni.

Nem tekinthető tehát jogellenesnek az, ha a munkáltató az állásra jelentkező profiloldalát megtekintti, ha ettől a pályázó őt nem zárta el. Fontos követelmény azonban, hogy a munkáltató köteles előzetesen tájékoztatni a pályázókat arról, hogy a felvételi eljárás során adott esetben megtekintheti a profiloldal bárki számára nyilvános információit.

További korlátot jelent az is, hogy a munkáltató csupán a profiloldal megtekintésére jogosult, annak tartalmát azonban nem mentheti le, nem tárolhatja és harmadik személy részére nem továbbíthatja, mert ezen további adatkezelési műveletek már jogellenesnek minősülnek.

Nem fogadható el az sem, ha a munkáltató a korlátozottan nyilvános adatokat ismeri meg. Ilyen például az az eset, amikor az álláshirdetésre jelentkező személy tagja valamely zárt csoportnak

¹⁶⁶⁷ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 18.o.

egy közösségi oldalon belül, és ennek ismeretében a munkáltató megkér valakit, aki szintén tagja ennek a zárt csoportnak, hogy nézze meg, mit is csinál a jelentkező ezen személy a zárt csoporton belül. Ezen információk már nem teljesen nyilvánosak, ezért ezek megismerése már korlátozza a jelentkező magánszférájához való jogát.¹⁶⁶⁸

2.2.4.3. A pályázatok megőrzése

Az Infotv. 17. § (2) bekezdésének d) pontja szerint a személyes adatot törölni kell, ha az adatkezelés célja megszűnt, vagy az adatok tárolásának törvényben meghatározott határideje lejárt.

A munkaerő-felvételi eljárás során az adatkezelés célja az, hogy az adott munkakört betöltsék. Ennek megfelelően tehát, amennyiben a munkáltató a pályázók közül kiválaszt egy személyt és vele munkaszerződést köt, a további pályázók önéletrajza tekintetében az adatkezelés célja értelemszerűen megszűnik.

Ugyanígy fennáll a törlési kötelezettség abban az esetben is, ha a jelentkező a pályázatát visszavonja.

Az önéletrajzok megőrzésének jogszerűségét a pályázó önkéntes hozzájárulása biztosíthatja. A hozzájárulásnak természetesen ebben az esetben is kifejezettnek, egyértelműnek és önkéntesnek kell lennie. Az adatok megőrzésnek pedig az Infotv. 4. § (1)-(2) bekezdésében foglaltakkal összhangban célhoz kötöttnek kell lennie.

A NAIH álláspontja szerint e körben a helyes gyakorlat az, ha a munkáltató a hozzájárulást a felvételi eljárás lezárását követően kéri a jelentkezőktől.¹⁶⁶⁹

2.2.4.4. A magán-munkaközvetítő által kezelhető adatok

A munkaerő-kölcsönzési és a magán-munkaközvetítői tevékenység nyilvántartásba vételéről és folytatásának feltételeiről a 118/2001. (VI. 30.) számú Kormányrendelet rendelkezik.

A rendelet szerint a magán-munkaközvetítés során tilos olyan személyi adatokat rögzíteni, nyilvántartásba venni, felhasználni, amelyekre a munkát keresők alkalmasságának a megítéléséhez nincs szükség, illetve amelyek a keresett munkával nincsenek közvetlen összefüggésben.¹⁶⁷⁰

Erre tekintettel a magán-munkaközvetítő a képesítésre, szakmai tapasztalatra vonatkozó adatokat és az alkalmasság megítéléséhez szükséges adatokat kezelheti. Ha a munkát kereső munkavállaló azt tapasztalja, hogy a magán-munkaközvetítő mégis olyan adatot kér tőle, amely adat

¹⁶⁶⁸ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 19.o.

¹⁶⁶⁹ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 20.o.

¹⁶⁷⁰ 118/2001. (VI. 30.) Korm.rendelet 10. § (1) bek. e) pont

kezelésének célja nem egyértelmű, akkor az érintett magyarázatot, tájékoztatást kérhet a magán-munkaközvetítőtől.¹⁶⁷¹

2.2.4.5. Erkölcsi bizonyítvány

A hatósági erkölcsi bizonyítvány mint jogintézmény célja többek között az, hogy a munkavállaló a munkáltató előtt erkölcsi alkalmasságát az adott munkakörrel kapcsolatosan igazolja. Erre az érintettet a munkaviszony létesítése előtt, a felvételi eljárás során, illetőleg a munkaviszony fennállása alatt is felszólíthatja a munkáltató, amennyiben az erkölcsi alkalmasság igazolása valamely ágazati jogszabályban meghatározottak szerint, az adott munkakör betöltéséhez valóban elengedhetetlen. Ilyen, jogszabály által előírt adatkezelés található például az Mt. 44/A. §-ában, amelynek alapján nem létesíthető munkajogviszony azzal a személlyel, akivel szemben az Mt. 44/A. §-ában szereplő kizáró feltételek fennállnak.¹⁶⁷²

Erkölcsi bizonyítvány akkor kérhető jogszerűen, ha a büntetlen előélet igazolása a munkavállaló által betöltött állás, a munkakörébe tartozó feladatok miatt indokolt. Ilyen tipikusan, ha a munkavállaló pénzt vagy értéket kezel (pl. pénztáros), adatkezelést végez, vagyonőrként foglalkoztatják stb. Az erkölcsi bizonyítvány kérése tehát ezekben az esetekben nem sért személyiségi jogot. Az erkölcsi bizonyítvány bekérése, illetve a frissítés előírása ugyanakkor nem vezethet a munkavállaló zaklatásához.¹⁶⁷³

2.2.4.6. Az egészségi állapotra vonatkozó adatok felvételének feltételei

Az Infotv. értelmében az egészségi állapotra vonatkozó adatok különleges adatok, amelyeknek kezelése az alábbi esetekben lehetséges:

- az érintett írásbeli hozzájárulásával, vagy
- ha azt törvény közérdeken alapuló célból elrendeli, vagy
- az adatkezeléssel az adatkezelő valamely jogi kötelezettségének tesz eleget, vagy
- az adatkezeléssel az adatkezelő (vagy valamely harmadik személy) jogos érdekét érvényesíti, feltéve természetesen, hogy az érdekérvényesítés a személyes adatok védelméhez fűződő jog korlátozásával arányban áll.

Az utóbbi két esetben feltétel az is, hogy az érintett személy hozzájárulásának beszerzése nem

¹⁶⁷¹ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 21.o.

¹⁶⁷² A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 22.o.

¹⁶⁷³ dr. Bankó Zoltán-dr. Berke Gyula-dr. Dudás Katalin-dr. Kajtár Edit-dr. Kiss György-dr. Kovács Erika: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról (www.jogtar.hu)

lehetséges, vagy lehetséges ugyan, de az az adatkezelő számára aránytalan költséggel járna.¹⁶⁷⁴

Az egészségi állapotra vonatkozó adatok kezelésének feltételeit az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény (a továbbiakban: Eüatv.) részletesen szabályozza. E szerint egészségügyi adatot törvényben meghatározott esetekben, törvényben meghatározott célokból lehet kezelni. A törvény ilyen célnak tekint a munkavégzésre való alkalmasság megállapítását, valamint a munkabalesetek, foglalkozási megbetegedések kivizsgálását, nyilvántartását és a szükséges munkavédelmi intézkedések megtételét.¹⁶⁷⁵

A munkaköri alkalmassági vizsgálat szabályait a munkaköri, szakmai, illetve személyi higiénés alkalmasság orvosi vizsgálatáról és véleményezéséről szóló 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet részletesen tartalmazza. Az alkalmasság véleményezése munkaköri alkalmasság esetében a munkáltató által megjelölt munkakörre történik.¹⁶⁷⁶

A munkaköri alkalmassági véleményben a vizsgálatot végző orvos meghatározza, hogy a vizsgált személy az adott munkakörre, tevékenységre alkalmas-e.¹⁶⁷⁷ A véleményről az orvos a rendelet 12. számú melléklete szerinti nyilatkozatot állítja ki, amelyen – a munkavállalót megillető információs önrendelkezési jog védelmével összhangban – az orvos pusztán az alkalmasságról, az ideiglenes alkalmasságról vagy az alkalmatlanságról nyilatkozik, a vizsgált személyre vonatkozó adatot nem közöl.

Lényeges garanciális szabály a munkavállaló különleges adatainak védelméhez való joga tekintetében, hogy az alkalmatlanság indokait a vizsgálatot végző orvos az álláskeresővel, illetőleg a munkavállalóval személyesen közli, a munkáltatóval azonban csak a vizsgált személy írásbeli hozzájárulásával közölheti.¹⁶⁷⁸

A munkaköri alkalmassági vizsgálatot végző orvos a rendelet 13. számú melléklete szerinti egészségügyi törzslapot állítja ki, amellyel kapcsolatosan az adatvédelmi biztos a 2001. évi beszámolójában aggályait fejezte ki: *„A rendelet – a törzslapon – igen széleskörű adatszolgáltatási kötelezettséget ír elő, amely nem felel meg az adatvédelem fenti elveinek. Az adatlap számos olyan adatfajtát tartalmaz, amely a munkakörök legtöbbszörénél nem szükséges a kívánt cél eléréséhez, tehát a munkaköri alkalmasság megítéléséhez: az apa, az anya és testvérek szív-és érrendszeri, légzőszervi, daganatos, emésztőszervi, anyagcserével összefüggő, pszichiátriai megbetegedései; dohányzásra és az alkoholfogyasztásra (fajtájára, mennyiségére, abbahagyás éve), a sportolásra és az étkezési szokásokra vonatkozó adatok; jogosítvánnyal, katonai szolgálattal összefüggő, fogazattal kapcsolatos*

¹⁶⁷⁴ Infotv. 5. § (2) bek., 6. §

¹⁶⁷⁵ Eüatv. 4. § (2) bek. o) és t) pontok

¹⁶⁷⁶ 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet 3. § (1) bek. a) pont

¹⁶⁷⁷ 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet 13. § (1) bek.

¹⁶⁷⁸ 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet 13. § (5) bek.

*és még sok más adat. Számos adat felvétele indokolt bizonyos munkakörök esetében, de más munkakörök esetében nem. (...) Az adatvédelmi biztos megállapította tehát, hogy a rendelet azon rendelkezése, amely a munkába állás előtt kötelezővé teszi az alkalmassági vizsgálatot, önmagában nem ellentétes a személyes adatok védelméhez való joggal. A vizsgálat során a rendelet által előírt adatfelvétel azonban jelenlegi formájában jogsértő.*¹⁶⁷⁹

Feltehetően az adatvédelmi biztos fentiek szerinti állásfoglalásának köszönhetően a rendelet azóta tartalmazza azt a kikötést, amely szerint a véleményező orvos csak az alkalmasság elbírálásához szükséges vizsgálatokat végezheti el, a törzslapon az alkalmasság megítéléséhez nem szükséges adatokat tartalmazó rovatokat át kell húznia.¹⁶⁸⁰

Az Mt. 10. § (2) bekezdésének általános megfogalmazásából nem állapítható meg, hogy lehetséges-e az álláskereső, illetőleg a munkavállaló genetikai adatainak felvétele, illetőleg a munkáltató jogosult-e a genetikai vizsgálat eredményét megismerni.

A genetikai adatok védelmének szabályait a humángenetikai adatok védelméről, a humángenetikai vizsgálatok és kutatások, valamint a biobankok működésének szabályairól szóló 2008. évi XXI. törvény tartalmazza.

A genetikai adatok védelmében fontos garanciális szabály az, hogy genetikai adatok megismerésére alapvetően az érintett jogosult, rajta kívül más személy csak akkor, ha a törvény ezt lehetővé teszi.

A törvény 4. §-a sorolja fel a genetikai adatok kezelésére jogosultakat, amelyek között a munkáltató nem szerepel. A törvény 5. § (2) bekezdése szerint a genetikai adatok megismerésére az érintett által megnevezett személy, valamint az érintett közeli hozzátartozója jogosult. Az érintett közokiratban, teljes bizonyító erejű magánokiratban vagy írásképtelensége esetén két tanú együttes jelenlétében megtett szóbeli nyilatkozatával megnevezheti azt a személyt, aki jogosult genetikai adatait megismerni.¹⁶⁸¹

A szabályozás a munkaviszonyt nem fedi le, így bizonytalan annak megítélése, hogy a munkáltató a genetikai adatokat megismerheti-e, illetőleg a munkavállalót terheli-e tájékoztatási kötelezettség az egészségi állapotára vonatkozó genetikai adatokról. Egyes jogirodalmi álláspontok szerint a munkáltató nem szólíthatja fel a jelentkezőt genetikai vizsgálat elvégeztetésére, illetve ilyen vizsgálat eredményének bemutatására. A jelentkezőt nem terheli tájékoztatási kötelezettség, mert nem várható el tőle, hogy a genetikai adatait a munkáltató részére felfedje. Kifejezett törvényi szabályozás hiányában nem veheti fel jogszerűen a munkáltató a jelentkező genetikai

¹⁶⁷⁹ Az adatvédelmi biztos 2001. évi beszámolója, 64-65.o.

¹⁶⁸⁰ 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet 14. § (1) bek.

¹⁶⁸¹ 2008. évi XXI. törvény 7. § (2) bek.

adatait.¹⁶⁸²

2.2.4.7. Az alkalmassági vizsgálat

Az Mt. rögzíti, hogy a munkavállalóval szemben csak olyan alkalmassági vizsgálat alkalmazható, amelyet munkaviszonyra vonatkozó szabály ír elő, vagy amely munkaviszonyra vonatkozó szabályban meghatározott jog gyakorlása, kötelezettség teljesítése érdekében szükséges.¹⁶⁸³

Munkaviszonyra vonatkozó szabálynak tekintjük a jogszabályt, a kollektív szerződést (amelyet a munkáltató, a munkáltatói érdek-képviselői szervezet, a szakszervezet vagy a szakszervezeti szövetség köthet), az üzemi megállapodást, valamint az egyeztető bizottságnak az Mt. 293. §-ában foglaltak szerinti kötelező határozatát.¹⁶⁸⁴

A munkavállalóval szemben tehát kizárólag két típusú alkalmassági vizsgálat alkalmazható:

- vannak olyan alkalmassági vizsgálatok, amelyeket munkaviszonyra vonatkozó szabály ír elő, és
- vannak olyanok is, amelyeket nem ír ugyan elő munkaviszonyra vonatkozó szabály, de amelyre a munkaviszonyra vonatkozó szabályban meghatározott jog gyakorlása, kötelezettség teljesítése érdekében szükség van.

Az alkalmassági vizsgálat körében különösen fontos, hogy az adatkezelés tisztességes legyen. A munkáltató kizárólag olyan kérdéseket tehet fel, amelyek a munkaköri alkalmasság megítélése szempontjából lényegesek, és a munkavállalót nem csupán személyes adatainak védelméhez való jogában, de emberi méltóságában sem sértik.

A munkavállalót a vizsgálatot megelőzően részletes tájékoztatással kell ellátni arra vonatkozóan, hogy az alkalmassági vizsgálat milyen képesség felmérésére irányul, a vizsgálatot milyen módszerrel végzik.

Az eredmény megismerésére kizárólag a munkavállaló és a vizsgálatot végző személy (szakértő) jogosult. Ennek oka abban keresendő, hogy az egyes tesztekből akár olyan következtetések is levonhatóak, amelyek korábban nem voltak ismertek még a munkavállaló előtt sem. A munkáltató ennél fogva tehát csak azt az információt kaphatja meg, hogy a munkavállaló a munkára alkalmas-e, a teljes vizsgálati dokumentáció megismerésére nem jogosult.

¹⁶⁸² Arany Tóth Mariann: A jelentkező genetikai adatainak felvétele a munkajogviszony létesítésekor a magyar jogban, *Miskolci Jogi Szemle* 3. évfolyam (2008) 1. szám, 38. o.

¹⁶⁸³ Mt. 10. § (1) bek.

¹⁶⁸⁴ Mt. 13. §

A személyzeti politika gyakran alkalmazott eszköze a különböző kompetenciák, személyiségjegyek felmérésére alkalmas tesztek kitöltése.¹⁶⁸⁵

A NAIH állásfoglalása szerint a tesztek két típusát kell elhatárolni:

- munkaalkalmasságra, felkészültségre irányuló tesztlapok, amelyeket a munkáltató mind a munkaviszony létesítése előtt, mind a munkaviszony fennállása alatt kitöltethet a munkavállalóval;
- pszichológiai/személyiségjegyeket kutató tesztlapok, amelyek kitöltethetők a munkavállalók nagyobb csoportjával, de csak akkor, ha az elemzés során felszínre került adatok nem köthetők az egyes konkrét munkavállalókhöz, vagyis anonim módon történik az adatok feldolgozása.

Általában a tréningek, különböző alkalmassági vizsgálatok keretén belül elvégzett tesztek komoly személyiségjellemzést adnak a munkavállalókról, amelyek megismerése, tárolása, nyilvántartása nem fogadható el a munkáltatók részéről. A tesztek kitöltése a szakembernek ad iránymutatást a tréningen résztvevő munkavállalókról: kinek milyen képességét szükséges fejleszteni, milyen módszerrel lehet eredményesebb munkavégzést elérni. Azaz a teszteredményeket a szakértő kezeli a tréning során, és ennek átadása a munkáltató részére nem elfogadható.¹⁶⁸⁶

A hatályos Mt. nem rendelkezik a poligráf alkalmazhatóságáról a munkaviszonyban, sem a munkaviszony létesítését megelőzően, amikor a munkáltató a felvételi eljárás keretében megköveteli a pályázótól a poligráf vizsgálaton való részvételt, sem a munkaviszony fennállása alatt, amikor a munkavállalót ily módon kívánja a munkáltató ellenőrizni.

Jogirodalmi álláspontok szerint az állásra pályázó képességének, képzettségének megítélésére számos, a gyakorlatban bevált egyéb módszer is rendelkezésre áll – például ezt a célt szolgálja a próbaidő kikötése – semmi nem indokolja a poligráf alkalmazását.¹⁶⁸⁷

Több ombudsmani állásfoglalás is született a tárgyban, amelyek hangsúlyozták, hogy a munkaviszony fennállása alatt elkövetett bűncselekmény gyanúja esetén a bűncselekmény felderítésére a nyomozóhatóság, az ügyészség vagy a bíróság jogosult, a munkáltató azonban nem. Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a munkajogviszonyban általában nincs mód a poligráf alkalmazására.

A gyakorlatban előfordult olyan eset, amikor a munkaviszony megszüntetését bűncselekmény

¹⁶⁸⁵ dr. Bankó Zoltán-dr. Berke Gyula-dr. Dudás Katalin-dr. Kajtár Edit-dr. Kiss György-dr. Kovács Erika: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról (www.jogtar.hu)

¹⁶⁸⁶ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 22.o.

¹⁶⁸⁷ A Munka Törvénykönyve kommentárja (Jogkódex online, www.hvgorac.hu)

elkövetésének gyanúja tette indokolttá. A nyomozati eljárásban igénybe vett poligráfós vizsgálat eredményét a büntetőbíróság volt jogosult felhasználni, ennek hiányában a munkaügyi bíróság a jogszabályoknak megfelelően külön nem értékelhette az abban rögzítetteket, annak megbízhatóságáról és felhasználhatóságáról nem foglalhatott állást.¹⁶⁸⁸

2.2.5. Az előzetes tájékoztatás követelménye

A személyes adatok kezeléséről való tájékoztatási kötelezettséget mind az Infotv., mind az Mt. előírja a munkáltató számára.

Az Mt. 10. § (2) bekezdésében foglaltak szerint a munkáltató köteles a munkavállalót tájékoztatni személyes adatainak kezeléséről.

A munkahelyi adatkezelés tekintetében háttérjogszabálynak tekinthető Infotv. akként rendelkezik, hogy

- az érintettel az adatkezelés megkezdése előtt közölni kell, hogy az adatkezelés hozzájáruláson alapul vagy kötelező;
- az érintettet az adatkezelés megkezdése előtt egyértelműen és részletesen tájékoztatni kell az adatai kezelésével kapcsolatos minden tényről, így különösen az adatkezelés céljáról és jogalapjáról, az adatkezelésre és az adatfeldolgozásra jogosult személyéről, az adatkezelés időtartamáról, arról, ha az érintett személyes adatait az adatkezelő a 6. § (5) bekezdése alapján kezeli, illetve arról, hogy kik ismerhetik meg az adatokat. A tájékoztatásnak ki kell terjednie az érintett adatkezeléssel kapcsolatos jogaira és jogorvoslati lehetőségeire is.¹⁶⁸⁹

A NAIH állásfoglalása szerint kiemelten fontos arról tájékoztatást nyújtani, hogy a munkáltató szervezetrendszerén belül ki férhet hozzá a személyes adatokhoz. Azt a személyi kört, akik hozzáférhetnek a személyes adatokhoz, adatkezelési célonként külön-külön kell meghatározni.¹⁶⁹⁰

Az előzetes tájékoztatás adatvédelmi követelményeiről szóló ajánlás részletesen foglalkozik az előzetes tájékoztatásra vonatkozó szabályokról.

2.2.6. A munkavállaló adatainak továbbítása

Lényeges korlátozást jelent a munkáltató számára az Mt. 10. § (2) bekezdésének második mondata, amely szerint a munkáltató a munkavállalóra vonatkozó tény, adatot, véleményt harmadik személlyel csak törvényben meghatározott esetben vagy a munkavállaló hozzájárulásával közölhet.

¹⁶⁸⁸ A Munka Törvénykönyve kommentárja (Jogkódex online, www.hvgorac.hu)

¹⁶⁸⁹ Infotv. 20. § (1)-(2) bek.

¹⁶⁹⁰ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 12.o.

Ilyen törvényi felhatalmazást ad maga az Mt. is, amikor lehetővé teszi, hogy a munkáltató a munkaviszonyból származó kötelezettségek teljesítése céljából a munkavállaló személyes adatait - az adatszolgáltatás céljának megjelölésével, törvényben meghatározottak szerint - adatfeldolgozó számára átadhatja. Erről a munkavállalót előzetesen tájékoztatni kell.¹⁶⁹¹ Ilyen adatfeldolgozó lehet például ügyvédi iroda vagy a bérszámfejtést végző cég, könyvelői iroda, stb.

Nincs szükség a munkavállaló hozzájárulására az adatainak továbbításához abban az esetben sem, ha az adatok továbbítása statisztikai célt szolgál. Természetesen ilyenkor a munkavállaló személyének azonosítására az átadott adatok nem lehetnek alkalmasak.¹⁶⁹²

A külföldre történő adattovábbítás jogszerűségének kérdése általában olyan munkáltatóknál merül fel, amelyek multinacionális jellegüknek fogva több országban is rendelkeznek képviselővel. A szabályok eltérően alakulnak attól függően, hogy az adattovábbítás valamely EGT-tagállamba irányul vagy sem.

Az EGT-n belüli adattovábbítást az Infotv. 8. § (4) bekezdése szerint úgy kell tekinteni, mintha Magyarország területén belüli adattovábbításra kerülne sor. Ennek megfelelően tehát az Mt. fent ismertetett általános szabálya érvényesül, amely szerint az adattovábbítás jogalapja valamely törvényi felhatalmazás vagy a munkavállaló hozzájárulása.

Amennyiben nem EGT-államban, hanem harmadik országban honos adatkezelő vagy adatfeldolgozó részére történik az adatok továbbítása, akkor arra elsődlegesen az Infotv. 8. § (1)-(2) bekezdésében megjelölt esetekben kerülhet sor.¹⁶⁹³

2.3. A munkavállaló személyiségi jogainak védelme az ellenőrzés során

„Olyan arckép volt, amelyet úgy rajzolnak meg, hogy a tekintete mindenhová követi az embert, akárhonnán nézi. NAGY TESTVÉR SZEMMEL TART-hirdette az arc alatti felírás.”

(George Orwell: 1984)

A munkaviszony fennállása alatt a személyiségi jogok védelme a munkavállaló ellenőrzésével

¹⁶⁹¹ Mt. 10. § (3) bek.

¹⁶⁹² Mt. 10. § (4) bek.: A munkavállalóra vonatkozó adatok statisztikai célra felhasználhatók és statisztikai célú felhasználásra - hozzájárulása nélkül, személyazonosításra alkalmatlan módon - átadhatók.

¹⁶⁹³ Infotv. 8. § (1) bek.: Személyes adatot e törvény hatálya alá tartozó adatkezelő vagy adatfeldolgozó harmadik országban adatkezelést folytató adatkezelő részére akkor továbbíthat, vagy harmadik országban adatfeldolgozást végző adatfeldolgozó részére akkor adhat át, ha

a) ahhoz az érintett kifejezetten hozzájárult, vagy

b) az adatkezelésnek az 5. §-ban, illetve a 6. §-ban előírt feltételei teljesülnek, és - a 6. § (2) bekezdésében foglalt esetet kivéve - a harmadik országban az átadott adatok kezelése, valamint feldolgozása során biztosított a személyes adatok megfelelő szintű védelme.

kapcsolatosan is felmerül.

A munkáltató munkavédelmi kötelezettségeiből, valamint széleskörű utasítási jogából eredően jogosult a munkavállaló munkavégzésének ellenőrzésére. Az ellenőrzési jog ugyanakkor szükségszerűen felveti a személyiségi jogok korlátozásának kérdését is, így amennyiben az ellenőrzési jog gyakorlása egyúttal személyiségi jogokat is korlátoz, az erre vonatkozó rendelkezéseket is be kell tartani.¹⁶⁹⁴

A munkavállaló – a személyiségi jogok védelmére figyelemmel – kizárólag a munkaviszonnyal összefüggő magatartása körében ellenőrizhető. Az ellenőrzés és az annak során alkalmazott eszközök, módszerek nem járhatnak az emberi méltóság megsértésével. A munkavállaló magánélete nem ellenőrizhető. A munkáltató előzetesen tájékoztatja a munkavállalót azoknak a technikai eszközöknek az alkalmazásáról, amelyek a munkavállaló ellenőrzésére szolgálnak.¹⁶⁹⁵

Az Mt. hivatkozott rendelkezései alapján tehát a munkáltató által fogatosított ellenőrzésnek az alábbi követelményeknek kell megfelelnie:

- kizárólag és közvetlenül a munkáltató szűken értelmezett rendeltetésszerű működésével kell összefüggésben lennie;
- csak akkor és annyiban vezethető be, amennyiben feltétlenül szükséges;
- a korlátozásnak arányosnak kell lennie a munkáltató által elérni kívánt céllal;
- arról a munkavállalót előzetesen tájékoztatni kell, és
- az ellenőrzés alkalmazását megelőzően ki kell kérni a munkavállalói érdek-képviselői szervek véleményét.

Fontos azonban kiemelni, hogy az ellenőrzés nem kizárólag a munkaidő alatti magatartásra terjedhet ki, mivel a munkavállaló munkaidőn túli magatartása is összefüggésben állhat a munkaviszonnyal.

A munkahelyi adatkezelés során érvényesülő adatvédelmi alapelvek közül a szükségesség-arányosság elve, amelyet az Infotv. 4. § (2) bekezdése, valamint az Mt. 9. § (2) bekezdése és a 11. § (1) bekezdése rögzít, különös hangsúlyt kap a munkavállaló ellenőrzése során. Ezzel kapcsolatosan a munkáltatónak az alábbi gyakorlati követelményeknek kell megfelelnie:

- az ellenőrzés során alkalmazott eszköznek alkalmasnak kell lennie a cél elérésére: csak akkor lehet ellenőrzést folytatni, ha egyértelmű, hogy az ellenőrzés útján a

¹⁶⁹⁴ dr. Kártyás Gábor, dr. Petrovics Zoltán, dr. Takács Gábor: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez, 8.o. (Wolters Kluwer Kft., Bp., 2016)

¹⁶⁹⁵ Mt.11. § (1)-(2) bek.

védni kívánt munkáltatói érdekek sérelme megelőzhető;

- az ellenőrzés csak a szükséges mértékű adatkezeléssel járhat: ez egyszerre jelent időbeli korlátozottságot, illetőleg azt, hogy a személyes adatokat csak a szükséges esetben, és csak az arra feljogosított személyek használhatják fel;
- az ellenőrzés csak a munkával összefüggésben történhet, a munkavállaló magánélete nem ellenőrizhető;
- az ellenőrzésnek a munkavállaló emberi méltóságának tiszteletben tartásával kell történnie.¹⁶⁹⁶

A munkáltatónak számos lehetőség áll rendelkezésére a munkavállaló ellenőrzésére, ezek közül a leggyakrabban alkalmazott módszerek, amelyek egyúttal a legtöbb problémát vetik fel: a munkahelyi kamerás megfigyelés, az e-mail-, internet-, laptop használat ellenőrzése, a GPS nyomkövető rendszer alkalmazása.

2.3.1. Munkahelyi kamerák

A munkahelyi kamerák telepítése és használata napjainkban egyre szélesebb körben terjed el, amely elkerülhetetlenül együtt jár a személyes adatok kezelésével. A kamerák alkalmazása során az alapvető problémát az jelenti, hogy a munkavállaló személyes adatok védelméhez való joga ütközik a munkáltató jogos gazdasági érdekeivel. Mindkét oldalon jelentős jogok vagy érdekek találhatók, így e két oldal közötti érvényesíthetőségi egyensúlyt kell megtalálni és betartani a vonatkozó szabályok megalkotása, illetve a megfigyelés során.¹⁶⁹⁷

A munkáltató a profit maximalizálása érdekében kívánja fokozni a munkavégzés hatékonyságát. Ennek keretében értelemszerűen szívesen alkalmaz munkahelyi kamerát, hogy minél több információt gyűjtsön a munkavállalók munkavégzéséről: valóban eredményes munkavégzéssel töltik-e az időt, annyit dolgoznak-e, amennyi szükséges. A kamerák felvétele ugyanakkor nem csak a munkavállalók munkahelyi magatartásáról nyújt információt, hanem a munkaszervezés szempontjából is hasznos lehet. Segítségével a munkáltató könnyebben tudja kidolgozni a hatékonyságot növelő technikákat, hiszen lényegesen egyszerűbb egy felvételt megtekinteni, mint személyesen bejárni az egyes részlegeket egy nagy üzemben.

Nem feledkezhetünk meg a munkáltató – korábban már részletezett – munkavédelmi kötelezettségéről sem, amely szintén indokolhatja a munkahelyi kamerák alkalmazását. A munkáltató nyilvánvalóan érdekelt abban, hogy a munkahelyi balesetek számát csökkentse. A felvételek visszajátszásával a baleset körülményeiről, okairól pontosabban tud tájékozódni, amely által

¹⁶⁹⁶ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 6.o.

¹⁶⁹⁷ Lukács Adrienn: A munkavállalók személyiségi jogainak védelme, különös tekintettel a munkahelyi kamerákra, De iurisprudentio et iuro publico, VII. évfolyam, 2013/2. szám, 3.o.

egyrészt a már bekövetkezett baleset jól rekonstruálható, másrészt támpontot nyújt olyan védelmi intézkedések kidolgozásához, amelyekkel a jövőbeli balesetek elkerülhetőek.

Megállapítható ugyanakkor, hogy a munkáltató érdekei, ha csak másodlagosan is, de a munkavállaló számára is fontosak lehetnek. A működés hatékonyságának növelése a munkavállaló számára is hasznos, hiszen egy jól teljesítő vállalkozás könnyebben tudja biztosítani a megélhetését, a jobb munkakörülményeket. A biztonságos, balesetmentes munkafeltételek nyilvánvalóan a munkavállaló érdekeit is szolgálják. A munkahelyi kamerák akár az egyes bűncselekmények megelőzésére is szolgálhatnak: gondoljunk a munkahelyi lopásokra, vagy azokra a munkavállalókra, akik egyedül dolgoznak (például az eladó a kisboltban vagy a benzinkutas), és így könnyen válhatnak támadások célpontjává.

Az előnyök mellett azonban a munkahelyi kamerák rossz hatással is lehetnek a munkavállalókra. Az állandó megfigyeltség érzése könnyen válhat ki stresszt, félelemérzetet, hogy a munkáltatója nem bíz benne, munkavégzésének hatékonyságát, esetleg becsületességét megkérdőjelezi.

A NAIH a 2013. évben ajánlást bocsátott ki, amelyben megállapította, hogy az Mt. rendelkezései önmagukban nem adnak felhatalmazást az elektronikus megfigyelőrendszerek alkalmazására, illetőleg az Mt. nem tartalmaz részletes szabályokat az elektronikus megfigyelőrendszer alkalmazásával kapcsolatban.

Törvényi szinten csupán a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény (a továbbiakban: Szvtv.) tartalmazza a kamerás megfigyelésre vonatkozó alapvető szabályokat és garanciális követelményeket.

Az Szvtv.-ben a jogalkotó meghatározta az elektronikus megfigyelőrendszer alkalmazásának lehetséges céljait, a felvételek tárolhatóságának időtartamát, a felvételek továbbításának esetköreit, illetőleg meghatározott több, garanciális előírást.

Az Szvtv. rendelkezései azonban nem alkalmasak arra, hogy a munkáltató által üzemeltett elektronikus megfigyelőrendszer valamennyi körülményét lefedjék. Mindazonáltal amíg a jogalkotó a munkahelyi kamerás megfigyelés szabályait legalább az Szvtv.-ben foglaltaknak megfelelő részletettséggel nem rögzíti, a Hatóság az Szvtv. garanciális szabályait is figyelembe veszi a munkahelyi kamerás megfigyelések jogszerűségének megítélésakor.¹⁶⁹⁸

Az Szvtv. négy esetben teszi lehetővé elektronikus megfigyelőrendszer alkalmazását:

- az emberi élet, a testi épség, a személyi szabadság védelme,

¹⁶⁹⁸ Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető követelményeiről, 3-4. o.

- a veszélyes anyagok őrzése,
- az üzleti, fizetési, bank-és értékpapírok védelme,
- vagyonvédelem.¹⁶⁹⁹

A kamerás megfigyelés esetkörébe tartozhat a veszélyforrást hordozó létesítmények, munkahelyiségek (nagy teljesítményű gépeket tartalmazó szerelőcsarnokok, egyes gyártási folyamatok). Indokolt esetben, így a munkahelyen tárolt, jelentős értéket képviselő eszközök, nyersanyagok, illetőleg egyéb értéktárgyak védelme céljából, a védelem szempontjából szükséges helyiségek (elsősorban raktárak és az azokhoz vezető folyosók) is megfigyelhetőek.¹⁷⁰⁰

A célhoz kötött adatkezelés elvéből fakadóan tehát munkahelyen elektronikus megfigyelőrendszert alkalmazni elsődlegesen az Szvtv.-ben elismert ezen célokból lehet, illetve a rögzített felvételek is ezen célokból használhatóak fel. Amennyiben a munkáltatók más célból szeretnék alkalmazni a kamerás megfigyelést, akkor ott igazolniuk kell azt a jogos érdeket, amely szükségessé teszi a kamera alkalmazását.

Kamerákat a munkavállalók és az általuk végzett tevékenység elsődleges, kifejezett megfigyelése céljából működtetni nem lehet. Jogellenesnek tekinthető az olyan elektronikus megfigyelőrendszer alkalmazása, amelynek – nem deklaratív – célja a munkavállalók munkahelyi viselkedésének a befolyásolása.

Semmiképp sem lehet kamerát elhelyezni olyan helyiségben, amelyben a megfigyelés az emberi méltóságot sértheti, így különösen az öltözőkben, zuhanyzóknak, az illemhelyiségekben vagy például orvosi szobában, váróban. Emellett alapvetően szintén nem lehet elektronikus megfigyelőrendszert alkalmazni az olyan helyiségekben sem, amely a munkavállalók munkaközi szünetének eltöltése céljából lett kijelölve, mint például a munkavállalók számára biztosított ebédlő. Ez alól kivételt jelenthet az az esetkör, ha ebben a helyiségben valamilyen védendő vagyontárgy található (így például étel-ital automata), amellyel összefüggésben igazolható valamilyen munkáltatói érdek (például a munkavállalók többször megrongálták a berendezést és a károkat a munkáltatónak kellett állnia). A munkáltatónak ekkor azonban figyelemmel kell lennie arra, hogy a kamera látószöge kizárólag a védendő vagyontárgyra irányulhat. A kamerák látószögével kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a munkáltató elektronikus megfigyelőrendszert kizárólag a saját tulajdonában (vagy a használatában) álló épületrészek, helyiségek

¹⁶⁹⁹ Szvtv. 31. § (1) bek.: Az elektronikus megfigyelőrendszernek kép-, hang-, vagy kép- és hangrögzítést is lehetővé tevő formája az emberi élet, testi épség, személyi szabadság védelme, a veszélyes anyagok őrzése, az üzleti, fizetési, bank- és értékpapírtitok védelme, valamint vagyonvédelem érdekében alkalmazható, ha a megbízás teljesítése során fennálló körülmények valószínűsítik, hogy a jogsértések észlelése, az elkövető tettenérése, illetve e jogsértő cselekmények megelőzése, azok bizonyítása más módszerrel nem érhető el, továbbá e technikai eszközök alkalmazása elengedhetetlenül szükséges mértékű, és az információs önrendelkezési jog aránytalan korlátozásával nem jár.

¹⁷⁰⁰ Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető követelményeiről, 4-5. o.

és területek, illetőleg az ott történt események megfigyelésére alkalmazhat, közterület megfigyelésére azonban nem.

Az elektronikus megfigyelőrendszer által rögzített felvételek tárolásának időtartamára – más törvényi rendelkezés hiányában – alkalmazni kell az Szvtv. 31. § (2)-(4) bekezdésében szereplő szabályokat. Ennek megfelelően a munkáltató a rögzített felvételeket főszabályként 3 munkanapig tárolja, kivéve, ha a megfigyelt helyiséggel kapcsolatban fennállnak az Szvtv. 31. § (3)-(4) bekezdésének feltételei. Ezen túlmenően – a célhoz kötött adatkezelés elvével és az érdekmérlegelés tesztjével összhangban – a munkáltatónak kell igazolnia azt, hogyha valamely kamera által rögzített felvételeket 3 munkanapnál hosszabb időtartamig szükséges megőrizni.¹⁷⁰¹

A munkáltatóknak biztosítani kell azt, hogy a felvételek visszanezésére csak szűk személyi kör rendelkezzen jogosultsággal, kizárólag azok számára legyen erre lehetőség, akik a felvételek megtekintése alapján a szervezeten belül döntéshozatali jogkörrel rendelkeznek. Emellett meg kell alkotni azokat az alapvető szabályokat, hogy ki, milyen célból és milyen időközönként nézheti vissza a felvételeket.

Az elektronikus megfigyelőrendszerek alkalmazása szempontjából nincs szükség a munkavállaló hozzájárulására. Azonban az Mt. 11. § (2) bekezdése és az Infotv. 20. § (2) bekezdése alapján a munkáltatónak előzetesen tájékoztatnia kell a munkavállalót az elektronikus megfigyelőrendszer alkalmazásával együtt járó adatkezelés lényeges körülményeiről.

A tájékoztatásnak egyszerű, szakzsargon használata nélküli, bárki számára könnyen érthető szövegben kell megtörténnie. A munkáltatónak igazolnia kell, hogy a munkavállalók a munkahelyi kamerázással kapcsolatos tájékoztatást ténylegesen megkapták (például írásbeli ellenjegyzéssel vagy egy kérdőív kitöltésével és aláírásával).

A munkáltatónak az elektronikus megfigyelőrendszer alkalmazására vonatkozó tájékoztatóban minden egyes kamera vonatkozásában pontosan meg kell jelölnie, hogy az adott kamerát milyen célból helyezte el az adott területen és milyen területre, berendezésre irányul a kamera látószöge. A munkáltató ezzel igazolni tudja a munkavállaló számára azt, hogy miért tekinthető szükségesnek az adott terület megfigyelése. Nem fogadható el az a gyakorlat, amikor a munkáltató általánosságban tájékoztatja a munkavállalókat arról, hogy elektronikus megfigyelőrendszert alkalmaz a munkahely területén.¹⁷⁰²

Megjegyzendő továbbá, hogy rejtett kamerát telepíteni a munkahelyre minden esetben tilos.

2.3.2. A munkahelyi e-mail fiók használatának ellenőrzése

¹⁷⁰¹ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 23-25. o.

¹⁷⁰² Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető követelményeiről, 6-7. o.

A NAIH a legfrissebb, a 2016. évben kiadott tájékoztatójában rögzíti, hogy a gyakorlatban megjelenő tipikus probléma a munkavállaló rendelkezésére bocsátott céges e-mail fiók, a munkavállaló által lebonyolított levelezés ellenőrzése abban az esetben, ha a munkavállaló a levelezőrendszert személyes célokra is használja. Ebben az esetben ugyanis a munkáltató a munkavállaló személyes adatait is kezeli, amennyiben nem a munkavégzéssel összefüggésben küldött vagy kapott elektronikus levelekbe betekint.

A Hatóság állásfoglalása szerint célszerű, ha a munkáltató belső szabályzatot készít, amelyben megállapítja a céges e-mail fiók használatának és ellenőrzésének szabályait. Elsődlegesen érdemes meghatározni azt, hogy a céges e-mail fiók egyáltalán használható-e magáncélokra. Fontos, hogy a szabályzat kitérjen arra, hogy készül-e biztonsági másolat az e-mail fiókról, illetőleg mikor kerül sor az e-mailek végleges törlésére. A szabályzatban mindenképp részletesen meg kell határozni az ellenőrzés rendjét.

A Hatóság jó gyakorlatnak tekinti azt is, ha a munkáltató bizonyos, előre meghatározott időközönként emlékezteti a munkavállalót a céges e-mail fiók használatának szabályaira (például fél-évente küld egy körlevelet, amelyben felhívja a figyelmet a magáncélú használat tilalmára).

A munkáltató megelőző intézkedései ellenére is a munkavállalók sokszor magáncélra is használják az e-mail fiókot. Ebben az esetben – függetlenül attól, hogy a munkáltató egyébként belső szabályzatában megtiltotta az e-mail fiók magáncélú használatát -, a munkáltató a levelezőrendszerben személyes adatokat is kezel, és a munkáltatónak a további intézkedései (például a céges e-mail fiók használatának ellenőrzése) során be kell tartania az adatvédelmi követelményeket.¹⁷⁰³

A céges e-mail fiók ellenőrzése során a munkáltatónak szem előtt kell tartania, hogy az ellenőrzésre csak valós érdekek alapján kerülhet sor, és annak a munkáltató tevékenységéhez és a munkavállalók munkaköréhez igazodnia kell.

A Hatóság ajánlása szerint a munkáltatónak lépcsőzetes ellenőrzési rendszert kell kidolgoznia annak érdekében, hogy az ellenőrzés minél kisebb mértékben érintse a munkavállalók magán-szféráját.

Ennek keretében az ellenőrzés első lépéseként az e-mail cím és a levél tárgyának az ellenőrzése is elegendő lehet, hiszen bizonyos esetekben már pusztán az e-mail cím felépítéséből és az e-mail tárgyból is lehet látni azt, hogy az magáncélú e-mail cím lesz, és ezért nem szükséges megismerni az e-mail tartalmát. Amennyiben a munkáltató nem engedélyezi az e-mail fiók magáncélú használatát, és az ellenőrzés kizárólag annak megállapítására irányul, hogy a munka-

¹⁷⁰³ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 26. o.

vállaló betartott-e a tilalmat, akkor szintén elegendő az e-mail címének és tárgyának megtekintése.

A munkáltató a munkavállaló magánjellegű e-mailjeinek tartalmát nem jogosult megismerni. A kialakult adatvédelmi gyakorlat szerint a munkáltató nem jogosult az e-mail fiókban tárolt magánjellegű e-mailek tartalmát ellenőrizni még akkor sem, ha az ellenőrzés tényéről előzetesen a munkavállalókat tájékoztatta.

Ezt követően kerülhet sor az e-mail fiók használatának magasabb szintű, részletekbe menő ellenőrzésére, azonban itt is ügyelni kell a fokozatosságra, illetve arra, hogy milyen információk állnak a munkáltató rendelkezésére a konkrét jogsértéssel kapcsolatban. Ugyanis ezek az információk befolyásolhatják az ellenőrzés fókuszát, menetét. Így például a munkáltató rendelkezésére állhat az az információ, hogy az e-mailhez csatolt nagy méretű mellékletben továbbítottak egy, az üzleti érdeke szempontjából fontos dokumentumot, és ekkor a forgalmi adatok elemzése útján megállapítható, hogy a levelezőrendszeren keresztül történt-e nagy méretű mellékletet tartalmazó e-mail kiküldése. Ha pedig meghatározott időintervallumban történt jogsértő e-mail kiküldése, akkor nyilvánvalóan elegendő ezen e-mailek áttekintése is. Az e-mailek tartalmának ellenőrzésére is ebben az esetben van lehetősége a munkáltatónak, hiszen ezekkel kapcsolatban már nagy valószínűség szerint kizárható, hogy munkavállaló magánszféráját érintő e-mail tartalmát ismerhetné meg.

Az e-mail fiók használatának ellenőrzésénél főszabályként biztosítani kell a munkavállaló jelenlétét. A munkáltatói ellenőrzés e formájánál ugyanis a munkavállaló és harmadik személyek különböző személyes adatai lehetnek benne a levelezőrendszerben, amelyek megismerésére a munkáltató nem jogosult. Ha az ellenőrzésnél a munkavállaló jelen van, és jelezheti valamely email tartalmának megtekintése előtt, hogy azok személyes adatokat tartalmaznak, akkor ezzel biztosítható, hogy a munkáltató ne sértse meg ezt a tilalmat.

Ahhoz, hogy az e-mail fiók ellenőrzése jogszerű legyen, a munkáltatónak előzetesen részletes tájékoztatást kell biztosítania a munkavállalók számára.¹⁷⁰⁴

2.3.3. A munkavállaló rendelkezésére bocsátott laptop használatának ellenőrzése

A munkavállaló által használt laptop ellenőrzésére vonatkozó szabályok nagyrészt azonosak az e-mail fiók ellenőrzésére vonatkozó, az előző fejezetben ismertetett szabályokkal (belső szabályzat készítése, valós érdekek igazolása, lépcsőzetes ellenőrzési rendszer kidolgozása, előzetes részletes tájékoztatás kötelezettsége), e helyütt csak a laptop jellegéből adódó eltérésekkel kapcsolatos speciális követelményeket ismertetjük.

A laptop használatának ellenőrzése során a problémát – az e-mail fiók ellenőrzése körében

¹⁷⁰⁴ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 26-27. o.

előadottakkal egyezően – az jelenti, ha a munkavállaló a laptopot magáncélra is használja. Amennyiben a munkáltató a magáncélú használatot engedélyezi, úgy – a Hatóság iránymutatása szerint – a munkáltatónak a laptopon létre kell hoznia egy olyan külön partíciót, amelyen a munkavállaló a személyes adatait tárolhatja, míg a merevlemez többi részén lesznek megtalálhatóak a munkavégzéssel kapcsolatos fájlok. A biztonsági mentés és a laptop használatának ellenőrzése során is figyelemmel kell lenni arra, hogy azok a laptopon tárolt személyes adatokra nem terjedhetnek ki. Az ellenőrzés során ugyancsak biztosítani kell a munkavállaló jelenlétét.

Amennyiben a szabályzatban a munkáltató *nem* engedélyezi a céges laptop magáncélú használatát, akkor ebben a munkáltató kifejezetten hívja fel a munkavállalók figyelmét arra, hogy a laptop csak munkavégzéssel összefüggő célokra használható, és a munkáltató valamennyi, a laptopon tárolt adatait ellenőrizheti.

Ebben az esetben a munkavállalók tisztában vannak azzal, hogy személyes adatokat nem tárolhatnak a laptopon, vagy ha ezt mégis megteszik, a munkáltató velük szemben munkajogi jogkövetkezményeket alkalmazhat. Mint már korábban szó volt róla, a munkáltató ebben az esetben is pusztán azt a tényt rögzítheti, hogy a munkavállalók a laptopon – a belső szabályzat előírásai ellenére – személyes adatokat tároltak, azonban ezen túlmenően a munkáltató nem kezelhet személyes adatokat, tehát azt már nem rögzítheti, hogy a munkavállalók pontosan milyen adatokat is tároltak a gépen (például milyen fényképeket, videókat, dokumentumokat).¹⁷⁰⁵

A laptop munkáltatói ellenőrzésének jogszerűségéről szól a Hatóság NAIH/2015/1402/H. számú anonimizált határozata, amely a Hatóság hivatalos oldalán megtekinthető.

2.3.4. Az internethasználat ellenőrzése

Az ellenőrzés e formájával összefüggésben előzetesen érdemes kiemelni, hogy a munkavállaló által meglátogatott weboldal vagy az internet használatával kapcsolatban a számítógépen rögzített, lementett információk (például az elmentett felhasználónév, jelszó) a munkavállaló személyes adatainak minősülnek. Ebből fakadóan a munkáltatónak a munkavállalók internethasználatával összefüggésben is tekintettel kell lenniük az adatvédelmi követelményekre.

Az ellenőrzés csak az ahhoz szükséges személyes adatok megismerésére terjedhet ki. Ha például a munkáltató bizonyos honlapok látogatását blokkolja, és az ellenőrzése pusztán arra terjed ki, hogy megállapítsa azt, hogy a munkavállaló betartotta-e ezt a munkáltatói rendelkezést, akkor elegendő a honlap címének a megismerése és feljegyzése, és nem szükséges a munkavállaló tevékenységének részletes feltérképezése (mit is csinált a honlapon, milyen felhasználó

¹⁷⁰⁵ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 29. o.

nevet és jelszavat mentett el, esetleg milyen fájlokat mentett le a honlapról).¹⁷⁰⁶

Az internethasználat ellenőrzése előtt a munkáltatónak természetesen szükséges elkészítenie az ellenőrzés részletes rendjét tartalmazó belső szabályzatot, továbbá az ellenőrzésnek ugyancsak a munkáltató valós érdekein kell alapulnia, és az ellenőrzést megelőzően a munkavállalót részletesen tájékoztatni kell az ellenőrzés céljáról (a munkáltató valós és jogos érdekeiről), az eljárás menetéről, és arról, hogy a munkavállalónak milyen jogorvoslati lehetőségei vannak az internethasználat ellenőrzése során felmerülő adatkezeléssel kapcsolatban.

2.3.5. A munkavállaló rendelkezésére bocsátott mobiltelefon használatának ellenőrzése

A céges mobiltelefon használatára vonatkozó belső szabályzatban – a korábban ismertetett követelményeken túl - mindenképpen szükséges rögzíteni azt is, hogy a munkáltató engedélyezze a magáncélú telefonhívások lebonyolítását, és amennyiben igen, úgy az ilyen hívások költségeit melyik fél viseli.

Amennyiben a munkáltató *nem* engedélyezi a céges mobiltelefon magáncélú használatát, akkor a munkáltató kifejezetten hívja fel a munkavállalók figyelmét arra, hogy a mobiltelefon csak munkavégzéssel összefüggő célokra használható, és a munkáltató valamennyi kimenő hívás hívószámát és adatait ellenőrizheti. Ebben az esetben a munkavállalók tisztában vannak azzal, hogy magáncélú hívást nem kezdeményezhetnek, vagy ha ezt mégis megteszik, a munkáltató – élve az Mt. 11. §-ában szereplő ellenőrzési jogával – megismerheti a hívásokat annak érdekében, hogy a magáncélú és a munkavégzési célú telefonhasználatot elkülönítse, illetve a magáncélú hívások tényét deklarálja, bizonyítsa.

Azonban ezen túlmenően a munkáltató nem kezelhet személyes adatokat, tehát azt már nem ismerheti meg, hogy a munkavállalók magáncélból kit és mikor hívtak fel, minthogy ennek megismerése már nem elengedhetetlenül szükséges az ellenőrzés céljához, illetve az Mt. 11. § (1) bekezdése is kimondja azt, hogy a munkavállaló magánélete nem ellenőrizhető.

Ha a céges mobiltelefon magáncélra is használható, akkor a Hatóság jó gyakorlatnak tekinti azt, ha a kimenő hívások két előhívóval vehetőek igénybe: az egyik előhívó a hivatalos, a másik előhívó a magáncélú hívások során használható. A hivatalos hívások adatait a munkáltató megismerheti, a magáncélú hívások adatait nem. A munkáltató ezzel kapcsolatban előírhatja, hogy a magáncélú hívások költségeit a munkavállaló viselje. A Hatóság emellett a magáncélú telefonhasználat engedélyezése során elfogadhatónak tartja azt is, hogy a munkáltató hívásrészletezőt kér a telefonszolgáltatótól és felhívja a munkavállalót arra, hogy a dokumentumon a magáncélú hívások esetében a hívott számokat tegye felismerhetetlenné. A fennmaradó telefonszámokat a munkáltató megismerheti, hiszen azokat a munkáltató képviselőjében hívta fel a

¹⁷⁰⁶ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 30-31. o.

munkavállaló. A munkáltató természetesen ekkor is előírhatja, hogy a magáncélú hívások költségeit a munkavállaló viselje. A fenti ellenőrzések esetén is érvényes, hogy a munkáltató nem kezelhet személyes adatokat, tehát azt már nem ismerheti meg, hogy a munkavállaló magáncélból kit és mikor hívott fel.¹⁷⁰⁷

Az ellenőrzés jogszerűségéhez ebben az esetben is elengedhetetlen a munkavállaló előzetes és részletes tájékoztatása.

2.3.6. A GPS navigációs rendszer alkalmazhatósága

A GPS navigációs rendszer által tárolt adat a gépjárművet vezető személyes adatának is minősül, minthogy annak alapján következtetéseket lehet levonni a munkavállalóra (például mikor, milyen útvonalon haladt a munkavállaló, mennyi idő alatt milyen távolságot tett meg).

A GPS alkalmazását a Hatóság logisztikai célból javasolja alkalmazni, a jármű helyzetének a meghatározására kell szolgálnia, nem pedig a munkavállaló követésére.

A munkafolyamatok, és ezáltal közvetve a munkavállaló ellenőrzése kizárólag munkával, munkaszervezéssel összefüggő célokat szolgálhat.

Elfogadható a munkáltató részéről az, ha a rendszer alkalmazásának célja az, hogy a munkáltató egyes munkakörök esetében hatékonyabban szervezze meg a munkafolyamatokat, így például ha a munkáltatónak munkaszervezési szempontból szükséges tudnia azt, hogy egy futár vagy egy fuvarozó az adott időpontban hol jár.

Ezen kívül abban az esetben is jogszerű a GPS alkalmazása, ha a gépjármű szállítmánya, rakománya (így például jelentős összegű készpénz, nagy értékű vagyontárgy, veszélyes áru szállítása), vagy maga a gépjármű, illetve annak értéke ezt kifejezetten indokolja.

Jogszerűen alkalmazható GPS továbbá akkor is, ha a munkavállalók életének, testi épségének a megóvása a GPS rendszer alkalmazásának célja (például konfliktus zónán keresztül történő szállítás): amennyiben valamilyen incidens történik, akkor a GPS rendszeren keresztül meg lehet ismerni, hogy merre is járhatott gépjármű a kérdéses időpontban.

Emellett az adatokat az Mt. 11. §-án alapuló munkáltatói ellenőrzés során is fel lehet használni, ha a munkáltató azt tapasztalja, hogy munkavállaló nem teljesítette a munkaviszonyából fakadó kötelezettséget (például a munkavállaló indokolatlanul eltért a munkáltatói utasításba adott útvonaltól).

Az ellenőrzés csak munkaidőben történhet és nem ellenőrizhető a munkavállalók földrajzi helyzete munkaidőn kívül. Egy olyan gépjármű esetében, amellyel jelentős értékű anyagot nem

¹⁷⁰⁷ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 31-32. o.

szállítanak, vagy az adott munkavállaló a munkáját otthonában, „home office”-ban látja el, a GPS alkalmazása nem indokolt. Ez azt jelenti, hogy a munkavállalónak lehetőséget kell adni arra, hogy a GPS-t kikapcsolja akkor is, ha az nála marad (például ha a járművet munkaidőn kívül is magánál tarthatja).¹⁷⁰⁸

2.3.7. Példák a bíróságok ítélezési gyakorlatából

1.) Rendkívüli felmondást megalapozó kötelezettségszegésnek minősül, ha a munkavállaló egy munkatársa számítógépét saját célra használja; a munkáltatói jogkör gyakorlójával szemben több esetben sértő, gúnyos hangnemet használ; illetve a munkáltató gazdasági érdekét sértő tájékoztatást ad.¹⁷⁰⁹

- Rövid tényállás: a munkavállaló jogtanácsos munkakörben dolgozott. A munkáltató a munkaviszonyt rendkívüli felmondással megszüntette, az indokolás három okra hivatkozott. Ezek közül az egyik ok az volt, hogy a munkavállaló a munkaidő alatt a saját és a munkatársa munkahelyi számítógépén a munkavégzéshez szükséges weboldalakat nézegetett, amelyek szinte kizárólag pornóval foglalkoztak. A munkavállaló nemcsak a saját számítógépén, hanem egy másik munkavállaló számítógépén is szex-oldalakat látogatott, emiatt az érintett munkatársáról jegyzőkönyvben elnézést is kért.
- A Kúria megállapítása: a munkáltató a perben becsatolt számítógépes listákkal és a hivatkozott jegyzőkönyvvel a weboldalak felkeresését bizonyította. A munkavállaló a szabálytalan számítógép-használatot a munkatársa tekintetében kifejezetten elismerte. A munkavállalónak a törvényben előírt lényeges kötelezettsége, hogy a munkáját úgy végezze, hogy az a munkáltatója és más személy helytelen megítélését ne idézze elő. A munkavállaló fontos és bizalmi munkakört töltött be, ezt a lényeges kötelezettségét jelentős mértékben – legalább súlyos gondatlansággal – megszegte.

2.) A rejtett kamerával készített videofelvétel a büntetőeljárásban bizonyítási eszközként, illetve bizonyítékként felhasználható; polgári perben dönthető el, hogy a felvétel sérti-e valakinek a személyhez fűződő jogait.¹⁷¹⁰

- Rövid tényállás: a kényszervallatás és más bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásban az elsőfokú bíróság megtekintette a N.A. operatőr által készített vágtatlan videofelvételt, és azt bizonyítékként felhasználta. A Legfőbb Ügyészség azonban indítványozta a bizonyítási eszközök köréből kirekeszteni a felvételt azzal

¹⁷⁰⁸ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről (2016), 33-34. o.

¹⁷⁰⁹ BH2006. 64.

¹⁷¹⁰ EBH2000. 296.

az indokkal, hogy az irányadó jogszabályok többszörös sérelmével került sor a felvétel készítésére, ezért nem tekinthető törvényesen beszerzett bizonyítéknak.

- A Kúria megállapítása: A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma több közzétett eseti döntésében kifejtette, hogy a személyhez fűződő jogok megsértése megvalósulhat a képmás vagy hangfelvétel visszaéléssel történő elkészítésével. Ugyanakkor arra is iránymutatást adott, hogy a képmás vagy hangfelvételnek bírósági vagy szabálysértési eljárásban bizonyítékként való előterjesztése felhasználásnak minősül. A felhasználás tényének megállapítása szempontjából ugyanakkor közömbös az, hogy a felvétel készítése a személyiségi jogok megsértésével történt. A büntetőeljárásban nem vizsgálható, hogy a rejtett kamerával készített videofelvétel az abban szereplők személyhez fűződő jogait sértette vagy sem. Ennek eldöntése a polgári bíróság hatáskörébe tartozik.

2.3.8. Az egyenlő bánásmód követelménye

Az Mt. a 12. § (1) bekezdésében rögzíti, hogy a munkaviszonnal, így különösen a munka díjazásával kapcsolatban az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani. E követelmény megsértésének orvoslása nem járhat más munkavállaló jogának megsértésével vagy csorbításával.

Az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos részletszabályokat az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Ebktv.) tartalmazza.

Az Ebktv. 5. § d) pontja a munkáltató számára kötelezettségként írja elő az egyenlő bánásmód követelményének megtartását a foglalkoztatási jogviszonyban.¹⁷¹¹

A törvény példálózó jelleggel felsorolja, hogy az egyenlő bánásmód követelményét mely területeken szükséges megtartani:

- a munkához való hozzájutás során (nyilvános álláshirdetés, munkára való felvétel, alkalmazási feltételek),
- a munkaviszony létesítését megelőző, azt elősegítő eljárással összefüggő rendelkezések meghozatala és alkalmazása során,
- a munkaviszony létesítése és megszüntetése során,

¹⁷¹¹ Ebktv. 5. § Az egyenlő bánásmód követelményét a 4. §-ban foglaltakon túl az adott jogviszony tekintetében köteles megtartani,

d) a munkáltató a foglalkoztatási jogviszony, az utasításadásra jogosult személy a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony, illetve az ezekkel közvetlenül összefüggő jogviszonyok tekintetében.

- a munkavégzést megelőzően vagy annak folyamán végzett képzéssel kapcsolatosan,
- a munkafeltételek megállapításában és biztosításában,
- a munkabér megállapítása és biztosítása során,
- a tagsággal vagy részvétellel kapcsolatban a munkavállalók szervezeteiben,
- az előmeneteli rendszerben,
- a kártérítési, illetve a fegyelmi felelősség érvényesítése során, valamint
- a munkavállalók szülői és munkavállalói kötelezettségeinek összehangolását és a gyermek gondozására fordítható idő növelését elősegítő szülői szabadság kérelmezésével, illetve igénybevitelével összefüggésben.¹⁷¹²

Az Ebktv. 22. § (1) bekezdése szerint nem jelenti az egyenlő bánásmód követelményének megsértését

a) a munka jellege vagy természete alapján indokolt, az alkalmazásnál számba vehető minden lényeges és jogszerű feltételre alapított arányos megkülönböztetés,

b) a vallási vagy más világnézeti meggyőződésen, illetve nemzeti vagy etnikai hovatartozáson alapuló, a szervezet jellegét alapvetően meghatározó szellemiségből közvetlenül adódó, az adott foglalkozási tevékenység tartalma vagy természete miatt indokolt, arányos és valós foglalkoztatási követelményen alapuló megkülönböztetés.

A törvény a) pontjában foglalt kivételre példa lehet az az eset, amikor a munkáltató egy uszoda női öltözőjében kabinosként nő munkavállalót alkalmaz, míg a b) pontban foglalt kivételre például szolgálhat, ha egy római katolikus egyházi fenntartású gimnázium római katolikus vallású oktatót alkalmaz.¹⁷¹³

Az egyenlő bánásmód követelményének megsértését nem lehet olyan módon orvosolni, hogy az más – sérelmet el nem szenvedett – munkavállalók jogát sértse vagy csorbítsa. Ennek megfelelően tehát amennyiben például a munkáltató az egyenlő bánásmód követelményének megsértésével egy munkavállalójának nem fizetett bérpótlékot, úgy a sérelem orvoslásának nem jogszerű módja az, ha a többi munkavállalótól visszaköveteli a kifizetett bérpótlékot.

¹⁷¹² Ebktv. 21. §

¹⁷¹³ dr. Kártyás Gábor, dr. Petrovics Zoltán, dr. Takács Gábor: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez, 10.o. (Wolters Kluwer Kft., Bp., 2016)

Az Mt. az egyenlő munkáért egyenlő bér elvének minden lényeges elemét szabályozza. A törvény a 12. § (2) bekezdésében határozza meg a munkabér fogalmát¹⁷¹⁴, és iránymutatást ad az egyenlő értékű munka meghatározása tekintetében.¹⁷¹⁵

Az egyenlő bánásmóddal összefüggő szabályokat tartalmaz az Mt. 271. § (2) bekezdése is, amely megtiltja, hogy a munkavállaló alkalmazását a munkáltató attól tegye függővé, hogy tagja-e valamely szakszervezetnek, megszűnteti-e korábbi szakszervezeti tagságát, vagy vállalja-e a munkáltató által megjelölt szakszervezetbe történő belépést.

Az Mt. 271. § (3) és (4) bekezdése kimondja továbbá, hogy a szakszervezethez való tartozása vagy szakszervezeti tevékenysége miatt tilos a munkavállaló munkaviszonyát megszüntetni vagy a munkavállalót más módon megkülönböztetni, illetve nem lehet jogosultságot vagy juttatást valamely szakszervezethez való tartozástól vagy az attól való távolmaradástól függővé tenni.¹⁷¹⁶

2.3.8.1. Példák a bíróságok ítélezési gyakorlatából

1.) Az egyenlő bánásmód követelménye a munkaviszony létesítésekor is irányadó, a munkáltató bizonyíthatja, hogy döntésének a jogviszonnyal összefüggő ésszerű indoka volt.¹⁷¹⁷

- Rövid tényállás: a munkavállaló végzettsége szerint történelem szakos tanár volt, több alkalommal jelentkezett a munkáltató gimnáziumnál történelem szakos tanári állásra. A munkáltató a pályázatát minden alkalommal elutasította, arra való hivatkozással, hogy nincs a gimnáziumban betöltetlen tanári állás, és a történelem oktatás belső átcsoportosítással megoldható. A munkáltató választása a 8 pályázó közül arra a jelöltre esett, aki a történelem szakos diploma mellett ének szakos diploma megszerzése miatt folytatott tanulmányokat, így alkalmazásával az iskola zenei oktatási problémája is megoldódott.
- A Kúria megállapítása: Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt indult perben nem elégséges a hátrányos megkülönböztetésre való pusztán hivatkozás. A bizonyítási teher azonban megfordul az ilyen perekben, azaz a sérelmet

¹⁷¹⁴ Mt. 12. § (2) bek.: Munkabérnek minősül az (1) bekezdés alkalmazásában minden, a munkaviszony alapján közvetlenül vagy közvetve nyújtott pénzügyi és természetbeni juttatás.

¹⁷¹⁵ Mt. 12. § (3) bek.: A munka egyenlő értékének megállapításánál különösen az elvégzett munka természetét, minőségét, mennyiségét, a munkakörülményeket, a szükséges szakképzettséget, fizikai vagy szellemi erőfeszítést, tapasztalatot, felelősséget, a munkaerő-piaci viszonyokat kell figyelembe venni.

¹⁷¹⁶ Mt. 271. §

(2) A munkavállaló alkalmazását nem lehet attól függővé tenni, hogy tagja-e valamely szakszervezetnek, megszűnteti-e korábbi szakszervezeti tagságát, vagy vállalja-e a munkáltató által megjelölt szakszervezetbe történő belépést.

(3) Szakszervezethez való tartozása vagy szakszervezeti tevékenysége miatt tilos a munkavállaló munkaviszonyát megszüntetni vagy a munkavállalót más módon megkülönböztetni.

(4) Nem lehet jogosultságot vagy juttatást valamely szakszervezethez való tartozástól vagy az attól való távolmaradástól függővé tenni.

¹⁷¹⁷ EBH2007. 1629.

szenvedett félnek elegendő azt bizonyítania, hogy őt hátrány érte. Ezt követően kell a másik félnek – adott esetben a munkáltatónak – bizonyítania, hogy az egyenlő bánásmód követelményét megtartotta. A bíróság az alapos munkáltatói kimentést fogadja el. A felülvizsgálati eljárásban a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a munkáltató gimnázium a döntés meghozatalakor nem önkényesen járt el, hanem tárgyilagos mérlegelés után hosszabb távú stratégiai célt kívánt elérni: az ének és történelem szakos tanár alkalmazásával az évek óta meglévő zenei oktatással kapcsolatos problémájának megszüntetését. Így választása ésszerű és okszerű volt.

2.) A munkavállalók között a munkavégzés helyére tekintettel nyújtott eltérő összegű és felhasználású természetbeni juttatás nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét.¹⁷¹⁸

- Rövid tényállás: a munkavállalók pályamunkásként dolgoztak a munkáltatónál, munkájukat a cég székhelyén kívül végezték. A munkáltató a munkavállalók részére a székhelyén dolgozóknak kizárólag a helyi étkezdében történő étkezéshez 9.000,- Ft értékben meleg étkeztetési utalványt, míg a székhelyen kívül dolgozóknak 4.500,- Ft hideg étkezési utalványt juttatott, amelyet viszont bárhol fel lehetett használni. A székhelyen kívül dolgozók álláspontja szerint az eltérő munkavégzési hely miatt hátrányos megkülönböztetést szenvedtek el, mivel ők csak a 4.500,- Ft értékű hideg étkezési utalványra voltak jogosultak.
- A Kúria megállapítása: a munkáltató nem élt indokolatlan és aránytalan megkülönböztetéssel a két munkavállalói csoport között. A munkavégzés helyéből adódóan a melegétkezésre jogosító utalványt a pályamunkásként dolgozók a munkáltató székhelyén található étkezdében nem tudták igénybe venni, ezzel szemben a székhelyen dolgozók kizárólag az említett étkezdében tudták az utalványukat felhasználni, így náluk tehát helyi korlát lépett fel. A pályamunkások ugyanakkor az utalványt bárhol szabadon felhasználhatták, ezért – a felhasználás lehetőségeire tekintettel – mindkét juttatási forma tekintetében korlátozás érvényesült. Mindezekre tekintettel nem állítható, hogy az utalványok különböző értékű juttatások voltak.

3.) Ha a munkáltató a prémiumfeladatok értékelésénél indokolatlan különbséget tett a munkavállaló hátrányára, az esetleges kizáró feltétel bizonyítottságának nincs jelentősége, és a munkavállalót – a többi dolgozóhoz hasonlóan – megilleti a prémium.¹⁷¹⁹

- Rövid tényállás: a munkavállaló kikészítő munkakörben dolgozott. A munkáltató az 1992. évre prémiumfeladatokat tűzött ki számára, amelynek teljesítése esetén

¹⁷¹⁸ EBH2009. 1980.

¹⁷¹⁹ BH1997. 210.

az éves alapbérének 70%-a illette meg a munkavállalót. A munkáltató a kifizethető prémium 40%-át év közben előlegként folyósította. A későbbi kiértékelés során a fennmaradó rész kifizetését megtagadta arra hivatkozással, hogy a kitűzésben szereplő harmadik feladat nem teljesült, mert az üzem munkájából eredően, gyártási hiba miatt a megrendelő reklamált, emiatt a cég árengedményre kényszerült. A munkavállaló az indokot vitatta, hátrányos megkülönböztetésre hivatkozott, arra tekintettel, hogy állítása szerint a munkáltató hasonló prémiumfeladat kitűzése esetén másoknak a teljes összeget kifizette. A munkáltató azzal védekezett, hogy a megkülönböztetés indokolt volt, mert a munkavállaló – mint gyártásvezető – személyét és tevékenységét kritikusan ítélte meg, mint a beosztottakét.

- A Kúria megállapítása: a periratokból kitűnt, hogy a munkavállalónak azért nem fizetettek, mert az értékeléskor már megszűntették a munkaviszonyát, továbbá a munkáltatónak anyagi nehézségei is voltak. A munkáltató a vezetői tevékenység kritikusan megítélésére csak a felülvizsgálati kérelemben hivatkozott, noha ez a körülmény okszerűen indokolhatta volna egyéb feltételek esetén az eljárásának jogszerűségét. Mivel erre a körülményre az alapeljárásban nem hivatkozott, a valódi okok pedig nem függték össze a munkaviszonybeli kötelezettségekkel, így a munkavállalót megilleti a prémium.

4.) Hátrányos megkülönböztetést valósít meg a munkáltató, ha az intézményben alkalmazott pedagógusok általában 75 000 forint összegű ruházati hozzájárulásban részesültek, a két felperes viszont személyenként 15 000 forintot kapott. A megkülönböztetés miatt a ruházati költségtérítés-különbözetben történt marasztalás a törvénynek megfelel.¹⁷²⁰

- Rövid tényállás: a pert indító munkavállalók tanári pozícióban dolgoztak. A munkáltató iskola a tanároknak pénzbeli ruházati hozzájárulásként különböző összegeket fizetett ki, anélkül, hogy írásbeli szempontrendszer került volna kidolgozásra az egyes összegek kifizetését illetően. A hozzájárulás felhasználását a tanároknak számlával kellett utóbb igazolniuk. A pedagógus munkakörű dolgozók közül kizárólag a két felperes részesült a legalacsonyabb juttatásban (15.000,- Ft-ot kaptak), míg a többi pedagógus részére 75.000,- Ft, illetve 85.000,- Ft került kifizetésre. A felperes munkavállalók álláspontja szerint ők azért kaptak alacsonyabb juttatást, mert több alkalommal bíralták az iskola igazgatójának tevékenységét. Vitatták azt, hogy az említett összegek kifizetésére jutalomként került sor.
- A Kúria megállapítása: a perben eljáró első-és másodfokú bíróságoknak mindenképp előtte kellett vizsgálniuk, hogy a ruházati költség címén történt kifizetés (és an-

nak mértéke) – az elnevezéstől függetlenül – valójában milyen juttatási rendszerhez kapcsolódott. Az eljáró bíróságok jogszabálysértés nélkül állapították meg, hogy az iskola alkalmazottai részére ruházati hozzájárulás került kifizetésre, amit igazol, hogy annak felhasználása meghatározott körben, számlával igazoltan történhetett. A munkáltató nem igazolta, hogy a ruházati hozzájárulás címén történt kifizetés valójában jutalom lett volna, erre vonatkozó előírást, szempontrendszert nem készített. Nem volt megállapítható az sem, hogy az elosztás milyen feltételek szerint történt a pedagógusok és az egyéb munkavállalók között. A munkáltató a felperes munkavállalókkal szemben hátrányos megkülönböztetést alkalmazott, vagyis a fizetési kötelezettsége fennáll.

3. A MUNKÁLTATÓ SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK VÉDELME

A Ptk. 3:1. § (3) bekezdése kimondja, hogy a jogi személy személyhez fűződő jogaira a személyiségi jogokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, kivéve, ha a védelem jellegénél fogva csupán az embert illetheti meg.

Ahogy arról korábban már esett szó, a jogforrásokban nevesített személyiségi jogok között találunk olyanokat is, amelyek a jogi személyeket, illetve a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeteket is megilletik, tehát az adott alapjog a természete alapján nem kizárólag az emberhez kötődik.

Ilyen alapjog például a jó hírnévhez való jog, amelynek tiszteletben tartása érdekében a munkavállaló köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel a munkáltatója jó hírnevét súlyosan sértené vagy veszélyeztetné.

Ugyancsak védelemben részesül a munkáltató jogos gazdasági érdeke, amely a munkavállaló véleménynyilvánításhoz való jogát, valamint – alapvetően a munkaviszony fennállása alatt tanúsított - magatartását korlátozhatja (utóbbit akár a munkaidőn kívüli idejében is).

3.1. A munkáltató jogos gazdasági érdekeinek védelme

Az Mt. 8. § (1) és (2) bekezdése a munkáltató jogos gazdasági érdekeinek védelme tekintetében általános korlátozásokat fogalmaz meg a munkavállaló irányában.

Az Mt. 8. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a munkavállaló a munkaviszony fennállása alatt – kivéve, ha erre jogszabály feljogosítja – nem tanúsíthat olyan magatartást, amellyel munkáltatója jogos gazdasági érdekeit veszélyeztetné.

A munkavállalónak a munkaszerződés teljesítése során bizonyos kötelezettségeknek eleget kell tennie, amelyeket a törvény 55.§-a szabályoz (például köteles a munkáltató által előírt helyen

és időben munkára képes állapotban megjelenni).

Azonban a hivatkozott rendelkezésben foglaltakon túlmenően a munkavállalónak az általános magatartási követelményeknek is meg kell felelnie. Ilyen általános követelménynek tekintendő az együttműködési kötelezettség, amely szerint a felek a munkaviszonyban kötelesek tartózkodni minden olyan magatartástól, amely a másik fél jogát vagy jogos érdekét sérti.¹⁷²¹

Az együttműködési kötelezettség speciális megjelenési formája az a tartózkodási kötelezettség, amelyet a munkavállalónak a munkáltató jogos gazdasági érdekeinek védelmében tanúsítania kell. A munkáltató jogos gazdasági érdekét képezi mindaz, ami a jogszerűen folytatott gazdasági tevékenységgel összefügg. A vállalkozás szabadságát az Alaptörvény is deklarálja¹⁷²², a Ptk. pedig kimondja, hogy jogi személy törvény által nem tiltott tevékenység folytatására és cél elérése érdekében alapítható¹⁷²³. Ennek megfelelően tehát a munkáltató törvényes működése esetén a munkavállaló köteles tiszteletben tartani a munkáltatója jogos gazdasági érdekeit; ugyanakkor nem részesíti a jogalkotó ilyen védelemben a munkáltató jogellenes működését vagy jogszerűnek nem tekinthető gazdasági érdekeit.

Az Mt. idézett szabályából következik, hogy a munkavállaló a tartózkodási kötelezettségét megszegi abban az esetben is, ha magatartásával tényleges érdeksérelmet nem okoz, azaz a munkáltatója jogos gazdasági érdekeit pusztán veszélyezteti. Ilyen eset lehet az, ha a munkavégzése során tudomására jutott információkat (például a cég megrendelőinek adatait) csupán megkísérli harmadik személy tudomására hozni, de az információátadás vagy annak nyilvánosságra hozatala valamilyen okból megghiúsul. Szintén ide sorolható az az – egyébként a hétköznapi életben gyakran előforduló – eset, amikor a munkavállaló olyan vállalkozásba kezd, amely a munkáltatójával azonos vagy hasonló tevékenységet folytat. A jogos gazdasági érdekek veszélyeztetése abban az esetben is megvalósul, ha a munkavállaló a munkáltató működésével kapcsolatosan valótlan állításokat tesz közzé, ám a híresztelés végül tényleges kárt nem okoz (például étteremben nem eredményezi a vendégek számának csökkenését a munkavállaló azon állítása, hogy ott nem friss alapanyagokból készülnek az ételek).

A jogos gazdasági érdek veszélyeztetése adott esetben az azonnali hatályú felmondást is megalapozhatja, ám ezen túlmenően más igény érvényesítésére is sor kerülhet (így például kárfe-

¹⁷²¹ Mt. 6. § (2) bek.: A jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a jóhiszeműség és a tisztesség elvének megfelelően kell eljárni, továbbá kölcsönösen együtt kell működni, és nem lehet olyan magatartást tanúsítani, amely a másik fél jogát, jogos érdekét sérti. A jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízhatott.

¹⁷²² Alaptörvény XII. cikk (1) bek.: Mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz. Képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához.

¹⁷²³ Ptk. 3:1. § (4) bek.: A jogi személy törvényben meghatározott típusban, törvény által nem tiltott tevékenység folytatására és cél elérése érdekében alapítható és működtethető; az e rendelkezésbe ütköző létesítő okirat semmis.

lelősség érvényesítése egyes személyiségi jogok – üzleti titok, jó hírnévhez való jog – megsértése esetén).¹⁷²⁴

Fő szabály szerint a munkavállaló a jogos gazdasági érdek veszélyeztetésétől a munkaviszony fennállása alatt köteles tartózkodni. Nincs azonban akadálya annak, hogy a felek az Mt. 228. §-ban szabályozott versenytilalmi megállapodás keretében megegyezzenek, hogy a munkavállaló bizonyos ellenérték fejében a munkaviszony megszűnését követően – legfeljebb azonban 2 évig – ne tanúsítson a korábbi munkáltatójának jogos gazdasági érdekét veszélyeztető magatartást. A gyakorlatban a legtöbbször ilyen megállapodást akkor kötnek a felek, ha a munkáltató szeretné elkerülni, hogy volt munkavállalója konkurens cégnél helyezkedjen el.

Az Mt. 8. § (1) bekezdésében foglaltak szerint jogszabály felhatalmazása alapján mentesülhet a munkavállaló a tartózkodási kötelezettségtől. Ilyen felhatalmazást biztosít a munkavállaló számára a panaszokról és a közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény, amely részletesen rendelkezik az ún. munkáltatói visszaélés-bejelentési rendszerről.¹⁷²⁵

A fentiek szerinti általános tilalmon túl valamelyest konkrétabb korlátozást tartalmaz az Mt. 8. § (2) bekezdése, amely kimondja, hogy a munkavállaló munkaidején kívül sem tanúsíthat olyan magatartást, amely - különösen a munkavállaló munkakörének jellege, a munkáltató szervezetében elfoglalt helye alapján - közvetlenül és ténylegesen alkalmas munkáltatója jó hírnevének, jogos gazdasági érdekének vagy a munkaviszony céljának veszélyeztetésére. A munkavállaló magatartása a 9. § (2) bekezdésében foglaltak szerint korlátozható. A korlátozásról a munkavállalót írásban előzetesen tájékoztatni kell.

A törvényjavaslathoz fűzött miniszteri indokolás a munkavállaló munkahelyen kívüli magatartására vonatkozó előírásokat a munkaviszony tartós, bizalmi jellegével magyarázza. E szerint „*a munkaviszony tartós, bizalmi kapcsolat, amelyben a felek egymás irányában tanúsított magatartása nem korlátozódik csak a munkaviszonyból származó jogok gyakorlása és a köteleességek teljesítésének idejére, hanem – ugyan korlátozottan – érinti a munkavállaló munkaidején kívüli magatartását, másképpen fogalmazva, magánéletét. A munkavállaló magatartását ebben a tekintetben két körül-*

¹⁷²⁴ dr. Kártyás Gábor, dr. Petrovics Zoltán, dr. Takács Gábor: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez, 4.o. (Wolters Kluwer Kft., Bp., 2016)

¹⁷²⁵ 2013. évi CLXV. törvény

13. § A munkáltató, valamint annak gazdasági társasági formában működő tulajdonosa (a továbbiakban együtt: foglalkoztatói szervezet) a munkáltató munkavállalóira a munkatörvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 9. § (2) bekezdésében meghatározott feltételekkel a közérdeket vagy nyomós magánérdeket védő magatartási szabályokat állapíthat meg, amelyet a munkáltató a kapcsolódó eljárás leírásával együtt bárki számára elérhető módon köteles nyilvánosságra hozni.

14. § (1) A foglalkoztatói szervezet a jogszabályok, valamint a 13. § szerinti magatartási szabályok megsértésének bejelentésére visszaélés-bejelentési rendszert (a továbbiakban: bejelentési rendszer) hozhat létre, ebben a bejelentőnek, valamint a bejelentésben érintett személynek a bejelentésben megadott személyes adatait a bejelentés kivizsgálása céljából kezelheti és a bejelentés kivizsgálásában közreműködő külső szervezet részére továbbíthatja. A bejelentési rendszerhez kapcsolódó adatkezelést az adatkezelő bejelenti a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság által vezetett adatvédelmi nyilvántartásba. A bejelentési rendszerhez kapcsolódó adatkezelés adatvédelmi nyilvántartásba vételére az Infotv. 65. § (3) bekezdés a) pontját nem kell alkalmazni.

*mény határozza meg. Az egyik a munkáltató szervezeti rendjében elfoglalt helye, illetve munkakörének jellege. (...) A másik, a magatartás célhoz kötöttsége, amennyiben csak olyan magatartást nem tanúsíthat, amely közvetlenül és ténylegesen alkalmas munkáltatója jó hírvének, jogos gazdasági érdekének, illetve a munkaviszony céljának veszélyeztetésére. A munkavállaló magatartása előzetes írásbeli tájékoztatás mellett a 9. § (2) bekezdése szerint korlátozható.*¹⁷²⁶

A korlátozás során természetesen ebben az esetben is figyelemmel kell lennie a munkáltatónak a munkavállaló ellenőrzéséről szóló fejezetben már ismertetett szükségesség-arányosság elvére.

Tekintettel arra, hogy a korlátozásról a munkavállalót előzetesen írásban tájékoztatni kell, célszerű, ha a munkáltató a munkahelyen kívüli magatartással kapcsolatos elvárásait utasításban vagy belső szabályzatban összefoglalja. Kerülni érdemes azonban az általános tilalmazást, mivel az Mt. vonatkozó rendelkezése szerint a sérelem előidézéséhez a munkavállalónak olyan helyzetben kell lennie, hogy képes legyen olyan magatartást tanúsítani, amellyel a veszélyeztetés megvalósulhat. A korlátozás ennek alapján nem vonatkozhat valamennyi munkavállalóra pusztán csak azért, mert munkaviszonyban állnak a munkáltatóval. A veszélyeztetés körében ugyanis az egyes tényállásokat minden esetben külön-külön kell vizsgálni, hiszen csak az adott, egyedi eset összes körülményére figyelemmel dönthető el, hogy a munkavállaló magatartása közvetlenül és ténylegesen alkalmas volt-e a munkáltató jogos gazdasági érdekeinek veszélyeztetésére. Abban az esetben tehát, ha a munkáltató általános tilalmat rendel el, könnyen kiüresítheti az őt védő rendelkezések tartalmát.

3.2. A munkavállaló véleménynyilvánításhoz való joga és titoktartási kötelezettsége

Az Mt. 8. § (3) bekezdése egy konkrét alapjogot, a munkavállaló véleménynyilvánításhoz való jogát korlátozza. E rendelkezés szerint ugyanis a munkavállaló véleménynyilvánításhoz való jogát a munkáltató jó hírnevét, jogos gazdasági és szervezeti érdekeit súlyosan sértő vagy veszélyeztető módon nem gyakorolhatja.

A véleménynyilvánításhoz való jog alaptörvényi szinten került rögzítésre.¹⁷²⁷ Ez a kiemelt védelemben részesülő alapjog ütközik a legtöbbször más alapjogokkal. Ennek oka, hogy a meggyőződés abban a pillanatban, amikor valamilyen módon kifejeződik, a személy gyakorolja ebbéli szabadságát, külsővé válik.¹⁷²⁸

A minden jogalany számára biztosított alapjogot az Mt. egy másik alapjog, a munkáltató személyiségi joga védelme érdekében korlátozza oly módon, hogy a fentiek közül egyik alapjog se

¹⁷²⁶ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény indokolása

¹⁷²⁷ Alaptörvény IX. cikk (1) bek.: Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához.

¹⁷²⁸ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény indokolása

sérüljön aránytalanul.

Fontos kiemelni, hogy a munkavállaló véleménynyilvánítási szabadságának korlátozása során is figyelemmel kell lenni a szükségesség-arányosság követelményére. Ez azt jelenti, hogy a munkavállaló véleménynyilvánítási szabadsága csak abban az esetben korlátozható, ha a korlátozás a munkaviszony rendeltetésével közvetlenül összefüggő okból feltétlenül szükséges és a cél elérésével arányos. A munkaviszony rendeltetését ugyanakkor az Mt. nem határozza meg, azt a törvény 42. § (2) bekezdésében foglaltakból tudjuk levezetni. A rendelkezés értelmében a munkaszerződés alapján a munkavállaló köteles a munkáltató irányítása szerint munkát végezni; a munkáltató köteles a munkavállalót foglalkoztatni és munkabért fizetni. A munkaviszony rendeltetése ennek megfelelően a munkáltató jogos gazdasági céljainak elérése érdekében történő foglalkoztatás.¹⁷²⁹

Ebben a megközelítésben tehát megállapítható, hogy a munkavállaló véleménynyilvánítási szabadsága nem korlátozható abban az esetben, ha a véleménye nem függ össze a munkaviszonnyal.

Az Mt. 8. § (4) bekezdése a munkavállaló titoktartási kötelezettségét nevesíti, amelyet nem korlátoz csupán az üzleti titokra, hanem kiterjeszti azt minden olyan információra, amely a munkakör betöltése során jutott tudomására: a munkavállaló köteles a munkája során tudomására jutott üzleti titkot megőrizni. Ezen túlmenően sem közölhet illetéktelen személlyel olyan adatot, amely munkaköre betöltésével összefüggésben jutott a tudomására, és amelynek közlése a munkáltatóra vagy más személyre hátrányos következménnyel járhat. A titoktartás nem terjed ki a közérdekű adatok nyilvánosságára és a közérdekből nyilvános adatra vonatkozó, törvényben meghatározott adatszolgáltatási és tájékoztatási kötelezettségre.

A munkavállalónak ez a magatartása más jogszabályokat is érint. Noha az Mt. kifejezetten nem utal rá, az üzleti titok fogalmát a Ptk. 2: 47. § (1) bekezdése tartalmazza. E szerint üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó minden nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető olyan tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amelynek illetéktelenek által történő megszerzése, hasznosítása, másokkal való közlése vagy nyilvánosságra hozatala a jogosult jogos pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdekét sértené vagy veszélyeztetné, feltéve, hogy a titok megőrzésével kapcsolatban a vele jogoszerűen rendelkező jogosultat felróhatóság nem terheli.

Az üzleti titok tisztességtelen módon történő megszerzésének, felhasználásának, jogosulatlan közlésének vagy nyilvánosságra hozatalának tilalmát tartalmazza a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény.¹⁷³⁰

¹⁷²⁹ dr. Bankó Zoltán-dr. Berke Gyula-dr. Dudás Katalin-dr. Kajtár Edit-dr. Kiss György-dr. Kovács Erika: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról (www.jogtar.hu)

¹⁷³⁰ 1996. évi LVII. törvény 4.§

A titoktartási kötelezettség a törvény erejénél fogva, minden külön megállapodás nélkül terheli a munkavállalót mind a munkaviszony fennállása alatt, mind annak megszűnését követően. Az üzleti titkot és a munkakör betöltésével összefüggésben megszerzett információt a munkavállaló tehát akkor is köteles megőrizni a munkaviszony megszűnését követően is, ha erre vonatkozóan a felek nem kötöttek versenytilalmi megállapodást. Természetesen annak nincs akadálya, hogy a munkáltató a munkavállalót mentesítse a titoktartási kötelezettség alól. Ugyancsak nem terheli a munkavállalót a kötelezettség abban az esetben, ha az adat, információ a későbbiek folyamán elveszíti a titok jellegét.

A munkáltató személyiségi jogainak védelme a jogalkalmazásban körvonalazódik a legvilágosabban. Az alábbi ismertetésre kerülő eseti döntések nagy része a jelenlegi Mt.-t megelőzően hatályban volt munka törvénykönyvének (a munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény) rendelkezésein alapul, azonban az elvi alapok azonosságára tekintettel azok máig irányadónak tekintendők.

3.3. Példák a bíróságok ítélezési gyakorlatából

1.) A munkavállaló a munkaviszonya fennállása alatt nem tanúsíthat olyan magatartást, amelyel a munkáltatója jogos gazdasági érdekeit veszélyezteti.¹⁷³¹

- Rövid tényállás: A munkavállaló a munkáltató részvénytársaság daruágzatának irodavezetője volt. A munkaviszony fennállása alatt saját kft.-t alapított, amelynek tevékenysége részben azonos volt a munkáltató tevékenységével. A munkáltatóhoz beérkezett egyik megrendelésre nem a munkáltató nevében, hanem a saját kft.-je nevében tett ajánlatot. A megrendelő először a munkáltatónál kereste meg a munkavállalót, majd az írásbeli megrendelést abban a hiszemben küldte meg a munkavállaló kft.-jének, hogy az a munkáltató cégen belüli kisvállalkozása, tehát a munka végül is a munkáltatóhoz, és nem a munkavállaló saját kft.-jéhez kerül. A megrendelő és a munkavállaló kft.-je végül nem kötöttek szerződést. A munkáltató azonban a munkavállaló munkaviszonyát rendkívüli (mai fogalommal: azonnali hatályú) felmondással megszüntette, arra hivatkozással, hogy a munkavállaló konkurens cég nevében tett ajánlatot.
- A Kúria megállapítása: a per adataiból kitűnően a munkavállaló által alapított kft. és a munkáltató részvénytársaság tevékenysége részben azonos, e körben tehát

(1) Tilos a Polgári Törvénykönyvben meghatározott üzleti titkot tisztességtelen módon megszerezni vagy felhasználni, valamint jogosulatlanul mással közölni vagy nyilvánosságra hozni.

(2) Üzleti titok tisztességtelen módon való megszerzésének minősül az is, ha az üzleti titkot a jogosult hozzájárulása nélkül, a vele üzleti kapcsolatban - ideértve az üzletkötést megelőző olyan tájékoztatást, tárgyalást és ajánlattételt is, amelyet nem követ szerződéskötés - vagy bizalmi viszonyban - így különösen munkaviszonyban, munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban vagy tagsági viszonyban - álló személy közreműködésével szereztek meg.

¹⁷³¹ BH1996. 64.

versenytársak voltak. Az eredetileg a munkáltatóhoz intézett megrendelést, a munkáltató tevékenységi körébe tartozó ügyletet a munkavállaló a saját kft.-je részére adta át. A munkavállaló ezzel a magatartásával a munkáltatója gazdasági érdekeit nyilvánvalóan veszélyeztette, függetlenül attól, hogy az ügylet utóbb meghiúsult. Mindezek alapján megállapítható, hogy a munkáltató jogszerűen élt a rendkívüli felmondás jogával, mert a munkavállaló a munkaviszonyából származó lényeges kötelezettségét szándékosan, jelentős mértékben megszegte.

2.) A munkavállalónak a munkáltatóéval azonos tevékenységi körű gazdasági társaságban való tevékeny közreműködése veszélyezteti a munkáltató gazdasági érdekeit, és alapot ad a rendkívüli felmondásra.¹⁷³²

- Rövid tényállás: a munkavállaló mintatermi ügyintéző munkakörben dolgozott. A munkáltató a munkavállaló munkaviszonyát rendkívüli felmondással megszüntette. A felmondás indokolása szerint a munkavállaló a munkáltatóéval részben azonos tevékenységi körű betéti társaság tagjaként tevékenykedett, ezzel a munkáltató gazdasági érdekeit veszélyeztette. Nem tájékoztatta a munkáltatót a bt.-ben végzett tevékenységéről, a bt.-ben fennálló tagságát tagadta. A munkavállaló a munkaügyi perben arra hivatkozott, hogy a bt. tevékenységében kültagként vett részt, munkadíjban nem részesült.
- A Kúria megállapítása: a munkavállaló betéti társaságának társasági szerződése tartalmazta azt, hogy mind a beltág, mind a kültág közreműködött a munkáltatóéval azonos tevékenységi körű betéti társaság tevékenységében. Ez a tevékenység nem korlátozódott a konkrét üzletszerzői, üzletkötői munkavégzésre, ide tartozott az üzletpolitikát elősegítő egyéb magatartás, az üzletvitelt befolyásoló döntésekben való közreműködés is. A munkavállaló ismerte a munkáltató cég által alkalmazott árképzést, a beszállítók, valamint a fizetőképes vevők körét. Ezeket az ismereteket a saját bt.-jében felhasználhatta, a munkáltató jogos gazdasági érdekeit veszélyeztetve azokat hasznosíthatta. A munkavállaló tehát a konkurens bt. tevékenységében való közreműködésével a munkaviszonyból származó lényeges kötelezettségét szándékosan és jelentős mértékben megszegte. A munkáltató a rendkívüli felmondási jogát a munkavállalóval szemben jogszerűen gyakorolta.

3.) A munkavállaló köteles a munkája során tudomására jutott üzleti titkot, valamint a munkáltatóra vonatkozó alapvető fontosságú információkat megőrizni. Ezen túlmenően sem közölhet illetéktelen személlyel olyan adatokat, amelyek a munkakörbe betöltésével összefüggésben ju-

¹⁷³² BH1996. 666.

tottak a tudomására, és amelyek közlése a munkáltatóra vagy más személyre hátrányos következménnyel járna.¹⁷³³

- Rövid tényállás: a munkáltató a munkavállaló számára 27 darab megbízási szerződést adott át, amelyeket „külsős” dolgozók részére állítottak ki. A megbízási szerződéseket a munkáltató a munkavállaló íróasztalán helyezte el, ahonnan azokat a munkavállaló nővére elvette, és azokról fénymásolatokat készített. A szerződések fénymásolatait a munkáltató felszólítására sem adta vissza, azokat magánál tartotta és hazavitte. A munkavállaló a nővére tevékenységéről tudott, a fénymásolást és a hazavitelt nem akadályozta meg. A munkáltató a munkavállaló munkaviszonyát a titoktartási kötelezettség megsértésére hivatkozással rendkívüli felmondással megszüntette.
- A Kúria megállapítása: a peres iratok alapján megállapítható, hogy a megbízási szerződések a díjazásra vonatkozó adatokon túlmenően egyebek mellett a megbízottak részletes személyi adatait tartalmazták. Minthogy az előbbi adatokról illetéktelen személynek a tudomásszerzése mind a munkáltatóra, mind az érintett személyre nézve hátrányos következménnyel járhat, a munkavállalót a titoktartási kötelezettség terhelte. E lényeges kötelezettségét megszegte, a munkáltató jogszerűen élt a rendkívüli felmondás jogával.

4.) A munkáltató jogos gazdasági érdekének sérelme akkor is megvalósulhat, ha munkavállaló olyan cégnél helyezkedik el, amely azonos jellegű, de eltérő típusú termékeket forgalmaz.¹⁷³⁴

- Rövid tényállás: a munkavállaló orvoslátogató munkakörben dolgozott. A munkaszerződésben a felek megállapodtak, hogy a munkaviszony bármely okból történő megszűnését követően a munkavállaló egy évig nem létesíthet munkaviszonyt vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyt versenytársat jelentő cégnél. Ennek fejében a munkavállaló az utolsó munkában töltött napon hat havi átlagkeresetének megfelelő összegre válik jogosulttá. A munkaviszonyt a felek közös megegyezéssel megszüntették. A hat havi átlagkeresetet a munkáltató nem fizette ki, mivel a munkavállaló – a munkaviszony megszűnését követő 8. napon – új munkaviszonyt létesített egy másik céggel, ugyancsak orvoslátogatói munkakörre. Az elmaradt juttatás megfizetése iránt a munkavállaló a munkáltató ellen pert indított.
- A Kúria megállapítása: a jogos gazdasági érdek sérelme megvalósul akkor is, ha a munkavállaló olyan gazdasági társaságnál helyezkedik el, amely azonos jellegű, de eltérő típusú termékeket forgalmaz. A munkavállaló a munkáltatóval azonos,

¹⁷³³ BH2000. 420.

¹⁷³⁴ BH2007. 26.

ugyancsak gyógyszerforgalmazással foglalkozó cégnél helyezkedett el, amely, mint ilyen, a munkáltató versenytársának tekintendő. A munkáltatónak ugyan a munkavállaló utolsó munkában töltött napján fizetési kötelezettsége állt fenn, azonban a munkavállaló konkurens cégnél helyezkedett el, így nem tarthatott igényt a hat havi átlagkeresetre.

5.) A munkavállalónak az a magatartása, hogy a vezetői munkakörében megszerzett információkat felhasználva a munkáltatóval üzleti kapcsolatban álló cégnek azonos terméket szállított, a rendkívüli felmondást megalapozza.¹⁷³⁵

- Rövid tényállás: a munkavállaló termelésvezető munkakörben dolgozott. A munkáltató a munkavállaló munkaviszonyát rendkívüli felmondással megszüntette. Indokolása az volt, hogy a munkavállaló az általa alapított betéti társaságon keresztül a munkáltató egyik megrendelőjének szállított a munkáltatóéval azonos termékeket, és a fennálló üzleti kapcsolatot a munkáltató előtt eltitkolta. A munkavállaló a munkaügyi perben arra hivatkozott, hogy a munkaszerződés alapján őt nem terhelte bejelentési kötelezettség saját vállalkozás alapításakor, illetőleg a munkáltatója a tájékoztatás nélkül is tudomással bírt a munkavállaló által létrehozott betéti társaságról. Ez utóbbit igazolja az a tény, hogy a nevezett betéti társaság ruházati termékeket (párnákat) szállított a munkáltatónak, tehát a munkavállaló saját betéti társasága és a munkáltató cég egymással üzleti kapcsolatban álltak.
- A Kúria megállapítása: noha helytállóan hivatkozott a munkavállaló arra, hogy a betéti társaság alapításáról a munkáltatót nem kellett tájékoztatnia, aki egyébként erről – figyelemmel a közöttük fennálló üzleti kapcsolatra – e nélkül is tudott, a munkáltató a rendkívüli felmondás jogát jogszerűen gyakorolta. A rendkívüli felmondás jogszerűségének elbírálásakor ugyanis nem ennek, hanem annak volt jelentősége, hogy a felmondás indoka a munkáltató üzleti partnerének a munkáltatóéval azonos termékek szállítása és ezek eltitkolása volt. A munkáltatónak konkrét kár bekövetkezését nem kell bizonyítania, mivel önmagában a jogos gazdasági érdekeinek veszélyeztetése megvalósítja a lényeges kötelezettségszegést, amely a rendkívüli felmondást megalapozza. A munkavállaló a kötelezettségét vétkesen megszegte azzal, hogy a termelésvezetői munkakörben tudomására jutott információkat felhasználva a munkáltató üzleti partnerének a munkáltatóéval azonos termékek szállítására ajánlkozott, majd a munkáltatót félrevezetve folyamatosan szállított.

6.) A munkáltatóéval azonos versenytévékenységnek a cégjegyzékben történt megjelölésével megvalósul a munkáltató jogos gazdasági érdekeinek veszélyeztetése, amely elegendő indokul

¹⁷³⁵ BH2008. 98.

szolgál a rendkívüli felmondáshoz.¹⁷³⁶

- Rövid tényállás: a munkavállalót egy megyei jogú város közgyűlése alkalmazta vezérigazgató munkakörben. A munkavállaló a munkaszerződés megkötésekor úgy nyilatkozott, hogy vele szemben nem áll fenn a vezető állású munkavállalókra vonatkozó összeférhetetlenségi ok¹⁷³⁷, noha ekkor már négy másik kft.-ben volt tulajdonos, illetőleg ügyvezető. A felek között versenytilalmi megállapodás is létrejött. A munkavállaló egy közbeszerzési eljárás kapcsán vitába keveredett az alpolgármesterrel. A munkáltató vizsgálatot rendelt el. A vizsgálat feltárta, hogy a munkavállaló részesedést szerzett egy olyan kft.-ben, amelynek tevékenységi köre a munkáltatóéval azonos, illetve hasonló. Ezt követően a munkáltató (a megyei közgyűlés) a munkavállaló munkaviszonyát ez utóbbi körülményre történő hivatkozással megszüntette.
- A Kúria megállapítása: a munkáltatóéval azonos versenytevékenységnek a cégjegyzékben történő megjelölésével megvalósul a munkáltató jogos gazdasági érdekeinek veszélyeztetése. Ez elegendő indokul szolgál a rendkívüli felmondáshoz, nincs annak perdöntő jelentősége, hogy a konkurens tevékenységet ténylegesen folytatják-e. A munkavállaló egyebekben a versenytilalmi megállapodásban foglaltakat is megszegte, mivel a munkáltató gazdasági érdekeit veszélyeztető érdekeltiségét (a többi kft.-ben) a munkaviszony alatt, és a rendkívüli felmondáskor is fenntartotta. Ebből következően a versenytilalmi megállapodásban meghatározott ellenértékre sem tarthatott igényt.

7.) A munkáltató jogos gazdasági érdekeinek veszélyeztetése megállapítható abban az esetben is, ha a munkavállaló közreműködésével tevékenykedő konkurens cég azonos jellegű, de eltérő típusú terméket forgalmaz.¹⁷³⁸

- Rövid tényállás: a munkavállaló főmérnök munkakörben dolgozott a légszárítók forgalmazásával foglalkozó munkáltatónál. A munkáltató a munkavállaló munka-

¹⁷³⁶ BH2008. 342.

¹⁷³⁷ Régi Mt. 191. §

(1) A vezető további munkaviszonyt, illetve munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyt nem létesíthet. Munkaszerződés eltérő kikötése hiányában nem vonatkozik e tilalom arra a jogviszonyra, amelyet tudományos, oktatói, illetve szerzői jogi védelem alá eső tevékenységre létesítettek.

(2) A vezető

a) nem szerezhethet részesedést - a nyilvánosan működő részvénytársaságban való részvényszerzés kivételével - a munkáltatóéval azonos, vagy ahhoz hasonló tevékenységet is végző, illetve a munkáltatóval rendszeres gazdasági kapcsolatban álló gazdálkodó szervezetben,

b) nem köthet a saját nevében vagy javára a munkáltató tevékenységi körébe tartozó ügyleteket, továbbá

c) köteles bejelenteni, ha a közeli hozzátartozója [139. § (2) bekezdés] tagja lett a munkáltatóéval azonos, vagy ahhoz hasonló tevékenységet folytató, vagy a munkáltatóval rendszeres gazdasági kapcsolatban álló gazdasági társaságnak, illetőleg vezetőként munkaviszonyt vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyt létesített az ilyen tevékenységet folytató munkáltatónál.

¹⁷³⁸ EBH1999. 133.

viszonyát rendkívüli felmondással megszüntette. Indokolása az volt, hogy a munkavállaló egy betéti társaság kültagjaként a munkáltató üzleti partnerének légszárítót szállított, ezáltal a munkáltató jogos gazdasági érdekét sértette. A munkavállaló a munkaügyi perben a rendkívüli felmondás jogellenességének megállapítását, a vonatkozó jogkövetkezmények alkalmazását kérte. A perben a cégiratok összevetése alapján megállapítható volt, hogy a munkavállaló részvételével alapított betéti társaság tevékenységi köre jelentős részben megegyezett a munkáltató tevékenységi körével. A betéti társaság társasági szerződése a munkavállalót a betéti társaságban személyes közreműködésre is feljogosította, így kültagként részt vett a betéti társaság tevékenységében (garázskapuk, kisebb műszerek, egyéb gépek forgalmazásában), amelynek előzetes bejelentését egyébként nem tudta igazolni. A munkavállaló a munkáltatónál az egyik aláírója volt a munkáltatótól megrendelt légszárítókra vonatkozó iratoknak, számláknak, így tudnia kellett arról, hogy a betéti társaságban végzett tevékenysége a munkáltatónak konkurenciát jelent.

- A Kúria megállapítása: a rendkívüli felmondás indoka a konkurens cég (a munkavállaló által alapított betéti társaság) által szállított légszárítókra vonatkozó szállítólevelek kiállítására volt, amellyel a munkavállaló a munkáltató jogos gazdasági érdekét sértette. A munkavállaló kötelezettségszegése miatt a rendkívüli felmondás jogszerű volt. A becsatolt cégiratok, szállítólevelek, számlák szerint mind a munkáltató, mind a munkavállaló személyes közreműködésével működő betéti társaság légszárítók gyártásával foglalkozott. E tény alapján a munkavállaló összeférhetlensége megállapítható volt, amelyet a légszárítók típusának esetleges eltérése sem zár ki. A munkavállaló a főmérnöki pozíciójából adódóan rendelkezett mindazon információkkal, amelyeket a betéti társaság működtetése során felhasználhatott és fel is használt, ezáltal a munkáltató gazdasági érdekeivel ellentétesen járt el.

8.) A vezetői összeférhetlenséget – eltérő megállapodás hiányában – a munkáltató és a másik gazdasági társaság cégjegyzékben feltüntetett tevékenységi körének egybevetésével kell vizsgálni. Ennek során egymagában nem jelentős az, hogy a cégjegyzékben megjelölt tevékenységi körbe tartozó valamennyi tevékenységet ténylegesen folytatják-e.¹⁷³⁹

- Rövid tényállás: a munkavállaló bányászati üzemigazgató munkakörben dolgozott, az események idején hatályos munka törvénykönyve (rég Mt.) szerint vezető állású munkavállalónak minősült. Munkaviszonyát a munkáltató rendes felmondással megszüntette, mert álláspontja szerint a munkavállaló különböző gazda-

sági társaságokban való részvételével megsértette az összeférhetlenségi szabályokat, és a bejelentési kötelezettségének sem tett eleget, valamint a vizsgálatok során tanúsított magatartásával elvesztette a munkáltatója bizalmát. A felmondás jogellenességére való hivatkozással a munkavállaló pert indított.

- A Kúria megállapítása: a régi Mt. vonatkozó szabályai szerint a vezető – eltérő megállapodás hiányában – nem lehet tagja a munkáltatóéhoz hasonló tevékenységet folytató vagy a munkáltatóval rendszeres gazdasági kapcsolatban álló gazdasági társaságnak. E rendelkezésre figyelemmel a munkáltató vezérigazgatói utasítással szabályozta, hogy a munkavállalói, ezen belül is a vezetők tekintetében milyen tevékenység vagy más gazdasági társaságban való részvétel minősül összeférhetetlennek. Ezen túlmenően a munkáltató az összeférhetlenség megelőzése vagy megszüntetése érdekében kötelező eljárási szabályokat is meghatározott, így bejelentési kötelezettséget írt elő. A munkavállaló olyan gazdasági társaságokban vett részt, amelyek bejelentett tevékenységi köre részben megegyezett a munkáltatóéval, noha a társaságok ezt a tevékenységet ténylegesen nem végezték. A gazdasági társaság az alapító okiratban vagy a társasági szerződésben határozza meg, hogy milyen tevékenységeket kíván folytatni. A közhitelesség érdekében ezeket fel kell tüntetni a cégjegyzékben, illetőleg a változást – ide értve egyes tevékenységek gyakorlásának abbahagyását – be kell jelenteni. Mindaddig, amíg a cég a változást nem jelenti be, a kívülállók számára a cégjegyzék tanúsítja, hogy a társaság milyen tevékenységet folytat. Ebből a szempontból közömbös, hogy megrendelés hiányában vagy más okból adott időpontban éppen ilyen működést nem fejt ki a társaság. Az összeférhetlenségi szabályok nem érvényesülnének, ha a munkáltatónak esetenként kellene vizsgálnia, hogy a másik gazdasági társaság, amelynek a tevékenységében a munkavállalója részt vesz, ténylegesen végez-e a munkáltatóéval azonos tevékenységet. Egyebekben a rendes felmondás jogszerű lenne abban az esetben is, ha azt a munkáltató csak a bizalomvesztéssel indokolta volna. Az ugyanis, hogy a munkavállaló a vizsgálatok során a bizonyított tényeket tagadta, a felelősséget megpróbálta áthárítani, önmagában olyan bizalomvesztést alapoz meg, amely a munkaviszony megszüntetését indokolhatja.

9.) A munkáltató jogos gazdasági érdekének megsértését a munkavállaló megvalósítja, ha mint értékesítési csoportvezető tudomást szerez valamely versenytárs cég piacra lépéséről, ezt azonban a munkáltatójával nem közli, bár a felesége révén a cégben érintett.¹⁷⁴⁰

- Rövid tényállás: a munkavállaló értékesítési csoportvezetőként dolgozott. Munkaviszonyát a munkáltató rendkívüli felmondással megszüntette. Indokolása az volt, a

munkavállaló munkakörének (vezető) jellegéből adódóan a titoktartási kötelezettségnek és a versenytilalmi szabályoknak kiemelkedő jelentősége van. A munkavállaló a munkaügyi perben a rendkívüli felmondás jogellenességének megállapítását, és az ehhez fűződő jogkövetkezmények alkalmazását kérte. A cégjegyzékben szereplő adatok alapján megállapítható volt, hogy a munkavállaló állandó lakóhelye megegyezik a munkáltató (újonnan alapított) versenytársának a cégjegyzékbe bejegyzett fióktelepével. A versenytárs kft. főtevékenysége megegyezik a munkáltató főtevékenységével. A munkavállaló a munkáltatójánál nem jelentette be, hogy a versenytárs kft.-ben a felesége tulajdonos és vezető tisztségviselő.

- A Kúria megállapítása: a (rég) Mt. alapelvként rögzíti, hogy a munkavállaló a munkaviszony fennállása alatt – kivéve, ha erre jogszabály feljogosítja – nem tanúsíthat olyan magatartást, amellyel a munkáltatója jogos gazdasági érdekeit veszélyeztetné. Helytállóan hivatkozott a perben a munkáltató arra, hogy a fenti jogszabály úgy értelmezendő, miszerint a munkáltató jogos gazdasági érdekének megsértését jelenti, ha a munkavállaló – különösen mint értékesítési csoportvezető – tudomást szerez valamely versenytárs cég piacra lépéséről, ezt azonban munkáltatójával nem közli akkor, amikor családi kapcsolatai révén abban érintett. A munkavállaló nem tájékoztatta a munkáltatót arról, hogy a házastársa a munkáltató tevékenységével azonos feladatok ellátására céget hozott létre, amelynek fióktelepeként a közös állandó lakcímet jelölték meg. A munkavállaló az együttműködési kötelezettségét ezáltal akkor is megszegte, ha nem nyert bizonyítást, miszerint a felesége vállalkozásában tevékenyen részt vett. Mindezek alapján a munkáltató jogszerűen élhetett a rendkívüli felmondás jogával.

4. A JOGÉRVÉNYESÍTÉS ESZKÖZEI

A személyiségi jogok megsértésének szankciói tekintetében az Mt. a Ptk. szabályait rendeli alkalmazni azzal, hogy a Ptk. 2:52. § (2) és (3) bekezdése, valamint a Ptk. 2:53. § alkalmazásakor az Mt. kárfelelősségre vonatkozó szabályai irányadók.¹⁷⁴¹

A Ptk. a személyiségi jogok megsértése esetére igénybe vehető alábbi jogintézményeket neve-síti:

- felróhatóságtól függetlenül szankciók
- sérelemdíj
- kártérítés

¹⁷⁴¹ Mt. 9. § (1) bek

Közös szabály, hogy a személyiségi jogokat személyesen lehet érvényesíteni¹⁷⁴², különös szabályok vonatkoznak a korlátozottan cselekvőképes kiskorú, a cselekvőképességében részlegesen korlátozott személy, a közérdekből az ügyész, valamint valamely közösség tagja által indított keresetekre.

A peres úton igénybe vehető jogvédelmen kívül lehetőség van a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság, valamint az Egyenlő Bánásmód Hatóság eljárását kezdeményezni.

4.1. Igényérvényesítés peres eljárásban

4.1.1. Felróhatóságtól független szankciók

A Ptk. a 2:51. §-ban szabályozza a személyiségi jogok megsértésének általános, azaz a felróhatóságtól független szankcióit. Ezek a személyiségi jogok megsértésének ún. objektív jogkövetkezményei. Az objektív jelleg azt jelenti, hogy a jogsértést megvalósító személy felelősséggel tartozik akkor is, ha nem felróhatóan járt el (vagyis úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható), vagy ha egyébként ki tudná menteni magát a felelősség alól (szerződéses kapcsolatokban okozott jogsértés esetén abban az esetben mentheti ki magát, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa).

A felróhatóságtól független szankciók alkalmazásának tehát helye van minden esetben, amikor bekövetkezett a személyiségi jogok megsértése, és okozati összefüggés áll fenn a sérelem és a jogsértő magatartás között.

A felróhatóságtól független szankciók körében a sérelmet szenvedett fél az elévülési időn belül az eset körülményeihez képest követelheti:

- a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását;
- a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől;
- azt, hogy a jogsértő adjon megfelelő elégtételt, és ennek biztosítson saját költségén megfelelő nyilvánosságot;
- a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását és a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítését vagy jogsértő mivoltától való megfosztását;
- azt, hogy a jogsértő vagy jogutódja a jogsértéssel elért vagyoni előnyt engedje át javára

¹⁷⁴² Ptk. 2:54. § (1) bek.

a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint.

4.1.2. Sérelemdíj

A Ptk. 2:52. §-a rendelkezik a nem vagyoni sérelem kompenzálására igénybe vehető sérelemdíjról. E szankció legfontosabb jellemvonása az, hogy a sérelemdíj fizetésére történő kötelezésnek nem feltétele az, hogy a sértett az őt ért hátrányt bizonyítsa: a jogsértés tényén kívül további hátrány bizonyítására nincs szükség, vagyis a jogsértés ténye önmagában sérelemdíjjal szankcionálható.

Ez a szabály ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy a sérelemdíj összegének megállapításánál jelentőséghez juthasson a sértettet ért hátrány és annak mértéke is. A bíróság a sérelemdíjat egy összegben határozza meg, az eset összes körülményének vizsgálata alapján. E körben a bíróság tekintettel van a jogsértés súlyára, annak ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, valamint a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására.¹⁷⁴³

A sérelemdíj tehát a nem vagyoni kár ellensúlyozására szolgál, azonban elhatárolandó a kártérítéstől. Az elhatárolás azonban nem jelenti azt, hogy egyes fontos részletkérdésekben ne lehetne a kártérítés szabályait alkalmazni. A [Ptk.](#) kifejezetten kimondja, hogy a sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire - különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására és a kimentés módjára - a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni.¹⁷⁴⁴ Ez az utaló szabály tehát a kötelezett személyének és a kimentés módjának meghatározásával kapcsolatban a kártérítés szabályait hívja segítségül.

4.1.3. Kártérítés

A Ptk. 2:53. §-a kimondja, hogy az, aki személyiségi jogainak megsértéséből eredően kárt szenved, a jogellenesen okozott károkért való felelősség szabályai szerint követelheti a jogsértőtől kárának megtérítését.

Itt jut azonban jelentős szerephez az Mt. már idézett rendelkezése, amely szerint a sérelemdíj (Ptk. 2:52. § (2)-(3) bek.), valamint a kártérítés (Ptk. 2:53.§) tekintetében a munkaviszonyban nem a Ptk., hanem az Mt. kárfelelősségre vonatkozó szabályai az irányadók.

Amennyiben a *munkáltató* sérti meg a munkavállaló személyiségi jogait, úgy a munkavállaló az Mt. 166. § (1) bekezdésében foglaltak alapján követelhet kártérítést. Fő szabály szerint a munkáltató a munkavállaló teljes kárát köteles megtéríteni.¹⁷⁴⁵

¹⁷⁴³ Ptk. 2:52. § (3) bek.: A sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire - különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására - tekintettel, egy összegben határozza meg.

¹⁷⁴⁴ Ptk. 2:52. § (2) bek.

¹⁷⁴⁵ Mt. 167. § (1) bek.

A felelősség alól csak az alábbi esetekben mentesülhet:

- bizonyítani tudja, hogy a kárt az ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta, amellyel nem kellett számolnia és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje, vagy a kárt elhárítsa; vagy
- bizonyítani tudja azt, hogy a kárt kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta. [Mt. 166.§ (2)]

Figyelemmel arra, hogy a munkavállaló fokozott jogvédelmet élvez, a munkáltató felelőssége objektív felelősség, amely a Ptk.-beli veszélyes üzemért fennálló felelősséggel vonható párhuzamba. Az általános kárfelelősségnél szigorúbb szabályok ugyanis ez utóbbi jogintézmény tekintetében is csak akkor adnak lehetőséget a felelősség alóli mentesülésre, ha a károkozó bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik.¹⁷⁴⁶ A munkáltatói felelősség objektív természetéből adódóan – a veszélyes üzemért fennálló felelősséghez hasonlóan – a vétkesség kérdése fel sem merül.

Amennyiben a *munkavállaló* sérti meg a munkáltató valamely személyiségi jogát, a munkáltató a felróhatóságtól független szankciók, valamint a sérelemdíj mellett szintén igényelhet kártérítést. Természetesen ebben az esetben is az Mt. kárfelelősségre vonatkozó szabályai lesznek az irányadóak. Ennek megfelelően a munkáltató az Mt. 179. § (1) bekezdésében foglaltak alapján követelhet kártérítést a munkavállalótól. A munkáltató objektív felelősségével szemben ugyanakkor a munkavállaló felelőssége vétkességen alapul, azaz a munkaviszonyból származó kötelezettségének megszegésével okozott kárt köteles megtéríteni, ha nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben elvárható.¹⁷⁴⁷ A munkavállaló károkozása esetén az Mt. 179. § (2) bekezdése alapján a munkáltatónak kell bizonyítania a 179. § (1) bekezdésében foglalt feltételek fennállását, a kárt, valamint az okozati összefüggést. A munkavállaló számára a felelősség alóli mentesülés lehetőségét az Mt. 179. § (4) bekezdése tartalmazza. E szerint a munkavállalónak nem kell megtérítenie azt a kárt, amelynek bekövetkezése a károkozás idején nem volt előre látható, vagy amelyet a munkáltató vétkes magatartása okozott, vagy amely abból származott, hogy a munkáltató a kárenyhítési kötelezettségének nem tett eleget. A felelősség alóli mentesülés, illetve esetleg kármegosztás alapjául szolgáló körülményeket a munkavállalónak kell bizonyítania.

4.2. A jogvédelem egyéb eszközei

4.2.1. A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság eljárása

Amennyiben a munkáltató a munkavállaló személyes adatait kezeli, és az adatkezelés során

¹⁷⁴⁶ Ptk. 6:535. § (1) bek.

¹⁷⁴⁷ Mt. 179. § (1) bek.

jogellenesen jár el, a munkavállaló a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatósághoz fordulhat.

Az Infotv. 38. § (2) bekezdése alapján ugyanis a Hatóság feladata a személyes adatok védelméhez, valamint a közérdekű és a közérdekből nyilvános adatok megismeréséhez való jog érvényesülésének ellenőrzése és elősegítése.

Az Infotv. 52. § (1) bekezdése szerint a Hatóságnál bejelentéssel bárki vizsgálatot kezdeményezhet arra hivatkozással, hogy személyes adatok kezelésével, illetve közérdekű vagy közérdekből nyilvános adatok megismeréséhez fűződő jogok gyakorlásával összefüggésben jogsérelem következett be, vagy annak közvetlen veszélye fennáll.

Az Infotv. fenti szabályozására tekintettel a Hatóság a panaszokat csak abban az esetben vizsgálja ki, amennyiben a munkavállaló a Hatóságnál tett bejelentést megelőzően már megkereste az adatkezelőt (adott esetben a munkáltatót vagy azt a szervet, amely személyes adatait a munkaviszonnyal összefüggésben kezeli) a bejelentésben megjelölt jogainak gyakorlásával kapcsolatosan. A Hatóság előtt előterjesztendő panaszt megelőző megkeresés keretében a munkavállalónak lehetősége van tájékoztatást kérni az adatkezelőtől a személyes adatainak kezeléséről, illetőleg igényelheti azok helyesbítését, törlését vagy zárolását.

Az Infotv. 24. §-a értelmében az országos hatósági, munkaügyi vagy bűnügyi adatállományt kezelő, illetve feldolgozó adatkezelőnél és adatfeldolgozónál, a pénzügyi szervezeteknél, valamint az elektronikus hírközlési és közüzemi szolgáltatónál kötelező belső adatvédelmi felelőst kinevezni. A szervezetek munkavállalói tehát igénybe vehetik a belső adatvédelmi biztos közreműködését.

Amennyiben a munkáltató (az adatkezelő) a munkavállaló valamely fenti igénye vonatkozásában nem tesz eleget törvényi kötelezettségének, abban az esetben a munkavállaló kérelme alapján a Hatóság az Infotv. 38. § (3) bekezdés a) pontja alapján vizsgálatot indít, vagy a 38. § (3) bekezdés b) pontja alapján hatósági eljárást folytat le.

Az Infotv. 52. § (3) bekezdése szerint a Hatósághoz tett bejelentése miatt senkit sem érhet hátrány. Ennek megfelelően a bejelentő kilétét a Hatóság csak akkor fedheti fel, ha ennek hiányában a vizsgálat nem lenne lefolytatható.

A Hatóság döntésétől függetlenül az Infotv. 22. § (1) bekezdése alapján a munkavállaló a jogainak megsértése esetén bírósághoz fordulhat, melynek eredményeként, jogsérelem megállapítása esetén a bíróság kötelezheti a munkáltatót (az adatkezelőt), hogy a munkavállaló jogainak gyakorlását tegye lehetővé. A munkavállaló ezen túlmenően sérelemdíjra és kártérítésre is igényt tarthat.

4.2.2. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság eljárása

Az egyenlő bánásmód követelményének megtartását Egyenlő Bánásmód Hatóság ellenőrzi, amely az ország egész területére kiterjedő illetékességgel jár el.¹⁷⁴⁸

A Hatóság kérelemre, illetve az Ebktv.-ben meghatározott esetekben hivatalból vizsgálatot folytat le annak megállapítására, hogy megsértették-e az egyenlő bánásmód követelményét, valamint kérelem alapján vizsgálatot folytat, hogy az arra kötelezett munkáltatók elfogadtak-e esélyegyenlőségi tervet. A vizsgálat alapján határozatot hoz.¹⁷⁴⁹

Ha a Hatóság megállapítja az egyenlő bánásmód követelményének megsértését, az alábbi jogkövetkezményeket alkalmazhatja:

- elrendelheti a jogsértő állapot megszüntetését,
- megtilthatja a jogsértő magatartás jövőbeni tanúsítását,
- elrendelheti a jogerős határozatának – a jogsértő nyilvános adatainak kivételével személyazonosításra alkalmatlan módon – nyilvános közzétételét,
- bírságot szabhat ki, illetőleg
- külön törvényben meghatározott más jogkövetkezményt alkalmazhat.¹⁷⁵⁰

A bírság összege ötvenezer forinttól hatmillió forintig terjedhet.¹⁷⁵¹ Az eljárás megindításának időbeli korlátja van: ez az Ebktv. 17. §-a szerint a jogsértésről való tudomásszerzéstől számított 1 év, legfeljebb azonban a jogsértés bekövetkezésétől számított 3 év.

Szükséges kiemelni, hogy az egyenlő bánásmód követelményének megsértése esetén a bizonyítás teher az általános szabályoktól eltérően alakul. Ebben az esetben ugyanis a kérelmezőnek nem bizonyítania, csupán valószínűsítania kell, hogy hátrány érte, és - ténylegesen vagy feltételezése szerint - a jogsértéskor rendelkezett az Ebktv.-ben felsorolt valamely védett tulajdonsággal, tehát az általa megjelölt hátrányos megkülönböztetés a védett tulajdonsága miatt következett be.¹⁷⁵²

Ha a kérelmező valószínűsítette a jogsértést, az eljárás alá vont akkor kerülheti el a jogi felelőségre vonást, ha bizonyítja, hogy

- a kérelmező által valószínűsített körülmények nem állnak (álltak) fenn,

¹⁷⁴⁸ Ebktv. 33. § (1) bek.

¹⁷⁴⁹ Ebktv. 14. § (1) bek. a) pont

¹⁷⁵⁰ Ebktv. 17/A. § (1) bek.

¹⁷⁵¹ Ebktv. 17/A. § (5) bek.

¹⁷⁵² Ebktv. 19. § (1) bek.

- az egyenlő bánásmód követelményét megtartotta, mert hiányzik az ok-okozati összefüggés a védett tulajdonság és a hátrány között,
- a bepanaszolt esetben nem volt köteles megtartani az egyenlő bánásmód követelményét¹⁷⁵³ (a törvény szűk körben lehetőséget ad erre, például ha a munka jellege vagy természete alapján indokolt az arányos megkülönböztetés).

A hatóság azonban nem állapíthat meg az ügyfél számára anyagi kártérítést és nem rendelheti el az eredeti állapot helyreállítását sem (például nem kötelezheti a munkáltatót arra, hogy vegye vissza eredeti munkakörébe a panaszost).

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hivatkozott jogszabályok és dokumentumok jegyzéke

Magyarország Alaptörvénye

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény

Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény

A személy-és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény

A munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény

A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény

Az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény

A humángenetikai adatok védelméről, a humángenetikai vizsgálatok és kutatások, valamint a biobankok működésének szabályairól szóló 2008. évi XXI. törvény

A panaszokról és a közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény

¹⁷⁵³ Ebktv. 29. § (2) bek.

A tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény

A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény

A munkaerő-kölcsönzési és a magán-munkaközvetítői tevékenység nyilvántartásba vételéről és folytatásának feltételeiről. 118/2001. (VI. 30.) Korm. rendelet

A munkaköri, szakmai, illetve személyi higiénés alkalmasság orvosi vizsgálatáról és véleményezéséről szóló 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet

Alkotmánybíróság 23/1990. (X. 31.) számú határozata

Alkotmánybíróság 15/1991. (IV. 13.) számú határozata

Az Európai Unió 94/33/EK irányelve a fiatal személyek munkahelyi védelméről

Az Európai Unió 95/46/EK irányelve (Adatvédelmi Irányelv)

Az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/5/2008. (IV. 10.) TT. sz. állásfoglalása a zaklatás és a szexuális zaklatás fogalmáról

Egyenlő Bánásmód Hatóság 81/2008. sz. határozat

Egyenlő Bánásmód Hatóság 1277/2008. sz. határozat

Egyenlő Bánásmód Hatóság 170/2008. sz. határozat

Egyenlő Bánásmód Hatóság 25/2008. sz. határozat

Adatvédelmi biztos 2001. évi beszámolója

Adatvédelmi biztos 2004. évi beszámolója

Adatvédelmi biztos 2005. évi beszámolója

Adatvédelmi biztos 2006. évi beszámolója

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető követelményeiről

A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény indokolása

EBH2000. 249.
EBH2000. 359.
EBH2000. 296.
EBH2007. 1629.
EBH2009. 1980.
EBH1999. 133.
EBH1999. 134.
EBH2009. 2069.

BH2006. 64
BH1997. 210.
BH2008. 52.
BH1996. 64.
BH1996. 666.
BH2000. 420.
BH2007. 26.
BH2008. 98.
BH2008. 342

Felhasznált irodalom

Az új Ptk. magyarázata, szerk. Petrik Ferenc (HVG-ORAC Kft, Bp, 2013)

A Munka Törvénykönyve kommentárja (Jogkódex online, www.hvgorac.hu)

dr. Bankó Zoltán-dr. Berke Gyula-dr. Kajtár Edit-Prof. dr. Kiss György-dr. Kovács Erika: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez (Wolters Kluwer Kft, Bp,, 2016)

dr. Bankó Zoltán-dr. Berke Gyula-dr. Dudás Katalin-dr. Kajtár Edit-dr. Kiss György-dr. Kovács Erika: Magyarázat a magyar és az európai munkajogi szabályozásról (www.jogtar.hu)

Arany-Tóth Mariann: A munkavállalók emberi méltóságának védelme, Miskolci Jogi Szemle 6. évfolyam (2011) 1. szám

Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez, szerk.: dr. Karsai Krisztina (Wolters Kluwer Kft, Bp., 2016)

Dr. Hegedűs Bulcsú: Pellengére állítható-e a munkavállaló? Munkajog, 2005. szeptember, Szerk.: Szegedi Tudományegyetem Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék

An ILO code of practice – Protection of workers personal data (ILO, Genf, 1997)

Balogh Zsolt György, Polyák Gábor, Rátai Balázs, Szőke Gergely László: Munkahelyi adatvédelem a gyakorlatban (IJ, 2012/3.)

Arany Tóth Mariann: A jelentkező genetikai adatainak felvétele a munkajogviszony létesítésekor a magyar jogban, Miskolci Jogi Szemle 3. évfolyam (2008) 1. szám

dr. Kártyás Gábor, dr. Petrovics Zoltán, dr. Takács Gábor: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez (Wolters Kluwer Kft., Bp., 2016)

Lukács Adrienn: A munkavállalók személyiségi jogainak védelme, különös tekintettel a munkahelyi kamerákra, De iurisprudentio et iuro publico, VII. évfolyam, 2013/2. szám

Internetes források

www.munkaugyilevelek.hu

DR. KISS ILDIKÓ

A KÖZIGAZGATÁSI PER ÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGKÖRBEŒ OKOZOTT KÁR MEGTÉRÍTÉSE IRÁNTI PER ÖSSZEFÜGGÉSEI - A JELEN ÉS A JÖVŐ AZ ÖNÁLLÓ KÖZIGAZGATÁSI PERRENDTARTÁS FÉNYÉBEN

„A modern jogi állam nevét csak az olyan állam érdemli meg, mely a végrehajtó hatalom bármiféle jogsértő aktusával szemben lehetővé teszi a pártatlan fórumhoz való fordulást.”

(Bibó István)¹⁷⁵⁴

I. BEVEZETÉS

Dr. Handó Tünde, az Országos Bírósági Hivatal Elnöke a közigazgatási perrendtartás koncepciójáról Szegeden tartott konferencián a következőket hangsúlyozta: „Ma már természetesnek tekintjük, hogy a közigazgatásnak bírói ellenőrzés alatt kell állnia, illetve hogy lehetőség szerint a bírói kontrollnak még kiterjedtebbnek kellene lennie – ez az igény azonban nem mindig volt ennyire egyértelmű. A Közigazgatási perrendtartás kodifikációja során nem kérdés a közigazgatási bírászkodás létjogosultsága, hanem a jogalkalmazást foglalkoztató dilemmák kerülnek előtérbe: mely bíróság, milyen összetételben és milyen terjedelemben vizsgálhatja a közigazgatás tevékenységét, nem kell-e tartani attól, hogy „sok lesz a per, és kevés a közigazgatás.”¹⁷⁵⁵

Dolgozatomban röviden kitérve a közigazgatási bírászkodás külföldi és hazai hagyományaira, arra keresem a választ a dogmatika, a tételes jog kodifikációja során érvényesülő jogpolitikai elvek és a célszerűség figyelembevételével, hogy mely bíróság hatáskörébe indokolt utalni a közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítése iránti pereket. A közigazgatási perrendtartás megalkotása során komoly szakmai vita bontakozott ki, hogy mely megoldást kövesse az új közigazgatási eljárásjogi kódex.

Három megoldás jöhet szóba:

- a közjogi elemeket is tartalmazó, de hagyományosan magánjogi jogvitának tekinthető közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítése iránti pereket változatlanul a polgári bíróságok tárgyalják,

¹⁷⁵⁴ Bibó István: Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtó hatalom. In: Válogatott tanulmányok I. (Válogatta: Huszár Tibor; Szerkesztette és jegyzeteket készítette: Vida István és Nagy Endre.) Magvető, Budapest, 1986. 278. o.

¹⁷⁵⁵ <http://birosag.hu/media/aktualis/kozigazgatasi-perrendtartas-koncepcioja-cimmel-tartottak-konferenciat-szegeden> (letöltés: 2017. augusztus 28.)

- a közigazgatási bíróság és a polgári bíróság között megosztott hatáskör legyen kialakítva: jogalap tekintetében a közigazgatási bíróság járjon el, míg az összecszerűség meghatározására a polgári bíróságnak legyen hatásköre,
- a kártérítési perre teljes egészében a közigazgatási bíróságnak legyen hatásköre.

II. A KÖZIGAZGATÁSI PER ÉS A KÖZIGAZGATÁSI BÍRÁSKODÁS TÖRTÉNETI ALAPJAI

„A közigazgatási bíráskodás a közjogi-közigazgatási jogviszonyok megítélésének bírói fóruma. A közigazgatási bíráskodás hatálya legtöbbször a közhatalmi jogosítványokat gyakorló állami, önkormányzati és más szervek egyoldalúan kötelező, eseti határozatainak bírósági felülvizsgálatára terjed ki – valamint kevésbé széles körben – a közjogi-közigazgatási jogviszonyból eredő jogviták elbírálására.”¹⁷⁵⁶ „A közigazgatási bíróság a közigazgatás cselekvéseivel szemben a jogszerűséget vizsgáló bírói kontroll”.¹⁷⁵⁷ A jogállam egyik garanciája.

1. A közigazgatási bíráskodás modelljei

A XIX. században alakult ki a közigazgatási bíráskodás jogintézménye, mellyel a közigazgatás felett bírói kontroll jött létre. Ebben az időben ugyanis az állami befolyás kiterjedése nagymértékben megnövelte a végrehajtói hatalom egyénekre gyakorolt hatását.¹⁷⁵⁸

Sipta István jogtörténész szerint „a XIX. század második felében egyértelművé vált Montesquieu tévedése, hiszen kiderült, hogy a hatalmi ágak elkülönítése és a miniszteri felelősség intézménye nem zárta ki a hatalomkoncentrációt, nem akadályozta meg az alkotmányos többség hatalmi törekvéseit. Egyre határozottabbá vált a gondolat, hogy az államjogi biztosítékok körébe be kell vonni az önkormányzati rendszert, és ki kell építeni a közigazgatási bíráskodást. A közigazgatási jogvédelem általánossá válása jelentős részben azon belátás eredménye, hogy a közigazgatási eljárás csak korlátozottan alkalmas az egyéni jogok tiszteletben tartására. A közigazgatás az általános és a közérdeket tartja szem előtt, így nagy az egyéni jogok háttérbe szorulásának a veszélye. A közigazgatási szervrendszerben előterjesztett panasz sem biztosított elegendő jogvédelmet, mivel azt a felsőbb közigazgatási szerv bírálta el. A bírói eljárás révén viszont az egyéni jogvédelem magasabb szinten biztosított, mivel a végrehajtó hatalomtól független bíróságok megfelelő garanciát kínálnak. A bírói eljárás alkalmasabbnak tűnt az egyéni

¹⁷⁵⁶ dr. Pertik Ferenc: Közigazgatási Bíróság – Közigazgatási jogviszony HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft. 2011. 183. o.

¹⁷⁵⁷ dr. Pribula László egyetemi docens: A közigazgatási perek I., Polgári eljárásjog előadás In.:

jog.unideb.hu/documents/tanszekek/polgari_eljarasjogi.../kzigazgatsi_perek-a.ppt (letöltés: 2017. augusztus 28.)

¹⁷⁵⁸ Sipta István szerint az igazgatás feletti bírósági kontroll kialakulásának három előfeltételét határozhatjuk meg:

- a végrehajtás és a törvénykezés egymástól szervezeti értelemben különüljön el,
- a közigazgatásra vonatkozó normák szokásjogi jellege szűnjön meg, legalább rendeleti szintű normák szabályozzák a közigazgatási cselekvéseket,
- alakuljon ki társadalmi igény az állampolgári jogok védelmére. (Sipta István: A közigazgatási bíráskodás történeti modelljei, In.: Jogtörténeti szemle, 2015. 3. szám, 40. o.)

jogok védelmére azért is, mert az érdekkiegyenlítés az érintett felek személyes közreműködése, mindkét fél meghallgatása, és az eljárás résztvevőinek cselekvő részvétele mellett zajlott. Ezzel magyarázható, hogy a közigazgatási hatóság határozatainak bírósági ellenőrzését a XIX. század közepétől csaknem minden európai államban jogállami alapkritériumnak tekintették.”¹⁷⁵⁹

A közjogi irodalom megkülönbözteti a francia, az angol és a német történeti modellt. Ezen csoportosítás a jogvédelem szervezeti jellegzetességén alapul. Abból indul ki, hogy a létrehozott jogvédelmi szervezet az állami apparátuson belül hol helyezkedett el. A közigazgatási bíráskodás tartalmát, minőségét és jellegét azonban legalább ilyen mértékben befolyásolja a jogbiztosító fórum hatásköre, és a jogérvényesítési eljárás rendje.

Franciaországban a közigazgatási bíróság szervezete a közigazgatáson belül helyezkedik el, de attól függetlenül működik. A rendes bíróságok is gyakorolnak kontrollt a közigazgatás törvényes működése felett, de csak szűk körben. A közigazgatás bíráskodás szervei jogosultak eljárni, ha az egyik fél közigazgatási szerv és az eljárásban a közigazgatási jog szabályait kell alkalmazni. A rendes bíróságok közigazgatási ügyekben eljárva csak törvényellenességet állapíthatnak meg. A közigazgatási bíráskodás csúcsszerve az Államtanács, mely a végrehajtó hatalomtól függetlenül létező, nem utasítható. Jogerős döntéseket hozhat, hatásköre nem vonható el. A francia rendszer célja az objektív jogvédelem, vagyis a köz érdekében fellépni, a közigazgatás törvényessége megőrzése céljából. ¹⁷⁶⁰

Az **angolszász** szervezeti modellnél a közigazgatási bíráskodás a rendes bíróságok feladata. Kivételesen adminisztratív tribunálok és speciális jogszolgáltató szervek is eljárhatnak közigazgatási jogvitákban. A felülvizsgálat célja, hogy a kérelmezőt jogvédelembe részesítse a közigazgatással szemben. A keresethez való jog igazolása szigorúbb, mint a kontinentális rendszerekben. A közigazgatási bírósági eljárásnak nincsenek külön eljárási szabályai, a polgári eljárásjog szabályait alkalmazzák a közigazgatási jogvitákban. Angliában csak a legmagasabb szintű bírói fórumok jogosultak a közigazgatás aktusainak az ellenőrzésére. A bírói ítéletek deklaratívák, kinyilvánítják a helyes jogot, de alkalmazásuk elmaradásához nem fűződik semmiféle szankció. ¹⁷⁶¹

Németországban a közigazgatási bíráskodást elkülönült bírósági szervezet látja el, mely három szintből áll: tartományi elsőfok, tartományi fellebbvitel és a szövetségi felülvizsgálati bíróság. A közigazgatási bírák külön közigazgatási perrendtartás alapján járnak el, a közigazgatásban csak egyfokú eljárás van, a teljes jogorvoslati feladatkört a közigazgatási bírósági fórum látja el, biztosítva a törvényességi felügyeletet. Szervezeti és működési önállóság jellemzi a né-

¹⁷⁵⁹ Sipta István: A közigazgatási bíráskodás történeti modelljei, In.: Jogtörténeti szemle 2015. évfolyam 3. szám, 40 o.

¹⁷⁶⁰ dr. Haid Tibor alezredes: A közigazgatási bíráskodás főbb modelljei, In.:

portal.zmne.hu/download/bjkmk/bsz/bszemle2010/1/10_haidtibor.pdf (letöltés: 2017. augusztus 28.) 155 –156. o.

¹⁷⁶¹ dr. Haid Tibor alezredes: A közigazgatási bíráskodás főbb modelljei, 164. o.

met közigazgatási bíróságokat. A bíróság előtt konkrét egyedi aktusok támadhatók meg, a panaszosnak alanyi joga megsértését kell igazolnia. A szubjektív jogvédelemre törekvő rendszerben a joggyakorlat egyre szélesebb körben védelmezi az alanyi jogok körét, ezáltal fokozatosan bővül a bírósághoz fordulás lehetősége a végrehajtó hatalom aktusaival szemben.¹⁷⁶²

2. A közigazgatási bíráskodás története hazánkban

A magyar jogfejlődés a német modellhez áll közelebb. Hazánk történetének rendi korszakában a közigazgatási bíráskodás előfeltételei hiányoztak. Az 1848-as változások teremtették meg a közigazgatási intézkedésekkel szembeni jogvédelem feltételeit, mivel a jogegyenlőség deklarálásával a korábbi idők renden kívüli elemei is igényt támaszthattak az állam nevében született intézkedésekkel szembeni bírói védelemre.

Az 1869. évi IV. törvény a bírósági szervezet átalakításáról rendelkezett, ezzel megtörtént az igazságszolgáltatás és a végrehajtás szétválasztása. A törvény előkészítése során felmerült a bírói jogvédelem közigazgatási döntésekkel szemben való kiterjesztésének gondolata is, de az indítvány erős ellenállásba ütközött.

A köztörvényhatóságokról szóló 1870. évi XLII. tc. parlamenti vitájánál Tisza Kálmán önálló indítványt tett arra vonatkozóan, hogy a végrehajtó hatalom felett nem a parlamentnek, hanem a független bíróságnak kellene döntenie. Végül is igen szoros szavazás (119:116) eredményeként elvetették az indítványt.¹⁷⁶³

A közigazgatási bizottságokról szóló 1876. évi VI. tc. megpróbálta rendezni a közigazgatási bíróságok kérdését. Ezen testület a törvényhatóságok egész területén az egész közigazgatás felett felügyeletet gyakorolt és ellenőrzési joggal bírt. Az új testület a közigazgatási bíráskodás hagyományos feladatkörét ellátva sok ügyben fellebbviteli jogkört gyakorolt. Fellebbezési és panaszügyekben állampolgári kérelmek alapján is dönthetett.

A közigazgatási bíráskodás hazai történetében mérföldkőnek számít az 1883-as év, amikor is megkezdte működését a **Pénzügyi Közigazgatási Bíróság**, mely a Magyar Királyi Kúria bírásaival egyenlő ranggal és jelleggel bíró budapesti székhelyű, önálló pénzügyi bíróság volt. A testület létrehozásáról rendelkező 1883. évi XLII. tc. meghatározott ügykörökben először engedte meg a közigazgatási határozatok ellen a bírói felülvizsgálatot.

Ezt követően folyamatosan zajlott az általános közigazgatási bíráskodás megteremtését célzó parlamenti munka, melynek eredményeképpen az 1896. évi XXVI. törvény nyomán megkezdte működését a **Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság**, melybe a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság

¹⁷⁶² dr. Haid Tibor alezredes: A közigazgatási bíráskodás főbb modelljei, 159. o.

¹⁷⁶³ Horváth E. Írisz: A magyar közigazgatási bíráskodás története, in.: Iustum Aequum Salutare III. 2007/2. 165. o.

is beolvadt. A testület a legfőbb fokú bírói fórumként működött két ügyszakban: általános közigazgatási és pénzügyi osztály létesült. Élén az elnök állt, aki a Kúria elnökével egyenrangú volt. A törvény által meghatározott közigazgatási határozatokkal szemben előterjesztett panaszok tárgyában legfelső fokon, végérvényesen határozott. Öttagú tanácsban járt el írásbeli eljárás alapján. Egyfokú reformatórius jogkörrel volt felruházva. Egészen 1949-ig, a szocialista államszervezet kiépítéséig működött.

1949. és 1990. között a közigazgatási bíráskodás kontinuitása csak bizonyos szűk területen maradhatott fenn. Az államigazgatási határozatokkal szembeni bírósági jogorvoslatról szűk körben az 1957.-ben hatályba lépő államigazgatási eljárás szabályairól szóló törvény (Áe.) rendelkezett, melyhez 1973.-ban hatályba lépett a Pp. III. novellájával a Pp-be iktatott új, XX. fejezet, mely az államigazgatási határozatok megtámadása iránti perek szabályait foglalta össze. A 63/1981. (XII.5.) MT rendelet tételesen felsorolva, 23 ügycsoport esetén tette lehetővé a határozatok bíróság általi felülvizsgálatát.¹⁷⁶⁴

Az **Alkotmány** 1989. évi XXXI. törvénnyel történő módosítása teremtette meg a közigazgatási bíráskodás alkotmányos alapját. Mivel az Alkotmány 50.§ (2) bekezdése kimondta a módosítás nyomán, hogy a bíróság ellenőrzi a közigazgatási határozatok törvényességét. Továbbá az Alkotmány 57.§ (5) bekezdése rögzítette azt, hogy mindenki jogorvoslással élhet az államigazgatási vagy más hatósági döntéssel szemben.

Az Alkotmánybíróság a **32/1990 (XII.22.) AB határozatában** megállapította, hogy mulasztásos alkotmány sértés valósult meg azzal, hogy csak a rendelet által felsorolt ügykörökben lehet a bíróság általi felülvizsgálatot kezdeményezni.

Az 1991. évi XXVI. törvény kiterjesztette a bíróság által felülvizsgálható közigazgatási határozatok körét.

2013. január 1-jével létrejöttek a **közigazgatási és munkaügyi bíróságok**, ezáltal a közigazgatási bíróságok szervezetileg elkülönültek az úgynevezett rendes bíróságoktól.

2018. január 1-jén hatályba lép a **közigazgatási perrendtartásról** szóló 2017. évi I. törvény, amely a közigazgatási bíróságoknak részletes, a polgári perrendtartástól elkülönült eljárási kódexe lesz.

3. A magyar közigazgatási bíróságok jelenlegi helyzete

A jelenlegi magyar rendszer átmenet az angol és a német között, de a német modellhez áll közelebb, mivel a magyar közigazgatási bíráskodás elkülönül a közigazgatási és a rendes bírói

¹⁷⁶⁴ Horváth E. Írisz: A magyar közigazgatási bíráskodás története, 169–170. o.

szervezettől. Tradicionálisan a hazai közigazgatási bíráskodás lényege a jogszerűség kérdésében való állásfoglalás. „A közigazgatási bíráskodás semmiképpen sem sorolható a tágabb értelemben vett „civilisztikai” bíráskodás körébe, ezzel szemben azt valójában az ítélkezési tevékenység sui generis részének kell tekinteni.”¹⁷⁶⁵

III. KÖZIGAZGATÁSI JOGKÖRBEŊ OKOZOTT KÁRÉRT VALÓ FELELŐSSÉG

1. Az állam kártérítési felelőssége

Az állam, mint magánjogi alany kárfelelősségének megállapítása a felvilágosodás korára vezethető vissza, mikor is az állam abszolút immunitása megszűnt. Ekkor alakult ki az a tézis, hogy az állam, mint magánjogi jogalany (iure gestionis) felelősségre vonható a képviselői által hivatalos eljárásuk során okozott károkért. A magyar jogtörténetben az állam magánjogi felelőssége a kiegyezés idején jelent meg.¹⁷⁶⁶ Az első tételes jogi szabályozása a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (továbbiakban régi Ptk.) 349.§-ában öltött testet.

A közigazgatási szerv felelőssége alapvetően három irányú:

- e) Az alkotmányjogi felelősség abban az esetben állapítható meg, ha kifejezetten olyan szervről van szó, melynek működésére az Alaptörvényben meghatározott felhatalmazás alapján kerül sor.
- f) A közigazgatási szerv közigazgatási jogi felelőssége a közigazgatási jogviszonyban részt vevő felek jogviszonyból eredő kötelezettségeinek megszegéséért való felelősség. A felelősség alapja az, hogy a közigazgatási szerv valamely közigazgatási jogi jogszabályban meghatározott kötelezettségének nem tesz eleget, eljárása nem felel meg a jogszabályoknak.
- g) A közigazgatási szerv polgári jogi felelőssége a károkozásnak azt az esetét foglalja magába, mikor is a kár bekövetkezésének alapja egy közigazgatási jogviszony, amelyben a kár bekövetkezte a közigazgatási szervnek a közigazgatási jog megsértéséből ered.¹⁷⁶⁷

„A közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősséget szokták szekunder jogvédelemnek

¹⁷⁶⁵ Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégium Joggyakorlat-elemző Csoport: A közigazgatási perjog – összefoglaló vélemény – Budapest 2013. 3. o. (In: [http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/a_kozigazgatasi_perjog_joggyakorlat-
elemzo_csoport_osszefoglalo_velemenye.pdf](http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/a_kozigazgatasi_perjog_joggyakorlat-elemzo_csoport_osszefoglalo_velemenye.pdf) |letöltés: 2017. augusztus 28.)

¹⁷⁶⁶ Az 1871. évi VIII. törvénycikk a bírák és a bírósági hivatalnokok felelősségéről rendelkezett. Az 1887. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságok tisztviselői, míg az 1887. évi XXII. törvénycikk a községek előjárói, valamint a segéd- és kezelőszemélyzet által hivatalos eljárásuk során okozott károk megtérítése iránti pereket a polgári törvénykezési rendtartás szerint illetékes bíróságok hatáskörébe utalta. (dr. Parlagi Mátás: A közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség elbírálása című előadása, Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságon 2015. június 26-án tartott Közigazgatási perrendtartás Konferencia, In: vibe, megosztva 2015. július 16., letöltve: 2017. augusztus 31.)

¹⁷⁶⁷ dr. Németi R. Máté: A közhatalom gyakorlásával okozott károkért való felelősség és a károkozó jogalkotás, Jogi fórum 2017. In: www.jogiforum.hu/publikaciok/895 (letöltés: 2017. augusztus 28.)

is nevezni, a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatára irányuló per mellett, amelyre a közigazgatás jogszerű működésének primer biztosítékeként tekintenek.”¹⁷⁶⁸

2. Hatályos szabályozás

2.1. Anyagi jog – Dogmatika

A közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítésére vonatkozó anyagi jogi szabályokat a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban Ptk.) LXXI. fejezetében található 6:548.§-a tartalmazza a deliktuális kárfelelősségre vonatkozó szabályok speciális, nevesítette eseteként.¹⁷⁶⁹

A Ptk. kötelmi jogot szabályozó VI. könyve értelmében a kötelelem olyan relatív szerkezetű polgári jogviszonyoknak a gyűjtőfogalma, ahol egyrészt kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére, másrészt jogosultság a szolgáltatás teljesítésének a követelésére. A Ptk. 6:2.§ (1) bekezdése példálózó jelleggel felsorolja a kötelmet keletkeztető tényeket, amelyek között szerepel a károkozás is.

„Megállapítható a Ptk. kötelmi jogi szabályrendszerének ismeretében, hogy amennyiben valamely közigazgatási szerv a közhatalom gyakorlása során kárt okoz, akkor az alapjogviszonytól (közigazgatási jogviszonytól) elkülönülve, egy relatív szerkezetű másik jogviszony (polgári jogi jogviszony) jön létre a károsult és a jogsértő közigazgatási szerv között.”¹⁷⁷⁰

A közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség elemei:

- jogellenes károkozó magatartás,
- kár bekövetkezése,
- okozati összefüggés a kár bekövetkezése és a károkozó magatartás között,
- speciális törvényi kárelhárítási kötelezettség:
 - rendes jogorvoslással való elháríthatóság hiánya,

¹⁷⁶⁸ Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog, HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft, 2015. 492. o.

¹⁷⁶⁹ Ptk. 6:548. § [Felelősség közigazgatási jogkörben okozott kárért]

(1) Közigazgatási jogkörben okozott kárért a felelősséget akkor lehet megállapítani, ha a kárt közhatalom gyakorlásával vagy annak elmulasztásával okozták, és a kár rendes jogorvoslással, továbbá a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata iránti eljárásban nem volt elhárítható.

(2) Közigazgatási jogkörben okozott kárért a közhatalmat gyakorló jogi személy tartozik felelősséggel. Ha a közhatalmi jogkör gyakorlója nem jogi személy, a kárért az a jogi személyiséggel rendelkező közigazgatási szerv tartozik felelősséggel, amelynek keretében az eljáró közigazgatási szerv működik.

¹⁷⁷⁰ Emlékeztető „A közigazgatási perrendtartás koncepciója” c. konferencia-sorozat második rendezvényéről, Kaposvár, 2015. szeptember 24., részlet dr. Péntek Zsolt törvényszéki bíró előadásából (In.: Dél-dunántúli Közigazgatási és Munkaügyi Regionális Kollégium irattára)

- a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatával való elháríthatóság hiánya,

5. felróhatóság.

2.2. Eljárásjogi szabályok

A közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítése iránti perek Magyarországon a német mintát követve hagyományosan a polgári bíróságok hatáskörébe tartoznak.¹⁷⁷¹ A jelenleg hatályos polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (továbbiakban: Pp.) 23.§ (1) bekezdés b) pontja szerint a törvényszék hatáskörébe tartoznak a közhatalom gyakorlásával okozott károk megtérítése, valamint a közhatalom gyakorlása során okozott személyiségi jogsértések miatti sérelemdíj megfizetése iránt indított perek.

3. Az anyagi jog és az eljárásjog új irányvonalai

3.1. Az anyagi jogban bekövetkezett változások

A közigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősség szabályaiban a régi Ptk. 349.§-ához képest a 2014. március 15. napján hatályba lépett Ptk. 6:548. §-a több változást hozott.

1. Rendszertani változás

A közigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősség új Ptk.-beli szabályozása rendszer-tani változást eredményezett. Ugyanis a közigazgatási károkért való felelősség szabálya dogmatikai szempontból eredetileg a más személyért való felelősség egy esete volt, az alkalmazott által a foglalkoztatásra irányuló jogviszonnyal összefüggésben okozott károkért való felelősség tényállásához állt közel. Ezzel szemben az új Ptk.-ban egy önálló fejezetben (LXXI. fejezet) kaptak helyet a közhatalom gyakorlásával okozott károkért való felelősség esetei, és a normacsoport nem is közvetlenül a más személyért való felelősség szabályai után következik. A két felelősségi alakzatot immáron nem köti össze rendszerbeli kapcsolat.¹⁷⁷²

A Ptk. 6:548.§-ának hatálya alá tartoznak azok az ügyek, amikor a közigazgatási szervek a közhatalom birtokában egyoldalúan döntenek a jogviszony másik oldalán álló jogalanyok ügyeiben, e döntések a másik oldalon álló jogalanyokra közvetlenül kihatnak, és a döntéseiknek közhatalmi úton szerezhetnek érvényt.¹⁷⁷³ Összességében elmondható, hogy a Ptk. 6:548.§-a az

¹⁷⁷¹ A Plósz-féle polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. tc. 2.§ 2) pontja szerint is a törvényszék hatáskörébe tartozott a mai értelemben vett közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítése iránt indított per.

¹⁷⁷² Menyhárt Attila 2013-ban Az állam kártérítési felelőssége és az állami immunitás című tanulmányában a következőket írta: „Míg a hatályos szabályozás a közigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősséget alkalmazotti felelősségként tételezi, az új Polgári Törvénykönyv már az államnak, mint olyannak a felelősségét szabályozza. Az új szabályozás így elszakad az ügyintéző és a döntéshozó személyének az állami felelősséget megalapozó személyes hibájától, és a közigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősséget intézményi felelősségként jeleníti meg.” (In.: Nochta Tibor – Fabó Tibor – Márton Mária: Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére, PTE ÁJK Pécs, 2013. 398. o.)

¹⁷⁷³ Lásd a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (továbbiakban: Ket.) 12.§ (2) bekezdését, és az 1/2011 (V.9.) KK véleményt.

irányadó a hatóság minden döntésére, döntés jellegű cselekvésére, hatósági ellenőrzésére és felügyeletére, a hatáskörgyakorlás jogszerűtlen elmulasztására (hallgatására), valamint a hatóság által végzett bármilyen eljárási cselekménnyel okozott kárra. A kártérítő felelősség köréből kizárandó a közigazgatási szervek belső irányító, valamint a közigazgatási szerv egymás közötti egyeztető, koordináló tevékenysége.¹⁷⁷⁴

2. Speciális törvényi kárelhárítási kötelezettség

A Ptk. normaszövegébe belekerült a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti per megindításának anyagi jogi előfeltételeként a közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti per megindítása. A régi Ptk. csupán a rendes jogorvoslati eszközök kimerítését írta elő feltételként, a rendkívüli jogorvoslatnak számító közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti per nem szerepelt.

Elterjedt az a jogirodalmi álláspont, miszerint a jogorvoslati lehetőség igénybevételének elmulasztása esetén a kárigényt elbíráló bíróság nem veheti át a közigazgatási szerv

hatáskörét, nem vizsgálhatja, hogy a rendes jogorvoslat mennyiben lett volna alkalmas a kár elhárítására. Vagyis a kártérítési per keretében nem folytatható le a másodfokú hatósági eljárás és a közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti per. A kártérítési per bírósága nem vonhatja el a közigazgatási szerv hatáskörét. A rendes és rendkívüli jogorvoslati lehetőségek igénybevétele a felelősség megállapításához szükséges különös anyagi jogi feltétel.¹⁷⁷⁵

3. A közigazgatási per és a kártérítési per kapcsolata

Bár az 1/2014. PJE határozat a PK. 43. számú állásfoglalást meghaladottá nyilvánította, mégis az új Ptk. alkalmazásában is fontos irányítúként szolgál a közigazgatási per és a kártérítési per kapcsolatát illetően. Eszerint „a kártérítési per nem vezethet más eredményre mint a közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti per. Ha az ügyfél a közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti perben pervesztes lett, ugyanazon az alapon kártérítés miatt már nem indíthat sikeresen újabb pert”.¹⁷⁷⁶ Ezen kitétel az új Ptk. esetén még jobban érvényesül, mivel a közigazgatási per lefolytatása nem az ügyfél választásának függvénye, hanem egyenesen kötelező tényállási eleme a kártérítési igény érvényesítésének. „A közigazgatási perben dől el a kártérítési per egyik igen fontos előkérdése, vagyis, hogy a hatóság eljárása jogszerű volt-e vagy sem. A jogalkotó tehát egy külön „előperbe”, a közigazgatási perbe „szervezi ki” a kártérítési tényállás egyik fontos elemének a vizsgálatát, nevezetesen hogy beszélhetünk-e jogellenes károkozó magatartásról vagy sem. Akár pernyertes, akár pervesztes lesz a fél, a kártérítési perben eljáró bíróságot

¹⁷⁷⁴ A Legfelső Bíróság a **PK. 42. számú véleményében** kifejtette, hogy a régi Ptk. 349. §-ának alkalmazása szempontjából államigazgatási jogkörben okozott kárnak csak az államigazgatási jellegű, tehát a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező-intézkedő tevékenységgel, illetőleg ennek elmulasztásával okozott kárt lehet tekinteni. Nem az eljáró szerv minősége, hanem a konkrét tevékenysége alapján kell megállapítani, azt hogy közigazgatási tevékenységről van-e szó.

¹⁷⁷⁵ Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog, 507–508. o.

¹⁷⁷⁶ PK. 43. számú állásfoglalás

köti a közigazgatási per bíróságának a határozata, a döntés alapjául szolgáló tények és az abban szereplő jogi okfejtés. Ha a hatóság magatartása jogszerű volt, a kártérítési igényérvényesítés nem lehet sikeres. Ha a közigazgatási perben a határozat jogszerűtlenségét állapítják meg, és van olyan kár, amelyet sem a közigazgatási perben, sem egy esetlegesen megismételt közigazgatási eljárásban nem lehet elhárítani, illetve orvosolni, akkor a közigazgatási pert érdemes megindítani, annak eredményessége azonban a kártérítési tényállás további elemeinek vizsgálatától (okozatosság, felróhatóság) függ. A hatóság határozatának, magatartásának jogszerűtlenségét megállapító közigazgatási bírósági döntés tehát szükséges, de nem elégséges feltétele az eredményes kártérítési igényérvényesítésnek.”¹⁷⁷⁷

A közigazgatási per megindításának mint tényállási elemnek az új Ptk.-ba való beiktatása értelmét veszítené, ha a közigazgatási per bíróságának döntése az eljárás és a hatósági határozat jogszerűségét illetően nem kötné a kártérítési perben eljáró bíróságot.¹⁷⁷⁸

3.2. Az eljárásjog változásai 2018. január 1-jétől

2018. január 1. napjától a közjogban és a civilisztikában eljárásjogi szempontból jelentős változások lesznek. Ugyanis ekkor lépnek hatályba a következő eljárásjogi kódexek:

- a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: új Pp.),
- a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (továbbiakban: Kp.)
- az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (továbbiakban: Ákr.).

Ezen új jogszabályok szükségessé teszi a közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség megállapítására vonatkozó eljárási és hatásköri szabályok átgondolását.

1. Az új közigazgatási perrendtartás

A közigazgatási perrendtartás a közigazgatási bíráskodást koncepcionálisan új alapokra kívánja helyezni, a közigazgatási bírói utat kiszélesíti. A bíróság feladataként a közigazgatási tevékenységgel megvalósított jogsértéssel szemben a hatékony jogvédelem biztosítását jelöli meg.¹⁷⁷⁹ A közigazgatási bíráskodás biztosítja a jogvédelmet a közigazgatás aktusaival szemben.¹⁷⁸⁰ A köz-

¹⁷⁷⁷ Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog, 507–508. o.

¹⁷⁷⁸ Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog, 520–521. o.

¹⁷⁷⁹ Kp. 2.§ (1) bekezdés

¹⁷⁸⁰ A jogvédelem terjedelme szempontjából a jogirodalom megkülönbözteti az **objektív jogvédelmet** deklaráló, és a **szubjektív jogvédelmet** nyújtó közigazgatási bírósági modellt. Az előbbi a közérdek védelme érdekében kívánja helyreállítani a közigazgatás törvényes működését, az utóbbi jogpolitikai célkitűzése az egyén személyes jogainak védelme érdekében biztosítja a keresetindítási jogot a közigazgatás döntéseivel szemben. Vannak rendszerek, melyek élesen elhatárolják az anyagi jogok sérelmét az érdeksérelemtől. Az objektív jogvédelem célja, hogy a törvényesség érdekében bárki, aki az érdekét bizonyítani tudja, rendelkezék keresetindítási joggal. Nem kell a kérelmezőnek bizonyítani, hogy az aktus valamely anyagi jogát megsértette, elég ha egyszerűen érdeksérelemre hivatkozik. Nem személyhez kötött a jogvédelem, hanem a törvényesség feltétlen, személytől független védelmét kívánja szolgálni. (dr. Haid Tibor alezredes: A közigazgatási

igazgatási perrendtartás megalkotása során törekedtek arra, hogy a közigazgatás működésének egésze felett kontrollt kell biztosítani. Ez a tevékenység túlmutat a hagyományos aktusfelülvizsgálaton, megteremteni hivatott a közigazgatási cselekmények általános bírói kontrollját. Ugyanis a Kp. hatálya alá vonja a közigazgatási jogviták elbírálása iránti közigazgatási pert.¹⁷⁸¹ „Ez egyrészt a cselekmények elmulasztásának a megállapítására és a jogsértés megállapítására irányuló kereset megengedését, másrészt a korábban (részben) más eljárási szabályok szerint intézendő ügyek közigazgatási bírói hatáskörbe utalását jelenti.”¹⁷⁸²

A közigazgatási jogvita tárgya az, hogy a közigazgatási szerv cselekvése, illetve mulasztása jogszerű-e, erről a bíróság közigazgatási perben dönt.¹⁷⁸³ A közigazgatási jogvita fogalma alapján a közigazgatási (közhatalmi) jogkörben okozott kár megtérítése iránti igényeket közjogi jogvitának kell értelmezni. Ez a megközelítés abból indul ki, hogy a közhatalom gyakorlása közjogi szabályokon alapul.

A közigazgatási perben hozott határozathoz a bírói gyakorlat által kötött anyagi jogerő hatás tételes jogi szabály lett.¹⁷⁸⁴ Ugyanis a Kp. 96. §-a kimondja, hogy a közigazgatási tevékenység jogszerűségének vizsgálata tárgyában hozott ítélet jogereje kizárja, hogy ugyanazon közigazgatási tevékenység jogszerűségének vizsgálatára a felek vagy az érdekeltek új keresetet indíthassanak vagy azt egyébként vitássá tehessek.

2. Az új Pp. Kp.-t érintő rendelkezései

Az új Pp. 24.§ (2) bekezdése kimondja, hogy ha a közigazgatási ügyben eljáró bíróság saját hatáskörét állapítja meg, e döntése a polgári ügyben eljáró bíróságot köti. Vagyis, ha a közigazgatási bíróságnak fennáll a hatásköre, akkor a polgári bíróság nem járhat el. A Pp. tiltja a keresetek összekapcsolását, így a polgári ügyben előterjesztett keresetet nem lehet összekapcsolni a közigazgatási ügyben eljáró bíróság hatáskörébe tartozó keresettel.¹⁷⁸⁵

A közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítése iránti perrel kapcsolatban az új Pp.-ben eljárásjogi feltételként kerül rögzítésre a Ptk. 6:548.§-ában anyagi jogi előfeltételként szereplő kitétel, miszerint a közigazgatási ügyben eljáró bíróság – ha a közigazgatási út biztosított – a jogsértést jogerősen megállapítsa.¹⁷⁸⁶ A közigazgatási per megindításának elmulasztása azzal a következménnyel fog járni az új Pp. szerint, hogy a bíróság a keresetlevelet hiánypótlási felhívás kiadását mellőzve visszautasítja, és nem a keresetet utasítja el keresetösszeírás hiánya miatt.

bírászkodás főbb modelljei, 151. o.)

¹⁷⁸¹ Kp.1.§ (1) bekezdése

¹⁷⁸² dr. Pribula László: A közigazgatási jogkörben okozott kár érvényesíthetőségének eljárásjogi előfeltétele című előadása, (Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása 2017. május 15-16., bírósági levelező rendszerben elküldve: 2017. május 03.)

¹⁷⁸³ Kp. 4.§ (1) bekezdése és a Kp. 5.§ (1) bekezdése

¹⁷⁸⁴ lásd. PK. 43. számú állásfoglalás

¹⁷⁸⁵ új Pp. 173.§ (1) bekezdése

¹⁷⁸⁶ új Pp. 24.§ (3) bekezdése

folytán. Továbbá tételes jogi szabály lesz a BH.2013.44. számú jogesetben rögzített elv, miszerint a közigazgatási ügyben eljáró bíróságnak a közigazgatási tevékenység jogszerűsége kérdésében hozott jogerős döntése a kártérítési ügyben eljáró polgári bíróságot köti.

Összegezve elmondható, hogy mind a Kp.-ban, mind az új Pp.-ben a jogalkotó a közigazgatási károk megtérítése iránti igények elbírálásánál egyre nagyobb teret enged a közigazgatási bíróságnak.

3. Megosztott hatásköri szabályok

Kérdésként merül fel, hogy a Kp. által megteremteni kívánt hatékony jogvédelem pontosan mire is terjed ki, és a közigazgatási hatóság tevékenységének jogszerűsége kérdésében állást foglaló közigazgatási bíróság cselekvési tere meddig nyúlik.

A jogalkotó a közigazgatási jogkörben okozott kártérítési per esetén megosztja a feladatokat a közigazgatási és a polgári bíróság között. De mint az új Ptk. 6:548.§-ának elemzésénél láttuk, ez nem jelent olyan nagy újdonságot, mivel a fent részletezettek alapján eddig is kötötték a közigazgatási bíróság határozatának megállapításai és az abban foglalt jogi álláspont a polgári bíróságot (lásd BH. 2013.44.). Lényegében az új Ptk. hatályba lépése nyomán kialakult bírói gyakorlat került bele a közigazgatási perrendtartásba és az új Pp.-be.

„Az új Pp. 24.§ (3) bekezdése és a 264.§ (2) bekezdése együttes értelmezéséből az következik, hogy a közigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősség feltételeinek fennállását – legalábbis a jogellenes magatartás megvalósulását – a közigazgatási ügyben eljáró bíróságnak kell vizsgálnia, megállapítania. Így a polgári bíróságra gyakorlatilag már csak az alkalmazni kért szankció marad. Ezzel a jogértelmezéssel van összhangban a Kp.-nak a hatékony jogvédelem biztosítására irányuló célkitűzése és a Kp. 4.§ (1) bekezdésében meghatározott közigazgatási jogvita fogalma is.”¹⁷⁸⁷

Ugyanakkor a jogirodalmi álláspont szerint nem elégséges a közigazgatási jogellenesség megállapítása a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti igény esetén a jogalap eldöntéséhez. A jogellenesség pusztán csak egy eleme a kárfelelősségnek, amit a közigazgatási bíróság a közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti perben állapít meg, amennyiben lehetséges a rendkívüli jogorvoslat igénybevétele. A kártérítés megállításának további feltétele a kár bekövetkezése, a károkozó magatartás és a kár bekövetkezése közötti okozati összefüggés fennállása, az előreláthatóság és a felrőhatóság vizsgálata.

A közigazgatási per lefolytatása tehát a hatályos szabályok szerint anyagi jogi előfeltétele a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti per megindításának. Ugyanakkor ennek a

¹⁷⁸⁷ Jójárt Eszter – Gelencsér Dániel: A közigazgatási jogkörben okozott kár érvényesíthetőségének változása az új eljárásjogi szabályok hatálybalépésével, In.: Magyar Jog 2017. 5. szám, 298. o.

feltételnek a teljesülése a kártérítési kereset jogalapját nem dönti el.

Fontos leszögezni azt is, hogy a jogellenesség, mint a kártérítési felelősség egyik feltétele mást jelent a kártérítés általános szabálya és mást jelent a közigazgatási jogkörben okozott kár

megtéritésének különös szabálya körében. A kártérítés általános szabálya szerint minden károkozás jogellenes, vagyis jogellenes minden olyan magatartás, ami károsodásra vezet, kivéve ha a károkozó magatartás jogellenességét kizáró ok áll fenn. A közigazgatási jogkörben okozott kár esetén a jogellenes magatartás jogszabálysértő magatartást jelent, vagyis azt kell vizsgálni, hogy a közigazgatás szerv magatartása jogszabálysértő-e.¹⁷⁸⁸ „A jogellenességnek szükségképeni eleme a jogellenes közigazgatási tevékenység.”¹⁷⁸⁹

A fent részletezettek alapján egyértelműen nem állapítható meg, hogy a közigazgatási bíróság hatásköre a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti per során mire is terjed ki: csupán a közigazgatási jogsértés megállapítására, avagy a kártérítési per jogalapjának eldöntésére is.

Dr. Pribula László szerint az eljárásjogi kollízió feloldásánál a kodifikációs jogalkotás mögött meghúzódó jogpolitikai célból kell kiindulni. „Az eljárási szabályozás mögött meghúzódó jogpolitikai szándék az volt, hogy a közigazgatási jogsértésről a közigazgatási ügyben eljáró bíróság döntsön a közigazgatási anyagi és eljárásjogi szabályok figyelembevételével, és a vagyoni károk megtérítése esetén a közigazgatási ügyben eljáró bíróság jogerős döntése kösse a kártérítési perben eljáró bíróságot. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a kártérítési ügyben eljáró polgári bíróságnak a Ptk. szabályai szerinti a magánjogi jogellenességet minden esetben adottak kell tételeznie. A kártérítés feltételeinek számbavétele során továbbra is figyelembe kell venni a Ptk.-nak a kártérítési felelősség közös szabályait, így a magánjogi felelősséget megalapozó feltételeket, illetve az azokat kizáró okokat is.”¹⁷⁹⁰

A megvalósult kompromisszumos megoldás esetén a helyes értelmezés a fenti szerző szerint az, hogy a Pp. 24.§ (3) bekezdését a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti per eljárásjogi előfeltételének (perakadályának) tekintjük. A közigazgatási ügyben eljáró bíróság a jogsértést jogerősen rögzítő határozata hiányában a polgári ügyben eljáró bíróságnak a keresetlevelet vissza kell utasítania. Ehhez képest eltérő, anyagi jogi jellegű szabályt tartalmaz a Ptk.

¹⁷⁸⁸ A **BH.2013.44. számú jogeset** nyomán kialakult bírói gyakorlat szerint nincs akadálya annak, hogy ugyanazt a jogszabálysértést a közigazgatási és a polgári bíróság eltérő súlyosságúnak értékelje a jogkövetkezmény alkalmazása szempontjából. A közigazgatási határozat bíróság előtti megtámadása során azt kell vizsgálni, hogy a közhatalom gyakorlása során történt-e jogszabálysértés, és ez hogyan, milyen módon, milyen jogkövetkezmény levonása útján küszöbölhető ki. Ezzel szemben a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti perben azt kell feltárni, hogy az előbbi jogszabálysértés mennyiben értékelhető jogellenes és felróható magatartásként, továbbá a felperesnek keletkezett-e oki összefüggésben álló kára.

¹⁷⁸⁹ dr. Pribula László: A közigazgatási jogkörben okozott kár érvényesíthetőségének eljárásjogi előfeltétele című előadása (Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása, 2017. május 15-16., bírósági levelező rendszerben elküldve: 2017. május 03.)

¹⁷⁹⁰ dr. Pribula László: A közigazgatási jogkörben okozott kár érvényesíthetőségének eljárásjogi előfeltétele című előadása

6:548.§ (1) bekezdése mind a jogellenesség, mind a speciális jogorvoslati út tekintetében. Ezek nem teljesülése esetében a polgári ügyben eljáró bíróság a keresetet érdemben utasítja el.¹⁷⁹¹ Akkor is kötelező a közigazgatási bírói út igénybevétele, ha ezáltal a kár nem hárítható el.

„A közigazgatási jogsértés közigazgatási ügyben eljáró bíróság általi megállapítása, mint eljárásjogi előfeltétel alól nincsen kivétel. A Pp. hivatkozott szabályai alapján ugyanis egyértelmű, hogy a jogalkotó annak kívánt elsődlegesen érvényt szerezni, hogy a közigazgatási jogsértést közigazgatási bíróság a közigazgatási anyagi és eljárásjogi szabályaira tekintettel döntse el. Tehát a közigazgatási út akkor is kötelező, ha a közhatalom gyakorlásával okozott

kár ezen a módon nem hárítható el. A kárelhárítás azonban már a Ptk. 6:548.§ (1) bekezdésében szereplő anyagi jogi előfeltétel, amely azonban nem értelmezhető a Pp. ellen, a Pp. közjogi szabályát fellazítva.” Dr. Jójárt Eszter és dr. Gelencsér Dániel szerint a Pp. 24.§ (3) bekezdése szerinti perelőfeltétel – vagyis a közigazgatási jogsértés megállapítása – nemcsak megállapítás iránti kereset útján történhet, hanem bármely olyan kereset alapján, amely a közigazgatási jogsértés kimondására alkalmas.¹⁷⁹²

A közigazgatási jogsértés megállapítására nemcsak a közigazgatási ügyben eljáró bíróság határozatának rendelkező részében, hanem annak indokolásában is sor kerülhet.

Összességében elmondható, hogy a kárfelelősséget magalapozó jogellenes és felróható magatartás vizsgálata, és az arról való döntés továbbra is a polgári bíróság hatáskörében marad, ám annak a kártérítés iránti perben eljárási előfeltétele az, hogy a kárt előidéző magatartás közigazgatási fellebbviteli fórum, illetve közigazgatási ügyben eljáró bíróság általi elbírálására sor kerüljön, és a közigazgatási ügyben eljáró bíróság a közigazgatási jogsértést megállapítsa. A közigazgatási jogsértésről szóló döntés azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy az abban megállapított közigazgatási jogsértés egyben a felmerült kárt okozó, magánjogi értelemben vett jogellenes és felróható magatartásnak is minősül.¹⁷⁹³ Ha nem minősül annak, a keresetet érdemben kell elutasítani.

Dr. Rozsnyai Krisztina, a Kp. megalkotásáért felelős miniszteri biztos a 2017. május 15-16. napján megtartott Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásán megerősítette azt, hogy „a közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősséget érintő kompromisszumos megoldás szándékolt volt. A Kp. megalkotásakor fontos célként fogalmazódott meg a közigazgatási szer-

¹⁷⁹¹ dr. Pribula László: A közigazgatási jogkörben okozott kár érvényesíthetőségének eljárásjogi előfeltétele című előadása

¹⁷⁹² Jójárt Eszter – Gelencsér Dániel: A közigazgatási jogkörben okozott kár érvényesíthetőségének változása az új eljárásjogi szabályok hatálybalépésével, 301. o.

¹⁷⁹³ A közigazgatási jogsértés nem minden esetben elégséges a magánjogi értelemben vett jogellenesség megállapításához. Példaként említhető a kialakult bírói gyakorlat alapján, hogy a jogszabály eltérő értelmezése egymagában jogellenes és felróható magatartást nem valósít meg, a téves jogszabály-értelmezésen alapuló határozat meghozatala a hatóság alkalmazottja vétkességének megállapításához nem elegendő: erre nyilvánvaló és kirívó jogsértés esetén van jogi lehetőség. (BH.1996.311.). A „kirívóság” megállapításánál mind a magatartás jogellenessége, mind a magatartás tanúsítójának felróhatósága vizsgálendő.

vek működése feletti bírói kontroll kiegészítése. Ennek fontos lépcsője a közigazgatási bírászkodás polgári bírászkodástól elkülönült szabályanyagának rögzítése a közigazgatási aktus-felülvizsgálat specialitásának figyelembevételével”.¹⁷⁹⁴

4. Érvék az egyes bírósági hatáskörbe vonás mellett

A Kp. kodifikációja során komoly szakmai vita bontakozott ki a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti peres eljárás határköri szabályait illetően. Számos érvet, és ellenérvet hoztak fel mind a polgári, mind a közigazgatási bíróság mellett és ellen. A következőkbe számba kívánom venni az egyes bíróságok mellett szóló érveket.

4.1. A polgári bíróság mellett szóló érvek:

- A közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti jogviszony polgári jogi jogviszony, a Ptk. szabályozza a deliktualis kárfelelősség szabályai között (Ptk. 6:548.§). Ezen a megítélésen nem változtat az, hogy a károkozó magatartásra a közigazgatási jogág által szabályozott magatartás ad alapot.
- „A közigazgatási perrendtartás jogdogmatikai és nem gyakorlati alapon határozza meg a közigazgatási jogvita fogalmát.”¹⁷⁹⁵
- A közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítésére irányuló per hagyományosan a polgári bíróság hatáskörébe tartozik.
- Az Alaptörvény szabályozási rendszerének a polgári bírósági út felel meg, mivel az Alaptörvény a magánjogi jogvitával kapcsolatos bírósági hatáskörtől elkülönülten rendelkezik a közigazgatási határozatok törvényességi felülvizsgálatáról.
- A hatályos és a Kp. koncepciója szerinti eljárási szabályozás nem valamennyi, a közhatalom gyakorlásával összefüggésben hozott határozattal szemben engedi meg a bírósági felülvizsgálatot. A bíróság, ügyészség, végrehajtó és a közjegyző határozataival szemben a jogorvoslat nem a közigazgatási per keretei között történik. Továbbá nincsen hatásköre a közigazgatási bíróságnak a szabálysértési hatóság határozatának, a jegyző birtokvédelmi határozatának, és büntetés-végrehajtási intézetnek az elítélt által előterjesztett kárigényéről döntő határozatának felülvizsgálatára.¹⁷⁹⁶

¹⁷⁹⁴ Részlet Dr. Rozsnyai Krisztina, a Kp. megalkotásáért felelős miniszteri biztosnak a 2017. május 15-16.-án megtartott Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásán elhangzott előadásából (In.: bírósági levelező rendszerben elküldve: 2017. május 03.)

¹⁷⁹⁵ dr. Parlagi Mátyás: Felelősség a közigazgatási jogkörben okozott károkért – közigazgatási vagy polgári per? című előadása („Új közigazgatási perrendtartás” konferencia, Szombathely 2015. december 11., In.: vibe, megosztva 2015. július 16., letöltve 2017. augusztus 31.)

¹⁷⁹⁶ dr. Pribula László: Közhatalom gyakorlásával okozott kár – közigazgatási per vagy polgári per? című előadása, (A Közigazgatási perrendtartás koncepciója konferencia, Szeged 2015. november 20., In.: vibe, megosztva 2015. december 17.,

- A Kp. koncepciója azt a jogi helyzetet veszi alapul, mikor a jogszabálysértő közigazgatási határozattal okozati összefüggésben keletkezik kár. Ugyanakkor a közhatalom gyakorlása ennél lényegesen szélesebb kört fog át. Mivel kár keletkezhet a közigazgatási szerv mulasztása, „hallgatása”, késedelmes ügyintézése, illetve határozati formában meg nem jelenő intézkedése következményeként. Ebből adódóan a kártérítési pereknek gyakran nincsen közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatára irányuló előzménye.¹⁷⁹⁷
- A károsult ugyanazon kárának megtérítése iránti igényét gyakran előterjeszti nem közhatalmi szervekkel szemben is.
- Feltételezhetően a Kp. hatálybalépésével nagyobb szerepe lesz a bírósági felülvizsgálatnak a közigazgatási másodfok szűrő szerepének kiiktatása miatt. Ezért valószínűleg megnő a közigazgatási bíróságok ügyterhe. Emellett megterhelő lenne a közigazgatási bíróságok számára a sokszor hosszadalmas bizonyítást igénylő kártérítési perek lefolytatása.¹⁷⁹⁸

4.2 A közigazgatási bíróság mellett szóló érvek:

- A polgári bíróságot amúgy is köti a közigazgatási bíróságnak a közigazgatási jogsértést megállapító döntése.
- A közigazgatási szerv felróhatóságáról csak a közigazgatási szervek és tevékenység ismeretében lehet dönten. A közigazgatási bíróság az ügyet ismerve könnyebben fel tudja mérni a közigazgatás felelősségét, mint a polgári bíróság.
- A fenti érvehz kapcsolódóan említendő, hogy a jogellenesség, mint a kártérítési felelősség egyik feltétele mást jelent a kártérítés általános szabálya és mást jelent a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítésének különös szabálya körében. Ezt a jogellenességet az adott területen speciális közjogi ismeretekkel rendelkező közigazgatási bíróság jobban fel tudja ismerni.
- Erősebb kontrollt biztosít, ha a közigazgatási bíróság dönt a jogellenes közigazgatási cselekvés kártérítési jogkövetkezménye felől.
- A kártérítési igénnyel fellépő ügyfelek számára az igény érvényesítése egyszerűbb lenne, ha csak egy pert kellene indítaniuk.
- A Kp. célja a hatékony, és teljes körű jogvédelem. Ez a leginkább akkor valósítható meg, ha a primer jogvédelemnek nevezett közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata és

letöltve: 2017. augusztus 31.)

¹⁷⁹⁷ dr. Pribula László: Közhatalom gyakorlásával okozott kár – közigazgatási per vagy polgári per? című előadása

¹⁷⁹⁸ dr. Pribula László: Közhatalom gyakorlásával okozott kár – közigazgatási per vagy polgári per? című előadása

a szekunder jogvédelemnek nevezett közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség kérdésében egy bírói fórum döntene.

- A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: új Be.) 55-56.§-ai kiszélesítik a polgári jogi igény büntető bíróság általi elbírálásának esetköreit. Ezek között a hagyományosan polgári bíróság elé tartozó esetek is szerepelnek. Az új Be. polgári jogi igényre vonatkozó rendelkezései jól tükrözik azt, hogy a jogterületek határai kezdenek elmosódni, továbbá azt is, hogy a hagyományosan a polgári jog területére tartozó kártérítési igény elbírálására nemcsak polgári bíróságnak lehet hatásköre.¹⁷⁹⁹
- A pergazdaságosság elve is indokolja, hogy a közigazgatási jogsértést megállapító bíróság döntsön a felperes kártérítési igényéről is.
- A Kp. változatlanul a Kúria hatáskörébe tartja a közigazgatási perek tekintetében is a felülvizsgálati jogkört, így a joggyakorlat alakítására a felsőbb bíróságok jogértelmező gyakorlata és a Kúria elvi jellegű értelmezései továbbra is irányadóak lesznek.
- Dr. Pertik Ferenc szerint a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti perekben éppen a felróhatóságnak a társadalmi értékelést tartalmazó eleme kerül előtérbe, vagyis az, hogy a közigazgatási szerv úgy járt-e el, ahogy az az adott helyzetben elvárható. Az általános felelősségi szabályok körében felállít egy absztrakt mércét, amellyel összeveti a jogellenes magatartást. Ha a magatartás e mércét eléri – a kárt okozó személy nem az adott helyzetben elvárható magatartást tanúsítja, – úgy a felelőssége megállapítható. A felelősség társadalmi értékelést kifejező mozzanata a gyakorlatban elhalványul, s erőteljesebb jelentőséget kap az alanyi oldal (vétkesség) vizsgálata. A közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítésekor azonban a felróhatóság vizsgálata sajátos szerephez jut. Az értékelés kiterjed a közigazgatási szerv tevékenységének, illetve mulasztásának törvénysértő voltára, valamint arra, hogy a közigazgatási szerv az adott helyzetben elvárható módon járt-e el. Dr. Petrik Ferenc szerint a bírói gyakorlatnak ki kell alakítania azt az elvárhatósági mércét, követelményrendszert, amely ezekben az ügyekben a felelősség megállapítását megalapozhatja. Ezt megalapozottan csak a közigazgatási szervek tevékenységének

ismeretében és általában a közigazgatási jogviszonyok ismeretében lehet kialakítani.¹⁸⁰⁰

¹⁷⁹⁹ Adhéziós eljárásra nemcsak a büntetőeljárás során kerülhet sor, hanem lehetőség van arra munkaügyi perek során is, amikor a munkavállaló és a munkáltató közötti, a munkaviszonnyal közvetlen kapcsolatban lévő jogra alapított igényt érvényesítenek a munkaügyi perekben. „Ebben az esetben a tényleges munkaügyi vita és a munkaviszonyhoz szorosan kapcsolódó joggal kapcsolatos polgári jogi vita ésszerűen elbírálható egy eljárásban is anélkül, hogy utóbbi miatt az alanyoknak külön az általános hatáskörű bíróságnál kellene megindítaniuk az eljárást.”

In.: <http://munkaugyilevelek.hu/2007/08-09/munkavallalok-a-munkaugyi-birosag-elott> (letöltés: 2017. augusztus 28.)

¹⁸⁰⁰ dr. Pertik Ferenc: Közigazgatási Bíróság - Közigazgatási jogviszony HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft. 2011.164. o.

5. A megosztott hatáskörből eredő lehetséges problémák:

Amennyiben a közigazgatási jogsértés megállapítása és a kártérítési igény további feltételeinek vizsgálata eltérő bírói testületek hatáskörébe tartozik, számos gyakorlati probléma merülhet fel. Ezen problémák nemcsak a jogalkalmazást végző bíróságok számára jelenthetnek akadályokat a gyors és hatékony ítélezésben, hanem az ügyfelek számára is okozhatnak fejtörést, és többletköltséget.

A következő problémák merülhetnek fel megosztott hatáskör esetén:

- Eltérő lehet az alperes személye. Ugyanis a Kp. 16.§ és 18.§-a alapján polgári jogi jogképességgel nem rendelkező közigazgatási szerv is alperese lehet a közigazgatási pernek, míg a kártérítési per alperese a Ptk. 6:548.§ (2) bekezdése szerint csak jogi személyiséggel rendelkező közigazgatási szerv lehet.
- A közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti per a rendes bírósági rendszeren belül a törvényszék hatáskörébe tartozik, míg a közigazgatási pert a speciális hatáskörrel rendelkező közigazgatási bíróság folytathatja le.
- A két per eljárási szabályai között jelentős eltérések vannak. A közigazgatási perben szűkebb körben lehetséges fellebbezni, van lehetőség hivatalból történő bizonyításra, nincs helye bírósági meghagyásnak és viszontkeresetnek, az általánostól eltérnek a szünetelés és a felfüggesztés szabályai.
- A jogalkotó a közigazgatási perre irányadó Kp.-ban és a kártérítési perben alkalmazandó Pp.-ben eltérő fellebbezési rendet alakított ki.
- A törvényszéki hatáskörbe tartozó kártérítési perben kötelező a jogi képviselő, míg a közigazgatási bíróság előtti eljárásban a felperesnek nem kötelező jogi képviselőt meghatalmazni.
- Kettős gyakorlat alakulhat ki a két peres eljárás kapcsán.
- Szervezési problémák merülhetnek fel, mivel várhatóan a közigazgatási bíróságok ügyterhe jelentős mértékbe emelkedni fog a Kp. hatályba lépésével.
- A két peres eljárás lefolytatása mind a bíróságok, mind az ügyfelek számára nagyobb költséggel jár.

IV. ÖSSZEZÉS – ÁLLÁSPONTOM

Nem vitásan a kártérítés polgári jogi jogviszony. Hazánkban hagyományosan a közigazgatási

jogkörben okozott kár megtérítése iránti igény elbírálása a polgári bíróságra tartozik. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy napjainkra egyre bonyolultabbá válnak az életviszonyok, és ezáltal a jogi szabályozás is egyre szerteágazóbb, részletezőbb és specifikusabb. A jogágak közötti határvonalak is egyre inkább elmosódnak. Eörsi Gyula 1977.-ben fogalmazta meg azt, hogy „a jogi alapú jogágazatképzés válságban van, a jogágazatok közötti válaszfalak cseppfolyósabbá váltak, – szinte úgy tűnik – a jogrendszer tagozódása romokban hever.”¹⁸⁰¹ Ez a folyamat napjainkra még inkább felerősödött. Az adhéziós eljárás megjelenése és egyre szélesebb körben való alkalmazásának lehetősége,

illetve kötelezettsége a büntetőeljárásban és a munkaügyi jogviták területén is azt tükrözi, hogy a szigorúan dogmatikai alapú elhatárolás elvét a célszerűség és a pergazdaságosság felülírja.

Egyetértek a közigazgatási perrendtartás alapkoncepciójával, miszerint az ügyfelek számára teljes jogvédelmet kell nyújtani. Álláspontom szerint erre a közigazgatási bíróság a legalkalmasabb fórum. Ugyanis ez a bírói testület rendelkezik azzal a szakmai tudással, felkészültséggel és tapasztalattal, ami nemcsak a jogirodalomban primer jogvédelemnek nevezett közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti per lefolytatására, hanem a szekunder jogvédelemként funkcionáló közigazgatási jogkörben okozott kártérítési igények elbírálására is alkalmas.

Ahogy a dolgozatomban látható, a Kúria irányításával a bírói gyakorlat folyamatosan képes volt a változó élethelyzetekhez igazodni és az elvárásoknak megfelelni.

A kimunkált bírói gyakorlat eredményeire építve az anyagi – és az eljárásjog kodifikációja az elmúlt évtizedben a közigazgatási jogkörben okozott károk felelősségi szabályai tekintetében a közigazgatási jog, a közigazgatási szakmaiság irányába mozdult el.

Ekörben első lépésként a PK. 43. számú állásfoglalást érdemes említeni, mely a közigazgatási per és a kártérítési per kapcsolatát illetően leszögezte, hogy „a kártérítési per nem vezethet más eredményre mint a közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti per. Ha az ügyfél a közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti perben pervesztes lett, ugyanazon az alapon kártérítés miatt már nem indíthat sikeresen újabb pert”. Bár ezt az állásfoglalást az 1/2011. (V.09.) KK vélemény az új Ptk. hatályba lépésével meghaladottá nyilvánította, mégis a fent említett tétel a mai napig érvényes.

A közigazgatási jelleg erősödését tükrözi az új Ptk.-ban a közigazgatási jogkörben okozott kár felelősségi szabályai szerkezeti önállóságának megerősítése, és a közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti per megindításának, mint anyagi jogi feltételnek a tételes jogba iktatása.

A következő jelentős állomást a 2015. április 30. napján közzétett BH.2013.44. számú eseti dön-

¹⁸⁰¹ Eörsi Gyula: Jog – gazdaság – jogrendszer tagozódása, Jogtudományi értekezések, Akadémia kiadó, Budapest 1977. 88. o.

tés képezte, mely rögzítette, hogy a közigazgatási bíróságnak a közigazgatási határozat felülvizsgálata iránti per során hozott határozatában – akár annak indokolásában tett – megállapításai kötik a kártérítési igényt elbíráló polgári bíróságot. Ez a szemlélet hatja át az új Pp. közigazgatási jogágot érintő rendelkezéseit, mikor is jogszabályi előírásként szerepel az, hogy a közigazgatási bíróság határozatában foglalt megállapításokhoz anyagi jogerő kötődik. Kiemelendő az új Pp.-nek azon rendelkezése is, mellyel a közigazgatási bíróságnak mintegy elsődlegességet tulajdonítva kimondja, hogy amennyiben az adott ügyben a közigazgatási bíróság megállapítja a határhelyét, abban az ügyben a polgári bíróság nem járhat el. A közigazgatási károk megtérítése iránti igények elbírálásánál pedig abszolút perakadályá nyilvánítja a közigazgatási per megindításának hiányát, még akkor is, ha az a felperes kárának elhárítására objektíve alkalmatlan.

A Közigazgatási perrendtartás megalkotása pedig ennek a folyamatnak a betetőzése. A közigazgatási eljárásjog sui generis voltát a Pp.-től elkülönült eljárási kódex megalkotása testesíti meg. A Kp.-ban megfogalmazott teljes jogvédelem biztosításának alapcéljától és a közigazgatási jogvita fogalmának kiterjesztő értelmezésétől várható a közigazgatási jog további térhódítása.

A Kp.-ban a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti igények tekintetében „öszvér” megoldás született, mely megosztja a hatáskört a polgári és a közigazgatási bíróság között. Az új Ptk., a Kp. és az új Pp. megalkotásának jogpolitikai céljait szem előtt tartva, egyetértek a dolgozatomban említett szerzők (dr. Pribula László, dr. Jójárt Eszter és dr.

Gelencsér Dániel) értelmezésével, miszerint a tételes jogi szabályozásból az vezethető le, hogy a közigazgatási jog megsértését a közigazgatási bíróság állapítja meg, míg a kártérítés jogalapjáról és összegszerűségéről továbbra is a polgári bíróság határoz. Ugyanakkor a Kp. megalkotásakor célkitűzés volt az, hogy a közigazgatási jogkörben okozott kárfelelősségről teljes egészében a közigazgatási bíróság döntsön. Ezt az elképzelést még nem sikerült a kodifikáció során tételes jogi formába öltetni, mivel ez a szándék a hagyományokhoz és a kártérítési jogviszony polgári jogi dogmatikájához mereven ragaszkodó jogalkotói akaraton megbukott.

Bízom benne, hogy a Kp. és az új Pp. alkalmazása során kialakuló bírói gyakorlat – és ez alapján a tételes jogi szabályozás is – a közigazgatási irányvonal felé fog elmozdulni a közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítése iránti perek tekintetében, erősítve a közigazgatási szakmaiságot. A közigazgatási perrendtartás alapcélkitűzésének, vagyis a teljes és hatékony jogvédelem biztosításának és a közigazgatási jogvita Kp.-beli fogalmának is az egységes közigazgatási kártérítési per felel meg a legjobban.

Álláspontom szerint az egységes közigazgatási kártérítési per pertípusának megteremtése a peres eljárás valamennyi szereplője számára előnyökkel járna.

A bírósági szervezetrendszer számára nyújtott előnyök:

A közigazgatási bírósági fórum és a közigazgatási perrendtartás alkalmasak arra, hogy a közigazgatási bíróság ne csak a közigazgatási jog megsértését állapítsa meg, hanem abban a kérdésben is állást foglaljon, hogy a jogsértés mennyiben értékelhető jogellenes és felróható magatartásnak. Ugyanis a közigazgatási jogszabálysértés feltárásához lefolytatott bizonyítási eljárásban hosszabb bizonyítás nélkül feltárhatóak a jogellenességet megalapozó további körülmények, a jogellenességet kizáró okok és a közigazgatási bíróság szakmai ismeretei alapján az is megállapítható, hogy a közigazgatási hatóság úgy járt-e el, ahogy az az adott helyzetben elvárható. Egyetértek dr. Pertik Ferencsel abban, hogy a felróhatóság kategóriája az általános kártérítési felelősségnél ismert felróhatóság fogalmához képest szélesebb társadalmi értékítéletet is tartalmaz, mivel a közigazgatási szerv felróhatóságának vizsgálatakor a szubjektív jogvédelem mellett az objektív közérdek védelme is meghatározó. A közigazgatási szerv felelőssége intézményi és nem személyes felelősséget jelent. Ezért szükséges lenne a bírói gyakorlatban egy általános elvárhatósági mérce kialakítása a közigazgatási szervek felróhatóságának vizsgálatánál, éppen úgy mint például a téves jogértelmezés kapcsán kialakult azon gyakorlat, miszerint kizárólag a nyilvánvaló és kirívóan súlyos tévedés vonja maga után a kártérítési felelősség megállapítását. Amennyiben pedig a jogellenességet és a felróhatóságot is megállapíthatná a közigazgatási bíróság, úgy már a kártérítési per jogalapja eldőlt volna. A jogkövetkezmény levonása, a kár összegének meghatározása eredményezhetne hosszadalmasabb bizonyítást. Ugyanakkor a közigazgatási bíróság az ügy ismeretébe és a teljes iratanyag rendelkezésre állása mellett összességében rövidebb pertartam alatt tudna dönteni a jogkövetkezményt illetően is, mintha a jogalap közigazgatási bíróság általi megállapítását követően a polgári bíróság járna el a jogkövetkezmény megállapítása során.

Indokolt esetben a közigazgatási bíróság a Kp. 84.§ (2) bekezdése alapján alkalmazandó Pp. szerint részítélettel dönthetne a kártérítés jogalapjáról, és amennyiben a jogalap megáll, vizsgálná a kár bekövetkezését és az okozati összefüggés fennállását.

Jelentős előnyöket kínál a Kp. hatályba lépése nyomán a közigazgatási bíráskodás során is igénybe vehető bírósági közvetítés is. Amennyiben a közigazgatási bíróság megállapítana a

kártérítési igény jogalapjának fennállását, esetlegesen a közigazgatási szervek részéről is nagyobb hajlandóság mutatkozna bírósági mediáció során egyezkedni a kártérítés mikéntjéről.

A bírósági költségvetés szempontjából is gazdaságosabb lenne egy perben megállapítani a közigazgatási jogsértést, a kártérítés jogalapjának fennállását, valamint a jogkövetkezményt.

A Kp. hatályba lépése nyomán átalakuló, szervezetileg bővülő közigazgatási bíróságok számára – a megfelelő erőforrások biztosítása mellett – nem jelentene jelentősen nagyobb megterhelést az egységes kártérítési per lefolytatása, figyelembe véve azt is, hogy ezáltal a polgári bíróságok ügyterhe csökkenne.

A közigazgatási bírúk megfelelő szakmai ismeretekkel rendelkeznek a közigazgatási jog megsértésének megállapításán túl a kártérítési felelősség további feltételeinek vizsgálatához is.

A fellebbviteli bíróságok számára is nagyobb lehetőség nyílna az egységes joggyakorlat kialakítására, nemcsak a fentebb említett egységes felrőhatósági mérce kialakítása során, hanem a kártérítési jogviszony feltételeként szereplő jogellenesség és a közigazgatási jogsértés közötti koherencia megteremtése kapcsán is.

A bírósági szervezetről és a bírósági eljárásról egységes és átlátható kép alakulna ki az ügyfelek számára a közigazgatási jogkörben okozott károk megtérítése iránti perek esetén.

A felperes számára kínált előnyök:

A felperes szempontjából is célszerűbb, ha a bíróság egységes közigazgatási perben bírálja el a közigazgatási jogkörben keletkezett kár megtérítése iránti igényét. Így nem lenne beakényszerítve abba, hogy két pert indítson, melyekben eltérő eljárási szabályok alkalmazandóak. A két per összesített pertartama is hosszabb, mint a kárigény egységes perben való elbírálása esetén az várható.

Az alperes személye is egyértelműen meghatározott.

A perköltség is várhatóan alacsonyabb. A tárgyi illetékfeljegyzési jog az egységes perben is megilletné a felperest, ugyanúgy mint jelenleg a két perben külön-külön.

A felperes számára nem lenne kötelező a jogi képviselő meghatalmazása, mivel a per nem törvényszéki hatáskörbe tartozna.

A határozat elleni fellebbezési rend is egyértelmű az egységes jogorvoslati rendszer alapján. A fellebbezés mellett a rendkívüli perorvoslati eljárások igénybevétele előtt is meg lenne nyitva az út.

Az alperes számára nyújtott előnyök:

Az alperes számára is előnyökkel járna az egységes közigazgatási kártérítési per, mivel az egész peres eljárás során ugyanaz a közigazgatási szerv járna el alperesként. Így a teljes közigazgatási és bírósági peres irat mindvégig az alperes rendelkezésére állna, az iratok megfelelő ismeretével rendelkezne, ami segítené a peres eljárás gyorsabb lefolytatását.

Ez azzal is járna, hogy az alperesi közigazgatási szerv egységes koncepció mentén tudná az érdekeit képviselni a kártérítési perben.

Amennyiben a bíróság a közigazgatási szerv kártérítési felelősségét megállapítaná, egyszer kerülne szankcionálásra a közigazgatási jog megsértése, a bíróság jó esetben egy hátrányos jogkövetkezményt alkalmazna az alperessel szemben.

Egyféle, egységes eljárási szabályok alkalmazásával egyszerűbb lenne az alperesi érdekek képviselete.

Az egységes per az alperes számára is kisebb költségekkel járna.

Minden szempontot egybevetve álláspontom szerint indokolt lenne az, hogy a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése iránti per lefolytatása teljes egészében a közigazgatási bíróság hatáskörébe tartozzon. Ezen elképzelés a Ptk., a Kp. és az új Pp. szabályai közötti kollízió feloldásával, a fenti jogszabályok módosításával érhető el. Az egységes közigazgatási kártérítési per megteremtése valamennyi eljárási szereplő számára jelentős előnyökkel járna és a Kp. koncepciójának, valamint a XXI. század igényeinek is ez a megoldás felelne meg a legjobban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bibó István: Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtó hatalom. In: Válogatott tanulmányok I. (Válogatta: Huszár Tibor; Szerkesztette és jegyzeteket készítette: Vida István és Nagy Endre.) Magvető, Budapest, 1986.
- Emlékeztető „A közigazgatási perrendtartás koncepciója” c. konferencia-sorozat második rendezvényéről, Kaposvár, 2015. szeptember 24., részlet dr. Péntek Zsolt törvényszéki bíró előadásából (In.: Dél-dunántúli Közigazgatási és Munkaügyi Regionális Kollégium irattára)
- Eörsi Gyula: Jog – gazdaság – jogrendszer tagozódása, Jogtudományi értekezések, Akadémia kiadó, Budapest 1977.
- dr. Haid Tibor alezredes: A közigazgatási bíráskodás főbb modelljei, In.: portal.zmne.hu/download/bjkmk/bsz/bszemle2010/1/10_haidtibor.pdf (letöltés: 2017. augusztus 28.)
- Horváth E. Írisz: A magyar közigazgatási bíráskodás története, In.: *Iustum Aequum Salutare* III. 2007/2.
- Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog, HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft, 2015.
- Jójárt Eszter – Gelencsér Dániel: A közigazgatási jogkörben okozott kár érvényesíthetőségének változása az új eljárásjogi szabályok hatálybalépésével, In.: *Magyar Jog* 2017. 5. szám
- Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégium Joggyakorlat-elemző Csoport: A közigazgatási perjog – összefoglaló vélemény – Budapest 2013. (In: http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/a_kozigazgatasi_perjog_joggyakorlat-elemzo_csoport_osszefoglalo_velemenye.pdf, letöltés: 2017. augusztus 28.)

- dr. Németi R. Máté: A közhatalom gyakorlásával okozott károkért való felelősség és a károkozó jogalkotás, Jogi fórum 2017. In: www.jogiforum.hu/publikaciok/895 (letöltés: 2017. augusztus 28.)
- Nochta Tibor – Fabó Tibor – Márton Mária: Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére, PTE ÁJK Pécs, 2013.
- dr. Parlagi Mátyás: A közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség elbírálása című előadása (a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságon 2015. június 26-án tartott Közigazgatási perrendtartás Konferencia, In: vibe, megosztva 2015. július 16., letöltve: 2017. augusztus 31.)
- dr. Parlagi Mátyás: Felelősség a közigazgatási jogkörben okozott károkért – közigazgatási vagy polgári per? című előadása („Új közigazgatási perrendtartás” konferencia, Szombathely 2015. december 11., In.: vibe, megosztva 2015. július 16., letöltve 2017. augusztus 31.)
- dr. Pertik Ferenc: Közigazgatási Bíróság – Közigazgatási jogviszony HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft. 2011.
- dr. Pribula László: A közigazgatási perek I., Polgári eljárásjog előadás In.: jog.unideb.hu/documents/tanszekek/polgari_eljarasjogi.../kzigazgatsi_perek-a.ppt (letöltés: 2017. augusztus 28.)
- dr. Pribula László: Közhatalom gyakorlásával okozott kár – közigazgatási per vagy polgári per? című előadása, (A Közigazgatási perrendtartás koncepciója konferencia, Szeged 2015. november 20., In.: vibe, megosztva 2015. december 17., letöltve: 2017. augusztus 31.)
- dr. Pribula László: A közigazgatási jogkörben okozott kár érvényesíthetőségének eljárásjogi előfeltétele című előadása (Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozása, 2017. május 15-16., bírósági levelező rendszerben elküldve: 2017. május 03.)
- Dr. Rozsnyai Krisztina, a Kp. megalkotásáért felelős miniszteri biztosnak a 2017. május 15-16-án megtartott Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásán elhangzott előadása (In.: bírósági levelező rendszerben elküldve: 2017. május 03.)
- Sipta István: A közigazgatási bíráskodás történeti modelljei, In.: Jegtörténeti szemle, 2015. 3. szám
- <http://munkaugyilevelek.hu/2007/08-09/munkavallalok-a-munkaugyi-birosag-elott> (letöltés: 2017. augusztus 28.)

- <http://birosag.hu/media/aktualis/kozigazgatasi-perrendtartas-koncepcioja-cimmel-tartottak-konferenciat-szegeden> (letöltés: 2017. augusztus 28.)

Jogszabályok:

- Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (rég. Ptk.)
- Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.)
- Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.)
- Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (új Pp.)
- Közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (Ket.)
- Általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (Árk.)
- Közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (Kp.)
- Büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (új Be.)

Joggyakorlat:

- 1/2011 (V.9.) KK vélemény
- PK.42. vélemény
- PK. 43. vélemény
- 1/2014. PJE határozat
- BH.1996.311.
- BH. 2013. 44.

DR. PÁHI BARBARA

A MUNKAVÁLLALÓ ÉS A MUNKÁLTATÓ SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK VÉDELME A MUNKAVISZONYBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZEMÉLYES ADATOK VÉDELMEÉRE

„Abban hiszek, hogy legalább olyan hatékony, ha nem hatékonyabb, ha az ember tisztelettel bánik a munkatársaival, és figyel rájuk, mint ha parancsokat osztogat nekik. Az emberek eredendően szeretnek valami jót létrehozni, arra büszkének lenni, az örömét átélni. Nincs rá szükség, hogy én még erre kényszerítsem is őket - ha valaki nem így dolgozik magától is, akkor rosszul választottam.”

Enyedi Ildikó

BEVEZETÉS

A modern társadalmak jogrendszerének fontos célkitűzése az emberi személyiség kiteljesedésének biztosítása,¹⁸⁰² melynek megvalósítása a munkavállaló és munkáltató között fennálló munkaviszonyban fokozottan szükséges, tekintettel egyrészt a munkaviszonyok egyensúlytalan természetére, vagyis, hogy a felek jellemzően alá-fölérendelt viszonyban állnak egymással, másrészt pedig a munkaviszonyból fakadó feladatoknak a munkavállaló személyéhez kötöttsége.¹⁸⁰³

A személyiségi jogok egyik legfontosabb területe a személyes adatok védelme, melyek a munkaviszonyokban - tekintettel azok bizalmi jellegére – speciális megítélés alá esnek, hiszen az önéletrajzban nem rögzített adatok fontossá válhatnak a tekintetben, hogy a pályázó alkalmas-e, érdemes-e egy adott pozíció betöltésére. Általános érvényű jelenségnek tekinthető az a tény, hogy egyre nagyobb tömegű információra van szükség, melyet egyre kevésbé lehet a hagyományos eszközökkel kezelni. Európában a 70-es években került a figyelem középpontjába az adatvédelem szabályozása, majd 1981-ben az Európai Tanács elfogadott egy egyezményt, amely a személyi adatok automatikus feldolgozások védelméről szól.¹⁸⁰⁴ Napjainkban az internet segítségével könnyen hozzáférhető bárkinek a „személyes adatlapja”, mely az embereknek nem a foglalkoztatásra jelentkező, sokkal inkább a hétköznapi arcát mutatja meg. A munkáltatónak akár jogos üzleti érdeke is fűződhet ahhoz, hogy a munkavállalóra vonatkozó, foglalkoz-

¹⁸⁰² Bodor Mária, Fazekas Judit, Fézer Tamás, Nochta Tibor, Nótári Tamás, Papp Tekla, Pázmándi Kinga, Szikora Veronika, Vezekényi Ursula: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, Opten Informatika Kft, Budapest 2014, 249. o.

¹⁸⁰³ Sándor Lénárd: Az ember jogok és a munkajog zsinórmércéi, Opus et Educatio, 2016. (3. évf.) 1. sz. 40-51. o.

¹⁸⁰⁴ Katona Sándor, Kovács László, Mészáros Mátyás, Murányi Katalin, Oros Paulína, Petrik Ferenc, Törő Károly: A személyiségi jogi védelme, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 165. o.

tatással összefüggő információkat kutasson fel, melynek során akár a munkaviszonyhoz szorosan nem kapcsolódó adatok birtokába kerülhet.¹⁸⁰⁵ Kérdés azonban, hogy meddig terjed a munkáltatónak ezen jogosultsága, valamint, hogy hogyan biztosítja a jogszabály a munkaviszonyokban a munkavállaló személyes adatainak védelmét?

Jelen tanulmányban bepillantást kívánok adni a személyiségi jogok, azon belül is a munkajogi jogviszonyokban megvalósuló adatkezelés kérdéskörébe, hiszen a technikai fejlődés hatására megnőtt a személyes adatok védelme iránti igény.¹⁸⁰⁶ Tanulmányom alapját tudományos munkák, valamint a magyar jog irányadó jogszabályai adják, amelyek a bírói gyakorlat fényében kerülnek értékelésre. Ezt kívánom kiegészíteni az irányadó uniós jogszabályokkal, s reményeim szerint ez által sikerül felfedni a szabályozás esetleges gyenge pontjait, és megalapozott, hasznos javaslatokat tenni.

A SZEMÉLYISÉGI JOGOK VÉDELME RŐL ÁLTALÁBAN

Az információs társadalom beköszöntével napjainkban a személyiségi jogok legújabb fellendülése zajlik. Az emberi magatartásokat befolyásoló, határköveket kijelölő erkölcs és szokás jelentősége elenyésző, elsősorban a média, a reklámok, a szórakoztatóipar bír „személyiségjegy-módosító és személyiséget formáló” hatással.¹⁸⁰⁷ „A modern, élő jogban a személyiségi jogok forrongásban vannak és egyre fontosabb szerepet harcolnak ki maguknak.”¹⁸⁰⁸

Az általam választott téma aktualitását alátámasztja az a tény, hogy a munkavállalók általában sérülékenyebbek a munkaviszonyokban, hiszen jogaikat gyakran nem tudják, nem merik érvényesíteni a munkáltatóval szemben, félve az esetleges következményektől. Sajnos a magyar munkavállalók - érthető módon - félvállról veszik a munkájuk során kiadott személyes adatok további sorsát, azt, hogy nem történik-e visszaélés, hiszen félnek, ha szót emelnek, újabb munka után nézhetnek.¹⁸⁰⁹ Számos esetben hallunk visszaélésekről, melyek a már említettek miatt nem kerülnek napvilágra. „A munkavállaló többnyire olyan egzisztenciálisan kiszolgáltatott helyzetben van a munkaviszony fennállása alatt, amelyben akarata – a munkáltatóéval szemben – gyakran meghajlik, esetenként pedig nem képes azt érvényesíteni.”¹⁸¹⁰ A személyiségi jogok megsértése komoly gazdasági hátrányt okozhat, sőt az érintett személy társadalom általi megítélését is hátrányosan befolyásolhatja. A védett jogok megóvása egyáltalán nem

¹⁸⁰⁵ Edit Kajtár, Bruno Mestre: Közösségi hálózatok és a munkavállalók magánélethez való joga munkaviszony létesítése előtt: összehasonlító elemzések, megjegyzések, Magyar Munkajog, E-folyóirat 2016. 1. sz. 11. o.

¹⁸⁰⁶ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 33. o.

¹⁸⁰⁷ Görög Márta: A személyiségi jogok fejlődése az Mjt. tükrében, Jogtudományi közlöny, 2009, 5. o.

¹⁸⁰⁸ Kecskés László: Sólyom László „A személyiségi jogok elmélete” című könyvéről, Jogtudományi Közlöny, 1986, 574. o.

¹⁸⁰⁹ Csontos Gergely: Munka-jog-védelem, Recenzió Arany Tóth Mariann, A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban című könyvéről, Infokommunikáció és jog, 2010, 36. o.

¹⁸¹⁰ Dr. Hegedűs Bulcsú: Az álláshirdetésekkkel, valamint a magán-munkaközvetítők adatkezelésével kapcsolatos követelmények, Munkaügyi Szemle, 2006, 24. o.

könnyű feladat, ha a munkavállaló nem kellően felkészült a témával kapcsolatban.¹⁸¹¹ Kiemelt figyelmet kell tehát fordítani a szabályozásra, amely megfelelő iránymutatást kell, hogy adjon mind a munkavállaló, mind a munkáltató számára. Általánosan helyeselhető álláspont, hogy a személyiségi jogok védelme a munkajogviszonyokban kizárólag a jogszabályok keretei között lehetséges.¹⁸¹²

A személyiségi jog kérdésköre az „immateriális javak” jelentőségének növekedésével, a XIX. században került előtérbe.¹⁸¹³ Elsőként csak a munka törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény hatályba lépését követően került a munkajogban szabályozásra az ember személyiségének védelme és képességei kifejtésének elősegítése.¹⁸¹⁴ A munka szabadságához való személyiségi jog sérelmét jelentették a jogosulatlan, a szabálytalan és a valótlan tartalmú minősítés és tájékoztatás, mely esetekben a polgári jogi védelemre is megnyílt a lehetőség, ha a magatartás egyben a személyiségi jogokat is sértette.¹⁸¹⁵ A munkafeltételek és a munkavégzés körülményeinek jelentős változásával mind a munkavállaló, mind a munkáltató érdekeinek védelme új megvilágításba került, amely a személyiségi jogok védelme terén a munkaviszonyokban hangsúlyosan jelentkezik. A munkavégzésre irányuló jogviszonyok különböző formáinak elterjedése és a technikai fejlődés igényli a felek munkajogi érdekei védelmének újragondolását.¹⁸¹⁶ Az 1970-es évektől kezdve gyakran merült fel az a dilemma, hogy a munkavállaló e minőségére tekintettel igényelhet-e többletvédelmet.¹⁸¹⁷ A személyiségi jog szerepe a munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény hatályba lépésével szerzett jelentőséget. Már a korábbi bírói gyakorlat alapján kialakult, hogy „az Mt.-ben nem szabályozott kérdésben a Ptk. rendelkezése alkalmazható, ha az munkajogi elveket nem sért.”¹⁸¹⁸ A piacgazdaság megjelenésével a munkaviszony résztvevőinek jogai és kötelezettségei megváltoztak.¹⁸¹⁹

A személyiségi jogok fontosságát támasztja alá az a tény, hogy mind a magánszféra védelméhez való jogként, mind pedig az érintett „tulajdonaként” értelmezhető, és védelemben részesíthető.¹⁸²⁰ Számos nemzetközi dokumentum tartalmaz rendelkezést a magánélet védelmével – mely a személyiségi jog egyik aspektusának tekinthető – kapcsolatban úgy, mint Emberi Jogok

¹⁸¹¹ Hogan Lovells: Personality Rights www.hoganlovells.com/en/aof/personality-rights megtekintés ideje: 2017.08.21.

¹⁸¹² Arany Tóth Mariann: A munkavállaló emberi méltóságának védelme a munkaviszonyban, Miskolci Jogi Szemle, 2011. (6. évf.) 1. sz. 135. o.

¹⁸¹³ Gert Brüggemeier, Aurelia Colombi Ciacchi, Patrick O’Callaghan: The Common Core of European Private Law: Personality Right sin European Tort Law, Cambridge University Press, 2010, 21. o.

¹⁸¹⁴ Csanádi György: Munkajog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973. 34. o.

¹⁸¹⁵ Arany Tóth Mariann: A személyiségvédelem szabályozásának fejlődése a magyar munkajogban 79. o.

¹⁸¹⁶ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló emberi méltóságának védelme a munkaviszonyban, Miskolci Jogi Szemle, 2011. (6. évf.) 1. sz. 135. o.

¹⁸¹⁷ Rácz Zoltán: A munkavállalók személyiségi jogainak védelme, különös tekintettel az adatvédelemre = Ünnepi tanulmányok Prugberger Tamás professzor 70. születésnapjára, 2007.

¹⁸¹⁸ EBH 2000.258.

¹⁸¹⁹ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 38. o.

¹⁸²⁰ Zoya Nafis: Personality Rights – Need for a clear legislation, 2014

www.mondaq.com/india/x/Personality+Rights+Need+For+A+Clear+Legislation megtekintés ideje: 2017.08.21.

Egyetemes Nyilatkozatának 12. cikke, Emberi Jogok Európai Egyezménye 8. cikke, Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 17. cikke, valamint az Alapjogi Charta 7. cikke. Elsőként a Francia Legfelsőbb Bíróság mondta ki egy ítéletében, hogy a magánélet védelme a munkavállalót munkaidőben is megilleti. Az Emberi Jogok Európai Bírósága is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a magánszféra fogalmába a munkahely is belefér.¹⁸²¹

A személyiségi jogok védelmét a nemzetközi dokumentumokon felül hazánkban jelenleg az Alaptörvény és a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) biztosítja, gyakorlásuk pedig csak akkor felel meg társadalmi rendeltetésének, ha nem sérti mások személyiségi jogainak és érdekeinek tiszteletben tartását védelmező jogszabályokat.¹⁸²² A személyiségi jogok maradéktalan érvényesüléséhez szükségesek az intézményi, szervezeti feltételek. Nem kizárólag a bíróság, de az egész alkotmányos intézményrendszer feladata a személyiségi jogok érvényre juttatása.¹⁸²³

A Ptk. minden személyiségi jogot az emberi méltóságból származtat, mely egy minden embert megillető, mindenképp felett álló érték,¹⁸²⁴ ez tekinthető valamennyi nevesített és nem nevesített személyiségi jog anyajogának. Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az általános személyiségi jog egyik megfogalmazásának tekinti, és annak különböző aspektusaiként nevezi meg pl. magánszférához való jogként. „Az emberi méltóság szubszidiárius alapjog, melyet az Alkotmánybíróság, illetve a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának, személyiségének védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített jogok egyike sem alkalmazható.”¹⁸²⁵ A munkaviszonyokban az emberi méltósághoz való jogot biztosító, a személyi ellenőrzésre vonatkozó szabályok megsértése akár a rendkívüli felmondást is megalapozhatja.¹⁸²⁶ A hatályos munkajogi szabályozás keretében az emberi méltósághoz való jog védelme, csakúgy, mint a munkajogi jogok gyakorlásakor a munkavállaló autonómiájának, önrendelkezésének és érvényesülésének védelme sajátos jelentőséggel bír.¹⁸²⁷

A Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) a korábbinál jóval nagyobb hangsúlyt fektet a munkavállalók és munkáltató személyiségi jogainak tiszteletben tartására, melyre vonatkozó rendelkezéseket az Mt. külön alcím alatt részletez.¹⁸²⁸ Bár az Mt. csak bizonyos rendelkezései tekintetében kapcsolódik össze a polgári jogi szabályokkal, jelen-

¹⁸²¹ Lukács Adrienn: A munkavállalók személyiségi jogainak védelme, különös tekintettel a munkahelyi kamerákra, *De iurisprudencia ez iure publico*, Jog- és Politikatudományi Folyóirat, 2013. 7. 2. sz., 5-6. o.

¹⁸²² BH 1992. 387.

¹⁸²³ Dr. Kiss Éva: A személyiségi jogok védelme: - nemzetközi kötelezettségeink, *Magyar Jog*, 1992, 607. o.

¹⁸²⁴ Dr. Navratyil Zoltán: Személyiségi jogok www.menedzserpraxis.hu/hir.php?hir_ID=2326 megtekintés időpontja: 2017.07.18.

¹⁸²⁵ 8/1990. (IV.23) AB határozat

¹⁸²⁶ EBH 2000.249

¹⁸²⁷ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló emberi méltóságának védelme a munkaviszonyban, *Miskolci Jogi Szemle*, 2011. (6. évf.) 1. sz. 135. o.

¹⁸²⁸ Személyiségi jogok védelme a munkaviszony során, *Adó-kódex*, 2014, 5. sz. 30. o.

tősége azonban nem elhanyagolható. Az új Ptk. szabályaihoz a munkaviszonyok szabályait rendező törvénykönyvünk is alkalmazkodni kényszerült. Ilyen kapcsolódási pontnak tekinthető a személyiségi jog szabályozására vonatkozó rész, mely jelentősen módosult a Ptk. hatálybalépésével. A munkavállalók személyiségi jogainak védelme alapvető kötelezettsége a munkáltatónak, hiszen minden munkáltatói döntés magában hordozza annak a kockázatát, hogy az valakire nézve sérelmes. Könnyen elképzelhető, hogy alapvetően a munkajogi szabályok betartása polgári jogi igény pl. sérelemdíj követelésére alapot adó cselekménynek minősül. Nem elegendő tehát kizárólag az Mt. szabályainak betartása, ennél körültekintőbbnek kell lenni.¹⁸²⁹ Az Mt. a személyiségi jogok védelme tekintetében *expressis verbis* a Ptk. vonatkozó szabályaira utal, azonban nem általában a törvény hatálya alá tartozók, csak a munkáltató és munkavállaló személyiségi jogáról rendelkezik.¹⁸³⁰ A Ptk. általános jelleggel rendezi a személyiségi jog kérdését, amikor kimondja, hogy a személyiségi jog egy mindenkit megillető jog, abban senkit nem lehet gátolni, korlátját a törvény és mások jogai képezik.¹⁸³¹ Az Mt. ezt a rendelkezést kiegészíti azzal, hogy a munkavállaló személyiségi joga kizárólag a feltétlenül szükséges esetben, a cél elérésével arányos módon korlátozható akkor, ha az a munkaviszony rendeltetésével közvetlenül összefügg.¹⁸³²

A munkajog a magánjogból nőtte ki magát, így a polgári jog személyiségvédelmi rendelkezéseinek kizárása a munkajogi kapcsolatokból nem lehetséges, a munkáltatónak számolnia kell azal, hogy a munkavállaló esetleg nem csak a munkajog, de a polgári jog eszközeivel is felléphet. A munkaviszonyokban a munkavállaló és a munkáltató egyenlőtlen gazdasági pozícióban helyezkedik el, így a jogalkotás feladatává vált a munkavállaló magánautonómiájának biztosítása, melyet elősegít, hogy a polgári jog általános szabályai speciális tartalommal egészülnek ki a munkajogi kapcsolatokban.¹⁸³³ Azt lehet mondani, hogy az Mt. dogmatikai szerkezetében követi a Ptk. szerkezetét, hiszen az általános magatartási követelmények között már kifejezetten utaló szabályokat találunk a Ptk. sérelemdíjra vonatkozó rendelkezéseire. Az általános magatartási követelmények tehát azt jelentik, hogy a személyiségi jogokat mind a munkavállalónak, mind a munkáltatónak tiszteletben kell tartani.¹⁸³⁴

A személyiségi jogok tehát általában biztosítják a személyiség szabad kibontakozását, a személy önrendelkezési jogát, autonómiáját, a személyiség sérthetetlenségét,¹⁸³⁵ gyakorlásuk azonban nem korlátlan. „Az egymással konfliktusban álló értékek és érdekek – így az alkotmányos alapjogok és személyiségi jogok általános védelme – mind az állami túlhatalommal, mind

¹⁸²⁹ Dr. Benkő Judit, Sziklai & Andrejszki Ügyvédi Iroda: Sérelemdíj a munkaviszonyban – a munkajogi kódex is módosult www.vg.hu/kozelet/serelmdij-munkaviszonyban-a-munkajogi-kodex-is-modosult-427686 megtekintés időpontja: 2017.07.18.

¹⁸³⁰ Mt. Miniszteri Indoklás

¹⁸³¹ Ptk. 2:42.§ (1) bekezdés

¹⁸³² Mt. 9.§ (2) bekezdés

¹⁸³³ Munkaügyi Levelek: Személyiségi jogok a munkajogban. www.munkaugyilevelek.hu/2004/08/jogmagyarazo---szemelyisegi-jogok-a-munkajogban/ megtekintés ideje: 2017.07.18.

¹⁸³⁴ A személyiségi jogok védelméről www.jogaszvilag.hu/rovatok/cegvilag/a-szemelyisegi-jogok-vedelmetol-a-serelemdijig megtekintés időpontja: 2017.07.18.

¹⁸³⁵ Lábady Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része, Dialog Campus Kiadó, 2002, 267. o.

pedig a társadalom szereplői között egymással szemben (...) adódó feszültség nem oldható fel maradéktalanul, és ezért problémamentes megoldás nem található.”¹⁸³⁶

A Ptk. a következő személyiségi jogok védelméről rendelkezik:

- az élet, testi épség és az egészség
- a személyi szabadság, a magánélet, a magánlakás megsértése
- a személy hátrányos megkülönböztetése
- a becsület és a jó hírnév
- a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jog
- a névviseléshez való jog
- a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog.¹⁸³⁷

A személyiségi jogok biztosítják a személyiség szabad kibontakozását, a személy önrendelkezését, autonómiáját. „A személyes autonómia minősége és foka nem csupán az alanyi jogok függvénye, hanem kihatnak rá a képességek, az intelligencia, az érzelmi és értelmi energiák, erőfeszítések. Ezek a szellemi javak sem egyenlő mértékben oszlanak meg a társadalom tagjai között, (...). A nyújtott védelem átlagos és uniformizált, az egyén számára nem kellően individualizálható.”¹⁸³⁸ Érdekessége a személyiségi jogoknak, hogy nem szűnnek meg létezni az érintett halálával, hiszen adott esetben az továbbra is kizárólag hozzá köthető. Legjobb példa erre a zenészek, fényképészek, festők és más közéleti szereplők halála után is engedélyezhető a hozzájuk köthető zene, arckép stb.¹⁸³⁹

Mind munkáltatói, mind munkavállalói oldalról eltérő szempontok vehetők figyelembe, így előbbi oldaláról a vállalkozáshoz való jog, a tulajdonhoz való jog, míg utóbbi oldaláról az emberi méltóság, jó hírnév, magántitok védelme, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához való jog tartozik e körbe.¹⁸⁴⁰ „Az ember személyiségének kiteljesedését alapvetően a társadalmilag hasznos munkavégző tevékenysége biztosítja. A munkavégzés ezért a személyiség elsőrendű fontosságú megnyilvánulása, amely (...), mint személyhez fűződő jog a törvény védelme

¹⁸³⁶ Papp Zsuzsanna: Emberi jogok és személyiségi jogvédelem versus bizonyítás a német Szövetségi Bíróság és a német Alkotmánybíróság egyes határozatainak fényében, Rendészet és emberi jogok, 2011, 2. sz. 26-27. o.

¹⁸³⁷ Ptk. 2:43.§

¹⁸³⁸ Dr. Szigeti Krisztina: Székely László: A személyiségi jogok hazai elmélete. A forrásvidék, Magyar Jog 2013. 1. sz. 63. o.

¹⁸³⁹ American Memory: Privacy and Publicity Rights, 2003, www.lcweb2.gov/ammem/copothr.html megtekintés ideje: 2017.08.21.

¹⁸⁴⁰ Arany Tóth Mariann: Gondolatok a munkavállalók személyiségi jogainak védelméről a magyar munkajogban, Jogtudományi közlöny 2008, 3. sz. 137. o.

alatt áll.”¹⁸⁴¹ A munkaviszonyok tekintetében a munkáltató köteles megfelelő védelmet biztosítani mások személyiségi jogot sértő magatartásával szemben.¹⁸⁴² „A munkáltató kötelezettsége a munkát úgy megszervezni, olyan munkahelyi környezetet és munkatársi közösséget kialakítani, amely elősegíti a személyiség teljesebb kibontakoztatását és érvényesülését”,¹⁸⁴³ melyből láthatóvá válik, hogy a munkáltató köteles pozitív irányban elősegíteni a munkavállaló személyiségi jogainak lehető legszélesebb gyakorlását.

A személyiségi jog fő funkciója a munkavállaló immateriális érdekeinek védelme, a munkáltató köteles megfelelő módon biztosítani a munkavállaló személyiségi jogának védelmét, mely körben szabályozni kell pl. a munkavállaló véleménynyilvánítási szabadságának gyakorlását, magántitok védelmét, külső megjelenésre vonatkozó követelményeket, valamint a személyes adatok kezelésének feltételeit.¹⁸⁴⁴ A tanulmány terjedelmi korlátaira tekintettel kiemelt figyelmet a munkavállaló adatainak kezelésére szeretnék fordítani, hiszen az adatvédelem új megvilágításba helyezi a munkajogi jogalanyok jogait és kötelezettségeit, befolyásolja a munkavállalók életének minőségét, a munkavégzés feltételeit, célja pedig a munkavállaló jogai gyakorlásának védelmét többletgaranciaként biztosítani.¹⁸⁴⁵

A MUNKAVÁLLALÓ ADATAINAK KEZELÉSE A MUNKAVISZONYBAN

Ahogy arra már korábban is utaltam az informatika hatása tette elengedhetlenné az adatvédelem speciális szabályozásának igényét a munkajogban. A munkaviszonyban a munkáltató szükségképpen személyes, esetleg különleges adatok sokaságához jut hozzá, azokat a törvény értelmében „kezeli”.¹⁸⁴⁶ A munka világa az adatvédelem sajátos területe, ahol tetten érhető az alá- fölérendeltségi viszony. A munkáltató ellenőrzéshez való joga különböző jogosítványokat fog át. Az ellenőrzés személyes adatok kezelésével valósulhat meg, mely általában az adatok felvételére, rögzítésére, felhasználására, kiértékelésére vonatkozik.¹⁸⁴⁷ A munka világában azok a személyek vannak kiszolgáltatott helyzetben - s szorulnak védelemre - e tekintetben, akik korábbi munkahelyüket elvesztették, s a megélhetésre, családra való tekintettel kénytelenek minél hamarabb új munkát találni, s jogaikat korlátozottan tudják érvényesíteni.¹⁸⁴⁸ „A személyi-

¹⁸⁴¹ BH 1999.402.

¹⁸⁴² Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, BáMt. ba Kiadó, Szeged, 2008, 37. o.

¹⁸⁴³ Dr. Törő Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (Budapest), 1979, 45. o.

¹⁸⁴⁴ Arany Tóth Mariann: Gondolatok a munkavállalók személyiségi jogainak védelméről a magyar munkajogban, Jogtudományi közlöny 2008, 3. sz. 130. o.

¹⁸⁴⁵ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 33. o., 50. o.

¹⁸⁴⁶ Kovács Gréti Szegheő Ügyvédi Iroda: Jogszerű adatkezelés a munkaviszonyban

www.krs.hu/sites/default/files/tudastar/jogszeru_adatkezelés_a_munkaviszonyban.pdf megtekintés ideje: 2017.08.16.

¹⁸⁴⁷ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 234. o.

¹⁸⁴⁸ Dr. Hegedűs Bulcsú: Az álláshirdetésekkkel, valamint a magán-munkaközvetítők adatkezelésével kapcsolatos követelmények, Munkaügyi Szemle, 2006, 24. o.

ségvédelem és az adatvédelem a gazdaságilag és szociálisan gyengébb fél védelmét támogatják és a jelentkező kiszolgáltatott helyzetét célozzák ellensúlyozni.”¹⁸⁴⁹

Az Alaptörvény a magánszférajogok körében a magán- és családi élet, az otthon, a másokkal való kapcsolattartás és a jó hírnév tiszteletben tartásához, valamint a személyes adatok védelméhez való jogról rendelkezik, mely utóbbinak ellenőrzése független hatóság (Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság) feladata. Az adatvédelem szabályrendszere a harmadik generációs jogok közé tartozik, mely a modern állami funkciók bővülésének köszönhetően alkotmányos védelem alá került. A személyes adatok védelmét az Alkotmánybíróság pozitív oldaláról közelíti meg, s információs önrendelkezési jogként kezelni,¹⁸⁵⁰ ami azt jelenti, hogy mindenki maga rendelkezik személyes adatainak sorsáról.¹⁸⁵¹ Személyes adatot felvenni, felhasználni az érintett hozzájárulásával szabad, mindenki számára közérthetővé és ellenőrizhetővé kell tenni az adatfeldolgozás egész útját, s törvény csak kivételes esetben rendelheti el a személyes adat kötelező kiszolgáltatását, írhatja elő a felhasználás módját. A jogszabálynak garantálnia kell az érintett személy számára, hogy az adat útját a feldolgozás során követni, jogait érvényesíteni tudja. A célhoz kötöttség – mely a későbbiekben részletesen kifejtésre kerül – szintén fontos garanciája az információs önrendelkezési jog gyakorlásának. Fontos még az adattovábbítás és az adatok nyilvánosságra hozásának kérdése. Személyes adatot az érintetten és az eredeti adatfeldolgozón kívüli harmadik személy számára hozzáférhetővé tenni csak akkor lehet, ha az adattovábbítást megengedő összes feltétel teljesül, melynek legfőbb akadálya a célhoz kötöttség.¹⁸⁵²

Az Mt. nem bőbeszédű a munkavégzéssel kapcsolatos adatkezelés vonatkozásában,¹⁸⁵³ egyértelműen a Ptk. vonatkozó szabályaira utal. Éppen ezért a személyiségi jog és adatvédelem összefüggéseinek vizsgálatához szükség van az Info. tv. rendelkezéseinek rövid áttekintésére is, mindennek előtt pedig annak a tisztázására, pontosan milyen adatok védelméről is beszélhetünk. A munkaviszonnyal kapcsolatos adatok három nagy kategóriáját különböztetjük meg: *személyes adat*¹⁸⁵⁴, *különleges adat*¹⁸⁵⁵, *bűnügyi személyes adat*¹⁸⁵⁶. A munkavállalóra vonatkozó ada-

¹⁸⁴⁹ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 112. o.

¹⁸⁵⁰ Alaptörvény Miniszteri Indoklás

¹⁸⁵¹ Katona Sándor, Kovács László, Mészáros Mátyás, Murányi Katalin, Oros Paulína, Petrik Ferenc, Törő Károly: i. m. 167. o.

¹⁸⁵² 15/1991. (IV. 13.) AB határozat

¹⁸⁵³ Kovács Gréti Szgheő Ügyvédi Iroda: Jogszerű adatkezelés a munkaviszonyban

www.krs.hu/sites/default/files/tudastar/jogszeru_adatkezelés_a_munkaviszonyban.pdf megtekintés ideje: 2017.08.16.

¹⁸⁵⁴ Info. tv. 3.§: az érintettel kapcsolatba hozható adat – különösen az érintett neve, azonosító jele, valamint egy vagy több fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságra jellemző ismeret -, valamint az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés

¹⁸⁵⁵ Info. tv. 3.§: faji eredetre, a nemzetiséghez tartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más világnézeti meggyőződésre, az érdekképviseleti szervezeti tagságra, a szexuális életre, továbbá az egészségi állapotra, kóros szenvedélyre vonatkozó személyes adat, valamint bűnügyi személyes adat.

¹⁸⁵⁶ Info. tv. 3.§: a büntetőeljárás során vagy azt megelőzően a bűncselekménnyel vagy a büntetőeljárással összefüggésben, a büntetőeljárás lefolytatására, illetve a bűncselekmények felderítésére jogosult szerveknél, továbbá a büntetés-végrehajtás szervezeténél keletkezett, az érintettel kapcsolatba hozható, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adat.

tok rendkívül személyes jellegűek lehetnek, mégis – mint korábban megjegyeztem – a munkáltatónak üzleti érdeke fűződhet ezen adatok megszerzéséhez, nyilvántartásához, hiszen, ha csupán a legegyszerűbb példát vesszük alapul, elképzelhetetlen egy munkaviszony létrehozása a munkavállaló nevének, azonosító jelének ismerete nélkül.

A munkáltató kötelezettsége a munkavállaló személyes adatainak védelme, mely a munkavállalók személyiségi jogai védelme keretében értelmezhető,¹⁸⁵⁷ célja pedig, hogy a munkavállaló jogainak gyakorlását többletgaranciaként biztosítsa.¹⁸⁵⁸

Nemzetközi kitekintés

A személyes adatok védelméhez való jog kialakulásának legfőbb oka az 1970-es évekre vezethető vissza, amikor is a technikai lehetőség elterjedésével egyre könnyebbé vált a személyes adatokkal való visszaélés. „Az első adatvédelmi törvények megjelenése után merült fel az igény a nemzetközi adatvédelmi tárgyú dokumentumok megalkotására, a nemzeti szabályok összehangolására, mivel a nemzetközi személyesadat-áramlást akadályozta volna az összehangolt szabályozás hiánya.”¹⁸⁵⁹ A személyes adatok felhasználása csak szigorú törvényi feltételek mellett, törvényes célból lehetséges.¹⁸⁶⁰ „A munkavállalók alapvető szociális jogairól szóló Közösségi Karta az első dokumentum, amely a közösségi jogban a munkajogilag releváns alapjogokat tartalmazza.”¹⁸⁶¹ Az International Labour Organisation 1996-ban adta ki a „code of practice” gyakorlati kódexét a munkavállalók személyes adatainak védelméről, melynek bár nincs kötelező ereje, fontos szerepet játszik a munkavállalók személyiségi jogainak védelme tekintetében. Hasonló szerepe van az OECD Irányelveknek, mely jelentőségét növeli az USA részvétele megalkotásukban.

Az EU Szerződés 6. cikk (2) bekezdése szerint: „Az Unió a közösségi jog általános elveiként tartja tiszteletben az alapvető jogokat, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1950. november 4-én Rómában aláírt Európai Egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból erednek.” Az Európai Uniónak, valamint a nemzetközi szervezetek jogszabályalkotásainak folyamatosan növekvő és erősödő hatása van a hazai jogalkotásra.¹⁸⁶²

¹⁸⁵⁷ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 36. o.

¹⁸⁵⁸ Arany Tóth Mariann: Gondolatok a munkavállalók személyiségi jogainak védelméről a magyar munkajogban, Jogtudományi közlöny 2008, 3. sz. 129. o.

¹⁸⁵⁹ Lukács Adrienn: i. m. 10-11. o.

¹⁸⁶⁰ European Commission: Justice Building a European Area of Justice: Protection of personal data www.ec.europa.eu/justice/data-protection megtekintés ideje: 2017.08.21.

¹⁸⁶¹ Arany Tóth Mariann: A magánélet tiszteletben tartásához fűződő közösségi jogi alapjog jelentősége a munkavállalók személyes adatainak védelme során Acta Humana, 2007, 60. o.

¹⁸⁶² Csongor István, Szabó Sarolta: A way ahead toward deeper integration of EU PIL: the unification of the rules on violations of privacy and rights relating to personality, Central and Eastern European Countries after and before the Accession, Volume 1, Pátraí Nyomda Zrt, Budapest, 2011, 197. o.

A polgári jogi személyiségi jog, az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló 95/46/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (a továbbiakban: 95/46/EK irányelv) rendelkezéseit a tagállamoknak 1998-ig kellett átültetniük nemzeti jogukba. A Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: Bíróság) a Lindqvist ügyben az irányelv értelmezésével összefüggésben kiemelte, hogy a tagállamok által tett intézkedéseknek összhangban kell lenniük az irányelv rendelkezéseivel és céljával a személyes adatok szabad áramlása és magánszféra védelme közötti egyensúly biztosítása érdekében. Az irányelv hozta létre a 29-es Munkacsoportot, mely kimondta, hogy a munkahelyi adatkezelésben is alkalmazni kell az irányelvben foglaltakat.¹⁸⁶³ 2012 januárjában az Európai Bizottság javaslatot tett az adatvédelmi szabályok átfogó reformjára. Az Adatvédelmi Irányelv helyébe az Európai Parlament és az Európai Tanács által 2016 áprilisában elfogadott Általános Adatvédelmi 2016/679 számú Rendelet (GDPR) lépett.¹⁸⁶⁴ A Rendelet 2016. május 4-én az unió valamennyi hivatalos nyelvén közzétételre került az EU Hivatalos Lapjában, s bár 2016. május 24. napján hatályba lépett, a tagállamok 2018. május 5. napjáig határidő kaptak a hazai jogszabályba történő átültetésére, alkalmazni pedig 2018. május 25. napjától kötelező.¹⁸⁶⁵ A Rendelet természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról rendelkezik, s mellyel megvalósult egy teljes körű adatvédelmi reform. Biztosítja, hogy egyértelmű, közérthető tájékoztatást kapjunk a személyes adatok feldolgozásáról, valamint megerősíti a személyes adatok tárolásának megszüntetéséhez való jogot. A 2016/679 Rendelet 5. cikke az adatkezelő feladatává tette, hogy gondoskodjon a következő feltételek fennállásáról:

- a feldolgozás tisztességességének és törvényességének biztosítása;
- meghatározott, egyértelmű és törvényes célból történő adatgyűjtés,
- az adatok gyűjtése és/vagy további feldolgozásuk célja szempontjából megfelelő, releváns és nem túlzott mértékű;
- pontos, és ha szükséges naprakész, időszerű
- tárolása az érintettek azonosítását csak az adatok gyűjtése vagy további feldolgozása céljainak eléréséhez szükséges ideig teszi lehetővé
- kezelése megfelelő technikai vagy szervezési intézkedések alkalmazásával biztosítva kell, hogy legyen („integritás és bizalmas jelleg”).

¹⁸⁶³ Lukács Adrienn: i. m. 10-11. o.

¹⁸⁶⁴ EU Data Protection Directive (Directive 95/46/EC) www.whatistechtarget.com/definition/EU-Data-Protection-Directive-Directive-95-46-EC megtekintés ideje: 2017.08.21.

¹⁸⁶⁵ European Commission: Justice Building a European Area of Justice: Protection of personal data www.ec.europa.eu/justice/data-protection megtekintés ideje: 2017.08.21.

A „beépített adatvédelem” és az „alapértelmezett adatvédelem” is uniós adatvédelmi alapelvekké válnak, melyek erősítik a természetes személyek jogait.¹⁸⁶⁶ A Rendelet az EU egész területén egységessé teszi az adatvédelemmel kapcsolatos szabályozást, megszűnnek a szükségtelen bürokratikus követelmények és egyszerűsödnek az EU területén kívülre történő adattovábbítások a személyes adatok egyidejű védelme mellett.¹⁸⁶⁷

Az adatvédelem dogmatikai besorolását a személyiségvédelem, a gondoskodási kötelezettség, és önálló mellékkötelezettség keretében lehet elvégezni. A személyiségvédelmi kötelezettség értelmezését az Alkotmánybíróság gyakorlata szerinti információs önrendelkezési jog, a 2016/679 Rendelet szerinti magánélethez való jog, információs önrendelkezési jogról és az információs szabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (a továbbiakban: Info. tv.) szerinti személyes adat védelméhez való jog és a munkajogban a személyiség védelmét biztosító jogok körében lehet elvégezni.¹⁸⁶⁸

Az adatvédelemmel kapcsolatban elengedhetetlen megemlíteni, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJE) is deklarálja a magánélet tiszteletben tartásához való jogot, mely magában foglalja az egyének és személyes adatainak védelmét, s azt, hogy pontosan mikor van joga a hatóságnak a korlátozására.¹⁸⁶⁹ Az Európa Tanács célja, hogy az emberek magánszféráját érintő jogokra vonatkozó biztosítékokat kiterjessze, figyelembe véve az automatikusan feldolgozott személyi adatoknak az egyre növekvő forgalmát.¹⁸⁷⁰

Látható tehát, hogy személyes adatok védelme nemzetközi szinten és az állam általi jogalkotással biztosítható, melynek illeszkednie kell a kihirdetett nemzetközi szerződésekhez, úgy mint az Európa Tanács „Az egyének védelméről, a személyes adatok gépi feldolgozása során” című egyezményéhez, valamint egyéb ajánlásaihoz is.¹⁸⁷¹ Azoknak a személyeknek, szervezeteknek, amelyek a személyes adatot összegyűjthetik és kezelhetik, tartózkodniuk kell a jogellenes adatkezeléstől, és biztosítaniuk kell az uniós jog által garantált alapvető jogokat.¹⁸⁷²

Alapelvek

Az Info. tv., és az Mt. tartalmazza azokat az alapelveket, melyek szükségesek a munkáltató által kialakított adatkezelések jogszerűségéhez. Adatkezelés minden, „az adattal kapcsolatos műve-

¹⁸⁶⁶ Európai Bizottság, Tájékoztató: Hogyan érinti az adatvédelmi reform a polgárok jogait? 2016. január

¹⁸⁶⁷ Európai Bizottság, Tájékoztató: Hogyan fogja az uniós adatvédelmi reform egyszerűsíteni a meglévő szabályokat? 2016. január

¹⁸⁶⁸ Arany Tóth Mariann: A munkahelyi adatvédelem aktuális kérdései – Összefoglaló a Magyar Munkajogi Társaság szervezésében 2010. december 1-jén tartott előadásról, Jogtudományi Közlöny, 2008. 3. sz. 209. o.

¹⁸⁶⁹ EJE 8. cikk

¹⁸⁷⁰ Katona Sándor, Kovács László, Mészáros Mátyás, Murányi Katalin, Oros Paulína, Petrik Ferenc, Törő Károly: A személyiség jogi védelme, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 167. o.

¹⁸⁷¹ Alaptörvény Miniszteri Indoklás

¹⁸⁷² European Commission: Justice Building a European Area of Justice: Protection of personal data

www.ec.europa.eu/justice/data-protection megtekintés ideje: 2017.08.21.

let, mint például az adat gyűjtése, felvétele, rögzítése, tárolása, felhasználása, lekérdezése, továbbítása, nyilvánosságra hozatala, törlése, megsemmisítése.”¹⁸⁷³

Ilyen alapvető elv a célhoz kötött adatkezelés elve, mely gyakorlati követelményként támasztja a munkáltató irányába, hogy az adatkezelés célját előre, világosan, egyértelműen, részletesen kell meghatározni. Az adatkezelés céljának megjelölése jelentős mértékben meghatározza felhasználásának jogszerűségét.¹⁸⁷⁴ Tilos adatokat kezelni az eredetivel össze nem egyeztethető újabb célból. A munkáltatónak minden adatkezeléssel valamilyen célt kell elérnie, tehát személyes adat akkor kezelhető, ha a munkaviszony létesítése, fenntartása, megszűnése e nélkül nem lenne lehetséges. A gyakorlatban előfordul, hogy a munkáltató igényérvényesítés céljából kezeli a munkavállaló adatait, vitatható azonban, hogy a munkáltató hogyan szerezhet bizonyítékokat a munkavállaló esetleges jogellenes magatartásáról. Konkrét esetben a bíróságnak kell mérlegelni, hogy „bizonyíték megszerzésében megnyilvánuló jogellenesség összemérhető-e az ellenérdekű fél esetleges jogsértő magatartásával.”¹⁸⁷⁵ A munkaviszonyban az adatkezelés célját kölcsönösen befolyásolják a munkáltató és munkavállaló jogai és kötelezettségei, a munkáltató egyoldalúan is meghatározhatja azt, igazodnia kell azonban a munkáltató fő és mellékkötelezettségeinek teljesítéséhez.¹⁸⁷⁶ Ebből az elvből egyenesen következik, hogy az előre meg nem határozott, jövőbeni felhasználásra való adatgyűjtés alkotmányellenes. A célhoz kötöttségnek az adat felvételétől kezdve egészen annak törléséig meg kell valósulnia, nem elég tehát, ha egyes garanciák egyes feldolgozási szakaszokban teljesülnek, mert ez nem orvosolja más fázisok alkotmányellenességét.¹⁸⁷⁷

Következő alapelvnek tekinthető a szükségesség elve, mely az adatkezeléssel érintett adatok mennyiségére és az adatkezelés időtartamára vonatkozik. A munkáltató köteles az adatokat anonimizálni, a munkavállalóhoz nem köthető adatokat előnyben részesíteni. Szorosan ide tartozik az az elvárás, hogy a korlátlan mennyiségű adatkezelést a munkáltató megelőzze, tekintettel arra, hogy adott esetben nélkülözhetetlen adatokat kezelhet.

További korlátként állítható az adatkezeléssel szemben a tisztességesség és törvényesség elve. Az adatkezelés nem valósíthat meg ésszerűtlen beavatkozást az érintett autonómiájába, integritását nem sértheti.¹⁸⁷⁸ Ezen felül a munkáltatót tájékoztatási kötelezettség terheli a munkavállalóval szemben a felsorolt körülményekről. Kiemeli e tekintetben az Mt. a munkaviszonyra vonatkozó azon szabályokat, melyek alkalmassági vizsgálatot írnak elő, így a munkáltató olyan

¹⁸⁷³ Kovács Gréti Szegheő Ügyvédi Iroda: Jogszerű adatkezelés a munkaviszonyban

www.krs.hu/sites/default/files/tudastar/jogszeru_adatkezelés_a_munkaviszonyban.pdf megtekintés ideje: 2017.08.16.

¹⁸⁷⁴ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008,

¹⁸⁷⁵ Dr. Pétefalvi Attila: i. m. 4-6. o.

¹⁸⁷⁶ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 94. o.

¹⁸⁷⁷ 15/1991. (IV.13) AB határozat

¹⁸⁷⁸ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 95. o.

kérdést intézhet a munkavállalók felé, amely a munkaviszony alkalmassági vizsgálat szempontjából releváns és az érintettek személyiségi jogait nem sérti.¹⁸⁷⁹ Így a munkáltató köteles tájékoztatni a munkavállalót pl. elektronikus megfigyelőrendszer működéséről.

Nem csak az adatok felhasználása, de azok minősége tekintetében is elvárás fogalmazható meg. A munkáltató köteles a munkavállalóról a valóságnak megfelelő, ép, és valamely állapothoz hű, időszerű képet adni. Bár adatkezelésnek pontosnak, megbízhatónak, naprakésznek és korrektnek kell lennie,¹⁸⁸⁰ azt fontos hangsúlyozni, hogy az alapelvek kiegészítő jellegűek, azok csak kiegészítik az adatkezelés legfontosabb jogalapjait.¹⁸⁸¹

Adatkezelés és jogalapja

Az adatkezelési műveletekkel kapcsolatban az Mt. előírja, hogy a munkaviszony szempontjából jelentősnek kell lennie és nem sértheti a munkavállaló személyiségi jogát.¹⁸⁸² Mint már korábban említettem, adatkezelésnek tekintjük „az alkalmazott eljárástól függetlenül az adaton végzett bármely műveletet, vagy műveletek összességét (...).”¹⁸⁸³ A jogszabály az adatkezelés érintettjei számára számos jogot biztosít jogai érvényesítésére, úgy, mint a tájékoztatáshoz, a helyesbítéshez, a törléshez, a tiltakozáshoz és az adatbiztonsághoz való jog.¹⁸⁸⁴ Az Mt. utal az adatkezelés tárgyára, mely lehet tény, adat, vélemény.¹⁸⁸⁵ Alapvetően különböző jogalapok¹⁸⁸⁶ biztosítják az adatkezelés jogszerűségét, melyek közül a törvény kettőt emel ki: az érintett hozzájárulását, és a jogszabály általi kötelezővé tételét.

Az érintett önkéntes, befolyástól mentes hozzájárulása, mint jogalap szűk körben jelenik meg a munkaviszonyok tekintetében. „Nem beszélhetünk hozzájárulásról, ha a munkavállaló számára nem áll fenn a visszautasítás lehetősége.”¹⁸⁸⁷ A munkavállaló hozzájárulására tehát csak kivételesen lehet hivatkozni akkor, ha egyértelmű, hogy a munkáltatót nem éri semmilyen hátrány megtagadása esetén. A munkaviszonyokban ez a kérdés speciálisnak tekinthető, hiszen a fennálló alá- fölérendeltségi viszonyban a munkavállaló adatkezeléshez való hozzájárulásának megtagadása a munkáltatónak hátrányt okozhat.¹⁸⁸⁸ Éppen ezért az együttműködési kötele-

¹⁸⁷⁹ Dr. Pétefalvi Attila: i. m. 4-6. o.

¹⁸⁸⁰ Barzó, Bíró, Juhász, Lenkovics, Pusztahelyi: Általános tanok és személyek joga, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért Miskolc, 2014., 265. o.

¹⁸⁸¹ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 96. o.

¹⁸⁸² Mt. 10.§ (1) bekezdés

¹⁸⁸³ Info. tv. 3.§ 10. pont

¹⁸⁸⁴ Barzó, Bíró, Juhász, Lenkovics, Pusztahelyi: i. m. 266. o.

¹⁸⁸⁵ Mt. 10.§ (2) bekezdés

¹⁸⁸⁶ Info. tv. 5.§

¹⁸⁸⁷ Az Adatvédelmi Munkacsoport 15/2011. számú véleménye

¹⁸⁸⁸ Dr. Pétefalvi Attila: i. m. 7. o.

zettség teljesítése érdekében a munkavállaló célhoz kötötten köteles hozzájárulni például orvosi adatainak az alkalmassági orvosi vizsgálatot végző orvossal való közléséhez.¹⁸⁸⁹

A másik nagy kategória a törvényen alapuló adatkezelés, mely újabb két csoportra bontható: egyik esetben a jogszabály kötelezővé,¹⁸⁹⁰ másokban pedig lehetővé teszi az adatkezelést. A jogszabály általában az adatkezelés valamennyi körülményét szabályozza, de olyan eset is előfordul ahol azt az adatkezelőre bízza.¹⁸⁹¹

A munkáltató jogos érdekén alapuló adatkezelés fő jellemzője az, hogy a munkavállaló hozzájárulása nélkül jogossá teheti az adatkezelést, ha a munkáltató jogos érdeke arányosan korlátozza a munkavállaló személyes adatainak védelmét biztosító jogát. Ennek részletes kidolgozása a munkáltatót terheli, mely során két követelményre kell figyelemmel lenni: a magyar jogszabályok (Mt., Info. tv.) rendelkezéseire, illetve el kell végeznie az érdekmérlegelési tesztet¹⁸⁹², mely során meg kell határozni, hogy miért korlátozza arányosan a munkáltatói jogos érdek a munkavállalói jogokat.¹⁸⁹³ A belső adatvédelmi szabályzat az adatkezelés átláthatóságát és az érintettek jogainak gyakorlását hivatott megkönnyíteni.¹⁸⁹⁴

Az adatkezelés jogszerűségének megítélésével kapcsolatban a 2016/679 Rendelet rendelkezései tipizálják azokat a jogviszonyokat, melyek körében az adatkezelés megvalósul. E szerint a személyes adatok csak

- az érintett hozzájárulásával dolgozhatók fel,
- az adatfeldolgozás olyan szerződés teljesítéséhez kell, hogy szükséges legyen, amelyben az érintett az egyik fél, vagy az a szerződés megkötését megelőzően az érintett kérésére történő lépések megtételéhez szükséges,
- továbbá az adatfeldolgozás az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettségnek teljesítéséhez,
- feldolgozásuk az érintett létfontosságú érdekei védelméhez,
- az adatfeldolgozás közérdekből elvégzendő feladat végrehajtásához vagy az adatkezelőre ruházott közhatalmi jogosítvány gyakorlásának keretében végzett feladat végrehajtásához

¹⁸⁸⁹ EBH 2005.1237.

¹⁸⁹⁰ Pl. adókötelezettségre, társadalombiztosításra vonatkozó jogszabályok

¹⁸⁹¹ Dr. Pétefalvi Attila: i. m. 8. o.

¹⁸⁹² Az adatkezelő 95/46/EK irányelv 7. cikke szerinti jogszerű érdekeinek fogalmáról szóló 6/2014. számú vélemény

¹⁸⁹³ Dr. Pétefalvi Attila: i. m. 9. o.

¹⁸⁹⁴ Info. tv. 24.§ (3) bekezdés

- vagy az adatfeldolgozás az adatkezelő, vagy az adatokat megkapó harmadik fél, vagy felek jogszerű érdekének érvényesítéséhez szükséges.

Végső soron személyes adat és különleges adat kezelhető akkor is, ha az érintett hozzájárulása lehetetlen, vagy aránytalan költséggel járna, és az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítése céljából, az adatkezelő, vagy harmadik személy jogos érdekének érvényesítése céljából szükséges és a személyes adatok védelméhez fűződő jog korlátozásával arányban áll.¹⁸⁹⁵

Adatvédelem a munkajogviszony létesítése körében

A munkahelyi adatkezelés vonatkozásában különbség tehető abban a tekintetben, hogy létező munkaviszonyról beszélünk-e, hiszen a munkaviszony létesítését megelőzően, azt követően, valamint jellemzően a munkaviszony fennállása alatt is történik adatkezelés. Sőt, a munkaviszony fennállása alatti adatkezelések között is lehetőség van a differenciálásra pl. alkalmassággal, társadalombiztosítással, a munkavállaló ellenőrzésével kapcsolatos adatkezelés.¹⁸⁹⁶ Vizsgálni kell, hogy a felek kapcsolatában fennállnak-e a munkaviszony elsődleges és másodlagos ismérvei, úgy, mint az alá-, fölé rendeltség, munkabér, munkáltató utasítási joga, vagy a munkáltató ellenőrzési joga.¹⁸⁹⁷

Az adatvédelmi jogok gyakorlását a szerződési szabadság befolyásolja, hiszen a szerződő fél, típus kiválasztása, a szerződés tartalmának meghatározása a jelentkező és a munkáltató akaratától függ. A munkáltató mérlegelheti, kíván-e szerződést kötni, a jelentkezőt pedig megilleti a munkahely szabad megválasztásának joga.¹⁸⁹⁸ A munkaviszony létrejöttét jellemzően megelőzi egy munkáltató által feladott álláshirdetés, valamint a munkavállaló általi jelentkezés. Laikusként az ember bele sem gondol, hogy már e körben tekintettel kell lenni az adatkezelés előírásaira, hiszen már a felvételi során érvényesíteni kell a munkavállalók személyiségi jogait. Egy jelentkezés alkalmával – bízva a felvételi sikerében – másodrendűvé válik, hogy e körben milyen adatok kérhetők, és milyen kérdésre adott válaszok eredményeznek jogellenes állapotot.¹⁸⁹⁹ Ebben a fázisban az adatkezelésnek két jogszerű célja lehet: a felvételi döntés előkészítése, valamint az esetleges későbbi igényérvényesítéssel szembeni védekezés.¹⁹⁰⁰

A munkaerőt kereső félnek pontosan meg kell jelölni azokat a paramétereket, amelyekből a másik fél tájékoztatást kap arról, hogy adatait kinek küldi meg (név, székhely, telefonszám).¹⁹⁰¹

¹⁸⁹⁵ Info. tv. 6.§ (1) bekezdés

¹⁸⁹⁶ Dr. Péterfalvi Attila: A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről, Budapest, 2016., 1. o.

¹⁸⁹⁷ BH2009.87.

¹⁸⁹⁸ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 112. o.

¹⁸⁹⁹ Hegedűs Bulcsú: A személyiségi jogok védelme a munkaügyi felvételi eljárás során, Munkaügyi Szemle, 2008, (52. évf.) 3. sz., 45. o.

¹⁹⁰⁰ Kovács Gréti Szegheő Ügyvédi Iroda: Jogszerű adatkezelés a munkaviszonyban

www.krs.hu/sites/default/files/tudastar/jogszeru_adatkezelés_a_munkaviszonyban.pdf megtekintés ideje: 2017.08.16.

¹⁹⁰¹ Mt. Miniszteri Indoklás

A munkáltató köteles tájékoztatni a munkavállalót a felvételi eljárás során, hogy milyen adatvédelmi szabályok érvényesülnek, nem gyűjthet sem több, sem az eljárás tekintetében irreleváns információkat.¹⁹⁰² Fontos ezt a körülményt kiemelni, hiszen egy időben népszerűvé vált a jelíggel ellátott hirdetés, s sokszor a jelentkező nem tudta, hogy a különböző, állás betöltéséhez szükséges adatait – így a bizonyítvány másolatát, igazolványok fénymásolatát, vagy a büntetlen előéletet igazoló erkölcsi bizonyítványt, egészségügyi adatait – kinek küldi meg.¹⁹⁰³

A felvételi eljárás során jellemzően írásbeli és/vagy szóbeli fordulón kell a jelentkezőnek bizonyítania a munkakör betöltésére való alkalmasságát. Az írásbeliség tekintetében speciális elvárásokat állíthat a munkáltató, pl. kézzel írt önéletrajz készítését, mely abban az esetben jogellenes, ha az érintett nincsen tudatában és tájékoztatást sem kérhet arról, hogy a kézzel írt oldalt miért kéri a munkáltató.¹⁹⁰⁴ Azzal összefüggésben, hogy a munkáltató a munkavállaló tudta nélkül továbbíthatja-e a munkavállaló kézzel írt önéletrajzát grafológushoz, szakvélemény elkészítése céljából az adatvédelmi biztos arra az álláspontra helyezkedett, hogy tekintettel arra, hogy a szakvélemény tartalmazhat különleges adatokat, szükség van a munkavállaló előzetes, írásbeli hozzájárulására.¹⁹⁰⁵

A jelentkező személyes adatai felvételének gyakorlati problémái számtalan kérdést vetnek fel. Az állásinterjúban be kell tartani a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvét, azonban nem kizárt a „szenzitív személyes adatokra vonatkozó” kérdés feltétele.¹⁹⁰⁶ Érzékeny téma, így a személyiségi jog szigorúbb védelmét igénylik az olyan adatok, mint pl. etnikai hovatartozás, politikai pártállás, vallási meggyőződés, egészség, bűnügyi adatok.¹⁹⁰⁷ Az X v Bizottság ügyben egy jelentkező tekintetében az orvos – a jelentkező szerint indokolatlan – egészségügyi állapotra vonatkozó vizsgálatokat tett, melyek közé tartozott pl. HIV fertőzés kimutatása. A Bíróság kijelentette, hogy az EJEE 8. cikke magában foglalja a személy jogát egészségi állapotának titokban tartására. Az egészségi állapotról szóló információk visszatartásához való jog átfogja a személyes adatok feletti rendelkezést. Adott esetben azonban a munkáltató gazdasági érdeke mögött visszaléphet az érintett rendelkezési joga, s személyes adatok titokban tartása, az alkalmassági vizsgálatokon való részvétel megtagadása a munkaviszony létrehozásának megghiúsulásához vezethet.¹⁹⁰⁸

Érdemes néhány szót szólni a munkavállaló felvételi elbeszélgetés során adott válaszáiról is.

¹⁹⁰² Data protection: Quick guide to the employment practices codes, Ideal for the small business, Information Commissioner's Office www.ico.org.uk/media/for-organisations/documents/1128/quick_guide_to_the_employment_practices_code.pdf megtekintés ideje: 2017.08.21.

¹⁹⁰³ Dr. Hegedűs Bulcsú: Az álláshirdetésekkkel, valamint a magán-munkaközvetítők adatkezelésével kapcsolatos követelmények, Munkaügyi Szemle, 2006, 24. o.

¹⁹⁰⁴ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 48. o.

¹⁹⁰⁵ Rácz Zoltán: i.m. 317. o.

¹⁹⁰⁶ Mt. Miniszteri Indoklás

¹⁹⁰⁷ Gov.uk: Data protection www.gov.uk/data-protection/the-data-protection-act megtekintés ideje: 2017.08.21.

¹⁹⁰⁸ Arany Tóth Mariann: A magánélet tiszteletben tartásához fűződő közösségi jogi alapjog jelentősége a munkavállalók személyes adatainak védelme során, Acta Humana, 2007, 1-2. sz., 68. o.

Kérdés, hogy jogosult-e a válasz megtagadására, vagy megilleti a valótlan válaszadás lehetősége is. A szakirodalom arra az álláspontra helyezkedik, hogy a munkavállaló megtagadhatja a válaszadást, hiszen a felvételi eljárást lefolytató bár erőpozícióban van, ez nem szolgálhat jogalappal arra, hogy az érintett jogát sértse,¹⁹⁰⁹ valótlan választ azonban az együttműködési kötelezettségre, a jóhiszemű és tisztességes magatartás követelményére tekintettel nem adhat a munkavállaló, sőt a munkaviszony létrejötte esetén egy ilyen körülmény akár annak megtámasztásához vezethet.¹⁹¹⁰

Különösen érdekes a munkaviszony létesítése az Amerikai Egyesült Államokban, ahol a munkáltatók igyekeznek a jelentkező igazi arcát megismerni, elővigyázatosabbak, hiszen a megalapozatlan alkalmazás jogi felelősséget keletkeztet. Az USA gyakorlatában a gondatlan munkaerőtoborzással megvalósuló felelősség egy szigorú szűrőeljárást tesz indokolttá, hiszen a munkáltató tekintetében mögöttes helytállást eredményez a munkavállaló károkozásáért, „ha a munkavállaló (a károkozó) olyan hírnévvel, vagy múlttal rendelkezik, amely felveti a munkáltatótól kapott jogkörrel visszaélést, feltéve, ha ez a körülmény egy átvilágítás során felfedezhető lett volna a munkáltató számára”, európai kontextusban a munkáltató azonban kiválasztási döntéstől függetlenül felelős. Visszakanyarodunk azonban a személyiségi jogok, azon belül is a hátrányos megkülönböztetés kérdéséhez, hiszen attól, hogy valaki a múltban a társadalom számára elítélendő cselekményt pl. zaklatást követ el, az nem jelenti automatikusan, hogy hosszú évek elteltével potenciális veszélyt jelent a munkavállalókra nézve.¹⁹¹¹

A jelentkező az információs önrendelkezési joga keretében jogosult személyes adatai kezelésének folyamatát követni, s felvilágosítást kérni a munkáltatótól, aki e feladatának eleget is kell, hogy tegyen, így köteles tájékoztatni az adatkezelés céljáról, jogalapjáról, időtartamáról, az adatfeldolgozó nevéről, címéről, az adatkezeléssel összefüggő tevékenységéről, továbbá az adatok továbbításáról.¹⁹¹² A munkavállaló által benyújtott, a felvételi eljárás során keletkező adatokat a munkáltató csak jogai és kötelezettségei érvényesítéséhez szükséges ideig kezelheti. Tekintettel arra, hogy a pályázat lezárultával ezekre már nincs szükség a résztvevőt a felvételi eljárás eredményéről történő tájékoztatást követően nyilatkoztatni kell, hogy vissza kívánja-e kapni a személyes adatait tartalmazó dokumentumokat, az adatkezelést pedig meg kell szüntetni.¹⁹¹³

Itt szeretnék először néhány szóban utalni arra, hogy hogyan is valósul meg a gyakorlatban a

¹⁹⁰⁹ Hegedűs Bulcsú: A személyiségi jogok védelme a munkaügyi felvételi eljárás során, Munkaügyi Szemle 2008, (52. évf.) 3. sz., 50. o.

¹⁹¹⁰ Rácz Zoltán: i. m. 318. o.

¹⁹¹¹ Edit Kajtár, Bruno Mestre: i. m. 15. o.

¹⁹¹² Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 214. o.

¹⁹¹³ Hegedűs Bulcsú: A személyiségi jogok védelme a munkaügyi felvételi eljárás során, Munkaügyi Szemle 2008, (52. évf.) 3. sz., 50. o.

bírószági fogalmazói versenyvizsgán résztvevők versenyvizsgát követő adatkezelése. Az eredményes versenyvizsgát tett, de felvételt nem nyert pályázókról, továbbá a pályázat időpontjában bírósági kinevezéssel rendelkező pályázóról az Országos Bírósági Hivatal (továbbiakban: OBH) évente országos jegyzéket készít. A pályázónak nyilatkoznia kell arról, hogy hozzájárul-e adatai várólistán történő nyilvántartásához, melyet a szóbeli versenyvizsgát követő egy év elteltét követően automatikusan, egyéb esetben a pályázó OBH-hoz benyújtott kérelme alapján törölni kell.¹⁹¹⁴ Véleményem szerint rendkívül jó módja a pályázók személyiségi jogai védelmének az az elv, miszerint az írásbeli versenyvizsgán a résztvevők anonimizált módon, egy kód alapján értesülnek az elért eredményről. Álláspontom szerint célszerű lenne ezt a fajta megoldást a lehetőségekhez mérten a szóbeli versenyvizsgán is bevezetni.

Összefoglalva azt mondanám, hogy a munkáltatónak számos oka van arra, hogy a lehető – jogszabály által megengedett – legszélesebb körben a potenciális jelentkezők után nézzenek, azonban mindvégig tiszteletben tartva a jelentkezők személyes adatait. Mint már többször említettem nem mindegy, hogy a munkáltató kit alkalmaz, hiszen a munkáltató és munkavállaló között jellemzően egy bizalmi kapcsolat is kialakul a munkaviszony létrejöttével, így érthető, ha a munkáltató minden szükséges információt meg kíván tudni az általa alkalmazni kívánt személyről. A bizalmi jellegén túl nem elhanyagolható a gazdasági érdek sem, hiszen a munkáltató tisztában kíván lenni, hogy mit várhat el az általa alkalmazott személytől az alkalmasság tekintetében.

A felek adatvédelemmel összefüggő jogai és kötelezettségei a munkajogviszonyban

A munkaviszonyokban a személyes adatok védelme a jogok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése körében fokozott jelentőségű. A munkáltató köteles a munkavállaló személyes adataihoz fűződő jogát tiszteletben tartani.

Az Mt. nem fejt ki részletesen a munkáltató adatvédelemmel kapcsolatos jogait és kötelezettségeit, rögzíti azonban a munkáltató tájékoztatási kötelezettségét, és az adattovábbítás feltételeit is.¹⁹¹⁵

Az Mt. adós maradt a munkavállaló személyes adatai védelmével kapcsolatos jogaival is, így az Info. tv. által meghatározottakat gyakorolhatja.¹⁹¹⁶ Az adatkezelő az érintett kérelmére köteles a lehető legrövidebb idő alatt, közérthető módon tájékoztatást adni az általa kezelt, feldolgozott adatról, annak céljáról, jogalapjáról, időtartamáról, valamint arról, hogy kik és milyen célból

¹⁹¹⁴ Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 3/2016. (II.29.) OBH utasítása a bírósági fogalmazók felvételi rendjéről szóló szabályzatról VI. Fejezet

¹⁹¹⁵ Mt. 10.§ (2) bekezdése

¹⁹¹⁶ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 232. o.

kapják meg, hiszen az csak ennek birtokában tudja érvényes hozzájárulását adni az adatkezeléshez. Szintén joga van az érintettnek a valóságnak nem megfelelő személyes adat helyesbítését kérni. Az érintett tiltakozhat személyes adatainak kezelése ellen, ha az kizárólag az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítéséhez, vagy jogos érdekének érvényesítéséhez szükséges, ha közvetlen üzletszerzés, vagy közvélemény-kutatás céljára történik. A személyes adatot törölni kell, ha kezelése jogellenes, hiányos, téves, célja megszűnt, a bíróság, vagy a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elrendelte, vagy ha az érintett kéri.¹⁹¹⁷ A munkavállalónak joga van személyes adataihoz hozzáférni rendes munkaidőben, jogosult megjelölni a munkavállalók képviselőjét a hozzáféréshez való jog gyakorlásának segítéséhez, valamint jogosult egészségügyi adataihoz hozzáférni.¹⁹¹⁸

Érdeemes megemlíteni, hogy a Rechnungshof/Österreichischer Rundfunk ügyben a Bíróság a munkavállaló jövedelméről szóló személyes adatok felvételével és harmadik személy részére történő továbbításával kapcsolatban megállapította, hogy a magánszféra fogalmát tágan kell értelmezni, így a munkavállalók jövedelmére vonatkozó adat továbbítása az EJEE 8. cikke alá tartozik. A Bíróság hangsúlyozta, hogy „a munkáltató által a személyi állomány részére kifizetett bérekre vonatkozó személyes adatok tárolása nem jelent beavatkozást a magánszférába, azonban azok továbbítása harmadik személy részére (...) csorbítja az érintett jogát a magánélete tiszteletben tartásához és ezáltal beavatkozásnak minősíthető az EJEE 8. cikke tekintetében”.¹⁹¹⁹

A munkavállaló nem élhet vissza a felsorolt jogaival, hiszen az Mt. általános jelleggel rögzíti az együttműködési kötelezettségét, valamint hogy más munkáját ne zavarja, anyagi károsodást, helytelen megítélést ne idézzon elő, köteles tartózkodni attól, hogy akár munkáltatójának, akár munkatársainak a munkáját akadályozza, érdekeit veszélyeztesse. Az Mt. nem tartalmaz rendelkezést arról, hogy az adatkezelés a munkaviszonyban mely esetekben jogszerű. A munkavállaló személyiségi jogait a munkáltató a munkajogviszonyban az Mt. rendelkezései alapján köteles védeni, a személyes adatok kezelése nem sértheti a munkavállaló személyiségi jogait.¹⁹²⁰

Az igazságügyi alkalmazottak személyi nyilvántartása

Az adatvédelem speciális módon jelenik meg az igazságügyi alkalmazottak tekintetében, hiszen külön jogszabály, az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII.

¹⁹¹⁷ Barzó, Bíró, Juhász, Lenkovics, Pusztahelyi: i. m. 266. o.

¹⁹¹⁸ Arany Tóth Mariann: A munkavállalók személyes adatainak védelme a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Keretében, Acta Humana, 2005, 68. o.

¹⁹¹⁹ Arany Tóth Mariann: A magánélet tiszteletben tartásához fűződő közösségi jogi alapjog jelentősége a munkavállalók személyes adatainak védelme során, Acta Humana, 2007, 1-2. sz., 65-66. o.

¹⁹²⁰ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 233. o.

törvény (a továbbiakban: lasz.) rögzíti melyek a személyi nyilvántartásra vonatkozó kógens szabályok. Tekintettel a személyes érintettségemre jelen tanulmányban az igazságügyi alkalmazottak személyi nyilvántartásáról kívánok részletesebben írni, mellőzve ehelyütt a bírák személyi nyilvántartásának ismertetését.

Igazságügyi alkalmazottnak tekinthető a bírósági fogalmazó, bírósági titkár, technikus, igazságügyi szakértő és szakértőjelölt, a tisztviselő, írnok és a fizikai dolgozó. A munkáltató a fent megjelölt személyekről nyilvántartást vezet, azonban a járásbírósági és közigazgatási és munkaügyi bíróságon foglalkoztatott igazságügyi alkalmazottak adatlapját a törvényszéken is nyilván kell tartani. Látható tehát, hogy azon munkavállalókkal kapcsolatos adatok, akik nem a törvényszéken végeznek tevékenységet, rögtön két helyen fellelhetők, melynek oka természetesen az alacsonyabb szintű bíróságok „törvényszékhez tartozása”. Érdekes kérdés az OBH szerepe a nyilvántartás tekintetében, hiszen az adatok közül pl. a kinevezés időpontját, az azt követő beosztásokat, a fizetési fokozatot illetve a munkából való távollétek jogcímét és időtartamát az OBH tartja nyilván. Rögtön le is kell szögezni, hogy a központi igazgatás elképzelhetetlen lenne ebben a rendkívül összetett szervezetrendszerben a megjelölt adatok központi nyilvántartása nélkül, így a munkavállalónak ténylegesen számolnia kell azzal, hogy rá vonatkozó adatokat, még ha az esetleg érzékenyebb területet érint is – mint pl. a fizetés – központilag is rögzíteni kell.

Az lasz. szigorúan rendezi a személyi adatlapban szereplő információk körét, és kimondja, hogy azon felül adatszerzés nem végezhető.¹⁹²¹ A nyilvántartott adatok – tekintettel a bíróságok munka világában betöltött speciális szerepére – szélesebb körben érinthetik a munkavállaló nyilatkozattételi kötelezettségét, hiszen míg más munkaviszonyban a munkáltatónak adott esetben nincs szüksége az olyan információkra, mint a munkavállaló házastársának nevére, addig a bíróságon dolgozó személyek tekintetében – álláspontom szerint helyesen – e körülményt is nyilván kell tartani. Kiemeltem ezt a kérdéskört az lasz. által nyilvántartott adatok közül, hiszen egy ilyen szervezetrendszer tagjaként talán a legérzékenyebb téma, ha a munkavállaló házassága esetleg válással végződik, és erről a körülményről a munkáltatót is tájékoztatni kell. A munkáltatót azonban jellemzően nem egy házasság megszűnése érdekel, az csak a bíróságok szerepéhez közvetetten tartozó körülmény, melyről be kell számolni, hiszen az lasz. kimondja, hogy a nyilvántartott adatokban bekövetkezett változást az igazságügyi alkalmazott köteles haladéktalanul bejelenteni. Sokkal fontosabb egy új házasság kötése amiről – utalva itt az integritási kérdésekre – a munkáltatónak tudomással kell bírnia. A munkavállaló a róla készült személyi nyilvántartást bármikor megtekintheti, jogosult az adatok helyesbítését és a jogellenesen nyilvántartott adatok törlését kérni, és a jogellenesen kért adat közlését megtagadni. A dolgozat terjedelmi korlátaira tekintettel csupán gondolatébresztő kérdésként fogalmazódott meg bennem az élettársi kapcsolatok nyilvántartásával kapcsolatos kérdés, hiszen napjainkban nem szokatlan, ha házastársi kapcsolat létesítése nélkül élettársi viszonyban élnek a felek egymással. Ez – álláspontom szerint – az újabb nyilatkozattételi kötelezettség gondolatát, és ezzel

¹⁹²¹ lasz. 2. számú melléklete

egyidejűleg számos adatkezeléssel és személyiségi joggal kapcsolatos új problémát is felvetetne.

Ellenőrzési jog körében megvalósuló adatkezelés

A munkáltató ellenőrzési joga személyes adatok kezelésével valósulhat meg, mely általában az adatok felvételére, rögzítésére, felhasználására, kiértékelésére vonatkozik. Jelen tanulmányban csak röviden kívánom ismertetni az ellenőrzés körében megvalósuló adatkezelést, mely olyan széleskörű, hogy körbejárása egy külön tanulmányt tenne ki.

Alapvető kötelezettsége a munkavállalónak, hogy munkára képes állapotban jelenjen meg az előírt helyen és időben, munkaideje alatt köteles a munkáltató rendelkezésére állni, és a bizalomnak megfelelő magatartást tanúsítani,¹⁹²² melyre tekintettel ki lehet jelenteni, hogy a munkaviszony egyik legjellemzőbb ismérve a munkáltatót megillető széleskörű (de nem korlátlan) ellenőrzési jog.¹⁹²³ Az emberi méltóság sérelmét jelenti a munkáltatónak a munkavállaló által elvégzett munka megalapozatlanul hátrányos, a való tényeknek nem megfelelő értékelése.¹⁹²⁴ A munkáltató eljárásának speciális követelményeknek kell megfelelnie, így az ellenőrzésnek:

- a munkáltató szűken értelmezett rendeltetésszerű működéssel kell összefüggésben lennie,
- a szükségesség, arányosság elvének meg kell felelnie,
- a munkavállaló előzetes tájékoztatása,
- valamint a munkavállalói érdekképviseleti szervek véleménye szükséges.¹⁹²⁵

Az utóbbi évek technikai fejlődésének köszönhetően a munkáltatónak számos lehetősége van a munkavállaló ellenőrzésére így itt érdemes néhány szót ejteni a szükségesség-arányosság elvére, melynek kiemelt jelentősége van e körben. Az eszköz kiválasztásánál tekintettel kell lenni arra, hogy az ellenőrzés során a munkáltatói érdekek sérelme megelőzhető legyen. Az Mt. rögzíti, hogy a munkavállalót kizárólag a munkaviszonnyal összefüggő magatartása körében lehet ellenőrizni, mely nem járhat az emberi méltóság megsértésével. A munkáltatónak előzetesen tájékoztatnia kell azokról a technikai eszközökről a munkavállalót, melyek az ellenőrzésre szolgálnak.¹⁹²⁶ A 29-es Adatvédelmi Munkacsoport az alábbi ajánlásokat tette a magánélet védelme és a viselhető számítástechnikai eszközök körében:

- a személyes adatok feldolgozásának és a viselhető számítástechnikai eszközök alkalmazásának

¹⁹²² Mt. 52. § (1) bekezdés

¹⁹²³ Rácz Zoltán: i. m. 321. o.

¹⁹²⁴ BH 2001. 467.

¹⁹²⁵ Mt. Miniszteri Indoklás

¹⁹²⁶ Mt. 11. §

zásának, amennyire csak lehet, átláthatónak kell lennie a felhasználók, és az adatfeldolgozók számára is,

- a rejtett vagy miniatürizált eszközök esetében az átláthatóságot egyéb módon kell biztosítani,
- a viselhető számítástechnikai eszközökkel rögzített adatok kiszolgáltatása vagy továbbítása az adatalany tájékozott és kifejezett hozzájárulását követeli meg; az adatalany adatai kezeléséhez való hozzájárulásához, helyesbítéséhez és törléséhez fűződő jogait tiszteltben kell tartani,
- az egyéneknek módot kell adnia arra, hogy adataik helyességét kétségbe vonják, vagy azokat elemezzék,
- az egyéneknek képeseknek kell lenniük arra, hogy adataik kiszolgáltatásához való hozzájárulásukat bármikor visszavonhassák.

A viselhető számítástechnikai eszközök használata a munkáltatói szektorban további kérdéseket vet fel az alkalmazottak szabad választása tekintetében. Azokat az alkalmazottakat, akik nem kívánnak részt venni semmilyen, a viselhető számítástechnikai eszközök alkalmazását célzó programban, ezért a döntésükért nem érheti hátrány; ha a viselhető számítástechnikai eszközökkel feldolgozott adatok egészségügyi adatoknak minősülnek, úgy az adatok további feldolgozásához az adatalanyok kifejezett hozzájárulására van szükség.¹⁹²⁷

A munkavállalók magánélete nem ellenőrizhető,¹⁹²⁸ az a munkahelyen is megilleti őket, melynek tipikus színtere az ebédlő, pihenőhelyiség, mosdó.¹⁹²⁹ Milyen eszközök is lehetnek ezek? Az ellenőrzés különböző formáinál eltérő adatkezelési műveletek jönnek szóba. Napjainkban tipikusnak mondható az internethasználat, a közösségi oldalak, e-mailek, illetve az egyéb munkavállaló által használt programok ellenőrzése, de jellemző a kamera elhelyezése, valamint az alkohol- drogteszt a munkahelyen.¹⁹³⁰ A C-342/12. számú Worten ügyben az Európai Unió Bírósága a munkaidő-nyilvántartás vezetése és az ezzel kapcsolatos munkaügyi ellenőrzés vonatkozásában kimondta, a munkavállalók napi munka- és pihenőidejére vonatkozó adatok is személyes adatnak minősülnek.¹⁹³¹

A felsorolt eszközök mindkét oldalról védhető szempontokat generálnak. A munkáltatónak jogos érdeke fűződik ahhoz, hogy a munkavállaló a rendelkezésre állási kötelezettségét teljesítse,

¹⁹²⁷ Munkadokumentum a magánélet védelméről és a viselhető számítástechnikai eszközökről. 57. ülés, Seoul, 2015. április 27-28., 3. o.

¹⁹²⁸ Mt. 11.§ (1) bekezdés

¹⁹²⁹ Dr. Péterfalvi Attila: i. m. 6. o.

¹⁹³⁰ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 234-236. o.

¹⁹³¹ Varga Zoltán: Ebédszünet, kávészünet és a személyes adatok, avagy a munkaidő-nyilvántartás vezetése az Európai Unió Bírósága Worten-ügyben hozott ítéletének tükrében, Munkaügyi Szemle 2014. 5. sz. 86. o.

melyből következik, hogy munkaidejében köteles a munkáltató rendelkezésére állni, munkáját a szabályok megtartásával, a munkáltató utasítása szerint, munkatársaival együttműködve az elvárható szakértelemmel és gondossággal elvégezni. Másrésztől azonban van-e joga a munkáltatónak ahhoz, hogy ilyen mélyen ellenőrizze a munkavállaló magánszféráját, időbeosztását, magánéletét, mely számos, személyiségi jogot érintő kérdést vet fel. A munkáltató kötelezettsége tehát, hogy a munkavállaló magatartásának, teljesítményének ellenőrzésekor tiszteletben tartsa a munkavállaló személyhez fűződő jogait.¹⁹³² „Az elektronikus megfigyelés beavatkozást valósít meg a munkavállalók magánszférájába, az emberi méltóság, a személyes adatok védelméhez való jogot veszélyezteti.”¹⁹³³

Az ellenőrzési jognak a munkáltatói gazdasági érdek érvényesítésén belül számos oldala van, pl. a hatékonyság, mely két oldalról közelíthető meg. Egyrésztől a munkáltató érdeke, hogy a munkavállaló munkavégzéséről információt szerezzen, tehát, hogy a munkavállaló munkaidejét munkával tölti-e, mennyire hatékonyan teszi azt. Másrésztől a munkaszervezés tekintetében is megjelenik a hatékonyság kérdése, vagyis, hogy a fennálló rendszer megfelelő-e, hogyan lehet azt produktívabbá tenni. Így pl. fényképes beléptető rendszer kialakítása elősegíti a nagy létszámú foglalkoztatottak munkahelyre történő beengedését, azonban itt is tekintettel kell lenni a személyiségi jogokra. Általánosságban fénykép akkor készíthető a munkavállalóról, ha azt célhoz kötötten használja fel a munkáltató, ám szükség van az érintett személy hozzájárulására.¹⁹³⁴ A bírói gyakorlat szerint a hozzájárulás történhet ráutaló magatartással is,¹⁹³⁵ azonban nem lehet kiterjesztően értelmezni azt, így a fényképkészítés engedélyezése nem jelenti egyben a felhasználás engedélyezését is.¹⁹³⁶ A képek készítése és felhasználása jellemzően a becsület és jó hírnév megsértése körében generálhatnak feszültséget, melyre tekintettel az érintettnek alanyi joga ellenőrizni, hogy a róla készült fotókat kik és hogyan kezelik.¹⁹³⁷

Nem csak a gazdasági érdek, de a munkáltatót terhelő, biztonságos munkavégzés feltételeinek megteremtésére irányuló kötelezettsége is indokoltá teheti a technikai eszközök alkalmazását, mellyel adott esetben megakadályozható balesetek bekövetkezése. Nem utolsósorban a bűncselekmények megelőzése is a technikai eszközök alkalmazását teszi szükségessé, melyek visszaszoríthatják pl. a tulajdon ellen elkövetett bűncselekményeket, illetve az egyéb élet, testi épség, egészség elleni bűncselekmények elkövetését.¹⁹³⁸ Kamera pl. abban az esetben működ-tethető a munkavállalók élet- és testi épségének védelme céljából, ha a veszély ténylegesen

¹⁹³² Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 234-236. o.

¹⁹³³ Dr. Arany Tóth Mariann: A munkahelyi elektronikus megfigyelés jogszerűsége adatvédelmi nézőpontból, Magyar Jog 2008. 3. sz. 150. o.

¹⁹³⁴ NAIH/2016/2695/2/V.

¹⁹³⁵ BDT2011. 2550.

¹⁹³⁶ BDT2009. 1962.

¹⁹³⁷ Charlotte Waelde: Personality, Property and Privacy

www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/2293/marilynmonroeposhspiceandme.pdf?sequence=1 megtekintés ideje: 2017.08.21.

¹⁹³⁸ Lukács Adrienn: i. m. 4-5.o

fennáll és közvetlen. Kamera elhelyezése a munkaközi pihenésre szolgáló helyiségekben azonban semmilyen esetben sem igazolható.¹⁹³⁹

A céltól eltérő adatkezelés jogellenes, így az olyan eljárás pl. mely arra irányul, hogy a telefonhívások listázásával felmérje, a munkavállaló kivel, milyen hosszasan folytatott magánjellegű beszélgetést. A telefonnal kapcsolatos ellenőrzés vonatkozásában érdemes kiemelni az azzal járó költségek viselését. A költségek csökkentését segítheti elő, ha a magáncélú telefon használatát külön – ahogy a bíróságon is megvalósul – kóddal működő készüléket helyez el a munkáltató a munkahelyen.¹⁹⁴⁰ Álláspontom szerint ez megfelelően biztosítja a munkavállaló személyiségi jogát, illetve annak zavartalan gyakorlását, melyet tehet azzal a tudattal, hogy az általa lefolytatott magánbeszélgetések számlázására a hónap végén sor fog kerülni.

Fontos, hogy a túlzott mértékű ellenőrzés káros hatással lehet a munkavállalókra, ezért indokolt a munkáltató részéről olyan szabályozás kialakítása, mely védi a munkavállalók jogait,¹⁹⁴¹ így a munkavállaló nem veszíti el integritását, hiszen – tekintettel arra, hogy a munkavállalók idejük nagy részét a munkahelyen töltik - a magánélet eseményei is sok esetben a munkahelyen valósulnak meg.¹⁹⁴²

Adatkezelés a munkaviszony megszűnésekor

A munkajogviszony megszüntetésekor az adatvédelem különösen a felmondással összefüggésben bír jelentőséggel, s érdekes kérdéseket vet fel az egykori munkavállaló személyes adatainak továbbítása. A munkáltató a munkaviszony megszűnésekor köteles a jóhiszeműség és tisztesség elvével és a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményével összhangban kezelni a munkavállaló adatait, de a munkavállaló egyébként sem mondhat le előre, általános jelleggel személyiségi jogáról.¹⁹⁴³ A munkajogviszony megszűnését követően a Ptk. személyiségi jogokra vonatkozó szabályait kell figyelembe venni. Így pl. a felmondási ok nyilvánosságra hozatala, vagy harmadik személynek történő továbbítása jogellenes a munkavállaló hozzájárulása nélkül.¹⁹⁴⁴

Bár az Mt. lehetővé teszi, hogy a munkavállaló adott munkaviszonnyal összefüggő magatartását ellenőrizze a munkáltató, egy új foglalkoztató személy előzetes tájékoztatás, és hozzájáruló nyilatkozat hiányában nem jogosult megkeresni a korábbi erre irányuló információgyűjtés céljából.¹⁹⁴⁵ Míg más országokban, mint pl. USA a munkáltató jogszerűen érdeklődhet a jelentkező korábbi munkahelyénél a munkateljesítményről, alkalmasságról, addig itthon ez jogszerűen

¹⁹³⁹ NAIH-4384/2/2012/V.

¹⁹⁴⁰ Dr. Hegedűs Bulcsú: A munkavállaló rendelkezésére bocsátott telefon használatának ellenőrzéséről, Munkaügyi Szemle, 2007. 52. o.

¹⁹⁴¹ Lukács Adrienn: i. m. 4-5.o

¹⁹⁴² Szabó Máté Dániel, Székely Iván: A privacy védelme a munkahelyen. Szabad adatok, védett adatok. BME ITM 2005, 115. o.

¹⁹⁴³ Mt. 9.§ (3) bekezdés

¹⁹⁴⁴ Arany Tóth Mariann: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008, 313-315. o.

¹⁹⁴⁵ NAIH/2016/4386/2/V.

nem lehetséges.¹⁹⁴⁶

Az Mt. rögzíti, hogy a munkáltató jogszabályban előírt igazolást¹⁹⁴⁷ ad ki a munkavállaló részére, ebben azok az adatok szerepelnek, melyek szükségesek az új munkaviszonyhoz. A törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén a munkáltató a munkavállaló kérelmére írásban értékelést ad.¹⁹⁴⁸ A törvény e körben mellőzi a korábban használatos működési bizonyítvány megnevezést. Ha a munkáltató az értékelésében valótlan ténymegállapításokat tartalmaz, a törvény biztosítja a bírósághoz fordulás lehetőségét. Ugyan a munkavállalónak nincs joga a munkáltató értékelésének felülbíráltatására, a jóhiszemű és tisztességes joggyakorlás elvei itt is irányadóak kell, hogy legyenek.¹⁹⁴⁹ „Az ember munkájának, munkával kapcsolatos emberi magatartásának értékelése a személyhez fűződő jogokat érinti, ezért a munkáltató ezzel kapcsolatos értékelése a polgári jog által védett személyhez fűződő jogok sérelmét is jelentheti.”¹⁹⁵⁰ Korábban már utaltam a felek közötti együttműködés fontosságára, melyre itt is fel szeretném hívni a figyelmet. Mind az igazolás, mind az értékelés körében számos fontos adat birtokába jut az új foglalkoztató, így a további kellemetlenségek elkerülése érdekében érdemes a jó kollegiális viszony fenntartása, hiszen a munkaviszony megszűnését követően is biztosított a felek igényei érvényesítéséhez való joga. A következőkben annak a témának a bemutatásával folytatom dolgozatomban, hogy pontosan melyek is azok a lehetőségek, melyek megilletik a munkavállalót a személyes adatai körében elkövetett jogsértések orvoslására.

ADATVÉDELMI SZABÁLYOK MEGSZEGÉSÉNEK JOGKÖVETKEZMÉNYEI

Polgári jogi jogkövetkezmények

Az adatvédelmi szabályok megszegése esetén a munkavállalónak számtalan lehetősége van a jogsérelem megszüntetése tekintetében.

Ennek legegyszerűbb módja, ha a munkavállaló közvetlenül a munkáltatóhoz fordul korrekció iránt. A munkaviszony bizalmi jellege, illetve a jövőbeni eredményes munka miatt is a legegyszerűbb a felek közötti együttműködés. Az Mt. egyébként az általános magatartási követelmények között is rögzíti, hogy a jogok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése során kölcsönösen együtt kell működni, így a komolyabb jogkövetkezményeket megelőzően mindenképpen célszerű a munkáltató felé jelezni az esetleges jogsértést.

A munkavállaló a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság előtt adatvédelmi hatósági eljárás lefolytatását kezdeményezheti. A Hatóság az Info. tv. értelmében adatvédelmi

¹⁹⁴⁶ Kovács Gréti Szegheő Ügyvédi Iroda: Jogszerű adatkezelés a munkaviszonyban

www.krs.hu/sites/default/files/tudastar/jogszeru_adatkezelés_a_munkaviszonyban.pdf megtekintés ideje: 2017.08.16.

¹⁹⁴⁷ Mt. 80.§ (2) bekezdés

¹⁹⁴⁸ Mt. 81.§ (1) bekezdés

¹⁹⁴⁹ Mt. Miniszteri Indoklás

¹⁹⁵⁰ BH2001. 467.

hatósági eljárást indít, ha a bejelentésen alapuló vizsgálat alapján valószínűsíthető a személyes adatok jogellenes kezelése, mely nagy érdeksérelmet vagy kárveszélyt idézhet elő. Az ügyfél az eljárás során tehet nyilatkozatot, de akár meg is tagadhatja azt. Az eljárás során az ügyfél köteles jóhiszeműen eljárni, betekinthet a keletkezett iratokba, azokról másolatot, kivonatot készíthet. A Hatóság köteles a döntéshozatalhoz szükséges tényállást tisztázni. Ha ehhez nem elegendők a rendelkezésre álló adatok, bizonyítási eljárást folytat le. A Hatóság szabadon választja meg az alkalmazandó bizonyítási eszközt. Bizonyíték különösen: az ügyfél nyilatkozata, az irat, a tanúvallomás, a szemléről készült jegyzőkönyv, a szakértői vélemény, a hatósági ellenőrzésen készült jegyzőkönyv és a tárgyi bizonyíték. Az adatvédelmi hatósági eljárásban hozott határozatában a Hatóság:

- megállapíthatja a személyes adatok jogellenes kezelésének vagy feldolgozásának tényét,
- elrendelheti a valóságnak nem megfelelő személyes adat helyesbítését,
- elrendelheti a jogellenesen kezelt vagy feldolgozott személyes adatok zárolását, törlését vagy megsemmisítését,
- megtilthatja a személyes adatok jogellenes kezelését vagy feldolgozását,
- megtilthatja a személyes adatok külföldre történő továbbítását vagy átadását,
- elrendelheti az érintett tájékoztatását, ha azt az adatkezelő jogellenesen tagadta meg, valamint
- bírságot szabhat ki.

A kiszabott bírság mértéke százezertől - húszmillió forintig terjedhet. A Hatóság az eset összes körülményeit veszi figyelembe, s elrendelheti határozatának - az adatkezelő azonosító adatainak közzétételével történő - nyilvánosságra hozatalát. A határozat bírósági felülvizsgálata kezdeményezhető a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bírósághoz címzett, de a Hatósághoz - a közléstől számított harminc napon belül - benyújtandó keresetlevéllel.¹⁹⁵¹

Az Info. tv. lehetővé teszi, hogy az arra jogosult keresetet indítson az adatkezelő ellen. A perre illetékes törvényszék soron kívül jár el. A per specialitása, hogy az adatkezelőnek kell bizonyítania a sérelmezett adatkezelés törvényességét. A bíróság az adatkezelőt az elmulasztott magartás pótlására, a jogosult egyéb törvényes jogának figyelembe vételére, vagy akár az okozott kár megfizetésére kötelezheti.

¹⁹⁵¹ Tájékoztató az adatvédelmi hatósági eljárásokról <https://www.naih.hu/tajekoztato-az-adatvedelmi-hatosagi-eljarasokrol.html> (megtekintés ideje: 2017.08.13.)

Az érintett az általános szabályok szerint személyiségvédelmi perben is kérheti mind az objektív, mind a szubjektív szankciók alkalmazását.¹⁹⁵² Utóbbi körbe tartozik a kártérítés illetve a sérelemdíj, mely utóbbit kiemelt jelentőségére tekintettel részletesebben ismertetem.

Sérelemdíj „a személyiségi jogok megsértésének vagyoni elégtétellel történő közvetett kompenzációja és egyben magánjogi büntetése.”¹⁹⁵³ A személyiségi jogában sértett munkavállaló sérelemdíjat a polgári jogviszonyok alanyaival azonos módon, a munkavállalót ért nem vagyoni sérelemért követelhet.¹⁹⁵⁴ A munkáltatói kárfelelősség tekintetében a munkáltatót terheli annak bizonyítása, hogy létezik-e igazolható kimentési ok. Munkaügyi perekben a sérelemdíj elbírálása a Ptk. különleges szabályai és a munkáltató felelősségi normáinak együttes alkalmazásával valósul meg, melynek feltétele a személyiségi jog megsértése. A sérelemdíj összegének meghatározásakor a bíróság az immateriális hátrány kompenzálásán felül társadalmi értékítéletet is kinyilvánít.¹⁹⁵⁵ A fizetésre kötelezés feltételeire és mértékének meghatározására vonatkozó szabályai azonban csak részben alkalmazhatók,¹⁹⁵⁶ hiszen az Mt. XIII. fejezet szabályai tekinthetők irányadónak e körben. „A sérelemdíjjal szembeni követelmény, hogy az alanyi jog védelmet nyerjen, egyúttal a jogsértőket visszatartsa a sérelmet okozó magatartástól. Ennek érdekében a marasztalás összegének meghatározása során figyelemmel kell lenni egyrészt arra, hogy a megsértett jogok között nem lehet különbséget tenni. Tekintettel kell lenni ugyanakkor a pénzbeli marasztalás társadalmilag elismert céljára: arra, hogy a megítélt összeg valóságos elégtételt nyújtson a személyiségi jogsértéssel okozott hátrány, sérelem kielégítésére, ugyanakkor az a jogsértés szankcionálására is alkalmas legyen. E célok figyelembevételére széles körben ad lehetőséget a körülmények mérlegelésére, mert a teljes körű jóvátétel nem korlátozódik a jogsértéssel okozott, igazolt hátrány vagyoni ellensúlyozására. Az ily módon meghatározott vagyoni elégtétel a sérelmet szenvedett félben a jogsértő magatartás miatt keletkezett szubjektív hiányérzet csökkentésére szolgál, illetve magában foglalja a jogsértés társadalmi elítélését is.”¹⁹⁵⁷ A munkáltató mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy személyiségi jogsértés ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta, mellyel nem kellett számolnia és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje, vagy a kárt elhárítsa, valamint ha a munkavállaló személyiségi joga kizárólag a saját elháríthatatlan magatartásának eredménye. E körben a Kúria rámutatott, hogy „az ellenőrzési kör arra a körre szorítja a munkáltató kártérítési felelősségét, amelyben lehetősége, egyben kötelezettsége is a károk megelőzése érdekében szükséges intézkedés megtétele.”¹⁹⁵⁸ A sérelemdíj megjelenése a munkaügyi perekben módosulásokat eredményez egyrészt a bizonyítási teher, másrészt az összegszerűség te-

¹⁹⁵² Barzó, Bíró, Juhász, Lenkovics, Pusztahelyi: i. m. 267. o.

¹⁹⁵³ Ptk. javaslatához fűzött indoklás

¹⁹⁵⁴ Ptk. 2:52.§ (1) bekezdés

¹⁹⁵⁵ Dr. Sipka Péter: A személyiségi jogok megsértéséért fennálló munkáltatói felelősség egyes gyakorlati kérdései, HR & Munkajog 2015. 10. sz. 6-7. o.

¹⁹⁵⁶ Magyarfalvi Katalin: Munkavállalók emberi méltósága, Gazdaság és Jog, 2016. 7-8. sz. 22. o.

¹⁹⁵⁷ Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 1/2013. számú kollégiumi véleménye

¹⁹⁵⁸ Magyarfalvi Katalin: i.m. 23. o.

kintetében. Bár a munkavállalónak az immateriális hátrányt elvileg nem szükséges bizonyítania, a bíróság azonban azokat a bizonyítékokat fogja figyelembe venni, amiket a felek előadnak, így a károsult teljes egészében mégsem mentesül a bizonyítási teher alól.¹⁹⁵⁹ „Amennyiben a társadalmi megítélés a személyiségi jogok megsértésének többi eseténél a jogsértés fogalmából a hátrány társadalmi súlya kimarad, a jogsértés következményének csekély súlyát csak a sérelemdíj összegének megállapításánál lehet figyelembe venni. Ez néha csekély összegű kötelezésre vezethet, ami komolytalanná tenné a személyiségi jogok jelentőségét. Kívánatos lenne ezért a társadalmi megítélés rontását vagy egyéb hátrány előidézését a jogsértés fogalmi elemévé tenni.”¹⁹⁶⁰

Személyes adattal visszaélés bűncselekménye

A személyes adattal való visszaélés nem csak polgári jogi, de adott esetben büntetőjogi igény érvényesítésére is alapot adhat. Maga a személyes adattal visszaélés bűncselekmény tényállása keretdiszpozíció, melynek háttérjogszabálya az Info. tv. Az Info. tv. szerint „az adatok kezelésére vonatkozó alapvető szabályok meghatározására annak érdekében kerül sor, hogy természetes személyek magánszféráját az adatkezelők tiszteletben tartsák.”¹⁹⁶¹

A személyes adatok védelmével kapcsolatos bűncselekmények tényállásait először az 1993. évi XVII. törvény iktatta be a Btk. rendszerébe, mely óta több alkalommal került módosításra, hiszen többek között változott a keretet kitöltő jogszabály is.¹⁹⁶²

A jelenleg hatályos büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) alapján a bűncselekmény jogi tárgya az Alaptörvény VI. cikk (2) bekezdésében deklarált személyes adatok védelméhez való jog. Alapvetően három elkövetési magatartással követhető el a bűncselekmény:

- a jogosulatlan, vagy céltól eltérő adatkezelés, mely egy aktív magatartás,
- az adatok biztonságát szolgáló intézkedések elmulasztása, mely mulasztásos fordulat a tényállásnak
- valamint aki a személyes adatok védelméről, vagy kezeléséről szóló törvény rendelkezések megszegésével az érintett tájékoztatására vonatkozó kötelezettségének nem tesz eleget és ezzel más érdekét sérti.¹⁹⁶³

¹⁹⁵⁹ Dr. Sipka Péter: i.m. 8. o.

¹⁹⁶⁰ Dr. Kovács László: Új elemek a személyiségi jogok védelmében, Magyar Jog, 2012. 11. sz. 670. o.

¹⁹⁶¹ Btk. Miniszteri Indoklás

¹⁹⁶² Görgényi Ilona, Gula József, Horváth Tibor, Jacsó Judit, Lévy Miklós, Sántha Ferenc, Váradi Erika: Magyar Büntetőjog Különös Rész, Complex Kiadó, Budapest, 2013, 229. o.

¹⁹⁶³ Btk. 219.§ (1) és (2) bekezdés

Bár jelen dolgozat témája kimondottan a munkaviszonyban megvalósuló személyiségi jogsértést célozza, fontosnak tartom rögzíteni, hogy a Kúria álláspontja szerint az elkövető nem csak az adatvédelmi jogszabályok szerinti adatkezelő, hanem bárki lehet.¹⁹⁶⁴ A személyes adat kezeléséhez nem elegendő a jogosultság fennállása, a célhoz kötöttség elvére figyelemmel kell lenni. Az alapesetet a törvény vétség miatt 1 évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni, súlyosabban minősül azonban, ha a bűncselekményt különleges adatra, valamint ha hivatalos személyként, vagy közmegebízatus felhasználásával követik el.¹⁹⁶⁵ Sőt amennyiben az elkövető egy cselekménnyel valósítja meg a hivatali visszaélés büntettét, valamint a hivatalos személy által elkövetett személyes adattal visszaélés büntettét, a bűnösség az utóbbi bűncselekményben állapítható meg.¹⁹⁶⁶

Látható tehát, hogy számos lehetősége van a munkavállalónak abban az esetben, ha személyes adatait a munkáltató jogellenesen kezeli. Ez pozitív abban a tekintetben, hogy a sérelmet szenvedett fél választhat a rendelkezésére álló lehetőségek közül. Másrészt viszont bonyolulttá teszi a szabályozást, hiszen látható, hogy attól függően, hogy hol kezdeményezi a jogsértés megszüntetését a fél, eltérően alakul a bíróságok hatásköre is. Álláspontom szerint megoldást jelentene rögzíteni a Hatóság eljárásának kötelezővé tételét a kereset benyújtását megelőzően, amennyiben biztosítható az eljárások lefolytatásához szükséges kapacitás.

BEFEJEZÉS

A személyiségi jogok új megvilágításba kerülnek napjainkban, fontosságuk folyamatosan nő. Álláspontom szerint ez több feltétel fennállásának köszönhető. Egyrésztől annak, hogy mind nemzeti, mind nemzetközi szinten biztosított a jogszabályi háttér, hiszen fejlett államok biztosítják polgáraik számára személyiségi jogaik gyakorlásának, védelmének a lehetőségét. Másrészt pedig annak, hogy az emberek egyre inkább ráébrednek, melyek azok a személyiségi jogaik, amelyek sérelme esetén, védelmükben felléphetnek a jogsértővel szemben.

Mint ahogy dolgozatomban többször említettem a munkahelyi környezet speciálisnak tekinthető e kérdéskörben. A munkáltató és a munkavállaló közötti alá-fölérendeltségi viszony a gyakorlatban nem teszi olyan széles körben lehetővé a személyiségi jogok munkaviszonyban történő gyakorlását, hiszen jellemzően, egy ilyen igény érvényesítése a munkaviszony megszűnését eredményezi (tekintet nélkül arra a körülményre, hogy a sérelmet szenvedett fél különböző módon kérheti sérelme orvoslását). Sokak számára fontosabb a munka elnyerése és megtartása, mely okból inkább nem élnek a jogszabály adta lehetőségeikkel.

Éppen ezt a körülményt próbálja az Mt. orvosolni azzal, hogy kimondottan a munkaviszonyok-

¹⁹⁶⁴ 1/2012. Büntető Jogegységi Határozat

¹⁹⁶⁵ Btk. 219.§ (3) és (4) bekezdés

¹⁹⁶⁶ 3/2007. Büntető Jogegységi határozat

ban fennálló személyiségi jogi kérdést próbálja rendezni törvényi szinten. E körbe tartozik természetesen az adatvédelem, mely kérdésre dolgozatomat építettem, s melynek fontossága a technikai fejlődés hatására folyamatosan növekszik, bár hazánkban jelentőségére a munkavállalók nem fektetnek még elég hangsúlyt. Ennek oka egyrészt a fennálló bizalom, hiszen elméletben a munkáltató tudja, milyen jogai és kötelezettségei vannak a munkáltató adatai vonatkozásában, másrészt pedig, hogy az emberek nem látják, milyen következményei lehetnek annak, ha jogosulatlan személyek szerzik meg adataikat.

Némileg komolyabban veszik az emberek az ellenőrzés körében megvalósuló adatkezelést, a telefon, internethasználat átvilágítását, a kamera használatát, hiszen ez ténylegesen az intim szférájukat érinti, és a személyes adatok kezelésén felül számtalan más személyiségi jogot érinthet a jogszerűtlenül elhelyezett technikai berendezés, mely akár az érintett magánéletébe is indokolatlan betekintést enged. Így álláspontom szerint jelenleg ez az a terület, amellyel kapcsolatban a munkavállalók leginkább érvényesítik igényeiket a munkáltatókkal szemben.

A munkavállalóknak joguk van a velük kapcsolatos adatokhoz való hozzáféréshez, mely magában foglalja a sérelemre és fegyelmi ügyekre vonatkozó, az ellenőrzéssel kapcsolatos információkat is. A munkáltató köteles ügyelni arra, hogy kik férnek hozzá a kezelt adatokhoz, kizárólag törvényben meghatározott esetekben tartható vissza információ. Célszerű a munkáltatónak biztosítani a munkavállalók részére, hogy kifogásolhassák a velük kapcsolatban összegyűjtött adatok kezelését, különös azok tekintetében, amelyek hátrányosan érinthetik az érintetteket.¹⁹⁶⁷

Összefoglalva arra a következtetésre jutottam a tanulmány elkészítése során, hogy az adatkezelés fontosságára hazánkban még nem fordítunk kellő figyelmet, különösen nem a munkaviszonyok vonatkozásában. A felek törvényi kötelessége, hogy egymással együtt működjenek, mely szerintem is a legcélszerűbb módja a hatékony munkavégzésnek, viszont nem csak a munkaviszonyokban, de az élet minden területén nagyobb hangsúlyt kellene fektetni az adatkezeléssel kapcsolatos jogok bemutatására, és a visszaélések széles körű felderítésére.

IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom

- 1) *American Memory*: Privacy and Publicity Rights, 2003,
www.lcweb2.loc.gov/ammem/copothr.html megtekintés ideje: 2017.08.21.
- 2) *Arany Tóth Mariann*: Gondolatok a munkavállalók személyiségi jogainak védelméről a

¹⁹⁶⁷ Data protection: Quick guide to the employment practices codes, Ideal for the small business, Information Commissioner's Office www.ico.org.uk/media/for-organisations/documents/1128/quick_guide_to_the_employment_practices_code.pdf megtekintés ideje: 2017.08.21.

magyar munkajogban, Jogtudományi közlöny 2008, 3. sz.

- 3) *Arany Tóth Mariann*: A magánélet tiszteletben tartásához fűződő közösségi jogi alapjog jelentősége a munkavállalók személyes adatainak védelme során Acta Humana, 2007
- 4) *Arany Tóth Mariann*: A munkahelyi adatvédelem aktuális kérdései – Összefoglaló a Magyar Munkajogi Társaság szervezésében 2010. december 1-jén tartott előadásról, Jogtudományi Közlöny, 2008. 3. sz.
- 5) *Arany Tóth Mariann*: A munkavállaló emberi méltóságának védelme a munkaviszonyban, Miskolci Jogi Szemle, 2011. (6. évf.) 1. sz.
- 6) *Arany Tóth Mariann*: A munkavállaló személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 2008
- 7) *Arany Tóth Mariann*: A személyiségvédelem szabályozásának fejlődése a magyar munkajogban
- 8) A személyiségi jogok védelméről www.jogaszvlag.hu/rovatok/cegvilag/a-szemelyisegi-jogok-vedelmetol-a-serelemdijig-megtekintes-ido-pontja: 2017.07.18.
- 9) *Barzó, Bíró, Juhász, Lenkovics, Pusztahelyi*: Általános tanok és személyek joga, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért Miskolc, 2014.
- 10) *Bodor Mária, Fazekas Judit, Fézer Tamás, Nochta Tibor, Nótári Tamás, Papp Tekla, Pázmándi Kinga, Szikora Veronika, Vezekényi Ursula*: A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, Opten Informatika Kft, Budapest 2014
- 11) *Charlotte Waelde*: Personality, Property and Privacy www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/2293/marilynmonroeposhspiceandme.pdf?sequence=1 megtekintés ideje: 2017.08.21.
- 12) *Csanádi György*: Munkajog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.
- 13) *Csongor István, Szabó Sarolta*: A way ahead toward deeper integration of EU PIL: the unification of the rules on violations of privacy and rights relating to personality, Central and Eastern European Countries after and before the Accession, Volume 1, Pátrai Nyomda Zrt, Budapest, 2011
- 14) *Csontos Gergely*: Munka-jog-védelem, Recenzió Arany Tóth Mariann, A munkavállalók személyes adatainak védelme a magyar munkajogban című könyvről, Infokommunikáció és jog, 2010

15)*Data protection*: Quick guide to the employment practices codes, Ideal for the small business, Information Commissioner's Office www.ico.org.uk/media/for-organisations/documents/1128/quick_guide_to_the_employment_practices_code.pdf megtekintés ideje: 2017.08.21.

16)*Dr. Arany Tóth Mariann*: A munkahelyi elektronikus megfigyelés jogszerűsége adatvédelmi nézőpontból, Magyar Jog 2008. 3. sz.

17)*Dr. Benkő Judit, Sziklai & Andrejszki Ügyvédi Iroda*: Sérelemdíj a munkaviszonyban – a munkajogi kódex is módosult

www.vg.hu/kozelet/serelmdij-munkaviszonyban-a-munkajogi-kodex-is-modosult-427686 megtekintés időpontja: 2017.07.18.

18)*Dr. Hegedűs Bulcsú*: Az álláshirdetésekkkel, valamint a magán-munkaközvetítők adatkezelésével kapcsolatos követelmények, Munkaügyi Szemle, 2006, 24. o.

19)*Dr. Hegedűs Bulcsú*: A munkavállaló rendelkezésére bocsátott telefon használatának ellenőrzéséről, Munkaügyi Szemle, 2007.

20)*Dr. Kiss Éva*: A személyiségi jogok védelme: - nemzetközi kötelezettségeink, Magyar Jog, 1992

21)*Dr. Kovács László*: Új elemek a személyiségi jogok védelmében, Magyar Jog, 2012. 11. sz.

22)*Dr. Navratyil Zoltán*: Személyiségi jogok

www.menedzserpraxis.hu/hir.php?hir_ID=2326 megtekintés időpontja: 2017.07.18.

23)*Dr. Péterfalvi Attila*: A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről, Budapest, 2016.

24)*Dr. Sipka Péter*: A személyiségi jogok megsértéséért fennálló munkáltatói felelősség egyes gyakorlati kérdései, HR & Munkajog 2015. 10. sz.

25)*Dr. Szigeti Krisztina*: Székely László: A személyiségi jogok hazai elmélete. A forrásvidék, Magyar Jog 2013. 1. sz.

26)*Dr. Törő Károly*: Személyiségvédelem a polgári jogban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (Budapest), 1979

27)*European Commission*: Justice Building a European Area of Justice: Protection of personal data www.ec.europa.eu/justice/data-protection megtekintés ideje: 2017.08.21.

- 28) EU Data Protection Directive (Directive 95/46/EC)
www.whatis.techtarget.com/definition/EU-Data-Protection-Directive-Directive-95-46-EC
megtekintés ideje: 2017.08.21.
- 29) Európai Bizottság, Tájékoztató: Hogyan érinti az adatvédelmi reform a polgárok jogait?
2016. január
- 30) Európai Bizottság, Tájékoztató: Hogyan fogja az uniós adatvédelmi reform egyszerűsíteni a meglévő szabályokat? 2016. január
- 31) *Edit Kajtár, Bruno Mestre*: Közösségi hálózatok és a munkavállalók magánélethez való joga munkaviszony létesítése előtt: összehasonlító elemzések, megjegyzések, Magyar Munkajog, E-folyóirat 2016. 1. sz.
- 32) *Gert Brüggemeier, Aurelia Colombi Ciacchi, Patrick O'Callaghan*: The Common Cure of European Private Law: Personality Right sin European Tort Law, Cambridge University Press, 2010
- 33) *Gov.uk*: Data protection www.gov.uk/data-protection/the-data-protection-act megtekintés ideje: 2017.08.21.
- 34) *Görgényi Ilona, Gula József, Horváth Tibor, Jacsó Judit, Lévy Miklós, Sántha Ferenc, Váradi Erika*: Magyar Büntetőjog Különös Rész, Complex Kiadó, Budapest, 2013.
- 35) *Görög Márta*: A személyiségi jogok fejlődése az Mjt. tükrében, Jogtudományi közlöny, 2009
- 36) *Hegedűs Bulcsú*: A személyiségi jogok védelme a munkaügyi felvételi eljárás során, Munkaügyi Szemle, 2008, (52. évf.) 3. sz.
- 37) *Hogan Lovells*: Personality Rights www.hoganlovells.com/en/aof/personality-rights megtekintés ideje: 2017.08.21.
- 38) *Katona Sándor, Kovács László, Mészáros Mátyás, Murányi Katalin, Oros Paulína, Petrik Ferenc, Törő Károly*: A személyiség jogi védelme, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992
- 39) *Kecskés László*: Sólyom László „A személyiségi jogok elmélete” című könyvéről, Jogtudományi Közölny, 1986
- 40) *Kovács Gréti Szegheő Ügyvédi Iroda*: Jogszerű adatkezelés a munkaviszonyban www.krs.hu/sites/default/files/tudastar/jogszeru_adatkezelés_a_munkaviszonyban.pdf megtekintés ideje: 2017.08.16.

- 41) *Lábady Tamás*: A magyar magánjog (polgári jog) általános része, Dialog Campus Kiadó, 2002
- 42) *Lukács Adrienn*: A munkavállalók személyiségi jogainak védelme, különös tekintettel a munkahelyi kamerákra, De iurisprudentia ez iure publico, Jog- és Politikatudományi Folyóirat, 2013. 7. 2. sz.
- 43) *Magyarfalvi Katalin*: Munkavállalók emberi méltósága, Gazdaság és Jog, 2016. 7-8. sz.
- 44) Munkadokumentum a magánélet védelméről és a viselhető számítástechnikai eszközökről. 57. ülés, Seoul, 2015. április
- 45) *Munkaügyi Levelek*: Személyiségi jogok a munkajogban.
www.munkaugyilevelek.hu/2004/08/jogmagyarazo---szemelyisegei-jogok-a-munkajogban/ megtekintés ideje: 2017.07.18.
- 46) *Papp Zsuzsanna*: Emberi jogok és személyiségi jogvédelem versus bizonyítás a német Szövetségi Bíróság és a német Alkotmánybíróság egyes határozatainak fényében, Rendészet és emberi jogok, 2011, 2. sz.
- 47) *Rácz Zoltán*: A munkavállalók személyiségi jogainak védelme, különös tekintettel az adatvédelemre = Ünnepi tanulmányok Prugberger Tamás professzor 70. születésnapjára, 2007.
- 48) *Sándor Lénárd*: Az ember jogok és a munkajog zsinórmércéi, Opus et Educatio, 2016. (3. évf.) 1. sz.
- 49) *Szabó Máté Dániel, Székely Iván*: A privacy védelme a munkahelyen. Szabad adatok, védett adatok. BME ITM 2005
- 50) Személyiségi jogok védelme a munkaviszony során, Adó-kódex, 2014, 5. sz.
- 51) Tájékoztató az adatvédelmi hatósági eljárásokról

<https://www.naih.hu/tajekoztato-az-adatvedelmi-hatosagi-eljarasokrol.html> (megtekintés ideje: 2017.08.13.)

- 52) *Varga Zoltán*: Ebédszünet, kávészünet és a személyes adatok, avagy a munkaidő-nyilvántartás vezetése az Európai Unió Bírósága Worten-ügyben hozott ítéletének tükrében, Munkaügyi Szemle 2014. 5. sz.
- 53) *Zoya Nafis*: Personality Rights – Need for a clear legislation, 2014
www.mondaq.com/india/x/Personality+Rights+Need+For+A+Clear+Legislation megtekintés ideje: 2017.08.21.

Egyéb források

- 1) 1/2012. Büntető Jogegységi Határozat
- 2) 3/2007. Büntető Jogegységi határozat
- 3) 8/1990. (IV.23) AB határozat
- 4) 15/1991. (IV. 13.) AB határozat
- 5) BDT2009. 1962.
- 6) BDT2011. 2550.
- 7) BH 1992. 387.
- 8) BH 1999.402.
- 9) BH 2001. 467.
- 10)BH2009.87.
- 11)EBH 2000.249
- 12)EBH 2000.258.
- 13)EBH 2005.1237.
- 14)NAIH/2016/2695/2/V.
- 15)NAIH/2016/4386/2/V.
- 16)NAIH-4384/2/2012/V.
- 17)A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
- 18)Alaptörvény Miniszteri Indoklás
- 19)Az Adatvédelmi Munkacsoport 15/2011. számú véleménye
- 20)Az adatkezelő 95/46/EK irányelv 7. cikke szerinti jogszerű érdekeinek fogalmáról szóló 6/2014. számú vélemény
- 21)Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény
- 22)Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII.

törvény

23)Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 3/2016. (II.29.) OBH utasítása a bírósági fogalmazók felvételi rendjéről szóló szabályzatról VI. Fejezet

24)Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény

25)Btk. Miniszteri Indoklás

26)Emberi Jogok Európai Egyezménye Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 1/2013. számú kollégiumi véleménye

27)A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

28)A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény

29)Mt. Miniszteri Indoklás

30)Ptk. javaslatához fűzött indoklás

**MUNKAJOGI, KÖZIGAZGATÁSI
ÉS EURÓPAI JOGI SZEKCIÓ -
JOGHALLGATÓI TAGOZAT**

*„Kettős úton halad az emberi élet:
Egyik a gyakorlat, másik az elmélet,
S minthogy az elmélet, most ezuttal, sáros:
Hadd lám, a gyakorlat merre viszen már most?”*

Arany János – Nagyidai cigányok

I. BEVEZETÉS

A hatályos munkajogi szabályok alapján munkaidőkeret vagy elszámolási időszak alkalmazása alapján van lehetőség arra, hogy a munkáltató a munkavállalót rendes munkaidőben egyenlőtlenül ossza be. Bár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (továbbiakban: Mt.) az egyenlőtlen munkaidő beosztást lehetővé tevő munkaidőkeret alternatívájaként kodifikálta az elszámolási időszak intézményét, ennek ellenére az egyenlőtlen munkaidő beosztást a munkáltatók döntő többsége továbbra is munkaidőkeret alkalmazásával oldja meg.

Értekezésemben a munkaidőkeret intézményével kapcsolatos gyakorlati problémákat veszem számba és kísérletet teszek a „törvénytelen” munkaidőkeret elrendelések rendszerezésére, azok helyes jogi megítélésének körvonalazására, valamint tárgyalom a munkaidőkeret alapján történő egyenlőtlen munkaidő beosztás olyan gyakorlati alkalmazása szempontjából vitás vagy kevésbé körüljárt kérdéseit, mint amilyen a heti pihenőnap helyett heti pihenőidő alkalmazása, rendkívüli munkaidő bérpótléka helyett időkompenzáció alkalmazása.

A dolgozat ugyan a rendszerezés elvének igényével készült, ugyanakkor, az nem az Mt. munkaidő, pihenőidő fejezetének felépítését követi, annak okán sem, hogy mindösszesen egy kiragadott, de a gyakorlat szempontjából annál jelentősebb intézmény, a munkaidőkeret és az annak alapján alkalmazható egyenlőtlen munkaidő beosztás olyan kérdéseit tárgyalja, melyet a témában fellelhető szakirodalom eddig nem tett meg, vagy amennyiben megtette, azt tudományos igényességre való törekvéssel igyekszik kiegészíteni.

II. MUNKAI DŐKERET FOGALMA ÉS ELHATÁROLÁSA MÁS EGYENLŐTLEN MUNKAI DŐ BEOSZTÁST LEHETŐVÉ TEVŐ MUNKAJOGI INTÉZMÉNYEKTŐL

A hatályos Mt.-ben a munkaidővel kapcsolatos fogalmak háromféleképpen jelennek meg. Egyrészt vannak azok a fogalmak, melyek a munkaidő- és pihenőidőről szóló IX. Fejezet elején a „46. Fogalmak” alcím alatt szerepelnek a fogalom megnevezése, majd ennek definíciószerű meghatározásaként, ilyen pld. az Mt. 86.§ (1) bekezdése a munkaidő fogalmáról.

Másrészt vannak azok a fogalmak, melyek szintén munkaidő- és pihenőidőről szóló IX. Fejezetben, de a „46. Fogalmak” alcímen kívül találhatóak, mégpedig oly módon, hogy előbb egy meghatározást rögzít a fogalom tartalmát, majd pedig zárójelben meghatározza, hogy ezen definíció alatt milyen fogalom értendő. Ilyen pld. az Mt.96.§ (1) bekezdésében a munkarend fogalma, vagy az elszámolási időszak fogalma.

Végül szükséges megemlíteni azon fogalmakat is, melyeket ugyan használ és alkalmaz a jogszabály, ugyanakkor annak definíciószerű meghatározását semmilyen módon sem teszi meg. Ezen harmadik csoportba tartozó fogalmakon belül is kétféle csoportosítás lehetséges: egyrészt vannak azok a munkajogi intézmények, melyek tartalmát ugyan definíciószerűen nem rögzíti a törvény, de a lényegét igen, ilyen pld. a munkaidőkeret intézménye, ugyanakkor vannak olyan fogalmak, melyek tartalma kapcsán nem ad semmilyen eligazítást a törvény, tipikusan ilyen pld. az Mt. 122.§ (3) bekezdésében szereplő szabadnap.¹⁹⁶⁸

1. Munkaidőkeret fogalma

A munkaidőkeret normatív fogalmát definíciószerűen nem adja meg a hatályos Mt., ugyanakkor egy külön alcím alatt („48. A munkaidőkeret”)¹⁹⁶⁹ meghatározza annak lényegét.¹⁹⁷⁰

Dudás Katalin a szakirodalomban, a munkaidőkeret kapcsán az alábbi definíciót adja: „A napi munkaidő figyelembe vételével a ledolgozott munkaidő nagyobb számolási egységben, azaz munkaidőkeretben is megállapítható. A munkaidőkeret tehát egy hosszabb időszakra eső munkaidő mennyisége és a munkavállaló törvényes munkaidejét foglalja magába egy meghatározott időegységre vonatkozóan.”¹⁹⁷¹

Cséffán József szavaival „a munkaidőkeret a munkavállaló által teljesítendő munkaidőt foglalja magába, meghatározott időegységre vonatkozóan.”¹⁹⁷² Ugyanakkor, ha alaposabban szemügyre vesszük ezt a meghatározást, arra jutunk, hogy az egyenlőtlen munkaidő beosztást lehetővé tevő másik munkajogi intézmény, az elszámolási időszak tekintetében is alkalmazható, hiszen az elszámolási időszak is a munkavállaló által teljesítendő munkaidőt foglalja magában meghatározott időegységre vonatkozóan: a teljesítendő munkaidő mindig egy hét – általános teljes munkaidő esetén 40 óra -, míg a meghatározott időegység a munkáltató által meghatározott hosszabb időszak. Vagyis ebből a fogalom meghatározásból hiányzik a munkaidőkeret azon esszenciája, mely megkülönbözteti az elszámolási időszaktól, ez pedig az, hogy a teljesítendő

¹⁹⁶⁸ Mt. 122. § (3) A szabadságot - eltérő megállapodás hiányában - úgy kell kiadni, hogy a munkavállaló naptári évenként egy alkalommal, legalább tizennégy egybefüggő napra mentesüljön a munkavégzési és rendelkezésre állási kötelezettsége alól. E tekintetben - a szabadságként kiadott napon túl - a heti pihenőnap (heti pihenőidő), a munkaszüneti nap és az egyenlőtlen munkaidő-beosztás szerinti szabadnap vehető figyelembe.

¹⁹⁶⁹ Mt. 93-94.§

¹⁹⁷⁰ Megjegyzem, ezt a korábbi, 1992. évi XXII. törvény sem adta meg.

¹⁹⁷¹ Dudás Katalin – Viszló László – Fodor T. Gábor – Varga Marianna: Munkaidő és Pihenőidő. Liga Szakszervezet, Budapest, 2010., 8.

¹⁹⁷² Cséffán József – A Munka Törvénykönyve magyarázata. Szegedi Rendezvényszervező Kft., Szeged, 2014. 333. o

munkaidő mennyisége és az ennek teljesítésére meghatározott időszak azonos.

Kissné Horváth Marianna és Greskóné Koller Krisztina a gyakorlat számára készített munkájában az alábbi tömör definíciót adja: „*A munkaidőkeret a munkaidő mennyiségének hosszabb időszak alapulvételével történő megállapítását jelenti*”.¹⁹⁷³

Pál Lajos munkaidőkerettel kapcsolatos definíciója a következő: „*[...] a munkaidőkeret intézménye alapvetően egy, a munkáltató által meghatározott időszak alatt teljesítendő munkaidő mértékének meghatározása. A munkaidőkeret lényege ugyanis az, hogy a munkáltató a ledolgozandó munkaidőt egy hosszabb időegység (több hét vagy hónap) alapulvételével írja elő a munkavállaló számára.*”¹⁹⁷⁴ Ezen szakirodalmi definícióban már közvetve benne van az, ami az elszámolási időszaktól való éles elhatárolást megadja, hiszen az elszámolási időszak esetén a munkáltató az adott heti munkaidőt, egy általa meghatározott hosszabb időegység alatt oszt be a munkavállaló részére.

A jogtár kommentár a fenti definícióktól eltérően, nem a munkaidő mennyiség meghatározásaként, hanem a munkaidő beosztási szempontból definiálja a fogalmat, az alábbiak szerint: „*A munkaidőkeret a rendes munkaidő mértékének az általános munkarendtől eltérő beosztása.*”¹⁹⁷⁵

Tömör, törvényi definíció hiányában - figyelemmel a szakirodalmi definíciókhoz fűzött megjegyzésekre is - a munkaidőkeret fogalmát az alábbiak szerint lehet meghatározni:

A munkaidőkeret a napi munkaidő és az általános munkarend munkaszüneti nappal nem érintett napjainak alapulvételével, hetekben, vagy hónapokban meghatározott munkaidő mennyiség, melyet a munkáltató az annak alapjául szolgáló hetekben vagy hónapokban meghatározott időtartam alatt jogosult a munkavállaló részére – rendes munkaidőben - egyenlőtlenül beosztani.

2. Munkaidőkeret elhatárolása az elszámolási időszaktól

Az elszámolási időszakot a munkaügyi ügyvitellel foglalkozók körében szokás végtelenített munkaidőkeretként aposztrofálni, annak ellenére, hogy mára bebizonyosodni látszik, hogy az elszámolási időszak nemhogy nem tekinthető végtelenített munkaidőkeretnek, de még csak igazi alternatívája sem a munkaidőkeret intézményének azokban az esetekben, amikor a munkáltató egyenlőtlen munkaidő beosztás alkalmazásáról dönt.

Az elszámolási időszakot annak okán kezeli a munkaügyi ügyviteli gyakorlat végtelenített munkaidőkeretként, hogy a témát feldolgozó szakcikkek, kommentárok több helyütt azt sugallták,

¹⁹⁷³ Kissné Horváth Marianna és Greskóné Koller Krisztina – Az egyenlőtlen munkaidő-beosztás gyakorlati alkalmazása. Saldo Zrt., Budapest, 2014. 49. o.

¹⁹⁷⁴ Kardkovács Kolos(Szerk.) –Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata. HVG Orac, Budapest 2012, 182. o.

¹⁹⁷⁵ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1200001.TV/ts/20170324/> (Letöltés ideje: 2017.06.25.)

hogyan az elszámolási időszakok automatikusan egymásra épülnek és így olyanok, mint egy végtelenített munkaidőkeret.¹⁹⁷⁶ A témával foglalkozó kommentárokon túl a felhasználásra ajánlott iratmintákban is ez köszön vissza, melyre példa a Jogpont Hálózat oldaláról letölthető „*Elszámolási időszak elrendelés minta*”, amiben szintén nem szerepel az elszámolási időszak kezdő és befejező időpontja.¹⁹⁷⁷ Bár kétségtelen tény, hogy a törvény alapján van arra lehetősége a foglalkoztatónak, hogy hétről hétre újabb és újabb elszámolási időszak alkalmazásáról és a törvényben előírtak szerinti elrendeléséről döntsön, de azt fontos jól látni, hogy ez nem automatikus, vagyis a szabályozásból nem következik, hogy ne lenne szükség minden egyes héten az elszámolási időszak kezdő és befejező időpontjának meghatározására és a munkavállalók részére történő kihirdetésére.

Az elszámolási időszak fogalmát az Mt.98.§ (1) bekezdése rögzíti, eszerint az elszámolási időszak a napi munkaidő és az általános munkarend alapulvételével a munkáltató által megállapított és az érintett héttel kezdődő hosszabb időtartam, mely alatt a munkáltató beosztása alapján a munkavállaló egyenlőtlenül teljesíti munkaidejét. Mind a munkaidőkeret, mind az elszámolási időszak kapcsán fontos kérdés, a rendes munkaidőben beosztható munkaidő mennyisége és az, hogy ezt a munkáltató milyen időintervallumon belül tudja ezt megtenni.

Fontos elhatárolási szempont a beosztható munkaidő mennyisége. Elszámolási időszak alkalmazása esetén a rendes munkaidőben beosztható munkaidő mennyisége megegyezik a munkavállaló napi, vagyis „szerződéses” munkaideje alapján kalkulált heti munkaidejével, mely mindig ugyanannyi pld. teljes munkaidős foglalkoztatás esetében 40 óra, ezzel szemben munkaidőkeret alkalmazása esetén a rendes munkaidőben beosztható munkaidő mennyisége lényegében azonos munkaidőkeret tartamával, vagyis attól függ, hogy milyen hosszúságú munkaidőkeretet alkalmaz a munkáltató pld. négy hetes munkaidőkeret 160 óra.

További elhatárolási szempont az egyenlőtlen munkaidő beosztás időintervalluma. Munkaidőkeret esetén ez azonos a munkaidőkeret tartamával, vagyis a négy hetes munkaidőkeretbe tartozó 160 órát a négyhetes munkaidőkeret végéig jogosult a munkáltató a munkavállaló részére rendes munkaidőben beosztani, míg elszámolási időszak alkalmazása esetén a beosztható munkaidő mennyisége és az ennek beosztására biztosított időintervallum nem azonos. Elszámolási időszak esetén munkáltató teljes munkaidőben történő foglalkoztatás esetén a munkavállaló 40 óráját jogosult az általa meghatározott hosszabb időszak alatt munkavégzésre beosztani.

¹⁹⁷⁶ Vö.: Goda Márk – Elszámolási időszak, új lehetőség a munkaidő elszámolására. Munkajog Portál, 2013.12.10., <http://munkajogportal.hu/elszamolasi-idoszak-uj-lehetoseg-a-munkaido-elszamolasara/> (Letöltés időpontja: 2017.06.20). vagy Dihe Lajosné – Hogyan alkalmazható az elszámolási időszak. Adó/online, 2014.02.04., <http://ado.hu/rova-tok/munkaugyek/hogyan-alkalmazhato-az-elszamolasi-idoszak> (Letöltés időpontja: 2017.06.20).

¹⁹⁷⁷ https://www.jogpontok.hu/Documents/Iratmintatar_Munkajog/M_081_Elszamolasi_idoszak_elrendeles.docx (Letöltés időpontja: 2017.06.20).

3. Munkaidőkeret elhatárolása a referencia időszaktól

Szokás azt mondani, hogy a referencia-időszak a munkaidőkeret, munkaidő szervezésről szóló irányelvi¹⁹⁷⁸ megfelelője, mely csak felületesen szemlélve igaz. Igazából két egymástól eltérő olyan fogalomról van szó, melyet az egyes munkaidő beosztási szabályok mentén ugyan „közös nevezőre lehet hozni”, de semmiképpen sem egynemű fogalmakról van szó.

A referencia időszak fogalmát nem definiálja az irányelv. Berke Gyula és Kiss György az alábbiak szerinti fogalmat adja a referencia időszak kapcsán: „[...] *a referencia időszak nem más, mint meghatározott tartamon (időszakon) belül egy lehetőség a munkaidő egyenlőtlen beosztására és ezzel együtt a pihenőidők részleges összevonására*”¹⁹⁷⁹

Fodor T. Gábor szerint „*a referencia-időszak nem más, mint egy kezdő és befejező időponttal rendelkező átlagszámítási időszak.*”¹⁹⁸⁰ Bár Fodor T., „*A Munka Törvénykönyve munka- és pihenőidő szabályozásának uniós jogi megfelelőségéről*” szóló értekezésében végül arra jut, hogy a referencia időszak nem egy olyan nagyobb halmaz „*amelybe beleérthető mind a magyar fogalmak szerinti munkaidőkeret, mind a magyar fogalmak szerinti elszámolási időszak is*”¹⁹⁸¹ mégis, könnyen belátható, hogy a munkaidő szervezésről szóló irányelvben szereplő, de normatív definícióval el nem látott referencia időszak szükségszerűen egy ilyen gyűjtőfogalom, melynek mind az elszámolási időszak, mind pedig a munkaidőkeret közös nevezője.

III. A MUNKAI DŐKERET „HIBÁS” ELRENDELÉSÉVEL KAPCSOLATOS GYAKORLATI PROBLÉMÁK

Az Mt.93.§ (1) bekezdése kimondja, hogy a munkáltató a munkavállaló által teljesítendő munkaidőt munkaidő-keretben is meghatározhatja. A (4) bekezdés rögzíti, hogy a munkaidőkeret kezdő és befejező időpontját írásban meg kell határozni és közzé kell tenni.

Vagyis a munkaidőkeret alkalmazásáról – főszabály szerint – a munkáltató dönt, ugyanakkor annak törvényes alkalmazásához, ezen döntésen túl a jogszabály további három konjunktív feltétel teljesülését rögzíti:

- a munkaidőkeret kezdő és befejező időpontját meg kell határozni
- ezt írásba kell foglalni
- továbbá a munkavállalókkal közölni kell

¹⁹⁷⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2003/88/EK irányelve (2003. november 4.) a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól (a továbbiakban: Irányelv) 16. cikk.

¹⁹⁷⁹ Berke Gyula – Kiss György – Kommentár a munka törvénykönyvéhez. Wolters Kluwer. Budapest, 2012. 341.o.

¹⁹⁸⁰ Fodor T. Gábor – A Munka Törvénykönyve munka- és pihenőidő szabályozásának uniós jogi megfelelőségéről. Magyar Munkajog E-folyóirat 2016/2 31. o.

¹⁹⁸¹ Ugyanott.

Mindezek alapján az alábbiak szerint rendszerezhetők a hibás elrendelés esetei:

1. Alaki és tartalmi hibás, valamint hatálytalan elrendelés

A munkaidőkeret elrendelése minden olyan esetben hibás, amikor az Mt.93.§ (4) bekezdésében foglalt hármas konjunktív feltétel valamelyikének az nem felel meg.

Alakilag hibás a munkaidőkeret elrendelése, ha azt a munkáltató – a kezdő és befejező időpont meghatározásával – nem foglalta írásba.

Ebből értelemszerűen következik, hogy nem felel meg a szabályozásnak az olyan munkaidőkeret elrendelés sem, ami csak azt mondja ki, hogy pld. „*A munkáltató által alkalmazott munkaidőkeret: 1 havi*”, pontosan meg nem jelölve annak kezdő és befejező időpontját. Az ily módon „elrendelt” munkaidőkeret – a kezdő és befejező időpont meghatározásának hiánya miatt - nem tekinthető törvényesnek, még abban az esetben sem, ha ezt írásban teszi a munkáltató és a munkavállalókkal közli (tartalmi hibás elrendelés):

„Önmagában azzal, hogy a munkáltató a munkaidőkeretet naptári hónapban határozta meg, nem tett eleget azon kötelezettségének, miszerint a munkaidő-keret kezdő és befejező időpontját [Mt. 93. § (4) bekezdés] meghatározza és közölje”¹⁹⁸²

Értelemszerűen az olyan munkaidőkeret elrendelés sem felel meg a törvényben foglalt feltételeknek, amikor a munkáltató ugyan meghatározza a munkaidőkeret kezdő és befejező időpontját, mindezt írásba is foglalja, ugyanakkor elmulasztja azt közzé tenni (hatálytalan elrendelés).

E helyütt jegyzem meg, hogy már 2015-ben volt olyan bírói álláspont, miszerint a munkaidőkeret elrendelésének a fentiekén túl további feltétele az is, hogy a munkaidőkeretben rendes munkaidőben beosztható munkaidő mennyisége (=a munkaidőkeret óráinak száma) is előzetesen meghatározásra és a munkavállalókkal közlésre kerüljön,¹⁹⁸³ mely az Mt. módosításához legutóbb beterveztett, de végül el nem fogadott novellában is megjelent.¹⁹⁸⁴

Van olyan nézet és magam is osztom, miszerint ha nem megfelelően vagy nem érvényesen történt a munkaidőkeret elrendelése, akkor kérdéses a munkáltató egyenlőtlen munkaidő beosztáshoz való joga. Egyébiránt ez egy korábbi bírósági ítélet indokolásában is visszaköszön, ahol arra való tekintettel, hogy elmaradt az alkalmazott munkaidőkeret kezdő és befejező időpontjának meghatározása, az általános munkarend szabályai szerint került sor a munkaidő beosztás és az ehhez kapcsolódó elszámolás megítélésére:

„Tekintettel arra, hogy a perbeli esetben elmaradt a munkaidőkeret pontos időtartamának, annak

¹⁹⁸² Mfv. III. 10.821/2012.

¹⁹⁸³ Tánczos Rita munkaügyi bíró (Kúria) álláspontja (III. MUNKAIDŐ EXPO konferencia, 2015. november 24.)

¹⁹⁸⁴ T/15035 törvényjavaslat a munkaidő-szervezés egyes kérdéseiről; Benyújtás dátuma: 2017-04-11;

kezdő és befejező időpontjának meghatározása [...] úgy kell tekinteni, hogy a felperes foglalkoztatása nem munkaidőkeretben történt, ezért az általános szabályok alkalmazásával a napi 8 órán felül végzett munkát rendkívüli munkaidőben történő munkavégzésnek kell tekinteni és a felperest az Mt.147.§(1) bekezdése alapján a rendes munkabéren felül ellenérték illeti meg¹⁹⁸⁵

A hatálytalan elrendelés speciális, de a gyakorlatban sokszor előforduló esete, amikor az elrendelt és kihirdetett munkaidőkeret kezdő időpontja után munkaviszonyt létesítő munkavállalók esetében a munkaidőkeret elrendelése elmarad. Nézetem szerint amennyiben a munkáltató munkaidőkeretet, ezáltal egyenlőtlen munkaidő-beosztást kíván alkalmazni, annak feltétele a munkaidőkeret elrendelése, vagyis ha a munkavállaló belépésekor már egy megkezdett munkaidőkeret van érvényben a munkáltatónál, úgy szükséges az arányos munkaidőkeret kezdő és befejező időpontjának megfelelő módon történő meghatározása, mely történhet személyre szólóan, vagy általános jelleggel a munkaidőkeret kihirdetése dokumentum keretében rendezve az időközben belépő munkavállalók munkaidőkeretét. Ugyanakkor azt fontos jól látni, hogy nem a munkáltatónak, vagy a munkáltató egy-egy meghatározott részlegének van munkaidőkerete, hanem mindig az egyes foglalkoztatott munkavállalóknak.

2. Tilos elrendelés

Az Mt.96.§ (1) bekezdése kimondja, hogy a munkaidő-beosztás szabályait (munkarend) a munkáltató állapítja meg. Mindez két dolgot jelent, egyrészt az általánostól eltérő munkaidő beosztási szabályok alkalmazása nem magától értetődő, hanem kifejezett munkáltatói intézkedést igényel, másrészt az ebből eredő felelősség egyértelműen a munkáltató érdekkörébe esik.

Mindezek alapján a tilos elrendelés esetei két nagy csoportra oszthatóak:

tilos személyi körre történő munkaidőkeret elrendelés esete

tilos mértékű munkaidőkeretre vonatkozó elrendelés esete

2.1. Tilos személyi körre történő munkaidőkeret elrendelés

Az Mt.113. § (1) bekezdése meghatározza, azon munkavállalói csoportokat, amelyek esetében az általános munkaidő-beosztási szabályok korlátozottan, eltérően alkalmazandóak. Ide tartoznak a munkavállalók várandósságuk megállapításától a gyermekük hároméves koráig és a gyermeküket egyedül nevelő munkavállalók a gyermekük hároméves koráig.

Esetükben – munkaidőkeret vagy elszámolási időszak alapján történő - egyenlőtlen munkaidő-beosztás csak hozzájárulásuk alapján alkalmazható, a heti pihenőnapok egyenlőtlenül nem oszthatók be, valamint rendkívüli munkaidő, éjszakai munka illetve készenlét nem rendelhető

¹⁹⁸⁵ 3.M.1036/2004/53

el.¹⁹⁸⁶

Az Mt. 113. § (5) bekezdése további szenzitív csoportot határoz meg a gyermekét egyedül nevelő munkavállalók személyében a gyermekük 3 és 4 éves kora közötti időszakára, mégpedig, hogy rendkívüli munkaidő vagy készenlét főszabály szerint csak hozzájárulásuk alapján rendelhető el. Kivételt képez a korlátozás alól az az esetkör, amikor a rendkívüli munkavégzés elrendelésére baleset, elemi csapás súlyos kár, az egészséget vagy a környezetet fenyegető közvetlen és súlyos veszély megelőzése, elhárítása érdekében történik.

Vagyis ezen, ún. szenzitív munkavállalók esetében munkavállalói hozzájárulás nélkül munkaidőkeret nem alkalmazható.

2.2. Tilos mértékű munkaidőkeret elrendelés

Munkaidőkeret alkalmazása esetén az elrendelhető munkaidőkeret – főszabály szerint - négy hónap vagy tizenhat hét lehet. A törvényben meghatározott esetekben – így a megszakítás nélküli, a több műszakos, valamint az idényjellegű tevékenység keretében, a készenléti jellegű, továbbá az Mt. 135. § (4) bekezdésében meghatározott munkakörben foglalkoztatott munkavállaló esetében – a munkáltató által egyoldalúan elrendelhető munkaidőkeret tartama legfeljebb hat hónap vagy huszonhat hét lehet. A munkaidőkeret tartama kollektív szerződés rendelkezése szerint legfeljebb tizenkét hónap vagy ötvenkét hét, ha ezt technikai vagy munkaszervezési okok indokolják.¹⁹⁸⁷

Tilos mértékű munkaidőkeret elrendelésére kerül sor, ha a 4 hónapnál, vagy 16 hétnél hosszabb munkaidőkeret elrendelése kapcsán nem állnak fenn az Mt.94.§ (2) bekezdésében meghatározott feltételek. Például az a kereskedő, aki hétfőtől szombatig napi 12 órában üzemelteti egységét és 6 hónapos munkaidőkeret alkalmazásáról dönt, tilos mértékű munkaidőkeretet rendel el, hiszen a munkáltató tevékenysége még a többműszakos munkáltatói tevékenység Mt.-beli fogalmának sem felel meg.¹⁹⁸⁸

Ezekben az esetekben nincs a munkáltatónak anyagi jogi jogalapja az általa választott mértékű munkaidőkeret és az ezen munkaidőkeret elrendeléséből származó számára kedvezőbb munkaidő-szervezési és munkabér elszámolási szabályok törvényes alkalmazásához.

Ha elfogadjuk azt, hogy a munkaidőkeret elrendelése egy olyan munkáltatói jognyilatkozat, ami alapján a munkáltatónak joga lesz a szerződéses munkaidő egyenlő helyett egyenlőtlen módon történő beosztásához, míg a munkavállalónak kötelezettsége keletkezik az ily módon elkészített és közölt munkaidő beosztás rendes munkaidőben történő teljesítéséhez és ezen jognyilatkozat a tilos elrendelés folytán érvénytelen, akkor az ebből származó jogokat és kötelezettségeket

¹⁹⁸⁶ Mt. 113.§ (1) a)-b)

¹⁹⁸⁷ Mt.94.§ (1)-(3)

¹⁹⁸⁸ vö. Mt.90.§ c)

az Mt. 29.§ (4) bekezdése alapján kell megítélni. Az Mt. hivatkozott rendelkezése rögzíti, hogy „*az egyoldalú jognyilatkozat érvénytelensége esetén e jognyilatkozatból jogok és kötelezettségek nem származnak*”, vagyis az érvénytelen munkaidőkeret elrendelés alapján beosztott és teljesített munkaidőt nem az általánostól eltérő és egyenlőtlen munkaidő beosztásra vonatkozó szabályok, hanem az általános munkarendre vonatkozó szabályok szerint szükséges megítélni.

Ez alól kivétel a *kötelező elrendelés esete*, amikor még alakilag érvénytelen, vagy tilos elrendelés esetén sem lehet – álláspontom szerint - az általános munkarendre vonatkozó szabályok szerint megítélni a teljesített munkaidőt, figyelemmel az ágazati szabályozás specialitásaira. Ilyen a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény, mely kimondja, hogy az utazó munkavállalók esetében kötelező a munkaidőkeret megállapítása.¹⁹⁸⁹ Tehát azon általános szabály, miszerint a munkaidőkeret vagy elszámolási időszak alkalmazása a munkáltató döntése, a közúti közlekedésben korlátozottan érvényesül, hiszen a törvény kifejezetten előírja a munkaidőkeret elrendelését. Ez lényegében azt is jelenti, hogy a munkáltatónak nincs meg az a választási lehetősége, hogy az Mt. szerinti egyenlőtlen munkaidő beosztást lehetővé tevő két intézmény, a munkaidőkeret és az elszámolási időszak közül válasszon, hiszen a törvény előírja, hogy csak munkaidőkeret alkalmazható, így a munkaidő-szervezéssel kapcsolatosan csak a munkaidőkeret mértéke tekintetében van lehetősége döntést hozni. Ez a korlátozás látszólag jelentősnek tűnhet, ugyanakkor, ha figyelembe vesszük azt, hogy az utazó munkavállaló munkaidejét a munkaviszonyra vonatkozó szabályok, a szakmai szabályok, a menetrend, és a munkáltató utasításainak keretei között lényegében maga osztja be,¹⁹⁹⁰ már kevésbé tűnik megszorítósnak.

Kétségtelen, hogy nincs szó önvezénylésről, vagy kötetlen munkaidőről, egyszerűen a közlekedésbiztonsággal kapcsolatos vezetési és pihenőidőre vonatkozó szabályok megtartására a munkáltatónak csak közvetett ráhatása van, azokat a fuvarfeladatok teljesítése során közvetlenül a munkavállaló képes megtartani. A munkáltató ezzel kapcsolatos felelőssége az, hogy menetrendet, fordát, fuvarfeladatot úgy határozza meg, hogy a munkavállaló eleget tudjon tenni a vezetési és pihenő időre vonatkozó szabályok megtartásának és ellenőrizze azt. Az utazó munkavállalók munkaidő beosztásának szabadsága kapcsán találóan fogalmaz *Fodor T. Gábor*, amikor azt *névteljes munkaidő beosztási jog*nak nevezi, figyelemmel a közlekedésbiztonságra vonatkozó vezetési időre vonatkozó szabályok megtartásának kötelezettségére.¹⁹⁹¹

Tehát míg a kizárólag az Mt. hatálya alá tartozó munkáltatók esetében a hibás elrendelés anyagi jogi és eljárás jogi következménye egyaránt az általános munkarendre vonatkozó szabályok alkalmazása a beosztott és teljesített munkaidő megítélése tekintetében, addig utazó munkavállalók vonatkozásában – figyelemmel a Kkt. Mt-hez képest speciális szabályaira - a munkaidőkeret elrendelése, mint munkáltatói jogsértés megállapításának lehet kizárólag helye.

¹⁹⁸⁹ közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény (továbbiakban: Kkt).18/C.§ (1)

¹⁹⁹⁰ Kkt. 18/D.§ (3) bek.

¹⁹⁹¹ vö.: Dudás-Viszló-Fodor T-Varga, 2010, i.m. 92.o

3. Kontraktuális akadályba ütköző elrendelés

A munkaidőkeret vagy elszámolási időszak alapján történő egyenlőtlen munkaidő beosztás alkalmazásának lehetnek olyan akadályai, melyeket a felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozatukkal állapítottak meg pld. a munkaviszony kezdetén, amikor még nem volt előre látható az egyenlőtlen munkaidő beosztás alkalmazásának későbbi szükségessége. Ezen klauzulák megjelenhetnek munkaszerződésben, üzemi megállapodásban vagy kollektív szerződésben, de kivételesen szóban kötött megállapodásban vagy munkáltatói egyoldalú kötelezettségvállalásban is.

3.1. Munkaszerződés

Amennyiben a munkavállalókkal kötött munkaszerződések szövegezésük folytán tartalmazznak olyan megkötéseket, melyek a munkaidőkeret vagy elszámolási időszak alkalmazását nem teszik lehetővé, a munkáltató ezek „feloldásáig” jogszerűen nem tud egyenlőtlen munkaidő beosztást alkalmazni.

A gyakorlatban talán a legritkább eset az, ha a megállapodás eleve kizárja a munkaidőkeret vagy az elszámolási időszak alkalmazhatóságát. Ezzel szemben kifejezetten gyakorinak mondhatók az olyan munkaszerződéses megállapodások, melyekben eleve hétfőtől péntekig tartó munkarendet definiálnak, vagy kifejezetten rögzítik, hogy a szombat és a vasárnap heti pihenőnapok. Ezen megállapodások alapján ugyan még jogosult lehet munkaidőkeretet vagy elszámolási időszakot elrendelni a munkáltató, ugyanakkor a munkaidőkeret vagy elszámolási időszak alapján alkalmazható egyenlőtlen munkaidő beosztást már nem, hiszen a *pacta sunt servanda* elv alapján köteles lesz egyenlő munkaidő beosztás keretében, a rögzített heti pihenőnapok figyelembevételével beosztani a munkavállalót, lényegében az általános munkarendre vonatkozó szabályok szerint:

Érdemes külön is kitérni arra – az Újvári Józseftől kölcsönzött kifejezéssel¹⁹⁹² – „*szerződésbe került klauzulával, szándékoltan így, s nem szerződési klauzulát mondva*”, mint amilyen pld. a teljes munkaidős foglalkoztatás napi munkaidő helyett heti munkaidőben történő kikötésének esete. „*A munkaszerződés megkötésekor a munkáltatónak sok esetben nem céljuk az, hogy heti 40 órás munkaidőkeretet kössenek ki, ugyanakkor a „napi 8, heti 40 órás teljes munkaidős foglalkoztatás” mint szokásosnak mondható szerződéses formula nem megfelelő szövegezése elvezethet oda, hogy azt egy munkaügyi ellenőrzés során a hatóság heti munkaidőkeretként értelmezze.*”¹⁹⁹³ Pál Lajos ezzel kapcsolatosan így fogalmaz: „*Bár az új törvény a munkaidő heti tartamát már nem szabályozza, de nem is tilalmazza, hogy a felek a szerződésben a munkaidő tartamát egy hét alapulvételeivel kössék ki. Ebben az esetben azonban nagy gondosság indokolt, azt ugyanis mindenképp el kell*

¹⁹⁹² Újvári József – A papagájklauzula esete a munkaszerződéssel. In.: Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Acta Juridica Et Politica Tomus LV. Fasciculus 31., Szeged 1999. 428. o.

¹⁹⁹³ Máriás Attila – Munkaidőkeret kalauz. BDO Magyarország Vagyonkezelő Kft., 2013. Budapest 64. o.

*kerülni, hogy a heti munkaidőben történő szerződéses megállapodás beosztási szabályként (munkaidőkeretként) legyen értelmezhető*¹⁹⁹⁴

Mindez pedig az Újvári József által is hivatkozott kedvezőbbség elve¹⁹⁹⁵ alapján is okozhat nehézséget a gyakorlatban, hiszen a hatályos munkajogi szabályok szerint *a munkaviszony - eltérő megállapodás hiányában - általános teljes napi munkaidőben történő foglalkoztatásra jön létre*.¹⁹⁹⁶ Az általános teljes napi munkaidő napi nyolc óra.¹⁹⁹⁷

Szintén gyakori, hogy a megfelelő munkaidőkeret alkalmazását egy korábbi, szerződésbe „emelt”, de helytelen munkaidőkeret kikötés akadályozza. Erre példa a 174 órás munkaidőkeret kikötése, melynek értelmezése kapcsán kétféle álláspont alakult ki:

az egyik – megszorító - értelmezés szerint a 174 órás munkaidőkeret kikötés eleve érvénytelen, hiszen az egyrészt nem a napi munkaidő alapulvételével került meghatározásra, másrészt a munkaidőkeretet elrendelésékor alkalmazható „mértékegység” a hét és a hónap, vagyis órában a munkaidőkeretet elrendelni nem lehet.¹⁹⁹⁸ Jól látható, hogy ha a 174 órás munkaidőkeretet visszaosztjuk – általános teljes munkaidős foglalkoztatás esetén - 8-cal, akkor nem fogunk kerek számot kapni, vagyis a 174 órás munkaidőkeret nem az általános munkarend és a „szerződéses” munkaidő alapulvételével került meghatározásra.

a másik értelmezés szerint a munkáltató jogosult akár egyoldalúan, akár a munkavállalóval megállapodva 174 órás munkaidőkeretet alkalmazni, még akkor is, ha ez a munkáltató szempontjából célszerűtlen, ugyanakkor az általános munkarend és a napi munkaidő alapján kalkulált 174 óránál hol több, hol pedig kevesebb munkaidő elszámolásával kapcsolatos felelősséget köteles viselni.¹⁹⁹⁹

A munkáltató tevékenységének a munkaszerződésben történő rögzítése ugyanígy a munkáltató munkaszervezéssel kapcsolatos lehetőségeit szűkíti. Például amennyiben a munkáltatónál a későbbiekben egy új technológia kerül bevezetése és ezáltal megszakítás nélküli tevékenységnek minősül az ezzel kapcsolatos tevékenysége, vagy ellenkezőleg és nem állnak fenn a többműszakosság feltételei, úgy a „többműszakos munkarend” munkaszerződésben történő rögzítése aggályos. A munkáltató tevékenységét működési sajátosságai határozzák meg, a munkarendet (és az alapjául szolgáló működési rendet) az Mt. 96. § (1) bekezdése alapján a munkáltató állapítja meg, vagyis semmiképpen sem a felek megállapodásától függ, a munkavállaló hozzájárulása, egyetértése nem szükséges a tevékenység típusának megváltoztatására.

¹⁹⁹⁴ Kardkovács (Szerk.), 2012., 180.o

¹⁹⁹⁵ Újvári i.m. 429. o.

¹⁹⁹⁶ Mt.45.§ (4) bek.

¹⁹⁹⁷ Mt.92.§ (1) bek.

¹⁹⁹⁸ vö. Máriás, 2013.i.m, 65. o

¹⁹⁹⁹ vö. M.617/2009/26. (Miskolci Munkaügyi Bíróság), Mf.21088/2010/4 (Miskolci Törvényszék) és Mfv.II.11.131/2010/4. (Kúria)

3.2. Kollektív szerződés, üzemi megállapodás

Kollektív szerződés akár 12 hónap vagy 52 hét tartamú munkaidőkeretet is meghatározhat, amennyiben ezt technikai vagy munkaszervezési okok indokolják, a főszabály szerinti 4 havi, illetve 16 heti munkaidőkeret helyett.²⁰⁰⁰

Abban mindenképpen egyet kell érteni *Fodor T. Gáborral*, hogy sem a szabályozás, sem pedig az ismert irodalmi álláspontok alapján nem világos, hogy melyek azok a „technikai vagy munkaszervezési okok”, amelyek éves munkaidőkeretet elrendelését indokolhatják.²⁰⁰¹ Nem mellékes kérdésről van szó, hiszen az éves munkaidőkeret alkalmazásának kettős konjunktív feltételt szab a törvény, egyrészt erről kifejezetten meg kell állapodni kollektív szerződésben, másrészt ezt technikai vagy munkaszervezési okok szükséges, hogy indokolják.

A gyakorlati alkalmazás szempontjából az is vitára alkalmas kérdés, hogy azon Mt-beli kitétel, miszerint „kollektív szerződés akár 12 hónap vagy 52 hét tartamú munkaidőkeretet is meghatározhat” azt jelenti, hogy a munkáltató és a szakszervezet az „éves” munkaidőkeretet csak kollektív szerződésben rendelheti el, vagy ez pusztán az Mt. által meghatározott szabályok vállalati munkajogi kódexben történő tágítását jelentik, vagyis a kollektív szerződés megteremti annak az anyagi jogi jogalapját, hogy a munkáltató azt egyoldalúan jogosult legyen elrendelni.

Az üzemi megállapodás a kollektív szerződés alternatívájaként szintén lehetőséget biztosít arra, hogy az Mt. főszabályaitól eltérő, munkaidő szervezésre vonatkozó szabályokban állapodjanak meg a felek.

E helyütt kell kitérni, arra az esetre, amikor a munkáltató az üzemi tanács véleményének kikérése nélkül rendel el munkaidőkeretet vagy elszámolási időszak alapján egyenlőtlen munkaidő beosztást, holott a munkarend – vagyis a munkaidő beosztás szabályai – meghatározása olyan munkáltatói intézkedésnek minősül, mely kapcsán a munkáltató döntése előtt legalább 15 nappal köteles az üzemi tanács véleményét kikérni.²⁰⁰² Bár van olyan álláspont, miszerint „*az a körülmény, hogy a munkáltató a véleményeztetéssel kapcsolatos szabályokat megsérti, nem eredményezi a munkáltatói intézkedés érvénytelenségét*”,²⁰⁰³ ugyanakkor ez mindenképpen jogellenes.

3.3. Szóban kötött megállapodás

Az Mt. 14. §-a rögzíti, hogy a megállapodás a felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozatával jön létre. Az Mt. 22. § (1) bekezdése kimondja, hogy a jognyilatkozatot - ha munkaviszonyra vonatkozó szabály vagy a felek megállapodása eltérően nem rendelkezik - alaki kötöttség nélkül lehet megtenni. A munkavállaló kérésére a munkáltatónak a jognyilatkozatát akkor is írásba kell

²⁰⁰⁰ Mt.94.§

²⁰⁰¹ Fodor T., 2016.,i.m. 34. o.

²⁰⁰² Mt.264.§ (1) j)

²⁰⁰³ Cséffán, 2014., i.m 661.o

foglalnia, ha az egyébként nem kötelező. Az Mt. 46.§ (3) bekezdése kimondja, hogy a felek munkaviszonyból származó jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatos megállapodására a munkaszerződésre vonatkozó szabályokat azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a megállapodást a munkaviszonyra vonatkozó szabály rendelkezése esetén kell írásba foglalni. Mindezek alapján a munkaidőkeret vagy elszámolási időszak munkáltató által történő egyoldalú elrendelésének kontraktuális akadálya lehet az is, ha ugyan sem a munkaszerződés, sem üzemi megállapodás, vagy kollektív szerződés nem rögzít semmilyen elrendeléssel kapcsolatos akadályt, ugyanakkor a felek pld. a munkaviszony létesítésekor *erről szóban megállapodtak*, pld. a munkavállaló eleve kikötötte, hogy a családi és egyéb körülményei miatt nem tud csak egy hétfőtől péntekig, napi 8 órás, egyenlő munkaidő beosztás melletti foglalkoztatást vállalni.

3.4. Egyoldalú kötelezettségvállalás

Nézetem szerint, minden olyan esetben, amikor a munkáltató *egyoldalú kötelezettségvállalás*ban rögzítette, hogy pld. a munkaidő beosztás egyenlő, a heti pihenőnapok rendszeresen a szombat és a vasárnap és ettől eltérő szabályokat kíván alkalmazni, köteles minden egyes munkavállalóval egyénileg, olyan kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozatot tenni, mely megfelel az Mt.14.§ szerinti megállapodásnak.

Az Mt. 17.§-a kimondja, hogy a munkáltató a jognyilatkozatait az általa egyoldalúan megállapított belső szabályzatban vagy egyoldalúan kialakított gyakorlat érvényesítésével megteheti, amit a jogszabály a továbbiakban együttesen munkáltatói szabályzatként határoz meg. Az egyoldalú kötelezettségvállalást is tartalmazó munkáltatói szabályzatok szempontjából van jelentősége az Mt.16.§ (2) bekezdésének, mely kimondja, hogy „A kötelezettségvállalás a jogosult terhére módosítható vagy azonnali hatállyal felmondható, ha a jognyilatkozatot tevő körülményeiben a közlést követően olyan lényeges változás következett be, amely a kötelezettség teljesítését lehetetlenné tenné vagy aránytalan sérelemmel járna.” Vagyis a jognyilatkozat megtételkor az annak időpontjában ismert körülmények alapján járnak el a felek, jelen esetben az egyoldalú kötelezettséget vállaló munkáltató, ennek ismeretében teszi meg a kötelezettségvállalást. Ha kötelezettségvállalást tartalmazó szabályzat közlésekor fennálló helyzet lényegesen megváltozik, akkor a munkáltató érdekében ezt figyelembe kell venni, és a módosítás, visszavonás jogszerű. Minden más esetben a munkavállaló hozzájárulása szükséges a kötelezettségvállalás módosításához.

Amennyiben minden egyes munkavállalóval egyénileg megtárgyalta és megállapodott az eltérő szabályok alkalmazásáról, akkor ahhoz, hogy a megállapodás érvényesen létrejöttnek tekinthető legyen nem feltétlenül szükséges a megállapodást írásba foglalni. Ugyanakkor, ha a munkáltató egyik napról a másikra, anélkül, hogy a munkavállalók ezirányú, a munkáltatóéval „egybehangzó és kölcsönös akarata” ellenére pld. szabályzatban kihirdeti, hogy a munkaidőkeret rendel el az Mt. 14.§ szerinti megállapodás álláspontom szerint nem jött létre, vagyis egy ko-

rábbi egyoldalú kötelezettségvállalásban a munkáltató által önként vállalt kötelelem, mely egyben a munkaidőkeret egyoldalú elrendelésének kontraktuális akadályá is nem kerül feloldásra.

Nagyon fontos azt jól látni, hogy milyen munkáltatói jognyilatkozatok lehetnek olyanok, melyek a fentiek szerinti egyoldalú kötelezettségvállalásoknak tekinthetőek. Természetesen a munkaidő beosztás nem ilyen, hiszen kétségtelen, hogy a közölt munkaidő beosztásból jogok és kötelezettségek származnak, ugyanakkor annak időbeli hatálya a vonatkozási időszak alapján egyrészt behatárolt, másrészt a munkaidő beosztást nem az egyoldalú kötelezettségvállalás szándékával teszi a munkáltató, hanem mert erre vonatkozóan törvényi kötelezettség terheli. Ugyanakkor tipikusan ilyen lehet egy vállalati munkaügyi szabályzat, vagy egy vállalati munkarendi szabályozás, melyekben a munkavállaló elfogadására tekintet nélkül rögzíti a munkáltató, hogy a munkaidő beosztás egyenlő, heti pihenőnapok a szombat és a vasárnap. Természetesen, ha az egyoldalú kötelezettségvállalásban a munkáltató biztosította a „menekülés” lehetőségét, pld. azzal, hogy határozott időre tette azt, vagy olyan feltételekkel, melyek alapján jogosult azt egyoldalúan is módosítani, vagy visszavonni, akkor a munkavállalókkal történő egyetértés nélkül is képes lesz egyoldalúan kezelni a kérdést, a módosítás, visszavonás, vagy határon kívül helyezést követően.

IV. A MUNKAIIDŐKERETBEN BEOSZTHATÓ RENDES MUNKAIIDŐ MEGHATÁROZÁSÁVAL KAPCSOLATOS FOGALMAK

A munkaidőkeretben beosztható munkaidő mennyiségének meghatározása látszólag egy viszonylag egyszerű feladat. Az Mt. 93. § (2) bekezdése kimondja, hogy a munkaidő-keretben teljesítendő munkaidőt a munkaidőkeret tartama, a napi munkaidő és az általános munkarend alapul vételével kell megállapítani. Ennek során az általános munkarend szerinti munkanapra eső munkaszüneti napot figyelmen kívül kell hagyni. A jogszabály a továbbiakban kimondja, hogy a munkaidőkeretben teljesítendő munkaidő meghatározásakor a távollét tartamát figyelmen kívül kell hagyni vagy az adott munkanapra irányadó beosztás szerinti napi munkaidő mértékével kell számításba venni. Munkaidő-beosztás hiányában a távollét tartamát a napi munkaidő mértékével kell figyelmen kívül hagyni vagy számításba venni.

Vagyis a munkaidőkeret elrendelését követően a munkáltató az, aki meghatározza a munkaidőkeretben rendes munkaidőben beosztható munkaidő mennyiségét, melynek során az alábbi fogalmi elemeknek van jelentősége:

- munkaidőkeret tartama
- napi munkaidő
- általános munkarend
- munkaszüneti nap

- távollét
- beosztás szerinti napi munkaidő

1. Munkaidőkeret tartama

A munkaidőkeretet hetekben vagy hónapokban kell meghatározni. Az idevonatkozó szabályozás megszorító értelmezése szerint így a „*munkaidőkeret legkisebb logikai egysége*”²⁰⁰⁴ a hét, hiszen a munkaidőkeret tartamát órában nem, csak hetekben vagy hónapokban lehet meghatározni. Ezen megszorító értelmezés alapján a munkaidőkeret évben történő meghatározása szintén nem megfelelő, bár figyelemmel arra, hogy az év 12 hónapból és 52 hétből áll, gyakorlatilag 12 hónapos vagy 52 hetes munkaidőkeretnek lehet azt tekinteni.

A széles körben nem elfogadott, az a kétségtelenül kiterjesztő értelmezés, mely alapján a munkaidőkeret tartamát órában is meg lehet határozni, ha annak kezdő és befejező időpontja írásban meghatározott és a munkavállalókkal közölt.²⁰⁰⁵

Első pillantásra csak látszólagosnak tűnik annak a kérdése, hogy hetekben vagy hónapokban történik a munkaidőkeret tartamának a meghatározása, ugyanakkor, ha a munkaidőkeret tartama alapján vizsgáljuk meg a kapcsolódón munkaidő beosztási és egyéb szabályok értelmét könnyen belátható, hogy a 4 hetes munkaidőkeret nem azonos az 1 hónapos munkaidőkerettel és az 52 hetes munkaidőkeret sem az éves munkaidőkerettel. Azon kívül, hogy szükségképpen más időpontban kell, hogy kezdődjön és végződjön a hetekben és a hónapokban meghatározott munkaidőkeret, a munkaidőkeretben beosztható rendes munkaidő mennyisége is eltér a kétféle munkaidőkeret típusban. Könnyen belátható, hogy míg a hetekben elrendelt és egymást követő azonos munkaidőkeretekben beosztható rendes munkaidő mennyisége nagyjából azonos, addig a hónap(ok)ban elrendelt munkaidőkeretben beosztható munkaidő mennyisége legtöbbször eltér, figyelemmel az egymást követő hónapok váltakozó napjai számára. Összehasonlításképpen vegyünk egy 2017. május 1-jén kezdődő 4 hetes és ugyanekkor kezdődő 1 hónapos munkaidőkeretet. Addig, míg a 4 hetes munkaidőkeretben a beosztható munkaidő mennyisége 152 óra, az 1 hónapos munkaidőkeret esetében ez 176 óra.

A munkaidőkeret tartama szükségképpen rövidebb lesz, ha a munkavállaló munkaviszonya a munkaidőkeret lejárta előtt megszűnik. Ezzel kapcsolatosan a 1992. évi XXII. törvény semmilyen szabályt nem tartalmazott, a munkáltatók az általános munkarend alapján „arányosították” a munkaidőkeretet, vagyis a munkaidőkeretben rendes munkaidőben beosztható munkaidő mennyiségét, majd a munkavállaló által, rendes munkaidőben teljesített munkaidő és ezen

²⁰⁰⁴ vö. Kiss György Munkajog c. munkájában – az akkor hatályos munkajogi szabályok alapján – úgy foglalt állást, hogy a munkaidőkeret legkisebb logikai egysége két hét. Ezidőtájt a heti pihenőnapokat kéthetente lehetett összevontan kiadni. Lásd bővebben Kiss György Munkajog. Osiris Kiadó. Budapest, 2005. 81. oldal

²⁰⁰⁵ vö. az alperes által alkalmazott munkaidőkerettel a M.617/2009/26. (Miskolci Munkaügyi Bíróság), Mf.21088/2010/4 (Miskolci Törvényszék) és Mfv.II.11.131/2010/4. (Kúria) ügyekben

„időarányosított” munkaidőkeret különbözetét számolták el a rendkívüli munkaidőre vonatkozó vagy pedig az állásidőre irányadó díjazási szabályok megfelelő alkalmazásával.

Persze ezen, szabályok alapján nem attól függően fog az „arányosított” munkaidőkeret óráinak száma változni, hogy kinek az érdekkörébe eső ok miatt szűnt meg a jogviszonyt, ugyanakkor a jogviszony megszűnésére tekintettel „arányosított” munkaidőkereten felüli munkaórák elszámolásának „minősége” már igen.

2. Napi munkaidő

A napi munkaidő *„lényegében a „munkaszerződéses napi munkaidőt” jelenti, vagyis azt az időt, melyet a felek a szerződésben kötnek ki.”*²⁰⁰⁶ Ez az Mt. 88.§ (1) bekezdése alapján lehet teljes napi munkaidő vagy részmunkaidő.

2.1. Általános teljes napi munkaidő

Az általános teljes napi munkaidő 8 óra, vagyis külön munkaszerződéses kikötés hiányában a munkaviszony napi 8 óra alapulvételével meghatározott teljes munkaidőben történő foglalkoztatásra jön létre.

Az általános teljes napi munkaidőhöz képest hosszabb teljes napi munkaidőt és rövidebb teljes napi munkaidőt is kiköthetnek a felek.

2.1.1. Hosszabb teljes napi munkaidő

Az Mt. 92.§ (2) bekezdése kimondja, hogy a teljes napi munkaidő a felek megállapodás alapján legfeljebb 12 órára emelhető, ha a munkavállaló készenléti jellegű munkakört lát el, vagy a munkáltató vagy a tulajdonos hozzátartozója.

2.1.2. Rövidebb teljes napi munkaidő

Mint ahogy a felek – bizonyos feltételek fennállta esetén – jogosultak az általános teljes napi munkaidőnél hosszabb teljes napi munkaidőben megállapodni, úgy a munkaviszonyra vonatkozó szabály vagy a felek megállapodása az általános teljes napi munkaidőnél rövidebb teljes napi munkaidőt is megállapíthat.

Amennyiben a felek a munkaszerződésben rövidebb napi munkaidőt állapítanak meg, mint az általános teljes munkaidő szerinti 8 óra, ugyanakkor nem állapodnak meg kifejezetten a részmunkaidős foglalkoztatásban, a felek közötti megállapodást – álláspontom szerint - csak rövidebb teljes napi munkaidőként lehet értelmezni.

²⁰⁰⁶ Máriás, 2013 i.m. 21. o.

2.2. Részmunkaidő

A részmunkaidő a munkáltató és a munkavállaló által a munkaszerződésben rögzített általános teljes napi munkaidőnél rövidebb napi munkaidő. A részmunkaidőnek lényegében két feltétele van:

egyrészt a részmunkaidőről felek kifejezetten állapotjanak meg;

másrészt a napi munkaidő legyen kevesebb, mint az adott az adott munkakörre irányadó teljes napi munkaidő;

Ilyenformán napi 7,8 órás részmunkaidő és egyes álláspontok szerint akár napi 11 órás részmunkaidő is lehetséges, utóbbi pld. az Mt.92.§ (2) bekezdésében rögzített készenléti jellegű munkakör esetében.²⁰⁰⁷

De van ezzel ellentétes álláspont is: „[...] a részmunkaidő a munkavállaló munkakörére irányadó teljes munkaidőnél csak kevesebb lehet” - fogalmaz Csatári Mihályné.²⁰⁰⁸

3. Általános munkarend

Az 97. § (2) bekezdése kimondja, hogy a munkáltató a munkaidőt heti öt napra, hétfőtől péntekig osztja be. Ez az általános munkarend fogalma, mely egyrészt munkaidő beosztás módját határozza meg, mely az általános munkarend alkalmazása esetén egyenlő, másrészt mérték szabály is, hiszen „[...] az általános munkarend alapján kalkulált munkaidő mérték alapján kell a munkaidőkeretben és az elszámolási időszakban a rendes munkaidőben beosztható munkaidőt megállapítani, ehhez viszonyítva kell a munkavállalóval a vonatkozó szabályok alapján az elszámolást megtenni.”²⁰⁰⁹

Az általános munkarend mindig a hétfőtől péntekig tartó 5 munkanap, abban az esetben is, ha az általános munkarend szerinti munkanapra munkaszüneti nap esik. Pontosan erre való tekintettel mondja azt ki az Mt. 93.§ (2) bekezdésének második fordulata, hogy a munkaidőkeretben beosztható munkaidő mennyiségének számítása során „az általános munkarend szerinti munkanapra eső munkaszüneti napot figyelmen kívül kell hagyni.” Ugyanakkor erre való tekintettel problémás az elszámolási időszakban rendes munkaidőben beosztható munkaidő mennyiségének a kérdése, ugyanis a törvényben rögzített fogalom²⁰¹⁰ és a munkaidőkeret kapcsán meghatározott, de

²⁰⁰⁷ Pál Lajos álláspontja

²⁰⁰⁸ Csatári Mihályné – Krizsán Zsuzsanna – Munkavédelmi és munkaügyi ellenőrzés a kereskedelemben. Complex Kiadó, Budapest, 2010. 217.o

²⁰⁰⁹ Máriás Attila – Gondolatok az elszámolási időszak gyakorlati alkalmazásához. HR & Munkajog. 2015/10.

²⁰¹⁰ vö.: Mt. 98. § (1) A munkaidő munkaidőkeret hiányában úgy is beosztható, hogy a munkavállaló a napi munkaidő és az általános munkarend alapulvételével megállapított heti munkaidőt a munkáltató által meghatározott hosszabb, az érintett héttel kezdődő időtartam (elszámolási időszak) alatt teljesítse.

(2) Az elszámolási időszak tartamát a 94. §-ban foglalt szabályok megfelelő alkalmazásával kell megállapítani.

(3) Az elszámolási időszak tekintetében a 93. § (3)-(4) bekezdése és a 95. § megfelelően irányadó.

az elszámolási időszak tekintetében is alkalmazott szabályok alapján az általános munkarend szerinti munkanapra eső munkaszüneti nap nem csökkenti a rendes munkaidőben beosztható munkaidő mennyiségét.

4. Munkaszüneti nap

Az Mt. 102. § (1) bekezdése alapján munkaszüneti nap január 1., március 15., nagypéntek, húsvéthétfő, május 1., pünkösdhétfő, augusztus 20., október 23., november 1. és december 25-26. Ugyanakkor az Mt.102.§ (4) bekezdése alapján a munkaszüneti napra vonatkozó beosztási szabályokat kell megfelelően alkalmazni a húsvét- és a pünkösdvasárnap tekintetében is. Így megállapíthatjuk, hogy összesen 11+2 munkaszüneti napot nevesít a jelenleg hatályos munkajogi kódexünk.

A munkaszüneti nap következtében csökken a teljesítendő munkaidő, hiszen a munkaidőkeret óráinak meghatározásánál az általános munkarend szerinti munkanapra eső munkaszüneti napot figyelmen kívül kell hagyni az Mt. 93. § (2) bekezdése szerint. Ez minden esetben így van, még az olyan munkáltatói tevékenységek esetében is, ahol *de lege lata* rendes munkaidőben beosztható munkaszüneti napi munkavégzésre a munkavállaló. Ilyen az idényjellegű és a megszakítás nélküli működési rend, illetve a rendeltetése folytán vasárnap és munkaszüneti napon is üzemelő munkáltatói tevékenység. Tehát annak okán, hogy egy munkavállaló munkaszüneti napra rendes munkaidőben történő munkavégzésre beosztható nem jelenti azt, hogy esetében a munkaidőkeretben beosztható munkaidő mennyisége ezen, munkaszüneti nap okán több lenne. A munkáltatói tevékenységhez tartozó munkaidő beosztási szabályok a munkaidőkeretre vonatkozó mérték szabályokra ugyanis nincsenek hatással.

5. Távollét

A munkaidőkeretben beosztható rendes munkaidő mennyiségét érintő kérdés a kieső idők kezelésének kérdése, mely tekintetében az Mt. 93.§ (3) bekezdése rendezi az idetartozó szabályokat, és kimondja, hogy a munkaidő meghatározásakor a távollét tartamát figyelmen kívül kell hagyni vagy az adott munkanapra irányadó beosztás szerinti napi munkaidő mértékével kell számításba venni. Munkaidő-beosztás hiányában a távollét tartamát a napi munkaidő mértékével kell figyelmen kívül hagyni vagy számításba venni.

A szabály lényege, hogy távollét esetén a munkaidőkeretet vagy arányosan csökkenti a munkáltató vagy a beosztás szerinti napi munkaidő mértékével, mint „eltelt” munkaidőt veszi figyelembe, függetlenül attól, hogy ezen időszakra milyen díjazás jár – egyáltalán jár-e - a munkavállalónak.

A szabály kapcsán kétféle értelmezés van a jelenlegi jogirodalomban:

- a) a csökkentés is beosztás szerinti idővel kell, hogy történjen.
- b) a csökkentés a szerződéses napi munkaidővel kell, hogy történjen.

Azok, akik a b) pont szerinti értelmezést vallják, azt mondják, hogy a hivatkozott (3) bekezdés első mondatának második feléből következik, hogy csak akkor kell a beosztás szerinti idővel kalkulálni, ha a kieső időt, mint a munkaidőkeretben „eltelt” időt veszi a munkáltató figyelembe, vagyis ha arányosan csökkenti a keretet, akkor eleve nem a beosztás szerinti idővel kell számolni, hanem inkább a szerződéses napi munkaidővel.

Azok, akik az a) pont szerinti értelmezést vallják, azt mondják, hogy azért kell ilyen esetben is a beosztás szerinti idővel csökkenteni, mert a (2) bekezdés második mondata kifejezetten rögzíti, hogy csak munkaidő beosztás hiányában kell a napi munkaidővel figyelembe venni, vagy azzal csökkenteni a keretet, további érv, az egységes kalkuláció szempontjából hogy a munkáltató eleve ne dolgoztathassa le a munkavállalóval a törvényben meghatározott okból távol töltött időt. Mindez azt jelenti, hogy függetlenül attól, hogy a munkavállaló milyen jogcímen volt távol (szabadság, betegszabadság, táppénz, igazolatlan távollét) ezen időt a munkaidő beosztás szerinti munkaidő mértékével kell számításba venni és így lehet azt is megállapítani, hogy mennyi a munkaidőkeretben még rendes munkaidőben beosztható munkaórák száma. Mára szélesebb körben ezen álláspont került elfogadásra, Cséffán József, Pál Lajos is ezt az álláspontot képviseli a jogirodalomban.

Ehhez kapcsolódóan a távolléteken belül egy külön kérdés lehet a gyakorlatban a szabadság és a betegszabadság kezelése, figyelemmel az Mt.124.§ (2)-(3) bekezdésében rögzített munkanapban vs. munkaórában történő nyilvántartás lehetőségére. Az Mt. 124.§ (1)-(2) bekezdése kimondja, hogy a szabadságot a munkaidő-beosztás szerinti munkanapokra kell kiadni. Egyenlőtlen munkaidő-beosztás esetén a szabadság kiadása során a hét minden napja munkanapnak számít, kivéve a munkaidő-beosztás szerinti heti pihenőnapot és a munkaszüneti napot.

Az Mt. 124.§ (3)-(4) bekezdése rendezi a munkaidőkeret (vagy elszámolási időszak) alapján történő egyenlőtlen munkaidő beosztás alkalmazása során irányadó szabályokat és választási lehetőséget biztosít a munkáltató részére, hogy a „szerződéses munkaidő” mértékével egyező módon „munkanap”-ban vagy a munkaidő beosztás szerinti munkaidő mértéke szerint adja ki és tarja nyilván a szabadságot.²⁰¹¹

²⁰¹¹ vö.: Mt.124.§ [...] (3) Egyenlőtlen munkaidő-beosztás esetén a szabadság - a (2) bekezdéstől eltérően - az adott naptári évben úgy is kiadható, hogy a munkavállaló a munkaidő-beosztással azonos tartamra mentesül a rendelkezésre állási és munkavégzési kötelezettsége alól.

(4) A szabadságot az (1) és (2) bekezdés esetén munkanapban, a (3) bekezdés esetén a munkavégzés alóli mentesülés tartamával egyező óraszámban kell nyilvántartani.”

A szabályozás alapján a választás lehetősége valóban adott a munkáltató részére, ugyanakkor álláspontom szerint egyenlőtlen munkaidő beosztás alkalmazása esetén a munkáltató érdekében csak az Mt.124.§ (3) bekezdés szerinti szabadság kiadási és nyilvántartási mód állhat, a (2) bekezdésben foglalt nem. Bár mindkét módszer azonos eredményre vezet a munkavállalót megillető szabadság (óraóra átszámított mennyisége) tekintetében, ugyanakkor az Mt.93.§ (3) bekezdésében meghatározott kieső idők tekintetében irányadó szabályok okán az Mt. 124.§ (2) bekezdése szerinti „napban” történő kiadási és nyilvántartási mód azon esetekben amikor a „szerződéses munkaidő”-től eltérő mértékű az adott munkanapra beosztott munkaidő mennyisége a munkáltató által munkaidőkeretben még beosztható munkaórák számát kedvezőtlenül fogja befolyásolni.

Ugyanakkor mindezekről függetlenül megállapítható, hogy a kieső idők kapcsán korábban hivatkozott Mt. 93.§ (3) bekezdés szerinti szabály alkalmazása független attól, hogy a munkáltató az Mt. 124.§ (2) vagy (3) bekezdése szerinti módon adja ki és tartja nyilván a munkavállalót megillető szabadságot.

6. Beosztás szerinti munkaidő

Az Mt.88.§ (2) bekezdése szerint a beosztás szerinti napi munkaidő a munkanapra elrendelt rendes munkaidő, mely lényegében *„azt mondja meg, hogy a munkavállalónak a „szerződés szerinti” munkaidejéből a tárgynap tekintetében, az előre közölt munkaidő beosztás alapján, rendes munkaidőben hány órát kell munkával töltenie.”*²⁰¹²

A beosztás szerinti napi munkaidőnek ilyenformán csak a munkaidőkeret vagy elszámolási időszak alapján történő egyenlőtlen munkaidő beosztás esetén van jelentősége, ugyanis amennyiben a munkáltató nem egyenlőtlen munkaidő beosztás keretében, hanem *egyenlő munkaidő beosztás* mellett, vagyis általános munkarendben foglalkoztatja a munkavállalót, a beosztás szerinti napi munkaidő és a *szerződéses* napi munkaidő lényegében ugyanaz. Ilyenformán kijelenthetjük, hogy a beosztás szerinti napi munkaidő az egyenlőtlen munkaidő beosztáshoz kapcsolódó munkaidő fogalom.

Az Mt. nem rögzíti külön az *elrendelt napi munkaidő* fogalmát, melyet *„mind a napi munkaidő, mind a beosztás szerinti napi munkaidő fogalmától meg kell különböztetnünk [...] Az elrendelt napi munkaidőbe beleértjük a beosztás szerinti napi munkaidőt és az elrendelt rendkívüli munkaidőt is.”*²⁰¹³

Az elrendelt napi munkaidőt leginkább a beosztás szerinti napi munkaidő viszonylatában lehet vizsgálni, mely ilyenformán lehet több, mint a beosztás szerinti napi munkaidő jellemzően rendkívüli munkaidő elrendelésével, de – álláspontom szerint – lehet kevesebb is. Utóbbira

²⁰¹² Máriás, 2013 i.m 22. oldal

²⁰¹³ Máriás, 2013 i.m 23. oldal

szokták azt mondani tévesen, hogy állásidő,²⁰¹⁴ de ez azért helytelen, mert az állásidő díjazási kategória, így lényegében az elrendelt napi munkaidőnek a munkaidő, pihenőidő fejezet szempontjából jelenleg nincs megfelelő fogalma. Ez önmagában nem gond, hiszen a munkaidő elszámolása szempontjából a beosztott napi munkaidővel kell ezt az időt a munkaidő elszámolása során is figyelembe venni.

V. A MUNKAI DŐ BEOSZTÁSSAL KAPCSOLATOS GYAKORLATI KÉRDÉSEK, FIGYELEMMEL A MUNKAI DŐ KERET ALKALMAZÁSÁRA

A munkaidő beosztásával kapcsolatos gyakorlati problémákat két nagyobb részre lehet osztani. Vannak azok az egyenlőtlen munkaidő beosztással kapcsolatos generális kérdések, melyek függetlenek a munkáltató tevékenységétől (működési rendjétől) és vannak olyan speciális beosztási kérdések, melyek egy-egy működési rendhez kapcsolódóan merülnek fel.

1. Az egyenlőtlen munkaidő beosztás általános szabályai

Az egyenlőtlen munkaidő beosztás ezen általános szabályaiban az a közös, hogy függetlenül attól, hogy milyen Mt. szerinti működési rendben végzi a munkáltató (vagy a munkavállaló) a tevékenységét, ezen szabályokra figyelemmel kell a működési rendtől már függő, konkrét beosztási szabályokra figyelemmel a munkaidő beosztást elkészíteni és a munkavállalókkal közölni.

1.1. Naptári naptól eltérő nap és a naptári héttől eltérő hét fogalom alkalmazása

Az Mt. 87. § (1) bekezdése kimondja, hogy a munkanap: a naptári nap vagy a munkáltató által meghatározott megszakítás nélküli huszonnégy óra, ha a munkáltató működése miatt a beosztás szerinti napi munkaidő kezdete és befejezése nem azonos naptári napra esik. A hivatkozott paragrafus második bekezdése kimondja, hogy az (1) bekezdésben foglaltak megfelelően irányadók a heti pihenő- vagy a munkaszüneti nap meghatározása tekintetében is, azzal, hogy a hét és huszonnégy óra közötti tartamot heti pihenő- vagy a munkaszüneti napnak kell tekinteni.

Az Mt. 87. § (3) bekezdése meghatározza a hét fogalmát, eszerint a hét: a naptári hét vagy a munkáltató által meghatározott megszakítás nélküli százhatvannyolc óra, ha a munkáltató működése miatt a beosztás szerinti napi munkaidő kezdete és befejezése nem azonos naptári napra esik.

A jelenleg hatályos Mt.-beli fogalomból jól látszik, ahhoz, hogy a munkáltató a naptári naptól eltérő munkanap fogalmat alkalmazhasson, két feltételnek kell egyidejűleg megfelelnie:

²⁰¹⁴ Vö: Orosz Márta - Hajdú Edit: Munka- és pihenőidő szabályozása. Nemzeti Munkaügyi Hivatal, Budapest, 2013. 11. oldal: „állásidő: csak részben a munkaidőhöz kötődő fogalom [...]”

- a munkáltató működése miatt a beosztás szerinti munkaidő kezdete és befejezése nem azonos naptári napra esik és
- a munkáltató által kerüljön meghatározásra az a megszakítás nélküli 24 óra, melyet a munkáltató munkanapnak tekint;

Amennyiben ezen, feltételeknek megfelel a munkáltató, akkor az adott dátumhoz tartozó munkanapot a vállalati munkarendben szereplő munkanap fogalom szerint kell mind a munkaidő beosztás, mind annak nyilvántartása és elszámolása kapcsán kezelni.

Figyelemmel az Mt. 87. § (1)(3) bekezdésében foglaltakra, megállapítható, hogy ha a munkáltató a naptártól eltérő munkanap fogalmat alkalmaz, az automatikusan befolyásolja a heti pihenőnap, munkaszüneti nap és – expressis verbis szabályozás hiányában is – a vasárnap munkajogi fogalmát és ezekkel összefüggésben az ezen napokhoz kapcsolódó bérpótlék elszámolását. Bár a vasárnapot az Mt.87.§ (2) bekezdése a heti pihenőnap és a munkaszüneti nap mellett közvetlenül nem említi meg olyanként, melyre az (1) bekezdésben foglalt munkanap definíció vonatkozna, ugyanakkor az Mt.97.§ (2) bekezdésében rögzített általános munkarend fogalmából következően a heti pihenőnap közvetve azt magában foglalja, így a vasárnapot is érinti a munkáltató által meghatározott naptári naptól eltérő „vállalati munkanap definíció.”

A fentiekre tekintettel minden heti pihenőnaphoz, vasárnaphoz és munkaszüneti naphoz kötődő bérpótlékot a munkáltató által meghatározott naptári naptól eltérő „vállalati munkanap definíció” szerint szükséges megállapítani, figyelemmel az Mt.87.§ (2) bekezdés második fordulatának korlátozó rendelkezésére.

1.2. Heti pihenőnap, heti pihenőidő

A munkavállaló részére heti két pihenőnap jár. A munkáltató pihenőnap helyett egybefüggő 48 óra heti pihenőidőt is biztosíthat, mely kapcsán az alábbiaknak kell egyidejűleg érvényesülniük:

- alkalmanként csökkenthető 48 óra 40 óra pihenőidőre,
- mind a 48 óra, mind a 40 óra egybefüggő kell, hogy legyen
- a keret átlagában legalább 48 óra egybefüggő pihenőidőnek meg kell lennie.

Ha veszünk egy négyhetes munkaidőkeretet, akkor megállapítható, hogy 4*2 heti pihenőnap jár a munkavállalónak. Ha pihenőnapok helyett pihenőidőt szeretnék alkalmazni, főszabály szerint egyoldalúan megtehetem, de a fenti 3 feltételnek egyidejűleg meg kell felelnem, vagyis heti átlagban, 48 óra, egybefüggő pihenőidőt kell beosztanom a munkavállaló részére.

Vagyis ha:

az első héten 48 helyett 40 óra

a második héten 48 óra helyett 40 óra

a harmadik héten 48 óra helyett 40 óra

végül a negyedik héten 72 óra egybefüggő pihenőidőt biztosít, akkor $40+40+40+72=192 \rightarrow 192/4=48$ óra

Viszont, ha:

a negyedik héten kiadja ugyan a 72 óra pihenőidőt, azonban ez nem egybefüggő, hanem mondjuk 2 részletben ($48+24$) van kiadva, akkor már nem teljesül az egybefüggő, csak az átlagban feltétel, vagyis az átlag számítás szempontjából a 24 órát nem vehetjük figyelembe: $40+40+40+48=168$ óra

A munkavállalót heti két pihenőnap illeti, melyeket jogosult egyenlőtlenül kiadni a munkáltató: pld. szombat, vasárnap helyett szerda, csütörtök, azzal, hogy havonta egy alkalommal vasárnapra kell, hogy essen a heti pihenőnap.

A heti két pihenőnap helyett egybefüggő 48 óra pihenőidőt is biztosíthat a munkáltató, melyet esetenként 40 óra egybefüggő pihenőidőre csökkenthető, viszont ilyen esetben is a keret átlagában a 48 óra pihenőidőt köteles a munkavállaló részére biztosítani. Amennyiben a munkáltató pihenőnap helyett pihenőidőt alkalmaz egy alkalommal egy teljes vasárnapot köteles a munkavállaló részére biztosítani.

„A munkanap és hét fogalmának a heti pihenőnapok tekintetében leginkább az egyenlőtlen munkaidő beosztás alapjául szolgáló munkaidőkeret lejártakor lehet jelentősége, hiszen ha a munkáltató a főszabálytól eltérő munkanap és hét fogalmat alkalmaz, ennek következtében a munkanap és a hét nem a naptári nap 0 órakor, illetve hétfő 0 órakor indul, hanem pld. 06,00 órától, akkor értelemszerűen mind a hetekben, mind pedig a hónapokban megállapított munkaidőkeret nem 24,00 órakor ér véget, hanem a munkanap és hét fogalmához igazodóan 06,00 órakor. Mindez a heti pihenőnapok tekintetében azt is jelenti, hogy a munkaidőkeret lejárt a munkaidőkeret utolsó hetének, utolsó napjának 06,00 órája lesz, vagyis ez az az időpont, amíg a munkáltató a heti pihenőnapot (munkáltató által meghatározott egybefüggő 24 órát) jogosult kiadni.

A munkanap és a hét fogalmának a heti pihenőidő szempontjából már sokkal nagyobb jelentősége van, hiszen egyrészt a pihenőnap kapcsán leírtak szerint itt is irányadó a munkáltató által meghatározott munkanap és hét fogalom, különösen is a tekintetben, hogy meddig lehet kiadni, vagy a kiadott pihenőidőt ilyenként figyelembe venni, másrészt az Mt.106.§ (3) bekezdésének első mondata egyértelműen kimondja azt is, hogy egyenlőtlen munkaidő beosztás esetén a 48 órás egybefüggő heti pihenőidő helyett a 40 órát kitevő és egy naptári napot magában foglaló megszakítás nélküli pihenőidőt hetenként kell biztosítani. Ebből a szempontból a hét

hétfő 0 órától vasárnap 24 óráig tartó időszak, tehát a naptári hét vagy a munkáltató által ilyenként meghatározott egybefüggő 168 óra.”²⁰¹⁵

2. Az egyenlőtlen munkaidő beosztás speciális szabályai

Az egyenlőtlen munkaidő beosztás speciális kérdései kapcsán is két nagyobb csoportba lehet rendezni a munkaidő beosztás tényleges elkészítésére vonatkozó szabályokat, aszerint, hogy a munkáltatóra az Mt.-ben foglalt munkaidő-pihenőidő szabályok irányadóak, vagy valamilyen más speciális ágazati szabályt is figyelembe kell venni a munkaidő beosztások elkészítése során.

Az Mt.-ben az alábbi 9 munkaidő beosztási szabály típust kell a munkáltató tevékenységére jellemző eltérésre figyelemmel megtartani:

- napi munkaidő minimuma
- napi munkaidő maximuma
- napi pihenőidő minimuma
- heti munkaidő maximuma
- heti pihenőnapok, pihenőidő minimuma
- hat nap munkavégzés után egy pihenőnap beosztása
- munkaszüneti napon rendes munkaidőben történő munkaidő beosztás
- vasárnap rendes munkaidőben történő munkaidő beosztás
- vasárnapi rendes munkaidőben történő munkavégzés esetén az ezt megelőző szombatra történő rendes munkaidő beosztása

A fentebb említett 9 beosztási szabály az alábbi 5+1 munkáltatói tevékenység és működési rend szabályaira tekintettel változhat:

- általános
- többműszakos
- megszakítás nélküli

²⁰¹⁵Muhoray Beáta – Máriás Attila - A heti pihenőnap és a heti pihenőidő alkalmazásának egyes kérdései a munkanap és a hét fogalmának tükrében (In.: HR&Munkajog, 2016/11-12.)

- idénymunka
- készenléti jellegű
- rendeltetése folytán vasárnap is működő

MUNKA-REND	ÁLTALÁNOS	TÖBBMŰ-SZAKOS	MEGSZAKÍTÁS NÉLKÜLI	IDÉNYJELLEGŰ	KÉSZENLÉTI JELLEGŰ	RENDELTE-TÉSE FOLY-TÁN E NA-PON IS MŰ-KÖDŐ ²⁰¹⁶
Elrendel- hető mun- kaidőkere- t	4 hónap vagy 16 hét [94. § (1) bek.]	6 hónap vagy 26 hét [94. § (2) b) pont]	6 hónap vagy 26 hét [94. § (2) a) pont]	6 hónap vagy 26 hét [94. § (2) c) pont]	6 hónap vagy 26 hét [94. § (2) d) pont]	4 hónap vagy 16 hét [94. § (1) bek.]
Beoszt- ható napi munkaidő mini- muma	4 óra [Mt.99.§ (1) bek.]	4 óra [Mt.99.§ (1) bek.]	4 óra [Mt.99.§ (1) bek.]	4 óra [Mt.99.§ (1) bek.]	4 óra [Mt.99.§ (1) bek.]	4 óra [Mt.99.§ (1) bek.]
Rendes és rendkívüli napi mun- kaidő ma- ximuma	12 óra [Mt.99.§ (2) a) pont]	12 óra [Mt.99.§ (2) a) pont]	12 óra [Mt.99.§ (2) a) pont]	12 óra [Mt.99.§ (2) a) pont]	24 óra - külön megállá- podással [Mt.99.§ (3) a) pont]	12 óra [Mt.99.§ (2) a) pont]
Heti mun- kaidő ma- ximuma	48 óra [Mt.99.§ (2) b) pont] a munkaidő- keret átlá- gában [Mt. 99. § (7) bek.]	48 óra [Mt.99.§ (2) b) pont] a mun- kaidőkeret át- lagában [Mt. 99. § (7) bek.]	48 óra [Mt.99.§ (2) b) pont] a munkaidő- keret átlá- gában [Mt. 99. § (7) bek.]	48 óra [Mt.99.§ (2) b) pont] a munkaidő- keret átlagá- ban [Mt. 99. § (7) bek.]	72 óra - külön megállá- podással [Mt.99.§ (3) b) pont] a munkaidő- keret átlá- gában [Mt. 99. § (7) bek.]	48 óra [Mt.99.§ (2) b) pont] a munkaidőke- ret átlagá- ban [Mt. 99. § (7) bek.]
Napi pihe- nőidő mi- nimuma	min. 11 óra [Mt.104.§	min. 8 óra , a két egymást követően be- osztott napi	min. 8 óra , a két egymást követően	min. 8 óra ,	min. 8 óra , a két egymást követően	min. 11 óra [Mt.104.§ (1)]

²⁰¹⁶ Vasárnap, munkaszüneti nap

	(1)]	pihenőidők együttes tartama legalább 22 óra [Mt.104.§ (2) b) pont, Mt. 104. § (4) bek.]	beosztott napi pihenőidők együttes tartama legalább 22 óra [Mt.104.§ (2) b) pont, Mt. 104. § (4) bek.]	a két egymást követően beosztott napi pihenőidők együttes tartama legalább 22 óra [Mt.104.§ (2) b) pont, Mt. 104. § (4) bek.]	beosztott napi pihenőidők együttes tartama legalább 22 óra [Mt.104.§ (2) b) pont, Mt. 104. § (4) bek.]	
Heti pihenőnap/ pihenőidő	Két heti pihenőnap vagy egybe-függő 48 óra pihenőidő, mely alkalmanként 40 órára csökkenthető. A munkaidőkeret átlagában legalább heti 48 óra pihenőidőt kell biztosítani. [Mt.105.§ (1)-(2) bek., [Mt.	Két heti pihenőnap vagy egybe-függő 48 óra pihenőidő, mely alkalmanként 40 órára csökkenthető. A munkaidőkeret átlagában legalább heti 48 óra pihenőidőt kell biztosítani. [Mt.105.§ (1)-(2) bek., [Mt. 106. § (3) bek.]	Két heti pihenőnap vagy egybe-függő 48 óra pihenőidő, mely alkalmanként 40 órára csökkenthető. A munkaidőkeret átlagában legalább heti 48 óra pihenőidőt kell biztosítani. [Mt.105.§ (1)-(2) bek., [Mt.	Két heti pihenőnap vagy egybe-függő 48 óra pihenőidő, mely alkalmanként 40 órára csökkenthető. A munkaidőkeret átlagában legalább heti 48 óra pihenőidőt kell biztosítani. [Mt.105.§ (1)-(2) bek., [Mt. 106. § (3) bek.]	Két heti pihenőnap vagy egybe-függő 48 óra pihenőidő, mely alkalmanként 40 órára csökkenthető. A munkaidőkeret átlagában legalább heti 48 óra pihenőidőt kell biztosítani. [Mt.105.§ (1)-(2) bek., [Mt. 106. § (3)	Két heti pihenőnap vagy egybe-függő 48 óra pihenőidő, mely alkalmanként 40 órára csökkenthető. A munkaidőkeret átlagában legalább heti 48 óra pihenőidőt kell biztosítani. [Mt.105.§ (1)-(2) bek., [Mt. 106. § (3) bek.]

	106. § (3) bek.]		106. § (3) bek.]		bek.]	
Hat nap után egy pihenő-nap beosztása	Igen. [Mt. 105. § (3) bek.]	Nem. [Mt. 105. § (3) bek.]	Nem. [Mt. 105. § (3) bek.]	Nem. [Mt. 105. § (3) bek.]	Igen. [Mt. 105. § (3) bek.]	Igen. [Mt. 105. § (3) bek.]
Vasárnapra rendszeres munkaidő beosztása	Nem. [Mt.101. § (1) bek.]	Beosztható [Mt.101. § (1) d) pont], de havonta egy vasárnapra eső pihenőnapot, illetve pihenőidőt biztosítani kell. [Mt.105. § (4) bek., Mt.106. § (2) bek.]	Beoszt-ható. [Mt.101. § (1) c) pont], de havonta egy vasárnapra eső pihenőnapot, illetve pihenőidőt biztosítani kell. [Mt.105. § (4) bek., Mt.106. § (2) bek.]	Beoszt-ható. [Mt.101. § (1) b) pont], de havonta egy vasárnapra eső pihenőnapot, illetve pihenőidőt biztosítani kell. [Mt.105. § (4) bek., Mt.106. § (2) bek.]	Beoszt-ható. [Mt.101. § (1) e) pont] DE! a megelőző szombatra nem [Mt. 101. § (3) bek.] Havonta egy vasárnapra eső pihenőnapot, illetve pihenőidőt biztosítani kell. [Mt.105. § (4) bek., Mt.106. § (2) bek.]	Beoszt-ható. [Mt.101. § (1) a) pont], de havonta egy vasárnapra eső pihenőnapot, illetve pihenőidőt biztosítani kell. [Mt.105. § (4) bek., Mt.106. § (2) bek.]
Munkaszüneti napra rendszeres munkaidő beosztása	Nem. [Mt.102. § (2) bek.]	Nem. [Mt.102. § (2) bek.]	Beoszt-ható. [Mt.102. § (2) bek.]	Beoszt-ható. [Mt.102. § (2) bek.]	Nem. [Mt.102. § (2) bek.]	Beoszt-ható. [Mt.102. § (2) bek.]

--	--	--	--	--	--	--

1. táblázat - Az egyes munkáltatói tevékenységekre vonatkozó speciális munkaidő beosztási szabályok

VI. A MUNKABÉR ELSZÁMOLÁSÁVAL KAPCSOLATOS GYAKORLATI KÉRDÉSEK, FIGYELEMME A MUNKAI DŐKERET ALKALMAZÁSÁRA

A munkaidőkeret alapján elrendelt egyenlőtlen munkaidő beosztás tekintetében speciális munkabér elszámolási szabályokat tartalmaz az Mt., ugyanakkor ha alaposabban megvizsgáljuk, ezen szabályokat, könnyen belátható, hogy ezek – a munkabér elemei közül - kizárólag az alpbér és a rendkívüli munkaidő elszámolásához kapcsolódnak, vagyis a vasárnapi, munkaszüneti, éjszakai és műszakpótlék, valamint a készenléti és ügyeleti díj elszámolására vonatkozó szabályokat nem érintik.

1. Alpbér elszámolása

Az alpbér elszámolása kapcsán lényegében annak mentén határozza meg az alkalmazandó szabályokat az Mt., hogy a munkavállaló alpbérét a felek óra vagy havibérben határozták meg a munkaszerződésben.

1.1. Alpbér formája: órabér

Amennyiben a munkavállaló alpbérét a munkaszerződés órabérben, vagy teljesítménybérben rögzítette, a munkavállaló havi munkabér elszámolását több hónapos munkaidőkeret vagy elszámolási időszak alkalmazása esetén is az általános munkarend adott hónapra irányadó munkanapjai és ez alapján kalkulált munkaórái figyelembevételével kell megállapítani, függetlenül attól, hogy a munkavállalóra irányadó munkaidő beosztás szerint az adott hónapban munkaidő beosztás szerint mennyi volt a rendes munkaidőben beosztott munkaidő mennyisége.²⁰¹⁷

1.2. Alpbér formája: havibér

Amennyiben a munkavállaló alpbérét a munkaszerződés havibérben rögzítette, a munkavállaló havi munkabér elszámolását több hónapos munkaidőkeret vagy elszámolási időszak alkalmazása esetén is – függetlenül az általános munkarend adott hónapra irányadó munkanapjai és ez alapján kalkulált munkaórái számától – „konstans” módon a szerződéses alpbérrel kell elszámolni, függetlenül attól, hogy a munkavállalóra irányadó munkaidő beosztás szerint az adott hónapban munkaidő beosztás szerint mennyi volt a rendes munkaidőben beosztott

²⁰¹⁷ Mt.156.§ (1) a)

munkaidő mennyisége.²⁰¹⁸

2. Rendkívüli munkaidő bérpótlékának elszámolása

A rendkívüli munkaidő bérpótlékának elszámolására vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazása csak a rendkívüli munkaidőre vonatkozó munkaidő szabályok ismeretében lehetséges, így – bár a pótlék munkabér elszámolási kérdés – mégsem tekinthetünk el a rendkívüli munkaidő fajainak rövid áttekintésétől.

2.1. Rendkívüli munkaidő az Mt. munkaidőre vonatkozó szabályainak tükrében

A rendkívüli munkavégzést a munkáltató bármikor elrendelheti, nincs arra vonatkozó előírás, hogy ezt napokkal előtte közölni kellene a munkavállalóval. Mindez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a beosztás szerinti napi munkaidő vége előtt pár perccel elrendelt rendkívüli munkavégzés is jogszerű. Természetesen – mivel a teljesítés módjának egyoldalú meghatározásáról van szó – ezen esetben is figyelemmel kell lennie a munkáltatónak a munkavállaló érdekeire, melyet köteles figyelembe venni a munkavállaló érdekeinek méltányos mérlegelése alapján.²⁰¹⁹ A rendkívüli munkavégzés elrendelhető szóban és írásban is. Az írásba foglalás csak akkor kötelező, ha ezt a munkavállaló kifejezetten kéri. A rendkívüli munkaidőben történő munkavégzés munkaidő nyilvántartáson történő feltüntetése minden esetben kötelező. Ezzel kapcsolatosan az Mt.107.§-a kimondja, hogy rendkívüli munkaidő a munkaidő-beosztástól eltérő, a munkaidőkereten felüli, az elszámolási időszak alkalmazása esetén az ennek alapjául szolgáló heti munkaidőt meghaladó munkaidő, továbbá az ügyelet tartama.

Munkaidőkeret alapján elrendelt egyenlőtlen munkaidő beosztás alkalmazása esetén a rendkívüli munkaidőnek az alábbi esetei fordulhatnak elő a gyakorlatban:

- munkaidő beosztástól eltérő rendkívüli munkaidő
- heti pihenőnapra elrendelt rendkívüli munkaidő
- munkaidőkereten felüli rendkívüli munkaidő
- ügyelet, készenlét alatti rendkívüli munkaidő

2.1.1. Munkaidő beosztástól eltérő rendkívüli munkaidő

A munkaidő beosztás a munkarend alapján elkészített és a helyben szokásos módon a munkavállalókkal közölt munkáltatói „utasítás” arra vonatkozóan, hogy a munkaidő beosztásban meg-

²⁰¹⁸ Mt. 156.§ (1) b)

²⁰¹⁹ Mt.6.§ (3)

jelölt időszakban mettől-meddig kell a munkavállalónak munkavégzési kötelezettségét teljesítenie.

Főszabály szerint az előre közölt munkaidő beosztástól eltérő munkaidőben történő munkavégzés rendkívüli munka.²⁰²⁰ Ettől meg kell különböztetnünk az eltérésnek azt a fajtáját, melyet a munkavállaló kezdeményez (pld. egymás közötti műszakcsere), melyet ilyen esetben is pontosan és a valóságnak megfelelően kell dokumentálni. A munkavállalók közötti csere vagy más a munkavállaló által kezdeményezett beosztás módosítás nem minősül rendkívüli munkavégzésnek. *A Kúria egy korábbi döntésében ezzel kapcsolatosan kifejtette, hogy: „Nem fogadható el olyan gyakorlat, amely alapján a beosztás szerinti munka- és pihenőnapokat a munkavállalók egymással rendszeresen cserélgetik, hisz ebben az esetben a munkavégzés tervezhetősége, s a munkaidő-nyilvántartás ellenőrzésének lehetősége szenvedne csorbát. A munkáltató a munkaidő-beosztás módosítását nem dokumentálta, így az alperes jogszerűen jutott arra a következtetésre, hogy a közölt munkaidő-beosztástól eltérő pihenőnap munkavégzés rendkívüli munkavégzésnek minősül [...]”*²⁰²¹

A munkaidő beosztást legalább 7 nappal korábban, legalább egy hétre írásban kell közölni. A munkáltató az adott napra vonatkozó munkaidő beosztást, ha gazdálkodásában vagy működésében előre nem látható körülmény merül fel, legalább négy nappal korábban módosíthatja. Vagyis, ha a munkáltató legalább 4 nappal – vagyis lényegében 96 órával – korábban nem tudja közölni a munkaidő beosztás módosítását a munkaidő beosztástól eltérő munkaidő rendkívüli munkaidő lesz.

Az Mt. kimondja, hogy a munkavállaló köteles a munkáltató által előírt helyen és időben munkára képes állapotban megjelenni, munkaideje alatt a munkáltató rendelkezésére állni. Amennyiben a munkavállaló betegség, vagy egyéb ok miatt nem tud megjelenni, köteles azt haladéktalanul – akár meghatalmazottja útján, pld. feleség, férj, szülő, stb. - jelezni a munkáltatója felé, az arra alkalmas módon pld. telefon. Ez a munkavállalót is terhelő együttműködési kötelezettségből ered, melytől elkülönül az, hogy a későbbiek folyamán megfelelően igazolni is szükséges a távollétet (pld. orvosi igazolás). Vagyis minden olyan esetben, amikor a munkavállaló késedelmesen, napokkal később közli, hogy keresőképtelenség miatt nem tudott megjelenni az vétkes kötelezettségzegésnek minősül, mely annak ellenére lesz megállapítható, hogy a munkavállaló hoz orvosi igazolást. Az utólagosan bemutatott orvosi igazolás a távollétet ugyan igazolja, de nem helyettesíti az együttműködési és tájékoztatási kötelezettségből eredő – haladéktalan – bejelentési kötelezettséget!

2.1.2. Heti pihenőnapra elrendelt rendkívüli munkaidő

A heti pihenőnapra elrendelt rendkívüli munkaidő – a munkaidő szabályok oldaláról vizsgálva – alapesetben munkaidő beosztástól eltérő rendkívüli munkaidő lenne, ugyanakkor annak okán

²⁰²⁰ Mt.143.§ (1)

²⁰²¹ Mfv.II.10.343/2012/4.

érdeemes külön pontban, a munkaidő beosztástól eltérő rendkívüli munkaidőtől elkülönülten vizsgálni, hogy a gyakorlatban lehet olyan eset, amikor a munkavállaló részére az előző pontban foglalt összes szabály megtartásával közölte a munkáltató a munkaidő beosztás, mégis heti pihenőnapra elrendelt rendkívüli munkaidő keletkezik, annak okán, hogy a munkáltató a törvényesnél kevesebb heti pihenőnapot, vagy pihenőidőt osztott be a munkavállaló részére. Ez egyrészt megvalósulhat úgy, hogy eleve több időre osztja be a munkáltató a munkavállalót, mint a szerződéses munkaidejének munkaidőkeretben kalkulált mennyisége, vagyis ilyenkor a munkaidőkereten felüli rendkívüli munkaidő és heti pihenőnapra elrendelt – pontosabban nem biztosított heti pihenőnap – rendkívüli munkaidő is felmerül, vagy megvalósulhat a munkaidőkeret óráinak túllépése nélkül, de a heti pihenőnapok ekként való be nem osztása okán.

2.1.3. Munkaidőkereten felüli rendkívüli munkaidő

A munkaidőkereten felüli rendkívüli munkaidő lényegében nem más, mint amikor a munkáltató a munkavállalót több időt oszt be a munkaidő beosztások elkészítése során, mint amennyi a munkavállaló „szerződéses” munkaideje.

Például, ha egy napi 4 órás részmunkaidős munkavállalónak 3 hónapot alapulvéve a megállapított munkaidőkerete pld. 252 óra, és a munkáltató a munkavállalót rendes munkaidőben (a munkaidő beosztásban tervezve, azt szabályos időn belül közölve) 253 órára osztotta be, akkor a +1 óra munkaidőkereten felüli rendkívüli munkavégzés lesz, melyre alapbér +50% bérpótlék jár főszabály szerint. Ugyanakkor az is előfordulhat, hogy a munkavállalónak nincs a 252 óra felett munkaórája, mégis „túlórát” kell fizetni részére, mert pld. a munkaidőkeret utolsó hónapjában több alkalommal is a munkaidő beosztást meghaladóan végzett munkát. A keret óraszámai „stimmelnek” de az előre közölt munkaidő beosztástól eltérően végzett a munkavállalót munkát.

A munkaidőkereten felüli rendkívüli munkaidő a munkavállaló munkaidőkeretében és általa munkaidő beosztás alapján teljesített, vagy nem munkavégzéssel töltött, de munkaidőkeretben munkaidőként figyelembe vett munkaidő pozitív különbözete.

2.2. Rendkívüli munkaidő bérpótléka az Mt. munkabérre vonatkozó szabályainak tükrében

2.2.1. Munkaidő-beosztástól eltérő munkavégzés (beosztás szerinti napi munkaidőt meghaladóan elrendelt rendkívüli munkaidő)

Az Mt. 107. § a) pontja szerint rendkívüli munkaidőnek minősül a munkaidő-beosztástól eltérő munkaidő, melynek tartamára a munkavállalót megilleti alapbére, valamint az Mt. 143. § (2) a) pontja szerint 50% bérpótlék, vagy (megállapodás alapján) legalább ennek tartamával egyező

mértékű szabadidő, amennyiben a munkaidő-beosztás szerinti napi munkaidőt meghaladóan történt a munkavégzés. A szabadidő tartamára a munkavállalót az arányos alapbére illeti meg az Mt. 143. § (3) bekezdése szerint.

Példával szemléltetve ennek elszámolása 10 óra rendkívüli munkaidőben történő munkavégzést és 900,- Ft összegű alapbért alapul véve az alábbiak szerint alakul:

Jogcím	Munkaidő-beosztás szerinti napi munkaidőt meghaladó munkavégzés	
	Bérpótlék	Időkompenzáció
Alapbér	9000	9000
Bérpótlék 50%	4500	-
Időkompenzáció (alapbér)	-	9000
Költség összesen	13500	18000

Az idő kompenzáció alkalmazásának esetén, a szabadidő tartama beleszámít annak a munkaidőkeretnek a teljesített óraszámába, amikor az kiadásra kerül.

2.2.2. Heti pihenőnapra elrendelt rendkívüli munkaidő

Az Mt. 107. § a) pontja szerint rendkívüli munkaidőnek minősül a munkaidő-beosztástól eltérő, pihenőnapra elrendelt munkaidő, melynek tartamára a munkavállalót megilleti alapbére, valamint az Mt. 143. § (4) bekezdése szerint 100% bérpótlék, vagy 50% bérpótlék, ha a munkáltató másik heti pihenőnapot (heti pihenőidőt) biztosít.

Nagyon fontos különbség, hogy az időkompenzáció, ezen rendkívüli munkaidő fajtánál nem pusztán szabadidő, tehát mentesülés a munkavégzés alól valamennyi időre, hanem egy másik, teljes pihenőnap biztosítása.

Egy példával szemléltetve ennek elszámolása 10 óra rendkívüli munkaidőben történő munkavégzést és 900,- Ft összegű alapbért alapul véve az alábbiak szerint alakul:

Jogcím	Munkaidő-beosztás szerinti napi munkaidőt meghaladó munkavégzés
--------	--

	Bérpótlék	Időkompenzáció
Alapbér	9000	9000
Bérpótlék 50%	-	4500
Bérpótlék 100%	9000	-
Másik pihenőnap (alapbér)	-	9000
Költség összesen	18000	22500

A munkáltató a másik pihenőnapot legkésőbb a munkaidőkeret végéig adhatja ki az Mt. 143. § (6) bekezdése szerint.

Van olyan értelmezés, mely szerint az ily módon biztosított másik pihenőnap tartamát, az adott napra irányadó beosztás szerinti napi munkaidő mértékével kell számításba venni az Mt. 93. § (3) bekezdése alapján. A munkavállalót a kompenzációként kiadott pihenőnap tartamára az arányos alapbére illeti meg az Mt. 143. § (3) bekezdése szerint. Ezen értelmezés szerint, amennyiben a munkavállaló heti pihenőnapjára 9 óra munkavégzést rendel el a munkáltató, majd a keret tartama alatt egy beosztás szerinti 8 órás napi munkaidő helyett ad ki pihenőnapot, úgy a különbözatként jelentkező egy óra kapcsán vagy szabadidő kompenzáció biztosítására köteles, vagy 100% bérpótlékkal köteles elszámolni (még a 8 óra esetében alkalmazhatja az 50%-os mértékű pótlékot).

Ugyanakkor ezen álláspont annak okán nem megfelelő, hogy mivel a munkavállaló a rendkívüli munkaidő ellenértékéért 50% pótlékot és másik pihenőnapot kap, lényegében kétszeres kompenzációra vezetne, ha – annak ellenére, hogy a teljesített munkaidő mennyiségének nem növekedett – a munkaidőkeret óráinak a számát is terhelné az így biztosított heti pihenőnap. Ahogy Pál Lajos fogalmaz *„ebben az esetben valójában a munkanap és heti pihenőnap felcserélése történik, azaz a munkavállaló megkapja a heti pihenőnapját, csak nem a beosztás szerint. Ezt a kényelmetlenséget hivatott ellentételezni az 50% pótlék.”*²⁰²²

2.2.3. Munkaidőkereten felüli órák elszámolása

Az Mt. 107. § b) pontja szerint rendkívüli munkaidőnek minősül a munkaidőkereten felüli munkaidő, melynek tartamára a munkavállalót megilleti alapbére, valamint az Mt. 143. § (2) b) pontja szerint 50% bérpótlék, vagy (megállapodás alapján) legalább a tartamával egyező mértékű szabadidő. A szabadidő tartamára a munkavállalót az arányos alapbére illeti meg az Mt.

²⁰²² Pál Lajos – Munkajog a gyakorlatban (előadás). HVG konferencia. Gellért Hotel, 2015. május 20.

143. § (3) bekezdése szerint.

Ennek elszámolása pld. 10 óra rendkívüli munkaidőben történő munkavégzést és 900,- Ft összegű alapbért alapul véve az alábbiak szerint alakul:

Jogcím	Munkaidőkereten felüli órák elszámolása	
	Bérpótlék	Időkompenzáció
Alapbér	9000	9000
Bérpótlék 50%	4500	-
Időkompenzáció (alapbér)	-	9000
Költség összesen	13500	18000

Bár bérelszámolási kérdésről van szó elsődlegesen, mégis fontos azt látni, hogy időkompenzáció esetén a szabadidő tartama beleszámít annak a munkaidőkeretnek a teljesített óraszámába, amikor az „kiadásra” kerül (=megtörténik a rendkívüli munkaidő „szabadidővel való bérpótlékolása”), vagyis ez a szabadidő olyan fizetett szabadidő, mely a ledolgozott munkaidőkkel azonos módon terheli a keret óráinak számát.

Ilyenformában pedig a rendkívüli munkaidő szabadidővel történő kompenzálása nemcsak munkabér elszámolási, hanem munkaidő szervezési kérdés is, melyet ez utóbbi szempontból eltérően szükséges kezelni attól függően, hogy a rendkívüli munkaidő milyen fajtájának ellen-tételezésére kerül sor.

3. Munkabér védelmével kapcsolatos rendelkezések és azok gyakorlati alkalmazása

A munkaidőkeret alapján egyenlőtlen munkaidő beosztás keretében foglalkoztatott munkavállalók esetében az elszámolás módja és az arról szóló írásos tájékoztatás tartalma kapcsán vannak speciális szabályokról és többletkövetelmények.

Az Mt. kimondja, hogy a munkaidőkeret vagy az elszámolási időszak lejártakor a munkavállaló munkabérét az általános munkarend és a napi munkaidő, valamint a teljesített munkaidő alapvételével el kell számolni. Ha a munkaidőkeret vagy az elszámolási időszak lejártát követően,

a munkavállaló az elszámolt munkabéternél alacsonyabb összegű munkabérben részesült, a különbözetet számára a következő havi munkabérrel ki kell fizetni.²⁰²³

Egyre több olyan álláspont van, miszerint több hónapos munkaidőkeret alkalmazásának esetében akkor felel meg a munkavállaló részére kiadott írásos tájékoztatása jogszabályban foglalkoztatási követelményeknek, amennyiben az adott havi munkabér elszámolás további tájékoztató elemeket tartalmaz a munkaidőkeret óráiról az alábbiak szerint:

- aktuális munkaidőkeret óráinak száma
- munkaidő keretben eddig teljesített órák száma
- tárgyhavi törvényes munkarend szerinti órák száma
- tárgyhavi munkaidőkeretben ténylegesen teljesített órák száma

Így pld. a BAN/02/000659-17/2014 sz. munkaügyi ellenőrzéses ügyben a hatóság az ennél részletesebb elszámolást követelt meg a munkáltatótól:

„A munkaidőkeretben foglalkoztatott munkavállalók munkaidő elszámolását is tartalmazó havi bérlapon a szokásos adatokon túl fel kell tüntetni: a munkaidőkeret teljes munkaóra számát, a munkaidőkeretből az elszámolásig ledolgozott munkaórákat, a munkaidőkeretből még le nem dolgozott munkaórákat, az adott hónapban kiadott heti pihenőidőt, külön feltüntetve az előző munkaidőkeretben keletkezett rendkívüli munkaidőt az adott hónapban ellentételező szabadidőt, az adott hónapban kiadott heti pihenőnapok számát, az adott hónapra jutó munkaszüneti napok számát. A munkaidőkeretben foglalkoztatott munkavállalók munkaidőkeretének lejártakor összesített munkaidő és bérelszámolást kell készíteni és az érintett munkavállalóknak átadni az alábbi adatok feltüntetésével: a munkaidőkeret teljes munkaóra száma, a munkaidőkeret időszakában ledolgozott munkaórák száma, a munkaidőkereten felül teljesített munkaidő óraszám, a munkaidőkeret időszakában kiadott heti pihenőidő óraszám / külön feltüntetve az előző munkaidőkeretben keletkezett rendkívüli munkaidőt ellentételező szabadidő óraszámát /, a munkaidőkeret időszakában kiadott heti pihenőnapok száma, a munkaidőkeretben ki nem adott heti pihenőidő óraszám és a ki nem adott heti pihenőnapok száma, a munkaidőkereten felül teljesített munkaidőt a következő munkaidőkeret időszakában ellentételező szabadidő óraszámát”

4. Munkaviszony munkaidőkeret lejártá előtt történő megszűnésével és megszüntetésével kapcsolatos gyakorlati problémák

A munkaviszony megszűnésekor a munkavállaló munkabérét az általános munkarend, a napi munkaidő és a teljesített munkaidő alapulvételével el kell számolni.

²⁰²³ Mt.156.§ (2)-(3)

A rendkívüli munkaidőre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni, ha a munkaviszony a munkaidőkeret lejárta előtt

- a munkáltató jogutód nélküli megszűnésével,
- a határozott idő lejártával,
- a munkáltató 79. § (1) bekezdése szerinti azonnali hatályú felmondásával,
- a munkáltató működésével összefüggő okkal indokolt felmondásával,
- a munkavállaló - a 79. § (1) bekezdés a) pontot kivéve - azonnali hatályú felmondásával
- szűnik meg és a munkavállaló az általános munkarend, valamint a napi munkaidő alapulvételével meghatározott munkaidőnél többet dolgozott.

Az állásidőre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni, ha a munkaviszony a munkaidőkeret lejárta előtt

- a munkáltató jogutód nélküli megszűnésével,
 - a határozott idő lejártával,
 - a munkáltató 79. § (1) bekezdése szerinti azonnali hatályú felmondásával,
 - a munkáltató működésével összefüggő okkal indokolt felmondásával,
 - a munkavállaló - a 79. § (1) bekezdés a) pontot kivéve - azonnali hatályú felmondásával
 - szűnik meg és a munkavállaló az általános munkarend, valamint a napi munkaidő alapulvételével meghatározott munkaidőnél kevesebbet dolgozott.
-
- Az előlegnyújtásból eredő követelésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni, ha a munkaviszony a munkaidőkeret lejárta előtt
 - a munkavállaló felmondásával,
 - a munkavállaló 79. § (1) bekezdés a) pont szerinti azonnali hatályú felmondásával,
 - a munkáltató 78. § (1) bekezdése szerinti azonnali hatályú felmondásával,
 - a munkáltatónak a munkavállaló munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásával,
 - a nem egészségi okkal összefüggő képességével indokolt felmondásával

- szűnik meg és a munkavállaló a beosztás szerinti munkaidőre járó munkabérnél magasabb összegű munkabérben részesült.

Ugyanakkor annak okán, hogy ezen eseteket – mintegy útmutatószerűen - meghatározta a jogalkotó, a gyakorlati alkalmazás és alkalmazhatóság szempontjából komoly mulasztásként értékelhető, hogy több jogviszony megszüntetési esetre irányadó eljárás de lege lata nem került szabályozásra, ezzel egyrészt bizonytalanságot teremtve a jogalkalmazás során, másrészt teret engedve a munkavállalók hátrányára történő jogértelmezésnek is.

VII. KONKLÚZIÓ

Úgy vélem, hogy ha a foglalkoztatási feltételeket munkáltatói oldalról rugalmasabbá kívánja tenni a jogalkotó (lásd az Mt. módosításához legutóbb beterjesztett, de végül el nem fogadott novellát),²⁰²⁴ ezek ellenpontosításaképpen szükséges volna a munkavállalók munkaidővel, pihenőidővel és az ezek munkabérrel történő kompenzálásával kapcsolatos szabályok további garanciákkal való erősítése. Ilyen garancia lehetne az, ha eleve kötelező lenne minden egyes munkáltatónak a munkaviszony megszűnésekor a munkavállalót nyilatkoztatni, hogy kér-e az utolsó pld. 2 évének munkaidő nyilvántartásaiból egy kimutatás. Ez szükségképpen az adminisztráció növekedésével járna a foglalkoztatói oldalon, ugyanakkor ezen adminisztrációs többletthez a rugalmasabb munkaidő szervezési lehetőségek és a munkavállalói jogok biztosítását szolgáló munkaügyi ellenőrzések „puhulásának” lenne a megfelelő ellenpontosítása.

A jelenlegi munkaidő nyilvántartási szabályozás kapcsán kijelenthető, hogy az 1999-es kívánt célok egyike, miszerint a munkaidő nyilvántartások szükségessége a munkaügyi ellenőrzések hatékonyabbá tétele végett szükséges, részben teljesült, ugyanakkor az azóta eltelt közel 20 év társadalmi, gazdasági változásainak iránya szükségessé teszi a szabályozás ezen területén is a korrekciót a másik meghatározott cél, a munkavállalók jogainak, jogos érdekeinek további védelme érdekében. Ne felejtsük el, hogy „*a munkaidő-nyilvántartással kapcsolatos jogsértések elfedik az esetleges munkabérrel, munkaidővel, illetve pihenőidővel kapcsolatos szabálytalanságokat is.*”²⁰²⁵

IRODALOM

A munkaügyi ellenőrzések tapasztalatai 2017. I. negyedév

²⁰²⁴ T/15035 törvényjavaslat a munkaidő-szervezés egyes kérdéseiről; Benyújtás dátuma: 2017.04.11.

²⁰²⁵ A munkaügyi ellenőrzés tapasztalatai 2017. I. negyedév (letöltés időpontja: 2017. június 12., letöltés helye: <http://www.ommf.gov.hu/letoltes.php?id=7286>)

letöltés helye: http://www.ommf.gov.hu/letoltes.php?d_id=7286 (letöltés időpontja: 2017. június 12.)

Berke Gyula – Kiss György – Kommentár a munka törvénykönyvéhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2012.

Cséffán József – A Munka Törvénykönyve magyarázata. Szegedi Rendezvényszervező Kft., Szeged, 2014.

Csatári Mihályné – Krizsán Zsuzsanna – Munkavédelmi és munkaügyi ellenőrzés a kereskedelemben. Complex Kiadó, Budapest, 2010.

Dudás Katalin – Viszló László – Fodor T. Gábor – Varga Marianna: Munkaidő és Pihenőidő. Liga Szakszervezet, Budapest, 2010.

Dihen Lajosné – Hogyan alkalmazható az elszámolási időszak.

In.: Adó/online, 2014.02.04., <http://ado.hu/rovatok/munkaugyek/hogyan-alkalmazhato-az-elszamolasi-idoszak> (letöltés időpontja: 2017.06.20).

Fodor T. Gábor – A Munka Törvénykönyve munka- és pihenőidő szabályozásának uniós jogi megfelelőségéről. Magyar Munkajog E-folyóirat 2016/2.

Goda Márk – Elszámolási időszak, új lehetőség a munkaidő elszámolására.

In.: Munkajog Portál, 2013.12.10., <http://munkajogportal.hu/elszamolasi-idoszak-uj-lehetoseg-a-munkaido-elszamolasara/> (letöltés időpontja: 2017.06.20). vagy

Munka törvénykönyve kommentár

In.: Jogtár kommentár (Wolters Kluwer Kft.)

<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1200001.TV/ts/20170324/> (letöltés időpontja: 2017.06.25.)

Kiss György Munkajog. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.

Kissné Horváth Marianna - Greskóné Koller Krisztina – Az egyenlőtlen munkaidő-beosztás gyakorlati alkalmazása. Saldo Zrt., Budapest, 2014.

Kardkovács Kolos (Szerk.) – Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata. HVG Orac, Budapest, 2012.

Máriás Attila – Munkaidőkeret kalauz. BDO Magyarország Vagyonkezelő Kft. Budapest, 2013.

Máriás Attila – Gondolatok az elszámolási időszak gyakorlati alkalmazásához.

In.: HR & Munkajog. 2015/10.

Muhoray Beáta – Máriás Attila - A heti pihenőnap és a heti pihenőidő alkalmazásának egyes kérdései a munkanap és a hét fogalmának tükrében

In.: HR&Munkajog, 2016/11-12.

Orosz Márta - Hajdú Edit: Munka- és pihenőidő szabályozása. Nemzeti Munkaügyi Hivatal, Budapest, 2013.

Pál Lajos – Munkajog a gyakorlatban (előadás)

In.: HVG Konferencia. Gellért Hotel, 2015. május 20.

Újvári József – A papagájklauzula esete a munkaszerződéssel.

In.: Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Acta Juridica Et Politica Tomus LV. Fasciculus 31., Szeged 1999.

Tánczos Rita - Munkaidő, pihenőidő a Kúria legutóbbi ítéleteinek tükrében (előadás)

In.: III. MUNKAIDŐ EXPO konferencia, 2015. november 24.

JOGSZABÁLYOK

a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény

a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII: törvény

a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény

Az Európai Parlament és a Tanács 2003/88/EK irányelve (2003. november 4.) a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól (a továbbiakban: Irányelv)

T/15035 törvényjavaslat a munkaidő-szervezés egyes kérdéseiről;

Benyújtás dátuma: 2017-04-11;

JOGESETEK

Mfv. III. 10.821/2012.

Mfv.II.11.131/2010/4.

3.M.1036/2004/53.

M.617/2009/26.

Mf.21088/2010/4.

Mfv.II.10.343/2012/4.

BAN/02/000659-17/2014

PETE ÉVA

A MUNKAVÁLLALÓ ÉS A MUNKÁLTATÓ SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK VÉDELME A MUNKAVISZONYBAN

BEVEZETÉS

Témaválasztásom indokának alapjait képezi, hogy jogrendünk számos területen védelmezi az emberek személyiségét, az ember testi és szellemi mivoltát, illetve szabadságát. E védelem a munkajog területére is kiterjed, mind a munkát végző személyre, mind pedig a munka adójára. Számos a XXI. századnak köszönhető új helyzetekkel, technikai találmányokkal és azok által, a munkáltatónak biztosított lehetőségekkel kell korunk munkavállalóinak szembenézni. Az újonnan kialakult munkavégzési formák - mint például a távmunkavégzés, mely során a tényleges munkavégzés és a magánélet határa élesen nem válik el - hatására alakult ki az igény a gyakorlati problémák orvoslására, melynek eredménye a szabályozás korszerűsítésében rejlik.²⁰²⁶ A munkáltatók és a munkavállalók személyiségi jogainak védelmének fontossága jelentős mértékben megnövekedett a modern társadalomban. Hazánkban a rendszerváltozás előtt a politikai és egyéb - a jogalkotást befolyásoló tényezők miatt - nem kapott elegendő teret ennek szabályozása. A II. világháborút követően a Legfelsőbb Bíróság 3-as számú elvi döntése ugyanis nemes egyszerűséggel megfogalmazta, hogy a szocialista embernek nincsenek nem vagyoni kárai, ebből pedig arra következtethetünk, hogy ezáltal személyiségi jogai sincsenek, vagy ha vannak is azok megsértését követően nem követelhető vagyoni kártérítés, mivel a személyiségi jog nem árú. Így tehát a nem vagyoni kártérítés intézménye a szocialista jogrendszerből kimaradt. Azonban az elvi döntés mégis nyújtott egyfajta lehetőséget ezen károk megtérítésére, abban az esetben, ha a kár mértéke nem volt pontosan meghatározható, akkor egy úgynevezett általános kártérítés megfizetésére kell marasztalni a károkozót. E jogintézmény a mai jogrendszerben is megtalálható, azonban be kell látnunk, hogy ez nem alkalmas a személyiséget ért sérelmek kárpótlására. Az 1977-ben megjelent Polgári Törvénykönyv rekodifikációjakor valamelyest sikerült a nem vagyoni kártérítés jogintézményét szűk körben újra érvényesíteni, de ez sem nyújtott kielégítő jogérvényesíthetőséget. E szabályozás azt fogalmazta meg, hogy az elnehezített társadalmi életben lehet nem vagyoni kárigényről beszélni. A bíróságok munkájára való tekintettel ezt tovább nehezítette a Legfelsőbb Bíróság 16-os számú elvi döntése, amely nagyon szűk értelmezést szolgáltatott a nem vagyoni kártérítés intézményével kapcsolatban. Az irányelv elsősorban testi sérülést, és egészségromlást eredményező károkozások értékelésének összhangját és egységességét tartotta fontosnak e tekintetben. Nagyon hosszú idő telik el addig, amíg a szabályozás nyit a bevett európai trendek felé és Magyarországon is felismerik a nem vagyoni kártérítés fontosságát. Mérföldkövet jelentett ebben a tekintetben az Alkotmánybíróság 34/1992-es határozata, amely az akkori jogszabályok alkotmányellenességéről

²⁰²⁶ Dr. Rácz Zoltán, 2007, A munkavállalók személyiségi jogainak védelme, különös tekintettel az adatvédelemre, Ünnepi tanulmányok Pruberger Tamás professzor 70. születésnapjára, Novotni Alapítvány, Miskolc, 316-327. oldal

döntött, és kimondta, hogy ezek az alkotmányba ütköznek. Ezzel a lépéssel párhuzamosan a munka törvénykönyvéből is kiiktatták az efféle alkotmányellenes szabályokat. Fontos tézisek kerültek megfogalmazásra e határozatban, ugyanis a vagyoni jogok mellett, a személyiségi jogokat is védelem alá helyezik, tehát egyenrangú védelemben részesítik mind a kettőt. Véleményem szerint e tételek megfogalmazására óriási szükség volt és a megfelelő lépést mindenképpen az Alkotmánybíróságnak kellett meglépnie (talán kicsit későn is eszméltek, habár nyilván ideológiai korlátok közé voltak szorítva). A nem vagyoni kártérítés tekintetében a felelősséget a személyiségi jogsértések tekintetében kell vizsgálni, így nem keletkeztet új felelősségi tényállást, hanem a jogellenesség valamely személyiségi jog megsértéséből fakad. Ebből pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a nem vagyoni kártérítés objektív szankció.²⁰²⁷

Az 1992. évi XXII. törvény a munkavállaló adatainak védelmét szabályozza csupán, személyiségi jogok védelméről külön fejezetet nem tartalmaz, ellentétben a 2012. évi I. törvénnyel, amely külön fejezetben tárgyalja a munkavállaló személyiségi jogainak védelmi szabályait, azonban a munkáltatóra nem terjeszti ki azokat.

A személyhez fűződő jogok védelme a munkajogban lévő alá- fölrendeltségi viszonyok tekintetében a gyengébb helyzetben lévő munkavállaló szempontjából bír különös jelentőséggel. A jelenleg hatályos szabályozás általánosságban rendelkezik a személyiségi jogokról, amelyek közül a legfontosabb alapvető jogok az Alaptörvényben kerültek meghatározásra, ide tartozik többek között az emberi méltósághoz való jog, az élethez való jog, a szabadsághoz való jog, a gondolat-, lelkiismereti- és vallásszabadság, illetve a szabad véleménynyilvánításhoz való jog. A félreértések elkerülés érdekében megjegyezném, hogy az Alaptörvényben meghatározott emberi jogok nem azonosak a személyiségi jogokkal, ezért a teljes körű szabályozás érdekében, amennyiben az szükséges Munka Törvénykönyve mellett a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény is alkalmazandó.

Ezen szabályok alkalmazását, szükségességük gyakoriságát, illetve annak abszurditását, hogy egyes munkáltatók milyen technikai eszközöket és egyéb módszereket vetnek be a munkavállalók megfigyelése és „kordában tartása” érdekében főként gyakorlati példákon keresztül kívánom bemutatni, ezzel segítve a szabályozás megértését. Majd a munkáltatókra vonatkozó rendelkezéseket boncolgatom. Dolgozatomban továbbá keresem a kérdést arra, hogy egy munkáltató milyen mélységben jogosult belemélni a munkavállaló magánéletébe, szokásaiba, és egyéb olyan munkaidőn kívül végzett tevékenységeibe, amelyek a munkavégzés szempontjából nem releváns tényezők. Ezen téma feldolgozását a hatályos törvényi szabályozás mellett, valamint a bírósági határozatokon túlmenően az alapvető jogok biztosának állásfoglalásait is feldolgozom.

²⁰²⁷ Dr. Nadas György, 2014. október, 5. évfolyam, 10. szám, Személyiségi jogok sérelme, sérelemdíj a munkaviszonyban, HR és munkajog: A munkaügy értesítője, 10. oldal

SZEMÉLYISÉGI JOGOK KIALAKULÁSA, FEJLŐDÉSE

A személyiségi jogok sokasága miatt nem csupán egyetlen törvény határozza meg azokat. A legfontosabb, legalapvetőbb jogokat a hazai jogforrási hierarchia csúcsán elhelyezkedő Alaptörvényben találjuk, ezen túlmenően a Polgári törvénykönyv illetve az Mt. 9.§ - a is tartalmaz általános rendelkezéseket. Lényeges azonban megjegyezni, hogy a meghatározott jogok természetükből adódóan kizárólag természetes személyeket, azon belül a munkajogi szabályozás szempontjából a munkavállalókat illeti meg. Természetes személyeket megillető személyiségi jog például a testi épség az egészség a becsülethez való jog.²⁰²⁸ Ezen jogok elsősorban a munkaviszony létesítése, fennállása, és megszüntetése szempontjából bírnak jelentőséggel.²⁰²⁹

Amennyiben a bíróságok eljárásait, jogalkalmazói feladatait is figyelembe vesszük nem jelent újdonságot, ha olyan kijelentést teszünk, hogy egy adott ügy kapcsán alkalmazni kívánt jogszabályt az Alaptörvényben megfogalmazott szabályokkal összhangban kell értelmezni. Ezzel összefüggésben az Alkotmánybíróságnak született egy határozata is, amely kimondja: *„... bíróságoknak a jogszabályok adta keretein belül azonosítania kell az elé kerülő ügy alapjogi vonatkozásait, és a bírói döntésben alkalmazott jogszabályokat az érintett alapjog alkotmányos tartalmára tekintettel kell értelmeznie. ... Ha a bíróság az előtte fekvő, alapjogilag releváns ügy alapjogi érintettségére tekintet nélkül járt el, és az általa kialakított jogértelmezés nem áll összhangban e jog alkotmányos tartalmával, akkor a meghozott bírói döntés alaptörvény-ellenes.”*²⁰³⁰

Az 1992. évi XXII. a Munka Törvénykönyvét (továbbiakban: régi Mt.) megelőző munkajogi kódexek a munkavállaló személyiségi jogainak védelméről szinte egyáltalán nem tartalmaztak szabályokat, köszönhető volt ez az adott kor társadalmi illetve politikai viszonyainak. Ezen törvény a szocializmus időszakát lezárva, a rendszerváltozást követően került megalkotásra, így lehetőség nyílt egy nagyobb mozgástér biztosítására a munkavállalók, illetve a munkáltatók számára egyaránt, ezzel megfelelő a piacgazdaság akkori elvárásainak. A változtatás igényét a megváltozott szemléletmód (melyet a politika, illetve a lakosság is képviselt) követelte meg. Valójában a 1992. évi törvény sem tartalmazott konkrét szabályozást a személyiségi jogoknak szentelve, csupán a munkavállaló számára adatvédelmet biztosított harmadik személlyel szemben: „A munkáltató a munkavállalóra vonatkozó tény, adatot, véleményt harmadik személlyel csak törvényben meghatározott esetben vagy a munkavállaló hozzájárulásával közölhet.”²⁰³¹ Az új, jelenleg is hatályos 2012. évi I. a Munka Törvénykönyvéről szóló törvény (továbbiakban: Mt.) változtatta fel a korábbi kódexet, amely több ponton megváltoztatta a szabályozást. Az Mt.-nek rögtön az első fejezetében, a bevezető rendelkezéseken belül külön alpontban került a személyiségi jogok védelme szabályozásra. Azonban, mint azt megfigyelhetjük ezen szabályok csak a

²⁰²⁸ Kecskés László, 2007, 2010, Polgári jog, A személyek joga, Dialóg Campus Kiadó, Budapest- Pécs, 419. oldal

²⁰²⁹ Kozma Anna, Lőrincz György, Pál Lajos, Pethő Róbert, 2013: A munka törvénykönyvének magyarázata, Hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 46. oldal

²⁰³⁰ AB 3/2015.

²⁰³¹ 1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről

munkavállalóra vonatkoznak, s a munkáltatóról nem rendelkeznek. Korábban a munkajogot, mint önálló jogágot kezelték- ezzel kizárva más jogághoz való tartozását, összefonódását-, azonban szintén újszerűen hatott, hogy a hatályos törvényünk elismeri a munkajog illetve a polgári jog kapcsolatát. Főként ez vezetett a személyiségi jogok tágabb körű védelmének lehetőségéhez a munkajogon belül, s a dolgozat második felét tekintve e kapcsolat különleges jelentőséggel bír.

A POLGÁRI JOG ÉS A MUNKAJOG KAPCSOLATA

A dolgozat témáját tekintve fontosnak tartom vizsgálni a polgári törvénykönyv valamint a munka törvénykönyvének kapcsolatát, ezt felvezetve a korábbi polgári törvénykönyv, illetve a hatályos polgári törvénykönyv közötti különbségekkel.

Az Mt. hatályba lépésekor még nem a jelenleg is alkalmazandó A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) volt hatályban, így volt egy időszak a hatálybalépést követően, amikor az 1959. évi IV. törvényt (továbbiakban: korábbi Ptk.) kellett alkalmazni az Mt.-vel egyetemben. Ez azonban az Mt. módosításának szükségességével járt a Ptk. megjelenésekor. Így az Mt. 2014. március 15-étől hatályos módosulása óta a Ptk. szabályai alkalmazandók, amennyiben az Mt. eltérően nem rendelkezik. A Ptk. számos jelentős eltérést tartalmaz a korábbi Ptk. – val szemben a személyiségi jogok területén is, részletesebb és átfogóbb szabályozás jellemzi. Dolgozatom témáját tekintve e változásokra nem fektetnék nagy hangsúlyt, azonban néhány számomra lényegesnek vélt különbséget megemlítenék. Míg a korábbi Ptk. személyhez fűződő jogokat említ, addig a hatályos Ptk. a személyiségi jogok elnevezést használja. A korábbi Ptk. szabályait jogi személyekre is alkalmazni kellett, kivéve, ha a védelem jellegéből adódóan csak a magánszemélyekre vonatkozhatott²⁰³² a hatályos Ptk. esetében azonban ez sokkal konkrétabban meg van határozva, hiszen az új rendelkezésekből egyértelműen következik, hogy e jogok megilletik: a munkavállalót, a munkáltatót valamint a szakszervezetet, kérdéses azonban az üzemi tanács helyzete, lévén, hogy az a testület nem jogi személy.²⁰³³ További különbségként meg kell említeni a személyiségi jogok körét, amelyek megsértésével a jogsértés bekövetkezik. A korábbi Ptk. szűkebben határozta meg e jogokat, a személyhez fűződő jogok sérelmét jelentette különösen az egyenlő bánásmód követelményének megsértése, a lelkiismereti szabadság sérelme, a személyes szabadság jogellenes korlátozása, a testi épség, az egészség, valamint a becsület és az emberi méltóság megsértése,²⁰³⁴ továbbá két paragrafusban található még személyiségi jogokat, mégpedig a névviseléshez való jogot, illetve, a képmás és hangfelvételhez való jogot.²⁰³⁵ A hatályos Ptk. is taxatív felsorolást alkalmaz azonban e

²⁰³² Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, 2013, Munkajog, Novissima Kiadó, Budapest, 18. oldal

²⁰³³ Dr. Mészárosné Dr. Szabó Zsuzsanna, Dr. Hajdu Edit, Dr. Tálné Dr. Molnár Erika, Dr. Tallián Blanka, 2013, A magyar munkajog, Kommentár a gyakorlat számára, HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 34. oldal

²⁰³⁴ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 76.§

²⁰³⁵ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 77.§; 80. §

kört lényegesen kiszélesítve. A testi épség és az egészség megsértését kiegészítette az élet megsértésével. Újként került bevezetésre a személyes szabadság, a magánélet, a magánlakás megsértése. Az egyenlő bánásmód követelményét felváltotta a személy hátrányos megkülönböztetésének tilalma. A becsület megsértését kiegészítette a jogalkotó a jó hírnév megsértésének tilalmával. Szintén újításként került be a szabályozásba a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jog megsértésének tilalma. Azonban akadt, amit változatlanul hagytak, s továbbra is jogsértésnek minősül ezek megsértése, ilyen a névviseléshez való jog, valamint a kép- más és hangfelvételhez való jog.²⁰³⁶

A következőkben szeretnék áttérni a hatályos Mt. és Ptk. kapcsolatára. Az Mt. 9. § - a kimondja, hogy amennyiben a munkavállaló és a munkáltató személyiségi jogainak védelmére, ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a Ptk. irányadó szabályait kell alkalmazni, azonban a sérelemdíj és a kártérítési felelősségre az Mt. vonatkozó szabályai alkalmazandók.²⁰³⁷ E paragrafusból egyértelműen következik, hogy a Ptk. személyiségi jogokra vonatkozó szankciói illetve az Mt. szabályai együttesen érvényesülnek. Azonban ezek együttes alkalmazása gyakorlati kérdéseket vet föl, például a tekintetben, hogy mely feltételek fennállása esetén alkalmazhatók együtt, vagyis ugyanazon magatartás esetén igénybe vehető e mind a két jog védelmi, szankciós rendszere. Ezen kérdéskört egy bírósági határozat felhasználásával kívánom szemléltetni. Adott tényállás szerint a munkáltató a felperes közalkalmazotti jogviszonyát felmentéssel megszüntette, azonban e cselekmény jogellenes mivolta az ügyből egyértelműen kitűnt lévén, hogy a munkavállaló ennek közlésekor keresőképtelen volt. A felperesi keresetben a jogviszony helyreállítása iránti igény, valamint a személyiségi jogának megsértése, konkrétan a munkához való jog sérülésének megállapítása volt megfogalmazva. Az elsőfokú és a másodfokú bíróság eltérő döntését követően felülvizsgálati eljárásra a Legfelsőbb Bírósághoz került az ügy, ahol a bíróság helyt adott a keresetnek. Az ítélet indokolásában szerepelt, hogy a munkavégzés alkotmányos alapjog, az alapvető személyiségi jogok részét képezi így a munkajog kereteit túllépve a személyhez fűződő jogok védelmében is részesül. Tehát a munkáltató azzal a jogellenes cselekedetével, hogy a munkavállalót munkavégzésében akadályozta az ember személyhez fűződő jogát is közvetlenül sértette. Mindezt figyelembe véve döntésében arra jutott a Legfelsőbb Bíróság, hogy a munkaviszony jogellenes megszüntetése nem csupán munkajogi szabályokat sért, hanem a személyhez fűződő jogok is sérültek, ebből pedig az következik, hogy munkajogi jogkövetkezmények mellett a polgári jogi szankciók alkalmazása is szükséges.²⁰³⁸ Ez az elvi álláspont folyamatos vita tárgyát képezte, épp ezért a bírói gyakorlat egységesítése céljából megszületett a Legfelsőbb Bíróság 359/2000. számú elvi határozata, mely kimondja, hogy a munkaviszony jogellenes megszüntetése önmagában nem elegendő a személyiség jogsértés megál-

²⁰³⁶ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:43. §

²⁰³⁷ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 9.§

²⁰³⁸ BH 1999/9/402.

lapításához, ehhez valamilyen többlet tényállási elem szükséges, például ha a rendes felmondás közlésekor a munkáltató egyidejűleg megsérti a munkavállaló jó hírnévhez való jogát.²⁰³⁹ A konklúzió tehát az, hogy a személyiségi jog megsértése esetén a munka törvénykönyve és a Ptk.-ban foglalt jogkövetkezmények együttesen, illetve külön-külön is alkalmazhatók. A 2001/10/467. számú bírósági határozat szerint az emberi munka, a munkával kapcsolatos értékelés a személyhez fűződő jogokat érinti, ezáltal a munkáltató efféle értékelése a polgári jog védelme alá tartozó személyhez fűződő jogok sérelmét is jelentheti.²⁰⁴⁰ E döntésből egyértelműen kivehető, hogy a munkavállaló ez esetben a korábbi Ptk. személyhez fűződő jogok megsértésének szankcióit, valamint a korábbi munka törvénykönyvében a munkáltató kártérítési felelősségére vonatkozó szabályokat egyaránt érvényesítheti.

Az Mt. 10. § (1) bekezdése kimondja, hogy a munkavállalótól csak olyan nyilatkozat megtétele, vagy adat közlése kérhető, amely személyiségi jogát nem sérti, és a munkaviszony létesítése, teljesítése vagy megszűnése szempontjából lényeges. Továbbá meghatározza azt is, hogy a munkavállalóval szemben csak olyan alkalmassági vizsgálat alkalmazható, amelyet munkaviszonyra vonatkozó szabály ír elő, vagy amely munkaviszonyra vonatkozó szabályban meghatározott jog gyakorlása, kötelezettség teljesítése érdekében szükséges. E rendelkezések az alaptörvényben meghatározott együttműködési kötelezettség szabályára vezethetők vissza, ami egyben azt is jelenti, hogy a feleket a munkaviszony létesítése előtt is terheli egymással szemben a tájékoztatási kötelezettség, ezalatt természetesen a munkafeltételekkel kapcsolatos felvilágosítást kell érteni. Ebből következik, hogy a munkáltató nem köteles beszámolni a gazdasági helyzetéről a munkavállalónak – kivételt képez persze az az eset, amikor a munkavállaló lehetséges jövőbeli munkaköre ehhez közvetlenül kapcsolódik (például gazdasági, vagy egyéb pénzügyi tevékenységeket kell ellátnia). Amennyiben a munkavállaló szemszögéből nézzük jelen szabályozást, úgy megállapíthatjuk, hogy a munkaviszony létesítése szempontjából irreleváns, személyes körülményekre a munkáltató kérdései nem terjedhetnek ki, pontosabban a munkavállaló nem köteles ezek megválaszolására, azonban elvárható, hogy a képzettségével, valamint szakmai gyakorlatával kapcsolatos információkkal ellássa leendő munkáltatóját. Tilos azonban a várandóssággal kapcsolatos kérdéseket feltenni, kivéve, ha a munkabiztonsági okokból erre feltétlenül szükség van (ilyen lehet például egy vegyi üzemben való elhelyezkedés, ahol veszélyes anyagokat állítanak elő, de legalábbis olyanokat, amelyek a magzat fejlődésére káros hatást gyakorolhatnak). Nem ritkák azok a munkakörök, amelyek betöltését csak olyan ember végezheti, aki erkölcsileg fedhetetlen múlttal rendelkezik – ilyen például a pedagógusi pálya. Ezen esetekben a munkaviszony létesítésének feltételeként szerepeltethető a büntetlen előélet, mint kritérium, ilyenkor a munkáltató kérheti a munkavállalótól a hatósági erkölcsi bizonyítványának bemutatását, mellyel igazolni tudja alkalmasságát. A hatósági erkölcsi bizonyítvány teljes körű tájékoztatást nyújt a munkáltatónak a munkavállaló kérelmében megjelölt törvényben meghatározott, speciális feltételeknek való megfeleléséről, vagy a büntetlen előéletéről,

²⁰³⁹ 359/2000. EH

²⁰⁴⁰ BH 2001/10/467.

illetve arról, hogy áll-e közügyektől eltiltás-, foglalkozástól eltiltás hatálya alatt. Az Adatvédelmi Biztos egyik állásfoglalásában kimondta, hogy a pontosabb tájékozódás érdekében a hatósági erkölcsi bizonyítványon túlmenően, feddhetetlenségi igazolás kérésével, a munkáltató jogellenes cselekvést végez.²⁰⁴¹ Jogszerű azonban a munkavállalót a versenytilalmi kötelezettsége felől informálni.

Az Adatvédelmi Biztosnak, valamint az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testületének is létezik állásfoglalása a munkavállalótól elvárható nyilatkozatok tekintetében, a munkaviszony létesítésére és teljesítésére való figyelemmel egyaránt. Ezen álláspontokban megállapítást nyert, hogy az állásinterjú során nem megengedett:

- a magánéletre,
- a párkapcsolatra,
- a családi életre,
- a tervezett gyermekvállalásra,
- a lakóhelyre,
- a származásra,
- a vallási, vagy politikai meggyőződésre,
- a politikai események megítélésére,
- a vagyoni helyzetre,
- az egészségi állapotra,
- a szexuális korlátokra való rákérdezés.²⁰⁴²

Nagyon sok megtörtént eset van, amikor is kisgyermekes anyukák e mivoltukra tekintettel más munkavállalókkal szemben hátránnyal indulnak a munkaviszony betöltésének lehetőségekor, annak ellenére, hogy megszülettek ezen állásfoglalások. Véleményem szerint korunk társadalmi fejlődését, és a fiatal felnőtt generáció késői családalapítási szándékát e tény nagymértékben befolyásolja, épp ezért úgy vélem a jövőben valamiféle megoldást kellene találni erre a problémára (megoldást látnék például az állam részéről támogatás nyújtásában azon munkáltatók felé, akik kisgyermekes anyukát foglalkoztatnak, vagy szigorúbb szabályozás bevezetését és határozott fellépést e tény hátrányként való értékelésekor).

²⁰⁴¹ Adatvédelmi Biztos 2478/P/2007-3. számú állásfoglalása

²⁰⁴² Adatvédelmi Biztos 900/a/2006-3. számú állásfoglalása, Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 1/2007. számú állásfoglalása

Létezik olyan álláspont mely szerint a lakóhelyre való rákérdezés tilalma kérdéses lehet, hiszen a lakóhely és a munkahely távolságára való tekintettel a munkáltatót terhelheti utazási költség-térítés, így jogszerű lenne e tényező előzetes feltárása. Én személy szerint ezt a munkáltató vonatkozásában a költségvetés és tőke nagyságának függvényéhez kötném, amennyiben az alaptőke és a költségvetés meghaladna x millió forintot nem engedném, hogy e tény befolyásoló tényezőként bírjon, azonban egy kisebb vállalkozás esetében, ahol bármely anyagi vonzatú tényező létfontosságú a fennmaradáshoz minden további nélkül engedélyezném a lakóhelyre vonatkozó tájékozódás lehetőségét.

A nyilatkozat tételre, illetve adatközlésre vonatkozó fent említett szabályok a munkavállalóval szembeni alkalmassági vizsgálatra is értelmezhetők. Az Mt.-n felül a munkavédelmi és a foglalkozás-egészségügyi szabályok alkalmazása teszi teljessé e szabályozási kört. Ezen felül azonban fontos megemlíteni az Adatvédelmi Biztos állásfoglalását, mely kimondja, hogy a munkavállaló kiválasztása során végezhető személyiségteszt, de csak bizonyos feltételek mellett, mégpedig úgy, hogy annak részletes eredményét csak az a szakember ismerheti meg, aki az elemzést végzi. Amennyiben a munkavállaló hozzájárul, úgy más személy is megismerheti a vizsgálat eredményét. Másik meghatározás pedig az, hogy a felvételi eljárás során digitális arc-elemző készülék nem alkalmazható, mivel ennek használata során az arcvonások alapján következtet tulajdonságokra, és egyéb viselkedési formákra. Valamint kimondja, hogy poligráf alkalmazása szintén nem megengedett.²⁰⁴³ „Az internet világában” élő társadalom vonatkozásában elvárt lenne a munkavállaló közösségi portálon megjelenő adatainak felhasználásáról való szabályozás a munkáltató tekintetében. Ilyen szabályokat azonban sem az Mt. sem pedig a joggyakorlat nem tartalmaz. Véleményem szerint nagyon aktuális lenne (sőt úgy vélem, hogy már korábban kellett volna) ezzel a kérdéskörrel mélyebbre hatóan foglalkozni a jogalkotóknak, és egy egységes szabályozást kialakítani, hiszen a technikai fejlődéssel a jogalkotásnak is fontos lenne lépést tartani. Egészen biztos, hogy vita tárgyát képezné a helyes álláspont kialakítása, amennyiben e kérdést szabályozni kívánnák. Én úgy gondolom azonban, hogy a közösségi portálokon megjelenő (akár nyilvános, akár nem) munkavállalóval kapcsolatos adatokat, fotókat, kiírásokat egy felvételi eljárás során, vagy a munkaviszony teljesítése közben a munkáltatónak nem szabadna sem a munkavállaló javára sem terhére értékelni. Véleményem szerint a munkaidőn kívül eltöltött szabadidő a munkavállaló magánéletéhez tartozik, ezért nem releváns azt vizsgálni a munkavégzés szempontjából, hogy ki mennyit szórakozik, vagy éppen milyen képeket tölt fel, esetleg milyen véleményt formál adott kérdésekkel kapcsolatban. Úgy gondolom a XXI. század modern világában, ahol az emberi jogok tömkelege illet meg bennünket efféle szabályozás a személyiségi jogainkat több ponton védené. Azonban a fent megfogalmazott álláspontom valószínűleg módosulna, amennyiben munkáltatói szerepbe kerülnék, hiszen egy munkáltatónak igen lényeges körülmény a munkavállaló munkaidőn kívül folytatott életvitele.

²⁰⁴³ Adatvédelmi Biztos 2550/K/2007-3. számú állásfoglalása

A MUNKAVÁLLALÓ SZEMÉLYISÉGI JOGAINAK KORLÁTOZÁSA

A Legfelsőbb Bíróság meghatározása alapján, a személyiségi jogok gyakorlása csak akkor felel meg társadalmi rendeltetésének, ha nem sérti mások személyiségi jogának és érdekeinek tiszteletben tartását előíró jogszabályokat.²⁰⁴⁴ Erre példaként említhető, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának korlátját jelenti más jó hírnévhez való joga. A munkaviszony teljesítése bizonyos szempontból nézve a munkavállaló autonómiájának csökkenésével jár, azáltal, hogy munkaidejének beosztását nem maga határozza meg. További korlátozást jelent, hogy a munkáltató a munkavállaló személyes, adott esetben egészségi állapotát érintő adatok kezelésére jogosult. A fent említett indokok miatt szükséges tehát, hogy a jogszabály meghatározza azokat az általános kereteket, amelyekben belül a munkavállaló személyiségi jogai korlátozhatók.

A 9. § (2) bekezdése értelmében a munkavállaló személyiségi joga akkor korlátozható, ha a korlátozás a munkaviszony rendeltetésével közvetlenül összefüggő okból feltétlenül szükséges és a cél elérésével arányos.²⁰⁴⁵ E korlátozás két együttesen fennálló feltételt foglal magába. Az első feltétel az, hogy a korlátozás a munkaviszony rendeltetésével közvetlenül összefüggő okból feltétlenül szükséges legyen. Ez azt jelenti a gyakorlatban például, hogy kötelezhető a munkavállaló orvosi vizsgálaton való megjelenésre. Lévé, hogy a jogalkotó úgy fogalmaz, hogy a munkaviszony rendeltetésével kell összefüggnie a korlátozásnak, ebből egyértelműen következik, hogy nem csak a munkaviszony alatt korlátozható a munkavállaló, hanem e korlátozás kiterjedhet a munkaviszony létesítése előtti időszakra is, vagyis magára a felvételi eljárásra is.²⁰⁴⁶ A korlátozás másik feltétele, hogy az a cél elérésével arányos legyen. Tehát ha vizsgálják, hogy az adott munkavállaló alkalmas e fizikai munka végzésére, illetve a közösségben való foglalkoztatásra, akkor a vizsgálatok erre irányuljanak, és a rutin vizsgálat idejét és terjedelmét ne haladják meg, ne legyenek benne olyan tényezők, amik a munkavégzés szempontjából irrelevánsak.

A személyiségi jogok korlátozásának módjáról, feltételeiről és várható időtartamáról a munkavállalót előzetesen tájékoztatni kell. Például, ha a munkáltató a munkavállalót vagy csomagját a munkahelyre érkezés, vagy távozás esetén ellenőrizni kívánja, erről a munkavállalót előzetesen értesíteni kell, ebbe a körbe tartozik a csomagátvizsgálás, motozás. A munkavégzéssel kapcsolatos munkáltatói ellenőrzési körbe tartozik az is, ha a munkáltató a munkavállaló alkoholbefolyásoltságát ellenőrzi. Azonban ha ezt a munkáltató egy nap többször, indokolatlanul, nagy nyilvánosság előtt, megszégyenítő módon végzi, abban az esetben a munkavállaló jogosan tagadja meg a közreműködést, s ezzel sérülnek a személyiségi jogai. Továbbá akkor is jogosult megtagadni az ellenőrzést, ha azt arra feljogosítatlan személy rendelte el.

A korábbi szabályozással ellentétben az Mt. 9. § (3) bekezdése a személyiségi jogokról való ál-

²⁰⁴⁴ BH 1992/6/387.

²⁰⁴⁵ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 9. § (2)

²⁰⁴⁶ Dr. Rácz Zoltán, id., 316-327. oldal

általános jellegű lemondást tiltja meg, hiszen ez azonos lenne az emberi méltóságról való lemondásról. Azonban nem jelenti azt, hogy a munkavállaló semelyik személyiségi jogáról nem mondhat le, egyes személyiségi jogairól lemondhat a rendeltetésszerű joggyakorlás keretei között. Ilyen lehet például az az eset, amikor egy sportoló lemond a testi épséghez való személyiségi jogáról. A törvény e lemondás alaki feltételét is meghatározza azzal a kikötéssel, hogy az ilyen lemondó jognyilatkozatot érvényesen csak írásban lehet megtenni. Kiemelendő, hogy az Mt. értelmezési alapelvei értelmében, a jogról lemondó vagy abból engedő nyilatkozatot nem lehet kiterjesztően értelmezni, így a személyiségi jog korlátozásával összefüggő nyilatkozatot sem lehet kiterjesztően értelmezni.²⁰⁴⁷

A MUNKAVÁLLALÓ ELLENŐRZÉSE MUNKAIIDŐBEN

A korábbi szabályozás nem tartalmazott rendelkezéseket arról, hogy a munkáltatót milyen ellenőrzési jogok illetik meg, a gyakorlatból azonban egyértelműen azt a következtetést lehetett levonni, hogy a munkáltató rendelkezik e jogosítvánnyal, sőt bizonyos esetekben az ellenőrzés, mint kötelezettség terhelte. Az Mt. 11. § - a általános jelleggel rögzíti, hogy munkavállalót csak a munkaviszonnyal összefüggő magatartása körében ellenőrizheti a munkáltató. Így például nem lehet kamerát elhelyezni a munkahelyi öltözőben, illemhelyre, vagy abba a helyiségbe, ami a munkaközi szünet eltöltésére szolgál.²⁰⁴⁸ A korábbi szabályozás nem volt teljes körű e tekintetben, s kérdésként merült fel, hogy a dohányzóban felszerelt kamerák segítségével ellenőrizhető e, hogy a munkavállaló mennyi időt vesz el a munkaidőből és tölti azt munka helyett dohányzással, illetve az hogy munkavállalót a dohányzás idejére kieső idő bedolgozására lehet e kötelezni.²⁰⁴⁹ A továbbiakban kimondja a törvény, hogy a munkavállaló magánélete nem ellenőrizhető, valamint, hogy az ellenőrzés során alkalmazott módszerek és eszközök használata

²⁰⁴⁷ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 5. § (2)

²⁰⁴⁸ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 4001/2012 számú ajánlása a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető körülményeiről

²⁰⁴⁹ Dr. Rácz Zoltán, id., 316-327. oldal

nem járhat az emberi méltóság megsértésével.²⁰⁵⁰ Az utóbb említett előírás, a személyiségi jogok védelméből egyértelműen következik, hiszen alaptörvényi vonatkozással bír. A hagyományos ellenőrzési módszerek alkalmazásának szabályait a jogalkotó nem határozta meg, így a joggyakorlatnak kellett e hiányosságot megfelelő módon kiküszöbölni, ez azonban, mint tudjuk, nem alkalmas az egységes joggyakorlás megteremtésének kialakításához. A következőkben, a hiányosság gyakorlatban való kiütközésének orvoslására szolgáló törekvéseket kívánom szemléltetni. A Kúria 249/2000. számú munkaügyi elvi határozata meghozatalára egy olyan jogvita folyamán került sor melyben felperes munkavégzése közben ellenkező neműek motozását is elvégezte, ennek következtében alperes munkáltató rendkívüli felmondással megszüntette felperes jogviszonyát. Ennek hatására a határozat kimondja, hogy a vagyoni védelemhez fűződő munkáltatói érdek megalapozza a munkavállalók személyi ellenőrzésére kiterjedő ellenőrzést – jelen esetben motozást – ez azonban nem sértheti az emberi méltósághoz való jogot.²⁰⁵¹

A munkahelyi ellenőrzéshez pontos, körültekintő munkáltatói szabályzatra van szükség, hiszen az adatkezelés célja, szükségessége és arányossága csak a konkrét körülmények ismeretében vizsgálható. A munkáltató feladatai közé tartozik az ellenőrzésre vonatkozó szabályok megalkotása, hogy a munkavállaló ellenőrzése miatt, milyen mértékben és milyen eszközök igénybevételével szükséges. Mindeközben a munkáltatónak figyelemmel kell lennie arra a tényre, hogy a gazdasági érdekeit nem helyezheti előrébb, mint a munkavállaló személyiségi jogait.²⁰⁵² Az Adatvédelmi Biztos több problémakör tekintetében is állást foglalt, jelen ügyben a munkahelyeken működő „besúgó hálózatok” általi emberi méltóság megsértését mondta ki, megállapította, hogy amennyiben a munkavállalók minden apró szabálysértés miatt feljelenthetik egymást a munkáltatónál, az sértheti az emberi méltóságot.²⁰⁵³ Ezen álláspont később más megvilágításba került, mely értelmében a próbavásárlás elsősorban a szolgáltatás minőségére irányulhat, és csak másodsorban értékelhető a munkavállaló magatartása. Szintén az Adatvédelmi Biztos mondja ki, hogy a próbavásárlás során az érintett beleegyezése nélkül kép- vagy hangfelvétel nem készíthető, hiszen ezek személyes adatnak tekintendők, amikkel más személy csak abban az esetben rendelkezhet, amennyiben az érintett előzetes hozzájárulását adta. Továbbá az e célból rögzített adatok sértik a célhoz kötöttség elvét is.²⁰⁵⁴

Alkohol fogyasztással kapcsolatos ellenőrzés:

A gyakorlatban szintén gyakori problémaként merül fel annak ellenőrzése, hogy a munkavállaló fogyasztott-e alkoholt, vagy sem. A munkavállaló kötelezettségei közé tartozik, hogy köteles a munkára alkalmas állapotban a munkáltató rendelkezésére állni, és a munkaidő egésze alatt

²⁰⁵⁰ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 11. § (1)

²⁰⁵¹ Kúria 249/2000. számú munkaügyi elvi határozata

²⁰⁵² dr. Kártyás Gábor, dr. Kozma - Fecske Ivett, 2016. március, 7. évfolyam, 3. szám, Szerelmes levelek a munkahelyi postafiókban, HR és munkajog: A munkaügy értesítője, 17. oldal

²⁰⁵³ Adatvédelmi Biztos 652/2007. számú állásfoglalása

²⁰⁵⁴ Adatvédelmi Biztos 1059/2007. számú állásfoglalása

nem állhat alkohol befolyása alatt.²⁰⁵⁵ Az alkoholos befolyásoltság a munkára képes állapot hiányát jelenti, ezzel a munkavállaló a munkavégzés biztonságos mivoltát veszélyezteti. Fontos azonban e kérdéskörnél is megemlíteni, hogy ezen ellenőrzések sem járhatnak a munkavállaló emberi méltóságának sérelmével, tehát a munkáltató nem élhet vissza az ellenőrzés jogával, illetve nem gyakorolhatja azt rendeltetésével ellenesen. Rendeltetés ellenes joggyakorlásnak minősül, ha a munkáltató naponta azt a féle ellenőrzést ok nélkül - esetleg bosszúból - többször végzi, valamint az is, ha erre jogosulatlan személy rendeli el a vizsgálatot. Ezek alapján tehát tilos a szűrőpróbaszerű vizsgálat folytatása is, hiszen ilyen esetben indokolatlan a munkavállaló ellenőrzése, mert semmilyen külső jel nem mutat arra, hogy a munkavállaló alkoholos befolyásoltság alatt áll. Az akkor még Legfelsőbb Bíróság általános jelleggel rögzítette, hogy: „a munkáltató ellenőrizheti, hogy a dolgozó fogyasztott-e alkoholt, illetve annak hatása alatt áll-e. Az ellenőrzés azonban nem sértheti az érintett személyiségi jogait, az ellenőrzési jog gyakorlása nem lehet rendeltetésellenes.”²⁰⁵⁶ Konkrét eset kapcsán született e döntés, amikor is a felperes alkoholos befolyásoltságára semmi jel nem utalt, ennek ellenére alperes a felperes munkavállalót szondáztatni kívánta, azonban a munkavállaló ezt jogosan tagadta meg. Amennyiben a munkavállaló jogszerűen tagadja meg a vizsgálatot, semmilyen hátrányos következmény nem érheti emiatt. Léteznek speciális esetek, ugyanis a gyakorlat számára elfogadott a szűrőpróba szerű ellenőrzés például a járművezető munkakörben dolgozó munkavállalók esetében, viszont ennek lehetőségére előzetesen fel kell hívni a munkavállaló figyelmét.

Kamerával történő megfigyelés:

A munkáltató ellenőrzési jogának módszerei, eszközei terén a technika fejlődése révén a lehetőségek tárháza egyre csak bővül. Az elektronikus rendszerek működtetése jelentősen megkönnyíti a munkáltató ellenőrzési jogának gyakorlását. Adott eszköz típusától függően hatékonyabbá, könnyebbé teszi a munkavállalók személyes adatainak rögzítését, tárolását, használatát. Az alkalmazott technikai eszközöket tekintve az elektromos megfigyelő rendszerek alkalmasak leginkább arra, hogy az adatkezelést teljes körűvé, átfogóvá tegyék.²⁰⁵⁷ A legtöbb jogvitát

²⁰⁵⁵ Legfelsőbb Bíróság Munkaügyi Kollégiumának MK. 122. számú állásfoglalása

²⁰⁵⁶ BH 1998/198.

²⁰⁵⁷ Arany- Tóth Mariann, 2016, Személyes adatok kezelése a munkaviszonyban, Wolters Kluwer, Budapest, 80. oldal

a kamerák alkalmazása generálja. Az efféle megfigyelő eszközök alkalmazásának sokféle indoka lehet, ezek közül a leggyakoribbak: vagyonvédelem, vagy a munkavégzés ellenőrzése, valamint, hogy a munkavégzés hatékonyan és eredményesen zajlik-e.²⁰⁵⁸A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása szerint a munkáltató tulajdonosi jogai alapján fontos érdeke fűződhet a kamerás megfigyeléshez, mégpedig a gazdaságos működés, a munkahelyi balesetek megelőzése, a közbiztonság fenntartása és az egyes munkafolyamatok ellenőrzése végett.²⁰⁵⁹ A kamerák jogszerű használatának egységes szabályozásának segítségére szolgál a már fent említett ajánlás. Az állásfoglalás az Mt. szabályaira alapozva, jogszerűnek tekinti, ha a munkáltató egyoldalúan dönt a kamera használatáról, azonban további adatvédelmi követelmények is meg kell felelnie. Ezek a követelmények az érintett munkavállaló ezzel kapcsolatos előzetes tájékoztatására vonatkoznak. Eszerint az érintett tájékoztatása kiterjed: az adatkezelés jogalapjára; az egyes kamerák elhelyezkedésére és a vonatkozásukban fennálló célra, az általuk megfigyelt területre, tárgyra, illetőleg arra, hogy az adott kamerával közvetlen vagy rögzített megfigyelést végez-e a munkáltató; az elektronikus megfigyelőrendszert üzemeltető (jogi vagy természetes) személy meghatározására. Továbbá a felvétel tárolásának helyére és időtartamára; a felvétel tárolásával kapcsolatos adatbiztonsági intézkedésekre; az adatok megismerésére jogosult személyek körére, illetőleg arra, hogy a felvételeket mely személyek, szervek részére, milyen esetben továbbíthatja a munkáltató; a felvételek visszanezítésére vonatkozó szabályokra, illetőleg arra, hogy a felvételeket milyen célból használhatja fel a munkáltató. Továbbá arra is, hogy a munkavállalókat milyen jogok illetik meg az elektronikus megfigyelőrendszerrel összefüggésben és milyen módon tudják gyakorolni jogaikat; és végül arra, hogy az információs önrendelkezési joguk megsértése esetén milyen jogérvényesítési eszközöket vehetnek igénybe.²⁰⁶⁰

Gépjárművek nyomkövetése:

Hasonló problémákat vet fel a gépkocsit használó munkavállaló ellenőrzése, GPS segítségével. Lehetősége nyílik-e például egy fuvarozó cégnek az alkalmazottját folyamatos megfigyelés alatt tartania munkavégzés közben. Az Adatvédelmi Biztos 1092/P/2009.-8 – as számú állásfoglalásában kimondja, hogy GPS-, vagy GSM- technológián alapuló helyzet meghatározás önkéntes és előzetes tájékoztatáson alapuló előzetes munkavállalói hozzájárulás esetén alkalmazható, munkaidőn kívül azonban semmilyen körülmények között nem alkalmazható.²⁰⁶¹A továbbiakban az állásfoglalás azonban kimondja, hogy önmagában a vagyonvédelem miatt nem szüksé-

²⁰⁵⁸ Torma Gergely, 2016. július-augusztus, 7. évfolyam, 7-8. szám, Munkáltatói ellenőrzés, HR és munkajog: A munkaügy értesítője, 19. oldal

²⁰⁵⁹ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 4001/2012 számú ajánlása a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető körülményeiről

²⁰⁶⁰ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető követelményeiről (NAIH 4001/2012.)

²⁰⁶¹ Adatvédelmi Biztos 1092/P/2009.-8 –as számú állásfoglalása

ges a munkavállaló céges autóját GPS nyomkövetővel ellátni, különösen akkor nem, ha az autóval jelentős értéket nem szállít, és munkáját egyébként rendszeresen otthonában végzi el.

Híváslista ellenőrzése:

Az Adatvédelmi Biztos a fent említett eseteken túl, más problémák tekintetében is állást foglalt. Az egyik ilyen megválaszolásra váró kérdés az volt, hogy a munkavállaló által használt telefon híváslistája a munkáltató által nyilvántartható e, hiszen a hívott fél neve és telefonszáma is személyes adatnak minősül. Az ellenőrzés hozzájárulásáról szóló beleegyező nyilatkozat megtétele a munkavállalótól előzetesen kérhető, ám a harmadik személyektől nem. Az állásfoglalás értelmében, az érintett harmadik személy hozzájárulása esetén nyilvántartható, azonban a hívás időtartamára és időpontjának nyilvántartására e kritérium nem vonatkozik.²⁰⁶² A munkáltató számára azonban akadnak olyan törvényes eszközök, melyek a magánbeszélgetések visszaszorítására alkalmasak, ilyen például a hívható számok előzetes korlátozása, keret. illetve kód alkalmazása. Korunk technológiája sok mindenre képes, s habár úgy gondolom, magától értetődik, mégis megjegyezném, hogy természetesen a munkavállaló által folytatott telefonbeszélgetések lehallgatása szigorúan tilos.

Levelézésekkel kapcsolatos ellenőrzés:

A magántitok megsértését jelenti különösen a magántitok jogosulatlan megszerzése és felhasználása, nyilvánosságra hozatala, vagy illetéktelen személlyel való közlése.²⁰⁶³ E meghatározásból következik, hogy ha valaki magántitoknak birtokába jut, az önmagában még nem valósítja meg a jogsértést. Abban az esetben azonban, ha valaki a magántitkot nem csak megszerzi, hanem azt felhasználja, esetleg nyilvánosságra hozza, vagy illetéktelen személlyel közli, akkor megsérti a magántitokhoz való jogot.²⁰⁶⁴ E rendelkezésnek nemzetközi alapja is van, ugyanis a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 17. cikke kimondja, hogy senkit sem lehet alávetni a magánéletével, családjával kapcsolatban önkényes beavatkozásnak.

Ezen jogszabály megsértésének gyakorlati példája mikor a munkavállaló magánjellegű, névre szóló levelei a munkahelyére érkeznek, s azt másnak adják át, és az bontja fel. Amennyiben kérdéses, hogy az adott levél magánjellegű e, úgy a címzettnek kell felbontásra átadni, s ő állapítja meg, hogy a levél hivatalos e. Abban az esetben ha egy magánjellegű levelet tévesen bontanak fel, úgy a levél tartalmának megismerését követően vissza kell zárni, s a téves felbontás tényét feltüntetni rajta, majd a munkavállalónak átadni.

Mindennapjaink szerves részévé vált az elektronikus levelezés, más néven az email küldés, így

²⁰⁶² Adatvédelmi Biztos 2826/2010. számú állásfoglalása

²⁰⁶³ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:46. § (2).

²⁰⁶⁴ Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, 2016, A munka törvénykönyve új magyarázata, Az Mt és az új Ptk munkaviszonyra vonatkozó szabályai, Vezinfo Kiadó, Budapest, 34. oldal

nem meglepő, ha e tevékenység révén számos problémával találkozhatunk a munkáltató ellenőrzése körében. A munkáltató csak a hivatalos levelezést ellenőrizheti, abban az esetben is ha kizárólag hivatalos célra engedélyezi az email használatát. A magánjellegű levél tartalmának megismerése, harmadik személy levéltitokhoz való jogának sérelmét jelenti.²⁰⁶⁵ Az email postafiók ellenőrzésének nagyon fontos feltétele, hogy a munkavállaló arról előzetesen részletes tájékoztatásban részesüljön. A munkáltatónak joga van ahhoz, hogy az email postafiók használatát a munkavállaló számára keretek közé szorítsa, ilyen lehet például a címzettek meghatározásának köre. Amennyiben a munkavállaló munkaviszonya megszűnik a rendelkezésére bocsátott email címet meg kell szüntetni a további visszaélések meggátolása végett. E témát tovább boncolgatva arra a kérdésre is választ kell kapnunk, hogy a munkáltató engedélyezi az email postafiók, munkahelyi számítógép, laptop, illetve más eszköz magáncélú használatát. Amennyiben igen, úgy a magáncélú használat miatt semmilyen szankció alkalmazásának nincs helye. Azt azonban fontos leszögezünk, hogy ez nem jelenti azt, hogy a magáncélú levelezéseit a munkavállaló munkaidőben bonyolíthatja, ha mégis ezt teszi, az eszközhasználati szabályokat ugyan nem sérti meg, de a munkavégzési és rendelkezésre állási kötelezettségét igen. Ez pedig ellenőrizhető, persze csak az arányosság keretein belül maradván. Abban az esetben, ha a munkavállaló eleve tiltja ezen eszközök magáncélú használatát, úgy különösen súlyos kötelezettség-szegésnek minősül az olyan munkavégzéssel össze nem függő eszközhasználat, amely munkaidőben történik.²⁰⁶⁶ Konkrét ügy kapcsán egy jogtanácsos munkaidő közben irodai számítógépén pornó oldalakat nézett, illetve ugyanezen célra kollégája számítógépét is felhasználta. Emiatt - tettét elismerve - elnézést is kért. A másodfokú bíróság azt mondta ki, hogy e cselekmény tényleges megtörténte, gyakorisága nem bizonyítható. A Legfelsőbb Bíróság viszont nem osztotta e véleményben, arra hivatkozva, hogy a munkavállaló elismerte tettét. Továbbá arra hivatkozott, hogy a munkavállaló kötelezettsége, hogy a munkáját úgy végezze, hogy a munkáltatója és más személy helytelen megítélését ne idézze elő, ez esetben azonban e lényeges kötelezettségét legalább súlyos gondatlansággal megszegte.²⁰⁶⁷ Mindezekből az következik, hogy jogszerű a munkáltatónak az az intézkedése, amellyel általánosságban tiltja az internet magáncélú felhasználását. Az internet használata csak akkor ellenőrizhető, ha azt kizárólag hivatali célra lehet használni, tehát a magáncélú felhasználás tiltásának esetében. Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a munkavállaló által látogatott weboldalak listázása adatkezelésnek minősül.²⁰⁶⁸

Az Mt. 11. § (2) bekezdésének értelmében a munkáltatónak előzetes tájékoztatnia kell a munkavállalót azon technikai eszközöknek a használatáról, amelyek a későbbiekben a munkavállaló ellenőrzését szolgálják.²⁰⁶⁹ Ez a tájékoztatás a később felmerülő félreértések, jogértelmezési

²⁰⁶⁵ Adatvédelmi Biztos 40/2006. számú állásfoglalása

²⁰⁶⁶ dr. Kártyás Gábor, dr. Kozma - Fecske Ivett, id., 17. oldal

²⁰⁶⁷ BH 2006.64

²⁰⁶⁸ Adatvédelmi Biztos 1767/2006. számú állásfoglalása

²⁰⁶⁹ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 11.§ (2)

problémák megoldására szolgálhat. Teljes körű tájékoztatás esetén a munkavállaló választ kaphat a benne felmerülő kérdésekre, illetve számolhat az eszköz használatával járó esetleges következményekre is.

A munkavállaló poligráf vizsgálatnak való alávetése:

A gyakorlatban, több esetben is előfordult, hogy munkahelyi viták rendezése érdekében a munkavállalót poligráf vizsgálat alá vetették, bizonyos esetekben erre ultimátum adásával kényszerítették. Emiatt fontosnak tartom dolgozatom keretén belül ennek a témának is szentelni néhány sort, hiszen a poligráf vizsgálatnak való alávetés sérti a munkavállaló személyiségi jogait. A poligráf használatának jogellenességéről Kúriai döntés is született. A felperes a keresetében a munkáltatói rendkívüli felmondás jogellenességének megállapítását és az ehhez fűződő jogkövetkezmények alkalmazását kérte eredeti munkakörébe történő visszahelyezésének mellőzésével, valamint nem vagyoni kártérítést is igényelt. A munkaügyi bíróság ítéletében a keresetet elutasította. Felperes munkavállaló alperesnél számlavezető munkatársként dolgozott, amikor a munkáltató feljelentését követően a Rendőr- főkapitányság eljárást folytatott csalás bűntette és más bűncselekmények megalapozott gyanúja miatt alperes vállalatánál. A nyomozás során megállapítást nyert, hogy felperes közreműködésével hamis munkáltatói igazolások alapján közvetítettek hiteleket. Felperes kihallgatását követően bűnösségének bizonyítása további nyomozás tárgyát képezi. Ezt követően a munkáltató felperes munkaviszonyát rendkívüli felmondással megszüntette, arra hivatkozva, hogy ellene büntető eljárás folyik, így a munkájába vetett bizalom oly mértékben megrendült, amely munkaviszonyának fenntartását lehetlenné teszi. Az ügyel összefüggésben az alperesnél a felperest hozzájárulói beleegyező nyilatkozata alapján poligráfos hazugságvizsgálatnak is alávetették. Az elsőfokú bíróság ítéletében a munkáltató rendkívüli felmondását jogszerűnek vélte. Döntését arra alapozva, hogy a személyhez fűződő jog megsértésének jogellenességét kizárja a sértett beleegyezése, továbbá arra, hogy a sértett a bíróság többszöri felszólítása ellenére sem jelölte meg, hogy a poligráfos vizsgálat alkalmazása végett mely személyiségi joga sérült. Valamint a bíróság megállapította, hogy a munkáltató akkor járt volna el jogellenesen, ha a munkavállaló nem tesz ezzel kapcsolatban beleegyező nyilatkozatot. Lévé, hogy jogszabály kimondja, hogy a munkavállalót beleegyezés megtagadása, vagy visszavonása esetén sem érheti hátrányos következmény, így lehetősége volt eldönteni, hogy kíván e hozzájárulni a vizsgálat elvégzéséhez. Felperes fellebbezésének hatására a másodfokú bíróság az első fokon eljáró bíróság ítéletét részben helyben hagyta, viszont a poligráfos vizsgálatot kifejtettekkel nem tanúsított egyetértést és az alperest 1.000.000 Ft nem vagyoni kártérítés megfizetésére kötelezte, felperes személyiségi jogainak megsértése végett. A felperes az adatvédelmi biztos 369/P/2009-3. számú állásfoglalását nyújtotta be védekezés gyanánt, amely a munkáltató magatartásával kapcsolatban tartalmaz jogértelmezést. Az alapjogvédelmi biztos állásfoglalásában kimondja, hogy a bűncselekmények felderítése nem a munkáltató, hanem az erre törvény által felhatalmazott nyomozó szervek feladata, biológiai, neurofiziológiai reakcióvizsgáló eszközök a munkáltató általi használata cél nélküli, alapvetően

sérti az érintetteket az eljárás alanyából annak tárgyává fokozza le.²⁰⁷⁰ Továbbá, hogy az emberi méltóság alkotmányos alapjog, mely egyik leglényegesebb eleme abban rejlik, hogy az érintett személy gondolatait és érzéseit szabadon megoszthassa, azzal, akivel ő szeretné. Valamint megfogalmazásra került az a tény is, hogy a poligráf munkaügyi alkalmazása alapvetően ellentétes a demokratikus elvekkel, az ilyen célú felhasználás semmilyen hatósági engedéllyel nem tekinthető jogszerűnek. Az adatvédelmi biztos állásfoglalása kifejtette azt is, hogy az érintett személy hozzájáruló nyilatkozata sem alapozza meg az ilyen vizsgálati módszer jogszerűségét. Továbbá a másodfokú bíróság kiemelte, hogy a munkaviszony kapcsán a felek nem tekinthetők egyenrangúaknak, lévén, hogy közöttük alá- fölérendeltségi viszony van. A Kúria a másodfokú bíróság ítéletét hatályában fenntartotta, és kimondta:

„A munkavállalónál alkalmazott poligráfos vizsgálat – beleegyezése esetén is – személyiségi jogi jog-sértést valósít meg, ezáltal nem vagyoni kártérítés iránti követelést alapozhat meg.”²⁰⁷¹

Ezeken túlmenően a 2011. évi CXII. törvény is tartalmaz rendelkezéseket a poligráf használatára vonatkozó kérdésekben, e törvény a korábbi adatvédelmi törvényhez képest nem tartalmaz érdemi változást. E törvény 3.§ - ának hetedik pontjában meghatározásra került a hozzájárulás fogalma:

„Az érintett akaratának önkéntes és határozott kinyilvánítása, amely megfelelő tájékoztatáson alapul, és amellyel félreérthetetlen beleegyezését adja a rá vonatkozó személyes adat – teljes körű vagy egyes műveletekre kiterjedő – kezeléséhez.”²⁰⁷²

AZ ATIPIKUS MUNKAVISZONYBAN ÉS SPECIÁLIS HELYZETBEN LÉVŐ DOLGOZÓK SZEMÉLYISÉGI JOGAI

Vezető állású munkavállaló:

Mint az előbb említett egyházi személyeknél, itt is elmondható, hogy a vezető állású munkavállalók személyiségi jogainak védelméről az Mt. külön rendelkezéseket nem tartalmaz. Azonban kérdésként merülhet fel bennünk, hogy a vezető beosztásban lévő munkavállalóknak e különleges mivoltukra tekintettel milyen mértékben korlátozható a személyiségi jogaik? E magas pozíció miatt, más munkavállalókhöz képest speciális jogok és kötelezettségek illetik meg. Ezek teljesítésének fontossága abban rejlik, hogy munkájuk közvetlen befolyással bír a munkáltató

²⁰⁷⁰ Adatvédelmi Biztos 369/P/2009-3. számú állásfoglalása

Forrás továbbá: Magyarfalvi Katalin, 2016. július- augusztus, Munkavállalók emberi méltósága (A munkavállalók személyiségi jogai védelmének és sérelemdíjra való jogosultságának egyes kérdéseiről), Gazdaság és Jog, 21. oldal

²⁰⁷¹ Kúria 9/2013. számú munkaügyi elvi határozata

²⁰⁷² 2011. évi CXII. törvény Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról (továbbiakban: Ifotv.), 3. § 7. pont

eredményes gazdálkodására. Ezért vizsgálni kell a vezető szervezeti hierarchiában betöltött helyét, és az ahhoz tartozó munkakör jellemzőit, tartalmát.²⁰⁷³ Így tehát elmondható, hogy egyes vezető állású munkavállalók személyiségi jogainak korlátozásában jelentős eltérések tapasztalhatók.

Távmunkát végző munkavállaló:

A munkavégzés szokásostól eltérő helyen lévő megvalósulása miatt különösen fontos a munkavállaló privát szférájának, magánéletének védelme, hiszen ez esetben a munkavégzés helyül a munkavállaló otthona szolgál. Az Mt. e munkavállalókra tekintettel sem tartalmaz irányadó rendelkezéseket. Azonban kimondja, hogy a munkavállaló köteles gondoskodni a távmunkavégzés során kezelt adatok védelméről. A személyiségi jogokra vonatkozó kérdések a munkáltatói ellenőrzéssel kapcsolatban merülhetnek fel leginkább. A munkáltató az ellenőrzés során nem tekinthet be a munkavégzéshez használt számítástechnikai eszközön tárolt olyan adatokba, melyek nem a munkavégzéssel kapcsolatosak.²⁰⁷⁴ Ez abban az esetben fordulhat elő például, ha a munkavállaló saját számítógépén végzi a munkáját, és magáncélokra is felhasználja azt, vagy ha ugyan nem a saját eszközt használja a munkavégzéshez, de a munkáltató nem korlátozta kizárólag munkavégzésre annak használatát. Az ellenőrzés módjáról a felek szabadon megállapodhatnak, azonban ennek hiányában a munkáltató állapítja meg az irányadó szabályokat, így akár azt is, hogy mennyi az a minimális idő, ami a munkáltató ellenőrzésének bejelentése és tényleges megvalósulása között el kell, hogy teljen.²⁰⁷⁵

Egyházban dolgozó munkavállaló:

Bár törvényi rendelkezést külön nem találunk, azonban bírósági határozat kimondja, hogy az egyházban dolgozó munkavállaló személyiségi jogainak kérdésére is adott esetben Munka törvénykönyve irányadó.²⁰⁷⁶ A munkaszerződésben a felek rögzíthetik a munkavállaló jogait, és kötelezettségeit, az egyházakat az egyházi autonómia feljogosítja arra, hogy a munkavállalóval szemben speciális követelményeket támasszanak. Így előfordul, hogy az állami jogszabályok mellett az egyházjog szabályainak alkalmazására is sor kerül.²⁰⁷⁷

SZEMÉLYES ADATOK KEZELÉSÉNEK SZABÁLYAI

Az Mt. 10. § (2) bekezdése a munkavállaló személyes adatainak védelmére, valamint a munkáltató ehhez kapcsolódó kötelezettségeire vonatkozóan tartalmaz rendelkezéseket. A törvény

²⁰⁷³ Arany Tóth Mariann, 2008, A munkavállalók személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 104. oldal

²⁰⁷⁴ 2012. évi I. törvény a Munka törvénykönyvéről, 197. § (3)

²⁰⁷⁵ 2012. évi I. törvény a Munka törvénykönyvéről, 197. § (4)

²⁰⁷⁶ BH 2001/37.

²⁰⁷⁷ Arany Tóth Mariann, id., 101. oldal

kimondja, hogy a munkáltató köteles tájékoztatni a munkavállalót személyes adatainak közléséről, valamint a munkavállalóra vonatkozó tény, adatot, véleményt harmadik személlyel csak a törvényben meghatározott esetben, vagy a munkavállaló hozzájárulásával közölhet. Ilyen törvényben meghatározott eset lehet a munkaügyi központokkal, vagy a társadalombiztosítási hatósággal kapcsolatos kötelezettségek teljesítése érdekében történő adatközlés.

Lévéen, hogy e rendelkezés nem tartalmazza, hogy mi minősül a munkavállaló személyes adatának, az információs önrendelkezési jogról és az információs szabadságról szóló 2011. évi CXII. (a továbbiakban: Információs tv.) törvény alkalmazása szükséges. Az Információs tv. 3. § 2. pontja értelmében személyes adat az érintettel kapcsolatba hozható adat – különösen az érintett neve, azonosító jele, valamint egy vagy több fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális, vagy szociális azonosságra jellemző ismeret – valamint az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés.²⁰⁷⁸

További meghatározást nyújt a 3. § 3. pontja, ami pedig a különleges adat fogalmát adja meg, eszerint különleges adatnak minősül a faji eredetre, a nemzeti, és etnikai kisebbséghez tartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más világnézetű meggyőződésre, az érdek-képviselési szervezeti tagságra, a szexuális életre, az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre vonatkozó, valamint a bűnügyi személyes adat.²⁰⁷⁹

Tehát az Mt. 10. § (2) bekezdésének vonatkozásában a munkáltató, a fent említett adatok kezeléséről köteles a munkavállalót tájékoztatni.

Az Információs törvény határozza meg az adatkezelő fogalmát is: *„Adatkezelő az a természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet, aki vagy amely önállóan vagy másokkal együtt az adatok kezelésének célját meghatározza, az adatkezelésre (beleértve a felhasznált eszközt) vonatkozó döntéseket meghozza és végrehajtja, vagy az adatfeldolgozóval végrehajtatja.”*²⁰⁸⁰

Az Információs tv. 4. § - a az adatkezelés elveit, ezek jogalapját pedig az 5-6. § - ok határozzák meg, ezek értelmében személyes adat kizárólag meghatározott célból, jog gyakorlása és kötelezettség teljesítése érdekében kezelhető, mindezek mellett fontos kritérium, hogy az adatkezelésnek minden szakaszában meg kell felelnie az adatkezelés céljának és az adatok felvételének és kezelésének mindvégig tisztességesnek kell lennie, továbbá a törvényi keretek között kell maradnia. Tehát csakis olyan személyes adat kezelhető, amely az adatkezelés céljának megvalósulásához feltétlenül szükséges, a cél eléréséhez alkalmas és kizárólag a szükséges ideig és mértékig kezelhető.²⁰⁸¹

²⁰⁷⁸ 2011. évi CXII. Infotv., 3.§ 2. pontja

²⁰⁷⁹ 2011. évi CXII. Infotv., 3.§ 3. pontja

²⁰⁸⁰ 2011. évi CXII. Infotv., 3.§ 9. pontja

²⁰⁸¹ Dr. Mészárosné Dr. Szabó Zsuzsanna, Dr. Hajdu Edit, Dr. Tálné Dr. Molnár Erika, Dr. Tallián Blanka, id., 37. oldal

Ugyanezen törvény, következő paragrafusa a törvény jogalapjáról beszél, ez alapulhat az érintett hozzájárulásán, valamint a törvény – törvény felhatalmazása alapján, az abban meghatározott körben – helyi önkormányzat rendelete közérdeken alapuló céljából.²⁰⁸²

A hozzájárulás az érintett személy akaratának önkéntes és határozott kinyilvánítása, fontos hogy a hozzájárulásból egyértelműen kitűnjön, hogy az érintett a megfelelő tájékoztatást megkapta és ez alapján járult hozzá az adatkezelés tényéhez. Ezen hozzájárulás szóban is megadható - kivételt képez ez alól a különleges adatok kezeléséhez való hozzájárulás adása – azonban a fent említettek miatt célszerű az efféle megállapodást írásba foglalni, gondolok itt például a későbbi viták elkerülésére, vagy a felmerülő problémák esetén a könnyebb bizonyítás lehetőségére.

Az Információs törvény adatbiztonság követelményére vonatkozó szabályait is fontos figyelembe venni a jogalkalmazás során. Általánosságban elmondható, hogy az adatkezelést úgy kell megtervezni és végrehajtani, hogy az biztosítsa az érintett személy magánszférájának védelmét.²⁰⁸³ Az adatkezelő és az adatfeldolgozó köteles gondoskodni az adatok biztonságáról, valamint megtenni azokat a technikai és szervezési intézkedéseket és kialakítani azokat az eljárási szabályokat, amelyek e törvény, illetve az egyéb adat- és titokvédelmi szabályok érvényre juttatásához szükségesek.²⁰⁸⁴ A harmadik bekezdés az adatok védelméről rendelkezik, mely szerint: *„Az adatokat megfelelő intézkedésekkel védeni kell különösen a jogosulatlan hozzáférés, megváltoztatás, továbbítás, nyilvánosságra hozatal, törlés, vagy megsemmisítés, valamint a véletlen megsemmisülés és sérülés, továbbá az alkalmazott technika megváltozásából fakadó hozzáférhetlenné válás ellen.”*²⁰⁸⁵ Ugyanezen paragrafus negyedik bekezdése speciális rendelkezéseket tartalmaz az elektronikusan kezelt adatállományt illetően.

A munka törvénykönyve azonban szűk körben lehetőséget nyújt arra, hogy a munkáltató kiadja a munkavállaló személyes adatait harmadik személynek. Ez a tevékenység viszont feltételekhez van kötve, mind a harmadik személy kiléte, mind pedig az adat kiadásának célja szempontjából is, továbbá meghatározásra került az is, hogy a munkáltatónak e tevékenységéről a munkavállalót előzetesen tájékoztatnia kell. Ennek értelmében tehát az átadás célja a munkaviszonyból származó munkáltatói kötelezettség teljesítése. Gyakorlati példaként említeném a bérszámfejtési tevékenység ellátása végett történő adatok átadását.

Törvény adta, a munkavállalóra vonatkozó adatok kiadásának még egy lehetőségét határozza meg a jogszabály, mégpedig ezen adatok statisztikai célú felhasználásához történő kiadást,

²⁰⁸² 2011. évi CXII. Infotv., 5.§ (1)

²⁰⁸³ 2011. évi CXII. Infotv., 7.§ (1)

²⁰⁸⁴ 2011. évi CXII. Infotv., 7.§ (2)

²⁰⁸⁵ 2011. évi CXII. Infotv., 7. § (3)

melyhez a munkavállaló hozzájárulása nem szükséges, lévén, hogy ez jogszerűen csak személyazonosításra alkalmatlan módon történhet.²⁰⁸⁶

Az Információs törvény a munkavállaló számára lehetőséget biztosít, hogy személyes adatának kezelése ellen tiltakozzon. Erre az alábbi esetekben van lehetősége: ha az adatkezelés kizárólag az adatkezelő jogi kötelezettségeinek teljesítésére vagy a harmadik személy jogos érdekének érvényesítéséhez szükséges – természetesen ez alól a kötelező adatkezelés kivételt képez – továbbá ha a személyes adat felhasználása vagy továbbítása üzletszerzés, közvélemény kutatás, vagy tudományos célra történik, illetve a törvényben meghatározott egyéb esetek köre is ide tartozik.²⁰⁸⁷ Az adatkezelő hatáskörébe tartozik, ezen tiltakozás megalapozottságáról való döntés meghozatala, erre pedig a kérelem benyújtásától számított legrövidebb időn belül, de legfeljebb 15 napon belül határoznia kell,²⁰⁸⁸ és a kérelmezőt írásban tájékoztatni köteles az általa meghozott döntésről. Amennyiben az érintett e döntéssel nem ért egyet, vagy ha az adatkezelő a rendelkezésére álló határidőn belül a döntést elmulasztja, a kérelmező adott esetben a döntés közlésétől, vagy a határidő utolsó napjától számított harminc napon belül bírósághoz fordulhat.²⁰⁸⁹ A bírósági eljárás folyamán az adatkezelőt terheli annak bizonyítása, hogy az adatkezelés a jogszabályban foglaltaknak maradéktalanul megfelel. A fent említett probléma megoldására irányuló perekben az Információs törvény 22. § (3) bekezdése alapján a törvényszék jogosult eljárni.

SZEMÉLYISÉGI JOGOK ÉRVÉNYESÍTÉSÉRE JOGOSULTAK KÖRE

A következőkben áttérnénk a személyiségi jogok érvényesítésére, és vonatkozó szabályok ismertetésére, melyre a Ptk. 2:54. § tartalmazza az irányadó rendelkezéseket. Aki személyiségi jogainak sérülése következtében kárt szenved, a jogellenesen okozott károkért való felelősség szabályai alapján követelheti a jogsértőtől a kár megtérítését. Fő szabály szerint a személyiségi jogokat személyesen lehet érvényesíteni.²⁰⁹⁰ A személyes érvényesítés nem zárja ki a képviselő igénybevételenek lehetőségét, de természetesen a képviselő minden esetben az érintett személy akaratából, annak akaratára szerint jár el. A személyes igényérvényesítés szabálya alól a törvény két kivételt említ, az egyik ilyen a cselekvőképtelen személy, aki helyett a törvényes képviselője jogosult eljárni,²⁰⁹¹ a másik pedig az ismeretlen helyen távollévő személy, akinek érdekében a hozzátartozója, vagy gondnoka léphet fel.²⁰⁹² Fontos megjegyezni azonban, hogy intézkedésük nem terjedhet ki olyan nyilatkozat megtételére, melyek kizárólag személyesen tehetőek meg, ilyen például a beleegyező nyilatkozat abba, hogy az adott személyről készült kép

²⁰⁸⁶ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 10.§ (4)

²⁰⁸⁷ 2011. évi CXII. Infotv., 21. § (1)

²⁰⁸⁸ 2011. évi CXII. Infotv., 21. § (2)

²⁰⁸⁹ 2011. évi CXII. Infotv., 21. § (4)

²⁰⁹⁰ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:54.§ (1)

²⁰⁹¹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:54. § (2)

²⁰⁹² 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:54. § (3)

nyilvánosan közzétegyék.²⁰⁹³ A korlátozottan cselekvőképes kiskorú és a cselekvőképességében részlegesen korlátozott nagykorú a személyiségi jogainak védelme érdekében önállóan eljárhat.²⁰⁹⁴ Így tehát aki a 16. életévét betöltötte, de a 18. életévét még nem és munkaviszonyával összefüggésben személyiségi jogai sérülnek, úgy törvényes képviselőjének hiányában önállóan járhat el.

A SÉRELEMDÍJ, MINT A SZEMÉLYISÉGI JOGOK MEGSÉRTÉSÉNEK JOGINTÉZMÉNYE

A nem vagyoni, vagy más néven eszmei károk megtérítésének lehetősége évtizedekig hiányzott hazánk jogrendszeréből, habár az intézménynek a magyar jogban is megtalálhatók gyökerei. A XX. század elején a Legfelsőbb Bíróság eseti döntésében úgy határozta meg az intézmény lényegét, hogy a nem vagyoni kárpótlásnak az a rendeltetése, hogy segítse a károsultat életviszonyainak, életvitelének a körülményekhez igazodó kialakításában, valamint ezzel párhuzamosan biztosítsa az e hátrányból eredő nehézségek leküzdését, enyhítve azokat a károkat, melyeket a károsult a károkozás következtében szenvedett el.²⁰⁹⁵ A Ptk. személyiségi jogok fejezetén belül ezen jogok szankciói között található meg a sérelemdíj jogintézményét (ez a korábbi Ptk.-ban ismert nem vagyoni kártérítés helyét vette át). Újszerű a jogintézmény rendszertani helyének megváltoztatása, hiszen nem a kártérítések között találjuk, hanem a személyiségi jogvédelem eszközei között. Ez azonban a jogalkalmazás szempontjából előnyös lehet, mivel segíti a jogvédelem hatékonyabbá tételét.

A hatályos Ptk. 2:52.§ (1) bekezdés értelmében az a károsult követelheti sérelemdíjat, akit személyiségi jogaiban megsértenek. E rendelkezésből egyértelműen kitűnik, hogy a sérelemdíj megállapításának két konjunktív feltétele van, az egyik maga a jogellenesség, tehát a személyiségi jog megsértése, a másik pedig a nem vagyoni sérelem bekövetkezése, melyek egyébként a korábbi Ptk.-ban szereplő nem vagyoni kárfelelősség feltételeivel azonosak.

A 2:52.§ (2) bekezdése alapján a fizetésre kötelezés további feltételei megegyeznek a kártérítési felelősség szabályozásával, ez alatt értendő a felelős személy meghatározására, valamint a kimentés módjaira vonatkozó rendelkezések. Így tehát a felelősség feltétele a magatartás és a sérelem közötti okozati összefüggés, illetve a felróhatóság, az általános vétkességi felelősség szerint, valamint a fokozottan veszélyes tevékenység folytatójára vagy más károkozóra vonatkozó felelősségi szabályok szerint.

A harmadik bekezdés pedig a sérelemdíj mértékéről szól, amelynek megállapítása a bíróság

²⁰⁹³ Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, id., 43. oldal

²⁰⁹⁴ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:54. § (2)

²⁰⁹⁵ Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, id., 40. oldal

hatáskörébe tartozik. Ennek megállapítása során a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, és a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására figyelemmel kell lenni, és végül egy összegben meghatározni. A pénzben kifejezett összeg a károsult számára kárpótlás, elégtétel az elszenvedett nem vagyoni hátrányért. A hatályos Ptk. kizárja a sérelemdíj járadékban történő kifizetését, s kizárólag az egy összegben való meghatározását engedélyezi. Mint már említettem a nem vagyoni kártérítést váltja fel ezen új jogintézmény, azonban fontos megjegyezni egy lényeges változást, mely szerint a sérelemdíjra való jogosultságnak nem feltétele a hátrány bekövetkeztének bizonyítása, ezzel a hatékonyabb jogvédelmet biztosítja a jogalkotó. Elegendő csupán a személyiségi jog jogellenes megsértésének megállapítása, valamint az, hogy a jogsértő e magatartását ne tudja kimenteni. Azonban fontos megjegyezni, hogy a sérelemdíjra való jogosultságot pusztán a jogsértés ténye nem alapozza meg (szükséges még hozzá a nem vagyoni sérelem bekövetkezése). Hiszen gondolnunk kell a sérelemdíj funkcióira, ugyanis kompenzációs, elégtételadási és prevenciós jegyeket is magába foglal.²⁰⁹⁶ A sérelemdíj fizetésre kötelezés feltételeire, valamint ennek mértékére, illetve a kimentés elbírálása során is az Mt. 9. § - ának (1) bekezdése értelmében a munkajogi kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni.

Az Mt. 166. § - ának (1) - (2) bekezdéseiből következik, hogy a munkavállaló az őt ért személyiségi jogsérelem miatti nem vagyoni kárért akkor követelhet sérelemdíjat:

- ha a munkavállaló nem tudja bizonyítani, hogy a kárt az ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta, amellyel nem kellett számolnia és nem volt elvárható, hogy a kár-
okozó körülmény bekövetkezését elkerülje, vagy a kárt elhárítsa,
- illetve abban az esetben, ha a kár nem kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta.

Ellenkező esetekben a munkáltató kimentheti magát a felelősség alól, és nem köteles sérelemdíjat fizetni a munkavállaló részére.

A korábbi Mt. a munkáltató felelősség alóli mentesülését szintén két feltételhez kötötte:

- ha a jogvita során a munkáltató bizonyította, hogy a kárt a működési körén kívül eső elháríthatatlan ok vagy,
- kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okozta.

Mint azt megfigyelhetjük fogalmi változás történt a két törvény között, ugyanis a korábbi Mt. a munkáltató vonatkozásában működési körről, a hatályos Mt. pedig ellenőrzési körről beszél. Míg a korábbi Mt. a működési kör fogalmát meghatározta, addig a jelenlegi szabályozás az el-

ellenőrzési kör definícióját nem alkotta meg. Ez azonban a bírói gyakorlatban problémákat okozott. Egy munkabaleset miatt indult perben a felperes keresetében munkahelyi balesetével összefüggésben vagyoni és nem vagyoni kártérítés megfizetését kérte a munkáltatótól. A közigazgatási és munkaügyi bíróság ítéletében elmarasztalta az alperest. A tényállásból kiderül, hogy a felperes, aki az alvállalkozó alperesnél kiküldetésben végezte munkáját épület- és bútorasztalos szakképesítéssel rendelkezik. A baleset bekövetkeztének időpontjában konténer kiszereelési feladatokat látott el, miközben letört egy szeg feje és a letört rész a védőszemüveg alá bejutva felperes jobb szemébe fúródott. A baleset körülményeinek vizsgálatát a rendőrség végezte, később pedig az alperes munkáltató is kivizsgálást folytatott. Felperes sérülését orvosszakértői vélemény is alátámasztotta. Az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a balesettel kapcsolatos körülmények, a vizsgálatok alapján sem a munkáltató, sem pedig a munkavállaló vétkességére nem utalnak. Azonban a Kúria az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására utasította, mert az ellenőrzési kör megállapításához a konkrét esetben további tények feltárását látta szükségesnek, melyek vizsgálata nélkül nem lehet állást foglalni a tekintetben, hogy a munkáltatónak volt-e közvetlen ráhatása a balesetet kiváltó ok bekövetkeztére.

Ezek hatására tehát megszületett a Kúria 10/2016. számú munkaügyi elvi határozata, amely megfogalmazza, mely tényezők tartoznak a munkáltató ellenőrzési körébe, (ezzel pótolva az Mt. –ből hiányzó definíciót):

„A munkamódszer, a munkaeszköz, anyag, munkavállalói létszám és szakismeret megfelelőségének biztosítása a munkáltató kötelezettsége, tehát arra befolyása van. Mindezek feltárása szükséges lehet az ellenőrzési kör megállapításához.”²⁰⁹⁷

Egy másik, szintén munkahelyi baleset miatt indított perben is szükséges volt az ellenőrzési kör értelmezése. E jogesetben egy kéményseprőt ért baleset, amikor is az egyik lakóház kéményének tisztítására készült, és egy házilag készített egyágú fa létrán - a helyiségben a padló laminált parketta burkolattal volt borítva, és nem volt a létrán sem csúszásgátló, sem kiakasztó - a munkavégzés céljából a padlásra akart felmászni, azonban leesett a létráról. A felperes elmondása szerint a lakóház tulajdonosát megkérte, hogy amíg felmászik, fogja meg alatta a létrát és erre a tulajdonos igent mondott, azonban ezen állítását a tanúként meghallgatott személy cáfolta. Releváns tényezőként említendő, hogy a munkavállaló kéményseprő szakmunkás képesítéssel rendelkezik, így ismerni kell a létrák biztonságos használatának módjait, tehát tudatában kellett lennie jelen esetben a baleset lehetséges bekövetkezésének. A felperes keresetében vagyoni és nem vagyoni kártérítési igényt egyaránt terjesztett elő. A közigazgatási és munkaügyi bíróság azonban ítéletében a kereset elutasításáról határozott, és megállapította, hogy a munkáltató részéről elháríthatatlan volt az a vétkes felperesi magatartás, amely a baleset bekövetkeztével kifejezetten ok-okozati összefüggésben volt. Továbbá a bíróság mellőzte a felperes igazságügyi szakértő kirendelésére vonatkozó indítványát arra hivatkozva, hogy nincs olyan szakkérdés,

²⁰⁹⁷ Kúria 10/2016. számú munkaügyi elvi határozata

amely eldöntéséhez erre szükség lenne. A másodfokon eljáró bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta. A Kúria elé került az ügy és az Mt. 166.§ - át alapul véve, - mely kimondja, hogy a munkáltató köteles megtéríteni a munkavállalónak a munkaviszonnal összefüggésben okozott kárt²⁰⁹⁸ - az alperesnek kellett bizonyítania, hogy a kár ellenőrzési körén kívül eső dolog miatt következett be. Valamint nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkeztét elkerülje, vagy elhárítsa, illetve, hogy a baleset oka kizárólag a munkavállaló felróható magatartása. A Kúria döntésében az első fokon eljáró bíróságot új eljárás lefolytatására utasította és kimondta:

„Munkabaleset esetén a munkáltatónak kell bizonyítani, hogy a kár az ellenőrzési körén kívül eső körülmény miatt következett be, amellyel nem kellett számolnia, és nem volt elvárható a káresemény elkerülése vagy elhárítása, illetve hogy a baleset oka kizárólag a munkavállaló magatartásában keresendő. Önmagában tehát a munkáltató telephelyén kívül végzett munka, vagy szolgáltatás ellátása nem eredményezi a kár ellenőrzési körén kívüli bekövetkeztét.”²⁰⁹⁹

Bár a sérelemdíj új jogintézmény a nem vagyoni kártérítéshez képest alkalmazása, és az összegének meghatározása a bírói gyakorlatban nem változott. Illetve bizonyos mértékben tapasztalható a változás, ugyanis a kisebb súlyú, úgynevezett bagatell ügyekben a nem vagyoni kártérítés megállapítása nem volt lehetséges - kizárólag a súlyosabb, nagyobb hátrányt okozó jogsértések elkövetése esetén - azonban a sérelemdíj megállapításához elegendő egy kisebb jogsértés is. Néhány példát említenék a szemléltetés céljából: ha a munkáltató a többi munkavállaló előtt az érintett munkáltatót helytelenül értékeli, esetleg ezzel jó hírnevét, vagy becsületét megsérti, de ebbe a körbe tartozik még az is ha durvább kifejezésekkel illeti az adott személyt, vagy olyan sérülést okoz neki, ami a testi sértés határát nem éri el.

A legtöbb sérelemdíj iránti perre a munkavállaló becsületének és jó hírnevének megsértése miatt kerül sor. Fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi gyakorlat szerint a jogi személyeknek nincs becsülete, ezért annak megsértése fogalmilag kizárt.²¹⁰⁰ A jogalkalmazás egységessége megkívánja egyes fogalmak törvényi szintű meghatározását, aminek a Ptk. maradéktalanul eleget is tesz, ugyanis a 2:45. § (1) bekezdése meghatározza, hogy mi jelenti a becsület megsértését, a (2) bekezdés pedig a jóhírnév megsértéséről rendelkezik. A becsület a személyről a társadalomban kialakult értékítélet, melynek negatív irányba való elmozdulása jelenti a becsület sérelmét. Vannak olyan magatartások, valamint kifejezések melyek önmagukban alkalmasak a társadalmi értékelések csorbítására. A jóhírnév sérelmét a más személyre vonatkozó, azt sértő valótlan tényállítás, vagy híresztelés, illetve a való tény hamis színben való feltüntetése valósítja meg. A jóhírnév megsértése tehát nem csak valótlan tényállítással következhet be, továbbá a híresztelés megvalósulhat mástól szerzett értesülés továbbadásával, közvetítésével még akkor

²⁰⁹⁸ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 166. § (1)

²⁰⁹⁹ Kúria 9/2016. számú munkaügyi elvi határozata

²¹⁰⁰ Kozma Anna, Lőrincz György, Pál Lajos, Pethő Róbert, id., 52. oldal

is ha ezt az értesülést híven adja tovább az adott személy, azonban az valótlan tényeket tartalmaz. Ebből az a következtetés vonható le, hogy amennyiben mástól hallunk valamit és nem győződünk meg annak valóságáról, úgy inkább tartsuk meg magunknak, mert ellenkező esetben bizony megsérthetjük más személyiségi jogait. Erre nem csak a magánéletben érdekes odafigyelni, hanem a munkahelyi viszonyok kapcsán is.

A becsületsértés gyakorlati példája lehet, amikor a munkáltató a munkavállaló munkavégzését ellenőrzi, és megállapítja, hogy az nem megfelelően, rosszul végzi a munkáját s az észrevételnek hangot adva meglehetősen bántó szavakat használ nem tetszésének kifejezésre juttatásakor. Az ugyan nincs megtiltva, hogy a munkavállaló munkavégzését bírálja a munkáltató, azonban ha azt bántó kifejezésekkel teszi, abban az esetben megsérti a munkavállaló becsületét. A bírálat tehát akkor jár a becsület megsértésével, ha az túlmegy a véleménynyilvánítás szabadságának határain.

Közéleti szereplő, mint munkavállaló:

E témához kapcsolódva fontosnak tartom, hogy szót ejtsek arról az esetről, amikor a munkavállaló közéleti szereplő, hiszen e személyekre eltérő szabályozás vonatkozik. Ugyanis a közügyek vitatásakor a közéleti szereplők szélesebb körű bírálhatóságát engedi meg a Ptk. 2:44. paragrafusa. Ezen személyek személyiségi jogait méltányolható közérdekből szükséges és arányos mértékben az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozza a törvény. Sajátos mérlegelést érdemel tehát az az eset mikor a jogsértés közszereplő személye ellen irányul, ugyanis a közszereplőknek többet kell eltűrniük, a személyüket ért támadások esetén. A közszereplő fogalmát a 2003. évi III. törvény 1.§ (2) bekezdés 13. pontja határozza meg, mely szerint közszereplő az a személy, aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja, vagy alakította.²¹⁰¹ A teljesség igénye nélkül közszereplőnek minősül az államfő, kormányfő, miniszter, országgyűlési képviselő, az alkotmánybíróság tagjai, a számvevőszék elnöke, a nagykövet.²¹⁰² Gyakorlati példaként említenék egy jogesetet, melyben felperesként egy szakszervezeti tisztségviselő, és egy önkormányzati képviselőjelölt szerepelt, akikről azt állították, hogy „a politikai játszmák száználmas figurája” valamint azt, hogy „a pártok kezében báb”. A bíróság ítéletében kimondta, hogy ezek a kifejezések nem sértőek, és nem indokolatlanul bántóak, így a személyiségi joguk a felpereseknek nem sérült.²¹⁰³

A bírói gyakorlatot tanulmányozva összességében elmondható, hogy viszonylag nagyszámú a nem vagyoni kártérítési igények elutasítása, gyakran csak akkor kerülnek megállapításra, ha

²¹⁰¹ 2013. évi III. törvény Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára létrehozásáról, 1.§ (2) bekezdés 13. pont

²¹⁰² Prof. Dr. Bíró György, 2013, Új magyar polgári jog tankönyv, I. kötet, Általános tanok, és személyek joga, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 240. oldal

²¹⁰³ BH 2001/522.

más jog sérelmével járnak együtt. Ennek oka a bizonyítás nehézségében rejlik, hiszen a munkavállaló feladata bizonyítani az őt ért jogsérelem valóságát, továbbá azt, hogy ez munkaviszonyával összefüggésben történt. Más jogterületeken belül megítélt pénzüsszegekhez képest a sérelemdíj iránti perekben megítélt összegek alacsonynak tekinthetők.²¹⁰⁴

Hangsúlyozni kell tehát, hogy a sérelemdíj egy összegben határozható meg, vagyis járadék nem állapítható meg mellette, illetve hogy a 2014. március 14-ét követő jogsértés esetén vehető igénybe.

FELRÓHATÓSÁGTÓL FÜGGETLEN SZANKCIÓK ALKALMAZÁSA

A munka törvénykönyve nem határozza meg a személyiségi jogok megsértésének szankcióit, így e tekintetben a Ptk. vonatkozó rendelkezései irányadók. A személyiségvédelem részben objektív, részben pedig szubjektív eszközöket alkalmaz, melyek preventív és helyreállító jellegűek.²¹⁰⁵ Objektív jogkövetkezmények igénybevételére akkor van lehetőség, amennyiben a személyiségi jogsértés megvalósult, és a sérelem valamint a jogsértő magatartás között okozati összefüggés található. E szankciók alkalmazásának lényege abban ragadható meg, hogy nincs jelentősége annak, hogy a jogsértő személy felróhatóan járt e el, vagy hogy más módon ki tudja e magát menteni. A felróhatóságtól független személyiségi jogsértésnek öt féle szankcióját ismerteti a Ptk. 2:51.§ (1) bekezdése. Ezen szankciók, mint ahogyan azt megfigyelhetjük rendkívül vegyes természetűek, hiszen vagyoni és személyi jellegű hatással is bírnak. A következőkben az öt féle szankciót egyesével kívánom ismertetni.

A jogsértés tényének bírói megállapítása:

E szankció azért más, mint a többi, mert ennek megállapítása szükséges az összes többi szankció kiszabásához, azonban egyes esetekben önálló jogvédelmi eszköz is lehet. Amennyiben a bíróság megállapítja, hogy a sértettel szemben elkövetett cselekmény jogsértő, úgy prevenció

²¹⁰⁴ Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, id., 42. oldal

²¹⁰⁵ Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, id., 38. oldal

és reparációs szerepet is betölt és kifejezi szolidaritását a sértett felé. Hírnév és becsület megsértése esetén gyakori, hogy a sértettnek önmagában e szankció kiszabása megfelelő elégtételt nyújt, s további igényeket nem érvényesít. Az ítélet rendelkező részében szerepelni kell a jogsértés megállapításának, és tartalmaznia kell, hogy a jogsértő cselekmény részleteit (milyen magatartás, mikor, hogyan, és milyen jogsértést valósított meg). A sértett védelme érdekében, amennyiben mód van rá kerülni kell, hogy az ítélet kvázi megismételje a jogsértést.²¹⁰⁶ Gondolok itt arra, hogy például egy becsületsértést megállapító ítélet rendelkező része ne tartalmazza ugyan azokat a túlzóan bántó, lealacsonyító kifejezéseket, melyekkel a jogsértést elkövették.

A jogsértés abbahagyása és a jogsértő eltiltása a további jogsértéstől:

A jogsértés abbahagyására akkor kerülhet sor, ha a jogsértés a határozat meghozatalának időpontjában is fennáll. Ennek gyakorlatban előforduló példája lehet más képmásának jogosulatlanságának használata. Amennyiben a jogsértés megismétlődésétől kell tartani a jogsértőt eltiltásra lehet kötelezni.²¹⁰⁷ Az abbahagyás és az eltiltás eltérő időbeli síkon mozognak, hiszen az abbahagyás a jelenre vonatkozik az eltiltás pedig a jövőre, e két mozzanatot egymást kiegészítő következményként is lehet értelmezni mivel az első a megvalósuló folyamatot gátolja, a másik pedig a jövőre nézve kizárja annak előfordulását.

Elégtétel- adásra kötelezés:

A sérelmet szenvedett fél e szankció keretében erkölcsi jóvátételt igényelhet, ez a szankció tehát helyreállító jellegű.²¹⁰⁸ Az elégtételadás azonban csak akkor tölti be jóvátételi funkcióját, ha a legalább olyan körben ismerik meg, mint magát a jogsértést. A nyilvánosságra hozatallal járó többletköltségek természetesen a jogsértőt terhelik. Az esetleges további negatív változás elkerülésének kiküszöbölése érdekében az elégtételnújtás szövegét a bíróság az ítélet rendelkező részében meghatározza. Abban az esetben, ha a nyilvánosságot sajtó útján kell biztosítani, akkor az alperes közlésének nincs akadálya. Minden más esetben döntés meghozatala előtt a bíróságnak meg kell győződnie arról, hogy van e lehetőség a sajtónyilvánosság biztosítására, tehát, hogy van e olyan médiaszolgáltató, amely a közlést hajlandó a nyilvánosságra hozni.²¹⁰⁹ Fontosnak tartom kiemelni azonban, hogy az elégtétel jogcímén követelt nyilatkozat nem azonos és nem keverendő össze a sajtó-helyreigazítással, még akkor sem, ha a marasztalt alperes egyébként médiaszolgáltató.

A sérelmes helyzet megszüntetése, a jogsértést megelőző állapot helyreállítása

²¹⁰⁶ Vékás Lajos, Gárdos Péter, 2014, Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, 1. kötet, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 168. oldal

²¹⁰⁷ Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, id., 39. oldal

²¹⁰⁸ Petrik Ferenc, 2016, Polgári jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest

²¹⁰⁹ Vékás Lajos, Gárdos Péter, id., 170. oldal

és a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítése vagy jogsértő mivoltától való megfosztása:

A jogsértést elszenvedő fél ezt a szankciót szintén csak akkor kérheti, ha a jogsértő cselekmény folyamatos. A felsorolt eszközök mindegyik a jogsértőt tevőleges magatartásra kötelezi, melyeknek kisebb – nagyobb anyagi vonzata is van. Ezen szankciók gyakorlati alkalmazására leginkább akkor kerülhet sor, ha a jogsértést valamilyen dolog elkészítése útján – gondolok itt fényképre, hangfelvételre, videó felvételre – történt meg.²¹¹⁰ A megelőző állapot helyreállítását jelenti például egy kép vagy hangfelvétel torzításának kiküszöbölése. Amennyiben a jogsértés tárgyi eszköz útján valósult meg, és a sérelmes helyzet megszüntetésére más mód nem áll rendelkezésre, a jogsértést megvalósító eszközt meg kell semmisíteni.

A jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésére kötelezés:

A személyiségi jogok megsértésének szankciói körében újként szerepel a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése a sértett személy számára. A személyiségi jogok megsértésével a jogsértő nem ritkán vagyoni javakra tehet szert, melyekhez ő jogtalanul jut hozzá, gondoljunk csak például arra az esetre, mikor egy újság jogellenesen készített kép közzétételével növeli meg a példányszámot. Ilyen esetekben a vagyoni eltolódás kiküszöbölésére a jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazása nyújtja a legmegfelelőbb megoldást. Lévé, hogy az objektív szankciók közé sorolható, tehát nem szükséges hozzá felróhatóság, így a sérelemdíj intézményétől elkülönül. A Ptk. szerint e szankció összegének meghatározásakor nem kell figyelemmel lenni a megítélt kártérítés és sérelemdíj összegére.²¹¹¹ E szankció megállapításához az a legfontosabb tehát, hogy a gazdagodó, a sértett rovására jusson a vagyoni előnyhöz.

Néhány szót ejtenék még arról az esetről, amikor közigazgatási, bírósági, vagy ügyészségi jogkörben eljáró személy okoz személyiségi jogsértést. Amennyiben közigazgatási jogkörben eljáró személy okozza a jogsértést, a Ptk. kimondja, hogy az objektív szankciókat a közhatalmi jogkört gyakorló jogi személlyel szemben kell érvényesíteni. Ha a közhatalmat gyakorló szerv nem rendelkezi jogi személyiséggel, akkor a szankciókat azzal a jogi személyiséggel rendelkező közigazgatási szervvel szemben kell érvényesíteni, amelynek keretében az eljáró közigazgatási szerv működik. Hasonló a helyzet akkor is, ha bírósági vagy ügyészségi jogkörben eljáró személy okozza a személyiségi jogsértést. Ilyenkor ugyanis bírósági jogkörben eljáró személy esetén a bírósággal, ügyészségi jogkörben eljáró személy esetében pedig a Legfőbb Ügyészséggel szemben kell az objektív szankciókat érvényesíteni.

²¹¹⁰ Vékás Lajos, Gárdos Péter, id. 170. oldal

²¹¹¹ Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, id., 39. oldal

A MUNKÁLTATÓT MEGILLETŐ SZEMÉLYISÉGI JOGOK, A PTK. ALAPJÁN

A dolgozatom további részében áttérnék a munkáltató személyiségi jogainak szabályozására, annak védelmére. Bár a Munka Törvénykönyvében kifejezetten a munkáltató személyiségi jogaira vonatkozó szabályokat nem találunk, a 9.§ kimondja, hogy amennyiben e törvény eltérően nem rendelkezik a munkáltató személyiségi jogainak védelmére a Ptk. szabályai lesznek irányadók.²¹¹² Mint azt tudjuk, a Ptk. általános jelleggel védi a személyiségi jogokat, így e rendelkezés egy olyan generálklauzula mely alapján a nem nevesített személyiségi jogok is védelem alá kerülnek. Korunk rohanó világa egyre több új helyzetet szül, melyek hatására úgy gondolom eddig nem ismert személyiségi jogok tömkelege fog kialakulni, melyek a jogegységesítés végett szabályozásra fognak kerülni, s a Ptk. e rendelkezésének záros határidőn belüli számottevő bővítése várható. A munkáltatók az esetek többségében jogi személyek, így a Ptk.-ban nevesített személyiségi jogok közül azok megilletik meg, melyek természetüknél fogva nem kizárólag a természetes személyek vonatkozásában értelmezhetők. Hiszen fogalmilag kizárt lenne egy jogi személy testi épségének védelméről, vagy éppen becsületének megsértéséről beszélni.

A munkáltatót megilleti a jó hírnévhez való jog, melyet a munkavállalóra vonatkozóan, a „A sérelemdíj, mint a személyiségi jogok megsértésének jogintézménye” című fejezetben e szabályozást már részletesen ismertettem, ezért a dolgozat e részében ezt nem tenném meg. Annyit viszont ismét kiemelnék, hogy a jogi személyeknek nincs becsülete.

A munkáltató személyiségi jogát talán legszorosabban védi az üzleti titokhoz való jog, melynek különös jelentősége van a munkáltató jogos gazdasági érdekével kapcsolatban. Emiatt e szabályozás részletes értelmezésére, a dolgozatom következő fejezetében kerül sor.

A MUNKÁLTATÓ JOGOS GAZDASÁGI ÉRDEKÉNEK VÉDELME

A munkavállaló fő kötelezettsége a munkaviszony tekintetében, a munkavégzés, emellett azonban számos egyéb mellékkötelezettség is terheli, azonban ezek törvényi szintű szabályozása még teljesen kiforrott, a közeljövőben fejlesztésre szorul. A mellékkötelezettségek közé sorolható például az elvárható magatartás tanúsítása harmadik személyekkel szemben, az együttműködési és, a titoktartási kötelezettség, illetve a munkáltató gazdasági érdekének védelme.

Azonban mégsem teljesen igaz az, hogy a hatályos Mt. nem nyújt védelmet a munkáltatók számára, hiszen a 8.§ (1) bekezdése kimondja, hogy a munkavállaló a munkaviszony fennállása alatt, jogszabályi felhatalmazás hiányában, nem tanúsíthat olyan magatartást, amellyel munkáltatója jogos gazdasági érdekeit veszélyeztetné.²¹¹³ Véleményem szerint e rendelkezés értelmezhető úgy, mint a munkáltató kvázi személyiségi joga. A fent említett paragrafus tehát a

²¹¹² 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 9.§ (1)

²¹¹³ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 8. § (1)

munkaviszony fennállásának időtartam alatt tanúsítandó magatartásokat szabályozza, a munkaviszony megszűnését követő időszakra vonatkozóan a versenytilalmi megállapodás szabályait szükséges vizsgálni, erre a dolgozat későbbi részében fog részletesebben sor kerülni. A jogszabály elsősorban a tiltó jellegéből adódóan a munkavállalótól meghatározott magatartásoktól való tartózkodást követeli meg. A munkaviszonyban tehát ez jelentheti azt, hogy a munkavállaló ne dolgozzon konkurens cégnek, illetve azt is, hogy a munkaviszonyán kívüli egyéb tevékenység végzése önmagában alkalmas arra, hogy munkáltatójának jogos gazdasági érdekét veszélyeztesse. Az Mt. nem definiálja pontosan, hogy mit ért a munkáltató jogos gazdasági érdeke alatt, ennek más jogszabály sem tesz eleget, így a bírói gyakorlat feladata volt ennek kimunkálása. A gyakorlatban a legtöbbször előforduló eset a munkáltató jogos gazdasági érdekének veszélyeztetésére az, amikor a munkavállaló további, más munkáltatónál is végez munkát. Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a munkavállaló sem önálló foglalkozásként, sem mással jogviszonyba lépve nem végezhet olyan üzleti tevékenységet, mely versenyt teremthet munkáltatójával.²¹¹⁴ E tézist a bíróság több ítéletében is kimondta. A korábbi bírói gyakorlat szerint, ha a munkavállaló a munkáltatóéval azonos tevékenységi körű társaságban tagsági jogviszonnyal rendelkezett, de személyes közreműködést nem vállalt abban, úgy nem sértegte a munkáltató jogos gazdasági érdekét.²¹¹⁵ A jelenlegi bírói gyakorlat azonban ellentétes állásponton van, miszerint a munkáltató jogos gazdasági érdek veszélyeztetésének megvalósításához nem szükséges, hogy a munkavállaló a versenytársnál ténylegesen munkát végezzen, elegendő csupán az, hogy annál valamilyen érdekeltséggel rendelkezik. Ezt tükrözi az a bírói ítélet, melyben megállapításra került, hogy a vezérigazgatóval szembeni rendkívüli felmondás megalapozottnak tekinthető, lévén, hogy az érintett munkavállaló négy másik gazdasági társaságban volt tulajdonos.²¹¹⁶ E példákából levont következtetések alapján elmondható, hogy már nem helytálló az a döntés, amikor is az ügy kapcsán a munkavállaló nem tájékoztatta munkáltatóját arról, hogy házastársa a munkáltató cégével azonos tevékenységet végző vállalkozást alapított, melynek fióktelepeként a közös állandó lakcímüket jelölte meg. A bíróság ítéletében kimondta, hogy a munkavállaló ezzel együttműködési kötelezettségét megszegte, még akkor is, ha az nem volt bizonyítható, hogy felesége vállalkozásában tevékenyen részt vett.²¹¹⁷ Megjegyzésként hozzáfűzném, hogy véleményem szerint, azért az is megkérdőjelezhető, hogy egy házastárs, ha bár tudna segíteni párja új vállalkozásának sikerre juttatásában, - hiszen rendelkezik az ahhoz szükséges tudással - ezt nem teszi meg. (Elég csak a házastársi közös vagyon szabályaira gondolnunk, mely szerint az életközösség alatt szerzett vagyon egyenlően megilleti a feleket, tehát nem mondható el egy házastársi kapcsolat révén, hogy az egyik fél teljesen érdektelen lenne a másik fél vállalkozásában, persze a kivételek mindig erősítik a szabályt.) Azzal természetesen én is tisztában vagyok, hogy efféle szubjektív véleményre bírói döntést alapozni

²¹¹⁴ BH 1996/164

²¹¹⁵ BH 1996/502

²¹¹⁶ BH 2008/342

²¹¹⁷ EBH 2009/2069

nem lehet, de mindenképp egyetértek a korunk bírói gyakorlatával, mely egyértelműen kimondja, hogy ez megsérti a munkáltató jogos gazdasági érdekét. Hiszen a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a munkáltató jogos gazdasági érdekének megsértését jelenti az, ha az értékesítési csoportvezető állást betöltő munkavállalója tudomást szerez egy új versenytárs cég piaca lépéséről, és ezt a munkáltató felé nem jelzi, bár a felesége révén a cégben érintett.²¹¹⁸ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a munkavállalóval szemben a törvény nem ír elő kötelezettséget a további munkaviszony létesítésének előzetes bejelentéséről a munkáltató felé, álláspontom szerint viszont az általános magatartási követelmények szabályaiból adódóan mégis terheli e kötelezettség. Az Mt. 6.§ (4) bekezdése ugyanis kimondja, hogy a törvény hatálya alá tartozók kötelesek egymást tájékoztatni minden olyan tényről vagy annak változásáról, melyek a törvény által meghatározott jogok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése szempontjából lényegesek lehetnek.²¹¹⁹ Márpedig az, hogy a munkavállaló más helyen is kíván tevékenykedni a munkaviszony szempontjából kimondottan fontos körülmény, s bár erről az Mt. a jogos gazdasági érdek védelmének külön nem rendelkezik, a bírói gyakorlat mégis azt igazolja, hogy a munkavállalónak kötelessége előzetesen tájékoztatni e tényről munkáltatóját. Az együttműködési kötelezettség egyébként is megköveteli mind a két féltől a másik fél megfelelő tájékoztatását. Azonban az előzetes bejelentés módja, és terjedelme sem elhanyagolható, hiszen ha a munkavállaló nem ad teljes körű tájékoztatást a munkáltató számára, úgy szintén jogsértő lehet a magatartása.

A jogos gazdasági érdek megsértésének számtalan módja létezik, melyek nem a munkavállaló további munkavégzésével kapcsolatosak. A versenyszférába tartozó munkaviszonyok tekintetében sokáig vita tárgyát képezte, hogy lehet e korlátozni a munkavállaló munkahelyen kívüli magatartását, hiszen a közsférában foglalkoztatottakra vonatkozó szabályozás általános korlátozást tartalmaz, mi szerint az adott jogviszonyhoz méltatlan tevékenység a munkahelyen kívül sem folytatható.²¹²⁰ A jogalkalmazó e vitának lezárásaként alkotta meg az Mt. 8.§ (2) bekezdését, mely a munkáltató jogos gazdasági érdekeinek védelmével kapcsolatban kivételes módon engedi a munkavállaló magánéletének meghatározott korlátok közé szorítását.

Ennek értelmében:

„A munkavállaló munkaidején kívül sem tanúsíthat olyan magatartást, amely - különösen a munkavállaló munkakörének jellege, a munkáltató szervezetében elfoglalt helye alapján - közvetlenül és ténylegesen alkalmas a munkáltatója jó hírnevének, jogos gazdasági érdekének vagy a munkaviszony céljának veszélyeztetésére.”²¹²¹

E szabályozás még mindig általános korlátozást tartalmaz, hiszen konkrét magatartást, illetve

²¹¹⁸ 2069. EH

²¹¹⁹ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 6.§ (4)

²¹²⁰ Kozma Anna, Lőrincz György, Pál Lajos, Pethő Róbert, id., 45. oldal

²¹²¹ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 8.§ (2)

tényállást nem fogalmaz meg. A törvény magyarázata szerint a munkaviszony tartós bizalmi kapcsolat, melyben a felek egymáshoz kapcsolódó magatartása nem korlátozódik a munkaidő keretére, hanem sok esetben kiterjed a munkavállaló magánéletére.²¹²² Azonban kiemelendő, hogy e korlátozásra szintén irányadó a személyiségi jogok védelme alatt meghatározott tényállás. Erről részletesen írtam a munkavállaló személyiségi jogainak korlátozása című fejezetben, ezért most a teljesség igénye nélkül csak annyit mondanék, hogy a korlátozás két együttesen fennálló feltételhez kötött. Az első feltétel az, hogy a munkaviszony rendeltetésével közvetlenül összefüggő okból feltétlenül szükséges legyen, a másik pedig, hogy mindez a cél elérésével arányban álljon.²¹²³ A korlátozás csak akkor jogszerű, s csak abban az esetben várható el a munkavállalótól annak betartása, ha arról előzetesen, írásban tájékoztatták. E rendelkezéssel összefüggésben ki kell, hogy térjek a véleménynyilvánítás szabadságára, mely az Alaptörvény IX. cikkében meghatározott mindenkit megillető alapjog, azonban, mint arra a fent leírtakból következtethetünk, a munkavállaló gyakorlatban kinyilvánított véleménye adott esetben a munkáltató jogos gazdasági érdekeinek veszélyeztetését okozza, így tehát szűk körben lehetőséget nyújt a jogszabály ennek korlátozására.²¹²⁴ Meggyőződésem, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog, a legszorosabban kapcsolódik hozzánk, s minden ember belső világának a része, hisz a véleményünk egyedileg, bennünk fogalmazódik meg, s annak felszínre hozásával szembesülhetünk azzal, hogy megegyezik esetleg más emberekben megfogalmazódottakkal. Azonban ha meggyőződésünk kinyilvánítjuk az is előfordulhat, hogy ütközni fog mások véleményével, ezt kivetítve a munkajog területére, azon belül a munkaviszonyra tehát előfordulhat, hogy a munkavállaló véleménye ütközne a munkáltató által elvárt lojalitással. Ennek kiküszöbölésére alkalmas az Mt. 8.§ (3) bekezdése, mely tiltja a munkavállalónak, hogy úgy gyakorolja véleménynyilvánításhoz való jogát, hogy azzal súlyosan sértse, vagy veszélyeztesse a munkáltató jó hírnevét, jogos gazdasági érdekét és szervezeti érdekeit.²¹²⁵ Manapság egyre elfogadottabbá válik, hogy adott munkáltató meghatároz néhány munkavállalót, akiket feljogosít arra, hogy információt, véleményt adjanak közre. Például egy nagyon ismert multinacionális cég esetében meg van határozva, hogy ki nyilatkozhat abban az esetben, ha televíziós interjút kell adni, vagy egy újságnak nyilatkozni. Szintén futótűzként terjed a gyakorlatban a vezető állást betöltő munkavállalók esetében, hogy a jogszabálytól eltérő módon, a munkaszerződésük általában korlátozza a véleménynyilvánítási szabadságukat, tehát nincs leszűkítve e korlátozás a munkaviszonnyal összefüggő okokra.

A 8.§ (4) bekezdésének értelmében a munkavállaló köteles a munkája során tudomására jutott üzleti titkot megőrizni. Továbbá megtiltja a jogszabály a munkavállalónak, hogy illetéktelen személlyel olyan adatot közöljön, melyhez a munkaköre betöltésével összefüggésben jutott hozzá,

²¹²² Miholics Tivadar, 2016. február, A munkavállaló kötelezettségei a munkaviszonyban, Munkajog, 120-128. oldal

²¹²³ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 9.§ (2)

²¹²⁴ Kozma Anna, Lőrincz György, Pál Lajos, Pethő Róbert, id., 46. oldal

²¹²⁵ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 8.§ (3)

és amelynek közlése a munkáltatóra vagy más személyre hátrányos következménnyel járhat.²¹²⁶Ezen magatartása a munkavállalónak, más jogszabályokkal is összefüggésben van, így többek között a Ptk.-val, valamint a tisztességtelen piaci magatartás és versenytilalom korlátozásáról szóló 1996. évi LVII. törvénnyel. A versenytilalmi megállapodással ellentétben, a titoktartás törvényen alapszik.²¹²⁷Lévén, hogy az üzleti titok fogalmát az Mt. nem határozza meg, így a Ptk. vonatkozó rendelkezései lesznek irányadók.

A Ptk. 2:47.§ (1) alapján: *„Üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó minden nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető olyan tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amelynek illetéktelenek által történő megszerzése, hasznosítása, másokkal való közlése vagy nyilvánosságra hozatala a jogosult jogos pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdekét sértené vagy veszélyeztetné, feltéve, hogy a titok megőrzésével kapcsolatban a vele jogszerűen rendelkező jogosultat felróhatóság nem terheli.”*²¹²⁸

A titoktartási kötelezettség hivatásokhoz is köthető, melynek két talán mindenki számára ismert példája az ügyvédi és az orvosi titoktartási kötelezettség. Azonban az is előfordul, hogy az adatok jellegüknél fogva tartoznak különös törvényi védelem alá, gondolok itt az államtitokra, vagy a banktitokra. A titoktartási kötelezettség megsértésének megállapítása során nem releváns azt a kérdést vizsgálni, hogy a jogsértés valóban okozott-e a munkáltatónak, vagy más személynek hátrányt. Továbbá fontos kiemelni, hogy a nyilvánosan hozzáférhető adat nem sorolható az üzleti titkok körébe. Ennek értelmében a bíróság kimondta, hogy nem állapítható meg az üzleti titok jogosulatlan felhasználása két cég tevékenységére, vagy bármilyen más jellemzőjére vonatkozó olyan adatok közlése, melyek alapjául szolgáló tények a cégbírósi nyilvántartás adataiból megismerhetők.²¹²⁹

Az Mt. 8.§ (4) bekezdésében meghatározott titoktartási kötelezettség a munkaviszony megszűnésével nem mentesíti a munkavállalót e kötelezettség további teljesítése alól. E tekintetben nincs jelentősége annak, hogy milyen jogcímen szűnt meg a munkaviszony, és nem feltétele a versenytilalmi megállapodás megkötése sem. Sőt a bírói gyakorlat szerint érvénytelen az olyan versenytilalmi megállapodás, amely kizárólag a munkavállaló titoktartási kötelezettségét kívánja meg, és ellenérték fejében kötötték.²¹³⁰

A törvény a korábbi szabályozáshoz képest újítként megfogalmazza továbbá, hogy nem sérti meg az üzleti titkot vagy védett ismeretet, aki azt harmadik személytől, kereskedelmi forgalomban, jóhiszeműen és ellenérték fejében szerezte meg. S mindezzel nem zárul be a kör, hiszen

²¹²⁶ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 8.§ (4)

²¹²⁷ Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, id., 28.oldal

²¹²⁸ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:47.§ (1)

²¹²⁹ BH 2003/189.

²¹³⁰ Kozma Anna, Lőrincz György, Pál Lajos, Pethő Róbert, id., 471. oldal

üzleti titokkal azonos védelemben részesül az úgynevezett know-how, melynek megsértése akkor valósul meg, ha:

- az azonosításra alkalmas módon rögzített, vagyoni értéket képviselő műszaki, gazdasági, vagy szervezési ismeret,
- tapasztalat,
- vagy ezek összeállítása,

amennyiben, a jóhiszeműség és tisztesség elvét sértő módon szerzik meg, hasznosítják, közlik mással vagy hozzák nyilvánosságra. Tehát szükségszerű a tényállásszerű elkövetéshez, az hogy a jogsértő a jóhiszeműség, és a tisztesség elvét sértse a védett ismeret megszerzésekor. Ezzel kapcsolatban vita tárgyát képezi, hogy a személyiségi jogok objektív szankciói alkalmazhatók e a jogsértővel szemben. A munkáltatók szempontjából e szabályozás léte nagyon hasznos, hiszen védi a munkahelyen kialakított vagyoni értékkel bíró gyakorlatot, gondolok itt például a pénzügyi stratégiák, a munkaszervezési módszer, és a piaci stratégia kialakítására. Amennyiben a jogsértés a bíróság elé kerül, úgy a munkáltatónak kell bizonyítania, hogy munkavállalója révén más vállalkozás megismerhette és hasznosíthatta az ő védett ismereteit. Ennek bizonyítása azonban meglehetősen nehéz.²¹³¹ A bíróság előtti érvényesítéssel kapcsolatban fontos kiemelni azt a bírói döntést, mely értelmében az üzleti titokkal kapcsolatos visszaélés miatt csak a titok jogosultja léphet fel.²¹³² A védett ismeret megsértésére nem lehet hivatkozni azzal szemben, aki a jogosulttól független fejlesztéssel vagy jogszerűen megszerzett termék, vagy igénybevett szolgáltatás vizsgálata és elemzése útján jutott hozzá.²¹³³

A VERSENYTILALMI MEGÁLLAPODÁS, A MUNKÁLTATÓ JOGOS GAZDASÁGI VÉDELMÉNEK ÉRDEKÉBEN

A dolgozatomban korábbi részében már tettem említést arra vonatkozóan, hogy a versenytilalmi megállapodás az általánostól eltérést mutatva, a munkavállaló kötelezettségeit nem a munkaviszony fennállása alatti időtartamra határozza meg, hanem a munkaviszony megszűnését követően. A törvény kimondja tehát, hogy legfeljebb a munkaviszony megszűnését követő két évre vonatkozóan a felek megállapodást köthetnek, mely szerint a munkavállaló ez idő alatt nem tanúsíthat olyan magatartást, amellyel munkáltatója jogos érdekét veszélyeztetné, vagy sértené.²¹³⁴ Amennyiben jogszabály nem kötelezi a munkavállalót a munkaviszony megszűnését követően a munkáltató jogos gazdasági érdekének védelmére vonatkozóan, úgy ilyen kötelezettség kizárólag a versenytilalmi megállapodás kötésével alapítható. Azt azonban, hogy a

²¹³¹ Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, id., 36. oldal

²¹³² BH 2002/52.

²¹³³ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:47.§ (2)

²¹³⁴ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 228.§ (1)

munkavállaló e megállapodásnak milyen módon tegyen eleget a jogszabály nem tartalmazza, a gyakorlatot vizsgálva megállapítható, hogy az esetek döntő többségében az ilyen megállapodások a munkáltatótól valamilyen tartózkodó, nem tevőleges magatartást követelnek meg. Ennek leggyakoribb példája a piaci versenytársnál való elhelyezkedés tilalma. Az sem kizárt, hogy a munkáltató a munkavállaló vállalkozási lehetőségeit korlátozza és azt a kikötést teszi, hogy a volt munkavállalója nem szerezhethet tulajdonjogot az általa meghatározott gazdasági társaságban. Joggal merülhet fel bennünk a kérdés arra vonatkozóan, hogy megteheti e a munkáltató, hogy olyan mértékben korlátozza munkavállalóit, mely hatására az adott tevékenység tekintetében jelentős mértékben korlátozza a piaci versenyt. A bíróság e kérdésben adott válasza természetesen az, hogy nem teheti meg ezt a munkáltató.²¹³⁵

A 228.§ (2) bekezdéséből egyértelműen következik, hogy a versenytilalmi megállapodás egy visszterhes jogügylet, tehát érvényességének alapvető feltétele, hogy a munkáltató a meghatározott ellenértéket a munkavállaló részére megfizesse.²¹³⁶ A megállapodás megkötése során a munkavállaló alapjogának korlátozására kerül sor, s nyilván való, hogy ezt valamilyen módon kompenzálni kell. Véleményem szerint a munkavállaló szempontjából egy igen komoly döntés nem csak a tekintetben, hogy megköti e a megállapodást, hanem abban is, hogy mindezt mennyi pénzért teszi. Hiszen nem tudhatja, hogy a jövőben milyen álláslehetőségekkel kecsegtetnék, s azok milyen mértékű rendszeres havi jövedelmet biztosítanának számára, könnyen meglehet, hogy sokkal nagyobb vagyoni előnyre tenne szert két év munkaviszony alatt, mint amennyi haszna a megállapodásból származik. Arról nem is beszélve, hogy egy ilyen megállapodás jócskán csökkentheti az elhelyezkedés lehetőségét. Azonban a munkáltató helyzete is teljes mértékben érhető, s ha esetleg egyszer ilyen pozícióba kerülnék, valószínű minden vezető beosztású, vagy bizalmi pozíciót betöltő munkavállalóval kötnék ilyen megállapodást.

Az ellenérték meghatározásakor leginkább azt kell figyelembe venni, hogy a megállapodás milyen mértékben akadályozza a munkavállalót - mindenekelőtt a képzettségére és a gyakorlatára vonatkozóan – az újabb munkaviszony létesítésében.²¹³⁷ E tényállás értelmében a munkavállaló méltánytalan és túlzott korlátozása nem jogellenes, esetleg az azért cserébe nyújtott ellenérték nem tekinthető arányosnak. Abban az esetben viszont, ha a megállapodás időtartamára vonatkozóan a munkáltatói ellenérték megegyezik a munkavállaló addigi keresetével, akkor nem tekinthető méltánytalanának, az a tény, hogy a munkavállaló nem tud adott esetben a szakmájában elhelyezkedni. Az ellenérték mértékének meghatározásával kapcsolatban a törvény az alsó minimumot szabályozza, tehát azt az összeget, amit mindenképpen meg kell fizetnie a munkáltatónak a megállapodás megkötésekor. Mégpedig ennek mértéke a megállapodás tartamára nem lehet kevesebb, mint az azzal azonos időtartamra járó alapbér egyharmada.²¹³⁸A

²¹³⁵ BH 2001/84.

²¹³⁶ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 228.§ (2)

²¹³⁷ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 228.§ (2)

²¹³⁸ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 228.§ (2)

jogalkotó ezzel egyfajta védelmet nyújtott a munkavállalók felé, hiszen e rendelkezéssel azt kívánta elérni, hogy az ellenérték alkalmas legyen a versenytilalmi megállapodással okozott hátrányok kompenzálására.²¹³⁹ A gyakorlatban konkrét ügyben kérdésként merült fel, hogy a versenytilalmi megállapodásban kikötött ellenérték, a munkaviszony közös megállapodáson alapuló megszüntetése esetén a hallgatási díjnak lehet a bérpótló funkciója, melyre a válasz igen, viszont ez nem jelenti azt, hogy erre az időre kifizetett táppénz a munkavállalót jogosan illeti meg.²¹⁴⁰

A felek megállapodhatnak úgy is, hogy az ellenérték havi rendszerességgel kerül kifizetésre, ennek viszont megvan az a veszélye, hogy a munkáltató túlfizetheti a munkavállalót terhelő kötelezettségeket, viszont ennek a fordított verziója is lehetséges, amikor is a munkaviszony nagyon rövid idő után szűnik meg.

Amennyiben a bíróság kimondja a versenytilalmi megállapodás semmisségét, az értékaránytalanságra hivatkozva, abban az esetben nem az érvénytelenségi ok kiküszöbölése lesz a jogkövetkezmény, hanem az, hogy a munkavállalót nem kötik a megállapodásban foglaltak.²¹⁴¹ Adott esetben tehát a megállapodás időtartama alatt nem tartozik a munkáltató felé, a megállapodásban vállalt kötelezettségek teljesítésével.

Az Mt. 228.§ (3) bekezdésének burkoltan az a célja, hogy megakadályozza, hogy a munkáltatónak legyen arra lehetősége, hogy a munkavállalóra ráerőltesse akaratát, és kényszerítse a versenytilalmi szerződés megkötésére. Így tehát a munkavállalónak a szerződéstől való elállásra törvény adta lehetőséget biztosít, ha a munkáltató súlyos szerződésszegésre hivatkozva szüntette meg munkaviszonyát.²¹⁴² A korábbi szabályozás, erre vonatkozóan nem tartalmazott rendelkezéseket, azonban a bírói gyakorlat szerint, a munkáltatót megillette az elállás joga, ha az a szerződésben a felek által külön kikötésre került, azonban az elállás a megállapodás teljesítésének elkezdése előtt, adott esetben csak a felmondási idő előtt volt gyakorolható.²¹⁴³

A megállapodásból származó jogok és kötelezettségek akkor is változatlanul fennállnak, ha a munkáltató személyében változás következik be. Ez esetben az átvevő munkáltató lép a megállapodást megkötő munkáltató helyébe.²¹⁴⁴

A versenytilalmi megállapodásra vonatkozó szabályozás nem teljes, hiszen a megállapodás megszegésének jogkövetkezményeire a törvény nem tér ki. Így az Mt. 6.§ (1) bekezdése lesz irányadó, mely szerint felróható magatartásra előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat. Ebből következik, hogy amennyiben az egyik fél elmulasztja a kötelezettségét, abban az esetben

²¹³⁹ Kozma Anna, Lőrincz György, Pál Lajos, Pethő Róbert, id., 472. oldal

²¹⁴⁰ Dr. Juhász József, 2008, szeptember, Munkaszerződésbe foglalt versenytilalmi megállapodás, Céghírnök, 7-8. oldal

²¹⁴¹ Kozma Anna, Lőrincz György, Pál Lajos, Pethő Róbert, id., 473. oldal

²¹⁴² 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 228.§ (3)

²¹⁴³ Radnay József, 2002. november, A munkavállalót terhelő versenytilalmi korlátozás, Gazdaság és Jog, 3-6. oldal

²¹⁴⁴ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 228.§ (4)

nem várhatja el a másik féltől, hogy az a megállapodásnak megfelelően teljesítsen. Ez tulajdonképpen azt jelenti a gyakorlatban, hogy ha a munkáltató nem fizeti az ellenértéket a munkavállalónak, akkor nem várhatja el, hogy a munkavállaló teljesítse a megállapodási szerződésből eredő kötelezettségeit. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez esetben is érvényesül a joggal való visszaélés tilalma, ha tehát a munkáltató likviditási problémákkal küzd, és erről megfelelően tájékoztatja a munkavállalót, (például küld egy levelet, hogy pénzügyi problémái miatt csak pár nappal később tud fizetni) akkor a munkavállalónak változatlanul fennáll a teljesítési kötelezettsége.

A versenytilalmi megállapodásban kötbér kikötésére is van lehetőség, melyre a Ptk. vonatkozó rendelkezései irányadók.²¹⁴⁵

Végül szeretném megjegyezni, hogy a törvényi szabályozás e megállapodás megkötését ugyan nem köti formai kritériumokhoz, azonban az esetleges viták elkerülése érdekében mindenképp javasolt írásban megtenni azt.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Véleményem szerint a jogfejlődés során a legnagyobb és legszükségesebb felismerés a munkajog és a polgári jog összekapcsolódása volt. Dolgozatom témáját feszegetve számos joghézagot véltem felfedezni, amik már jelenlévő problémákat rejtenek magukban. A legnagyobb problémát a technológia fejlődése és az ehhez alkalmazkodó jogalkotás hiányosságában látom. Korunk társadalmában az egyre erősödő én tudat, valamint a személyiségi jogok érvényesítése iránti igény egyre jobban megkövetelné azt, hogy a jogszabályok az efféle változásokat nyomonkövessék. Számos jogsértést követnek el különböző modern eszközökkel, ezen eszközök fejlődésével a munkavállaló megfigyelése egyre könnyebbé és olcsóbbá vált, ezáltal egyre több jogsértés kiterjed a munkavállaló magánszférájára. Azonban a szabályozást tekintve nagyon fontosnak tartom a munkáltatót megillető védelmeket is, még annak ellenére is, hogy azt gondolom, egy munkavállaló sokkal többször kerül kiszolgáltatott helyzetbe.

Dolgozatomat Dr. Balázs P. Elemér szavaival zárnám:

„A személyiség eleven folyam, mert soha sem áll meg és a saját medrében halad, a külső világnak más lényegi tárgyai közt. Ennek a folyamnak az érintetlenségét védeni hivatása a jognak, egyfelől abban, hogy mozgása ne legyen akadályozva, tisztasága ne legyen elhomályosítva, másfelől hogy önmagával azonossága és más folyamatoktól – valamint a külvilágtól – való különbözősége el legyen ismerve.”²¹⁴⁶

²¹⁴⁵ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, 228.§ (5)

²¹⁴⁶ Szladits Károly: Magyar magánjog I. kötet, Grill Károly kiadóvállalata, Budapest, 1941., 625. oldal

IRODALOMJEGYZÉK

1. Dr. Rácz Zoltán, 2007, A munkavállalók személyiségi jogainak védelme, különös tekintettel az adatvédelemre, Ünnepi tanulmányok Pruberger Tamás professzor 70. születésnapjára, Novotni Alapítvány, Miskolc, 316-327. oldal
2. Dr. Nádas György, 2014. október, 5. évfolyam, 10. szám, Személyiségi jogok sérelme, sérelemdíj a munkaviszonyban, HR és munkajog: A munkaügy értesítője, 10. oldal
3. Kecskés László, 2007, 2010, Polgári jog, A személyek joga, Dialóg Campus Kiadó, Budapest- Pécs, 419. oldal
4. Kozma Anna, Lőrincz György, Pál Lajos, Pethő Róbert, 2013: A munka törvénykönyvének magyarázata, Hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 46. oldal
5. Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, 2013, Munkajog, Novissima Kiadó, Budapest, 18. oldal
6. Dr. Mészárosné Dr. Szabó Zsuzsanna, Dr. Hajdu Edit, Dr. Tálné Dr. Molnár Erika, Dr. Tallián Blanka, 2013, A magyar munkajog, Kommentár a gyakorlat számára, HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 34. oldal
7. dr. Kártyás Gábor, dr. Kozma - Fecske Ivett, 2016. március, 7. évfolyam, 3. szám, Szerelmes levelek a munkahelyi postafiókban, HR és munkajog: A munkaügy értesítője, 17. oldal
8. Arany- Tóth Mariann, 2016, Személyes adatok kezelése a munkaviszonyban, Wolters Kluwer, Budapest, 80. oldal
9. Torma Gergely, 2016. július-augusztus, 7. évfolyam, 7-8. szám, Munkáltatói ellenőrzés, HR és munkajog: A munkaügy értesítője, 19. oldal
10. Dr. Horváth István, Dr. Szladovnyik Krisztina, 2016, A munka törvénykönyve új magyarázata, Az Mt és az új Ptk munkaviszonyra vonatkozó szabályai, Vezinfó Kiadó, Budapest, 34. oldal
11. Magyarfalvi Katalin, 2016. július- augusztus, Munkavállalók emberi méltósága (A munkavállalók személyiségi jogai védelmének és sérelemdíjra való jogosultságának egyes kérdéseiről), Gazdaság és Jog, 21. oldal
12. Arany Tóth Mariann, 2008, A munkavállalók személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Bába Kiadó, Szeged, 104. oldal
13. Prof. Dr. Bíró György, 2013, Új magyar polgári jog tankönyv, I. kötet, Általános tanok, és

személyek joga, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 240. oldal

14. Vékás Lajos, Gárdos Péter, 2014, Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, 1. kötet, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 168. oldal
15. Petrik Ferenc, 2016, Polgári jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest
16. Miholics Tivadar, 2016. február, A munkavállaló kötelezettségei a munkaviszonyban, Munkajog, 120-128. oldal
17. Dr. Juhász József, 2008, szeptember, Munkaszerződésbe foglalt versenytilalmi megállapodás, Céghírnök, 7-8. oldal
18. Radnay József, 2002. november, A munkavállalót terhelő versenytilalmi korlátozás, Gazdaság és Jog, 3-6. oldal
19. Dr. Sipka Péter, 2015. okt., 6. évfolyam, 10. szám, A személyiségi jogok megsértéséért fennálló munkáltatói felelősség egyes gyakorlati kérdései, HR és munkajog: A munkaügy értesítője
20. Dr. Bérces Kamilla, 2015. május, 6. évfolyam, 5. szám, Változások a munkaügyi ellenőrzés szervezetrendszerében és tevékenységében, HR és munkajog: A munkaügy értesítője
21. Kenderes György, 2013, 9. szám, Gondolatok és felvetések az új Munka Törvénykönyve általános rendelkezéseihez és felelősségi szabályaihoz, Gazdaság és Jog,
22. Dr. Fabók András, 2000/11., A munkavállaló kötelezettségei, Munkaügyi szemle
23. Szladits Károly: Magyar magánjog I. kötet, Grill Károly kiadóvállalata, Budapest, 1941., 625. oldal

PAPP DOROTTYA

ALAPJOGI SZEMÜVEGET A BÍRÓNAK? ALAPJOGSÉRELEM MIATT HATÁLYON KÍVÜL HELYEZETT KÖZIGAZGATÁSI DÖNTÉSEK

BEVEZETÉS

Ha alapjogokról, alapjog-védelemről olvasunk, elsősorban az ombudsmani védelem, az Alkotmánybíróság vagy a strasbourgi emberi jogi bíróság jut eszünkbe. Nem véletlenül, hiszen az Alapvető Jogok Biztosa, az Alkotmánybíróság vagy az EJEB is azon szervek közé tartoznak, amelyeket némileg a három klasszikus hatalmi ágtól elkülönítve kezelünk jogi tanulmányaink során és a mindennapi közéletben is, felidézve azt, hogy ezek feladata hangsúlyosan az alapvető jogok, az emberi jogok védelme, az Alaptörvény emberi jogi fejezetének vagy egészének, vagy nemzetközi emberi tárgyú egyezmények és az adott ügy körülményeinek az összevetése, értékelése. Ezért a legtöbbször fel sem merül az, hogy az alapjogokat nem csupán ezen szervek, vagy az erre dedikált hatóságok, a Egyenlő Bánásmód Hatóság vagy a Nemzeti Adatvédelem és Információszabadság Hatóság előtt tudjuk felhívni, az esetlegesen elszenvedett alapjogsérelmet érvényesíteni, hanem a rendes bírósági rendszeren belül is.

Az alapjogvédelem rendes bíróságok eljárásában történő megjelenése, a bíró alapjogvédelmi tevékenységének terjedelme, annak korlátai a szakirodalomban is vitatottak. A bírósági eljárás egyik alaptézise az, hogy a bíró a hatályos jogszabályokat alkalmazva, a felderített tényállás alapján hozza meg a döntést, azonban a felek által felhívott jogszabályok lehetnek alapjogi vonatkozásúak, ad absurdum az Alaptörvényben foglalt alapvető jogokra hivatkoznak. Ebben az esetben kérdés, hogy milyen szerepet tölt be a bíró, milyen mértékben foglalkozhat vagy kell foglalkoznia az ügy alapjogi aspektusaival. Ez a kérdés különösen releváns a közigazgatási bíróságok gyakorlatában, így ezért választottam jelen dolgozat témájaként az alapjogsérelm miatt hatályon kívül helyezett közigazgatási döntéseket kérdéskörét.

Magyarország Alaptörvénye 1. cikk (1) bekezdésében kimondja, hogy az alapvető jogok védelme az állam elsőrendű kötelezettsége. Ezt a védelmet az állam a különböző, dedikált jogvédelmi fórumok mellett a bírósági rendszeren keresztül is biztosítja, mind a másik személytől, mind az államtól magától származó alapjogsértések esetében. Az alapvető jogok tartalmát, gyakorlásuk, védelmük feltételeit törvény állapítja meg, de a végrehajtás – különösen a második generációs emberi jogok esetén, melyek az államtól tevőleges magatartást várnak – már a harmadik hatalmi ág, a közigazgatás feladata. A közigazgatás áthatja az állampolgárok és egyéb jogalanyok életét, a különböző hatósági eljárások, bejegyzések, bejelentések, engedélyezések, ellenőrzések során az állam a lehető legközvetlenebb módon kerül kapcsolatba az állampolgáraival. Elkerülhetetlen, hogy alapjogokat is érintő, befolyásoló döntések jöjjenek létre, a közigazgatási ügyeket elbíráló bíróságokon így duplán jelentkezik az alaptörvényi alapjogvédelmi kötelezettség: nem csupán saját maguknak kell biztosítaniuk az alapjogok tiszteletben tartását,

de az állam másik hatalmi ága által meghozott döntéseket is vizsgálniuk kell alapjogi szempontból ilyen irányú kérelem esetén. Ennélfogva a közigazgatási bíróságok szerepe jelentős, nem csupán a közigazgatási döntések jogszerűsége felett őrködnek, hanem az alapvető jogok bírósági érvényesülésének garanciális eszközeit is erősítik.

Trócsányi László igazságügyi miniszter egy konferencián kiemelte, hogy a jogállamiság szempontjából a közigazgatási bíráskodásnak legalább olyan súlya van, mint az alkotmánybíráskodásnak.²¹⁴⁷ Jelen tanulmányban az alapjogi bíráskodás létjogosultságát és a közigazgatási bíráskodásban való megjelenését járom körül, feldolgozva a releváns szakirodalmat és kiemelve néhány, a téma szempontjából jelentős bírósági határozatot. Úgy vélem, hogy ahhoz, hogy az alapjogsérelem miatt megsemmisített közigazgatási döntések dinamikáját, az érvelések fókuszpontjait feltárjam, és az eseteket a későbbiekben elemezzem, szükséges a rendes bíróságok alapjogvédelmi tevékenységének, az arra vonatkozó elméleteknek a bemutatása, valamint annak tisztázása is, mit érthetünk közigazgatási döntés alatt. A közigazgatási bíróságok által végzett alapjogvédelmi tevékenység megítéléséhez adalékot ad az új Közigazgatási Perrendtartás is, így a tanulmányban ennek áttekintésére is törekszem.

2. RENDESBÍRÓSÁG MINT AZ ALAPJOG-ÉRVÉNYESÍTÉS EGYIK FÓRUMA

A rendesbíróságok által végzett ítélkezési tevékenység során az alapjogi szemlélet megszilárdításához szükséges a rendes bíróságok alapjogvédelmi fórumként történő felfogása – ez ugyan egyre inkább jelen van a bíróságok gyakorlatában és a közgondolkodásban is, azonban az is kérdés, hogy milyen terjedelmű ez az alapjogvédelmi mechanizmus. Ezen a téren el kell különítenünk egymástól az alapjogi bíráskodás elméleti megközelítésének két irányát. Ez a két irány nem zárja ki egymást, azonban mást helyeznek vizsgálatuk fókuszpontjába: az egyik az alkotmány rendesbíróság általi alkalmazásának és ezáltal az alkotmányértelmezési hatáskörnek a kérdését vizsgálja, a másik irány azonban tartalmi szempontból kezeli a rendesbíróságok alapjogvédelmi tevékenységét, nevezetesen, hogy vizsgálják-e az alapjogi oldalát is a felmerült problémakörnek. Jelen fejezetben azt járom körül, hogy mi teremt(het) alapot a rendesbíróságok alapjogvédelmi tevékenységének, az alkotmány megjelenik vagy megjelenhet-e a bírósági döntések alapjaként.

A modern jogrendszerek többségében az alkotmány, alaptörvény tartalmazza az alapjogok legkiterjedtebb katalógusát. Magyarország Alaptörvénye a Szabadság és Felelősség fejezetben rögzíti az alapvető jogok (emberi és polgári jogok) lényegi tartalmát, valamint szintén az Alaptörvény nevezi meg a legfontosabb alapjogvédelmi fórumokat. Eszerint az Alaptörvény védel-

²¹⁴⁷ MTA TK JTI Jogrendszer belülről beszélgetéssorozat, 2015. január 22. Idézi: Kovács András György: Közigazgatási bíráskodás – erősödő alapjogvédelem? In: Fundamentum, 2016. 1. 79. o.

mének legfőbb szerve az Alkotmánybíróság, illetve alapjogvédelmi tevékenységet lát el az alapvető jogok biztosa.²¹⁴⁸ Az Alaptörvény védelme szükségképpen magába foglalja az alapjogi fejezet érvényesítését is, az abban foglalt jogok és kötelezettségek az állam, a jogalkotó irányában (ellenében) történő képviseletét és a kollektív jogvédelmi mechanizmus-jellegből kifolyólag valóban az Alkotmánybíróság tekinthető a legfőbb alapjogvédelmi szervnek.

A rendesbíróságok tekintetében is meg kell vizsgálnunk az Alaptörvény rendelkezéseit. Egyes szerzők²¹⁴⁹ kiindulási pontként jelölik meg azt a tételt, hogy jogállami keretek között az alapjogok védelme a rendesbíróságok feladata elsősorban. De valóban ez a tétel következik az Alaptörvény rendelkezéseiből és a bírói fórumok funkcióiból? Azt különösebb vita nélkül elfogadhatjuk, hogy az Alkotmánybíróság eljárása rendkívüli, szubszidiárius jellegű, hiszen az Abtv. 26. § (2) bekezdésében a) pontjában szabályozott esettől eltekintve eljárása csak azután vehető igénybe, miután az ügy már végighaladt a rendesbírói fórumrendszeren. Az Alkotmánybíróság eljárásának hozzáférhetősége pedig a normakontroll-eljárás tekintetében még korlátozottabb. Továbbá az elmúlt évek alkotmánybírói gyakorlata azt mutatja, hogy a kilencvenes években a testület létrehozását követő években jellemző aktivista, alapjogcentrikus szemlélet helyett elsősorban a jogalkotó féken tartása került az Alkotmánybíróság elsődleges céljai közé. Ez azonban egyedül nem támasztja alá a fenti tételt.

Az Alaptörvény a XXVIII. cikkben rögzíti az igazságszolgáltatás monopóliumát és a bírósághoz fordulás jogát is: kimondja, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el”.²¹⁵⁰ Az itt említett jogok értelemszerűen magukban foglalják az alapvető jogokat is, azokat, amelyeket külön törvények nevesítenek, de azokat is, amelyeket az Alaptörvény tartalmaz és az állam kötelezettséget vállalt a védelmükre.²¹⁵¹ A 25. cikk rögzíti a bíróságok feladatát: igazságszolgáltatási tevékenység ellátása, melynek körében a 25. cikk (2) bekezdésében felsorolt ügyekben dönt. A felsorolás nem említi az alapjogok védelmét, ez azonban nem jelenti azt, hogy a bíróságoknak nem feladata az alapjogsérelem orvoslása.

Az Alkotmány a bíróságok feladata körében azt rögzítette, hogy a bíróságok védik és biztosítják az alkotmányos rendet, a természetes személyek, a jogi személyek és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek jogait és törvényes érdekeit.²¹⁵² Ez azt jelentette, hogy nincs akadálya annak, hogy a jogalanyok alkotmányban foglalt közjogi, szubjektív jogait vizsgálja a bíróság, így az alapvető jogokat is, és hangsúlyozottan a bíróság: nem az Alkotmánybíróságot

²¹⁴⁸ Alaptörvény, 24. cikk (1) bekezdés, illetve 30. cikk (1) bekezdés

²¹⁴⁹ Lsd. Dojcsák Dalma: Beszűrődő alapjogok – alapjogi bíráskodás és annak hiánya a rendesbíróságok gyakorlatában: ki védje az alapjogokat? In: Fundamentum 2016. 1., 75. o.

²¹⁵⁰ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés

²¹⁵¹ Lsd. Alaptörvény I. cikk (1) bekezdés

²¹⁵² Alkotmány 50. § (1)

nevesíti a rendelkezés, hanem a rendes bírói fórumokat.²¹⁵³ A 70/K. § ennél is konkrétabban fogalmazott, és ez alapján vezette le sok szerző a rendes bíróságok alapjogvédelmi feladatát: az alapvető jogok megsértése miatt keletkezett igényeket bírósági útra terelte.²¹⁵⁴ A gyakorlat azonban azt mutatta, hogy a kizárólag alkotmányi rendelkezésre alapított keresetleveleket a bíróságok elutasították, az érdemi vizsgálathoz valamely alacsonyabb szintű jogszabály nevesítése volt szükséges.²¹⁵⁵

Habár az Alaptörvény nem említi külön az alapvető jogok elbírálását a bíróságok feladataként, a bíróságok funkciójából és a jogállamiságból levezethető, hogy ez továbbra is a bírói fórum feladata. Azonban továbbra is kérdés, hogy az alapjogvédelem tekintetében milyen eszközökhöz nyúlhatnak a rendesbírák, például alkalmazhatják-e közvetlenül döntésük alapjaként az Alaptörvényt vagy értelmezhetik annak rendelkezéseit. Halmi Gábor álláspontja szerint minden alkotmányos szerv értelmezi az alaptörvényt, ez alól a bíróságok sem jelentenek kivételt, az Alkotmánybíróság csak abban különbözik a többi szervtől, hogy az ő értelmezése számít autentikusnak, a konkrét ügytől függetlenül is mindenkire nézve kötelezőnek.²¹⁵⁶ Álláspontom szerint a bírói jogalkalmazás szükségszerűen értelmezi is az adott jogszabályi rendelkezését, enélkül ugyanis a „nehéz esetek”²¹⁵⁷ nem lennének eldönthetőek.

Az értelmezéstől független kérdés az alaptörvény rendelkezéseinek figyelembe vétele. A bíróság eljárása során a hatályos jogszabályokat alkalmazza. A jogszabályi hierarchia csúcsán található Alaptörvény szintén jogszabály: jogokat és kötelezettségeket határoz meg az állampolgárok és az állami szervek számára. Ha nem így fogunk fel, nem lenne több egy szimbolikus szándéknyilatkozatnál. Ez persze nem azt jelenti, hogy a bíróságnak nap mint nap alkalmazniuk és értelmezniük kellene – az egyébként meglehetősen szűkszavú – Alaptörvényt, ez ugyanis jogbizonytalanságot okozna, az viszont, ha egyáltalán nem nyúlhatnak a bírák az alkotmány rendelkezéseire és ezt a jogot kizárólag az Alkotmánybíróság számára tartanánk fent, az alapjogi jogvédelmet ásná alá. Hanák András e körben úgy vélekedik, hogy a bírói védelem annak a garanciája, hogy kontradiktórius eljárás során, alkotmányos keretek és a jogorvoslati fórumrendszer biztosítása mellett történjen az igényérvényesítés akkor is, ha alapjogi elemet tartalmaz.²¹⁵⁸

Ezt támasztja alá az Alkotmánybíróság értelmezése is, amely több határozatában is arra a következtetésre jutott, hogy a rendesbíróóságok hatásköre kiterjed az alapjogok megsértése miatt keletkezett igények elbírálására is.²¹⁵⁹ Az alapjogvédelmi mechanizmusokon belül az egyik

²¹⁵³ Sári János: a rendes bíróságok alapjogi bíraskodása, jogtudományi közlöny, 2006/1. szám

²¹⁵⁴ Az Alkotmány kommentárja (szerk: Jakab András), Századvég Kiadó, Budapest, 2009.

²¹⁵⁵ Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 224-225.o.

²¹⁵⁶ Halmi Gábor: Az Alkotmány mint norma a bírói jogalkalmazásban. In: Fundamentum, 1998. 3. szám, 80. o.

²¹⁵⁷ Isd. Ronald Dworkin: A harti Utószó és a politikai filozófia karaktere. http://www.mjsz.unimiskolc.hu/200601/10_dworkin.pdf

²¹⁵⁸ Hanák András: Egy különös abortusz után. In: Fundamentum, 1998. 3. szám, 86. o.

²¹⁵⁹ 78/D/1993. AB végzés, 46/1994. (X.21.) AB határozat

csoportképző tényező, hogy az adott fórum egyéni vagy objektív alapjogvédelmi tevékenységet lát el. A rendesbíróságok egyedi ügyben járnak el, határozatuk főszabály szerint csak a felekre kötelező jellegű, így egyéni alapjogvédelmi fórumnak minősülnek. A bírósághoz fordulás joga nem csupán Alaptörvényünkben (és korábban az Alkotmányban) hangsúlyos, hanem számos nemzetközi jogi dokumentumban is kimondásra került mint alapvető emberi jog. A Polgári és Politikai jogok Nemzetközi Egységokmányának 14. cikkében található, bírósághoz való fordulás jogát biztosító rendelkezés majdnem szó szerint megegyezik jelenleg hatályos Alaptörvényünk szóhasználatával²¹⁶⁰, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezménye is rögzíti a bírósághoz való fordulás jogát. A bírói védelmet ebből kiindulva tekinthetjük úgy, mint az alapjogvédelmi mechanizmusok egyik sarokkövét, egyfajta kötelező minimumot.²¹⁶¹ Ugyanakkor – ahogy Vissy Beatrix is írja – gyakori kritika a rendesbíróságok felé, hogy valójában az alkotmányos és nemzetközi háttér ellenére sem végeznek ténylegesen alapjogi bíráskodást vagy legalábbis nem alkalmazzák az alapjogi szemléletet ítélezési tevékenységük során.²¹⁶²

Ahogy a fentiek alapján láttuk, az alapjogvédelem és ezzel együtt az alapjogi sérelmek orvoslásának egyik jelentős fóruma a bírósági rendszer, még akkor is, ha ez a gyakorlatban kevésbé elterjedt. Az alanyi jogok érvényesüléséhez és így a jogsérelmek orvoslásához az alapjogok bírói védelme nélkülözhetetlen, mivel a bíróság monopóliuma a jogok végleges eldöntése és a jogosultságok ezen alapuló kikényszerítése.²¹⁶³ A bíróságok funkciójából és a jogállami eszmékből eredően a rendesbíróságok nem tehetik meg, hogy figyelmen kívül hagyják a vizsgált ügy alapjogi vonatkozását és a kérdésben született alkotmánybírói vagy strasbourgi joggyakorlatot.²¹⁶⁴ Ez nem pusztán alapjogi megfontolásból érdemes: a 2010 után kibővült hatáskörrel működő Alkotmánybírói elnökséggel semmisít meg bírói ítéleteket az alapjogi aspektus figyelmen kívül hagyása vagy nem megfelelő értelmezése miatt.

Látható tehát, hogy ugyan a rendesbíróságok alapjogvédelmi funkciójának megítélése nem egységes. A legnagyobb vita az alkotmányértelmezési jogosultság, valamint az indirekt norma-kontroll (az alkotmányellenes jogszabályok félretétele a megsemmisítésük nélkül) kérdésében van,²¹⁶⁵ míg az összességében nem vitatott, hogy az alapjogvédelmi mechanizmusok körében a rendesbíróságok elsődleges szerepet töltenek be, habár ennek gyakorlati megvalósulása még kevésbé hangsúlyos. A rendesbírói rendszeren belül külön entitást képeznek a közigazgatási

²¹⁶⁰ „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.” Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 14. cikk.

²¹⁶¹ Vissy Beatrix: Mikor az ombudsman és mikor a bíróság? Egyéni alapjog-érvényesítési lehetőségek a két alkotmányos fórum előtt. In: *Jogi Tanulmányok*, 14. évf. 1. sz., 2010.

²¹⁶² Vissy, 2010, hivatkozik többek között: Tóth Gábor Attila: Az emberi jogok bírói védelme. Vázlatok az alapjogi bíráskodás megítéléséhez. In: *Társadalmi Szemle*, 1995., 7.sz., Bencze Mátyás: A magyar felsőbbbírósági gyakorlat jellemző problémái. In: Fleck Zoltán (szerk.): *Bíróságok mérlegen II.*, Pallas, Budapest, 2008.

²¹⁶³ Dojcsák, 2016, 75. o.

²¹⁶⁴ Dojcsák, 2016, 76. o.

²¹⁶⁵ Lsd. Sonnevend, Halmai 1998.

bíróságok, amelyek a közhatalmi aktusok törvényességét vizsgálják felül, ennek keretében pedig szintén végeznek alapjogvédelmi tevékenységet. A következőkben rátérek az alapjogvédelem és a közigazgatási bíráskodás közti kapcsolódási pontok feltárására.

3. A KÖZIGAZGATÁSI BÍRÁSKODÁS ALAPJOGVÉDELMI JELLEGE

Az alapjogi bíráskodás tartalma és funkciója különösen jelentős a közigazgatási ügyszakon belül. A közigazgatási bíróságok jelentik ugyanis azt a szűrőt, amely még a törvénysértő (és ideértjük az alapjogi rendelkezéseket tartalmazó törvényeket is) közigazgatási döntések hatályosulását meg tudják akadályozni. Alapvetően tehát nem a normakontroll intézményét kell ideértenünk (erre egyébként is csak szűk körben az önkormányzati normák kapcsán jogosult a Kúria), hanem a különböző közhatalmi aktusok, így a közigazgatási határozatok alapjogi szempontból történő megítélését.²¹⁶⁶

Kovács András a közigazgatási bíráskodás erősödő alapjogvédelmi jellegéről szóló írásában²¹⁶⁷ több, egymással párhuzamos okot megjelöl, amelyek a közigazgatási bíróságok alapjogvédelmi tevékenységére befolyással lehetnek. Ezek az okok szerinte részben az Alkotmánybíróság megváltozott szerepével, másrészt pedig a Kúria új hatásköreivel vannak összefüggésben, amelyek az alsóbb bírósági szintekre is begyűrűznek. Jelen fejezetben a Kovács által említett, a közigazgatási bíráskodás alapjogi jellegét erősítő tényezőket elemzem az általa felállított hipotézis alátámasztása érdekében.

Az első ilyen tényező a Kúria megnövekedett hatásköre. Az Alaptörvény, az új Alkotmánybíróságról szóló törvény, az új Mötv. és számos más törvénymódosítás megváltoztatta az Alkotmánybíróság és a legfelsőbb bírói fórum közötti erőteret. A Legfelsőbb Bíróság nem csupán nevet cserélt, de az Alaptörvény értelmében új feladatköröket is kapott, melyeket korábban az Alkotmánybíróság látott el. Azáltal, hogy az önkormányzati rendeletek normakontrollja a Kúria önkormányzati tanácsának a hatáskörébe került, a rendesbíróság legfőbb szerve korábban alkotmánybírósági monopóliumnak számító jogköröket gyakorol a megsemmisítés révén.

Az Alaptörvény rögzíti, hogy a bíróság dönt az önkormányzati rendeletek más jogszabályba ütközéséről és megsemmisítéséről,²¹⁶⁸ azonban fontos megemlíteni, hogy továbbra is az Alkotmánybíróság privilégiuma annak kimondása, ha valamely önkormányzati rendelet közvetlenül az Alaptörvényt sérti. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a Kúria e körben csupa alapjogsértő önkormányzati rendeletet vizsgál, azonban az önkormányzati tanács felállítását követően működésére jelentős hatással volt az a tény, hogy két korábbi alkotmánybírósági fő-

²¹⁶⁶ Sonnevend Pál: Az alapjogi bíráskodás és korlátai. In: Fundamentum, 1998. 4. szám, 82. o.

²¹⁶⁷ Kovács, 2016, 79. o.

²¹⁶⁸ Alaptörvény, 25. cikk (2) bekezdés c) pont

tanácsadót neveztek ki kúriai bíróvá, akik legalább részben átemelték az alkotmányos és alapjogi jellegű érveléseket a rendesbírósági indokolások gyakorlatába is.²¹⁶⁹ Ugyanakkor számos alapvető jogot érintő önkormányzati ügyet is találhatunk az Önkormányzati Tanács gyakorlatában, így volt alkalma megszilárdulni az alapjogi szemléletmódnak a Tanács ítélkezési gyakorlatában.²¹⁷⁰

Szintén új hatáskört jelent a választási és népszavazási jogorvoslat, amelyet a Kúria Közigazgatás-Munkaügyi Kollégiuma lát el, míg korábban ez is az Alkotmánybíróság feladatai közé tartozott. A demokrácia ezen intézményeihez kapcsolódó alapvető jogok, azaz a politikai részvételi jogok (aktív és passzív választójog gyakorlása, népszavazási kezdeményezés indítása, népszavazáson való részvétel) és a politikai véleménynyilvánítási jogok (politikai kampány) és a választási alapelvek érvényesülésének garanciájává ezáltal a Kúria lépett. Az alapjogi jelleg és szemlélet tehát ezeken az ügyeken²¹⁷¹ keresztül is belép a rendesbírói fórumok gyakorlatába, még akkor is, ha ezeket kizárólag a Kúria bírálja el és nem alsóbb szintű fórumok, az alapjogi szemlélet ezáltal be tud gyűrűzni a bírói szemléletmódba és később esetlegesen más, nem választási jogorvoslattal kapcsolatos ítéletek indokolásaiba is.

Az alapjogi szemlélet szükségképpen megjelenésének másik mozgatórugója az a -részben az uniós jognak is köszönhető – tendencia, hogy a technikai és jogi fejlődés eredményeképpen számos olyan közigazgatási jogterület alakult ki, amely rendelkezik alapjogi aspektussal.²¹⁷² Ilyen területként Kovács András a Független Rendészeti Panasztestület határozatait, az Ebktv.-vel összefüggő ügyeket és a NAIH határozatait említi. Az adatvédelemmel és információszabadsággal összefüggő ügyek nem új jogterületként jelentkeznek, azonban az ombudsmani rendszer átalakításával és a NAIH felállításával megjelent a hatósági eljárás szerepe, mely határozatokat a közigazgatási bíróságok feladata felülvizsgálni ilyen irányú kérelem esetén. Az egyenlő bánásmóddal összefüggő ügyek is azért fordulnak elő nagyobb számban, mert az Egyenlő Bánásmód Hatóság döntése ellen a közigazgatási bírósághoz lehet fellebbezni, míg a személyes szabadsággal és a véleménynyilvánítási joggal összefüggő esetek a rendőri intézkedések ellen tett panaszok útján jutnak el bírósági szakaszba.

A harmadik tényező, amely az alapjogi szemlélet erősödését jelenti, a valódi alkotmányjogi panasz megjelenése a jogrendszerünkben. A valódi alkotmányjogi panasz lehetősége nem csupán az állampolgárok számára teremtett egy további jogorvoslati, jogvédelmi és alapjogvédelmi eszközt, hanem az Alkotmánybíróság számára is megváltoztatta a tevékenységének körét, sőt, a súlypontját is.²¹⁷³ Az, hogy az Alkotmánybíróság e tekintetben a független bíróság felé

²¹⁶⁹ Kovács, 2016

²¹⁷⁰ Többek között: Köf.5017/2015/3., Köf.5051/2012/6., Köf.5030/2016/3., Köf.5047/2016/2., Köf. 5020/2014/6. számú határozatok

²¹⁷¹ Lsd. többek között Kvk.VI.37.942/2016/2. számú határozat a „Szavazz Érvénytelenül App” mobiltelefon applikáció ügyében

²¹⁷² Kovács, 2016

²¹⁷³ Kovács, 2016, 81. o.

került egyfajta fellebbviteli fórumként, hiszen e körben a Kúria ítéletei vizsgálhatóak felül, nyomást jelent a teljes bírói fórumrendszerre. A bírák egy részétől idegen alapjogi szemléletet alkalmazó és a szakjogági szabályokat nem feltétlenül ismerő szerv innentől kezdve megsemmisítheti a bírói ítéleteket, ha úgy véli, hogy azok alapjogot sértenek.

Ennek eredményeképp a megsemmisítéstől való ódzkodás és az Alkotmánybíróság valódi alkotmányjogi panasz alapján hozott határozatai a közigazgatási bírakat is arra sarkallja, hogy a felek alkotmányjogi jellegű, alapjogi hivatkozásokat tartalmazó indítványaira érdemben reagáljanak. Ezáltal a bíró előre is „védekezik” az Alkotmánybíróság vizsgálata előtt, bemutathatja a rendesbírók számára mindennapinak számító gondolatmenetet,²¹⁷⁴ és mivel kifejti álláspontját az adott alapjogi problematikáról, megelőzheti az azon alapuló megsemmisítést, hogy nem foglalkozott a kérdéssel. Ez arra ösztönzi a bírókat, hogy az alkotmányjogi, alapjogi érvelést vegyék figyelembe a döntés meghozatalakor és ha az ilyen tartalmú indítványokat elutasítják, akkor azt részletesen, alapjogi szempontból is indokolják. A fenti hatások miatt a valódi alkotmányjogi panasz intézménye hozzájárul ahhoz, hogy a közigazgatások bíróságok ítélezésében is megjelenjen az alkotmányos kultúra és növekedjen az objektivitás abban az értelemben, hogy a döntést minél több logikus és kimerítő érveléssel támasszák alá, véli Kovács András és Gárdos-Orosz Fruzsina.²¹⁷⁵

Álláspontunkkal alapvetően egyetértünk, azonban annyival kiegészíteném, hogy nem csupán az objektivitást növelik ezzel a bírók, hanem a döntés legitimként történő elfogadását is. Az ügyfelek nagyobb része a bonyolultabb szakjogági dogmatikával szemben jobban tud azonosulni az alapjogokra épülő érveléssel, és ha ezeket sérülve érzi, a bíróság pedig nem nyújt kimerítő indokolását az alkotmányjogi érvek elutasítására, újabb jogorvoslati fórumot – az Alkotmánybíróságot vagy a strasbourgi Emberi Jogi Bíróságot – fog keresni panasz kivizsgálására. Az alapjogi érvelés bizonyos szempontból közérthetőbb, megfoghatóbb sok esetben, mint az elvontabb ágazati jogi eszmefuttatások, befogadhatóbb lehet a felek számára, illetve mintegy jelzésértékkel kijelöli a Kúria vagy a közigazgatási bíróság álláspontját az adott alapjogi kérdésben, amely viszonyulási pont lehet a későbbi ügyek és felek számára.

Az uniós és nemzetközi jogvédelmi mechanizmusok erősödése is egy olyan tényező, amely hatással lehet a közigazgatási bíráskodás alapjogvédelmi jellegére. Az Európai Unió csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez, a közös intézmények felállítása, a jogszabályi harmonizáció mind részei annak a folyamatnak, amely a rendesbírók szerepét előtérbe helyezi a tagállami alkotmánybíróságokkal szemben, végső soron ugyanis a rendesbírók gyakorlatában merül fel leginkább az uniós jog alkalmazása és értelmezése, nem az Alkotmánybíróság ülésén, különösen gondolva az Európai Unió Bíróságának előzetes döntéshozatali eljárására. Kovács András nem zárja ki, hogy ebbe a trendbe illeszkedően a rendesbírók egyre inkább

²¹⁷⁴ Kovács, uo.

²¹⁷⁵ Kovács, 2016, 81. o., Gárdos-Orosz Fruzsina: Az Alaptörvény és az alkotmányosság legfőbb öréke „feladat- és hatásköre”. In: Fundamentum, 2014/1-2, 88. o.

alapjogvédelmi funkciókat fognak betölteni, a különálló alkotmánybíróságok pedig betagozódnak a rendesbírósági rendszerbe.²¹⁷⁶

Úgy vélem, ez a gondolat némileg utópisztikus, az alkotmánybíróságok szerepe ugyanis több, mint a tiszta alapjogvédelem, elméletben ezen szervek a jogalkotó felett is őrködnek és nem csupán az alapvető jogok aspektusából, hanem a jogállamiság kereteinek megtartása végett is. Tagadhatatlan, a magyar Alkotmánybíróság részben az alkotmányos, törvényi környezet megváltozásának, részben a bírói attitűdváltásnak köszönhetően veszített a kezdeti évekre jellemző aktivista szemléletmódból és az utóbbi évekből az őr funkcióból is, miközben mennyiségileg is nagyobb helyet töltenek be az alkotmányjogi panaszeljárások, mint a normakontroll-eljárások.

Végezetül, a Kp. és az Ákr. kapcsán felmerül a kérdés, hogy az új hatósági eljárásjogi és az új közigazgatási bírósági kódex milyen mértékben fog hatást gyakorolni a közigazgatási bírászkodás alapjogi jellegére. Az előzőekben kifejtett folyamatok, tényezők már önmagukban is az alapjogi bírászkodás megerősödésére utalnak a jelenlegi jogszabályi környezetben is, az Ákr. és a Kp. pedig a bíróságok megerősített szerepét készíti elő a közigazgatási döntések felülvizsgálata terén. A 2018. január 1-jén hatályba lépő új eljárásjogi kódex jogorvoslati rendszere egyértelműen a bíróságokat preferálja, a főszabállyá a bírói jogorvoslat válik.²¹⁷⁷ Az alapjogi szemlélet elterjedése és begyűrűzése az alsóbb szintű közigazgatási bíróságokra a megerősített közigazgatási bíróságokkal egybevetve hangsúlyosabban megjelenő alapjogi szemléletmódot fog eredményezni a közigazgatási bírászkodásban.²¹⁷⁸

4. KÖZIGAZGATÁSI DÖNTÉSEK ÉS AZ ALAPJOGOK

A tanulmány témája szempontjából elsőként meg kell határozni a közigazgatási döntés fogalmát. Ezen előkérdés megválaszolása a dogmatikai tisztaság mellett azért is fontos, mert a vizsgált bírói ítéletek körének és a kiválasztási folyamat módszertanának bemutatásához is hozzájárul. E körben kiemelt jelentősége van a definiálásnak azért is, mert a jelenleg hatályos eljárásjogi kódex (Ket.) és a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény XX. fejezete, valamint a 2018. január 1-től hatályba lépő közigazgatási rendtartás (Ákr.) és a külön a közigazgatási perek számára dedikált perrendtartás (Kp.) más szemlélettel közelít a kérdéshez.

A Pp. 22. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a közigazgatási és munkaügyi bíróságok hatáskörébe tartoznak a közigazgatási perek, azaz a közigazgatási határozatok felülvizsgálata iránt indított

²¹⁷⁶ Kovács, 2016, 84. o.

²¹⁷⁷ Ákr. IX. fejezet. A hangsúlyváltás a törvény felépítéséből is érződik, míg korábban a Ket. a fellebbezést említette első helyen a jogorvoslati lehetőségek közül, addig az Ákr. elsőként a bírósági felülvizsgálatot, a közigazgatási pert szabályozza.

²¹⁷⁸ Kovács András is erre a következtetésre jut, azonban hozzáteszi, hogy az alapjogi bírászkodás szempontjából csak akkor ítéltető meg kedvezően ez a tendencia, ha alkotmányjogi felkészültségű szakemberek, ügyvédek kerülnek be az eljáró bíróságok személyi állományába. Kovács, 2016, 84. o.

ügyek elbírálása.²¹⁷⁹ A Pp. a közigazgatási határozatok felülvizsgálatának szabályait a XX. fejezetben szabályozza, melyben a 324. § (2) bekezdése meghatározza, pontosan mit is értünk e tekintetben közigazgatási határozat alatt. E szakasz alapján idetartozik a Ket.-ben meghatározott közigazgatási hatóság vagy vezetője által hatósági ügyben hozott határozat, valamint a hatósági szerződésben foglalt kötelezettség megszegése miatt végrehajtást elrendelő végzés, továbbá a helyi önkormányzat törvényben meghatározott határozata, valamint más szervnek, szervezetnek vagy személynek az a határozata, amely felülvizsgálatára vonatkozóan külön törvény a Pp. XX. fejezet alkalmazását rendeli.²¹⁸⁰

Tehát az nem elég, hogy a peres felek egyike egy közigazgatási szerv, a közigazgatási bíróságok akkor járhatnak el és alkalmazhatják a Pp. által megállapított jogkövetkezményeket, ha a felülvizsgálni kért aktus közigazgatási jellegű. Értelemszerűen ezért nem tartoznak ide a közigazgatási szerv magánjogi jogalanyként hozott döntései, a közigazgatási szerv adott intézkedéséhez kapcsolódnia kell közhatalmi jellegnek, illetve az ezáltal létrejövő jogviszonynak közigazgatási jogviszonynak kell minősülnie.²¹⁸¹ A Kúria (Legfelsőbb Bíróság) a közigazgatási döntésekre vonatkozóan több ízben is rögzítette, hogy annak eldöntésénél, hogy a közigazgatási szerv konkrét intézkedését közigazgatási hatósági jellegűnek kell-e tekinteni, azt kell vizsgálni, hogy a tett intézkedés ilyen jogviszonyt hozott-e létre a felek között.²¹⁸² A Ket.-re utalva azt is rögzíti a Kúria, hogy a hatósági jogviszonyok a közigazgatási szervek olyan jogalkalmazó tevékenysége során jönnek létre, amikor a közigazgatási szervek közhatalom birtokában egyoldalúan döntenek a jogviszony másik oldalán álló jogalanyok ügyeiben, jogokat, kötelezettségeket állapítanak meg, tényt vagy jogosultságot igazolnak, hatósági nyilvántartást vezetnek, vagy hatósági ellenőrzést végeznek.²¹⁸³ A Legfelsőbb Bíróság arra is rámutatott, hogy az ügy érdekéhez nem csak az a szűk értelmében vett, korlátozottan értelmezett anyagi jogi kérdés tartozik, melyet az adott anyagi jogi jogszabály az ügy tárgyává tesz, hanem az eljárásban érintettek, a jogaik és jogos érdekeik esetleges sérelme kapcsán ügyféllé vált személyek ezen anyagi jogi kérdéshez való viszonya, azaz az ügyfelek ügy tárgyával összefüggő konkrét jogai és jogos érdekei, illetve ezek megállapítása, korlátozása, megvonása.²¹⁸⁴ Összevetve ezt az állásfoglalást a bíróságok funkcióról korábban írtakkal és az alapjogi bíráskodás elveivel, kijelenthetjük, hogy a közigazgatási bíróságoknak az adott ügyben felmerülő alapjogsérelmet is orvosolniuk tehát, tehát egyéni alapjogvédelmet kell gyakorolniuk.

A döntések körének meghatározásához a Ket. személyi és tárgyi hatályának átfogó vizsgálata szükséges az egyes ügyekben. A Ket. 12. § (2) bekezdése alapján azt az általános érvényű szabályt fogalmazhatjuk meg, hogy a közigazgatási szerv hatósági ügyben jár el, ha intézkedése

²¹⁷⁹ Pp. Jogtár Kommentár

²¹⁸⁰ Pp. 324. § (2) bekezdés a)-c) pont

²¹⁸¹ Pp. Jogtár-kommentár

²¹⁸² 1/2011. (V. 9.) KK vélemény, KK 31. sz. állásfoglalás

²¹⁸³ Ket. 12. § (2) bekezdés

²¹⁸⁴ 1/2011. (V. 9.) KK vélemény

közigazgatási jogviszonyt hoz létre, és ha az ügyben hozott döntése közhatalmi jellegű és annak közhatalmi úton szerez érvényt.²¹⁸⁵ A problémát azok az ügyek jelentik, amelyek esetén nem a Ket. alkalmazandó, mert vagy az eljárás jellege, vagy a Ket. maga zárja ki hatályát, azonban a közhatalmi jelleg megállapítható, valamint a döntések felülvizsgálata során közigazgatási bíróság jár el. A helyzetet szemlélteti a választási eljárások felülvizsgálatának ügye, amely különösen jelentős a tanulmány témája, az alapjogsérelem orvoslása szempontjából. A választójog, a választási eljárás számos alapvető jogot érint, a politikai részvételi jogok és a véleménynyilvánítási jogok széles tárháza megjelenik. A választási bizottságok közhatalmat gyakorolnak, amikor a választási eljárással kapcsolatban beérkezett panaszokat, kérelmeket elbírálják, ezek jogorvoslati fóruma pedig a Kúria közigazgatási kollégiuma. A Ket. azonban kizárja a rendelkezéseinek alkalmazását a választási ügyek tekintetében, továbbá az új eljárásjogi kódex, az Ákr. szintén kivett eljárásként nevezi meg a választási ügyeket,²¹⁸⁶ így a közigazgatási döntés-jelleg nem jelenthető ki egyértelműen. Ezért a tanulmányban a bár erősen alapjogi meghatározottságú választási ügyek felülvizsgálatával nem foglalkozik, ez ugyanis túlmutat a kijelölt témán és szétfeszítené a tanulmány kereteit.

A következőkben elemzett esetek kiválasztásában tehát nem csupán az a két szempont vezetett, hogy alapjogi vetületű legyen az alapul fekvő ügy és az eljáró bíróság pedig közigazgatási bíróság. A közigazgatási bíráskodás egy szeletét, a Pp. és a Ket., valamint az Ákr. és a Kp. által is közigazgatási hatósági ügyként kezelt döntések felülvizsgálata gyakorlatából választottam ki alapjogi relevanciával rendelkező ügyeket, melyekben az eljáró hatóság közigazgatási döntése alapjogsértő volt, ezt pedig a bíróság felismerte és megsemmisítette a döntést. A kutatómunka és az elemzés során két csoportra osztottam a fenti kritériumnak megfelelő határozatokat. Az egyik csoportot azok az ítéletek alkotják, melyek esetén a vizsgált közigazgatási határozat tartalmilag ütközött valamely alapvető jogot biztosító jogszabályba, tehát a megállapított jog vagy kötelezettség nem volt összhangban a szakjogági törvények vagy az Alaptörvény alapjogi rendelkezéseivel. A másik csoportot azok a határozatok képezik, amelyek esetén a megsemmisítésre azért került sor, mert a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető jogot sértette a döntés meghozatalának valamely mozzanata, körülménye.

Azonban – ahogy az a megelőző fejezetekben is említésre került – az alapjogi bíráskodás súlya, az alapjogi szemléletű ítéletek gyakorisága még nem jelentős. Habár a felek (és ügyvédek) előszeretettel hivatkoznak alkotmánybírói vagy strasbourgi emberi jogi bírósági döntésekre az indítványaik során, vagy akár az Alaptörvényben foglalt jogaik megsértését vetik fel, a bíróság az általam tanulmányozott ítéletek többségében elsősorban az egyéb törvénysértésekkel foglalkozik, a felek alapjogi érvelését – ha van más jogszabályi alap – kevés esetben veszi figyelembe. Természetesen vannak olyan esetek, amelyeknél az alapjogi jelleg megkérdőjelezhetetlen, de a bíróság elé kerülő ügyek többségében az alkotmányjogi érvelés csak kiegészítő

²¹⁸⁵ Ket. Jogtár-kommentár

²¹⁸⁶ Ket. 13. § (1) bekezdés, Ákr. 8. § (1) bekezdés b) pont

szerepet tölt be, ahogy gyakran a bíróság indokolásában is csak szubszidiárius jellegű, nem hatja át az alapjogi szemlélet.

Az alapjogok egyfajta „mostoha-gyermek”²¹⁸⁷ szerepbe kényszerülése azt is jelenti, hogy az alapjogi indokolás inkább csak kötelező kör a felek (és az Alkotmánybíróság) megnyugtató végett, nem valódi alapjogi vizsgálat. Így habár elméletben egyetértek azzal a tétellel, hogy az Alaptörvény és az ezzel összefüggő bírósági hatásköri változások erősítik a közigazgatási bíróságok alapjogi bíráskodás-jellegét, a gyakorlatban ilyen időtávból még feltétlenül rajzolódik ki ez a tendencia.

5. ALAPJOGSÉRELEM ÉS MEGSEMISÍTÉS A KÖZIGAZGATÁSI BÍRÓI GYAKORLATBAN

A határozatok keresése és kiválasztása során az okozta a legnagyobb nehézséget, hogy viszonylag szűk körből kellett a témám szempontjából releváns ítéleteket kiválasztanom. Elsőként a tartalmi szempontú alapjogsérelem miatt megsemmisített döntéseket tekintettem át, a két legszélesebb körben felmerülő alapjog, az egyenlő bánásmódhoz való jog és a véleménynyilvánítási szabadság közigazgatási eljárásban való megjelenését és az ilyen döntések bírósági felülvizsgálatát célozva meg. Azonban sok esetben azt tapasztaltam, hogy a felek által alapjogsértőnek vélt közigazgatási határozatok esetén a bíróság elutasította a keresetet, így tovább szűkült a tanulmány során felhasználható döntések köre.

A már jelzett elhatárolás szerint a továbbiakban a kiválasztott ítéleteket elemzem.

5.1. A tisztességes eljáráshoz és a jogorvoslathoz való jog

Az Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata szerint a tisztességes eljáráshoz való jog azon garanciális szabályok összességét jelenti, amelyek érvényesülését csak az eljárás egészének és körülményeinek a figyelembevételével lehet megítélni.²¹⁸⁸ Ide soroljuk nem csupán a jogorvoslati fórumhoz való fordulás jogát, de a bíróság (hatóság) előtti egyenlőségnek az elvét is. Az Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit a hatóságok részrehajlás nélkül, tisztességes módon és ésszerű határidőn belül intézzék. Ezt az alkotmányos követelményt tartalmazza a Ket. is, melynek 4. § (1) bekezdése, amely kimondja, hogy az ügyfeleket megilleti a tisztességes ügyintézéshez, a jogszabályokban meghatározott határidőkben meghozott döntéshez való jog és az eljárás során az anyanyelv használatának joga. Ezt a követelményt, az ügyfelek tisztességes eljáráshoz fűződő jogát a közigazgatási bíróságok következetesen érvényesítik a közigazgatási döntések felülvizsgálata során. Ennek eredményeképpen a tisztességes eljáráshoz való alapvető jogot sértő közigazgatási döntéseket hatályon

²¹⁸⁷ A kifejezést lásd. Dojcsák, 2016, 75. o.

²¹⁸⁸ 6/1998. (III.11.) AB határozat

kívül helyezik és ha ennek helye van, akkor az eljárt hatóságot új eljárásra utasítják.

Így járt el a Kúria a Kfv. III.37.216/2015. sz. ügyben, mely során a zajszintmérés eredményének közlésének az eljárásra gyakorolt hatását vizsgálta. A Kúria megállapította, hogy az ügy érdemére kiható jogszabálysértésnek és a tisztességes eljáráshoz fűződő jognak a megsértésének minősül az, ha a zajszintmérés eredményét a vizsgálatot követően nem közlik a felperessel, hanem arról csak a szankciót megállapító határozatban tájékoztatják. Ennek következtében ugyanis a felperes érdemben nem tudta vitatni a mérés eredményét, a Kúria álláspontja szerint azonban a zajhatárérték megállapításánál kiemelten fontos a garanciális szabályok betartása. Mivel sérült a tisztességes eljáráshoz fűződő jog, a Kúria hatályon kívül helyezte mind a jogerős ítéletet, mind az első- és másodfokú közigazgatási határozatot.

A Ket. alapelvi rendelkezése nevesíti az anyanyelv-használat jogát, de ez a fair trial, a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető jog tartalmába is beletartozik. Ezt ismerte fel a Legfelsőbb Bíróság a Kfv. I.35.087/2008. számú ügyben és korábban a jogerős ítéletet hozó bíróság is, amikor hatályon kívül helyezték az alperes vámhatóság határozatát azon az alapon, hogy az eljáró ügyintézők nem biztosították a magyar nyelvet nem beszélő gépkocsivezető számára tolmács jelenlétét és jegyzőkönyv felvételét. A bíróság álláspontja szerint ez nem felelt meg a tisztességes ügyintézés Ket. 4. § (1) bekezdésében foglalt jogának, továbbá ellenőrizhetetlenné tette az ügyfél nyilatkozatát és az alperesi közlést is.

A tisztességes eljáráshoz való jog egy további, egyéb szempontból is jelentős²¹⁸⁹ közigazgatási bírósági döntésben is felmerült a Kúria gyakorlatában. A KGD2014. 188. esetben a felperes elektronikus úton nyújtotta be a felsőoktatási felvételi jelentkezését, azonban egy mellékletet nem csatolt, az Oktatási Hivatal pedig nem adott ki hiánypótlási felhívást. A Kúria kimondta, hogy a tisztességes ügyintézéshez való jog akkor is megilleti a felperest, ha elektronikus úton jár el. A konkrét ügyben a Kúria azt állapította meg, hogy az alperes hivatalnak a Ket. és a vonatkozó kormányrendelet alapján kötelessége lett volna hiánypótlási felhívást kibocsátania, ám mivel ezt nem tette meg, ez a körülmény az ügy érdemére lényeges befolyással bír, mely jog-sértést csak a közigazgatási határozat hatályon kívül helyezésével és új eljárás lefolytatásával lehet orvosolni.

A jogorvoslathoz való jog is része a tisztességes eljárás garanciális tartalmának. A Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 12.K.30.844/2014/14. számú határozatában a bíróságnak azt kellett megállapítania, hogy az alperes adóhatóság eljárása megfelelt-e a jogorvoslati jog alkotmányos követelménynek, vagyis, hogy a soron kívüli eljárásban, külön határozattal az adótartozás megfizetésére kötelezett örökösök a határozattal szemben teljes körű és valódi jogorvoslattal élhettek-e. Mindezek alapján a bíróság megállapította, hogy a teljes körű és valódi jogorvoslat az örökösök számára nem volt biztosított, ezért az alperes határozatait az elsőfokú

²¹⁸⁹ Forgács Anna: A Kúria ítélete az elektronikus felsőoktatási felvételi jelentkezések ügyében. A tisztességes ügyintézéshez való jog terjedelme a felsőoktatási felvételi eljárásban. In: Jogesetek Magyarázata, 2013. 4. szám

határozatokra is kiterjedően hatályon kívül helyezte és az elsőfokú adóhatóságot új eljárás lefolytatására kötelezte.

A fent elemzett ügyek alapján is látható, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog garanciális szerepe tud teljesülni a közigazgatási ügyek felülvizsgálata során. Azonban azt is rögzítenünk kell, hogy ezekben az esetekben, amikor a tisztességes eljáráshoz való jog felmerül, a bíróságok érvelésükben a Ket. alapvető rendelkezéseire és alapvetően nem az Alaptörvény vagy az Alkotmánybíróság hasonló útmutatásaira támaszkodnak.

5.2. Anyagi jogi alapjogsérelem megjelenése és orvoslása

Az anyagi jogú jellegű alapjogsértésre hivatkozó és az ez alapján megsemmisített közigazgatási döntések körét sokkal nehezebb megtalálni, mint az eljárásjogi jellegű alapjogsérelemet tartalmazó határozatokat. Ennek oka részben abban keresendő, hogy a bíróságok – amennyiben rendelkezésre áll más jogszabály – elsősorban nem alapjogi szempontból vizsgálják az ügyet, még ha a felperes vagy alperes erre is hivatkozik, hanem a szakjogági jogszabály rendelkezése alapján. Így viszonylag kevés alapjogsérelemmel foglalkozó ügy érhető el, ezek többsége is a klasszikus alapjogi vonatkozású közigazgatási jogterületek – így az Egyenlő Bánásmód Hatóság döntéseinek felülvizsgálatának vagy a rendőrségi intézkedésekkel szembeni panaszok – köréből kerül ki. Ebben a körben a polgári jogi bíróságoknak helyzeti előnyük van abból a szempontból, hogy az emberi méltóságból és önrendelkezési jogból levezethető személyiségi jogokhoz fűződő igényérvényesítéseket ők bírálják el. A közigazgatási bíróságok alapjogsérelemmel összefüggő gyakorlata nem nevezhető széleskörűnek, így a következőkben egy-egy, az említett két nagy területhez köthető bírósági határozatot mutatok be.

A gyülekezési jog az egyik olyan, a véleménynyilvánítási szabadságból is levezethető alapvető jog, amely a rendszerváltozás után szinte elsőként kapott törvényi (és alkotmányos) szintű elismerést. Az 1989. évi III. törvény azóta szinte változatlan formában tartalmazza az állam beavatkozásának korlátait. A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság 9.Kpk.50.058/2009/2. számú határozatában az alapkonfliktus két alapjog között, a gyülekezés és a mozgás szabadsága között állt fenn. Az alperes által bejelentett rendezvényt az illetékes rendőrkapitányság megtiltotta a közlekedés rendjének biztosítására hivatkozással. Az eljáró bíróság abban a kérdésben foglalt állást, hogy a Gytv. alapján jogszerű volt-e a rendezvény megtiltása a gyülekezési jogra vonatkozó alapelvek tisztázása útján. Ennek eredményeképpen a bíróság megállapította, hogy a rendőrség a döntést értékelhető, konkrét ténnyel nem támasztotta alá, a tényállást nem tisztázta megfelelően, így a Gytv. 9. § (2) bekezdése alapján a tiltó határozatot hatályon kívül helyezte.

A Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság a 25.K.31.360/2015/6. számú ítéletében az alperes EBH határozatát hatályon kívül helyezte és a hatóságot új eljárás lefolytatására kötelezte. Az indítványozó felperesek sérelmezték, hogy álláspontjuk szerint politikai véleményük

miatt nem engedélyezi az illetékes rendőrség a rendezvényük megtartását, ezáltal pedig hátrányos megkülönböztetés éri őket más bejelentőkkel szemben. Ez az ítélet azért érdemel kiemelés, mert az eljáró bíróság indokolásában leírta az észszerűségi teszt fő tartalmát és azt alkalmazta is az adott ügyre. Ez az alkotmányjogi, alapjogi szemlélet megjelenését és érvényesülését támasztja alá a közigazgatási bíróságok gyakorlatában.

Az anyagi jogi alapjogsérelemeket tekintve a vizsgálat nem váltotta be az előzetesen felvázolt reményeket, jóval kevesebb releváns határozatot találtam, amelyek szövegében egyáltalán megjelent valamely alapjog sérelmére történő hivatkozás, olyanból pedig még kevesebbet, melyeknél a bíróság ezt a hivatkozást magáévá tette és ez alapján helyezte hatályon kívül a közigazgatási döntést. Amely döntéseknél mégis felmerült valamely alapjog és annak sérelmének orvoslása, azok döntő részében a felülvizsgált közigazgatási döntés is alapjogi irányultságú volt (EBH, gyülekezési jog), és csak az esetek tört részében jelent meg egyéb közigazgatási határozatok felülvizsgálata során.

6. ÖSSZEGZÉS

A tanulmány célja az alapjogi bíráskodás közigazgatási bíróságokon való megjelenésének elméleti és gyakorlati oldalról történő feltárása volt. Ehhez elengedhetetlen volt elsőként az alapjogi bíráskodásra, a rendesbíróságok alapjogvédelemben betöltött szerepére vonatkozó szakirodalom áttekintése, amely segítségével megismerhettük az alapjogi bíráskodás legfontosabb érveit és elveit. A közigazgatási bíróságok ezen elméleti (és a törvények által megszabott módon gyakorlati) erőterben végeznek alapjogvédelmi tevékenységet, azonban a polgári és büntetőbíró-ságoktól nem csupán a felek személye különbözteti meg a közigazgatási tanácsokat.

Az alapjogvédelmi mechanizmusokat több módon is csoportosíthatjuk, az egyik ilyen csoportképző tényező a jogvédelem iránya és a jogvédelemben közvetlenül részesülők köre. Ez alapján egyéni vagy kollektív jogvédelemről beszélhetünk, a szakirodalom²¹⁹⁰ pedig hagyományosan a bírói jogvédelmet az egyéni típusú mechanizmusok közé sorolja. Ez az elhatárolás ugyan valóban igaz a polgári, büntetőbíró-ságokra, azonban az Alaptörvénnyel és az alkotmánybíró-sági, valamint legfelsőbb bírósági hatáskörök módosításával nem lehet tisztán egyéni jogvédelmi fórumként kezelni a közigazgatási bíróságokat. Azáltal, hogy a Kúria hatáskörébe tartozik az önkormányzati rendeletek normakontrollja, az önkormányzati ügyek tekintetében a kollektív jogvédelem lépett előtérbe, a Kúria korábban alkotmánybíró-sági monopóliumnak számító feladatot kapott. Még akkor is helytálló ez a megállapítás, ha a Kúria a rendeleteket nem az Alaptörvénnyel, hanem alacsonyabb szintű jogszabállyal vetheti csak össze, mivel viszonylag ritka, hogy egy önkormányzati rendelet úgy sértsen Alaptörvényt, hogy közben más jogszabállyal nem ütközik. Továbbá ezekben az esetekben az indítványozók gyakran fordulnak az Alkotmánybíró-sághoz és a Kúriához egyszerre, amely esetben a felülvizsgálatot az a fórum végzi el

²¹⁹⁰ Lsd. pl. Sári-Somody 2008, Vissy 2010.

véglegesen, amely hamarabb el tudott járni az ügyben.²¹⁹¹

A közigazgatási bíráskodás alapjogvédelmi mechanizmusként működésének másik nagy szelete a választási jogorvoslat, amely szintén részben kollektív jogvédelemként is értelmezhető az egyéni panaszok orvoslása mellett. A választási jogorvoslati ügyek eredményeképpen a Kúria közigazgatási kollégiumának számos bírója találkozik alapjogi, választójogi érveléssel, amelyre nekik is ilyen szemléletmóddal kell válaszolniuk, mivel a választási ügyek terén nem lehet alkalmazni azt a klasszikus, közigazgatási jogi szemléletet, amelyet a közigazgatási határozatok felülvizsgálata során alkalmaznak. Ez, amellett, hogy az alapjogi gondolkodást erősíti, kihívást is jelent a bíróknak.

Az alsóbb szintű közigazgatási bíróságok, a járásbíróságokkal egy szinten elhelyezkedő közigazgatási-munkaügyi bíróságok és a törvényszékek közigazgatási tanácsai ugyanakkor ebből az alapjogvédelmi funkció-bővülésből kevesebbet tapasztalnak közvetlenül, sem a választási, sem az önkormányzati rendeletek felülvizsgálatai ügyei nem előttük zajlanak. Azonban a Kúria jogegységesítő és jogelemző gyakorlata révén az alapjogi érvelés ismertebbé válhat, továbbá az informális, kollegiális kapcsolatok is elősegíthetik ezt a folyamatot. Szintén az alapjogi szemléletet erősítő tényező a felek tudatosabbá válása, a tudatos hivatkozás az Alkotmánybíróság vagy a strasbourgi, esetleg az uniós bíróság joggyakorlatára, amely tényező a valódi alkotmányjogi panasz intézményének árnyékában hozzájárulhat ahhoz, hogy a bíróságok valóban végezzenek alapjogi vizsgálatot.

Ennek ellenére jelenleg az alapjogi jelleg még kevésbé van jelen abból a szempontból, hogy kevés olyan ügy lelhető fel, melyekben a közigazgatási határozat hatályon kívül helyezésének alapja kifejezetten alapjogsérelem lett volna. Az eljárási szabálysértések körében a tisztességes eljáráshoz való jog és annak törvényi lecsapódása sokszor felbukkan ezt részletező szabályozás nélkül is, azonban az anyagi jellegű jogsértések között az alapvető jogokra hivatkozás elenyésző. Még az egyébként erős alapjogi átitatottságú területeken, mint az egyenlő bánásmód, inkább a hatósági jogi szemlélet és nem az alapjogi vizsgálat dominál, olyan ítéleteket pedig, ahol a bíróság az alapjogi tesztek valamelyike alapján hozta meg az ítéletét, elvétve találunk. Természetesen az is vita, vizsgálat tárgya lehet, hogy valóban szükséges-e a rendesbíróságok ilyen mértékű alapjogi szemlélete, vagy mivel elméletben a hatályos jogszabályok az Alaptörvényben és nemzetközi szerződésekben foglalt jogok szellemében íródtak, ezeket biztosítják, elegendő az ágazati törvények vizsgálata a közigazgatási határozatok felülvizsgálata esetén. A későbbiekben szeretném a tanulmányt a joggyakorlat bővebb tanulmányozásával továbbfejleszteni, valamint megvizsgálni az Ákr. és a Kp. kapcsán bekövetkező esetleges változásokat a közigazgatási bíráskodás alapjogi jellege terén.

²¹⁹¹ Ásotthalom község rendeletét végül az Alkotmánybíróság semmissítette meg, miközben párhuzamosan a Kúriához is beérkezett a törvényességi felülvizsgálatot kérő indítvány. 7/2017. (IV. 18.) AB határozat, Köf.5009/2017/4.

A közigazgatási bírászkodás sok szempontból új szakaszba lép a Közigazgatási Perrendtartás hatályba lépésével. Ezzel hosszú idő után kerül önállóan szabályozásra a közigazgatási per, amelynek speciális jellege miatt a Pp. szabályai csak jelentős eltérésekkel voltak alkalmazhatóak. A közigazgatási jogorvoslati rendszer átalakulása és az új Kp. alapjogi bírászkodásra gyakorolt hatása még nehezen predestinálható, a mennyiségi logika azonban arra mutat, hogy ezáltal erősödni fog az alapjogi jelleg a közigazgatási bírászkodásban. Azonban a mennyiségi változás, a feladatkör-bővülés ellenére az alapjogi szemlélet akkor tud igazán érvényesülni, ha a bírók nem csupán formálisan alkalmazzák azt, hanem valóban áttekintik az ügyek alapjogi aspektusait, és e körben értelmezik is az alapjogok és az alapul fekvő közigazgatási ügy viszonyát.

7. FELHASZNÁLT FORRÁSOK

7.1. Szakirodalom

- Az Alkotmány kommentárja (szerk: Jakab András), Századvég Kiadó, Budapest, 2009.
- Dojcsák Dalma: Beszűrődő alapjogok – alapjogi bírászkodás és annak hiánya a rendesbíróságok gyakorlatában: ki védje az alapjogokat? In: Fundamentum 2016. 1.
- Forgács Anna: A Kúria ítélete az elektronikus felsőoktatási felvételi jelentkezések ügyében. A tisztességes ügyintézéshez való jog terjedelme a felsőoktatási felvételi eljárásban. In: Jogesetek Magyarázata, 2013. 4. szám
- Gárdos-Orosz Fruzsina: Az Alaptörvény és az alkotmányosság legfőbb őrének „feladat-és hatásköre”. In: Fundamentum, 2014/1-2.
- Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Halmai Gábor: Az Alkotmány mint norma a bírói jogalkalmazásban. In: Fundamentum, 1998. 3. szám
- Hanák András: Egy különös abortusz után. In: Fundamentum, 1998. 3. szám
- Harmathy Attila: Bírói gyakorlat – Alkotmány, in: Magyar Jog, 2004/11.
- Kovács András György: Közigazgatási bírászkodás – erősödő alapjogvédelem? In: Fundamentum, 2016. 1. szám
- Lomnici Zoltán: Mire alkalmas a bíró alapjogi bírászkodása? In: Sajtószabadság és emberi jogok, 1998.
- Ronald Dworkin: A harti Utószó és a politikai filozófia karaktere. <http://www.mjsz.uni->

- Sári János – Somody Bernadette: Alapjogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- Sári János: A rendes bíróságok alapjogi bírászkodása. In: Jogtudományi közlöny, 2006/1. szám
- Sonnevend Pál: Az alapjogi bírászkodás és korlátai. In: Fundamentum, 1998. 4. szám
- Tóth Gábor Attila: Az emberi jogok bírói védelme. Vázlatok az alapjogi bírászkodás megítéléséhez. In: Társadalmi Szemle, 1995, 50. évf. 7. sz.
- Vissy Beatrix: Mikor az ombudsman és mikor a bíróság? Egyéni alapjog-érvényesítési lehetőségek a két alkotmányos fórum előtt. In: Jogi Tanulmányok, 14. évf. 1. sz., 2010.

7.2. Bírósági határozatok

- 46/1994. (X.21.) AB határozat
- 6/1998. (III.11.) AB határozat
- 78/D/1993. AB végzés
- 3/1998. Közigazgatási jogegységi határozat
- 1/2011. (V. 9.) KK vélemény
- KK 31. sz. állásfoglalás
- BH2007. 104.
- BH2012. 81.
- EBH2017. K.21.
- KGD2014. 188.
- Fővárosi Bíróság 1. K. 31224/2007/5.
- Fővárosi Bíróság 15.K.30.167/2010/10.
- Fővárosi Bíróság 27.K.33.569/2009/19.
- Fővárosi Bíróság 8.K.31.232/2010/3.
- Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 20.K.30.656/2013/37.

- Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 20.K.33.135/2013/16.
- Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 25.K.31.360/2015/6.
- Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 6.K.32.361/2013/3.
- Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 6.K.32.361/2013/4.
- Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság 9.Kpk.50.058/2009/2.
- Kfv. I.35.087/2008. számú határozat
- Kfv. III.37.216/2015. számú határozat
- Köf. 5020/2014/6. számú határozat
- Köf.5017/2015/3. számú határozat
- Köf.5030/2016/3. számú határozat
- Köf.5047/2016/2. számú határozat
- Köf.5051/2012/6. számú határozat
- Kúria Kfv.III.37.736/2014/4.
- Kvk.VI.37.942/2016/2. számú határozat
- Legf. Bír. Kfv. III. 39 302/2010.
- Legfelsőbb Bíróság Kfv.VI.39.009/2011/7.

BÍRÓSÁGI IGAZGATÁSI SZEKCIÓ - BÍRÓSÁGI TAGOZAT

DR. BODA ZOLTÁN

A BÍRÓI MUNKÁT MOTIVÁLÓ TÉNYEZŐK

*„Jó motivációval lehet minden ellen tenni.
De az igazi, állandó motivációhoz ennél több kell.
Annak belül kell megszületnie, nem külső nyomásra.”*

(Dombóvári István, humorista)

BEVEZETÉS

Az ideai Mailáth György tudományos pályázat mottója: *Érthetően és elérhetően – a közérthetőség szerepe a jogalkalmazásban.* A pályázati kiírás ezzel kapcsolatban Arisztotelész elhíresült mondatát idézi, mely így hangzik: „Úgy gondolkodj, mint a bölcs, de úgy beszélj, mint az egyszerű emberek!” Ezen gondolatmenet mentén haladva nem csak tudományos igényű és jellegű pályamű megírására vállalkozom, hanem a bírói motiváció gyakorlatban megvalósítható lehetőségeit is igyekszem feltárni. Dolgozatomat leginkább gondolatébresztőnek szánom. Elsődleges célom a figyelemfelhívás: mi a tudatos motiválás jelentősége a bírósági szervezetben. Nehézséget okoz, hogy míg a piaci szegmensben óriási a motiváció szakirodalma, addig bírósági szinten mindössze a „Debreceni Modell” néven ismert program foglalkozik ezen témával kutatható módon.

Az igazságszolgáltatás funkcióját ellátó bírói hatalom a hatalmi ágak rendszerében a legfüggetlenebb. A függetlenség biztosításának célja az, hogy az igazságszolgáltatás valóban pártatlan lehessen, más hatalmi ágaknak ne legyen lehetősége beavatkozni az igazságszolgáltatás folyamataiba (Majtényi-Szabó 2005). A pártatlan ítélkezés a jogállamiság egyik alapja. Ebből kifolyólag a demokrácia, a demokratikus intézményrendszer sarokköve az, hogy hazánkban nemcsak a szakma, hanem a társadalom tagjai felé is elhivatott bírói kar ítélkezzen. Mondhatnám, hogy „Motivare necesse est!”, vagyis „Motiválni muszáj!”, hiszen az elkötelezett igazságszolgáltatás elképzelhetetlen belső hajtóerő, motiváció nélkül.

A bírók mellett a teljes bírósági szervezetrendszer minden dolgozójának motiválása is kulcskérdés, hiszen elképzelhetetlen tartós bírói motiváció motiválatlan személyi környezetben.

Az új bírósági igazgatási rendszer célja – a bírói függetlenség maximális biztosítása mellett – a bírósági szervezet hatékony működtetése: a bíróságok teljesítsék alkotmányos kötelezettségüket, vagyis az eljárásokat magas szakmai színvonalon és ésszerű időn belül folytassák le.²¹⁹² 2015-ben összesen 1 446 627 darab ügy érkezett a hazai bíróságokra.²¹⁹³ Ezen számadatból is

²¹⁹² Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2012. I. félévi beszámolója. 9. old.

²¹⁹³ Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2015. évi beszámolója. 22. old.

kiderül, hogy a bíróságoknak magas ügyteherrel kell megbirkózniuk és egyáltalán nem meglepő, amikor sok bíró fásultságra, kiégésre panaszkodik. A monotonitás megtörésének egyik eszköze lehet az, ha a bíró tudatosítja magában, hogy miért ezt a pályát választotta. Egyéb tényezőkkel is szükséges motiválni arra a bírakat, hogy munkájukat egyrészt a szakma, másrészt a társadalom elvárásainak is maximálisan megfelelően végezzék.

A versenyszférában rengeteg motivációs módszer elterjedt, hogy arra sarkallják a dolgozókat, hogy hatékonyabban, gyorsabban, többet dolgozzanak. Ha csak egy tollvonással szeretnénk elintézni ezt a kérdést, akkor mondhatnánk azt is, hogy egy nagyobb összegű fizetésemeléssel biztosan motiválhatók a bírók. Az elegendő fizetés azonban, bár alapvető elvárás, de nem elsődleges motivációs eszköz.²¹⁹⁴

Pályamunkámban kitérek a fent említett lehetőségekre is, de *leginkább a béren kívüli motivációs eszközöket igyekszem feltárni és részletezni*, valamint megemlíteni azon körülményeket is, amelyek a motiváláson kívül esnek ugyan, mégis hatékonyabbá tehetik nem csak a bírók, hanem akár a többi bírósági dolgozó munkavégzését is.

II. A MOTIVÁCIÓRÓL ÁLTALÁBAN

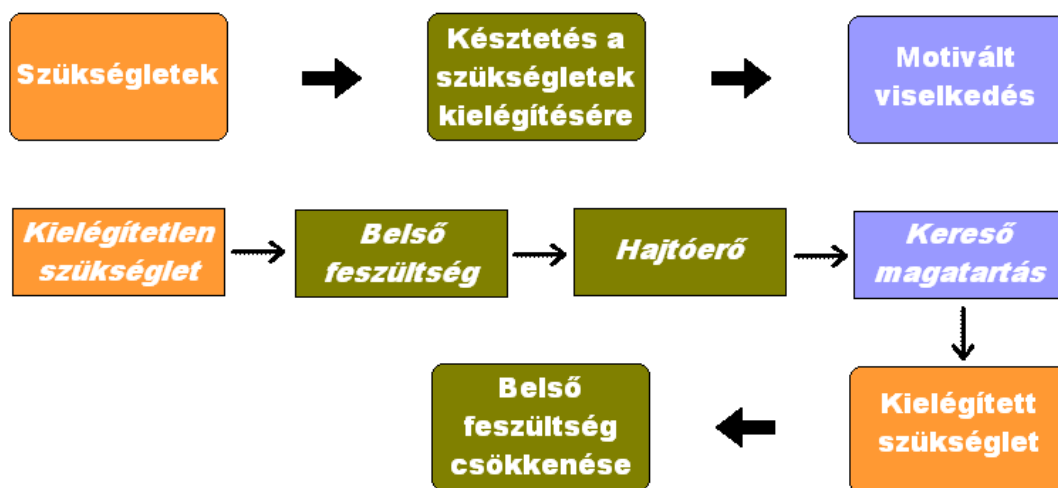
A *motiváció* latin eredetű szó, jelentése magyarul: mozog, mozgat. Fogalma a pszichológia meghatározása szerint „az egyén olyan belső tudati állapota, amely arra készíti, hogy valamilyen módon viselkedjék” (Branyiczki 1991: 24). A motivációkutatás a cselekedetek és döntések indítékainak kérdéskörét vizsgálja (Balázs 2002: 284). El kell határolni azonban a *motiváció* és a *motiválás* fogalmait.

Szervezetek esetében a motiváció alanya maga az egyén, a motiváló pedig az, aki hatással tud lenni másokra, ösztönöz és támogatja az egyént a céljai elérésében.²¹⁹⁵ A **motiváció** alapja valamilyen belső készítés vagy motívum,²¹⁹⁶ ami a viselkedést valamilyen *cél* felé irányítja vagy tereli, ill. fenntartja vagy megállítja.

²¹⁹⁴ „Az ösztönzésmenedzsment nemcsak bérezést jelent, hanem annál tágabb fogalom. Beletartozik a külső, belső motiváció, a nem pénzbeli és a pénzbeli ösztönzés minden fajtája.” (Bábosik 1999: 228)

²¹⁹⁵ „A vezetők feladata az, hogy megtalálják azokat a célokat, amelyek elérése kielégíti a dolgozók szükségleteit, azokat az ösztönzőket, amelyek segítségével elérhetik, hogy a dolgozók elégedettek legyenek – és a szervezet is egészségesen fejlődjön.” (Klein 2001: 297)

²¹⁹⁶ „Motívumnak nevezzük a pszichológiában az emberi viselkedésmódok – akár lappangó – indítékait, a kifejezés szinonimájaként gyakran használják a szükséglet, kívánság, ösztön, törekvés, vágy kifejezéseket is.” (Balázs 2002: 284)

1. ábra. A motiváció folyamata²¹⁹⁷

Megkülönböztethetjük a motiváció két típusát. Az ún. *intrinrik* (önjutalmazó) motiváció esetében a cselekvés motivációja a cselekvésben rejlő élvezet. Példa lehet erre egy olyan dolgozó, aki a napi munkájában örömet és élvezetet talál. Az ún. *extrinrik* (eszköz jellegű, külső vagy kívülről irányított) motiváció esetében a cselekvés egy cél elérésére (vagy elkerülésére) irányul, miközben a cselekvés maga nem feltétlenül jelent örömet vagy élvezetet.²¹⁹⁸ Példa lehet erre egy olyan dolgozó, aki azért dolgozik, hogy pénzt keressen, és ezáltal jól éljen, új autót vagy lakást vegyen stb. A külső motivációhoz kapcsolódik a **motiválás** fogalma; ebben azok a külső tényezők (például az ösztönző eszközök összessége) játszanak szerepet, amelyek (többé-kevésbé) külső célok kijelölésén keresztül hatnak az egyén motívumaira, és az egyénben addig még kielégítetlen vagy új szükségletet támasztanak. (Klein 2001: 296-299, Urbán 2001: 220, Armstrong-Murlis 2004: 57-58, Vallerand 2004: 428, Gyömbér-Kovács 2012: 96-99, Juhász-Matiscsákné 2014)

Minden munkáltató számára fontos kérdés, hogy hogyan tudja fokozni a munkavállalók motiváltsági szintjét, hogyan érhet el hatékonyabb munkavégzést, magasabb teljesítményt. Az egyén számára ezzel szemben az elégedettség és saját céljainak elérése a fontos (Krasz Katalin 2006, idézi Hidvégi 2010: 210; Hidvégi 2015: 43).

A *munkahelyi motiváció* olyan ösztönző erőket jelent, amelyek mind az emberekből belülről, mind rajtuk kívül álló forrásokból származnak, és kiváltják a munkával kapcsolatos viselkedést, valamint meghatározzák ennek formáját, irányát, intenzitását és időtartamát (Pinder 2014: 9-10). A munkával kapcsolatos motiváció alapja az, hogy a dolgozók saját szükségleteik kielégítése érdekében hajlandóak a *szervezeti célok* megvalósításáért meghatározott erőfeszítéseket

²¹⁹⁷ (vö. http://images.slideplayer.hu/41/11300933/slides/slide_51.jpg, 2017-09-23 és Bakacsi 2004: 82 alapján)

²¹⁹⁸ Az extrinrik motivációval rendelkező egyének nem az élvezet kedvéért végeznek egy tevékenységet, hanem inkább azért, hogy valamilyen jutalomban részesüljenek, amely magának a tevékenységnek a szempontjából külső(nek tekinthető). (Vallerand 2004: 428)

teni. Ennek alapvető feltétele, hogy „az egyéni motívumoknak összeegyeztethetőnek és összhangban levőnek kell lenni a szervezeti célokkal” (Bakacsi 2010).

A motivációval kapcsolatosan a szakirodalom megkülönböztet például eszköz-, tartalom és folyamatelméleteket.²¹⁹⁹ Ezek az elméletek arra keresik a választ, hogy miért úgy viselkednek az emberek, ahogy: azokra az okokra koncentrálnak, amelyek az adott viselkedést kiváltják, és arra a pszichológiai folyamatra, amelynek eredményeként a viselkedés bekövetkezik. Az ún. *eszközelméletek* a dolgozói teljesítményhez kötődő jutalmazási és büntetési rendszeren alapulnak, és főként az anyagi juttatások szerepét emelik ki. Az ún. *tartalomelméletek* a cselekvést kiváltó okokat, cselekvésre serkentő motívumokat vizsgálják, vagyis azokra a szükségletekre, igényekre és célokra összpontosítanak, melyek a viselkedést kiváltják. Az ún. *folyamatelméletek* ezzel szemben főként egyes külső motiváló tényezők (szervezeti célok, méltányosság stb.) hatását és az általuk kiváltott viselkedést igyekeznek érthetőbbé tenni. (Klein 2001: 299-304, Armstrong 2006: 254-259; Bakacsi 2004: 82-83, Bakacsi 2010, Juhász-Matiscsákné 2014) Dolgozatom jelen részében csak a legfontosabb, legmarkánsabb elméleteket részletezem.

A legfontosabb **tartalomelméletek** az alábbiak:

- **Abraham Maslow** szükséglet-hierarchia motiváció elmélete
- **Clayton Alderfer** háromtényezős elmélete
- **Frederick Herzberg** kéttényezős motiváció elmélete
- **David McClelland** kapcsolat-teljesítmény-hatalom elmélete

Számomra **Maslow** elmélete a legérdekesebb, amely abból indul ki, hogy az egyéni szükségletek meghatározott csoportjai egymásra épülnek, hierarchikus viszonyban állnak egymással (vö. 2. ábra). Ennek lényege, hogy egy magasabb szinten levő szükséglet megjelenése általában egy másik, erősebb (a hierarchia alacsonyabb szintjén levő) szükséglet kielégítésétől függ (Maslow 1943/1997: 373). Maslow az alábbi szükségletcsoportokat különbözteti meg:

Az első szintet a **fiziológiai szükségletek** képezik: ezek olyan alapvető szükségletek, mint pl. a táplálék, a víz, az alvás, stb. Ösztönző eszközei lehetnek pl. a munkahelyi étkező vagy a megfelelő munkafeltételek (pl. fűtés, világítás stb.).

A második szintet a **biztonsági szükségletek** alkotják: ezek középpontjában az első szint fenntarthatóságának biztonsága vagy **védelme** áll, amelynek feltétele egyebek közt a biztos munkahely, a biztos jövedelem és a biztonságos életkörülmények. Ösztönző eszközei lehetnek pl. a magas jövedelmen alapuló megtakarítások, az orvosi ellátás, a nyugdíjpénztár stb.

²¹⁹⁹ A motivációelméletek csoportosítása nem egységes, emellett a különböző elméletekre más megnevezések is használatosak (vö. például Juhász 2004: 13-14).

2. ábra. Maslow motivációs piramisa²²⁰⁰

A harmadik szinten a **közösség iránti szükségletek** állnak: a **szeretet**, a kötődés, az **összetartozás**, a társadalmi és szociális szükségletek. Ezek abból fakadnak, hogy az ember társas lény. A jó csoportlétkör, az összetartó munkakapcsolatok, a jó vezető-beosztott viszony lehetnek többek között ennek a szintnek a fő ösztönzői.

A negyedik szint a **megbecsülés és elismerés szükséglete**: „Társadalmunkban minden ember (néhány patológikus kivételtől eltekintve) önmaga számára jól megalapozott értékelést, **önbecsülést** vagy önérzetet és mások részéről megnyilvánuló tiszteletet igényel” (Maslow 1943/1997: 381). A pozitív énkép kialakulását ösztönözheti a munkahelyi előmenetel vagy „karrier”; más elismerések (például teljesítmény-prémium; egyéb juttatások); stb.

A legfelső szint az **önmegvalósítás szükséglete**: Az önmegvalósítás lényege az a törekvés, hogy „az ember abban tevékenykedjen, amelyhez megvannak a képességei. Ezt a törekvést úgy fogalmazhatnánk meg, hogy ez vágy arra, hogy mindjobban azzá legyünk, amik vagyunk és mindenné váljunk, aminek az elérésére képesek vagyunk.” (Maslow 1943/1997: 382). Az önmegvalósítást a munkájában megtaláló embernek a munka nagyon fontos, általa válhat teljesebbé. Ezt ösztönözheti a nagyobb döntési felelősség, a kreatív feladatok, a fejlődés lehetősége, az önálló munkavégzés és az önellenőrzés stb.

A fiziológiai és a biztonsági szükségletek alacsonyabb rendű, míg a közösség iránti, a megbecsülés és elismerés, és az önmegvalósítás magasabb rendű szükségleteknek tekinthetők (Bakacsi 2004: 97). Miután egy alsóbb szinten levő szükséglet kielégítést nyer, a magasabb szinten levő válik dominánssá, az lesz az elsődleges motiváló tényező. Azonban az önmegvalósítás

²²⁰⁰ a kép forrása: <http://old.ektf.hu/hefoppalyazat/pszielmal/piramis.jpg> (2017-09-23)

iránti szükséglet sosem elégíthető ki teljesen (Armstrong 2006: 258). A vezetők számára „a modell üzenete az, hogy meg kell érteniük, hogy munkatársaik a szükséglethierarchia mely szintjén állnak” és ennek megfelelően kell kialakítani az ösztönző eszközöket (Bakacsi 2004: 84).

Alderfer megpróbálta Maslow elméletét szervezeti keretek között alkalmazni, és egyúttal kiküszöbölni a modell problémáit. Három szükségletre alapította elméletét. A **létezési szükséglet** alatt az alapvető fiziológiai és biztonsági szükségletet érti, a **kapcsolati szükséglet** alatt a társas kapcsolatok iránti szükségletet, a **fejlődési vagy növekedési szükséglet** alatt pedig az elismerés és önmegvalósítás szintjét. Alderfer szerint ezek a szükségletek nem állnak hierarchikus kapcsolatban, mivel egy személyben egyidejűleg is megjelenhetnek. (Latham 2007: 36)

Herzberg kéttényezős, ún. motiváció-higiéne elméletében arra a következtetésre jutott, miszerint a dolgozók elégedettségére és elégedetlenségére más-más tényezők hatnak. Két tényezőcsoportot különböztetett meg.

– Az elsőt az ún. *motivátorok* alkotják. Ezek az elégedettség forrásai, amelyek az egyént jobb teljesítményre motiválják. A motivátorok *belső tényezők*, amelyek a munkához kapcsolódnak, pl.: felelősségvállalás, eredmény elismerése, előmenetel, fejlődés, önmegvalósítás stb.

– A másodikat az ún. *higiénés* tényezők alkotják. Ezek külső motivációs tényezők, mint pl. fizetés, státus és biztonság, munkafeltételek, vezető-beosztott viszony stb. Meglátuk nem eredményez elégedettséget, viszont a hiányuk az elégedetlenség forrása lehet.

Herzberg szerint az elmélet a gyakorlatban is alkalmazható, ha a munka *gazdagítása*, a munkakörök tartalmasabbá tétele révén növelni tudjuk az alkalmazottak belső motivációját. (Herzberg 1968/1974, Juhász-Matiscsákné 2014)

A munkamotivációval kapcsolatban az 1960-as években publikálta David McClelland ún. „kapcsolat-teljesítmény-hatalom” elméletét. Az elmélet középpontjában nem az örökletes, hanem a tanult (másodlagos, ún. pszichogén) szükségletek állnak. Az elmélet szorosan kapcsolódik Henry Murray motívumalapú személyiségelméletéhez, amelynek feltételezése, hogy bizonyos „szükségletek és motívumok olyan típusú viselkedésekben jelennek meg, melyeket általában a személyiséghez tartozónak gondolunk” (Carver-Scheier 1998: 106). Murray és munkatársai kidolgozták az emberi szükségletek egyfajta „katalógusát”, és ennek alapján számos szükségleti hajlamot elemeztek. McClelland elméletében ezek közül három specifikus szükségletet emelt ki:

- A teljesítményszükséglet vagy **teljesítménymotiváció** (*achievement need*) belső hajtóerő a sikerre, azt tükrözi vissza, hogy mennyire fontos az egyén számára a maga elé kitűzött célok elérése és meghaladása.²²⁰¹ Az erős teljesítménymotivációval rendelkező emberek

²²⁰¹ A teljesítményszükségletet úgy definiálható, mint a versenyhelyzetben elért siker, amelynek mértékét a kiválóság személyesen felállított mércéje határozza meg. (Armstrong-Murlis 2004: 66)

olyan feladatokat választanak, amelyek kihívásokat jelentenek számukra, és sikeresen teljesíthetik a kiválóság kritériumait. A teljesítménymotiváció ellentéte a *kudarckerületi motiváció*. A kudarckerülők vagy távol tartják magukat minden feladathelyzettől, vagy olyan alacsony egyéni célokat tűznek maguk elé, ahol biztos a siker.

- A **hatalmi motiváció** (*power need*) belső hajtóerő arra, hogy az egyén hatással, befolyással legyen másokra, kontrollt gyakorolhasson. Az erős hatalmi motivációval rendelkező emberek kedvelik a versengő, konfrontáló helyzeteket, hajlamosak az agresszív megnyilvánulásokra, erőszakos jellegű cselekvésekre.
- A **kapcsolatmotiváció** (*affiliation need*) kifejezi a vágyat az elfogadottságra, a baráti kapcsolatokra, a szeretetre. Akiknek erősek a kapcsolati motívumai, azok könnyen barátkoznak, kapcsolataikban egyetértésre, együttműködésre és nem konfrontációra, versengésre törekszenek. Figyelmüket elsősorban a társas kapcsolatok kialakítására és fenntartására, ápolására fordítják.

McClelland szerint ezek a szükségletek nem épülnek hierarchikusan egymásra, mint Maslow elméletében, hanem eltérő mértékben, de mindenkiben megvannak (miközben az egyik szükséglet rendszerint domináns: egyeseknek a teljesítmény, másoknak a társas kapcsolatok, megint másoknak a hatalom). (Carver-Scheier 1998: 102-119; Bakacsi 2004: 93-94, Armstrong-Murlis 2004: 66-68, Juhász-Matiscsákné 2014, Hidvégi 2015: 46-47).

A motiváció fontosabb **folymatelméletei** a következők:

- **Victor Vroom** elváráselmélete
- **John Stacey Adams** méltányosságelmélete
- **Edwin A. Locke** és **Gary P. Latham** célkitűzéselmélete

Vroom elváráselmélete szerint az emberek csak olyan erőfeszítésekre hajlandóak, amelyek egyrészt kívánatos, másrészt elérhető eredményeket hoznak számukra. Az egyének előre mérlegelik a különböző cselekvési alternatívák ráfordításait és hozamait (egyfajta „költség-haszon” elemzést, *értékelést* végeznek), és így választják ki az adott helyzetben számukra legkedvezőbb lehetőséget a rendelkezésre álló alternatívák közül. Az ún. VIE elméletnek három kulcskategóriája van, amelyek együttesen határozzák meg az egyén munkahelyi motivációját (vö. Klein 2001: 303-304, Bakacsi 2004: 104-107, Armstrong 2006: 259-260):

- Vonzerő, „vegyérték” (*Valence*): Mennyire kívánatos a cselekvés eredménye, illetve az általa kiváltott következmény? (Például a végzett munka után járó anyagi juttatás mint lehetséges cél elegendően vonzó-e, megoldja-e az anyagi problémákat?)

- **Kötés, eszköz (*Instrumentality*):** Mekkora a valószínűsége, hogy a cselekvés az elvárt következményhez fog vezetni? (Például mekkora az esélye az adott munkahelyen, hogy az eredményes munka fizetésemeléshez vagy jutalomhoz vezet?)
- **Várakozás, elvárás (*Expectancy*):** A cselekvés során milyen erőfeszítések, ráfordítások szükségesek, és ezek milyen viszonyban állnak a cselekvés várható eredményével, ill. következményével? (Például megéri-e túlórázni azért a pénzért, amit plusz juttatásként kaphatunk?)

Az elmélet azon alapul, hogy „a szervezetek vizsgálatakor két motivációs és célrendszert kell vizsgálni: az egyénét és a szervezetét” (Bakacsi 2004: 104). A munkatevékenység különböző szervezeti célok felé irányul. A szervezetben végzett (azaz a szervezeti célokhoz kapcsolódó) tevékenység *eredménye* akkor lesz az egyén számára *kívánatos*, ha egy olyan (egyéni) cél eléréséhez vezet, amely (közvetlenül vagy közvetve) valamilyen belső szükségletet elégít ki. Vagyis egymással összhangban levő célrendszerek esetében az egyéni célok és a szervezeti célok egymás *következményei*.

Adams méltányosságelméletének alapja az a feltevés, hogy az egyének azt kívánják, hogy erőfeszítéseiket és eredményeiket másokhoz képest is méltányosan elismerjék. Ha az egyén az eredmények és az erőfeszítések *arányát* egy referenciának tekintett személy esetén nagyobb-nak ítéli meg, az a méltánytalanság érzését kelti, ami *kognitív disszonanciához* vezet. Az egyén (de)motivációját ebben az esetben ennek a feloldása jelenti, azaz az igazságosság („egyenlő elbánás”) érzetének helyreállítása pl. „passzív rezisztencia” formájában. Ha azonban az arány az ő esetében bizonyul nagyobb-nak, az erősen motiváló hatású. Az arányok összehasonlításakor főként „a kis különbségek számítanak” (Klein 2001: 304, Juhász 2004: 19, Hollander 2004: 241, Thierry 2004: 434, Armstrong 2006: 261-262)

Locke és Latham célkitűzéselmélete azon alapszik, hogy az egyéni cselekvéseket és az elért eredményeket mindig emberi szándékok, célok előzik meg. Az elmélet szerint amennyiben a szervezeti célokat sikerül összhangba hozni az egyéni célokkal, akkor garantált a szervezet teljesítménye. A célmeghatározási folyamat fő elvei az alábbiak:

- a kitűzött célok legyenek pontosan meghatározottak, jelentsenek az egyének számára kihívást, de legyenek egyszersmind megvalósíthatóak, ésszerűek és méltányosak;
- a célok minél konkrétan vannak megfogalmazva, annál nagyobb teljesítményre sarkallnak; az összetettebb, bonyolultabb célok is vezethetnek nagyobb eredményekre, ha a dolgozók megértik és elfogadják őket, továbbá képesek a megvalósításukra;
- a dolgozókat minél nagyobb mértékben be kell vonni a célok meghatározásába; a célokat a vezetők fogalmazzák meg, lehetőleg nyilvánosan, és a dolgozók felé delegálják;

- a célok sikeres végrehajtását nagyban segíti a visszajelzés (*feedback*), az, hogy a szervezet és a dolgozók hol tartanak a célok elérésének folyamatában; a dolgozók teljesítményének értékelésekor is ezt célszerű figyelembe venni; az egyes célok elérésére célszerű határidőket kijelölni;
- a visszajelzés azt is biztosítja, hogy a dolgozókat jogos büszkeség és elégedettség töltse el a kitűzött célok elérésekor, ez pedig olyan elkötelezettséghez vezethet, ami még nagyobb célok elérésére sarkall.

Az elméletet számos kritika érte, azonban pozitívumait a gyakorlatban nagy hatású vezetői rendszerek bizonyították. Manapság már szinte minden szervezet alkalmazza valamilyen formában. (Armstrong-Murlis 2004: 58-59, Bakacsi 2004: 102-104, Lunenburg 2011, Juhász-Matiscsákné 2014)

III. AZ ÖSZTÖNZÉS RENDSZERÉRŐL. ÖSZTÖNZÉSI ESZKÖZÖK EGY SZERVEZETEN BELÜL

Az ösztönzésmenedzsment az emberi erőforrás menedzsment (EEM, HR) fontos részterülete. „Célja olyan ösztönzési politikának, stratégiának, gyakorlatnak és rendszereknek a kifejlesztése és alkalmazása, amelyek elősegítik a szervezet céljainak elérését a megfelelő emberek megszerzése, megtartása és motiválása által.” (Bábosik 1999: 224; Matiscsákné 2012, Soósné 2014). Az ösztönzésmenedzsment fő célkitűzése az, hogy *a munkavállalók és a szervezet céljai összehangba kerüljenek*. Az alkalmazott munkaerejét, képességeit, szaktudását adja, a munkáltató pedig jövedelem formájában ellenszolgáltatást nyújt, ez az ún. javadalmazási vagy kompenzációs rendszer. Ezt úgy kell kialakítani, hogy a munkavállaló erősen motivált, elkötelezett legyen a szervezettel szemben. (Kincs 2016: 21) Az ösztönzésmenedzsment modern megközelítésében nemcsak bérezést jelent, hanem beletartozik a nem pénzbeli és a pénzbeli ösztönzés minden fajtája. Ezt fejezi ki az ún. **teljes körű javadalmazás** koncepciója:

A teljes körű javadalmazás kiemeli annak a fontosságát, hogy a javadalmazás minden formáját figyelembe kell venni. A teljes körű javadalmazás minden eleme, így az alapbér, a teljesítménytől, kompetenciától, vagy hozzájárulástól függő bér, a munkavállalói juttatások és a nem pénzbeli ösztönzők (beleértve ebbe a munkavállalói környezetből és magából a munkából származó belső ösztönzőket) összekapcsolódnak és együtt egy koherens egészet alkotnak. Az emberi erőforrás menedzsment feladata, hogy integrálja őket azokkal az egyéb törekvésekkel, amelyek célja az alkalmazottak motivációjának, elkötelezettségének és fejlődésének biztosítása. (Armstrong-Murlis 2004: 4, 11; Armstrong 2006: 625; Juhász-Matiscsákné 2014).

A teljes körű javadalmazás összetevői az alábbiak (Bábosik 1999: 229, Juhász-Matiscsákné 2014, Kincs 2016: 22-27):

Külső,²²⁰² pénzbeli ösztönzők és juttatások (ún. ösztönzési csomag) → teljes körű fizetség

- alapbér (a „szokásos” kiegészítésekkel, pl. 13. havi bér)
- változó, feltételhez kötött bér (pl. teljesítmény alapú bérezés, jutalékok, bónuszok, prémium, bérpótlékok stb.)
- részvénytulajdonlás
- egyéb juttatások (pl. étkezési hozzájárulás, szolgálati gépkocsi stb.)

Az esetek többségében mindenki számára inkább az anyagi juttatás a meghatározó, hiszen ebből tartja el magát mindenki. A fent felsoroltak közül bizonyos ösztönzők a bírósági szervezetrendszerben több okból kifolyólag is korlátozottan lehetnek jelen. Megjegyzem azonban, hogy az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló törvény módosítását követően 2017. szeptember hó 1. napjától már olyan elemek jelennek meg a bérezésben, melyek a teljesítménybérezés jellemzőit hordozzák. A bírók számára a teljesítménybér-rendszer bevezetése több problémát vetne fel, sokak szerint sértené a bírói függetlenséget.

Belső, nem pénzbeli (ún. immateriális) ösztönzők → teljes körű javadalmazás

- munkahelyi közösség, légkör; közösséghez tartozás
- méltányos és konzisztens (méltányosságon, igazságosságon, kölcsönös tiszteleten és együttműködésen alapuló) szervezeti kultúra
- elismertség, megbecsültség
- egyéni szükségletek felmérése és lehetőség szerinti kielégítése
- előmenetel, karrierlehetőség
- autonómia, önállóság, döntési szabadság; hatáskör, irányítási és felelősségi jogkör
- ösztönzés a munka folyamatos javítására és tökéletesítésére
- értelmes, tartalmas, változatos munka; kihívások
- kompetencia, a szakértelem és a készségek hasznosítása
- személyre szabott feladatok; lehetőség a kiválóság bizonyítására és a sikerre

²²⁰² Érdemes megjegyezni, hogy Herzberg elmélete alapján a motiváció külső, higiénés tényezői közé tartoznak pl. a munkafeltételek és a munka társas kapcsolatai (Bakacsi 2004: 88-89, 97).

- konkrét és motiváló célok, teljesíthető elvárások; pozitív jövőkép; elkötelezettség a szervezeti célok iránt
- lehetőség a kölcsönös tanulásra és tapasztalatszerzésre és a személyes fejlődésre
- önmegvalósítás lehetősége

A fenti felsorolásba megpróbáltam tömören belefoglalni azokat a tényezőket is, amelyeket a motiváció fentebb felsorolt elméleteiben korábban ismertettem.

Az anyagi juttatások mellett ezek az ösztönzők a belső szükségletek, vágyak és célok kielégítésére és elérésére irányulnak. Az itt felsorolt ösztönzők azok, amelyek leginkább beépíthetők egy olyan strukturált szervezetrendszerbe, mint a bírósági.

IV. BÍRÓSÁGI VEZETŐK SZEREPE A MOTIVÁLÁSBAN

IV/1. Feladatkör

Az Országos Bírósági Hivatal Elnöke 2012. I. félévére vonatkozó beszámolójában tette először közzé a magyar bírósági szervezetrendszerre vonatkozó stratégiai célkitűzéseit, melyeket a következők szerint foglalt össze:²²⁰³

- a bíróságok az alkotmányos kötelezettségüket teljesítsék – a független bírók magas színvonalon és időszerűen ítéelkezzenek,
- **az emberi erőforrások optimális elosztása, hasznosítása,**
- tárgyi feltételek biztosítása, azok optimális elosztása és hasznosítása,
- a bírósági szervezet integritása, az ítéelkezési és igazgatási munka átláthatósága, utóbbi kiszámíthatósága és ellenőrzöttsége,
- a bírósághoz való hozzáférés egyszerűsítése,
- a képzési rendszer fejlesztése, együttműködés a többi hivatásrenddel.

Ezen stratégiai célkitűzések egyes bíróságokon történő megvalósítása azonban már a helyi bírósági vezetők feladata. Nekik kell *motiválniuk* a saját bíróságukon a bírákat, hogy az egyének teljesítménye összeadódva végül elérje a végcél, a legfontosabb társadalmi elvárásnak való megfelelést, vagyis, hogy a bíróságok kiváló színvonalon és időszerűen ítéelkezzenek. Ezért külön kell foglalkozni a vezetői kompetenciákkal és tevékenységgel.

²²⁰³ Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2012. I. félévi beszámolója. 12. old.

Célszerű különbséget tenni először is abban a tekintetben, hogy milyen típusú vezető feladata a bírák motiválása. Egy bíróságon beszélhetünk szakmai vezetőről és igazgatási vezetőről, akiknek a feladatkörei sok esetben átfedik egymást. A *szakmai vezetők* a járásbírói csoportvezetők, törvényszéki és ítélőtáblai (kúriai) kollégiumvezetők, az igazgatási vezetők pedig az elnökök és elnökhelyettesek. Véleményem szerint a szakmai vezetőknek nem elsődleges feladata a dolgozók „lelki állapotával való törődés”, a tevékenységük fő csapásiránya az ítélkezés színvonalának fenntartása, javítása. Az *igazgatási vezetők* többnyire „mennyiségileg” kevesebb szakmai tevékenységet végeznek (pl. kevesebbet is tárgyalnak), mivel ők leginkább – ahogy az elnevezésük is takarja – a bírósági közösséget igazgatják.

Az igazgatási vezetők feladatai kettéválaszthatóak. Egyfelől ellátják a napi operatív feladatokat, melyekkel a munkavégzést teszik önmagukban lehetővé. Gondoskodnak az ítélkezéshez szükséges tárgyi eszközök biztosításáról, a dolgozók számára szervezik a helyi képzéseket, döntenek az új munkatársak alkalmazásáról, egyéb személyi kérdésekről és még hosszasan sorolhatnám. Sokan gondolhatják azt, hogy ezek a feladatok képezik az úgymond „szükséges rossz” kategóriát („valakinek meg kell csinálnia”). Az igazgatási vezetőnek kell arról gondoskodnia, hogy az irodákban legyenek székek, asztalok, számítógépek, stb. Gondolhatjuk, hogy a vezetők se azért választották anno a bírói hivatást, hogy ilyen teendővel kelljen foglalkozniuk. Azonban ennek a feladatkörnek is óriási jelentősége lehet motivációs szempontból. *A leghatékonyabb vezetői mentalitás az, ha egyénenként kerülnek felmérésre az igények*, ugyanis ekkor lehetőség van arra, hogy akár személyesen is megkérdezzük a bírót. A bírókollégát jó érzéssel fogja az eltölteni, hogy a vezető igyekszik az egyéni igényeit is kielégíteni. Amennyiben a vezető azt erősíti benne, hogy ő maga mindent megtesz a bíró jóllétéért, erősödik a bíróban az elköteleződés, ez pedig őt jobb munkára sarkallja. Mondhatnánk úgy is, hogy nem fogja cserbenhagyni a vezetőjét, hiszen ő is mindent megtett érte.

Az igazgatási vezetők másik nagy feladata a dolgozók, ezen belül a bírák *motiválása*. Ehhez azonban a szakmai vezetők is hozzájárulhatnak, hiszen nekik is lehetőségük van a bírák motiválására a szakmai fejlődés elősegítésén keresztül. A bíróság hatékony működéséért a vezetők tartoznak felelősséggel, ezért nekik kell az optimális motivációs állapotot fenntartani a bírókban.

IV/2. Hatékony vezetői módszerek

A XXI. században fel kell ismernünk azt, hogy szükséges a közsférában, közszektorban megszokott beidegződések „levetkőzése” annak érdekében, hogy jól teljesítő bíróságok működjenek Magyarországon. Ehhez a piaci környezetben megszokott mechanizmusokat kell „becsatornázni” szervezetrendszerünkbe. Természetesen például egy multinacionális nagyvállalat és egy bíróság működése nem feltétlenül összehasonlítható, de egyes módszerek átültethetők úgy, hogy megmaradnak a bíróságokra jellemző sajátosságok.

A hatékony munkavégzés feltétele a megfelelő irányítás, vezetés. Serényi János²²⁰⁴ szempontrendszerének egyes elemei a bíróságokon is kiválóan alkalmazhatók.²²⁰⁵

◆ **Ne terhelje tovább a jól húzókat**

Vezetői szinten nagy csábítás, hogy visszatérően a legjobban teljesítőktől reméljük a további növekedést, javulást. Állítása szerint azonban ez könnyen bénítóan hathat rájuk, növeli a kiegés veszélyét, tehát éppen a szándékkal ellentétes folyamatot indíthat el. Vagyis inkább a gyengébben teljesítőkkel kell foglalkozni: fejleszteni kell őket vagy végső soron új, jobb munkaerőt kell felvenni. Ezen problémakör és vezetői attitűd a bíróságon nagyon ismert!

◆ **Ne halogassa a vezetői döntéseket**

A késleltetéssel csak elodázzuk, időben helyezzük át a problémát, a stressz viszont hosszabb ideig is kihat, ami megsokszorozza negatív hatását. A halogatás különösen akkor veszélyes, ha ezzel egy feladatra váró csapatot tartunk bizonytalanságban és a lassú döntés miatt kevesebb idejük marad a megvalósításra.

◆ **Gyakorolja a nyilvános szereplést**

Minden bizonnyal a *hatásos beszéd* képessége az egyik olyan pont, ahol a bírósági munka és az üzleti élet elvárásai hasonlóak a vezetőkkel szemben. A nyilvános beszédet állandóan gyakorolni kell, mert „nincs olyan ember, aki képes lenne elsajátítani a hatásos beszéd művészetét, ha nem beszél hallgatóság előtt; ez épp olyan képtelenség, mint hogy valaki megtanuljon úszni anélkül, hogy belemenne a vízbe” (Carnegie 1995: 31).

◆ **Adjon döntési szabadságot a munkatársaknak**

A dolgozók többsége igényli az önállóságot és szereti, ha alakítója lehet munkakörének. A döntési szabadság látványos és hatásos motiváló tényező.²²⁰⁶

◆ **Szabjon ki teljesíthető elvárásokat**

Ha a kolléga úgy érzi, hogy a vezető által kitűzött cél nem megvalósítható, az elkedvetleníti, az esetleges elbocsátástól való félelem pedig álláskeresőre sarkallhatja. Ezzel ellentétben elérhető, teljesíthető célok kitűzése igyekezetre és erőfeszítésre készítheti a munkavállalót.

◆ **Mutasson pozitív jövőképet**

²²⁰⁴ Vö. Serényi János - Médiapédia. <http://mediapedia.hu/serenyi-janos> (2017-09-22)

²²⁰⁵ Típek a stressz csökkentésére. Haszon 15. évf. (2017) 3. sz. 54-57.

²²⁰⁶ A világ egyik legnagyobb cége, a Google szellemiségét (és vezetési filozófiáját) a következő mondat kiválóan jellemzi: „Ha az embereknek szabadságot adsz, kellemes meglepetés vár” (Bock 2015: 58-60).

A bizonytalanságtól való félelem rossz hatással van a hatékonyságra. Egy pozitív jövőkép azonban segít, mert utat mutat:

„A jövőkép bizalmat ébreszt, együttműködésre ösztönöz, kölcsönös egymásrautaltságot eredményez, motivál és megérteti az emberekkel, hogy mind felelősek a cég sikeréért. A jövőkép segít okos döntéseket hozni, mert úgy születnek a döntések, hogy közben az emberek szem előtt tartják a végeredményt. [...] A jövőkép felhatalmaz és fellelkesít minket, hogy megkeressük azt, amire igazán vágyunk. Ahogy a néhai menedzsment-guru, Peter Drucker mondta: »A jövőt úgy lehet a legpontosabban megjósolni, ha megteremtjük.«” (Stone- Blanchard-Zigarmi 2010: 38)

„A vezetés lényege, hogy tartunk valamerre. Ha a vezető és az emberei nem tudják, merre tartanak, a vezetés értelmét veszti” (Stoner-Blanchard-Zigarmi 2010: 37).

◆ **Semlegesítse a stresszt gerjesztőket**

Minden munkahelyen akadnak olyan kollégák, akik mérgezik a hangulatot. Amennyiben a vezetés erre a jelenségre azonnal nem reagál, az akár a legjobb munkatársak felmondásához is vezethet.

A modern HR egyik fő célja, hogyan lehet az alkalmazottak számára pozitív, ösztönző légkört kialakítani. Ennek hatékony eszközei lehetnek a munkaadói márkaépítés, a kollégákra szabott munkakörnyezet, a munkavállalói egészségmegőrzés és stresszkezelés. (Karácsony 2016)

IV/3. A motivációs spektrum

Nem az a jó kérdés, hogy motiváltak vagyunk-e abban, hogy teljesítsünk egy feladatot vagy részt vegyünk benne, mert ebből nem derül ki, hogy *milyen* motiváció áll a háttérben. Azt a kérdést kell feltennünk, hogy mi motiválta az egyént arra, hogy részt vegyen a feladatban. Ennek nyomán kibontakozik előttünk a motivációs lehetőségek alábbi spektruma (vö. Fowler 2015: 29-31; Urbán 2001: 220-221²²⁰⁷):

1. Érdektelenség

Ebben az állapotban a feladatban semmi értéket nem találunk. Az egész időpazarlásnak tűnik, csak a túlterheltség érzését fokozza.

2. Kívülről jövő motiváltság

Az adott feladat lehetőséget nyújt arra, hogy elgondolkodjunk azon, milyen előnyünk származhat abból, ha részt veszünk benne, és megpróbálhatjuk érdekeinket ezen keresztül érvényesí-

²²⁰⁷ A motivációs spektrum 2-5 szintjei párhuzamba állíthatók az extrinzik motiváció különböző szintjeivel.

teni (például beválthatjuk a fizetésemelésre vagy előléptetésre tett ígéretet). Mivel viselkedésünket közvetlenül az elérhető haszontól, ill. jutalomtól (esetleg a várható büntetéstől) tesszük függővé, ez a szint tekinthető a motiváltság legalacsonyabb szintjének.

3. Kikényszerített motiváltság

Úgy érezzük, hogy muszáj részt venni a feladatban, mert mások is így tesznek, és tőlünk is ezt várják. Esetleg el akarjuk kerülni a mulasztás miatt érzett büntudatot, szégyent vagy félelmet. Ezen a szinten a jutalmak és a büntetések már belsővé váltak, a cselekvést a büszkeség, az önértzet vagy éppen a szégyen, a szorongás elkerülése motiválja.

4. Összehangolt motiváltság

Képesek vagyunk a feladathoz valamilyen jelentős értéket társítani. Például az motivál minket, hogy tanulhatunk a többiektől, és esetleg ők is tanulhatnak tőlünk; vagy tanulhatunk magából a feladatból. Ezen a szinten a személy *azonosul* a feladattal (és ezen keresztül azzal a szervezettel, amelynek számára a feladat értéket képvisel), és nemcsak tudatában van a feladat fontosságának, hanem azt személyesen is fontosnak tartja.

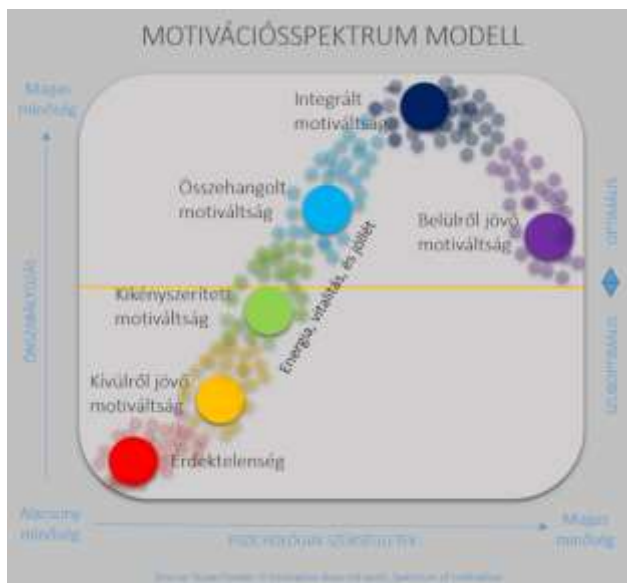
5. Integrált motiváltság

Képesek vagyunk a feladathoz valamilyen szakmai vagy életcél társítani. Ezáltal a cselekvés integrált részévé válik a személyiség alapvető célrendszerének.

6. Belülről jövő motiváltság

Egész egyszerűen szeretjük az adott feladatot és azt gondoljuk, hogy jól fogjuk magunkat érezni, örömet fog okozni a feladat megoldása.²²⁰⁸

²²⁰⁸ Aligha véletlen, hogy a modern információs technológia két szimbóluma, a Google és a Microsoft legendás alapítója, Bill Gates is messzemenően a belülről fakadó motivációban bíz. (Girard: 2010: 78)

3. ábra. A motivációs spektrum²²⁰⁹

Az érdektelenség, a kívülről jövő és a kikényszerített motiváltság az ún. **szuboptimális** zónába tartozik; ezt táplálják az alacsony minőségű motivációt eredményező eszközök („motivációs műkajak”), mint például a pénz. Az **optimálisnak** tartott összehangolt, integrációs és belülről jövő motiváltság pedig a **magas minőségű motivációt nyújtó eszközöknek** köszönhető.

A végső cél egyértelműen az, hogy a bírák az optimális motivációs állapotot ériék el, vagyis munkájukhoz legyenek képesek valamilyen értéket társítani – ami lehetőleg szakmai és életcél is –, valamint kerüljenek olyan lelkiállapotba, hogy élvezzék, amit csinálnak, mert az örömet okoz nekik.

IV/4. Kielégítendő pszichológiai szükségletek

Az emberek, és különösen a dolgozók optimális motivációs állapotának elérésére számtalan elmélet és vizsgálat született. A kulcs valószínűleg a motiváció tudományos megközelítésében rejlik. Egy ígéretes lehetőség három alapvető *pszichológiai szükséglet* – az autonómia, a valahová tartozás (kötődés) és a kompetencia – újrafelfedezése (vö. Fowler 2015).

Az első pszichológiai szükséglet: az autonómia

Az *autonómia* azt a belső igényt fejezi ki, hogy legyenek választási lehetőségeink, és ezek között szabad akaratunkból választhassunk. Az autonómia magában foglalja azt az érzést, hogy a tetteink forrása mi magunk vagyunk, képesek vagyunk ellenőrzésünk alatt tartani belső életünket és külső megnyilvánulásainkat, és irányítani tudjuk, milyen eredményeket érünk el és milyen

²²⁰⁹ A kép forrása: Szabó Tímea 2016. Optimális dolgozói motiváció elérése. <https://www.linkedin.com/pulse/optim%C3%A1lis-dolgoz%C3%B3i-motiv%C3%A1ci%C3%B3-el%C3%A9r%C3%A9se-timea-szab%C3%B3> (2017-09-23)

kapcsolatokra teszünk szert a külvilágban. Mindez az életünk minden területére kiterjedő irányításra és befolyásolásra, *kontrollra* irányuló alapvető emberi késztetést tükrözi.

A különböző tanulmányokból egyértelműen levonható az a következtetés, hogy a felnőttekből sosem veszik ki az autonómia iránti pszichológiai igény. A dolgozók autonómiája azt jelenti, hogy az alkalmazottak úgy érzik, hogy van némi befolyásuk a munkahelyükön, beleszólhatnak bizonyos döntésekbe, ill. egyes kérdésekben önállóan is dönthetnek, azaz meghatározott irányítási és döntési jogkörrel rendelkeznek. *Ha nem adunk bizonyos mértékű hatalmat az emberek kezébe, azt az autonómiájuk, következésképp a produktivitásuk és a teljesítményük sínyli meg. Ezzel szemben az önállóság érzése óriási hatással van az emberek egyéni teljesítményére és viselkedésére.* (Fowler2015: 43-46, Burchard 2013: 53-58; Pink 2010: 103-110)

A második pszichológiai szükséglet: a valahová tartozás (kötődés)

A kötődés iránti igény az ember azon vágya, hogy törődhesen másokkal és mások is törődjenek vele; továbbá anélkül tapasztalhasa meg az összetartozás érzését, hogy tartania kellene a másik hátsó, mögöttes szándékaitól – és érezhesse, hogy a részese valami nálánál sokkal nagyobbak, egy igazi közösségnek.

A vezetőknek megadatik, hogy segítsenek a munkatársaiknak értelmet találni a munkában, hozzájárulni valamilyen társadalmi cél eléréshez, és egészséges társas kapcsolatokat kialakítani a munkahelyükön is. Amennyiben egy vezetőnek az a legfontosabb, hogy jobb teljesítményre sarkallja a beosztottait és közben egyáltalán nincs tekintettel az érzéseikre, akkor őt úgy fogják megítélni, hogy csak az önös érdekek vezérlik. Ez a motivációs módszer nemcsak a valahová tartozás érzését rombolja, de a teljesítményt is.

A direkt motiváció a közösségépítésben hatástalan, mert a kötődést nem lehet csak úgy kikényszeríteni, annak belülről kell jönnie. Azonban a felelős vezető segítheti ennek az érzésnek a kialakulását. Ehhez figyelembe kell vennie munkatársai egyéniségét és személyes elvárásait. Oda kell figyelnie arra, hogyan érzik magukat a dolgozók, meg kell tanulni kezelni a munkatársak érzelmeit, és személyes kapcsolatba kell velük kerülni. (Fowler2015: 43-46, Burchard 2013: 53-58)

Van azonban olyan formája is a közösségépítésnek, amely a szervezeti kultúrán keresztül óriási közösségformáló erővel bír. Ez a szervezet tagja által közösen kialakított, vallott és átörökített *értékrend*, és a szervezet tagjai által közösen elfogadott *célrendszer* és jövőkép. Ezek révén a szervezet tagjai úgy érezhetik, közösen *hozzájárulhatnak* valamilyen „nagy dologhoz”, részesei lehetnek valaminek, ami túlnő a mindennapok problémáin.²²¹⁰

Az értékrend olyan, tudatosan felépített, kognitív normarendszer, amely meghatározza, hogy

²²¹⁰ „Sosem lehet tökéletes az életünk anélkül, hogy azt éreznénk, valami nagyobb dolognak vagyunk a részesei, amely maradvány, mint mi magunk.” (Csíkszentmihályi Mihályt idézi Pink 2010: 168)

mit tartunk jónak vagy rossznak, vagyis tartós elvek összessége, amelyet azért választunk, hogy útmutatóként szolgáljon abban, hogyan végezzük a munkánkat és éljük életünket. **Az egyéneknek elsőként azonosítaniuk kell, majd fejleszteniük, tisztázniuk és a gyakorlatba átültetniük a munkával kapcsolatos értékeiket. Ezután meg kell találniuk annak a módját, hogy a saját értékrendjüket összehangolják a szervezetével.** Ebben rendkívül nagy a vezetők felelőssége. Ha ugyanis sikerül egy közösen választott értéket társítani egy feladathoz vagy célhoz, akkor máris elindítottuk a szuboptimálisról optimális motivációs állapotra történő átállást. Azok, akiknek világos és egyértelmű értékrendjük van, és ez összhangban van a szervezeti kultúra értékeivel, sokkal nagyobb valószínűséggel lesznek képesek magas szintű munkatevékenységre. (Fowler 2015: 73-75, Pink 2010 155-171, Burchard 2013: 231-240)

Minden bírónak van egy saját értékrendje, mely szerint éli az életét és van egy elképzelése arról is, hogy mi magának a bíróságnak az értéke, illetve értékrendje. Fel kell kelteni a bírák érdeklődését, motiválttá kell tenni őket abban, hogy *saját értékrendjüknek megfelelően* úgy dolgozzanak, hogy azzal egyidejűleg a bíróság (és ezen keresztül a társadalom) célkitűzésein is fáradozzanak – méghozzá belülről jövő indíttatásból. Az alapkérdés tehát az (és ebben a vezetőknek segíteni kell), hogy értékrendjüket hogyan „jeleníthetik meg” munkájukban.

A harmadik pszichológiai szükséglet: a kompetencia

A kompetencia iránti igény az ember azon vágya, hogy az élet mindennapi kihívásaiban eredményesnek érezze magát. A kompetencia képessé tesz minket arra, hogy megbirkózzunk a felmerülő feladatokkal: megértsük a bennük rejlő problémákat, elsajátítsuk a szükséges tudást és készségeket, és ezekkel sikeresen oldjuk meg a problémáinkat. Idővel így képessé válunk olyan dolgokra, ami korábban nem ment, vagyis a kompetencia nem más, mint a *fejlődés és gyarapodás érzése*.²²¹¹

A kompetencia és a *tanulás* egymástól elválaszthatatlan fogalmak. A tanulás révén nemcsak tudásunkat és készségeinket fejleszthetjük, hanem újraalkothatjuk önmagunkat, és képessé válunk olyan dolgokra is, amelyekre eddig még soha. Mindez rendkívül motiváló hatású és óriási alkotó energiákat szabadíthat fel – egyes vélemények szerint „ez a fajta tanulás olyan alapvető emberi ösztön, mint a szexualitás” (Bill O’Brient idézi Senge 1998: 17). Az emberekben veleszületett hajlam van a tanulásra, alapvető pszichológiai szükségletük a tanulás és a fejlődés. Ezért ha a belülről motivált, a tanulás iránt intrinzik motivációval rendelkező embereket (akár gyerekeket, akár felnőtteket) kizárólag külső jutalmakkal és büntetésekkel próbáljuk motiválni, azzal könnyen kiirthatjuk belőlük a tanulás szeretetét.

A fejlődést és a növekedést senkire sem lehet rákényszeríteni. Azonban *ki lehet alakítani egy tanulásra ösztönző környezetet, amely nem ássa alá a kompetencia érzését és kollektív tanulásra*

²²¹¹ „Sportolói karrierem során mindig az volt a célom, hogy jobb sportolóvá váljak, mint amilyen épp vagyok [...] A fejlődés volt a cél. Az érem csupán enne a célnak az eléréséért kapott végső jutalom volt.” (Sebastian Coe-t idézi Pink 2010: 135)

sarkall. Egy ilyen környezet és kultúra kialakítása fokozatosan elvezethet az ún. „tanuló szervezet” koncepciójának gyakorlati megvalósításához. Emellett az emberekben a szakmai igényességre és fejlődésre törekvés igénye összekapcsolódhat a legmagasabb szintű motivációs állapottal, amit Csíkszentmihályi Mihály után áramlatnak (*flow*) nevezhetünk.²²¹² Egy „flow-barát” környezetben a munkavégzés már önmagában is motivációt jelent. (Fowler 2015: 51-53, Burchard 2013: 77-85; Pink 2010: 130-154, Senge 5-20)

A szakmai igényességnek az egyik legérdekesebb sajátosságát a tevékenység során felmerülő nehézségek adják. Ezek kezelésében a katonai kiképzés során szerzett tapasztalatok meglepő eredményre vezettek. Arra jutottak a kutatók, hogy a siker legmegbízhatóbb előrejelzője a *harcosság* tulajdonsága, amit úgy definiáltak, hogy *a hosszú távú célok elérése iránti kitartás és szenvedély*. De nemcsak a katonai kiképző tisztek, hanem a professzionális sportolók (és művészek, üzletemberek stb.) egyöntetű tapasztalata az, hogy a kiválóságra, a szakmai igényességre való törekvés egyik jellemzője a *fájdalom*.²²¹³ Julius Erving egykori profi NBA kosárlabda-játékos szerint: „Profinak lenni azt jelenti, hogy csinálod, amit szeretsz, akkor is, amikor nincs kedved hozzá.” Carol Dweck szerint pedig „az erőfeszítés az egyik olyan dolog, ami értelmet ad az életnek. Mert azt jelenti, hogy valami fontos a számunkra; van valami, amiért hajlandóak vagyunk dolgozni” (Pink 2010: 146-149; Dweck 2013: 41).

Mindezek a kielégítendő pszichológiai szükségletek hogyan vonatkozathatóak a bírákra?

Véleményem szerint a bírók motiválására az alábbi eszközök a legalkalmasabbak: (1) a bírók *autonómia* iránti igénye akként elégíthető ki, hogy az önirányítás lehetőségét adjuk a kezükbe, hiszen tudják a feladatukat, képesek dönteni az ügyek megoldásához leginkább illeszkedő munkamódszerről, tudják, hogy mennyi időt kell ráfordítani stb.; (2) a *kötődést* úgy kell erősíteni bennük, hogy fel kell tárni előttük munkájuk értelmét, vagyis azt a társadalmi célt és értékrendet, amiért erre a hivatásra tették fel az életüket; (3) a *kompetencia* esetében pedig az motiválja leginkább a bírákat, hogy folyamatosan tökéletesítsék tudásukat, egyre jobbak és jobbak legyenek – hiszen a tanulásra és fejlődésre való hajlamuk, szükségletük sosem vész el.

Talán ironikusnak hangzik a kijelentés, de a bírákat értelmetlen dolog kívülről motiválni, mert már motiváltak. A vezetők pusztán annyit tehetnek, hogy segítenek a bíróknak megérteni, hogy mi motiválja őket. Erre akkor van lehetőségük, hogy ha segítenek átállni egy optimális motivációs állapotra, hogy ne csak sikeresek legyenek, hanem fejlődjenek, gyarapodjanak. A cél, hogy

²²¹² A flow-élmény elválaszthatatlan az *autonómia* érzésétől és a belső élet, a tudat feletti uralomtól, *kontrolltól*. Ilyenkor azt érezzük, „hogyan mi magunk irányítjuk cselekedeteinket, saját sorsunk urai vagyunk. Az ilyen ritka alkalmakkor szinte átszellemlünk, olyan gyönyörűséget érzünk, mely mérföldkő lesz majd emlékeinkben [...] Ez az érzés az, amit *tökéletes élménynek* hívunk” (Csíkszentmihályi 1997: 21). „»Flow« (áramlat) az a jelenség, amikor tudatunk harmonikusan rendezett, és magának a tevékenységnek a kedvéért szeretnénk folytatni, amit éppen csinálunk.” (uo. 26)

²²¹³ „Bármilyen csodálatos is a flow, a szakmai igényesség útja – amikor egyre jobbak leszünk valami számunkra fontos dologban – nem egy szivárványos, virágos réten vezet keresztül. Mesternek lenni fáj.” (Pink 2010: 147)

azért járjanak be a munkahelyükre, mert ott megtapasztalják a jóllét pozitív érzését azáltal, hogy hozzájárulhatnak munkájukkal valami nagy és fontos dologhoz – és a bíróságon a fejlődés és tanulás állandó izgalma várja őket.

IV/5. Az optimális motiváció ígérete

A pszichológiai kutatások egyik fontos eredménye, hogy *belülről* motivált tevékenységek esetén a *külső* jutalmazás (pl. a teljesítmény függvényében adott pénzjutalom) hatására az alanyok *belső* érdeklődése (intrinzik motivációja) csökkenni fog a tevékenység iránt. A jutalmazás ugyanis rendszerint csak rövidtávon hoz fellendülést, akárcsak egy adag koffein. Amilyen mértékben csökken a jutalom hatása, úgy csökken az egyén hosszú távú motivációja. (Pink 2010: 13-22, Deci 1975/1993: 358)

A szervezeti rendszerek többsége mégis arra a *téves feltételezésre* épít, hogy a dolgozókat kívülről kell jutalmazni vagy büntetni ahhoz, hogy teljesítsék a szervezeti célokat. Ez belülről motivált dolgozók esetében komoly károkat okozhat.²²¹⁴ Az ilyen eszközökkel élő vezetők alábecsülik az emberek önállóság, fejlődés, kiválóság és közreműködés iránti ösztönös vágyát²²¹⁵ – vagyis éppen a korábban tárgyalt pszichológiai (tanult, másodlagos, „belső”) szükségleteket. Ha azonban a vezetők arra koncentrálnak – látókörüket kiszélesítve –, hogy kielégítsék az emberek pszichológiai szükségleteit,²²¹⁶ akkor kirajzolódhat egy olyan munkahely, ahol ***autonóm munkatársak önmaguknak tartoznak elszámolással; ahol a kapcsolatokból kialakul egy szeretetteljes attitűd; ahol a kompetencia eredménye egy tanuló szervezet, amely innovációval és minőségi szolgáltatásokkal teli.*** (Fowler2015: 161-166)

Úgy gondolom, a bírák motiválásánál a jutalmazás és büntetés valóságos zsákutca. A cél az, hogy maguk kerüljenek olyan optimális lelki- és mentális állapotba, hogy készletet érezzenek arra, hogy járuljanak hozzá munkájukkal valamilyen felsőbbrendű cél megvalósításához. Ez pedig sem jutalmazással, sem szankciókkal nem érhető el. Egy nagyon egyszerű kérdést kell feltenni minden bírónak: miért szerettél volna bíró lenni, miért jó érzés neked bírónak lenni? Amennyiben erre a kérdésre a bíró mélyen legbelül megtalálja a választ, úgy őt már sem a pénz, se semmi más nem fogja hajtani, semmilyen büntetés nem fogja megtántorítani, **önmagát fogja motiválni.**

²²¹⁴ Daniel H. Pink szerint a jutalom és a büntetés hét végzetes hibája a következő: elnyomja a belső motivációt; csökkenti a teljesítményt; rontja a kreativitást; háttérbe szorítja a jóra való törekvést; csalásra, kerülő utakra, erkölcstelen magatartásra csábít; függővé tesz; támogatja a rövid távú gondolkodást (Pink 2010: 75).

²²¹⁵ Az autonómia (ill. az önállóság, önszabályozás, öndetermináció stb.) és a kompetencia szerepét az intrinzik motivációban a pszichológiai kutatások is megerősítik. „Ha a személy kompetenciája és öndetermináció érzése fokozódik, intrinzik motivációja nőni fog.” (Deci 1975/1993: 342)

²²¹⁶ Ha a vezetőknek felteszik azt a kérdést: „Mit kívánnak az alkalmazottaiktól?“, számos ésszerű válasz születik. Pedig inkább azt a kérdést kellene feltenni: „Mit kívánnak az alkalmazottaiktól?”. Érdekes lehet egyetlen rag megváltoztatása! Mert ha a vezetők az utóbbira összpontosítanak, akkor nagyobb valószínűséggel kapják meg azokat az eredményeket, amelyeket megkívánnak tőlük. (Fowler 2015: 161-162)

Szembe kell néznünk azzal is, hogy egy bírónál sokszor egy-egy ügy megoldása óriási nehézséget is jelenthet. Azonban minél több a nehézség, annál jobb érzése lesz akkor, amikor az ügyet megoldja, az ítéletet írásba foglalja. Amennyiben az optimális motivációs zónában van, úgy ezek a nehézségek csak inspirálják őt, hiszen annál nagyobb büszkeséggel fogja eltölteni az, ha sikerrel megoldja a feladatát.

IV/6. Végső következtetés a vezetői motiválásról

A mindenkori bírósági vezetők felelőssége, hogy az általuk vezetett bíróságokon ideális motivációs környezetet hozzanak létre tudatosan, ennek a megteremtése pedig tanulható.

Erre való tekintettel teljes mértékben támogatandó az OBH azon törekvése, hogy vezetői tréningeken érzékenyítik és fejlesztik a bírósági vezetők kompetenciáját.

V. MOTIVÁCIÓS ESZKÖZÖK, MOTIVÁLÁS A BÍRÓSÁGI SZERVEZETRENDSZERBEN

V/1. Bírói életpálya

A Magyar Bírói Egyesület (MABIE) elnöke a Zalaegerszegi Törvényszéken 2015-ben megtartott összbírói értekezleten arról beszélt, hogy az elmúlt években csökkent a bírói hivatás iránti érdeklődés is, ezért is van szükség olyan *életpályamodell* kialakítására, ami vonzóvá és kiszámíthatóvá teszi ezt a hivatást.²²¹⁷ Egy kiszámítható bírói életpálya is lehet motiváló, ahol biztosítva van a fejlődés, tanulás, karrier, anyagi biztonság, társadalmi megbecsülés, illetve amelynek vége egy erkölcsileg és anyagilag is megbecsült nyugdíjas élet.

Általános vélekedés az, hogy a bírák java része motiválatlanná vált. Ennek orvoslása egyrészt történhet jogalkotói szinten, másrészt központi igazgatási és helyi bírósági vezető szinten is. A jogalkotói megoldás azt feltételezi, hogy ki kell alakítani a már más hivatásrendeknél létező *életpálya modellt*.

A Központi Bírósági Intranet felületen a bírói életpályával összefüggésben – többek között – az alábbi alapelvek kerültek rögzítésre, melyeknek elsőbbséget kell élvezniük.²²¹⁸

Hivatás méltósága

- feltétele az egy közös értékrend és annak megóvása (ez az alap, e nélkül a többi alapelv nem érvényesülhet)

²²¹⁷ <http://nepszava.hu/cikk/1053426-nem-tul-vonzo-a-biroi-palya> (2017-09-20)

²²¹⁸ <http://kpintra.justice.hu/biroi-eletpalyamodell/alapelvek> (2017-09-01)

- az egyéni méltóságok összessége adja a hivatás méltóságát (egyéni és szakmai méltóság, erkölcsi méltóság)
- ***először a munkatárs becsülje meg hivatását, akkor lehet elérni a társadalmi megbecsülést***
- a hivatás méltósága nélkül nincs életpálya (***mert e nélkül nem életpálya, csak munkahely***)

Egyénközpontúság

- ***egyénekből áll össze a szervezet***
- ***az egyéni motiváltság fejleszti a szervezetet***
- fő cél az egyén fejlesztése a szervezet érdekében, a szervezeti célok elérése érdekében

Kiszámíthatóság

- tervezhetőség

Biztonság (alapja a kiszámíthatóság, egyértelműség, konkrét meghatározások)

- feladat és hatáskörök, felelősség rögzítése
- teljesítmény értékelése rögzített elvek mentén
- ***anyagi és erkölcsi megbecsülés, élethosszig vállalható hivatás***

Folyamatos előmenetel (emelkedés, fejlődés, felfelé ívelő pálya)

- karrierívek előre rögzített elvek alapján
- ***a szakmai fejlődés szervezeti biztosítása*** (költségtérítés könyvekre, szakmai utak, képzések)

Elkötelezettség megbecsülése és értékelése

- alapja a folyamatos előmenetelnek, élethosszig tartó gondoskodásnak
- anyagi és erkölcsi elismerések
- ***folyamatos egyéni motiválás (szakmai fejlődés, erkölcsi) a szervezeti célok hatékony megvalósítása érdekében***

Fenti összeállításból külön kiemelném az *egyénpontúság* elvét és azon belül is azt a gondolatot, hogy az egyéni motiváltság fejleszti a szervezetet, és fő cél az egyén fejlesztése a szervezet

érdekében.

Ez az a hívószó, amiben összeérnek a következő gondolati szálak. Tekintettel arra, hogy egyénekből áll össze maga a bírósági szervezet, a bírákat nem összességükben kell a motivációs eszközökkel, ösztönzőkkel támogatni, hanem egyénenként kell felmérni azt, hogy kit mivel lehet motiválni. Mindenkinek más a fontos, pl. valakit jobban kielégít az, hogy a családjával több időt tölthet, más azért dolgozik jobban, ha magasabb bért ígérnek neki, míg a harmadiknak az okozza az elégedettséget, ha szakmailag tovább képezheti magát és ehhez tárgyalásmentességi nap kedvezményt kap vagy esetleg tanulmányi szabadságot stb.

Azonban attól, hogy egy egyén kiváló színvonalon ítélkezik, a teljes bírósági szervezet társadalmi megítélése nem lesz kedvezőbb. Ha viszont az egyéni igények felmérését követően egyenként motiváljuk a bírókat, akkor teljesítményeik összeadódva már látványos javulást hozhatnak a szervezet teljesítményében – ami már a társadalom szélesebb körének a megbecsülését is kivívja. *A bíróságokról kialakult kedvező megítélés sokkal fontosabb tényező, mint azt elsőre gondolnánk*, különösen a szervezet számára elérni kívánt előnyök (pl. illetményemelés) vonatkozásában.

A MABIE által közzétett bírói életpálya modell koncepciójának bevezető része szerint kiszámítható és tervezhető életpályát kell rendelni, ami versenyképes anyagi megbecsüléssel vonzóvá teszi a pályát a legjobb képességű jogászok számára is.²²¹⁹ Ezen koncepciót jelen dolgozatban azért tartom fontosnak részletezni, mert olyan elemeket tartalmaz, amelyek mind-mind motiválják a bírókat hatékonyabb munkavégzésükben.

A koncepció a bírói pálya versenyképességének megőrzése kapcsán a következő szempontokat részletezi és az alábbi megállapításokat teszi:²²²⁰

1. A bíró munkaterhe

A központi igazgatás egyik alapfeladata a bírák munkaterhének nyomon követése annak érdekében, hogy a bírák figyelmüket, tudásukat, erőforrásaikat és idejüket az érdemi ítélkezési tevékenységre fordíthassák. A bírónak nemcsak kötelezettsége, de joga is a munkavégzés, és e körben meg kell határozni, hogy mennyi és milyen munkát végezhet, a magas színvonalú ítélkezés fenntartása érdekében milyen munkakörülményeket kell számára biztosítani. A bírói munkateher megállapítása során arra kell törekedni, hogy az országosan egységes legyen. A bírói hivatáshoz méltó munkavégzés alapvető feltétele, hogy a bíró munkaterhe lehetővé tegye az elmélyült, megalapozott döntés hozatalt és ehhez minden ráosztott ügy esetében megfelelő

²²¹⁹ A bírói életpálya modell koncepciója. 2. old.

²²²⁰ A bírói életpálya modell koncepciója. 8-11, 15. old.

felkészülési, gondolkodási, feldolgozási időt kell biztosítani számára.

2. Tárgyi feltételek

Támogatni kell a modern technikai eszközök beszerzését és felhasználását. Például a hangfelismerő programmal működő számítógép használatát általánossá kellene tenni, és az így felszabaduló időt a munka minőségének javítására és érdemibb feladatok ellátására lehetne fordítani.

3. A bírák előmenetele

A bírói életpálya során az elismerés egyik legfontosabb formája az előmenetel, ezért a bírák számára átláthatóvá kell tenni az előrelépés lehetőségét. A magasabb bírói beosztásba történő kinevezés esetén is vissza kell szorítani a szubjektivitást.

4. A bírák képzése

A koncepcióban megfogalmazottak szerint a képzési rendszer megreformálásra szorul. Cél-szerű egy ún. kreditrendszer bevezetése, amely értékelné (súlyozná) a bírósági szervezeten be-lüli képzéseken való részvétel mellett az egyéb képzéseken, konferenciákon, tanácskozásokon való részvételt is.

A képzésekkel összefüggésben azt a megjegyzést tenném, hogy a jelenlegi bírói munkateher mellett a bírák gyakran nem is tudnak a képzésekre jelentkezni és ami még ennél is nagyobb demotiváló hatással bír rájuk, tárgyalásmentes napok kedvezményével nincsenek is motiválva abban, hogy a kevés szabadidejükben jelentkezzenek. Pedig az önképzés a bírósági szervezet önérdéke is.

5. Javadalmazás

Az elismerés fontos része a javadalmazás, amely részleteiről az életpálya modell koncepció II. része szól. Célként fogalmazza meg a bírói javadalmazásnak az európai bírói átlagbérekhez való közelítését.

V/2. Motiválás a teljes szervezetrendszer szintjén

A bírók mellett elengedhetetlen a bírói munkát segítő igazságügyi alkalmazottak motiválása is. Miért? Ezt leginkább a következő számadatokkal tudnám alátámasztani. Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2016. I. félévi beszámolója szerint a bírósági szervezetrendszerben kb. 11 000 fő dolgozik, a létszám megoszlása 2016. június 30. napján a következők szerint alakult:²²²¹

²²²¹ Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2016. I. félévi beszámolója. 22. old.

- 2839 bíró
- 829 bírósági titkár
- 220 bírósági fogalmazó
- 7230 egyéb igazságügyi alkalmazott

Ebből az arányból szembetűnő, hogy milyen sok igazságügyi alkalmazott dolgozik „a bírók keze alá”. Az igazságügyi alkalmazottak elhivatott munkájának hiánya rányomja a bélyegét az ítélkező bírók tevékenységére is. Gondoljunk bele! Milyen hatékonyan és időszerűen tud dolgozni az a bíró, akinek a beosztott titkára hanyag, minősíthetetlen határozat-tervezeteket készít – vagy akinek a jegyzője olyan tárgyalási jegyzőkönyvet ad át, melyet éjszakákon át kell javítani, nem figyel oda az iratok kiadására, nem kerül kézbesítésre a vádlottnak az idézés, az ítélet leírásakor hibákat vét, stb.?! Ezek mind-mind olyan tényezők lehetnek, melyek gátját képezik annak, hogy a bírók hatékonyan tudjanak megbirkózni az ügyteherrel. Önmagában csupán a bírók motiválása kevés ahhoz, hogy a szervezetrendszer olyan minőségben és mennyiségben legyen képes feldolgozni az ügyeket, hogy azt a társadalom tagjai megbecsüljék.

Kérdés: Hogyan lehet pozitívan befolyásolni (érdekeltté tenni) a dolgozókat, hogy hatékonyabban (jobban, gyorsan, többet = eredményesebben) dolgozzanak?²²²²

Ismernünk kell a **motivált dolgozók** főbb jellemzőit:

- elégedettek
- keveset hiányoznak
- magas színvonalon teljesítenek
- ragaszkodnak a munkahelyhez
- udvariasak és segítőkészek a kollégákkal, ügyfelekkel
- pozitív színben tüntetik fel a bíróságot mint munkahelyet
- költséghatékonyak
- pozitív, aktív környezetet teremtenek maguknak, ill. maguk körül; még a passzív munkatársakat is inspirálják
- új ötletekkel állnak elő és javaslatokat tesznek

Hangsúlyozni kell, hogy nem mindenkit ugyanazzal a motivációs eszközzel lehet motiválni –

²²²² Forrás: Motivációs gyakorlat a Debreceni Járásbíróságon 2017.

van, aki egyes előnyöket, ösztönzőket többre értékeli, mint mások. Valakit a magasabb jövedelemmel hatékonyabban lehet jobb munkavégzésre sarkallni, másvalakit esetleg jobban motivál a több szabadidő. Egyéneként szükséges felmérni az igényeket, hogy kinél az anyagi szükségletek, kinél pedig az érzelmi szükségletek kielégítése bír elsőbbséggel.

A legfontosabb a bírói motiválás szempontjából az, hogy a bírának ideális, nyugodt munkakörnyezetet teremtsenek. Azért kiemelt az igazságügyi alkalmazottak motiválása is, mert a demotivált dolgozó rosszabb légkört teremt a bírónak is. Természetes, hogy a bíróságon elsősorban a bírónak kell a középpontban állnia. Önmagában azonban kevés az, ha a bíró motivált, az ő munkáját nagyban befolyásolja a többi dolgozó munkája. Rájuk is figyelni kell! Egy bíró csak akkor lehet produktív, hatékony, ha teljes mértékig ki vannak szolgáltatva a szellemi munkát kiegészítő egyéb igényei. Egyszóval a bíró csak akkor tud eredményesen dolgozni, ha a környezetében dolgozó irodai dolgozók, jegyzők, fogalmazók, titkárok is motiváltak abban, hogy jól dolgozzanak.

A következőkben azokat a motivációs, ösztönző eszközöket veszem számba, melyek segítenek a bírói motiválás mellett az igazságügyi alkalmazottak ösztönzésében is.²²²³

(1) Pénz

A magasabb jövedelem, versenyképes fizetés lehetősége korlátozott. Hazánkban mind a bírók, mind az igazságügyi alkalmazottak strict bértábla alapján kapják jövedelmüket, melynek alapja minden évben a központi költségvetésről szóló törvényben meghatározott bírói illetményalap. Véleményem szerint a magasabb fizetés csak rövid ideig vált ki motiváló hatást, egész egyszerűen abból kiindulva, hogy az ember „rossz” természetéből kiindulva elmondható, hogy a „jóhoz könnyű hozzászokni”. Ezért a több pénz egy idő után már nem váltja ki azt a kedvező hatást, amit várnak tőle. Felmerülhet a kérdés, hogy a teljesítménybér-rendszer bevezetése megoldhatná a „problémát”. Álláspontom szerint nem! A pénz szerepére a későbbiekben bővebben is kitérek.

(2) Előléptetés

Nyilván a bíráknál az előléptetés a kiszámítható előmenetelben ölt testet. A karrierlehetőség (státuszmotiváció) talán az egyik leghatékonyabb eszköz, különösen az életpálya elején járó bírónál fontos. A státuszmotiválás a szervezetben egészséges versenyt is generál a dolgozók között, ami hatékonyságra, eredményességre sarkall.

Előléptetésnek tekinthető az is azonban, ha egy bírót más típusú feladatkörrel is megbíznak. Egyes feladatok ellátása az erre vonatkozó státusz nélkül is megoldható. Erre kiváló példa a

²²²³ Az ösztönző eszközök forrása: Motivációs gyakorlat a Debreceni Járásbíróságon 2017.

törvényszék elnökének kijelölése útján egyes bírók igazgatási jogkörrel történő felruházása. Elérhető az, hogy a bíróság vezetői előregondolkodjanak és ezáltal lényegében a jövő vezetőit „képezzék ki”, készítsék fel a vezetői feladatok későbbi ellátására. Ez az utánpótlás nevelés kiváló eszköze.

Egyéb munkakörökben is biztosítani kell az előléptetés lehetőségét, véleményem szerint egészen a törvényszékig, vagy ítélőtábla-székhely városokban a tábláig. Az irodai dolgozókat és a jegyzőket is motiválja az, ha az ítélőtáblán vagy a törvényszéken dolgozhatnak, elégedettséggel tölti őket el, hogy egy szakmailag magasabb fórumon teljesíthetnek szolgálatot.

(3) Munkakör, tevékenység változtatás

A célfeladat, illetve hatáskör bővítésével elérhető az, hogy a dolgozó kitörhet a monotonitásból. Új feladatkörök meghatározásával érdekessé, változatosabbá tehető a korábban megszokott tevékenység.

Kiváló példa erre, hogy a jegyzők közül kijelölhető valaki „koordinátornak”, akinek feladata lehet az adott ügyszakban dolgozó jegyzőkkel történő egyeztetés, ezáltal a vezetőség felé becsatornázható az összes általa koordinált dolgozó javaslata, elképzelése, az ő munkaköre pedig színesedik.

(4) Szabadidő, pihenés

Kit ne lehetne motiválni azzal, hogy „ha befejezted a munkádat, akkor nyugodtan menj haza pihenni!”? Dolgozatom későbbi fejezetében kiemelt szerepet fogok szánni a Debreceni Törvényszéken megvalósított, ún. „Debreceni Modell”-nek, amelynek lényegi elemét képezi, hogy a bírósági szervezetrendszerben ez a legmotiválóbb eszköz.

(5) Jó munkahelyi légkör

Közösségi programok szervezése által a dolgozók könnyebben megismerhetik egymást, és a kialakuló bensőséges viszony a mindennapok munkavégzését élvezetesebbé teheti, erősíti a kötődést.

(6) Dolgozóbarát környezet

Ez a kényelmi motiváció szintén a munka „élvezetőségét” szolgálja. Például kialakításra kerülhet pince klub, kávézó sarok, egyéb helyiségbe helyezhető pingpong asztal, csocsó asztal.

(7) Rugalmas munkaidő

A bírói függetlenség magában hordozza azt is, hogy a bírói autonómia felhatalmazza a bírakat arra is, hogy ne legyen teljesen kötött munkaidejük. Azzal segíthetők a bírák leginkább, ha meg-

adjuk nekik azt a lehetőséget, hogy munkafolyamataikat maguk szervezzék, saját maguk ritmusához igazíthassák azt, hogyan kezelik ügyeiket.

Számba kell venni annak a lehetőségét is, hogyan lehet egyéb munkakörökben megvalósítani a kötetlenebb munkaidőt. A részleges távmunka bevezetése például könnyen kivitelezhető lenne a titkári munkakörben. Ha egy dolgozó naprakész és megbízható, kiegyensúlyozott tevékenységet nyújt, akkor miért ne lenne jutalmazható ezzel a lehetőséggel. Akár valakit hatékonyabb, sikeresebb munkavégzésre inspirálhat az, hogy a saját idejét maga oszthatja be.

(8) **Családbarát munkahely**

Szokták mondani, hogy első a család, ez a bírók és az igazságügyi alkalmazottak esetében is így van. Ezért fontos a dolgozók családi életének támogatása is, hiszen ha az otthoni légkör rendezett, akkor a munkatársak munka közben nem aggódnak az otthoni dolgok miatt, munkavégzésüket ez nem hátráltatja. Szükséges családbarát intézkedések bevezetése, például a bíróság épületén belül gyermek nyári tábor szervezése.

(9) **Kitüntetés, jutalom, elismerés**

Anyagi vonzat nélkül is kellő motiváló erővel bír, mivel mindenkit elégedettséggel tölt el munkájának elismerése. Ez kiváltképp akkor mondható el, ha erre az elismerésre a dolgozók nyilvánossága előtt kerül sor. Az érzelmi szükségletek kielégítését szolgálja az elismerés.

(10) **Dicséret**

A vezetőtől kapott dicséret kapcsán oda kell figyelni arra, hogy a túl általános formában megfogalmazott elismerő szavak sablonosak és nem váltanak ki hosszútávú belső elégedettséget. Figyelmet kell arra fordítani, hogy lehetőleg feladat koncentrált legyen az elhangzott dicséret. Sokkal kedvezőbb hatást vált ki a dicséret akkor, ha az mások előtt, akár az egész közösség előtt történik. Nem szabad azt gondolni azonban, hogy célravezető folyamatosan, rendszeres jelleggel dicsérni, mivel ha gyakori, akkor csökken az értéke.

(11) **Odafigyelés**

Amennyiben a vezetőnek van ideje, hosszabban beszéljessen a kollégákkal! Beszélgetés közben azonban célszerű törekedni arra, hogy az előrehaladó, pozitív, teremtő úton haladjon. Amennyiben bejön hozzá egy alkalmazott, aki nehézségekkel küzd, őszinte odafigyeléssel és *értő figyelemmel* segíthet feltárni a valós problémát, amelyre megoldást lehet találni. A vezető dolga, hogy megkísérelje beindítani a problémamegoldás folyamatát, és segítse beosztottjait ennek végigvitelében, a megoldásra szolgáló ötletek feltárásában (vö. Gordon 1993: 58-92).

A problémák megoldására szolgálhat az elégedettség-felmérő kérdőívek megköröztetése is. Ezzel kapcsolatban egy minimális szemléletbeli különbségre szeretném felhívni a figyelmet. Egy

ilyen kérdőíven a dolgozók többnyire a problémáikat fogják feltárni és megoldásukra nem tesznek javaslatot. Az elégedettség felmérése helyett ezért célszerűbb az *igényeket* felmérni, ugyanis az igényfelmérés keretében a munkatársak a problémák jelzésén túl javaslatokat is tehetnek megoldásukra. Az előbbi tehát negatív hozzáállást vetít ki, míg az utóbbi pozitív, problémamegoldó szemléletet feltételez, amely a vezetők munkáját nagy mértékben segíti.

(12) **Csapatépítő tréning**

Erősíti a kötődést, ugyanis egymás problémáira érzékenyebbek lesznek a kollégák, jobban tolerálják a más munkakörben dolgozókat.

(13) **Közösségi összefogások**

A társadalmi felelősségvállalás fontos eszköze (pl. rászorultakon való segítség).

Utóbbi két ösztönző inkább a munkavégzésen kívüli, azonban tudjuk, hogy a munkahelyen kívüli környezet és a munkaidőn kívül eltöltött szabadidő jelentős hatással van a munkavégzés színvonalára is.

(14) **Plusz szolgáltatás**

Az extra szolgáltatások behozatala a bíróságra egy olyan lehetőség, ami a munka utáni szabadidőt növelheti. Például van olyan cég, aki mobil autómosást vállal. Abban a bírósági épületben, ahol külön udvaron megoldott a gépkocsik parkolása, ott egy ilyen mobil autómosó vállalkozás el tudná végezni az autók lemosását és azt nem munkaidő után kellene, elvégeztetni.

(15) **Egészségmegőrzés**

Sok dolgozó küzd egészségügyi problémákkal, sokan tartósan táppénzen vannak. Természetesen ennek kihatása van az eredményes, időszerű munkavégzésre. Remek megoldás lehet masszázsszoba kialakítása, ahol akár csak egy 10 perc időtartamú átmozgató masszírozás keretében a fáradt munkatársaknak kis felfrissülésben lehet részük, például azáltal, hogy az egész napos üléstől kialakult izomletapadások megszűnnek, megelőzve ezzel a későbbi komolyabb mozgásszervi panaszokat. Nem kell erre a feladatra külön alkalmazni egy „külsős” munkavállalót, lehet, hogy van olyan dolgozó, aki hobbiszinten foglalkozik ilyen jellegű tevékenységgel.

Akár külön egészségnap, vagy egészség hét keretében előadásokat is lehet szervezni, ahova meghívásra kerülhetnek orvosok, valamint az „egészséges életmód” területén dolgozók és tudásukat, tapasztalatukat átadhatják a bírósági munkatársaknak. Szintén az egészségmegőrzést szolgálják különböző egészségjavító eszközök, pl. gerincjavító párna, denevérpád, stb.

(16) **Rekreációs szabadság**

A rekreációs szabadság a feltöltődést szolgálja, leginkább a fentebb részletezett egészségmegőrzéshez kapcsolható. A bíráknál tárgyalásmentes időszak engedélyezésével támogatható a feltöltődés.

A bíróságokon régebben bevett gyakorlat volt a „jubileumi jutalom”, mely azt jelentette, hogy pl. 10 év eltelte után a bírák több hónap pihenőre is elmehettek. Véleményem szerint ezt vissza kellene hozni a mai rendszerbe.

(17) Tanulás, szakmai fejlődés, oktatás lehetősége

Az előzővel is összefügg, abban a tekintetben, hogy szabadidőben a bírák képzéseken vehetnek részt és a önképzésük által szakmai munkájukban könnyebben boldogulhatnak. Tárgyalási nap mentességének kedvezményével is célszerű elősegíteni a képzéseken történő részvételt, hiszen ez gyakorlatilag a bíróságok önös érdekének kielégítését szolgálja, fontos, hogy szakmailag a lehető legfelkészültebb bírói kar ítélkezzen.

A tanulás támogatása az egyéb munkakörökben dolgozóknál is kiemelt, végső soron a teljes bírósági szervezetrendszer önérdeke. Minél szélesebb körben szakképzett személyzet dolgozik, annál eredményesebb lehet az igazságszolgáltatási tevékenység. Leginkább a tanulmányi szerződés kötése, illetve tanulmányi szabadság kedvezményének igénybevétele a legkézenfekvőbb segítség a dolgozóknak.

(18) Vezető személyes jelenléte

A bírósági vezetők motiváló tevékenységével összefüggésben első helyen áll, két dolgot emelnék ki. Elsőként azt, hogy a vezető közvetlensége, nyitottsága, következetessége nagyon fontos, azonban még ennél is lényegesebb a példamutatása. Ennek leginkább a munkavégzésben kell megnyilvánulnia. „Légy olyan vezető, amelyet te szeretnél magadnak!”

A másik, hogy a vezetőnek is tanulnia, fejlődnie kell. Élen kell járnia a változások követésében, ezért szükséges a folyamatos vezetői tréningeken történő részvétel.

(19) Negatív motiváció kerülése

A félelemkeltéssel, presszió gyakorlásával, jogok megvonásával átmeneti eredményesség érhető el, azonban hosszabb távon ellenállást szül.

(20) Önállóság, függetlenség

Vannak dolgozók, akiket az autonómia, az önálló munkavégzés motivál. A bírák java részénél a legfőbb motivációs eszköz az önálló munkaszervezés lehetőségének biztosítása. Ezzel az autonómia iránti pszichológiai szükségletük elégíthető ki.

(21) Állandóság

A kiszámíthatóság, a biztonsági motiváció a hosszútávú elköteleződés legfőbb mozgatórugója, leginkább a nyugdíjkorhatár közelében járók és a kiszolgáltatott családi háttérű kollégáknál kiemelkedő jelentőségű ösztönző. Egyebekben ez a bírói életpálya modell koncepció egyik alapját is képezi. Az állandóság szinonimájaként a bírák motiválása kapcsán a kiszámíthatóság szót használnám, szoros összefüggésben az előmenetellel is.

(22) **Kapcsolati motiváció**

Akiket inspirál a kapcsolatépítés és kapcsolattartás, akikben erős a közösséghez tartozás érzése és vágya, azokat könnyebb bevonni az igazgatási/szakmai munkába is, ahol mindig *emberekkel* kell foglalkozni.

(23) **Bíróság, mint munkahely tekintélyének, társadalmi megítélésnek javítása**

Fontos lenne elkezdni a versenyszféra vállalataihoz hasonlóan a márkaépítést. A bírósági szervezetrendszer imázsát fel kell építeni. Kiemelt a bíróság társadalom felé való pozitív megjelenése, ez az a pozitív kép, ami arra sarkallhat embereket, hogy szeretnének itt dolgozni. Különösen előnyös lehet a tehetségek bevonása.

A márkaépítéshez segítség lehet a felvételi rendszer „szigorítása”, vagyis az, hogy magas elvárásokat kell megfogalmazni a felvételi szűrőnél. Ez a már a szervezetben dolgozókra is erősítőleg hat.

A bírói életpályával összefüggésben már a fogalmazói felvételinél is különös szerepet kap, hogy a legrátermettebb jogászok kerüljenek kiválasztásra. Üdvözlendő, hogy az új típusú fogalmazói felvételi eljárás középpontjában a kompetencia áll. Úgy vélem azonban, hogy a helyi vezetők véleménye jobban kellene, hogy számítsa akár a pontozásban is, hiszen ők a felvétel előtti utolsó elbeszélgetés keretében maximálisan fel tudják mérni a pályázó motiváltságát, ami a központi írásbeli és szóbeli felvételin nem kap olyan hangsúlyos szerepet, ugyanis az inkább a szakmai képességekre összpontosít.

(24) **Jó kommunikáció**

A jó kommunikáció elsősorban a célok világos kijelölésében és a kimagaslóan teljesítő dolgozók nélkülözhetetlen szerepének elismerésében kulcs.

Miben segíthetnek ezek a motivációs eszközök?

Véleményem szerint a fent említett ösztönzők abba az irányba hatnak, hogy a legfőbb cél az, hogy a bírósági szervezetrendszert egy olyan munkahelyi világgá kell alakítani, ahová a dolgozók tartozni akarnak. A jó és elismert közösséghez tartozás érzése talán leginkább az a belső mozgatóerő, ami hatékonyabbá teszi a munkavégzést és előáll az a helyzet, amikor mind a dol-

gozó, mind a munkáltató (a bíróság) elégedett. Külön hangsúlyt kell helyezni a személyi állomány erkölcsi megbecsülésére.

A bírák szeretnek ítélni, de vannak olyan törvényszékek, ahol ismert fogalmak: stressz, kiégés, teljesítményproblémák, megbomlott munka/magánélet egyensúly, konfliktusok, válság, útkeresés, elbizonytalanodás, kapcsolati problémák, motiváció hiánya, vezetői helyzet nehézségei, létbizonytalanság. Ezek mind-mind a gyengébb teljesítmény előszobái, csökkentve ezzel a bírósági szervezetrendszer versenyképességét a versenyszférával szemben, pedig a közszféra – ezen belül a bírósági rendszer – kulcsszereplő egy társadalom életében. Attól függően, hogy az ott dolgozók hogyan „viselik tisztségüket”, lesz a bíróság egy olyan hely, ahová az ott dolgozók tartozni akarnak. Az általuk kiszolgált ügyfelek felé képviselt attitűdjük erős hatással van arra, milyen mértékben lesz az adott közösség olyan, ahová az ott élő emberek is tartozni akarnak. Álláspontom szerint ez szoros összefüggésbe hozható az Országos Bírósági Hivatal stratégiai célkitűzési közül a szolgáltató bíróság koncepciójával.

V/3. A bíróságon dolgozók motivációjának további gyakorlati ösztönzői

Példamutatás

Leginkább a vezetők részéről fontos a folyamatos munkahelyi jelenlétük és a többi munkatársat is motiváló munkavégzésük. A titkári és bírói munkakörben ma már sok bíróságon elterjedt az otthondolgozási kedvezmény. A bírósági vezetői munkakörben azonban hibás, ha ezzel élnek, ugyanis a kollégák felé a példamutató munkavégzés a leghatékonyabb ösztönző. Értelmeszerűen a vezető nem várhatja el joggal a színvonalas munkavégzést, ha azt tapasztalják a dolgozók, hogy ő maga soha nincs benn az épületben, nem elérhető és nem látják, hogy ő is ugyanúgy dolgozik.

Természetesen nem csak a vezetőség részéről kiemelt ösztönző a példás munkavégzés, hanem a közvetlen kollégák munkája is motiváló hatással bír munkatársaira. Személy szerint a példamutatást tartom a munkahelyi motiválás egyik legfontosabb ösztönzőjének.

Megtartó erő

A megtartó erő hangsúlyozása is a sikeres munkáltatói kép kialakulását segíti, ugyanis a fluktuáció minimalizálásával a társadalomban az a jó kép alakítható ki, hogy aki ide bekerül, az nem kíván máshol dolgozni, ez csábító tényező lehet a munkaerőpiacon is. Az a véleményem, hogy sokan akár kisebb fizetést vagy alacsonyabb beosztást is készek elfogadni, ha jó hírű, közmegebecsülésnek örvendő szervezetnek dolgozhatnak, ez kellő motiváló tényező.

A célok közös egyeztetése elköteleződést és ösztönzést hoz

Nem csak egész bírósági szinten, hanem egyes bíróságokon kisebb szervezeti egységeken belül

eredményességre ösztönözhet az, hogy közös célokat határoznak meg meghatározott rendszerességgel. Például, ha egy törvényszéken a büntető kollégium tagjai elhatározzák, hogy igyekeznek csökkenteni az egy éven túli ügyek számát és ezt statisztikával alátámasztott mértékben meg is teszik, akkor ez a polgári kollégium bírait is ösztönözni fogja.

Eredményes dolgozók hosszabb távú értékelése és annak hangsúlyosabb figyelembe vétele az előmenetel során

Alapvetésként fogalmazható meg, hogy aki szeretne előrébb (fentebb) lépni, az igyekszik az elvárásoknak megfelelő minőségű munkát végezni. Azonban szükséges, hogy a jól dolgozókat ne csak verbálisan ismerjék el, egyéb visszacsatolásra is szükségük van, a szóbeli dicséret önmagában kevés lehet. Érdemes lenne intézményesíteni a közvetlen felettesek gyakoribb értékelési kötelezettségét akár írásos formában is (akár a dolgozó tudta nélkül is).

Több munkakörben azért igyekeznek jobban teljesíteni, hogy aztán később ezt figyelembe vegyék az előmenetel során. A ranglétrán történő felfele lépkedés leginkább a fogalmazó-titkárbíró (csoportvezető bíró/egyéb igazgatási vezető) életpályában ragadható meg, de említhetném példaként a járásbíró-sági-törvényszéki-ítélőtáblai jegyző, irodai dolgozó-irodavezető vagy jegyző-jegyzői koordinátor karriert is. A bírói munka kapcsán remek visszacsatolások a munkavégzés színvonalának visszajelzésére a tanácselnöki feljegyzések. Ez szerintem mintaként szolgálhatna a többi munkakörben is. A tanácselnöki feljegyzésekhez hasonló minősítés már a fogalmazói munkakörben is bevezethető lenne, de véleményem szerint nélkülözhetetlen a titkári munka kapcsán. A bíró állaspályázatok elbírálásánál felállított pályázati rangsorolással összefüggésben érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy ilyen külön értékeléseket bevezetve, azt külön pontokkal jutalmazva lehetne motiválni a titkárokat és fogalmazókat abban, hogy jól végezzék munkájukat. Számukra ugyanis a karriermotiváció a legfontosabb ösztönző, ők azok, akik már lehet, hogy az egyetem óta arra törekednek, hogy bírók legyenek, folyamatos áldozatokat hozva.

Az eredményes dolgozók értékelésével kapcsolatban a pénzmotiváció is megjelenik az lasz. módosításával. Az évenkénti teljesítményértékelésen alapul, amely alapján a következő évre meg lehet határozni azt, hogy ki-ki az alsó és felső határ között -előző évi teljesítménye függvényében- milyen illetményre lesz jogosult. Ebben a fajta új rendszerben azonban véleményem szerint egy olyan verseny is ki fog alakulni a dolgozók között, ami nem feltétlenül egészséges, valamint méltánytalan helyzetek is adódhatnak belőle, ha nincs tudatos motiválás a rendszerben. Az alacsonyabb fizetés demotiválja a munkatársat, úgy érezné, hogy munkáját már nem ismerik el. Ehelyett sokkal inkább annak örülne egy ilyen kolléga, ha segíteni próbálnának rajta, igyekeznének feltárni, hogy mi vezetett ahhoz, hogy egy adott évben alacsonyabb színvonalon dolgozott, mint korábban. A korábbi évben megállapított illetményének csökkentését kudarcként élné meg, ezáltal elbizonytalanodna, gyengülne a szervezethez való kötődése.

Ebben a szisztémában a dolgozók abban lesznek motiválva, hogy elérjék a felső határ közeli, vagy felső határos illetményt és utána ezt fenntartsák. Azzal azonban, hogy csak az hajtja őket, hogy megtartsák a már megszokott bérüket, úgy a még elhivatottabb és jobb munkavégzésre nem fogja őket semmi sem sarkallni.

Ezzel nem arra próbálok rávilágítani, hogy ez a bérezési rendszer rossz megoldás, úgy vélem, hogy csupán motivációs szempontból nem ideális. A központi költségvetési törvényben meghatározott illetmény jelentős emelése azért szerencsésebb megoldás motiváló hatását tekintve, mert ezáltal az az érzés erősíthető a dolgozóknál, hogy munkájukat a társadalom megbecsülése övezi, így kötődésük a bírósághoz erősödik.

Bírói és titkári munkateher csökkentése a fogalmazók aktívabb bevonásával

A bírósági fogalmazói munkakörben a karriermotiváció mellett kiemelt ösztönzés a tanulás lehetősége. A fogalmazói lét legfőbb célja a bírói hivatásra történő felkészítés megkezdése, amely később a titkári munkában csúcsosodik ki. Célszerű ezt a tanulási folyamatot kihasználni azáltal, hogy a tanulási vágyat becsatornázzák a hatékony és időszerű ítélkezésbe. Ez akként is megvalósulhat, hogy a fogalmazók ne csak instruktorbírók mellé kerüljenek beosztásra, hanem titkárok mellé is. A titkár a bírót segítő munkavégzésében magára hagyatott abban, hogy segítsen csökkenteni a bírói munkaterhet. Az instruktorbírói tevékenység kiterjeszthető lenne az instruktortitkári tevékenységre is, csökkentve az ő munkaterhüket is, aminek például egyik szemmel látható eredménye lenne, hogy a titkároknak lenne idejük tárgyalást látogatni. Nem mellesleg ezzel a fogalmazók egyik legfontosabb ösztönzője, a tanulási lehetőség is kiteljesedhet.

„Örökös titkárok” bevonása a bírók melletti munkába

A hosszú időn át tartó azonos munkafolyamatok elvégzése fásultságot okoz. A titkári munkakörben egyre inkább elterjedt otthondolgozási kedvezmény (kvázi teljesen kötetlen munkaidő) nem teszi kellően motiválttá az örökös titkárokat a hatékony munkában, éppen csak annyi munkát fognak elvégezni, amennyit kiszignálnak rájuk, többet nem.

Közvetlen felettes által támogatott munkaidő-kedvezmény

A hatékony motiválást segíti elő, ha az eseti munkaidő-kedvezmény megengedésének döntésébe bevonják a közvetlen feletteseket, pl. a jegyzőnél a bírót, az irodai dolgozónál az irodavezetőt, stb., mivel szinte minden munkakörben mindenkinek van közvetlen felettese. Például ha a jegyző elvégzi az összes feladatát, akkor a bírója is jelezhesse az igazgatási vezetőnek a naprakésztséget. Ehhez szükséges egy peremidő meghatározása, amit kötelezően a bíróságon kell tölteni, pl. reggel 7 óra 30 perctől, délután 14 óráig. Aki viszont ebben a peremidőben elvégzi a munkáját -tehát naprakész-, akkor a közvetlen felettese hozzájárulásával havonta meghatározott számú napon délután 14 órakor hazamehetne. Figyelemmel a magánéleti kötelezettsé-

gekre, hetente két óra szabadidő is rengeteget jelent. Olyan munkakörben, ahol egyszerre többen dolgoznak -pl. irodai dolgozók-, ott a kollégák egymás között konszenzusos alapon dönthetnek arról, hogy ki mikor veszi igénybe a kedvezményt.

Ennek ellentételezéseként a dolgozó vállalhat besegítést egyéb ügyszakba. A besegítési rendszerben történő részvételt motiválja az, hogy előző nap a dolgozó két órával hamarabb hazamehetett, ezért valószínű, hogy legközelebb is törekedni fog arra, hogy naprakész legyen és besegítsen annak érdekében, hogy ezt a kedvezményt újra igénybe vegye. Ezzel csökken a feladat-hátralék az olyan ügyszakokban, ahol esetleg egy kis lemaradás észlelhető, kialakul egy „mindenki jól jár szituáció”, a dolgozó, a munkáltató és nem mellesleg az ügyfél is (halad az ügye).

Igazgatási jogkörrel felruházás

Tekintettel az igazgatási vezetői munkateherre kijelenthetjük, hogy a vezetői illetménypótlék elenyésző ahhoz képest, hogy milyen sokrétű, felelősségteljes feladatot kell ellátni. Így problémaként jelentkezik, hogy a vezetői munkakörök nem túlságosan népszerűek, ezért fontos, hogy akinek mégis vannak ilyen ambíciói, azokat a vezetőség a leghatározottabban támogassa, segítse és vonja is be a vezetői tevékenységbe.

Erre kiváló eszköz az igazgatási jogkörrel történő felruházás, szükséges a fiatalabb kollégákat bevezetni a vezetői léggör mindennapjaiba. Ez már csak azért is hasznos, mert egyfelől így látják azt a folyamatot, hogy hogyan döntenek egyes, akár őket is érintő kérdésekről, másrészt a következő vezetői generáció nevelése miatt is. Ugyanis a vezetést ellátni kellő tapasztalat nélkül lehetetlen, nem lehetnek vezetők olyanok, akiknek elképzelésük sincs arról, hogy miként is működik egy ilyen szervezetrendszer irányítása. Megjegyzem, hogy ha pl. az elnök egy konkrét projekt lebonyolításába bevon egy kollégát, azzal csak a saját munkáját könnyíti meg. Erre remek példa az OBH-ban foglalkoztatott számos bírósági titkár, akik visszatérve szolgálati helyükre nagyban segíthetik az adott törvényszéket.

Az írásos dolgozók motivációjánál is szóba kerülhet ezen eszköz. Működik irodavezetőknél és titkároknál is, lásd példaként a már több törvényszéken működő ún. elnöki titkári pozíciót. A titkároknál kiemelt a karriermotiváció. A motiválás egyik legjobb eszköze az előrelépési lehetőségek megmutatása és a dolgozók biztosítása afelől, hogy előttük is nyitva áll az út. Egyebekben a bevonás a bizalom kifejezését jelenti.

Titkárok és fogalmazók tudatos erősítése a „pontgyűjtésben”

A bírói pályázatok kapcsán szükséges a saját nevelésű titkárok pozíciójának erősítése. Ezt két szereplő tudja megtenni. Egyrészt a jogalkotó azzal, hogy a pontrendszerben jóval magasabb pontszámokkal díjazza a fogalmazóként és titkárként eltöltött gyakorlati időt, másrészt a szervezetben dolgozó bírák is. Utóbbiak például úgy, hogy jogszabály-veleményezésbe bevonják a

titkárokat is, ugyanis a bírók gyakran végeznek ilyen tevékenységet. Másik lehetséges eszköz lehet a publikálásba történő bevonás.

Örvendetesnek tartom, hogy az utóbbi években láthatjuk, az OBH kiemelten igyekszik külföldi tanulmányutakra csábítani nem csak a bírákat, hanem a titkárokat is. Ezt lehet helyi törvényeségi szinten is szervezni „testvérbírósági” kapcsolatok építésével. Természetesen ehhez a helyi vezetőknek nagy mértékben segítséget kell nyújtani, kvázi tanulmányi szabadságot kell biztosítani.

Egyszóval ne csak a bírákat motiváljuk!

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy mennyire fontos az igazságügyi alkalmazottak ösztönzése, hiszen az ő elhivatott munkájuk nélkülözhetetlen, nagymértékben képesek csökkenteni a sokszor végeláthatatlan bírói munkaterhen. A fogalmazók és az „örökös” titkárok aktív bevonása is ebben nyújthat segítséget. Az általam korábban említett többi ösztönző is ezt szolgálja, hiszen a pozitív hozzáállású kollégák teremtik meg azt az inspiráló munkakörnyezetet a bírák számára, melyben igazán ki tudnak teljesedni. **Kizárólag a bírósághoz kötődést érző igazságügyi alkalmazottak munkája által érhető el, hogy a bírák hatékonyan tudjanak dolgozni.**

V/4. Belső motiváció, a kötődés szerepe a pénzzel szemben

A bírók belső motivációját véleményem szerint két csoportosítás alapján is vizsgálhatjuk, egyfelől „irányultsága”, másfelől az ösztönző jelleg szerint.

A bírói motiváció irányultsága szerint véleményem szerint különbséget tehetünk:

- önmaga felé,
- a társadalom felé, illetve
- a szakma felé.

A bírók önmagukkal szemben magas elvárásokat fogalmaznak meg. Ennek több oka is van, de a legfontosabb talán az, hogy sokak szerint ez a szakma a jogi pálya csúcsa, így magukat igyekeznek minőségi munkavégzésre ösztökélni.

Bár a felmérések szerint a bírói hivatás társadalmi megítélése az utóbbi évtizedekben romlott, azonban még mindig az elismert hivatásrendek közé tartozik. A bírói kart motiválja az az elégedettségérzés, amely abból fakad, hogy a társadalom tagjai a bírói munkáról elismerően beszélnek, tekintettel arra, hogy ekkor érzik azt, hogy munkájuk megbecsült.

A bírókkal szemben azonban a saját szakmájuk képviselői is komoly elvárásokat fogalmaznak meg, melyeknek szintén meg kell felelniük. Elég, ha ebben a körben csak azt a példát hozom

fel, hogy az első fokon ítélező bírák munkája a másodfokon ítélező tanácsok által folyamatos szakmai kontroll alatt van. Az elsőfokú bírakat jó érzéssel tölti el, ha a másodfok elismeri munkájukat.

A bírók ösztönzésének jellege szerint pedig megkülönböztethetjük az anyagi és nem anyagi motivációs eszközöket.

Ezzel összefüggésben itt tartom célszerűnek, hogy szót ejtsek az anyagi jellegű ösztönző eszköz, a pénz szerepéről, mint a bírói munkát motiváló tényezőről. Sokan úgy vélekednek, hogy egy jelentős illetménynöveléssel lehet a bírakat motiválni abban, hogy „jobban” dolgozzanak. Ezzel semmilyen formában nem értek egyet! Ez a megoldás ugyanis még átmenetileg sem lesz motiváló hatású, tekintettel arra, hogy a bírák nem a magasabb fizetésért gyakorolják a hivatásukat.

Az illetményemelés nem lehet motivációs eszköz a bírának. Ezzel szemben a kiszámítható bírói életpálya alapja lehet; ez azt az üzenetet hordozná, hogy a bírói hivatást a társadalom tagjai elismerik és megbecsülik. (De nem azért, hogy motiválják őket!)

Az ítélezés hatékonyságán és időszerűségén szükséges előbb javítani ahhoz, hogy a bíróságokról kialakult kép pozitív irányba mozduljon. Meg kell jegyezni, hogy a bíróságokról kialakult kedvezőtlen kép abban az általános véleményben ölt testet, mely szerint az ügyek sokszor évekig húzódnak anélkül, hogy igazából valamely irányba eldőlnének.

Szükséges lenne a bíróság „image”-ének sajtó útján történő erősítése. Amennyiben a bírósági szervezet kiáll magáért, úgy az a bírák önbizalmát is növeli, motiváló hatású (nyilván meg kellene húzni egy vonalat a bírói függetlenség okán).

A bírák motiválásának kulcsa: a kötődés erősítése. Szükséges feltenni a kérdést, hogy miért is kell motiválni a bírakat, mi a végcél?! Álláspontom szerint ez nem lehet más, mint egy folyamatosan, hosszútávon jól teljesítő olyan bírósági szervezetrendszer kialakítása, melynek tevékenysége kiváltja a társadalom elégedettségét. Ennek feltétele, eszköze, hogy a bírák többet, jobban, hatékonyabban dolgozzanak.

A bírói hivatás óriási felelősséggel jár. A bírói karnak olyan színvonalon kell ítéleznie, mellyel a társadalom tagjai teljes mértékben elégedettek. A magyar társadalom a jogkereső közönség, a jogviták végleges jellegű eldöntése a bíróságok legfőbb feladata. Ez az a hozzáadott érték, mellyel a bíróság rendelkezik, és ezt kell kiaknázni ahhoz, hogy a bíróság egy olyan munkáltató legyen, ahol szeretnek dolgozni a munkatársak.

Biztos vagyok benne, hogy a bírói karban nincs olyan bíró, aki azért tette fel életét erre a hivatásra, mert kimagasló jövedelemre lehet szert tenni. A bírák legfontosabb belső ösztönző haj-

tóereje az elégedettségérzés. Érezheti például ezt akkor, amikor írásba foglal egy ítéletet, miután megoldott egy nehéz ügyet. Úgy vélem, hogy akkor lennének maradéktalanul boldogok, ha a társadalom tagjai egyöntetűen úgy vélekednének a bíróságról, ami egy olyan „szolgáltató”, ahol ügyeik korrekt módon, kifogástalan színvonalon és minőségben, belátható időn belül megoldódnak. Amennyiben az emberek ilyen véleménnyel lennének a bíróságokról, úgy érezhetnék a bírák azt, hogy ők olyan munkát végeznek, amellyel maradandót tudnak alkotni, segítenek az embereken. Ezen elégedettségérzés az a belső hajtóerő, ami miatt szeretik a munkájukat. Ezért kell a nem anyagi jellegű ösztönzőkre koncentrálni a motiválásban, ugyanis ehhez az érzéshez nem a fizetésemelés vezet. A legfontosabb kielégítendő szükséglet maga a boldogság. Közhely, de a pénz nem boldogít. Miért lenne boldog az a bíró, aki magas fizetésre tesz szert, ha nem élvezi a munkáját?!

A munkához való kötődés a lényeg. Minden bíróban ott az elhivatottság, a fény, hogy nem a pénz miatt választotta ezt a pályát, hanem azért, mert ez egy olyan feladat, amivel az embereket szolgálja, amibe boldogan belefeledkezhet, élvezheti azt, ha ezt „jól csinálja” és mások is ebben erősítik meg őt. Ezt a kötődést fizetésemeléssel kell és lehet erősíteni, de hangsúlyozottan azzal, hogy ez a társadalmi megbecsülést jelzi és nem motivációs eszköz. A törvényalkotónak a bírói illetményt olyan mértékben kell megállapítania, hogy a átlag feletti színvonalon éljenek és érezzék azt, hogy méltányolják azon kemény erőfeszítéseiket, amiket azért tettek meg, hogy bírók lehessenek.

Mivel elégíthető ki a bírák értékrendjéhez igazodó boldogságérzés? Igazából erre mindenkinek mélyen legbelül, magában kell rátalálnia, ebben kell segíteni a motivációs ösztönzőkkel. Egészen onnan kezdve, hogy igényes és szép munkakörnyezet kerüljön kialakításra, odáig, hogy dicsérjék meg a jól dolgozókat, törődjenek velük. Olyan szerethető munkahelyet kell létrehozni mind a bírácoknak, mind az igazságügyi alkalmazottaknak, ahol a munka egyben kihívás és öröm is, és amelynek eredményét a társadalom megbecsüli. Itt utalnék a Csíkszentmihályi Mihály professzor által kifejtett **flow (áramlat) élményre**. Csíkszentmihályi úgy találta, az emberek akkor a legboldogabbak, amikor teljesen leköti figyelmüket egy olyan feladat, amibe boldogan belefeledkeznek: energikusnak érzik magukat, élvezik, hogy jól csinálják, az élmény pedig önmagában hordozza jutalmát. Festők és zeneszerzők, vezérigazgatók és dominikánus szerzetesek, parkban sakkozó munkások és navajo pásztorok hasonlóan élik meg, ha azt csinálják, amit valóban szeretnek. Csíkszentmihályi így fogalmaz: „Ilyenkor egyé válunk a világgal. Repül az idő. Minden mozdulat, gondolat magától értetődő természetességgel következik az előzőből, mint amikor jazzt játszik az ember. Egész lényünket magával ragadja az élmény, miközben minden képességünket latba vetjük.”²²²⁴

A bírák szeretik a munkájukat, szeretnek tárgyalni, megoldani az ügyeket, ugyanis ezt tekintik kihívásnak és közben szinte észre sem veszik az idő múlását. Egy-egy ítélet írásba foglalását

²²²⁴ <http://www.solutionfocus.hu/wp-content/uploads/2011/02/Csikszentmihalyi-cikk.pdf> (2017-09-20)

követően a belső önbecsülése csúcsra van, elégedett.

Egyrészt erre kell koncentrálni, másrészt nem mehetünk el mellett szó nélkül, hogy a bírói munkának vannak árnyoldalai is, olyan részei, melyeket nem szeretnek a bírák. Mik ezek? Adminisztráció, statisztikáknak történő görcsös megfelelés, kötöttségek, írásbafoglalás, rutinmunka. Olyan szervezetet kell teremteni számukra, amelyben élvezik a munkájukat és nem kell olyan feladatokat ellátniuk, amit nem élveznek.

Hogyan lehet megteremteni egy ilyen bíróságot? Iránytűül szolgálhatnak az OBH stratégiai célkitűzései. Kiemelt cél, hogy ideális munkakörnyezetek kerüljenek kialakításra. Ezt szolgálja a Jablonszky Program is, amelynek keretében épületkorszerűsítésekre kerül sor. Ezt követően már lehet koncentrálni a belső problémákra, élükön arra, hogyan csökkenthető a folyamatban lévő ügyek száma. Ebben a kulcskérdés a motiváció. Motiválni kell a dolgozókat abban, hogy ebben a feladatban elkötelezettek legyenek. Az ügyteher-csökkentés egyik kulcsa a bírák segítése. Ennek jogszabályi környezete adott, hiszen a titkárok ma már rengeteg terhet levesznek a bírók válláról, szabálysértési ügyeket tárgyalnak, tárgyalás mellőzésével ügyeket döntenek el, kurrenciális munkát is végezhetnek, írásba foglalnak, stb. Örömmel tölt el, hogy egyre inkább az a tendencia észlelhető, hogy arra irányulnak a törekvések, hogy bírának tényleg csak a szellemi tevékenység maradjon. Erre kiváló példa, hogy tesztelés alatt van a hangfelismerő és hangrögzítő program, amivel a leírás gyorsasága is javul.²²²⁵

A nem anyagi jellegű ösztönzők fontosabb tényezők a bírók motiválásában. Hadd említsek egy példát: a bírósági vezetők java része meg se tudja mondani, hogy milyen összegű a vezetői pótléka. A bírók többsége nem arra panaszkodik, hogy alacsony a fizetése, hanem, hogy a jelenlegi munkateher nem áll arányban az illetményükkel. Ezen az ügyterhen kell csökkenteni. Ha motiválttá tehető a bírák abban, hogy hatékonyabban tudják feldolgozni az ügyeket, azzal csökkenthető bennük az az érzés, hogy teljesen eltemeti őket a munka. Ehhez az általam már fentebb részletezett motivációs eszközök közül a szabadidőt emelném ki. Ugyanis a szabadidő az a tényező, amely leginkább motiválja a bírákat. A bírák tisztában vannak azzal, hogy a pénzforrások szűkösek, ezért tölti el őket elégedettséggel az, ha legalább több szabadidejük van munka mellett.

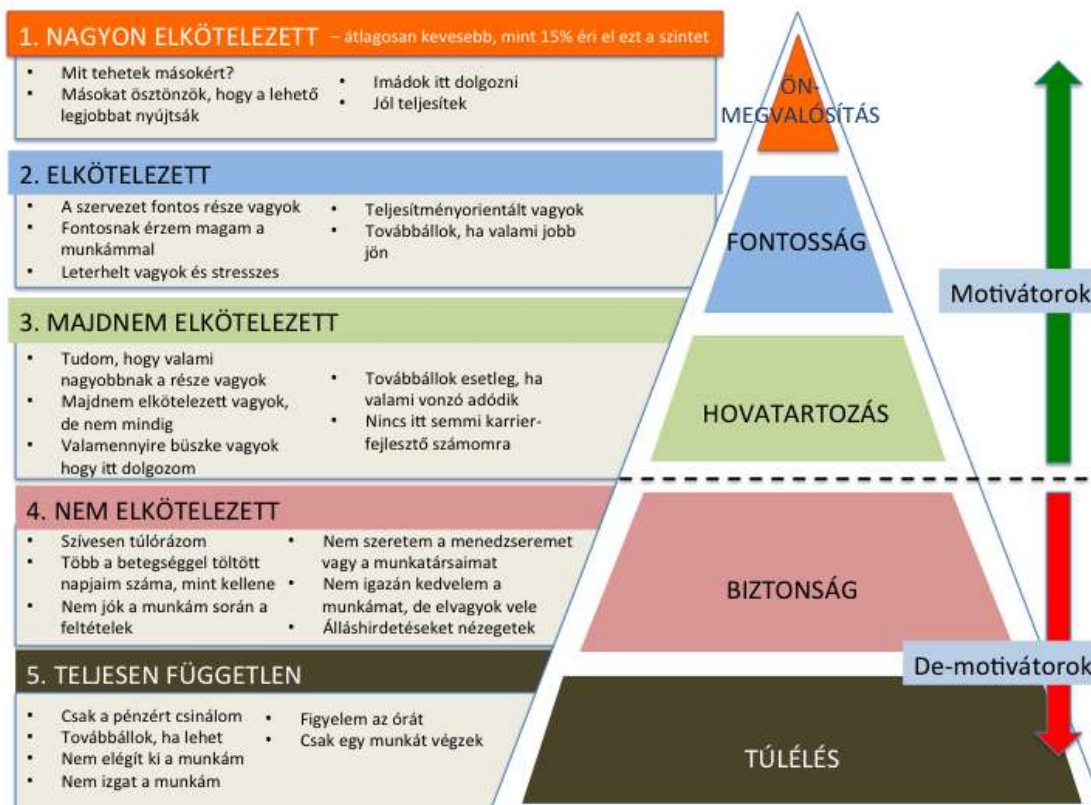
Egyszóval: nem a pénzzel kell motiválni! A bírák és igazságügyi alkalmazottak illetményemelésére azért lenne szükség, mert ezáltal érezhetnék a dolgozók úgy, hogy munkájuk társadalmilag megbecsült. Olyan mértékű illetmény szükségeltetne, amely átlag feletti életszínvonalat biztosít minden bíró és önálló felelősséggel dolgozó igazságügyi alkalmazott számára.

Minden fizetési csomag lényege a méltányosság kell, hogy legyen. A bírósági szervezeten belül legyenek arányban egymással a fizetések (belső) és az adott dolgozó fizetése legyen arányban a hasonló szervezetben, hasonló munkát végzővel (külső). Emellett célszerű egy picit többet

²²²⁵ Debreceni modell 2017.

fizetni a piaci átlagnál. Ha a munkáltató a piaci ár fölé megy, azzal a tehetségesebb embereket vonzza be, csökkenti a fluktuációt, növeli a produktivitást és a munkamorált. Ez szintén segít elfeledtetni a pénz „témát”, a dolgozók a munkára koncentrálnak. Végezetül fontos, hogy a teljesítmény-mérőszámok legyenek széles skálájúak és nehezen kijátszhatóak, tekintettel arra, hogy ha a jutalom komoly összeg, akkor nagyobb a valószínűsége, hogy az emberek látóköre beszűkül és csak arra koncentrálnak – és esetleg a szabályokat kijátszó megoldásoktól sem riadnak vissza (vö. Pink 2010: 193-196).

Itt utalnék vissza **Maslow motivációs elméletére**. A magasabb rendű szükségletek – megbecsülés, elismerés és önmegvalósítás – állnak a bírói motiváció fókuszában. Ezek ösztönzői elsősorban nem pénzbeliek (belső) lehetnek, hanem a kihívás (fejlődés lehetősége), karrier lehetőség, önállóság, kreatív feladatok stb. A külső, pénzbeli ösztönzést jelentő, bírói munkateherhez igazodó és a bíróvá válás folyamatát méltányoló illetmény a társadalmi elismerés révén növeli a bírók elkötelezettségét. A legfelső szint, vagyis az önmegvalósítás szükségletét azonban a pénz nem befolyásolja, az ugyanis az alacsonyabb rendű szükségletek ösztönzője. Mindez kifejti a bírói elkötelezettség növekedését Maslow piramisában:

4. ábra. A Maslow-féle igénypiramis és a munkavállalók elkötelezettsége²²²⁶

VI. A „DEBRECENI MODELL”

A Debreceni Törvényszék vezetői kialakítottak egy teljesen új megközelítést. Ennek lényege

²²²⁶ <http://gordonta.hu/alkalmazottak-elkotelezettsege-maslow-piramis/> (2017-09-23)

egyesek szerint az, hogy az ügyek bírókra történő kiszignálásának új rendszerét valósították meg, azzal a szándékkal is, hogy megteremtsék a bírói, és igazságügyi alkalmazotti motiváció alapját. Így jelen pályamunkámban nélkülözhetetlen részletezni. A bírósági közbeszédben „Debreceni Modell” elnevezéssel vált ismertté a rendszer.²²²⁷

Azzal kezdték, hogy meghatározták a célt, ami nem más, mint hogy tartósan jól teljesítő bíróságot hozzanak létre. Ehhez három lépést és ahhoz rendelve három célt határoztak meg (vö. Blanchard 2010: 24):

I. lépés: Megértetni a dolgozókkal a hármas célt:

- 1. cél: Hatékonyság és időszerűség = eredményes bíróság
- 2. cél: **Dolgozói elégedettség** = a bíróság, mint versenyképes, gondoskodó munkáltató
- 3. cél: Ügyfél elégedettség = szolgáltató, társadalmilag elismert bíróság (bírósághoz való könnyű hozzáférés; ügyfelekkel való bánásmód; eljárások időtartamának rövidítése; eljárások átláthatósága; döntések érthető szövegezése; bíróság megítélése a médiában; bírák viselkedése és magatartása)

II. lépés: A hármas cél megvalósítása érdekében megismerni a dolgozókat: **kit, mi motivál?**

III. lépés: **Motivációs eszközök egyéni és csoportos alkalmazása** mindaddig, amíg a három cél megvalósul.

A Debreceni Törvényszék elnökhelyettese a „Debreceni Modell”-t egy modern, komplex motivációs rendszerként jellemzi, amelyet a bírósági rendszerre átültettek és tartós eredményességet garantál. Újszerűségét abban látja, hogy minden, a piaci viszonyok között bevált módszer működik a bíróságon. A különbség annyi, hogy a bíróságon nem pénzért, profitért dolgozunk, ennek megfelelően a legfőbb motivációs eszközt, a pénzt kellett átalakítaniuk egy „ütősebb bírósági valutára”, ami nem más, mint a szabadidő, vagy másként értelmezve egyéni autonómia szabadsága, vagy megint másként értelmezve belső önirányítás kiteljesedése.

A modell bevezetésére nyilvánvalóan gyenge eredményességi mutatók miatt volt szükség: rendkívül nagy számú elhúzó ügyek és demotivált dolgozók, bírák. Ezen változtatni kellett. Előzményként említendő, hogy a 2000-es évek második felében az akkori helyi vezetés Debrecenben kötelező plusz tárgyalási napokat rendelt el, aminek kezdetben volt is pozitív hozadéka, eredménye. Azonban egy idő után megfordult ez a tendencia és a bírák fáradtságuk okán elkezdtek kijátszani a rendszert és a többlet napokon kevesebb ügyet fejeztek be a korábbiakhoz képest. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a jutalmazás és a büntetés bírói szinten nem hatékony.

²²²⁷ Források: Debreceni modell 2017; Motivációs gyakorlat a Debreceni Járásbíróságon 2017.

A rendszer egyik alapját képezi, hogy mertek változtatni a korábban kialakult szignálási renden. Kialakították, hogy egyenlő számú és súlyú ügy kerüljön kiszignálásra minden bíróra, véget vetve annak, hogy aki több ügyet fejez be, több új ügyet kap. Kiiktatták a kötelező plusz tárgyalási napok előírását, a képzéseken való részvételt ráadásul tárgyalás mentes nap engedélyezésével méltányolták. A modell része volt az is, hogy ha valaki besegít és mások helyett dolgozik, akkor rekreációs szabadságot fog kapni.

A legfőbb probléma a minden szinten jelentkező demotiváltság volt, ugyanis a bírák belefáradtak abba, hogy bármennyi ügyet fejeznek be, mindig ugyanannyi új ügyük volt a „szintre töltés” miatt. Rájöttek, hogy ha kevesebb ügyet fejeznek be, akkor kevesebb ügyet kapnak, ezért még a legjobbak is visszafogták magukat.

A gyakorlatban azonban nem volt elegendő csupán a bírák teljesítményének hatékonyságára és időszerűsége koncentrálni, hanem tudatosan foglalkozni kell a dolgozók kötődésével, elkötelezettségével, valamint az ügyfelek elégedettségével, hiszen a bíróság társadalmi megítélését ők határozzák meg. A tartósan jól teljesítő bíróság feltételei tehát: a hatékonyság és időszerűség, azaz sokat, jól, gyorsan ítélni, magas dolgozói elégedettséget elérni, magas ügyfél elégedettséget, társadalmi elismerést szerezni és hangsúlyozni azt a magasztos értéket, amely a munkánk alapja, hogy mi biztosítjuk a társadalmunk igazságos/jogszerű működését.

A rendszerben használt motivációs eszközökkel kapcsolatban azonban hamar rádöbbenek, hogy nem minden bírósági szinten használhatók ugyanazok az eszközök. Ha minden szinten motiváltak a kollégák, akkor a legnagyobb a bírósági rendszer teljesítőképessége.

A rendszerben vizsgálják azt, hogy ki milyen munkát végez, rutinszerűt vagy kreatív-gondolkodót. Ha egy jegyzőnek le kell írnia 50 oldalt, vagy be kell iktatni 2000 ügyet az rutinszerű és sokszor unalmas. Itt célszerű a jutalmazás. Fontos, hogy ismertessék számukra a munka jelentőségét, mivel ezzel tovább növelhető a lelkesedés és a teljesítmény. Sokkal jobb, ha a kollégák jutalom ígérete nélkül, belső indíttatásból hajtják végre a feladatot és utána ismerik el őket. Ezzel növeljük az önbecsülésüket, hiszen nem az elismerésért dolgoztak.

A másik nagy csoport a kreatív-gondolkodó munkavégzés. Ilyen a bírák, titkárok munkája. Itt már a jutalmazás, vagy a büntetés kilátásba helyezése kifejezetten káros, hiszen kiöli a lényegét, amiért valaki ezt a hivatást választja.

A „Debreceni Modell” elismeri, hogy egy bíróság működése a bíró teljesítményén mérhető, ezért a bírákra kell fókuszálni. Olyan ideális környezetet kell teremteni, ahol semmi nem zavarja a kiteljesedésüket. Törekedni kell a kiváló munkakörülményekre, modern eszközök, csendes, tiszta szoba, felkészült jegyző, szolgálatkész irodai munkatársak, stb.

A bíráknál a modell elképzelése szerint egyedüli tartós motivációs eszköz a belső motiváció

fenntartása. Amikor 2014. január 1-jén elindították az egyenlő számú és súlyú szignálás rendszerét, gyakorlatilag nem csináltak mást, mint egyenlő munkaterhet teremtettek a bírák között, ezzel visszaadták a bírának az önirányítás lehetőségét és biztosítottuk autonómiájukat.

Hadd jegyezzem meg ezzel kapcsolatban, hogy a bírák java része pont azért szereti a hivatását, mert ebben a munkában a függetlenség a kulcs, minden bíró kvázi a maga ura.

A szignálási rend átlátható és kiszámítható lett és arra figyelemmel, hogy aki gyorsabban és több ügyet fejez be, az nem lesz újabb ügyekkel feltöltve, rájöttek bírák, hogy tényleg lesz szabadideje annak, aki naprakész, mindenki önként tett hatalmas erőfeszítéseket a hátralék ledolgozására.

A bírói függetlenség is maximálisan érvényesül a „Debreceni Modell”-ben, ugyanis a bíró maga dönti el mennyi időt, energiát szán az ügyre, mennyit igényel az eset megoldása. Szakmailag, ha felkészült, gyorsabban megoldja az ügyet, ha kevésbé felkészült belsőleg motivált, hogy képezze magát, fejlődjön, hiszen magán segít, és mindeközben tudatában van annak, hogy nincs több vagy nehezebb ügye, mint a többi bírótársának.

Véleményem szerint a modell sikerének hátterében az a felismerés áll, hogy a bírát tudatosan érdekeltté kell tenni abban, hogy törekedjenek a naprakésziségre és ehhez nyújt segítséget egy, a fentiek szerint megvalósuló következetes és átlátható, alapvetően motivációs rendszer, amelynek leglényegesebb ösztönzője a szabadidő és nem a pénz.

Érdekesség, de ebben a rendszerben annak van több szabadideje, aki hatékonyan dolgozik. A szabadidejüket pedig saját belső indíttatásuk szerint tölthetik ki tartalommal, például tanulás-sal, szakmai elmélyüléssel. Vezetői feladat ezen kiteljesedés elősegítése, amit tudatosítani kell. A sikeres vezetői módszerek között fentebb már említettem, hogy célszerű követni a „Ne terhelje tovább a jól húzókat” elvét. Ha egy olyan bírót terhelünk még tovább, aki amúgy is kiemelkedően teljesít, akkor őt ezzel demotiváljuk.

Miért mondhatjuk, hogy a „Debreceni Modell” motivációs alapú? Mert a bírák motivációval összefüggő pszichológiai szükségleteinek -autonómia, kötődés és kompetencia- kielégítését célozza. Ez az önirányítási rendszer lehetővé teszi, hogy a bíró motivált és produktív legyen, mindamelllett, hogy teljes mértékig tiszteletben tartja a bírói függetlenséget. Sőt! Kis túlzással élve mondhatjuk, hogy igazából ez a bírói autonómia maga a bírói függetlenség.

Pozitív véleményem ellenére azonban úgy érzem, hogy még mindig van a modellben továbbfejlesztendő terület. Ugyanis a bírák végső motivációja nem más, mint a megfizethetetlen belső értékrend, ez az ami igazán motiválja és inspirálja a bírát. Ebbe az irányba szükséges elmozdulni és feltárni egyénenként, hogy így még magasabb szintű motivációt lehessen elérni. A vezetők felelőssége abban rejlik, hogy erre az értékrendre fókuszálva segíthetnek a bírának,

hogy magukat motiválják, a motiváció ugyanis belülről jön, nem pedig kívülről. A vezetői motiválás a bírósági szervezeti kultúra alapja kell, hogy legyen.

VII. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A bírói munkát motiváló tényezők témakörében nem találtam olyan külföldi szakirodalmat, amely ezzel a témával igazán mélyrehatóan foglalkozott volna. A találatok többsége csupán érintette a témát, és főleg az ügykiosztás „menedzselését” részletezte. Felkeltette azonban a figyelmem a finn Petra Pekkanen PhD disszertációja, melynek címe magyarul: *A késés csökkenése a bíróságokon – a folyamatjavítás lehetőségei és kihívásai a közszféra szakmai szervezeteiben* (Pekkanen 2011).

A dolgozat középpontjában a jogrendszer lassú, késedelmes működése, a „késés problémája” vagy „késedelmi probléma” áll és ennek lehetséges kezelése az érintett bírósági folyamatok teljesítményének javításával. A dolgozat egyik célja annak a vizsgálata, hogy a bírósági rendszer működésében melyek azok a tényezők, amelyek felelősek a késedelmes működésért és a kezelhetetlen lemaradásokért. A másik cél a folyamatok javításáért felelős kritikus tényezők új megvilágításba helyezése.

Bár a dolgozat a késés problémájával elsősorban folyamatjavítási szemszögből foglalkozik, de irodalmi áttekintésében több helyen is megjelenik a TQM (Total Quality Management, teljes körű minőségbiztosítás), amely fontos kapcsolódási pontot jelent a motiváció kérdésköréhez.

A TQM alapvetően értékközpontú vezetési vagy irányítási módszer és filozófia, amelyben az alapelvek meghatározó jelentőségűek és több ponton is kapcsolódnak a szervezeten belüli motiváció kérdéséhez. Terjedelmi okokból csak arra van lehetőségem, hogy néhány TQM alapelvet felsoroljak (Tenner-DeToro 1996; Bálint 1998: 63-88; Czeglédi 2011):

(1) középpontban a vásárló, a felhasználó (pl. a bíróság esetén nyilván az ügyfél!);

(2) folyamatjavítás; az üzleti (vagy: bírósági!) folyamatok állandó, folyamatos fejlesztése és tökéletesítése;

(3a) **teljes elkötelezettség (aminek megvalósulása maximális mértékű motiváltságot jelent, optimális esetben önmagáért, önmegvalósításként végezve a napi munkát) és**

(3b) teljes körű részvétel (a TQM a *teljes* szervezetre vonatkozik, és csak akkor működik, ha a szervezetben mindenki részt vesz benne);

(4) társadalmi méretű tanulás (lényegében **tanuló szervezetté válás**; olyan szervezeti kultúra kialakítása, amely lehetővé teszi a jó tapasztalatok és megoldások átvételét, valamint a saját tapasztalatok megosztását más szervezetekkel).

Emellett a TQM bevezetésében a vezetőség játssza a központi szerepet, ami értelemszerűen a dolgozók motiválására is érvényes.

VIII. ZÁRSZÓ

Ahogy már a bevezetőben említettem, igyekeztem nem elmélyülni a túl általános megfogalmazású praktikákban. Véleményem szerint a bírák motiválásának végcélja egyfelől az ő elégedettségük elérése, másfelől pedig azonban az ő hatékony munkavégzésük által elérhető eredményes, szolgáltató, társadalmilag elismert bíróság „megvalósítása”.

A bírák mellett az igazságügyi alkalmazottak motiválására és a velük kapcsolatos motivációs eszközökre is igyekeztem hangsúlyt fektetni, tekintettel arra, hogy az ő elhivatott munkájuk nélkül a bírák sem tudnak kiteljesedni az ítélkezésben.

Végezetül hadd mondjam el, hogy engem mi motivál a munkámban és mi motivált ezen dolgozat megírásában. A belső készítés, hogy jobba tehető az a szervezet, melynek magam is a részese vagyok, Emellett az, hogy minden bírósági vezetőhöz eljusson a tudatos motiválás nélkülözhetetlen szerepe, jelentősége.

IX. IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

Irodalom:

Armstrong, Michael 2006. *Handbook of Human Resource Management Practice*. London-Philadelphia: Kogan Page.

Armstrong, Michael; Murlis, Helen 2004. *Reward Management. A Handbook of Remuneration Strategy and Practice*. London: Hay Group. 56–71.

Bábosik Mária 1999. *Ösztönzésmenedzsment*. In: Poór József; Karoliny Mártonné (szerk.) 1999. 223–252.

Bakacsi Gyula 2004. *Szervezeti magatartás és vezetés*. Budapest: Aula K.

Bakacsi Gyula 2010. *A szervezeti magatartás alapjai*. [Alapszakos jegyzet a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatói számára] Budapest: Aula K.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_543_07_A_szervezeti_magatartas_alapjai/adatok.html (2017-09-14)

Bakacsi Gyula et al. (szerk.) 1996. *Vezetés-szervezés II*. Budapest: Aula K.

Balázs István (szerk.) 2002. *Pszichológiai lexikon*. [Lexikon der Psychologia, Bertelsmann Verlag,

1995.] Budapest: Magyar Könyvklub.

Bálint Julianna 1998. *Minőség - Tanuljunk és tanítsuk*. Budapest: Műszaki K.-Magyar Minőség Társaság.

Barkóczy Ilona; Séra László (szerk.) 1993. *Az emberi motiváció II. Humánspecifikus motiváció*. [szöveggyűjtemény] Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 333-360.

Blanchard, Ken (szerk.) 2010. *Vezetés magasabb szinten. Eredményesség emberközpontú módszerekkel*. Budapest: HVG K.

Bock, Laszlo 2015. *A Google titok. Tippek a világcég alelnökétől*. Budapest: Bookline.

Branyiczki Imre 1996. Motiváció elméletek. In: Bakacsi Gula et al. (szerk.) 1996. 24–39.

Burchard, Brendon 2013. *Töltődj fel! Tíz motiváló elem, amely energiát ad*. Budapest: HVG K.

Carnegie, Dale 1995. *Sikerkalauz 3. A hatásos beszéd módszerei*. [Átdolgozta Dorothy Carnegie.] Budapest: Minerva K.

Carver, Charles S.; Scheier, Michael F. 1998. *Személyiségpszichológia*. Budapest: Osiris K.

Csikszentmihályi Mihály 1997. *Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest: Akadémiai K.

Czeglédi László 2011. *Minőségmenedzsment*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_42_minosegmenedzsment_scorm_05/adatok.html (2017-09-20)

Deci, Edward L. 1975. A kognitív értékelés elmélete. Az extrinzik jutalmak hatása az intrinzik motivációra. In: Barkóczy Ilona; Séra László (szerk.) 1993. 333–360.

Dweck, Carol S. 2013. *Self-theories: Their Role in Motivation, Personality, and Development*. Psychology Press.

<https://books.google.hu/books?id=R55cAgAAQBAJ> (2017-09-20)

Englander Tibor (szerk.) 1974. *Üzempszichológia*. [Válogatott tanulmányok] Budapest: Közgazdasági és Jogi K.

Fowler, Susan 2015. *Motiváció magasabb szinten. Fejlődés, hatékonyság, elköteleződés*. Budapest: HVG K.

Herzberg, F. R. 1968. Még egyszer: hogyan ösztönözzük alkalmazottainkat. In: Englander Tibor (szerk.) 1974. 351–373.

Girard, Bernard 2010. *A menedzsment forradalma. A Google modell.* Budapest: Typotex.

Gordon, Thomas 1993. *Vezetői Eredményesség Tréning. V.E.T.* Balatonfenyves: Studium Effektive.

Gyömbér Noémi; Kovács Krisztina 2012. *Fejben dől el. Sportpszichológia mindenkinek.* Budapest: Noran Libro.

Hidvégi Péter 2010. Munkahelyi motiváció és munkahelyi légkör a Vám- és Pénzügyőrség személyi állományának és a Rendészeti Szakközépiskolák oktatóinak empirikus vizsgálata alapján. *Repüléstudományi Közlemények* 22 évf. (2010) 2. sz. 209–216.

Hidvégi Péter 2015. *Munkahelyi egészségfejlesztés lehetősége a Vám- és Pénzügyőrség személyi állományának és a Rendészeti Szakközépiskolák oktatóinak empirikus vizsgálata alapján.* [PhD értekezés] Szeged: SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola.

Hollander, Edwin P. 2004. Reciprocity Norm. In: Spielberger, Charles (ed.) 2004. 239–242.

Juhász Csilla 2004. *Motivációs lehetőségek vizsgálata az élelmiszer-gazdaságban.* [PhD értekezés] Debrecen: DE Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Vezetéstudományi Tanszék.

Juhász István; Matiscsákné Lizák Marianna 2014. *Emberi erőforrás-gazdálkodás.* Eger: Eszterházy Károly Főiskola.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0021_55_emberi_eroforras_gazdalkodas/adatok.html (2017-09-10)

Karácsony Zoltán 2016. Erre megy a HR 2017-ben. *Haszon* 14. évf. (2016) 12. sz. 54–56.

Kincs Dalma 2016. *Az Y generáció munkahelyi motivációs lehetőségeinek vizsgálata.* [szakdolgozat] Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Vezetéstudományi Intézet.

Klein Sándor 2001. *Vezetés- és szervezetpszichológia.* Budapest: SHL Hungary Kft.

Krasz Katalin 2006. *A munkahelyi elégedettség kérdései.*

http://erg.bme.hu/oktatas/tleir/gt52m006/munkahelyi_elegedettseg.pdf (2010-04-16)

Latham, Gary P. 2007. *Work Motivation. History, Theory, Research, and Practice.* Sage Publications.

Lunenburg, Fred C. 2011. Goal-Setting Theory of Motivation. *International Journal of Management, Business, and Administration* Vol. 15. (2011) No. 1. 1–6.

Majtényi László; Szabó Máté 2005. *Alkotmányjog.* [elektronikus tananyag] Budapest: Eötvös Károly Közpolitikai Intézet.

<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/alkotmanyjog/adatok.html> (2017-09-09)

Maslow, Abraham H. 1943. Elmélet az emberi motivációról. In: Oláh Attila; Pléh Csaba (szerk.) 1997. 373–392.

Matiscsákné dr. Lizák, M. 2012. *Emberi erőforrás menedzsment*.

http://gti.ektf.hu/anyagok/tananyagok/Matiscsakne/201112_2/EEM_sport/EEM_ea_L.pdf (2014-09-16)

Miként befolyásolja Maslow 'Szükséglet-piramisa' az alkalmazottak elkötelezettségét? - Gordon & TA. 2016. január 12.

<http://gordonta.hu/alkalmazottak-elkotelezettsege-maslow-piramis/> (2017-09-23)

Oláh Attila; Bugán Antal (szerk.) 2001. *Fejezetek a pszichológia területeiből*. Budapest: ELTE Eötvös K.

Oláh Attila; Pléh Csaba (szerk.) 1997. *Szöveggyűjtemény az általános és a személyiségpszichológiához*. [Pedagógia és tanárszakos hallgatók részére.] Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Pekkanen, Petra 2011. *Delay Reduction in Courts of Justice - Possibilities and Challenges of Process Improvement in Professional Public Organizations*. [PhD dissertation] Lappeenranta: Lappeenranta University of Technology.

Pinder, Craig C. 2014. *Work Motivation in Organizational Behavior*. Psychology Press.

<https://books.google.hu/books?id=rFgKBAAAQBAJ> (2017-09-13)

Pink, Daniel H. 2010. *Motiváció 3.0. Ösztönzés másképp*. Budapest: HVG K.

Poór József; Karoliny Mártonné (szerk.) 1999. *Személyzeti/emberi erőforrás menedzsment kézikönyv*. Budapest: Közgazdasági és Jogi K.

Senge, Peter M. 1998. *Az 5. alapelv. A tanuló szervezet kialakításának elmélete és gyakorlata*. Budapest: HVG K.

Soósné Göbölly Ildikó 2014. *Humántőke menedzsment II*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0021_14_humantoke_menedzsment_ii/adatok.html (2017-09-16)

Spielberger, Charles (ed.) 2004. *Encyclopedia of Applied Psychology*. Florida: Elsevier-Academic Press.

Stone, Jesse; Blanchard, Ken; Zigarmi, Drea 2010. A jövőképben rejlő erő. In: Blanchard, Ken (szerk.) 2010. 37–50.

Tenner, A.R.; DeToro, I.J. 1996. *Teljes körű minőségmenedzsment. TQM*. Budapest: Műszaki K.

Thierry, Henry 2004. Compensation. In: Spielberger, Charles (ed.) 2004. 429–434.

Tippek a stressz csökkentésére. *Haszon* 15. évf. (2017) 3. sz. 54–57.

Urbán Róbert 2001. Az érzelem és a motiváció pszichológiájának vázlata. In: Oláh Attila; Bugán Antal (szerk.) 2001. 195–230.

Vallerand, Robert J. 2004. Intrinsic and Extrinsic Motivation in Sport. In: Spielberger, Charles (ed.) 2004. 427–435.

Források:

A bírói életpálya modell. Alapelvek. [A Központi Bírósági Intranet felületén elérhető anyag.]

<http://kpintra.justice.hu/biroi-eletpalyamodell/alapelvek> (2017-09-01)

A bírói életpálya modell koncepciója. I-II. rész. Magyar Bírói Egyesület, 2015.

<http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/letp%C3%A1lya%20I-II.r%C3%A9sz-1.pdf> (2017-09-20)

„A legintenzívebb a flow-tevékenységgel elérhető életöröm”. Tegyi Enikő interjúja Csíkszentmihályi Mihállyal. *Stílus és lendület*, 2009. november.

<http://www.solutionfocus.hu/wp-content/uploads/2011/02/Csikszentmihalyi-cikk.pdf> (2017-09-20)

Debreceni modell. Interjú dr. Szurdi Bélával a Debreceni Törvényszék elnökhelyettesével a „Debreceni Modell”-ről.

<http://debrecenitorvenyszek.birosag.hu/hirek/20170913/debreceni-modell> (2017-09-20)

Motivációs gyakorlat a Debreceni Járásbíróságon. Dr. Szurdi Béla, a Debreceni Törvényszék elnökhelyettesének előadása a 2017. február 01-én, a Pesti Központi Kerületi Bíróságon.

Nem túl vonzó a bírói pálya. MTI | 2015. április 7. *Népszava online*.

<http://nepszava.hu/cikk/1053426-nem-tul-vonzo-a-biroi-palya> (2017-09-20)

Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2012. I. félévi beszámolója.

Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2015. évi beszámolója.

Országos Bírósági Hivatal Elnökének 2016. I. félévi beszámolója.

DR. BAJI DÓRA ANTÓNIA

PARAINESIS AZ "Y" ÉS "Z" GENERÁCIÓHOZ

„Ki tud várni, az sokat tud; s nemcsak tud sokat, de tehet, s tenni fog sokat. A bölcs késő öregségében is elülteti a fát, noha hasznával maga nem élhet; de érti, miképpen az rendes időre megnő, s unokáját gyümölcscsel enyhíti. Ő tudja, miért kell várni; s ki várás után sok jót nyert, az munkálni a jövő korért sem rest”

Kölcsey Ferenc: Parainesis Kölcsey Kálmánhoz²²²⁸

ELŐSZÓ

Az Országos Bírósági Hivatal elnöke, a versenyképes igazságszolgáltatással kapcsolatban igényként fogalmazta meg a 13. Jogászgűlésen 2016. szeptember 23. napján: „Kölcsey Ferenc, amikor a haladásról vagy maradásról elmélkedett, rendkívül szép gondolatot hagyott ránk. Azt mondta, hogy „azok, akik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg, miképpen a maradás szónak több jelentése is van. Korszerinti haladás éppen maradást hoz magával, vesztég maradás következése pedig senyvedést”. Tehát, igenis kell, hogy a bírósági szervezet is változzék és igazodjék ahhoz a korhoz, azokhoz a körülményekhez, amelyek körülveszik. Amiben a bíróság versenyképes lehet, és tényleges értéket mutathat fel, az a terület, ahol találkozik az emberek természetes igénye azzal, amit a bírósági szervezet nyújtani tud: rend, biztonság és igazságosság iránti igény. Ahhoz, hogy a bíróság a biztonságot szolgáltatni tudja kifelé, befelé is garantálnia kell.”²²²⁹

Az OBH elnöke a 2016. évi beszámolójában kiemelte: „Ahhoz, hogy az egyes bírúk a munkájukat a társadalom bizalmától övezve végezhessék, a bírósági igazgatásnak is meg kell felelnie a XXI. századi elvárásoknak. Olyan modern megoldásokra kell itt gondolnunk, mint a proaktivitás, a társadalmi környezet bevonása, a bürokrácia csökkentése, a szolgáltatói modell, az ügyfélbarát kommunikáció, a monitoring és kontrolling rendszerek használata, az átláthatóság, a kompetencia alapú foglalkoztatás, az integritás, valamint az elégedettség és teljesítménymérés.”²²³⁰

A modern megoldások összhangban vannak a 21. század modern üzleti világ gondolkodásával, ahol a gazdaság és a vezetés számára szemléletváltozást és paradigmaváltást igénylő feladatként jelenik meg az integráló gondolkodás, a társadalmi felelősségvállalás, mint a fenntarthatóság fontos eszköze, valamint a rugalmas, adaptív ellenálló képesség.

²²²⁸ https://www.citatum.hu/konyv/Parainesis_K%F6lcsey_K%E1lm%E1nhoz/2 Letöltés és megtekintés:2017. 09.20. 17:42

²²²⁹ http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/jogaszgyules_dr_hando_tundebeszed.pdf. Letöltés és megtekintés:2017. 03.18. 20:05

²²³⁰ Országos Bírósági Hivatal elnökének 2016. évi beszámolója, 13. old. utolsó bekezdés

Ugyanakkor az üzleti környezetben a versenytársak lépései kiszámíthatatlanok a cégek, szervezetek számára, csupán egyetlen, általuk befolyásolható dolog maradt a versenyképesség megtartására: ütőképes és erős kohézióval, belső összetartó erővel rendelkező csapatot építeni és működtetni.²²³¹

A 21. század a bírósági szervezettől is versenyképességet igényel, az OBH által meghirdetett állandó és időszakos programok – „Szolgáltató bíróságért”, Fenntartható Fejlődés Program - is versenyhelyzetet generál, aki lemarad, az kimarad elv alapján, ugyanakkor a versenyképesség megtartására a bírósági szervezetrendszeren belül is ütőképes és erős kohézióval, belső összetartó erővel rendelkező csapatot kell építeni és működtetni.

Az emberi tényezőket nem lehet figyelmen kívül hagyni a versenyképes igazságszolgáltatásban, ahogy azt sem, hogy a minőségi utánpótlás biztosítva legyen a bírói pályán, hiszen belőlük kell a belső összetartó erővel rendelkező csapatot felépíteni és működtetni, nem mindegy, hogy ki kerül be a rendszerbe.

A versenyképes igazságszolgáltatásban az utánpótlás, a bírósági fogalmazók és a bírósági titkárok kompetenciái hogyan és mivel fejleszthetők? Kikből lesznek a jövő új bírói?

BEVEZETÉS

„Minden marketinges életében eljön a pillanat, amikor egy céges tárgyalóban találja magát, és pár negyven körüli emberrel azon ötletel, hogyan érje el a „fiatalokat”. Van rá megoldás, de az „én fizetek, te reklámozol” módszer itt nem működik.”²²³²

Marketinges nem vagyok, és céges tárgyalóm sincs, azonban a 2017. évi Mailath György Tudományos Pályázatban megjelent téma a bírósági fogalmazók, bírósági titkárok kompetencia fejlesztése – a bírói hivatásra való felkészítés címmel az a terület volt, ahol úgy éreztem, lehetőségem van arra, hogy az egy jó ideje bennem megfogalmazódó gondolataimat írásba foglaljam. Meggyőződésemmé vált, hogy az „online generációkat” egészen új szemlélettel lehet elérni és megtartani, kompetenciájukat fejleszteni és a bírói professzióra, hivatásra felkészíteni. A hogyanra próbáltam választ keresni, egy úgynevezett bírói hivatás programon, a Parainesis-stratégián²²³³ keresztül.

A tudományos munkám alapkonceptiója túl mutat azon, hogy milyen innovatív módszerekkel és eszközökkel lehet fejleszteni a bírósági rendszerben jelenleg dolgozó bírósági fogalmazó és bírósági titkárok kompetenciáit, akik több éves munkaviszonyuk folytán már beintegrálódtak a

²²³¹ Menedzsmentor Kft. <https://www.hrportal.hu/hr/hogyan-epitsunk-osszetarto-csapatot-20100216.html>, Letöltés és megtekintés: 2017.03.18. 19:24

²²³² FORBES magazin 2017. augusztus 44. old.

²²³³ Parainesis szó eredete [*parainézis* < görög: *paraineszisz* (tanácsolás) < *aineo* (ajánl, mond)], jelentése: erkölcsi intellem, oktatás mit irodalmi műfaj <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Parain%C3%A9zis> letöltés és megtekintés: 2017.08.23. 21:38

rendszerbe. Jóval korábban el kell kezdeni gondolkodni és tevékenykedni, ha a legalkalmasabakat akarjuk a bírósági rendszerben tudni, ha azt szeretnénk, hogy a legjobbakból legyenek a jövő bírái.

A bírósági fogalmazók és bírósági titkárok kompetenciafejlesztésének mérföldköve, a bírói hivatásra való felkészítés alapja. Meg kell határozni, kiknek a kompetencia fejlesztéséről van szó, milyen kiválasztás útján kerülnek a rendszerbe, mik az erősségeik, gyengeségeik, fejlesztendő területeik, mivel és hogyan motiválhatók. Milyen típusú kompetencia fejlesztés szükséges számukra, és kik azok, akik mindezt hitelesen és hatékonyan tudják a rendszeren belül a jövő bírói számára megvalósítani.

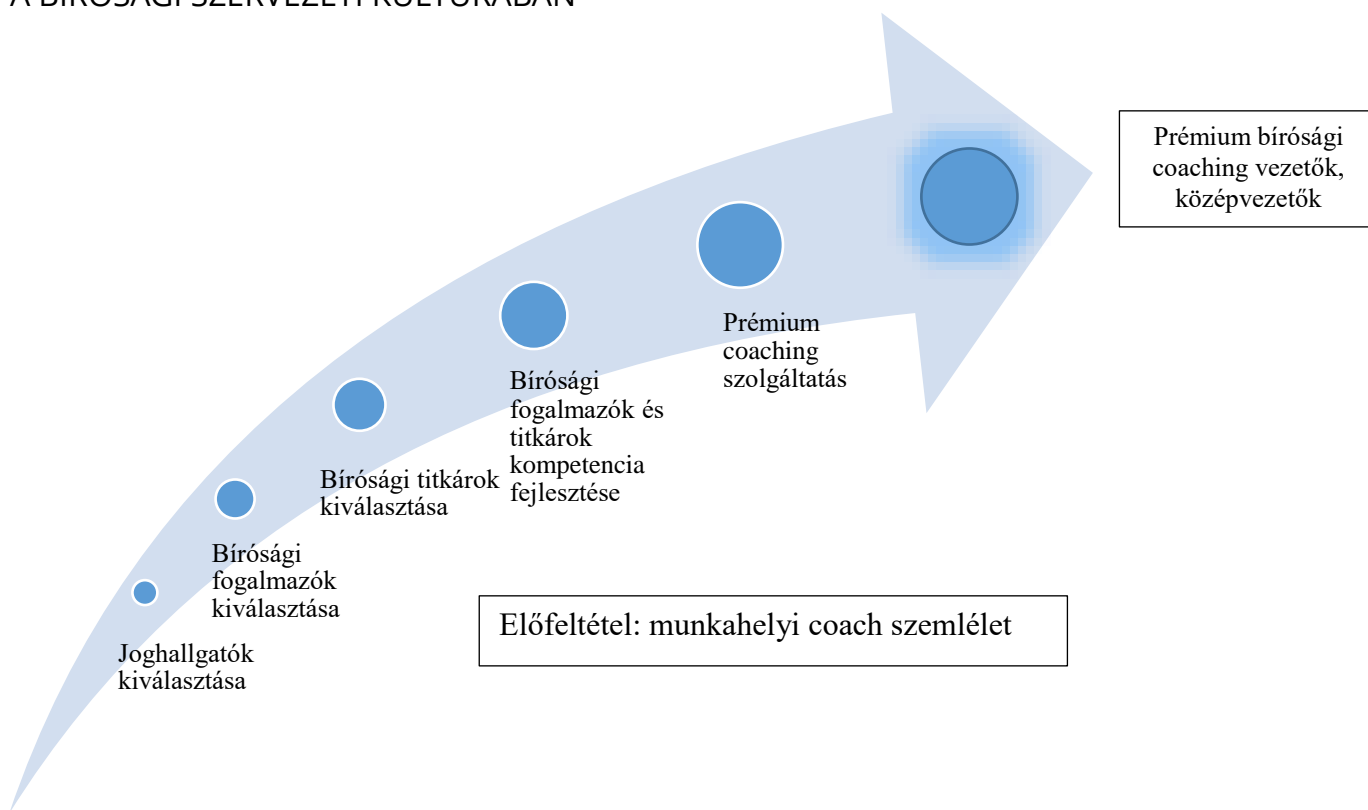
Ez egy tudatosan alulról felfelé épülő rendszer, szervezeti stratégia, a szervezeti kultúra része, amelynek legfontosabb alappillére, hogy meghatározzuk, kire kell építeni a kompetencia fejlesztést, ki az új generáció nemzedéke. Azaz kinek, mit és hol.

A PARAINESIS-STRATÉGIA, a bírói hivatás program felépítése az alábbi rendszer szerint:

1. Munkahelyi coach szemlélet és a bírósági szervezet kapcsolata
2. Az „y” és a „z” generáció a bírósági szervezetrendszerben
3. Kiválasztás a jogi egyetemen: bírósági utánpótlást képző program
4. Az új munkatársak kiválasztása: bírósági fogalmazói versenyvizsga és a bírósági titkárok felvételi je
5. Bírósági fogalmazók és bírósági titkárok kompetenciafejlesztése: bírói professzióra való felkészítő és megtartó program
6. Prémium bírósági coaching program
7. Bírói hivatás erőforrásának hálózata

„PARAINESIS-STRATÉGIA”

A BÍRÓSÁGI SZERVEZETI KULTÚRÁBAN

PARAINESIS-STRATÉGIA: A BÍRÓI HIVATÁS PROGRAM

1. Munkahelyi coach szemlélet és a bírósági szervezet kapcsolata

A Parainesis-stratégia kiindulási alapja a munkahelyi coach szemlélet megteremtése és elfogadtatása a bírósági szervezetben. Honnan ered a coaching története, mit is jelent a munkahelyi coach szemlélet és ez milyen formában jelenik meg napjainkban a bíróságon, innen indul a bírói hivatás program.

1.1. A coaching története

A coaching számos alapelve a pszichológiából, különösen a sportpszichológiából ered. Az elnevezés is a sport világból származik: a coaching edzést jelent, a coach edzőt. Tim Gallway (1975) volt az első, aki a coaching lényegéről írt a tenisz-, azután a golfoktatás területén. Szerinte a saját fejünkben lévő ellenfél sokkal félelmetesebb, mint a teniszháló túloldalán lévő. Azt állítja, hogy az edző (coach) abban tud segíteni a játékosnak, hogy a teljesítménye útjában álló akadályokat elhárítsa vagy csökkentse. Ha ez sikerül, felszínre kerülnek természetes képességeink, és nem lesz tovább szükség az edző technikai utasításaira. Egy idő után Gallway azon vette észre magát, hogy több előadást tart üzletemberek, mint sportolók számára.

A coaching modern, üzleti formájában az 1980-as években született, és azóta folyamatosan terjed, fejlődik világszerte. Ennyi idő elég volt annak bebizonyítására, hogy nemcsak afféle hóbort, hanem komoly, tartós üzleti sikert eredményező eszköz, megközelítés. A berlini fal leomlása óta a coaching Kelet-Európában is elindult hódító útjára. Bár az e térségben élők számára hátrányt jelentett, hogy később érkezett hozzájuk, azonban előnyt is, mert már kevesebb félreértelmezéssel, letisztultabb formában ismerhették meg.²²³⁴

1.2. Coaching története Magyarországon

A coaching, mint a tanulás, változás, megújulás céljából folytatott párbeszéd coach és ügyfél között, Magyarországon először a 90-es években jelent meg a for profit szervezeti környezetben, miután a rendszerváltás lehetőséget adott arra, hogy a multinacionális szervezetek egy a korábbiakhoz képest gyökeresen új szervezeti kultúrát hozzanak az országba. Az új kultúra hozta magával a coaching gyakorlatát is. A tanácsadók azon szűk csoportja, akik erre az igényre felelve a piacon először coachként jelentek meg, hátterüket tekintve szervezetfejlesztési tanácsadók, trénerek, szupervizorok, illetve különböző pszichoterápiás iskolák terapeutái voltak. Az első coachingban képzett, főként angolszász coaching iskolákban végzett coachok az ezredforduló környékén jelentek meg a magyar piacon. A coaching elsődleges célkitűzése a szervezeti vezetők és menedzserek tanulásának, változásának és megújulásának támogatása volt.

A coaching igazi áttörése hazánkban a 2005-2010 közötti időszakra tehető. A „coaching” szó ez időben vált széles körben ismertté mind a szervezeti kontextuson belül, mind azon kívül. A coachingra a szakmai személyiségfejlődés egyik leghatékonyabb eszközeként tekintettek. Ahogy a coaching iránti kereslet növekedett, úgy szaporodott a piacon megjelenő coachok és coach képzések száma, amelyek szakmai hátterüket és hosszúságukat tekintve nagyon eltérőek voltak. A coaching alkalmazása túllépett a for profit szervezetek keretein, és megjelent a szociális szféra intézményeiben, illetve a privát élet legkülönbözőbb területein.²²³⁵

1.3. A coaching területei:

- Life coaching: a coachingnak ez a fajtája az értékek és jövőkép tisztázásáról és célok kitűzéséről szól, annak érdekében, hogy az adott személy kielégítő, sikeres és teljes életet éljen. Az életvezetési coaching során a coach segít kliensének tisztázni, mit akar az életből, támogatja és bátorítja a változási folyamat során.
- Business coaching: célja, hogy a vállalat tulajdonosait, illetve menedzsereit abban támogassa, hogy a napi feladatokon túl lássák a „nagy képet”, fejlesszék beosztottaikat, ma-

²²³⁴ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Coaching> letöltés és megnyitás: 2017.08.12. 18:58

²²³⁵ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Coaching> letöltés és megnyitás: 2017.08.12. 18:58

gasabb szintű szolgáltatást nyújtsanak ügyfeleiknek, és mindenekelőtt, egyensúlyt tudjanak teremteni a magánélet és a munkájuk, munkahelyük között. Klasszikus business coaching témák: asszertivitás, burnout, delegálás, döntés, időgazdálkodás, karrier, konfliktuskezelés, motiválás, networking, önbizalom, önismeret, stressz.

Executive coaching: A vállalati vezető munkahelyi életére fókuszál. Célja, hogy fenntartható viselkedésbeli változásokat idézzon elő.²²³⁶

1.4. Mitől is működik a munkahelyi coaching, a coach szemléletű vezetés?

A coaching velejárója, hogy az embereket nagyobb teljesítményre sarkallja. Bárhol, ahol az üzleti siker az ott dolgozók eredményein múlik, nagy lehetőségek rejlenek a coachingban.

Ma már nem elég, hogy tehetségesek vagyunk, sőt az adott téma szakértői – különösen, ha vezetői pozíciót töltünk be.

A szervezetek azt várják el a szakértőtől, hogy másokból is ki tudják hozni a tehetséget és az eredményeket – de semmiképpen sem azáltal, hogy sokkal erőteljesebben kontrollálják, netán eleve rövid pórázon tartásuk a munkavállalókat. Tulajdonképpen a coaching éppen az ellenkező irányba mutat, hiszen a vezetői ellenőrzés szintje alacsonyabb, ennek szintje a vezetőre van bízva.

A coach szemléletű vezetők a problémák végiggondolására és a megoldásra irányuló lépésekre ösztökélnek.

A coach szemléletű vezetés mozgatórugója mindössze egy egyszerű elmozdulás attól a ponttól, hogy tanácsot adunk valakinek abba az irányba, hogy megkérdezzük, mit fog tenni.

Amikor valaki a feladat végzése során maga talál rá a megoldásra, sokkal inkább magáénak érzi a feladatot és az eredményt.²²³⁷

1.5. A bírósági szervezetrendszerben megjelenő coach szemlélet

Magyarország bírósági szervezetrendszerében az alábbi területeken jelenik meg a coach szemlélet.

1.5.1. Igazgatási modellváltás:

A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvényben (Bszi.) és a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvényben (Bjt.) megjelent bírósági igazgatási modellváltás nem előzmények nélküli. Gyökerei fellelhetők a Pázmány Péter Katolikus

²²³⁶ <http://coachszemle.hu/hatter-87/427-a-coaching-tortenete-magyarorszagon> letöltés és megnyitás: 2017.08.12. 18:50

²²³⁷ Coach szemlélettel a munkahelyen Julie Starr Kiadó: Coaching Határok Nélkül Kft 2012

Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem és az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet átvilágító tanulmányában. Ezekben olyan értékeket képviselő és időtálló követelmények fogalmazódtak meg a bíróságokkal szemben, mint:

- a személyi és szervezeti számonkérés szükségessége,
- a bíróságok és a bírák munkaterheinek arányosítása,
- a központi öngazgatási testület személyi összetételének átalakítása,
- a bírák pályaalalmassági vizsgálatának, kinevezésének és a bírói munka értékelésének újragondolása
- újfajta bírói teljesítménymérő rendszer és életpályamodell kialakítása,
- az önálló közigazgatási bíróság felállításának igénye.

A bírósági szervezet feladatai - az ügyszám emelkedése, a hatásköri változások, így az önkormányzati normakontroll miatt is - folyamatosan bővülnek. Határozott igényként jelentkezik a társadalom részéről az ítélkezési gyakorlatban a jogegység biztosítása, ezért a szakmai irányításnak fokozottnak és koncentrálnak kell lennie.

Az új igazgatási rendszer célja a bírói függetlenség maximális biztosítása mellett a bírósági szervezet hatékony működése.²²³⁸

1.5.2. Országos Bírósági Hivatal (OBH)

2012. január 1. napjától olyan letisztult irányítási modell jött létre, amelyben az ítélkezés szakmai felügyelete és a központi igazgatás pregnánsan elválik egymástól.

Az ítélkezés egységességének és szakmai színvonalának biztosítása a Kúria elnökének, a bíróságok központi igazgatása pedig az Országos Bírósági Hivatal (OBH) elnökének feladatkörébe került. Az OBH elnöke tevékenységét nem kontroll nélkül, hanem az állampolgárok, valamint az egyéb hivatásrendek előtt transzparensen és az Országos Bírói Tanács felügyelete alatt látja el.

Ez a változás lehetővé tette mind a bíróságok központi igazgatásának, mind a bíróságok szakmai irányításának a korábbinál hatékonyabb és átláthatóbb működését.

Az Országos Bírósági Hivatal stratégiai céljai:

²²³⁸ <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/tajekoztato-birosagi-szervezet-valtozasarol>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10.16:01

- a bíróságok az alkotmányos kötelezettségüket teljesítsék – a független bírók magas színvonalon és időszerűen ítéelkezzenek,
- az emberi erőforrások optimális elosztása, hasznosítása,
- tárgyi feltételek biztosítása, azok optimális elosztása és hasznosítása,
- a bírósági szervezet integritása, az ítéelkezési és igazgatási munka átláthatósága, utóbbi kiszámíthatósága és ellenőrzöttsége,
- a bírósághoz való hozzáférés egyszerűsítése,
- a képzési rendszer fejlesztése, együttműködés a többi hivatásrenddel

Az OBH különös hangsúlyt fektet a projektek kezelésére, hiszen az országos szintű fejlesztések az Elnöki stratégia céljainak elérését szolgálják. Projektek menedzselni nem egyszerű feladat. Szükség van hozzá megfelelő személyi állományra, szakemberekre, valamint olyan korszerű módszertani és szervezési ismeretekre, amelyek lehetővé teszik az egyes projektek során együttműködő különféle szervezeti egységek, külső és belső szakemberek hatékony, célirányos, és eredményes munkáját. A projektek megvalósítása során az OBH szem előtt tartja a bíróságokon felgyülemlett szakmai tapasztalatoknak a projektek kidolgozásába való becsatornázását, ezért számos bíró és igazságügyi alkalmazott dolgozik minden egyes OBH által megvalósított vagy megvalósítandó projektben.²²³⁹

Az OBH elnöke által meghirdetett folyamatosan működő és időszakos programok:

A központi igazgatás által a bíróságok szolgáltató jellegét erősítő országos programok célja, hogy a mindennapi jogalkalmazói feladatok között az olyan kiemelt jelentőségű területekre – mint az eljárásokban érintett kiskorú személyek és áldozatok jogalkalmazói kezelése, az alternatív vitarendezési eljárások alkalmazásának kiterjesztése, a bírósági szervezet munkájának bemutatása nagyobb figyelmet irányítson, és az ügyfeleket jogtudatos eljárási részvételhez segítse hozzá, és ezzel egyidejűleg, közvetlenül és közvetve, az ítéelkezési munkát is jelentősen segítse.

Az OBH elnöke 2015. június 23-án hirdette meg „A szolgáltató bíróságért” elnevezésű, 10 pontból álló országos programot, melyhez valamennyi törvényszék és ítéelzőtábla csatlakozott.

A tíz hónapra meghirdetett program célja a közös fellépés volt az igazságszolgáltatásba vetett bizalom erősítése érdekében, hiszen – ahogy a program is hangsúlyozta – az ítéelkezés hatékonysága az idő, a minőség és a költségek tekintetében a bíróság mellett a jogalkotó, az ügyészek, az ügyvédek, a szakértők és az ügyfelek közös felelőssége.

²²³⁹ <http://birosag.hu/obh>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10.16:25

A bírósági szervezetfejlesztés és a munka hatékonyságának további erősítése érdekében az OBH elnöke 2016-ban meghirdette a Fenntartható Fejlődés Programot, melynek célja a már elért eredmények megőrzése, az ítélőtáblákon és törvényszékeken bevezetett felelősségteljes kezdeményezések, munkaszervezési megoldások, vezetői intézkedések láthatóvá tétele volt.

Az OBH elnökének stratégiai céljai mentén kialakított operatív célok a magas színvonalú, időszerű ítélkezéshez, az életpálya és végül, de nem utolsósorban az ügyfélkapcsolatok, kommunikáció témaköréhez kapcsolódtak.

Az életpálya témát érintően a hatékonyabb foglalkoztatás, az informatikai eszközök sokrétű kihasználásának előmozdítása volt a cél, de emellett a képzésekre, speciális szakismeretek megszerzésére is hangsúly helyeződött. A tárgyi erőforrások hatékonyabb kihasználása körében a szelektív hulladékgyűjtés bevezetése vagy lehetőségének kiszélesítése népszerű programpont volt a bíróságok számára. Az életpálya csoport al céljai között volt lehetőség a családbarát munkahely megteremtése érdekében is lépéseket tenni. E körben számos bíróság lehetővé tette a részmunkaidős vagy eltérő munkarendben történő foglalkoztatást, de a bírósági rekreációs lehetőségek is rendkívül változatos módokon bővültek.²²⁴⁰

1.5.3. Bírósági közvetítés

A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény által megjelölt a mediáció a polgári peres eljárásokban, majd a 2014. március 15-től hatályos Ptk. Családjogi Könyve bevezette a kötelező közvetítés fogalmát a szülői felügyeleti jog rendezése érdekében.

A közvetítői eljárás gyors, rugalmas. A bíróságon dolgozó közvetítő kapcsolatba lép a felekkel, közvetlen, oldott légkörben segít nekik a konfliktus feltárásában és abban, hogy maguk találják meg a megoldást a problémájukra. A megegyezéssel mindkét fél nyer, az eljárás növeli a felek egymás iránti bizalmát, és javítja a konfliktus miatt megromlott kapcsolatokat is.²²⁴¹

A szervezetben megkezdődött a bírósági közvetítők kiképzése, akik kompetenciafejlesztő 60 órás tréningen vettek részt és tanúsítványt szereztek. A közvetítők kompetencia alapú képzésében a mediáció mellett coaching eszközök és módszerek is megjelentek.

1.5.4. Magyar Igazságügyi Akadémia (MIA)

Az ítélkezés magas színvonalra csak magas szintű képzéssel biztosítható, amely a bírókon kívül a bírósági fogalmazókat, bírósági titkárokat és a nem jogász végzettségű igazságügyi alkalmazottakat is célozza. Az igazságszolgáltatásban dolgozó több mint 11.000 fő képzését nemcsak központilag kell ellátni, hanem részben a törvényszékeken, helyi szinten, részben pedig az ítél-

²²⁴⁰ http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/elnoki_beszamolo_2016_onli_ne.pdf, letöltés és megtekintés: 2017.07.21. 10:35

²²⁴¹ <http://birosag.hu/allampolgaroknak/mediacio/birosagi-kozvetitoi-eljaras>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 16:16

lőtáblákon, regionális szinten kell összehangolni az oktatásokat. A bírók esetében az élethosszig tartó tanulásnak kiemelt szerepe van. Ahhoz, hogy meg tudjanak felelni a gazdasági, kulturális és technológiai fejlődés és a jogalkalmazás új kihívásainak, hogy hatékonyan és időszzerűen ítélezhessenek és sikeres bírói életpályát valósíthassanak meg, szükségük van jogi-szakmai, nyelvi és egyéb, a munkájukhoz kapcsolódó kompetenciafejlesztő képzésekre. A tanulási folyamat a bíróvá válást megelőző fogalmazó és titkári előmeneteli rendszerhez kapcsolódó kötelező oktatásokat, tanulóköröket is magában foglalja.

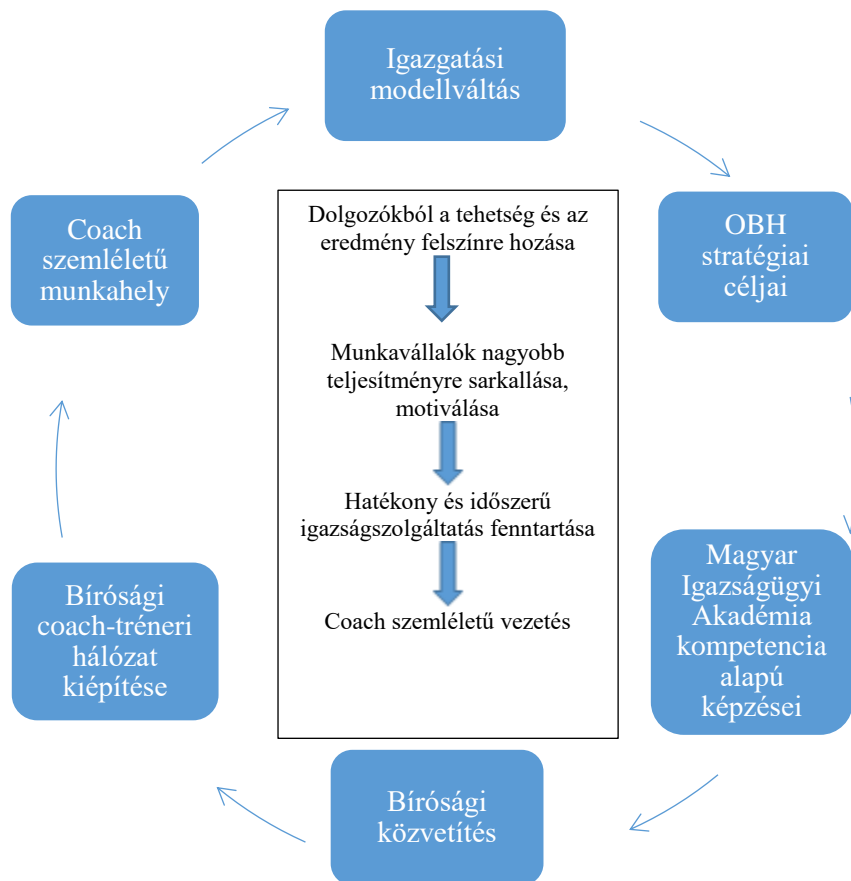
A következő szintet a határozott időre kinevezett bírák kezdeti nehézségeit kiküszöbölni hivatott, egymásra épülő modulok jelentik, végül a határozatlan időre kinevezett bírák esetén a bírói tudás fejlesztése a cél. A Magyar Igazságügyi Akadémia a központi képzések központi helyszínül szolgál. A központi képzések helyi/regionális megszervezése mellett a bíróságok továbbra is megtartják saját helyi képzéseiket, mindezek tárgyi, technikai feltételeinek biztosítása érdekében újabb infrastrukturális fejlesztések indultak el.²²⁴²

1.5.5. Országos coach és tréneri hálózat kiépítése

Elkezdődött 2017. júniusában a bírósági szervezetben lévő coach és tréner kompetens szakembereinek a felmérése, egy szakmai közösség kialakítása illetve a bírósági szervezet saját tagjaiból álló coach-tréner hálózat megalapozása céljából. 2017. szeptemberében a Képzők képzése Módszertani képzésén a műhelymunkát már a hálózat tagjai végezték. Az igazgatási modellváltással elindult szemléletváltás, az OBH stratégiai céljai, projektjei, programjai, a MIA kompetencia fejlesztő képzései, illetve a bírósági közvetítés megjelenése, valamint az országos coach és tréneri hálózat kiépítése a coach szemléletű vezetés alapjainak meghatározó mérföldkövei.

A magyar bírósági szervezetnek célja, hogy a rendszerben dolgozókat nagyobb teljesítményre sarkallja, ki tudja hozni munkavállalóiból a tehetséget és az eredményeket, amely hozzájárul a hatékony és időszzerű igazságszolgáltatás versenyképes, minőségi fenntartásához. Ugyanakkor célja, hogy a jól kvalifikált, képzett munkavállalóit a rendszerben tartsa és motiválni tudja.

A coach szemléletű vezetés és az OBH stratégia céljainak összhangja

2. Az „y” és a „z” generáció a bírósági szervezetrendszerben

2.1. Kikből lesznek a jövő bírói?

A generációs sajátosságok elemzése, valamint figyelembe vétele nélkülözhetetlen a bírósági szervezetben ahhoz, hogy a bírósági fogalmazók és titkárok kompetenciát fejleszteni tudjuk, hiszen ők már az „y” és a „z” generáció nemzedékei.

„Éveken belül egyre nagyobb számban jelennek majd meg a szervezetekben, és ha nem tanuljuk meg kezelni a másféleségüket, rengeteg feszültségre számíthatunk. Az még a kisebb gond, hogy munka közben is a Facebookon akarnak lógni, de túlzott önbizalmukat, értetlenségüket és követelőzésüket aligha viselik majd el idősebb kollégáik és vezetőik.”²²⁴⁴

Schaffer Beáta

Fontos áttekinteni és megérteni, hogy az y és z generációs bírósági fogalmazókat és titkárokat milyen környezet, milyen másképpen szocializálódott nemzedék veszi körül.

2.1.1.) Veterán generáció

1946 előtt születettek, a hagyományos értékek megalkotói, őrzői és követői, a második világháború túlélői. A veteránok nemzedékének még szent volt a kenyér, amit gyakran otthon dagasztottak. A csirkebontás, házi befőzés és kötés-horgolás, a takarékoság. Munkahelyükön hierarchikus világban éltek, gondolkodásuk jellemzően tekintélyelvű és szabálykövető. Az irodatechnika világát az írógép jelentette. A dokumentumok postán mozogtak, telefon és tévé pedig csak a háztartások kis hányadában működött.

2.1.2.) Baby boomerek

Az 1946-1960 között született és a háború utáni időszakban szocializálódott népes generáció. Aktív korukban bizonyos ipari és info kommunikációs eszközök lassan már elérhetővé váltak.

Nemzedékük jellemzője a tekintélytisztelet, az akár megalkuvásig terjedő alázat és a magas fokú alkalmazkodó készség. Átképzés és nyelvtudás hiányában vezetőként csak kevés kiváló képességű találta meg a helyét.

Aktív korukban sok változás szemtanúi és sokszor elszenvedői voltak. Megismerték a faxot, a mobiltelefont, a fénymásolót, és sokan lassacskán aktív internet felhasználók lettek.

²²⁴³ <http://kommunikacioshiba.blogspot.hu/2010/07/xyz.html>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10, 18:41

²²⁴⁴ A legifjabb titánok, Schaffer Beáta, Boook Kiadó 2015, összefoglaló, utolsó lap, 3. bek.

2.1.3.) „X” generáció

Az 1960 és 1980 között születettek korosztálya, akik fiatal felnőttként élték meg a rendszerváltást, a számítógép és internet elterjedését. E korosztály vállalkozó szellemű tagjai a szabadabbá vált vállalkozások hasznélvezői is lettek.

Erős társadalmi networking²²⁴⁵ jellemző e korosztályra, az osztálytársak, iskolatársak, nyári táborok, közös könyvélmények, zsúfolt játszótérek teremtette kohézió életre szóló, mély bizalmi kapcsolatokat, szövetségeket hozott létre közöttük. Az irodatechnika világában megélték az analóg technika elsorvadását és a digitális eszközök forradalmát. Pályakezdőként még versengve vágytak a bőrrönd nagyságú mobil telefonokért. Digitális adathordozójuk kezdetben a floppy lemez, hamarosan CD-re, majd pendrájvra és végül dropboxra váltottak. A generáció nő tagjai számára jóval több karrierlehetőség kínálkozott, megtanulták a sokféleség tiszteletét. A nők tömeg munkavállalása és vezetővé válása egy érzékenyebb társadalmat hozott létre.²²⁴⁶

2.1.4.) „Y” generáció, milleniumi nemzedék

Az 1980 és 1995 között született fiatalok, akik belenőttek a fogyasztói társadalom, a technikai újítások, a folyamatos változások, az innováció világába. Jellemzően széleskörű audiovizuális, digitális és médiaműveltséggel rendelkeznek. Szeretik a presztízs tárgyakat, a fogyasztott ételek és a birtokolt javak minőségére nagyon figyelnek, fontosnak tartják a kényelmes életet és a trendi tárgyakat, hiszen azok a legfontosabb önkifejezés eszközei. Születésük óta folyamatosan versengenek az erőforrásért. Korosztályukban rendkívül erős a verseny, hiszen már gyermekkorukban megszokták, aki valamiből kimarad, az később egyre jobban lemarad. Folyamatos pörgés és multitasking²²⁴⁷, azaz egyszerre sokirányú, megosztott figyelem jellemzi őket. Kommunikációjuk jellemzően virtuális térben zajlik, számtalan digitális eszközre támaszkodnak, online jelenlétük megszakíthatatlan. Elutasítják az értelmetlen, kemény munkát, a tekintélytiszteletet, a hierarchiát, lazán értelmezik a hagyományokat, pragmatikus gondolkodásúak, s ebből adódóan legnagyobb erősségük, hogy mindent megkérdőjelezve fellazítják a megkövesedett struktúrákat. Értékelik a versenyhelyzetet, az önálló döntéshozatal, nagyfokú önmegvalósítás lehetőségét, gyorsan tanulnak. Sikerességüknek viszont tipikus hátráltatója lehet, hogy nem tartják nagyra a „soft killeket”²²⁴⁸, és alábecsülik az érzelmi intelligencia jelentőségét.

²²⁴⁵ Networking szó jelentése: hálózatba szervez, egyre több csatornán közvetít, összekapcsol
<http://topszotar.hu/angolmagyar/networking> Letöltés és megtekintés:2017.09.20. 19:11

²²⁴⁶ A legifjabb titánok, Schaffer Beáta, Boook Kiadó 2015, 16-17. old.

²²⁴⁷ Multitasking szó jelentése: A multitasking vagy halmozott médiafogyasztás jelentése két vagy több tevékenység adott idő alatt történő párhuzamos végzése
<http://mediapedia.hu/multitasking> Letöltés és megtekintés: 2017.09.20. 18:09

²²⁴⁸ Soft skill szó jelentése: ezeknek a "puha faktoroknak" napjainkban egyre növekszik a fontossága a legnagyobb vállalatoknál. A 10 soft skill: a csapat-orientáció, a kommunikáció készség, a szervezőképesség, a flexibilitás, mobilitás, emocionális intelligencia, motiválhatóság, akaratosság, kreativitás, analitikus és logikus gondolkodás - a 10 soft skill további öt eleme, amely különlegesen fontos lehet egy vezető kiválasztásánál. Szempontok, amelyek meghatározóbbak lehetnek, mint bármilyen szakképzettség.

Mára a valóság ez lett: az y generáció valódi, sikeres gazdasági hajtóerővé vált. A Z generáció vezetése hamarosan az y generáció vezetésének fő kihívása lesz.

2.1.5.) „Z” generáció

Az 1995 és 2010 között születettek nemzedéke, akik lassacskán kinőnek az iskolapadból, a korábbi generációkhoz képest sokkal hosszabb időt töltenek az oktatási intézményekben.

Amikor viszont bekerülnek a munkaerő piacra, sokkal nehezebb lesz számukra a szocializáció, várhatóan nehezen szokják meg a munkát, az idősebb generáció közegét és a kötelezettségeket.²²⁴⁹

A „Z” generáció gyakran meglepi kényelmességével elődeit, az új nemzedék nem tanulta meg a küzdelmet, gyermekkoruktól körülveszi őket a kényelem és jólét valamennyi elérhető kellékével. Kényelmük egyik fontos eszköze a számítástechnika. Egyszerre több tárgyat is használnak, és szinte folyamatosan csüngnek a neten.

Mindent megkapnak, és amit nem, azért harcolnak sokszor követelőző módon. Szinte korlátok nélküli világban nőnek fel, ahol teljes jogú döntéshozók a családi életben – anélkül, hogy a döntésekkel járó felelősség terheit ők viselnék. Közülük azon kevesek számítanak szerencsésnek, akik kellő önuralom képességével, szilárd értékrenddel és megfelelő felelősségtudattal felvértezve kerülnek ki a valódi életbe. Az első tapasztalatok azt mutatják, néha irreális elvárásokkal, alapvető munkamorál nélkül lépnek be a munka világába.²²⁵⁰

2.1.6.) Alfa generáció

A szociológusok újabb kategóriába sorolják a 2010 után született technika örült bábikat, akiknek a fele hároméves koráig használt már valamilyen érintőképernyős kommunikációs eszközt.²²⁵¹

A bírósági szervezetben a generációs nemzedékek elhelyezkedése a bírói életpályán 2016. évben: fiatal (30-34 év) és az idősebb (55-69) korosztályhoz tartozó bírák létszáma jóval alacsonyabb a középkorúakénál (35-55 év). Jelenleg a férfi és a női bírák közül is a legtöbben 40-44 év közöttiek.²²⁵²

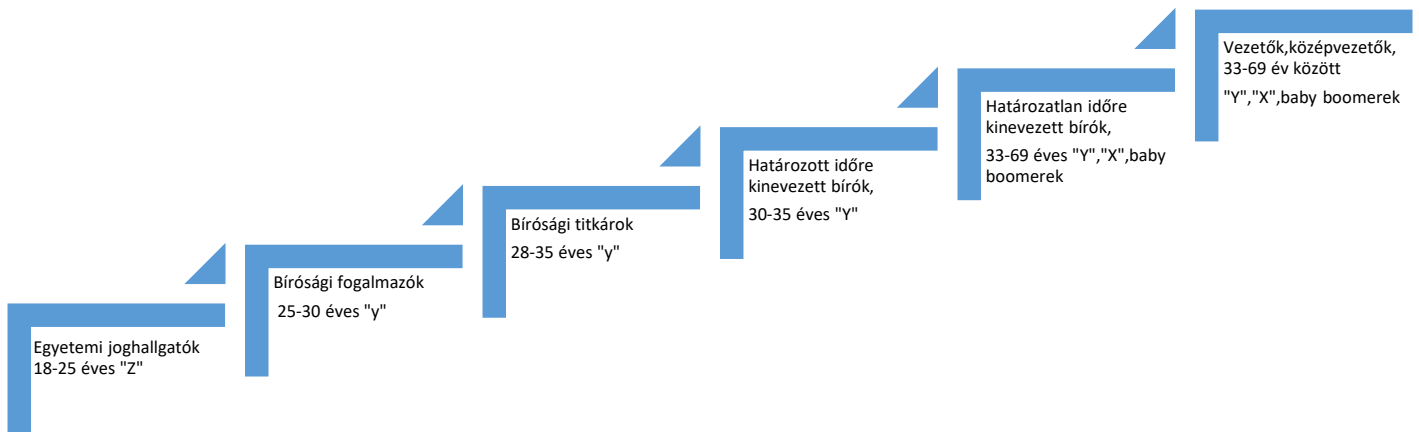
[https://www.hrportal.hu/hr/rezletesen-a-sokat-emlegetett-soft-skill-ek-vilagarol-\(ii\)-20061030.html](https://www.hrportal.hu/hr/rezletesen-a-sokat-emlegetett-soft-skill-ek-vilagarol-(ii)-20061030.html), letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 18:57

²²⁴⁹ A legifjabb titánok, Schaffer Beáta, Boook Kiadó 2015, 20-21.old.

²²⁵⁰ A legifjabb titánok, Schaffer Beáta, Boook Kiadó 2015, 22.old.

²²⁵¹ A legifjabb titánok, Schaffer Beáta, Boook Kiadó 2015, 24.old.

²²⁵² http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/elnoke_beszamolok_2016_online.pdf, letöltés és megtekintés: 2017.07.20. 8:43

A bírósági fogalmazók és a bírósági titkárok életkoruk szerint jellemzően a 25-35 év közötti korosztály, azaz az Y generáció nemzedéke, akik viszont egyre nagyobb számmal vannak jelen a határozott és határozatlan idejű bírók között, illetve akár már vezetői és középvezetői tisztséget is betölthetnek.

A bírósági fogalmazók és titkárok kompetencia fejlesztésének fókuszában az „y” generációs nemzedék kompetencia fejlesztése áll, akiknek néhány éven belüli utánpótlása a jogi egyetemről kikerülő „Z” generációs nemzedék. Fogadásukra és elfogadásukra a bírósági szervezetrendszernek fel kell készülnie.

2.2. A bírósági fogalmazók és a bírósági titkárok kompetenciafejlesztésének és bírói hivatásukra történő felkészítésének szempontjai és a tények, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni

A mai fiatalok ABC-je

2253

2.2. 1.) Tények, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni az „y” és a „z” generációs fiataloknál

2017. február 13-án mutatták be a Magyar Ifjúság 2016 kutatás gyors jelentését. A kutatás elsődleges célja a fiatalok helyzetének jobb megismerése, ami hozzájárul a tényeken alapuló ifjúságpolitika-alkotáshoz. A kutatást 2000 óta négyévente készítik mindig azonos módszertannal, tavaly nyolcezer magyarországi és - első alkalommal - négyezer határon túli 15-29 éves fiatal kérdeztek meg.

A kutatási eredmények alapján elmondható, hogy a fiatalok majdnem fele számára a legnagyobb problémák: az anyagi nehézségek, a létbizonytalanság és az elszegényedés - ami hasonló eredmény, mint 2008-ban és 2012-ben. További problémának látják a bizonytalanságot, a kiszámíthatatlan jövőt, a céltalanságot, a drogokat, az alkoholt, a munkanélküliséget és a bűnözést.

Néhány érdekes adat a teljesség igénye nélkül:

- A vizsgált 15-29 éves korosztály nagyjából 1,7 millió főt tesz ki – 49/51 százalék a lányok/fiúk aránya
- Nyelvtudás: jelentősen növekedett, érdekes viszont, hogy a nyelvvizsgát szerzők aránya alig változott
- A megkérdezettek szerint "az a fiatal, aki annak tekinti magát, illetve az a felnőtt, aki képes felelős döntéseket hozni"
- Szabadidő: a képernyős tevékenységek dominálnak – a fiatalabbaknál leginkább a számítógép, azonban minél idősebb valaki, annál inkább a TV felé mozdul a mérleg
- 85 százalékunknak van okos telefonja – a nyilatkozatok szerint legfeljebb egy napot bírna ki nélküle: 42 százalék
- A neten a Facebook a vezető oldal
- Egyre nagyobb az aránya azoknak, akik nem járnak el kulturális helyszínekre (fesztivál, koncert, színház) – operába a legkevesebben, multiplexbe a legtöbben jutnak el²²⁵⁴

2.2. 2.) Tények, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni az „Y”(22-36év) generációnál

- Elutasítják az értelmetlen, kemény munkát, a tekintélytisztelést, a hierarchiát, lazán értelmezik a hagyományokat, pragmatikus gondolkodásúak
- Az „Y” generáció SWOT jellegű analízise²²⁵⁵:

²²⁵⁴ http://europa.eu/youth/hu/news/49/42003_hu, letöltés és megtekintés: 2017. 07.10. 20:43

²²⁵⁵ A SWOT-elemzés a stratégiaalkotás folyamatának egyik lépése. Gyakran találkozhatunk a módszerrel, illetve a fogalommal SWOT-analízis néven is.

- Erősségek: versenyszellem, eredmény- és sikerorientáltság, innovatív szemlélet, kreativitás, nyitottság a folyamatos változásokra, digitális otthonosság, virtuális hatékonyság, audio- és médiaműveltség, pragmatikus gondolkodás, gyors tanulás, dinamizmus, ambíció, bizakodás, kemény küzdés, rugalmasság, mobilitás.
- Gyenge pontok: elmélyültség, érzelmi intelligencia, inspiráló vezetés, delegálás és bizalom, asszerivítés, együttműködés, a hagyományos nem virtuális kommunikáció.
- Lehetőségek: versengés, bizonyítási vágy, multitasking hatékonyság, pörgés, a megkövült struktúrák megkérdőjelezése, az önálló döntéshozatal képessége, hatékony projektvezetés, kísérletező, kockázatos hozzáállás, kompromisszum készség, az önállóság vágya, az újító, könnyebb megoldások felfedezése, a változások élére állás, eligazodás az információözönben
- Fenyegetések: türelmetlenség, egoizmus, narcisztikus elbizakodottság, a presztízstárgyak túlzott jelentősége, megosztott, kalandozó figyelem, felpörgetettség, végletes versengés, stressz, a hierarchia és szabályok megkérdőjelezése, a vezetői alázat hiánya, az alkalmazkodó készség hiánya az elkötelezettség és kitartás hiánya²²⁵⁶

2.2. 3.) Tények, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni a „z” (7-22év) generációnál

- Munkába álláskor nehezebb lesz számukra a szocializáció, várhatóan nehezen szokják meg a munkát, az idősebb generáció közegét és a kötelezettségeket
- Gyakran meglepi kényelmességével elődeit, az új nemzedék nem tanulta meg a küzdelmet, gyermekkoruktól körülveszi őket a kényelem és jólét valamennyi elérhető kellékével
- Kényelmük egyik fontos eszköze a számítástechnika. Egyszerre több tárgyat is használnak, és szinte folyamatosan csüngnek a neten
- Mindent megkapnak, és amit nem, azért harcolnak sokszor követelőző módon. Szinte korlátok nélküli világban nőnek fel, ahol teljes jogú döntéshozók a családi életben – anélkül, hogy a döntésekkel járó felelősség terheit ők viselnék
- Közülük azon kevesek számítanak szerencsésnek, akik kellő önuralom képességével, szilárd értékrenddel és megfelelő felelősségtudattal felvértezve kerülnek ki a valódi életbe
- Az első tapasztalatok azt mutatják, néha irreális elvárásokkal, alapvető munkamorál nélkül lépnek be a munka világába²²⁵⁷

A „Z” generáció SWOT jellegű analízise:

²²⁵⁶ Schaffer Beáta Ifjú Titánok 2015 BOOOK KIADÓ 29. old

²²⁵⁷ Schaffer Beáta Ifjú Titánok 2015 BOOOK KIADÓ 29. old

- Erősségek: tájékozottság, logikus gondolkodás, digitális bennszülöttség, gyorsaság, kreativitás, ötletesség.
- Gyenge pontok: kényelmesség, a felelősségvállaló hozzáállás hiánya, a rövidideig tartó, spot figyelmi koncentráció, a monotónia tűrés és kitartás hiánya, provokatív kóstolható hozzáállás, módszeresség és strukturáltság alacsony szintje, fegyelmezetlenség
- Lehetőségek: önérzet és erős igazságérzet, önállóságvágy, a beleszólási lehetőség igénye, a partnerség igénye, az interaktív feladatok, számonkérés és elszámoltathatóság, gyakori visszajelzés adása
- Fenyegetések: túlzott önbizalom, önfényezés, netfüggőség, elégedetlenkedés, követelőzés, türelmetlenség, irreális célok és elvárások, bizonytalanság, félelem a konfliktustól, konfliktuskerülés, dupla vagy semmi megoldások, kalandozó figyelem, felszínes, könnyelmű kapcsolatteremtés²²⁵⁸

	ösztönzés motiváció	teljesítmény értékelés	képzés, tanu- lás fejlesztés	konfliktuske- zelés
„y” generáció (1981-1995)	-nagy mozgás- tér -döntési lehe- tőség -verseny -önmegvalósí- tás	-jövőorientált -közvetlen visszacsatolás - megvitat -talent me- nedzs- ment ²²⁵⁹	-gyors -interaktív -alternatív	-szembe megy
„z” generáció (1995-2010)	-azonnali juta- lom -szabadság -követlenség	-nem ismerik a korlátaikat -magabizto- sak -torzult az ér- tékrend és az	-érdeklődés alapú, infor- mális tanulás	-konfliktust könnyen ki- vált, de nem vállalja fel, vagy agresszív

²²⁵⁸ Schaffer Beáta Legifjabb Titánok 2015 BOOOK KIADÓ 34. old

²²⁵⁹ A munkatárs fejlesztése nemcsak az ő saját feladata. A munkáltatók ma már versengenek egymással a dolgozók fejlesztése terén is, mert ezzel tudják motiválni és megtartani a tehetséges alkalmazottakat ("talent"-eket),

[http://www.profiles.hu/szolgaltatasaink/tehetsegmenedzsment_talent_prog-](http://www.profiles.hu/szolgaltatasaink/tehetsegmenedzsment_talent_prog-ram/?gclid=EAlaIqObChMI0pO5jLf_1AIVkhhTCh1rtQ_8EAAAYASAAEgLSYPD_BwE)

[ram/?gclid=EAlaIqObChMI0pO5jLf_1AIVkhhTCh1rtQ_8EAAAYASAAEgLSYPD_BwE](http://www.profiles.hu/szolgaltatasaink/tehetsegmenedzsment_talent_prog-ram/?gclid=EAlaIqObChMI0pO5jLf_1AIVkhhTCh1rtQ_8EAAAYASAAEgLSYPD_BwE). Letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 21:25

		önkép		
--	--	-------	--	--

2.2. 4.) Területek, amelyek összekötik az „Y” és a „Z” generációt:

- Élvezni akarják a munkát, amit végeznek
- Figyelnek a magánéletük és munkájuk egyensúlyára
- Folyamatos visszajelzésre, elismerésre, fejlődési és mentorálási lehetőségekre vágnak
- Fontos számukra az alternatív munkavégzés lehetősége
- Technika függők²²⁶⁰

3. Kiválasztás a jogi egyetemen: bírósági utánpótlást képző program

1.1. Felkészülés a „Z” generáció fogadására és elfogadására

A „Z” generációs nemzedék a mai 7-22 évesek. A generáció első hírnökei néhány év múlva kerülnek a bírósági szervezetrendszerbe bírósági fogalmazóként. A nemzedék gyenge pontjait, a fenyegetési tényezőket vizsgálva a SWOT analízis alapján kétségbeejtő a bírói utánpótlás helyzete. Egy kényelmes, provokatív kószolgotó, fegyelmezetlen, önfényező, netfüggő, elégedetlenkedő, követelőző, türelmetlen, kalandozó figyelmű bírósági fogalmazóból hogyan lehet bíró? A munkáltatók ma még könnyen nemet tudnak mondani az ilyen pályázókra, de néhány év múlva csak közülük lehet válogatni.

Ugyanakkor, ha a kompetenciafejlesztésüknél erősségeikre és a bennük rejlő lehetőségekre helyezzük a hangsúlyt, gyengeségeiket figyelmen kívül nem hagyva, akkor egy tájékozott, logikus gondolkodású, az interaktív oktatásra nyitott, gyors, kreatív, ötletes erős igazságérzetű, önálló pályakezdővel állunk szemben, aki a digitális világba született.

A XXI. század a bírósági igazgatástól elvárja a proaktivitást, a társadalmi környezet bevonását, a bürokrácia csökkentését, a szolgáltatói modellt, az ügyfélbarát kommunikációt, a monitoring és kontrolling rendszerek használatát, az átláthatóságot, a kompetencia alapú foglalkoztatást, az integritást, valamint az elégedettség és teljesítménymérést. Ezen elvárásokhoz a tájékozott,

²²⁶⁰ Schaffer Beáta, A legifjabb titánok BOOOK KIADÓ 2015. 30. old.

logikus gondolkodású, gyors, kreatív, ötletes erős igazságérzetű, önálló a digitális világba született „Z” generáció tökéletesen tud alkalmazkodni. Rendelkeznek integráló gondolkodással, rugalmas, adaptív ellenálló képességgel.

Ezeket az ikonokat a bíróságnak meg kell találnia már a jogi egyetemen, hogy a szervezetrendszerbe kerülve már csak a továbbfejlesztésük legyen feladat.

3.2. Bírósági utánpótlást képző program

2017. I. félévében a törvényszékek által meghirdetett 34 bírósági fogalmazói álláshelyekre 99 pályázat érkezett, mely háromszoros túljelentkezést mutat, ezt megelőzően ²²⁶¹2016. II. félévében mindösszesen 29 kiírt álláshelyre a kinevezők 92 pályázó közül választhattak. ²²⁶²

A három és négyszeres túljelentkezés önmagában jó aránynak mondható, azonban a bírói utánpótlás kiválasztásának el kell kezdődnie már a jogi egyetemeken.

A joghallgatók körében meg kell találni az utat, hogy még vonzóbb legyen a bírói hivatás, még mielőtt más irányba elköteleződnenek. A Z generációs nemzedék érdeklődés alapú, informális tanulási módszere már a középiskolákban megfigyelhető, olyan irányban tanulnak tovább, amely kifejezetten érdekli őket. A középiskolák kínálata heterogén, hiszen már a gyerekek felvételi kiválasztása is specifikus, a matematika tagozatos osztálytól, a két tannyelvű osztályon keresztül a humán osztályokig választhatnak a tanulók, milyen területen szeretnének tovább tanulni, így az elköteleződés valamilyen pálya irányába viszonylag hamar kialakul bennük.

A bírósági rendszernek ugyanakkor az kedvez, ha minél több jelentkezőből választhat, így a bírói pálya népszerűsítését idő előtt el kell kezdeni. Ezt szolgálja többek között a törvényszékek pályaorientációs előadása, perszimizációs gyakorlata, valamint a nyitott bíróság program.

A bírósági utánpótlást képző program

A jogi egyetemeken már külön elindulhatna egy bírói pályát népszerűsítő tréning alapú képzés, bírósági utánpótlást képző program keretében. Ezzel növelni lehetne a bíróságra jelentkező joghallgatók létszámát és nagyobb lenne a merítés lehetősége a fogalmazók kiválasztásakor, ugyanakkor felkészíthetne részben a fogalmazói versenyvizsgára is.

A bírósági utánpótlást képző program célja

A versenyképes igazságszolgáltatásba, a bírósági szervezetbe azok a legjobbak kerülhessenek be, akik a magas szintű anyagi és eljárásjogi tudásuk mellett egészséges énképpel, tudatosság-

²²⁶¹ <http://birosag.hu/media/aktualis/haromszoros-tuljelentkezes-birosagi-fogalmazoi-felvetelin> letöltés és megtekintés: 2017.09.08. 14:06

²²⁶² <http://birosag.hu/media/aktualis/negyszeres-tuljelentkezes-birosagi-fogalmazoi-felveteli-eljaras-soran> Letöltés és megtekintés 2017.09.08. 14:04

gal, hatékony időgazdálkodással, munkaszervezéssel, megfelelő kommunikációs stílussal, lényeglátással, döntéshozatali készséggel, szakmai alázattal és tisztelettel rendelkeznek.

A bírósági utánpótlást képző programban való részvétel

A jogi egyetemek pályázhatnak a programban való részvételért. Egy OBH által meghirdetett pályázat nagy sikerre vihetné országos szinten a bírói utánpótlás nevelést, illetve az egyetemek is versenyhelyzetbe kerülnének ezáltal egymással.

Egy ilyen egyetemi képzésben lehetőséget kapnának azok a joghallgatók, akik a bírói hivatás irányába elkötelezettek vagy csak kíváncsiak arra, hogy rendelkeznek-e a bíróvá váláshoz szükséges képességekkel, hogy a bíróság előtt bemutatkozzanak. Jelentkezésük tanulmányi eredmény, motivációs levél és fotóval ellátott önéletrajzzal történne.

A bírósági utánpótlást képző program tréningje

A program keretein belül bírósági utánpótlást képző tréninget indítana az OBH, melynek tematikája gyakorlati, interaktív, egyéni, csoportos és plenáris feladatokra épülne. Ez az oktatási forma kifejezetten kedvez a „Z” generációs nemzedéknek.

A képzésben nagy szerepet kap a logikus gondolkodás, a gyorsaság, kreativitás, ötletesség. önállóság, a partnerség, az interaktív feladatok végzése, ugyanakkor a számonkérés és elszámoltathatóság, a gyakori visszajelzés adása is. Mindezek a területek a generáció erősségei, és lehetőségei, amelyekkel a tréner kitűnően tud dolgozni.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a „Z” generációs korosztálynál jellemzően megjelenik a túlzott önbizalom, önfényezés, mint fejlesztendő területek, így álláspontom szerint célszerű lenne erős önismereti alapokra fektetni a hangsúlyt.

Ez elsődlegesen egyéni fejlesztés, ahol kérdőívekkel, játékos feladatokkal ismerheti meg saját magát a hallgató.

Tudatosításra kerülhet a saját erőssége, gyengesége, fejlesztendő területe (SWOT), a saját szükséglet piramisában tudatosíthatja helyét (Maslow), valamint a DISC modellel felismerheti saját viselkedési stílusát.

Erre lehetne építeni a további kompetenciák fejlesztését, figyelemmel a generáció egyéb gyenge pontjaira, fejlesztendő területeire (felelősségvállaló hozzáállás hiánya, a rövidideig tartó, spot figyelmi koncentráció, a monotónia tűrés és kitartás hiánya, provokatív kószolgotó hozzáállás, módszeresség és strukturáltság alacsony szintje). Mindezt szemléletfejlesztő gondolkodással²²⁶³, időgazdálkodásuk, munkaszervezésük és lényeglátásuk fejlesztésével.

²²⁶³ <http://szemleletfejleszt.es.hu/> Braskó Csaba, letöltés és megtekintés 2017.07.20. 19:41

A „Z” generációs nemzedék további gyenge pontja a konfliktustól való félelem és a konfliktus-kerülés, ezeket a területeket az asszertív kommunikációval, konfliktus és stressz kezeléssel lehetne fejleszteni.

Továbbá betekintést nyerhetnének a joghallgatók a bírósági szituációs helyzetekbe, tárgyalás-látogatás keretében, a versenyképes igazságszolgáltatás új területeire, valamint a fogalmazói versenyvizsgára is felkészítést kaphatnának.

A bírósági utánpótlást képző tréning tréneri

A képzés lebonyolításáért az OBH belső tréneri (coach-tréner hálózat tagjai) felelnének, akik országos szinten, az egyetemeken keresztül a leghamarabb kapcsolatba kerülhetnek a joghallgatókkal, népszerűsíthetik folyamatos jelenlétükkel a pályát, orientálhatják a bírói hivatás irányába a legkiválóbbakat.

A bírósági utánpótlást képző tréning sikeres elvégzése

A belső bírósági tréner ki tudja szűrni a legjobbkat, a bírói hivatásra a legalkalmasabb hallgatókat.

Kiderülhet a joghallgató számára, rendelkezik-e a bíróvá váláshoz szükséges képességekkel, részben felkészül a fogalmazói versenyvizsgára, kap egy tanúsítványt a tréning sikeres elvégzéséről, mely plusz ponttal honorálható lenne a fogalmazói pályázatoknál.

A bírósági utánpótlást képző tréning tematikája

Óraszám	A tanóra témája	Ismeretanyag, módszer, eszköz
1-10 óra	Ismerkedés, bemutatkozás, elvárások Önismeret <ul style="list-style-type: none">• SWOT analízis: erősségek, gyengeségek, fejlesztendő területek feltérképezése	<ul style="list-style-type: none">• Fogalmak, elméleti anyag áttekintése és ismertetése• Önismeret, egészséges énkép fejlesztése tréning játékos gyakorlatokon és kérdőíveken keresztül.• Többségében egyéni, részben csoportos és plenáris

	<ul style="list-style-type: none"> • Johari ablak²²⁶⁴ • DISC modell²²⁶⁵ • Maslow piramis-motiváció²²⁶⁶ • Bíró hivatásra való elköteleződés 	<p>feladatok</p> <ul style="list-style-type: none"> • Házi feladat
10-20 óra	<p>Szemlélet fejlesztés</p> <ul style="list-style-type: none"> • problémamegoldó gondolkodás, a sikeres emberek gondolkodása • hatékony időgazdálkodás, munkaszervezés, lényeglátás • Saját és környezeti erőforrások és azok bővítése 	<ul style="list-style-type: none"> • Elméleti anyag áttekintése és ismertetése • Fejlesztés interaktív, többségében csoportos és plenáris, részben egyéni • Házi feladat
20-30 óra	<p>A mindennapi kommunikáció és viselkedés</p> <ul style="list-style-type: none"> • asszertív kommunikáció • konfliktus és stressz-kezelés 	<ul style="list-style-type: none"> • Elméleti anyag áttekintése és ismertetése • Fejlesztés interaktív, többségében csoportos és plenáris, részben egyéni • Tárgyaláslátogatás bírósági

²²⁶⁴ A Johari-ablak az önismeret egyik legszélesebb körben használt egyszerű modellje. Eredetileg az egyéni hatékonyság mérésére dolgozta ki Joseph Luft és Harry Ingham pszichológus, 1955-ben publikálták. Az elnevezés kettejük keresztnevének ötvözete (Joe és Harry → Jo-Hari → Johari). <https://hu.wikipedia.org/wiki/Johari-ablak>, letöltés és megtekintés: 2017.07.20. 19:01

²²⁶⁵ Többféle viselkedéskutató módszert dolgoztak ki, melyekben az alapvető viselkedési jegyek alapján vizsgálták a személyeket. Az egyik legelterjedtebb felmérő eszköz a DISC teszt, amely a személyek négy fajta viselkedési stílusára irányul. A mozaikszó a domináns, befolyásoló, stabil és szabálykövető szavak angol megfelelőinek kezdőbetűiből született és kizárólag a látható, megfigyelhető jegyek alapján segít beazonosítani, tudatosítani, hogy ki melyik kategóriába tartozik. <https://www.hrportal.hu/hr/mindenki-a-egy-viselkedesi-stilus-egyikebe-tartozik-20160530.html>, letöltés és megtekintés: 2017.07.20. 19:09

²²⁶⁶ A Maslow-piramis (vagy Maslow-szükséglet-hierarchia) Abraham Maslownak az 1950-es években kidolgozott szükségletelmélete, mely a motivációkutatás egyik alaptétele <https://hu.wikipedia.org/wiki/Maslow-piramis>, letöltés és megtekintés 2017.07.20. 19:03

	<ul style="list-style-type: none"> váratlan helyzetek a tárgyalóteremben tárgyalásvezetés és rendfenntartás technikái (tárgyaláslátogatás) 	<p>helyszínen</p> <ul style="list-style-type: none"> Házi feladat
40-50 óra	<p>Új területek a versenyképes igazságszolgáltatásban:</p> <ul style="list-style-type: none"> bírósági közvetítés csapatépítés coaching speciális kérdezés technikák a tárgyalóteremben <p>Fogalmazói versenyvizsgára való felkészítés</p> <p>Összefoglalás</p> <p>Záró dolgozat</p>	<ul style="list-style-type: none"> Elméleti anyag áttekintése és ismertetése Egyéni és plenáris feladatok

Bírósági utánpótlást képző program előnyei:

- Erősíti a bíróságok szolgáltató jellegét, valamint illeszkedik a Nyitott Bíróság Program keretei közé, ezáltal az OBH stratégiai céljainak is megfelel. A bírósági szervezet számára történik egy elő kiválasztás és felkészítés. A rendszeren belül már csak a fogalmazók további fejlődésének a lehetőségét kell biztosítani, hiszen az alapokat a jogi egyetemről megkapja a fogalmazó.
- Népszerűsíti a bírói hivatást a joghallgatók körében, növekszik a pályázók száma, nagyobb a kiválasztásnál a merítés lehetősége.
- A fogalmazói versenyvizsgára felkészíthet, míg a versenybizottságnak lenne egy előképe a tréninget sikeresen elvégzett joghallgatókról.
- A jogi egyetem, a bírósággal való együttműködésen túl, egy új profillal bővíthetné szolgáltatását, még vonzóbbá teheti oktatási rendszerét.

- A joghallgató, kompetenciáinak fejlesztésén túl betekintést nyerhet a bíróság világába.

Bírósági utánpótlást képző program hátrányai:

- A fenti előnyök közül melyik az, amelyből a bírósági szervezetnek hátránya lehet?
- Milyen veszíteni valója van a bírósági szervezetnek, ha legalább pilot formában elindulna a joghallgatók kiválasztása?
- A hazai coaching piac is megfizeti a magasan képzett, saját vezetői tapasztalattal is rendelkező coach-okat, akik többségében más fejlesztési szolgáltatásokat (tréninget, tanácsadást) is nyújtanak. A bírósági rendszeren belül is nyilvánvaló, hogy magas költsége van a belső vagy külső tréner alkalmazásának, ugyanakkor ez az „ár” nincs arányban azzal az előnnyel és haszonnal, amivel a rendszer rövid és hosszú távon gazdagodhat.

4. Az új munkatársak kiválasztása: bírósági fogalmazói versenyvizsga és a bírósági titkárok felvételije

A bíróság szervezetrendszerébe azok a fogalmazók és titkárok kerülhessenek be, akik alapkompenciájuk folytán a legalkalmasabbak és legméltóbbak arra, hogy a jövő új ikonjai, bírói lehessenek.

Nagyon fontos a kiválasztási folyamat, hiszen ha sikerül megtalálnia a rendszernek a rendszerbe illő utánpótlást, a jó alapokra csak építkezni kell, további fejlődésüket pedig biztosítani, és nem az „alapozással” kezdeni a munkát.

2016. II. félévét követően az Országos Bírósági Hivatal (OBH) 2017. I. és II. félévében is meghirdette a bírósági fogalmazói pályázatot.

Az új alapokra helyezett felvételi eljárás a megismételt államvizsga jelleg helyett a pályázó motivációit feltáró és a bírósági fogalmazói (későbbi titkári/bírói) munkavégzéshez szükséges kompetenciákat mérő vizsgáztatásra épül.

A vizsgázók tapasztalatai szerint a 2016. II. féléves vizsgák pozitív légkörben folytak. A feladatok elgondolkodtatóak, szerteágazóak voltak és alkalmasnak bizonyultak arra, hogy a rátermettséget vizsgálják, és hosszú távon is megfelelő pályázók kiválasztását tegyék lehetővé.

Az új típusú eljárásban az írásbeli vizsga során teszt jellegű kérdések, esszékérdés és szövegértési feladat kidolgozása vár a felvételizőkre, a szóbeli vizsga alkalmával egyedül vagy több pályázó által közösen megoldható jogesetet, helyzetgyakorlatokat (élethelyzet, munkahelyi szituáció) kell megoldaniuk.

A szóbeli versenyvizsga során az általános és speciális jogi műveltségen túl, nagy szerepet kap a pályázó szóbeli kifejező és kommunikációs készsége, lényeglátása, koncentrációs-, konfliktuskezelő és döntések meghozatalára vonatkozó képessége, logikai készsége, érveléstechnikája.²²⁶⁷

Ezek a kompetenciák már mind fejleszthetők lehetnek a jogi egyetemen, míg a versenyvizsga bizottság tagjainak már lenne egy előképe azokról a pályázókról, akik a bírói hivatásra felkészítő programban már az egyetemen részt vettek, valamint érdekessé válhat, az is, hogy a pályázó miért nem vett részt az egyetemi programban.

Ugyanakkor a fogalmazói kiválasztást lehetne az assessment center (AC) módszerével tovább fejleszteni. Az [új munkatársak kiválasztása](#) során alkalmazott módszer célja az, hogy a kiválasztandó jelöltek várható beválását felmérjék. A jelölteket a betöltendő munkakörre jellemző feladatok elé állítsák és viselkedésükből, reakcióikból igyekeznek arra következtetni, hogy hogyan boldogulnának az adott munkakörben. A módszer előnye, hogy az általa kiválasztott jelöltek beválása általában jobb, mivel kiválasztásuk nemcsak verbális, hanem gyakorlati tapasztalatokra is alapozódik.²²⁶⁸

Részben ez megvalósul a szóbeli fogalmazói versenyvizsgán. Ugyanakkor, az ott tovább jutott pályázókat, vagy még a szóbeli vizsga előtt tovább lehetne „szűrni” helyi szinten az adott bíróságon, fogalmazói munkaköri feladatok elé állítással, úgynevezett „próbahéten”.

A bírósági titkárok felvétele jelenleg nem történik a fogalmazói versenyvizsgához hasonló kiválasztás alapján. Önéletrajz és szóbeli elbeszélgetés alapján kerülnek a rendszerbe. Amennyiben a fogalmazók kiválasztása – az új felvételi eljárás alapján – kompetencia alapú, ezt a fajta szűrést, de legalább az assessment center módszerét érdemes lenne a bírósági titkárok felvételi-jénél is bevezetni. A fogalmazói pályázat feltétele a motivációs levél melléklete, ezt a titkárok pályázatához is célszerű lenne feltételként előírni, különös figyelemmel arra is, hogy a titkárok közül hamarabb lesznek bírók, kevesebb időt töltenek el bírói kinevezésük előtt a rendszerben, mint a fogalmazók, így nagyon meg kell szűrni, hogy kik a legalkalmasabbak a tisztség betöltésére.

5. Bírósági fogalmazók és bírósági titkárok kompetenciafejlesztése: bírói professzióra való felkészítő és megtartó program

A kompetenciafejlesztést megelőzően tisztázandó, hogy pontosan mit jelent a kompetencia, kire irányul a fejlesztés, mi az elérendő cél, ennek tudatában pedig felépíteni a bírói hivatásra, a professzióra való felkészítéshez szükséges kompetenciafejlesztést.

²²⁶⁷ <http://birosag.hu/media/aktualis/elerhetoek-birosagi-fogalmazoi-felveteli-versenyvizsga-tipusfeladatai>, letöltés és megtekintés: 2017.07.21. 11:29

²²⁶⁸ https://hu.wikipedia.org/wiki/Assessment_center, letöltés és megtekintés: 2017.07.21. 11:21

A kompetencia és fejlesztése

„ A kompetenciát úgy kell tekinteni, mint olyan általános képességet, amely a tudáson, a tapasztalaton, az értékeken és a diszpozíciókon alapszik, és amelyet egy adott személy tanulás során fejleszt ki magában.” (Coolahan)²²⁶⁹

A kompetencia a *competencia* latin szóból ered, hatáskört, illetékességet; hozzáértést; alkalmaságot, képességet jelent.

A kompetencia nem szinonimája a képességnek (*skill*), hanem képesség (*ability*) komplex feladatok adott kontextusban történő sikeres megoldására. A fogalom magában foglalja az ismeretek mobilizálását, a kognitív és gyakorlati képességeket, a szociális és magatartási komponenseket és attitűdöket, az érzelmeket és az értékeket egyaránt.

Van általános, hétköznapi jelentése, oktatáspolitikai „definíciója”, és van tudományos relevanciájú, kutatásokra épülő meghatározása. Azonban ez utóbbi ellenére sem alakult ki sem a hazai, sem a nemzetközi pedagógiában az egyértelmű, egységes értelmezése.²²⁷⁰

A pedagógia kompetenciafogalma [készségek](#) és [képességek](#) együttesét jelenti, melyek segítségével valaki problémamegoldásra képes egy adott területen, jelenti továbbá az illetőnek azt a hajlandóságát is, hogy a problémamegoldásra való képességét alkalmazza és kivitelezze. A fogalom magában foglalja az illető tudását, tapasztalatait éppúgy, mint személyes adottságait. A kompetencia a döntést, kivitelezést, megvalósulást szolgáló képességrendszer.

A kompetencia összetevői:

- ismeretek, [tudás](#)
- készségek-jártasságok
- személyes értékek
- attitűd
- [személyiség](#)
- motiváltság²²⁷¹

A bírói hivatásra való felkészítésben a bírósági fogalmazók és bírósági titkárok kompetenciafejlesztése az előző fogalmakat átültetve azon készségek, illetve kognitív és gyakorlati képességek,

²²⁶⁹ <https://www.ofi.hu/tudastar/egyszer> Letöltve és megtekintve: 2017.09.20. 18:33

²²⁷⁰ http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/curriculum/iii_1_a_kompetencia_sz_jelentse.html, Letöltés és megtekintés: 2017.07.28.10:04

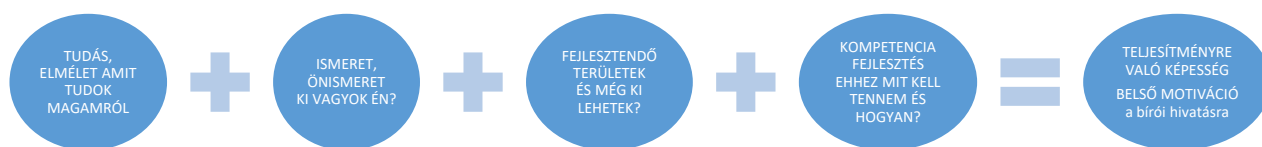
²²⁷¹ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Kompetencia_\(pedag%C3%B3gia\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kompetencia_(pedag%C3%B3gia)), letöltés és megtekintés: 2017.07.28. 10:14

szociális és magatartási attitűdök fejlesztését jelenti, amelyek a bírói hivatáshoz nélkülözhetetlenek a versenyképes igazságszolgáltatásban, ugyanakkor hétköznapi értelemben a XXI. század mindennapi kihívásaihoz is elengedhetetlenek.

A bírósági szervezetrendszeren belül a kompetenciafejlesztésnek az alapját a gyakorlatra, a bírósági fogalmazók és titkárok aktivitásra épülő tréningek képezik, ahol szemléletmódbeli váltással társulva az ismeretek mellett cselekvőképességgel is felruházódnak, ezzel egyidejűleg pedig, gondolkodásra és önállóságra is készíteti a jövő bírót.

A jövő ugyanakkor a tréningek mellett más alternatívákat is kínál, ahol a kompetenciafejlesztéseket egyéniesítve is meg lehet valósítani, hiszen a cél, ha alaposabban belegondolunk nem az, hogy a fogalmazókat és titkárokat a bírói hivatásra felkészítsük, hanem az, hogy a fogalmazót, a titkárt készítsük fel, az egyént, a személyt, miután nem vagyunk egyformák. A tréning az alap, erre kell, hogy épüljön az egyéni fejlesztés, személyre szabva.

Ugyanakkor a kompetenciafejlesztés része a kapacitás fejlesztésének, ami nem más, mint a teljesítményre való képesség, képletesen az alábbi ábra szerint:

Hogyan valósítható meg mindez a „Y” generációs nemzedéknél, a most 22 és 36 év közötti korosztályban?

Tudományos munkámban nem tettem különbséget a fogalmazók és titkárok kompetencia fejlesztése között, hanem mint „y” generációs nemzedéket vizsgálva állítottam össze a generáció igényeihez, erősségeihez, gyengeségeihez igazodó kompetencia fejlesztést azzal, hogy a „Z” generáció is hamarosan a munkaerőpiacra kerül, így nyilvánvaló, hogy az ő jelenlétükkel is számolni kell. Ugyanakkor a bírói hivatáshoz nélkülözhetetlen alapkompenciák fejlesztésénél nem szükségszerű differenciálni, hiszen ugyanazon generációról van szó, míg az egyéb elméleti és gyakorlati képzésük külön bontható. A bírósági fogalmazóknál a kompetencia fejlesztés tökéletesen illeszkedik az a fogalmazók joggyakorlatáról, képzéséről és értékeléséről szóló OBH elnökének jelenleg tervezet szintű OBH utasításához²²⁷².

Ugyanakkor álláspontom szerint nem csak a kompetenciafejlesztő képzésen való részvételért

²²⁷² OBH elnökének jelenleg tervezet szintű OBH utasítása a fogalmazók joggyakorlatáról, képzéséről és értékeléséről 2017. II. fejezet 10. Kreditrendszer 11.5

lenne érdemes 1-1- kredit pontot adni, hanem értékelni kellene bizonyos szempontrendszer alapján, a tréningen való teljesítményét is, legalább megfelelt, jól megfelelt, kiválóan megfelelt-bírói hivatásra ígéretes fokozattal. Ugyanezen értékelési fokozatok a bírósági titkár értékelésében is kívánatos lenne megjelennie, mely, szintén beépíthető lenne a bírói pályázat pontrendszerébe. Legalább olyan súlya van a kompetenciafejlesztésnek az utánpótlás nevelésben, mint annak, hogy megfelelő színvonalú anyagi és eljárásjogi ismeretekkel rendelkezzenek, miután ez utóbbinak az alapnak kell lennie.

A bírói hivatásnál fontos, hogy a lehető legkorábban elkezdődjön a jövő bírónak kompetenciafejlesztése, miután a hatékonyságát és időszerűségét a bírónak nem a tudományos fokozata, szakjogászai végzettsége, publikációja és nyelvismerete fogja előrébb vinni, hanem az, milyen szemléletű ember, alkalmas-e mentálisan a hivatásra és vannak-e benne olyan kompetenciák, amelyek tovább fejleszthetők. Önismerete, kommunikációja, időgazdálkodása, munkaszervezése, lényeglátása, kreativitása, csapatban való dolgozásra való képessége megfelelő-e.

Mindez az anyagi és eljárásjogi tudás mellett nélkülözhetetlen, a bíró sikeréhez és eredményességéhez nagymértékben hozzájárul, illetve meg is határozza. Éppen ezért kell tudatosan, jól felépíteni és még nagyobb hangsúlyt fektetni rá, annál is inkább, mert a felnövekvő Y és Z generáció számára sem a nyelvizsgák megszerzése, se egyéb tanulmányok folytatása különösebb kihívást nem jelent, hiszen ez náluk „alapképesség”, míg kognitív és gyakorlati képességük, szociális és magatartási attitűdjeik fejlesztése nagy feladat és kihívás a bírósági szervezetrendszernek.

Az Y (22-36 év) generáció igen népes nemzedék. Ők azok, akik születésük óta versenyben vannak az erőforrásokért. Ők azok, akik fiatalon megtanulták: a sikerhez mindennap folyamatosan bizonyítaniuk kell. Gyermekkoruktól kezdve nagyfokú önállóságához és döntési szabadsághoz szoktak. Kritikus szemmel tekintenek szüleikre és tanáraikra, maguk szeretik eldönteni, hogy mit és milyen sorrendben csináljanak.

Nem szeretik, ha személyes életterületükben háborgatják őket. Önálló szobájukban, asztalukon, számítógépeiken, tabletjeiken és okostelefonjukon önállóan szervezik az életüket.

Több nyelven beszélnek, középiskoláskorukban már külföldi tanulmányutakon vettek részt. Öntudatos fogyasztók, akik pénzre, sikerre és pozícióra a fogyasztás szabadságának és a divatos tárgyak birtoklásának alapfeltételeként tekintenek. A korábbi nemzedékekhez képest sokkal öntörvényűbbek, a lojalitás inkább rövidtávon számít fontos értéknek szemükben.²²⁷³

Kevésbé alkalmazkodnak és viszonyulnak a kialakult és megkövült struktúrákhoz. A megbeszélések, beszélgetések problémamegoldó értéke háttérbe szorul, sokszor virtuális üzenetekkel helyettesítik a valódi, kétoldalú, szemkontaktusban, szavakban és gesztusokban is kifejezhető

beszélgetéseket. Irtóznak a szüleik „rabszolgaéletétől”, munkahelyükön szeretnék elkerülni a mókuserék érzést.²²⁷⁴

Ugyanakkor a folyamatos online életüknek meg vannak a hátulütői is. Az online tér kevés időt hagy arra, hogy valódi emberek között legyenek úgy, hogy élvezzék is azt. A digitális boom és grandiózus méretét és az internet előretörését jól illusztrálja, hogy a mérések szerint, félmillió különböző netes tartalom születik.

Csak azt lehet tenni, hogy észben tartatjuk, nem lehet elméleti szinten megtanulni beszélgetni. Azt gyakorolni kell a valóságos életben. Mert másképp fest, mint azaz az online kommunikáció, ahol nincsenek betartandó szabályok.

Nem kell ügyelni a testükre, az öltözködésükre, az online beszélgetés körülménye nem feltétlenül kívánják meg, hogy alkalmazkodjanak azokhoz a társadalmi szokásokhoz, melyek a valódi életben keretezik a viselkedésüket.²²⁷⁵

A mai információs korban könnyű átélni, hogy a másik ember ne akarjon tőle semmit, hagyja békén, maradjon csöndben, mert a toleranciaküszöbük megváltozott, és vele együtt a nyitottságuk²²⁷⁶ és a szociabilitásuk²²⁷⁷ is.

Az Y és Z generációt kutató Susan Greenfield szerint a közösségi média három lehetséges Ént eredményezhet: Az igazi Én (true self), mely anonim környezetben mutatkozik meg, a valódi Én (real self), az alkalmazkodó egyén, melyet korlátoznak a társadalmi normák a face to face situációkban, és a remélt vagy lehetséges Én, ami a közösségi média oldalain jelenik meg. A kutatások általában arról számolnak be, hogy a Facebookon és egyéb közösségi portálokon ábrázolt identitások tehát nem feltétlenül a „gátlástalan” valódi Ént jelenítik meg, de nem is azt, amely megjelenik a valódi emberi interakciókban.

Döntően a vizsgált identitások inkább tűnnek – a világ számára – egy szándékosan megkonstruált Énnek, amire az illető törekszik, de amit nem volt képes megvalósítani. Mára már az is kiderült, hogy olykor valóban kicsi a különbség a valódi jellemvonások és a Facebook oldalon megjelenített, az értékelők által látottak között.²²⁷⁸

Bár ez az online énkép egy olyan találmány, amely a legtöbb ember a külvilág számára nyújtott énprezentáció folyamatos polírozása, attól tarthatunk, hogy széles szakadék nőhet az idealizált homlokzat és a valódi hátsó rész között.²²⁷⁹

²²⁷⁴ Schaffer Beáta Ifjú titánok BOOK Kiadó Kft. 2015 27. old.

²²⁷⁵ Tari Annamária #yz Generációk online Hungarian edition c Tericum könyvkiadó, 2015 28. old.

²²⁷⁶ Tari Annamária #yz Generációk online Hungarian edition c Tericum könyvkiadó, 2015 29. old.

²²⁷⁷ A szociabilitás a közösséghez való alkalmazkodás képessége. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szociabilit%C3%A1s> letöltés és megtekintés 2017. 08.08. 15:55

²²⁷⁸ Tari Annamária #yz Generációk online Hungarian edition c Tericum könyvkiadó, 2015 34. old.

²²⁷⁹ Tari Annamária #yz Generációk online Hungarian edition c Tericum könyvkiadó, 2015 35. old.

Nem könnyű a XXI. században kialakítani azt a fajta önbizalmat, ami valódi segítséget ad az élet hétköznapjaiban. Az online tér sokak számára inkább önbizalom-csökkenő, semmint –növelő hatású. A közösségi média felületein nagymértékű a nárcisztikus vonások felülreprezentáltsága, ami a szorongó, alacsony önbecsülésű személyiségeket még inkább lefelé nyomja hangulatban, rosszabb esetben manipulálva életvezetésüket is. Ismerőseik vidám és állandó fantasztikus élményekkel teli élete láttán a sajátukat szürkébbnek, eseménytelenebbnek és egyhangúbbnak érzik. Nem kevés énerő kell ma már ahhoz, hogy önnön életük pozitív értékelését akkor is fenntartsák, ha azt kell látnuk, mások sokkal jobbnak tűnnek. Ki vannak téve mások tökéletes életének, amelyben mindenük megvan és állandóan mosolyognak, ami növeli a nyomást rajtuk, hogy a sajátjuk kudarcos.²²⁸⁰

Bírói professzióra való felkészítő program és tréningjei

Az előzők alapján bizonyos, az Y (22-36 év) generáció nemzedékének egyik legnagyobb kihívása az önismeret fejlesztése és a verbális, kétoldalú, szemkontaktuson alapuló kommunikáció fejlesztése, mindkét terület a bírói hivatás elengedhetetlen kelléke, melyeket első körben tréningek tartásával fejlesztendő.

- A tréningek felépítése: a képzéseket helyi, regionális vagy központi szinten szervezve, kis csoportos (15 fős fiúk és lányok, egyenlő arányban), több napos (3 napos) etapokra lehetne bontani, melynek sikeres elvégzése a bírói pályázat benyújtásának előfeltétele (pontszerzési lehetőség) lehetne, a tréningre jelentkezés motivációs levéllel együtt történne.
- A tréningek előnye: a fogalmazó és titkár motivált a részvételben, miután a bírói kinevezés feltétele a tréning sikeres elvégzése, továbbá a bírói pályázat elbírálásakor egy előképet is kapna a bírói tanács a pályázóról.
- Az Y generációnál fontossá vált a folyamatosan versengő szakmai igényesség, vagyis a belső készítés, hogy valami számukra fontos dologban egyre jobbak legyenek. Új szempont még a céltudatosság, a vágy, hogy amit csinálnak, azt valami nagyobb, nemesebb ügy szolgálatában tegyék, így vélelmezhető, hogy a tréning alapú oktatásban is megmutatkozik ez a belső készítésük.²²⁸¹
- A tréning alapja: a tudás játékosítva, interaktív módon történő elsajátítása, mindeközben gondolkodásra, problémamegoldásra, együtt működésre sarkallása a fogalmazóknak, titkároknak.
- A tréning célja: valamennyi fogalmazó és titkár az alaptréninget elvégezze, a bírósági szervezet jellemükről, hozzáállásukról, motiválhatóságukról, gyengeségeikről, erősségeikről képet kaphasson. Jobban kiszűrhetővé válhatna, ki miben tehetséges, ahogy az is, esetleg ki

²²⁸⁰ Tari Annamária #yz Generációk online Hungarian edition c Tericum könyvkiadó, 2015 25. old.

²²⁸¹ Schaffer Beáta Ifjú titánok BOOK Kiadó Kft. 2015 44. old.

alkalmatlan a pályára, a bírói hivatásra.

- A tréning helyszíne: távol a közösségi portáloktól, a közösségi eseményektől, egy természet-hez közeli „zártabb” helyen. 2016-ban az OBH három balatonszemesei ingatlant vett vagyonekezelésébe egy Kúria-OBH MNV Zrt. közötti háromoldalú megállapodás alapján, ahol a tranzakciót követően megkezdődött a bírósági képzésnek további helyszíneket adó képzési központ kialakítása, mely a tréningek megtartásának kiváló helyszínéül szolgálhat.²²⁸²
- Stratégiai előnyök: a tréningekből fakadó eredmények beépíthetők a fogalmazók, titkárok toborzásába, megtartásába, amely által olyan munkahely hozható létre, ahova az emberek valóban szeretnek járni. A bírói kinevezés objektív pontjai mellett egy olyan jellegű szubjektív többlet pont lenne adható, amellyel a pályázó emberi oldala, személyisége, a bírói hivatásra való alkalmassága vagy éppen alkalmatlansága is jobban mérhető lenne az egyéb objektív pontszámok mellett.

5.1.1. Az önismereti tréning

A bírói hivatásra való felkészülés alapja.

Több napos, kis csoportos tréningeken a fogalmazók és titkárok egyéni és csoportos gondolkodásra vannak sarkallva, ahelyett, hogy a közösségi portálokon lájkolják egymást.

A tematika gyakorlati, interaktív, egyéni, csoportos és plenáris feladatokra épülne, amely oktatási forma kifejezetten kedvez az Y generációs nemzedéknek. Ugyanakkor lehetőséget biztosít az elmélyülésre saját magával kapcsolatban, tükröt tart. Az esetleges idealizált énkép helyett tisztába kerüljenek saját valós énükkel.

Az önismereti tréning alapja „önmaga felfedezése”, különböző tréning gyakorlatokon keresztül, valamint a SWOT analízis: erősségek, gyengeségek, fejlesztendő területek feltérképezésével, a Johari ablak a DISC modell és Maslow piramis segítségével hívása, 5 szeretetnyelv tesztre épülne.

Az önismereti tréning fontosságát az is visszaigazolja, hogy általánosságban az Y generáció SWOT analízis szerinti gyenge pontja a türelmetlenség, egoizmus, narcisztikus elbizakodottság, melyek vonatkozásban jó tükröt tartani, vagy legalább tudatosítani, mint veszélyforrást.

A tréninget önmaguk felfedezésére (pl. reggeli utazás²²⁸³), bizalomfejlesztésre (pl. hármass háttár²²⁸⁴) épülő gyakorlatokkal lehet színesebbé tenni.

²²⁸²http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/elnoki_beszamolo_2016_online.pdf, letöltés és megnyitás 2017.08.08. 18:16

²²⁸³ Axel Rachow Tréningoktól a tréner klubjából Z-Press Kiadó 2016. 57. old Fantáziautazás otthonról a tréningre-Ulriche Schosching

²²⁸⁴ Axel Rachow Tréningoktól a tréner klubjából Z-Press Kiadó 2016 209. old. Izgalmas gyakorlat, melyben megtudhatjuk, milyen hatással vagyunk másokra- Dr.Mechthild K. Boeckh

5.1.2. Kommunikációs tréning

Az önismereti tréninget követően lehetne a további kompetenciák fejlesztésére áttérni, többek között kommunikációs tréning, időgazdálkodás és munkaszervezési tréning, csapatépítő tréning, majd ezekhez kapcsolódna a perszimizációs gyakorlatok. Az online kommunikáció előzőekben vázolt veszélyei komoly problémát jelenthetnek a jövő bírói számára, hiszen a tárgyalóteremben a bírókra komoly feladat hárul a kommunikáció szempontjából is, mind a polgári mind a büntető jogterületen. Az új polgári perrendtartásról szóló törvény alapján a perfelvételi tárgyaláson, amely a per előkészítését szolgálja, ki kell, hogy derüljön a lehető leghamarabb a jogvita mibenléte. Ez a bírótól a lényeglátás és az anyagi, eljárásjogi jogszabályok precíz ismerete mellett a hatékony kommunikációt is megkívánja az ügyfelekkel és a jogi képviselőikkel. Hasonló kihívásokkal kell szembenéznie a kommunikáció területén a büntető bírónak, hiszen az új büntetőeljárás kódexben az egyezségkötés, mint „vádalku” jogintézménye került jogi szabályozás körébe.

Ugyanakkor a kommunikációs tréning nem kizárólag a tárgyalótermi, hanem a kollégákkal, vezetőkkal való kommunikációt is elősegítheti, hogy az új generáció a partneri viszony igénye mellett a megfelelő tisztelettel viseltessék a kollégák irányába.

Érdekes módon az Y generációsok SWOT analízise gyengeségüknek, illetve fenyegetettségként említi az asszerivitás, együttműködés, a hagyományos nem virtuális kommunikációt, valamint a túlzott versengést, felpörgetettséget, stresszt. Mindezek fejlesztése illetve helyes kezelése a bírói hivatás gyakorláshoz nélkülözhetetlen. Az asszertív kommunikáció, a konfliktus és stresszkezelés, a váratlan helyzetekre való felkészülés, a tárgyalásvezetés és rendfenntartás technikáinak elsajátítása, fejlesztése gyakorlati, interaktív, egyéni, csoportos és plenáris feladatokra épülhetne. Kapcsolatteremtésre (pl. Ember az emberhez c. gyakorlat²²⁸⁵), bizalom (pl. Intuitív bemutatkozó kör c. játék²²⁸⁶) és kommunikációjavításra (pl. Tény vagy képzelet c. játék²²⁸⁷) épülő tréning gyakorlatokkal lehetne ezeket a kompetenciákat fejleszteni.

5.1.3. Időgazdálkodás, hatékony munkaszervezési, emberi egyensúlyt teremtő tréning

A bírósági fogalmazók, de különösen bírósági titkároknak számos területen kell helytállniuk mind büntető, mind polgári jogterületen. Ez egyrészt osztott, ugyanakkor hatékony figyelmet kíván meg tőlük, amely egyébként az Y generáció egyik erőssége.

²²⁸⁵ Axel Rachow Tréningoktól a tréner klubjából Z-Press Kiadó 2016. 93. old. Páralkotás és érintkezés gyors egymásutánban, érintésfóbia leépítése- Elke Kallweidt-Dittman

²²⁸⁶ Axel Rachow Tréningoktól a tréner klubjából Z-Press Kiadó 2016.61. old. Első benyomások kifejezése és elemzése, az előítéletek veszélyeinek felismerése) – Klaus Dannanberg)

²²⁸⁷ Axel Rachow Tréningoktól a tréner klubjából Z-Press Kiadó 2016. 123. old. Egy történet felolvasása után a résztvevők igaz vagy hamis állításokra próbálnak emlékezni - Petra Halbreiner

Ugyanakkor az időgazdálkodás és munkaszervezés, a lényeglátás, a feladatok prioritása, esetleges delegálása fejlesztendő, amivel munkavégzésük hatékonysága és minősége növelhető.

Ezen kompetenciák fejlesztése szintén gyakorlati, interaktív, egyéni, csoportos és plenáris feladatokra épülhetne, kreatív folyamatokat serkentő (pl. Szalagcím.c. játék²²⁸⁸), spontán és tervezett cselekvést fejlesztő tréning gyakorlatokkal (pl. Csapatrepülő c. játék, napirend készítés²²⁸⁹) lehetne a képzést hatékonyra, de mégis érdekessé tenni.

5.1.4. Csapatépítő tréning

A bírói hivatáshoz nélkülözhetetlen az egészséges önismeret, a hatékony kommunikáció, az időgazdálkodás és problémamegoldás, azonban a bírói pálya „magányos” hivatás. Jellemző az elszigetelődés, érdektelenség egymás irányába a munka terhe alatt. A munka és a család közötti egyensúly fenntartása komoly kihívás elé állítja a bírót, amely épp elég energiáját emészti fel, minthogy igyekezzen a munkahelyén csapatban gondolkodni.

A fogalmazók, de különösen a több éve titkári munkakörben dolgozóknál is megfigyelhető az általános érdektelenség a kollégák irányába, amely megnehezíti a társadalmi felelősségvállalásukat is. Már fogalmazói és titkár „korban” szükséges fejleszteni azon kompetenciákat, amely a csapathoz (munkahelyhez, szervezethez) tartozás érzését, igényét, a csapatban való együtt működés fontosságát és az arra való képességet érzékenyítik. Kielezett versenyhelyzet van a bírósági titkárok között a bírói helyekért, amely a csapatban működés igényét teljesen ellehetetleníti. Törekedni kell tudatosan a csapatépítésre, hogy bíróként ne az elmagányosodás jellemezze, hanem érezze, hogy csapatban dolgozik, egy rendszer megbecsült munkavállalója.

A csapatépítő tréningeket lehet a legszínesebb tréning gyakorlatokkal felépíteni, különböző csoportdinamikai játékokkal (pl. Céltérkép c. játék²²⁹⁰), mozgásos játékokkal (pl. Nehéz terhet – rudat – letenni c. játék²²⁹¹), illetve vicces-, pult- és parti játékokkal (pl. Felállás című játék²²⁹²) A tréning gyakorlati, interaktív, és kifejezetten csoportos és plenáris feladatokra épülhetne.

A fenti tréningeken túlmenően, miután Y generációs „fenyegetettség” a felpörgetettség, végletes versengés és a stressz, a fenti elvek alapján stressz kezelési tréninget is lehetni tartani.

²²⁸⁸ Axel Rachow Tréningoktól a tréner klubjából Z-Press Kiadó 2016. 59. old. A résztvevők egy mottó vagy szenzációs szalagcím segítségével mutatják be a bíróságon elfoglalt szakmai helyüket – Sabine Kranz Thien

²²⁸⁹ Axel Rachow Tréningoktól a tréner klubjából Z-Press Kiadó 2016. 201. old. Bajnokrepülő építése időre – Sonja Förste

²²⁹⁰ Axel Rachow Tréningoktól a tréner klubjából Z-Press Kiadó 2016 83. old. A résztvevők csoportokban térképet készítenek a tréning céljához – Ulrich Nijhuis

²²⁹¹ Axel Rachow Tréningoktól a tréner klubjából Z-Press Kiadó 2016 121. old. A csoport feladata az, hogy együtt tegyenek le egy rudat mellmagasságból a földre

²²⁹² Axel Rachow Tréningoktól a tréner klubjából Z-Press Kiadó 2016 115. old. Párok egymást próbálják felállítani a székről – Thomas Schleiken

Álláspontom szerint ez már a tréningeket követő következő lépcsőfok, egy egyéniesített prémium szolgáltatás lehet, amit már a határozott és határozatlan idejű bíróknál, vezetőknél és középvezetőknél is jó eredményeket hozhat.

A bírósági fogalmazók és titkárok motiválhatósága

Érdekes világméretű felmérést végzett 2011-ben a PriceWaterhouseCoopers és az AmCham. Fiatal vezetőket, az ezredforduló értelmiségi rétegét kérdezték jövőképükről és munkahelyi motivációjukról. Több mint 4000 válaszadót szólítottak meg a világ minden tájékáról.

A válaszadók mindösszesen 4%-a hisz abban, lehetséges az, hogy egyetlen munkahelyen töltse bárki a teljes aktív életét. A válaszadók 54%-a ugyanakkor abban hisznek vagy reménykednek, hogy életük során kettőnél több, de ötnél kevesebb munkahelyük lesz. Ugyanakkor a válaszadók mégis fontosnak tartják munkahelyüket, és elkötelezetten hisznek jelenlegi helyzetükben és fenntarthatóságában.

Az előzőek alapján vázolt kompetenciafejlesztés jól működhet és reményt adhat arra, hogy valóban a legkiválóbbak ülnek majd fel a bírói pulpitusra. A rendszer alapján megtalálhatók ezek az új ikonok, azonban mi a garancia arra, hogy a bírósági szervezetrendszer erőt, anyagi és egyéb áldozatokat hozva kineveli a kiváló munkaerőt, aki aztán a bírói pályázat benyújtása helyett egy egészen új területre pályázik, a versenyszektorba.

Mi lehet vonzó az Y és Z generáció munkavállalóinak, ami miatt képes lenne váltani?

Az előzőekben már említést tettem arról, hogy Ők élvezni akarják a munkát, amit végeznek. Figyelnek a magánéletük és munkájuk egyensúlyára, folyamatos visszajelzésre, elismerésre, fejlődési és mentorálási lehetőségekre vágnak, fontos számukra az alternatív munkavégzés lehetősége, technika függők.²²⁹³

A 2011-es világméretű felmérés tanúsága szerint a folyamatos fejlődés és fejlesztés az a valódi motiváló erő, ami elkötelezetté és lelkesé teszi őket.

Az alábbi ábra százalékos arányban lebontva tükrözi vissza, mivel motiválhatók a jövő új generációi²²⁹⁴

²²⁹³ Schaffer Beáta Ifjú titánok BOOK Kiadó Kft. 2015 37. old.

²²⁹⁴ Schaffer Beáta Ifjú titánok BOOK Kiadó Kft. 2015 38-39. old.

Ezen motiváló faktorok ugyanúgy jellemzőek a bírósági fogalmazókra és titkárokra, hiszen a 22-36 év közötti generációról van szó általánosságban, teljesen függetlenül attól, hogy éppen hol dolgoznak.

Legmagasabb szinten a fejlesztő programok állnak 22%-kal, ezt követi 19%-kal a rugalmas munkavégzés, majd 14%-kal a pénzbeli juttatás, ezeket követi sorban az ingyenes egészségmegőrzés, üdülési juttatások, nyugdíjprogramok, lakáshoz jutás támogatása, céges autó, magasabb fizetés, diákhitel visszafizetése, anyasági apasági juttatások, kedvezményes hitel, ingyenes gyermekgondozás, utazási költségtérítés, önkéntesség támogatása.

Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy:

- Magasak az elvárásaik a környezetükkel és munkáltatójukkal szemben
- Fontosnak tartják a kényelmes életet és a divatos tárgyakat
- Külsőségekben is szeretik hangsúlyozni kiválóságukat, rendszerint ragaszkodnak a márkás holmikhoz, a jó kocsikhoz, a legmodernebb telefonokhoz²²⁹⁵

Így vélelmezhető, hogy a Z és Y generációs gondolkodást a munkahelyváltás vonatkozásában meghatározza, hogy lehetősége van-e a fejlődésre, mennyire rugalmas a munkavégzés, milyen a pénzbeli juttatás, van-e lehetőség ingyenes egészségmegőrzésre, üdülési juttatásra, céges autóra, a legmodernebb céges telefonra. Amelyik munkáltató a munkaerőpiacon ezt kínálni

tudja, az vonzóbbá válik értelemszerűen.

Egy friss reprezentatív országos kutatás (Rávezető Závecz Resarch 2017) szerint a munkahelyen szerzett mindennapi tapasztalatok 65%-ban, míg a jövedelem csak 35%-ban határozza meg, hogy a munkavállalók mit gondolnak a munkahelyükről, azaz a vállalati munkatárs elkötelezettségéről és maradásáról vagy éppen távozásáról mindenekelőtt az átélt tapasztalatokon alapuló munkavállalói élmény minősége dönt.²²⁹⁶

Mi az, ami mégis visszatarthatja őket a gyakori munkahelyváltástól?

A tapasztalatok szerint a következő szempontok befolyásolják leginkább az Y generációsok céges elkötelezettségét és lojalitását:

- a vonzó vállalati környezet
- a világos karriercélok
- a partneri viszony az alkalmazottak és vezetők között
- az objektív teljesítményértékelés
- bevonás új lehetőségekbe, új projektekbe
- az új ismeretek, a tanulás lehetősége
- a közösségi érzés, a csapatszellem
- a demokratikus véleménynyilvánítás lehetősége
- a munka-magánélet egyensúlyára törekvés, az atipikus munkavégzés
- személyre szabott fejlesztés és tehetséggondozás²²⁹⁷

Az előzőeket a bírósági szervezetrendszerrel is szükséges párhuzamba állítani.

A rendszerbe kerülő fogalmazók és titkárok részére vonzó bírósági környezetet, világos karriercélt, partneri viszonyt a vezetők és alkalmazottak között, objektív teljesítményértékelést, új projektekbe történő bevonás lehetőségét, a tanulás lehetőségét, a közösségi érzés és csapatszellem kialakítását, a demokratikus véleménynyilvánítás szabadságát, rugalmas munkavégzés lehetőségét lehetőség szerint kínálnia kell minden törvényszéknek, ha nem akar pályaelhagyó fogalmazókat és titkárokat.

E mellé pedig elgondolkodtató, hogyan motiválható még a felnövekvő új generáció úgy, hogy a

²²⁹⁶ FORBES magazin 2017. augusztus 95. old.

²²⁹⁷ Schaffer Beáta Ifjú titánok BOOK Kiadó Kft. 2015 47.old

bírói hivatás mellett elkötelezett legyen.

Mi az, amit a bírósági rendszer meg tud valósítani és hogyan ahhoz, hogy a legjobbakat, akiket a „szűrőn” a kiválasztás során, a kompetenciafejlesztő tréningek során megtalált a rendszer, meg is tudja tartani, és a későbbiekben ne a versenyszféra kiválóságait erősítsék, hanem a bíróságét. Az objektív teljesítményértékelést követően hogyan lehetne jutalmazni őket rugalmas munkaidővel, korszerű technikai eszközökkel, üdüléssel, edzőterem bérlettel, de mindenekelőtt a személyre szabott fejlesztéssel és tehetséggondozással.

6. Prémium bírósági coaching program

6.1. A coaching eredményei Magyarországon az elmúlt 9 évben

A HR portálon 9 éve jelent meg egy cikk arról, hogy a coaching nem csak a multinacionális vállalatok sajátja, a kis- és középvállalkozások és a közintézmények is hasznát vehetik a vezetői fejlesztés e formájának.

2008. szeptember 30. napján a Magyarországi Coaching Konferencián hangzott el, hogy a világ a coaching típusú menedzsment felé tart. A rendezvény különlegessége abban állt, hogy nem a coach-ok meséltek a sikereikről, hanem a megbízók, ügyfelek mondták el tapasztalataikat a coachingról.

A konferencián ismertetésre került az International Coaching Federation magyar tagozatának kutatási eredménye. A felmérés szerint a megkérdezett munkáltatók 58 százaléka nem is hallott a coachingról, illetőleg nem volt lehetősége, szüksége "edzőt", azaz coach-ot fogadni. Az a 42 százalék viszont, aki részt vett coaching folyamatban, hajlandó áldozni rá, igaz csupán 52 százalékuk állja a teljes költséget.

A cégek elsősorban a stressz- és konfliktuskezelést, illetve a személyes arculatépítést kívánják megoldani coachinggal, de a vezetői készségfejlesztésre is nagy a kereslet; túlkínálat jelentkezik azonban az időgazdálkodás, munka/magánélet, burn-out területén.

A 9 évvel ezelőtti kutatás a coach-ok fizetését is firtatta: átlagos óradíjuk 24 700 forint (5-10 éves tapasztalattal 50 ezer forint), ám ez csak első hallásra sok, mivel a coachingból származó bevételeük a jövedelmük kevesebb, mint 10 százalékát teszik ki; a többit rendszerint tanácsadói, tréneri munkákból fedezik. Mindebből ráadásul átlagosan 560 ezer forintot költenek el saját fejlesztésükre (könyvek, képzések, szakmai konferenciák), ami az évek előrehaladtával még tovább nőhet (5-10 éves tapasztalat esetén egymillió forintra is rúghat az összeg).²²⁹⁸

2015. február 12-én megrendezett 7. Magyarországi Coaching Konferencián újabb kutatási

²²⁹⁸<https://www.hrportal.hu/hr/a-kozszeraban-is-csucsra-juttat-a-coaching-20081001.html> letöltés és megtekintés: 2017.08.23. 9:45

eredményeket ismertettek. 2014-ben mind a keresleti, mind a kínálati oldalon 30% fölé nőtt a főváros határain kívül coachingot igénybe vevő illetve nyújtó szereplők száma. A legfrissebb eredmények nagy meglepetést nem hoztak: a korábban megkezdődött piaci trendek folytatód-
tak az elmúlt évben is.

A coaching ismertsége tovább nő a vállalatokon belül, már nemcsak elsősorban a HR szakem-
berek ismerik, hanem a vezetők számára is általánosan ismert és használt a módszer.

2008-hoz képest megduplázódott a coaching folyamatban már részt vett válaszadók aránya. A
módszerről alkotott vélemény túlnyomó többségében pozitív, a coachingot korábban szemé-
lyesen kipróbálók egybehangzóan hatásosnak tartják; legtöbben úgy vélik, ez a személyre sza-
bott fejlesztési eszköz hasznosabb, mint a vezetői készségfejlesztést célzó (csoportos) tréning.

A coaching továbbra is inkább a magas pozícióban lévő kevesek számára elérhető. A megren-
delő cégek 80%-a összes alkalmazottjuk kevesebb mint 5%-ának, tipikusan a szervezet legfelső
rétegeinek biztosított coach-ot, elsősorban külső coach személyében. A felső- és középvezetők
mellett a vállalati tehetség-programokban résztvevők, illetve maguk a cégtulajdonosok is sze-
repelnek az ügyfelek között; egy pénzügyi szolgáltató 2013. évben összes alkalmazottjának biz-
tosított coach-ot, szám szerint több mint 50-et.

Egyre nő a belső coach-ot alkalmazó szervezetek száma és aránya. 2014-ben a válaszadó cégek
fele dolgozott belső coach-okkal, nemcsak nagyvállalatok, hanem kis- és középvállalkozások is.

A belső coach-ok leggyakrabban tapasztalt vezetők, nem kifejezetten coach-ként működő mun-
katársak, de szinte kivétel nélkül mindenki részt vesz, illetve részt vett speciális coach képzés-
ben. A belső coach-ok jellemzően más külső coach-okkal párhuzamosan dolgoznak, az igények-
nek megfelelően.

A nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan a hazai coaching piac is megfizeti a magasan képzett,
saját vezetői tapasztalattal is rendelkező coach-okat, akik többségében más fejlesztési szolgál-
tatásokat (tréninget, tanácsadást) is nyújtanak a coaching mellett. Továbbra is az executive
coaching (vezetői coaching) szolgáltatás a legdrágább: az óradíjak átlaga meghaladta a 40 ezer
forintot, egyes megrendelők akár 100 ezer forint feletti óradíjat is fizetnek a kiemelt, prémium
szolgáltatásért. Business coaching területen a válaszadók által megadott legmagasabb óradíj
elérte a 80 ezer forintot, 2014-ben az átlagos óradíj 24.255 Ft volt. Life coaching területen az
átlagos óradíj átlépte a korábbi bővös tízezer forintos határt, tavaly 11.666 Ft volt. A válaszadó
coach-ok háromnegyede vesz illetve vett igénybe szupervíziót saját munkájának támogatásá-
hoz, 2014-ben a szupervízió átlagos óradíja nagy szórás mellett 25.710 Ft volt.

A nemzetközi kutatások Kelet-Közép-Európában további piacbővülést jósolnak, amit a hazai fel-
mérés eredménye is alátámaszt: azon cégek többsége, melyek még nem próbálták a
coachingot, a jövőben tervezik bevezetését. A coach szakmai szervezetek és képző intézmények

is optimistán nézhetnek a következő évek elébe, hiszen a coach-ok kétharmada tervezi saját továbbképzését nemzetközi akkreditáció megszerzésével, vagy módszer-specifikus képzések, master class-ok és szakmai rendezvények keretében. A vállalati megrendelők tehát továbbra is bízhatnak benne: a coach-ok szakmailag felkészülten, többféle fejlesztési módszert kínálva fogják támogatni a vezetők és munkatársak személyes fejlődését.²²⁹⁹

6.2. Coaching a bíróságokon

Magyarországon a bírósági szervezetrendszeren belül egyelőre kialakulóban van a coach és tréneri hálózat kiépítése, a magyar üzleti világ elmúlt 10 éves coaching típusú menedzsmentjéhez képest van lemaradás.

Nemzetközi viszonylatban néhány bíróságon ugyanakkor már elkezdődött a coaching vagy ahhoz hasonló módszer térhódítása.

Norvégiában 2011 óta alkalmazzák főként a bírák kommunikációjának fejlesztésére a videó tréning módszert, ahol egy tutor²³⁰⁰ a bírónak ad visszajelzést a tárgyalótermi munkájáról akként, hogy rögzítésre kerül a tárgyalás. A felvételt lehetőleg 1-2 héten belül közösen megtekintik a bíró és a tutor. A tutor ekkor kérdéseivel a bírót önreflexióra ösztönzi, saját magának kell saját viselkedését elemeznie és értékelnie a látottakat. Benne milyen benyomást kelt a saját viselkedése. A visszajelzés általában 2-3 óráig is eltart, ez idő alatt az első találkozás alatt meghatározottakat is figyelembe véve fejlődési célokat jelölnek ki együtt a bíró számára.

Hollandiában az SSR (Igazságügyi Képzési és Tanulmányi Központja) 36 fős coach- csapatot foglalkoztat, a coachok találkozási egységeként (e-mailváltás) alapján kapnak a szolgáltatás nyújtásáért fizetést. Módszerük az e-coaching. A tanácskérők számára, akik a bírósági szervezet tagjai a szolgáltatás igénybevétele ingyenes. Ez azért is fontos, mert Hollandiában is igen drága ez a típusú támogatás. Coach-nak a bírósági szervezetből bárki jelentkezhet, aki érez magában affinitást, őket az SSR készíti fel. Ez azonban nem olyan felnőttképzési akkreditált képzés, amit más szervezetek is hivatalosan elfogadnának Hollandiában vagy külföldön. A coaching témája legtöbbször a munka-magánélet egyensúly fenntartása, amit ez a módszer idői és térbeli kötetlensége miatt önmagában is támogat. Számos előnye van: a lényegre hamar rátérnek a tanácskérők, akik rendszerint igen elkötelezettek a változás iránt. Az e-mailek váltása mennyiségét tekintve limitált, és ha a coach azt tapasztalja, hogy nem érnek el eredményt, akkor ezt jelezheti a tanácskérő felé és ő is lezárhatja a folyamatot. Az e-coaching olyan módszer, ami közösségi oldalak, az új digitális generáció számára nem idegen, sőt biztonságot adó. Költséghatékony, és képes annak a pozitív megerősítésnek a biztosítására, ami táplálja a tanácskérő

²²⁹⁹<http://coachszemle.hu/rovatok/kutatas/639-a-2014-evi-coaching-kutatas-eredmenyei.html> letöltés és megtekintés: 2017.08.23. 20:12

²³⁰⁰ gyám, gyámolító, pártfogó, tanító, oktató személy (angol) <http://idegen-szavak.hu/tutor> letöltés és megtekintés 2017.09.20. 18:50

saját viselkedésének megváltoztatásához szükséges elkötelezettségét és kitartását.²³⁰¹

6.3. Prémium bírósági coaching szolgáltatás a magyar bírósági rendszerben

Az előző kitekintések alapján nyilvánvaló, hogy a magyar versenyképes igazságszolgáltatásban a coachinggal a versenyszférában elért eredményekhez hasonló eredményeket lehet elérni.

A módszer működőképes, az Y és Z generáció pedig kifejezetten alkalmas ennek a befogadására, így a Parainesis-stratégiába is tökéletesen illeszkedik.

A tehetségmenedzsment szempontjából alapkritériumnak számít a cégeknél meglévő szervezett tréningek lehetősége. Ugyanakkor egy olyan program, amelyben mindenki részt vesz, önmagában nem jutalomértékű.

Az Y generáció (vezetői) számára ez már inkább természetes, elvárt evidencia. Ők attól érzik magukat különlegesen fontosnak, ha fejlesztésük egyedi igényeiknek megfelelően, személyre szabottan történik.

Erre adhat lehetőséget a bírói hivatás programban egy prémium szolgáltatás a prémium bírósági coaching.²³⁰²

A munkahelyi coaching alapja, hogy a bíró jól teljesítsen a munkájában, illetve munkaköri szerepében, és közben fejlődjenek a készségei és kompetenciái. Ehhez már a tréningek nem elegendők. A bírói hivatásra való felkészítés kompetencia fejlesztő tréningjének elvégzését követően a következő lépcsőfok a munkahelyi prémium coaching szolgáltatás.²³⁰³

Maga a coaching a magyar bírósági rendszeren belül, bírók körében napjainkban talán idegennek tűnik, a jövő Z és Y generációi számára már nem lesz az.

Ők versengeni fognak az egyéni fejlesztés lehetőségért, míg a baby boom (1946-1960) és az X (1960-1980) generációs bírók és vezetők napjainkban még kételkedve fogadhatják azt, azonban náluk is jelentős eredményeket hozhat.

A munkahelyi coachingot mind a bírók, mind a vezetők körében célszerű lenne kiépíteni, számos előnnyel járhat mindenki számára.

6.3.1. A prémium bírósági coaching előnyei

A prémium bírósági coaching előnyei a bírósági szervezetrendszer számára:

- Csökken a pályaelhagyók száma, nő a munkahelyi elégedettség, a bíróság által „kinevelt”

²³⁰¹ Úti beszámoló JTM Seminar: „On Job training: tutoring, coaching, mentoringJudicial Academy of Brandenburg – Berlin 2017. április 11-12. Simon Mária OBH MIA Képzési Osztály osztályvezető-helyettes

²³⁰² Schaffer Beáta Ifjú titánok BOOK Kiadó Kft. 2015 48.old

²³⁰³ Julie Starr Coach szemlélettel a munkahelyeken Coaching Határok Nélkül Kft 2014 9. old.

fogalmazók és titkárok a rendszerben maradnak

- Hatékonyabb munkavégzés és időszorúság
- Az ügyfelekkel, jogi képviselőkkel és a munkatársakkal való kommunikáció javulása (ügyfélkapcsolat)
- A közösségi érzés, a csapatszellem még magasabb szintre emelhető
- Vonzó bírósági környezet
- Bírói életpálya modellbe tökéletesen illeszthető, más közszférabeli életpályákhoz képest úttörő
- Erősíti az OBH Elnökének a stratégiai célkitűzéseit
- Országos és nemzetközi szinten is nő a magyar bíróság pozitív megítélése, nemzetközi szinten versenyelőnyt eredményez

A prémium bírósági coaching előnyei a bírósági vezető részére:

- Partneri viszony megerősödése az alkalmazottak és vezetők között
- A Z, Y, X, baby boom generációk egymás iránti kölcsönös tisztelete, még hatékonyabb együttműködés és kommunikáció a generációk között
- Csökkenhet a gyakori vezetői ellenőrzés (vezetők tehermentesítése)
- Az országos stratégiai célok még hatékonyabb megvalósulása
- Munka és magánélet egyensúlya
- A vezető is coach szemlélettel kezd gondolkodni a munkahelyén, arra fogja beosztottját bátorítani és készíteni, hogy a „magáénak érezze a problémát” és a megoldást egyaránt.²³⁰⁴

A prémium bírósági coaching előnye a bírósági számára:

- Érezheti, hogy nem csak bíróként fontosak
- Új lendület a munka végzés és a magánélet területén
- Munka és magánélet egyensúlya

- Kiegészélkerülése, stressz csökkenése
- Még hatékonyabb és időszerű munkavégzés
- Munkavégzése során sokkal inkább magáénak érzi a feladatot és az eredményt

A prémium bírósági coaching előnyei a Z és Y generáció, a jövő bírói számára:

- A szakmai fejlődésük mellett megnyílik a lehetőség a személyiségük és a szemléletük fejlődésére, folyamatos visszajelzésre, amely még vonzóbbá teszi számukra a munkahe-lyet, a bírói hivatást
- Megvalósul az egyéni, személyre szabott fejlődés lehetősége
- Munkájukat időszerűen és még hatékonyabban tudják végezni
- Munka és a magánélet egyensúlya

6.3.2. A prémium bírósági coaching hátrányai:

- A fentebb említett előnyök közül melyik az, ami nem jó, ha még jobb lesz?
- Milyen hátrányai lehetnek egy olyan programnak, amelyből profitálhat a bírósági szerve-zetrendszer, a vezetőség, a bírók és valamennyi generáció?
- A hazai coaching piac is megfizeti a magasan képzett, saját vezetői tapasztalattal is ren-delkező coach-okat, akik többségében más fejlesztési szolgáltatásokat (tréninget, tanács-adást) is nyújtanak. A bírósági rendszeren belül is nyilvánvaló, hogy magas költsége van a belső, legalább régiónként, de inkább törvényszékenként működő coachok kiképzésé-nek, vagy külső coachok igénybevételének, ugyanakkor ez az „ár” nincs arányban azzal az előnnyel és haszonnal, amivel a rendszer rövid és hosszú távon gazdagodhat.

6.3.3. A prémium bírósági coaching program tervezete:

A bírósági fogalmazók és titkárok kompetenciafejlesztésének következő lépcsőfoka a munka-helyi coaching, melyet jutalomértékkel bíró, egyéni fejlesztésen alapuló, személyre szabott szol-gáltatásként nyújthatna részükre a bíróság.

- A program lényege: jutalomértékkel bíró prémium szolgáltatás
- Jogosultak a szolgáltatásra: bírók, középvezetők, vezetők
- Kiválasztás: motivációs levél, vezetői ajánlás, teljesítmény alapján
- Módszer: a holland e-coaching módszere kombinálva a személyes konzultációkkal, 4-5 ülés, maximum 90 perces, valamint telefonos konzultációs lehetőséggel, egyénhez illő

coaching eszközökkel, személyre szabott egyéni fejlesztési tervvel

- Cél: a szolgáltatásra jogosultakat nagyobb teljesítményre sarkallja, magasabb szintű szolgáltatást nyújtsanak és mindenekelőtt, egyensúlyt tudjanak teremteni a magánélet és a munkájuk, munkahelyük között
- Helyszín: célszerű lenne törvényszékenként lehetőséget biztosítani a coaching szolgáltatás igénybevételére, a helyszín kiválasztása már egyéni
- Munkaidőn kívül vagy belül: a lehetőséget meg kell teremteni arra, hogy munkaidőn belül (rugalmas munkaidő) megvalósítható legyen a munkahelyi coaching

Bírói hivatás erőforrásának hálózata

A bírói hivatás program, a Parainesis-stratégia megvalósításához egy központi hálózat felállítása célszerű, amelyben belső coachok és trénerek – szükség esetén – külső coach és trénerek segítségével a teljes programot menedzselhetik, Alapját képezheti a nemrég szerveződött bírósági coach és tréner hálózat. Tevékenységi köre nem kizárólag a kompetencia fejlesztésre fókuszálna, hanem betagozódhatna az OBH Emberi Erőforrás Gazdálkodási Főosztálya alá valamilyen szervezeti formában, segítséget nyújtva az emberi erőforrás menedzsment azon funkciójához, mely az emberekkel, mint a szervezet erőforrásaival foglalkozik, melynek célja, hogy biztosítsa az alkalmazottak leghatékonyabb felhasználását a szervezeti és az egyéni célok megvalósítása érdekében. Ugyanakkor a bírói hivatás erőforrásának hálózata a MIA Képzési Osztály számára is segítségül lehet.

A bírósági szervezetrendszeren belül belső coachok és trénerek néhányan vannak. A coach és

tréneri hálózat meglapozó workshop adatai szerint jelenleg az országban mindösszesen 6 fő rendelkezik coach, tréner vagy mindkettő képesítéssel.

A program megvalósításához szükségszerű számuk növelése, valamint egy egységes képzés biztosítása részükre ahhoz, hogy a kompetenciájuknál fogva a lehető legalkalmasabb belső coachok és trénerek menedzselhessék a bíróság emberi erőforrását, illetve a jövő generációit.

Nyilvánvaló, ezen belül a bírósági titkárok és fogalmazók kompetencia fejlesztése és a bírói hivatásra való felkészítés csak egy szegmense a Parainesis-stratégiának, komplex módon lehet felépíteni a rendszert.

A külső trénerok és coachok bevonása a belsősök kiképzéséhez vagy tovább képzéséhez célszerű, ugyanakkor érdemes arra törekedni, hogy - figyelemmel az integritási szabályzatra is – belső coachok és trénerok legyenek jelen a bíróság emberi erőforrás menedzselésében. Hosszú távon jóval kifizetődőbb kiképzésük, ismerik a bírósági rendszer működését, csapatban tudnak működni, hiszen eleve egy „csapatnak” tagjai.

Meg kell találni és meg kell fizetni, illetve egyéb más eszközzel támogatni erre a feladatra a legalkalmasabb, proaktív hozzáállású személyeket, mert velük megvalósítható lenne, hogy a bíróság a coaching típusú menedzsment világgal lépést tartson, hiszen az igazságszolgáltatás nem maradhat le a jövő diktálta versenyben. A bírósági szervezetnek a maga területén versenyképesnek kell lennie, ehhez pedig az emberi tényezőket nem lehet figyelmen kívül hagyni, hanem őket kell a lehető legjobb teljesítményre sarkallni, mert ők a megoldás kulcsai.

UTÓSZÓ

Az Országos Bírósági Hivatal elnökének szavait ismét idézve „Igenis kell, hogy a bírósági szervezet is változzék és igazodjék ahhoz a korhoz, azokhoz a körülményekhez, amelyek körülveszik.”²³⁰⁵

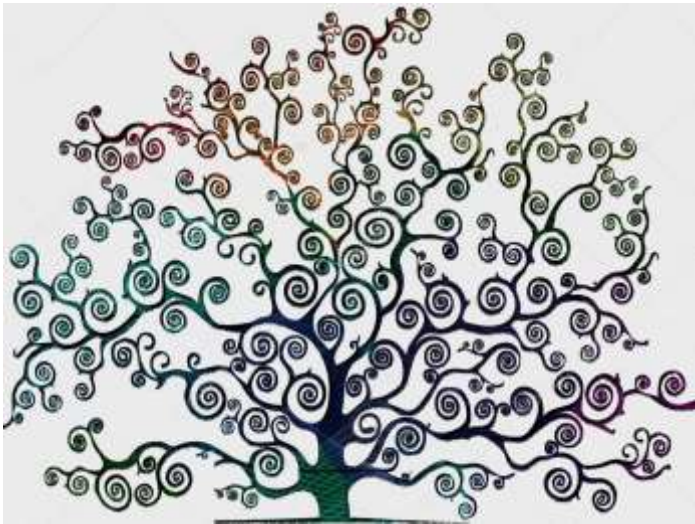
Tudományos munkámban végig vezettem, hogy a bírósági szervezetnek a bírósági fogalmazók és titkárok kompetenciafejlesztésénél, a bírói hivatásra való felkészítésénél igazodnia kell ahhoz a korhoz, azokhoz a körülményekhez, amelyek körülveszik.

Egy új felnövekvő generációról van szó, akik hamarosan a munkaerő piac jelentős részét fogják kitenni, egészen más mentalitással, hozzáállással és értékekkel. Néhány év múlva a munkáltatók, így a bíróság is csak a Z, jelenleg pedig még az Y generáció munkavállalói közül válogathat. Nem lesz elég a jövő új ikonjait megtalálni, meg is kell őket tartania a bíróságnak, ha versenyképes szeretne maradni.

²³⁰⁵http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/jogaszgyules_dr_hando_tundebeszed.pdf. Letöltés és megtekintés: 2017. 03.18. 20:05

A coaching típusú menedzsment világ elmúlt 10 éves előretörése kijelöli az irányt, ha nem akarjuk, hogy a bírói utánpótlás legjobbjai a versenyszférát erősítsék, egy lépéssel előrébb kell gondolkodni és cselekedni.

Hogy kikből lesznek a jövő új bírói? Akiket a bíróság megtalál, akiknél kompetenciát tud fejleszteni, és akiket meg tud tartani. Erre a programra lenne hivatott a Parainesis-stratégia.

2306

„A bölcs késő öregségében is elülteti a fát.”. „Ő tudja, miért kell várni; s ki várás után sok jót nyert, az munkálni a jövő korért sem rest.”

(Kölcsey Ferenc, Parainesis Kölcsey Kálmánhoz)²³⁰⁷

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- OBH elnökének jelenleg tervezet szintű OBH utasítása a fogalmazók joggyakorlatáról, képzéséről és értékeléséről 2017. II.fejezet 10. Kreditrendszer 11.§
- Schaffer Beáta, A legifjabb titánok, Book Kiadó 2015.
- Schaffer Beáta, Ifjú Titánok Book Kiadó 2015.
- Tari Annamária, #yz Generációk online Hungarian edition c Tericum Könyvkiadó, 2015.

²³⁰⁶<https://hu.depositphotos.com/83102286/stock-photo-drawing-of-a-tree-with.html> kép letöltés és megtekintés:2017.08.23. 17:41

²³⁰⁷https://www.citatum.hu/konyv/Parainesis_K%F6lcsey_K%E1lm%E1nhoz/2 Letöltve és megtekintve:2017. 09.20. 17:42

- Axel Rachow, Tréningoktél a trénerok klubjából Z-Press Kiadó 2016.
- Julie Starr Coach, szemlélettel a munkahelyeken Coaching Határok Nélkül Kft Kiadó 2014.
- FORBES magazin 2017. augusztus

Internetes források:

- http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/jogaszgyules_dr_hando_tunde_beszed.pdf. Letöltve:2017. március 18. 20:05
- <https://www.hrportal.hu/hr/hogyan-epitsunk-osszetarto-csapatot-20100216.html>, Letöltés és megtekintés: 2017.03.18. 19:24
- <https://hu.wikipedia.org/wiki/Coaching> letöltés és megnyitás: 2017.08.12. 18:58
- <http://coachszele.hu/hatter-87/427-a-coaching-tortenete-magyarorszagon> letöltés és megnyitás: 2017.08.12. 18:50
- <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/tajekoztato-birosagi-szervezet-valtozasarol>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10.16:01
- <http://birosag.hu/obh>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10.16:25
- http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/elnoke_beszamolo_2016_online.pdf, letöltés és megtekintés: 2017.07.21. 10:35
- <http://birosag.hu/allampolgaroknak/mediacio/birosagi-kozvetitoi-eljaras>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 16:16
- <http://mia.birosag.hu/>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 16:36
- <http://kommunikacioshiba.blogspot.hu/2010/07/xyz.html>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 18:41
- [https://www.hrportal.hu/hr/reszletesen-a-sokat-emlegetett-soft-skill-ek-vilagarol-\(ii\)-20061030.html](https://www.hrportal.hu/hr/reszletesen-a-sokat-emlegetett-soft-skill-ek-vilagarol-(ii)-20061030.html), letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 18:57
- http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/elnoke_beszamolo_2016_online.pdf, letöltés és megtekintés:2017.07.20. 8:43
- <http://nemkutya.com/like/24609>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 20:07
- http://europa.eu/youth/hu/news/49/42003_hu, letöltés és megtekintés: 2017. 07.10. 20:43

- <https://hu.wikipedia.org/wiki/SWOT-elemz%C3%A9s>, letöltés és megtekintés: 2017.07.20. 13:03
- http://www.profiles.hu/szolgáltatásaink/tehetsegmenedzsment_talentprogram/?gclid=EAlaIQobChMI0pO5jLf_1AIVkhhbTCh1rtQ_8EAAYASAAEgL5YPD_BwE, letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 21:25
- <http://szemleletfejlesztés.hu/> Braskó Csaba, letöltés és megtekintés 2017.07.20. 19:41
- <https://hu.wikipedia.org/wiki/Johari-ablak>, letöltés és megtekintés: 2017.07.20. 19:01
- <https://www.hrportal.hu/hr/mindenki-a-negy-viselkedesi-stilus-egyikebe-tartozik-20160530.html>, letöltés és megtekintés: 2017.07.20. 19:09
- <https://hu.wikipedia.org/wiki/Maslow-piramis>, letöltés és megtekintés 2017.07.20. 19:03
- <http://birosag.hu/media/aktualis/elerhetőek-birosagi-fogalmazoi-felveteli-versenyvizsga-tipusfeladatai>, letöltés és megtekintés: 2017.07.21. 11:29
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Assessment_center, letöltés és megtekintés: 2017.07.21. 11:21
- http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/curriculum/iii_1_a_kompetencia_sz_jelentse.html, Letöltés és megtekintés: 2017.07.28.10:04
- [https://hu.wikipedia.org/wiki/Kompetencia_\(pedag%C3%B3gia\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kompetencia_(pedag%C3%B3gia)), Letöltés és megtekintés: 2017.07.28. 10:14
- <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szociabilit%C3%A1s> letöltés és megtekintés 2017. 08.08. 15:55
- http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/elnoki_beszamolo_2016_online.pdf, letöltés és megnyitás 2017.08.08. 18:16
- <https://www.hrportal.hu/hr/a-kozszeraban-is-csucsra-juttat-a-coaching-20081001.html> letöltés és megtekintés: 2017.08.23. 9:45
- <http://coachszele.hu/rovatok/kutatas/639-a-2014-evi-coaching-kutatas-eredmenyei.html> letöltés és megtekintés: 2017.08.23. 20:12
- <https://hu.depositphotos.com/83102286/stock-photo-drawing-of-a-tree-with.html> kép letöltés és megtekintés:2017.08.23. 17:41
- https://www.citatum.hu/konyv/Parainesis_K%F6lcsey_K%E1lm%E1nhoz/2 Letöltés és megtekintés:2017. 09.20. 17:42

- <https://www.ofi.hu/tudastar/egyszer> Letöltés és megtekintés: 2017.09.20. 18:33
- <http://topszotar.hu/angolmagyar/networking> Letöltés és megtekintés:2017.09.20. 19:11
- <http://idegen-szavak.hu/tutor> Letöltés és megtekintés 2017.09.20. 18:50

Felhasznált képek:

- címkép:http://www.piacprofit.hu/kkv_cegblog/a-rossz-torveny-is-jobb-mint-a-bizonytalan/ Letöltés és megtekintés: 2017.09.09.22:14
- 13-as számú lábjegyzet kép: <http://kommunikacioshiba.blogspot.hu/2010/07/xyz.html>, letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 18:41
- 22-es számú lábjegyzet kép <http://nemkutya.com/like/24609>, Letöltés és megtekintés: 2017.07.10. 20:07
- 72-es számú lábjegyzet kép <https://hu.depositphotos.com/83102286/stock-photo-drawing-of-a-tree-with.html> Letöltés és megtekintés:2017.08.23. 17:41

BÍRÓSÁGI IGAZGATÁSI SZEKCIÓ - JOGHALLGATÓI TAGOZAT

BEVEZETÉS

A dolgozatomban célja az előrelépés – elsősorban, mint motiváló tényező és mint a bírói életpálya része – lehetőségének és módjának bemutatása a magyar bírósági szervezetben a magyar igazságszolgáltatás humán erőforrás menedzsment-rendszerének sajátosságaira figyelemmel. Itt nem önmagában a bíróságok működése során alkalmazott személyügyi tevékenységekhez kapcsolódó szervezeti megoldásokat és módszereket szándékozom bemutatni, hanem azt is, hogy a bíróságok HR-rendszereinek a hagyományos HR-tevékenységeken túl milyen speciális helyzetekkel és problémákkal kell megküzdeni, amelyek más – akár vállalkozás, akár közszolgálati jellegű – szervezetekben jó eséllyel fel sem merülnek. Elég, ha csupán olyan alapvető alkotmányos jogokra és jogi elvekre gondolunk, mint, a bírói függetlenség elve, a jogorvoslathoz való jog, vagy, hogy senki sem vonható el törvényes bírójától, melyek érvényesülésének szükségessége, mint kiemelkedő rendezőelv a bíróságokhoz kapcsolódó igazgatási jellegű szabályozási kérdéseknél nemhogy nem téveszthetők szem elől, de mondhatnánk – hasonlatosan az egyéb anyagi és eljárásjogi szabályokhoz – az ilyen jellegű szabályozásnak is a gerincét és legelemibb összetevőjét adják. Ezen jogok és elvek érvényesülése a bíróságok működése során alapvető feltétele egy jogállami keretek között működő, szabad és demokratikus társadalomnak és azt, hogy ebben mekkora szerep jut a bírósági – mindenek előtt tudatos, közgazdasági szemléletű – HR-tevékenységeknek, és miként kapcsolható ez össze elméleti és gyakorlati síkon a bírák karriercéljaival, remélhetőleg dolgozatomon keresztül sikerül bemutatni.

Annak, hogy ezt a témát választottam két fő oka volt. Egyrészt úgy tapasztaltam, hogy más közgazdászok által kedvelt témákhoz képest viszonylag kevés az igazságszolgáltatás működését gazdasági szempontból elemző dolgozat, illetve publikáció készül, másrészt a tudatos, magas szakmai színvonalú, specializált és integrált HR-tevékenységek és emberi erőforrásgazdálkodás az utóbbi néhány év reformfolyamatait szemlélve ma már a bíróságok igazgatásának kiemelt területe.

Az utóbbi időszakban megfigyelhető a közszférában az emberi erőforrás-gazdálkodás eszközeinek intézményesítése, tudatos alkalmazása a foglalkoztatásban. (Gondoljunk a teljesítménymérés és teljesítményértékelés alkalmazott módszereire, a jutalmazásra, mint motiváló tényezőre, a munkahely családbarát jellegének kialakítására és mindezen területek, módok és eszközök tudatos HR szempontú felhasználására és alkalmazására.) Ez egyrészt azt mutatja, hogy a közszféra foglalkoztatás tekintetében próbál hasonló utat bejárni, mint a versenyszféra, másrészt a jogalkotó részéről is van igény a piaci és társadalmi igények beépítésére az igazgatási

jellegű jogi szabályozásba.²³⁰⁸ Az elmúlt évek reformtörekvéseit szemlélve, véleményünk szerint ugyanez a folyamat érhető tetten a bíróságok esetében is.

Mindez lehetővé tette számomra – tekintettel arra, hogy mind joghallgatóként, mind leendő HR szakos közgazdászként rendkívül izgalmasnak találtam ezt a témát –, hogy a szakirodalom és szakértőkkel, valamint igazságügyi dolgozókkal lefolytatott interjúk feldolgozásán és dokumentumok elemzésén túl, azokra támaszkodva, meglátásaimat és véleményemet kifejtthessem, valamint elemzőtevékenységet folytathassak ezen az érdekes, sokszínű és részben még feltáratlan területen.

Mindenekelőtt szükséges leszögezni, hogy a bíró nem légüres térben ítélkezik, ezért bizonyos jogszociológiai alaptézisek rájuk is alkalmazhatók.²³⁰⁹

Ezt tovább gondolva könnyen megállapíthatjuk, hogy bírói /köztisztviselői munkavégzésre alkalmazhatóak bizonyos munkagazdaságtani tételek is, melyeket a HR-szakirodalom leginkább vállalati környezetben ismertet. Lazear A humán erőforrás gazdaságtana vállalati vezetők részére című egyetemi tankönyvében több helyen is utal rá, hogy az előrelépés lehetősége jelentős motiváló erő a vállalatvezetés kezében, mellyel jobb, hatékonyabb munkára tudja ösztönözni a dolgozókat.²³¹⁰

Egy bíró, aki éppúgy szeretne jól keresni, karriert építeni, elismertséget szerezni, mint bármely közigazgatásban vagy vállalati szférában dolgozó személy, nyilvánvalóan megállapítható szervezeten belüli egyéni céljai vannak, melyek az alapvető célokat tekintve megegyeznek más dolgozókéval. Így nem elvitatva azt, hogy a bírói szervezet sok szempontból – mind a bíróság alkotmányos helyzetéből, mind az igazságszolgáltatás feladataiból kifolyólag is – egy speciális szervezet, ragaszkodunk hozzá, hogy az egyéni és szervezeti célok összehangolására éppúgy szükség van, mint bármely munkaszervezetben. Enélkül ugyanis lehetetlen egy jó életpályamodellt és azon belül egy hatékony előmeneteli rendszert kidolgozni, mely mind a szervezetnek, mind a szervezet tagjainak az igényit a legjobban tudná szolgálni. Szervezeti érdek lehet például a vonzó karrierút biztosításán keresztül a legjobbak megtalálása és a bírói szakma utánpótlásának a biztosítása, szervezethez lojális, szervezeti célokkal azonosulni tudó, azok érvényesülését elősegítő munkavállalók alkalmazása, míg a munkavállalói preferenciák között szerepelhet az előrelépés és a szakmai kibontakozás lehetősége, a megfelelő jövedelem, vagy éppen a családbarát környezet.

Fogalomtisztázásként rögzítjük, hogy az előmeneteli rendszer alatt a bíróságok esetében a bírák adott bíróságon belüli magasabb – pl. tanácselnöki – pozícióba kerülését és magasabb szintű bíróságra való átkerülését egyaránt értjük és jelen dolgozatban egyaránt vizsgáljuk. Itt

²³⁰⁸ RAB, H.: A közszolgálati különbíráskodás hr-szemponitú vizsgálata. In: Közjogi Szemle 2016/1. 8-12.o., 8.o. kiegészítve

²³⁰⁹ BENCZE, M.-BADÓ, A.: A magyar bírósági rendszer hatékonyságát és az ítélkezés színvonalát befolyásoló strukturális és személyi feltételek. In: Jakab-Gajduschek (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. (2016) 415-441.o.; 429.o.

²³¹⁰ LAZEAR, E.P.: A humán erőforrások közgazdaságtana vállalati vezetők részére. (1998) 233-268.o

mindkét esetben magasabb szintre lép a munkavállaló, tehát a vertikális karrierutat jár be, de természetesen ebben a szervezetben is lehetőség van horizontális karriert befutni. „A „klasszikus”, vertikális karrier a szervezeti hierarchiában való előrejutás, előléptetés, magasabb pozíció elfoglalását jelenti. A horizontális karrier egy személy munkatapasztalatainak kibontakozó sorozata az idő folyamán.”²³¹¹A horizontális karrierúttal azonban csak érintőlegesen, néhány mondat erejéig fogunk foglalkozni, mivel a dolgozat fókuszában kifejezetten az előrejutás áll, és ezt a témát járja körbe többek közt az egyéni karriercélok, a szervezeti struktúra sajátosságai, az igazságszolgáltatás bérpolitikája és a munkavállalói teljesítmény szempontjából.

Ezen koncepcionális keretben törekszünk megfogalmazni néhány összefüggő problémát, melyet a bíróságok emberi erőforrás-gazdálkodásával, mindenekelőtt az előmeneteli rendszer kialakításával és működtetésével kapcsolatos szervezeti döntéseknél mérlegelni célszerű. Az esetelemzéseken keresztül javaslatokat és szempontokat igyekszünk adni vezetői döntésekhez.

AZ ELŐMENETEL, MINT MOTIVÁLÓ TÉNYEZŐ A BÍRÓSÁGI SZERVEZETBEN

Ahhoz, hogy az előmeneteli rendszer valódi motiváló tényezővé váljon a bírói szervezetben – vagyis egyszerre legyen képes a dolgozókat jobb munkára ösztönözni és nyújtson érdemi és reális lehetőséget a bírák karriercéljainak megvalósítására – fontos, hogy egy a bíróságok humánerőforrás-gazdálkodási sajátosságaira figyelemmel szakszerűen és jól kidolgozott életpályamodellbe ágyazódjon. Nem nehéz belátni, hogy ha az előmeneteli rendszer sok bizonytalanságot és kiszámíthatatlanságot hordoz magában, a munkavállaló karrierédekeit szem előtt tartva túl kockázatosnak ítélni meg a szervezethez való csatlakozást; ezáltal a rendszer – pontosabban annak fent említett célok megvalósítására való alkalmatlansága – sok potenciálisan alkalmas munkavállalót tarthat távol a szervezettől, akik által a szervezeti célok, mindenekelőtt bírói munka minőségjavulása és a megfelelő utánpótlás biztosítása sokkal könnyebben elérhetőek lennének. Ebben a fejezetben részben a bíróságok gazdaságpolitikai beágyazottságán keresztül bemutatjuk milyen – a hatékony gazdálkodást és a személyügyi gazdaságtan elveinek és törvényszerűségeinek tudatos alkalmazását jelentő, mindenekelőtt bérezésben megnyilvánuló – gazdasági feltételek szükségesek egy jól működő előmeneteli rendszer fenntartásához és ennek haszna hogyan nyilvánul meg mind a bíróságok mind az ügyfelek esetében.

Mivel az előmeneteli rendszer alanya az ember, a dolgozó, akinek közgazdasági és szervezetelméleti értelemben vett érdekei, céljai és preferenciái vannak, így vizsgálatunk fókuszába most ő – vagyis jelen esetben a bíró, mint munkavállaló – kerül.

²³¹¹ KARCSICS, É.: *Szervezeti struktúrák és karrierlehetőségek összefüggései*, In: G. Márkus (szerk.): *Tudástartalom* (2007) 115-120.o; 117.o.

Az emberi tőke

Mindehhez először is szükséges az emberi tőke fogalmának a bevezetése. Az emberi tőke az ember azon tulajdonságát jelenti, mely (szak)tudásával, elsajátított képességeivel függ össze, melyek növelik az illető képességét gazdasági értéket létrehozó tevékenységek végzésére. Vagyis kijelenthetjük, hogy egy dolgozó gazdasági érték létrehozására irányuló képessége nem kizárólag öröklött képességétől, ügyességétől, intelligenciájától, teherbíróképességétől, fizikai erejétől függ. Emberi tőkéhez leginkább személyes tapasztalat és a szükséges képességekkel már rendelkező személyek által tartott képzések útján juthatunk. Az emberi tőke az a tényező, ami megkülönbözteti a tapasztalatlan munkaerőt a szakembertől, amely alkalmassá tesz egy adott munkakör betöltésére, egy foglalkozás űzésére, vagy egy speciális feladat elvégzésére.²³¹² Egy bíró esetében emberi tőke lehet nagy mennyiségű iratanyag gyors áttanulmányozásának a képessége, az ügy ténybeli és jogi megítélése szempontjából releváns tények és adatok, a közöttük lévő összefüggések felismerésének képessége, bizonyos emberi helyzetek életszerűsége megállapításának képessége, a túlzott jogi dogmatizmustól mentes a jogszabályok objektív, logikus értelmezését és megfelelő alkalmazását lehetővé tevő jogászai gondolkodásmód. De a bírósági igazgatási vezetőknél ilyen lehet az igazgatási tapasztalat, a vezetői attitűd, a szervezeti kultúrát erősítő vezetői tevékenység, vezetői stílus megválasztásának a képessége.

A Milgrom-Roberts-i terminológia – mely vállalatspecifikus és nem specifikus/ általános célú emberi tőke között tesz különbséget – logikáját nem megtagadva, ám attól szükségszerűen és kis mértékben eltérve szervezetspecifikus és általános célú emberi tőke között teszünk különbséget és ezekkel a fogalmakkal dolgozunk.²³¹³ Szervezetspecifikus emberi tőkének tekintjük azt a tudást és azokat a képességeket, melyek kifejezetten a bírósági szervezetben való működést és érvényesülést teszik lehetővé. Ilyen lehet a bírói attitűd megléte, bizonyos tárgyalótermi helyzetek kezelésének a képessége, a tárgyalások szakszerű, precíz vezetésének a képessége. Ezzel szemben a fogalmazói készség, a nagy mennyiségű iratanyag feldolgozásának a képessége, vagy a jogászai gondolkodásmód már inkább tekinthető általános célú emberi tőkének, hiszen ezekkel bármilyen jogászai foglalkozást űző személy szervezethez tartozástól függetlenül (jó esetben) rendelkezik. Előbbiek tehát elsődlegesen, vagy kifejezetten az adott szervezetben sajátíthatók el és bírnak értékkel, míg az utóbbiak akkor is értékesek, ha a dolgozó adott területen – emberi tőkéről lévén szó, amely ugyebár bizonyos mértékig mindig specifikus –, de más szervezetben vállal munkát (pl. ügyészségen, közigazgatásban, ügyvédi irodában).²³¹⁴ Azt, hogy az emberi tőke különböző típusai, hogyan kapcsolhatók össze a munkavállalóért folytatott versennyel egy későbbi alfejezetben fejtjük ki részletesen.

²³¹² MILGROM, P.-ROBERTS, J.: *Közgazdaságtan, szervezetelmélet és vállalatirányítás* (1992) 435.o.

²³¹³ Ezáltal a fogalmak értelmét érdemben nem változtattuk meg, a szervezetspecifikusság egy bírósági dolgozó esetében lényegében ugyanazt jelenti, mint a vállalatspecifikusság egy vállalati alkalmazott esetében, de ahhoz, hogy témánk adta koncepcionális keretben elemzést tudjunk végezni, a terminológia logikáját megtartva szükséges volt annak egyes elemeinek tartalmát kibővíteni, hogy azt a jogászai társadalomra is alkalmazni tudjuk.

²³¹⁴ Ua. 435.o. kiegészítve

A tornák modellje

Ahhoz, hogy bemutassuk, hogy kapcsolódik össze szükségszerűen az előmenetel és bérezés fogalma, továbbá megértsük milyen bérpolitika mellett működik hatékonyan egy bírói szervezetre specializált előmeneteli rendszer, egyáltalán melyek azok a bérezésben megnyilvánuló vezetői, vagy jogalkotói döntések, melyek mellett az előmeneteli rendszer a legnagyobb hatással tudja kiszolgálni, mind a dolgozói, mind a szervezeti igényeket, szükségünk van egy fontos elmélet, a tornák modellje ismeretére. Ezt az elsősorban vállalati környezetben vizsgált tudományos elméletet próbáljuk meg a bíróságokra alkalmazni. A bíróságokon – hasonlóan a közigazgatásban, vagy a legtöbb vállalat esetében betölthető álláshelyekhez – a posztok többsége előre meghatározott. Minden poszthoz meghatározott illetmény és illetménytartomány tartozik. Ezen ideáltipikus modell szerint egy táblabírói bírói székért versengő és azt megszerző személy új posztjával járó bére előre meghatározott, mértéke „nincs személyre konkretizálva”, önmagában nem függ attól, hogy a posztot betöltő személy mennyire elkötelezett a munkáját illetően, milyen alapos szaktudással rendelkezik, előző posztján hogyan értékelték a teljesítményét, vagyis mennyivel veri az állásért versengő többi jelöltet. Olyan ez, mint egy úszóverseny, vagy egy tenisztorna. Nem az a kérdés, hogy objektíve ki a jó úszó, vagy teniszező, sem az, hogy mennyivel győzi le a többieket, a lényeg, hogy ki győz, hisz a díjak előre rögzítettek. (Innen a modell elnevezése.) Az előléptetéshez kapcsolódó pontrendszer segítségével rangsorolják a jelölteket, az így kapott eredményeket veszik alapul az előléptetésnél. Tehát nem abszolút, hanem relatív teljesítményt néznek.²³¹⁵ Nem az számít objektíve ki a „jó”, hanem a pályázókat egymáshoz mérve, közülük ki a legjobb.²³¹⁶ Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a bírósági előléptetések zöme belső tevékenység, abban a szervezet alsóbb szinteken szolgálatot teljesítő tagjai vesznek részt. Hogy miért bír ez jelentőséggel? A magasabb poszttal, ugyebár magasabb illetmény jár. A különböző szintű pozíciókhoz járuló magasabb, illetve alacsonyabb bér közti különbség, a díjelosztás terjedelme. Minél magasabb ez a terjedelem, annál magasabb lesz a dolgozók által a magasabb szintű pozíció megszerzése irányába tett erőfeszítés. Ebből következik, minél nagyobb a várható jövedelemnövekedés, annál nagyobb lesz az előléptésre való ösztönzés. A magasabb bérrel a munkáltató nem elsősorban a magasabb szinten dolgozókat tudja jobban motiválni, hanem az alsóbb szinteken dolgozókat tudja jobb teljesítményre ösztönözni, így magasabb gazdasági érték előállítását várhatja tőlük. Közgazdasági értelemben egy magasabb szinten dolgozó bíró bére a jutalma azoknak, akik eljutottak ebbe a pozícióba, mert alsóbb szintű bíróként magas szakmai színvonalú munkát végeztek.²³¹⁷

Az illetmények mértékét az előléptetéssel összefüggésben befolyásoló gazdasági

²³¹⁵ LAZEAR (1998) 234-235.o. kiegészítve

²³¹⁶ Ezért kiemelten fontos, hogy a bíróságok már a szervezetbe bekerülés pillanatában kellően magas kritériumokat támaszsanak a jelentkezőkkel szemben, mivel előléptetni később magasabb szervezeti szintre többnyire csak a belső munkaerőpiacról lesz lehetősége.

²³¹⁷ Ua. 235-236.o. kiegészítve

hatások

Az alábbiakban a fentiekre tekintettel megpróbáljuk összefoglalni, hogy az előmeneteli rendszerhez kapcsolódóan mely pénzügyi-gazdasági elvek és törvényszerűségek alakítják a bírák illetményét, továbbá – a rendelkezésünkre álló szakirodalom és tapasztalataink segítségével, a bírói hivatás és a bírósági szervezet speciális jellegére tekintettel – azt is megpróbáljuk megállapítani, mely szempontokat célszerű fontolóra venni az egyes szintekhez tartozó illetmények meghatározásánál, hogy ezáltal az előmeneteli rendszer magasabb határfokon tudjon működni.

Elsősorban érdemes megvizsgálni, hogy az előléptetés mértéke mennyire függ a „zajtól” (Közgazdasági értelemben zajnak tekintendő a teljesítményméréssel járó bizonytalanság, pontatlanság; a szerencse – egy bíró számára könnyebb, vagy olyan ügyeket kap, melyekben jobban tudja mutatni a szaktudását; szóbeli meghallgatáson a bírálókból kiváltott szimpátia, mely tudat alatt befolyásolhatja a döntésüket stb.) A magas zajszint – erre utalhat, ha a kiválasztásban túl sok a szubjektív elem – esetén a dolgozóknak kevésbé éri meg erőfeszítést tenni, ezt ellensúlyozandó célszerű magasabb béreket alkalmazni, mely a motiváltság irányába hat.²³¹⁸

Érdekes kérdésként adódik, hogy a pozícióért versengőknek mennyire heterogének a képességei vagy a lehetőségei.²³¹⁹ Heterogenitás esetén a magukat gyengébb képességűek, vagy csak esélytelennek gondolók hajlamosak feladni, (vagy nem is pályáznak magasabb pozícióért), ez csökkenti a versenyt és ez a jobb képességűek hajtását is csökkentheti. Ilyenkor általában közbelső szinteket szoktak közbeiktatni, melyek között kisebb a fizetéskülönbség.²³²⁰ Tekintettel arra, hogy a bírósági pozíciók előre meghatározottak, erre ebben a szervezetben értelemszerűen nem nyílik lehetőség. Itt jutnak szerephez az egyéb motiváló tényezők, például a kiegészítő juttatások rendszere, mely igazságosan és átláthatóan megszervezve szintén képes lehet motiválni az alsóbb szinteken dolgozókat.

Emellett a bírósági posztok nem csak előre meghatározottak, de korlátozott számúak is. Évente országosan mindössze néhány tanácselnöki, illetve felsőbírói poszt üresedik meg. Az előrelépés lehetőségének ilyen értelemben vett korlátozottsága is erősíti a fenti hatást, mely ellensúlyozására szintén célszerű más motiváló tényezőket számba venni.

Ezekből a példákból is láthatjuk, hogy az előléptetés egy jó, de mégis meglehetősen tompa ösztönző, legalábbis a közvetlen pénzügyi eszközökhöz képest. Az előléptetés egyedi alkalom, egyidejűleg legfeljebb néhány embert lehet előléptetni és a legjobbak esetében is meglehetősen

²³¹⁸ Ua. 242.o. kiegészítve

²³¹⁹ A heterogenitás a bíráknál nem annyira képességekben jelentkezhet –hisz a szervezetbe való bejutásnak eleve magasak a kritériumai– mint egyéb objektív körülményekben. Ha például az objektív pályázati pontrendszer részeként sok többletpont jár nyelvvizsgáért, vagy Phd-fokozatért, az azzal nem rendelkező munkavállaló esélytelenek érezheti magát és eleve nem is törekszik pályázni és ezáltal feljebb jutni.

²³²⁰ Ua. 258.o.

ritkán kerül rá sor.²³²¹ Ezért nagyon fontos, hogy a szervezet tudatosan számoljon az egyéb ösztönzési lehetőségekkel és eszközökkel a dolgozók motiválása során.

Ugyancsak szükséges vizsgálni, hogy a hierarchiában hol helyezkedik el a poszt. Magasabb szinteken fokozatosan egyre nagyobbak kell lennie a fizetési különbségnek, mert ellensúlyozni kell, hogy az adott posztról további előléptetés lehetősége – ezáltal a poszttal járó ún. opciós érték – kisebb.²³²²

Másfelől ez a különbség eltúlzottan nagy sem lehet, hisz a bírák munkája a hierarchia szintjeitől függetlenül komoly és felelősségteljes, leterheltségük is hasonlóan magas. Ha az eltérő szintű pozíciók között túlságosan nagy fizetési különbségek mutatkoznak, az alsóbb szinteken dolgozók jogosan úgy érezhetik anyagilag nem becsülik meg őket, ez pedig visszavetheti a motivációjukat.

A túlzottan alacsony bérek a bírói függetlenség alkotmányos követelményét is negatívan érintetik, nem a megvesztegethetőség, sokkal inkább a kiszolgáltatottság miatt és politikai zsarolási viszonyt teremthetnek.²³²³ Ez is egy fontos indok azzal kapcsolatban, hogy a bírói bérek egy bizonyos szint alá ne süllyedjenek. Ennek megfelelően a bírói bérek és a bíróságok működésére fordított kiadások általában a korábban törvényileg meghatározott időszakhoz – általában évhez – képest nem csökkenthetők. Ez nem csak alkotmányos elv számos országban, ami a bíróságok független működését hivatott szolgálni, de nemzetközi jogforrásokban is rögzített norma. Ha más hatalmi ágak belátásuk szerint minden korlátozás nélkül szabadon alakíthatnák a bírák javadalmazását, ezáltal alkalmuk nyílna, hogy nyomást helyezzenek a bírói szervezetre, hogy annak tagjai ítéleteiket ne a törvények és a lelkiismeretük parancsa szerint, hanem mások elvárásainak megfelelően hozzák.

A munkavállalói preferenciák között általában kiemelt szerep jut annak a körülménynek, hogy a munkakör, amelyben a munkavállalót alkalmazzák, mennyire kihívásokkal teli, illetőleg a munkavállaló mennyire érzi úgy, hogy ki tudja bontakoztatni a tudását és a képességeit, hogy ezáltal a munkavégzés bizonyos mértékig örömforrássá is váljon az életében. Feltehetjük, hogy a bírák esetében sincs ez másképp. Vegyünk egy törvényszéken első fokon eljáró tanácselnököt, aki szereti és kihívásokkal telinek, izgalmasnak találja a munkáját, valamint egy ítélőtáblát vagy a Kúriát, amely abban érdekelt, hogy ezt a kiemelt ügyeket tárgyaló kiváló és tapasztalt bírót megszerezze és alkalmazza. Lehet, hogy a bíró is szeretne már magasabb szintre lépni. Azonban az ilyen módon előléptetett bíró az új szervezeti szint alsó pozíciójába kerül, beosztása tanácselnök helyett, egyszerű bíró lesz, aki a tanácsban az előadóbíró, vagy a szavazóbíró szerepét fogja betölteni. Ezen túlmenően az elsőfokú és a fellebbviteli bírói munka felettébb kü-

²³²¹ MILGROM-ROBERTS (1992) 483-484.o.

²³²² LAZEAR (1998) 250-251.o.

²³²³ FLECK, Z.: *Bíróságok mérlegen I.* (2008) 30-31.o. kiegészítve

lönbözők. Az elsőfokú bíróságok folytatják le a teljes bizonyítást az ügyekben, a fellebbviteli bíróságok feladata a „dolgozatjavítás”. (Erről egy másik fejezetben részletesen.) A lényeg, hogy előfordulhat, hogy egy magasabb szervezeti szintre ilyen módon átkerülő bíró az új munkáját nem érzi kellően izgalmasnak, nem jelent számára kellő kihívást. Persze ez nem jelenti, hogy ezt mindegyikük így élné meg, a munkavállalói preferenciák és igények különböznek, de az ingerszegény munkakörülmények ellensúlyozására, az azzal járó kellemetlenségek kompenzálására és az ebben érintett bírák – nemcsak a teljesítményükre, de pályázási hajlandóságukra vonatkozó – motiválására is fontos lehet magasabb béreket alkalmazni magasabb szervezeti szinteken, főleg, ha mind a szervezet, mind az ügyfelek érdeke azt kívánja, hogy velük és ne tapasztalatlanabb, képzetlenebb bírakkal töltsék fel a fellebbviteli bírói posztokat.

A kiegyenlítő bérkülönbség elmélete szerint azonos körülmények között különböző munkahelyi feltételekhez kiegyenlítő bérkülönbségek kapcsolódnak. A negatív körülményeket – bírák esetén túlterheltség, nagy felelősség – pozitív különbség, azaz magasabb bér; a pozitív körülményeket – kiszámítható életút, biztos megélhetés, társadalmi presztízs – negatív különbség, azaz alacsonyabb bér követ.²³²⁴ Itt azonban figyelembe kell venni a munkavállalói preferenciák különbözőségét is és azt, hogy a munkavállaló a teljes juttatási csomagot veszi alapul, amikor munkahelyet választ, nem csak a bérezést. Mindenesetre kijelenthetjük, hogy az a munkavállaló, aki a nyugodt, kiszámítható és jövőjét, megélhetését tekintve kevésbé kockázatos munkahelyet preferál, nagyobb eséllyel fogadja el cserébe az alacsonyabb fizetést, míg, aki elsősorban sokat akar keresni, inkább vállalja érte a kellemetlenségeket és a kockázatokat. „A bizonytalanság és kockázat sokak számára kellemetlen, és ha választhatunk, akkor csupán azért vagyunk hajlandók elviselni, mert valamiféle többletet kapunk érte cserébe.”²³²⁵ Megállapítható továbbá az is, hogy a versenyszférában elérhető bértöbblet legalább részben a szektor magasabb munkaerő-piaci kockázataival magyarázható.²³²⁶ A közszférában dolgozókra sok szempontból más munkajogi szabályozás vonatkozik, általánosságban elmondható, hogy egy állami szférában dolgozó személy azonos képzettség, képességek, teljesítmény stb. mellett valamivel kisebb valószínűséggel veszíti el az állását, mint egy versenyszférában munkát vállaló. Ez különösen igaz a bírák és a más területeken – mindenekelőtt a versenyszférában – dolgozó jogász munkavállalók vonatkozásában. Tudjuk, hogy a munka elvesztésének vesztesége jóval nagyobb, mint a munka megszerzésének haszna, vagyis a foglalkoztatás hatása nem szimmetrikus. Ez azt is jelenti, hogy a munkanélküliséggel járó jóléti veszteséget nem állítja helyre azonnal a későbbi foglalkoztatás.²³²⁷ A versenyszférában elhelyezkedés ezen kockázatához és az ebből származó bizonytalansághoz szintén kiegyenlítő bérkülönbségek társulhatnak. Ez az összefüggés egyébként a bírósági szervezet és a más jogászokat foglalkoztató területek – mindenekelőtt a versenyszféra – között a legjobb munkavállalókért folytatott versenyben is szerephez jut, melyet

²³²⁴ EHRENBERG, R.G.-SMITH, R.S.: *Korszerű munkagazdaságtan-Elmélet és közpolitika* (2000) 276.o.

²³²⁵ PAPP, B.: *A munkaerő-piaci bizonytalanság hatása a közszféra és a versenyszféra közötti bérkülönbségekre*. In: *Közgazdasági Szemle*, 62. évfolyam, 2015 május, 473-501.o., 479.o.

²³²⁶ Ua. 473.o.

²³²⁷ Ua. 479.o.

lejjebb fejtünk ki részletesen.

Összességében valószínűsíthetjük – és ezt látszik alátámasztani a bírói pálya még mindig töretlen népszerűsége, a bírói és fogalmazói állásokra pályázó nagy számú és jó képességű jelentkező – hogy minden nehézség ellenére a jogászok, elsősorban a bírák munkahelyi feltételekkel és juttatási csomagokkal szemben támasztott átlagpreferenciáit alapul véve még mindig a pozitívumok túlsúlya a jellemző. Ez pedig a kiegyenlítő bérkülönbözet elmélete szerint, amely piaci környezetben nyilván sokkal tisztábban és közvetlenebbül tud érvényesülni, inkább lefelé nyomja a bírói béreket. A bírák bérezésében azonban ez csak egy hatás a sok közül, hisz a bírói fizetéseket piaci hatások csak közvetve határozzák meg, a bérekről az állam dönt.

A tornák elmélete szerint „minél nagyobb a győztes és a vesztes díja közti különbség mértéke, annál nagyobb lesz a versenyzők által kifejtett erőfeszítés.”²³²⁸ Azonban a gyakorlatban – ahogy arra már korábban más szempontból ugyan, de utaltunk – a győztes és vesztes díja közti különbség, vagyis a fizetés terjedelme nem lehet bármekkora. Nem adhatunk például a hierarchia magasabb szintjein dolgozóknak magas fizetést, még az alacsonyabb szintjein dolgozóknak 0 forintot. Tehát nem csak a terjedelem számít. Az átlagos pénzdíjnak is kellően magasnak kell lennie ahhoz, hogy a dolgozók a szervezetnél vállaljanak munkát.²³²⁹ Itt ismét meg kell említenünk a bírói munka – hierarchia szintektől független – nagy felelősséggel járó és komoly teherbírást igénylő jellegét.

A lehetségesnél szűkebb fizetési terjedelem használatának további oka, hogy az erőfeszítések optimális mértéke nem végtelen. Egy adott ponttól a többlet-erőfeszítés által létrehozott gazdasági érték már nem fedezi azt a bértöbbletet, amit ezen többlet-erőfeszítés kiváltása érdekében meg kellene fizetni. „Ha a díjazás terjedelmének növelése fokozza a munka érdekében kifejtett erőfeszítést, akkor egy bizonyos ponton már kifizetődik a terjedelem további növelésének leállítása.”²³³⁰

A bírói munka gazdasági értéke, a bírói illetményrendszer és a piac kapcsolata

Adódik kérdés, hogyan lehetséges megállapítani a bíróságok esetében az elvégzett munka gazdasági értékét. A bíróságok a költségvetési szférába tartoznak, nem profitorientált a működésük szemben a legtöbb vállalattal, így a bírói munka értékének meghatározása nem egyszerű folyamat. Mindazonáltal a jogbiztonság kiemelt feltétele egy szabad piaci társadalomnak, ebben pedig megkérdőjelezhetetlen a bíróságok szerepe.

Az üzleti társaságok felügyeletét Magyarországon a cégbíróságokhoz telepítették. Az igazságszolgáltatás feladata a társadalom minden tagjának védelme az önkénytől és más elnyomó

²³²⁸ LAZEAR (1998) 237.o.

²³²⁹ Ua. 236-237.o

²³³⁰ Ua. 236.o.

szándékától. Az állam működésének legalapvetőbb éjjeli őr funkcióját töltik be a bíróságok, amikor őrködnek a gazdaság rendje felett, mely nélkül a piac működésképtelen lenne, a jogbiztonság hiánya miatt pedig a tőke elhagyná az országot.²³³¹ A igazságszolgáltatás szerepét a bűnözés visszaszorításában és a tulajdon védelmében szintén meg kell említenünk.

Mindezt azért soroltuk fel, hogy kellőképpen kihangsúlyozzuk, a bíróságok működése nagyban hozzájárul a gazdasági-társadalmi rend védelméhez. Ezért nem szabad a bírói munka gazdasági értékét alábecsülni és ez teszi érdekeltté a társadalmat is abban, hogy a magyar igazságszolgáltatásban magas színvonalú ítélkezés folyjon. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha ténylegesen a legjobb jogász munkavállalók lépnek be a bírói szervezetbe és a szervezet meg is tudja őket tartani. Ennek pedig elengedhetetlen feltétele többek között a versenyképes illetményrendszer.

A jövedelmi folyamatok és állományok számbavételénél alapesetben a piaci árat alkalmazzák. Ezzel esetünkben annyi a probléma, hogy az állam által nyújtott szolgáltatások esetében nincs piac, sem piaci ár, így itt jobb híján a ráfordított költségeket veszik számba, ami bizonyos torzításokat vihet a statisztikába.²³³² Piaci ár hiánya nehézséget jelent a bérek meghatározásában, így leginkább a bírói fizetésekre vonatkozó EU-s statisztikákat, illetve az igazságszolgáltatás más területeinek – költségvetési szektorban az ügyészség, míg a versenyszférában az ügyvédi irodák és a vállalati jogászok – bérvizonyait szokták figyelembe venni. Ezen utóbbiak végső soron igazolják, hogy az igazságszolgáltatás speciális helyzete – nevezetesen, hogy mind bírói szervezetben, mind a jogászokat foglalkoztató magánszférában ugyanazon általános célú emberi tőke jut szerephez a foglalkoztatásban – lehetővé teszi, hogy a piac, ha közvetetten is, de befolyással bírjon a bírói bérek alakulására. Ennek egyszerű a magyarázata. A bíróságok és a költségvetési szektor más jogászokat foglalkoztató területei juttatási csomagjaikon keresztül versenyben állnak a magánszférával a legjobb munkavállalókért. A különbség a két szektor között mindenekelőtt, hogy az állami szféra mögött áll a központi költségvetés, ami jelentősen tágabb költségvetési korlátot biztosít, míg a versenyszféra működése alapvetően profitorientált. További különbség, hogy utóbbinál, ha a szervezet rosszul bánik HR-eszközrendszerével, vagy helytelenül, pazarlóan gazdálkodik erőforrásaival, általában rövidebb időn belül kiderül, hisz gazdasági folyamatai könnyebben leírhatóak és értelmezhetőek, továbbá a profitorientált működés is erre készíti. A bírói szervezet esetében azonban az elvégzett munka értékét nehéz meghatározni – ahogy arra már korábban utaltunk –, ráadásul a szervezet nagysága és speciális jogállása, valamint a bírói szerep fokozottan autonóm jellege lassabb alkalmazkodást és problémásabb hatáselemzést tesz lehetővé, így akár évekbe is telhet, amíg egy-egy problémát orvosolni tudnak.

Már korábban utaltunk rá, a bíróságok szempontjából nem csak a dolgozók szervezetbe való bevonása, de megtartása is elemi érdek, vagyis, hogy a piaci szektor ne tudja elszívni előle,

²³³¹ BOD, P.Á.: *Bevezetés a gazdaságpolitikába*. (2014) 12.o. kiegészítve

²³³² Ua. 77.o.

illetve tőle a munkavállalókat. Fontos reagálnia a piaci körülményekre, ehhez alakítania működését, bérrendszerét, az általa nyújtott munkahelyi körülményeket. Ahhoz, hogy megfelelő és vonzó juttatási csomagot tudjon nyújtani a munkavállalóknak – ami, mint arra már korábban utaltunk nem kizárólag a bérezésből áll – saját maga előtt kell tisztáznia milyen dolgozókat keres, milyen jellemző paramétereket vár el a munkavállalóitól, ezt követően felmérni, hogy ezek a potenciális munkavállalók milyen átlagpreferenciákkal bírnak és eszerint kialakítani az általa nyújtott juttatási csomagot. Nyilván a bírói szervezet nem tud minden munkavállaló preferenciáihoz egyenként alkalmazkodni, ahogy minden piaci változásra sem tud egyenként reagálni, de egy ilyen jól kidolgozott általános szabályozással valószínűleg növelhető a megfelelő preferenciákkal bíró szervezetbe belépő, és csökkenthető a szervezetből kilépő dolgozók száma, vagyis a fluktuáció.

A fejezet elején ismertetett emberi tőkék típusai közül a bíróságok és a jogászokat foglalkoztató más szervezetek és szektorok közötti, a dolgozókért folytatott versenyben az általános célú emberi tőke jut szerephez. A szervezetspecifikus emberi tőke az adott szervezetben értékes, ellenben általános célú emberi tőkével, mely jogászok esetében az ügyészségen, a közigazgatásban, egy ügyvédi irodában, egy vállalatnál éppúgy alkalmazható, így komoly értékkel bírhat. A bíróként dolgozó munkavállaló a bírósági szervezetben a szervezetspecifikus emberi tőke mellett jelentős nem specifikus emberi tőkét is felhalmoz, mely más jogi területeken is növeli a versenyképességét. Az általános célú emberi tőke által a dolgozó más munkáltató számára is értékes lehet, így növeli a dolgozó szervezettel szembeni alkupozícióját és ezért kiemelten fontos, hogy a bérezésben kompenzálásra kerüljön.

A szervezetek egyébként gyakran többet fizetnek a munkavállalóiknak, mint amennyit a versenyzői nyomás indokol, mert ezáltal csökkenthető a költséges munkaerő-forgalom és így képesek lehetnek a dolgozókat munkájuk megbecsülésére és jobb munkára ösztönözni.²³³³

Azt is célszerű tudni, hogy ha a közalkalmazott dolgozói archetípust jellemezni akarjuk, megállapíthatjuk, hogy sokkal inkább mozgatják olyan körülmények, mint elkötelezettség, közösségi érték, társadalmi munka ösztönzői, a magánszféra dolgozóihoz képest, akik esetében, sokkal szorosabb kapcsolat teremthető a bér és a mérhető teljesítmény között.²³³⁴ A bíróságok esetében – a kiegészítő juttatások rendszerétől most tekintsünk el – nem nyílik lehetőség a teljesítmény alapú bérezésre, hisz a pozíciók és a velük járó illetmények előre rögzítettek, míg a magánszférában többnyire lehetőség van béralkura. Ez ismét egy olyan körülmény, amellyel a bíróságok csak nehezen tudnak versenyezni, de egy jól összeállított juttatási csomaggal – a kiegyenlítő bérmodell szabályainak megfelelően – ellensúlyozhatják a bérrendszer rugalmatlansága okozta kellemetlenséget. Azonban azokat a munkavállalókat – legyenek bármennyire ki-

²³³³ MILGROM-ROBERTS (1992) 457.o. kiegészítve

²³³⁴ PAPP (2015) 477.o.

válóak– akik elsődleges preferenciáit mind a magánszféra tudja csak kielégíteni, – például tudják magukról, hogy magas teljesítményre képesek, teljesítményhez igazodó magas juttatást akarnak, továbbá a magánszféra részéről hajlandóság mutatkozik, hogy ilyen feltételekkel alkalmazza őket – valószínűleg még egy nagyon vonzó juttatási csomaggal sem tudna a bírósági szervezet megszerezni. Azt is célszerű lehet mérlegelni, hogy egy a fenti archetípusnak egyáltalán nem megfelelő munkavállaló, aki lehet, hogy nagyon magas szakmai színvonalon végezné a munkáját, így magas teljesítményéből kifolyólag alkalmazása a szervezet szempontjából célszerűnek tűnik, azonban az egyéb szervezeti célok megvalósulását és a szervezeti kultúra épülését már nem biztos, hogy szolgálná az alkalmazása, ami szintén nem elhanyagolható szempont. Mivel a bírák esetében lehetőség szerint az élethossziglani alkalmazás a cél, és a szükséges munkaerőt a szervezet többnyire a saját belső munkaerőpiacáról biztosítja – mely jellemzői közt említhetjük, hogy csak bizonyos pontokon enged belépést, hogy a munkakörök kijelölése és a díjazás adminisztratív szabályok szerint történik a piaci feltételektől függetlenül, továbbá a belső karrierpályák és előléptetések²³³⁵ –, a munkakörhöz illeszkedésen túl érdemes nagyobb hangsúlyt fektetni a dolgozók szervezeti illeszkedésére.²³³⁶ Egyebekben a hosszútávú foglalkoztatás lehetőséget nyújt a nyereséges szervezetspecifikus emberi tőke beruházásra.²³³⁷

A teljesítményalapú bérezéssel a teljesítménymérés bizonytalanságai mellett további probléma, hogy a bírói szervezetbe bekerülés eleve szigorú feltételekhez kötött, a bírának munkájuk során magas szakmai követelményeknek kell megfelelniük, működésük módját a vonatkozó jogszabályok nagyon pontosan meghatározzák, továbbá részben az előbbieket, részben a bírák különleges jogállása miatt nehéz egymással versenyeztetni a dolgozókat, így még, ha feltételezzük is, hogy vannak esetleg gyengébben teljesítő tagok a szervezetben, nem valószínű, hogy olyan módon tudnánk differenciálni a dolgozókat, hogy az objektíve igazságos legyen, azt mindenki igazságosnak is érezze, ezáltal ne romboljuk szükségtelenül a szervezeti kultúrát, továbbá megalapozzunk egy teljesítményalapú bérezési rendszert.

Összefoglalva, a bérpolitika kialakításánál a jogalkotónak és a döntéshozóknak a fent említett körülményeket és törvényszerűségeket célszerű figyelembe venni. A bírói bérek kialakítására a bírósági vezetőknek szűk befolyása van, hisz a közszféra és benne a bíróságok bérezési rendszerét törvény szabályozza, amely álláspontunk szerint a bírói szervezet és a bírák jogállásának sajátosságaira nincs kellően tekintettel. Lényegében – de a bérrendszer kialakításának elveiben mindenképp – szinte teljesen együttesen szabályozza a közszféra többi területével. Mindazonáltal nem volt célunk a bírák bérezésének részletes elemzése, hisz az egy külön dolgozat témája lehetne, csupán az előmeneteli rendszer működése szempontjából releváns összefüggésekre igyekeztünk rávilágítani.

²³³⁵ MILGROM-ROBERTS (1992) 474.o.

²³³⁶ BOKOR, A.-SZÓTS-KOVÁCS, K.-CSILLAG, S.-BÁCSI, K.-SZILAS, R.: *Emberi erőforrás menedzsment.* (2007) 149.o. kiegészítve

²³³⁷ MILGROM-ROBERTS (1992) 479.o

A BÍRÓI STÁTUSZ ÉS A BÍRÓSÁGI SZERVEZET KÜLÖNLEGES HELYZETE

A bíróvá válás Magyarországon a köztársasági elnök általi kinevezéssel kezdődik.²³³⁸ A kinevezést megelőzően a majdani bírák általában fogalmazóként, majd a szakvizsga letételét követően bírósági titkárként dolgoznak. Ezt követően legkorábban a harmincadik életévük betöltését követően kinevezhetik őket, először határozatlan, majd határozott időre. A bíróvá válásnak persze vannak más útjai is, például valaki – a ma már minden jogász számára egységes jogi szakvizsga letételét követően – más jogi területéről, pl. ügyészségről, közigazgatásból, vagy vállalati szférából kerül bírói szerepbe. Ez utóbbi lehetőségnek előnyös oldala, hogy a bíró más területen is kipróbálja magát, így bíróként ismerni fogja, milyen más szerepben működni, ez pedig nagyobb odafigyelést, kollégáival szembeni empátiát és nem utolsósorban szakmai tapasztalatot jelent számára, mely hatással lehet mind az ítélezés szakmai színvonalára, mind a hatékonyságára.²³³⁹ Ez az elv érvényesül mindenekelőtt az angolszász jogrendszerrel rendelkező országokban, ahol megkövetelik a több éves jogászti tevékenységet a kinevezés előtt és a feddhetetlen szakmai múltat. Ennek köszönhetően ezen országok bíróinak kiemelkedően magas presztízse van, habár a kinevezésbe a politikai osztály fokozottabban avatkozik be, így hazánk politikai kultúráját ismerve, nem lehetünk róla meggyőződve teljes mértékben, hogy ez a modell nálunk ebben a formában beválna, bár hazai jogász körökben időnként hallani ilyen véleményeket. A bírósági szervezet átfogó reformjának köszönhetően, ma már mindenki számára egységes pontrendszer szerint rangsorolják mind a fogalmazói, mind a bírói álláspályázatok esetében a jelentkezőket, utóbbi esetben a szervezeten belülről és kívülről érkezőket egyaránt, melynek a keretében a szervezetben eltöltött időt és az így megszerzett tapasztalatot is elismerik.²³⁴⁰ Az így kialakult rangsorrend bizonyos engedményekkel ugyan, de köti a pályázat elbírálóját. Mindazonáltal hangsúlyoznunk kell az átláthatóság, a világos követelményrendszer fontosságát a bírósági álláspályázatok esetében, ahogy azt is, hogy megfelelő szaktudású és – a hosszútávú foglalkoztatási jogviszonyból következően – szervezethez illeszkedni tudó munkavállalókat tudjon alkalmazni a szervezet. Ezt azért tartjuk nagyon fontosnak kiemelni, mert a bírói munkának van egy fokozottan bizalmi jellege. A bíró ítélezésében nem utasítható, a bírói munka a többi jogászti pályához hasonlóan, de különösen olyan, hogy „a felettes nem igazán lát bele a dolgozó lapjaiba”, mivel beavatkozásával esetleg sértené a bírói függetlenséget, vagy annak látszatát, ami legalább annyira jelentős szempont. Elmondhatjuk tehát, hogy rendkívül fontos a dolgozó szorgalma és elkötelezettsége a szervezet iránt, mert munkája a felettesek számára közvetlenül sokkal nehezebben ellenőrizhető, mint az olyan munkaszervezetekben, ahol hierarchikus irányítás konkrétabban és szélesebb körben tud érvényesülni, például a közigazgatásban. A hanyag és lusta dolgozók későbbi kiszűrésére már nem igen lesz lehetőség, hisz az előbb említett bírói függetlenség elve miatt a bíró speciális jogállása nem teszi lehetővé, hogy

²³³⁸ Szabályozást lásd: 2011. évi CLXII. törvény (Bjt.) 3. §

²³³⁹ Szabályozást lásd: Bjt. 4. §

²³⁴⁰ **SZABÁLYOZÁST LÁSD: 1997. ÉVI LXVIII. TÖRVÉNY (IASZ) 14. § ÉS 7/2011. (III. 4.) KIM RENDELET 1. MELLÉKLET**

egykönnyen menesszék. Hazánkban a kontinentális jogrendszerekre jellemző bürokratikus hivatalnokbíráskodás rendszere működik, mely az angolszász jogrendszerek bírósági szervezeteihez képest a társadalomtól elszeparáltabban működik, a magyar bírósági szervezet egyébként is meglehetősen zárt. Kívülről nem igazán lehet „belenyúlni” a szervezet működésébe. Ennek előnye, hogy más hatalmi ágak befolyástól sokkal inkább mentesebb lehet az igazságszolgáltatás, mint önálló hatalmi ág. Másfelől óvatosságra int, hogy a túlzott befelé fordulás, a túlzott zártsága egy szervezetnek önmagában még nem zárja ki az esetleges külső befolyást, azonban megteremti annak a lehetőségét, hogy a szervezet nem lesz képes leképezni és nyomon követni sem a társadalmi folyamatokat, sem az államélet változásait, a bírói kar pedig egy „elefántcsonttoronyban élő”, társadalomtól elidegenedett, érinthetetlen, elit társasággá válik. Itt fontos azonban azt is leszögezni, hogy egy szervezet szempontjából függetlenség és a számonkérhetőség nem egymásnak ellentmondó, hanem sokkal inkább egymást kiegészítő követelmények.²³⁴¹

A bíróságok hatalmpolitikai beágyazottságára és a –bíróságok független működését védeni hivatott– külső kontroll hiányára vagy erős korlátozottságára utalva, nevezi Jávor István szervezetszociológus a bíróságokat – szociológiai értelemben – felelőtlen szervezeteknek. „A felelőség egy szervezet szempontjából azt jelenti, hogy a szervezet által tanúsított magatartás, viselkedés, cselekvés, illetve működésének környezetre való hatása a szervezetet nem csak pozitívan tudja érinteni, hanem fordítva, negatívan, kedvezőtlenül is.”²³⁴² Azzal, hogy a bíróságokra ez a megállapítás ebben a formában megáll-e, nyilván lehet vitatkozni, de azt könnyű belátni, hogy amennyiben az ügyfél sértett a bírói döntést illetően, vagy nincs meggyőződve, hogy igazságos döntés születik az ügyében, esetleg megkérdőjelezi az eljáró bíró alkalmasságát, vagy elfogulatlanságát, akkor sem tud máshová fordulni, nem fordulhat el a szervezettől úgy, mint szabad piaci környezetben egy vállalattól, ezáltal akár joggal érezheti úgy, hogy egyoldalúan ki van szolgáltatva a szervezetnek. Ezért kiemelten fontos a szervezet szempontjából az ügyfélorientáltság a szervezeti célok meghatározása során, a nyitottság, vagyis a laikus közvéleménnyel való kapcsolat építése és az önreflexió képessége, melynek elengedhetetlen feltétele a dolgozók bevonása egyes döntéshozatali aktusokba. Erre jó példa a BÉSZT, melyben a bírósági vezetők és a dolgozók képviselői együtt tevékenykednek egy hatékony életpályamodell kidolgozásán, ezáltal csökkenthető a vezetők és a dolgozók között fennálló információs asszimetria az igazgatás bármely területén és jó motivációforrás is, hisz a dolgozók bevonása és meghallgatása – különösen magasan kvalifikált szakembereket foglalkoztató szervezeteknél – bizonyítottan javítja a munkakapcsolatokat és növeli a szervezet iránti elkötelezettséget.

²³⁴¹ NAVRATIL, Sz.: *Hatékonyan működnek-e a magyar bíróságok? Az igazságszolgáltatás működésének több szempontú elemzése*. In: Fleck (szerk.) *Bíróságok mérlegen II.* (2008)17-73.o.; 28.o.

²³⁴² JÁVOR, I.: *Felelőtlen szervezetek. Sajátos szervezeti típusok, nem tönkremenő szervezetek: a bíróság szervezetszociológiája*. In: *Szociológiai Szemle* 2004/1. 66-87.o.; 66.o.

A HATÉKONY ELŐMENETELI RENDSZER, MINT STRATÉGIAI CÉL

„Az életpályamodell mind a bírók, mind az igazságügyi alkalmazottak vonatkozásában olyan előmeneteli, javadalmazási és elismerési rendszer kidolgozását jelenti, amely alkalmas a fokozott felelősség és a megnövekedett feladatok magas színvonalú ellátásának elismerésére.” – részlet az OBH elnökének 2012. első félévi jelentéséből.²³⁴³

A teljes bírói életpályára kiterjedő előmeneteli rendszer és életpálya-modell kidolgozásnak fontossága mellett hangsúlyoznunk kell, hogy az efféle változások csak akkor vezetnek eredményre, ha a döntéshozók figyelembe veszik az egyéb reformszükségeit és egyediségét is a bírói szervezetnek. Itt utalnunk kell rá, hogy érdemes más országok példáit, például az olasz modell tapasztalatait a magyar bíróságok előmeneteli rendszerének kialakításánál figyelembe venni, és nem szabad szem előtt téveszteni azt az alapvető rendező elvet, hogy az „előmenetel a minőségi munka elismerését és ezzel a bírói munka minőségjavulását célozza.”²³⁴⁴

Mindenekelőtt azonban azt kell tisztázni, pontosan mit értünk hatékony előmeneteli rendszer alatt, illetve mely eszközökön keresztül, milyen intézkedések, mechanizmusok eredményeképpen fog megvalósulni.

Fontos leszögezni, hogy egy jó bírói életpályamodell kidolgozása, nem pusztán öncél és nem csak a bírák komfortérzete szempontjából fontos, hanem alapvető társadalmi érdek is, hogy a bírói pálya világos és átlátható előmeneteli rendszert és karrierutat biztosítson a bírói munka iránt érdeklődő jogászok számára, mert csak így biztosítható a bírói szakma megfelelő utánpótlása, hogy a legelkötelezettebb és legjobb képességű jogászok kerüljenek erre a pályára.

Nem mindegy tehát, hogy a bírói előmenetelnél és a bírák kiválasztásánál a tudás, a nyilvánosság, az ellenőrizhetőség, vagy a kölcsönös elköteleződés és a hatalmi kompromisszumok érvényesülnek-e elsődlegesen vagy kizárólagosan.

Az előmeneteli rendszer és a szervezeti sajátosságok

Az előmeneteli rendszer kidolgozásánál természetesen mindenekelőtt tekintettel kell lennünk a bírósági szervezetünk sajátosságaira. Már korábban említettük, hogy az angolszász típusú kinevezési és előmeneteli rendszer nem igazán lenne alkalmazható nálunk, különösképpen, mert idegen a politikai kultúránktól, semmilyen történelmi előzménye nincs, nem természetes folyamatok eredményeként fejlődne ki és a szervezetben végbement több évtizedes, vagy, ha a dualizmus koráig tekintünk vissza – a mai bírói szervezet modernkori első jelentősebb előzménye ekkor jelenik meg az 1870-es, 80-as évek bírósági reformja során, mely először hozott létre folyamatosan működő, egységes, állami jellegű bírósági szervezetet az országban, melyek

²³⁴³Az OBH elnökének 2012. évi első félévi beszámolója. 52.o. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoki-beszamolok/obhe_beszamolo_2012_ifelev_teljes.pdf Letöltés ideje: 2017.09.06.

²³⁴⁴ FLECK (2008) 45-46.o. kiegészítve

szervezeti felépítése szinte teljesen leképezi a ma is meglévő bírósági szinteket²³⁴⁵ – több, mint százéves jogtörténeti fejlődésnek és felhalmozott szervezettörténeti tapasztalatnak vetne véget a bevezetése.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a rendszer bizonyos elemei ne lennének alkalmazhatóak a mi esetünkben is. Vegyük például Hollandia példáját, mely szintén a common law rendszer elemeit ötvözi saját hagyományos értékeivel. Ennek keretében a bírói posztok felét a pályakezdők, másik felét a többi jogászai pálya tagjaiból töltik fel.²³⁴⁶

A demokratizálódó államokban a független bíróság megteremtése azonnal megkezdődött, a szervezeti megoldások azonban, hasonlóan más alkotmányos intézményekhez, nagy eltéréseket mutatnak.²³⁴⁷ Önmagában a szervezeti megoldások különbözőségei – ennek okai elsősorban a közszolgálati szervek hagyományőrző jellegében és a részben ehhez is kapcsolódó eltérő szervezettörténeti tapasztalatokban keresendők – a szervezetek alkotmányos szerepét tekintve nem feltétlenül hatnak negatívan, egyes jelentős történelmi előzményekre visszatekintő szervezeti elemek meghagyása még erősítheti is a szervezet integritását, de a környezeti változásokra és a kor kihívásaira a bírósági szervezetnek is válaszokat kell adnia, hisz a környezeti hatások és a bennük érvényesülő trendek megkerülhetetlen alkalmazkodási kényszert jelentenek, amit azonban célszerű – a közszolgálat szervei és a bíróságok esetében is – nem teherként, hanem a versenyelőny forrásaként felfogni.²³⁴⁸

Az előmenetel megvalósulásának alternatívái

Összességében két fő kiválasztási/ előmeneteli rendszert tudunk megnevezni. Az első, a szenioritás, ahol a szervezetben eltöltött idő, és az ahhoz kapcsolódó vélelmezetten nagyobb szakmai tapasztalat az előrejutás alapja. Itt nem teljesítményt néznek, hanem abból indulnak ki, hogy a felsőbb szintekre kerülésnek elsősorban korhoz, szolgálati időhöz kapcsolódó kritériumai kell, hogy legyenek. Ennek annyi előnye mindenképpen van, hogy az idősebb, tapasztaltabb bírák, valószínűleg több mindent láttak már életük és pályájuk során, nagyobb a szakmai és élettapasztalatuk. A második modell a meritokratikus, vagyis teljesítményalapú modell, ahol objektív mérésekkel rangsorolják a bírákat, elsődlegesen a fellebbviteli bíróságok ítéleteiről alkotott véleménye alapján. Nyilván ez tűnik a legkívánatosabbnak, hisz ez látszik legjobban szolgálni a pártatlanságot, a szakmaiságot és alapot ad a tisztességes munkát előnyben részesítő előmeneteli kritériumok megteremtésére, azonban, meg kell jegyezni: „Nem létezik olyan, objektivitásra törekvő, esélyegyenlőséget tiszteletben tartó értékelési szempontrendszer, ami

²³⁴⁵ STIPTA, I.: *A magyar bírósági rendszer története.* (1998) 123.o.

²³⁴⁶ FLECK (2008) 43.o.

²³⁴⁷ FLECK, Z.: *A bírói hatalom alakulása az elmúlt két évtizedben.* In: Sándor-Stumpf-Vass (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve: Kormányzati rendszer a parlamenti demokráciában.* (2009), http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-09_fleck.html Letöltés ideje: 2017.04.20.

²³⁴⁸ BOKOR-SZÓTS-KOVÁCS-CSILLAG-BÁCSI-SZILAS (2007) 24.o. kiegészítve

mindenki egyetértésével találkozhatna”.²³⁴⁹ Van még ezeken kívül az ún. nepotikus „modell”, melynek inkább hátrányai ismertek, mint előnyei.

A bíró előléptetés szabályozásában sokféle megoldás létezik a világ országaiban. Általában a teljesítményalapú modell és a szenioritás illetve ezek kombinációja érvényesül. Ahol belső szervek végzik a bírói szervezet igazgatását (kvázi önkormányzati jelleggel), ott a kinevezés, előrejutás kérdését is általában ezen szervek döntenek el, de például Franciaországban az illetékes miniszter is beleszólhat ezekbe az ügyekbe, továbbá a bírói álláshelyek egy meghatározott részét más jogász pályák és a tudományos élet jogász társadalmon kívüli szereplőivel kell betölteni, hasonlóan a holland modellhez.²³⁵⁰

Függetlenül attól, hogy egy országban a kontinentális, vagy az angolszász karriermodell érvényesül, kiemelten fontos a szervezet depolitizálása, hogy az igazságszolgáltatás ténylegesen független hatalmi ágként tudjon működni. Ez persze nem jelenti azt, hogy egy bírónak világnézetileg tökéletesen semlegesnek kellene lennie, vagy ne tartozhatna különféle jogtudományi iskolákhoz, de kiemelten fontos, hogy az ítélezésében megfeleljen a vele szemben támasztott alkotmányos követelményeknek és döntését a törvényekre alapozza, ne személyes véleményére és legfőképpen ne legyen politikai érdekek által motivált döntések végrehajtója.

A politikai befolyás visszaszorítására is többféle megoldás született. Ahol a végrehajtó hatalomnak erőteljesebb befolyása van a bírói kinevezésekre ott objektív vizsgarendszer akadályozhatja a politikai befolyás maradéktalan érvényesülését, vagy kézenfekvő megoldás a bírójelölő tanácsok döntésének kötelező figyelembe vétele.²³⁵¹

Ezért is fontos objektív kritériumrendszer felállítása mind a bírói pályázatok elbírálása, mind a teljesítményértékelés során, nem véletlen, hogy a magyar bírák tulajdonképpen érdekképviseleti szerveként működő Magyar Bírói Egyesület által kidolgozott életpályamodell koncepció legfontosabb helyen jelöli az előmeneteli rendszer kialakításánál a szubjektív befolyás visszaszorítását.

Stratégiaalkotás és szervezeti struktúra

Ahhoz, hogy a bíróságok hatékonyan tudjanak működni és az ügyfelek bizalma és elégedettsége is maximalizálható legyen, a megfelelő folyamatszervezésen és munkaszervezésen túl a megfelelő szervezeti struktúra megválasztása is szükséges. A kontingenciaelmélet szerint nincs egyetlen legjobb út, a szervezeteknek a környezeti feltételekhez és a saját belső adottságaikhoz (szituációjukhoz) kell igazítaniuk szervezeti struktúrájukat, ha hatékonyan akarnak működni.²³⁵² Empirikus vizsgálatokkal, a működési folyamatok tudatos megfigyelésével a szervezet vezetői

²³⁴⁹ BENCZE-BADÓ (2016) 435.o.

²³⁵⁰ FLECK (2008) 43.o.

²³⁵¹ Ua. 43.o. kiegészítve

²³⁵² DOBÁK, M.-ANTAL, Zs.: *Vezetés és szervezés.* (2013) 35.o.

képet kaphatnak róla, milyen struktúrát, milyen működési módot célszerű választani.²³⁵³ A stratégialkotásként ismert vezetési funkció keretében pedig meghatározzák a szervezeti jövőképet, továbbá, a működési tervek sarokszámait, törekedve a szervezeti szereplők céljainak az összehangolására.²³⁵⁴ A vezetéstudomány eredményeinek tudatos felhasználása nem csak a profitorientált vállalatok számára lehet fontos, de a közszolgálat és az igazságszolgáltatás szervei működésének hatékonyságát is nagyban befolyásolhatja.

Az institucionalista szervezetelméleti iskola szerint ahhoz, hogy egy szervezet valódi intézménynyé váljon, az eszköszemléletű, mechanikus személytelenséget fel kell váltania a közösségen alapuló, elkötelezett rugalmas értékeknek. Tekinthető ez egy növekedési folyamatnak, melynek keretében a szervezet jól alkalmazkodik a külső és belső környezetéhez, kiszolgálva azt a csoportot, melynek érdekében létrejött. Ez a csoport a bíróságok esetében az ügyfelek összességén túl, az egész társadalom.²³⁵⁵

Az angolszász területekről származó New Public Management, más néven új közintézménymenedzsment alatt a kormányzás új kultúráját értjük, melynek alapja a piaci vállalati menedzsmentfilozófia adaptálása a közszolgálati szektorba, melynek keretében a közszolgáltatás minőségének emelése, a teljesítmény fokozása, a költségek csökkentése és az ellenőrizhetőség javítása az elérendő cél.²³⁵⁶ Az elmúlt évek reformfolyamatait szemlélve határozottan állíthatjuk, hogy a bírósági szervezet átalakítása és újjáalakítása során a reformok végrehajtói ebbe az irányba igyekeztek elmozdulni. Ez tetten érhető a stratégiaalkotás és a strukturális elemek megválasztása terén, továbbá a humán erőforrás gazdálkodásban a teljesítménymérés, a jutalmazási rendszer, a pályáztatási és kiválasztási folyamatok változásában egyaránt.

A bíróságokkal szemben támasztott alkotmányos követelményeken túl a stratégiaalkotás során és a szervezeti struktúra meghatározásakor érdemes lehet olyan körülményeket figyelembe venni, mint az ügyfelek elégedettsége, a fellebbezési ráta, a változó jogi-politikai környezet, a jogtudomány fejlődésének iránya. De nem szabad megfeledkezni olyan körülményekről sem, hogy a közszolgálat szervei, így a bíróságok is – szemben a magánszférával, melyet a versenyszellem ural és ha érdeke úgy kívánja gyorsan képes reagálni a külvilág változásaira – elsősorban hagyományörzők.²³⁵⁷ Ez kihat a munkaszervezésre, a tagok változásokhoz, és az egyes szervezeti elemekhez való viszonyulására és erősen meghatározza a dolgozói archetípust.

Az OBH jelenleg a következő stratégiai célokat tűzte ki maga elé:

²³⁵³ Ua. 40.o.

²³⁵⁴ Ua. 92.o. kiegészítve

²³⁵⁵ NAVRATIL (2008) 21.o.

²³⁵⁶ Ua. 23-24.o.

²³⁵⁷ PAPP (2015) 477.o.

- a bíróságok az alkotmányos kötelezettségüket teljesítsék – a független bírók magas színvonalon és időszerűen ítéelkezzenek,
- az emberi erőforrások optimális elosztása, hasznosítása,
- tárgyi feltételek biztosítása, azok optimális elosztása és hasznosítása,
- a bírósági szervezet integritása, az ítéelkezési és igazgatási munka átláthatósága, utóbbi kiszámíthatósága és ellenőrzöttsége,
- a bírósághoz való hozzáférés egyszerűsítése,
- a képzési rendszer fejlesztése, együttműködés a többi hivatásrenddel.

A megfogalmazott célokhoz némi magyarázatot ad az OBH elnökének 2012. első félévi beszámolója kimondja: „A stratégiai célok kitűzése, majd azok elérésére való törekvés folyamatában a bírósági szervezet a jogalkotó által az igazságügyi reformmal elérni kívánt célt valósítja meg: a bíróságok adóntéseiket egységes jogalkalmazási gyakorlatot folytatva, ésszerű időn belül hozzák meg, függetlenül attól, hogy az ország mely pontján folyik az eljárás.”²³⁵⁸

Az OBH által kitűzött stratégiai célokat áttekintve, látható, hogy a bírósági vezetők a célok meghatározása során olyan szempontokat igyekeztek érvényesíteni, melyek nem csak a bíróságok igazgatásának legtöbb területét lefedik, de melyek a bíróságok állami-társadalmi beágyazottságát is figyelembe veszik. Itt mindenképpen említésre méltó az ügyfélorientáltság és a más hivatásrendekkel való együttműködés keresése.

A MABIE szervezésében az OBH közreműködésével még 2015-ben szervezett bírói életpályával foglalkozó konzultációs napon Handó Tünde, az OBH elnöke utalva az általunk korábban említett szervezeti stratégiaalkotás szituációs összefüggéseire elmondta: "A koncepció kialakítása nem lehet kizárólag az OBH feladata, közös vállalás kell, hogy legyen. [...] a modellt logikusan, lépésről lépésre felépítve kell kialakítani. [...] Más hivatásrendek előrébb tartanak már a jogalkotás terén, vagy akár a szervezeti céljaik áttekintésében. Természetesen nem lehet olyan komplett modellt előállítani, ami egyszerre jó minden egyes munkaköri csoportnak, és minden a szervezetben dolgozó embernek az igényét kielégíti. Emellett figyelemmel kell lenni a társadalmi környezetre, a bírósági szervezeten kívül létező keretrendszerre.”²³⁵⁹

Ahogy az fenti idézet is mutatja, az utóbbi évek reformjai során az magyar bírósági szervezet vezetése tudatosabbá vált mind az emberi erőforrásgazdálkodás, mind a szervezeti struktúrák és célok megtervezésében, meghatározásában és kialakításában. Ide kapcsolódik, hogy az OBH elnöke féléves és éves jelentést készít a bíróságok igazgatását érintő kérdésekről, melyben az

²³⁵⁸ Az OBH elnökének 2012. első félévi beszámolója 12.o. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoki-beszamolok/obhe_beszamolo_2012_ifelev_teljes.pdf Letöltés ideje: 2017.09.06.

²³⁵⁹ BÍRÓI ÉLETPÁLYA - AZ ÚJ KONCEPCIÓRÓL (2015) [HTTP://WWW.JOGIFORUM.HU/HIREK/33653](http://www.jogiforum.hu/hirek/33653) LETÖLTÉS IDEJE: 2017.09.06.

előbb említett körülményeket is részletesen bemutatja és elemzi.

AZ ELŐMENETEL ÉS A BÍRÓI ÉLETPÁLYAKONCEPCIÓK

Ahogy arra már korábban utaltunk, nem beszélhetünk hatékony előmeneteli rendszerről, életpályamodell nélkül, ennek megfelelően szükségesnek érezzük, hogy röviden ismertessük az utóbbi években bírósági berkekben napvilágot látott néhány életpályamodell-koncepciót.

A MABIE-féle koncepció

A Magyar Bírói Egyesület 2015-ös koncepciójából²³⁶⁰ egy tudás és képesség alapú meritokratikus előléptetési rendszer rajzolódik ki. A rendszer alappillére a bírák munkatevékenységének rendszeres vizsgálata, mely megteremti az átláthatóságot, hisz általa a bírák tevékenységéről objektív képet kaphatunk. A jól kialakított, objektív és nyilvános kritériumrendszer lezárja az előrejutási kerülőutakat és kiskapukat, továbbá megteremti az alapját egy az alkalmas, tehetséges és művelt jogászokat előnyben részesítő, az alkalmatlanokat szelektálni képes előléptetési rendszernek. Így egyszerre valósítható meg a hatékony munkát végző bírák ösztönzése és elismerése, továbbá visszaszorítható, a „majd másodfokon rendbe teszik az ügyet” típusú hozzáállás.

A tanulmányt olvasva üdvözlendő, a magasabb bírósági szintre kerülés, mint előlépési lehetőségen túl, az azonos bírósági szinten való élethosszig tartó foglalkoztatás (horizontális karrier) sem kerül ki a koncepció látómezőjéből. Azonban mindenképpen meg kell említeni, hogy az egyes bírósági szinteken is lehetőség van vertikális karriert befutni, szakmai vezetővé válni (tanácselnök), szakmai-igazgatási vezetővé (kollégiumvezető) vagy éppen tisztán igazgatási vezetővé (elnök, elnökhelyettes).

A MABIE koncepciójának főbb pontjai a teljesség igénye nélkül:²³⁶¹

- horizontális karrierív; azonos bírósági szinten való bíráskodás akár nyugdíjba vonulásig való támogatása; ennek feltételeinek megteremtése
- mobilitás tárgyi feltételeinek javítása és ehhez anyagi támogatás nyújtása; lakóhelytől való távolság ne okozzon gondot magasabb bírósági szintre való átkerülésnél, elsősorban táblabírósági és kúriai szintnél
- szintenként növekvő tartamú tényleges bírói szolgálati időhöz kötöttség

²³⁶⁰ Magyar Bírói Egyesület, A magyar bírói életpálya modell koncepciója I.-II. rész

<http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/letp%C3%A1lya%20I-II.r%C3%A9sz-1.pdf> Letöltés ideje: 2017.09.06.

²³⁶¹ Ua. 10.o.

- fokozott figyelem a bírói munkatevékenység minősítésére
- vezetői álláshelyek betöltése pályáztatás útján, országosan azonos objektív feltételekkel
- differenciált szempontrendszer alkalmazása a tisztán igazgatási vezetők (pl. elnök, elnök-helyettes) és szakmai vezetők (pl. kollégiumvezető, tanácselnök)) kiválasztásánál
- vezető csak a bírói kar – a pozíció jellegétől függően kollégiumi, szervezeti, vagy összbírói – többségének támogatásával lehessen valaki

A MABIE koncepciója tulajdonképpen tekinthető egy stratégiai tervnek, mely nagyvonalakban végig veszi azokat a pontokat, melyek alapját képezhetik egy hatékony életpályamodellnek, és amely – a MABIE működési céljaiból és tagságából kiindulva – feltehetően a bírák preferenciáit is híven tükrözi. Mi a koncepció legtöbb pontjára igyekszünk utalni, természetesen a dolgozat koncepcionális kerete miatt elsősorban az előmenetel, mint motiváló tényező szempontjából.

BÉSZT-féle koncepció

Az OBH elnökének 2016 évi beszámolója²³⁶² kimondja: „A bírósági életpályamodell teljes körű kidolgozásához szükséges komplex szemlélet elvi alapjait az OBH elnökének központi igazgatási stratégiai céljai képezik.”²³⁶³ Ennek jegyében 2015 április az Országos Bírói Tanács, a Magyar Bírói Egyesület és a Bírósági Dolgozók Szakszervezete elnökeinek és delegált tagjainak részvételével megalakult a Bírói Életpálya Szakértő Testület (BÉSZT), mindenekelőtt abból a célból, hogy a bírósági életpályamodell a bírósági szervezetben dolgozó bírák és igazságügyi alkalmazottak javaslatainak és véleményének figyelembe vételével kerüljön kialakításra. A BÉSZT feladata a bírósági életpálya pilléreinek, irányainak és alapelveinek a kidolgozása; a bíróságok teljesítményét, emberi erőforrás felhasználását, költségvetési támogatását az európai adatokkal és gyakorlattal összevető nemzetközi kitekintés; továbbá tevékenységi körét illetően a bírák és igazságügyi alkalmazottak érdekében részletes javaslatok készítése, valamint a jogalkotás irányából megjelenő javaslatok véleményezése.²³⁶⁴

A BÉSZT életpályamodelljének négy pillérét a következőkben állapította meg: 1. „Megtartó Program”, 2. Illetményrendszer átalakítása, 3. Komplex szervezetfejlesztés, 4. Jogállási törvények módosítása. Ezek mindegyike önmagában is szorosan kapcsolódik az előmenetelhez, mint az életpálya részéhez. A juttatások, a szervezeti jellemzők és a jogszabályi környezet kiemelt szerepe a hatékony előmeneteli rendszer kialakításában és működtetésében több helyen is utalunk a dolgozatban.

²³⁶² Az OBH elnökének 2016. évi beszámolója. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnokei-beszamolok/elnokei_beszamolo_2016_online.pdf Letöltés ideje: 2016.09.06.

²³⁶³ Ua. 116.o.

²³⁶⁴ Ua. 116-117.o.

Itt és most a „Megtartó Program”-ot szeretnénk kiemelni. Jelentősége abban áll, hogy olyan célokat fogalmaz meg, mint a bírósági szervezet munkaerejének megtartása, az utánpótlás biztosítása, a szervezet iránti elkötelezettség és a tisztas helytállás elismerése. A program célkitűzései összekapcsolják a legelemibb szervezeti célokat a dolgozói életpályakoncepcióval, ezáltal törekedve összhangot teremteni a szervezet emberi erőforrás gazdálkodással összefüggő törekvései és a munkavállalók egyéni karrier céljai között.

A „Megtartó Program” célkitűzéseihez kapcsolódóan hirdette meg az OBH elnöke a Fenntartható Fejlődés Programot, melynek második pillére az életpálya. A program résztvevői az egyes bíróságok voltak, melyek a program keretében a dolgozóik számára méltó életpálya biztosítása érdekében olyan vállalásokat tettek, melyek a dolgozók életminőségének javítását, az adminisztratív terhek csökkentését, a kompetencia alapú munkavégzést és inspiráló munkakörnyezet kialakítását célozták.²³⁶⁵

AZ ELŐREJUTÁS JELENLEGI HELYZETE A HAZAI BÍRÓSÁGOKON

A már korábban említett nepotikus, illetve elsősorban kapcsolati alapokon nyugvó belépés és előrejutás főképp a bíróságok 1997-es nem teljes körű reformját megelőzően volt általános a magyar bírói szervezetben. A probléma hátterében az a körülmény állt, hogy a rendszerváltással úgy kaptak jelentős belső önkormányzatiságot a bíróságok, hogy a bírósági szervezet személyügyi kérdésekben alig volt jogszabályokhoz kötve, semmi nem korlátozta a munkáltatói jogokat gyakorló bíróság vezetőjét, hogy saját szempontrendszer alapján azt vegyen fel, akit akar. A reformot megelőzően több megyei bíróság még pályáztatást sem alkalmazott például a fogalmazói felvételeknél. A rendszert érintő kritika elsősorban a végzett jogászok részéről volt nagyon erőteljes, akiknek adott esetben még kiváló eredményeik ellenére sem volt esélyük bírói pályára kerülni; de élesen bírálta a rendszert az Európai Bizottság is, mely az ország EU-csatlakozása előtt vizsgálta a magyar bírósági szervezet személyügyi döntéseit. A kritikák hatására a bíróságok akkori igazgatását végző Országos Igazságszolgáltatási Tanács tett lépéseket a rendszer kiigazítására, de a problémát az OIT 2011-es megszűnéséig nem sikerült orvosolni.²³⁶⁶

A bírói kiválasztás elveinek HR szempontú vizsgálata

Az 1997. évi, a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló LXVII. törvény 2010-es módosításával megnyílt a lehetőség egy lényegében teljesítményalapú, világos, átlátható központilag szervezett, a szükséges feltételeket teljesítő pályázók számára egyenlő esélyt biztosító felvételi és kinevezési rendszer kialakítására.²³⁶⁷ Megjegyzendő a bírósági vezetőknek még mindig jelentős

²³⁶⁵ Az OBH elnökének 2016. évi első féléves beszámolója 25.o http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoke-beszamolok/obhe_beszomolo2016ifelev.pdf Letöltés ideje 2017.09.04.

²³⁶⁶ BENCZE-BADÓ (2016) 433-434.o.

²³⁶⁷ Ua. 434-435.o.

a befolyásuk a személyügyi döntésekre, hisz a végső szót még mindig ők mondják ki, azonban a pályázatok és a felvételi vizsga objektív pontozási rendszere biztosította rangsor többnyire köti őket döntéseikben, ezt mindenképpen jelentős előrelépésnek tekinthetjük.²³⁶⁸ Egyesek problémaként vetik fel azonban, hogy a bíróvá válás utolsó fordulóját jelentő elbeszélgetésen bíróságokra specializált HR-szakember nem vesz részt, hanem kizárólag az adott bíróság elnöke, a bírói tanácsok, az érintett kollégium tagjai hallgatják meg a jelöltet, ráadásul, amellet, hogy jelentős befolyásuk van a jelöltek rangsorára, néhányan felvetik a meghallgatásokon az objektív mérce hiányát, vagyis, hogy a rendszer esetleg nem véd a túlzott szubjektivitás ellen. Kétségtelen, hogy az OBH-nak vannak idevágó irányelvei, más kérdés, hogy ezek következetes alkalmazását a bírósági vezetőknek van-e lehetőségük kontrollálni. Mindezzel természetesen nem a kiválasztási folyamat során az interjúkat lefolytató bírák szakmai kvalitásait kérdőjelezzük meg, de nem véletlen, hogy azok a nagyobb a vállalatok, ahol a cégvezetők szeretik személyesen irányítani az egyes állásokra jelentkezők meghallgatását, ott is rendszerint részt vesz a szervezet adottságait ismerő HR-szakember a meghallgatásokon. A vezető hozza a szakmai, igazgatási ismereteit, a HR szakember a kiválasztási szakmai, módszertani tudását.²³⁶⁹ Az ok egyszerű. A vállalatok a minél nagyobb profitban érdekeltek, így nem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy mellőzzék a szakértelmet bármely tevékenységük során. A végső szót itt is nyilván a vezető mondja ki, de arra figyelemmel, hogy egy szervezetre specializálódott HR szakos közgazdász másfajta szemléletével újabb, érdekesebb szempontokat hozhat be a kiválasztási folyamatba, mely segíti a szervezetet a legjobb munkavállalók kiválasztásában.

Hangsúlyoznunk kell tehát itt is a közgazdasági szemléletű HR szervezés fontosságát a munkaerővel kapcsolatos döntéseknél. „A mindennapok gyakorlata és a kutatási eredmények egyöntetűen bizonyítják, hogy az emberi erőforrások stratégiai alapú és integrált menedzselése nélkül a közszolgálat egésze, de az egyes szervezetei sem képesek a velük szemben támasztott összetett elvárásokat kielégítve versenyképesen működni.”²³⁷⁰ Ez az a tudatosság – amelynek szükségességét ma már a bírósági szervezet vezetői is belátják – vezetett el oda, hogy az emberi erőforrásgazdálkodás és HR-menedzsment ma már kiemelt helyet foglal el a bírósági igazgatás különböző ágazatai között, az egyes bíróságok esetén is egyre inkább, ezenfelül az OBH képzett és tapasztalt szakértői gárdát tart fenn a HR jellegű igazgatási feladatok ellátására.

A bírókat főszabály szerint először határozott időre, három évre nevezik ki, bár bizonyos törvényi feltételek fennállása esetén, már első alkalommal is szólhat határozatlan időre a kinevezésük.²³⁷¹ Előbbi esetben három év után értékelik ítélkezési tevékenységüket, majd ez alapján kaphatnak határozatlan idejű kinevezést, vagy végleg el kell hagyniuk a szervezetet.²³⁷² Mivel a

²³⁶⁸ Szabályozást lásd: 2010. évi CLXXXIII törvény 54. § és 7/2011 (III.4.) KIM rendelet, továbbá 1/2012.(X.15.) OBT ajánlás

²³⁶⁹ BOKOR-SZÖTS-KOVÁCS-CSILLAG-BÁCSI-SZILAS (2007) 149.o.

²³⁷⁰ SZAKÁCS, G: *Személyügyi menedzsment.* (2013) 1.o.

²³⁷¹ TRÓCSÁNYI, L.-SCHANDA, B.: *Bevezetés az alkotmányjogba; Az alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei* (2014) 379.o.

²³⁷² Szabályozást lásd: Bjt. 68. §.

bíróságoknak az alkotmányos helyzetükből és feladataikból kifolyólag a legkiválóbb munkavállalókat kell minden esetben megtalálniuk, ez a fel vagy ki modellhez hasonló, annak egyes pozitív elemeit hordozó munkaerő áramlási modell alkalmazása a bírósági munkavállalók megsűréséhez véleményünk szerint éppen megfelelő. Ilyen hatás például –feltéve, hogy a teljesítménymérés kellően objektív és precíz, a támasztott követelmények pedig egyértelműek –, hogy a modell képes lehet emelni a teljesítményküszöböt és a munkaerőállomány minőségét.²³⁷³

A bírói posztokat – a törvény által biztosított kevés kivétellel – pályáztatás útján kell betölteni. A bírói álláspályázatok kiírásának és elbírálásának joga az OBH elnökét illeti meg, kivéve a kúriai bírói posztokat, ahol az elbírálás joga a Kúria elnökét illeti. A bírakat a bírói állásra az OBH elnökének előterjesztése alapján a köztársasági elnök nevezi ki.²³⁷⁴

Előmenetel, mint magasabb szervezeti szintre lépés

A magasabb bírói szintre való átkerülés folyamata szinte teljesen megegyezik az eddig tárgyalt kiválasztási módszerrel, azzal a különbséggel, hogy a pontrendszer kiegészül egy újabb szubjektív elemmel, nevezetesen a jelöltet fogadó bíróság érintett kollégiumának véleményével, mely 13 %-ot jelent az összpontszámában.²³⁷⁵ Így a szubjektív alapon adott pontszámok az összes kapható pont csaknem egynegyedét adják, ami jelentős eltolódás az objektív meritokratikus rendszertől a szubjektív értékelési rendszer irányába.²³⁷⁶ Mindazonáltal fontos hangsúlyozni, hogy a felsőbbbíróságokon már sokkal inkább kiemelt szempont, hogy a legjobb bírakat találják meg a maguk számára, mint alsóbb szinteken. Nem csupán azért, mert a felbbiteli ügyekben eljáró bíróságok – itt elsősorban az ítélőtáblákra gondolunk – presztízs-kérdés, hogy magas színvonalú munkát végezzenek, de azért is, mert csak akkor tudnak hatékony munkát végezni, ha az ítélkezés folyamata gördülékenyen megy, olyan tagok kerülnek be a szervezetbe, akik jogászai műveltsége magas, érdemben hozzá tudnak szólni az esetleg a tanácsstagok között felmerülő szakmai vitákhoz és mindennek munkaszervezési jelentősége is van. Míg első fokon általában egyesbíró jár el, vagy egy hivatásos bíróból és két ülnökből, illetve két hivatásos bíróból és három ülnökből álló tanácsokban ítéleznek – legalábbis büntetőügyekben –, addig a felsőbbbíróságokon három, vagy öttagú hivatásos bíróból álló tanácsban járnak el.²³⁷⁷ Ebből az következik, mivel már meghozott ítéleteket vizsgálnak meg újra, rendkívül fontos szempont, hogy a bírák ne csak kompetensek legyenek az eléjük kerülő ügyekben és az azokhoz kapcsolódó jogi kérdésekben, de munkabírásuk is kellően magas legyen, hisz a szervezetbe bekerülő bírák először egyszerű bírói beosztásban kezdik működésüket, így a tanácsokban a szavazóbíró, vagy az előadóbíró szerepét kell betölteniük, utóbbi esetben a bírói tanács többi

²³⁷³ LAZEAR (1998) 510.o. kiegészítve

²³⁷⁴ TRÓCSÁNYI-SCHANDA (2014) 378.o.

²³⁷⁵ SZABÁLYOZÁST LÁSD: 7/2011. (III. 4.) KIM RENDELET 3. §, 7. §, 1. MELLÉKLET

²³⁷⁶ BENCZE-BADÓ (2016) 436.o.

²³⁷⁷ Szabályozást lásd: 1998. évi XIX. törvény

tagjának nekik kell felvezetni az ügyeket, az alsóbb fokú ítéletekkel kapcsolatos problémákat neki kell először feltárni. Ehhez pedig adott esetben több száz oldalas ítéletek és további akár több ezer oldalas peranyagot kell áttanulmányozniuk és kiértékelniük. Következésképpen, ha a fellebbviteli jogkörben eljáró bíróságok nem legjobb, legalkalmasabb jelölteket találják meg a maguk számára, jó eséllyel saját maguknak eredményeznek ezzel többletmunkát, hisz a felvett alkalmatlan jelölt hiányzó kompetenciáját nekik kell majd pótolni, hacsak nem akarják, hogy az ítélezés színvonala zuhanjon munkájukat illetően. Ez nem csak a bírói lelkiismerettel nem összeegyeztethető – hisz a bíróságokon nap, mint nap emberi életekről és vagyonokról döntenek –, és az ezzel járó felelősség komoly pszichés nyomást helyez a bírákra, különös tekintettel arra, hogy a fellebbviteli bíróságok által hozott döntések, sokszor örökre, további rendes jogorvoslat nélkül, véglegesen eldöntik az egyes ügyeket, de az alacsony szakmai színvonalú ítélet az egész bíróságra és az eljáró tanács tagjaira is rossz fényt vet, ami szakmai megbecsültségüket is alááshatja és további karrierterveiket is beárnyékolhatja. Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a szervezetbe frissen bekerülő bírák esetében a szervezetszociológusok által a különféle szervezetekben gyakran vizsgált potyautas hatás nem igazán tud érvényesülni, vagyis nem valószínű, hogy a hiányzó kompetenciáit hosszú távon el tudja majd rejteni a munkavállaló a munkatársai előtt, illetve ki tudja magát húzni a munkából. Azonban, ami felmerül, hogy az eredmények – Phd-fokozat, nyelvizsga, diploma minősítése, másoddiploma stb. –, amelyek az objektív pontozási rendszer alapját képezik képesek összességében bizonyítani a munkáltatónak a munkavállaló szorgalmát és általános képességeit, de vajon egy szubjektív alapokon nyugvó kiválasztási interjúval együttesen alkalmasak-e a bírói munka, különösen a fellebbviteli bírói munka ellátásához szükséges speciális szakismeret és szükséges tapasztalat meglétét is felmérni. Önmagában valószínűleg nem, de ahogy arra korábbi fejezetben utaltunk a bírákra jellemző hosszútávú foglalkoztatási jogviszony lehetővé teszi, hogy teljesítményüket hosszabb időszakokra vonatkozóan értékelés alá vegyék. Az így kapott eredmények szelekciós szempontból, azaz a szervezetből való kikerülés szempontjából jutnak szerephez alkalmazásuk első három évében, az előrejutásnál szintén kötelező jelleggel, az objektív pontozási rendszer részeként veszik figyelembe.

Egy a fellebbviteli hatáskörben eljáró bíróságok által alkalmazott jó módszer, hogy kirendelés alapján a – a törvény ezt lehetővé teszi – alsóbb szintű bíróságokról fogadnak bírakat, így munkavégzés közben fel tudják mérni a képességeiket, illetve a poszt betöltésére való alkalmasságukat. Ez által hitelesebb és személyesebb képet kaphatnak a pályázóról, ha későbbiekben a kirendelt bíró meg is pályázná a fellebbviteli bírói posztot. Az ilyen kirendelés alapján való felsőbb bíróságokon történő szolgálatteljesítést célszerű lenne kötelezővé tenni, kvázi kötelező gyakorlatként a szintek közötti előrejutást célzó álláspályázatokhoz. Ezenfelül a pályázó is gyakorlatot szerezhethet és kipróbálhatja magát egy felsőbb fokú, vagy fellebbviteli tanács tagjaként. Darák Péter, a Kúria elnöke egy interjúban elmondta az akkori Legfelsőbb Bíróságon ő is berendelt bíróként kezdte működését évekkal a kinevezése előtt. „A Legfelsőbb Bíróságon nagy hagyományai vannak a berendelés intézményének. Az érintettet kipróbálják, megméri, és ha

beválik, nem esik kifogás alá, akkor pályázat útján legfelsőbb bírósági – kúriai bíróvá válhat. [...] Itt az első időszak mindig a tanulásé...” -fogalmazott.²³⁷⁸

Előmenetel, mint adott szervezeti szinten magasabb pozíció elfoglalása

Az utolsó tárgyalandó terület jelen fejezetben az adott bíróságon belüli előrejutás kérdése. Itt elsősorban a tanácselnöki, kollégiumvezetői és elnöki szerepbe jutás kerül vizsgálatunk fókuszába. A tanácselnökök – mint szakmai vezetők, akik fellebbviteli és többnyire kiemelt elsőfokú ügyekben a tárgyalásokat vezetik, továbbá irányítják a bírói tanács ítélkezési munkáját – kinevezése az adott bíróság elnökét illeti.²³⁷⁹ A tanácselnököket az adott bíróság tapasztaltabb bírói – ha úgy tetszik rangidősei – közül nevez ki az elnök határozatlan időre.²³⁸⁰ Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert határozott idejű kinevezés esetén, a tanácselnök újbóli kinevezése miatt kiszolgáltatottá válna felettese irányába, ami negatívan érintené a bírói függetlenség alkotmányos követelményét, de így ez a probléma megszűnik.²³⁸¹ A kinevezési jogkör gyakorlója pedig a bírói testület zárt jellege miatt rákényszerülhet, hogy a saját preferenciái helyett, a szervezeti szokásokhoz ragaszkodva nevezze ki a következő tanácselnököt.

„Az OBH elnökének kiemelt feladata, a stratégiai célkitűzéseivel is összhangban, hogy öröködjön a bírói állaspályázatok elbírálási folyamata során a nyilvánosság, az átláthatóság, az esélyegyenlőség, az egységesség, a kiszámíthatóság, a következetesség és az objektivitás követelményének érvényesülése felett. Hiszen kizárólag ezúton lehetséges azon törvényi követelmény megvalósulása, hogy a bírói álláshelyet a legalkalmasabb jelölt nyerje el.”²³⁸² Az OBH elnöke kinevezési és más jogkörein túl a kiválasztási és előmeneteli rendszer kialakításában, azok működtetéséhez kapcsolódó irányelvek meghatározásában is jelentős szerepet játszik.

A kollégiumvezetők és a bírósági elnökök kinevezése már az Országos Bírósági Hivatal elnökének hatáskörébe tartoznak.²³⁸³ Ezen főszabály alól kivételt képez a Kúria elnöke, akit az Országgyűlés választ és a Kúria kollégiumvezetői, akik esetében a kinevezési jogkört a Kúria elnöke gyakorolja.²³⁸⁴ Ezen posztokra szintén pályázatot kell benyújtani. Az OBH elnöke a rangsorrend első három helyén szereplő jelöltek közül választhat, hogy kit nevez ki. Ha nem az első helyen szereplő jelölt mellett dönt, vagy a kinevezni szándékozott jelölt nem szerzi meg a véleményező szerv – az adott bírói testület támogatását – a kinevezés ügyében Országos Bírói Tanács egyetértési jogot gyakorol, illetve ez esetben joga van a pályázat elbírálása során figyelembe veendő

²³⁷⁸ Dr. Darák Péter interjú (2012) <http://www.jogiforum.hu/interju/98> Megtekintés ideje: 2017.08.31.

²³⁷⁹ Törvényszékeken elsőfokú tanácsot ülnökökkel bíró tanácselnöki beosztás nélkül is vezethet, járásbíróságokon nem létezik tanácselnöki beosztás.

²³⁸⁰ Szabályozást lásd: 2011. évi CLXI. törvény (Bsz.) 127.§

²³⁸¹ BENCZE-BADÓ (2016) 439.o.

²³⁸² Az OBH elnökének 2016. évi beszámolója. 116.o

Lásd: http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnokei-beszamolok/elnokei_beszamolo_2016_online.pdf Letöltés ideje: 2017.09.06.

²³⁸³ Szabályozást lásd: Bsz. 89. § és Bsz. 76. §

²³⁸⁴ Szabályozást lásd: Magyarország Alaptörvénye 26. cikk, Bsz. 178. §

elveket is meghatározni.²³⁸⁵

Rendszeresen visszatérő kérdés, hogy a kinevezési jogkör gyakorlója, milyen szempontok szerint döntsön a kinevezésről. A hagyományos bírói szerepben való működés, vagyis a szakmai kiválóság, esetleg az igazgatási tapasztalat bírjon-e nagyobb jelentőséggel. Az nyilvánvaló, hogy mindkettőre érdemes hangsúlyt fektetni, különösen a kollégiumvezetők esetében, hisz ők egyszerre szakmai és igazgatási vezetők. Bármelyik is bírjon nagyobb jelentőséggel, fontos, hogy a kinevezési szempontok egységesek és világosak legyenek, ellenkező esetben bizonyos helyzetekben –a kinevező részéről a legjobb szándék ellenére is– az a benyomás keletkezhet a szervezet tagságában, vagy annak egy részében, hogy nem az objektíve legalkalmasabb jelölt került kinevezésre, melynek szintén motivációcsökkentő hatása lehet.

A másik felmerülő probléma a szervezeti tagok véleményének kikérése. Vannak, akik azzal érvelnek, – a MABIE életpályamodell-konceptiójából is ez az álláspont rajzolódik ki – hogy a szervezet tagjainak hozzájárulása nélkül senkiből ne lehessen igazgatási vezető. Mások szerint, a bírák – bár a többi közszolgálathoz képest autonómabb a státuszuk – alapvetően alkalmazottak, a versenyszférában sem jellemző, hogy a dolgozók maguk döntenek feletteseikről – bár itt jóval korlátozottabban lehet hagyományos értelemben vett hierarchiáról és felettségről beszélni – a kinevezést teljes egészében annak a hatáskörében kell tartani, aki erre felhatalmazással és legitimitációval rendelkezik. A dolgozókat ráadásul, amikor ilyen ügyekben döntenek – mint bármely munkaszervezetben –, sokféle preferencia vezetheti, a szakmai kiválóságon túl szerephez juthatnak például a személyes kapcsolatok is. Annyi bizonyos, ha kinevezési jogkör gyakorlója a véleményező szerv akaratával szemben foglal állást, mindez fölöslegesen megterhelheti a munkakapcsolatokat, célszerű lenne a döntéshozóknak fent vázolt két út valamelyike mellett elköteleződni: vagy legyen kötelező jellege a véleményezőszerv döntésének, vagy a dolgozók ne véleményezzék a jelölteket. A gyakorlatban az OBH elnöke miután kikéri az egyes bírói testületek véleményét a kinevezés előtt és általában – de nem mindig –, ez alapján hozza meg döntését; pozitívként és a nyitottság jeleként értékelhetjük, hogy a pályázókkal való elbeszélgetésekről szóló teljes jegyzőkönyv nyilvános, mindenki számára elérhető és elolvasható az OBH honlapján.

Tekintettel arra, hogy a bírósági vezetőknek az ügyek kiszignálására vonatkozóan lehet jelentős befolyása, néhányan úgy gondolják, hogy itt is érdemesebb lenne objektívebb eszközöket alkalmazni, hisz az is rejthet magában bizonyos veszélyeket és hátráltathatja a bíróságokat alkotmányos szerepük betöltésében, ha kizárólag egyes bírósági vezetők szándéka szerint dől el, melyik ügyet melyik tanács kapja. Az ilyen veszélyek minimalizálására egy kézenfekvő és jó munkaszervezési módszer a Kúria Büntető Kollégiuma által alkalmazott egyszerű ügyelosztási algoritmus, melynek során a beérkezett ügyek aktáit sorban, beérkezésük sorrendjében osztják el az egyes tanácsok között. A másik jó módszer, hogy ügýtípusnak megfelelően osztják el az

²³⁸⁵ Szabályozást lásd: Bszi 103. §

ügyeket az egyes tanácsok között. Ez azt jelenti, hogy adott tanács mindig – vagy legalábbis többnyire – azonos körbe tartozó ügyeket tárgyal. Utóbbi esetben lehet tudni, vagy legalábbis valószínűsíteni, hogy melyik tanács tárgyalja majd az ügyet, előbbinél értelemszerűen ilyen lehetőség nincs, de a lényeg mindkét esetben ugyanaz. Ezek a megoldások kizárják a lehetőségét az esetleges háttéralkuknak, megegyezéseknek a bírósági ügyelosztások tekintetében és ami a bíróságokkal szembeni közbizalom állapota szempontjából kiemelten fontos, az inkorrekt, vagy külső beavatkozás, esetleg nyomás hatására bekövetkezett ügyelosztás látszatának a kizárására is lehetőséget nyújtanak; a bírósági igazgatási vezetők szándéka helyett gyakorlatilag a véletlenre bízzák a döntést. Megjegyzendő nincs az ügyelosztást ilyen módon meghatározó törvényi szintű szabályozás, az ügyelosztás e tekintetben történő szabályozása ma a bírósági autonómia része.²³⁸⁶

A bírósági szervezetbe belépő munkavállaló elsősorban ítélezési munkát szeretne végezni, az igazgatási vezetői tevékenység sok időt elvesz ettől, bár elvileg a bírósági elnökök és a kollégiumvezetők nincsenek eltiltva az ítélezési tevékenységtől, jóval kevesebb idejük jut rá. Korábban már utaltunk rá, hogy más típusú képességek és emberi tőkék szükségesek ahhoz, hogy egy munkavállaló hagyományos bírói szerepben, illetve igazgatási vezetőként, tudjon működni. Mindazonáltal ahhoz, hogy valakit a szervezet tagsága – ha csak az igazgatási feladatok tekintetében is – vezetőnek teljes mértékben elfogadjon, a tapasztalatok azt mutatják, szükséges a hagyományos bírói szerepét illetően is a szakmai kiválóság, ez a bíróságok hagyományőrző jellegével is összefügg. Egyebekben a szervezet támogatását bíró igazgatási vezető nagyobb eséllyel tud olyan vezetői stílust választani, ami egyszerre szolgálja a szervezeti feladatok szakszerű és hatékony megoldását, továbbá a szervezeti feszültségek csökkentését, a szervezeti kultúra épülését. Egy jó munkakapcsolatokkal, erős szervezeti kultúrával bíró szervezettel és az abban részt vevő tagokkal sokkal könnyebben, fölösleges erőforrás felhasználás nélkül is elérhetőek a vezetés által kitűzött szervezeti célok. Az erős szervezeti kultúra előnye, hogy szervezet iránti elkötelezettséget és szervezeti célokkal való azonosulást eredményez, amellyel a vezető tartósan számolhat; és ily módon szükségtelenné teszi a rendszeres vezetői beavatkozást és ellenőrzést; nő a szervezet megtartó képessége, csökken a fluktuáció; továbbá az erős szervezeti kultúra alkalmas lehet a szervezeti tagok magatartásának meghatározására és befolyásolására.²³⁸⁷ Ezenfelül a bírák – mint egyébként is magasan kvalifikált munkatársai a szervezetnek – ítélezési tevékenységükben nem csak nem utasíthatók, de közvetlen vezetői közreműködést sem igényelnek, ezenkívül speciális jogállásuk azt is garantálja, hogy nem lehet könnyedén elmozdítani őket posztjukról.²³⁸⁸ Így egy fokozottabb – ha nem is nyílt – dolgozói ellenállás esetén egy – szervezettudományi értelemben vett – autokrata vezetői stílust előnyben részesítő vezető

²³⁸⁶ Szabályozást lásd: Bszi. 8. §

²³⁸⁷ BAKACSI, Gy.: *A szervezeti magatartás alapjai*. (2010) 206.o.

²³⁸⁸ DOBÁK-ANTAL (2013) 373.o kiegészítve

meglehetősen eszköztelen lenne. Ezért kiemelten fontos a szervezeti célok elérése szempontjából, hogy a vezetők és a szervezet többi tagja között kiegyensúlyozott munkakapcsolat legyen.

A vertikális és horizontális karrierutak értékelése

A korábbi gondolatmenetet folytatva, érdekes kérdéskörként adódik, hogy egy bírónak karrierje szempontjából a magasabb szervezeti szintre, vagy az adott szinten belüli előrelépés lehet-e az elsődleges cél. A tapasztalatok azt mutatják, még mindig az előbbi játszik jelentősebb szerepet a bírósági munkavállalóknál. Mindazonáltal, ha egy szereplő egy szervezeti szinten belül például tanácselnöki beosztásba kerül, aligha cserélné ezt el azért, hogy egy magasabb szervezeti szinten mondjuk előadóbíró legyen, hisz átkerülése esetén nyilvánvalóan az adott szervezeti szint legalsó pozíciójába kerülne, ahonnan ismét fel kellene küzdenie magát, ami – a bírói pálya „kihalásos” jellegéből és a szervezeti szinten belüli előrelépési lehetőségek korlátozott számából adódóan – igencsak kiszámíthatatlan karrierutat jelentene, így korábbi pozíciójának feladásával sokat kockáztatna illető. Ez a dolgozókra jellemző kockázatkerülő magatartás játszik szerepet abban is, hogy a Kúria bírói posztjainak megüresedő helyeire rendszerint a törvényszékek tanácselnökei kerülnek, hisz egy táblabírói tanácselnök már kisebb valószínűséggel adja fel szervezeti pozícióját egy kúriai bírói székért, bármennyire is kecsegtető, hogy a legfőbb bírói fórumon ítélezhet valaki, azonban egy törvényszéki tanácselnök esetében a fentebb említett kockázat mérsékelhető azáltal, hogy lehetőséget biztosítanak a számára két szervezeti szintet is „ugorni”. Ez azért sem rossz megoldás, mert ezáltal a törvényszékek legjobb, legtapasztaltabb bírót szerzi meg a Kúria.

Néhány mondatot még ejtsünk a horizontális karrier lehetőségéről és fontosságáról a bírói szervezetben. Egyes bírák úgy gondolják, hogy a megyei elsőfok egyértelműen a bírói szakma csúcsa. Itt nagy horderejű ügyeket tárgyalhatnak, az ügyek feltárásának és megoldásának szépségeivel együtt. Mások egyértelműen a felsőbb szervezeti szintek irányába törekednek előlépni. Az elsőfokú és a fellebbviteli bírói munkakör különbözőségéről már egy korábbi fejezetben megemlékeztünk, így erre most nem térünk ki külön. Vannak olyan első fokon eljáró bírák, akik elsősorban és szívesebben működnek ebben a munkakörben, másfelől a törvényszékek is érdekeltek a kellő szakmai tapasztalattal és szaktudással rendelkező munkavállalók foglalkoztatásában. Ennek ellenére ezen hosszútávon horizontális karriert választó bírák gyakran kénytelenek szembesülni értetlenkedő megnyilvánulásokkal, hogy valaki nagy szaktudású, rendszeresen publikáló bírónak ugyan mit keres még mindig egy járásbírói szinten vagy egy törvényszéken elsőfokú bírónak. Ez ezen munkájukat szerető bírák motiváltságát alkalmas lehet aláásni és az önbecsülésüknek is árthat. Ezért nagyon fontos egy jó horizontális életpályalehetőség kidolgozása, nem véletlenül a MABIE életpályamodell-konceptiójában is ez szerepel az első helyen. Megoldásként javasolhatjuk, hogy azon bírák tudását és teljesítményét, akik munkatapasztalataikat hosszú távon adott szervezeti szinten és adott pozícióban szándékoznak, vagy van lehetőségük kibontakoztatni, a megfelelő és méltányos – akár az adott szervezeti szinten eltöltött

időt is figyelembe vevő – bérezésen túl más módokon is ismerjék el, például bizonyos előjogok biztosításával, az igazgatási jellegű kérdésekben fokozottabb véleményezési jog biztosításával, vagy akár párhuzamos ranglétrák kialakításával, melyre kiváló példa a címzetes törvényszéki/ítélőtáblai/kúriai bírói címek adományozása.²³⁸⁹ Ezáltal úgy léptetik elő a munkavállalót és tudják az előléptetést, mint motiváló tényezőt alkalmazni, hogy valójában a munkavállaló nem lép szervezeti szintet, marad az eredeti pozíciójában, de mégis úgy érezheti elismerik a magasabb teljesítményét, szaktudását és tapasztalatát.²³⁹⁰ Ily módon az adott munkakörben kiválóan működni tudó és maradni szándékozó munkavállaló is kisebb mértékben érez magán szükségtelen nyomást, hogy magasabb szervezeti szintre törekedjen lépni, ha bíróként szakmai elismerésre vágyik. Ami az egyén karrierterveit illeti természetes, hogy mindannyian javadalmazáson és a munkahelyi körülményeken túl kiemelt jelentőséget tulajdonítunk a szakmai elismerés kérdésének. Éppen ezért nem elhanyagolható, hogy a fenti lépések a köztudatba – akár a jogászai társadalomban, akár a bírósági szervezeten belül – mennyire mennek át és ily módon a valóságban alkalmasak-e arra, hogy a szóban forgó bírák szakmai elismerésére irányuló szükségletét és a döntéshozók ezen szükséglet kielégítésére irányuló törekvéseit kielégítsék. A belső ranglétrák tehát lehetőséget biztosítanak a dolgozók adott szervezeti szinten és adott esetben azonos pozícióban lévő tagjai közötti differenciálásra és ez az adott szervezeti szinten belül is további az előlépéshez kapcsolódó – az első fejezetben működését tekintve részletesen ismertetett – motivációforrást jelenthet a dolgozók között.

A bírósági szervezet által a horizontális karrierút kidolgozása irányába tett lépések tehát jók, sikerült felismerni az előléptetés motiváló hatásának alkalmazási lehetőségeit a horizontális karriernél, álláspontunk szerint ezen célok mentén kell tudatosan továbbmenni.

AZ ELŐMENETELI RENDSZER NÉHÁNY GYAKORLATI PROBLÉMÁJA

A teljesítményértékelés és az előmenetel összefüggései

A teljesítmény értékelésnél problémaként adódhat, bírákat munkájukat illetően döntően feletteseik értékelik, akik többnyire személyesen is ismerik őket, illetve előmenetelük is –elsősorban nyilván, ha magasabb szervezeti szintre jutásról van szó – többnyire tőlük függ. A bírói szervezetet vizsgáló néhány szociológus arra mutatott rá, hogy a bírói értékelésében a szubjektív elemek, azon belül akár személyes benyomások is szerephez jutnak – ez az interjút magában foglaló kiválasztási folyamatokat alkalmazó egyetlen munkaszervezetben sem zárható ki tökéletesen –, és féltő, hogy ez esetleg arra ösztönözheti a bírót, hogy döntését saját szakmai meggyőződése helyett elsődlegesen a fellebbviteli tanács álláspontjához igazítsa.²³⁹¹ Ehhez kapcsolódóan megjegyezzük, hogy az ügyelosztásnál gyakran találkozunk azzal, hogy az egyes elsőfokú

²³⁸⁹ Szabályozást lásd: Bjt. 174. §

²³⁹⁰ MILGROM-ROBERTS (1992) 483.o. kiegészítve

²³⁹¹ BENCZE-BADÓ (2016) 428.o. kiegészítve

tanácsok határozatait, mindig, vagy többnyire ugyanazok a másodfokú tanácsok bírálják el. Ez még inkább erősítheti ezt a hatást, ahogy az is, hogy a legtöbb fellebbezési ügyben – a másodfellebbezés és felülvizsgálat lehetőségének szűk köre miatt – a másodfokú bíróság döntésével nyugvópontra kerül az ügy, a végső szót az ügytípusnak megfelelő másodfokon eljáró törvényszék vagy ítélőtábla mondja ki.

Egyebekben a bírákat kinevezésüktől számított három év után értékelik először, majd, ha állandó kinevezést kapnak, akkor ezt követően három év múlva majd nyolcévente.²³⁹² Az állandó kinevezés célja a bírák függetlenségének és azon szabadságának védelme, mely szerint ítélkezési tevékenységük során csak a törvényeknek és a lelkiismeretüknek vannak alávetve,²³⁹³ továbbá, hogy ne kelljen félniük a közvélemény, vagy más hatalmi ágak által népszerűtlennek tartott jogi álláspont képviselésétől, ha szakmai meggyőződésük ezt diktálja.²³⁹⁴ Az első három év után tartott teljesítményértékelésnek ezért kiemelt jelentősége van, hisz ezután, ha állandó kinevezésre kerül sor, már sokkal komplikáltabb lesz kiszélektálni a bírói munkára alkalmatlan munkavállalókat.

A kiválasztási folyamatban és a bírák értékelésénél is kitüntetett szerep jut a kollégiumvezetőknek, mint – alapesetben tapasztalt és felkészült – szakmai-igazgatási vezetőknek, működésüket a jogszabályok és az OBH irányelvei meghatározzák a kiválasztási folyamatok esetében is. Az értékelés során az illetékes kollégiumvezető feltárja a bíró anyagi, eljárás- és ügyviteli jogszabály-alkalmazási és tárgyalásvezetési gyakorlatát, ezenkívül vizsgálni kell bizonyos számú, a bíró által jogerősen befejezett ügyet, be kell szerezni a működésével kapcsolatos tanácselnöki feljegyzéseket, továbbá a szakterület szerint illetékes kollégiumvezető véleményét.^{2395 2396}

Azonban –ahogy arra már korábban utaltunk– a szervezet hasznára válna más szakembereket és rajtuk keresztül más szempontokat is bevonni a kiválasztási folyamatba – konkrétan szervezetspecifikus közgazdasági szemléletű személyügyi tevékenységekre utalunk, ha már a HR a bíróságok igazgatásában egyre nagyobb szerephez jut – amely így a kiválasztás szubjektív elemeit szakmailag precízebben körülhatároltá és többek által ellenőrzötté tenné elveiben és gyakorlatában egyaránt. Mindazonáltal a teljesítményértékelés hatékonyságát vélhetően növelné egy lehetőleg anonim, rendszeres és a helyi vezetők kezéből részben kivont szakmai ellenőrzés bevezetése.²³⁹⁷

A felsőbb szervezeti szintek felé irányuló munkavállalói mobilitás hatásai

A magyar bírósági előmeneteli rendszer úgy lett kialakítva, hogy a bírók elsősorban magasabb

²³⁹² Szabályozást lásd: Bjt. 68. §

²³⁹³ Szabályozást lásd: Magyarország Alaptörvénye 26.cikk

²³⁹⁴ MILGROM-ROBERTS (1992) 501.o. kiegészítve

²³⁹⁵ BENCZE-BADÓ (2016) 428.o.

²³⁹⁶ Szabályozást lásd: Bjt. 71-77. §

²³⁹⁷ FLECK (2008) 42.o.

szervezeti szintre kerülésben érdekeltek karrierterveiket illetően, az adott bírósági szinten való akár élethossziglani ítélkezés, mint karrierlehetőség – ezt korábban részletesen kifejtettük – még nem tekinthető általánosságban elterjedtnek a munkavállalók között. Ez azért gond, mert a szervezetrendszeren belüli folyamatos és nagymértékű felfelé irányuló mobilitás eredményeként – amellyel együtt jár a munkavállalók gyors cserélődése – nagyobb eséllyel fordulhat elő, hogy alsóbb szinteken –itt nyilván elsődlegesen a járásbíróságokra gondolunk, melyek esetében a felsőbb szervezeti szintekhez képest még magasabb lehet a fluktuáció – hosszabb távon kevésbé tapasztalt bírók látnak el szolgálatot, amit az adott esetben több éves fogalmazói és bírósági titkári működés sem tud kellőképpen orvosolni, hiszen a szervezetspecifikus emberi tőke egyes elemei hosszabb idő alatt, személyes tapasztalatszerzés útján kerülnek a dolgozó birtokába. Fontos ezt hangsúlyoznunk, hisz a magyar eljárásjogi szabályok értelmében az elsőfokú bíróságok elsősorban ténybíróként működnek, vagyis a bíróságokra háruló munka oroslánrészét ezek a bíróságok végzik el, úgy mint a történeti tényállás tisztázása, a tárgyi és okirati bizonyítékok feltárása és értékelése, az összes tanú meghallgatása, vagyis a teljes bizonyítási eljárás lefolytatása, majd ezt követően a történeti tényállás megállapítása után a jogvita eldöntése, büntető ügyekben a cselekmények jogi minősítése, továbbá az ítélet részletes indokolása, mely ki kell, hogy terjedjen a bizonyítékok külön-külön történő, majd együttes értékelésére is mindenekelőtt²³⁹⁸. Elmondható tehát, hogy az elsőfokú bíróságok rendkívül összetett munkát végeznek, melynek szükségszerűen alaposnak is kell lennie. Részben erre vezethető vissza az elsőfokú eljárások jóval hosszabb időtartama a fellebbviteli eljárásokhoz képest, ráadásul az elsőfokú bírónak kell általában személyesen írásba is foglalni az ítéletet, mely akár több száz oldalra is rúghat, így ennek a feladatnak a teljesítése már kihirdetett ítéleteknél is akár hónapokig is eltarthat.²³⁹⁹

A bírói tanácsok létszámának összefüggései

Változó világunkban bonyolult jogi kérdések megítélése jogászoktól is – a kellő szakmai tapasztalaton túl – bizonyos esetekben további, nem annyira közvetlenül a bírói működéshez, mint az egyes jogágakhoz kapcsolódó speciális szakismeret meglétét teszi szükségessé. Ennek fontosságát ma már a bírósági szervezetben is elismerik, a különféle szakjogi végzettségeket az előmeneteli pontrendszerben is figyelembe veszik²⁴⁰⁰, ezen túlmenően belső képzésekkel is igyekeznek a munkavállalók ismeretanyagát bővíteni, munkájukhoz kapcsolódó versenyképes tudás a birtokába juttatni őket. Ezt azért is kell hangsúlyozni, mivel semmiképpen sem érdeke sem a bíróságoknak, sem az ügyfeleknek, hogy kellő tapasztalattal, és kellően mély szakismerettel még nem rendelkező bírók kezébe adjanak túlságosan komplikált ügyeket – itt elsősorban az alapeljárásokra gondolunk, hisz felsőbb szinteken ez a probléma feltesszük kevésbé élet-szerű –, akiknek az elsőfokú eljárások előbb ismerttetett minden nehézségével és terhével is

²³⁹⁸ Szabályozást lásd: 1998. évi XIX. törvény és 2016. évi CXXX. törvény

²³⁹⁹ BENCZE-BADÓ (2016) 430.o. kiegészítve

²⁴⁰⁰ Szabályozást lásd: 7/2011. (III. 4.) KIM rendelet 10. §, 1. melléklet

meg kell küzdeniük, úgy, hogy első fokon többnyire egyesbíróként, esetleg néhány civil ülnökkel kell eljárniuk, ami szakmai segítség nélkül még tovább nehezíti a munkájukat. Ezt akkor is célszerű szem előtt tartani, ha tudjuk, hogy a kiemelt és összetettebb perek általában a törvényszékeken indulnak, ahol már sokszor első fokon is tapasztaltabb bírók járnak el a járásbírószékekhez képest. Itt egyesek megoldásként ajánlják, hogy talán érdemesebb lenne első fokon több hivatalos bíróból álló tanácsokat működtetni, míg a nagyobb szaktudást igénylő, de bizonyos értelemben az egyes ügyek vonatkozásában kisebb terhet jelentő és amúgy is rövidebb időtartamú fellebbviteli eljárásokban elegendő lenne, ha kisebb létszámú tanácsokban zajlana az ítélezés.²⁴⁰¹ Ezzel annyi problémánk mindenképpen lehet, hogy a fellebbviteli eljárás legitimitásához, az alsó fokú ítéletet esetlegesen felülbíráló fellebbviteli döntés felek általi elfogadásához nagyban hozzájárul, ha nem csak vélelmezhetően nagyobb szaktudású bírók hozzák meg a felsőbb fokú ítéletet, hanem nagyobb létszámú tanácsban is zajlik a fellebbviteli ítélezés. Ennek oka, az a képzet, hogy többen valószínűleg kevésbé tévednek, mert feltehetően alaposabban tudják megvitatni a felmerülő egyes problémákat, továbbá az alsóbb fokú ítélet kapcsán felmerülő anyagi és eljárásjogi hibákat is nagyobb valószínűséggel veszik észre, mintha mondjuk mindezt egyetlen leterhelt bíróra bízánk. A világ, de mindenekelőtt az Európai Unió országainak bírósági rendszereit vizsgálva meglehetősen ritkán találunk olyan esetet, ahol az egyes ügyekben eljáró fellebbviteli tanácsok létszáma alulmúlhatná az alsóbb fokú tanácsok tagjainak számát.^{2402 2403} Elmondhatjuk tehát ez alapján, általánosságban nem igazán tűnik kívánatosnak sem hazánk, sem más országok bírósági rendszereit szemlélve az alsóbb fokúakhoz képest alacsonyabb létszámú fellebbviteli tanácsokat működtetni, bár a hazai eljárási szabályok ezt elvileg nem zárják ki. Az eljáró tanácsstagok számát a vonatkozó eljárási jogszabályok többnyire megadják, de meghatározásánál a döntéshozóknak érdemes lehet a szervezeti magatartástudomány eredményeit is felhasználni, mert az optimális csoportlétszám megtalálása a munkavégzés hatékonyságát és a csoporttagok teljesítményét jó eséllyel növelheti, így érdemes lehet rá hangsúlyt fektetni.²⁴⁰⁴ Főszabály szerint a magyar bíróságok fellebbviteli ügyekben három tagú tanácsokban járnak el.²⁴⁰⁵ Ez a szám véleményünk szerint a bírósági szervezet munkaszervezési és a tanácsokon belüli munkamegosztási sajátosságaira is tekintettel szervezéstudományi szempontból is optimálisnak mondható. Egy tanácselnök, aki a „lényegre fókuszál”, aki vezeti a tárgyalást és a tanács üléseit – általában ő a legtapasztaltabb –; egy előadó-bíró, aki „átrágha magát az ügyön”, továbbá a tanácsstagok elé tárja az ügy részleteit; és egy szavazóbíró, aki elsősorban a tanácsstagok között felmerülő viták eldöntésében jut szerephez. Egy kibővített létszámú tanács nem biztos, hogy minden esetben nagyobb hatékonyságú ítélezést eredményezne és nem inkább lassítaná az ítélezést. Persze lehetnek olyan kiemelt, kényes, rendkívüli, vagy éppen bonyolult ügyek, ahol jobb és alaposabb döntést eredményezhet, ha

²⁴⁰¹ Ua. 430-431.o. kiegészítve

²⁴⁰² A tanácsstagok számának meghatározásánál itt most csak a hivatalos bírókat számítottuk be.

²⁴⁰³ Lásd: https://e-justice.europa.eu/content_judicial_systems-14-hu.do Megtekintés ideje: 2017.08.11.

²⁴⁰⁴ BAKACSI (2010) 87.o. kiegészítve

²⁴⁰⁵ Szabályozást lásd: 1998. évi XIX. törvény 14. §, 2016. évi CXXX. törvény 9. §, 2017. évi I. törvény 8. §

többen vizsgálják meg az ügy kapcsán felmerülő egyes szakmai kérdéseket, de, hogy minden „tyúklopási” ügyet – mind munka-, mind költséghatékonyság szempontjából – teljesen felesleges háromnál nagyobb létszámú fellebbviteli tanács elé utalni, az könnyen belátható.

A másodfokú eljárásokban már csak az elsőfokú ítéletek újbóli megvizsgálása, szükség esetén tény- és jogkérdésekben való felülbírálata történik. Ezen a szinten már csak szükség esetén és a törvény adta keretek között nyitják meg újból a bizonyítást, habár a fentebb említett okoknál fogva, az elsőfokú ítéletek felmerülő hiányosságai miatt gyakorta sort kell rá keríteni és bizonyos bizonyítási aktusokat meg kell ismételni, vagy a bizonyítást ki kell terjeszteni.²⁴⁰⁶ Ez többlet munkát jelent a másodfokú tanácsok számára, hisz az elsőfokú eljárások hiányosságait és hibáit nekik kell pótolni, illetve korrigálni, amely körülmény sok esetben a különböző bírósági szinteken – laikusok számára nehezen érthető módon és a bíróságok ítélkezési tevékenységével kapcsolatos állampolgári bizalmatlanságot növelve – eltérő, vagy éppen teljesen ellentétes ítéleteket eredményez.²⁴⁰⁷ Ez utóbbi esetben ráadásul rendszerint megnyílik a további fellebbezés, (vagy egyéb jogorvoslat) lehetősége, mely a bírósági eljárások idejét és költségét tovább növeli.

A felsőbb szintekre irányuló mobilitás mértéke

A bíróság szervezetén belüli mobilitás vizsgálatánál mindenképpen célszerű vizsgálni a mozgás mértékét. Ha túlzottan erőteljes ez a felsőbb szervezeti szintekre irányuló mozgás, nem csak azért okoz gondot, mert az alsóbb fokú bíróságok megfelelő szakember híján maradnak, hanem azért is – ezt a felsőbb szintű bíróságok vonatkozásában nevezhetjük az előzőekben ismertetett probléma inverzének –, mert általa megkérdőjelezhető tudású és tapasztalatlan emberek kerülhetnek be a felsőbb fokú bírói tanácsokba. Alapvető társadalmi érdek, hogy az egyetemes joggyakorlat kialakításában kiemelkedő szerepet játszó Kúrián és ítélőtáblákon a bírói kar legkiválóbb és legtapasztaltabb tagjai teljesítsenek szolgálatot. Ellenkező esetben, vagyis, ha engedjük, hogy kellően alapos tudás és szakértelem nélkül tömegesen „lerohanják” az alkalmatlan jelöltek a felsőbb bírói posztokat, mindez az ítélkezés színvonalának zuhanásához és a bírósági joggyakorlat vulgarizálódásához vezethet, mely már közvetlenül is veszélyezteti a jogbiztonság alkotmányos követelményét. Legutóbb a 2012-es tömeges nyugdíjazások kapcsán volt ez a probléma aktuális, mikor a nyugalmazott bírók – akiknek korából is adódóan a többsége magasabb szintű bíróságokon teljesített szolgálatot– helyét kellett gyorsan feltölteni alsóbb bírósági szintekről érkező kollégákkal. Az előbbieken ismertetettekkel azonos aggodalmakat fogalmazott meg a szóban forgó ügyben Makai Lajos, az Magyar Bírói Egyesület elnöke is egy 2011 tavaszán adott interjúban.²⁴⁰⁸

²⁴⁰⁶ Szabályozást lásd: 1998. évi XIX. törvény; 2016. évi CXXX. törvény; 2017. évi I. törvény

²⁴⁰⁷ BENCZE-BADÓ (2016) 430.o.

²⁴⁰⁸ Makai Lajos interjú; Közbeszéd, Duna Televízió 2011. április 19., 21:55-30:12 <http://nava.hu/id/1176890/> Megtekintés ideje: 2017.07.27.

Az előzőekben ismertettek szerint tehát a felsőbb szintek pozíciói felé irányuló túlzott munkavállalói mozgás kettős negatív hatással bír. Egyfelől az alsófokú, elsősorban járásbírók kellő szaktudással és tapasztalattal rendelkező bírók nélkül maradhatnak, míg a felsőbb posztokat nagyobb eséllyel fogják alkalmatlan jelöltek elfoglalni. Itt jut szerephez a néhány bekezdéssel korábban részletesen elemzett első és másodfokú tanácsok létszámának problémaköre. Ugyanis, ha a fellebbviteli jogkörben (is) eljáró bíróságok eltúlzottan nagy létszámú tanácsokban ítéleznek másod-, vagy harmadfokú eljárásaik során, az szintén szükségtelenül felerősítheti ezt a fajta mobilitást. Ezen túlmenően a folyamat kontraproduktív is, hiszen, amennyiben elfogadjuk a tételt, hogy a felfelé irányuló munkavállalói mozgás erősödésével nagyobb eséllyel növekszik – még legjobb szűrési technika alkalmazása mellett is – a posztokat szükséges kompetenciák hiányában betöltő munkavállalók száma a felsőbb szinteken, akkor az értelemszerűen több munkavállalót igénylő nagyobb létszámú fellebbviteli tanácsok esetén ugyanez a folyamat érvényesül, miközben ezen tanácsok létszámának kibővítése mellett szóló legfőbb érv, hogy több szakavatott szempár vizsgálja meg az egyes ügyeket, hisz összetett és újszerű jogi problémák esetén ez látszik legjobban szolgálni a joggyakorlat egységesítésének szükségességét, a jogrendszer és a jogtudomány fejlődését. Mint azt a fenti gondolatmenetből is láthatjuk, kiemelten fontos a bírósági munka megszervezése során, hogy a tanácsot alkotó bírói csoportok létszámának meghatározása esetén is a döntéshozók kellő mértéktartással járjanak el.

Az imént tárgyalt és a korábbiakban részletezett a magasabb bírósági szintre jutás szabályozására és gyakorlatára vonatkozó részhez egyaránt kapcsolódó probléma a fellebbviteli jogkörben eljáró alkalmatlan, vagy nem kellően alkalmas bíró esete, hisz ez amellet, hogy az előbb ismertettek szerint a bíróságok működése során nagyobb valószínűséggel eredményez alacsony szakmai színvonalú felsőbb fokú ítéleteket, az is nagyobb eséllyel fordul elő, hogy épp egy megfelelő ítéletet változtatnak meg tévesen. Egy 2014-es nagyport kavart és több hozzáértő által is meglehetősen ellentmondásosnak tartott büntetőítélet másodfokú és jogerős megváltoztatása kapcsán fogalmazott úgy Sándor Zsuzsa közíró, korábbi bíró, hogy „valaha azt mondta egy főnököm, hogy bár egy bíró tévedhet, annál bosszantóbb azonban nincs, mint amikor a jó döntést rosszra változtatja”.²⁴⁰⁹

A bírói alkalmasság az előmenetel tükrében

Kimondva, vagy kimondatlanul, de a bírói társadalmat fokozottan foglalkoztató kérdés a magasabb szinteken bíraskodók alkalmassága. Nyilván egyetlen bíró sem örül, ha felsőbb fokon a döntését felülbírálják, szakmailag még megalázónak is érezheti, főleg, ha sajtóérdeklődés által övezett perben születik meg a döntés. Ha ezeket a helyzeteket a vezetés nem kezeli megfele-

²⁴⁰⁹ Sándor Zsuzsa: Mert nem kussolt (2015) http://jog-asz.blog.hu/2015/06/28/mert_nem_kussolt Megtekintés ideje: 2017.08.10.

lően az feszültségekhez vezethet a szervezet tagjai között. Itt ismét hangsúlyoznunk kell, mennyire fontos a szakmai kiválóság a felsőbb szintű döntéshozatalban, csak így érhető el, hogy a döntést alsóbb szinteken is elfogadják és integrálják a joggyakorlatba. Ellenkező esetben, vagyis, ha felsőbb fokon eljáró bírók szakmai tekintélye – még a szervezeten belül is – nem kellően kikezdhetetlen, az alsóbb szervezeti szinteken szolgáló bírók adott esetben joggal kérhetik számon a döntésüket felülbíráló kolléga szakmai kvalitásait, hozzáértését, különösen, ha az illető szakmai előélete egyébként nem magyarázza az általa betöltött magas pozíciót. Ez esetben – amellett, hogy mindez szintén visszavetheti a szervezeti tagok munkavégzéshez kapcsolódó motivációját – a szervezet tagjainak magatartását szabályozó szokás – nevezetesen, hogy nem kritizáljuk, hanem elfogadjuk a magasabb fokú bíróság döntését, továbbá a bírósági szintek közötti hierarchiát magunkra nézve kötelezőnek ismerjük el és nem kérdőjelezzük meg a helyességét – sem képes a szervezeten belüli feszültségek feloldására, vagy elleplezésére. A szervezeti cél ezekben a fent ismertetett helyzetekben nyilvánvalóan a kollektivizmus, mint a szervezeti kultúra építőkövéül szolgáló érték megvalósulása lenne, vagyis, hogy a dolgozó a saját egyéni céljait a csoportérdekek mögé utasítsa és lojális legyen a szervezethez, továbbá, hogy a döntésének a felülbírálatával fellépő pszichológiai jelenség, a kognitív disszonancia feloldásának, az „objektív valóság”, a kritika elfogadásának, adaptálásának és internalizálásának módját válassza.²⁴¹⁰ Ez azonban nyilván nagyon nehéz az egyén számára, még a bírósági hierarchia tagjaként is, ha számára a karrierérdekeit nyilvánvalóan sértő igazságtalansággal, vagy szubjektíve igazságtalannak érzékelt helyzettel szembesül, esetleg szakmai tevékenységének bírálatán keresztül személyében érezheti magát sértve.

Mindazonáltal a tapasztalat az, hogy általában az jut előre, akinek „híre van”, ahogy egy általunk megkérdezett bírósági vezető elmondta, véleménye szerint nemigen fordul elő, hogy olyasvalakit léptetnek elő, aki egyébként ne dolgozott volna meg érte, a szervezeti feszültségek fellángolása miatt sincs értelme kellő szakmai múlt hiányában előléptetni embereket.

ÖSSZEGZÉS

A dolgozatunk elején megfogalmazott koncepcionális keretben igyekeztünk körbejárni és kontextusba helyezni a bírósági előmeneteli rendszert, sorra vettük gazdaságtani elméleti alapjait, megvizsgáltuk jelenlegi állapotát és a szervezeti tapasztalatok, valamint a szervezetszociológiai és közgazdasági elvek mentén átalakítási és kibontakozási lehetőségeit a magyar bírósági szervezet sajátosságaira tekintettel, továbbá értékeltük a rendszer átalakítására vonatkozó eddigi erőfeszítéseket.

A dolgozat által érintett témákat és problémákat követve, vegyük sorra az öt legfontosabb konklúziót, amit az előmeneteli rendszerrel, mint a bírói munkát motiváló tényezővel kapcsolatban

meg tudunk fogalmazni!

-Az előmeneteli rendszer nem tud hatékonyan működni, az előmeneteli rendszerhez, annak sajátosságaihoz igazodó hatékony illetményrendszer nélkül.

-Az bírói életpálya további más elemeivel való szoros kapcsolat és függés miatt, fontos, hogy az előmeneteli rendszer egy jól kidolgozott életpályamodellbe ágyazódjon, hogy a motivációs szerepének a legnagyobb határfokon tudjon megfelelni.

-Az előmeneteli rendszer önmagában nem elegendő a bírói munka ösztönzésére, a motiváció hosszútávú fenntartása érdekében más motiváló tényezőkkel vegyes alkalmazása a célravezető.

-Az előmeneteli rendszer a dolgozók motivációjára vonatkozó pozitív hatásai nem csak vertikális, de horizontális karrierút esetében is eredményesek lehetnek, párhuzamos ranglétrák alkalmazásával.

-Végezetül: annak, hogy egy hatékony előmeneteli rendszer kerüljön kidolgozásra és alkalmazásra, elengedhetetlen feltétele a szervezettörténeti és igazgatási tapasztalatok figyelembevételén túl, a szervezettudományok, mindenekelőtt a szervezetszociológia és szervezeti magatartástudomány eredményeinek tudatos alkalmazása a stratégiai célok meghatározásánál és megvalósításuk eszközeinek megválasztásánál; a bírói munkakörökben dolgozók és a bírói munka iránt érdeklődő jogászok munkavállalói preferenciáinak ismerete, továbbá, hogy a szervezet jól és szakszerűen bánjon a rendelkezésére álló HR eszközeivel. A bíróságok humán erőforrás-gazdálkodása és személyügyi menedzsmentje ne csupán a bíróságok igazgatásának egy területe legyen, hanem a szükséges igazgatási tapasztalatokat sem nélkülöző, olyan speciális (közgazdasági) szakismeretet is magában hordozó személyügyi tevékenységek összessége, melyek képesek hosszútávon hozzájárulni a bíróságok hatékony, időszerű és magas szakmai színvonalú működéséhez.

HIVATKOZÁSOK

Irodalomjegyzék

Bakacsi, Gyula: *A szervezeti magatartás alapjai*. Aula, Budapest, 2010

Bencze, Mátyás-Badó, Attila: *A magyar bírósági rendszer hatékonyságát és az ítélkezés színvonalát befolyásoló strukturális és személyi feltételek*. In: Jakab András-Gajdusчек György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2016; 415-441.o.

Bod, Péter Ákos: *Bevezetés a gazdaságpolitikába*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2014

Bokor, Attila-Szóts-Kovács, Klaudia-Csillag, Sára-Bácsi, Katalin-Szilas, Roland: *Emberi erőforrás menedzsment*. Aula, Budapest, 2007

Dobák, Miklós-Antal, Zsuzsanna: *Vezetés és szervezés*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2013

Ehrenberg, Ronald G.-Smith, Robert S.: *Korszerű munkagazdaságtan-Elmélet és közpolitika*. Addison Wesley Longman, Inc., 2000; Magyarul megjelent: Panem Könyvkiadó, Budapest, 2003

Fleck, Zoltán: *A bírói hatalom alakulása az elmúlt két évtizedben*. In: Sándor Péter-Stumpf Anna-Vass László (szerk.) Magyarország politikai évkönyve: Kormányzati rendszer a parlamenti demokráciában. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2009

http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-09_fleck.html Letöltés ideje: 2017.04.20.

Fleck, Zoltán: *Bíróságok mérlegen I*. Pallas Kiadó, Budapest, 2008

Jávor, István: *Felelőtlen szervezetek. Sajátos szervezeti típusok, nem tönkremenő szervezetek: a bíróság szervezetszociológiája*. Szociológiai Szemle 2004/1. 66-87.o.

Karcsics, Éva: *Szervezeti struktúrák és karrierlehetőségek összefüggései*. In: G. Márkus György (szerk.): Tudástársadalom, vállalkozások, Európa. A Magyar Tudomány Napja az Általános Vállalkozási Főiskolán, 2006 április 9. Budapest, Általános Vállalkozási Főiskola, 2007; 115-120.o.

Lazear, Edward P.: *A humán erőforrások közgazdaságtana vállalati vezetők részére*. John Wiley and Sons, Inc., 1998; Magyarul megjelent: Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006

Navratil, Szonja: *Hatékonyan működnek-e a magyar bíróságok? Az igazságszolgáltatás működésének több szempontú elemzése*. In: Fleck Zoltán (szerk.) Bíróságok mérlegen II. Pallas Kiadó, Budapest, 2008; 17-73.o.

Milgrom, Paul-Roberts, John: *Közgazdaságtan, szervezetelmélet és vállalatirányítás*. Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River, New Jersey, 1992; Magyarul megjelent: Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005

Papp, Bence: *A munkaerő-piaci bizonytalanság hatása a közszféra és a versenyszféra közötti bérkülönbségekre*. Közgazdasági Szemle, 62. évfolyam, 2015 május, 473-501.o.

Rab, Henriett: *A közszolgálati különbíráskodás hr-szemponú vizsgálata*. Közjogi Szemle 2016/1. 8-12.o.

Stipta, István: *A magyar bírósági rendszer története*. Multiplex Media, Budapest, 1998

Szakács, Gábor: *Személyügyi menedzsment*. Egyetemi jegyzet, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2013

Trócsányi, László-Schanda, Balázs: *Bevezetés az alkotmányjogba; Az alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. HVG-ORAC Lap- és könyvkiadó Kft, Budapest, 2014

Felhasznált jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye
- 1997. évi LXVI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról
- 1997. évi LXVIII. törvény az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról
- 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
- 2010. évi CLXXXIII törvény egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról (A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény módosítása)
- 2011. évi CLXII. törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról
- 2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról
- 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról
- 2017. évi I. törvény a közigazgatási perrendtartásról
- 7/2011. (III. 4.) KIM rendelet a bírói álláspályázatok elbírálásának részletes szabályairól és a pályázati rangsor kialakítása során adható pontszámokról
- 1/2012.(X.15.) OBT ajánlás a bírói álláspályázatok elbírálásának részletes szabályairól és a pályázati rangsor kialakítása során adható pontszámokról szóló 7/2011. (III. 4.) KIM rendelet értelmezéséről és gyakorlatban történő alkalmazásáról

Felhasznált dokumentumok

- Magyar Bírói Egyesület, A magyar bírói életpálya modell koncepciója I.-II. rész
<http://www.mabie.hu/sites/mabie.hu/files/letp%C3%A1lya%20I-II.r%C3%A9sz-1.pdf> Letöltés ideje: 2017.09.06.
- Az OBH elnökének 2012. évi első félévi beszámolója
http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnokei-beszamolok/obhe_beszamolo_2012_ifelev_teljes.pdf Letöltés ideje: 2017.09.06.
- Az OBH elnökének 2016. évi első féléves beszámolója

http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoiki-beszamolok/obhe_beszomolo2016ifelev.pdf Letöltés ideje 2017.09.04.

- Az OBH elnökének 2016. évi beszámolója.

http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/obh/elnoiki-beszamolok/elnoiki_beszamolo_2016_online.pdf Letöltés ideje: 2016.09.06.

Egyéb hivatkozások (cikkek, interjúk, blogbejegyzések stb.)

- Bírói életpálya - Az új koncepcióról (2015) <http://www.jogiforum.hu/hirek/33653> Megtekintés ideje: 2017.09.06.

- Dr. Darák Péter interjú (2012) <http://www.jogiforum.hu/interju/98> Megtekintés ideje: 2017.08.31.

- https://e-justice.europa.eu/content_judicial_systems-14-hu.do Megtekintés ideje: 2017.08.11.

- Makai Lajos interjú, Közbeszéd, Duna Televízió 2011. április 19., 21:55-30:12 <http://nava.hu/id/1176890/> Megtekintés ideje: 2017.07.27.

- Sándor Zsuzsa: Mert nem kussolt (2015) http://jog-asz.blog.hu/2015/06/28/mert_nem_kussolt Megtekintés ideje: 2017.08.10.

BALÁZS BARBARA

HOGYAN LÁTJÁK? A BÍRÓI PÁLYA NÉPSZERŰSÉGE EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS TÜKRÉBEN

BEVEZETŐ

„1. § Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítettik. Sem a közigazgatási, sem a bírói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak.

2. § A bírói hatalom Ő Felsége a király nevében gyakoroltatik.

3. § Az ítélő bírákat, az igazságügyminister ellenjegyzése mellett, a király nevezi ki.”²⁴¹¹

1. A témaválasztás indokoltsága, időszerűsége

Tanulmányom témaválasztásában meghatározó szerepe volt a bírói pályához, a bírói hivatáshoz való vonzódásomnak, melyet alapvetően a tanulmányaim során hallgatott jogtörténeti tárgyaknak köszönhetek. Az előadások és konzultációk során megismerhettem és arra a következtetésre jutottam, hogy már az emberiség történetének kezdetén - különösen a szervezett társadalmakban - mind magánjogi, mind közjogi területen kiemelkedő és magasztos szerep volt bírónak lenni, a bírói hivatalt betölteni.

Magam úgy vélem napjainkban is fölöttébb az. Munkámban a bírói hivatásról, annak népszerűségéről szeretném megfogalmazni saját gondolataimat. Azonban szeretném láttatni, hogy mit gondolnak ma erről, hogyan látják e hivatásrend tagjait a társadalmat alkotó polgárok. Hogyan vélekednek a bírókról, bírói hivatásról, a pálya népszerűségéről.

Hogy időszerű-e a bírói hivatás népszerűségéről gondolkodni, mi sem bizonyítja jobban, mint az a számos szakmapolitikai egyeztetés, szervezeti vagy önálló megnyilvánulás, mely a bírói életpálya bevezetése kapcsán látott napvilágot a különböző hazai, valamint európai médiumokban. Szintén ezt támasztja alá az a tény is, hogy az átlagemberek véleménye egyre nagyobb teret kap a mára már mindenki által hozzáférhető elektronikus felületeken, különösen egy-egy jelentős horderejű bírósági eljárás vagy döntés okán.

²⁴¹¹ 1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról. Szentelítve 1869. VII.14. Kihirdetve az Országgyűlés mindkét házában 1869 VII. 15. Letöltés:www.ezerév.hu. 2017.08.12.

2. A pályamű elkészítésének módszere

Munkámban arra törekedtem, hogy minél jobban megismerjem a választott témámhoz kapcsolódó jogszabályokat, fellelhető szakirodalmat. Tettem ezt nemcsak azért, hogy egyetemi hallgatóként elkészítsem pályaművem, hanem sokkal inkább azért, hogy a téma kutatásával tanuljak, beleássam magam a jogi szaknyelvbe, megtapasztaljam, hogy a még oly pontosan megfogalmazott joghelyek is többféle módon értelmezhetőek. S minél jobban próbáltam magam beleásni a téma szakirodalmába, annál nagyobb mértékben bizonytalanodtam el.

A jogi tankönyvek, szakmai publikációk, sajtóban megjelent cikkek tanulmányozását követően kérdőíves felmérést végeztem a lakosság körében. Több mint 130 kérdőív kiértékelését követően vontam le következtetéseimet. A pályázati dolgozatomban természetesen a válaszadók személyes adatait nem szerepeltettem, a feldolgozott kérdőívek a válaszolók adatait beazonosításra alkalmatlan módon jelenítik meg. Munkám közben feltárult egy új, megismerésre váró világ. A JOG, valamint az igazságszolgáltatás, mint hatalmi ág megismerésének vágya. Úgy vélem, már ezzel NYERTEM.

I. A BÍRÓI PÁLYA A TÖRTÉNELMI VÁLTOZÁSAI²⁴¹²

1. Az 1869-es igazságügyi reformtól 1945-ig tartó időszak történeti áttekintése

A kiegyezést követően a közigazgatás és az igazságszolgáltatás egymástól elkülönülve működik tovább. A modern igazságügyi szervezet alapjait a bírói függetlenséget deklaráló 1869.évi IV. számú törvény rakta le, amely kimondta, „hogy a bíró csak a törvény és a törvényerejű szokás szerint tartozik ítélni.”

Ugyanakkor az egész népességen belül a jogászság társadalmi megítélése nem volt túl pozitív, mivel a szakszerűség megkérdőjelezhető volt azáltal, hogy a 19. század utolsó negyedétől kezdve a jogász pályát tömegesen töltötték be az elszegényedett köznemesek. A magyar jogásztársadalommal szemben a 19. század végétől bevezetett személyi szelekcióknak származási és politikai okai voltak. A kiegyezés körüli évekről írta Katus László²⁴¹³, hogy „szép számmal találkozunk németekkel, románokkal és szlovákokkal az állami és megyei tisztségekben, a felsőbb bíróságoknál.”²⁴¹⁴ Azokat az állami tisztviselőket és bírakat, akik aktívan részt vettek a nemzetiségi mozgalmakban, már a kiegyezés utáni években sorra felmentették, nyugdíjazták.

A közigazgatási apparátus a század végére erősen elmagyarosodott. A jogászság szelekciója

²⁴¹² Szendi Anna: A bírói szervezet és a bírói pálya a történelmi, társadalmi átalakulások folyamatában. 2012. Letöltés: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop422b/2010-0029_kotet_17_265_17/265_17_32_32.html 2017. 08.12.

²⁴¹³ Prof. Dr. Katus László (1927-2015) történész, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar nyugalmazott egyetemi tanára.

²⁴¹⁴ Nagy Mariann-Katus László: A Magyar Korona országainak nemzetiségei a 18-19. században. Letöltés: http://arkadia.pte.hu/tortenelem/cikkek/magyar_korona_orosz_nemzetisegei_1819sz_2017. 08.12.

1944-ben azzal folytatódott, hogy áprilisban az igazságügyi miniszter aláírta azt a rendeletet, amely kimondta, hogy az állam szolgálatában álló zsidó alkalmazottakat nyugdíjazni kell, illetőleg a szolgálatból el kell bocsájtani, a szerződéses alkalmazottak szolgálati viszonyát pedig meg kell szüntetni.

Nemcsak a létszám, hanem a jogászok anyagi helyzete is jelentősen változott a XX. század elején. 1893 előtt a bírók és ügyészek státusát elkülönítették a többi köztisztviselőtől, és az illetményüket külön szabályozták. Ekkor azonban őket is besorolták a tisztviselők állami rendszerű fizetési osztályaiba. A bírói és ügyészi kar az első világháború előtt jólétben, kellemes polgári viszonyok között élhetett. 1900-ban Magyarországon 2779 bíró és ügyész dolgozott, akiknek 6,2%-a 100 hold feletti birtokkal rendelkezett. 1910-re a bírók és ügyészek száma tovább nőtt 2893 főre, azonban a 100 hold feletti birtokkal rendelkezők száma lecsökkent 3,5%-ra.

A háború alatt elkezdődött a bírák és ügyészek elszegényedése, ami részben eladósodásukhoz vezetett. Mivel a bírák, a jegyzők és az ügyészek követelték előléptetési éveik és fizetésük rendezését, 1920.szeptember 4-én kihirdették azt a törvényt, amely végül is kivette a bírókat és az ügyészeket az állami fizetési osztályokból, és külön fizetési csoportba sorolta őket. Azonban a törvény ellenére még 1922-ben is a bírók rossz anyagi helyzetéről cikkezett a sajtó. Az 1920-as évek közepén azonban már a csak 2096 magyarországi bíró és ügyész kiemelkedően magas fizetést kapott.

2. 1945 és 1990 közötti időszak történeti áttekintése

„ A múltban jogásznemzet voltunk és megszűntünk annak lenni.”²⁴¹⁵

A szovjet minta meghonosítása az 1949.évi XI. törvény²⁴¹⁶ életbelépésével vette kezdetét. Majd ezt követően a bíróságok elnevezését is módosították. 1950-ben a négyfokú bírósági rendszert háromfokúvá alakították azzal, hogy az 1950.évi IV. törvény²⁴¹⁷ kimondta a felsőbíróságok (volt ítélőtáblák) és az államügyészségek megszüntetését. Ezzel létrejött a magyar bírósági szervezet szocialista modellje. A diktatórikus politikai berendezkedés következtében a hatalmi ágak szétválasztása lényegében megszűnt. A bíróságok legfontosabb feladata a kommunista akarat végrehajtása, és az ehhez szükséges törvényi háttér megteremtése volt. Ennek következménye az lett, hogy a bírák pusztán kormányzati hivatalnokokká váltak, akiket pozíciójukból el lehetett mozdítani és át lehetett helyezni. Ezzel egyidejűleg megszűnt a bírói függetlenség és nyíltan deklarálták a bírói munka politikai jellegét. A minisztériumnak is nyíltan beleszólása volt a konkrét ügyekbe, és a bírákat visszahívhatták és beszámoltathatták.

Az 1950-es évek második felében a bírói munkára ható politikai befolyásolás kifinomultabbá

²⁴¹⁵ A bírói szervezet és a bírói pálya a történelmi, társadalmi átalakulások folyamatában című tanulmány. Jelige: Jogászok. (Szabó 1975: 502). Letöltés: https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop422b/2010-0029.../265_17.pdf. 2017.08.12.

²⁴¹⁶ 1949. évi XI. törvény a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről

²⁴¹⁷ 1950. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról

vált, a bírói függetlenséget legalább színlelni kellett. Ezekben az években már az volt a jellemző, hogy ragaszkodtak legalább ahhoz, hogy jogi végzettségű, hivatásos bírák mondják ki, és folytassák le a bírósági eljárást. 1972-ben olyan törvényt²⁴¹⁸ alkottak, amely a bírák beszámolási kötelezettségét eltörölte, azonban az igazságügy-miniszternek a bíróságok tekintetében a korábbi évekhez képest még erősebb jogosítványokat adott.

A jog szerepe különösen az ötvenes és hatvanas években erősen csökkent. Ez jól tükröződik abban, hogy mennyire lecsökkent a joghallgatók száma az előző korszakhoz képest. A jog szerepén kívül a bírói pálya alacsony presztízsének a háttérében a munkás-paraszt hatalom ideológiája állt, amely a közigazgatásra és a bíróságokra, mint ingyenélőkre tekintett.

A jogászok lényegében „végrehajtó bürokratákká” váltak. A korszakot intenzív pályamozgások jellemezték. A legfőbb pályaváltási típus az 1946-1960 közötti korszakban a bírói pályáról való tömeges eláramlás volt. A bírók egy része az ügyészi karba lépett át, másik része azonban felhagyott magával a jogi tevékenységgel is. Az 1960-as években a bírói pályát elsősorban frissen végzett diplomások választották. 1961 és 1973 között a pályakezdők közül minden ötödik bírónak ment. Akik viszont a bírói pályát elhagyták, azoknak a négyötöde negyven évesnél fiatalabb volt, és csaknem fele szövetkezeti jogász lett.

Ami jellegzetessége még ennek a pályának az az, hogy a többi pályához viszonyítva a bírói karban dinamikusabban növekedett a nők aránya. Az 1960-as években a gyakornoki státusban lévők 90%-a nő volt. A bírónői létszám növekedésének fő oka az volt, hogy a bírói fizetések alacsonyok voltak, ezért a férfiak inkább az ügyvédi, jogtanácsosi hivatást választották, de a pálya elnőiesedését erősítette az is, hogy a nők hátránya a magasabb iskolai végzettség megszerzésénél lényegében megszűnt, és ez vonatkozott a jogi végzettségre is. A bírói kar elnőiesedését a fiúkkal kötött tanulmányi szerződéssel próbálták meg visszafogni. Ez egyfajta ösztöndíj volt, amellyel a férfi hallgatókat arra vették rá, hogy a jogi egyetem elvégzése után bírónak álljanak. A tanulmányi szerződésben meg volt adva, hogy hány évig kell a bírói apparátusban dolgozni. A hetvenes években a bírói pályán az idősebbek átlagos aránya volt a jellemző, azonban nagyon alacsony volt a középkorúak aránya (21%). A férfi-nő aránynál elmondható, hogy továbbra is folyamatosan emelkedett a női bírók száma és aránya. Míg a hetvenes években a bírónak még csak 34 %-a volt nő, a nyolcvanas években már kb. 50% volt ez az arány. Egy pálya elnőiesedése az adott szakma presztízsének és a jövedelmének csökkenését hozza magával, vagy fordítva, a foglalkozás feminizálódásának az oka az alacsony presztízs és jövedelem.

3. Rendszerváltástól napjainkig tartó időszak

A rendszerváltás folyamatában a jogászok meghatározó szerepet játszottak. A jogász szakmának az állam demokratizálásában kifejtett tevékenysége mellett az adta meg a jelentőséget,

²⁴¹⁸ 1972. évi IV. törvény a bíróságokról

hogya a kapitalista piacnak a jogállam keretei között kellett kialakulnia, mely szintén „jogásziasztenciát” igényelt. Az ügyvédek száma megtöbbszöröződött, a szocializmus idején alacsony presztízsű közjegyzői munka fontossá vált, ugyanakkor a jogállami átalakulás megnövelte a bírói és ügyészi szakmák jelentőségét is.

A rendszerváltás során azonban a bírói függetlenség megkérdőjelezhetetlen, központi értékévé vált. Ennek hatására a bírókra vonatkozóan számos új törvény született. Az 1989. évi alkotmánymódosítás kimondta, hogy „a bírák nem lehetnek tagjai pártoknak, és politikai tevékenységet nem folytathatnak”²⁴¹⁹. 1990-ben rögzítették, hogy a bírák javadalmazása és előmenetele nem a bíróságok igazgatását végző vezetők mérlegelésén alapul, hanem a törvény garantálja. Egy évvel később kimondták a bírák áthelyezésének tilalmát is. A bírósági szervezeti reformra 1997 nyarán került sor, amikor az ítélőtáblák visszaállításával ismét négy szintűvé vált a bírói szervezet. A probléma nem csak a bírói kar alacsony létszáma volt, hanem az is, hogy a folyamatosan létesülő bírói álláshelyekre egyetemet frissen végzett fiatalok kerültek.

További fiatalosodást eredményez a bírói karban az Alkotmánymódosítás, mivel annak hatályba lépésétől - 2012. január 1-től - az Alaptörvény 26. cikke alapján a bírák és ügyészek már nem 70 éves korukig, hanem az általános öregségi nyugdíjkorhatár betöltéséig állhatnak szolgálati jogviszonyban. A rendelkezés nem érinti a Kúria és a Legfőbb Ügyészség vezetőjét, akiket kilenc évre választ meg a parlament. Az új szabályozás előtt a bírókra ugyanúgy az általános öregségi nyugdíjkorhatár vonatkozott, csak a bíróknak volt választási lehetőségük, hogy a nyugdíjkorhatár elérésekor nyugdíjba mennek, vagy dolgoznak, amíg el nem érik a felső korhatárt, a 70 éves kort. A változtatás célja volt, hogy megszűnjön az egzisztenciális feszültség, és lehetőségük legyen a fiataloknak feljebb lépni, bíróvá válni.

A bírói kar létszáma a rendszerváltás idején kb. 1200 fő volt, ez a szám 2003-ra közel megduplázódott, 2300 főre. Mostanra pedig tovább bővült a bírói kar, a magyar Bírói Egyesület honlapján az olvasható, hogy jelenleg 2935 fős a bírói apparátus. Az is megállapítható, hogy a hazai bírói kar aránya a lakosság számunkhoz képest az egyik legmagasabb Európában és általában a fejlett országok között.

A bírói kar összetételéről az mondható el, hogy a nők aránya a nyolcvanas évekhez képest tovább emelkedett. Ez körülbelül egy 70%-os arányt jelent a nők számára. Mindez annyira igaz, hogy a vezetői posztokat is részben nők uralják. Jelentős változás a jövőben két ok miatt nem várható: egyrészt kevés a megüresedő státusz, másrészt az egyetemokről özőnlő friss diplomás jogászok többsége szintén nő.

²⁴¹⁹ 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról 50.§ (3) bek.

II. A BÍRÓI MUNKA TÖBB, MINT EGYSZERŰ KÖTELESSÉGTELJESÍTÉS²⁴²⁰

1869. július 15-én hirdették ki a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikket, amely szétválasztva a bíraskodást és a közigazgatást, a magyar igazságszolgáltatás történetének meghatározó állomásává vált. A törvénycikk deklarálta, hogy a bíró az ítélkezési tevékenységet csak a törvénynek, illetve a törvényerejű szokásoknak alárendelve végzi, továbbá pedig személyének függetlenségét garantálta az is, hogy ettől kezdve a bíró – a törvényben szigorúan meghatározott eseteket kivéve – elmozdíthatatlanná és áthelyezhetetlenné vált, egyúttal meghatározta a bírák alkalmazásának szakmai feltételeit is.

A bírói hivatás több és más a hatósági rendteremtésnél, valamint a jog formális érvényre jutásánál. A bíró a törvények alkalmazásánál mindig a szabadabb szellemi tevékenység útján haladt és lelkiismeretesen vizsgálva a per összes körülményeit a szabad mérlegelés segítségével állapítja meg az osztó igazságot. Valamint a jogelvek alkalmazásánál tartózkodni kell a túl szigorú következetességtől, mert a jogtudomány nem gépies tudomány, hanem annál inkább gyakorlati élet-tudomány. Mindez azt jelenti, hogy a jogelveket nem szabad úgy kezelni, mint a számtételeket, nem szabad elválasztani az indítóoktól, amelyek azokat igazolják. Alkalmazni a szabályt anélkül, hogy okszerű létalapjuk lenne annyi, mint rosszul alkalmazni azokat, annyi, mint megsérteni azokat.

Ebben a munkában a bírói munkának az az eszményi törekvése érvényesül, amely nem elégszik meg azzal, hogy pereket intézzen el úgy, ahogy azt a jognak rideg szabályai rendelik, de ezen felülemelkedve azt az eredményt akarja elérni, hogy a jogbiztosságnak alapjait mindinkább kiépítse és közmegegyezést teremtsen, mely határozatai nyomán keletkezik.

Egy olyan összetett tevékenységet, mint amilyen a bírói ítélkezés, természetesen nem lehet hibátlanul, tökéletesen végezni. A bírói rendszernek azonban természetes velejárója a kiigazítás esélye, a jogorvoslat lehetősége. És vajon maga a törvény nem lehet-e a legjobb szándék mellett is hibás? Lehetséges törvényalkotói hiba pl., hogy a jogi törvény az erkölcsi és méltányossági alapot nélkülözi. Az olyan törvény, amely csupán a szigorú jogot nézi, de a méltányossági és erkölcsi alapot nem veszi figyelembe, farizeusokká neveli az alattvalókat, kik cselekményeikben csak a külső törvényszerűségekre tekintenek. **A bírósági dolgozók olyan emberek, akiknek a bírósági munka több, mint egyszerű kötelességteljesítés, akik nem elégszenek meg a korrekt ügyintézésel.**

²⁴²⁰ Letöltés: <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/a-biroi-munka-tobb-mint-egyszeru-kotelessegteljesites> 2017.08.07.

III. A BÍRÓ, MINT AZ ÍTÉLKEZÉSI HIVATÁSREND TAGJA

A **bíró** az állami igazságszolgáltatás meghatározott területen és terjedelemben való gyakorlásával megbízott személy. A bíró jogi szakvizsgával rendelkező [jogász](#), a bírói hatalom gyakorolója.

1. Az igazságszolgáltatás²⁴²¹

A pontos fogalom megadásához először el kell döntenünk, hogy materiális, azaz anyagi értelemben vett, avagy formális, vagyis alaki értelemben szeretnénk beszélni az igazságszolgáltatásról.

A **materiális** fogalom meghatározás magára az igazságszolgáltatási tevékenységre koncentrál, ami alapvetően azt az állami tevékenységet jelenti, amely a jogviták közhatalmi erővel, előre meghatározott jogszabályok eldöntésében, és ezáltal a jogszabályok egyedi esetben történő érvényesítésében áll.

A **formális** meghatározás az igazságszolgáltatás formai jegyeit kívánja hangsúlyozni. Ebből kifolyólag az igazságszolgáltatást a bíróságok gyakorolják, így ez a meghatározás a bíróságok által ellátott tevékenységet tekinti igazságszolgáltatásnak.

2. A bírák jogállása²⁴²²

A bírák jogállását a *bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (a továbbiakban: Bjt.)* szabályozza.

A törvény számba veszi többek között:

- a bírói szolgálati viszony keletkezését és megszűnését,
- a bírák jogait és kötelességeit,
- a bíró munkájának értékelésére vonatkozó és az alkalmatlansági eljárások szabályait,
- a bírákkal szembeni munkáltatói jogkör gyakorlóit,
- a bírák fegyelmi felelősségére vonatkozó szabályokat, a bíró kártérítési felelősségét,
- a bíró szolgálati jogviszonyból eredő vitákra vonatkozó szabályokat és a bírák javadalmazását.

²⁴²¹ Trócsányi-Schanda: Bevezetés az alkotmányjogba. Hvgorac.2015. 353-361.p.

²⁴²² Trócsányi-Schanda: Bevezetés az alkotmányjogba. Hvgorac.2015. 374-379.p

3. A bíró szolgálati viszonya, bírói kinevezés

Az ítélkező tevékenységében független bíró a bírósági szervezet tagjaként **szolgálatot** teljesít. A bírói szolgálati viszony rokon a köztisztviselők és az ügyészek jogállásával. Azonban fontos kiemelni, hogy a bíró számára érdemi munkavégzése során semmilyen utasítást nem lehet adni. Ez azt jelenti, hogy a bíró kizárólag az ügyben megállapított tényállás alapján, a jogszabályok és a belső meggyőződése szerint hozza meg a döntéseit az előtte folyamatban lévő ügyekben.

Bíróvá kétféle szakmai út bejárásával lehet válni.

a.) Az első és az egyben gyakoribb is, hogy amikor a jogász bírósági fogalmazóként a bíróságon kezdi a munkáját, majd a jogi szakvizsga letétele után bírósági titkár kinevezést kap, és ezt követően nyújthat be pályázatot üres bírói állásra.

b.) A másik esetben - ez az előbbinél ritkábban fordul elő - pedig a bírói állásra pályázó személy nem a bírói szervezetben dolgozik, hanem más munkáltatónál, és így folyamodik bírói kinevezésért.

3.1 Általános kinevezési feltételek:

- harmincadik életév betöltése,
- magyar állampolgárság,
- egyetemi jogi végzettség,
- jogi szakvizsga,
- Bjt. rendelkezéseinek megfelelően vagyonynyilatkozat tételére,
- legalább egy évig bírósági titkár/Bjt-ben felsorolt jogi szakvizsgához kötött munkakör betöltése,
- sikeres pályaaalkalmassági vizsga.

Negatív feltételként tartalmaz a sarkalatos törvény még további szabályokat arról, hogy mely esetekben nem nevezhető ki bíróvá a jelölt. Így pl.:

- aki büntetett előéletű,
- akivel szemben a bíróság kényszergyógykezelést alkalmazott,
- továbbá aki egyetemi jogi végzettséghez kötött foglalkozástól eltiltás hatálya alatt áll.

3.2 Kinevezési eljárás

Kizárólag pályázati eljárásban lehet a bírói állást betölteni. A bíró kiválasztása során garantálni kell, hogy a bírói álláshelyet nyilvános és valamennyi pályázó számára egyenlő esélyt biztosító, a Bjt.-ben szabályozott pályázati eljárás eredményeként az arra legalkalmasabb jelölt nyerje el.

3.3 A bíró fegyelmi felelőssége

Ha a bíró feladatai ellátása során szándékosan hibát követ el, továbbá életmódjával, magatartásával a bírói hivatás tekintélyét megsérti vagy veszélyezteti, ez a bíróval szembeni fegyelmi eljárás megindítását vonja maga után. Ebben az esetben az elmozdíthatóság elve nem érvényesül, ugyanis, ha súlyos fegyelmi vétséget követ el a bíró, akkor a tisztségéből felmenthető. A fegyelmi eljárás szabályait a Bjt. részletesen tartalmazza.

A bíró fegyelmi vétséget követhet el az alábbi esetekben:

- ha a szolgálati viszonyával kapcsolatos kötelezettségeit vétkesen megszegi,
- életmódjával, magatartásával a bírói hivatás tekintélyét sérti vagy veszélyezteti.

Azonban az az eset, ha a bíró az ítélezése során tévesen alkalmazza a jogszabályokat vagy téves jogértelmezést végez, az nem ad lehetőséget a fegyelmi eljárás lefolytatására. Ebben az esetben a bíróval szemben szakmai alkalmatlanságát megállapító eljárást lehet kezdeményezni.

Vannak azonban olyan esetek is, amikor a bíróval szemben nem folytatható le fegyelmi eljárás, mint például, ha az eljárás kezdeményezésére jogosult a tudomására jutástól számított három hónap alatt azt nem indítványozta, illetve a fegyelmi vétséget képező magatartás befejezése óta három év már eltelt.

3.4 A bíró szolgálati jogviszonyának megszűnése

A bírókat tisztségükből csak meghatározott okból és eljárás keretében lehet elmozdítani. Leggyakoribb esete, ha a bíró az általános öregségi nyugdíjkorhatárt betöltötte.

Egyéb megszűnési okok:

- a bíró halála,
- a határozott időre kinevezett bíró nem kéri határozatlan időtartamra a kinevezést vagy egyéb okból erre nem nevezik ki,
- köztársasági elnök általi felmentéssel.

Tisztségéből fel kell menteni a bírót:

- ha a bírói tisztségről lemondott,

- ha a bíró már nem magyar állampolgár vagy nem cselekvőképes,
- ha a bíró tisztségének ellátására egészségügyi okból tartósan alkalmatlanná vált vagy a szakmai alkalmatlansági eljárás során alkalmatlanná nyilvánították,
- ha a bíróval szemben jogerősen szabadságvesztést vagy közérdekű munkát szabtak ki, kényszergyógykezelést rendeltek el,
- ha a bíró bírói esküjét kinevezésétől számított nyolc napon belül nem teszi le,
- ha a bírót országgyűlési, európai parlamenti, helyi önkormányzati képviselőnek vagy polgármesternek megválasztották, vagy a központi államigazgatási szervekről, valamint a kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló törvény hatálya alá tartozó állami vezetőnek megválasztották vagy kinevezték,
- ha a bíró - az OBH elnökének egyetértésével - nemzetközi szervezetnél vagy az Európai Unió valamely szervénél pályázat alapján ítélkezésre vagy az igazságszolgáltatással összefüggő egyéb munkavégzésre irányuló jogviszonyt létesít,

továbbá, ha a bíró

- betölti az Alaptörvény 26.cikk (2) bekezdése szerinti általános öregségi nyugdíjkorhatárt,
- a felmentési okként meghatározott életkor betöltése előtt, maga kéri nyugállományba helyezését a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997.évi LXXXI. törvény (a továbbiakban: a Tny.) 18.§ (2) vagy (2a) bekezdésben foglalt feltételek fennállására hivatkozással,
- ha a bíróval szemben lefolytatott fegyelmi eljárás során jogerős fegyelmi büntetésként a bírói tisztségből való felmentést indítványozták,
- ha a pályázat eredményével szembeni jogorvoslati eljárás során megállapítást nyert, hogy a bíró a bíró kinevezésének törvényi feltételei nem állnak fenn,
- ha a bíró a vagyonyilatkozat-tételi kötelezettségét szándékosan elmulasztja, vagy a vagyonyilatkozatában - a vele közös háztartásban élő hozzátartozók adatait is ideértve - lényeges adatot, tényt szándékosan valótlanul közöl, illetve elhallgat, vagy a vagyonyilatkozatát és a személyes adat kezelésére felhatalmazó nyilatkozatát visszavonja,
- ha a bíró a Bjt. 38.§-ában meghatározott igazolási kötelezettségének ismételt szabályszerű felhívására 15 munkanapon belül nem tesz eleget, és nem bizonyítja, hogy a munkáltató által elrendelt orvosi vizsgálaton a Bjt.86.§ (3) bekezdése szerint nem vesz részt,
- ha állami felsőoktatási intézmény rektorává vagy költségvetési szervként működő kutatóközpont vagy kutatóintézet vezetőjévé nevezik ki,

- ha a bíró szolgálati viszonyát jogellenesen megszüntette.

A bíró felmentésére vonatkozó javaslatot az OBH elnöke terjeszti a köztársasági elnök elé, aki a bírákat felmenti. Az előterjesztésben meg kell jelölni a felmentés jogcímét és a bírói tisztség megszűnésének időpontját.

4. A bírói függetlenség

A bírói függetlenség fogalmát két tartalommal használjuk. **Szűkebb értelemben** a bírói függetlenség alatt a bírói ítélet függetlenségét értjük, vagyis azt, hogy a bíró a törvények és egyéb jogszabályok szerint köteles eljárni, de az ügy elbírálása során és a jog alkalmazásakor legjobb meggyőződését, lelkiismeretét követi, minden kormányzati és egyéb befolyástól független. **Tágabb értelemben** a bírói függetlenség alatt a bírósági szervezetrendszer függetlenségét értjük. Ez utóbbi határozza meg a bíróságok helyét a hatalommegosztás rendszerében, valamint rendezi más alkotmányos szervekhez, elsősorban az Országgyűléshez, a köztársasági elnökhöz és a kormányhoz való viszonyát.

A szűkebb értelmezés során szokás még egy különbséget tenni a bíró személyi és szakmai függetlensége között. A szakmai függetlenség a bíró igazságszolgáltatási függetlenségére, a személyi függetlenség a bírói jogállásra vonatkozik. Továbbá a személyi függetlenség az egyes bíró számára a bírói hivatal betöltését biztosítja, a szakmai függetlenség pedig a befolyásmentes ítélezést teszi lehetővé.

4.1 Szakmai függetlenség

Az igazságszolgáltatást gyakorló bíró függetlensége, amely azt hivatott biztosítani, hogy az ítékezés gyakorlása során a bíró nem utasítható, tehát az ügy elbírálása során külső befolyástól mentesen jár el. Ennek a függetlenségnek a legfontosabb elemei: az utasításadás tilalma, az ügyelvonás tilalma és a felelősségre vonás tilalma.

a.) Utasításadás tilalma

A bíró számára az általa intézendő konkrét ügy elbírálásának módjára vonatkozóan semmilyen utasítás nem adható. Mindez kiterjed a konkrét ügyben a bíró által végzett összes eljárásjogi cselekményre és intézkedésre.

b.) Ügyelvonás tilalma

Az ügyet főszabály szerint hozzájárulása nélkül nem lehet a bírótól elvonni, és másik bírónak elbírálásra átadni.

4.2 Személyi függetlenség

A bírói szakmai függetlenségének részét képező utasításadási tilalom nem érvényesülne teljes körűen akkor, ha ugyan a bíró számára tilos a konkrét ügyben utasítást adni, azonban őt hivatásából felmentéssel, elmozdítással vagy áthelyezéssel el lehetne távolítani. Ezzel ugyanis a „kellemetlen” ítéleteket hozó bíró egyszerűen kiiktatható lenne. Egy ilyen eljárás a bírói függetlenséget alapjaiban veszélyeztetné.

A bírói jogállásra vonatkozó törvényt ezért úgy kell megalkotni, hogy a bírót ezektől a beavatkozásoktól megvédje és ezáltal a bíró állása veszélyeztetése nélkül szabadon, kizárólag az ügyben megállapított tényállás és az ügyben alkalmazandó jogszabályok alapján hozhassa meg a döntését.

4.3 A bírói függetlenség garanciái

4.3.1 Az elmozdíthatatlanság és az áthelyezés tilalma

A személyi függetlenség a bíró számára szolgálati elöljárójával szemben védett jogállást nyújt. Ennek következtében a bíró nincs kitéve annak, hogy a szolgálati elöljárónak nem tetsző ítéletei miatt személyét érintő hátrányokat szenvedjen el. Az Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdése garantálja a bírácoknak, hogy őket csak sarkalatos törvényben meghatározott okból és eljárás keretében lehet elmozdítani tisztségükből.

Az elmozdíthatatlanság azt jelenti, hogy a kinevezett hivatásos bírót akarata ellenére nem lehet bírói tisztségéből elmozdítani. Valamint a Bjt.-ben meghatározott eseteken kívül nem lehet őt tisztségéből felmenteni, állásából felfüggeszteni, és a bíróra irányadó öregségi nyugdíjkorhatár betöltése előtt nyugdíjazni.

Az elmozdíthatatlanság és az áthelyezés tilalma a pártatlan és független, szakmailag színvonalas igazságszolgáltatás biztosítását hivatott védeni. A cél a félelemmentes ítélezés biztosítása a bíró számára.

Az elmozdíthatóság elve azonban nem abszolút, a hivatali kötelességét vétkesen megszegő, a bűncselekményt elkövető vagy alkalmatlan bíró bírói hivatalából történő elmozdításának lehetősége adott, melyet a Bjt. szabályoz.

4.3.2 Összeférhetetlenségi szabályok

A bírói függetlenség biztosítása érdekében az Alaptörvény a párttagságtól és a politikai tevékenység gyakorlásától²⁴²³, továbbá a Bjt. a bírót bizonyos foglalkozásoktól és állások betöltésétől eltiltja, vagyis a bíró politikai, foglalkozási és anyagi összeférhetetlenségét szabályozza. Ezeket az eseteket nevezzük összeférhetetlenségi okoknak. Az összeférhetetlenségi szabályok tárgyuk szerint a következők lehetnek:

²⁴²³ Magyarország Alaptörvénye 26.§ (1)

- foglalkozási-gazdasági összeférhetetlenség,
- politikai összeférhetetlenség,
- hivatalviselési összeférhetetlenség,
- és eljárási összeférhetetlenség.

a.) Keresőtevékenységgel összefüggő foglalkozási-gazdasági összeférhetetlenség

A bíró tisztsége ellátásán kívül csak tudományos és oktatói, edzői, versenybírói, játékvezetői, művész, szerzői jogi védelemben részesülő, továbbá lektori, szerkesztői, valamint műszaki alkotó munkát végezhet kereső tevékenységként, de ezzel nem veszélyeztetheti függetlenségét és pártatlanságát, illetve nem keltheti ennek látszatát, valamint nem akadályoztathatja hivatali kötelezettségi teljesítését.

A bíró nem lehet gazdasági társaság, kooperációs társaság, szövetkezet vezető tisztségviselője vagy személyes közreműködésre kötelezett tagja. Nem lehet gazdasági társaság, kooperációs társaság szövetkezet felügyelőbizottságának tagja, továbbá gazdasági társaság, kooperációs társaság korlátlanul felelős tagja, továbbá egyéni cég tagja. A bíró nem lehet választottbíróság tagja.

b.) Politikai összeférhetetlenség

A bírák nem lehetnek tagjai pártoknak és politikai tevékenységet nem folytathatnak. A párttagság azt jelenti, hogy politikai pártként nyilvántartott szervezet tagja nem lehet a bíró.

c.) Hivatalbeli összeférhetetlenség

A bíró nem lehet országgyűlési, európai parlamenti vagy önkormányzati képviselő, polgármester, vagy a központi államigazgatási szervekről, valamint a kormány tagja és az államtitkárok jogállásáról szóló törvény hatálya alá tartozó állami vezető.

d.) Eljárási összeférhetetlenség

A bíróság elnökének, elnökhelyettesének, valamint kollégiumvezetőjének, kollégiumvezető-helyettesének és csoportvezetőjének hozzátartozója az általa vezetett bíróságon, kollégiumban vagy csoportban bíróként nem működhet. Az ilyen összeférhetetlenség alól az Országos Bírósági Hivatal²⁴²⁴ (a továbbiakban: OBH) elnöke, illetve a helyi bírósági vezető és hozzátartozója esetében a törvényszék elnöke felmentést adhat.

²⁴²⁴ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény és a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény elfogadásával a bírósági szervezetben új típusú központi igazgatási rendszer lépett életbe, amely az igazságszolgáltatásban a rendszerváltozás után a második nagy átalakítást valósította meg.

4.3.3 Felelősségi szabályok

A bírák felelősségének szabályai szorosan összefüggnek a bírói függetlenség elvével. A felelősségi szabályokat úgy kell megalkotni, hogy azok lehetőség szerint kizárják a bírakkal szembeni olyan alaptalan eljárások kezdeményezésének lehetőségét, melyek a bíró befolyásolására, a bírói függetlenség megsértésére alkalmasak lehetnek.

4.3.4 Mentelmi jog

A bírót az országgyűlési képviselővel azonos mentelmi jog illeti meg. A Kúria elnöke és az OBH elnöke mentelmi jogának felfüggesztése tárgyában az országgyűlés a jelen lévő képviselők kétharmadának szavazatával dönt, a mentelmi jog megsértése esetén szükséges intézkedést az Országgyűlés elnöke teszi meg.

A bíró mentelmi jogának felfüggesztése tárgyában az OBH elnökének javaslatára a köztársasági elnök dönt. A mentelmi jog megsértése esetén szükséges intézkedést az OBH elnökének javaslatára a köztársasági elnök teszi meg.

4.3.5 Javadalmazás

A bírói függetlenség biztosítékát képezik a bírák javadalmazását megállapító szabályok. A megfelelően képzett bírói kar életpályán történő megtartása, a tehetséges és felkészült fiatalok bírói hivatás gyakorlására való készítésének, ösztönzésének és a színvonalas ítélkezést ellátó stabil bírói kar fenntartásának céljából a törvény úgy rendelkezik, hogy a bírót hivatása méltóságának és felelőssége súlyának megfelelő, függetlenségét biztosító javadalmazás illeti meg.

A bírók illetményre, egyéb javadalmazásra, kedvezményre és költségtérítésre jogosultak. Garanciális szabályként mondja ki a Bjt. hogy az úgynevezett illetményalapot évenként a központi költségvetésről szóló törvény határozza meg úgy, hogy annak összege az előző évi összegnél nem lehet alacsonyabb.

IV. KÉRDŐIVES FELMÉRÉS

A kérdőív²⁴²⁵ összeállítása során egyszerű zárt kijelentéseket alkalmaztam, melyre a válaszadók egy értékelőskálán jelölték, hogy a kijelentést mennyire tartják magukra nézve jellemzőnek. A felmérést magyarországi nagyvárosban végeztem, vegyesen vontam be költségvetési szerv és gazdálkodó szervezet munkavállalóit. Nappali tagozatos diákok, hallgatók körében nem kutattam.

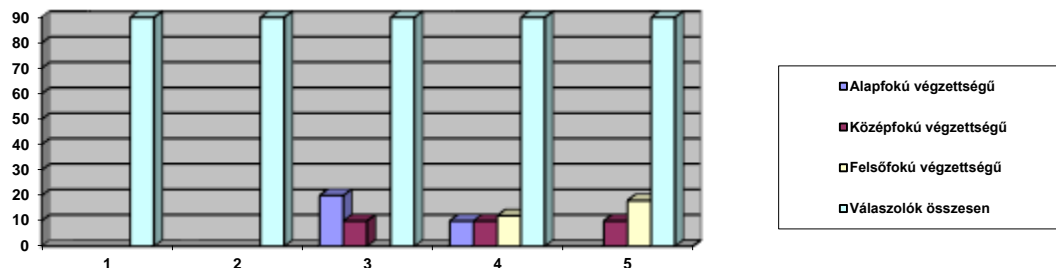
1. A bírók érdekes, emberközeli és társadalmilag hasznos munkát végeznek.

²⁴²⁵ Lásd: a pályázat Mellékleteként csatolva.

(Kérem, válaszát értékelje 1-től 5-ig! 1-es: nem jellemző, 5-ös: nagyon jellemző)

1 2 3 4 5

A válaszadók 100 %-a gondolja úgy, hogy a bírók jellemzően érdekes, emberközeli és társadalmilag hasznos munkát végeznek.

1. számú diagram

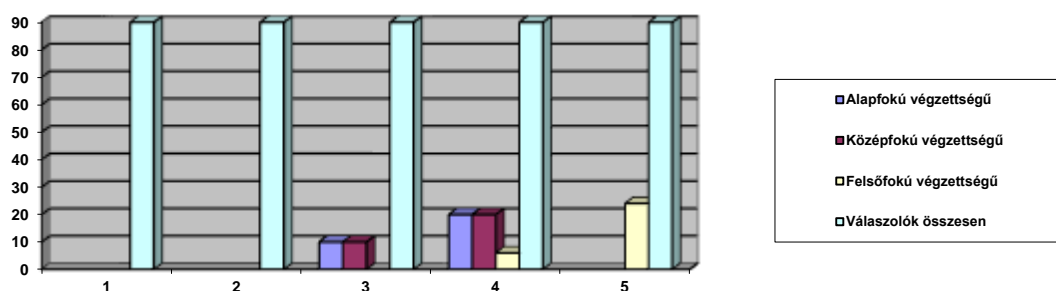
Az 1. számú diagramból kiolvasható, hogy a magasabb iskolai végzettségű válaszadók adtak magasabb értékelést. Az alapfokú végzettségű válaszadók kevésbé értékelték társadalmilag hasznos és emberközeli tevékenységnek a bírói munkát, azonban a kérdőívek egyenkénti vizsgálatakor az rajzolódott ki, hogy a női válaszolók adtak magasabb (4-es) értékelést.

2. A kiszámítható, biztonságos a bírói életpálya.

(Kérem, válaszát értékelje 1-től 5-ig! 1-es: nem jellemző, 5-ös: nagyon jellemző)

1 2 3 4 5

A válaszadók 100 %-a gondolja úgy, hogy jobbra kiszámítható, biztonságos a bírói életpálya.

2. számú diagram

Azonban a 2. számú diagramban látható jelentős középértékelés azt tükrözi, hogy még a középfokú, sőt talán a magasabb iskolai végzettségű válaszadók sincsenek teljes mértékben tisztában a bírói életpálya mibenlétével, ezért olyan értékelést adtak, mely szélsőséges véleményt

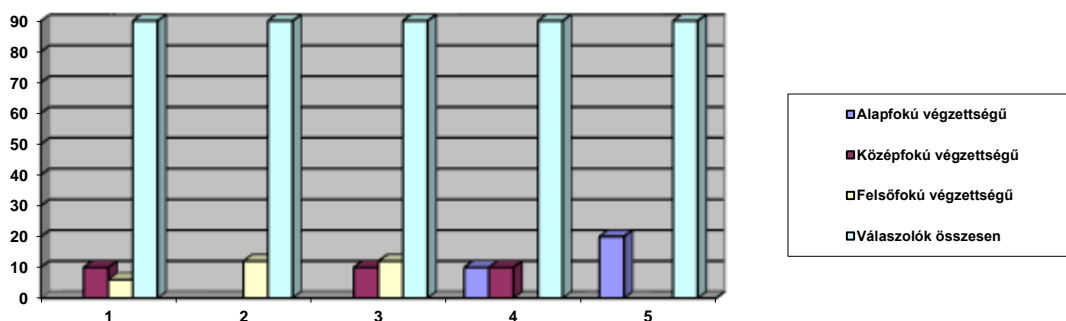
nem tartalmaz, amolyan neutrális.

3. A bírók munkájuk során befolyásolhatók.

(Kérem, válaszát értékelje 1-től 5-ig! 1-es: nem jellemző, 5-ös: nagyon jellemző)

1 2 3 4 5

A válaszadók mintegy 45 %-a gondolja úgy, hogy bírók munkájuk során befolyásolhatók és csak 55 %-a vélekedik úgy, hogy ítélezési tevékenységüket befolyásmentesen végzik.

3. számú diagram

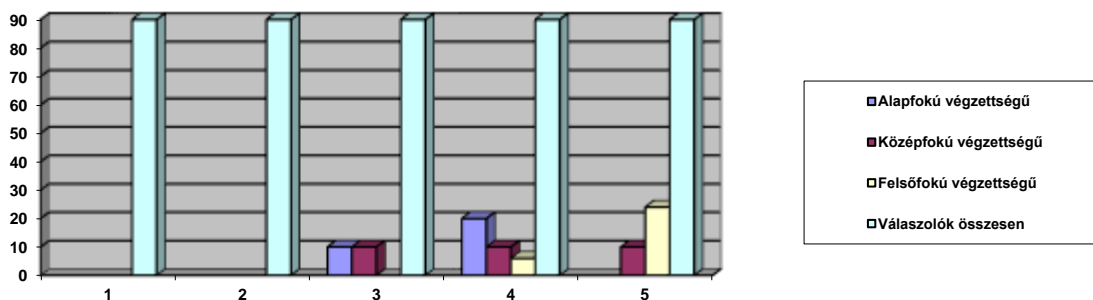
A 3. számú diagram egyértelműen mutatja, hogy az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező válaszadók meggyőződése, hogy a bírók munkájukat nem befolyástól mentesen végzik.

4. A bírók széleskörű szakmai tudással rendelkeznek, így nyilvánvaló magasabb társadalmi pozíciójuk is.

(Kérem, válaszát értékelje 1-től 5-ig! 1-es: nem jellemző, 5-ös: nagyon jellemző)

1 2 3 4 5

A válaszadók mintegy 100 %-a gondolja úgy, hogy bírók többnyire széleskörű szakmai tudással rendelkeznek, így nyilvánvaló magasabb társadalmi pozíciójuk is.

4. számú diagram

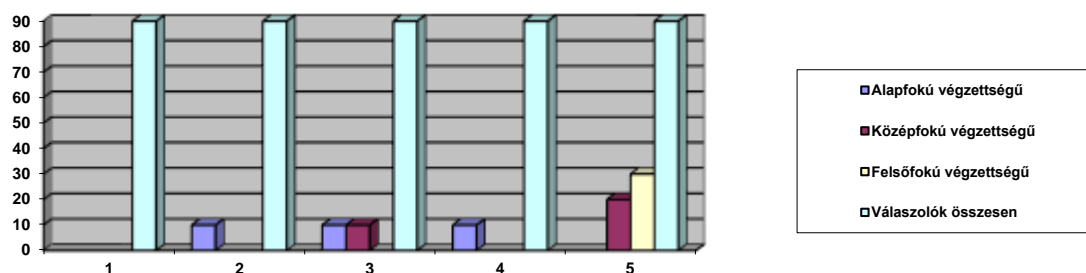
A 4. számú diagramból azt szűrhetjük le, hogy az alacsonyabb végzettségű válaszadók ismét vagy kevés információval rendelkeznek a bírói tevékenységről vagy szemükben nem tűnik magasabbnak másoknál a társadalmi pozíciójuk. A felsőfokú végzettségűeknél viszont nyilvánvaló a magasabb társadalmi pozíció elfoglalása.

5. A bírók hivatása során jelentős terhet jelent a munkából adódó stressz.

(Kérem, válaszát értékelje 1-től 5-ig! 1-es: nem jellemző, 5-ös: nagyon jellemző)

1 2 3 4 5

A válaszadók 55 %-a kifejezetten úgy gondolja, hogy bírók hivatása során jelentős terhet jelent a munkából adódó stressz.

5. számú diagram

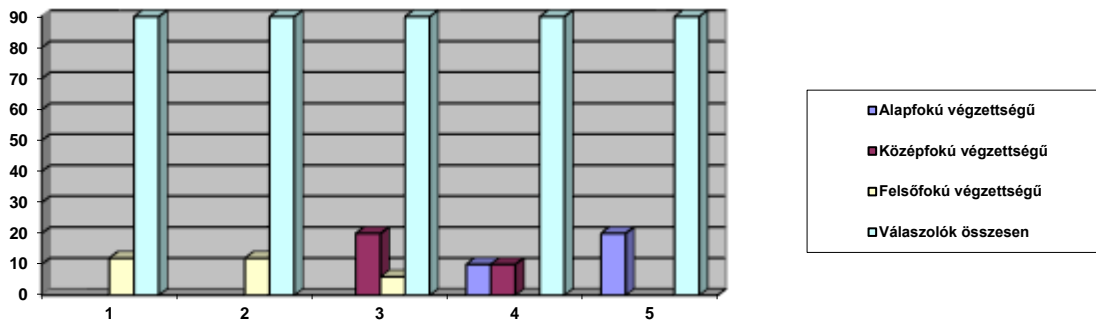
Az 5. számú diagramból szintén arra a következtetésre juthatunk, hogy az alapfokú végzettségű válaszadók kevés információval rendelkeznek a bírói tevékenységről, így nehezen tudják megítélni a bírók munkaköréből adódó stressz terheltségét.

6. Elegendő számú bíró áll rendelkezésre az ítékezés, a bírósági ügyek hatékony intézésére.

(Kérem, válaszát értékelje 1-től 5-ig! 1-es: nem jellemző, 5-ös: nagyon jellemző)

1 2 3 4 5

A válaszadók 59 %-a gondolja úgy, hogy elegendő számú bíró áll rendelkezésre az ítékezés, a bírósági ügyek hatékony intézésére.

6. számú diagram

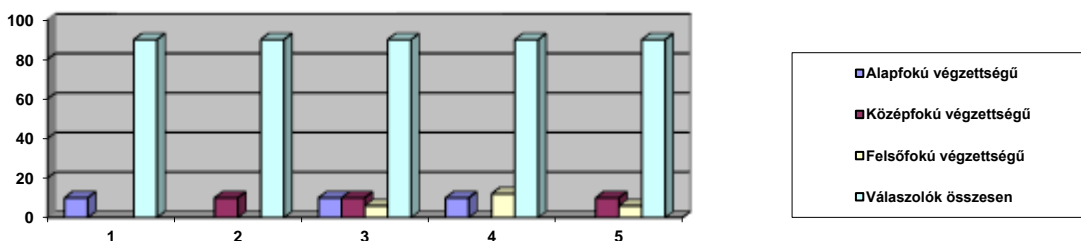
A 6. számú diagramból kiolvasható, hogy az iskolai végzettség szintjének emelkedésével a bírósági eljárások hatékonysága értékelésén alapuló következtetések a bírók számának elégtelenségéről is emelkedik.

7. A többi jogászai pályához (ügyvéd, közjegyző, ügyész, jogtanácsos, közigazgatási alkalmazott) viszonyítva a bírók erkölcsi és anyagi elismerése magasabb.

(Kérem, válaszát értékelje 1-től 5-ig! 1-es: nem jellemző, 5-ös: nagyon jellemző)

1 2 3 4 5

A válaszadók 42 %-a gondolja úgy, hogy a többi jogászai pályához (ügyvéd, közjegyző, ügyész, jogtanácsos, közigazgatási alkalmazott) viszonyítva a bírók erkölcsi és anyagi elismerése magasabb.

7. számú diagram

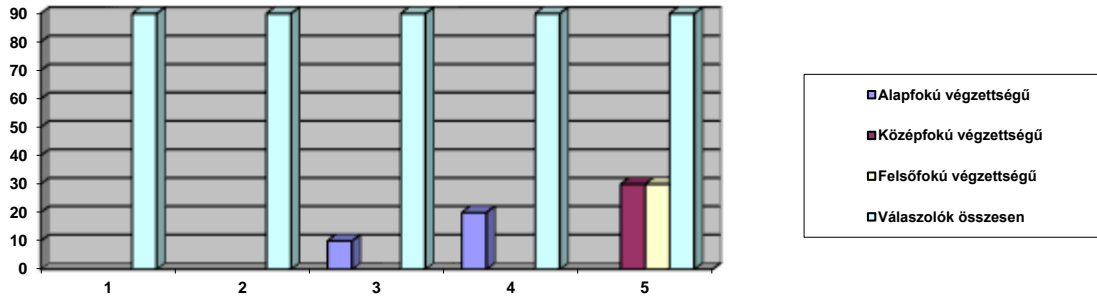
A 7. számú diagramon látható a válaszolók által adott eddigi legmegosztottabb vélemény. Úgy gondolom a megkérdezettek jelentős hányada nem tud különbséget tenni az egyes jogász szakmák között.

8. Az átlagosnál többet kell tanulni ahhoz, hogy valaki bíró lehessen.

(Kérem, válaszát értékelje 1-től 5-ig! 1-es: nem jellemző, 5-ös: nagyon jellemző)

1 2 3 4 5

A válaszadók 100 %-a gondolja úgy, hogy az átlagosnál többet kell tanulni ahhoz, hogy valaki bíró lehessen.

8. számú diagram

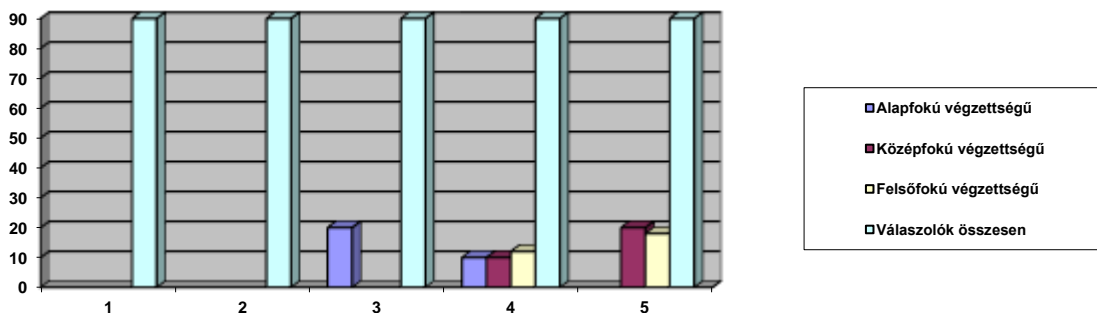
A 8. számú diagram alapján kijelenthetjük, hogy a válaszolók tisztában vannak a bírói pályára készülés embert próbáló folyamatával, sőt a közép- és felsőfokú végzettségű megkérdezettek mindegyike szignifikánsan állítja, hogy más hivatásra vagy szakmára történő felkészülésnél jóval több tanulást igényel a bírói pálya.

9. Az emberek a bírókat tisztelik.

(Kérem, választát értékelje 1-től 5-ig! 1-es: nem jellemző, 5-ös: nagyon jellemző)

1 2 3 4 5

A válaszadók 100 %-a gondolja úgy, hogy az emberek a bírókat többnyire tisztelik.

9. számú diagram

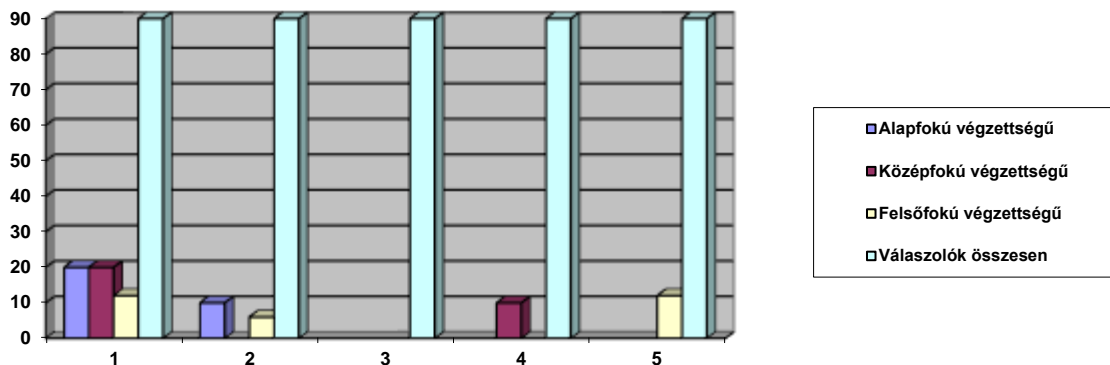
A 9. számú diagram alapján láthatjuk, hogy még az alapfokú végzettségű válaszolók is kellő tisztelettel gondolnak a bírói hivatásra.

10. Szívesen lennék bíró.

(Kérem, válaszát értékelje 1-től 5-ig! 1-es: nem jellemző, 5-ös: nagyon jellemző)

1 2 3 4 5

A válaszadók 76 %-a gondolja úgy, hogy biztosan nem lenne bíró.

10. számú diagram

A 10. számú diagram alapján láthatjuk, hogy a megkérdezett összes alapfokú végzettségű mellett még a középfokú végzettségűek több mint fele sem végezne szívesen bírói munkát.

ÖSSZEGZÉS

A kérdőíves felmérésem elemzése után kijelenthetjük azt, hogy aránylag jó véleménnyel vagyunk a bíróságokról, de keveset tudunk róluk. Az ismeretek szintjét a személyes tapasztalaton túl a médiában való megjelenés is erőteljesen befolyásolja. A bírói hatalom és a média viszonyát gyakran a konfliktusok és a kölcsönös bizalmatlanság jellemzi.

Ha szétnézünk a társadalomban azt is megállapíthatjuk, hogy az alap- és középfokú végzettségűek nagyobb arányban vallják azt, hogy csak kis mértékben bíznak meg a bíróságokban, és alulreprezentáltak azok körében, akik teljes bizalommal fordulnak a bíróságok iránt. A tájékozottság minden bizonnyal pozitív hatással van a bíróságokról alkotott véleményekre, ugyanis akik napi szinten olvasnak valamilyen országos sajtóterméket, felülreprezentáltak azok körében, akik nagyon jó véleménnyel vannak a bíróságokról, mindemellett a személyes, tényleges tapasztalat is befolyásoló szempont.

1. Miért is választják sokan a bírói pályát?

Sokan úgy vélik, hogy a bírói hivatás a legszebb a jogászai pályák közül. A többi jogászai foglalkozáshoz képest a szakma presztízse igen kimagasló, ami a társadalmi megbecsültségének egyik alappillére lehet. Ez arra vezethető vissza, hogy a rendszerváltást követően, miután sokkal bo-

nyolultabbak lettek a gazdasági viszonyok, fontosabbak lettek a bírói döntések, nagyobb kihívások előtt állt a bírói kar. sokszor az egész államot érintő kérdésekben kellett dönteni, ahol százmilliárdos tételekről volt szó. Nem ritka az sem, mikor családi hagyományként tekintenek a bírói hivatásra. Nem utolsó sorban, akik ezt a hivatást választják, közös célként mondhatják, hogy ők az embereken szeretnének segíteni és emellett az igazságot szolgálni.

2. Miért szeretnék én bíró lenni?

A pályaművem bevezető részében már említettem, hogy a bírói pályához, a bírói hivatáshoz vezető vonzódásomhoz elsősorban a jogtörténeti tárgyak közelebről való megismerése vezetett. Mind az előadások, s az előadást tartó oktatóim, mind a bírói munkával foglalkozó emberekkel folytatott beszélgetések tovább erősítették bennem a vágyat, hogy még közelebbi kapcsolatba kerüljek a bírósággal, bírói pályával.

Magam is úgy vélem, hogy a bírói hivatás a jogász szakma csúcsa. Nem tagadom, hogy ez is egy meghatározó szempont e hivatás iránti érdeklődésem szempontjából. Én, aki a húszas éveim elején járok, már most tisztelettel tekintek a bírói hivatás művelőire, hiszen nem keveset tanultak és tanulnak - nap, mint nap - folyamatosan ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás működőképes legyen.

Az ilyen magas szintű munkavégzéshez nem kis alázat szükséges, gondolok itt a könyvtár magasságnyi akták áttanulmányozására, a jogszabályi változások állandó figyelemmel kísérésére, amik rendszeresen több órányi kitartó munkát igényelnek. De ők mindezt szívesen vállalják, sőt hivatásként úzik egy életen át. Ha egyszer én is a pulpitusra ülhetek, s felelősségteljes szeretettel végzem majd a munkám, akkor jó érzés lesz belegondolni abba, hogy talán mások is értékelik és tisztelik a munkám.

Nőként sokakban felmerül az a kérdés, hogy is lehet majd összehangolni a karriert a családi élettel. Mikor erre a hivatásra gondolok, megnyugszom. Igen, ez a munka több okból is megfelel a jövőbeni elképzeléseimnek. A körülöttem lévő tapasztalataiból azt látom, hogy elsősorban a családot tervező, és a család jogászok számára igen vonzó ez a karrier. Ennek oka, hogy a bírói pálya biztos állást, rugalmas munkaidőt, és fix fizetést biztosít²⁴²⁶. Úgy gondolom ez egy kiváló életpálya lehet egy nő számára, ami akár a gyermekneveléssel is összeegyeztethető.

Vonzónak teszi számomra a pályát az a tény, hogy lehetőség van a folyamatos fejlődésre és a karrierben való előrelépésre. Ez már a fogalmazói tevékenységtől megnyilvánul. Fogalmazóként már igen, részese vagyunk a bírói szervezetrendszernek, megismerhetjük a szakma követeléseit, emellett lehetőség van a tudásunk folyamatos bővítésére is. Titkárként már „majdnem” bírók vagyunk, de utunkat még mindig segítik. A munkánknak ekkor még van egy kerete, ami

²⁴²⁶ AZ EURÓPAI SZAKMAI SZÍNVONALÉRT EURÓPAI BÉR IS JÁRNA A BÍRÁKNAK. LETÖLTÉS:

[HTTP://MAGYARUGYVED.BLOG.HU/2017/02/11/IUSTITIA_PAPJAI_SOK_VAGY_KEVES_A_MILLIOS_FIZETES](http://MAGYARUGYVED.BLOG.HU/2017/02/11/IUSTITIA_PAPJAI_SOK_VAGY_KEVES_A_MILLIOS_FIZETES) 2017.08.03.

ráadásul még biztonságérzetet is nyújt a számunkra. A bíróvá kinevezés pedig még további lehetőségeket rejt magában. Számomra alapvető ez az egyfajta lépcsőzetesség, mindig is ezt kedveltem és a továbbiakban is ezen az úton szeretnék tovább haladni.

3. Bírói szakma társadalmi megbecsültsége

Az általam megkérdezettek többsége nem rendelkezik határozott véleménnyel a bírói hivatásról. Ennek oka az lehet, hogy a mindennapi életben - és a szakmai életben is - tiszteletet vált ki a bírói hivatás, azonban a sajtó és a média egy-egy nagy nyilvánosságot kiváltó ügy miatt, kedvezőtlenebbül befolyásolhatja a közvéleményt. Egy-egy közérdeklődésre nyilvánosságot tartó, nagyobb ügy kerül a média középpontjába, amit aztán egy kicsit felfújnak, ebből kifolyólag általánosítást vonnak le a szervezet egészére nézve. Mindezekből bátran állíthatnánk azt, hogy sokkal jobb a bíróknak a társadalmi megbecsültségük, mint a médiabeli megbecsültségük. A média hatására az emberek sommás ítéletet alkotnak nehéz szakmai kérdésekben. A bírói pálya ma Magyarországon a médiák által erősen támadott terület.

Viszont azt kijelenthetjük, hogy a társadalmi környezet értékesnek tartja és többnyire elismeri a bíró függetlenségét²⁴²⁷. Az 1997-es igazságügyi reform és az újlag kidolgozott bírói életpálya²⁴²⁸ is pozitív változásokat hozott a bírók munkájában. Anyagiakban nőtt a bírók megbecsültsége, gyorsabbá váltak a szakmai előmeneteli lehetőségek, javultak a bíróságoknak a technikai eszközökkel való ellátottsága.

Manapság sok olyan véleményt hallani, hogy csökkent a pálya presztízse. Azonban kisebb városokban talán még most is lehet, hogy magasabb presztízse van a bírói létnek. Ennek oka az lehet, hogy a vidéki bíróságok többnyire jól dolgoznak, viszonylag gyorsan.

Annak, hogy ennyire különbözőképpen értékeli a társadalom a bírói életpályát, egy nagyon fontos okra vezethető vissza. Mégpedig arra, hogy sokan nem tudnak különbséget tenni az egyes jogász szakmák között²⁴²⁹. Van egy olyan jelentős réteg, akiknek fogalma sincsen, hogy mi a különbség a bíró, ügyész és az ügyvéd között.

Európa többi országához viszonyítva a mi országunkban az egyik legmagasabb a bírói kar létszáma. Ennek egyik oka az lehet, hogy nálunk a bíró, olyan feladatokat is elvégez, amit talán más országokban igazságügyi alkalmazottak végeznek. A hazai magas bírói kar létszámának egy másik oka, hogy a bírói hatáskört a rendszerváltást követően rendkívüli módon kiszélesítették. A bírói kar összetételében - kor tekintetében - fiatalodást hozott a 90-es évekbeli nagy létszámbővítés, melyre azért volt szükség, mert a rendszerváltást követően egyre több ügyben lehetett bírósághoz fordulni, ehhez viszont emelni kellett a bírók számát. Nagyon sok fiatal bírót

²⁴²⁷ Lásd: kérdőíves felmérés 3. kérdés

²⁴²⁸ Letöltés: <http://docplayer.hu/2146504-Magyar-biroi-egyesulet-a-biroi-eletpalya-modell-koncepcioja-i-resz-2015.html>
2017.07.29.

²⁴²⁹ Lásd: kérdőíves felmérés 7. kérdés

hoztak be, bővítve a bírói helyeket, Úgyhogy a bíróvá válás nagyon könnyű volt, Két év gyakorlat volt benne kötelező és szinte titkárok nem is voltak, hanem fogalmazói pályáról kerültek a bírói pulpitusra.

A bírói kar elnöiesedésének többnyire anyagi okai vannak. A jogi pályán még mindig megtalálhatóak azok a területek a férfiak számára, amelyek anyagilag sokkal vonzóbbak, mint a bírói pálya. A bírói állás mondhatni kényelmes állás egy nőnek. Az anyagi okokon kívül, még megemlítendő az is, hogy a bírói hivatás nagy szorgalmat, helyhez kötöttséget is igényel. Míg a férfiak kevésbé kitartóak, addig az ülő munka, a megfeszített munka, a helyhez kötöttség, a hatalmas szorgalom inkább a nőkre jellemző. Kevesebb férfi tűri a kötöttséget, egy férfi nehezebben illeszkedik bele a bürokráciába. Alkalmazkodó képessége gyengébb, viszont a gyorsabb döntésképesség talán a férfinál van.

Összefoglalva megállapítható, hogy a jogászság, azon belül a bírók társadalmi presztízse és anyagi helyzete az általam bemutatott korszakokban, a jogállamiság függvényében, hullámzó volt. 1945 előtt a jogászság - mind fizetését, mind hivatalos presztízst tekintve - az értelmiségi foglalkozások élén állt. 1945 után viszont nemcsak, hogy megszűnt a jogász pálya dominanciája, hanem az értelmiségi foglalkozások közül az egyik legalacsonyabb presztízsvé vált. A rendszerváltás folyamatában fontos szerepet töltöttek be a jogászok, tehát ebben a korszakban ismét növekedett a pálya presztízse. A hatalom mindkét korszakban fontosnak tartotta, tartja a jogász tevékenységeket, azon belül a bírói munka szerepét. Ezt mutatja az is, hogy jelenleg magas a joghallgatók száma, a bírói kar létszáma, és a bírói függetlenség is nagy hangsúlyt kap.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Magyarország Alaptörvénye
2. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény
3. A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény
4. 1949. évi XI. törvény a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a felbbitel egyszerűsítéséről
5. 1950. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról
6. 1972. évi IV. törvény a bíróságokról
7. 1869. évi IV. törvénycikk a birói hatalom gyakorlásáról
8. Trócsányi-Schanda: Bevezetés az alkotmányjogba. Hvgorac.2015.

9. Szendi Anna: A bírói szervezet és a bírói pálya a történelmi, társadalmi átalakulások folyamatában.2012http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop422b/2010-0029_kotet_17_265_17/265_17_32_32.html
10. Nagy Mariann-Katus László: A Magyar Korona országainak nemzetiségei a 18-19. században.
11. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/a-biroi-munka-tobb-mint-egyszeru-kotelessegteljesites>
12. <http://www.jogiforum.hu/hirek/33653>
13. <http://docplayer.hu/2146504-Magyar-biroi-egyesulet-a-biroi-eletpalya-modell-koncepcioja-i-resz-2015.html>
14. Az európai szakmai színvonalért európai bér is járna a bírának.
http://magyarugyved.blog.hu/2017/02/11/iustitia_papjai_sok_vagy_keves_a_millios_fizetes
15. <http://docplayer.hu/2146504-Magyar-biroi-egyesulet-a-biroi-eletpalya-modell-koncepcioja-i-resz-2015.html>

WWW.BIROSAG.HU

2018

